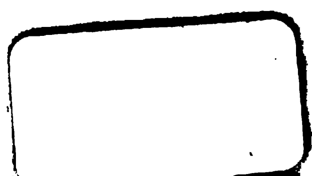

HANDELINGEN

OVER

DE HERZIENING DER GRONDWET.

Boekdrukkerij, GEBROEDERS BELINFANTE,
's Gravenhage.

HANDELINGEN

VAN DE

REGERING EN DE STATEN-GENERAAL,

OVER

DE HERZIENING DER GRONDWET.

1847—1848.

Tweede Deel.

Te 's Gravenhage,
GEBROEDERS BELINFANTE.
1849.

HANDELINGEN

BETREFFENDE

DE GRONDWETS-HERZIENING IN 1847—1848.

Tweede Deel.

INHOUDS-OPGAVE.

XXXIV.

BERAADSLAGINGEN TER TWEEDE KAMER OVER DE ONTWERPEN TOT HERZIENING DER GRONDWET.

Zitting van Woensdag, 16 *Augustus* 1848.

De vergadering wordt ten elf ure door den voorzitter, jhr. *W. Boreel van Hogelanden*, geopend.

Er zijn 56 leden tegenwoordig, te weten de heeren:
Gouverneur, *van Heloma*, *Luyben*, *de Man*, *Bijleveld*, *Egter*, *Cost Jordens*, *Uytwerf Sterling*, *Kniphorst*, *Hooft*, *van Beeck Vollenhoven*, *Smit*, *Wichers*, *Anemaet*, *van Rijckevorsel*, *Mackay*, *Verwey Mejan*, *van Naamen*, *Borski*, *van Heemstra*, *Kien*, *van Haersolte*, *Nederburgh*, *Geradts*, *Lycklama à Nyeholt*, *Bots*, *Mutsaers*, *van Sasse van Ysselt*, *de Kempenaer*, *de Monchy*, *Hiddema Jongsma*, *Star Busmann*, *Menso*, *Telting*, *Nap*, *van Leeuwen*, *de Jong van Beek en Donk*, *van Goltstein*, *van Dam van Isselt*, *Nedermeijer van Rosenthal*, *Hoffman*, *Opperdoes Alewijn*, *Storm van 's Gravesande*, *Romme*, *de Weichs de Wenne*, *Enschedé*, *Corver Hooft*, *Scheers van Harencarspel*, *Duymaer van Twist*, *Faber van Riemsdijk*, *van Panhuys*, *Schooneveld*, *Timmers Verhoeven*, *Gevers van Endegeest*, *Corneli* en de voorzitter.

Hunne Excellentiën de tijdelijke ministers wonen de vergadering bij.

De VOORZITTER herinnert, dat nog eene nadere of derde nota van wijzigingen in de wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet van de zijde der Regering ontvangen is, welke nota den vorigen avond gedrukt aan de leden is rondgedeeld. Daar evenwel deze laatste wijzigingen alleen betrekking

hebben tot punten, die reeds vroeger in de afdeelingen besproken zijn, zoo meent hij, dat het niet noodig zal zijn, voor die wijzigingen een nieuw onderzoek in de afdeelingen te doen plaats hebben, met welk gevoelen de Vergadering instemt.

[De hier bedoelde nota van wijzigingen is van den volgenden inhoud:

ONTWERP VAN WET No. I.

Van het Rijk en zijn inwoners.

Art. 15. Het laatste lid aldus te lezen:
«De wet regelt en beperkt de uitoefening van dat regt in het be-«lang der openbare orde.»

ONTWERP VAN WET No. III.

Van de Staten-Generaal.

Art. 4. In art. 4, in plaats van: *vier duizend*, te lezen: «drie «duizend.»
Art. 38. In art. 38 (nieuw) in plaats der woorden: *Na art. 34 van dit ontwerp*, te lezen: «Na artikel 37 van dit ontwerp.»

ONTWERP VAN WET No. IV.

Van de Provinciale Staten en de Gemeentebesturen.

Art. 15. Den aanvang van alinea 2 aldus te lezen:
«Behoudens de voorschriften in art. 12 van dit ontwerp, moeten» enz.

ONTWERP VAN WET No. VII.

Van de Finantiën.

Art. 5. De redactie van dit artikel wordt veranderd als volgt:
«Er is eene Algemeene Rekenkamer, welker zamenstelling en taak «door de wet worden geregeld.
«Bij het openvallen eener plaats in deze Kamer zendt de Tweede «Kamer der Staten-Generaal eene opgave van drie personen aan den «Koning, die daaruit kiest.

«De leden der Rekenkamer worden voor hun leven aangesteld.
«Hunne bezoldiging wordt door de wet geregeld.
«Het 2de lid van art. 21, n°. V, is op hen van toepassing.

ONTWERP VAN WET N°. X.

Van het Onderwijs en het Armbestuur.

Art. 2. De nieuw ingevoegde zinsnede: «Er wordt overal in het «Rijk van overheidswege voldoend openbaar lager onderwijs gegeven,» als 3de alinea van het artikel te verplaatsen, vóór de woorden: «Het «geven» enz.

ONTWERP VAN WET N°. XII.

Additionnele artikelen.

Art. 2. *de herziening*, lees: «de herziening der Grondwet.»

VOORLOOPIG KIES-REGLEMENT.

Art. 10. *de gesloten stembiljetten*, lees: «de gesloten stembussen.»
Art. 14. *vier duizend*, lees: «drie duizend.»
Art. 16. In plaats der woorden: *naar het voorgaande artikel*, lees: «naar art. 14.»
Art. 24. Dit artikel aldus te veranderen:
«Bijaldien voor het lidmaatschap der Tweede, of het kandidaat«schap der Eerste Kamer niemand bij de eerste stemming de volstrekte «meerderheid heeft erlangd, wordt onmiddellijk voor iedere keuze een «dubbeltal opgemaakt, bestaande uit de beide personen, die het grootste «aantal stemmen hebben verworven.
«Zijn bij de eerste stemming de beide plaatsen voor het kandidaat«schap der Eerste Kamer onvervuld gebleven, zoo worden van de «vier personen, die het grootste aantal stemmen hebben verworven, «de eerste en derde op het eene, de tweede en vierde op het andere «dubbeltal gebragt.
«Tot de op de dubbeltallen gebragte personen bepaalt zich de keuze «der aanwezige kiesgeregtigden.
«Bij gelijkheid van stemmen is de oudste in jaren benoemd.»

De beraadslagingen alsnu geopend zijnde, en wel in de eerste plaats de *algemeene* beraadslagingen daarover, erlangt

de heer ANEMAET het eerst het woord. Hij zegt:
«Het is bekend, hoe ik, van den aanvang af, dat ik de eer had

zitting te hebben in uwe Vergadering, ijverde om eene grondwets-herziening in ruimen zin te erlangen. Ik achtte dit een duren pligt, omdat de arbeid van 1840 mij voorkwam geene andere dan bittere vruchten te dragen en omdat die arbeid in strijd was met de billijke verwachtingen der natie, evenzeer als met de behoeften des tijds.

Altijd aandringende op vrijgeviger beginselen en beter grondslagen, rustte de verdenking op mij, dat tegenstand aan de Regering mij een genoegen was en een vast beginsel bij mij uitmaakte; en het is mij daarom behoefte, in deze ure plegtig te verzekeren, ten aanhoore der geheele Natie, dat het steeds mijne innige en onwankelbare overtuiging was, dat, zonder eene betere grondwetgeving, in milden zin uitgelegd en nageleefd, de vastheid van den Troon, de regten van de Natie en het waarachtig geluk van het Vaderland in dreigend gevaar verkeerden.

Waar het deze gold, dáár konde of mogt ik mij niet bekreunen om de ongunst der bewindsmannen; dáár konde of mogt ik niet omzien ter bevordering van belangen, die mij dierbaar konden zijn, hoe zwaar het bij mij mogt wegen, dat deze door mijnen tegenstand werden gekrenkt, en ik aarzelde dan ook geen oogenblik mij aan *acht* onzer ambtgenooten aan te sluiten, die in 1844 aan U Edel Mogenden eene voordragt van grondwets-herziening indienden, welke sedert onder den naam van: «het voorstel der negen mannen» bekend is.

Het lust mij niet, thans een scherp verwijt te doen hooren over de ontvangst en over het lot, aan dat voorstel te beurt gevallen, al moet ik bekennen, dat de stoute houding der toenmalige Regering mij evenzeer verwonderde als leed deed. Ik schroom echter thans niet te herhalen wat ik meermalen zeide, dat, als ik wetten van hoog belang en staatsbegrootingen afstemde, eene voorname reden daarvan doorgaans hierin gelegen was, dat ik aan geene regering mijn vertrouwen kon schenken, die, naar mijn oordeel, de belangen van het gemeene Vaderland krenkte, elke hervorming tegenstond, elken beteren wensch onderdrukte, en, wat vooral haar ten verwijt strekte, die de meening van andersdenkenden niet eerbiedigde, om de voorstanders eener grondwets-herziening als op een zwart register aan te teekenen.

Ik wil niet ontveinzen, dat het mij meermalen, ja telkens, hinderde, van mij in de rij der bestrijders te moeten scharen, waarin ik wel eens met weinigen stond; maar ik mogt geene overtuiging opofferen, die ik bij eede gezworen had te zullen opvolgen, ja, ik wil niet ontkennen, dat ik wel eens aan de grenzen was der moedeloosheid, als elke poging mislukte om het beter doel te bereiken, en ik kan U Edel Mogenden mijne blijdschap niet beschrijven, toen de Koninklijke mond ons eene aanstaande grondwets-herziening, bij den aanvang dezer zitting, aankondigde.

Ik wil zwijgen van hetgeen er in mijne ziel omging, toen de bekende 27 wets-ontwerpen ons werden aangeboden; alleen wil ik opmerken, dat ik nog heden niet begrijp, hoe de Regering van dien dag den moed heeft gehad, dien arbeid aan deze Vergadering in te dienen en onder de oogen te brengen eener reeds zoo dikwerf door haar misleide Natie. Toen, Edel Mogende Heeren, is er een oogenblik geweest, dat ik vreesde, dat de algemeene verontwaardiging in hare onstuimigheid niets meer zou ontzien en de grootste rampen over ons dierbaar Vaderland zouden worden uitgestort.

Geen wonder dan ook, dat ik mij met velen in den lande innig verheugde, toen het geëerbiedigd Hoofd van den Staat dat onheil bezwoer en ter juister ure Oranje en het Nederlandsche volk weder vereenigde en in eene ruimere grondwets-herziening eene gelukkiger toekomst aankondigde. Deze belofte, ze werd spoedig bezegeld door de keuze van den verdienstelijken man, die als tijdelijk minister van Justitie optrad en wiens moed en belangeloosheid gewigtige diensten heeft bewezen, ja wien ik mij verheug aan het verlangen van den Koning en van zoo vele weldenkenden in den lande te hebben zien voldoen, door in den ministerraad te blijven, toen hij zeer onlangs bij een ander deel der wetgevende magt tegenstand ontmoette.

Toen ook andere mannen van verstandigen vooruitgang als ministers met het vertrouwen des Konings werden vereerd en de Regering van het behoud als geëindigd kon worden beschouwd, gevoelde ik mij gelukkiger dan ooit in mijne parlementaire loopbaan het geval geweest was, en mijne blijdschap vermeerderde, toen aan de bekende Staats-commissie de gewigtige taak der grondwets-herziening werd opgedragen.

Ik moet het intusschen betreuren, dat niet met denzelfden spoed als de staats-commissie werkzaam was, ook de ministerraad heeft kunnen arbeiden, en dat nu niet reeds de herziening der Grondwet eene afgedane zaak is, waardoor te ruime gelegenheid tot tegenstand is gegeven en men begonnen is op eene volkomenheid aan te dringen, die niet te bereiken is.

Thans geroepen, om mijn oordeel uit te spreken over den arbeid, die ons is aangeboden geworden, verwacht ik de veronderstelling, dat ik er eene onbepaalde goedkeuring aan hecht, omdat het niet te ontkennen valt, dat veel is overgenomen, wat in ons voorstel van 1844 gevonden werd.

Ik moet echter al dadelijk opmerken, dat elk der negen mannen zijn oordeel over enkele punten had vrijgehouden; dat toen veel werd voorgesteld, wat men vreesde te zullen zien afgekeurd; maar dat ook veel werd teruggehouden, wat men bij de toenmalige stemming der Kamer zeker was dat niet zou worden aangenomen. Wie derhalve uit het indienen van het voorstel van 1844 tot eene onvoorwaardelijke goedkeuring van dat van heden zou willen besluiten, die zou deze omstandigheden, zoowel als de sedert veranderde rigting en

de gunstiger oogenblikken van den tegenwoordigen tijd, moeten voorbijzien.

Neen, Edel Mogende Heeren, onbepaald is mijne goedkeuring niet; want ik had gewenscht, dat men nu althans geene *herziene grondwet van 1815*, maar eene nieuwe grondwet zou geleverd hebben, en vooral, dat met eene vaste hand zou zijn verwijderd geworden elke instelling, niet geworteld in de begrippen der Natie, of die van geene volstrekte behoefte in onze staats-inrigting kon gerekend worden.

Ik had *dit* vooral te eerder en te meerder gehoopt, omdat ook ik van gevoelen ben, dat *er onbetwistbare noodzakelijkheid bestaat om te vereenvoudigen en door vereenvoudiging te bezuinigen*. ja ik schroom niet te bekennen, dat het voor mij moeijelijk is eenen arbeid te bekrachtigen, bij welken niet genoeg is gelet, om lasten aan de Natie uit te winnen. Ja, Edel Mogende Heeren, ook na eene aanneming der voordragten van grondwets-herziening zal het cijfer der lasten weinig verminderen, zoo niet de verstandige en onbekrompen uitvoering eener zuinige regering die weldaad voor ons zal bewaard hebben.

Er is wel vermeerdering van politieke regten en verbetering in menig opzigt, maar bezuiniging is er naar mijne bescheiden meening niet genoeg, ofschoon ik wel wil toestemmen, dat eene zuiniger schaal, vooral als op dezelve niet te vinden ware wat ik er gaarne van missen zou, zoo al bij deze Kamer, althans niet bij elken tak van wetgeving zou gewild zijn.

Konde aan mijne wenschen worden voldaan, dan telde Nederland geene *elf* provinciën, maar hoogstens *vier* departementen, of welke andere benaming men aan die indeeling dan ook zou willen geven.

Hierdoor zou al dadelijk het moeijelijk geschilpunt, over de geregtshoven uit den weg zijn geruimd geworden, een geschilpunt dat nu aan lateren tijd is overgelaten, terwijl men het mag betwijfelen, of men bij de gewone wetgeving het doel zal bereiken en die bezuinigingen zal verkrijgen, welke men op het oog heeft.

Ook zou door die vermindering van gewesten veel zijn uitgewonnen geworden aan kosten van provinciaal beheer, waardoor aan de gewestelijke inrigtingen eene geheel andere wending had kunnen worden gegeven en door de daarstelling van provinciale raden een zuiverder administratief bestuur had kunnen verkregen worden.

Wat Limburg aangaat, volhard ik altijd nog bij mijne meening, in 1840 in deze Kamer geuit: wat later en ook nu onlangs is gebeurd, heeft volkomen gestaafd, dat ik toen niet verkeerd geoordeeld heb; en weinigen zullen er thans gevonden worden, die mij niet toestemmen, dat de opname te dier tijd van Limburg onder de provinciën heterogene deelen heeft vereenigd, en een afgezonderd hertogdom wenschelijk ware geweest.

Veel is door de Regering bij de laatste wijziging verbeterd in het

tweede hoofdstuk der Grondwet; maar toch ware het mij hoogst welgevallig geweest, dat men den *Raad van State* had doen wegvallen, aan welken het ministerie zelf eene zoo geringe en zoo betrekkelijke waarde schijnt te hechten en die toch eene ton gouds in jaarlijksche belasting van de Natie vraagt, zonder tegen die geldswaarde haar nut te kunnen doen opwegen, te meer bij den bestaanden twijfel, of die instelling ten onzent wel voegt naast een verantwoordelijk ministerie en eene ontbindbare Kamer. Ja, na al wat door de Regering is aangevoerd geworden, geloof ik, dat de wegvalling bezuinigen zou, zonder te schaden. Het is toch duister, welke werkzaamheden die raad zal verrigten en om alleen voor het geval te bestaan, dat de kroon zonder ministers mogt zijn, dit is, dunkt mij, dat zeldzame geval te duur doen betalen door de Natie, te meer, daar gewoonlijk de aftredende ministers aan het bestuur blijven, tot zoolang er een nieuw ministerie optreedt en de Koning naar goedvinden tot zich kan roepen diegenen, met wie Hoogstdezelve daarover zou willen raadplegen, — en daar dit gebeuren kan, ook dan, als een Raad van State bestaat, zoo kan deze instelling schier overtollig genoemd worden.

Eene bepaling bij de Grondwet van ministeriële departementen zou tot een getal van *zes* of *zeven* mijne goedkeuring hebben verworven, hoezeer ik ook nu gegronde hoop heb, dat die bezuiniging aan de Natie niet zal onthouden worden.

Eene *Eerste Kamer* had, dunkt mij, in Nederland, als in 1814, kunnen ontbeerd worden, te meer, omdat deze niet deelt in den geest der Natie; omdat men moeite heeft het over hare zamenstelling eens te worden, en dan nog, na alles te hebben overwogen, eindigen moet met het gevondene als hoogst gebrekkig te erkennen. Wat daarenboven de laatste dagen van dit bolwerk voor den Troon hebben geleerd, bewijst het gevaarlijke eener instelling, die met luttel stemmen kan vernietigen hetgeen bij groote meerderheid in deze Kamer is besloten en aangenomen geworden. Of blijft het niet altijd gevaarlijk, bij de gunstigste berekening van tegenwoordige leden, aan een getal van 20 leden de volstrekte magt toe te kennen, om te verijdelen wat in deze Kamer met een getal van ruim 60 leden kan gewild zijn?

Ook zoude eene inrigting van provinciale, begrootingen, die provinciale opcenten als inkomsten vermeldt, om primitive rijks-uitgaven te dekken, moeijelijk mijnen bijval verwerven.

Wat door de Regering in het *negende* hoofdstuk dezer Grondwet, handelende over den *Waterstaat*, bij een derde artikel is ingelascht, bewijst mijns bedunkens, dat men eene nieuwe centralisatie, altijd kostbaar en belemmerend, maar vooral hier niet billijk en niet regtvaardig, zal daarstellen.

En ziedaar eenige punten aan U Edel Mogenden genoemd, die de hooge ingenomenheid temperen, welke ik anders met dezen arbeid zou hebben en die het voor mij, die gewoon ben niet op personen

maar op zaken te letten, hoogst moeijelijk heeft gemaakt, om mij te bepalen, welke rigting ik zou volgen, en welke stem ik over deze ontwerpen van wet zou uitbrengen.

Ik heb echter begrepen, Edel Mogende Heeren, dat, als ieder onzer te veel aan eigen denkbeelden blijft hechten, er dan nooit aan eene nieuwe Grondwetgeving, zonder dat de grenzen der wet worden te buiten gegaan, zoude te denken zijn.

Ik heb de innige overtuiging, dat het meer dan tijd is, dezen arbeid ten einde te brengen, opdat niet langer een staat van spanning en van onzekerheid voortdure, dien voorzigtigheid en staatkunde gebieden ten spoedigste te eindigen.

Vooral ook heb ik mij zelven voorgehouden, dat, zoo wij het voorgestelde niet aannemen, òf het oude zal blijven voortduren, òf geweldige staatsschokken zullen plaats hebben, en hierbij heb ik mij de woorden te binnen gebragt, die als van den Troon tot ons zijn gerigt geworden: « dat over onderscheidene punten van meer of minder gewigt verschil van gevoelen kan bestaan en werkelijk aanwezig is, en dat het in oogenblikken als het tegenwoordige vooral de pligt van een ieder is, om wederkeerig inschikkelijk te zijn en van eigen denkwijze iets ten offer te brengen. »

Aan die Koninklijke stem wil ik niet alle gehoor weigeren, en dit te minder, omdat zij de noodige kracht heeft erlangd in het Koninklijk gegeven voorbeeld. Ja er is meer, ik mag en ik wil mijne aansluiting niet terughouden aan eene Regering, die thans is zamengesteld uit mannen, met mijne zienswijze en met mijne staatkundige opinie zamenstemmende, en aan wie ik sedert lang de teugels van het bestuur had willen zien in handen gegeven, gelijk ik mij dan ook in 1844 geheel met hen heb vereenigd, en wier voorbeeld ik thans volgen wil, door ook van mijne bijzondere zienswijze in verschillende opzigten een gedeelte op te offeren. Ik stap te eerder over menig bezwaar heen, omdat de gelegenheid tot grondwets-herziening gemakkelijker wordt gemaakt en men in de toekomst op de verkeerdheden van den tegenwoordigen dag ter verbetering te gereeder zal kunnen terugkomen en de onvolkomenheid der tegenwoordige herziening zal kunnen worden aangevuld of verbeterd.

Mij voorbehoudende, om dan, als het mij noodig schijnt, over deze wets-ontwerpen het woord te voeren, zal ik aan de meeste, indien niet aan alle, mijne goedkeuring hechten, onder reserve nogthans, dat mijn tegenwoordig votum niet worde ingeroepen bij eene finale beslissing in eene dubbele Kamer, als wanneer ik mij de vrijheid voorbehoude bij een nieuw aangevangen onderzoek ook mijne eerste beslissing te herzien, te wijzigen, en mijne stem te onthouden of te geven, al naar gelang ik in gemoede zal vermeenen te behooren.

Ik wil die reserve te meer, omdat ik een tweede onderzoek niet als ijdel wil beschouwd hebben en als zonder vermogen op mijne

overtuiging; en te meer hecht ik aan dat voorbehoud, omdat, als er aandrang mogt zijn op *eene eenvoudiger en goedkooper staatsinrigting* en daartoe gelegenheid kon gevonden worden, ik mij voorzeker aan die zijde zou scharen en al het mogelijke zou willen helpen beproeven, om meer *eenvoud* en *zuinigheid* te verkrijgen; want, Edel Mogende Heeren, dit moet ik herhalen, met het oog op onze vele staatsbehoeften en lettende op de opgedreven lasten der natie, *elke vermindering* zou mij hoogst welkom geweest zijn, en ik had de herziening vooral ook van dit oogpunt gewenscht te zien uitgaan, al begrijp ik in het voorgestelde in het gegeven oogenblik te moeten berusten.

En zullen dan deze wets-ontwerpen eene nieuwe en volledige bekrachtiging verkrijgen, dan is mijn hartelijk verlangen, dat aan eene latere verbetering niet zooveel tegenstand zal geboden worden en niet zoo veel verbittering zal ten deel vallen, als bij deze het geval moest zijn, en mijne vurige hoop ontboezemt den wensch, dat met eene vernieuwde Grondwet nieuwe veerkracht en een nieuw leven in het staatsligchaam van Nederland mogen wederkeeren, opdat eene nieuwe Regering, maar met hetzelfde stamhuis als van ouds, nieuwe welvaart en nieuwen luister brenge aan het Vaderland. Aan de vervulling van dien wensch wanhoop ik geenszins, gedachtig aan de woorden van onzen braven VAN HOGENDORP: «Eene verlichte Regering, geholpen «door eene verlichte natie, kan wonderen verrigten, en wonderen «in het staatsbestuur zijn toe te schrijven aan nationale energie of «nationalen geest, geboren door twee wereldkundige omstandigheden, «namelijk de publiciteit en de constitutie.» Maar dan ook mogen wij het niet vergeten, dat zijn gulden mond ons heeft toegeroepen, dat «de ziel der Grondwet hare stipte nakoming is.»

Mogt de toekomst het leed van het verledene vergoeden en roem en geluk en welvaart en grootheid brengen aan Oranje en Nederland! Ik heb gezegd.»

De heer MACKAY zegt hoofdzakelijk: «Het zal U Edel Mogenden wel niet verwonderen, dat ik, voor de eerste maal van deze plaats het woord voerende, mijnen waardigen voorganger gedachtig ben, en niet zonder huivering optrede. Gij zijt gewoon van deze plaats zulke doorwrochte redevoeringen te hooren: redevoeringen, die, en teregt, in de schaal uwer deliberatiën zoo groot gewigt plagten te leggen; redevoeringen van eenen man van zooveel kunde en van zooveel ondervinding, en die, ik weet het, in uwer aller aandenken nog zoo levendig is; en dit zoude mij bijna den wreeden wensch doen uiten: vergeet hem voor een oogenblik, om mij met des te meer geduld te kunnen aanhooren. Maar ik spreek, omdat verpligting mij roept. Verpligt ben ik het der Natie, die ik vertegenwoordig, verpligt aan hen, die mij hierhenen zonden, verpligt bovenal aan mijn geweten.

Mijne overtuiging ondersteunt mijne verpligting. Ik voel mij gedrongen, U Edel Mogenden met mijne gevoelens, met het standpunt, waarop ik bij de beoordeeling dezer wetten sta, bekend te maken.

Die wetten, zoo als zij dáár liggen, kan ik, wat derzelver algemeene strekking betreft — op enkele punten behoude ik mij vrijheid van stemmen voor — aannemen. Zij ademen eenen geest van vrijheid en vrijgevigheid, waaraan ik behoefte heb; maar ik mag ze niet aannemen, dan onder protest. Ik kan mij met het beginsel, waarop zij rusten, niet vereenigen. Het gebouw moge fraai zijn opgetrokken, ruim daargesteld: als de grondslagen niet hecht en zeker zijn, mist het den steun, dien het behoeft. Bij gelegenheid der algemeene beschouwingen zullen mijne beschouwingen zeer algemeen zijn, maar zij staan met de ontwerpen in naauw verband.

Vergunt mij, ter ontwikkeling van mijn stelsel, de behandeling van drie vragen:

I. Van waar komen wij?

II. Waar zijn wij?

III. Waar gaan wij heen?

I. Van waar komen wij? Wij komen van een revolutionnair terrein. Revolutionnair! een verschrikkelijk woord! Ja, wanneer men het neemt in den zin van straatrumoer, van tegenstand tegen elk bestuur; maar ik neem het in dien zin, waardoor men er een bepaald staatkundig stelsel onder verstaat. Een stelsel, waarbij men uitgaat van eenen almagtigen volkswil, uitgedrukt in eene almagtige wet; hetwelk uitgaat van eenen maatschappelijken staat, die zich uit eenen denkbeeldigen natuurstaat heeft ontwikkeld, waarin men een verdrag, een *contrat social*, gezegd wordt te hebben aangegaan, en welks grondzuilen zijn: vrijheid, gelijkheid, broederschap. In één woord, dat stelsel, hetwelk, in de voorgaande eeuw in de hoofden der wijsgeeren uitgebroeid, in dat der staatslieden en volken geslopen is, en hetwelk ik voor UEdel Mogenden wel niet nader zal behoeven toe te lichten.

Nederland viel in 1795 door dat stelsel. Er was toen veel te herzien, maar, in plaats van te hervormen, heeft men de zaken omgewenteld en het onderste doen boven komen. De volkswil was ook hier alvermogend wetgever, en, nadat die wil zich in constitutie op constitutie had uitgedrukt, werd hij eindelijk opgelost in den ijzeren wil van éénen. Maar die ijzeren wil drukte als lood op de natie; zij ontwaakte en wierp het juk af. Het gevaarte van Napoleon bezweek onder zijne eigene zwaarte; 1813 was daar. Herleefde Nederland? De naam herleefde. Het Fransch bestuur verdween; het Fransch beginsel bleef. Het bleef met al zijn nasleep van centralisatie, bureaucratie en wat dies meer zij. Zelfstandigheid van provinciën, van gemeenten en steden: wat werd zij? Eindelijk zettede de alvermogende Staat zijn voet in de huizen en vorderde van de Belgen ééne taal op

de school, en wilde een staats-onderwijs in de Kerk, en stelde een staats-seminarie daar.

Dit beleedigde en werkte tot den opstand mede, en de Vorst, die als van den volkswil zijn troon had aangenomen, moest dien op dien wil verlaten. Ik trok ook in 1830 het zwaard; maar voor zooverre — en voor zooverre ook alléén — als de vijand streed voor vrijheid van taal, vrijheid van godsdienst, vrijheid van onderwijs, heb ik hem meer geëerbiedigd dan bestreden.

En heeft de les gebaat? De les heeft niet gebaat. Er werd meer dan ooit gecentraliseerd; de zelfstandigheid van corporatiën en individuen hoe langer zoo geringer. Was er hier of dáár een teeken van leven, het werd met den naam van oproer bestempeld; deed er zich eene gewigtige quaestie voor, men trachtte haar te ontduiken; was er een oogenblik van vooruitgang, er was eene achterdeur opengebleven, om zich een terugtogt te verzekeren. Zoo werd alles te zamen getrokken, en ten laatste het behoud onhoudbaar. De roemer was tot aan den rand vol: nog één droppël en hij loopt over; en ziet, daar komen 27 droppelen, en hij stroomt over.

Het behoud viel en moest vallen. Het steunde op een wil, op eene meening, en toen deze aan hetzelve ontvielen, zakte het ineen. Het schip van Staat was aan den grond gezeild, het moest weder worden opgeligt. En wat waren de ligters? Vrijheid van onderwijs, vrijheid van keuze, vrijheid van godsdienst, vrijheid van vereeniging. Het schip geraakte vlot, het was een oogenblik van verademing, een oogenblik van vreugde, waarin ook ik gedeeld heb; maar bij die vreugde werd ik echter bewaard voor illusie. Het schip weer vlot geraakt zijnde, was het mijne vraag: waarheen de koers? Blijven wij op hetzelfde terrein of gaan wij tot een beter over?

II. Waar zijn wij? Wij komen van een revolutionnair terrein; wij blijven op een revolutionnair terrein.

Heeft men gevraagd: wat is regt, wat is waar? Neen, men heeft weer geluisterd naar eenen, zoo het heet, algemeenen wil, naar eene algemeene meening, naar een geest des tijds. Wij bleven op denzelfden weg, maar zijn op denzelven eenige stappen vooruitgegaan en hebben de grenzen eenigzins uitgebreid.

De grondwetgever was weder alvermogend als uitdrukking van eenen alvermogenden wil. Hij herzag het staats-werktuig en het raderwerk werd uiteengenomen.

Het *monarchaal stelsel zoude het palladium zijn van ons volksbestaan:* zoo lezen wij in de memorie van beantwoording. Geen hecht palladium, hetwelk men zoo kan herzien en hervormen. Het was ook een constitutionneel monarchaal palladium, dat is, hetwelk men zelf constitueerde, daarstelde. Men nam den scepter, herzag dien en gaf hem den Koning in handen; men nam de kroon, hervormde die en zette die den Koning op het hoofd en verklaarde

toen zijn eigen werk onschendbaar. Regeert die Koning? Is hij de ziel, het leven van zijn ministerie, het hoofd van een levend ligchaam, van eenen zich organisch ontwikkelenden Staat? Maar ik lees in de memorie van beantwoording, dat de Regering zich ten doel heeft gesteld de magt des Konings te versterken; er is dus eene regering buiten den Koning, die zijne magt versterkt of verzwakt. Is het ook *le Roi règne mais ne gouverne pas?* Maar heeft die Koning dan magt? Wel zekerlijk! Maar om den wil eens anderen uit te voeren. *La nation veut, le Roi fait.* De magt des Konings dus afhankelijk van den volkswil en deze wil alvermogend. Waar dat monarchaal palladium?

Die troon moest verzekerd worden. Want die driftige Tweede Kamer (het zijn de woorden der ministers) zoude zoo maar op dien troon kunnen aanloopen; dus eene omheining, een dam; en wat zal die omheining, die dam zijn? Eene Eerste Kamer! En hoe zal die Kamer, als zij zich in moeijelijke oogenblikken onafhankelijk beweegt, behandeld worden? Wij hebben er een voorspel van in hetgeen onlangs met de tegenwoordige plaats had: zij wees de afschaffing der roede voor den misdadiger af, en ziet, de roede werd opgenomen en haar boven het hoofd gehouden. Hoe! eene Eerste Kamer verzet zich tegen eenen minister, die de natie achter zich heeft! Zoo zal het zijn, als die Kamer in oogenblikken van gevaar zich vrij zal bewegen: de omheining, zij zal zijn een ijdel staketsel, de dam een allerlastigst beletsel.

Ook de vertegenwoordiging moest hervormd worden. Zij is nu eene *wettelijke fictie.* Wij zijn, volgens de ministers, eene wettelijke fictie. Het volk moet de vertegenwoordigers kiezen: zeer wel, ik ben er ook voor, dat de verkiezing ruim zij. Maar wat is bij u het volk, dat kiezen zal? Die u zooveel en zooveel in de schatkist afwerpen, die gij voor het beschaafde en verlichte deel der natie houdt. Maar wanneer men nu later uwen census te eng bepaald vindt en de beschaafden en verlichten uitbreidt, zal dan uwe vertegenwoordiging niet evenzeer eene wettelijke fictie zijn? Is het niet *mutato nomine de te fabula narratur?*

En de zelfstandigheid van gewesten en zoovele andere verleende vrijheden zijn die zooveel meer bevestigd? of hangen dezelve evenzeer van een willekeurigen wil af?

Wij zijn nog op denzelfden weg, met uitgebreider grenzen. Nu, zoo zegt men, is het de juiste grens. Maar had men in 1845 herzien, dan waren die grenzen immers zoo ruim niet geweest? Het is telkens eene willekeurige grensbepaling, terwijl men telkens meent de juiste bepaald te hebben. Doch ook uwe grens zal niet houden, want er is eene uiterste grens, die niet bereikt is, maar die, in het stelsel, bereikt moet worden. Alle præmissen hebben een gevolg, alle beginsel heeft eene consequentie. Wij moeten nog verder voort op den weg, waarop wij zijn.

III. Waar gaan wij henen? Op het staatkundig terrein. De volkssouvereiniteit moet zich meer ontwikkelen; de souvereine wil, door geen hooger beginsel getemperd, moet zich hoe langer zoo meer kunnen doen gelden; het bestuur moet hoe langer zoo meer van het volk uitgaan, en door het volk zelf worden uitgeoefend. En wat zal er het gevolg van zijn? dat iedere wil zich zal doen gelden; dat men door clubs als anderzins eene meerderheid zal zien te bekomen; dat er zal zijn, niet een strijd om waarheid, maar om gezag; dat er zullen zijn vele hoofden en daardoor vele zinnen, en dat er ten laatste anarchie zal ontstaan, en men, vermoeid van den strijd en hijgende naar rust, zich zal werpen in de armen van eenen dictator, of onderwerpen aan het despotisme der orde. En wij hebben het reeds in het verschiet; reeds is door den minister verklaard, dat hij tot handhaving der orde zelfs buitengewone wetten zoude aanvragen.

De geschiedenis spreekt hier mede: wat toch werd er van de vrijheid van het jaar 1789? zij loste zich op in de bijl der guillotine! Wat werd er van de vrijheid van het jaar 1830? Zij loste zich op in de forten om Parijs! Wat werd er van de vrijheid van het jaar 1848? zij loste zich op in het staal van Cavaignac.

Maar met datzelfde stelsel, hetwelk op de grondzuilen van vrijheid, gelijkheid en broederschap rust, word ik van het staatkundig terrein als van zelven op het maatschappelijke overgebragt. Er moet gelijkheid zijn, maar hoe? redeneert nu de behoeftige: hoe zijn wij gelijk? terwijl ik mijne bete broods afbedel, zijt gij in overvloed! terwijl ik in het zweet mijns aanschijns werken moet, baadt gij u in weelde en gemak! Is dat gelijkheid? Gij ontneemt heerlijke regten en tast alzoo den eigendom van anderen aan, en zoude ik dan geen regt hebben mijne handen te slaan aan uw eigendom, uw goed?

Zoo redeneert niet alleen de behoeftige, zoo redeneert ook de staatkundige wijsgeer. Het begrip van Staat brengt bij hem gelijkheid mede; het ideaal van den dichterlijken natuurstaat moet waarheid worden en daar moet eenheid zijn, ook in bezit, hetwelk een Staat toch alleen het regt heeft te verleenen.

En het middel, om dien Staat te realiseren, is er. Indien de volkswil het eenmaal wil, dan behoeft zij dien alvermogenden wil slechts in eene alvermogende wet op te nemen, en het regt is daar. Wij zijn nog zoo verre niet, dat men het reeds wil, en de hemel geve, dat wij nimmer zoover komen; maar de vraag is: zijn wij op den weg, waarop, als men het wil, het middel daar is, om daaraan te voldoen?

Die alvermogende Staat beslist niet alleen over mijn regt en over mijn goed, maar ook over mijn geweten. Die Staat is, volgens den staatkundigen wijsgeer, geen logge klomp, geen *indigesta moles*, maar een deel der menschheid, eener menschheid, die zich zelve ontwikkelt en vervolkoment, die de Godheid daartoe op zich heeft genomen. De souvereine rede moet hier gelden en de godsdienst

der menschheid die van allen zijn. Terwijl wij hier schermutselen over een onhoudbaar *placet* aan de eene zijde en aan de andere zijde tegen de vrees, tegen de hersenschimmige vrees van herstel eener vroeger heerschende Kerk, vereenigen zich de beide legers, die van het positieve Christendom onder de banier van het Kruis, en die van het positieve ongeloof onder de banier der menschheid. Zoo gaan wij op het staatkundig terrein naar anarchie of despotisme; op het maatschappelijk terrein naar communisme; op het zedelijk terrein naar atheïsme. Die afgrond gaapt ons aan op het einde van den weg.

Maar wat dan?

Vergunt mij tot de ontwikkeling daarvan, Edel Mogende Heeren! nog voor eenige oogenblikken uwe aandacht.

Ik vraag drie dingen: 1°. waarheid, 2°. regt, 3°. vrijheid.

1°. Waarheid. Geene woorden, die andere zaken beteekenen; geen monarchaal palladium, als men slechts den alvermogenden volkswil huldigt. Eene Grondwet moet, zoo als een hoogleeraar in zijne belangrijke pas uitgekomene brochure zegt, opregt zijn. Waarheid, geene fictie: niet meer die natuurstaat, waarin de menschen zich tot eene maatschappij vereenigd hebben met een algemeen verdrag, waarvan de geschiedenis niets weet, maar die eenvoudige daadzaak, dat de familiën zich hebben gevestigd en de Staat niet anders is dan een aggregaat van deze, welke Staat zich natuurlijk en organisch ontwikkelt. Maar bovenal wil ik DE *waarheid*, de waarheid, zoo als God die in zijn woord heeft geopenbaard, eene souvereiniteit Gods, eene almagt Gods erkend.

Wat is het problèma, hetwelk op revolutionnair terrein moet worden opgelost? Het is, dat er een regeringsvorm worde uitgedacht, waarbij de wet boven den mensch wordt gesteld. ROUSSEAU, de held van het stelsel, verklaarde, dat die vorm, naar zijne meening, niet was daar te stellen en concludeerde tot het despotisme der Godheid. En wat is de reden van alle die verschillende grondwetten, zoo zij niet is, om dien vorm te verkrijgen? Die vorm is buiten hooger beginsel niet te verkrijgen. Boven den mensch is God en niet zijne eigene wet. Hoe zal men eene verpligtende kracht aan zijne wetten geven? Hoe zal men gehoorzaamheid aan dezelve inboezemen, indien dit hooger beginsel niet wordt aangenomen? Welke andere verbindende kracht blijft er over dan eene conventionnele? Die kracht is zwak, want zij duurt niet langer dan de conventie; en wanneer een deel gehoorzaamt en een ander deel niet gehoorzaamt, is er strijd over eene wet, die, conventionneel daargesteld, ook weder conventionneel kan worden ontbonden.

2°. Ik vraag regt, en wel regt boven de wet, regt, boven elken regeringsvorm verheven.

Een regt boven de wet. Er is eene eeuwige notie van regt, er is een regt, op Gods woord gegrond, hetwelk onafhankelijk is van alle menschelijke bepalingen.

Ik treed slechts uwe woningen binnen en vraag: met welk regt zijt gij heer over uw kind, over uwen dienstknecht, op uw erf? Van waar uw eigendomsregt, iets meer dan, zoo als de memorie van beantwoording luidt, een eerbiedwaardig, neen een onschendbaar regt? Is het niet omdat gij het van hooger magt ontvangen hebt? Noemt het een natuurlijk regt, ik heet het een goddelijk regt, omdat ik er aan God voor verantwoordelijk ben; maar, zegt het mij, is dat regt niet boven alle wet? Dat regt heeft de Staat. Neemt aan, dat in Europa het beginsel opging, dat der volken wil regt daarstelde, en die wil besloot, om Nederland in Duitschland in te lijven, zoudt gij niet als één man opstaan en de zelfstandigheid van ons vaderland verdedigen? Zoudt gij niet beweren, dat uw regt van zelfstandigheid een heilig regt was, u door niemand te ontnemen? Niet anders is het in den Staat. Dat regt heeft elk gewest, elke stad, elke gemeente. Het is een verkregen regt, die zelfstandigheid is een onschendbaar regt, hetwelk eerbiediging vordert.

Dat regt heeft de overheid en daarop vordert zij gehoorzaamheid. Maar wil ik dan eene autocratie? Neen, want dat regt heeft ook de burger. Ook deze heeft regt op vrijheid en zelfstandigheid en juist dat regt is de grens van de magt der overheid. Zoo streden onze vaderen voor regten en privilegiën. Daarbij staat de burger niet tegenover zijne overheid als in vijandige houding; neen, de wederzijdsche regten worden door wederzijdsche verpligtingen verbonden, en zoo ontstaat er een band, die alle autocratie verhindert en alle oproer tegenhoudt. Dat regt nu erkent de wet; vreemd is de uitdrukking in het voorloopig verslag, dat de wetgever oneigenaardig wordt gezegd regten te erkennen. Niet vreemd echter op het door mij omschreven terrein, waar de grondwetgever alvermogend is: dan zeer consequent. Maar vreemd, wanneer men nagaat, dat de grondwetgever eigenlijk niet anders doet dan regten erkennen, en daarin ligt juist zijne kracht.

In Engeland — men beroept zich zoo gaarne op dat land, — welnu in Engeland is *dat* juist de kracht der wet, dat zij regt erkent; het regt is er reeds geboren, is reeds dáár, alvorens het in de wet komt, die het dan beschermt, handhaaft en verdedigt. Van daar die zedelijke kracht, welke van de wetten aldaar uitgaat, die de alvermogende wetten op revolutionnair terrein juist alle missen.

Dat regt is boven allen regeringsvorm verheven. Onder den autocraat, die het eerbiedigt, kan men zoo doende vrij, en onder eene republiek, die het niet eerbiedigt, slaaf zijn. Dat regt is een onschendbaar regt. En wat wil men nu op revolutionnair terrein: dat ik, gelijk de memorie van toelichting zegt, afstand doe van een deel mijner natuurlijke regten aan de staats-maatschappij; maar ik sta aan niemand af: het zijn mijne regten. Ik zoude die afstaan, om die alsdan van mijne medesouvereinen, als de meerderheid het wil, terug te

bekomen? Neen, die regten handhaaf ik, en in de eerbiediging derzelve vind ik den sleutel van het geheim van rust en vrede en orde in den Staat.

3°. Ik wil ten laatste vrijheid. En hier durf ik den naam van liberaal in den juisten zin op mij zelven toepassen, want dit heet ik vrijheid, wanneer ik mijn wil kan volgen. Ik heet het geene vrijheid, wanneer ik mijn wil aan dien eener meerderheid, waarbij het is *stat pro ratione voluntas*, onderwerpen moet.

Maar wil ik dan losbandigheid? Onmogelijk: waar een hooger beginsel heerscht, dáár is alles verbonden; het kind aan den vader, de burger aan de overheid, de overheid aan den burger, beiden aan het Vaderland; daar is een natuurlijke band tusschen gewest en stad, tusschen stad en gemeente; daar is juist die band, die in de vrijheid des eenen den waarborg geeft voor de vrijheid des anderen.

Ik vraag eene vrijheid, die waarlijk vrijheid is, en de vrijheid, welke men mij geeft, de weêrklank is er van: wet, ja vaak strafwet, strafwet. Wij lezen in de memorie van beantwoording, dat men vrijheid van vereeniging geeft, maar zich voorbehoudt, die zelfs geheel te schorsen; dat is eene vrijheid met een zwaard van Damocles boven mijn hoofd.

Neen, ik vraag vrijheid als mijn regt, als een regt van hooger bron, en gij geeft mij die als eene gunst, omdat de opinie, de geest des tijds het nu zoo medebrengen; straks brengen opinie en geest des tijds het niet mede, en gij ontneemt mij die. Het is waar, men geeft mij, hoe voorwaardelijk dan ook, vrijheid, en omdat ik die krijg, neem ik deze wetten aan; maar ik krijg die uit conveniëntie, omdat men het nu te zamen zoo goedvindt: daarom protesteer ik; ik blijf die vorderen als mijn regt.

Doch genoeg. Ik sprak mijn gevoelen vrijmoedig uit. Mogt het tegenspraak waardig worden gekeurd, ik zal elk argument wegen; ik zal het overwegen. Word ik overtuigd van dwaling, ik zal even opregt erkennen ongelijk te hebben, als ik nu opregt erken, dat ik meen gelijk te hebben. Mijne geheele bedoeling is niets anders dan het heil van den troon, dien ik eer, en het welzijn van het Vaderland, dat ik lief heb. Ik heb gezegd.»

De heer VAN LEEUWEN: «Overtuigd als ik was van de noodzakelijkheid, op om verschillende punten tot herziening onzer staatsregeling te komen, nam ik gretig de gelegenheid waar, om, met 30 leden dezer Vergadering, op 9 Augustus des verleden jaars, het ontwerp van wet te verwerpen, dat ons, ter uitvoering van art. 6 der Grondwet, bij koninklijke boodschap van 6 Junij bevorens toegezonden was, tot regeling der uitoefening van het stemregt in de steden en ten platten lande en der bevoegdheid, om deel te nemen aan de gewestelijke en plaatselijke besturen.

Onvoldoende kwamen ook mij voor de 27 wets-ontwerpen, welke,

ingevolge koninklijke toezegging, bij de opening onzer tegenwoordige zitting, bij boodschap van 8 Maart dezes jaars ontvangen werden; en ik trad van ganscher harte toe tot het gevoelen der meerderheid nopens de 15 punten, die, na de bewuste belangrijke mededeeling van wege den Koning, in het verslag van 16 Maart jl. opgenomen of aangewezen werden, om daarmede tot eene ruimere grondwetsherziening te geraken, waarvan het initiatief, ook naar *mijn* inzien, van de Kroon moest uitgaan.

Hiermede meende ik *aan de gegeven omstandigheden* op de hoofdpunten voldaan te hebben, bereid, om op zaken van minder belang het voorstel der Regering af te wachten.

In deze stemming, Edel Mogende Heeren, konde mij noch het ontwerp der commissie voldoen, welke te dien einde bij koninklijk besluit van 17 Maart dezes jaars benoemd was, noch het daarbij gevoegd verslag van 11 April daaraanvolgende. En ofschoon het ontwerp, dat bij koninklijke boodschap van 19 Junij jl. bij deze Kamer inkwam, vele verbeteringen in dat der commissie gebragt en ook *zelf* na de aanmerkingen in onze afdeelingen achtereenvolgelijk ondergaan heeft, blijft daarin, naar mijne schatting, het *democratisch* beginsel het *monarchaal* bestanddeel *meer* beheerschen, dan *ik* voor vastheid en klem van Regering wenschelijk en onmisbaar houde, vooral en juist in de tijden, die wij *thans* in Europa beleven.

U Edel Mogenden zult de strekking dezer aanmerking te wel vatten, dan dat U Edel Mogenden *nu* en op dit oogenblik reeds de toepassing daarvan op de onderscheidene ontwerpen van mij verlangen zoudt. Ik bepaal mij tot de bloote aanwijzing van de voorgedragen regtstreeksche verkiezingen voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en die der provinciën, de keuze *voor* en de ontbindbaarheid *van* de Eerste Kamer, en herinner hier, hoe ik in mijne afdeeling steeds voorgestaan heb de verkiezing met één trap voor de *eerstgenoemde* en de benoeming der leden van de Eerste Kamer door den Koning, voor het leven of des noods voor een zeker aantal jaren, of met magt van aanvulling, maar in elk geval onontbindbaar.

Ik zet mijne aanmerking alleen vooruit, om noodelooze herhaling voor te komen en voorloopig eene afkeurende stem te regtvaardigen, zoo ik mij soms stilzwijgend bij de motieven van anderen zal kunnen nederleggen of geacht wil worden een beroep te doen op de honderdwerf herhaalde redeneringen in de uitgelokte adressen en vertoogen. Hoezeer ook naar mijne beschouwing verscheidene punten van meer ondergeschikt belang in de onderhavige voordragten voor grondige wederlegging vatbaar blijven, ben ik evenwel met U Edel Mogenden van meening, dat men daarmede in deze oogenblikken het gemeen overleg op de *hoofdzaken* niet behoort te bemoeijelijken, en verklaar ik plegtig, dat ik daarbij, even als elk uwer, met mijn votum

nimmer iets anders zal beoogen dan de bevordering van het heil des volks, dat wij de eer hebben te vertegenwoordigen.

Ik voor mij vind meer in eene getemperde monarchie dan in eene getemperde democratie den steun en het plechtanker voor de veiligheid en de rust in den Staat, voor eene vrije ontwikkeling van de stoffelijke en onstoffelijke krachten der burgers. Ik vermeen daarbij mijne oogen voor de geschiedenis van vroegere en latere tijden niet te mogen sluiten. En zoo wij in alles de feilbaarheid van alle menschelijke instellingen ontwaren, zoo hoop ik mij bij mijne keuze daaruit door niets ter wereld te laten afbrengen, van wat naar *mijne* overtuiging de minste bezwaren aanbiedt en mij uit dien hoofde het geschiktste voorkomt, om het behoud, de rust en den bloei van mijn vaderlands te bevorderen, het goed regt en de gelijkheid voor de wet van allen, zonder onderscheid, het meest te verzekeren.»

De heer VAN HELOMA: «Op den volksvertegenwoordiger rust ten allen tijde eene moeijelijke taak, om bij de beoordeeling der wetsontwerpen met een helder oog datgene te overzien, wat in het belang van het volk, hetwelk hij vertegenwoordigt, wat in het belang van het vaderland nuttig en dienstig is, of kan zijn. Maar wanneer hij geroepen wordt, om zijn votum uit te brengen over wets-ontwerpen van zulk een hoog belang als die, waarover wij thans beraadslagen, dan drukt die taak nog des te zwaarder, vooral, omdat de toekomst van het Vaderland daarin ligt opgesloten.

Zal nu de verwerping of de aanneming geluk aan het Vaderland aanbrengen, of zal daaruit onheil geboren worden? Ziedaar eene vraag, welke ieder onzer naar eigen inzigten en individuele gevoelens zal kunnen oplossen, met het oog op de gebeurtenissen, welke gedurende de laatste vijf maanden in en buiten 's lands hebben plaats gegrepen, en onder den invloed van eenen drang van omstandigheden, die daaruit is ontstaan.

Wat mij aanbetreft, met openhartigheid vermeen ik de verklaring te moeten afleggen, dat ik de toekomst van het Vaderland uit een meer gunstig oogpunt beschouw bij de aanneming dan bij de verwerping van al de wets-ontwerpen.

Bij de verwerping bragt ik mij voor den geest dien onzekeren toestand, dien tijd van spanning, waarin wij reeds te lang hebben verkeerd, en die dan toch eindelijk moet ophouden, indien wederom een geregelde gang des bestuurs zal worden daargesteld, indien men werkelijk bedacht wil zijn, om die zoo hoogst noodige bezuinigingen in te voeren, welke niet alleen uit de herziening der Grondwet zullen voortvloeijen, maar ook tevens daar buiten zijn gelegen.

Geen tijdelijk, maar een vast bestuur is voor en boven alles noodzakelijk en wenschelijk; want dan eerst zal het ministerie, volgens vaste beginselen handelende, zich met de hoogst gewigtige staatsaangelegenheden kunnen bezig houden.

Op ieder minister rust dan eene dure verpligting, om, in den hem aangewezen werkkring, dat alles te doen, wat in het belang des Vaderlands nuttig en heilzaam moet worden geacht. — Beantwoordt hij niet aan deze zijne roeping, en is hij nalatig in de vervulling van deze zijne pligten, dan kan hij tot verantwoording worden opgeroepen, want hij is verantwoordelijk minister.

Eene verwerping staat het verkrijgen dezer uitkomsten in den weg, onaangezien dan nog hevige staatsschokken en beroeringen, die hieruit kunnen voortvloeijen en de treurigste gevolgen voor Nederland zullen opleveren.

Maar daarenboven geloof ik, dat wij de materiële belangen der Natie ook niet uit het oog mogen verliezen, en voorwaar zullen wij dezelve door eene verwerping niet bevorderen.

Op dit alles nu het oog vestigende, vermeen ik het pligt te zijn, om, indien zulks eenigzins mogelijk is, mijne stem ten voordeele der wets-ontwerpen te moeten uitbrengen.

Ik weet het, dat door deze Grondwets-herziening niet aller wenschen zijn bevredigd, omdat sommigen daarin eene uitbreiding van vrijzinniger beginselen hadden gewenscht te zien opnemen, terwijl weder anderen die herziening tot eenen veel engeren kring wilden teruggebragt hebben.

Ik weet het, dat ook eenige bepalingen niet met mijne zienswijze overeenstemmen en dat ik in de ontheffing of afschaffing van de Eerste Kamer der Staten-Generaal en van den Raad van State eene bezuiniging had meenen te zien, welke, gevoegd bij andere, die ik thans niet weder ter sprake zal brengen, al dadelijk aan het Nederlandsche volk een ruimer vooruitzigt op vermindering van lasten had geopend.

Ik weet het, dat de bepalingen omtrent de defensie, den waterstaat en andere niet naar mijne bedoelingen zijn gewijzigd, — maar ik weet tevens, dat ik, bij het aannemen en vaststellen van andere *voorname* hoofdpunten, waaronder het kiesregt eene eerste plaats bekleedt, groote politische voorregten aan de Natie verzeker, en aan haar de gelegenheid niet heb ontnomen, om, indien zulks noodig is, in het vervolg op nieuw verbeteringen in die Grondwet aan te brengen.

Wanneer eenmaal toch de vertegenwoordigers, volgens de bepalingen der gewijzigde Grondwet, regtstreeks door het volk gekozen, van meening zijn, dat door nadere wijzigingen nogmaals verbeteringen kunnen en moeten worden aangebragt, dan bestaan voor hen die bezwaren en moeijelijkheden niet meer, welke vroeger het XIde hoofdstuk opleverde. Grootendeels zijn zij weggenomen en veel gemakkelijker is de thans voorgeschrevene wijze om veranderingen daar te stellen.

Ook dit laatste vooral, Edel Mogende Heeren, was eene reden te meer, welke mij deed besluiten, om eene gunstige stem over

deze wets ontwerpen uit te brengen, indien zich althans in den loop der discussiën geene zulke overwegende redenen voordoen, welke mij zullen nopen omtrent sommige van gevoelen te veranderen.

Met openhartigheid en rondheid wil ik evenwel verklaren, dat ik, als voorstander van vrijzinnige beginselen, gaarne zal medewerken, om de grondslagen te vestigen, waarop het nieuwe staatsgebouw zal worden opgetrokken, aan opvolgende tijden overlatende, om, zoo noodig, hetzelve nog verder te voltooijen en meerdere volmaking te geven.

Zoo handelende volg ik mijne innige overtuiging en heb daarbij slechts op het oog het belang van het Vaderland en van het regerend stamhuis. »

De heer VAN DAM VAN ISSELT zegt hoofdzakelijk: «Op het noodlottig stelsel van volharding, dat het Vaderland honderd millioenen schats gekost heeft, is gevolgd het nog verderfelijker stelsel van behoud. Voor het eerste was nog verschooning te vinden. Men stelde zich daarbij een droombeeld voor oogen, dat niet te bereiken viel. Men meende, dat er nog mogelijkheid bestond, om beide deelen te vereenigen van eenen Staat, die op eene gewelddadige wijze vaneen gescheiden was. Men dacht daarbij zich met eenig regt te mogen beroepen op de omstandigheid, dat door die verdeeling de beide deelen tot twee kleine Staten gevormd werden en dat de kleine Staten door de groote bedreigd worden. Er was dus eene verdediging voor dat stelsel van volharding te vinden; maar het stelsel van behoud kon in geenen deele verdedigd worden. Geen enkele edele drijfveer bestond er bij hen, die het zochten te bestendigen; het diende slechts, om te behouden hetgeen slecht was en wat tot verderf der Natie leiden moest. Het werd verdedigd en ondersteund en men hechtte zich er krampachtig aan vast, omdat daaraan het behoud van voorregten, ambten en privilegiën verbonden was. Om die reden werden de handelingen van hen, die de partij van vooruitgang waren toegedaan, als hoogst ongunstig aan het geëerbiedigde Hoofd van den Staat voorgesteld, en zij zelven als vijanden van den Staat en van de Kroon beschouwd. Maar nu is, Gode zij dank, dat stelsel met schande gevallen. Ik herhaal het, er was in dat stelsel niets groots, niets edels te vinden. Ik heb hetzelve gedurig bestreden en ik heb dus mede behoord onder hen, die als voorstanders van oproer en geweld met den vinger werden aangewezen als gevaarlijke lieden.

Ik acht mij alzoo gelukkig, heden geroepen te zijn, om met u over de herziening onzer grondwettige instellingen te beraadslagen. Ik verklaar de in behandeling zijnde wets-ontwerpen voor het grootste gedeelte goed te keuren, omdat ik daarin zie eene bevrediging van de reeds zoolang door de Natie geuite wenschen, een waarachtigen en krachtigen grondslag voor de constitutionnele monarchie

in ons Vaderland, dat is een grondslag, die berust op de liefde van een dankbaar volk voor zijnen Koning. Wij hebben zoo even de rede gehoord van den geachten spreker uit Zuid-Holland, die de plaats heeft ingenomen van onzen voormaligen ambtgenoot, den algemeen geëerden en geliefden LUZAC, dien wij zoo menigwerf van dáár met het grootste genoegen het woord mogten hooren voeren. Zijn opvolger heeft ons straks het bewijs geleverd, dat hij een groot redenaarstalent bezit. Hij heeft tegenspraak uitgelokt en beloofd die te zullen wederleggen. Ik geloof evenwel, dat deze plaats voor zulk eenen strijd niet geschikt is. Het zij mij echter vergund te mogen zeggen, dat hij in het eerste gedeelte zijner rede gesproken heeft van naar zijn oordeel dichterlijke maatschappijen, die niet bestaanbaar zijn. Nimmer echter heb ik, het zij met vrijmoedigheid gezegd, door iemand eene meer dichterlijke maatschappij hooren schilderen dan zoo even door hem zelven. Wordt eenmaal de menschheid tot zoo hoogen trap van volmaaktheid opgevoerd, dat geen andere band tot vereeniging van alle leden der maatschappij noodig is dan het besef van de verpligting om God te eerbiedigen, ja! dan zal er eene andere Grondwet kunnen worden ingevoerd; dan zal velen geen zwaard van Damocles boven het hoofd behoeven gehangen te worden; dan zal de vrijheid door geene strafwet behoeven beteugeld te worden. Maar wij zijn nog ver van dat gezegend oogenblik verwijderd, waarop de menschheid wezen zal, wat zij naar de voorschriften Gods wezen moet.

Ik zal mij aldus bepalen tot de Grondwet, zoo als zij dáár voor ons ligt. Ik wil haar niet beschouwen als een uitvloeisel der revolutie, maar als dienende tot vervulling van de behoefte van onzen tijd. Van dat standpunt uitgaande, breng ik in de eerste plaats mijne hulde aan het geëerbiedigd Hoofd van den Staat, aan den Koning, dien men blind had gelaten voor de behoeften der natie; die bij tijds heeft ingezien, dat men de regten en de vrijheden des volks had miskend, en die niet geaarzeld heeft gebruik te maken van het licht, dat Hem werd geschonken. Ik zal op zijne woorden, in den bij de wets-ontwerpen behoorenden brief te vinden, letten, en even als Hij, zal ik mijne meening ten offer brengen bij verschil van gevoelen met de Regering, met uitzondering van die punten, welke strijden met mijne innige en gemoedelijke overtuiging.

Ik heb mij voorgesteld, om op dit oogenblik in algemeene beschouwingen over al de wets-ontwerpen te treden, en mijne denkwijze over de gezamenlijke voordragten mede te deelen. Aldus zal ik, bijaldien ik niet door bijzondere redenen gedrongen word, later niet behoeven terug te komen op hetgeen reeds door mij behandeld is geworden.

Ik verheug mij in het eerste ontwerp de woorden der bestaande Grondwet teruggebragt te zien, die betrekking hebben op de provincie Limburg. Ook ik heb in 1840 gewaarschuwd, dat men Limburg niet onder de gewesten van Nederland behoorde op te nemen, en ik wil

geacht worden te behooren tot diegenen, die op het behoud van Limburg niet zeer gesteld zijn. Desniettegenstaande breng ik volgaarne mijne hulde aan de Regering, die dat gewest voor ons heeft weten te behouden, die met krachtige hand de regten van Nederland gehandhaafd, en het gezegde tot waarheid gemaakt heeft: dat een klein land slechts dan gering geacht wordt, wanneer het zich verachtelijk gedraagt. Wanneer Limburg van ons eenmaal zal afgescheiden moeten worden, dan zal dit behooren te geschieden krachtens tractaten tusschen de belanghebbende partijen, onder eerbiediging van de regten van Nederland te sluiten.

In het eerste ontwerp is mede sprake van *het regt van vereeniging*. Ik had gewenscht, dat van zoodanig regt in de Grondwet geene melding ware gemaakt, omdat ik beducht ben, dat de opneming van die bepaling in de Grondwet aanleiding tot misbruik zal kunnen geven.

Daarom evenwel zal ik mij tegen dat denkbeeld niet verzetten. Een teeder punt, dat de meerderheid der Kamer heeft trachten te vermijden, betreft *het inkomen der Kroon*. Ook ik had gewenscht, dat dit onderwerp niet ter sprake ware gebragt. Ik heb niet behoord tot die meerderheid, die verlangde, dat de Koning, bij zoo vele offers, die Hij zich ten voordeele van het Vaderland getroost heeft, ook nog een gedeelte van zijn inkomen zou ten beste geven. Ik behoor tot hen, die de bezuiniging voorstaan. Maar die het doel wil, moet de middelen niet verwerpen, en zoo wij dus bepaald hebben, dat een Koning ons zal beheerschen, dan moeten wij de kleingeestigheid niet zoo ver uitstrekken, dat wij het inkomen van de Kroon bekorten. Bij de nieuwe Grondwet wordt ons het regt toegekend, om, bij iedere troonopvolging, het inkomen van de Kroon te regelen. Ik vind mij daardoor bevredigd, en ik geloof ook, dat de Natie zich moet bevredigd achten, nu wij de verzekering ontvangen hebben, dat de Koning het Hem bij de wet toegekende patrimonieel eigendom tot kroongoederen heeft gemaakt, en dat de regeling van het inkomen van elken volgenden Koning door de wet zal worden geregeld.

Ik kan mij ook vereenigen met hetgeen omtrent *de koloniën* is voorgesteld. Ik moet bekennen, dat ik den *Raad van State* gaarne afgeschaft had gezien. Vinden echter de mannen, die den Koning omringen, en die met hem over dit ontwerp in overleg zullen zijn getreden, die instelling zóó nuttig, dat zij behouden moet worden, dan zie ik er geen bezwaar in, om ook dat offer mijner overtuiging te brengen, hoewel ik de vrees blijf koesteren, dat dit ligchaam, zoo als nu de werkkring daarvan in art. 51 van het tweede ontwerp is bepaald, belemmerend voor de ministers werken zal.

Wat zal ik omtrent de *verkiezingen* zeggen? Met de Staats-commissie ben ik van oordeel, dat bij de behandeling van dat ontwerp niet meer de vraag is, wat als wenschelijk, maar wat als mogelijk moet geacht worden? Dat regt van verkiezing is der Natie reeds te lang

onthouden; en hoewel het waar is, gelijk de geachte spreker uit Zuid-Holland gezegd heeft, dat men er steeds op uit zal zijn, om dat regt uit te breiden, zoo zie ik eenen waarborg tegen die te groote uitbreiding daarin, dat de census voor de kiesbevoegden in de Grondwet is opgenomen en vastgesteld.

De *Eerste Kamer* is ook in mijne oogen eene nuttelooze complicatie. Ik had ze gaarne weggevallen en niet onder de staatsligchamen opgenomen gezien. Van harte hoop ik, dat de Regering, die zich verheugt, dat de meerderheid dezer Kamer voor het behoud der Eerste Kamer gestemd is, zich later in hare verwachting niet bedrogen zal vinden, maar dat zij altijd ontwaren moge, dat die Kamer voortdurend den troon tot een bolwerk verstrekken en nimmer belemmerend voor de Regering werken zal.

Wat de *titulatuur* der leden van de beide Kamers betreft, zoo heeft de Regering daaromtrent in hare memorie van beantwoording eene aanmerking gemaakt, die ik volkomen beaam. De titel van *Edel Mogende Heeren* is zoo hoog klinkend voor een klein volk, is aldaar gezegd. Ik hoop, dat de tijd spoedig komen zal, dat al die hoogdravende titels van hooggeboren, hoog welgeboren, hooggeleerden, hoog-edel gestrengen en andere voor meer eenvoudige zullen plaats maken; maar ik geloof de verzekering te kunnen geven, dat, wanneer de ministers zelve het voorbeeld gelieven te geven, om van den titel van *excellentie* af te zien, dat voorbeeld spoedig navolging zal vinden, en dat alsdan de leden der aanstaande beide Kamers het niet kwalijk zullen nemen, indien hun de titel van *Edel Mogende Heeren* zal afgenomen worden.

Ik ben genaderd tot een gewigtig onderwerp, tot het *onderwijs* namelijk. Ik had gaarne de woorden: « met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen, » voorkomende in het ontwerp nº. X, uitgelaten gezien, daar men ze ligt zou kunnen aanmerken als eene soort van goedkeuring van de lasterlijke aantijgingen, in den laatsten tijd tegen het lager onderwijs ingebragt. Men heeft beweerd, dat bij het onderwijs op de lagere scholen de godsdienstige begrippen niet geëerbiedigd werden. Ik moet die beschuldiging ten stelligste tegenspreken. Ik wil niet beweren, dat niet soms hier of daar een onderwijzer, door te grooten ijver gedreven, de voorschriften der wet zou overtreden hebben en godsdienstig onderwijs gegeven. Maar telkens, wanneer òf de plaatselijke òf de provinciale schoolcommissiën, of schoolopzieners daarvan kennis droegen, zijn de zoodanige vermaand of bestraft.

De ongegrondheid der beschuldiging blijkt ook daaruit, dat eene andere soort van ijveraars voor de vrijheid van onderwijs het verwijt in het midden bragten, dat onze scholen onchristelijk waren, omdat er geen leerstellig onderwijs werd gegeven. De waarheid zal dus wel in het midden liggen en het zal alzoo wel blijkbaar zijn, dat ieders godsdienstige begrippen op de scholen werden geëerbiedigd.

De uitlegging, die aan de woorden: « met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen, » gegeven kan worden, kan zich in het oneindige strekken. Wanneer het ontwerp, zoo als het dáár ligt aangenomen wordt, dan zal het niet alleen onmogelijk zijn, op de lagere scholen aan de kinderen te leeren, dat zij God moeten dienen en liefhebben; men zal hun geene denkbeelden van deugd en liefde voor de waarheid mogen inprenten, — maar het zal tevens onmogelijk zijn in historie, natuurlijke geschiedenis enz., onderwijs te geven. Ik zou vele voorbeelden kunnen aanhalen van de aanmerkingen, die op onze beste schoolboeken zijn gemaakt, na de invoering van het ongelukkig besluit van 1842. Gij zoudt u bij de opsomming van hetgeen als strijdig met de godsdienst wordt beschouwd, verwonderen. Tot staving van mijne bewering behoef ik slechts te zeggen, dat de leer der keerkringen door sommigen als ongodsdienstig wordt beschouwd. Men mag den kinderen niet zeggen, dat zij keerkringen worden genoemd, omdat de zon, tot die kringen genaderd, schijnbaar op haren weg terugkeert, terwijl de aarde zich beweegt, want in den Bijbel wordt gezegd, dat op het gebed van Jozua de zon heeft stilgestaan.

De uitlegging, die de Regering aan de woorden van het artikel geeft, is niet verwerpelijk en in de te maken wet kan het duidelijk omschreven worden, wat men verstaat door de « eerbiediging van ieders godsdienstig gevoelen », opdat het christelijk onderwijs niet verbannen worde van onze scholen.

Met de later aangebragte bepaling, dat alom van regeringswege voldoend lager onderwijs zal gegeven worden, kan ik mij tevreden stellen.

Vrijheid van onderwijs was eene leus geworden voor twee zeer uiteenloopende partijen.

Nu er gezorgd zal worden, dat ons openbaar onderwijs niet kan verloren gaan, zal ik mij tegen de proefneming niet verzetten, overtuigd, dat weldra de tijd geboren zal worden, waarop de verstandige ouders hunne kinderen niet meer zullen zenden naar die bijzondere scholen; overtuigd, dat zij zullen leeren inzien, dat zij zich bedrogen hebben, toen zij voor de vrijheid van onderwijs ijverden.

Intusschen moet er gelegenheid bestaan voor die ouders, die hunne kinderen op de bijzondere scholen niet wenschen te zien gevormd tot godsdienstige dweepers, om die te kunnen zenden naar zoodanige scholen, waar, zonder het geven van leerstellig godsdienstig onderwijs, de leerlingen God leeren eerbiedigen en de deugd beminnen. Aan dat regtmatig verlangen is voldaan en ik zal mijne goedkeuring aan het hoofdstuk over het onderwijs kunnen geven.

Ik ben nu aan een hoogst belangrijk onderwerp genaderd. Ik bedoel de *vrijheid van godsdienst*. Ik weet, ik zal den naam van onverdraagzaam te wezen niet ontgaan. Ruim een jaar geleden heb ik over het regt van placet gesproken, en verklaard, dat ik dat regt wenschte

behouden te zien. Ik ben toen van vele zijden over die handelwijze aangevallen, en men heeft het betreurd, zoo veel onverdraagzaamheid in mij te zien. Ik zal ook nu vele verwijtingen moeten hooren. Als volksvertegenwoordiger heb ik echter eenen heiligen pligt te vervullen en moet ik met overtuiging handelen. Wanneer ik hier sta, mag ik de inspraak van mijn hart niet volgen en niet als mensch spreken, maar vragen, wat den wetgever betaamt. En dan moet ik verklaren, dat de vrijheld, die bij het VIde wets-ontwerp toegezegd wordt, voor mij geene vrijheid is, maar eene loslating van alle banden, die tot ontbinding van den Staat leiden moet. Ik zou kunnen volstaan met u aan de kernachtige en doorwrochte redevoeringen te herinneren, die in het verleden jaar door zoo velen uwer zijn uitgesproken; ik zou welligt ook kunnen volstaan met u te verzoeken het boekwerk te willen inzien, waarin de redevoeringen, over het regt van placet gehouden, zijn opgenomen, en dan te vragen, of het u niet voorkwam, dat dit wets-ontwerp onaannemelijk te achten is.

Maar, zegt men, de tijden zijn veranderd. Het is zoo; de mannen, die uit elk land van Europa gebannen en als gevaarlijk voor de rust van den Staat beschouwd werden, hebben zich hier meer en meer gevestigd; hunne verderfelijke leer heeft meer en meer ingang gevonden, ja, de tijden zijn veranderd, en het is meer dan tijd, dat wij elkander toeroepen: « Waakt! » Het spreekt wel van zelf, dat wij onze katholijke medebroeders hier niet op het oog hebben, noch de eerwaardige geestelijken, die zich in meer dan één opzigt en bij onderscheidene gelegenheden verdienstelijk hebben gemaakt. Maar ik heb hen op het oog, die het zaad van tweedragt hier onder ons strooijen, verdeeldheid bevorderen, en het Nederlandsche volk leeren zich in twee vijandige kampen af te scheiden. Die mannen rusten niet, en zij kunnen ook niet rusten, vóór dat zij hun doel bereikt hebben. Ik heb voor mij de tot dit onderwerp betrekking hebbende woorden van een man, die ook achting verdient, welke in zijne « Gedachte over de vrijheid van godsdienst » te vinden zijn. Het zijn de woorden van *A. H. Albert*, die onlangs van zijne gemeente te Hillegom als roomsch-katholijk pastoor afscheid genomen heeft. Op het hooren van dien naam moge er welligt een glimlach om den mond van sommigen mijner hoorders spelen; de reden daarvan zal welligt gelegen zijn in de omstandigheid, dat hij zijnen stand verlaten heeft. Maar hij kende zijne kerk, en hij leert, dat de roomsche kerk de meest zich aanmatigende van alle kerken is; van hare regten, zoo als zij deze noemt, nimmer afstand doet; dezelve slechts uit vrees soms ongebruikt laat liggen, ten einde ze, te gelegener tijd, in al derzelver kracht toe te passen: *vindicemus haereditatem patrum nostrorum* is haar motto. Zij moet, zegt hij, volgens hare regelen, allen tot haren schoot terugbrengen, allen aan zich onderwerpen. Onder zulke omstandigheden is het, dunkt mij, niet geoorloofd, eene onbeperkte vrijheid op het

godsdienstig terrein toe te staan. En zal daarenboven, wanneer het wets-ontwerp aangenomen wordt, die gelijkheid, waarvan in hetzelve wordt gesproken, wezenlijk bestaan? Zullen waarlijk de partijen, aan welke men gelijke bescherming wil verleenen, kunnen gezegd worden gelijk te zijn, wanneer een aanzienlijk gedeelte der bevolking het regt heeft, om den Protestanten toe te roepen, zoo als in een der organen van de ultramontaansche partij, *de Catholijke Stemmen*, geschreven staat: «dat het beest ligt te spartelen, en het weldra de kop zal ingeslagen zijn: *cadit humi bos.*» Wanneer zoodanige taal door een erkend orgaan dier partij gevoerd wordt, zullen wij dan, mag ik vragen, de vrijheid hebben om alle banden los te maken? Is het geraden, in zulke omstandigheden, de afkondiging van kerkelijke voorschriften toe te staan? Is het niet gevaarlijk, alle bullen, mandementen, rescripten van de geestelijke overheid in de tegenwoordige tijden te doen afkondigen? — De onbeperkte vrijheid, die men hier toestaat, zal niet alleen de roomsch katholijke geestelijkheid in de hand, maar ook van eene andere zijde nadeelig werken. Zij zal dienen, om eene groote verdeeldheid in de protestantsche kerk te doen ontstaan. Wat zal het gevolg zijn, indien ook ten opzigte van die kerk alle banden zullen losgelaten worden? Wie zal men dáár als de kerkelijke overheid erkennen? De Synode? Immers neen. De oproeping der zeven mannen, die meenen, dat de protestantsche kerk van de groote beginselen, gelijk zij in Gods Woord geschreven staan, is afgeweken, is ons allen bekend. Indien ook aan de volgelingen van die kerk alle mogelijke vrijheden worden toegekend, dan zal de tijd spoedig komen, waarop er, in plaats van ééne, verschillende kerken zullen zijn, en in Nederland, dat zich door vooruitgang en beschaving zoo gunstig van vele volken onderscheidt, zich de droevige treurtooneelen van 1618 en 1619 herhalen zullen. Dit zullen wij, naar mijn oordeel, winnen door eene onbepaalde vrijheid aan allen op het godsdienstig terrein toe te staan. Het VIde hoofdstuk bevat daarenboven eene onwaarheid. In het 7de artikel wordt den Koning een voorschrift gegeven, dat op onzekere grondslagen rust. Dáár staat: dat de Koning waakt, dat alle kerkgenootschappen zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat. Het zal den Koning onmogelijk zijn, aan dat voorschrift te voldoen. De mogelijkheid daartoe wordt hem ontnomen, daar hem geene middelen overgelaten worden, om allen binnen de noodige palen van gehoorzaamheid te houden. Hij zal niet kunnen zorgen, dat men zich aan de wetten onderwerpt; want zoodra de overtreding zal zijn begaan, en men de bepalingen der strafwet op den schuldige zal willen toepassen, dan zal de roomsche kerk zich tegen zulk eene toepassing verklaren, daar zij gezegd heeft, dat geene wereldlijke magt in staat noch bevoegd is, om in zaken, de godsdienst betreffende, een oordeel te vellen. En wat zal van dit alles het gevolg zijn?

Dat, wanneer men de orde en rust in het Vaderland zal willen bewaren, en de overtreders der wetten tot gehoorzaamheid en onderderwerping dwingt, men martelaars zal maken, en juist daardoor de partij, die voor geweld zal moeten onderdoen, versterken zal, daar niets zoozeer opwekt als de klagt van martelaren, die hunne mede onderdrukte broeders toeroepen: «ziet, hoe men ons om der geloofswille vervolgt en pijnigt.» De christelijke liefde gebiedt, dat men andersdenkenden eerbiedigen zal; ook ik wil de gevoelens van allen geëerbiedigd zien; maar desniettegenstaande moet ik, in het belang van den Staat, de Regering, de katholijke en protestantsche kerken, de vrijheid in zaken, de godsdienst betreffende, als schadelijk en nadeelig achten. Die vrijheid zou ik kunnen toestaan, indien alle menschen opgevoed waren gelijk wij; niemand zou zich bekommeren over de afkondiging van eene bepaling meer of minder, zoo de bevolking enkel uit beschaafde personen bestond. Maar dit is het geval niet, de massa van Katholijken en Protestanten is niet verlicht en daarom ook niet verdraagzaam. Het is alzoo de pligt der Regering, om te zorgen, dat geen haat onder elkander kan ontstaan, en dat in het Vaderland geene tooneelen van beroerten en onlusten plaats hebben, gelijk in onderscheidene landen van Europa, helaas! het geval is geweest. Ik zal mijne rede met betrekking tot dit onderwerp besluiten met de volgende woorden uit het geschrift van den geestelijke, dien ik zoo even genoemd heb:

«Door het regt van placet niet te handhaven, doet de Regering, doet de naneef van Willem den Zwijger afstand van een der schoonste voorregten der kroon. En ik vraag met bescheidenheid: hoe de Koning, afstand hebbende gedaan van zijn regt van placet, zal kunnen voldoen aan het grondwettige voorschrift van art. 194 van het ontwerp der gewijzigde Grondwet. hetwelk ik om de belangrijkheid van deszelfs inhoud als motto voor deze gedachte heb geplaatst, waar ik lees: «De Koning waakt, dat alle kerkgenootschappen zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat.» Laat zij (de Regering) het regt van placet varen, religie-haat en religie-oorlog is te voorzien. De Regering zal zich *te laat* beklagen, te hebben nagelaten, wat haar, in het ware belang van allen en dat des vaderlands, niet met weinig beraden wenschen, maar met waarachtige belangstelling in Oranje en Vaderland is aangeraden: *videant consules!*"

Ik zal dus tot mijn leedwezen genoodzaakt zijn aan het wets-ontwerp betrekkelijk de godsdienst mijne goedkeurende stem te weigeren.

Er is nog een ander ontwerp, waarover ik eenige bedenkingen wenschte in het midden te brengen. Ik bedoel het hoofdstuk, waarin van de *defensie* wordt gewag gemaakt. In het voorloopig verslag op deze wets-ontwerpen was de schets opgegeven eener redactie, zoo als deze Kamer die betrekkelijk dit ontwerp in de Grondwet wenschte opgenomen te zien.

Men verlangde, dat de verdediging des Rijks grootendeels bij de door de wet te regelen burger-wapening berusten zou. Dat denkbeeld vond bij velen ingang. Bij het laatste onderzoek in de afdeelingen heeft men gewenscht, dat bij art. 2 zou worden gevoegd dat aan elk de pligt zou worden opgelegd, om de wapenen te dragen tot handhaving van de rust binnen 's lands, en dat die pligt door de wet zoude worden geregeld.

Ik heb behoord tot de commissie, die met de herziening van de wetten op de militie en schutterijen is belast geweest. Dat was een ondankbaar werk, Edel Mogende Heeren, want bij elke verbetering, die de leden dezer commissie voorstelden, stuitte men op de voorschriften der Grondwet. Dat zal ook nu het geval zijn. Zoo het ontwerp der Grondwet betrekkelijk de defensie, gelijk het dáár ligt, aangenomen wordt, dan zal de wetgever ieder oogenblik hinderpalen ontmoeten, die hem het voorstellen van reglementen op dit ontwerp moeijelijk zullen maken. Toen de tijdelijke minister van Justitie in zijne redevoering van den 13den Mei jl. de grondslagen blootlegde, waarop de staats-instellingen zouden opgetrokken worden, heb ik mij met die denkbeelden volkomen vereenigd. Bij die gelegenheid is gezegd, dat alles op een meer zuinigen voet moest ingerigt worden. Ook ik ben van oordeel, dat overal, en bepaaldelijk bij het departement van Oorlog, doelmatige bezuinigingen zullen kunnen ingevoerd worden. Ik geloof evenwel niet, dat het de bedoeling der Regering is geweest om, tot bereiking van het doel, aan den minister van Oorlog eene bepaalde som toe te staan, en de inrigting der defensie geheel aan hem over te laten. Zoodanig denkbeeld van bezuiniging zou ik niet kunnen goedkeuren. Aan U Edel Mogenden is eenige dagen geleden een belangrijk werk toegezonden door den majoor *van Meurs*, getiteld: «Proeve eener organisatie onzer landmagt.» Ik wijs op dat werk en, zonder onvoorwaardelijk al hetgeen daarin voorkomt, voor goed en bruikbaar te houden, mag ik het aanprijzen, als veel goeds betrekkelijk dit onderwerp bevattende. Ik geloof, dat wij ons bij de Grondwet niet alle mogelijkheid moeten laten ontnemen, om eene behoorlijke wetgeving op de verdediging van ons vaderland tot stand te brengen. En die gelegenheid zal ons ontnomen worden, indien het wets-ontwerp, zoo als het dáár ligt, aangenomen wordt. In 1814 en 1815 was de door de Franschen ingevoerde conscriptie bij de Nederlanders zoodanig in haat, dat het noodig was, daarvan in de Grondwet te gewagen om het volk te gewennen aan het denkbeeld, dat die conscriptie niet was afgeschaft; maar nu na zoo vele jaren niemand er meer aan twijfelt, of een verpligte diensttijd is noodig, zoo mag er, dunkt mij, van zulk eene gedwongen militie in de Grondwet geen sprake zijn. De vroeger heerschende begrippen hebben dienaangaande sedert eene aanmerkelijke wijziging ondergaan, zoodanig, dat men zich algemeen aan daaromtrent vast te stellen wetsbepalingen zal onderwerpen, al steunden die ook niet op uitdrukkelijke voorschriften der Grondwet. Ik zal dus tot mijn

leedwezen ook aan dit hoofdstuk mijne goedkeurende stem moeten weigeren, en meen de Regering te mogen herinneren, dat het te dezen opzigte in het algemeen verslag uitgedrukte denkbeeld het gevoelen der meerderheid van deze Kamer is.

Ik eindig, Edel Mogende Heeren, met verschooning te vragen voor de uitvoerigheid mijner rede. Ik heb bij deze gelegenheid langer gesproken dan ik gewoonlijk doe; maar ik herhaal het, dat ik niet dan bij groote noodzakelijkheid over de ontwerpen afzonderlijk het woord zal voeren.»

De heer VAN GOLTSTEIN: «Geroepen om mijn gevoelen te uiten over de voorgedragen grondwets-herziening, gevoel ik al het gewigtige, hetwelk aan de vervulling dier taak verknocht is. Ik zal trachten mij van die verpligting te kwijten, door op eene duidelijke en openhartige wijze mijne denkbeelden te ontwikkelen. Ik zal daarbij gehoor geven aan de roepstem, die ook aan mij door het geëerbiedigd Hoofd van den Staat is gerigt, om toegevendheid en inschikkelijkheid te gebruiken en iets van eigen inzigten op te offeren, ten einde te voldoen aan de behoefte, die er bestaat, dat de grondwets-herziening tot stand kome.

Maar die inschikkelijkheid kan nooit zoo verre gaan, dat men daardoor zijne beginselen zou prijs geven, de stem van het pligtgevoel tot zwijgen zou brengen, en dat men daardoor zaken zou goedkeuren, die met regt en reden strijden, en die niet met het algemeen belang in overeenstemming kunnen worden gebragt.

Wij worden geroepen tot eene hervorming der staats-instellingen; en hoewel wij ons niet mogen laten vervoeren tot de miskenning der beginselen, die daarbij ten grondslag moeten worden gelegd, zoo kunnen wij bij de toepassing er van die toegefelijkheid in acht nemen, die de Regering van ons verlangt, wel overtuigd, dat geene volkomene overeenstemmmng hieromtrent ooit te vinden zal zijn.

Het geldt hier eene hervorming der staats-inrigting. Wij moeten ons wel voor oogen stellen, wat daaronder wordt begrepen. Eene ontwikkeling der constitutionnele monarchie, die bij de herleving van den Nederlandschen Staat hier ontstond; eene behoorlijke ontwikkeling der volksvertegenwoordiging en hare vestiging op behoorlijke grondslagen en eene gepaste regeling van hare verhouding tot de Regering, ten einde zij mogen zamenwerken, om het algemeen belang te bevorderen.

Een constitutionnele Staat nu is die, waarin het opperhoofd erfelijk is en met al dat gezag voorzien, dat hij noodig heeft, om het belang van het algemeen te kunnen behartigen, en tevens al de waarborgen geniet, die noodig zijn, om voor aanranding beveiligd te kunnen zijn. Maar daarnevens staat de volksvertegenwoordiging, die zoodanig moet ingerigt zijn, dat zij de stem der Natie kenbaar maakt, ten einde de Regering er op lette bij het nemen der maatregelen, die zij tot

belang van het algemeen noodig acht. Ziedaar in het kort de algemeene theorie; maar weinig zou het baten, hoe schoon die theorie ook klinken moge, indien de natie, waar zij in toepassing wordt gebragt, niet geschikt was om haar te ondergaan. En welke is nu hieromtrent de gesteldheid onzer natie? Wij worden overtuigd, dat inderdaad die theorie wel bestemd is voor eene natie als die wij de eer hebben te vertegenwoordigen, eene natie, die uitmunt door kalme gemoedsgesteldheid, die bestand is tegen de opruijingen der volksmenners, in welke godsdienstige zin en pligtgevoel levendig is, die de pligten vervult haar als staatsburgers opgelegd, bij welke in het algemeen beschaving en verlichting heerscht, bevorderd door een welingerigt volks-onderwijs: zoodanige natie is inderdaad in een zoodanigen toestand, dat zij eene inrigting als de geschetste kan ondergaan. Maar theoriën, zal men zeggen, die door de ondervinding niet zijn geregtvaardigd, hoe kan men die in werking brengen? Er is echter inderdaad eene natie, waar zij is beproefd. Men sla het oog op de Britsche natie, bij welke dat stelsel van constitutionnele monarchie in werking is gebragt; en dan ontleen ik van dáár de zekerheid, dat zoodanige theorie voor eene natie passend kan zijn, die in vele opzigten op dezelfde hoogte staat als de Britsche natie.

Zoo men gewaagt van Britsche constitutie, dan geschiedt zulks niet omdat zij bij eene andere natie in toepassing is gebragt, maar omdat zij in zich bevat de beginselen eener constitutionnele monarchie, die daaruit door diepzinnige denkers en beproefde staatsmannen werden te voorschijn gebragt en in het licht gesteld. En des te gereeder gaat men tot de toepassing dier staatsregeling hier te lande over, zoo men over weegt, dat in vroegere dagen, vóór de vestiging van de gemeenebestelijke staat-inrigting, diezelfde beginselen van gewijzigde alleenheersching hier voorhanden waren. Deze zijn echter later in hunnen loop gestuit, en zijn derhalve niet tot die ontwikkeling kunnen geraken, waartoe zij alleen in dat land gekomen zijn. Des te eerder gaat men over tot de erkenning van de juistheid dier staats inrigting, omdat overal de proef in andere landen wel geslaagd is.

Ziedaar dan het standpunt, waarop ik mij geplaatst heb, ten einde de tegenwoordige hervorming onzer staats-inrigting te beoordeelen, en ik wenschte dit U Edel Mogenden aan te wijzen, opdat het zou blijken, dat ik op een ander standpunt sta dan de Regering. Indien ik toch inzie het rapport der commissie, die ter voorbereiding van het hervormingswerk werd geroepen, dan zie ik, dat deze het oog sloeg op het buitenland, en op de bewegingen, die bij andere natiën hadden plaats gehad, ten einde hier naar die bewegingen zich te rigten en daarop acht te slaan bij de voorgenomene hervorming onzer staats-inrigting. Dat is mijn denkbeeld in geenen deele. Ik betreur de omwentelingskoorts, en ik acht onze natie gelukkig, dat zij te midden van die beroeringen onbewogen is gebleven. Ik wensch geene lessen te ontleenen aan de staatkunde der omwentelings-

gezinden, die elders zooveel onheil heeft te weeg gebragt. Indien ik te dien aanzien mijn gevoelen moet uiten, dan is het dit, hetwelk de eerste minister van Engeland in het lagerhuis heeft gezegd: «dat geen tijd ongeschikter is om tot hervormingen over te gaan, dan wanneer er beroeringen plaats hebben, en dat dus die tijd in Engeland daartoe niet gebezigd moest worden.»

Gelukkig, dat in Nederland tijden van kalmte en rust heerschen, zoodat wij met volkomen vrijheid zoodanige hervormingen in de staatsregeling kunnen invoeren, als passend zijn voor het Nederlandsche volk. Want ook hierin ben ik het niet met de Regering eens, dat men de heerschende meening van den dag zou moeten te gemoet komen en gehoor geven aan de opgewonden stemming van enkelen, die de onnadenkende menigte door tooverwoorden zoeken te vervoeren. Neen, eene hervorming der staats-inrigting is niet bestemd, om genoegen te geven aan de gevoelens van den dag. De openbare meening eerbiedig ik, maar alleen de zoodanige, die door behoorlijke gronden wordt geregtvaardigd, en door het bezadigde deel des volks wordt aangekleefd. Maar hoe dikwijls gebeurt het niet, dat men een gevoelen voorstaat, hetwelk men gelooft het ware te zijn, omdat het door onze naaste omgeving gedeeld wordt, en laat men zich daardoor verleiden, om het voor het gevoelen van het algemeen aan te nemen. Wij hebben een treffend voorbeeld er van in deze vergadering zelve aanschouwd. Hier werd de verzekering gegeven, dat de denkbeelden der Regering als die van het gansche volk zouden te beschouwen zijn; er werd gewezen op de ingekomen adressen, die instemden met het gevoelen der Regering; maar naauwelijks was dat woord gesproken, dat gevoelen geuit, of er kwamen adressen in van geheel tegengestelden zin. Zoo bedroog men zich ten volle in de waardering der openbare meening, en als wij op dien grondslag ons werk van hervorming wilden vestigen, zou het voorzeker op geene hechte grondslagen rusten.

Ik heb dus trachten aan te geven de beginselen, waarvan ik bij mijne beschouwingen ben uitgegaan. Ik heb gelet op den aard van den bestaanden regeringsvorm, ik heb onderzocht, op welke wijze hervorming kon worden tot stand gebragt, ik heb gevraagd, of de natie, waarvoor die hervorming bestemd zou zijn, geschikt was, om haar te ondergaan; en ik ben tot het besluit gekomen, dat inderdaad de ontwikkeling der constitutionnele monarchie verdient te worden aangeprezen.

En dit is geen denkeeld, dat zonder behoorlijk nadenken door mij wordt geuit; het is een denkbeeld, dat ik van den aanvang af heb gekoesterd, waaromtrent ik nooit heb geweifeld, dat ik ten allen tijde heb voorgestaan. Reeds bij den aanvang der tweede zitting, welke ik bijwoonde, toen ik geroepen werd, om mede te werken tot het opstellen van het adres van antwoord op de troonrede, verlangde ik daarin eene zinsnede in te lasschen, welke dit punt onder het oog van het

geëerbiedigd Hoofd van den Staat zou brengen, de zinsnede namelijk: « Dan eerst zal het algemeen belang behoorlijk verzekerd zijn, als een eenstemmig denkend en werkend bestuur zich met de vertegenwoordiging der natie verstaat ten aanzien der middelen, ter bevordering van het algemeen belang geschikt. » Maar daarbij kon ik niet blijven staan; want evenzeer als die zamenstemming tusschen bestuur en vertegenwoordiging, was het ook wenschelijk, dat die vertegenwoordiging zelve op betere grondslagen ruste, en was de behoefte aan betere kieswetten blijkbaar. Regtstreeksche verkiezingen van de Provinciale Staten werden bij de voordragt der eerste kieswetten aanbevolen en daarvan de voordeelen op eene duidelijke wijze onder het oog der Regering gebragt. Daardoor alleen toch zou de algemeene belangstelling in de openbare zaak opgewekt, het volksgeluk verhoogd en de kracht der Regering versterkt kunnen worden. Zoo werd ook herhaalde malen door mij aangedrongen op eene openbare beraadslaging ten aanzien van het adres van antwoord op de Troonrede, ten einde het mogelijk zou worden, bij die openbare beraadslaging met de Regering in overleg te treden over de regelen van staatkunde, die behoorden te worden opgevolgd. Die pogingen echter gelukten niet, omdat zij den bijval der Regering niet konden erlangen; en toen het dus bleek, dat zij zich niet tot onze denkbeelden liet bewegen, hebben wij het uiterste middel aangegrepen en eene verwerping der begrooting beproefd, ten einde andere denkbeelden bij de Regering te doen aannemen. Zoo is ten allen tijde dat denkbeeld door mij op den voorgrond geplaatst en zijn er alle pogingen door mij aangewend, om het te doen aannemen. En toen nu in deze vergadering een ontwerp van Grondwets-herziening door eenige onzer geachte medeleden werd voorgedragen, heb ik geen oogenblik geaarzeld, daaraan mijne goedkeuring te schenken en heb de ministers opmerkzaam gemaakt, dat het ook voor de Regering van belang was, er zich niet aan te onttrekken. Zoo heb ik ook bij de laatste beraadslagingen over de kieswetten betoogd, dat de behoorlijke ontwikkeling van de volksvertegenwoordiging geacht moest worden in den aard van den gevestigden regeringsvorm te liggen en aan de wenschen en behoeften der natie te voldoen. Zooveel is door mij gedaan, ten einde dat geliefkoosde denkbeeld ingang te doen vinden; en nu ik de verwezenlijking daarvan mogelijk zie, zal ik mij voorzeker niet onttrekken om daartoe mede te werken.

Maar de Grondwet is niet enkel bestemd tot regeling der staatsinrigting, zij is ook bestemd, om de vrijheden des volks te erkennen en te waarborgen. Ik bedoel daarmede niet, dat men in eene verklaring der regten van den mensch en het volk zal treden, zoo als in vroegere staatsregelingen plaats had. In onze Grondwet heeft men zich daarvoor teregt gewacht, en zoo ik spreek van de vrijheden der natie, dan bedoel ik, dat in de Grondwet waarborgen moeten te

vinden zijn, en tevens behoorlijke beperking, opdat die vrijheid niet tot teugelloosheid en losbandigheid oversla. Vrijheid toch is een heerlijk goed, eene benijdenswaardige zaak, maar zij moet behoorlijk beperkt en geregeld zijn. De vrijheid is het vermogen, om zijne handelingen naar zijn wil te regelen; maar de mensch is niet alleen; hij is te midden van anderen geplaatst, wier onderlinge ondersteuning en medewerking hij noodig heeft, en van daar is het, dat die vrijheid van den eenen door die van alle anderen beperkt wordt. Wanneer men van die vrijheid behoorlijk genot wenscht te hebben, behoort zij gewaarborgd en verzekerd te zijn, en zoo rijst van zelve de behoefte aan het oppergezag in den Staat voor mij op, dat bestemd is, om aan allen de vrije uitoefening hunner regten te verzekeren. Wanneer wij dus van vrijheid spreken, dan is dat denkbeeld onafscheidelijk van het denkbeeld van gezag en beperking der vrijheid, en zoo wij dus spreken van vrijheid van drukpers, van petitie, van godsdienst, van onderwijs, dan verstaan wij die vrijheid op zoodanige wijze, dat zij onder behoorlijk toezigt van het gezag sta en daardoor beveiligd worde om over te slaan tot losbandigheid en teugelloosheid.

Hier echter rijst eene moeijelijkheid voor ons op: wij gaan tot eene nieuwe regeling van zaken over, die wij zoo mogelijk moeten tot stand brengen, en uit dien hoofde beveelt de voorzigtigheid aan, zich daarin niet te diep te wikkelen, ten einde de driften niet op te wekken bij de opgewonden stemming, die ten aanzien van verschillende vrijheden heerscht. Dit strookt ook in vele deelen niet met den aard der vergadering, die wel geroepen is, om mede te werken tot de hervorming der staatsregeling, maar de beslissing omtrent de mate van vrijheid, voor welke de Natie vatbaar is, moet overlaten aan de volgende vertegenwoordiging. Het is immers door de Regering zelve verklaard, dat deze vertegenwoordiging slechts is eene fictive, schijnbare, bedriegelijke; en dat in hare plaats moet opvolgen eene ware, zuivere, echte. En hoewel dat denkbeeld der Regering het mijne niet is, zoo moet ik toch erkennen, dat het beter is, de beslissing omtrent die punten over te laten aan hen, die geacht zullen worden in allen deele den naam van vertegenwoordigers te verdienen. Maar wanneer inderdaad zoodanige opsomming van vrijheden in de Grondwet behoorde te worden gevonden, dan zou ik denken, dat men die vrijheden niet uit het oog mag verliezen, die overeenstemmen met het karakter der Nederlandsche Natie en voor haar eene wezenlijke behoefte uitmaken.

Ik heb het oog op die vrijheid, welke de ontwerper der Grondwet zelf zoozeer voorstond, de vrijheid van den handel, of laat ik liever zeggen, de vrijheid van nijverheid. De nijverheid is aan banden gelegd door het belastingstelsel; de arbeid is moeijelijk gemaakt; men is getreden in de regeling van den arbeid; men heeft het eigendomsregt miskend in zijne edelste uitdrukking, zoodat hij, die zijnen arbeid

aanwendt, er de vruchten niet van kan plukken. Wat is natuurlijker, dan dat men die vrijheid erkenne in de Grondwet zelve? Daaruit zou voortvloeijen, dat eene bron van welvaart geopend wierd, dat ieder de meeste voordeelen van eigen arbeid kon plukken; daarin zou een middel gelegen zijn tot stuiting van de steeds voortgaande verarming, en daaraan knoopt zich als van zelf vast het beginsel, dat ieder naar zijn vermogen zal bijdragen tot bestrijding van de behoeften van het algemeen. Zoo weldadig, zoo vruchtdragend eene vrijheid is deze, en zij verdient de voorkeur te genieten boven de vrijheid van vereeniging, welke aan zoovele bedenkingen onderhevig is.

Maar drukt er dan geen ander bezwaar op de Natie, dat haar op de schouderen is gelegd? Is het alleen de opbrengst van geld, die van haar gevorderd wordt? Neen, er is een nog veel grooter bezwaar: het is de verpligting tot de krijgsdienst! Daardoor worden jongelieden aan hunne huisgezinnen onttrokken, gestuit in hun bedrijf, gestoord in hunne opvoeding. Daardoor missen zij de behoorlijke opleiding, om in het vervolg nuttige leden der maatschappij te worden. Wij hebben die treurige nalatenschap van de Fransche overheersching geërfd en wij zijn er onder blijven zuchten tot den huidigen dag. Zij verdiende geen plaats te vinden in eene Grondwet, waarin zoo veel ruimte aan de vrijheid is geschonken. Dat bezwaar moest van de schouderen der ingezetenen worden genomen. Er mogt in de Grondwet blijven bestaan de verpligting voor de Nederlanders, om den Staat te dienen, maar verschillend van die verpligting, die thans in vredestijd aan zoo velen is opgelegd. En zou daaruit niet voortvloeijen (de spreker, die mij voorafging heeft er reeds op gewezen), dat men tot eene aanzienlijke bezuiniging geraakte? Wanneer het leger zich tot eene kleine magt bepaalde, die steunde op de volkswapening in tijden van gevaar, dan zou men daardoor aanmerkelijk bezuinigen en de lasten verligten, die op het algemeen drukken. Wat zal eene grondwets-herziening beteekenen, die geene aanleiding geeft tot bezuiniging? Die herziening zal eene mislukte herziening wezen. Vrij moge men regten aan de Natie geschonken hebben, die niet kunnen genoten worden, zonder daaraan verbondene moeitevolle pligten te vervullen; maar geschiedt zulks zonder vermindering der lasten, die haar drukken, dan zal men vergeefs op den dank der Natie hebben willen aanspraak maken. En wanneer ik dus zoodanige bepalingen niet in de Grondwet aantref, die tot wezenlijke vermindering der staats-uitgaven zouden leiden, dan is de lof, dien ik er aan schenk, gering.

Ziedaar kortelijk mijne beoordeeling van deze hervorming; beter had men gehandeld, indien men zich onthouden had van in eene opsomming dier vrijheden te treden; of, indien men er al toe overging, dan had men gewis die vrijheden er bij behooren op te nemen, waarbij de Natie een wezenlijk belang heeft.»

VII. De heer VAN BEECK VOLLENHOVEN: «Met een gemengd gevoel zie ik deze beraadslagingen aangevangen, die op het toekomstig lot van het Vaderland zulk eenen gewigtigen invloed kunnen hebben.

Vreugde bezielt mij, dat ik eindelijk het oogenblik aangebroken zie, waarop het doel bereikt staat te worden, dat velen met mij beoogden, die eene volledige herziening onzer staats-instellingen in het waarachtig belang van Nederland onmisbaar noodzakelijk beschouwden.

Maar dat gevoel van vreugde gaat ook met weemoed gepaard, wanneer ik daarbij herdenk, dat jaren van kalmte en rust voorbij zijn gegaan, waarin zeker eene grondwets-herziening onder gunstiger omstandigheden tot stand ware te brengen geweest. Welke toch de staatkundige meening moge zijn, die men voorstaat, gewis is het, dat ieder regtgeaard burger met mij betreuren zal, dat de zoo noodige onpartijdige beoordeeling van hetgeen uitsluitend voor ons Vaderland vereischt werd, geleden moet hebben onder den invloed der gebeurtenissen, die in de laatste maanden rondom ons plaats vonden.

Dien invloed intusschen thans gering te willen achten, of wel te willen beweren, dat hij op ons oordeel niet werken mag, zoude eene gevaarlijke miskenning zijn der behoefte van het oogenblik, der maatschappelijke strekking, die wij beleven.

Bij de zorg voor de *toekomst* mogen wij vooral het *heden* niet uit het oog verliezen. Dat *heden* vordert dringend, dat Nederland uit den staat van spanning gerake, waarin het gebragt is door al wat deze beraadslagingen sedert lang voorafging, door al wat elders voorgevallen is.

Met volkomene juistheid werd, naar mijn oordeel, die behoefte in een adres uit de hoofdstad betoogd, waarin de geleerde steller het «eene onmisbare voorwaarde van volksgeluk voor Nederland» noemde, «dat «het definitief georganiseerd zij, zoowel ten aanzien van zijn regeringsvorm «als van zijn stelsel van staatshuishouding.»

Wat in mijn vermogen was, om daartoe naar beste weten te geraken, heb ik in onze voorloopige werkzaamheden aangewend; die werkzaamheden zijn thans afgehandeld, het eind-oordeel staat weldra daarover uitgesproken te worden. Ik hoop, dat de reeds te lang uitgestelde herziening der Grondwet tot stand moge gebragt worden, dat de vrijzinnige instellingen, die daarbij aan de Natie gewaarborgd zullen worden, strekken mogen, om de zoo voorbeeldelooze *orde* en *rust*, die wij genieten, verder te bevestigen. Bij de overtuiging, die ik heb, dat welligt nergens zoozeer als hier te lande behoefte aan *orde* en *rust* bestaat, daar ze voor het bestaan van Nederland onmisbaar zijn, achtte ik het ook een overwegenden pligt, alles aan te wenden, wat strekken kan, om aan die behoefte te voldoen. Naar mijne meening kunnen vrijzinnige instellingen daartoe eeniglijk leiden. Verschillend echter zullen onze inzigten zijn omtrent hetgeen daardoor te verstaan is; wat den een welligt te ver zal gaan, zal door den anderen misschien onvoldoende beschouwd worden; maar daar wij allen hetzelfde doel willen bereiken, zal wederkeerige opoffering van gevoelens dikwijls

noodzakelijk zijn, om tot eene gewenschte eensgezindheid te geraken.

Daaraan vooral, Edel Mogende Heeren, hecht ik de grootste waarde in deze oogenblikken, omdat, welke de strekking ook ware geweest van onzen arbeid, het toch tot de onmogelijkheden zoude behooren, eens ieders wenschen te bevredigen. Het gebrekkige, wat deze voordragten van wet dus moge aankleven, kan slechts mijns inziens haar correctief vinden in de morele kracht, die uit de eenstemmigheid ontstaat van hen, die geroepen waren, daarover het oordeel uit te spreken.

Verre zij het echter van mij, hierdoor de leer eener passive goedkeuring te willen verkondigen van al wat ons voorgedragen is. Ook ik vermeen tegen de strekking van menige bepaling gegronde aanmerkingen te kunnen maken. Ik wensch in het belang van het Vaderland, dat het blijken moge, dat men het eens zij omtrent hoofdbeginselen van regeringsvorm en staatshuishouding; dat algemeen erkend worde, dat de geest des tijds medebrengt, dat omtrent de eerste waarborgen behooren gegeven te worden, die een onmiddellijk medebeheer der Natie mogelijk maken, terwijl het stelsel van het andere zich mijns erachtens moet kenmerken door eenvoudigheid en onkostbaarheid, waaraan wij de grootste behoefte hebben.

Bedrieg ik mij niet ten opzigte der meening onzer Natie, dan verlangt, dan verwacht zij van eene herziening der Grondwet niet alleen de mogelijkheid tot eene politische ontwikkeling, maar tevens ook en welligt even sterk die eener vermindering der lasten, waaronder zij gebukt gaat, den grondslag althans, waarop later gebouwd kan worden, om onze uitgaven meer in verband te brengen met onze werkelijke inkomsten. Dit laatste kan slechts verkregen worden door een eenvoudiger beheer van de huishouding van den Staat.

Deze beide hoofdvereischten hebben mij veelal geleid bij het motiveren mijner opinie in de afdeeling, waarvan ik de eer had lid te zijn; terwijl ik in den loop dezer discussiën wel gelegenheid zal vinden, om met bescheidenheid mijn gevoelen mede te deelen, wanneer ik van meening ben, dat men daarvan te ver afgeweken is.

De wijze echter onzer beraadslagingen, die eene stemming artikelsgewijze verbiedt, en slechts het uitbrengen van één votum toelaat voor ieder wets-ontwerp, zal mij weêrhouden menige aanmerking te maken, waartoe ik mij anders gedrongen zoude voelen, omdat ik het steeds voor den morelen invloed van eene wet nadeelig achtte, enkele artikelen door eene ernstige bestrijding te verzwakken, wanneer men zich door het goede, dat overigens in de wet gelegen was, genoopt gevoelde daaraan zijne goedkeuring te hechten. Ik wensch dus mijn stilzwijgen niet als onvoorwaardelijke goedkeuring beschouwd te hebben, noch mij daardoor te praejudiciëren in mijn eind-oordeel bij de beraadslagingen in de eventuële dubbele Kamer.

Ik zal mij bepalen, Edel Mogende Heeren, bij de mededeeling der hoofdbeginselen, die mij bij de beoordeeling der voorgedragen wets ont-

werpen leiden zullen. Ik zal mij dus, na al hetgeen reeds door andere sprekers, die mij voorgingen, gezegd is geworden, onthouden van het treden in de ontwikkeling van algemeene beschouwingen over die voordragten. Ik doe het eerder, omdat ik daardoor slechts in herhalingen zoude vervallen van hetgeen door velen hunner met zooveel klem betoogd is geworden, of wel van hetgeen ik in den loop dezer discussiën verder in het midden mogt willen brengen. Ik meen dus te kunnen volstaan met de verklaring, dat het aangebodene over het algemeen mijne goedkeuring wegdraagt, hoezeer ik tegen enkele ontwerpen gewigtige bezwaren heb, die mij voor alsnog verbieden, aan alle eene onvoorwaardelijke aanneming toe te zeggen.»

VIII. De heer EGTER: «Wanneer men bij de beoordeeling van het gewigtig onderwerp, dat thans aan onze beraadslaging is onderworpen, den geest des tijds geheel wilde miskennen, en behoeften en wenschen voorbijzien, die doelen op meer vrijzinnige staats-instellingen, dan zoude men welligt eene proef nemen, die tot ongunstige uitkomsten leiden en ons Vaderland benadeelen zou.

Neen, ik ben van de noodzakelijkheid overtuigd, dat wij, mogt het ook zijn met wijziging van vroeger opgevatte begrippen en gevoelens, in het algemeen belang, een offer behooren te brengen aan datgene, wat, overeenkomstig tijd en omstandigheden, gebiedend vereischt wordt.

Maar in deze stemming, welke aan mij bij de behandeling van het onderhavig voorstel onmisbaar toeschijnt, meen ik mij niet zoo zeer te moeten regelen naar hetgeen *elders* bestaat, omdat het *daar*, hoe ook verkregen, bestaat, als wel tot de overweging te moeten bepalen, in hoever een en ander voor onzen landaard en volkszin geschikt en aannemelijk, *nuttig* en *doelmatig* kan geacht worden; en de versnelde vaart in vele begrippen met dien zin overeenstemt en der algemeene belangen bevorderlijk zijn kan.

Gewigtige bedenkingen vorderen dringend, hierin met de meeste omzigtigheid te werk te gaan, en de meer en meer bekend wordende heillooze werkingen van schijnbaar voortreffelijke verbeteringen niet uit het oog te verliezen.

Zij zullen ons voor overdrijving kunnen vrijwaren, en niet zeldzaam meer aan goede practische inzigten, dan aan dikwerf wegslepende bespiegelingen, de voorkeur doen geven.

Bij de voorbeeldige orde en rust in ons Vaderland, de eensgezindheid in doel en strekking, en de welmeenende zucht, om door vereende pogingen zoovele onheilen en rampen, die rondom ons woeden en vorsten en volken teisteren, van ons af te wenden; het wettig gezag, den eigendom en de veiligheid van personen te doen eerbiedigen, moet ik wenschen, dat in de te wijzigen Grondwet die beginselen kenbaar zijn, welke regtstreeks kunnen strekken tot uitbreiding en bevestiging van die onmiskenbare voorregten, als zoovele middelen, om de welvaart en voorspoed van een

getrouw en arbeidzaam volk te bevorderen, en aan den ontluikenden geest eene gepaste rigting te geven.

Hierbij heb ik voornamelijk op het oog de hooge noodzakelijkheid en den onmiskenbaren en verstandigen wil van het verlichte gedeelte der Nederlandsche Natie, om, met de juiste afbakening en regeling der staatsmagten, aan het hoofd van den Staat een op hechte grondslagen gevestigd Koningschap te behouden als vereenigings-punt, en om eenen krachtigen invloed op de algemeene belangen uit te oefenen, en de heiligste beginselen ongeschonden te bewaren. Die wil, waaraan zich zoo vele teedere belangen en behoeften verbinden, bevat in zich — welk Nederlander zal dit ontkennen? — hoogen eerbied voor en innige gehechtheid aan het Vorstenhuis van Oranje; gevoelens, gegrond op godsdienstige en zedelijke beginselen, op maatschappelijke en burgerlijke deugden, op geschiedkundige en onuitwischbare herinneringen.

In deze ligt de kiem van ons zelfstandig volksbestaan, en met haar kunnen wij, onder doelmatige ontwikkeling van eerbiedwaardige en gewenschte instellingen, de toekomst met eenig vertrouwen te gemoet gaan; vooral indien wij door eenvoudigheid en bezuiniging, bij de wenken onzer vaderen in dit opzigt, de zoo gebiedende behoeften van den tijd niet zorgeloos in den wind slaan, en in alle takken van bestuur die verbeteringen worden aangebragt, waarvoor dezelve vatbaar zijn, en de zucht tot vermijding van noodelooze uitgaven daadwerkelijk en met naauwgezetheid wordt toegepast.

Naar de inzigten, alzoo op den voorgrond gesteld, zal ik omtrent de hoofdpunten van het algemeen verslag, in de volgorde, daarbij aangegeven, ter vermijding van alle nuttelooze langwijligheid, kortelijk aanmerken:

1. ten aanzien van het eerste punt, *het stelsel van vertegenwoordiging:*

dat ik, hoezeer overtuigd, dat men het bestaande kiesstelsel voor de volksvertegenwoordiging niet kan behouden, en aan den wensch naar een uitgebreider kiesstelsel behoort toe te geven, mij bezwaarlijk kan vereenigen met het gevoelen, dat regtstreeksche verkiezingen ten deze als het meest geschikt en doelmatig zijn te beschouwen, om de volksmeening te doen kennen; — niet alleen, omdat ik in dezen de bron en aanleiding tot ontwikkeling van politische driften en oneenigheden, welke zoo vele wenschelijke verbeteringen zullen in den weg staan, meen te ontwaren, maar ook, omdat ik moet betwijfelen, of even zoodanige verkiezingen wel zoo zeker die mannen zullen aanwijzen, welke, afkeerig van eenen veranderlijken invloed, met de vereischte naauwgezetheid en onafhankelijkheid aan de dierbaarste belangen des Vaderlands kunnen werkzaam zijn.

Onverminderd de daadzaak toch, dat eene geslotene minderheid door veelsoortige aanbevelingen en bemoeijingen de zelfstandig werkende, doch verdeelde, meerderheid, in de verschillende kies-districten,

zal kunnen ter zijde stellen en verdringen, zal hier het geval aanwezig kunnen zijn, dat al spoedig zij, die van de deelneming aan de verkiezingen, door den gestelden census, zijn verstoken, daarover luide klagten zullen aanheffen, en alzoo de opmerking, *dat de census naar verlaging streeft*, *in casu* hare kracht zal doen gevoelen.

Mogt zich nu deze mijne vrees verwezenlijken en een *algemeen stemregt* de plaats van het voorgestelde vervangen, dan geloof ik toch wel te mogen aannemen, dat zelfs de ijverigste voorstanders van *directe verkiezingen*, indien zij het althans wel met hun vaderland meenen, het bedenkelijke van dit stelsel zullen inzien.

Maar, vraag ik met vertrouwen, gebiedt de voorzigtigheid ook niet, dat wij hier den te grooten overgang vermijden, en niet uit het oog verliezen, dat wij zoo, in elk geval, zonder eene gepaste voorbereiding, op eens van een zoo ingewikkeld kiesstelsel, als wij nu bezitten, dadelijk nagenoeg tot de uiterste grens van ontwikkeling overgaan? Is intusschen het doel, waarnaar men moet streven, daarin gelegen, dat men *geschikte* en *degelijke* volksvertegenwoordigers bekome, dan schijnt het mij toe, dat kiescollegiën, door stemgeregtigden benoemd, waarin, in beiden, bij verdeeling in kleine kringen, door overeenstemming de juiste meerderheid kan gekend worden, eenen beteren grondslag voor de verkiezingen dan de voorgestelde zullen aanbieden.

Door deze toch zal het beoogde doel meer zeker bereikt worden, en de schadelijke invloed, door gemis aan kennis nopens personen en zaken, zoowel als door afhankelijkheid en misleiding te ontstaan, worden voorgekomen, immers minder te vreezen zijn.

Het is waar, dat zóó niet de stemgeregtigden zelven, maar derden voor hen de vertegenwoordigers zullen kiezen, en er dus eene fictie zal bestaan; maar kan men zeggen, dat, bij regtstreeksche verkiezingen met eenen census, geene fictie kenbaar is, wanneer men het geheele Nederlandsche volk in aanmerking neemt, en op de uitsluiting let van de zoodanigen, die beneden den census in de belastingen zijn aangeslagen.

Maar vóór alles komt het mij voor, dat men het noodzakelijk doel door die trapsgewijze verkiezing bereikt; men handelt inderdaad naar den volkswil, omdat men deszelfs belang daardoor zooveel mogelijk bevordert. En mogt men mij hier tegenwerpen, dat het verlangen naar regtstreeksche verkiezingen te algemeen is en geene wijziging duldt, dan kan ik, voor zoover men die vordering ook meent te moeten afleiden uit de ingekomen petitiën, den twijfel niet geheel verbergen, dat onder dezelve vele met de handteekening van ongeletterde lieden voorzien zijn, die, zoo zij al iets hebben begrepen van de gewigtige onderwerpen, daarbij vermeld, door regtstreeksche verkiezingen misschien meer een *suffrage universel*, dan de door de Regering voorgestelde, verstaan. Welligt zoude buitendien op deze en gene petitie nog wel iets af te dingen

zijn, als men in bijzonderheden wilde treden en locale kennis aan een en ander dienstbaar maken; doch deze bedenking nog ter zijde gesteld, dan nog staat tegen het gezag dier petitën dat van vele anderen, van verschillende zienswijze, over, en kan het onze opmerking niet ontgaan, dat verreweg het grootste gedeelte der Nederlandsche Natie stilzwijgend en vertrouwend de regeling harer gewigtige belangen afwacht.

Eindelijk in den zin, waarin ik mijn gevoelen nopens de verkiezing met één trap heb opgegeven, is van hetzelve in het verslag melding gemaakt, maar heb ik mij ook, om een bewijs te geven, dat ik de Regering niet wilde bemoeijelijken, niet ongeneigd verklaard, de *regtstreeksche verkiezingen* aan te nemen, *mits* aan de Eerste Kamer eene andere en daarbij aangewezene inrigting worde gegeven, opdat zij meer in staat zoude zijn, bij onverhoopte ontwikkeling van te democratische beginselen, aan den troon tot waarborg te kunnen strekken.

De verandering, welke de Regering daarop in de verkiezing der Eerste Kamer heeft aangebragt, getuigt van haren wil, om aan de gemanifesteerde gevoelens betreffende derzelver *wijze van samenstelling*, *regten* en *ontbindbaarheid* niet toe te geven; en zoo aarzel ik dan ook niet te verklaren, dat de voorwaarde, waarop ik in de regtstreeksche verkiezingen zoude hebben berust, niet vervuld zijnde, ik alsnu tegen de voorgedragen wijze van verkiezing der volksvertegenwoordiging zal stemmen, ten ware de loop der discussiën mij van dwaling ten deze mogt overtuigen.

II. Opzigtens den *Raad van State*, als tweede hoofdpunt aangegeven, verklaar ik te deelen in de bezwaren, bij het voorloopig verslag in het midden gebragt.

Ik kan niet ontveinzen, dat, indien het vermoeden gegrond is, dat zoodanig ligchaam, tusschen den Koning en een verantwoordelijk ministerie geplaatst, nadeelig en belemmerend voor beiden zoude kunnen werken, ik niet zal kunnen medewerken tot instandhouding van hetzelve, te minder, nadat de Regering in haar antwoord op ons verslag, met teruggang als 't ware van eene vroegere aanbeveling, in gebreke is gebleven, de overwegende redenen, daartegen ingebragt, te wederleggen, en in de beperkte inrigting dier instelling een middel tot behoud derzelve heeft gemeend te vinden.

Met de verpligting, die op ons rust, om mogelijke en gepaste bezuinigingen te bevorderen, kan ik voor het bestaan van zoodanig ligchaam niet gunstig gestemd zijn, zonder dat mij van de *hooge noodzakelijkheid* tot behoud van hetzelve is gebleken, en moet ik de voorkeur geven aan het voorstel, in het verslag gedaan, om van dit onderwerp in de Grondwet *niet imperatief* te gewagen, maar hetzelve door eene *facultative bepaling* aan de gewone wetgeving over te laten.

III. Met betrekking tot *de godsdienst*, in het 3de hoofdpunt opgenomen, moet ik betuigen, dat ik het diep betreur, dat de Regering in de Grondwet gewag heeft gemaakt van een onderwerp, dat vroeger reeds zooveel tegenstand heeft ontmoet, en zoo breedvoerig is ter sprake gebragt.

Hoe gaarne ik ook, wat mij persoonlijk, afgescheiden van mijne Staatsbetrekking, betreft, hier een offer aan tijd en omstandigheden zoude willen brengen, en het denkbeeld van mij wil afwerpen, dat het geestelijk gezag zich in Staats-aangelegenheden zoude kunnen inlaten, deins ik evenwel, in de betrekking, waarin ik hier sta, voor die toegefelijkheid terug, en ontken, met het oog op de rust van het Vaderland, hier den moed te bezitten, om *de toekomst aan het oogenblik prijs te geven.*

Zal toch de Regering zorg kunnen dragen of waken, dat alle kerkgenootschappen zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat, dan moet alle bedenking of uitzigt, dat de kerk zich boven deze zoude kunnen verheffen, of een mogelijk streven, om zich aan dat toezigt te onttrekken, kunnen worden tegengegaan, en het bestaande regt, dat, voor zooverre mij bekend is, in ons land nimmer eenige ongelegenheid heeft veroorzaakt, worden gehandhaafd.

En zal de Regering dat vermogen behouden, wanneer art. 8 van het VIde wets-ontwerp wordt aangenomen?

Ik geloof dit, ook naar de onlangs gegeven wenken van deskundige en onbevooroordeelde schrijvers, ontkennend te moeten beantwoorden, en alzoo mijn ongunstig gevoelen op dit artikel te moeten doen kennen, — te meer, daar zoo vele bepalingen in andere Staten nog voortdurend van de aanhoudende zorg der Regering ten deze getuigen.

Het IVde hoofdpunt betreft het *onderwijs.*

Aan het verlangen dezer Kamer, dat in de Grondwet zoude worden opgenomen, dat overal in het Rijk van overheidswege voldoend openbaar onderwijs worde gegeven, voldaan zijnde, zal ik mijne stem voor het Xde wets-ontwerp uitbrengen.

Nopens het Vde of laatste hoofdpunt, het *regt van vereeniging*, moet ik opmerken:

dat het waar moge zijn, zoo als de Regering in haar antwoord op het voorloopig verslag zegt, dat er tusschen haar en de Kamer geen verschil bestaat over dit beginsel, maar dat het daarmede toch nog niet is uitgemaakt, dat men zoo eenstemmig denkt over de wijze van erkentenis van dit regt, en, zoo ik geloof, velen met mij het opnemen van zoodanig beginsel in de Grondwet als hoogst bedenkelijk en van veruitziende gevolgen achten.

Moge het den schijn al niet hebben, dat men zamenkomsten uitlokt, welke aan onzen vreedzamen volksaard min eigen zijn, en daartoe eene tot nog toe ongekende neiging opwekt, men baant daardoor welligt eenen

weg aan vreemdelingen of onruststokers, om meer onopgemerkt hunne heillooze inzigten ingang te doen vinden en uit te breiden.

Het is zoo, de uitoefening van dit regt zal ondergeschikt zijn aan eene wet in het belang der openbare orde; doch gezwegen van de omstandigheid, dat de uitdrukkelijke erkentenis van dit regt het bedenkelijk kan maken, in hoeverre meerdere of mindere beperking van hetzelve kan worden toegelaten, en de wetgeving in haar oogmerk niet kan worden belemmerd, dan nog vraag ik: zal de politie, welke in ons rijk op vele plaatsen nog al wat te wenschen overlaat, bij magte zijn, die veelbeduidende bewegingen te leiden, en in hare mogelijke overdrijvingen te bedwingen, zonder aan dit toezigt eene voor den Staat drukkende en kostbare uitbreiding te geven?

Men behoeft slechts eenen blik te werpen op hetgeen ons van elders hieromtrent kennelijk is, en de meer en meer beperkende bepalingen, door de hooge noodzakelijkheid aldaar geboden, in aanmerking te nemen, om met huivering voor de practische ontwikkeling van dergelijk gezellig verkeer aangedaan te worden.

Ten einde de rust en eensgezindheid in mijn Vaderland zoo lang mogelijk te helpen behouden, wensch ik het denkbeeld van aanbeveling van een beginsel, dat vooral in de eerste uitvoering zoo ligt verkeerd kan opgevat en dus een gevaarlijke hefboom zoude kunnen worden, te verwijderen, en van daar niet kunnen medewerken, om hetzelve in de Grondwet aan te wijzen.

Hiermede zal ik mijne algemeene beschouwing eindigen, mij voorbehoudende, om opzigtelijk de aangegevene of andere nog te behandelen onderwerpen mijn gevoelen welligt nader te doen kennen.»

IX. De heer KNIPHORST meent, dat niemand ontkennen zal, dat de groote gebeurtenissen, die in den laatsten tijd zijn voorgevallen, gewigtige lessen vóor volken en koningen hebben opgeleverd. Onze Regering schijnt zich die lessen ten nutte te hebben gemaakt; zij heeft ten laatste gehoor gegeven aan de algemeene roepstem, die eene herziening onzer grondwettige instellingen verlangde. Ook de leden dezer Kamer hebben die lessen ter harte genomen en verklaard, dat er noodzakelijkheid bestaat, om tot eene grondwets-herziening over te gaan. De Regering heeft de vroeger ingediende voorstellen ingetrokken; zij heeft aan de Kamer eene ruime grondwets-herziening voorgedragen; deze heeft de gedane voorstellen onderzocht en is daarover in gemeen overleg getreden met de Regering; en thans is men tot het standpunt gekomen, dat men beslissen moet, of die voorstellen zullen worden een onderwerp van nader onderzoek, of zij onderworpen zullen worden aan de overweging èn van hen, die de kiescollegiën uitmaken, welke de leden dezer Vergadering benoemen, èn van hen, die de dubbele Kamer zullen uitmaken. Wat den spreker betreft, hij heeft er niet tegen, dat de voorstellen tot grondwets-herziening, zoo als ze nu, na het gehouden gemeen overleg met de Regering, geformuleerd

zijn, alle zonder onderscheid worden onderworpen aan de beslissing van dat grondwettelijk collegie, dat alleen bevoegd is, om eene beslissende stem uit te brengen. Hij zegt: alleen bevoegd is, om eene beslissende stem uit te brengen; immers, de spreker is van oordeel — en hierin wijkt hij eenigermate van zijne ambtgenooten, die vóór hem gesproken hebben, in gevoelen af — dat deze Kamer zich geene definitive beslissing omtrent al die voorstellen toeëigenen mag noch kan. Zijne meening is het, dat de overweging der tegenwoordige Kamer in deze zich in de eerste plaats en voornamelijk bepalen moet tot de beslissing der vraag, of er noodzakelijkheid bestaat tot grondwets-herziening. Dit nu is tusschen de Regering en de Kamer uitgemaakt, en er kan thans geen verschil van gevoelen over het bestaan dier noodzakelijkheid meer overblijven. Het tweede, dat thans van de Kamer verlangd wordt, is, dat zij als tak der wetgevende magt zal medebevelen de oproeping van de kiezers ter benoeming van nieuwe leden voor de dubbele Kamer. Deze oproeping beschouwt de spreker als een beroep op de Natie. Immers de voorstellen tot grondwets-herziening, die aan de kies-collegiën gezonden en onderworpen zullen worden, moeten daarom zoo pertinent geformuleerd zijn, opdat degenen, die bijeen zullen komen, om afgevaardigden voor de dubbele Kamer te delegeren, weten zouden, waartoe de gedelegeerden geroepen zullen worden; zij hebben het alzoo in de keuze, om, door het afvaardigen hetzij van voorstanders, hetzij van tegenstanders der geformuleerde wijzigingen, voor de aanneming of verwerping daarvan te zorgen. In de derde plaats wordt thans van de leden der Kamer gevorderd, dat zij als het ware in algemeene termen te kennen geven, niet de overtuiging, dat de nu voorgestelde wijzigingen geheel en al met hunne zienswijze overeenstemmen, maar alleen dat zij er geene bezwaren in zien, dat dezelve door de dubbele Kamer overwogen worden. De spreker merkt ten deze op, dat de Regering het vermogen niet heeft, om de Kamer te ontbinden. Zoo zij dit had, dan zou deze voorloopige discussie niet noodig zijn; maar nu is als het ware in de plaats van dat regt van ontbinding gekomen de dubbele Kamer; deze treedt in de plaats van eene nieuwe Kamer na eene ontbinding. En nu komt het den spreker voor, dat men thans niet zoo bijzonder te letten heeft op de voorgedragene wijzigingen zelve, maar dat men zijn gevoelen daarover juist reserveren moet, tot men in de dubbele Kamer geroepen zal worden daarover te oordeelen. Het komt er alzoo, zijns inziens, thans voornamelijk op aan, om over de noodzakelijkheid eener grondwets-herziening en de oproeping der kies-collegiën te beslissen, en is dit zoo, dan zou men te ver gaan met zich te zeer te verdiepen in het onderzoek van het wenschelijke of niet wenschelijke der voorgeslagen veranderingen. Wat die veranderingen zelve betreft, is het alleen de vraag, of men met de Regering meent, dat zij aan eene dubbele Kamer ter beoordeeling voorgelegd kunnen worden, en hierin zal de spreker,

wat hem aangaat, de Regering geen hinderpaal in den weg leggen. Door zijne goedkeuring aan de wets-ontwerpen te schenken, zal de spreker zich alzoo geenszins uitlaten over de innerlijke waarde der voorgestelde veranderingen zelve, maar hij wil daarmede alleen zijne volledige toestemming geven, dat zij door de Regering aan eene dubbele Kamer worden voorgedragen, om door deze beoordeeld te worden.

X. De heer SCHOONEVELD verklaart te zijn toegedaan het gevoelen van hen, die het systema, ontwikkeld in de bij het voorloopig verslag gevoegde nota van den heer VAN ROSENTHAL, aankleefden, en wel met die bijvoeging, dat hij eene korte voorafgaande grondwets-herziening ook zou hebben willen doen strekken, om het regt van amendement voor deze Kamer in te voeren. Immers, zonder dat regt van amendement eene algemeene grondwets-herziening te doen plaats hebben, zal altijd groote moeijelijkheid opleveren; het geldt hier eene wet, waar elk artikel een beginsel inhoudt, en het was dus vooral ten deze van belang, te zorgen, dat niet de vereeniging van diverse relative minoriteiten hier of daar het doorgaan van het goede stelsel beletten kunne. Maar het denkbeeld eener voorafgaande korte herziening, hetwelk de spreker aankleefde, vooral om het regt van amendement ingevoerd en daardoor het nieuwe staatsverdrag tot de meest mogelijke zuiverheid gebragt te zien, heeft noch bij de Kamer, noch bij de Regering ingang gevonden, en de leden der Kamer zijn dan nu geroepen, om, verstoken van dat regt van amendement, door het uitbrengen van een eenvoudig votum, over punten van het hoogste gewigt uitspraak te doen. Allen huldigen, de spreker is er van overtuigd, het beginsel: *salus publica suprema lex*, maar wat de opvolging van dat beginsel hier moet medebrengen, dit zal bij elk lid in het bijzonder diens subjective overtuiging moeten beslissen. Wat den spreker betreft, het is zijne overtuiging, dat het heil van den Staat dringend de vaststelling van een nieuw staatsverdrag en de optreding van een bestendig ministerie vordert; en indien men nu, dit zoo zijnde, bij deze gelegenheid niet aan zijne particuliere gevoelens paal en perk stelt, dan zal dat nieuwe staatsverdrag nimmer tot stand komen. Het is daarom, dat de spreker zijne geachte ambtgenooten aanmaant, om ieder voor zich iets van zijne gemanifesteerde opiniën op te geven, ten einde tot datgene te geraken, waarin de spreker, wat hem betreft, het behoud van den Staat ziet. Geenszins evenwel — en dit voegt hij er bij, om wel verstaan te worden— verlangt hij de opoffering van hetgeen men als vitale beginselen van een voor ons land bestemd staatsverdrag beschouwt. Ook hij voor zich zou zoodanige beginselen niet kunnen opofferen; maar er zijn bijna geene artikelen, waaromtrent geen verschil van gevoelen bestaat, nagenoeg geene artikelen, waartegen zich geene bezwaren opdoen; en deze te laten varen, waar het geene opoffering van vitale beginselen geldt, dat kan de spreker, en dat zal,

meent hij, elk met hem kunnen. Elk voor zich heeft, behalve zijne hoofdbeginselen, ook een aantal beschouwingen van ondergeschikten aard, en deze laatste moeten wijken voor het groote nut, hetwelk daarin gelegen zal zijn, dat het nieuwe staatsverdrag eindelijk tot stand kome; zij moeten wijken, opdat van Nederland de rampen worden afgeweerd, die andere landen teisteren. De spreker verklaart geenszins het systema toegedaan te zijn van het lid uit Drenthe, het systema namelijk, dat het er nu slechts voornamelijk op aan zou komen, om over de noodzakelijkheid der Grondwets-herziening te beslissen. De Kamer is, zijns inziens, thans ook geroepen, om de geformuleerde veranderingen, de voorgedragen nieuwe grondwettige bepalingen zelve te beoordeelen, en dat is nu wel de hoofdpligt; want zoo nu eenmaal de dubbele Kamer geroepen zal zijn om uitspraak te doen, dan zal geene wijziging meer mogelijk zijn en zal men zich alleen voor of tegen te verklaren hebben. Het is daarom dan ook, dat de Kamer de tegenwoordige wets-ontwerpen, niet met overgroote overijling, maar met bedaardheid, tot in de minste bijzonderheden onderzocht heeft, en dat zij zoo herhaalde wijzigingen ondergaan hebben. De spreker houdt het er voor, dat die wets-ontwerpen, zoo als zij thans bewerkt zijn, waarlijk aan de bestaande behoeften voldoen en dat de leemten, die er nog in mogten zijn, door eene verstandige executie uit den weg geruimd zullen kunnen worden. Hem komt de voorgestelde grondwets-herziening in het algemeen als voldoende voor, en hij spoort een ieder, die in deze overtuiging met hem deelt, aan, om zijn voorbeeld te volgen en alle bezwaren van min overwegend belang ten offer te brengen.

XI. De heer VAN HAERSOLTE: «Op dit hoogst gewigtig oogenblik heb ik ook behoefte gevoeld, om, zoo kort mogelijk, mijne staatkundige gevoelens mede te deelen, en U Edel Mogenden het standpunt aan te wijzen, waaraan ik de thans in behandeling zijnde wets-ontwerpen betreffende de grondwets-herziening heb onderzocht, en weldra door het uitbrengen mijner stem zal beoordeelen.

Omtrent het eerste — mijne staatkundige gevoelens — zal het genoeg zijn, U Edel Mogenden te herinneren, dat ik onder alle omstandigheden naar mijn vermogen heb medegewerkt met die van U Edel Mogenden, die diep doordrongen waren van de noodzakelijkheid, om onze grondwettige instellingen op eene ruime schaal te herzien; die geene gelegenheid hebben laten voorbijgaan, om deze overtuiging te openbaren, en die alles hebben aangewend, wat strekken kon, om ook bij de Regering die overtuiging te doen geboren worden.

Een geruimen tijd zijn deze pogingen vruchteloos geweest, totdat eindelijk ons eene grondwets-herziening in de troonrede bij de opening van de tegenwoordige zitting werd aangekondigd.

Vóór dat de hiertoe betrekkelijke welbekende 27 wets-ontwerpen bij U Edel Mogenden waren ingekomen, waren er omstandigheden en

voorvallen in Europa ontstaan, die op den omvang en de beginselen dezer ontwerpen grooten invloed hadden moeten hebben, maar helaas! niet hadden, en die weldra van zoodanigen ernstigen aard werden, dat dezelve in een groot gedeelte van Europa de gemoederen door den roep naar staatkundige hervormingen in beweging bragten, en zelfs op vele plaatsen tot omverwerping van het bestaande gezag aanleiding gaven. In deze oogenblikken ontvingen U Edel Mogenden met dubbele blijdschap de hoogst gewigtige mededeeling, waarbij het vooruitzigt werd geopend op eene ruimere grondwets-herziening; en spoedig daarop openbaarden U Edel Mogenden, in het algemeen bekende staatstuk, de groote trekken der verbeteringen, welke onze grondwettelijke instellingen, naar het oordeel van U Edel Mogenden, behoefden.

Wat de verdere loop dezer zoo hoogst gewigtige zaak is geweest, zal ik, ook omdat dezelve genoegzaam bekend is, met stilzwijgen voorbijgaan.

Alle onderzoek, alle overweging hieromtrent is naar mijne wijze van zien op dit oogenblik niet alleen overtollig, maar zelfs schadelijk. Wij verkeeren in eenen onzekeren en gevaarlijken toestand; — hoe wij daarin gekomen zijn, en nog meer, wie daartoe aanleiding heeft gegeven, — zijn vragen, die bij nader onderzoek op verschillende wijze kunnen en zullen beantwoord worden.

Naar mijne overtuiging zoude een zoodanig onderzoek in deze oogenblikken de goede zaak schaden, en welligt het behoud der rust van het Vaderland op het spel zetten. Neen, Edel Mogende Heeren, ik zal dien weg niet inslaan; en, mij bepalende bij de opmerking, dat zij, die het Vaderland in onzen tegenwoordigen hagchelijken toestand hebben gebragt, eene groote verantwoordelijkheid op zich geladen hebben, — zal ik naar mijn vermogen medewerken, om, met terzijdestelling van dat alles, onze grondwettelijke instellingen ten spoedigste te helpen verbeteren, opdat aan eene eerste en alleronmisbaarste behoefte — eene vaste regering, geholpen door vertegenwoordigers, die het vooruitzigt geven van het vertrouwen der Natie te kunnen bezitten — zoo spoedig mogelijk worde voldaan.

En ziedaar, Edel Mogende Heeren, het standpunt, waarop ik, door den loop der zaken, als van zelven geplaatst word, en waarvan ik de in behandeling zijnde wets-ontwerpen betreffende de grondwets-herziening moet beschouwen en beoordeelen.

Alles, wat in die wets-ontwerpen, hoe ook verbeterd, in vergelijking met het wets-ontwerp der commissie, ook nu nog voorkomt, en dat in mijne oogen vóor het belang van het Vaderland minder noodig of soms schadelijk zal *kunnen* zijn, zal ik met stilzwijgen voorbijgaan, daar eene nadere poging, om het betere en meer volkomene te erlangen, niet alleen het vele goede zoude doen derven, maar zelfs zoude kunnen leiden tot een toestand van zaken, die door allen,

althans door mij, zeer zoude worden betreurd. Alleen voel ik mij gedrongen, mijn gevoelen te uiten, dat ik het ten hoogste betreur, dat de Regering, naar aanleiding van het herhaald geuit verlangen der Kamer, niet verder is gegaan op den weg van bezuiniging, zoowel wat de staatshuishouding als de defensie betreft. Nu de Regering echter heeft toegegeven aan het verlangen dezer Kamer, om voor de toekomst onze grondwettelijke instellingen, zonder hoogst belemmerende bepalingen, gemakkelijker te kunnen verbeteren, zoo zullen de gebreken van *betrekkelijk* ondergeschikt belang — waarvan onderscheidene dier wets-ontwerpen geenszins in mijne oogen zijn vrij te pleiten — mij niet beletten, mijne goedkeurende stem te geven. Wanneer evenwel eenig wets-ontwerp zoodanige gebreken aankleeft, dat het mij onmogelijk blijft, om daaraan mijne goedkeurende stem te geven, dan zal ik het van mijnen pligt achten, om U Edel Mogenden zoo kort mogelijk met mijne beschouwingen bekend te maken.

Bij deze beoordeeling zal ik nimmer uit het oog verliezen, dat eed en pligt mij dringen, om dáár, waar naar mijne innige overtuiging de toekomst door eenige bepaling ontwijfelbaar wordt in gevaar gebragt, of opgeofferd zoude worden aan een onberaden toegeven aan zoogenaamde of wezenlijke volkswenschen, soms kunstmatig in beweging gebragt, en zamengesteld uit de meest heterogene en elkander vijandige deelen, — dat ik dáár mijne toestemming, wat er ook het gevolg van moge zijn, kan noch mag geven.»

XII. De heer UYTWERF STERLING: «*Het is pligt van een ieder,* «*om inschikkelijk te zijn en van eigen denkwijze iets ten offer te* «*brengen.*» Dit Koninklijk woord vond weërklank in den boezem van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Zonder voorliefde voor of te groote gehechtheid aan hare eigene denkbeelden omtrent de wijziging der Grondwet, op 's Konings uitdrukkelijk verlangen, in haar verslag van 16 Maart 1848, uit naam van de overgroote meerderheid harer leden, voorgedragen, heeft zij de voorstellen der Regering tot grondwets-herziening onderzocht en aan vele zelfs, ofschoon geheel afwijkende van haar verslag, niet geaarzeld hare goedkeuring te schenken. Zonder opoffering van bijzondere meeningen ware ook nimmer eene zoo ruime grondwets-herziening tot stand te brengen, als waaraan thans de behoefte schier algemeen erkend wordt, hoe uiteenloopend ook de denkwijze daaromtrent, zoo in als buiten deze Vergadering, vroeger moge geweest zijn. Ik althans ben van die behoefte, zoowel als van de noodzakelijkheid om niet te sterk aan eigen begrippen vast te houden, zoo innig overtuigd, dat ik zou meenen mijne roeping te miskennen en aan mijne verpligtingen als volksvertegenwoordiger te kort te doen, wanneer ik in alles slechts mijn eigen gevoelen wilde aankleven, en in niets daarvan afwijken. Plegtig verklaar ik, Edel Mogende Heeren! bereid te wezen, om zooveel moge-

lijk *inschikkelijk te zijn* en niet slechts *iets*, maar zelfs *veel van eigen denkwijze ten offer te brengen.* Zóó zal *ik* toonen, het Koninklijk woord wel begrepen te hebben en van de behoefte des tijds en van den drang der omstandigheden geheel doordrongen te zijn, vermeenende, dat wij, door nu nog te willen vasthouden aan theoriën, of door nu nog te willen volgen hetgeen bij vreemden wordt aangetroffen, in groote moeijelijkheden zouden kunnen gebragt worden, want, zoo als teregt door den voorlaatsten spreker (den heer Schoonenveld) is opgemerkt: *het heil van den Staat is de hoogste wet* en *dat heil vordert dringend een verbeterd Staatsverdrag.*

Gelijk evenwel in alles, zoo ook in deze hoogst gewigtige aangelegenheid, bestaan er grenzen voor de verlangde inschikkelijkheid en opoffering, en meen ik niet zoo ver te kunnen gaan als diezelfde voorlaatste redenaar. Alleen punten van ondergeschikt belang, of ook punten, waarvan geen groot nadeel of bijzonder onheil voor den Staat te vreezen is, of zulke punten, die bij wetten nader zullen geregeld of waarop later kan teruggekomen worden, kunnen en mogen worden toegegeven. Bepalingen daarentegen, die wezenlijke vereenvoudiging en afdoende bezuiniging in den weg staan, welke ook onder de dringendste behoeften van de grondwets-herziening moeten gerekend worden; alsmede bepalingen, die ten nadeele of ten verderve van den Staat zouden kunnen strekken, daaromtrent mag men niet inschikkelijk wezen, kan men zijne overtuiging niet ten offer brengen.

Door een paar voorbeelden vlei ik mij mijne meening duidelijker te zullen doen uitkomen.

De schadeloosstelling voor de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal behoefde naar mijn inzien, vooral uit het oogpunt van bezuiniging, niet meer te bedragen dan *f* 1500 's jaars of *f* 200 's maands gedurende de zitting, zoo als in art. 76 van zekere *Proeve eener nieuwe grondwet* (1), of — en beter nog om de uitzondering voor de leden, die in de plaats wonen, waar de zitting gehouden wordt — in art. 52 van de Belgische grondwet voorkomt. Zoo ook houde ik de betrekking van minister en lid der Staten-Generaal voor onvereenigbaar en zeker voor ondoelmatig en volstrekt onnoodig, wanneer, gelijk hier te lande, 's Konings ministers zitting in de vergaderingen hebben en zelfs eene raadgevende stem kunnen uitbrengen, waarom dan ook in art. 89 van gezegde *Proeve* gelezen werd: «*De leden* «*der Staten-Generaal kunnen niet te gelijk zijn hoofden der* «*ministeriële departementen;*» even als ook nog in eene andere *Proeve van herziening der Grondwet* (2), art. 84: «*De leden der*

(1) Door Mr. Dirk Donker Curtius, te Arnhem bij C. A. Thieme. 1840.
(2) Van Mr. J. R. Thorbecke, Leiden, bij H. W. Hazenberg en Cie., 1840.

« *Staten-Generaal kunnen niet te gelijk zijn hoofden der depar-*
« *tementen van algemeen bestuur.* » Deze en soortgelijke punten, Edel Mogende Heeren, ofschoon verre van onbelangrijk te zijn, acht ik niet van zoo overwegend gewigt, dat ze niet kunnen, ja beweer ik zelfs dat moeten toegegeven worden, zal het gemeen overleg beteekenis hebben en de herziening immer tot stand kunnen komen.

De bepalingen daarentegen betreffende het onderwijs, zoo als die in het oorspronkelijk ontwerp waren gesteld, zou ik gemeend hebben niet te kunnen of te mogen goedkeuren, omdat *vrijheid van onderwijs*, volgens mijne ervaring, eene ramp voor Nederland zoude zijn, wanneer de Regering de zorg voor het onderwijs liet varen en niet de verpligting op zich nam, om overal voldoend lager onderwijs te doen geven. Verder zij te dezer gelegenheid nog gezegd, dat door mij ook in allen deele beaamd wordt al hetgeen over dit hoogst aangelegen onderwerp door den vijfden redenaar (den heer van Dam van Isselt) is in het midden gebragt.

En nu, Edel Mogende Heeren, vertrouw ik voor U Edel Mogenden duidelijk gemaakt te hebben, dat mijne zienswijze, in weinige woorden uitgedrukt, hierop nederkomt: Ik begeer geene Grondwet, die geheel en in alles overeenstemt met mijne bijzondere denkwijze of met mijne persoonlijke inzigten. Doch dit verlang ik — en daaraan blijf ik vasthouden — dat de Grondwet in overeenstemming zij met de behoeften des tijds, maar tevens en bovenal ook geschikt voor Nederland. Ik verlang alzoo, dat de Grondwet het koningschap bevestigen, de grondslagen voor verbetering onzer staats-inrigtingen en van de bronnen van ons volksbestaan bevatten, en eindelijk ook nog den weg openen zal tot vereenvoudiging en bezuiniging, om spoedig tot eene hoogst noodzakelijke vermindering van belastingen te kunnen geraken; want zonder die vermindering — ik zeg het den geachten redenaar uit Utrecht (den heer van Goltstein) met volle overtuiging na — zal de grondwets-herziening in het oog en voor de beurs der Natie eene mislukte grondwets-herziening, eene bittere teleurstelling wezen.

Bij deze mijne algemeene beschouwing heb ik slechts weinig te voegen, meer bijzonder het *eerste* wets-ontwerp betreffende, waartoe ik vermeen mij thans te moeten bepalen, als zijnde dit nog maar alleen in beraadslaging gebragt.

Mijne hoofdbedenking tegen het eerste wets-ontwerp gold art. 15, handelende over het regt tot vereeniging en vergadering.

De bepaling, dat de wet de uitoefening zou regelen in het belang der openbare orde, hield ik, in weerwil van de ruime opvatting en uitlegging, door de Regering daaraan gegeven, voor niet voldoende, om des noods de uitoefening van het regt aan banden te kunnen leggen of te kunnen schorsen en inkorten, al wierd er de orde niet dadelijk door verstoord. Door de latere bijvoeging van het woord:

beperkt, zal zulks nu buiten twijfel kunnen geschieden. En ofschoon ik de bepaling of beperking liever nog anders gesteld had gezien en wel liefst aldus: *De uitoefening wordt door de wet geregeld*, zal ik er evenwel genoegen mede nemen, mij verblijdende dan nu het *eerste* wets-ontwerp te zullen kunnen aannemen.»

XIII. De heer DE WEICHS DE WENNE: «Wij zijn thans geroepen, om aan onze Grondwet die wijzigingen te geven, die een wensch der Natie en eene behoefte des tijds zijn. Wij zijn geroepen, mede te werken, om het verheven doel te bereiken, dat het geëerbiedigd Hoofd van den Staat voor oogen had, toen Hoogstdezelve uit eigen beweging het initiatief nam en van deze Kamer de gevoelens omtrent eene volledige herziening der Grondwet wenschte te kennen. Vrijheid, orde en bezuiniging, en daardoor tevredenheid, rust en zooveel mogelijk vermindering der drukkendste lasten, ziedaar dat doel. Onze voorloopige werkzaamheden zijn met de hoogste belangstelling door de bevolking der verschillende provinciën van het Rijk gevolgd geworden; en indien dat in het hertogdom Limburg minder plaats had, zoo was het, omdat gebeurtenissen, die op dat gewest eenen specialen invloed uitoefenden, de aandacht zijner inwoners van hetgeen hier geschiedde, aftrokken. Ik acht het van mijnen pligt, te dezen opzigte vooral eenige woorden aan den minister des Konings te rigten. Wij gaan over tot een nieuw en verbeterd regeringsstelsel; men zal meer aan de behoeften, aan de regtmatige wenschen der bevolking voldoen; men moet deze dus kennen; men dient te weten, welke de oorzaken zijn, die dat hevige verlangen naar verandering in een gedeelte des Rijks hebben doen oprijzen.

In 1839 was het voor Nederland van het grootste belang, dat er een einde wierd gemaakt aan den langdurigen en kostbaren staat van oorlog, waarin het land tegenover België zich bevond; en de laatste zwarigheid, die tegenover Duitschland bestond, werd in dier voege geregeld, dat het Limburgsche grondgebied als eene schadeloosstelling voor het aan België afgestane gedeelte van Luxemburg aan den Duitschen bond wierd toegewezen. Het was dus ten koste van Limburg, dat de laatste hinderpaal werd weggenomen, die het nog belette, dat Nederland weer in bezit kwam van vrede en rust. Reeds door de afscheiding van België waren de stoffelijke belangen van Limburg gekwetst en zijne zedelijke belangen over het hoofd gezien. Er bestonden dus allezins redenen voor Limburg, om ontevreden te zijn met het lot, dat het was toegevallen bij de definitive schikking omtrent de landen, die het grondgebied van het Koningrijk der Nederlanden van 1815 hadden uitgemaakt. Daar kwam nu nog bij, dat het gematigde Belgische belastingstelsel door onze knellende, hoog opgedrevene Nederlandsche belastingen vervangen werd; dat de vrijzinnige beginselen der Belgische constitutie, die gedurende acht jaren in Limburg

hadden bestaan, moesten plaats maken voor onze verouderde grondwettige instellingen. Ziedaar, Edel Mogende Heeren, reden genoeg, om de Regering te nopen, dat gewest op eene staatkundige wijze te besturen, om met beleid zijne belangen te behartigen. Maar helaas! niets van dat is gebeurd gedurende de acht jaren, sedert welke Limburg weder met Nederland vereenigd is. Klagten zijn echter over den toestand van Limburg bij het gouvernement ingekomen; tweemaal, in 1842 en in 1843, zijn adressen door de Provinciale Staten ingediend, waarin zij de oplettendheid der Regering op den exceptionnelen en kwijnenden toestand van Limburg inriepen; vele gemeentebesturen hebben gepetitionneerd, de kantonnale vergaderingen voor het kadaster hebben in met gronden gestaafde reclamatiën bewezen, dat er onjuistheid en onbillijkheid bij de revisie van het kadaster in dat gewest had plaats gehad. De commissie van landbouw heeft herhaaldelijk den verderfelijken invloed van ons belastingstelsel op den Limburgschen landbouw aangetoond; en eindelijk beklaagde men zich in Limburg, dat de inboorlingen, wanneer voor plaatsen en ambten benoemd wierd, meestal aan vreemden de voorkeur zagen geven. Deze verschillende grieven zijn bij meer dan ééne gelegenheid door de afgevaardigden van dat gewest in deze Kamer ter sprake gebragt; en wat is het resultaat van al die pogiugen geweest? Dat de petitiën en adressen òf van de hand gewezen, òf evasief beantwoord zijn geworden; dat men mannen, aan wie de gesteldheid van Limburg vreemd was, dáár naar toe zond, om de belastingen productief te maken; dat het vertrouwen der Regering aan anderen werd geschonken, die het vertrouwen hunner medeburgers niet bezaten; dat zij het waren, die men over zaken en personen hoorde. — Ziedaar, Edel Mogende Heeren, de reden, waarom men in Limburg ontevreden is; ziedaar de redenen, die rijke Limburgers genoopt hebben, sedert de weder-in-bezitneming het hertogdom te verlaten en zich elders te vestigen, waar zij nu de inkomsten van hunne in Limburg liggende goederen verteren; ziedaar de reden, die een groot gedeelte der bevolking deden overhellen de oogen naar Duitschland te wenden, om van dáár verbetering te zoeken, die zij te vergeefs van Nederland hadden verwacht.

De Regering moet aan de regtmatige klagten van Limburg voldoening geven; zij moet vertrouwen inboezemen. Zoude het echter aan haar na rijp beraad blijken, dat dit niet kan geschieden, dat zij dan aan den Koning in overweging geve, of het niet mogelijk zoude zijn, aan Limburg eene afzonderlijke administratie te geven. Als afgevaardigde door dat gewest, heb ik het van mijnen pligt geacht, bij deze gelegenheid de bijzondere belangen van Limburg aan de Regering aan te bevelen; ik zal echter, met het oog op den eed, door mij als lid dezer Vergadering afgelegd, met al mijn vermogen het algemeen belang helpen bevorderen en derhalve mijne goedkeurende stem ten minste aan die wets-ontwerpen geven, waarin ik de hoofdbeginselen

van eene vrijzinnige Grondwet ontmoet; in andere vind ik nog bezwaar, echter van meer ondergeschikten aard, en ik zal daaromtrent de discussie afwachten.»

XIV. De heer SMIT: «Ik gevoel mij verpligt, om in deze oogenblikken met weinig woorden aan de gewigtige en voor ons Vaderland zoo belangrijke beraadslagingen deel te nemen, en in het algemeen mijn persoonlijk gevoelen te uiten over de aanhangige wets ontwerpen, welke ter herziening der Grondwet door de Regering aan deze Vergadering, gewijzigd zoo als ze nu zijn, zijn voorgedragen.

Belangrijk en gewigtig, Edel Mogende Heeren, mag ik de overwegingen noemen, die reeds aan de behandeling dezer zaak waren gewijd, maar dubbel belangrijk en gewigtig voorzeker de besluiten, die daaromtreut zullen worden genomen en gewis op volgende dagen den grootst mogelijken invloed zullen uitoefenen.

Lang verbeid en vurig gewenscht door velen was het oogenblik, waarop onze staats-instellingen zouden worden herzien, en aan het staatsverdrag die verbeteringen zouden worden aangebragt, welke de tijd en omstandigheden vorderden.

Eene herziening der Grondwet op ruimere schaal was eene erkende behoefte geworden, zoowel naar het gevoelen der Regering als in de zienswijze der Vertegenwoordiging en een overgroot gedeelte der Natie, en ik voor mij verheug mij, dat het der Kroon heeft behaagd, het initiatief daarvan te nemen,

Ik zal mij niet begeven, Edel Mogende Heeren, in een onderzoek, of zoodanige afdoende herziening niet reeds vroeger had kunnen en behooren plaats te grijpen; ik ben ook niet geroepen, om over het verledene te oordeelen en gebeurde zaken goed of af te keuren; maar zeker ben ik geregtigd, om voor mij zelven te verklaren, dat, hoezeer er bij mij tegen het VIde wets-ontwerp (de godsdienst) een hoofdbezwaar, en tegen sommige artikelen in de andere voorgedragen wets-ontwerpen meer of minder gewigtige bedenkingen bestaan, die ik wensch, dat bij de verdere discussiën zullen kunnen worden uit den weg geruimd, ik mij inderdaad verheug over vele bewijzen van vooruitgang, hervorming en verbetering, die in het algemeen zoowel in het eerste wets-ontwerp als in de overige voor de hand liggen.

Immers, Edel Mogende Heeren, wanneer ik mijne aandacht vestig op het 1ste wets-ontwerp, ontwaar ik belangrijke verbeteringen in het 5de en 6de artikel, en als ik de opvolgende wets-ontwerpen gadesla, zie ik, behalve menige andere hoogst nuttige bepalingen,

het constitutionneel monarchaal beginsel gehandhaafd en verzekerd;

de algemeene en bijzondere vrijheid der ingezetenen gewaarborgd;

het stelsel van vertegenwoordiging verbeterd;

de medewerking in het bestuur onzer zoo hoogst gewigtige bezittin-

gen en koloniën aan de wetgeving toegekend en de mededeeling van alle koloniale bescheiden bepaald;

de Provinciale Staten en gemeentebesturen bij hunne zelfstandigheid, bij hunne wetgevende magt en bij hun huishoudelijk bestuur bewaard;

de begrootingen jaarlijks ingediend;

de zedelijke verantwoordelijkheid ten opzigte der noodzakelijkheid van gedane uitgaven door eene rekenwet vastgesteld;

wijziging in de Grondwet eenvoudiger en gemakkelijker gemaakt.

Maar zal nu die herziening der Grondwet vruchten dragen, zullen aan den eenen kant vrijzinnige instellingen aan het Nederlandsche volk meer politieke regten en vrijheden verzekeren, zullen die bepalingen in finantiële en koloniale aangelegenheden meerdere waarborgen verschaffen, dan moeten zij aan den anderen kant vooral leiden tot de meest mogelijke eenvoudigheid en zuinigheid in onze staats-huishouding.

En zoo nu deze ontwerpen te gelijker tijd de middelen konden aan de hand geven, zoo als onder anderen uit het 5de artikel van het Iste ontwerp, en de voorgedragen wijzigingen in de 2de afdeeling van het Vde ontwerp, om afdoende maatregelen van bezuiniging en vereenvoudiging in sommige gedeelten onzer staats-inrigting daar te stellen, dan, maar ook dan alleen, zal er aan de zoo dringende behoeften en regtmatige wenschen des volks worden voldaan en het werk der herziening onzer Grondwet zal dan vooral goede vruchten dragen.

Ik mogt het immers met regt van de Regering verwachten, na de bekende verklaring van 13 Mei jl., door het tijdelijk ministerie afgelegd, dat een beheer der geheele staatshuishouding zal worden daargesteld, geënt op de zeden en behoeften onzer Natie en dat de staatsinrigting van Nederland voortaan geen hooger vlugt zal behooren te nemen, dan de krachten van het Rijk toelaten.

Maar wanneer ik mij dan nu de vragen voorstel, Edel Mogende Heeren, of in alle de aanhangige wets-ontwerpen beide beginselen, vooruitgang en hervorming eenerzijds, vereenvoudiging en bezuiniging anderzijds, in gelijke mate zijn op het oog gehouden, dan valt het, bij naauwlettend onderzoek, naar mijne wijze van zien, gemakkelijker, het eerste toestemmend te beantwoorden dan het laatste.

Wanneer ik mij toch art. 48 van het IIde wets-ontwerp betreffende den Raad van State, en eenige bepalingen van het VIIIste ontwerp, de defensie, voor den geest breng, mag ik niet ontveinzen, dat het behoud daarvan mij voorkomt vereenvoudigende maatregelen op deze punten geheel of ten deele in den weg te staan.

Mogt echter deze mijne zienswijze de juiste niet zijn, dan zullen bij de behandeling dier ontwerpen de toelichting en ophelderingen der Regering mij hoogst aangenaam zijn, en mijne uit te brengen stem regelen.

Ziedaar, Edel Mogende Heeren, mijne wijze van beschouwing over de meeste wets-ontwerpen zoo kort mogelijk kenbaar gemaakt. Voor verre het grootste gedeelte acht ik de wijzigingen en veranderingen

in de voorgestelde ontwerpen van wet aannemelijk, en, ik herhaal het, ik verheug mij over vele van derzelver bepalingen, die ik als wezenlijke verbeteringen der bestaande Grondwet beschouw; terwijl ik de plegtige verzekering geef, dat ik, waar ik zulks, na overtuigd te zijn, doen kan en mag, van eigene denkwijze, ter bevordering van eenstemmigheid, iets ten offer zal brengen, met de bede, dat het ter bevordering van eendragt in Nederland, en tot waarachtig geluk en heil van Koning en Vaderland strekken moge.»

XV. De heer VAN SASSE VAN YSSELT: «Zoo ik dit gunstig oogenblik, waarop eene zware verantwoordelijkheid drukt op hen, aan wie de vertegenwoordiging is opgedragen, het woord opneem, is zulks niet, om, na al hetgeen er in en buiten deze vergadering reeds over de voorgedragene grondwets-herziening is gezegd en geschreven, mijne denkwijze over dit staatsstuk in het breede te ontwikkelen.

Ik zal mij bepalen, om ter kennis van U Edel Mogenden te brengen, dat ik elf der grondslagen, waarop de Regering het nieuw staatsgebouw wil laten rusten, zal aannemen, en wil alleen die hoofdbeginselen met de redenen, welke er mij toe nopen, omkleeden, die den meesten strijd hebben uitgelokt.

Ik zal zulks doen, overtuigd, dat eene onvertraagde ontwikkeling onzer staats-instellingen eene dringende behoefte der Natie is, die de thans bestaande niet als hare waarborgen, maar als een zwaarwegend juk beschouwt; ontorschbaar vooral, sedert alom meer vrijzinnige bepalingen voor versletene stelsels hebben plaats gemaakt, door teekenen des tijds afgebakend, welke ik mede met eenen practischen blik heb geraadpleegd, de gebeurtenissen, die Europa zoo deerlijk hebben geschokt en nog voortdurend teisteren, niet als gids, maar als les aannemende, waaruit men voorzigtigheid en tevens den burgermoed moet putten, die niet toegeeft aan overdrevene eischen, om regt door onregt te bekomen.

Aanvangende met het stelsel van vertegenwoordiging, verklaar ik mij met regtstreeksche verkiezingen te kunnen vereenigen.

En hoewel met de commissie, door den Koning benoemd, erkennende, dat het de vraag niet meer is, of zulks de beste vorm zij, maar of thans eene andere vorm mogelijk zij, heb ik voor mij de aangenaame gewaarwording, dat de indruk van het oogenblik vreemd aan mijn besluit kan blijven, daar ik nu zie zegevieren een systema, tot welks verdediging ik reeds twee malen ben opgetreden, zoo ter gelegenheid van een voorstel, door negen van onze medeleden, als door mijne afstemming van de kieswetten, door den minister VAN RANDWIJCK voorgedragen.

Aan het voorstel der Regering, omtrent de zamenstelling der Tweede Kamer der Staten-Generaal, mijne stem dus schenkende, zal ik mij tevens vereenigen met de wijze, waarop de Eerste Kamer zal worden

daargesteld. Ik doe zulks, omdat het pligt is, van eigene denkwijze iets ten offer te brengen, en omdat ik de hoop koester, dat dezelve, aldus zamengesteld, zelfstandigheid en onafhankelijkheid aan kunde en bekwaamheid parende, de Regering zoowel als de Natie eerbied zal inboezemen, en een bolwerk tegen elke overdrijving zal worden.

Een tweede hoofdstuk, waaraan ik mede mijne goedkeurende stem zal schenken, is dat van de godsdienst. Ook hier heeft de Regering eenen gelukkigen weg ingeslagen; zij heeft zich op een onpartijdig en onafhankelijk standpunt geplaatst; zij heeft zich losgescheurd van de boeijen, waarin casten en factiën haar sedert zoolang gekneld hielden, en waarmede zij op hare beurt de katholijken en separatisten omslingerden, en dezen tot onrust en morrende ontevredenheid aanleiding gaf. Neen, de vrijheid, om het Opperwezen ieder naar zijne overtuiging te dienen, is een regt, dat aan een volk niet langer betwist kon worden. De vrijheid voor allen moet in de nieuwe Grondwet krachtig staan uitgedrukt, opdat daardoor eendragt, zoo noodzakelijk in onze dagen, heersche, en waarborg oplevere, dat onze parlementaire jaarboeken nimmer meer bezoedeld worden door beraadslagingen als die van 19, 20 en 21 Julij van het afgeloopen jaar.

En de vrijheid van godsdienst aannemende, bezielt mij de overtuiging, dat deze geene waarheid zijn kan zonder vrijheid van onderwijs, waardoor ik versta het onbelemmerd vermogen, door het regt der natuur aan den vader toegestaan, om zijne kinderen te doen onderwijzen en te vertrouwen aan menschen zijner keuze; hierover uit te weiden is noodeloos: de meerderheid heeft zich voor deze vrijheid verklaard; ik zal mijne stem bij de hare voegen.

Na mijne goedkeuring te hebben gehecht aan bovenstaande grondwettige bepalingen en aan alle derzelver onafscheidelijke uitvloeisels, de staatkundige grondslagen betreffende, heb ik een ander hoofdstuk, dat der defensie, aan de grondstellingen van een zuiniger beheer getoetst, en ben, hoe noode ook, tot de overtuiging gekomen, dat hetzelve bepalingen inhoudt, die een onoverkomelijken hinderpaal aan de vereischte vermindering van kosten der landmagt in den weg staan, en daarenboven aan de ingezetenen eene grondwettige verpligte zeedienst opleggen, zoo strijdig met de zeden en gewoonten van meer dan één gewest, redenen, welke mij zullen nopen, aan dit hoofdstuk, en aan dit hoofdstuk alléén, mijne stem te weigeren.

Door mij nu reeds over hetzelve te verklaren, hoop ik aanleiding aan 's Konings ministers te geven, om dit ontwerp nog in zooverre te wijzigen, dat in de Grondwet slechts in weinige algemeene trekken van de verpligting tot het dragen der wapenen worde gewaagd, en dat de inrigting der krijgsmagt aan den gewonen wetgever wordt overgelaten.

Alvorens van het woord af te zien, wil ik nog een antwoord geven aan den spreker uit Gelderland, naast mij gezeten.

Ik vrees met Zijn Edel Mogende niet, dat de vrijheid van godsdienst, zoo als die door de Regering is voorgedragen, in losbandigheid zal ontaarden, en de kiem van ontbinding van den Staat in zich draagt, zoo als de redenaar zich uitdrukte. Zoo wanhopend denk ik niet over Nederland, of om beter te zeggen over een gedeelte van Europa, daar België onder deze vrijheid is groot geworden, en het protestantsche Pruissen gelijken weg gaat bewandelen; want ik lees in art. 19 van de in laatstgenoemd land voorgedragene Grondwet: «Elke godsdienstige vereeniging is, wat betreft hare innerlijke aan-«gelegenheden en het bestuur van haar vermogen, tegenover de «staatsmagt vrij en onafhankelijk. *Haar verkeer met hare oversten «is onbelemmerd. Het openbaar maken van derzelver verordeningen «is aan geene andere beperkingen gebonden dan elke andere open-«making.*»

Verder zal ik mijnen ambtgenoot niet volgen in zijne rede, noch de waarde van de door hem aangehaalde brochures onderzoeken; maar ik protesteer tegen de woorden, zoo die spreker zegt, getrokken uit het orgaan der katholijken. Ik heb nimmer de schrijvers van pamphletten, de staatkundige of godsdienstige zienswijze van den redenaar deelende, als organen van zijne partij beschouwd; maar ik eisch daartegen, dat hij niet op rekening der katholijken brenge, wat een of ander dagbladschrijver goedvindt te verkondigen.»

XVI. De heer VAN DAM VAN ISSELT zegt, dat het hem bijzonder leed zou doen, indien hij, gelijk de vorige spreker van hem verstaan heeft, de *Katholijke Stemmen* een orgaan der *Katholijke* partij genoemd had. Intusschen meent hij zich stellig te herinneren, dat hij die *Katholijke Stemmen* noemde een orgaan der *ultramontaansche* partij, en de spreker beroept zich ten deze op het geheugen zijner medeleden. Mogt hij het eerste gezegd hebben, hij zou gaarne verschooning vragen. Deze opmerking meende de spreker in het midden te moeten brengen, opdat andere leden, die hem nog mogten willen beantwoorden, niet zouden mistasten.

XVII. De heer MENSO: «Bij gelegenheid der belangrijke onderwerpen, waarover wij thans beraadslagen, heb ik het van mijnen pligt geacht, U Edel Mogenden mijne beschouwingen daaromtrent mede te deelen.

Indien ik mij toch vroeger verklaard heb tegen eene algeheele verandering van onze staats-instellingen, en op dezen oogenblik het voornemen koester, om aan vele der ons aangebodene ontwerpen eene goedkeurende stem te geven, zou dit ligtelijk aanleiding kunnen geven tot het onverdiend en ongegrond verwijt, dat ik mij zelven ongelijk zoude blijven.

Mijn gevoelen is steeds geweest en ook nog, dat wij niet beter aan onze roeping konden voldoen, dan door de materiële belangen van

het Vaderland te bevorderen, door zooveel mogelijk de bronnen van welvaart te vermeerderen en mede te werken tot vermindering van de belastingen, immers om die meer gelijkmatig te doen dragen. Ik was met de overtuiging bezield, dat tot dit een en ander eene wijziging in onze staats-instellingen niet volstrekt noodzakelijk was; dat in zooverre de wijzigingen in de Grondwet in 1840 (ofschoon ook velen die wijzigingen in der tijd ruimer zouden verlangd hebben) goede vruchten hebben gedragen; dat toch, door eene betere contrôle op 's Rijks inkomsten en meerdere inzage in de geldmiddelen der overzeesche bezittingen, de gelegenheid was benomen tot die misbruiken, die in een vroeger tijdperk hadden plaats gevonden. Ik werd in die overtuiging versterkt door de overweging, dat, onder de bestaande Grondwet, de staat van 's Rijks finantiën niet alleen volledig is blootgelegd, maar dat wij zelfs het geluk mogten hebben, voor een helaas kort tijdperk, het evenwigt tusschen inkomsten en uitgaven hersteld te zien.

Ik kon van mij het denkbeeld niet verwijderen, dat het meerendeel onzer goede ingezetenen, nog levendig zich herinnerende de onheilen, die de tijden van *vrijheid* en *gelijkheid* in ons vaderland kenmerkten, met bezorgdheid die onrust en spanning te gemoet zagen, die noodwendig het tijdperk kenmerken, waarin men de grondvesten van het staatsgebouw wenscht te veranderen; dat veel wijzen in den lande wel eens bedachten, dat, hoe schoon iets in bespiegeling moge schijnen, dit zoo dikwerf in het werkdadige faalt; dat veel wordt aangewezen als waarborgende de onschendbaarheid van de kroon, als bevorderende rust en orde in de maatschappij, hetwelk bij ondervinding is gebleken, noch den troon voor ondergang, noch de maatschappij voor onrust, ja voor omwenteling te beveiligen; dat wij ook in het staatkundige wel naar volmaaktheid mogen streven, doch die volmaaktheid niet kunnen bereiken.

Het waren deze gronden, die mij terughielden, om, ook dan zelfs, wanneer mij in de bestaande Grondwet eene enkele bepaling voorkwam, die ik zou gewenscht hebben veranderd te zien, met zoo vele anderen dit in het breede uit te meten; dat ik nimmer behoord heb tot diegenen, die bij iedere gelegenheid op eene grondwets herziening aandrongen. Ik ga zelfs een stap verder, en ontveins U Edel Mogenden niet, dat die gedurige aandrang op grondwets-herziening mij hoogelijk leed deed, omdat ik meende, dat op die wijze de eerbied voor onze staats-instellingen bij Nederlands ingezetenen zoude worden ondermijnd, en wij hierdoor reeds tot de noodzakelijkheid zouden gebragt worden van iets te doen, hetwelk ik, op zich zelf beschouwd, voor het belang van mijn vaderland niet bevorderlijk oordeelde. Die vrees heeft zich maar al te zeer bevestigd. Niet alleen ten gevolge van de gedurige hevige aanvallen der dagbladen, maar ook door den in deze Vergadering zoo telkens herhaalden wensch tot grondwets-herziening,

zijn velen tot het denkbeeld gekomen, dat uit die grondwets-herziening een ongekend geluk zou voortvloeijen, en, hetgeen nog oneindig erger is, er bestaat bij velen de overtuiging, dat, welke rampen het Vaderland ook mogen treffen, de oorzaak hiervan uitsluitend in het zoogenoemde gebrekkige onzer staats-instellingen is gelegen: teleurstelling zal nu, hiervan ben ik zeker, hierop wel volgen; doch, bij de onmogelijkheid, om velen van het bestaande dwaalbegrip te overtuigen, is nu wel de noodzakelijkheid daar, om tot eene wijziging van de Grondwet over te gaan.

De staatkundige gebeurtenissen in Europa, de stoute wending aller staten, zoo als de commissie het genoemd heeft, zijn hier ook gewis niet buiten invloed, en, ofschoon het voorgevallene in andere landen, oproer, omwenteling, plundering, burgeroorlog, voor menigeen tot eene afschrikkende les kan en moet verstrekken, hoe de menigte wel gemakkelijk is in beweging te brengen, doch later moeijelijk in toom te houden, wil ik voor mij hieruit niet afleiden, dat men, zonder gehoor te geven aan doldriftige eischen van eene opgeruide menigte, niettemin aan billijke verlangens van het volk zoo veel mogelijkheid moet voldoen.

Ik voor mij beschouw dan ook op dezen oogenblik eene wijziging in de Grondwet onvermijdelijk; ik wil al het mogelijke doen tot bevordering van eensgezindheid onder Nederlands ingezetenen; ik wensch hiertoe met opregtheid mede te werken. Wars van alle twisten, die hunnen oorsprong ontleenen uit verscheidenheid van geloofsbelijdenis, zal ik *godsdienst* en *onderwijs* onaangeroerd laten. Overtuigd, dat de nadeelen, die uit sommige hiertoe betrekkelijke bepalingen zouden kunnen voortvloeijen, oneindig minder zijn, dan een hevige strijd tusschen roomsch en onroomsch, zal ik mijne goedkeurende stem geven aan de hiertoe betrekkelijke hoofdstukken; ik zal gaarne opoffering doen van eigen inzigten, voor zooverre namelijk bij mij de overtuiging niet is gevestigd, dat deze of gene voorgestelde verandering een hoogst ongunstigen indruk zal verwekken, ja zelfs tot verderf van het lieve Vaderland kan leiden.

Na deze algemeene beschouwing op den voorgrond te hebben geplaatst, zou ik thans kunnen overgaan, om U Edel Mogenden nader mijne denkbeelden mede te deelen over de verschillende veranderingen, die in de Grondwet worden voorgedragen; doch ik wensch geen misbruik van uwe aandacht te maken, en zal mij dus bij drie hoofdpunten bepalen.

Ik bedoel *vooreerst* de bevoegdheid, aan de wet gegeven, om provinciën te vereenigen en te splitsen;

in de tweede plaats het erkende regt der ingezetenen tot vereeniging en vergadering;

en eindelijk, in de derde plaats, de zamenstelling der vertegenwoordiging.

I. Wat de bepaling van art. 5 van het Iste ontwerp van wet betreft, zoo zal ik niet stilstaan bij de vraag: hoe of ooit eene verandering van de grenzen van den Staat bij eene wet kan te pas komen, die niet reeds door een door de Staten-Generaal, krachtens art. 37 van het ontwerp van wet nº. II, goedgekeurd verdrag is vastgesteld? Verandering in de grenzen van den Staat veronderstelt toch steeds vermeerdering of vermindering van territoir, en vordert dus de tusschenkomst van eene vreemde mogendheid bij tractaat.

Meer bijzonder heb ik het oog op het eerste gedeelte van datzelfde art. 5: *De wet kan provinciën vereenigen en splitsen.*

Volgens de bestaande Grondwet kan zulk eene vereeniging of splitsing niet anders geschieden dan op dezelfde wijze, waarop iedere verandering in de Grondwet zelve moet worden tot stand gebragt. De bevoegdheid, tot nu toe bij den grondwetgever berustende, wordt alzoo volgens het voorstel op den gewonen wetgever overgebragt. Bestaat hiervoor zoodanige noodzakelijkheid als volgens art. 227 gevorderd wordt, om eene verandering in de Grondwet te wettigen?

Te vergeefs heb ik in de memorie van toelichting ten geleide van het eerste wets-ontwerp eene reden hiervoor gezocht: dit punt is in de memorie met stilzwijgen voorbijgegaan, en ik heb dus mijne toevlugt genomen tot het rapport van de commissie, hetwelk, volgens diezelfde memorie, «dikwerf met nut zou kunnen worden geraadpleegd;» ik lees daarin, pag. 6: «de politische verdeeling des Rijks in provinciën en «plaatselijke gemeenten stellen wij voor, ten einde niet de Grondwet «eene heilzame of noodig gekeurde wijziging belette, aan den gewo«nen wetgever te onderwerpen. De vermelding der provinciën in het «eerste lid van art. 1 is evenwel behouden, opdat hij niet verpligt «zij, zich aanstonds met die verdeeling bezig te houden, en slechts «behoeve te veranderen, zoodra verandering wordt vereischt.»

Hier moet ik al dadelijk opmerken, dat volgens het ontwerp van dat rapport eene splitsing of vereeniging van gewesten *op dit oogenblik* noch heilzaam noch noodig wordt geoordeeld, en dat de reden, in het rapport voor het bepaalde in het eerste gedeelte van art. 2 gegeven, kan worden aangevoerd voor iedere wijziging in de Grondwet, die later óf heilzaam óf noodig kan worden gekeurd.

Ik voor mij had in de memorie van toelichting eene ontwikkeling gewenscht van de beginselen, naar welke de bevoegdheid van den grondwetgever en den gewonen wetgever moet worden geregeld, en een op die beginselen steunend vertoog, dat de vereeniging of splitsing der gewesten eigenaardig behoort tot den werkkring des gewonen wetgevers.

Nadat in het voorloopig verslag aan de Regering was kenbaar gemaakt, dat de gevoelens der leden over de door mij bestredene verandering zeer verdeeld waren, nadat aan de Regering was medegedeeld, dat sommigen het hoogelijk afkeurden, dat de weg zou wor-

den geopend, om de zelfstandigheid der provinciën, die tot nu toe een der grondslagen van ons volksbestaan heeft uitgemaakt, te vernietigen, en, met verkorting van velerlei belangen, de kleinere provinciën door de groote te doen verzwelgen, antwoordt de Regering, dat de verscheidenheid van beschouwing omtrent art. 3 voor de juistheid der bepaling pleit, daar niemand zal kunnen ontkennen, dat de noodzakelijkheid kan geboren worden, om provinciën te vereenigen of te splitsen.

Ik moet ronduit verklaren niet te begrijpen, dat de juistheid van eene bepaling daaruit volgt, dat die hoogelijk wordt afgekeurd; ik behoor tot diegenen, die de noodzakelijkheid tot vereeniging van gewesten ontkennen, en ik wenschte slechts een redelijken grond te kennen, waarop die *noodzakelijkheid* zou kunnen gebouwd zijn! *Bezuiniging* (door een van U Edel Mogenden teregt met: *tooverwoord* bestempeld) moge zulk eene vereeniging *wenschelijk* doen schijnen, *noodzakelijkheid* vloeit hieruit niet voort, en bij hetgeen aan den eenen kant als *wenschelijk* wordt beschouwd, zal toch ook wel in aanmerking mogen komen, hetgeen aan den anderen kant hetzelfde als *niet wenschelijk* doet zijn.

Ik stelde zoo even reeds de vraag voor: behoort de vereeniging of splitsing van de gewesten eigenaardig tot de bevoegdheid van den grondwetgever of van den wetgever? Ik aarzel niet die vraag in den eerstgemelden zin te beantwoorden.

Behoef ik U Edel Mogenden hier te wijzen op de algemeen heerschende gevoelens? hoe ieder Nederlander aan zijn gewest is gehecht, en er roem op draagt, òf Zeeuw òf Vries òf Geldersman te zijn? hoe de verdeeling van ons land in gewesten niet is van gisteren of heden, maar sedert eeuwen bestaat? hoe, wanneer ook al vroeger bij eene algemeene zucht tot omverwerping van al het bestaande, of later gedurende de Fransche overweldiging, de provinciën, gedurende eenen zeer korten tijd, haar bestaan en haren naam hebben verloren gehad, dit telkens is hersteld? Indien er eene bepaling bestaat, die in het oog van den Nederlander zoo gewigtig is, dat die aan de bevoegdheid van den gewonen wetgever moet worden onttrokken, het is gewis het bestaan der provinciën.

Dan er is meer; niet alleen sedert eeuwen, maar vooral ook sedert de laatste vijf en dertig jaren, onder de bestaande Grondwet, was de provinciale indeeling van voortdurende kracht. Provinciale reglementen werden vastgesteld; openbare werken van algemeen nut werden uit provinciale kassen bekostigd; provinciale schulden aangegaan; het waren zoo vele afzonderlijke huishoudingen, die in Nederland *grondwettig* waren gevestigd: — wilt gij die thans door de gewone wetgeving doen vernietigen?

Is het overeen te brengen met het eigenaardige van onze Grondwet, in deze van vele constitutiën afwijkende, dat zij een provinciaal

bestuur, eene provinciale wetgeving, provinciale begrooting erkent en wettigt (en die bepalingen zijn nog niet uit de Grondwet verdwenen), en wilt gij nu al het geruststellende, hetwelk hierin voor de ingezetenen is gelegen, wegnemen, of in de waagschaal stellen, door aan de gewone wetgeving de magt toe te kennen, aan sommige kleinere gewesten die voorregten te ontnemen?

Wilt gij consequent zijn, welnu, indien de gewone wetgever provinciën mag vereenigen of splitsen, neemt dan *Provinciale Staten, bestuur der provinciën* uit de Grondwet weg; want ook te dien aanzien kan later eene wijziging *heilzaam* of *nuttig* worden geoordeeld.

Indien eene raadpleging van alle ingezetenen van Nederland denkbare ware, en aan ieder wierd de vraag voorgesteld: wilt gij het gewest, waartoe gij behoort, gesplitst of met andere vereenigd zien? of wilt gij dat dit later zonder uwe voorkennis of toestemming zal kunnen geschieden? gelooft mij, Edel Mogende Heeren, het antwoord zou niet gunstig zijn voor het voorstel der Regering.

Nog eene opmerking. Er bestaat een dadelijke strijd tusschen het door mij bestreden artikel en art. 4 van het ontwerp n°. III, houdende wijziging van art. 82 der Grondwet. Gesteld, een gewest wordt, krachtens art. 5, gesplitst of vereenigd, nu moet ook het aantal leden, door de Staten van de door splitsing of vereeniging daargestelde provinciën te benoemen, nader worden geregeld, en alzoo het genoemde art. 4 gewijzigd; terwijl nu het eerste en voornaamste, de *vereeniging* of *splitsing*, tot het gebied van den gewonen wetgever behoort, zou *het mindere*, *het gevolg*, de verandering van het aantal leden van de Eerste Kamer, door de Staten te benoemen, aan den grondwetgever blijven opgedragen.

II. Wat het erkende regt der ingezetenen tot vereeniging en vergadering betreft.

Indien in de bestaande Grondwet het regt tot vereeniging en vergadering zoo was erkend als thans wordt voorgesteld, mij dunkt, het gebeurde in andere landen zou een gewigtigen beweeggrond opleveren voor de noodzakelijkheid, om dat regt eenigermate te beperken. Aan wien toch zijn onbekend de noodlottige gevolgen van *clubs* voor de rust en orde in naburige landen; dáár is het, dat de meest liberale regeringen haar vernuft uitputten, om slechts maatregelen te bedenken, ten einde die staatkundige vereenigingen tegen te gaan of onschuldig te maken; en hier zal men nu, *doof* voor hetgeen de geschiedenis van ons eigen vaderland in vorige jaren ons toeroept, *blind* voor hetgeen wij in andere landen zien gebeuren, die *vereenigingen* trachten daar te stellen en te bevorderen? Is er vroeger meermalen opgemerkt, dat het regeren bij eene vrije teugellooze drukpers onmogelijk is, hoe kunnen dan rust en orde bewaard blijven, wanneer hierbij zich een grondwettig regt van vereeniging of vergadering voegt?

Ja maar, zal men zeggen, de wet regelt en beperkt de uitoefening

van dat regt in het belang der openbare orde. In de memorie van beantwoording wordt zelfs aangevoerd, dat dit regt van vereeniging aan veel strenger banden behoort te worden gelegd, dan zelfs in het voorloopig verslag zijn aangewezen; dat zelfs de mogelijkheid, in het belang der openbare orde, moet worden overgelaten, om, onder de noodige waarborgen voor de vrijheid der ingezetenen, het gegeven regt tijdelijk te schorsen.

Indien die strenge banden in de Grondwet zijn of konden worden opgenomen; indien het regt tot schorsing uitdrukkelijk bij de Grondwet zelve was toegekend, ik zoude aan het ontwerp mijne goedkeuring niet onttrekken, omdat ik dan de bepaling wel niet als bijzonder nuttig, maar toch als onschadelijk zou beschouwen; doch, Edel Mogende Heeren, alles wordt hier aan de wet overgelaten; men zal zich beroepen niet op de thans door de Regering in de memorie van beantwoording vooruitgezette beginselen, maar op het voorschrift van de Grondwet zelf; men zal iedere beperkende bepaling bestrijden met het beweren, dat die niet in het belang der openbare orde wordt gevorderd; men zal, en niet zonder grond, aanvoeren, dat eens het regt van vergadering en vereeniging bij de Grondwet zijnde erkend, wel de wijze van uitoefening kan worden geregeld, doch dat in geen geval dat regt tijdelijk aan de ingezetenen kan worden ontnomen; men zal inroepen de inlichting, door de commissie gegeven, art. 10, § 7, «dat het regt «van vereeniging, waarvan vergadering een uitvloeisel is, in de heden«daagsche gebeurtenissen en maatschappij, gelijk in de wetgeving «elders, een zoo groot gewigt heeft verkregen, dat hetzelve onder de «bescherming der Grondwet is gesteld.» Juist in tijden van onrust, waarin uit vereenigingen de grootste wanorde, opstand, regeringloosheid is te duchten, zal de Regering verstoken worden van de middelen, om die noodlottige gevolgen te voorkomen.

En wat zal het zijn in de eerstvolgende jaren, vóór en aleer, volgens art. 5 van het XIIde wets-ontwerp, de wet tot uitoefening van het regt van vereeniging en vergadering zal zijn vastgesteld? Zal gedurende dien tijd, eenen tijd, die, zoo als alles schijnt te voorspellen, nog niet geheel rustig zal wezen, het volk het regt van vereeniging en vergadering niet mogen uitoefenen? of wel, bij mangel van wettelijke voorschriften, gedurende dien tijd, de Regering buiten magte zijn, de noodige maatregelen in het belang van de openbare orde te nemen, om die vereenigingen onschadelijk te doen zijn? Zal men dan ook in deze afwachten, dat er kwaad gesticht zij, alvorens middelen te beramen, om kwaad te voorkomen?

In het belang van rust en orde kan en mag ik mij met dit voorschrift niet vereenigen.

III. Ik nader tot het laatste onderwerp, hetwelk ik kortelijk met U Edel Mogenden wenschte te behandelen, *de samenstelling der vertegenwoordiging.*

Volgaarne erken ik, dat ik geen voorstander ben van directe verkiezingen; dat ik nog weinig goede vruchten daarvan in andere landen heb gezien; dat de overgang van het *bestaande* verkiezing-stelsel tot geheel directe verkiezing mij onraadzaam voorkomt; dat, door het bedrag van den census voor het kiesregt te laag te bepalen, men meer en meer voedsel geeft aan kuiperij en omkooping; dat, door hetzelfde bedrag te hoog te stellen, men een aantal achtenswaardige ingezetenen, die thans toch nog indirect op de benoeming van de vertegenwoordiging medewerken, hiervan geheel uitsluit. Dan men stelt de vraag niet meer, of regtstreeksche verkiezingen de *beste vorm* zij, maar alleen of thans een *andere vorm* mogelijk zij? Men dringt zich eene ontkennende beantwoording op deze laatste vraag op, zoodat alleen slechts de vraag schijnt over te blijven: waardoor kunnen op de beste wijze de gevaarlijke, nadeelige gevolgen van regtstreeksche verkiezingen worden gelenigd?

Onder die middelen bekleedt naar mijn inzien eene eerste plaats *het daarstellen eener Eerste Kamer*. Het is mij een waar genoegen, dat de Regering ook in dat gevoelen deelt; de woorden, door de Regering in de memorie van toelichting betrekkelijk het ontwerp van wet n°. III geplaatst, maak ik geheel de mijne.

De Regering zegt, bladz. 2, op art. 4: « Het is inderdaad bevreem- « dend, dat de noodzakelijkheid eener Eerste Kamer kan worden in « twijfel getrokken. Geene Regering toch is denkbaar, tegenover eenige « door het volk gekozene, in het openbaar beraadslagende, vertegen- « woordiging; al ware het alleen, om alle overijling voor te komen, « om tijd van beraad, welke steeds tot bedaarde overweging leidt, te « winnen, zoude eene Eerste Kamer, of een tweede deel der verte- « genwoordiging, noodzakelijk zijn.

« Indien eene Kamer, vertegenwoordigende het volk, onmiddellijk « met voorstellen of wijzigingen in voordragten tot den troon kan « gaan, staat de Regering bloot, om in een oogenblik van opgewon- « denheid, als de driften het bedaard overleg hebben verbijsterd, ten « onregte te worden omvergeworpen. »

Maar zal de Eerste Kamer aan hare bestemming kunnen beantwoorden, waarborg opleveren tegen overijling, eene beperking van hartstogten in onrustige tijden, een bolwerk voor den troon zijn, indien de leden, zoo als thans wordt voorgedragen, door de Provinciale Staten worden benoemd? indien de leden ook aan aftreding zijn onderworpen? indien ook die Eerste Kamer kan worden ontbonden? Die vragen kan ik voor mij niet anders dan ontkennend beantwoorden. — Eene benoeming der leden door den Koning voor hun leven schijnt mij toe het eenige middel te zijn, om aan die Kamer die zelfstandigheid, die onafhankelijkheid te geven, die gevorderd worden, om aan hare verhevene roeping te voldoen.

Gaarne wil ik het toestemmen, dat eene verbeterde inrigting van

de Eerste Kamer mij wenschelijk voorkomt; dat 's Konings keuze grondwettig kan worden beperkt tot die *aanzienlijken* in den lande, die door hunne geboorte, hunne gegoedheid, door de hooge betrekkingen, waarin zij geplaatst waren, als invloedrijke personen bekend staan, dat ik openbaarheid harer zittingen verlang, ten einde aan ieder kenbaar worden de beweeggronden, die haar tot het een of ander besluit hebben gebragt; dat, voor zooverre de doorgaande strekking mogt zijn, zich tegen de wenschen des volks, tegen de regering van den Koning te verzetten, aan de kroon het regt moet worden gegeven, om, door de benoeming van meerdere leden, dien geest van wederstand te fnuiken. Maar volgens de voordragt zal men aan den eenen kant aan de Eerste Kamer het regt ontzeggen om voorstellen te doen, om wijzigingen in ontwerpen van wet te brengen: men zal dus aan eene Eerste Kamer oneindig minder magt geven dan aan eene Tweede. Aan den anderen kant zal men haar ook aan ontbinding, hare leden aan aftreding onderwerpen! Welke botsingen zijn thans niet uit het voorgedragene systema te duchten!

Gesteld, er ontstaat strijd tusschen de Eerste en Tweede Kamer; de Regering besluit tot de ontbinding van de Eerste; nu moeten de Provinciale Staten weder kiezen; doch het is hetzelfde beperkte getal kiezers, hetwelk eenmaal de leden koos: is er nu verandering in het personeel te verwachten? Men zal als van zelf eenen strijd openen tusschen de kiezers voor de Tweede Kamer en de Provinciale Staten; want men verlieze niet uit het oog, dat de laatste voor zes jaren zitting hebben; dat de Provinciale Staten niet kunnen worden ontbonden; dat de kiezers slechts om de drie jaren eenigen invloed kunnen uitoefenen op de zamenstelling der Provinciale Staten. Het bolwerk van de kroon tegen de overdreven vorderingen van de Staten-Generaal zal dus gelegen zijn bij de Provinciale Staten.

Neen, Edel Mogende Heeren, hoezeer ik ook wensche eene Eerste Kamer te behouden, hoezeer ik die noodzakelijk beschouw tegenover regtstreeksche verkiezingen, oneindig ver geef ik de voorkeur aan eene afschaffing van dat collegie boven eene zamenstelling, zoo als die thans is voorgedragen.

Edel Mogende Heeren! wij beleven moeijelijke tijden; wij mogen er intusschen roem op dragen, dat de rust en orde in ons Vaderland blijven heerschen; ik schrijf dit toe aan de welgezindheid, aan de bezadigdheid onzer ingezetenen; die welgezindheid en bezadigdheid zijn mij tot waarborg, dat van ons niet gevergd wordt onvoorwaardelijke goedkeuring van alles, wat door sommigen wordt voorgedragen; dat men van ons verwacht eene bedaarde overweging, eene geheel vrije, onafhankelijke beoordeeling; dat ook dan, wanneer wij aan eenige voorstellen onze goedkeuring niet kunnen hechten, de welgezinden en alzoo de meerderheid der Natie hierin zullen berusten; dat de welgezinden zelfs met genoegen zullen zien, dat bepalingen worden verworpen, die

vroeger of later welligt ten verderve van het lieve Vaderland zouden uitloopen.

Gelijk ik reeds in den aanvang zeide: ik zal gaarne medewerken tot het tot stand brengen van vele wijzigingen in onze Grondwet, maar ik zal onbevreesd mijne stem weigeren aan die voorstellen, die mij onaannemelijk voorkomen.»

Zitting van Donderdag 17 *Augustus* 1848.

De VOORZITTER herinnert, dat van Regeringswege eene vierde nota van wijzigingen in de ontwerpen is ingezonden, doch gelooft niet, dat het noodig zal zijn, dat die alsnog in de afdeelingen onderzocht worden, met welk gevoelen de Kamer instemt.

[De bedoelde nota van wijzigingen is van den navolgenden inhoud:

ONTWERP VAN WET No. III.

Van de Staten-Generaal.

Art. 4. Aan het slot van dit artikel wordt de navolgende nieuwe zinsnede bijgevoegd:

«Ingeval van vereeniging of splitsing van provinciën, voorziet de-«zelfde wet, die dit beveelt, in de wijziging, welke daardoor in «deze verhouding noodig zal worden bevonden.»

ONTWERP VAN WET No. VIII.

Van de Defensie.

Art. 5. Het laatste der in dit artikel voorgedragen nieuwe artikelen zal luiden:

Art.... «De militie te land komt, in gewone tijden, jaarlijks een-«maal te zamen, om, gedurende niet langer dan zes weken, in den «wapenhandel te worden geoefend, tenzij de Koning het raadzaam «mogt oordeelen, dat zamenkomen geheel of gedeeltelijk achterwege «te laten.

«De Koning kan een deel der militie, door de wet te bepalen, «doen zamenblijven.

«De ligting van het loopende jaar kan tot eerste oefening hoogstens «twaalf maanden onder de wapenen gehouden worden.»]

De beraadslagingen alzoo voortgezet wordende, erlangt

XVIII. de heer TELTING het woord, en zegt: «Ofschoon het mijne bedoeling niet is, in algemeene beschouwingen te treden over de voorgedragen wets-ontwerpen, wensch ik evenwel reeds nu kortelijk het woord te voeren, met geen ander oogmerk, dan om hetgeen ik bij sommige dier ontwerpen ter motivering van mijne stem niet verzwijgen mag, nu in eens zoo kort mogelijk zamen te vatten, en dan, zoo het vermeden kan worden, het woord niet meer te vragen. Een bespoedigde afloop van de taak, die ons bezig houdt, zal, meen ik, aan ons allen niet dan aangenaam kunnen zijn: ik wil daar het mijne aan toebrengen.

Met een onbezwaard geweten, Edel Mogende Heeren, mag ik hier de verklaring afleggen, dat ik steeds, naar mijne staatkundige zienswijze, nuttige hervormingen heb gewenscht, en de voordragt van de middelen, om daartoe te geraken, van de Regering heb verlangd; hervormingen, geschikt, om het wijs gebruik eener gematigde vrijheid te verzekeren, om het zedelijk en het stoffelijk belang des volks te bevorderen, om orde en rust te handhaven, en om den band tusschen Koning en Volk naauwer en vaster te snoeren.

Ofschoon ik steeds van oordeel geweest ben, dat men de bestaande Grondwet veelal heeft afgemaald als veel gebrekkiger dan zij is; dat men haar verkeerdelijk de schuld heeft geweten van vele vermeende en wezenlijke gronden tot beklag; dat, bij eene opregte zucht om haar na te leven, en de goede beginselen, in haar neêrgelegd, in uitvoering te brengen, het Vaderland gelukkiger had kunnen zijn, — heb ik nooit de oogen gesloten voor hare gebreken, maar waar ik kon, en zoover ik mogt, medegewerkt, om overtuiging van de wenschelijkheid eener herziening bij de Regering ingang te doen vinden; hoezeer ik ook van de andere zijde van oordeel was en nog ben, dat, bij de hoog gespannen verwachting van velen hieromtrent, iedere uitkomst veelvuldige stof zal opleveren tot teleurstelling. In dien geest van gematigdheid heb ik opregtelijk ingestemd in de voorgestelde verbeteringen, op 's Konings uitdrukkelijke begeerte aangegeven in het verslag dezer Kamer van den 16den Maart jl. Met velen had ik mij gevleid, dat deze de grondslagen zouden zijn geweest eener veranderde en dan zeker verbeterde staats-inrigting; en gelukkig zoude ik mij geacht hebben, aan de optrekking van een zoo gegrondvest gebouw te mogen medewerken. Aan die voorstellingen heeft de uitkomst niet beantwoord. En thans gevoel ik mij minder gelukkig, nu mijne medewerking gevraagd, ja met aandrang verlangt wordt, om dat alles tot wet te verheffen, wat de Regering als noodzakelijke verandering der Grondwet voordraagt. Ik vind hier wel veel opgenomen van hetgeen ook deze Kamer had verlangd; doch, bedrieg ik mij niet, dan zijn de grondslagen niet meer dezelfde, dan zijn de hoofdbestanddeelen

veranderd. Bedrieg ik mij niet, dan kleeft deze voordragten nog steeds te veel aan een geest, die de ongelukkige weêrklank was van de omstandigheden, onder welker indruk zich de Staats-commissie kwijten moest van hare taak. Onbillijk zoude ik echter zijn, indien ik niet erkende de veelvuldige verbeteringen, door de Regering zoowel terstond in het werk, dat voor haar lag, aangebragt, als later en allengs, ten gevolge van het overleg met deze Kamer, toegestaan. En nu, met het oog op de omstandigheden, waarin wij leven, op de aan noodzakelijkheid grenzende wenschelijkheid, om nu eene herziening tot stand te brengen, opdat weldra een krachtig definitief staatsbestuur met verjongde kracht het roer moge kunnen aanvatten, nu, Edel Mogende Heeren, valt het mij niet zoo moeijelijk inschikkelijk te zijn, en iets, neen zeer veel, van mijne bijzondere denkwijze ten offer te brengen; veel, dat ik min wenschelijk acht; veel, dat ik overbodig acht, veel, dat ik gebrekkig acht, kan ik nu, om het overwegende belang van de tot-stand-brenging der grondwets-herziening, met een gerust geweten aannemen, mij vleijende tevens met de hoop op verbetering in de toekomst. Zoo kan ik het, om eenige voorbeelden te noemen, toegeven, dat de koloniën en overzeesche bezittingen van den Staat, ofschoon noch historisch noch staatsregtelijk integrerende gedeelten van het Rijk, maar inderdaad niets anders dan bezittingen zijnde, evenwel, door invoeging van twee woorden in art. 1 der Grondwet, ingewikkeld tot deelen van het Rijk worden verheven, schoon die invoeging dan ook de grondwettige mogelijkheid daarstelt, om den zetel der Regering naar Batavia of Suriname te verleggen. Zoo kan ik heenstappen over de met mijne bijzondere inzigten in geenen deele strookende verandering in art. 3 der Grondwet, welke eene vereeniging van provinciën door de wet mogelijk maakt. Zoo kan ik dulden, schoon ik het liefst anders zag, dat door wijziging van art. 23 der Grondwet een voorstel tot verandering in de troon-opvolging van de Tweede Kamer der Staten-Generaal zou kunnen uitgaan. Zoo zal ik berusten in de voorgedragen bepaling van art. 29 der Grondwet omtrent het inkomen der Kroon, ofschoon ik al wat daaromtrent in de verslagen is opgemerkt, met overtuiging ten einde toe heb gedeeld, en die meening nog blijve aankleeven. Zoo zal ik zelfs niet tot verwerping bewogen worden door de mijns inziens bedenkelijke bepaling in het eerste van de twee artikelen, welke art. 59 der Grondwet moeten vervangen, waarbij de inmenging des gewonen wetgevers in alle koloniale onderwerpen mogelijk wordt gemaakt, omdat de hoop mij bijblijft, dat, bij eene onvoorzigtige ingrijping der Tweede Kamer, de Eerste zich verzetten, of de Koning niet bewilligen zou. Zoo zal ik mede dulden, dat grondwettig blijve bestaan de in mijn oog nutteloos kostbare Raad van State. Zoo zal ik mij even weinig tot eene afstemming laten brengen door de, naar ik meen, belemmerende en onnoodige, ja met het zamenstel der staats-inrigting

strijdige bepaling in het laatste lid van het veranderde art. 141 der Grondwet, de bekrachtiging des wetgevers vereischende op provinciale belastingen. Doch wat zal ik meer voorbeelden opnoemen? Ik meen door het gesprokene mijne zienswijze duidelijk genoeg te hebben blootgelegd; ik zal, gedreven door eene opregte zucht, om het werk, ons nog opgedragen, tot stand te helpen brengen, henenstappen over zeer vele en daaronder in mijne oogen hoogst gewigtige punten van verschil, ja ik durf zeggen over alle, voor zoover het niet zoodanige betreft, welke ik in gemoede meen te moeten houden voor levensvragen voor het Vaderland! Dáár ligt de grens mijner inschikkelijkheid. Omtrent die vragen zal ik niet toegeven, omdat ik hare beslissing in den zin der regerings-voordragt voor een grooter kwaad houde, dan de verwikkelingen, tot welke eene verwerping van de daarbij betrokkene wets-ontwerpen zou kunnen voeren. En deze vragen zijn voor mijne overtuiging twee in getal: de regtstreeksche verkiezing van de leden der Tweede Kamer, zoo op zich zelve als in verband met de zamenstelling en inrigting der Eerste, — en de emancipatie der geestelijken van alle preventief staats-toezigt.

Aangaande deze hoogst gewigtige onderwerpen zal ik kortelijk mijne meening zeggen, na vooraf nog gesproken te hebben over een onderwerp, hetwelk ik lang in gemoede gevreesd heb bij de twee evengenoemde als onaanneembaar te moeten beschouwen, doch waarover ik, na naauwgezette overweging van de laatste bijvoeging, tot eenigzins gunstiger gedachten gekomen ben: ik bedoel het regt van vereeniging.

In eene Grondwet het regt van vereeniging en vergadering te erkennen, acht ik hoogst gevaarlijk voor de rust en het welvaren der maatschappij. Ontegenzeggelijk is het zeker, dat dit regt den mensch van nature toekomt; doch even vast staat het ook, dat het gebruik daarvan onderworpen moet blijven aan het hoog staatsbelang. Het valt onmogelijk vooruit te bepalen, aan welke beperkingen de zorg voor dat staatsbelang het regt van vereeniging, in omstandigheden vooraf niet te voorzien, zal moeten onderwerpen, en het is uit dien hoofde zeer gevaarlijk, den gewonen wetgever door eene grondwettige bepaling daarin reeds vooraf de handen te binden. En dit te doen in eenen tijd, nu het misbruik van dat regt overal rondom ons tot eene schromelijke hoogte wordt opgedreven, en de wetgevers op middelen bedacht zijn om dit te keer te gaan; — zoodanige handelwijs schijnt mij toe niet van ligtvaardigheid te kunnen worden vrijgesproken. Ik meen intusschen, Edel Mogende Heeren, dit 15de artikel van het 1ste wets-ontwerp te moeten beschouwen als eene ongelukkige erfenis, tot wier repudiatie de Regering zich in de gegevene omstandigheden niet bij magte gevoeld heeft. De geheele weglating der erkenning, nu die eenmaal was voorgedragen, alzoo voor hoogst bezwaarlijk houdende, heb ik steeds aangedrongen op zoodanige redactie van

het artikel, waardoor het gevaarlijke schadeloos mogt worden gemaakt. Ik had daartoe verlangd, dat de laatste woorden: *in het belang der openbare orde* zouden wegvallen, opdat zóó de regeling door de wet even onbepaald en algemeen mogt zijn als de erkenning van het regt. Dit is niet geschied, de bevoegdheid van *beperking*, misschien reeds in *regeling* begrepen, is er bijgevoegd. Alles komt nu aan op den omvang, dien men moet toekennen aan de woorden: *openbare orde*. Is daarin alleen begrepen de zorg, dat de publieke rust en veiligheid niet worde gestoord, of ligt daarin ook opgesloten, dat de wet vereenigingen en vergaderingen kan verbieden en doen verhinderen, welke eene strekking hebben, strijdig of nadeelig met het regt en de goede zeden? Ik zal hieromtrent de voorlichting der discussie afwachten, om, naar het licht, dan verkregen, mijne stem over het 1ste ontwerp te bepalen.

Het stelsel van regtstreeksche verkiezing der leden van de Tweede Kamer moge de eerzucht kittelen van velen, die het drijven, en der wufte menigte, die hen gedachteloos volgt, schoon in het oog blinken: ik mag er mijne goedkeuring niet aan schenken, omdat ik het beschouw als gebrekkig in zich zelf, als niet passend voor onze Natie, als niet geschikt, om een goed doel te bereiken, als leidende tot teleurstelling.

Gebrekkig in zich zelf noem ik het stelssel, omdat het, uitgaande van het denkbeeld, dat de vertegenwoordiging moet uitvloeijen van den volkswil, inderdaad niet geeft wat het belooft, wanneer de overgroote meerderheid des volks door een hoogen census van de wilsopenbaring wordt uitgesloten, en het dus eene zeer tastbare onwaarheid is, dat dit stelsel de vertegenwoordiging van eene wettelijke fictie tot eene waarheid zoude maken.

Het is niet passende voor onze Natie, omdat nog de overgroote meerderheid des volks zich het liefst bezig houdt met de bezorging en behartiging van eigen bedrijf, het liefst leeft, het meest zich wel gevoelt aan eigen haard, in huisselijken kring. Niet dat die overgroote meerderheid onverschillig zoude zijn omtrent de resultaten van den loop der openbare aangelegenheden; zij verlangt gehandhaafd te blijven bij het genot van onbelemmerde, vrije beweging in haren kring; zij verlangt veiligheid en bescherming van personen en eigendommen, eene goede regtsbedeeling en vooral vermindering van belastingen; maar schoon al sommigen, vele misschien, mogen worden medegesleept door de opgewondenheid van het oogenblik, toch is tot hiertoe zoodanig eene levendige en opgewekte belangstelling in het bestuur van 's lands openbare aangelegenheden, als noodzakelijk vooraf wordt gevorderd, zal men een volk rijp achten voor een stelsel van regtstreeksche verkiezing van de vertegenwoordiging, aan de overgroote meerderheid van Nederlands ingezetenen vreemd gebleven. De taak der verkiezing zal voor de meeste een last zijn, waartoe zij traag

zullen opkomen. Heeft niet schier overal in den lande de ervaring geleerd, hoe groot steeds het aantal is van de oningevulde stembiljetten ter benoeming van kiezers! Deze worden nog wel aan de huizen opgehaald; — en gelooft men in ernst, dat hij, wien de moeite ter invulling te groot was, voortaan zich zal laten bewegen, om, ter uitoefening van het kiesregt, veelligt op verren afstand van zijne woonplaats zich te verwijderen? Men noemt dit eene laakbare onverschilligheid, eene politieke slaperigheid, waaruit men het volk moet opwekken en opvoeden tot een meer politiek leven. Ik zal die onverschilligheid niet goedkeuren: ook ik acht belangstelling in 's lands aangelegenheden, mits gepaard met kennis en matiging, wenschelijk bij het volk; maar toch die klagt toont de waarheid aan mijner opmerking. En, wat de opvoeding betreft, ik wensch die mede, doch beperkt tot middelen, welke geen nadeeligen invloed oefenen op dien zin voor eigen huis en haard, die eerder aangekweekt dan uitgeroeid moet worden.

Men zal ook met de regtstreeksche verkiezingen het doel niet bereiken, dat men zich voorstelt, immers naar ik meen behoorde voor te stellen. Bedrieg ik mij niet, dan zal de bedoeling deze zijn, dat de kiesgeregtigden met volle bewustheid en kennis van personen en zaken zoodanige mannen tot vertegenwoordigers kiezen, welke zij in staat achten, om 's volks belangen naar eisch voor te staan. Gold het nu hier enkel de keuze van leden van een gemeenteraad, of zelfs van de Staten eener provincie, ik zoude, mits er genoegzame belangstelling bij de kiezers besta, aan de mogelijkheid van eenen goeden uitslag niet twijfelen. En de kennis van den persoon, die verkozen wordt, en die van het belang, hem ter behartiging opgedragen, zou hier met grond mogen worden verondersteld. Ten aanzien van de keuze van volksvertegenwoordigers zal, meen ik, die veronderstelling falen. Vooreerst meen ik het te moeten betwijfelen, dat zeer velen van de kiesgeregtigden zich juiste en heldere begrippen zullen vormen van den aard en den omvang der werkzaamheden en pligten van een lid der volksvertegenwoordiging. Ten andere is het wel niet anders mogelijk, of de persoon, tot die betrekking geroepen, zal aan de meeste kiezers misschien enkel bij name bekend zijn. Slechts weinigen zullen in staat zijn, eene keuze te doen met kennis van personen en zaken: de groote menigte zal moeten volgen en zich verlaten op het inzigt van anderen. De gevolgtrekkingen, welke men uit de invoering van zoodanig stelsel verder zal kunnen maken, lust het mij niet op te sommen, daar ik den kalmen toon eener koele beschouwing niet verlaten wil.

Nog eene opmerking tegen het stelsel. Mogt het inderdaad gelukken, de belangstelling des volks in de verkiezingen op te wekken en gaande te houden, dan zal het niet kunnen achterblijven, of, bij de overgroote meerderheid van hen, die door den census van het kiesregt zich zien uitgesloten, moet ontevredenheid over die uitsluiting ontstaan; eene ontevredenheid, welke, bij gering verschil tusschen

den belasting-aanslag van den uitgeslotene en den gevorderden census, en bij zeer mogelijke gelijke of zelfs hoogere verstands-ontwikkeling en maatschappelijke positie, in vergelijking met sommige kiesgeregtigden, niet altijd onbillijk genoemd zal kunnen worden. En dan zal teleurstelling bij het overgroot gedeelte des volks het treurig einde worden van deze hervorming!

Bij de dezerzijds aanbevolene verkiezing met éénen trap waren de opgenoemde gebreken òf niet òf in veel mindere mate te duchten. Een veel grooter aantal burgers kon daarbij een werkzaam deel nemen door het uitbrengen hunner stem tot daarstelling der kies-collegiën; die stem konden allen zonder onderscheid uitbrengen, met volle bewustheid, op bij hen bekende personen; bij de gekozene kiezers mogt men meer belangstelling, meer kennis van zaken en personen verwachten; de waarschijnlijkheid, dat het doel zoude worden bereikt, zoude grooter, de kansen eener ongelukkige uitkomst geringer zijn.

Het is mij ondoenlijk, Edel Mogende Heeren, tegen deze mijne overtuiging aan, het stelsel van de Regering goed te keuren. En die zedelijke onmogelijkheid wordt nog onoverkomelijker voor mij, wanneer ik de Tweede Kamer in verband beschouw met de Eerste.

De Tweede Kamer, aldus te zamen gesteld, zal, en dit is de bedoeling, een zuiver democratisch ligchaam worden. Bij doorgaand verschil van inzigten met de Regering zal de Koning haar kunnen ontbinden, doch om een beroep te doen op het volk, hetwelk de magt zal hebben, denzelfden tegenstand te doen voortduren. De Regering zal moeten onderdoen, en de Tweede Kamer zal den Staat naar haren souvereinen wil besturen, zoo niet de Koning een bolwerk vinde in eene Eerste Kamer. Doch om dit te kunnen worden, moet zij staan op een standpunt, geheel onafhankelijk van den volkswil. Zij moet gekozen zijn door den Koning; hare leden moeten voor hun leven zijn aangesteld Onontbindbaarheid vloeit daaruit voort en hangt er hoofdzakelijk mede zamen.

De Eerste Kamer, door de Regering voorgedragen, mist die vastheid; zelve, schoon middellijk, uitvloeisel van den volkswil, periediek aftredende, ontbindbaar, levert zij, naar mijn inzien, geenszins de waarborgen op, welke de zuiver democratische vorm der Tweede Kamer dringend vordert.

Het zijn deze redenen, waarom ik aan het IIIde wets-ontwerp mijne goedkeurende stem niet zal kunnen geven, en waarom ik het IIde zal moeten afstemmen, omdat dáár, in art. 47, de ontbindbaarheid der Eerste Kamer wordt vastgesteld.

II. Mijn tweede hoofdbezwaar is gelegen in art. 8 van het VIde wets-ontwerp. Ik kan er zeer kort over zijn, en bepaal mij tot de verklaring, dat ik nog volkomen sta in de gevoelens, door mij bij de beraadslaging over het Strafwetboek den 19 Julij 1847 beleden, en dat, gelijk ik toen geen Strafwetboek kon aannemen, waarin was

weggelaten eene poenale sanctie ter bescherming van het Koninklijk regt van placet, ik nu nog veel minder een artikel in de Grondwet kan toelaten, waarin dat regt van placet eens voor altijd wordt vernietigd. Toen heb ik met velen van U Edel Mogenden mijne gronden voor de noodzakelijkheid van het behoud van dat regt ontwikkeld; thans behoef ik die niet te herhalen, maar slechts te doen blijken, waarom ik tegen het VIde wets-ontwerp moet stemmen.

En nu verheug ik mij, dat er niet nog een ander hoofdbezwaar voor mij bestaat, welligt het gewigtigste van alle. Lang had ik gevreesd, dat een onzer voortreffelijkste nationale schatten, een goed volks-onderwijs, onbarmhartig zoude zijn opgeofferd geworden aan eene onder schijn van vrijheid zich verheffende exclusive rigting in het godsdienstige. Met al de kracht, die in mij is, heb ik die verkeerdheid helpen bestrijden, en nu verheug ik mij, dat de Regering, door inlassching van den verlangden waarborg in art. 2 van het Xde ontwerp, de bewaring van dien nationalen schat mogelijk heeft gemaakt, en mij vrijmoedigheid heeft gegeven, om ook dat ontwerp te kunnen aannemen.»

XIX. De heer NAP: «In eenige korte trekken wensch ik aan te duiden, uit welk oogpunt de voor ons liggende wets-ontwerpen, in verband met den loop der staatkundige gebeurtenissen, mijns erachtens, moeten worden beoordeeld.

Er bestond in Nederland sedert eenige jaren dringende behoefte aan herziening der grondslagen van den Staat. Vooral twee dringende hoofdbezwaren konden niet dan door eene wijziging der Grondwet uit den weg geruimd worden: de gebreken in het bestaande kiesstelsel, en de belemmering, welke de gebiedende voorschriften der Grondwet tegen sommige wenschelijke bezuinigingen in den weg legden. Daarbij kwam, dat door gebruik en gewoonte eene streng letterlijke en inkrimpende toepassing van de bepalingen der Grondwet was ingevoerd. Eene onbekrompen vrijzinnige toepassing had menige leemte kunnen aanvullen.

Kort vóór het oogenblik, waarop dit gewigtige werk hier zoude worden begonnen, braken elders, en weldra bijna alom, staatsberoeringen uit, in eenen zoogenaamden vrijzinnigen, vooruitgaanden zin. Slechts bij enkelen in Nederland vonden die gebeurtenissen eenige sympathie. Bij de overgroote meerderheid, die ik tegenover die enkelen het volk durf noemen, vond *die* vooruitgang geen weêrklank, hetgeen ik beschouw als een groot bewijs voor de politische rijpheid, voor het gezond verstand onzer Natie.

De proef, waarop dat verstand werd gesteld door de 27 wetsontwerpen der Regering, op den 9den Maart jl., was hard. Er ontstond dan ook wel eene oogenblikkelijke spanning, doch nergens werd de rust of de openbare orde verstoord.

Onder deze omstandigheden heb ik medegewerkt tot het geven van de verklaring dezer Kamer, inhoudende hare wenschen omtrent eene volledige en voldoende herziening onzer grondwettige instellingen, en reeds daarbij heb ik niet uitsluitend mijne individuele denkbeelden omtrent de beste staatsregeling in het afgetrokkene voor oogen gehad, maar tevens in aanmerking genomen de wenschen en behoeften van het volk, waarvoor, den tijd, waarop, en de omstandigheden, waaronder die grondwets-wijzigingen zouden moeten werken.

Dat staatsstuk drukte destijds mijn gevoelen volkomen uit; ik behoorde tot de daarin vermelde overgroote meerderheid, en ik ben sedert onveranderd bij dat gevoelen gebleven, zoowel omtrent de wetenschappelijke waarde der daarbij ontwikkelde denkbeelden in het afgetrokkene, als omtrent hunne toepasselijkheid ook thans nog op tijd en plaats. Niets heeft mij sedert de noodzakelijkheid aangetoond, thans te moeten afwijken van het doel, waarnaar de grondwetgever moet streven, de juiste tempering en ineensmelting der drie eenvoudige staatsvormen in eene constitutionnele monarchie, en dus nu meer dan vóór vijf maanden het democratische beginsel te moeten huldigen of ontwikkelen. Die vijf maanden hebben de kalme houding van het Nederlandsche volk bewezen en krachtig doen uitkomen tegenover eene menigte onberaden staats-hervormingen, door vrees toegestaan, door geweld afgedwongen of feitelijk daargesteld, en dit alles zoo plotseling, dat het scheen, alsof de geschiedenis eensklaps de versnelde vervoermiddelen onzer eeuw nog wilde vooruitsnellen.

In die vijf maanden hebben andere volken een duren cijns betaald voor de snelle vorderingen, die zij in vrijzinnige beginselen, naar hunne wijze van zien, hebben willen maken; en, bedrieg ik mij niet, dan is het klein getal van hen, die aanvankelijk goede gevolgen van die plotselinge wending der zaken durfden verwachten, sedert nog aanmerkelijk verkleind. Bovendien is in vele Staten het wettig gezag, na eene kortstondige wankeling, reeds weder meer bevestigd, terwijl daarentegen het onwettig staatkundig gezag, in of over sommige Staten door omwenteling of bezitneming verkregen, deels reeds verdwenen, deels wankelende geworden is.

Door dit alles is sedert Maart jl. duidelijk gebleken, dat elders eene te groote ontwikkeling van het democratisch beginsel treurige uitkomsten ten gevolge heeft gehad; ik geloof, dat dit voor ons eene waarschuwende les moet zijn, om niet in dezelfde fout te vervallen.

Ziedaar, Edel Mogende Heeren, mijne overtuiging. Doch tegen die overtuiging staan wenschen, een wensch van mij zelven, wenschen der Natie. Ik wensch, dat deze Kamer zoo spoedig mogelijk verlost worde uit de exceptionnele positie, waarin zij zich, onverschillig hoe of door wien zij daarin is gebragt, werkelijk bevindt. Reikhalzend verlang ik naar het einde van dien toestand van zaken en zoude tevens gaarne zelfs den schijn willen vermijden dien belemmerden toestand

ook slechts voor eenen dag te willen verlengen. Doch die wensch, dit verlangen mag de Kamer niet verleiden, om ontwerpen aan te nemen, waartegen hoofdbezwaren bestaan, alleen om het einde der werkzaamheden te bereiken.

Maar ook de wenschen des volks hebben zich doen kennen.

Een deel der bevolking wenscht onmiskenbaar ook bij ons eene zeer ruime ontwikkeling aan den directen invloed des volks op het staatsbestuur en vooral op de verkiezingen der volks-vertegenwoordiging gegeven te zien. Doch even zeker is het, dat een ander deel des volks gelooft daarin minder ver te moeten gaan, ten einde een geregelden gang der zaken onder een krachtig bestuur te verzekeren. — Volgens mijne overtuiging is, bij de overgroote meerderheid van beide deelen, de eerbied voor wet en overheid nog groot genoeg, zoodat de wetgever in dezen veilig eene vrije keuze naar eigen inzigt zal kunnen doen.

Het is de pligt van ieder practisch staatsman, zooveel mogelijk alle billijke wenschen van de onderscheiden gedeelten des volks te behartigen, en alzoo tot een geheel zamen te smelten, wat maar eenigzins vereenigbaar is, zonder daarbij evenwel het doel uit het oog te verliezen, waarnaar de Staat, volgens de voorschriften der wetenschap, moet streven. De grootste moeijelijkheid bestaat in het bepalen van de juiste grens, waar het inwilligen der wenschen van een deel der bevolking moet eindigen, waar het standvastig weigeren moet beginnen, waar het weigeren miskenning is van het heil des volks, en waar het toegeven zwakheid wordt, die tot ontbinding van den Staat leidt.

Na rijp beraad heb ik in deze die grens voor mij zelven vastgesteld; ik heb die gevonden in het doel van den Staat: *regtsveiligheid*. Orde boven vrijheid; want zonder orde geene vrijheid.

Ik zal in de twaalf wets-ontwerpen, zoo als die thans, na het gemeen overleg tusschen de Regering en de Kamer, voor ons liggen, alles goedkeuren, wat naar mijn inzien het bestaan en de handhaving der orde niet onmogelijk maakt en tevens kan strekken tot bevrediging of vereeniging der, blijkens de talrijke ingekomen verzoekschriften, zeer uiteenloopende en deels zelfs lijnregt tegenover elkander staande wenschen, die uit het volk zijn opgegaan.

Van dit standpunt uitgaande, kan ik mijne goedkeuring niet hechten aan sommige der voorgestelde bepalingen.

Zij betreffen voornamelijk de daarstelling der Staten-Generaal, het regt van vereeniging en de koloniale wetgeving. Omtrent een enkel punt zal ik meer den loop der discussiën afwachten.

Bij de behandeling van ieder wets-ontwerp, waartegen zoodanig afdoend bezwaar bij mij bestaat, zal ik de gronden van mijn gevoelen kortelijk openleggen.

Terwijl ik vele constitutionneel vrijzinnige bepalingen en de vereenvoudigingen, die tot bezuiniging kunnen leiden, in deze wets-ontwerpen van harte toejuich, zijn er enkele artikelen, die ik gaarne nog eenig-

zins anders gewijzigd zoude hebben willen zien, vooral ook dáár, waar zulks tot nog meer bezuiniging had kunnen leiden; doch ik zal een en ander mede goedkeuren, ten einde het groote werk, waaraan waarlijk behoefte bestaat, mede tot stand te brengen, voor zooverre het slechts met het behoud van rust en orde, naar mijne wijze van zien, vereenigbaar is, of tot dat behoud bevorderlijk kan zijn. Niets zal mij daarentegen bewegen in een enkel opzigt de door mij gestelde grens te overschrijden, noch het onaangenaam standpunt, waarop de Kamer zich bevindt, noch het dringend verlangen van eenig deel der Natie, noch de vrees voor of de bedreiging met spanning of brandende oogenblikken.

De stem, die ik tegen eenige dezer hoogst gewigtige wets-ontwerpen zal moeten uitbrengen, is voor mij de moeijelijke, maar onvermijdelijke, betrachting van mijnen pligt, om, met eerbiediging van het gevoelen van alle andersdenkenden, naar mijne overtuiging, boven alles de orde door de wet te helpen handhaven.

Het eerste wets-ontwerp thans aan de orde gesteld zijnde, zal ik zoo vrij zijn mijne bezwaren daartegen te ontwikkelen.

In weerwil van de gewijzigde redactie van art. 15 van dit wetsontwerp, zal ik mijne goedkeuring daaraan niet kunnen hechten. Nog steeds is de wet van regeling en beperking zelve beperkt tot het belang der openbare orde. De rust en goede zeden zijn dus aan de uitoefening van het regt prijs gegeven, en nimmer kan die worden geregeld of beperkt in het belang daarvan. Wij zijn nagenoeg teruggekomen tot de oorspronkelijke redactie der commissie: «Het «regt der ingezetenen om zich te vereenigen wordt erkend en door «de wet aan geene bepalingen, dan tot verzekering der publieke «orde, onderworpen.» Ik zie in de uitoefening van het regt van vereeniging en vooral van vergadering, zoo als dit in de laatst verloopen maanden, ter bevordering zoo het heet van politisch leven en vooruitgang, hier en daar in werking is gebragt, niets dan het groote werktuig, waarmede onruststokers de grondslagen van den Staat en de welvaart der maatschappij heimelijk en in het openbaar hebben ondermijnd, zonder dat de regeringen met de bestaande wetten in staat waren dit schendig opzet te stuiten. Onophoudelijk werden de gemoederen in spanning gehouden en de kunst der leiders bestond vooral daarin, dat de vergaderingen steeds eene meer dreigende houding aannamen, zonder evenwel de openbare orde strafbaar te storen. De Regering moest zich uitputten door een dagelijks al kostbaarder wordend werkeloos toezigt der politie, totdat eindelijk door de volksmenners, nog steeds straffeloos, eene woelzieke en door verwaarloozing harer kostwinningen berooide menigte werd bijeengebragt, die door de ontwikkeling harer physieke krachten bij elk de verontrustende overtuiging moest vestigen, dat zij ieder oogenblik in staat was de bestaande orde van zaken om te keeren, zoo als zij dan ook werkelijk in sommige Staten die heeft omgekeerd. Geene regering,

zelfs niet de meest democratische, kan zich tegenover zulk een kolos langen tijd staande houden, en zelfs het door clubs en reformistische maaltijden ten troon verheven gezag heeft zich tot zelfbehoud en tot redding van den Staat genoodzaakt gezien, de uitoefening van het regt, waaraan het oorspronkelijk zijn bestaan te danken had, strenger te breidelen dan te voren onder de monarchie was geschied.

En zouden wij nu die gevaarlijke plant onbesnoeid op den Nederlandschen bodem overbrengen en den volke als een ongevraagd geschenk aanbieden? Ongevraagd; door de politieke drukpers toch is bij ons het ontbreken der bepaling, nu in art. 15 opgenomen, nimmer als eene leemte in de Grondwet aangewezen, en zelfs de revolutionnaire drukpers, die ook bij ons niet heeft ontbroken, heeft nimmer stelselmatig op de uitbreiding van dit regt aangedrongen, en het allerminst voor het politieke leven. Alleen van de zijde der godsdienst is voor eenige jaren eene klagte, en eene regtmatige klagte, opgegaan, toen de Regering vermeende zekere onschadelijke godsdienstige vereenigingen te moeten tegengaan: doch daarin zal nu door het Xde wetsontwerp worden voorzien. De zoo geprezene burgerlijke zin onzer Natie doet haar gelukkig de behoefte niet gevoelen, om meer voor politische beweging dan voor eigen huisgezin en nijverheid te leven. Al wat zij in de uitoefening van dit regt van vereeniging en vergadering meer mogt worden ontwikkeld, beschouw ik als eene politische overrijpheid, die ten verderve helt, en als eene vereeniging, die de ontbinding ten gevolge heeft.

Ik zoude in mijne oogen eene meer dan onvoorzigtige daad jegens mijn vaderland begaan, wanneer ik medewerkte, om door deze wetsbepaling eene alles verbrijzelende rammei tegen den Staat in handen te leveren aan kwaadwilligen, die, in weerwil van den bedaarden zin des volks, ook in ons land niet ontbreken noch ook voortaan ontbreken zullen, al zouden ze ons ook uit den vreemde worden geschonken.

Met eene *interpretatio authentica*, die, mijns inziens, nog steeds tegen het artikel strijdt, kan ik mij in deze niet tevreden stellen, zoo die al geacht kan worden in de met de Regering gewisselde stukken voorhanden te zijn. Het artikel blijft èn den wetgever èn den volke duurzaam voor oogen; niet die uitlegging, opgenomen en begraven in stukken van grooten omvang, ras vergeten bij de menigte, die hare overdreven eischen door de letter der wet zal gewettigd zien. Ik zie den zin der uitlegging niet in de woorden van het artikel en ik zal dus tegen de wet stemmen.

Nog iets. In art. 3 van ditzelfde wets-ontwerp staan de woorden: « in Europa. » Deze woorden zouden mij in verlegenheid gebragt hebben, wanneer het zoo straks behandelde art. 15 niet ook in dit wetsontwerp vervat ware geweest, want ik zoude dan in twijfel hebben kunnen komen, of ik om deze woorden alleen dit geheele wets-ontwerp had moeten afstemmen; thans stem ik het er mede om af.

Naar de letter en naar den geest beide, zijn deze woorden hier ten onregte ingelascht. Naar de letter bevatten zij eene tegenstrijdigheid, eene onwaarheid. Zij verklaren, dat de bezittingen en koloniën van het Rijk mede het Rijk uitmaken, daarvan integrerende deelen zijn, doch buiten Europa. Zij verklaren, dat de *bezitting* van den Staat tevens is *bezitter*, *Staat;* dat eene volkplanting *buiten* den Staat evenwel blijft *in* den Staat. Aan dit onlogisch denkbeeld schrijf ik toe de groote ongelijkvormigheid van uitdrukking, die overal in de oorspronkelijke 12 wets-ontwerpen heerschte, waar de koloniën en bezittingen van den Staat daarin ter sprake kwamen, en waarvan de voorbeelden zijn opgesomd op bladz. 18 van het voorloopig verslag. Ik schrijf daaraan tevens toe de verandering en weder-verandering dier uitdrukkingen. Zij zullen nimmer juist worden, omdat er eene *contradictio in termino* bestaat.

Maar ook naar den geest der wet zijn deze woorden hier verkeerd ingelascht. Het denkbeeld strijdt tegen Staats- en Volkenregt. De inboorlingen en bewoners van de bezittingen of koloniën des Staats maken geen integrerend deel uit van den Staat. Eene tegenovergestelde leer, consequent volgehouden, zoude tot de verst-uitziende gevolgen leiden. Zoodanige opvatting zoude tevens strijden tegen den geest onzer Grondwet.

Immers, ingezetenen van het Rijk zullen nog steeds alleen zijn de ingezetenen van Nederland. Wanneer nu echter de Grondwet zonder beperking spreekt van ingezetenen van het Rijk, en niet van ingezetenen van het Rijk in Europa, dan zouden daaronder letterlijk ook de ingezetenen van het Rijk buiten Europa begrepen zijn, en die ingezetenen zouden gelijke politische regten hebben als de ingezetenen in Europa, wanneer men artt. 1, 8, 10 en 11 van dit wets-ontwerp in verband beschouwde met de 1ste en 2de alinea van art. 5 van het Burgerlijk Wetboek. De Grondwet geeft hier dus eerst schijnbaar en noodeloos politische regten, die zij in art. 40 van het XIde wets-ontwerp weder ontneemt. Ik acht de vooruitzetting van deze ongegronde leer en de daarop gemaakte uitzondering gevaarlijk voor de toekomst. »

XX. De heer HOFFMAN zegt hoofdzakelijk: « Het werk, waartoe wij thans worden geroepen, Edel Mogende Heeren, is zeker het allerbelangrijkste, en waarschijnlijk het laatste, waarover wij onze stem zullen uit te brengen hebben.

Te lang is de wensch van hen, die verandering en bijvoeging in onze Grondwet noodzakelijk achtten, onverhoord gebleven; en het gevolg daarvan is geweest, dat de tegenstand tegen de herziening dien wensch niet alleen heeft verlevendigd bij hen, die denzelven koesterden, en uit overtuiging koesterden, maar dat het een algemeene volkswensch, ook bij de meest bezadigden in den lande, is geworden, en eene leus voor hen, welke hier, zoowel als overal elders, zich weinig om

het volksgeluk bekrennende, daarvan voldoening voor hun eigenbelang verwachten. Van daar alle die valsche voorstellingen van de gevolgen der herziening, ook en wel voornamelijk voor de materiële welvaart des volks: alsof de herziening der Grondwet gelijkstond met afschaffing der belastingen. Dit had eene voorzigtige Regering moeten voorzien, en den door deze Kamer geuiten wensch, dat de dagen van kalmte en vrede, door de Voorzienigheid aan Nederland geschonken, gebruikt mogten worden tot eene tijdige herziening en verbetering onzer grondwettige instellingen, niet moeten in den wind slaan. Dit is evenwel gebeurd, en 't schijnt, dat alleen de drang der omstandigheden, door het verwerpen van het voorstel tot uitvoering van art. 6 der Grondwet in onze vorige zitting veroorzaakt, de Regering van het onmogelijke van een langer uitstel heeft kunnen overtuigen, ten gevolge waarvan dan ook in de laatste troonrede de toezending van Regeringswege van ontwerpen tot herziening werd toegezegd. Die ontwerpen zijn later ingekomen; ik zal over dezelve niet spreken; ongelukkiger tijdstip had tot inzending van zoodanige ontwerpen wel niet gekozen kunnen worden. De dagen van kalmte waren ongebruikt voorbijgegaan; oproer en geweld hadden elders troonen doen instorten of aan het waggelen gebragt; Nederland, wars van wanorde, spiegelde zich aan hetgeen elders gebeurde, en bleef rustig; en ofschoon ik vermeen, dat het onverhoord blijven van billijke wenschen geene aanleiding mag geven tot onbillijke eischen, zoo ben ik evenzeer overtuigd, dat, ook zonder die algemeene beroering in Europa, Nederland regt had meer te verwachten dan in die ontwerpen was vervat. Die overtuiging heeft niet alleen de geheele Natie, maar ook de Koning gedeeld, en van daar de mededeeling aan deze Kamer van 's Konings verlangen, om met de denkwijze van derzelver leden omtrent de herziening nader bekend te worden gemaakt. Aan dat verlangen, Edel Mogende Heeren, is de Kamer niet in gebreke gebleven met spoed te voldoen, waarvan haar verslag van den 16 Maart jl. getuigt. Dat verslag werd door Zijne Majesteit gesteld in handen eener commissie, welke, met overweging der daarin vervatte wenschen, eene voordragt tot herziening der Grondwet zoude ontwerpen, en de voorstellen van wet, thans aan onze beraadslagingen onderworpen, zijn de vrucht van het werk dier commissie.

In hoeverre daarbij van de door deze Kamer geuite wenschen is gebruik gemaakt, zal ik niet onderzoeken; de zinsnede in de inleiding der memorie van toelichting, betrekkelijk het ontwerp nº. I, « daarop is intusschen de Eerste Kamer niet gehoord, » in verband met die op ontwerp nº. III, « dat de bepaling van art. 79, dat de Staten-Generaal het geheele Nederlandsche volk vertegenwoordigen, van eene wettelijke fictie tot eene waarheid is gemaakt, » geeft zijdelings te kennen, dat die wenschen, als slechts van eene gedeeltelijke en dan nog wel fictive vertegenwoordiging uitgegaan, in geene aanmerking

behoefden genomen te worden; is dit waarlijk het gevoelen der Regering of van het ministerie, dan ware het, naar mijn bescheiden oordeel, beter geweest, volgens de nota van het geachte lid uit Gelderland, aan zoodanige, door het ministerie mingeachte, vertegenwoordiging de beslissing dezer ontwerpen niet op te dragen. Inderdaad, Edel Mogende Heeren, zulke uitdrukkingen acht ik ongelukkig gekozen en weinig geschikt, om een gemeen overleg te bevorderen, waaraan het Vaderland meer dan ooit behoefte heeft. De Regering en de Vertegenwoordiging behooren toch eenstemmig te zijn omtrent datgene, wat voor het waar belang der Natie dienstig is, omtrent het behoud van den Staat, de bewaring der maatschappelijke orde, de regten van Vorst en Volk, de handhaving van godsdienst en zedelijkheid. Zullen beiden daartoe met vrucht medewerken, dan behoeven zij ten allen tijde, maar vooral in omstandigheden als de tegenwoordige, waarin alle driften en hartstogten zijn in werking gebragt, groote zedelijke kracht; die zedelijke kracht wordt mijns inziens door zulke uitdrukkingen van de Regering omtrent de vertegenwoordiging zoodanig verlamd, dat zij mij deden aarzelen, of ik bij deze beraadslagingen al dan niet het woord zoude voeren; maar hoe veel te meer, Edel Mogende Heeren, moest die twijfel bij mij toenemen, toen ik in een rapport van een lid van het homogeen ministerie aan den Koning las: « dat de Regering, « zonder zich in de beraadslaging daarover te mengen, aan de Kamers « de beslissing moest overlaten, of zij door eene aanneming der 12 « wets-ontwerpen voldoening aan de Natie wilde geven, of door eene « verwerping de rust van het Rijk op het spel zetten. » Indien ik den zin dezer woorden wel versta, Edel Mogende Heeren, dan werd daarin de vrijheid onzer discussie aangerand, en dan is de voorgestelde wijziging, volgens welke art. 85 der Grondwet zal luiden: « De leden (der Staten-« Generaal) stemmen, elk volgens eed en geweten » eene ijdele klank.

Maar ook met den eed op de nog van kracht zijnde Grondwet, welke zoowel door de ministers als door ons is afgelegd, achtte ik die woorden in strijd; ook daarin is de vrije uiting van gevoelen aan de Vertegenwoordiging gewaarborgd.

Onze toestand moge door zulke stellingen nog moeijelijker zijn dan die met het oog op de algemeene omstandigheden van ons werelddeel reeds was, wij zijn verpligt van ons gevoelen rekenschap te geven, zonder ons daarvan, zelfs door bedreiging, te laten afbrengen. Ik zal U Edel Mogenden daarmede niet lang bezig houden.

Dat er over onderscheidene punten verschil van gevoelen aanwezig is, zegt de Koninklijke boodschap ten geleide dezer ontwerpen naar waarheid; dat het altijd, maar in oogenblikken als het tegenwoordige vooral, de pligt van een ieder is, om wederkeerig inschikkelijk te zijn, en van eigene denkwijze iets ten offer te brengen, neem ik gaarne aan, maar dat moet wederkeerig, niet eenzijdig geschieden.

Ik voor mij, Edel Mogende Heeren, heb mij nimmer gevraagd, door

wie, maar voor wie ik te dezer Vergadering was afgevaardigd, en ik heb steeds getracht naar mijn beste weten, als volksvertegenwoordiger, getrouw aan mijnen eed, volgens art. 86, de vrijheid der ingezetenen te bewaren en te beschermen, en het algemeen belang met al mijn vermogen te bevorderen, zonder aan dien, volgens art. 53, om de regten der Kroon te bewaren en te onderhouden, te kort te doen. Beide deze verpligtingen heb ik voor oogen gehouden, toen ik mijne stem heb uitgebragt over de punten van herziening, door U Edel Mogenden wenschelijk geacht en aan den Koning medegedeeld' en, ofschoon bereid tot opoffering van eigen denkwijze, vermag ik hetgeen ik voor het waarachtige heil van het volk dienstig acht, niet te verzaken, noch aan te nemen, wat ik vermeen daaraan te schaden.

Het slot van het verslag dezer Kamer van 16 Maart drukte omtrent de Grondwets-herziening geheel en al mijnen wensch uit, dat namelijk daardoor aan het staatsverdrag bestendigheid, aan den troon onwankelbaarheid, aan het volk tevredenheid en aan den Staat veerkracht zal worden verzekerd. Het zijn de woorden van een lid dezer Kamer, lid der commissie, lid van den ministerraad: de Vertegenwoordiging heeft die tot de hare gemaakt, en hierin was zij, zoo ik meen, de tolk van de groote meerderheid der Natie, zoowel van hen, die aan de uitnoodiging der Regering tot petitionnement hebben voldaan, als van hen, die stilzwijgend hebben berust in den uitslag uwer deliberatiën. Wil men het gevoelen der Natie uit de ingekomen petitiën putten, daaruit blijkt, dat velen zich vereenigen met de verklaring des ministers, in uwe zitting van den 13den Mei uitgebragt, en derhalve instellingen verlangen, waarbij de Koning zijn standpunt behoudt, en de Natie naar hare neigingen wordt vertegenwoordigd. Zeer velen verklaren uitdrukkelijk hunne innige overtuiging der onmisbaarheid van den monarchalen regeringsvorm, en hunne onwankelbare verkleefdheid aan het Huis van Oranje. Bedrieg ik mij niet, Edel Mogende Heeren, dan wil de Natie — en het komt mij voor, dat die wil strookt met haar wezenlijk belang — verbetering in onze instellingen, met behoud van den bestaanden regeringsvorm, met eerbiediging van verkregen regten, verduidelijking dáár, waar, door verkeerde toepassing, ontwikkeling naar den geest der bestaande Grondwet is tegengehouden; in één woord, de Natie verlangt vooruitgang, geene omverwerping, en dat hare vertegenwoordigers dit ook verlangen, is blijkbaar uit het verslag van 16 Maart. Ik ben een voorstander van vooruitgang, Edel Mogende Heeren, maar om daartoe mede te werken meen ik niet geroepen te zijn eene zoogenoemde nieuwe orde van zaken te vestigen, welke eindelijk op teruggang moet uitloopen. Ik stem toe, dat instellingen wijziging kunnen behoeven naar de behoeften der natiën, en dat die behoeften onderscheiden zijn naar mate van de overleveringen en eigenaardigheden van elk volk en van den invloed, welken neigingen, instellingen en voorbeelden van omliggende volken daarop uitoefenen; maar

wanneer ik dan de behoeften der Nederlandsche Natie raadpleeg, en den invloed meên te kennen, welken de voorbeelden van andere volken, in den laatsten tijd, op hare neigingen hebben uitgeoefend, dan geloof ik, dat zij boven eene gevaarlijke proefneming, welke tot eene onzekere orde van zaken zoude kunnen leiden, instemt met het gevoelen van eenen staatsman, dat elders zijne toepassing reeds gevonden heeft: «ongehoorde vrijheid in de theorie loopt uit op ongehoorde willekeur in de practijk» en de voorkeur geeft aan de bestaande orde, met bevestiging en zedelijke uitbreiding van haren invloed op de wetgeving, met andere woorden, meer regtstreeksche werking en dus versterking van het volks-element bij de keuze van hare vertegenwoordigers, zoo tot de algemeene wetgeving als tot het provinciaal en plaatselijk bestuur, zonder verlamming van de kracht der uitvoerende magt. Bij verandering en bijvoeging in de Grondwet moet men dus zoeken te bevestigen een nationalen Staat, door de regeling der betrekking van het volk tot de staats-inrigting en den waarborg eener goede regering, door de wetgevende en besturende magten. Uit vereenvoudiging in alle de takken van het bestuur moeten de zoo noodzakelijke bezuinigingen van zelve voortspruiten; de Grondwet mag die vereenvoudiging dus niet in den weg staan.

Het is doordrongen van de overtuiging, dat dit de wenschen der Natie zijn, en dat daardoor het algemeen belang kan worden bevorderd, zonder de toekomst van het Vaderland en de welvaart des volks in de waagschaal te stellen, dat ik aan het onderzoek der voorstellen, nu in beraadslaging, heb deel genomen. «Ik heb nooit iets meer verlangd, «zeide een geacht lid dezer Kamer, thans op den zetel der ministers «gezeten, dan hetgeen de ondervinding geleerd heeft noodzakelijk te «wezen en geschikt, om door het gemeen overleg der Kroon met de «Vertegenwoordiging tot het waarachtig heil des Nederlandschen volks «te worden vastgesteld.» Ook ik heb niets meer verlangd, Edel Mogende Heeren; intusschen heb ik in deze ontwerpen veel gevonden, waarvan het wenschelijke bezwaarlijk, het noodzakelijke onmogelijk aan te wijzen is, en waarover ik alleen uit hoofde van onschadelijkheid kan heenstappen; daaronder zullen wel te rangschikken zijn de meeste wijzigingen in de 1ste afdeeling van het IIde hoofdstuk, met uitzondering van die, in art. 7 van ontwerp II voorgesteld, waar zich de overgroote meerderheid, volgens het voorloopig verslag, tegen heeft verklaard, en waaromtrent het antwoord mij niet heeft bevredigd en zelfs bevreemd, in verband met de memorie van toelichting op de wijziging in art. 197, waarin het ministerie een waarborg vermeent te behoeven tegen eenen ligtzinnigen wetgever; is dit wenschelijk voor de schuldeischers van den Staat, dan zal het dit wel niet minder zijn voor verandering in de opvolging van den Troon.

Veel heb ik in deze ontwerpen gevonden, geschikt, om zelfs aan minder gematigde wenschen te voldoen, waartoe het ontwerp n°. III

over de verkiezingen mijns inziens behoort. « Daar behoort niet veel « overleg en inspanning toe, zegt een staatkundig schrijver, om te « bepalen: er zullen regtstreeksche verkiezingen zijn, doch een stelsel « van verkiezingen aan de hand te geven, dat niet enkel in het uit-« rekenen der bevolking bestaat, maar, in verband met den Neder-« landschen aard, waarborgen eener behoorlijke representatie van eigen-« dom, handel en geleerdheid verschaft, hiertoe worden dieper onder-« zoekingen vereischt.»

De gronden voor en tegen overwegende, oordeelde G. K. van Hogendorp, dat de regelregte verkiezing meer was het gewrocht van geestdrift, en de trapsgewijze verkiezing van overleg, weshalve hij aan de laatste de voorkeur gaf. De commissie van 17 Maart bepaalt zich bij te zeggen: « Het is de vraag niet meer, of regtstreeksche verkiezing de « beste vorm zij, het is de vraag, of thans een andere vorm mogelijk « zij;» waarom niet, zegt de commissie er niet bij.

Ik geloof niet, Edel Mogende Heeren, dat het de bedoeling der stellers van de Grondwet is geweest, dat het stelsel der verkiezingen zoo lang onveranderd zoude blijven; integendeel, van Hogendorp zegt duidelijk, dat het kiesregt, naar mate van de vorderingen der maatschappij, in de steden gedurig verder kon worden uitgebreid door middel van bloote keuren of reglementen, en op het platteland door middel van een bijvoegsel op de Grondwet. Het is inderdaad te bejammeren, dat men, door zoo lang aan het oude te blijven hangen, den geest des tijds heeft miskend, en trapsgewijze verbetering, op ondervinding gegrond, heeft verzuimd. Men heeft zich daardoor aan de onzekere gevolgen van eenen te plotselingen overgang blootgesteld. Met het oog op de groote bezwaren tot het daarstellen van een deugdelijk kiesstelsel, en op het wenschelijke, om door ondervinding aan te toonen wijzigingen in de nu te wijzigen Grondwet niet te zeer te bemoeijelijken, had ik verlangd voorloopig aan te nemen de verkiezing met éénen trap; dit was ook het gevoelen van de groote meerderheid dezer Kamer, waarmede, volgens haar verslag van 16 Maart, *die enkele leden, welke de regtstreeksche verkiezingen voorstonden*, hebben verklaard zich wel te kunnen vereenigen, wanneer hun gevoelen geen genoegzamen weêrklank vond. Ik ben echter geneigd, Edel Mogende Heeren — en dat zal wel ieder onzer zijn — op het voorbeeld des Konings, iets van mijne denkwijze ten offer te brengen; ik verlang eene echt nationale vertegenwoordiging en dus eenen waarborg voor zoodanige keuze. De commissie zegt in haar rapport: « Wij wenschen geene heerschappij der volksmeening van den dag, « maar geloof in eene vertegenwoordiging, die, zelfstandig orgaan van « hetgeen de Natie, als één persoon, gevoelt, denkt en wil, de Regering « met nationale kracht beziele. » Zij verlangde dan ook zeker, evenmin als ik, eene heerschappij der minderheid, maar dat de keuzen bij volstrekte meerderheid geschieden (eene vertegenwoordiging van minderheden zal men toch wel eene fictie en geene nationale vertegenwoor-

diging kunnen noemen), en het is alleen dan, dat ik met de commissie kan aannemen « dat de kiezer, door eene bepaalde schatpligtig« heid, teeken van vastigheid in de maatschappij, aangewezen, genoegzamen « waarborg biedt. » Ik heb dan ook met genoegen uit het op nieuw gewijzigd ontwerp n°. XII gezien, dat de Regering in dit opzigt aan het een en andermaal te kennen gegeven verlangen dezer Kamer heeft voldaan, door in art. 23 voor te stellen de verkiezing *bij volstrekte meerderheid*. Daar echter dit slechts een *voorloopig* kies-reglement is, zoude aan mijnen wensch maar ten halve zijn voldaan, bijaldien het stelsel zelf, waaraan ik, in het belang des volks, zooveel waarde hecht, niet in de Grondwet wierd opgenomen, en wel door het in te lasschen in art. 3 van het ontwerp n°. III; het is onder deze voorwaarde, dat ik aan dat artikel mijne stem zal kunnen geven.

Betrekkelijke meerderheid, in eene vaste kieswet als regel van beslissing niet te dulden, zegt prof. Thorbecke, nam het voorloopig kiesreglement aan, ten gevolge der overweging, dat, bij de waarschijnlijke kortheid des tijds, vóór alles bespoediging van een uitslag wierd gevorderd. Mijn verlangen, dat de keuze bij volstrekte meerderheid aan den wetgever in de Grondwet worde voorgeschreven, zal dus wel niet als overdreven kunnen worden beschouwd.

Over het teeder punt van het ontwerp n°. VI zal ik niet uitweiden, Edel Mogende Heeren. In het antwoord der Regering op de aanmerking betrekkelijk art. 192 der Grondwet, zegt zij geen nieuw geschil te willen opwerpen. Ik beaam dat gevoelen geheel; er zijn geschillen genoeg opgeworpen; ik zal mij dus hier bepalen bij eene aanmerking: in art. 189 der Grondwet staat: aan alle *godsdienstige gezindheden*; dit is in ontwerp VI, art. 3, veranderd in *kerkgenootschappen*, omdat, zeide de memorie van toelichting, de uitdrukking van «*gezindheden*» zeer onbestemd was. De Kamer heeft opgemerkt, dat het woord *gezindheden* nu in het onveranderd art. 192 zoude blijven bestaan, terwijl in andere overal *kerkgenootschappen* is gesteld, en nu is het antwoord, dat de Regering te minder reden vindt, om de woorden *godsdienstige gezindheden* in dat van *kerkgenootschappen* te veranderen, omdat aan het laatste woord onmogelijk eene andere beteekenis dan aan het eerste kan worden gegeven. Ik moet verklaren zulke tegenstrijdigheden in uitleg van woorden, welker ware beteekenis in eene Grondwet toch wel van eenig belang zal beschouwd worden, niet te begrijpen.

Voor het vervallen verklaren van art. 193 der Grondwet heb ik, bij gemis van inlichting daaromtrent in de memorie van toelichting, geen grond kunnen vinden. Ik geloof, dat dit artikel in het belang der schatkist behoorde behouden te blijven en kan er in geen geval iets schadelijks in zien. Indien ik overigens aan dit ontwerp mijne stem zal geven, geschiedt zulks alleen ter bevordering van eendragt, en den inhoud van art. 8 opnemende, zoo als die in het antwoord der Regering

is uitgelegd. Eenstemmigheid kon de Regering omtrent dit punt van de zijde der Kamer nopens haar ontwerp onmogelijk verwachten; er heeft dan ook, blijkens de verslagen, geene eenstemmigheid in den zin van goedkeuring bestaan. Mogt eenstemmigheid, in het brengen van een offer aan wenschelijke eensgezindheid, in de gevolgen blijken goede vruchten voor het Vaderland op te leveren, dan eerst zal er reden voor de Regering zijn zich daarover te verheugen.

Dat de aanmerkingen der Kamer over deze ontwerpen veelvuldig zijn geweest, valt niet te ontkennen, Edel Mogende Heeren: een grondig onderzoek van een zoo veel omvattend en voor de toekomst van het Vaderland zoo uiterst belangrijk werk zal wel tot de heilige pligten der Vertegenwoordiging behooren; hare zienswijze over alle de punten, waarin zij van die der Regering verschilde, aan deze rondborstig en bescheiden voor te dragen, was de eenige grondwettig voorgeschreven weg, om tot gemeen overleg te leiden; ik had mij gevleid, Edel Mogende Heeren, dat wij in de beantwoording der Regering meerder zucht van hare zijde tot bevordering van dat gemeen overleg zouden hebben bespeurd, dan ik daarin meende te zien; men behoeft de eerste nota van wijzigingen slechts met het voorloopig verslag te vergelijken, om zich te overtuigen, aan hoe weinige aanmerkingen de Regering na dat eerste verslag heeft gemeend te moeten voldoen; daarvan zijn veler bezwaren ook na de nadere voorgestelde wijzigingen nog blijven bestaan, als die betrekkelijk de Eerste Kamer, den Raad van State, de aftreding der leden van de Tweede Kamer, de onvereenigbaarheid van de betrekking van minister met die van het lidmaatschap der beide Kamers, de defensie en verpligte zeedienst, de afschaffing der heerlijke regten zonder schadeloosstelling en meer andere onderwerpen van meerder of minder belang, waarover ik thans niet zal spreken, maar waaromtrent de in de beraadslagingen te verkrijgen inlichtingen mijne stem zullen bepalen. Twee hoofdpunten bleven er overig, waaromtrent de groote meerderheid dezer Kamer meerder waarborg verlangde, en mijns inziens teregt, ik bedoel dat van het onderwijs, en het regt van vereeniging en vergadering. Na de laatste bijvoeging, op art. 224 der Grondwet voorgesteld, kan ik mij daarmede vereenigen, en vermeen ik, dat, met dezen waarborg, de aanneming van het beginsel van vrijheid van onderwijs aan veler wenschen voldoening zal geven.

Onder de punten, waarvan ons de opneming als noodzakelijk wordt voorgedragen, behoort de erkenning in de Grondwet van het regt van vereeniging en vergadering: in het veelomvattend voorstel van herziening der negen leden dezer vergadering in de zitting van 1844 op 1845 wordt daarvan niets gevonden die voorstellers hebben er dus waarschijnlijk toen de behoefte nog niet aan gevoeld. Dat dit regt hier te lande steeds stilzwijgend is erkend, getuigen, zoo als de memorie van toelichting zegt, onze menigvuldige genootschappen en congressen; deze heeft men nimmer gestoord, en het is alleen door

het misbruik, dat van eene wet der Fransche overheersching is gemaakt, en om hare hatelijke toepassing tegen rustige burgers te doen ophouden, dat het verlangen naar opheffing van die wet is levendig gemaakt; maar het is er verre af, Edel Mogende Heeren, dat de wensch algemeen zoude zijn naar eene onbepaalde vrijheid ook tot zulke vereenigingen en vergaderingen als elders zijn verleend, en welke aldaar zulke schrikkelijke gevolgen hebben gehad; neen, Edel Mogende Heeren, wij zouden het volk van Nederland honen, indien wij het niet voor te verstandig hielden, om naar zulke proefneming te verlangen, en ik geloof, dat, indien de commissie niet het eerst van de erkenning van dat regt had gewaagd, het denkbeeld daartoe bij niemand zoude zijn opgekomen; ik geloof dan ook, dat die bepaling veilig buiten de Grondwet had kunnen blijven, en dat de vrijheid der ingezetenen door eene eenvoudige bepaling tegen het deelnemen aan verboden vereenigingen in het Wetboek van Strafregt genoegzaam zoude zijn gewaarborgd en in geenen deele gekrenkt; men zal toch in de Nederlandsche constitutionnele monarchie wel geene vereenigingen willen zien invoeren, tegen elken regeringsvorm vijandig, en welke den terugkeer tot het despotismus elders reeds als eene weldaad doen beschouwen. De laatste wijziging van art. 15 van het Iste ontwerp moge volgens sommigen het gevaar van de bepaling verminderen, het blijft echter eene plant van vreemden bodem. Wanneer wij de oogen naar Engeland, Frankrijk en Duitschland rigten, ontdekken wij daarvan de wrange vruchten; en als ik dan den liberalen Coquerel, die in de gelegenheid is geweest die nabij te beschouwen, hoor zeggen, dat, om aan de waarachtige wenschen van het vaderland te beantwoorden, de wet slechts één artikel zou moeten bevatten «de clubs zijn verboden», dan sta ik in twijfel, of ook de voorgestelde wijziging genoegzame waarborg is voor de vrijheid des volks, welke zonder orde niet bestaanbaar is. Zoo als dat artikel nu is gesteld, geven de woorden «in het belang der openbare orde,» mij nog niet duidelijk genoeg te kennen, of die wet zal kunnen zijn *repressief* of *preventief*, of de orde eerst verstoord zal moeten zijn, om eene wet op de beperking van het regt daar te stellen, of dat men, door het bedreigen van straffen, die verstoring zal kunnen trachten te voorkomen. «Er moeten bepalingen gemaakt worden,» zoo sprak de tegenwoordige minister van Binnenlandsche Zaken bij gelegenheid der discussiën over het regt van placet, «die den Vorst in de vervulling van zijnen pligt ondersteunen, «door hen af te schrikken, die zich aan inbreuk op de wetten van «den Staat zouden willen schuldig maken.» Zijn Edel Mogende huldigde derhalve toen het stelsel van preventive maatregelen; ik mag dit stelsel dan ook thans raadzaam rekenen bij het erkennen van een regt, dat in andere landen na korten duur geheel heeft moeten worden ingetrokken, opdat hetzelve hier niet tot dezelfde gevolgen leide. Ik zal ook omtrent dit belangrijk punt gaarne de beschouwingen van

mijne medeleden vernemen. De mijne zal ik hierbij bepalen, Edel Mogende Heeren. De Regering heeft door de laatste nota van wijzigingen meer dan door de memorie van beantwoording getoond tot gemeen overleg geneigd te zijn; ik durf dus de hoop voeden, dat door wederkeerige inschikkelijkheid, door beooging van hetzelfde doel, het waarachtig heil van het Vaderland geboden, een eindbeslissing nabij is, waardoor de regten der Kroon zoowel als die des volks duurzaam mogen worden bevestigd, en de Nederlandsche Natie de vruchten moge plukken van hare gehechtheid aan Vaderland en Oranje.»

XXI. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN JUSTITIE neemt het woord en zegt hoofdzakelijk:

«Edel Mogende Heeren!

Daar er bij herhaling toespelingen gemaakt zijn op omstandigheden, vreemd aan deze Kamer en vreemd aan deze discussiën, zoo meen ik, daarop niet langer het stilzwijgen te mogen bewaren. Ik zal echter zeer kort zijn; ik zal de tegenwoordige beraadslagingen, die een zoo gewigtig onderwerp betreffen, niet vertragen.

Toen de Eerste Kamer der Staten-Generaal twee wets-ontwerpen afstemde, die van mijn departement waren uitgegaan, was die Kamer volkomen in haar regt. Toen ik om de strekking, die ik daarin meende te zien, mijn ontslag vroeg als minister van Justitie, was ik in mijn regt; ik had vrijheid om dat te doen, vrijheid om dat te doen zoo als ik het deed. Ik deed dit doordrongen van het groote gewigt der oplossing van het tegenwoordig vraagstuk. Sedert vijf maanden, — en dit zullen zoowel de leden der commissie van 17 Maart, als de leden van het ministerie van 25 Maart en van dat, hetwelk later gevolgd is, kunnen getuigen, — heb ik zooveel mogelijk, behoudens een billijken invloed des volks op de vertegenwoordiging en behoudens zijne vrijheden en regten, getracht tot een vergelijk te komen en de gemoederen te bevredigen; zoozeer besefte ik het gewigt der zaak. Ik deed menige opoffering van eigene denkbeelden, maar toen ik de strekking van teruggang meende te zien, moest ik toonen, dat ik daartoe nooit de hand zoude leenen. Geene kleingeestige geraaktheid was de drijfveer mijner handeling, maar het belang der zaak, die ik voorsta: ik was in mijn regt en maakte gebruik van mijne vrijheid. Toen vervolgens de Koning het door mij gevraagde ontslag weigerde, en het vertrouwen, gedurende vier maanden in mij gesteld, bevestigde, was de Koning in zijn regt, en nu, bij de aanvulling van de vacature in de Eerste Kamer, maakt hij weder gebruik van zijn onbetwistbaar regt. Dit alles is overeenkomstig met den constitutionnelen gang van zaken en daarop kan geenerlei aanmerking vallen. Men bedriegt zich, indien men meent, dat ik het ben, die

het volk achter mij heb. Ik heb mij nooit eene partij zoeken te maken; ik heb het volk nooit gevleid, maar ik zal het ook niet bedriegen. Hij, die het volk achter zich heeft, is de Koning, op den weg der hervorming. Hij, die de hervorming wil, is de Koning. Ik zal slechts kortstondig aan het bestuur blijven, en ben op den weg van hervorming slechts een werktuig in de hand des Konings.»

XXII. De heer ENSCHEDÉ: «Toen in den jare 1844 te dezer plaatse sprake was van eene verandering der Grondwet en van het aanbieden van een outwerp daartoe van de zijde der wetgeving aan het hoog bewind, heb ik mijne goedkeuring aan het bewerkstelligen van dit voornemen niet kunnen geven, omdat ik overtuigd was, dat vóór alles aan beide zijden de noodzakelijkheid, van tot eene wijziging over te gaan, als eene uitgemaakte zaak moest worden beschouwd, en dat elk voorstel, om tot eene gewenschte verbetering in de grondslagen voor de werking van het staatsbestuur te geraken, behoorde uit te gaan van de Kroon, om doel te treffen en bestendig te kunnen zijn.

Dat er verbeteringen en veranderingen wenschelijk waren, heb ik destijds niet ontveinsd. Ik heb ook niet geaarzeld, om der Regering openlijk en ernstig aan te bevelen, de dagen van kalmte en rust, die men beleefde, niet werkeloos te laten voorbijgaan, maar van hare zijde die verbeteringen voor te dragen, die de behoeften des tijds vorderden en vele welgezinden in den lande verlangden.

Aangenaam was het mij derhalve, toen ons in het verleden jaar door het geëerbiedigd Hoofd van den Staat zelf werd aangekondigd, dat werkelijk bij het hoog bewind het voornemen bestond, om zoodanige verbeteringen voor te dragen, als wenschelijk mogten worden bevonden.

Nog *vóór* dat de *reeds* beraamde voorstellen waren voorgedragen, brak de geweldige beroering los, welke het staatsregt van Europa op zijne grondvesten deed daveren, de veiligheid der volken op het spel zette, de maatschappelijke orde bedreigde, en zoo menig reeds te ligtzinnig hoofd geheel op hol bragt; eene beroering, die, met verkrachting van alle vrijheden, voor welke men, een jaar geleden, zoo als het heet, goed en bloed zoude hebben opgeofferd, is geëindigd met het despotisme van de bajonet, terwijl een ieder, die iets te verliezen heeft, den Hemel dankt, dat het zooverre gekomen is. Ik beoordeel die voorstellen niet. Ook in meer kalme tijden zouden zij tegenspraak hebben gevonden en welligt aanmerkelijk zijn gewijzigd. Dat er echter, bij de destijds toenemende gemoedsbeweging ook in ons land, van vele zijden een kreet van afkeuring tegen dezelve moest opgaan, was ligt te voorzien. Of men in die gewigtige oogenblikken den regten weg hebbe bewandeld, om de meest gematigde meeningen over de staatkundige grondbeginselen (van de uitersten behoef ik niet te gewagen) overeen te brengen, wil ik niet beoordeelen. Ik vraag mij alleen af: wat staat mij, in den toestand, in welken wij ons bevinden, te doen? Wat

eischt het belang van mijn vaderland bij de beoordeeling der ons voorgedragene wetten?

Ten aanzien van verscheidene der meest gewigtige bepalingen had ik wel gewenscht, dat andere beginselen waren gevolgd en aangenomen. Ik ben niet overtuigd, dat het stelsel van regtstreeksche verkiezingen het eenige is, waartoe men moet komen, en ik ben niet zonder vrees, dat de proef, welke reeds dadelijk daarna zal moeten worden genomen, min of meer gevaarlijke gevolgen voor den gang der openbare aangelegenheden zal kunnen na zich slepen. In elk geval zal deze proef een voorbeeld kunnen opleveren, en, mogt zij al te ongunstig uitvallen, dan zoude toch der Regering nog het middel overblijven, om een beroep te doen op de vaderlandsliefde en het gezond verstand der stembevoegden. Ik zal mij in dit opzigt aan den drang der omstandigheden onderwerpen.

Het is steeds mijne meening geweest, dat, in een land, in hetwelk de verschillende eerediensten zoo steil tegen elkander overstaan, de kerkelijke wet, wat de openbare uitoefening van de godsdienst betreft, ondergeschikt behoort te zijn aan de burgerlijke wet, — dat aan de burgerlijke overheid de verpligting behoort te blijven opgelegd, om te zorgen, dat men zich bij deze uitoefening houde binnen de palen, door de burgerlijke wet gesteld, en dat aan deze overheid de middelen daartoe worden verstrekt. Ik heb ter goeder trouw gemeend, dat een krachtig middel, om daarin te voorzien, konde worden gevonden in de verpligting, om alle kerkelijke verordeningen, van eenig gezag in het buitenland afkomstig, aan de goedkeuring van de burgerlijke overheid te onderwerpen, alvorens kerkelijk te mogen worden afgekondigd, om te verhoeden, dat daarmede geene ongeoorloofde greep wierd gedaan in de burgerlijke wet, en men zich bepaalde bij leer en kerkelijke tucht. Ik heb mij voorgesteld, dit middel onder de thans nog bestaande Grondwet te mogen vorderen, omdat het hoofd van een der belangrijkste kerkgenootschappen het reeds eenmaal had verleend, — daardoor daadwerkelijk had verklaard, dat het geoorloofd was, en dat daardoor geene inbreuk werd gemaakt op de vrijheid der uitoefening van de godsdienst, bij dezelfde Grondwet gewaarborgd. Ik heb mij in der tijd gevoegd bij zoo velen uwer, als welke in het behoud van dit middel een krachtigen waarborg hebben meenen te vinden ter bewaring der maatschappelijke orde, ter wering van tweedragt en het scheiden der menigte in twee elkander min of meer vijandige legers, zonder eene welbegrepene godsdienstvrijheid te schaden. Maar sedert zijn de tijden veranderd, — is bij de toegenomene opgewondenheid de spanning vermeerderd, — wordt velen onzer medeburgers voorgespiegeld, alsof hunne dierbaarste belangen in de waagschaal zouden worden gesteld, indien de aanwending van een dergelijk middel niet grondwettig wierd verboden en onmogelijk gemaakt. Moet ik, mag ik, bij de vestiging van eene

gewijzigde orde van zaken, vasthouden aan een eenmaal onder andere omstandigheden aangenomen beginsel, en geen gehoor geven aan de mij met zooveel nadruk te kennen gegeven vermaning, om ten minste om des vredeswille ook iets van mijne meening op te offeren, ten einde het tot stand brengen eener veranderde Grondwet, waarnaar door velen zoo reikhalzend wordt uitgezien, niet langer te vertragen? Ik geloof dit niet, en zal, zoolang ik in den loop der beraadslagingen niet van het dreigend gevaar worde overtuigd van de aanneming der op dit stuk voorgestelde beginselen, thans mijne goedkeuring daaraan niet weigeren. Ik zal dit te minder doen, daar, naar mijne meening, in de voorgestelde bepaling de verpligting voor den wetgever ligt opgesloten, om bij de strafwet te waken voor de belangen der maatschappij en harer leden, en derhalve tegen het bevorderen der tweedragt met al hare heillooze gevolgen. Ik stel den hoogsten prijs op eene wenschelijke vrijheid zoowel in het burgerlijke als in het kerkelijke, maar ben tevens overtuigd, dat elke vrijheid, zonder de mogelijkheid, om de uitoefening daarvan doeltreffend te wijzigen en onschadelijk te maken, bij de woeling der menschelijke zwakheden en hartstogten, in eene ondragelijke losbandigheid zoude ontaarden, die geen verstandig wezen en welgezind burger kan verlangen.

Bij het groot verschil van meening nopens het gewigtig punt van het onderwijs, oordeel ik, dat de bepalingen, zoo als die thans gewijzigd zijn, in het algemeen als bevredigend moeten worden geacht. Hetgeen thans bestaat geloof ik niet, dat op den duur houdbaar zou zijn. Ik vermeen, dat men van lieverlede zich gedrongen zoude gevoelen, om meerdere vrijheid te vergunnen of oogluikend te gedoogen, en dan vermeen ik het eerlijker en verstandiger, om het beginsel gaaf aan te nemen, edoch niet dan onder twee gewigtige voorwaarden, als vooreerst: geen openbaar onderwijs dan onder dadelijk toezigt en met voorkennis van de burgerlijke regering; en ten tweede geen openbaar onderwijs dan naast een voldoend lager onderwijs van wege de overheid. In beide deze voorwaarden wordt, indien ik mij niet grootendeels bedrieg, bij de voordragt voorzien. Dit laatste zal geld kosten; maar die zich met eene gewijzigde Grondwet en bij de verpligting van den Staat, om eerlijk zijne schulden te betalen en tevens naar behooren te voorzien in de middelen, die de zekerheid, de zelfstandigheid en de openbare dienst vereischen, met eene afdoende en voelbare vermindering van uitgaven meenen te mogen vleijen, zullen zich vreesselijk bedrogen vinden.

De bloote en onvoorwaardelijke grondwettige erkenning van het regt van vereeniging zoude, naar mijne overtuiging, aanleiding hebben kunnen geven tot de schromelijkste wanorde. De wijzigingen, te dien aanzien in het ontwerp gebragt, hebben mij echter genoegzaam bevredigd; daarbij ten minste wordt aan de Regering het vermogen gelaten, om, met de regeling en zelfs de beperking van de uitoefening

van dat regt bij de wet, te waken tegen daadwerkelijk verzet, oproer en geweld, en tegen hetgeen de openbare orde, waaronder, naar mijne meening, ook de zorg voor zedelijkheid begrepen is, zoude kunnen schaden, — onheilen, welke geene Regering, om 't even van welken oorsprong, kan noch mag dulden, waartegen zij afdoende maatregelen moet kunnen nemen, en waaromtrent, zoolang op dit stuk geene bepaalde wet is tot stand gebragt, hetgeen bij de nog bestaande strafwet is voorgeschreven, moet gelden.

Veel, zeer veel, zal er, men zal dit niet ontkennen, indien de voordragten betreffende godsdienst en onderwijs kracht van Grondwet verkrijgen, zijn toegegeven. Men mag derhalve van al degenen, die in dit opzigt gezag of invloed kunnen uitoefenen, verwachten en verlangen, dat zij niets zullen verzuimen, om de ijveraars in toom te houden, opdat aan de eene zijde geene tegenwerking geboren worde, die zich welligt zeer ernstig zoude kunnen doen gevoelen, en opdat aan den anderen kant die eenheid van bedoeling tot het behoud van datgene, waarop de voorvaderen zoo hoogen prijs stelden, niet gesmaldeeld worde.

Ik zal mij derhalve, bij den drang der omstandigheden, niet onvoorwaardelijk verzetten tegen de hoofdbeginselen van grondwettig regt en staatsbestuur, thans aan onze beoordeeling onderworpen, maar den verderen loop der beraadslaging afwachten, om ten aanzien der bezwaren, die zich nog mogten voordoen, de vereischte inlichting te erlangen en mij daarnaar te regelen. Veel zal ik mij moeten laten welgevallen, om tot een einde te geraken, waarnaar door zoo velen wordt verlangd; het aan de toekomst overlatende, om ten aanzien der onderwerpen, die gebrekkig mogten worden bevonden, de vereischte verbeteringen tot stand te brengen: verbeteringen, welke men alsdan gemakkelijker zal kunnen erlangen, dan de tegenwoordige grondwettige verordeningen veroorloven.»

XXIII. De heer MUTSAERS: «Gewigtig is het onderwerp onzer tegenwoordige beraadslaging. Angstvallig en met gespannen verwachting wordt de uitkomst daarvan zoo binnen als buiten deze muren te gemoet gezien, want naauw is daaraan verbonden alles wat eene gansche natie kan doen staan of doen vallen. Met de beslissing, die wij zullen uitbrengen, wordt welligt uitgemaakt het lot en de toekomst van het Nederlandsche volk. In onzen mond ligt welligt van daag het zijn of niet zijn van het Vaderland.

En echter, Edel Mogende Heeren, had ik mij voorgesteld, geen deel te nemen aan die beraadslaging. Waarom niet? Omdat spoed gevorderd wordt en handelen nood is. De spreker uit Groningen moge het brandende der oogenblikken niet hebben gezien. Als dat waar is, waaraan ik niet twijfel, dan heeft hij verkeerd in eene koudere atmospheer dan waarin ik mij bewoog. Wat er van zij, naar mijne

overtuiging wordt niet met redeneringen, niet met debat en twist in oogenblikken, als wij thans beleven, eene natie gered. Ons ja of ons neen, ziedaar waarop men wacht met ongeduld: laten wij niet langer wachten het uit te spreken.

Ik zal echter de stem motiveren, die ik zal uitbrengen, omdat de meesten uwer dit hebben gedaan.

Lang debat van beginselen acht ik noodeloos, omdat de vraagpunten van den dag reeds haar debat hadden tot op de straat.

Ik kom ter zake. In weinige dagen keerde Europa zich om en nam eene nieuwe gedaante aan.

Op den geschokten en brandenden bodem van dat nieuwe Europa plantte zich eene nieuwe vlag, de vlag der vrijheid, en een nieuw beginsel verscheen er, het beginsel van meerdere deelneming des volks aan de gemeene zaak en aan de uitoefening der oppermagt. Troonen vielen voor die vlag, troonen waggelden bij het optreden van dat beginsel.

Het was eene algemeene omwenteling, liggende in de wegen der Voorzienigheid, dáár tot stand gekomen met geweld en bedekt met bloed, hier ontsproten in rust en met behoud der orde en der openbare veiligheid. In eens trad men op het gebied van het Europesche staatsregt eene gansche eeuw voorwaarts.

Die omwentelingsgang ging elders veelal uit van beginselen, die noch de Christen, noch de staatsman kan huldigen; maar, ik zeg het eenen gemoedelijken schrijver na, hij bragt te gelijk behoeften en waarheden aan den dag, die men niet mag laten liggen, neen, veel meer die men gehouden is, met wegwerping van het kwade beginsel, op te nemen en over te brengen op zijn eigenen grond.

Nederland had het voorregt te midden van het brandende Europa kalm te blijven en zijne rust en orde bewaard te zien. Zijn volk was een toonbeeld boven en voor allen. Het verhoogde daardoor zijne aanspraak op een onverdeeld bezit van het goede, dat uit den omwentelingsgang werd geboren, op de verwezenlijking der behoeften en de in-oefening-brenging der waarheden, die diezelfde omwentelingsgang deed te voorschijn treden.

De geëerbiedigde Vorst, die aan het hoofd staat onzer ordelievende Natie, begreep de strekking, die de Voorzienigheid aan den omwen-telingsgang scheen te geven, en hij waardeerde de aanspraak, die zij rustig volk had verkregen op de weldaden, die er uit moesten vo- vloeijen. Onvoorwaardelijk en ter goeder ure schaarde hij zich -er de nieuwe vlag van waarachtige vrijheid, en bood met onbekro-ent hand al die regten aan, die eene meerdere deelneming ver-nbe- van zijn getrouw volk aan de behandeling der gemeene za- jezuït de uitoefening der oppermagt in den Staat. ragen.

Zullen wij, vertegenwoordigers des volks, niet met gestrooid gaan staan onder die vlag? Zullen wij zijne milde han-k verklaar

ons plaatsen tusschen den Vorst en de Natie, en aan deze weigeren, wat gene haar wil geven?

Ik kan het niet gelooven, Edel Mogende Heeren, ik voor mij neem de omwenteling, die Europa omkeerde, aan als een onherroepelijk *fait accompli;* ik verfoei de kwade beginselen, waarvan zij elders uitging; ik verfoei het geweld en de misdaad, die haar elders vergezelden of opvolgden; maar ik misken de behoeften niet, die zij deed ontstaan, en ik werp niet van mij af de waarheden en vrijheden, waaraan zij de geboorte gaf.

Ziedaar het standpunt, waarop ik mij plaats bij de beoordeeling der gewijzigde Grondwet.

Verandering, diep ingrijpende verandering, is noodig, omdat de tijd het gebiedt.

Uitbreiding van volksvrijheden en regten is noodig, omdat de omwentelingsgang haar wil, omdat een nieuw Europeesch staatsregt haar voorschrijft en omdat het Nederlandsche volk er zich rijp voor heeft getoond door zijne kalmte en meer dan elke andere natie er aanspraak op heeft verworven, door hare rustige houding te midden van het ziedende en tuimelende Europa.

Herziening en uitbreiding is noodig, opdat Nederland niet langer achtersta bij zijne naburige en oude zuster, die zich in deze dagen van algemeene beroering wel bevond, bij het bezit van vrijzinnige instellingen en van staatkundige vrijheden.

Op de plek, waar tachtig jaren voor de vrijheid werd gestreden, mag, in den tegenwoordigen tijd, geene enkele vrijheid minder, geen eenige band meer zijn dan op den grond, waar de vrijheid en het volksregt slechts voor weinige jaren het licht zag.

En nogtans zal de herziene Grondwet, voor de twee eeuwen oude Nederlandsche Natie bestemd, in toekenning van vrijheid en uitbreiding van volksregt staan beneden de staatswet, die de achttienjarige Belgische natie sterk maakte en onbewegelijk deed staan in het midden der hevigste staats-orkanen.

En nogtans ontmoet die minder vrijgevige Grondwet tegenstand juist dáár, waar zij der vrijheid en der uitbreiding van het volksregt de hand biedt, en dien tegenstand ontmoet zij niet bij de Kroon, niet bij de Regering, maar bij de Volksvertegenwoordiging, maar bij dien tak der wetgeving, die de uitdrukking moet zijn van haar democratisch bestanddeel.

Opmerkelijk, onverklaarbaar, ongelukkig verschijnsel, Edel Mogende Heeren! Men heeft zich geërgerd eene fictie genoemd te zijn en op datzelfde oogenblik zal men het bewijs leveren te zijn eene onwaarheid.

Ook ik, Edel Mogende Heeren, bestreed vroeger eene voorgestelde herziening; maar in welken tijd en waarom? In eenen tijd, toen Europa nog niet was geschokt. In eenen tijd, toen nog een Napoleon

des vredes op denzelfden troon zat, waarop vroeger de NAPOLEON des oorlogs had gezeten, in eenen tijd, toen het Europesche staatsregt slechts langzaam zich ontwikkelde, in eenen tijd eindelijk, waarin de toenmaals voorgedragen herziening in mijne schatting was eene zedelijke omwenteling.

En waarom bestreed ik die herziening? Omdat ik die omwenteling niet wilde, omdat ik tusschen Troon en Volksvertegenwoordiging geenen muur mede wilde helpen optrekken, omdat ik eene op den troon afstuitende herziening beschouwde als het rampzalige werktuig, dat welligt dien troon kon omverhalen.

Tusschen initiatief der Kroon en initiatief van deze Kamer ligt een afgrond. Met gene is eene afwijzing, met deze was eene aanneming, naar mijn gevoelen, eene nationale ramp, zoo niet eene omwenteling.

Maar waarop grondt men thans zijne afwijzing? Ik zal mij bij de hoofdpunten bepalen, omdat zij alleen in het bestek vallen der thans gevoerde beraadslaging en omdat de gewisselde stukken haren invloed aanwijzen.

Regtstreeksche verkiezingen: ik zeg het der Staats-commissie van 17 Maart na: «het is de vraag niet meer, of regtstreeksche verkiezing de beste vorm, het is de vraag, of thans een andere vorm mogelijk zij.» Andere dan regtstreeksche verkiezing is, naar het wezen der volksvertegenwoordiging, eene logische onwaarheid: dat zegt de wijsgeerige beschouwing; zij is een anachronisme in den tegenwoordigen tijd: dat zegt de huidige geschiedenis.

Logen en anachronisme in eene nieuwe Grondwet schrijven, dat ontraadt èn de wetenschap èn de historie.

Het volk is niet rijp, zegt men, maar men blijft het bewijs schuldig, en de onrijpheid en de ongeschiktheid der getrapte verkiezing is bewezen.

De volken zijn, helaas, te rijp voor omwenteling: laten wij door eene onrijpheidsverklaring die rijpheid niet bevorderen; onthouden wij niet aan het Nederlandsche volk, wat thans overal elders aan andere zeker minder verlichte en minder bezadigde natiën is gegeven.

Zoo ergens de bezwaren, aan het regtstreeksch kiesstelsel verbonden, weinig te duchten zijn, het is voorzeker hier, waar de geaardheid der Natie een waarborg is tegen misbruik en uitspatting.

Elk kiesstelsel heeft zijne bezwaren, omdat het absoluut goede n[illegible] is van deze wereld; maar het grootste bezwaar is de strijd met [illegible] tijdgeest, de transactie met beginselen, de miskenning van vo[illegible] hoeften en volkswenschen.

Men wil wel eene Eerste Kamer, als noodwendig bestand[illegible] eene constitutionnele monarchie; maar men wil ze doen ui[illegible] onbeden Koning en vast maken door ontbindbaarheid.

Een deel der volksvertegenwoordiging, benoemd door [illegible] zal nooit het vertrouwen hebben van het volk, en zond[illegible] wen kan het den troon, als het noodig is, niet bevei[illegible] Ik verklaar

Uitgegaan van den Koning, kan de Eerste Kamer hare roeping niet vervullen; waar zij weêrstand biedt ten behoeve des troons, zal die weêrstand geacht worden te komen van den troon; deze zal er door verzwakken, zoo niet instorten; beveiliging kan zich oplossen in omverstooting.

Niet-ontbindbaarheid der Eerste Kamer is een opgekomen strijd tusschen spoed en langzaamheid, tusschen een onvoorzigtig *festina* en een voorzigtig *festina lente*, bestendigen en onoplosbaar maken; het is daardoor den strijd overbrengen op een verkeerd terrein, want hij zal eindelijk moeten worden uitgestreden tusschen den Koning en het Volk.

Aanvulling der Eerste Kamer bij zoodanigen strijd is een gebrekkig hulpmiddel; gij hebt als kleine natie óf geene bouwstof, óf gij put ze in eens uit; gij verbreekt de verhouding tusschen de beide deelen der volksvertegenwoordiging, en gij noodzaakt den Koning, om door eigen hand twee strijdende elementen te werpen in hetzelfde ligchaam.

De Eerste Kamer, zal zij zijn wat zij zijn moet, vertegenwoordigt het aristocratische, dat is in ons land het conservative element uit het volk. Zij moet daarom uitgaan van het volk, middellijk of onmiddellijk; haar oorsprong moet in harmonie zijn met hare roeping. De voorname, zoo niet de éénige, aristocratie in Nederland is de aristocratie van het geld; dat noem ik een geluk; ik zou noch de Engelsche noch de Fransche pairie aan mijn vaderland kunnen toewenschen.

De geld-aristocratie is alzoo het eigenaardige bestanddeel voor eene pairie in Nederland. De aristocratie der geboorte, hoe schaarsch ook voorhanden, en die der verdiensten zou er welligt kunnen worden bijgevoegd, maar de ondervinding leerde ons immers, dat daaruit niet veel goeds is gekomen in onze Eerste Kamer.

Het gansche verkiezingsstelsel rust hier en rust overal elders, waar men nog niet is gekomen tot het *suffrage universel*, op de aristocratie, dat is op de belangen van het geld.

Eene Eerste Kamer zamen te stellen uit de hooge geld-aristocratie, is dus niets anders dan het stelsel doorvoeren en die Kamer in logischen zamenhang brengen met den algemeenen grondslag en met 'e roeping, die zij in den Staat te vervullen heeft.

Vraagt gij mij nu, of de Eerste Kamer, zoo als zij dáár ontworpen ., mij bevalt, dan antwoord ik: ja en neen.

h omdat zij, ofschoon getrapt, uitgaat van de volkskeuze.

omdat zij als volks-element is ontbindbaar.

gend mdat haar negenjarig mandaat haar aan minder wisseling en op t, dan de Tweede Kamer.

onwaarh omdat het getal harer leden is bepaald, en slechts nu

Ook ik end in goede verhouding zal staan tot haren grondslag, herziening volking.

Europa nog zij wordt gekozen door de Provinciale Staten; die keuze

zal deze bederven; zij zal de administrative roeping doen onderdoen voor de *politico electorale*.

Eindelijk neen, omdat zij, ontbindbaar ligchaam, wordt gekozen door een onontbindbaar bepaald collegie.

Naar mijn gevoelen behoorde de Eerste Kamer te worden gekozen regtstreeks, door stemgeregtigden met eenen hoogen census, uit categoriën, die de wet zou aanwijzen.

Zij zou alsdan de vertegenwoordigster zijn van het conservatief volkselement, zoo door de bron, waaruit zij voortkwam, als door de bouwstof, waaruit zij genomen werd.

Zal mijn neen zwaarder wegen dan mijn ja bij de stem mijner beslissing?

Gewis niet; want er moet een einde komen aan de groote zaak, en wie aan dat belang geen offer weet te brengen van eigen gevoelen, wil, mijns erachtens, geene herziening, omdat zonder dit offer die herziening is onmogelijk.

Het *tweede* punt van bezwaar is de Raad van State.

Hij is, zegt men, een noodeloos toevoegsel tot het raderwerk der nieuwe instellingen; ik deel in dat gevoelen niet. De Raad van State, beter, krachtiger zamengesteld dan nu, zal een blijvend licht zijn voor eene wisselende regering. Hij alleen kan de bewaarder zijn van de legislative en de administrative traditie. Het politiek regerings-beginsel kan vallen en door een ander worden vervangen, de legislative eenheid mag er niet door worden gebroken; de Raad van State alleen kan die eenheid bewaren. Een nieuw opgekomen ministerie maakt niet alles nieuw; het brengt niet altoos mede de wetgevende bekwaamheid. Zoowel de schakel, die het nieuwe aan het oude bindt, als de legislative bekwaamheid kunnen duurzaam alleen bewaard en gevonden worden in een duurzaam collegie. Zonder den *Conseil d' Etat* zoude de Fransche wetgeving niet zoo ver staan boven elke andere.

De Raad van State is bovendien de eenige kweekschool van de administrative bekwaamheid. Als gij ze opheft, vernietigt gij het practische onderwijs van het *droit administratif*, en Nederland heeft aan dat onderwijs zoo groote behoefte.

Men veroordeelt den Raad van State, òf omdat men hem niet kende, aangezien hij niet werkte naar buiten, òf omdat hij niet heeft beantwoord aan zijne roeping. Die veroordeeling treft ten onregte de instelling: als de Grondwet haar schept en de wet haar regelt, zal het van deze, niet van de instelling zelve, afhangen, of zij al dan niet aan hare roeping beantwoo[illegible] ar

Ik voor mij zal de instelling niet verwerpen, omdat ik ze nutt[illegible] ant noodig acht in onzen Staat.

onbe-

Ik ben thans gekomen aan het derde punt van bezwa[illegible] e jezuït vrijheid van godsdienst. Ik zou dit punt welligt onaangero[illegible] dragen. ben gelaten, als de spreker uit Gelderland, die gisteren [illegible] gestrooid voerde, mij het spreken niet had opgelegd. Hij vooral [illegible] ; ik verklaar

aan het regt van placet als aan een anker van staatsheil; en hij vergeet, dat dit anker zoude zijn een ondragelijk juk èn voor de Regering èn voor de twaalf maal honderd duizend ingezetenen van den Staat: voor de Regering; want met levendige en ware kleuren heeft zij zelve het gevaarlijke geschetst van het wapen, dat gij ze in de hand wilt geven; ik zal daar niets bijvoegen; als men die waarheid niet zien wil, is men opzettelijk blind. Ondragelijk juk voor de katholijke Nederlanders; waarom? Omdat het hunne godsdienst plaatst onder een eeuwigdurenden argwaan en veroordeeling; het placet is voor hen «*une loi des suspects.*» Waarom nog meer? Omdat men vrij zal heeten, en toch slaaf zijn van de willekeur der Regering en der wetgeving. Die toestand is de ergste, dien men iemand kan opleggen. Ik heb het bij eene andere gelegenheid gezegd: vrijheid en preventief toezigt zijn twee denkbeelden, die niet vereenigbaar zijn; waar het laatste is, kan de eerste niet zijn. Het placet doodt de katholijke vrijheid, zoo als de censuur zoude dooden de vrijheid van drukpers. Met het placet zal de katholijke godsdienst in Nederland zijn getolereerd, meer niet; de vrijheid zal haar zijn ontzegd.

En zult gij in den tegenwoordigen tijd aan uwe katholijke landgenooten die vrijheid ontzeggen, in eenen Staat, die tachtig jaren streed voor de vrijheid der godsdienst? Nederland zou alzoo het beginsel verzaken, waaruit het ontstond juist op een oogenblik, waarin datzelfde beginsel overal elders doordringt en gehuldigd wordt. Hoe men in Pruissen er over denkt, hebt gij gisteren gehoord.

Op den Nederlandschen bodem intusschen is minder dan elders de gedachte te verduren, dat men niet vrij is in zijne godsdienst. Maar waarom toch wil men nog in de 19de eeuw, in die eeuw, die men eenmaal de eeuw der vrijheid en der omwentelingen om de vrijheid noemen zal, die middeleeuwsche sterkte, zoo als een voornaam, opregt en gemoedelijk protestantsch schrijver ze dezer dagen noemde, behouden? Waarom wil men zich nu nog verschansen achter eene versletene en anachronistische veste? De kundige en waarheidlievende DA COSTA zoekt te vergeefs naar het antwoord: zal dan de katholijk een antwoord kunnen vinden, dat hem bevredigt; en als ook hij met DA COSTA het te vergeefs zal hebben gezocht, wat zal hem dan overblijven anders te denken, dan dat men die sterkte wil behouden om der verdrukkings-wille? Men vreest Rome. zegt men, maar noch de drie-en-dertig-
h [illegible] rige geschiedenis van het Nederlandsche koningrijk, noch de achttien-
[illegible] ge van het vrije België, wettigt in het allerminste die vrees.
gend [illegible] ij vreest Rome, en gij vergeet, dat van Rome uitging de stem der
en op [illegible] id en de stem des vredes!
onwaarh [illegible] ook van u uitgaan de stem der vrijheid, en de stem des
Ook [illegible] l uitgaan van het volk.
herziening [illegible] vrijheid vrede, eendragt en waarachtige verdraagzaamheid,
Europa nog [illegible] rijheid onrust, tweedragt en diepe klove.

Uwe keuze, dunkt mij, Edel Mogende Heeren, kan niet twijfelachtig zijn.

Het is hier de plaats te antwoorden op eenige uit de vele gezegden van den geachten spreker uit Gelderland, achter mij gezeten. Ik geloof, dat de improvisatie hem woorden heeft in den mond gelegd, die het papier zoude hebben geweigerd op te nemen uit zijne pen. Ik zal dat euvel voorkomen. Doch wat er van zij, die spreker heeft in mijne schatting een gevaarlijk zaad geworpen op het veld dezer discussie. Ik zal trachten het niet verder te doen ontkiemen, want de vruchten van dat zaad zouden noodlottig kunnen worden voor de eendragt. Maar ik mag niet onbeantwoord laten alles, wat door dien spreker is gezegd. Ik eerbiedig zijne overtuiging, maar de redenen, die hij er van gaf, kan of mag ik niet onweêrsproken laten. Op mijnen mond lag de glimlach, die Z. E. M. heeft geërgerd; maar had ik niet het regt met eenen glimlach te hooren aanvoeren, in een zoo gewigtig en ernstig onderwerp als het tegenwoordige, het gezag van een ongekend persoon, die den geestelijken stand vaarwel zeide en daardoor reeds ontrouw werd èn aan zijne roeping èn aan zijn karakter èn aan zijne godsdienstige belijdenis. Als zulke mannen, als zulke brochure-schrijvers, om niet pamphlet-schrijvers te zeggen, de autoriteit moeten worden ter beslissing van politico-godsdienstige vraagpunten, en van katholijke belangen, ongelukkig dan de staatkunde van Nederland, ongelukkig het katholicisme aldaar.

«Het loslaten van het placet legt den grond tot omverwerping van den Staat,» zeide de spreker: verschrikkelijke beschuldiging tegen het katholicisme; want zijne hand moet dan altijd gereed zijn, om den Staat te ondermijnen, om zijne grondslagen te breken en hem te doen vallen. Als dat waar is, Edel Mogende Heeren, bant dan het katholicisme uit den Staat; want tot uw eigen behoud moogt gij het er niet langer in dulden, want het placet zal en kan u niet beveiligen. Als dat waar is, ik ben met u bereid dat banvonnis uit te spreken.

«Zij, die overal elders zijn gebannen,» zeide nog de spreker, «hebben zich hier meer en meer gevestigd en het zaad gestrooid van tweedragt.» Altijd en overal de jezuïten, want immers deze heeft de spreker bedoeld? Het is eene leus, eene mode, een wachtwoord geworden, alles te stellen op de rekening der loyolisten. De geschiedenis zal eenmaal uitspraak doen over het al of niet regtmatige van die leus. Maar wat toch hebben de jezuïten te maken met het vraagstuk van het placet? en waar is het bewijs van het gezegde des sprekers? waar is die groeijende gevaarlijke legio? waar heeft zij zich gevestigd: want ik voor mij verklaar met de hand op het geweten, dat het mij onbekend is, dat in tien, twintig, dertig jaren tijds. een enkele jezuït meer dan vroeger door den Nederlandschen bodem wordt gedragen.

Zaad van tweedragt! Waar is dat gestrooid, stelselmatig gestrooid door de hand, die de spreker bedoelde? Ik weet het niet, ik verklaar

ook dit met de hand op het geweten. Dit alleen weet ik, dat het met milde hand is gestrooid in eenen Kerkbode, in eene Fakkel, en dat menige lasterlijke aantijging tegen katholicisme en katholijken hare plaats vond in een maandschrift, dat uit eene pen vloeide, die een ALPHONSE KARR niet tot de zijne zoude gemaakt hebben. Met heeft een dagbladschrijver, dien niemand kent, in zijne uitspattingen, die ieder katholijk afkeurt, als den toetsteen aangegeven van het katholicisme. Wie het katholijk beginsel, wie de katholijke liefde beoordeelt uit een dagblad, zoekt niet de wetenschap, waar zij ligt. Hij haalt zijn drinkwater uit een modderpoel, uit een moeras. Als uw Kerkbode en uw Fakkel voor den katholijk de toetsteen moest zijn van het protestantisme, dan bleef hem geene andere keuze dan vaarwel te zeggen aan zijn vaderland, want noch vrijheid noch vrede noch liefde konde wonen op zijnen bodem.

De roomsche kerk is de meest aanmatigende van alle kerken, heeft men gezegd. Als kerk meent de roomsche te zijn in de waarheid; dit meent immers ook de protestantsche? Iedere waarheid is aanmatigend in eenen zedelijken zin. Als zij dit niet is, houdt zij op eene overtuiging te zijn. Maar die aanmatiging krenkt niemands regten. Zij eerbiedigt elks overtuiging, maar tracht de hare mede te deelen. In dien zin is de roomsche kerk aanmatigend, maar in dienzelfden zin is het immers elke andere kerk, is het immers elke wetenschap? Eene andere aanmatiging, eene aanmatiging, waarmede het staatsbelang heeft te maken, ontken ik bij de kerk, waartoe ik behoor.

En waar is dan die aanmatiging, die gij ducht? Waar vertoont zich die kerk aanmatigend op het politiek terrein? Wijst mij in onzen tijd (want daarvan kan thans en hier alleen meer sprake zijn), toon mij uit de katholijke hierarchie uitgegaan een stuk, zoo aanmatigend als het beruchte adres der Synode.

Het is met de verdraagzaamheid zoo ver gekomen, dat men zich overal afvraagt: tot welk genootschap behoort gij? Ik zal niet onderzoeken, aan welke zijde die vraag het meest gesteld wordt; maar als ik de dagbladen in hare annonce-kolommen naga, dan durf ik vragen, waar is de schaal het zwaarst? Waar men verder die vraag doet, weet ik niet; dit alleen weet ik, dat men ze vroeger deed in de ministeriën en in al hunne bureaux; ik hoop en vertrouw, dat men er die vraag voortaan uit zal verbannen, want zij was de grondslag van politieke uitsluiting en politiek onregt.

De spreker betuigde, dat hij alles zeide in het waarachtig belang der katholijken; ik zal slechts antwoorden: *non tali auxilio, non defensoribus istis.*

Ik kom terug op het onderwerp der beraadslaging, om nog een woord te zeggen over de vrijheid van onderwijs en het regt van vereeniging. De vraag van het onderwijs lost zich eenvoudig op in deze: heeft de Staat het regt van monopolie, of rust op hem de

verpligting alleen, dat er van zijnentwege gelegenheid zij tot het ontvangen van goed, degelijk en aanstoot-vermijdend onderwijs?

Met het onderwijs-monopolie grijpt gij in het regt van den vader, in de vrijheid van het godsdienstig begrip; gij beheerscht, in plaats van te leiden; gij deelt, wat is ondeelbaar: onderwijs en opvoeding; de natuurwet geeft regten aan het vaderschap; zij en de godsdienst leggen aan datzelfde vaderschap verpligtingen op. Door een uitsluitend Staats-onderwijs vernietigt gij die regten en maakt de pligtsvervulling onmogelijk. Beide zijn daden van tirannie, die de bevolking in eeuwigdurenden strijd plaatst tegenover haren beheerscher.

Het is niet de vraag van belang, maar van regt; belang kan nimmer de overheersching wettigen. Als dat kan, is het gedaan met alle vrijheden en met alle regten.

Met uw openbaar onderwijs, geplaatst naast het vrije en bijzondere, heeft de Staat zijn regt gehandhaafd en zijne verpligting vervuld; met het monopolie heeft hij natuurregten gekrenkt en natuurpligten onmogelijk gemaakt. Men vraagt vrijheid op het gebied der stoffelijke belangen, en op dat der zedelijke en godsdienstige eischt men banden en monopolie; grooter inconsequentie, grooter onregt is niet denkbaar.

In die weinige opmerkingen ligt de oplossing van het gansche vraagstuk; waar eerbied is voor de heiligste regten, kan de vrijheid van onderwijs niet langer een vraagstuk zijn. Gij zult uitmaken, Edel Mogende Heeren, dat die vrijheid te lang in Nederland onder beslag lag, en dat eindelijk de tijd is gekomen, om dat beslag op te heffen, en om regt te doen aan wie regt toekomt. Gij zult daardoor een zaad van den Nederlandschen bodem hebben weggenomen, dat in zijne ontkieming eenmaal kon worden een boom des kwaads, die de vrucht der omwenteling kon voortbrengen.

Wat is er van het regt van vereeniging? Men maakt er zich een spookbeeld van en evenwel is dat regt een uitvloeisel der natuurwet. De mensch leeft in en voor de maatschappij; daarbuiten is hij niet in de bestemming, die zijn Maker hem aanwees. Het regt van vereeniging is een uitvloeisel van de maatschappij. Het bestaat voor en buiten elke geschrevene wet; het heeft slechts zijne grenzen, zoo als de maatschappij de hare heeft. De geschrevene wet, hetzij die Grondwet heete, hetzij anders, geeft dat regt niet; alles wat zij doen kan, is dat regt te waarborgen van de eene zijde, en van de andere zijde het te houden binnen zijne grenzen. De waarborg is noodig, omdat overmagt en willekeur dat regt te dikwerf aanrandden en beperkten binnen engere grenzen dan noodig en geoorloofd was. De artikelen 291 tot 294 van het Napoleontische strafwetboek zijn tirannieke beperkingen van het regt van vereeniging; het Koninklijk besluit van 21 Augustus 1823 was eene willekeurige aanranding van hetzelfde regt; beide hebben hare kwade vruchten gedragen; beide, met de

velen, waaruit zij zijn gekozen, hebben eenen grondwettigen waarborg noodzakelijk gemaakt.

Waarin moet die waarborg bestaan? Niet in eene eenvoudige erkenning van het regt, dat is noodeloos, want het regt is uit de natuur en uit de wet der maatschappij; maar die waarborg moet bestaan daarin, dat het regt niet ten onregte kunne worden ingekrompen, dat zijne uitoefening binnen geene engere grenzen kunne worden omschreven, dan noodig is tot behoud en bescherming der algemeene maatschappij.

Die grenzen kunnen en mogen geene andere zijn dan de handhaving der openbare orde. De algemeene maatschappij is in haar regt gedekt en beveiligd, als hare openbare orde is verzekerd. Elke stap, dien gij buiten dat terrein doet op het terrein van vereenigingsregt, is eene daad van willekeur en regtskrenking. Daartegen behoort de Grondwet te waken; zij vermag niet meer, maar ook niet minder te doen. Doet zij meer, dan brengt zij ten offer het regt van den Staat als algemeene maatschappij; doet zij minder, dan verkracht zij het regt van den ingezeten in den Staat, van het individu in de maatschappij.

De voorgestelde herzieningsbepaling beantwoordt geheel aan de beide doeleinden; zij erkent het regt en beveiligt het tegen willekeurige aanslagen, en zij waarborgt tevens de algemeene maatschappij tegen misbruik en uitspatting. Openbare orde, in eenen gezonden zin, omvat alles, waarbij de maatschappij tot haar behoud en hare beveiliging belang heeft.

Het woord is welligt te rekkelijk, en als de eene schaal te zwaar en de andere te ligt is te achten, zoude ik die aan de zijde der maatschappij of van den Staat te zwaar, en die aan de zijde van den ingezeten en van het lid der maatschappij te ligt noemen.

Met uw belang der openbare orde, laat gij aan de wet zoowel de preventive als de repressive beschikking. In België sloot men de eerste uit; men was dáár oneindig vrijzinniger; ik had gewenscht, dat men het hier niet minder ware geweest. Het is droevig, in genot van vrijheid in Nederland te moeten achterstaan tegen het jeugdige, maar niet minder krachtige, België.

Men heeft voorgesteld, het regt van vereeniging te erkennen en zijne regeling onbeperkt over te laten aan de wet.

Dat is, in mijn oog, *niets* doen bij de Grondwet. Als de wet haar vrij gebied houdt, zijn de strafbepalingen der artt. 291 tot 294 niet alleen mogelijk, maar gehandhaafd.

De Grondwet moet waarborgen ook tegen de willekeur der wet; zij moet aan deze grenzen schrijven. Eene eenvoudige erkenning van het regt van vereeniging zoude niet veel meer beteekenen, dan eene erkenning in de Grondwet van het regt van gaan en staan.

In het republikeinsche Frankrijk schreef men die ongerijmdheid. Laten wij ze in Nederland niet navolgen.

Men vreest clubs, meetings, en ik weet niet wat al meer. Edel Mogende Heeren, als zij gevaarlijk zijn voor den Staat, als zij zijne rust slechts eenigermate zouden kunnen storen, zal het schild der openbare orde de maatschappij beveiligen, en de wet zal uit krachte der Grondwet waken; zij zal waken, preventivelijk of repressivelijk, dat de Staat blijve ongestoord en ongehinderd, want, uit krachte van het belang der openbare orde, zal dat waken regt zijn, en pligt voor den wetgever.

Het regt van vereeniging, zoowel als het regt van vergadering, kunnen nimmer de maatschappij bedreigen of benadeelen, zoo lang hunne uitoefening zal zijn omschreven binnen de enge grenzen, die het belang der zoo veel omvattende openbare orde hun zal aanwijzen. Maar ook buiten die grenzen mag de wet niet gaan, op straffe van te worden willekeurig en tiranniek.

Het eene verhinderen, het andere mogelijk maken, ziedaar de roeping der Grondwet. Aan die roeping beantwoordt volledig, aan de laatste misschien te volledig, de voorgestelde bepaling.

Ik heb hiermede afgehandeld de voorname punten van bezwaar, die men zoowel in de gewisselde schrifturen als in deze beraadslaging op den voorgrond heeft geplaatst en wier invloed bovenal de stemming bepalen moet.

Over ondergeschikte punten zal ik althans in deze beraadslaging heenstappen; want òf de Regering is er aan te gemoet gekomen òf heeft ze bevredigend opgelost. Maar in alle gevallen is er de kleur te bleek, te flaauw, te weinig beteekenend van, dan dat zij eenen beslissenden invloed zouden kunnen uitoefenen op het lot van het groote werk, dat met zoo veel arbeid, met zooveel inspanning werd voltooid en met zooveel belangstelling en reikhalzing door de Natie wordt gewacht. Zullen wij dat levendige en regtmatige verlangen des volks te leur stellen? Zullen wij zijn wachten, zijn kalm en geduldig wachten stellen op eene nieuwe proef? Zullen wij dan geen offer weten te brengen aan den eisch des tijds, aan de behoeften van het oogenblik, aan het brandend belang des Vaderlands? Zullen wij voor de Natie minder doen dan haar Koning deed en den pligt vergeten, dien hij, in de Koninklijke boodschap van 19 Junij, verklaarde te hebben vervuld bij de aanbieding der herzienings-ontwerpen, en dien hij ook ons op het hart drukte bij diezelfde plegtige gelegenheid? Zullen wij, zeg ik, geen offer van eigen gevoelen en van persoonlijke meening veil hebben ter bevordering van eendragt en tot waarachtig heil van het dierbare Vaderland?

Ik kan het niet gelooven, Edel Mogende Heeren!

Wat mij betreft, ik ben bereid tot dat offer; ik zal het brengen op het altaar des Vaderlands; ik leg menig eigen gevoelen daarop neêr; ik zeg meer: als vertegenwoordiger des volks heb ik den moed niet, voor de Natie af te wijzen, wat haar Koning haar aanbiedt.

Als ik nadenk, dat achter deze herziening welligt de vraag staat van rust of van omwenteling, dan kan ik in mijne keuze niet aarzelen, dan twijfel ik niet bij het brengen van mijn offer.

Vergeten wij het niet, Edel Mogende Heeren, dat de gansche Natie angstig wacht naar onze beslissing. Vergeten wij vooral niet, dat in deze dagen de prijs van kalmte, rust en geduld in het verkrijgen van volksvrijheden en regten niet minder mag zijn dan de prijs van omwenteling en oproer.

«Une révolution est la faute de quelques-uns et le malheur de «tous,» zegt een Fransch staatsman. Dat is eene diepe en waarschuwende waarheid. Zij is eene gewigtige les vooral in den huidigen tijd. Met die waarheid en met die les zeg ik: «Ik kan niet neen zeggen, «omdat ik niet mag.»

XXIV. De heer ROMME: «Met welke geestdrift het rapport der commissie tot herziening der Grondwet, op last des Konings voorbereid en onmiddellijk openbaar gemaakt, door het volk is begroet geworden, behoeft niet gezegd: hetzelve heeft daarin gezien het plechtanker van Neêrlands vrijheid en volksgeluk; — evenmin behoeft te worden herinnerd, waaraan de populaire beginselen, daarin opgenomen, te danken zijn. — Bij de intrede van het loopend jaar werd de gedaante der aarde in minder dan eene maand geheel veranderd; in drie maal 24 uren tijds verdween eene der magtigste dynastiën van Europa als een rook.

Geen rijk in ons werelddeel, dat niet den tegenschok dier gebeurtenis heeft gevoeld; zij heeft aan vorsten en volken de noodzakelijkheid doen inzien van zich aan elkander te sluiten, om de beroeringen, van de eerste wereldstad uitgegaan, te verhoeden; beide hebben begrepen, dat, van nu af aan, de verdragen tusschen de gebieders en de natiën behooren waarheid te zijn en dat die, welke niet al de volksvrijheden duidelijk en ontwijfelbaar waarborgden, moesten worden herzien.

Die gebeurtenis met hare gevolgen heeft vooral de geschiedkundige waarheid bevestigd, dat iedere natie, welker ingezetenen onderling zijn verdeeld, wanneer die ongeneigd of onmagtig zijn om zich te verstaan, te gronde moet dalen, en dat daarentegen in eendragt en eensgezindheid uitsluitend de middelen van eigenbehoud liggen opgesloten, bij den oorlog, die thans Europa door wordt gevoerd.

Ziedaar, Edel Mogende Heeren, naar mijn inzien de omstandigheden, welke tot het opgemelde rapport en vervolgens tot de ons aangebodene voorstellen hebben geleid. Het valt niet te ontkennen, dat de hoofdbeginselen, in het rapport opgenomen, op den weg, dien het moest doorloopen, hebben geleden: dat de harmonie van het constitutionele stelsel, daarin vervat, bij de wets-ontwerpen is geprejudicieerd geworden; dat er, ook om de verschillende gevoelens te vereenigen, al langer zoo meerder te veel aan de regeling der wet is overgelaten,

zoodanig, dat men haast zou kunnen zeggen, dat de herziening der Grondwet naar de gewone wet is verwezen. Maar wat daar ook van zij, de groote vrijheids-beginselen, de beginselen van den dag, waarop het volk prijs stelt, hebben daarin eene plaats blijven behouden, als daar zijn: de directe verkiezingen, het natuurlijk regt van vereeniging en vergadering, de vrijheid van godsdienst, de vrijheid van onderwijs.

Het is niet tegen te spreken, dat deze regten en vrijheden, door de regeling van derzelver uitoefening, merkelijk kunnen worden geïnfluenceerd; maar zooveel is zeker, dat gelijkheid haar allen en in alles daarbij ten grondslag zal moeten liggen en er aan geene bevoorregtingen daarbij kan gedacht worden. Bovendien waarborgt de geest des tijds dienaangaande eene milde en onbekrompene toepassing, terwijl de keuze dier uitvoerende wetgevers aan de Natie zelve is overgelaten, welke het alzoo in hare magt heeft, om daaraan eene goede uitvoering te verzekeren.

Tot hier genaderd, had ik het voornemen, om eenige gezegden van van den spreker, achter mij gezeten, te beantwoorden. Ik kan mij daarvan onthouden na de uitmuntende beantwoording, te dien aanzien door den spreker, die mij is voorafgegaan, gegeven. Ik deel in zijne gevoelens en gezegden dienaangaande in haar geheel en maak die tot de mijne; ik wil daarbij alleen aanmerken, dat de 80jarige oorlog, waarvan Zijn Edel Mogende heeft gesproken, aanvankelijk en tot er verdeeldheid in het kamp kwam, door roomsch en onroomsch is gestreden; en welk lot daarbij aan eerstgenoemden na de eindelijke overwinning is beschoren geweest, vindt men in de onpartijdige geschiedenis geboekstaafd; de toekomst heffe hunne grieven op en doe hun met onpartijdigheid regt wedervaren.

Ik ga verder.

Indien het al of niet behouden eener Eerste Kamer afzonderlijk in omvraag wierd gebragt, zoude ik, zonder nader betoog van de noodzakelijkheid van haar aanzijn, mij daarmede niet kunnen vereenigen, op de gronden, in de verslagen uiteengezet, en welke het onnoodig is te herhalen.

Eveneens zoude ik bij zoodanige stemming over het voortdurend bestaan van den Raad van State denken; zoodanig collegie kan, mijns erachtens, bij het voorgedragene stelsel worden gemist, — als een consultatief collegie (waarvoor die raad thans bestemt schijnt); zelfs belemmerend zijn en het goede in den weg staan. Heeft de Kroon raad of inlichting noodig, een verantwoordelijk ministerie, dat voor de gevolgen zijner handelingen aansprakelijk is, staat haar ten dienste; dit zal de zaken in den regel met een geheel ander en beter oog inzien, dan een onverantwoordelijk ligchaam; in buitengewoone omstandigheden, zal de raad, ingewonnen bij ambtelooze of andere door kunde en vertrouwen uitstekende mannen in den lande, zekerder zijn dan

die, bij vaste collegiën verkregen; de ondervinding der laatste maanden heeft het ons nog geleerd: immers, in de bange dagen, welke wij hebben beleefd, is door de Kroon de toevlugt genomen tot den tegenwoordigen voorzitter van den ministerraad, destijds ambteloos burger. met dat gunstig gevolg, dat door het vertrouwen, hetwelk hij bij de Natie genoot, het aan zijne onafgebrokene en onvermoeide pogingen te danken is geweest, dat de orde behouden, de rust bewaard is gebleven. Had, naar men verhaalt, Lodewijk Philips den raad opgevolgd van een zijner zonen, met den toestand des oogenbliks in Frankrijk bekend, bij voorkeur boven dien van een kundig en uitstekend minister, vermoedelijk zat hij nog op zijnen troon en was de rust van Frankrijk behouden gebleven. Ik zal bij deze gelegenheid en tot besparing van tijd niet verder gaan en mij kortelijk verklaren.

En indien ik dan bij deze algemeene beschouwingen in overweging neem, dat de noodzakelijkheid tot herziening der Grondwet zoo lang en zoo herhaaldelijk door deze Kamer is ingeroepen en erkend; dat, in weerwil van de gebeurtenissen, waarvan ik bij den aanvang sprak, het zooveel tijd heeft gevorderd, om zich te verstaan en het tegenwoordig resultaat te bereiken, niettegenstaande dat het initiatief ditmaal van de Kroon zelve ter geschikter en bekwamer ure is uitgegaan; dat, zonder wederkeerige inschikkelijkheid, er geene, en, in het tegenwoordig oogenblik, er geene betere, uitkomst te verwachten is; dat de Natie intusschen ongeduldig en gespannen eene uitkomst verbeidt en de staat van onzekerheid door dien van vastheid moet worden vervangen, — alsdan verklaar ik mij, over het geheel genomen, gunstig voor de onderscheidene voordragten gestemd, en zal daarvan door de aanneming van het ontwerp, thans aan de orde, een bewijs leveren, in de hoop en de verwachting, dat daardoor aan de wenschen van het grootste en verlichtste gedeelte des volks aanvankelijk zal worden voldaan, en dat daaruit eendragt en eensgezindheid tot heil van den Staat zullen worden geboren.»

XXV. De heer VAN PANHUYS: «Wat vordert het belang van het volk, dat zij krachtens de bestaande Grondwet vertegenwoordigt, dat door deze Kamer in dit gewigtig oogenblik worde gedaan? Behoort zij des Konings voorstellen, zoo als die gewijzigd voor ons liggen, aan te nemen of te verwerpen?

Ziedaar wel de eenige vraag, die wij allen in dit gewigtig oogenblik ons bij het bepalen der uit te brengen stem moeten doen.

Wanneer ik zoo algemeen de vraag stel: behoort de Kamer de gewijzigde voorstellen aan te nemen of te verwerpen? dan bedoel ik niet eene aanneming of verwerping van zeker bepaald hoofdstuk, op grond van deze of gene bepaling, die daarin moge vervat zijn, maar dan bedoel ik eene ondersteuning of eenen tegenstand ten opzigte van den *algemeenen geest* en *de algemeene strekking* der ontwerpen. Die vraag

lost zich dan wederom op in eene andere: is die geest, is die strekking al of niet aannemelijk? En dat al of niet aannemelijke hangt ten slotte af van het oordeel en het besluit omtrent de noodzakelijkheid en de nuttigheid van het voorgestelde.

De noodzakelijkheid. Dat er in Nederland behoefte bestaat aan eene verbeterde Grondwet, wie zal er aan twijfelen? De behoefte daaraan dagteekent niet van heden. De Grondwets-herziening van 1840 was naauwelijks tot stand, of zij deed zich reeds gevoelen. Zij werd ook gevoeld door deze Kamer. Men sla haar archief open, en men zal zien, dat er van de laatste vier of vijf jaren geen voorbijging, of in het adres van antwoord op de Troonrede werd het verlangen te kennen gegeven naar eene wijziging en verbetering onzer Staats-instellingen. O! had men daaraan slechts gehoor verleend! Bij de behandeling der begrootings-wetten in het jaar 1843 werd het reeds in deze Kamer gezegd, dat ter goeder ure eene wet, houdende verklaring van de noodzakelijkheid eener verandering der Grondwet, moest worden aangeboden. Billijke wenschen en verlangens, zeide men, zoüden anders overgaan in eischen en bovenmatige vorderingen, en de krachten, die men zou hebben onderdrukt, zouden de vormen doen uiteenspringen, die men ten deele had kunnen behouden, indien men bij tijds door redelijke bevrediging die krachten had geleid en beteugeld.

Wat is er gebeurd? Terwijl aan den eenen kant te veel, ja het destijds onmogelijke, werd verlangd, hield men aan den anderen kant jaren lang zijne hand geheel gesloten, en nu, nu zal van een gebouw, waarvan men zeer veel had kunnen behouden, zeer veel moeten worden gesloopt.

Ik wil, zoo sprekende, niet beweren, dat men ten onzent geheel vrij zou zijn gebleven van den invloed van gebeurtenissen, die sedert den aanvang dezes jaars het grootste gedeelte van Europa in beroering hebben gebragt. Welligt zouden wij altijd onzen tol hebben betaald; maar zeker is het te stellen, dat, wanneer men vroeger had gelet op de teekenen des tijds, wanneer men op het regte tijdstip had toegegeven, onze Staats-instellingen had ontwikkeld en verbeterd, en het volk zoo doende aan die instellingen meer had verbonden, wij niet zoodanige algeheele verandering zouden te gemoet gaan als thans noodzakelijk schijnt te zijn geworden.

Thans, ik moet het erkennen, bevatten de woorden waarheid, die in de Koninklijke boodschap van den 19den Junij 1848 worden aangetroffen. «Ik breng, zoo luidt het dáár, ik breng deze voorstellen bij «U Edel Mogenden ter overweging, met het oog niet slechts op onzen «binnenlandschen toestand, maar ook op de gebeurtenissen, welke «in de meeste overige Staten van Europa tot hervorming in den «maatschappelijken toestand hebben geleid. De voorzigtigheid gebiedt, «om niet uit het oog te verliezen, wat eene algemeene behoefte voor «de volken schijnt geworden te zijn. Ik vertrouw, dat de Grondwet,

«gewijzigd naar de voorstellen, welke door U Edel Mogenden staan «onderzocht te worden, aan de eischen van het tegenwoordig oogenblik «zal beantwoorden.» Die woorden, zij bevatten waarheid; zij geven de strekking der ontwerpen ondubbelzinnig aan; zij bevatten voor de geschiedenis onzer herziening eene belangrijke verklaring.

De voor ons liggende voorstellen moeten bevredigen, wat behoefte schijnt geworden te zijn; zij moeten beantwoorden aan den eisch van het tegenwoordig oogenblik; de wetgever bekent, dat hij in zijne handelingen niet zoo geheel vrij is, als hij het wel zoude wenschen. Inderdaad, Edel Mogende Heeren, tracht uwen Vorst te houden op zoodanig verheven standpunt, poogt aan de kroon dien invloed te verzekeren, als gij in gewone tijden in het belang des lands oorbaar zoudt achten, uwe pogingen zullen thans schipbreuk lijden. — Weigert aan het volk die medewerking tot de keuze van 's lands vertegenwoordiging, van welke door zeer velen ter goeder trouw zulke hooggespannen verwachtingen worden gekoesterd, en het is misschien met den bezworen grondwettigen gang van zaken gedaan. Zonder dat gij kunt verhinderen, wat gij niet wenschelijk keurt, zal op al het volgende de smet van ongrondwettigheid kleven, en de kiem van onbestendigheid zal zijn gelegd. — Onthoudt vrijheden, als het nu eenmaal in de voorstellen opgenomene regt van vereeniging, de vrijheid van onderwijs, de vermindering van het toezigt der Regering ook dáár, waar de kerk kan treden op het gebied van den Staat, en u ontvalt de waarborg van de zoo teregt geprezene en gewenschte orde en rust. In één woord, gij verliest uit het oog, wat behoefte voor ons volk schijnt geworden te zijn; gij beantwoordt niet aan de eischen van het tegenwoordig oogenblik.

Ik voor mij acht daarom de voorstellen over het algemeen noodzakelijk en reeds deswege de aanneming in het belang des volks.

Maar zoo ik sommige voorstellen aannemelijk acht, alléén omdat zij noodzakelijk zijn, aan vele, die wij reeds lang moesten bezitten, ken ik eene zeer *nuttige strekking* toe.

De bescherming der vreemdelingen hier te lande zal naar wensch kunnen geregeld worden. Zonder de oude gastvrijheid te verloochenen, zal men het belang van eigene nijverheid niet behoeven op te offeren, en de zorg voor ons armwezen beter kunnen handhaven. — De ministeriële verantwoordelijkheid, gebrekkig in de tegenwoordige Grondwet omschreven, zal behoorlijk kunnen worden geregeld. — Niet langer zullen de tractaten van handel en scheepvaart de nationale wetgeving kunnen te niet doen. — Voor de wetgeving ten aanzien onzer belangrijke overzeesche bezittingen zullen doelmatige bepalingen zijn gemaakt, welke, zonder de wetgeving omtrent de koloniën geheel aan den gewonen wetgever op te dragen, eene regeling door hem toelaat dáár, waar de behoefte is gebleken, terwijl eene wet, het beheer en de verantwoording der koloniale geldmiddelen regelende, zeer nuttig zal

kunnen zijn in hare gevolgen. — De openbaarheid der zittingen van de Eerste Kamer der Staten-Generaal en van die der Provinciale Staten is eene andere onmiskenbare verbetering. — Wordt door den toekomstigen wetgever het belang eener goede regtsbedeeling niet uit het oog verloren, de bezuiniging op ons regtswezen zal een nuttig gevolg der grondwets-herziening zijn. — Ons finantie-wezen zal, bij het vaststellen van eenjarige begrootingen, niet anders kunnen dan winnen. — Aan een beter bestuur van den waterstaat zal de Grondwet niet langer in den weg staan. — De bepalingen eindelijk, die het maken van veranderingen in de Grondwet te zeer belemmerden, zijn weggenomen.

Ziedaar zoovele punten, aan welke ik volgaarne eene zeer nuttige strekking toeken, en waarvan ik zeer heilzame gevolgen verwacht. Zal van andere voorschriften en bepalingen, die, als thans noodzakelijk, aannemelijk moeten voorkomen, de werking altijd even heilzaam wezen? Wie durft daaromtrent, ook na zoovele belangrijke wijzigingen, vruchten van het gemeen overleg, eene uitspraak, wie eene voorspelling doen? Ik voor mij zal mij bepalen tot de hoop, dat de vrees, die velen bezielt, dat eene regtstreeksche keuze van de leden der Tweede Kamer voor de ware behartiging van de belangen des lands schadelijk zal zijn, bij de uitkomst zal blijken ijdel te zijn geweest, althans zeer overdreven; dat, door het erkennen van het regt van vereeniging, het beginsel van orde, hetwelk de voorwaarde van alle vrijheid is, niet zal gevaar loopen, en dat vrijheid van onderwijs en vrijheid van godsdienst veeleer tot meerdere eensgezindheid en rust dan tot tweespalt aanleiding zullen geven.

Veel zal ook ten deze afhangen van den toekomstigen Nederlandschen wetgever. « Ruimte is hem overgelaten » zegt nog de Koninklijke boodschap van den 19 Junij, « om, bij gewijzigden loop der omstandig« heden, ook hierop acht te slaan en onze maatschappelijke instellin« gen gaandeweg te ontwikkelen en te verbeteren. » Voorzeker zal het gebrekkige, dat ook der nieuwe Grondwet moet aankleven, door eene verstandige wetgeving voor een goed deel kunnen worden verholpen.

Zwaar zal de taak zijn van de toekomstige Regering, van de toekomstige 's lands-vertegenwoordiging. Zij zal zich niet bepalen bij den reeds veel omvattenden arbeid, voor haar in de nieuwe grondwet weggelegd. In even ruime mate zullen de materiële belangen des lands, thans te zeer op den achtergrond geraakt, al hare aandacht vereischen.

Het is thans, Edel Mogende Heeren, ruim een jaar geleden, dat wij, in deze zelfde Kamer, de staatsbegrooting behandelende, een blik wierpen in den inwendigen toestand des lands. Wat vonden wij? Terwijl wij meenden, dat in het buitenland onze belangen niet behoorlijk werden behartigd, oordeelden wij, dat er geene voldoende spaarzaamheid werd aan den dag gelegd. Wij vonden onze belastingen slecht geregeld. Wij zagen geene pogingen aangewend, om de inkomsten van het Rijk te vermeerderen door het bevrijden der industrie

van de haar knellende banden. Geenerlei stap zagen wij gedaan, die de strekking had, nieuwe bronnen van welvaart te openen. En, wat ons binnenlandsch bestuur betrof, wij vonden de behoefte niet bevredigd aan een aantal wetten, die het daarstellen van werken van openbaar nut gemakkelijker moesten maken, de belangen van den landbouw moesten bevorderen, de ondersteuning van behoeftigen moesten regelen, de geneeskundige staatsregeling moesten verbeteren en zoovele andere belangrijke onderwerpen meer moesten behandelen.

Een jaar is er verloopen, en wat is er geschied? Niets van hetgeen destijds als behoefte erkend werd, is tot stand gekomen. En wat wij destijds nog meenden eerlang tot stand te zullen hebben gebragt, onze strafwetgeving, ligt onafgedaan dáár.

Gewigtig, ik herhaal het, is de taak van de toekomstige Regering, van de toekomstige Vertegenwoordiging. De aanneming der gewijzigde Grondwet is ook te dien aanzien in het belang der Natie. Die aanneming stelle de Regering en Vertegenwoordiging spoedig in de gelegenheid, niet alleen om die Grondwet door de vereischte wetten de vereischte werking te geven, maar ook en vooral, om onzen materiëlen inwendigen toestand krachtdadig te bevorderen.

Het zijn deze beschouwingen, Edel Mogende Heeren, die mij zullen leiden, om, op enkele uitzonderingen na, mijne stem aan deze ontwerpen te geven.»

XXVI. De heer VAN HARENCARSPEL: «Het was eene verblijdende gebeurtenis voor Nederland, door velen vurig verlangd, door vele anderen met vertrouwen verbeid, door het grootste gedeelte der Natie opregtelijk gewenscht, toen de Koning in de Troonrede bij den aanvang dezer zitting aan de Staten-Generaal aankondigde overtuigd te zijn van de noodzakelijkheid, om de Grondwet in onderscheidene punten te herzien, en Hoogstdezelve daarbij het voornemen te kennen gaf te zullen toonen, dat hij geene veranderingen schroomde, welke als wezenlijke verbeteringen in het staatsbestuur zouden kunnen beschouwd worden. Maar het was eene zeer ongelukkige behandeling der zaak, toen, na den val van Frankrijks troon in de maand Februarij dezes jaars, terwijl de Regering eenen geruimen tijd aan de ontwerpen van herziening gearbeid had, in Maart daaraanvolgende zoodanige zeven en twintig voorstellen van herziening aan deze Kamer werden ingediend, welke niet geschikt waren, om aan de gekoesterde verwachting, vooral in de bestaande omstandigheden, te beantwoorden. Wij weten intusschen, hoe onverwijld daarna het geëerbiedigd Hoofd van den Staat zich heeft verpligt gevoeld, aan den voorzitter dezer vergadering de bekende belangrijke mededeeling te doen. Wij weten ook, dat, na te hebben kennis genomen van het gevoelen der Tweede Kamer omtrent de voornaamste punten van herziening, welke, en zoo als deze die verlangde, het aan Zijne Majesteit almede heeft goedgedacht eene

bijzondere commissie te benoemen tot voordragt van een volledig ontwerp van grondwets-herziening. Wij weten eindelijk, dat uit het werk van die commissie bij den ministerraad zijn voortgevloeid de nieuwe voorstellen van herziening, in de maand Junij aan ons onderzoek onderworpen.

Wat nu mijne algemeene beschouwing dezer voorstellen betreft, zoo zijn de meeste, en daaronder de gewigtige hoofdstukken omtrent de godsdienst en het onderwijs, naar mijn oordeel, van zoodanigen geest en strekking, dat dezelve met mijne denkbeelden strooken, en ik mij daarmede met volledige overtuiging zal kunnen vereenigen. Ik verwacht van de meeste, bepaaldelijk mede van die, welke ik daar met name heb opgenoemd, hoe levendig de strijd hierover ook moge geweest zijn, en nog zijn, veel goeds in de gevolgen. Doch er zijn er ook enkele, die mij voorkomen niet geheel van overdrijving te kunnen worden vrijgekend, en waaromtrent bij mij in meerdere of mindere mate de bedenking bestaat, of wel, bij den indruk der bijzondere omstandigheden van het oogenblik, toen zij zijn ontworpen, de toekomst en het duurzaam welzijn des lands genoegzaam, en zoo als het mij noodzakelijk toeschijnt, zijn in het oog gehouden. Zoo zal ik hoogst waarschijnlijk mij bezwaard gevoelen, om het derde hoofdstuk aan te nemen: vooral in opzigt tot het verkiezingsstelsel voor de leden van de Tweede Kamer, hetwelk ik, zoo als het hier is voorgedragen, zeer gevaarlijk en in ieder geval allernadeeligst acht voor ons land en volk. Zoo zal ik mij zoolang mogelijk beraden, of ik, met voldoende gerustheid, aan het eerste hoofdstuk, met het oog op art. 15 en op de bestendige rust en veiligheid van den Staat, mijne goedkeuring zal kunnen schenken. Ik zal mij gelukkig rekenen, zoo ik dit zal kunnen doen. Want, ofschoon ik van meening ben, dat wij vrij en onbeschroomd kunnen en moeten beraadslagen en besluiten, geloof ik, dat het algemeen belang van den Staat, in de schatting van ieder onzer, de aanneming van elk dezer voorstellen kan of moet vorderen, in zooverre hij die aanneming òf volstrekt noodzakelijk, òf met zijne innige overtuiging niet ten eenemale strijdig acht, en dat ieder onzer gestemd moet zijn, om, zoo het naar de inspraak van zijn geweten voor hem slechts mogelijk is, tot de tot-stand-brenging van het geheel met betamelijke inschikkelijkheid mede te werken, en daarvan bewijzen te geven.

Overigens huldig ik geheel en al het beginsel van krachtdadige bezuiniging door vereenvoudiging der staatshuishouding, door het tegenwoordig ministerie zoozeer vooruitgezet. Daarom heb ik reeds in 1843 met al mijn vermogen geijverd voor het ontwerp van wet tot reorganisatie van de regterlijke magt, maar helaas! zonder dat het heeft mogen baten. Daarom heb ik ook nu onlangs wederom mijne stem gegeven aan de voordragt tot vermindering der raadsheersplaatsen bij vacaturen in de geregtshoven, maar ook thans wederom zonder het gewenscht gevolg. Mogt zoodanig stelsel van be-

zuiniging, als door de tegenwoordige Regering zoo luide verkondigd en in hare banier gevoerd wordt, toch eindelijk toepassing vinden en geene teleurstelling in dat opzigt ondervonden worden! Bijaldien de behoorlijke toepassing niet mogt volgen, en wanneer niet tevens de bronnen van algemeene welvaart met beleid en zorg zullen worden geopend, van belemmeringen ontdaan, en krachtig zullen worden ondersteund, dan vrees ik voorwaar, dat de Natie, gebogen onder den zwaren schuldenlast, tijdens de vereeniging met België op hare schouderen gelegd, en sedert 1830 tot 1840 zoo aanzienlijk vermeerderd, de gevolgen van de tegenwoordige buitengewone omstandigheden niet zal kunnen te boven komen, maar ten laatste onder dien last zal bezwijken en dat de vroegere krachtsinspanning en opofferingen in zoover te vergeefs zullen zijn aangewend, als 's lands toestand, zonder dat wij oneerlijk worden, niet te redden zal zijn. Deze overweging zal bij mij dan ook niet zonder grooten invloed blijvën bij de beoordeeling van het tweede hoofdstuk, waarin het behoud van den Raad van State als noodzakelijk is voorgedragen, eene instelling, welke mij hoe langer hoe meer is toegeschenen te kunnen worden gemist, naar mate ik getracht heb mij den waren aard van het nieuwe stelsel duidelijker voor den geest te brengen. Ja wanneer ik mij, om mij zoo uit te drukken, op de regte wijze in de werking van dat nieuwe stelsel, wat het ministerie en de ministeriële verantwoordelijkheid aangaat, zoek in te denken, dan komt mij die instelling niet slechts inderdaad ontbeerlijk voor, maar zelfs schadelijk te kunnen werken.

Deze zijn, Edel Mogende Heeren, in het kort mijne algemeene beschouwingen over de gewigtige voorstellen, waarover wij thans beraadslagen. Ik zal dezelve noch vermeerderen noch uitbreiden, maar mij tot het gezegde bepalen, om verder bij de afzonderlijke hoofdstukken alleen dan het woord te vragen, wanneer mij zulks noodzakelijk zal toeschijnen »

XXVII. De heer HIDDEMA JONGSMA: «Schetsten velen van U Edel Mogenden, die tot heden deel aan deze discussiën namen, den moeijelijken toestand, waarin wij ons geplaatst zien, en betuigden zij, dat zij, diep doordrongen van het hooge gewigt hunner roeping, tot deze discussiën waren overgegaan, niemand zal het dan bevreemden, dat ook ik, thans aan haar deel nemende en het woord erlangd hebbende, met de betuiging aanvang, dat het gevoel der op mij als volksvertegenwoordiger rustende verpligtingen nooit bij mij meer levendig is geweest, ik nooit het teedere, aan de vervulling dier pligten verknocht, inniger besefte, dan op dezen gewigtigen stond, waarop ik met U Edel Mogenden geroepen word, om de grondwettige instellingen, waarop vóór meer dan 30 jaren het Nederlandsch Staatsgebouw is opgetrokken, en met geringe wijzigingen steeds is bestuurd, te her-

zien, vele van hare belangrijkste bestanddeelen òf door andere te doen vervangen òf te doen wegvallen, en alzoo te beslissen over het toekomstig lot van mijn dierbaar vaderland.

Dat gevoel, dat besef vermeerdert en dringt zich in grootere mate aan mij op, wanneer ik den blik werpe op hetgeen overal om ons plaats grijpt, of het oog vestige op de staatkundige verwikkelingen, waarin schier geheel Europa zich gevoelt voortgezweept, en welke hare uitwerking ook in Nederland niet geheel onbekend en ongevoeld hebben doen zijn.

Met schroom, waarom zoude ik het ontveinzen, zag ik dan ook het tijdstip naderen, waarop de XII wets-ontwerpen, ons door de Regering ingediend, en die een volledig ontwerp van grondwets-herziening bevatten, aan onze openbare beraadslagingen zouden worden onderworpen.

Niet, Edel Mogende Heeren, — ik houd mij verpligt dit hier openlijk te verklaren — niet omdat ik niet overtuigd was, dat onze Grondwet, ofschoon ik haar nimmer zoo gebrekkig beschouwde als velen van U Edel Mogenden, metderdaad geene wijziging en verandering van noode had; niet omdat ik in haar geene leemten en gebreken, wier aanvulling en verbetering zelfs meer dan gewenscht zijn, erkende — getuige toch daarvan het door mij gesprokene ter gelegenheid der behandeling van het voorstel tot herziening der Grondwet, door negen onzer geachte medeleden in 1844 der Kamer ingediend, en tot welk voorstel ik niet vermeende te mogen of te kunnen toetreden, om de innige overtuiging, welke mij toen bezielde en nog heden bezielt, dat een voorstel tot zoodanige herziening nimmer gewenschte vruchten kan aanbrengen, nimmer doel zal treffen, ja den grond tot moeijelijke en immer te vermijden verwikkelingen kan leggen, tenzij het zijnen oorsprong ontleene van het Hoofd van den Staat, tenzij het initiatief daartoe door de Regering genomen worde — geenszins, ik herhale het, de meening, dat niet eene Grondwets-herziening dringende behoefte is, en de bestaande niet vele verbeteringen en bezuinigingen in ons Staatsbestuur belemmerde, veroorzaakte bij mij dien schroom, maar alleen en uitsluitend het hooge gewigt des ontwerps, en de toestand, waarin, en de omstandigheden, waaronder wij tot de behandeling van hetzelve ons geroepen gevoelen.

Doordrongen van dat gevoel en in zoodanige stemming, heb ik met de meeste ernst en naauwgezetheid van den beginne aan de voorgestelde wets-ontwerpen onderzocht en overwogen, en werd ik bij dat onderzoek, bij die overweging, aan de eene zijde geleid door de overtuiging, dat het in de gegevene omstandigheden pligt was, aan de stem des Konings gehoor te verleenen, en van eigene denkwijze iets ten offer te brengen. Het bewustzijn, dat die toegefelijkheid hare grenzen behoort te hebben en, dáár, waar over vitale beginselen te beslissen valt, de gevestigde meening alleen voor redelijke gronden

mag wijken, verbood mij aan de andere zijde aan zoodanige bepalingen mijne toestemming te verleenen, welke, naar mijn oordeel, in hare werking niet dan nadeelig kunnen zijn, en strijden met de waarachtige belangen van Nederland.

Zal de door mij bij deze onze beraadslagingen te volgen gedragslijn dan de proeve leveren, dat ik in sommige, ja in vele, opzigten van eigen denkwijze ten offer heb gebragt, zij zal ook de bewijzen dragen, dat ik, dáár, waar naar mijne gemoedelijke overtuiging zoodanig offer noch kon noch mogt gebragt worden, ik met vrijmoedigheid mijne opinie heb doen kennen, en tegen die wets-ontwerpen, waarin bepalingen van dien aard zijn opgenomen, eene afkeurende stem zal uitbrengen.

Ik zal in het aangeven en ontwikkelen van die onderwerpen, waarop mijn laatst gezegde doelde, en waaraan ik geene vrijheid vermeen te hebben mijne goedkeurende stem te verleenen, zeer kort kunnen zijn en ook metderdaad zijn, daar zij zich, na de jongste door de Regering aangebragte belangrijke wijzigingen, voor welker aanbrenging ik haar gaarne mijnen dank en hulde breng, slechts tot twee bepalen, en deze in veelvuldige en veelsoortige schrifturen, zoo tusschen Regering en Kamer gewisseld als aan beide ingediend en door den druk algemeen gemaakt, behandeld en ter toetse gebragt, en daarenboven in de discussiën van gisteren en heden door velen van U Edel Mogenden, en vooral, wat één derzelve betreft, door de rede van mijnen hooggeachten vriend, met de hem eigene duidelijkheid en kernachtigheid, nader toegelicht zijn.

Want, Edel Mogende Heeren, ofschoon ik vurig gewenscht had, dat de bepaling omtrent het regt van vereeniging en vergadering niet in de Grondwet ware opgenomen; dat, ingeval bijzondere omstandigheden eene verandering in de opvolging van den troon noodzakelijk maakten, het regt van voorstel daartoe uitsluitend der Regering ware voorbehouden; het initatief tot het daarstellen van wetten en reglementen voor onze koloniën en overzeesche bezittingen der Tweede Kamer niet ware toegekend; ofschoon ik in het wets-ontwerp omtrent de zamenstelling der Provinciale Staten en gemeentebesturen meer aan het oordeel en de beslissing van den gewonen wetgever gaarne had zien overgelaten; in dat omtrent de defensie (ofschoon ik niet zooverre ga als velen van U Edel Mogenden) sommige bepalingen liever had gemist en de daarstelling van andere mede aan den gewonen wetgever zag opgedragen; omtrent het onderwijs aan het behoud der bestaande bepaling in de Grondwet verre de voorkeur zoude geven, — zal ik echter, naardien mijne omtrent die punten bestaande bezwaren, vooral na de belangrijke toevoegselen aan het eerst en laatst door mij genoemde aangebragt, als van meer ondergeschikt belang te achten zijn, hieromtrent het stilzwijgen bewaren, mijne inzigten aan die der Regering en van U Edel Mogenden ten beste geven, en, met een onbezwaard gemoed

en gerust geweten, ten voordeele van de wets-ontwerpen, waarin zij zijn opgenomen, mijne stem uitbrengen.

Ik bepaal mij dan thans, onder reserve, om, wanneer in den loop der discussiën mij zulks geraden mogt voorkomen, op nieuw het woord te vragen en mijn gevoelen te doen kennen, uitsluitend bij de twee volgende hoofdpunten, welke, onder meer andere, steeds als meer dominerende zijn beschouwd, en als zoodanig in de tusschen Regering en Kamer gewisselde stukken zijn opgenomen en behandeld.

Deze zijn: I. het kiesstelsel.

Nooit, Edel Mogende Heeren, heeft het denkbeeld van regtstreeksche verkiezingen voor mij veel uitlokkends gehad, en tot heden heb ik mij noch van het heilzame, noch van het nuttige, veelmin van het volstrekt noodzakelijke van zoodanige verkiezing kunnen overtuigen, en de bedenkingen en bezwaren, welke bij mij tegen haar bestaan, voor de gronden, tegen deze ingebragt, kunnen opgeven.

Ik beschouwde haar steeds aan veelvuldige en veelsoortige gebreken onderhevig; ik vermeende steeds, dat zij in de toepassing teleurstelling bij velen en ontevredenheid bij niet weinigen zouden opwekken, en de resultaten, door haar verkregen, in menig opzigt aan de verwachtingen geenszins zouden beantwoorden.

Aan eene verkiezing met éénen trap, aan eene keuze, uit te brengen door een kiescollegie, door stemgeregtigden onmiddellijk benoemd, daarentegen, was, naar mijne beschouwing, verre de voorkeur te geven, als wordende door haar vele der door mij aan de regtstreeksche verkiezing toegekende bezwaren vermeden, en kunnende zij met meer zekeren grond den waarborg leveren, dat mannen gekozen zullen worden van beproefde kennis en zelfstandigheid, en die in waarheid kunnen gezegd worden de kern der natie te vertegenwoordigen.

Ik behoorde dan ook onder diegenen van U Edel Mogenden, wier gevoelen als zoodanig in de verslagen dezer Kamer zijn opgenomen, terwijl ik, om zooveel in mij was van mijne bereidvaardigheid tot medewerking met de Regering, ten einde tot eene gewenschte uitkomst in deze te geraken, te doen blijken, mij niet ongenegen verklaarde, om tot eene directe verkiezing voor de leden der Tweede Kamer toe te treden, maar alleen onder de uitdrukkelijke voorwaarde, die ik als eene *conditio sine qua non* wilde beschouwd hebben, dat, nu aan de Tweede Kamer een zoozeer uitgebreid democratisch element ten grondslag wierd gelegd, voor één krachtig tegenwigt wierd zorg gedragen, steeds en ten allen tijde bij magte, om die gevaren af te wenden, welke, ten gevolge dier zoo aanmerkelijke wijziging onzer staats-instellingen, de grondzuilen van den Staat en die des Troons immer zouden kunnen bedreigen.

Met hen van U Edel Mogenden, die met mij dit gevoelen deelden, vermeende ik zoodanig tegenwigt te kunnen en te zullen vinden in de daarstelling eener krachtige Eerste Kamer, en drong bij het

voorloopig verslag met U Edel Mogenden daarop bij de Regeering met den meesten ernst aan. Dan, ofschoon de Regering bij hare memorie van beantwoording erkende, dat het primitief door haar ten deze voorgestelde niet vrij was van de door U Edel Mogenden hetzelve aangetijgde gebreken, en zij ten gevolge dier overtuiging — het zij verre van mij zulks te willen ontkennen — in art. 4 van het IIIde wets-ontwerp belangrijke verbeteringen aanbragt en van hare gezindheid tot gemeen overleg en toenadering geen gering bewijs gaf, moet ik echter verklaren, dat de waarborg, mij dáár gegeven, op verre na niet beantwoordt aan dien, welken ik in gemoede vermeen te kunnen en te moeten erlangen, zal ik vrijheid hebben, aan het door de Regering voorgestelde kiesstelsel mijne goedkeuring te verleenen.

Wilde ik mijne beschouwingen in deze nader U Edel Mogenden voordragen en in eene ontwikkeling derzelve treden, ik zoude vreezen in herhalingen te vervallen, dezelve, na al het ten deze vóór mij reeds zoo juist aangevoerde, in minder krachtige kleuren te doen uitkomen, misbruik te maken van uwe dierbare oogenblikken, en noodeloos deze gewigtige beraadslagingen te rekken. Ik wil, ter vermijding èn van het een èn van het ander, mij, met verwijzing naar hetgeen omtrent het kiesstelsel zoo in het voorloopig als algemeen verslag is opgenomen, en naar de redevoeringen van velen van U Edel Mogenden, bij deze discussiën uitgesproken, mij uitsluitend bepalen bij deze verklaring, dat ik vermeenen zal den door mij verlangden waarborg verkregen te hebben, indien ik in de ontwerpen leze: «dat de Eerste Kamer onontbindbaar is, zamengesteld uit leden, «door den Koning gekozen uit hen, die door diensten, den Staat «bewezen, door geboorte of gegoedheid onder de aanzienlijksten van «den lande behooren, en die benoeming zij *ad vitam*;» en ik dàn met het stelsel van directe verkiezing, zoo als het door de Regering is voorgesteld, vrede zal kunnen hebben, en voor hetzelve mijne stem zal uitbrengen.

II. Het andere hoofdpunt, in de voorgestelde ontwerpen opgenomen, en tegen welks vaststelling ik mij verpligt acht te strijden, betreft het VIde ontwerp en wel de bepaling omtrent het regt van placet, of liever die omtrent den afstand van het Koninklijk regt van placet.

Ik heb het diep betreurd, Edel Mogende Heeren, dat de Regering door de opname eener bepaling in dit wets-ontwerp omtrent de briefwisseling met de hoofden der onderscheidene kerkgenootschappen, en omtrent de afkondiging van kerkelijke voorschriften, andermaal een onderwerp in deze Kamer heeft ter sprake gebragt, en buiten haar op hetzelve de aandacht van het algemeen heeft gevestigd, waaromtrent èn het een èn het ander minder wenschelijk is.

Ik heb het diep betreurd, dat de Regering, na het in den vorigen jare ten deze bij de behandeling van het IIde boek van het Wetboek

van Strafregt voorgevallene, andermaal, en zulks zonder noodzaak, onze beoordeeling en beslissing heeft ingeroepen over een onderwerp van zoo kieschen en teederen aard, en ik vermeende dan ook met velen van U Edel Mogenden bij de Regering te moeten aandringen, en zulks herhaaldelijk, om de door haar voorgestelde bepaling in art. 8 in te trekken.

Vruchteloos waren echter daartoe deze welmeenende pogingen. De Regering heeft vermeend aan dat, mijns erachtens billijk en regtmatig, verlangen niet te kunnen voldoen, en wij zijn dan op nieuw geroepen, om onze denkwijze omtrent het regt van placet te doen kennen.

Ik zal mij echter ontslagen achten, om mijne meening omtrent dit regt en de noodzakelijkheid, dat hetzelve met kracht en klem gehandhaafd en uitgeoefend worde, in het breede te ontvouwen; ik acht mij zulks te eerder, omdat ik daardoor alle onaangename aanraking met en zelfs de geringste kwetsing van het gevoel der andersdenkenden kan vermijden, en gaarne vermijde. Ik wil U Edel Mogenden verwezen hebben naar het door mij omtrent het regt van placet gesprokene in de zitting van den 19den Julij des vorigen jaars, en de verklaring afleggen, dat mijne opinie, toen geuit, nog onveranderd die is, welke ik heden koester en met mijne geheele ziel beâme, en ik alzoo nimmer zal kunnen medewerken tot de opheffing en vernietiging van een in mijn oog allerbelangrijkst regt van de Kroon.

Alleenlijk zij het mij vergund de opmerking te maken, dat de heilzame en belangrijke bepaling van het behouden art. 194 der Grondwet, eene bepaling, aan welke U Edel Mogenden en onze tegenwoordige ministers van Binnenlandsche Zaken en Hervormde Eeredienst ten vorigen jare zooveel gewigt hechtten, en welker behoud ik voor orde en rust onontbeerlijk acht, — dat, zeg ik, die bepaling, bij de aanneming van het thans ten aanzien des placets voorgestelde, ten eenemale illusoir gemaakt en geparalyseerd wordt, en de vraag voor te stellen, of het wel mogelijk is, dat de Koning wake, dat iedere godsdienstige gezindheid zich houde binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat, indien de middelen, om tot de kennis te geraken van hetgeen door elke gezindheid wordt verrigt of nagelaten, Hoogstdenzelven voor het meerendeel worden ontnomen, en alle kerkelijke voorschriften, van welken aard ook en van wien ook emanerende, vrijelijk mogen worden afgekondigd?

Ik voor mij betwijfele zulks en vind mij in dien twijfel versterkt door de herinnering, dat zeer velen van U Edel Mogenden, en onder die de zoo even door mij genoemde ministers, èn het regt van placet èn het vaststellen van strafbepalingen op de schending van hetzelve noodzakelijk achtten, opdat de Koning aan de verpligtingen, bij dat artikel der Grondwet Hoogstdenzelven opgelegd, zoude kunnen beantwoorden. Tot staving van dit mijn beweren beroep ik mij op de

gedrukte handelingen der discussiën van den 19den, 20sten en 21sten Julij des vorigen jaars.

Edel Mogende Heeren! Tot dit weinige vermeen ik mij thans te mogen bepalen, in het vaste vertrouwen genoeg te hebben gezegd, om mijne beschouwing omtrent de door mij behandelde onderwerpen te doen kennen, en te gelijk bij U Edel Mogenden en bij de Regering de overtuiging te hebben gevestigd, dat, zal ik mijne stem *tegen* sommige der wets-ontwerpen uitbrengen, zulks niet geschiedt uit te groote voorliefde en gehechtheid aan eigéne denkwijze, maar uit het bij mij gevestigd gemoedelijk bewustzijn, van daardoor overeenkomstig eed en pligt te zullen handelen, en datgene te behartigen, wat het waarachtig belang des Vaderlands vordert, waartoe steeds alle mijne pogingen, alle mijne handelingen hebben gestrekt. »

XXVIII. De heer BOTS: « Ik had mij niet voorgesteld, om bij de algemeene beraadslagingen over de herziening der Grondwet het woord te voeren. Na het verhandelde evenwel in de zitting van gisteren, vind ik mij gedrongen, ook mijne zienswijze omtrent dat gewigtig onderwerp kortelijk kenbaar te maken. Met zoo velen in den lande heb ik het steeds betreurd, dat de herziening, in den jare 1840 ondernomen, zulke onbeduidende uitkomsten had opgeleverd, dat zij tot niets anders had gestrekt, dan om de onrust en de ontevredenheid in de gemoederen te bestendigen, en om de behoefte aan meer vrijzinnige, meer vereenvoudigde en tot aanmerkelijke bezuinigingen leidende staats-instellingen des te levendiger te doen gevoelen. Doch hoe vurig ook mijn wensch gerigt was naar eene meer volledige herziening, wil ik echter gaarne bekennen, steeds in het gevoelen te hebben gedeeld van hen, die vermeenden, dat de voorstellen, welke daartoe moesten leiden, van de Regering behoorden uit te gaan, om eene krachtige en welberadene zamenwerking te kunnen verwachten, om daaruit voor het Vaderland en het algemeen welzijn heilrijke vruchten te zien geboren worden. Het is inderdaad te bejammeren, dat de Regering zoo menige gunstige gelegenheid, om aan het meermalen door U Edel Mogenden zoo nadrukkelijk geuite verlangen, om aan den wensch der Natie gehoor te geven, onbenuttigd heeft laten voorbij gaan. Edoch waarom langer bij het verledene stilgestaan? De lang gewenschte dag brak eindelijk aan, en het was mij eene wezenlijke vreugde, bij de opening onzer tegenwoordige zitting, uit den mond des Konings de toezegging te vernemen, dat nog in den loop van dezelve wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet van Regeringswege zouden worden aangeboden. Maar nog meer verheugde ik mij, toen het Zijner Majesteit behaagde, na deze Kamer omtrent de noodzakelijkste punten van herziening te hebben geraadpleegd, eene commissie, zamengesteld uit mannen, wier vrijzinnige gevoelens bekend waren, met de gewigtige taak te belasten, om een volledig herzie-

nings-ontwerp te vervaardigen. De in zoo vele opzigten verdienstelijke arbeid dier commissie is u bekend, en dezelve heeft ten grondslag gelegen aan de wets-ontwerpen, welke thans aan uwe beraadslagingen zijn onderworpen.

Alvorens verder te gaan, moet ik nog met een enkel woord gewagen van den invloed, die op het werk der herziening noodwendig werd uitgeoefend door de gewigtige staatkundige gebeurtenissen, welke bijna alle Staten van Europa tot in hunne grondslagen hebben geschokt. Laten wij het niet ontveinzen, Edel Mogende Heeren, dat die invloed eene aanmerkelijke wijziging zoowel in de inzigten van ons allen als in die der Regering heeft te weeg gebragt. Maar was die invloed gelukkig of was hij noodlottig? Ik voor mij geloof veeleer het eerste dan het laatste, omdat hij, mijns erachtens, heeft medegewerkt, om vele dier groote beginselen van vrijheid te doen erkennen en huldigen, welke zonder denzelven welligt nog langer uit de hoogste staatswet waren verwijderd gebleven, en omdat hij ons niet zal beletten, om, zoo als er reeds van den aanvang heeft plaats gehad, met kalmte en beradenheid het belangrijk werk, dat ons thans bezig houdt, voort te zetten en te voltooijen. Eere den Vorst, die zich niet aan het gewigt van dien invloed onttrok, maar nog bij tijds de meer omvattende behoeften erkende, die daardoor geboren werden! Eere het volk, dat, dankbaar voor die erkenning, door het bewaren van rust en orde, zich reeds bij voorraad het genot van meerdere vrijheid en staatkundige regten waardig toonde!

Alsnu overgaande om mijn gevoelen te openbaren over de voorgedragene wets-ontwerpen, strekt het mij tot genoegen, de verklaring te kunnen afleggen, dat ik mij wel met nagenoeg alle dezelve kan vereenigen, en ik acht het derhalve onnoodig, die in alle bijzonderheden te beoordeelen. Niet, Edel Mogende Heeren, omdat de gebreken, die dezelve in mijn oog nog aankleven, gering zijn te schatten, maar omdat ook ik gaarne iets van mijne persoonlijke overtuiging ten offer wil brengen, ten einde een werk, dat reeds zoo langen tijd reikhalzend werd te gemoet gezien, dat reeds al te lang in bearbeiding was, zoo spoedig mogelijk te helpen daarstellen. Dit offer valt mij des te ligter, omdat ik daardoor gehoor geef aan de welmeenende roepstem van het geëerbiedigd Hoofd van den Staat, en omdat ik de verantwoordelijkheid niet op mij wil laden, van te hebben medegewerkt tot de schromelijke gevolgen, welke eene teleurstelling in hoogst gespannen verwachtingen welligt zoude kunnen na zich slepen.

Ik kan evenwel niet afzijn mijn leedwezen te betuigen, dat men bijna elk vrijzinnig beginsel, dat in de voordragten geschreven staat, wanneer het op de uitoefening aankomt, al te schroomvallig met allerlei behoedmiddelen van voorzorg, voorbehoud of beperking heeft omgeven; dat, zoo als gisteren door den geachten redenaar, voor mij gezeten, zoo welsprekend is betoogd, de weêrklank van schier

elk dier beginselen is, strafwet. Ik bedoel hier voornamelijk die bepalingen, welke betrekking hebben op het regt van vereeniging en vergadering, op de belijdenis en uitoefening der godsdienst. Ik weet het, de Regering had velerlei wenschen en verlangens te bevredigen, velerlei uiteenloopende inzigten zoo mogelijk te vereenigen; zij had aan menigen overdreven eisch het hoofd te bieden. Ik wil het haar dan ook niet als misdrijf toerekenen, wanneer zij zich heeft beijverd, om toenadering en eenstemmigheid te bevorderen; maar ik kan de vrees niet verbergen, dat zij welligt door al te veel toegeefelijkheid de toekomst in meerdere of mindere mate aan het oogenblik heeft prijs gegeven en dat zich de nadeelige gevolgen daarvan vroeg of laat zullen doen gevoelen.

Ook ten aanzien der vereenvoudiging onzer staats-instellingen en de bezuiniging, daardoor te verkrijgen, had ik meer afdoende hervormingen verlangd. Wij mogen niet voorbijzien, Edel Mogende Heeren, dat de druk der belastingen zwaar op de Natie weegt; dat de verwachtingen, die zij van de grondwets-herziening koestert, geene geringe teleurstelling zullen ondervinden, wanneer zij bij voortduring onder diezelfde lasten moet gebukt gaan. Ik erken, dat bij vele bepalingen de gelegenheid is aan de hand gegeven, om aanzienlijke bezuinigingen in te voeren, maar ik moet niettemin betwijfelen, of ten deze wel al datgene is gedaan, wat had kunnen en behooren gedaan te worden.

Bezwaren van ondergeschikt belang ga ik met stilzwijgen voorbij. Omtrent vele derzelve is herhaalde reizen tusschen deze Kamer en de Regering onderhandeld, en in de gegeven omstandigheden zal het wel onmogelijk zijn, te dien opzigte tot eenstemmigheid van gevoelen te geraken. Er is echter een wets-ontwerp, waaraan ik, zoo als hetzelve is liggende, onmogelijk mijne goedkeuring kan hechten. Het is dat betreffende de *defensie*. Vooreerst acht ik de bepalingen, daarin vervat, als zoovele beletselen tegen de zoo hoogst wenschelijke en zoo dringend noodige bezuiniging en inkrimping der staats-uitgaven; ten tweede is de verpligte zeedienst, daarin opgenomen, zoozeer in strijd met de zeden en de neiging der ingezetenen van sommige provinciën, dat zij den reeds zoo drukkenden last der nationale militie ondragelijk zoude maken. Ik acht het derhalve allezins wenschelijk, dat de Regering er alsnog toe moge komen, om gehoor te geven aan het nagenoeg algemeen geuite verlangen, en dit ontwerp alsnog zal wijzigen, in den geest, zoo als is aangegeven in het laatste algemeen verslag.

En hiermede konde ik deze mijne beschouwingen eindigen, ware het niet, dat ik mij gedrongen gevoelde, om met een enkel woord te gewagen van hetgeen gisteren door een lid uit Gelderland, en ook nog heden door enkele sprekers, ten aanzien van het regt tot vrije afkondiging van kerkelijke voorschriften en ten betooge der noodzake-

lijkheid van het behoud van het regt van placet is in het midden gebragt. Wat dit regt op zich zelf betreft, zal ik mij vergenoegen met te verwijzen naar de beraadslagingen, die nu een jaar geleden in deze vergadering hebben plaats gehad, en waarbij met zoovele bondige redenen is aangetoond, dat met het regt van placet onbestaanbaar is de vrije uitoefening der in den Staat erkende en op vrijheid regt hebbende roomsch-katholijke godsdienst; dat ruim 1,200,000 inwoners het bezit dier vrijheid zeer hoog schatten, en dat zij zich dezelve tot geenen prijs zullen laten ontnemen. Ik zal overigens het bedoelde lid niet volgen in de beoordeeling der redenen, door hetzelve tot staving zijner meening aangevoerd. Indien die redenen eenige wederlegging verdienden, dan is zulks bereids geschied door een spreker, die mij is voorgegaan, op eene wijze, die het overbodig, die het gewaagd zoude maken, daar ietwes bij te voegen.

Ik eindig dan met den wensch, dat de tegenwoordige beraadslagingen aan U Edel Mogenden mogen strekken tot bevestiging van de rust en eendragt bij het Nederlandsche volk, en tot bevordering van het waarachtig heil des Vaderlands. Ik heb gezegd. »

XXIX. De heer GEVERS VAN ENDEGEEST: « Toen de overtuiging des Konings was geboren, dat de Grondwet moest worden herzien, en de 27 wets-ontwerpen waren aangeboden, welke niemand voldeden, en de groote gebeurtenissen van Februarij een geheel anderen keer aan de denkbeelden hadden gegeven, wees het geëerbiedigd Opperhoofd van den Staat het eerst den nieuwen weg aan, welken men zou inslaan. De Koning noodigde de Kamer uit haar verlangen te openbaren. Hij gaf alzoo met de daad het eerst een voorbeeld *van inschikkelijkheid* en *van het ten offer brengen van eigen denkwijze.*

Maar het schier eenstemmige programma der Kamer voldeed niet aan hen, die zeiden, dat men met den geest des tijds mede moest gaan, en naar veel milder instellingen streven. De zeer vrijzinnige commissie van 17 Maart werd benoemd, om van hare zijde een voorstel tot herziening te leveren. Dit werk werd openbaar gemaakt, maar het ministerie SCHIMMELPENNINCK kon er zich niet mede vereenigen; — en nadat in het hervormde ministerie zich wederom twee leden der genoemde commissie bevonden, bood de Regering de XII wets-ontwerpen aan, ons allen overbekend; — op het werk der commissie was hierbij in veel opzigten teruggekomen, — en het gemeen overleg, in den waren zin des woords, bragt in die wets-ontwerpen nog veel verbeteringen te weeg, overeenkomstig den aandrang der Kamer. En zoo zijn na vijf maanden arbeid en moeite tot stand gekomen de XII ontwerpen, nog zeer onlangs, nog heden gewijzigd, en herwijzigd, zoo als zij thans aan onze beraadslaging onderworpen zijn.

Het tegenwoordig ministerie is in zijn kortstondig bestaan niet altijd homogeen, niet altijd eenstemmig geweest; de bewijzen zijn er van

voorhanden. Maar omtrent deze gewigtige zaken zal er wel eenstemmigheid bestaan, — zoo niet, het hebbe de goedheid, mij uit dien waan te helpen. Maar in de veronderstelling, dat het ministerie waarlijk eenstemmig is, dan valt er niet aan te twijfelen, of althans sommige leden van hetzelve hebben ook een voorbeeld van inschikkelijkheid gegeven en van het ten offer brengen van eigene denkwijze. En ik doe hulde aan die twee leden inzonderheid, die hierdoor, in het waarachtig belang des lands, *mogelijk* hebben gemaakt de verwezenlijking eener herziening, welke, zonder hunne krachtige medewerking, thans *onmogelijk* zou zijn geweest.

Nu vraag ik aan anderen en aan mij zelven: wat is hier naar eed en geweten onze pligt?

Wij kunnen niet aftreden, wanneer het niet gaat naar onzen zin. Wij moeten blijven en wij moeten beslissen.

Ik acht het van mijn pligt, de gegeven voorbeelden te volgen en, even als velen van U Edel Mogenden zich daartoe reeds genegen hebben betoond, insgelijks inschikkelijk te wezen, en iets van eigen denkwijze ten offer te brengen; hetgeen de koninklijke boodschap van 19 Junij «ter bevordering van eendragt en tot waarachtig heil des «Vaderlands,» met aandrang ons op het harte drukt.

Maar 1°. hoeverre moet dit offer gaan; 2°. aan wien of waaraan is dit offer te brengen?

1°. Ik ben nimmer een man der *volharding* geweest, want toen ik mijne parlementaire loopbaan begon, eindigde die volharding; waarvan ik in het voorbijgaan toch moet zeggen, dat haar slechts éène zaak heeft ontbroken, om roemrijk in plaats van rampzalig te heeten: ik bedoel het welgelukken.

Ik was nimmer een man van *het behoud:* gij weet het allen. Sinds het oogenblik, dat ik hier werd geroepen, werkte ik krachtdadig mede, om ons te redden uit de verwarring in de geldelijke ongelegenheden, waarin de volharding ons had gedompeld. Gij zaagt mij altijd medestemmen en medeijveren, waar het de bevordering gold van zuinigheid, orde, vereenvoudiging; waar het de regelmaat betrof van het finantieel beheer; waar het aankwam op uitbreiding van vertier, op vrijheden van nijverheid of handel, of op beter beheer onzer zeemagt, voor dien handel en voor onze koloniën zoo onmisbaar. Maar ik ben vroeger geen zoo groot voorstander van grondwets-herziening geweest: ik heb lang gemeend, dat eene milde en opregte uitvoering der Grondwet, gepaard met eene zuiniger en beter en handiger administratie, zeer veel bezwaren kon doen ophouden en wenschen bevredigen; maar in die hoop teleurgesteld en nu het initiatief van de Kroon is gekomen, wil ik mij geenszins onttrekken aan de verwezenlijking van wat zoo algemeen schijnt te worden begeerd, van hetgeen waarvan ook door mij, in de gegeven omstandigheden, veel nut voor het land wordt verwacht.

Maar het offer van eigen denkwijze mag, naar mijne beschouwing,

slechts zoo verre gaan, totdat innige overtuiging mij zegt, dat aannemen wranger vruchten zou geven, dan verwerpen. In dien zin aarzel ik nog mijne stem toe te zeggen aan een der ontwerpen, reeds zoo dikwijls in onze beraadslaging aangeroerd, doch waarover ik thans niet zal uitweiden, dat der godsdienst. Gaarne echter zal ik mij door nadere beraadslagingen en inlichtingen trachten te laten overhalen; maar ik wil mij mijne stem voorbehouden tot het laatste oogenblik toe.

Het zou tijd verspillen zijn, hier de andere punten aan te halen, over de bezwaren, waarvan ik met velen wil heenstappen: — het zijn de hoofdpunten, gisteren en heden zoo dikwijls aangehaald en herhaald.

Omtrent den Raad van State echter kleef ik het gevoelen van velen van U Edel Mogenden niet aan. Dit hooge Staats-collegie, goed bezet en goed ingerigt, kan op verschillende wijzen, mijns inziens, met het meeste nut werkzaam zijn; en zoo het al onbetwistbaar aan de eene zijde uitgaven vereischt, het kan ook aan de andere menige uitgaaf besparen van ambtenaren, wier arbeid het op zich zou moeten nemen.

Vergunt mij intusschen, Edel Mogende Heeren, nog van een punt te gewagen, dusverre niet ter sprake gebragt, dat zeker eene kleinigheid is bij zoo vele allergewigtigste aangelegenheden, maar waarover ik niet zwijgen kan: men heeft noodeloos te veel willen verbeteren en somtijds niet eens verbeterd.

Ik vraag het: waarom de bewoordingen der eeden veranderd, of de formulieren bij aanneming en afstemming van wetten en dergelijke meer gewijzigd? Niets billijkte dit. Waarom in art. 34 der Grondwet, rakende het inkomen eener koningin-weduwe, zonder eenige wijziging van zin of beteekenis, alleen de woorden omgezet? Waarom in zooveel artikels den oorlog verklaard aan het onnoozele woordje *bij*, om «*door*» in de plaats te stellen; of waarom elders *aan* veranderd in «*op*», alsof het beter en sierlijker ware te lezen «*door*» de wet, dan *bij* de wet, en dat de kroon overgaat «*op*» iemand dan *aan* iemand: hetgeen voor het minst zeer twijfelachtig is. Dat men, toch een artikel veranderende, in het voorbijgaan er zulk eene taalkundige verbetering in brengt, dat laat zich begrijpen; wie zal het afkeuren? maar dat men opschriften en artikels alleen voor zulke doellooze zaken aanroert, omdat een taalkundige daar behagen in schepte: dat moet inderdaad verwondering baren; nog te meer, wanneer men te dier zake artikelen aangeroerd vindt, welke de Regering zegt als geschiedkundige herinneringen te willen behouden: zoo als de artt. 13, 14, 15, 21 en 22 der nog bestaande Grondwet. Behoudt ze dan ten minste met hare geschiedkundige fouten, indien het al fouten zijn. Neen! het stuit mij, het wil er bij mij maar niet in, dat een letterkundige (wiens talent ik trouwens bewonder, en wiens werken mij nog dezer dagen eene aangename verpozing van den stroeven arbeid der Grondwets-herzie-

ning waren) met de pen in de hand een exemplaar dier Grondwet in overhaasting doorloopt en er eenige woorden in verandert, en da wij dit als herziening der Grondwet zullen moeten aannemen. Waarl die na ons komen, zullen er de schouders van ophalen, of lang z naar de diepe scherpzinnigheid, welke ons noopte, om bijv. eerste wet voortaan te verklaren, dat er *noodzakelijkheid* be het opschrift van het Iste hoofdstuk te lezen: *Van het Rijk en* *inwoners*, in plaats van *het Rijk en* DESZELFS *inwoners*. Had men nog maar consequent geweest; maar neen, art. 21 verandert men om te lezen: «Bij ontstentenis van nakomelingschap uit den tegenwoordigen Koning WILLEM FREDERIK van Oranje-Nassau gaat de kroon over OP deszelfs zuster . . . . . in plaats van AAN deszelfs zuster. Had men dan ten minste ook veranderd *aan* ZIJN *zuster!* Maar ik schaam mij bijna, Edel Mogende Heeren! u hiermede langer bezig te houden. Ik zal de noodzakelijkheid, welke volgens art. 227 voor elke verandering bij de wet moet verklaard worden, hierin zoeken, dat het groote werk om zulke nietigheden niet moet worden vertraagd: anders stemde ik gewis te dezer zake de wet af.

2°. Maar aan wien of waaraan moet men het offer zijner denkwijze brengen? dit was mijne tweede vraag.

Is het *aan de omstandigheden in Europa?* Neen. In Italië hoopt men het juk af te schudden van alleenheersching of van vreemde heerschappij: maar wij kennen geene alleenheersching, en wij bezitten onze eigen vorsten, het oude Stamhuis van Oranje, op onzen grond geboren en gekweekt, steeds het plechtanker van den Staat, als gevaren hem bedreigden, en dat alle welgezinden in den lande voorzeker met mij innig wenschen te ondersteunen en te behouden.

In Duitschland grijpt men met geestdrift naar wat zoo lang werd onthouden: afschaffing van heerendiensten en van privilegiën, of gelijkheid voor de wet, of openbaarheid van regtsgedingen, of vrijheid van gaan en van komen, van schrijven en spreken, of eigen inzage van zaken: alle onschatbare voorregten . . . maar sedert eeuwen genoten in ons goede Nederland, dat van ouds en teregt de bakermat der vrijheid is genaamd.

In Frankrijk bezat men die voorregten — er was een burgerkoning; een charter, dat waarheid was; regtstreeksche verkiezingen; en men is er op eens in volle ontbinding en omwenteling geraakt, waarvan LAMARTINE, die haar leidde, nog onlangs in zijne geschiedenis der Girondins schreef: «La revolution est un fleuve, que rien ne saurait «arrêter dans son cours; ceux qui croyent le guider ne sont qu'en«trainés par son courant, ceux qui croyent le remonter périssent!» Het is er de strijd van het communismus — de worsteling van eene woelzieke menigte, die niets heeft te verliezen, door galeiboeven ondersteund, waarvan de uitslag welligt zal zijn dictatoriale magt, of regeringloosheid met verarming, plundering en moord, — totdat de republiek,

[illegible] eid, afgetobd, hijgend naar verademing, eindelijk zal zeggen, [illegible] als wederom LAMARTINE, na eene meesterlijke beschrijving dier [illegible]eilen, zich uitdrukte: «Reposons nous et reprenons la monarchie!» Wat heeft dit alles met ons gemeen? Wie vreest die onheilen hier? De onverlaten, die ze ons mogten willen berokkenen, zouden schipbreuk lijden, al was het maar op het gezond verstand van het volk der Nederlanden.

Moeten wij dan het offer onzer denkwijze brengen *aan het behoud van rust en orde in ons midden?* Ook niet, Edel Mogende Heeren! wij zijn meer bezadigd en bedaard; zoo als gisteren een geacht spreker uit Noord-Braband zeide, de beroeringen buiten 's lands zijn voor ons nuttige lessen. Onze goede burgers, onze nijvere ambachtslieden en arbeiders, de armoedigen zelfs, beseffen te levendig, dat onrust en beweging rampen zijn, welke hen het eerste treffen, omdat beweging en onrust de bronnen verminderen of stoppen, waaruit voor hen vertier of arbeid, of lafenis en ondersteuning vloeit. Ons volk heeft geenszins algemeen afgeschud het gevoel van burgerdeugd en burgerliefde, en laat zich niet zoo spoedig, niet zoo noodeloos tot onlusten overhalen, al wierd het daartoe met arglistigheid aangezet; naar mijne schatting is het oogenblik niet zoo brandend. Maar al moest op eenig punt de rust worden gestoord, hetgeen God verhoede! dan nog zou men om de rust van het oogenblik de toekomst niet mogen opofferen.

Zal men dan door inschikkelijkheid trachten te geraken *tot bevrediging van aller wenschen, en daardoor tot opheffing van oppositie?* Dit is even onmogelijk als met de handen aan den hemel te reiken. Let op de veelvuldige gesprekken over de aangelegenheden van deze dagen: wat de een wil, verwerpt de ander; wat hier wordt geprezen, wordt dáár afgekeurd. Leest die honderden adressen of grootere en kleinere geschriften! Hier geven duizenden, al blijkt het uit veler onderteekening, dat zij niet eens kunnen schrijven, hunne adhaesie aan het programma van het ministerie — dáár komen duizenden tegen verschillende punten op — en wat het eene geschrift soms met warmte aanvalt, wordt door het ander met geen minder kracht wederlegd. Kan het anders? het spreekwoord zegt immers: «zooveel hoofden, zooveel zinnen.» En wat de oppositie betreft, is zij verdwenen, nadat zoo vrijzinnige mannen in het bestuur zijn gekomen? zal zij verflaauwen, omdat meer vrijgevige instellingen en die meer vrijzinnige mannen op den voorgrond zijn gekomen of zullen staan? Immers neen! want zij is voor den eenen het brood, voor de andere de lust en het leven.

Zal men dan offeren aan *het verkrijgen van dadelijke bezuinigingen*, door zoo velen verwacht als van grondwets-herziening onafscheidelijk? Die daaraan gelooft, zal bitter worden te leur gesteld. Eenige bezuiniging ligt er in opgesloten, maar de meeste zal afhangen van een eenvoudig en minder kostbaar beheer, en zich pas later kunnen

doen gevoelen, zoo het zich gevoelen doet: want alle verandering is geene verbetering. Toen NAPOLEON Keizer werd, was zijne begrooting van vrede 500 millioen francs; — toen KAREL de X verdween, was dien begrooting van vrede 1000 millioen francs, dus verdubbeld, — e toen op zijne beurt de Burgerkoning moest wijken, was men nab de 1500 millioen gekomen. Zou de republiek in Frankrijk de z wel veel verbeterd hebben? Ik zou er haast aan twijfelen, wa men er hoort van belastingen op de vaste goederen, en van klimmend successieregt, en van groote leeningen, wier interest kanker worden van den Staat.

Delging van een deel onzer schulden, hulp aan de zijde der bemiddelden, en mindere uitgaven van beheer: slechts dit een en ander te zamen kan bezuinigingen geven van belang, en zoolang ik hier geroepen zal worden, zal ik altijd daarnaar streven; maar ik behoef er heden geen offer van overtuiging aan te brengen.

Evenmin *aan den wensch, om bij België niet achter te staan*, waarvan in deze beraadslaging is gewaagd Dat België 18 jaren rust heeft genoten met hare constitutie, is een groot geluk voor dat land; maar wij weten toch ook, dat er wel eens geklaag en oppositie, en strijd der partijen, en verwijten achter de schermen hebben gestaan, — en in het een of ander kan ik geene reden vinden, om eenige denkwijze ter zijde te stellen, ten einde met België gelijk te staan.

Maar er zijn andere redenen, Edel Mogende Heeren!

Het is tijd, dat er een einde kome aan de spanning, eigenaardig verbonden aan langdurige verwachting, vrees of hoop, met de herziening in verband staande. Het is tijd, dat er afdoening kome, opdat er niet langer geschriften ontstaan of wenken worden gegeven, strekkende, om af te gaan van den grondwettigen weg; opdat bedaardheid en kalmte geheel moge wederkeeren.

Het is tijd, dat die kalmte ernstig worde gebruikt, om zooveel wetten, verordeningen, maatregelen van beheer tot stand te brengen, als, ook zonder grondwets-herziening, sedert jaren dringende afdoening vorderen, en waarvan een spreker uit Gelderland, een jaar geleden, de beraadslaging over de tweejarige begrooting openende, de lange reeks op treffende wijze vermeldde. En waarlijk dit alles is er, uit den aard der zaak, in de laatste vijf maanden niet op verbeterd. — Het is tijd, dat deze Kamer ophoude te bestaan; deze Kamer, door de ministers eene fictie genoemd, zoo dikwijls miskend, gelaakt en verguisd, maar tot welke te hebben behoord ik mij altijd ten eere zal rekenen, en wier gemis ik in den grond van mijne ziel wensch, dat nimmer moge worden betreurd.

Het is tijd, dat men, ofschoon zonder vrees voor beweging, door verbeterde instellingen vervange, wat de teekenen des tijds schijnen aan te wijzen als verouderd te zijn.

Het is tijd alzoo, dat men trachte eindelijk te verwezenlijken eene

esterde hoop, — de hoop, om door zoo vrijzinnige instel-
s thans met het behoud van het koningschap en met duur-
st bestaanbaar zijn, eene orde van zaken te vestigen, die ge-
me waarachtige vrijheid, onderling vertrouwen, en daardoor
iale kracht zal kunnen geven: — Edel Mogende Heeren, deze
de redenen, waarom ik met inschikkelijkkeid iets en zelfs veel
n eigen denkwijze ten offer meen te moeten brengen, zoo als onze
oning het ons op het harte heeft gedrukt.

Wanneer de zeeman, door stormen en stroomen afgedreven, nog dobbert op het golvende water, dan peinst hij niet: «van waar komen wij?» dan vraagt hij niet: «waar zijn wij?» maar hij roeit met de riemen, welke hij heeft, en poogt de haven te bereiken, zoo niet de verre verwijderde, ofschoon zij de volmaaktste moge schijnen, dan toch de meer nabij gelegene, al bevredigt zij aller wenschen niet; — en hij zegt: «daarheen!» — Edel Mogende Heeren, ik wil het voorbeeld van den zeeman volgen.»

XXX. De heer DE JONG VAN BEEK EN DONK: «Toen ik het eerst van deze plaats sprak, heb ik het gevoelen bestreden van hen, die de ongelukken, welke het Vaderland hadden getroffen, aan onze grondwettige instellingen toeschreven. Ik beweerde, dat de groote beginselen van staatkundige en godsdienstige vrijheid, welke een volk voor zijn geluk en ontwikkeling behoeft, bij die instellingen waren gewaarborgd. Ik beweerde echter te gelijker tijd, dat de Regering dezer landen die beginselen steeds had miskend, nimmer het regte begrip van het constitutionneel leven in toepassing had gebragt. Indien men die beginselen niet had verloochend, zou dan het schoonste koningrijk van Europa vaneen gescheurd zijn; zou dan ons land wel bukken onder eenen schuldenlast, die het dreigt te verpletteren?

Die overtuiging bezielde mij destijds; zij is nog de mijne: de geschiedenis zal eenmaal uitspraak doen.

Een oogenblik heb ik mij gevleid, dat de nieuwe Regering, die geroepen was vroegere feilen te herstellen, daarin zou slagen; dat de Grondwet haar daarin niet zou belemmeren. Ik heb daarin gedwaald; ik heb in dat gevoelen teleurstelling op teleurstelling ondervonden, totdat eindelijk de kieswetten, nu een jaar geleden in deze Vergadering gebragt en waarin ik een onverklaarbaren terugtred ontwaarde, mij de onmagt der Regering aantoonden, om met onze tegenwoordige instellingen eenige staatkundige ontwikkeling tot stand te brengen.

De daarop gevolgde koninklijke toezegging eener herziening, de omstandigheden, die sedert de gedaante van ons werelddeel hebben veranderd, de behoeften des tijds hebben ons gebragt op het gewigtig standpunt, waarop wij geroepen zijn aan het Vaderland eene betere toekomst voor te bereiden.

Te midden van het geschokt Europa, waarin tallooze staatsverga-

deringen de meest overdreven begrippen en de gevaarlijkste leerstellingen hunne verdedigers vinden, terwijl in onderscheidene landen het burgerbloed heeft gestroomd, en elke schrede tooneelen van wanorde en regeringloosheid doet aanschouwen, hebben wij het geluk met bezadigdheid, met gemeen overleg onze maatschappelijke hervorming tot stand te brengen, en bleef Nederland rustig, alomme bleef dáár heerschen eerbied voor de wet.

Men moge nu deze stemming aan het volkskarakter toeschrijven, ik voor mij heb de overtuiging, dat die rust vooral te danken is aan het bewustzijn des volks, dat de teugels van het bewind zijn toevertrouwd aan mannen, die het wel met Koning en Vaderland meenen.

Ik spreek hier geene vleitaal: die hoort in deze Vergadering niet te huis; maar ik breng hulde aan hen, die dat moeijelijk tijdperk hebben doorgeworsteld, en ons gebragt hebben, waar wij ons thans bevinden.

Toen het werk, hetwelk thans aan onze beraadslaging wordt onderworpen, ons in de maand Maart werd aangekondigd, heb ik verklaard mijne goedkeuring te zullen schenken aan elk vrijzinnig beginsel, hetwelk ons zou worden voorgedragen en tot meerdere staatkundige ontwikkeling zou kunnen leiden. Ik neem daarvan niets terug.

Ik hecht mijne goedkeuring aan de groote beginselen, die ons zijn voorgesteld: ik acht de Natie daarvoor rijp.

Ik heb het voorbeeld van een naburig volk voor den geest, waar het problema is opgelost, hoe orde en gehoorzaamheid aan de wet hand aan hand kunnen gaan met de meest vrijzinnige instellingen; ik zie dáár, hoe met jeugdige kracht zich in weinige jaren een volksgeest heeft kunnen ontwikkelen, die aan den tuimelgeest van zijn magtigen nabuur heeft kunnen weêrstaan, die aan geheel de wereld eerbied heeft ingeboezemd. Ik zie die beginselen, welke dáár te lande zulke schoone vruchten hebben gedragen, in de tegenwoordige voordragten gehuldigd, en zullen die voorzeker wortel schieten op onzen vaderlandschen bodem, waar gehechtheid aan het regerend Vorstenhuis en bezadigde vrijheidszin sedert jaarhonderden hebben bestaan.

Terwijl ik in het algemeen de groote beginselen goedkeur, zal ik aan die wets-ontwerpen mijne stem geven, waarbij dezelve zijn opgenomen, ofschoon dan ook sommige bepalingen mij mogen misvallen.

Ik zou het wenschelijk geacht hebben, dat de Raad van State als grondwettig collegie niet ware opgenomen; ik betreur het, dat de Provinciale Staten zullen geroepen worden tot de benoeming der leden van de Eerste Kamer, en men alzoo aan die Staten-vergaderingen, welke mijns bedunkens slechts een administratief collegie behoorden uit te maken, eene politieke kleur heeft gegeven.

Dan de Regering heeft gemeend aan die wenschen niet te kunnen toegeven; ik begrijp met vele mijner medeleden, dat ieder onzer ge-

roepen is een offer zijner persoonlijke zienswijze te moeten brengen. Ik zal hun voorbeeld volgen.

Als ik dus in het algemeen gestemd ben voor deze voordragten, blijf ik echter mijn oordeel ten aanzien der hoofdstukken betrekkelijk de inrigting der Provinciale Staten en van defensie voorbehouden, waartegen bij mij zoodanige grieven bestaan, dat ik daaraan bezwaarlijk mijne goedkeuring kan hechten, en waarop ik bij derzelver behandeling denk terug te komen.»

XXXI. De heer TIMMERS VERHOEVEN: «Het zal wel de zwaarste en de gewigtigste taak zijn, die aan deze vergadering kan worden opgelegd, te beslissen over de groote beginselen, waarop het staatsverdrag zal worden gevestigd, en zij is dat zooveel te meer, wanneer de tijd, waarin dat geschiedt, verandering en omkeering predikt. Wij beleven dagen van onrust en spanning, van staats-orkanen en volksberoeringen, waarin vrijheid en regt de wachtwoorden zijn, en ontwikkeling en vooruitgang de drijfveeren der volken. Het is dan vooral de pligt van den wetgever, om met wijsheid en voorzigtigheid, met ernst en met naauwgezetheid de behoeften der Natie te leeren kennen en hare wenschen te overwegen; want het is geen werk, dat alleen dit oogenblik of zelfs onze levensjaren beheerscht, maar het is eene zaak, die ook de toekomst geldt, die ingrijpt in de teederste belangen van het geslacht, dat ons vervangen zal, die het geluk of het ongeluk van de kinderen onzer kinderen kan waarborgen of voorbereiden. Ik heb het mij afgevraagd, Edel Mogende Heeren, ik heb het mij afgevraagd wat mij te doen stond in deze waarlijk plegtige uren. Het ware dwaasheid — zoo sprak mijne overtuiging — onverzettelijk vast te houden aan eigen begrip en aan eigen gevoelen; want als ieder burger in den Staat zijne meening als de eenige goede en ware zou willen doen zegevieren, de Grondwet voorzeker zou nimmer tot stand komen. Maar daarenboven, ik heb de stem des Konings gehoord, die opoffering van eigene denkwijze vraagt en het voorbeeld tot die opoffering gegeven heeft. Dat woord zal voor mij niet vruchteloos gesproken en dat voorbeeld niet nutteloos gegeven zijn, zoolang mijn geweten mij niet zegt, dat het heil van het Vaderland mij de medewerking verbiedt.

Ik zal niet treden in een onderzoek naar het hoofdbeginsel, dat ten grondslag der ontwerpen is gelegd. Dat beginsel heeft, als alle beginselen, zijne voorstanders en zijne bestrijders, hetzij in de theorie, hetzij in de practijk, hetzij in deze beide vereenigd. Ik weet, daar worden beginselen gevraagd, waar men wetten wil zamenstellen, om daarop het werk te doen rusten, even als het gebouw, dat op grondslagen vaststaat. Maar toch ook, vooral in onze dagen, hecht men wel eens te hooge waarde aan de theoriën, en onderzoekt men hare zamenstelling en hare logische orde, terwijl men de voldoening schuldig blijft aan den eisch, dat zij bruikbaar en toepasselijk zullen zijn in de

maatschappij. En is die eisch ooit billijk en regtvaardig, dan is het in de wetgeving; want wetten mogen geene bespiegelingen zijn, wetten zijn de rigtsnoeren voor de maatschappelijke zamenleving; wetten zijn de banden tusschen de burgers onderling en tusschen hen allen het gemeene Vaderland. Is die eisch billijk en regtvaardig, zij is het meer dan immer bij de Grondwet, omdat aan haar als aan de bron alle wetten haren oorsprong ontleenen. Daarom iedere theorie, die den vollen toets der uitvoerbaarheid niet doorstaan kan, is doelloos en dikwijls schadelijk, wanneer men haar inleiden wil in de burgerlijke maatschappij. Hoe vernuftig zij is uitgedacht, hoe schrander zij is zamengesteld en hoe schoon de schakel is der denkbeelden, daarin ontwikkeld, wij bewonderen den geest, wij hebben eerbied voor het genie van den wijsgeer, die ze geboren deed worden; maar zij behoort te huis in het boekvertrek van den geleerde; zij vindt hare plaats in de zamenleving niet.

Het is mijn voornemen niet, deze redeneringen uit te breiden of op de ontwerpen over te brengen. Het zij genoeg, dat deze denkbeelden mij bij het onderzoek vergezelden. Ik heb er aan gedacht bij het regt van vereeniging; ik heb er aan gedacht bij de verkiezingen voor de vertegenwoordiging; ik heb er aan gedacht bij het onderwijs.

Het regt van vereeniging is een regt, dat op de algemeene vrijheid gegrond is. Maar wat zegt ons de ondervinding, wat leert ons de geschiedenis omtrent de werking van dat regt; wat is er van overgebleven in Frankrijk, en dat in eenen tijd, waarin de vrijheid ten toppunt geklommen is? Intusschen, ik zal dat regt niet betwisten; het verheugt mij integendeel, dat ik eene goedkeurende stem kan uitbrengen over het ontwerp, waarin het vervat is, na de laatst aangebragte wijziging, die meerderen waarborg geeft tegen misbruik.

De regtstreeksche verkiezingen, ja vooral wanneer de stemming algemeen is, maar zeggen wij liever dan alleen, brengen, naar de theorie, waarheid in de vertegenwoordiging, maar ik vreeze, dat, bij de toepassing dier theorie, die waarheid eene fictie worde. Ik heb behoord tot die leden der Vergadering, die zich verklaarden voor de verkiezingen door kies-collegiën, door stemgeregtigden te benoemen; dat is, voor de verkiezingen met éénen trap. Ik behoor daartoe nog. Evenwel ik sla den blik op den tijd en op de meer en meer ontwaakte verlangens der Natie, vooral na het opnemen van dat beginsel in het ontwerp der Staats-commissie en in het ontwerp der Regering. Ik zal er mij daarom mede vereenigen, indien mij niet onverhoopt een groote hinderpaal in den weg blijft staan in de enkele categorie voor de keuze van leden der Eerste Kamer. Ik geloof met velen, dat meerdere categoriën, met vol vertrouwen op den goeden uitslag, konden daargesteld worden. Indien de Eerste Kamer niet eene vereeniging is van mannen, door onafhankelijkheid, maar ook door wijsheid en beradenheid en zelfstandigheid uitblinkende, dan beteekent zij niets. Welnu, het goud

geeft die onafhankelijkheid, maar wat waarborgt ons dat goud voor de wijsheid en beradenheid en zelfstandigheid?

Het onderwijs. — Maar eer ik hiertoe overga, spreek ik met een woord van het hoofdstuk *over de Godsdienst.* De bepaling van art. 8 maakt mij de aanneming onmogelijk. De overtuiging, die mij in het vorige jaar geleidde, heeft mij nog niet verlaten. Ik sta aan de grens, mijn geweten verbiedt mij het opofferen mijner denkwijze.

Maar ik acht mij gelukkig, dat ik mijn votum geven kan aan de bepalingen van het onderwijs, na de wijziging der Regering, die het openbaar onderwijs allerwege verzekerd heeft. Ik breng haar daarvoor mijne hulde en mijnen dank.

« Het onderwijs moet *vrij* zijn; het voldoet niet aan de behoefte van het kind." Waarlijk, indien ik deze uitspraak niet toeschrijf aan de rigting van onzen tijd, dan is hare oplossing voor mij als die van een raadsel. Het onderwijs moet *vrij* zijn: zoo klinkt de stem van velen in den lande; want het is het regt van den vader en het is het regt van de moeder, om hun kroost te doen onderwijzen door den man van hun vertrouwen. Het onderwijs moet *vrij* zijn; want die zich moeite en opoffering getroost, en zich zóó tot onderwijzer gevormd heeft, en die rekenschap geven kan van zijne kennis en zijne zedelijkheid, aan hem behoort het regt, om winst te doen met die kennis, waar en wanneer hij het verlangt. Ik vreeze, Edel Mogende Heeren, dat de toepassing dier theorie, vooral nu zij door den waarborg voor het openbaar onderwijs getemperd is, bij de ondervinding blijken zal weinig vruchten, althans voor velen harer voorstanders, op te brengen.

Het is belangrijk, het oordeel van vóór weinige jaren over het onderwijs te vergelijken met het oordeel van den tegenwoordigen dag. Sedert het begin der eeuw was aan het onderwijs eene krachtige hand geslagen, en werd de Regering daarin geholpen en gesteund door de maatschappij: tot Nut van 't Algemeen, die den gang en de rigting leidde, en het vruchtbaar deed zijn voor allen. Het ontwikkelde zich meer en meer, het won aan in sterkte en in deugd, het verspreidde zich naar alle kanten en het klom tot eene ongekende hoogte. Bekroond met de goedkeuring van duizenden, werd het de luister en werd het de roem van ons Vaderland; en die roem vond weêrklank däár buiten, want de vreemdeling kwam tot ons, om deze kostbare vrucht op zijnen bodem over te planten. Maar hoort! daar gaat de stem op, die verkondigt, dat het onderwijs niet waardig is, als eene *Nederlandsche* plant te worden gekweekt en bewaard, omdat het niet geeft, wat aan het verstand, omdat het niet schenkt, wat aan het hart van het kind dienstbaar is; hoort! daar gaat de stem op, die het als ongodsdienstig veroordeelt. En nu, — het anathema is uitgesproken. In plaats van lof rijst de klagt, in plaats van voortgang op den ingeslagen weg eischt men hervorming. Het onderwijs is niet langer het sieraad van ons Vaderland, de hoop voor

de toekomst; maar het is een kluister, die knelt, en het is een juk. dat zwaar drukt op de schouders; dat juk moet afgeworpen, die kluister moet verbroken worden. Ziet, Edel Mogende Heeren, dat is er overgebleven van den luister, waarmede het schitterde; dat is er gebleven van de kroon, die het sierde; dat van de lauweren, die het overdekten. — Maar neen, aan het onderwijs is onregt geschied, toen het veroordeeld werd. Het verdient nog de eer en nog de goedkeuring, waarmede het eens is gestempeld. Ik heb meer dan vijftien jaren mijne zorgen aan de belangen van het onderwijs gewijd, maar de beschuldiging, waaronder het gebukt gaat, heb ik niet door bewijzen, niet door daadzaken gestaafd gevonden. Eerbied voor God, liefde tot den Vorst en tot het Vaderland, gehoorzaamheid aan de gestelde magten en aan de wet, zucht tot orde, liefde tot den naaste, christelijke zin, ware deugd en ware wijsheid des levens, — dat alles heb ik, bij de ontwikkeling van den geest door maatschappelijke kennis en wetenschap, dat heb ik hooren inprenten in de harten onzer kinderen. — Ik ben dat getuigenis verpligt, Edel Mogende Heeren, aan de zaak, die ik voorsta, en aan de onderwijzers, die eere doen aan hunnen stand. Ik weet het, de hoofden worden niet opgevuld met leerstellingen, die de eigendom zijn der Kerk, maar die leerstellingen immers zijn dikwijls zwaar om te verstaan voor den volwassene, wat zal het zijn voor het kind? En vraagt men naar de vruchten van het onderwijs, dan trede men naar buiten, en men sla den blik om zich heen; maar meer nog, men wende het oog naar zoo vele landen, waar de volksberoeringen de Staten doen schudden op hunne grondvesten. Ons Vaderland kan te midden van die stormen het hoofd omhoog heffen; hier heerscht rust en hier heerscht orde; de vrede en de eendragt zijn niet verbroken, maar zij staan daar rein en onbesmet. Ik weet het, dat zijn karaktertrekken onzer Natie, om de handen ineen te slaan tot handhaving der orde, tot bewaring van den vrede en der eensgezindheid; die deugden zijn eigen aan den Nederlandsehen aard; doch de hoogste deugd kan tot ondeugd afdalen, wanneer zij door aankweeking en door oefening geene kracht ontvangt tot den strijd. Dat, Edel Mogende Heeren, dat heeft het onderwijs gedaan: ik werp de beschuldiging weg. En in die enkele bladen, die van de lauweren zijn overgebleven, ligt de onsterfelijke kiem verborgen, waardoor het bewaard wordt voor vernietiging, en waaruit het zeker weder met vroegeren luister zal ontluiken. Dat is door de Regering geschied, daarom huldig ik haar, en breng haar mijnen dank. Zij heeft de waarde van het onderwijs gekend en gewaarborgd, en alzoo gezorgd voor de toekomst van het Vaderland.

Ziedaar, Edel Mogende Heeren, het weinige, dat ik over de ontworpen Grondwet te zeggen had. Er zijn vele onderwerpen, waarvan ik zwijg, als van ondergeschikt belang, en ik voeg hier daarom bij, dat ik door dat zwijgen niet geacht worden wil, aan alles onvoorwaardelijk mijne goedkeuring te hechten. Ik hoop ook op bezuiniging, maar ik

wil die niet bij de kroon, omdat men aan de kroon den luister niet ontnemen mag, waarmede zij moet schitteren, en omdat de Natie in de weldadigheid van het geëerbiedigd Hoofd van den Staat rijke vergoeding vindt voor de offers, die zij zich daarin getroost.

Mijn wensch is het en mijne bede, dat de vrijzinnige instellingen in ons Vaderland, wanneer zij voltooid zijn en ingevoerd, meer bloei en meer welvaart, meer heil en meer voorspoed, meer kalmte en meer tevredenheid, maar ook meer zelfstandigheid en meer zin voor het goede zullen aanbrengen.

Mijn wensch is het en mijne bede, dat de vrijzinnige instellingen, in bijna alle landen van Europa tot stand gekomen, waarachtig geluk zullen doen geboren worden, en de rust en den vrede in ons werelddeel zullen herstellen en bevestigen; maar dat ook de natiën, die thans alleen hunne stem voor vrijheid en regten doen hooren, met die vrijheid en die regten de pligten leeren verstaan en beoefenen, die onafscheidelijk aan die regten verbonden zijn.»

XXXII. De heer LUYBEN: «Thans is de dag aangebroken, waarnaar ik verlangend heb uitgezien, de dag namelijk, die mij de gelegenheid aanbiedt, om in het openbaar de redenen bloot te leggen, welke mij, die in 1840 al de voorgedragen wijzigingen in de Grondwet afstemde, om meer afdoende veranderingen en wezenlijke verbeteringen in ons staatsverdrag te bekomen, noopten, om alle sedert dien tijd van deze Kamer uitgegane voorstellen tot herziening van de Grondwet tegen te werken. Ik ben die blootlegging aan U Edel Mogenden en aan het Nederlandsche volk, ik ben ze, tot regtvaardiging van die houding, aan mij zelven verschuldigd. De wijzigingen, in 1840 in de Grondwet gebragt (daarover zullen wij allen het wel eens zijn), beteekenden niets. Ik moest dus, om consequent met mij zelven te wezen, naar meer afdoende wijzigingen uitzien en daarop aandringen. Maar nog in datzelfde jaar 1840 op eens, zonder dat iemand in den lande er aan dacht, legt Koning WILLEM I kroon en scepter neder, en WILLEM II beklimt den Nederlandschen troon. In de maand November van dat jaar wordt die Vorst in de hoofdstad des Rijks ingehuldigd en legt aldaar, in tegenwoordigheid der beide Kamers van de Staten-Generaal, den bij art. 52 der Grondwet voorgeschreven eed af. Die plegtigheid zweeft mij nog zoo levend voor den geest, dat de woorden van dien eed, met zoo veel nadruk en gevoel door den Koning uitgesproken, als ware het nog luide in mijne ooren klinken. Nooit vergat ik, en nimmer zal ik vergeten, wat ik gevoelde, toen ik Zijne Majesteit met eene zoo heldere en van de regtzinnigheid zijner meening zoo overtuigende stem de woorden hoorde uitspreken: «dat ik de algemeene en de bijzondere vrijheden en de «regten van *al* mijne onderdanen en van ieder derzelven zal be«schermen en beveiligen.» Daarin zag ik den waarborg, dat eene

betere toekomst voor Nederland ging oprijzen. Op die door eenen plegtigen eed gestaafde belofte steunde ik en ondervond, dat de Koning woord hield. Hij heeft zooveel hij kon aller vrijheden en regten beschermd.

Het heeft gewis niet van Zijne Majesteit afgehangen, dat niet eene algemeene tevredenheid alom in het Rijk is verspreid geworden en onafgebroken heeft bestaan. Ik vertrouwde ook, dat, wanneer de noodzakelijkheid tot herziening der Grondwet bewezen en de gelegenheid daartoe gunstig zijn zou, het initiatief tot dat hoogst gewigtig werk door den Koning zou genomen worden. In dat vertrouwen werd ik bevestigd, toen ik een en andermaal de verklaring daarvan van de Kroon hoorde uitgaan; en dit deed mij alle initiatief, door deze Kamer genomen, bestrijden. Ik deed zulks, omdat ik in gemoede overtuigd was en nog ben, dat het belang des Vaderlands gebiedend vorderde, nog vordert en steeds vorderen zal, dat de Regering niets van hare populariteit verlieze. Zoo het voorstel tot herziening van het staatsverdrag niet van haar uitging, liep die populariteit groot gevaar, en wanneer ze eenmaal verloren ging, was de Regering verlamd. Ziedaar eene van de redenen, waarom ik, sedert de troonsbeklimming van Willem II, tot aan den gelukkigen dag, waarop Zijne Majesteit de noodzakelijkheid der grondwets-herziening inzag en aan deze Kamer openbaarde, geoordeeld heb tot die herziening niet te mogen besluiten, veel minder te kunnen medewerken.

Ik mag het niet verzwijgen, ik had nog eene andere, voor mij veel afdoende, reden, om mij, bepaaldelijk in de jaren 1844 en 1845, tegen eene grondwets-herziening te verklaren, en zou dit gedaan hebben, al ware deze, op aandrang der Kamer, door de Regering voorgesteld geworden. Zij was deze: het toenmalig ministerie, dat twee, misschien drie, min of meer vrijzinnige leden onder zijn negental telde, zou in die tijden van spanning gewis geene vrijzinnige wijzigingen in de Grondwet hebben voorgesteld. De ondervinding heeft ons geleerd, dat slechts misschien drie leden van dat ministerie volledige vrijheid van godsdienst en van onderwijs aan de bewoners van Nederland wilden schenken. Van die zijde was dus niet veel goeds te wachten. En hoe de meerderheid dezer Kamer over de vrijheid van godsdienst dacht, heeft, voor zooveel de roomsch-katholijke godsdienst, de godsdienst van twee vijfden gedeelten van 's Konings onderdanen, betreft, de beraadslaging over het Wetboek van Strafregt in het jaar 1847 aangetoond. Nog bij de beraadslagingen van deze dagen hebben eenigen van U Edel Mogenden vermeend, de volledige vrijheid van godsdienst niet te kunnen toekennen aan de roomsch-katholijken; vergetende, dat deze daarop even zoowel als de andersdenkenden een onbetwistbaar regt hebben. Zoo denken, zoo spreken deze, nu wij een vrijzinnig ministerie hebben, dat, blijkens de voor ons liggende wets-ontwerpen, niet huivert, om hunne onbillijke vorderingen te be-

twisten. Ik mag dus vragen, wat wij van die medeleden konden gewacht hebben, toen zij wisten, dat het ministerie, op een paar uitzonderingen na, in hun gevoelen deelde? Het antwoord op deze vraag ligt voor de hand. Men had ons de zoogenaamde vrijheid, beteugeld door het *placet*, geschonken. Mijne geloofsgenooten zouden zulk geschenk met geene dankbaarheid ontvangen hebben, en hadden, liever dan dit, alles in *statu quo* gehouden.

Ik sprak van *tijden van spanning*, en in deze vergadering noemde men die tijden wel eens *rustig*. Ik heb dit toen tegengesproken, en deed het, volgens mijne gemoedelijke overtuiging, met het volledigste regt. Het is wel waar, men kwam toen niet, als nu, met adressen aan deze Kamer tegen mijne geloofsgenooten op; maar men verguisde en beleedigde hen in pamphletten en schotschriften van allerlei aard. Elk eerlijk man, onverschillig van welke godsdienst, moest walgen van de lastertaal en de honende onwaarheden, welke daarin duurzaam ter lezing werden uitgegeven en verspreid. Ook tijdschriften verlaagden zich tot logenachtige aantijgingen en valsche beschuldigingen; en dit lokte bij alle katholijke en bij eenige vrijzinnige dagbladen tegenspraak en grondige wederlegging uit. Men kwam van den vijandelijken kant op het vorige onder hatelijke vormen terug. Van daar eene meer hevige, soms vinnige, nadere wederlegging; en zoo veranderde de polemiek, welke steeds beleefd en bezadigd behoort te wezen, in een bitsen twist, die (men mogt dit niet willen gelooven) de rust van Nederland reeds toen ernstig bedreigde. Bij zulke omstandigheden had ik den moed niet, om op wijzigingen van het staatsverdrag aan te dringen, overtuigd, dat daarvan voor de vrijheid van *allen* geene goede vruchten te plukken waren.

Nu is het voorstel tot herziening van ons staatsverdrag uit eene andere bron ontsprongen. Nu bestaat er nog wel spanning, edoch deze is minder dreigend, omdat het volk de verzekering heeft, dat èn de Koning èn het opgetreden kabinet de bewijzen hebben geleverd, dat zij aan de redelijke verlangens der Natie willen toegeven. Het hangt dus alleen van de Staten-Generaal af, om die spanning voor altijd te doen ophouden. Met den wensch, om tot dit laatste krachtdadig mede te werken, kan ik den teugel vieren aan het verlangen, dat ik gedurende vele jaren moest onderdrukken, met gevaar, om voor onvrijzinnig gehouden en als zoodanig aan het oordeel des volks overgeleverd te worden. Ik zal nu gaarne het mijne toebrengen, om de Grondwet te wijzigen.

Ik ga verder en verklaar nu reeds, dat ik mijne stem aan de groote beginselen van *vrijheid voor allen en in alles*, en aan die van vrijzinnigheid in het stuk der verkiezingen, onvoorwaardelijk zal schenken. Ik behoud mij alleen voor, om over bepalingen van mindere aangelegenheid met het ministerie van gevoelen te wisselen, welligt te verschillen, en zoo ik deswege geene voldoende ophelderingen

bekom, daaraan des noods mijne stem te onttrekken. Ik voeg er evenwel bij, dat dit het geval niet zal zijn ten aanzien van de hoofdstukken, waarin de groote beginselen voorkomen. In deze zal ik over alle bedenkingen van secondair belang, welke ik anderzins zou doen gelden en krachtig aankleven, heenstappen, en mijne bijzondere meening aan het algemeen belang ten offer brengen, ten einde door eene gedeeltelijke afkeuring niet *het geheel* op het spel te zetten. — Ik verklaar, het Nederlandsche volk niet langer verstoken te willen houden van regten, waarop het eene onbetwistbare aanspraak heeft en welker toekenning en verwezenlijking dat volk met zulk voorbeeldeloos geduld heeft verbeid.

Dit moest ik, ten aanhoore van U Edel Mogenden, ten aanhoore van Nederland, in het openbaar verklaren en als voorafspraak en inleiding laten verstrekken tot de houding, welke ik in deze gewigtige beraadslagingen zal aannemen tot regtvaardiging en beweeggronden van de stem, welke ik over de verschillende wets-ontwerpen zal uitbrengen. Ik herhaal het, de hoofd-wijzigingen, als daar zijn het in de Grondwet *erkende regt van vereeniging*, *de vrijheid van godsdienst* en *van onderwijs*, de bepalingen betrekkelijk *onze overzeesche bezittingen* en de aangegeven gronden voor *het kiesstelsel*, zal ik aannemen, de gevolgen eener afstemming van die punten, welke levensquæstiën zijn geworden, werpende op hen, die den moed zullen hebben om tot die afstemming mede te werken. Ik kan evenwel niet nalaten te betreuren, dat de Regering bij het punt van godsdienst, in hare nota van nadere wijzigingen, achter art. 2, ontwerp van wet nº. VI. heeft laten volgen de woorden: « behoudens de bescherming der maat« schappij en harer leden tegen de overtreding der strafwet. » Waartoe dient die bijvoeging? De strafwet is immers altijd daar, om de maatschappij tegen misdrijven te beschermen? Dit kan, dit zal aanleiding geven, om misdrijven te zoeken, waar ze niet zijn te vinden, en alzoo onrust te veroorzaken in oogenblikken, dat wij de rust zoo hoog noodig hebben. Ik zal toch daarom het hoofdstuk niet afstemmen; want dan werkte ik soms mede, om de voorstellers dier bijvoeging hun doel te doen bereiken, te weten het weglaten dezer vrijheid uit het staatsverdrag; en dit zou ik noch aan het Nederlandsche volk noch aan mijn geweten kunnen verantwoorden.

Ik zou hier mijne rede eindigen, ware het niet, dat een geacht redenaar uit Gelderland, gewoonlijk naast mij gezeten, zich gisteren, zeker in het vuur der improvisatie, eenige woorden had laten ontvallen, welke ik verpligt ben op te nemen en te wederleggen. Die redenaar kan niet toestemmen, dat de Regering het *placet* loslate; dat is met andere woorden gezegd, dat hij aan die Nederlanders, die de roomsch-katholijke godsdienst belijden, geene vrijheid van godsdienst geven wil. Ik zeide het bij eene vroegere gelegenheid: door het vasthouden van het regt van *placet* klemt gij het katholijk begrip, dat

in zake van geloofsleer en kerkelijke tucht den roomschen stoel als éénig bevoegden wetgever erkent, in kluisters, en beneemt gij uwen katholijken landgenooten een regt, door welks gemis de vrijheid van godsdienst voor hen wordt gedood. Mijn geachte ambtgenoot ziet dit niet in; want, was hij daarvan overtuigd, dan geloof ik niet, dat hij langer op het behoud van het *placet* zou aandringen, omdat ik het er voor houden moet, dat hij ook aan mij en mijne geloofsgenooten vrijheid van godsdienst gunt. Het schrikbeeld voor mannen, die uit andere landen verjaagd zijn, die hier (zegt hij) verkeerde en de maatschappij omverwerpende leerstellingen zouden verkondigen, doet hem naar het behoud van het *placet* verlangen. Maar, gesteld, dat eenige van die mannen zich in Nederland vestigden, kan men dan in redelijkheid aannemen, dat zij van hier zouden kunnen bewerken, dat uit Rome bullen of breven aan de geestelijke overheid in Nederland wierden gezonden, welke gevaarlijk voor den Staat zouden zijn? Is het in ernst aannemelijk, dat bullen, zulke verkeerde en de maatschappij omverwerpende leerstellingen bevorderende, van den stoel van Rome zullen uitgaan? In allen geval, zegt die geachte spreker, kan men bullen, die gevaarlijke verordeningen behelzen, ontvangen, deze niet dadelijk afkondigen, maar laten liggen, om daarvan later gebruik te maken. Het smart mij, dat ik het moet opmerken, dit heeft Zijn Edel Mogende ontleend aan een vlugschrift van een roomsch-katholijk priester, van een herder, die zijne kudde heeft verlaten; van een priester, die in datzelfde vlugschrift zegt, dat het eerbiedwaardig hoofd der roomsch-katholijke kerk, Pius IX, zich aan het hoofd der revolutie-mannen gesteld, de republiek geheiligd, het zwaard van Karel Albert gezegend en zijne handen (misschien zonder het te willen) met het bloed van duizenden slagtoffers bezoedeld heeft. *Misschien zonder het te willen*, zegt hij. Hij stelt dus de mogelijkheid, dat de voortreffelijke Pius IX *wetens en willens* zijne handen met menschenbloed heeft besmet. Hoe laaghartig, hoe hatelijk is deze stelling! Een geestelijke, die op zulke wijze het hoofd der kerk, waartoe hij niet alleen behoort, maar in welke hij eens en nog niet lang geleden bedienaar der godsdienst was, durft beleedigen, is waarlijk geen gezag, waarop men zich, tot staving van zijn gevoelen in zulke teedere zaak, veilig beroepen kan. Nu die spreker de verdachte bron kent, waaruit hij heeft geput, vertrouw ik, dat hij daaraan geene verdere argumenten zal willen ontleenen, tot bestrijding eener vrijheid, welke zijn hart ons niet weigeren kan.

Een geacht redenaar uit Noord-Braband, aan mijne andere zijde gezeten, heeft geprotesteerd tegen een gezegde van den geachten ambtgenoot, dien ik bestrijd, dat namelijk de *Katholijke Stemmen* het orgaan zouden zijn van de *roomsch-katholijken* in Nederland Dit heeft de redenaar uit Gelderland gereleveerd en verklaard, dat hij zulks niet gezegd, althans niet gemeend heeft; dat hij die Stemmen heeft genoemd het orgaan der *ultramontaansche partij* alhier. Hij ziet tusschen *katholijke*

en *ultramontaansche* partij een groot onderscheid. *Katholijken* eert hij; *ultramontanen* acht hij zijner verachting waardig. Ik intusschen en duizenden mijner geloofsgenooten kennen dat onderscheid niet. De *opregte katholijk* is *ultramontaan* in den zin, als ik vooruit stelde, dat hij, in zaken van zijn geloof en kerkelijke tucht, den Heiligen Stoel te Rome alleen en uitsluitend als bevoegden wetgever erkent. Is dus de redactie der *Katholijke Stemmen* het orgaan der *ultramontaansche* partij, dan is zij het ook van de *katholijke* partij in Nederland. En ik spreek dit, met mijnen ambtgenoot uit Noord-Braband, op de stelligste wijze tegen; althans die Stemmen worden niet als zoodanig orgaan door ons aangenomen.

Men moge met den roomsch-katholijken priester A. H. ALBERT, voorheen pastoor te Hillegom (deze is de auteur van het bedoelde vlugschrift), denken en zeggen, dat, door het regt van *placet* niet te handhaven, de naneef van WILLEM DEN ZWIJGER afstand van een der schoonste voorregten van de kroon doet; ik zeg dien doorluchtigen en grootmoedigen naneef daarvoor dank. Ik zegen den dag, waarop hij dien knellenden band, die de vrijheid van mijne godsdienst zoo onregtmatig geboeid hield, heeft geslaakt. Ik zegen den dag, waarop het vrijzinnig kabinet, dat thans aan 's lands bestuur is geplaatst, den knoop heeft doorgehakt en zich boven alle vooringenomenheid tegen de vrije uitoefening van elke godsdienst in dezen Staat heeft verheven. Ik hoop, dat ook mijn waarde ambtgenoot uit Gelderland eenmaal dien schoonen dag zegenen zal.

Hierbij bepaal ik hetgeen ik in het algemeen over de in beraadslaging gebragte wets-ontwerpen wilde zeggen. Ik eindig met den wensch, dat al de hoofdstukken, welke een of meer hoofdbeginselen behelzen, spoedig en met eene aanzienlijke meerderheid door deze Kamer worden aangenomen. Ik wensch dit voor het belang van het Nederlandsche Volk! ik wensch het voor het behoud van de rust in het Vaderland!»

Zitting van Vrijdag 18 Augustus.

XXXIII. De heer NEDERBURGH zegt: «Hetgeen door mij, een jaar geleden, ter gelegenheid van het uitbrengen van mijn afkeurend votum op de toen voorgedragene wet op het stem- en kiesregt werd voorzien, heeft werkelijk plaats gegrepen. Hengelijk was voor mij het oogenblik, toen ik uit den mond van onzen Koning mogt vernemen, dat Hoogstdezelve tot de overtuiging was gekomen der noodzakelijkheid van de herziening van eenige der bepalingen onzer Grondwet. Die overtuiging toch was reeds vóór geruimen tijd bij mij, gelijk bij velen van U Edel Mogenden, ontstaan, en was van lieverlede dieper en dieper geworteld.

De eerste voorstellen echter, omtrent dit zoo belangrijk onderwerp door de Regering ingediend, waren weinig geschikt, niet alleen om aan de hooggestemde vorderingen der voorstanders van radicale her-

vorming te beantwoorden, maar ook zelfs om de gematigde wenschen der vrienden van degelijken, maar bedaarden, vooruitgang te bevredigen. Zij waren echter bij deze Vergadering nog niet in behandeling, toen het den Koning behaagde te kennen te geven, dat Hoogstdezelve bereid was ook zoodanige andere punten van wijziging in overweging te nemen, als door U Edel Mogenden wenschelijk mogten worden beschouwd. Nu voelden zich U Edel Mogenden (zoo als zij zelven zich in hun verslag van den 16den Maart jl. uitdrukken) van de overtuiging doordrongen, dat deze Kamer de hoofdpunten behoorde te bepalen, welke zij meende, dat, ook met het oog op hetgeen in den laatsten tijd in Europa is gebeurd, de grondslagen eener zeer ruime grondwets-herziening zouden behooren uit te maken; en als slotsom dier overtuiging deden zij bij datzelfde verslag opgave van veertien zoodanige punten, wier verandering door de groote meerderheid van U Edel Mogenden noodzakelijk of wenschelijk werd geacht, en wier wijziging, in zeer vrijgevigen zin, door hen werd voorgedragen.

Het is U Edel Mogenden niet vergeten, hoe deze Kamer zich destijds vleide al spoedig het zoo gewigtig werk der herziening onzer staats-instellingen, met behartiging der waarachtige belangen van het dierbaar Vaderland en met bevrediging der wenschen van het verlichtste en meest bezadigde gedeelte der ingezetenen van Nederland, te zullen tot stand brengen. Het uitzigt daarop was bij haar gegrond op het bewustzijn, dat zij, bij de veranderingen, door haar voorgesteld, aan die ingezetenen de meest uitgestrekte staatsburgerlijke regten en vrijheden zou zien toebedeeld, welke redelijkerwijze geacht kunnen worden zich met de handhaving van maatschappelijke orde en van het wettige gezag te laten overeenbrengen.

Dat vleijende uitzigt moest nogtans verijdeld worden. Eene commissie van mannen, wier uitstekend vernuft en uitgestrekte kunde ik verre ben van te betwisten, werd door den Koning met de taak belast, om, met overweging der wenschen, in het bovengemelde verslag uitgedrukt, aan Hoogstdenzelven een volledig ontwerp van grondwets-herziening aan te bieden. Zij voldeed aan dezen last, mijns erachtens, niet in deszelfs volle uitgestrektheid. Wel bood zij aan den Koning een door haar opgesteld ontwerp van grondwets-herziening aan, maar, wel verre dat bij dit ontwerp de wenschen zouden zijn op het oog gehouden, door U Edel Mogenden in hun verslag voorgedragen, week zij integendeel daarbij omtrent onderscheidene hoogst belangrijke onderwerpen van de inzigten en beginselen af, welke door deze Kamer waren geopenbaard of aangenomen, om daarvoor eigene denkbeelden in de plaats te stellen, welke in uw verslag waren afgekeurd.

Bij dit verschil van meening bleef nog wel aan de Regering de keuze tusschen de twee systemen, maar hare zamenstelling stond eene onvooringenomene overweging van derzelver waarde in den weg. Een

ministerie, grootendeels uit leden dierzelfde commissie zamengesteld, was eigenaardig hare gevoelens toegedaan. De andersdenkende leden van dit ministerie moesten wijken, en zoo zagen U Edel Mogenden zich welhaast ontwerpen voordragen van eene zeer uitgebreide grondwets-herziening, welke in hoogst belangrijke hoofdpunten uwe vooruitgezette meeningen regtstreeks wederspraken.

De wijzigingen, daarin later, met eenen door mij niet miskenden geest van toenadering, aangebragt, hebben, tot mijn leedwezen, ten opzigte der voornaamste punten in geschil, geene overeenstemming daargesteld, en de meerderheid van U Edel Mogenden zien zich dus met mij in het noodlottig alternatief gedrongen, om te werken tot het invoeren van grondwets-bepalingen, die zij onvoorwaardelijk of ten minste betrekkelijk afkeuren, of wel, door afwijzing van belangrijke voorgestelde hoofdpunten, gevaar te loopen van het tot stand brengen der zoo lang verbeide en zoo zeer verlangde grondwets-herziening te vertragen.

Ik betreur deze handelwijze der Regering en de moeijelijkheden, daaruit geboren. Zonder de beslissing van iemand onder U Edel Mogenden omtrent het bepalen zijner keuze tusschen de twee leden van dit alternatief te willen vooruitloopen, veel minder mij eenige veroordeeling daarover te willen aanmatigen, acht ik mij alleen verpligt te verklaren, dat ik, na rijpe en gemoedelijke overweging, mij geenszins onvoorwaardelijk vereenigen kan met de zoo herhaaldelijk aangedrongene stelling, dat men hier eigene overtuiging aan de bevordering van eenstemmigheid moet ten offer brengen, maar integendeel van oordeel ben, dat geene nevenbeschouwingen, hoe gewigtig ook op haar zelve, mij leiden mogen, om veranderingen in de Grondwet te helpen invoeren, welke, volgens mijne overtuiging, met de dierbaarste belangen van Nederland strijdig zijn. Over bezwaren van ondergeschikten aard kan ik, ter bevordering van eensgezindheid in den lande, heenstappen, maar dáár, waar het de krenking geldt der gewigtigste belangen van den Staat, mag ik, tot hetgeen ik verkeerd en schadelijk acht, mijne stem nimmer geven.

Ik heb gemeend mijne gedachten omtrent dit teeder onderwerp als algemeene beschouwing thans te moeten voordragen, en zal, overeenkomstig deze mijne zienswijze, een goed- of afkeurend votum omtrent de voorgedragene ontwerpen van wet uitbrengen.

Wat het 1ste ontwerp, thans in beraadslaging, betreft, is er ten opzigte van het regt van vereeniging bij mij geen ander bezwaar overgebleven, dan dit, dat dit onderwerp geheel ongeregeld blijft, zoo lang de wet, bij art. 15 vermeld, niet zal zijn tot stand gebragt. Is de toestand inmiddels zonder gevaar? Hieromtrent wensch ik door het ministerie te worden gerustgesteld, en zal, bij voldoende inlichting, voor dit wets-ontwerp stemmen. »

XXXIV. De heer **DUYMAER VAN TWIST** zegt hoofdzakelijk: « Het oogenblik nadert en zal spoedig daar zijn, dat wij door het enkele woord *voor* of *tegen* ons over de voorgedragene ontwerpen tot herziening der Grondwet zullen moeten verklaren. Wat zal dat woord beteekenen? Wat is de vraag, die wij met dat woord zullen beantwoorden?

Ons wordt *niet* gevraagd, dat wij ieder *ons* stelsel in zijn geheel zullen voordragen en verdedigen; nog minder, dat wij ons onverbiddelijk aan dat stelsel zullen vastklampen, en alles afstemmen, wat daarmede niet volkomen overeenstemt. Neen, die een doel wil bereiken, moet ook de middelen willen. Maar wierd zoodanige vasthoudendheid aan eigen begrip van ons gevorderd, dan ware het tot stand brengen van bijna iedere wet, maar zeker van eene Grondwet, eene onmogelijkheid. En niet alleen het tot stand brengen, maar zelfs het voordragen. Of meent gij, dat het individu van ieder minister zich geheel in hunne tegenwoordige eenstemmigheid heeft opgelost?

Maar wat is dan de vraag, die wij met *voor* of *tegen* zullen beantwoorden? Voor mij althans zal zij geene andere zijn dan deze: *vordert het belang des lands voor of tegen te stemmen?*

Wanneer ik de vraag zoo ruim, maar tevens, naar mijne overtuiging, zoo naar waarheid stel, dan zal ik kunnen medewerken tot datgene, wat mij in de bestaande omstandigheden het beste voorkomt dat te verkrijgen is, al is het dan ook niet absoluut het beste naar mijne meening; ik zal dan kunnen medewerken, wanneer het belang des lands mij toeschijnt meer op het spel te worden gezet door verwerping, dàn door aanneming van datgene, dat welligt niet het beste is. En ik spreek dan niet van offers te brengen op het altaar des Vaderlands. Ik breng geen offer van mijne overtuiging, maar volg die overtuiging geheel en in alles. Want het belang des lands, dat is het wat bij mij alles beheerscht.

Vergunt mij u kortelijk mede te deelen, wat bij de beantwoording der gestelde vraag bij mij vooral weegt.

Het is in de eerste plaats dit: dat het land dringende behoefte heeft, dat de herziening der Grondwet tot stand kome.

Na al die verschillende wenschen, na al die slingeringen, na al die opgewondenheid, heeft het land behoefte aan rust, aan vastheid, aan kalmte.

Dan zal ook de tijd daar zijn, om zoo vele andere belangrijke zaken in behandeling te nemen, waarvan er vele inderdaad even gewigtig zijn als de herziening der Grondwet, maar die nu ter zijde en onafgedaan moeten blijven liggen, omdat die herziening geheel de aandacht vordert der Regering en Vertegenwoordiging. Ik behoef niet verder aan te duiden, wat ik hier bedoel, een geacht spreker van gisteren heeft het met name genoemd.

Daarom heeft het land dringende behoefte, dat de herziening der

Grondwet tot stand kome; en die dringende behoefte des lands weegt bij mij zwaar

Maar bij de beantwoording der vraag: vordert het belang des lands voor of tegen te stemmen? is er nog iets anders, dat bij mij zwaar weegt: het gebeurde bij ons en buiten ons.

Bij ons was de herziening der Grondwet reeds sedert langen tijd geworden eene nationale, eene algemeene erkende behoefte. Ten slotte was het nagenoeg de Regering alleen, die haar ontkende en wederstand bood. De gebreken konde ook zij niet ontkennen; en wat was beter in staat, om aan den wensch der herziening nieuwe kracht bij te zetten? Wat beter in staat, om aan de Regering kracht te ontnemen, die gebreken erkent, maar weigert ze te verbeteren?

Dat was de toestand van zaken bij ons, toen in het begin van dit jaar de groote schok van buiten kwam, die dreigde geheel Europa ten onderste boven te keeren.

En alsof dit nog niet genoeg ware, nu kwam de Regering voor den dag met hare zeven en twintig ontwerpen tot herziening der Grondwet, die inderdaad eene bespotting schenen van het Koninklijk woord, dat Nederland met blijdschap had vervuld.

Nu dreigde de stroom een oogenblik met de lang verzamelde kracht de gestelde dammen te verbreken.

Maar gelukkig voor het Vaderland zag 's Konings wijsheid nog tijdig het dreigende gevaar in, en vond een middel van afleiding.

Dat was een gunstig oogenblik, Edel Mogende Heeren, voor grootere en ruimere hervormingen en verbeteringen, dan anders misschien in jaren mogelijk zouden zijn geweest. U Edel Mogenden hebben dit ingezien. Het zoogenaamd programma dezer Kamer draagt er de sprekende bewijzen van.

Ware dit programma, behoudens verbetering en aanvulling, de grondslag gebleven der herziening: ik voor mij heb de innige overtuiging, dat het Vaderland er niet ongelukkiger om zou geweest zijn.

Maar de commissie, door den Koning benoemd, dacht er anders over, zoo als trouwens te voorzien was. En haar advies aan den Koning, eenmaal publiek gemaakt, — zoo was het niet anders meer mogelijk, of dat advies *moest* grondslag worden der herziening. Dat heeft de Regering mijns inziens teregt begrepen.

Op den grondslag van dat advies waren alzoo de oorspronkelijke, door de Regering aan ons voorgedragene, ontwerpen tot herziening der Grondwet gebouwd; maar ik erken het met dankbaarheid, het ontwerp der commissie was zeer aanzienlijk verbeterd. Het tot hiertoe gepleegd gemeen overleg heeft, naar mijne overtuiging, nogmaals zeer groote verbeteringen in de oorspronkelijke ontwerpen mogen te weeg brengen. Is nu het voorstel het beste, dat zou kunnen gedaan worden? Neen, dat zal het voor *niemand* zijn! Maar ik meen, dat het nu zoodanig is, dat er, bij verwerping, wel wat slechters

maar niet wat beters te verwachten is. Ik meen, dat het 't beste is, wat vooral na het gebeurde bij ons en buiten ons te verkrijgen is. En daarom meen ik, dat het belang des lands vordert, om ons in het algemeen te verklaren *voor* het stelsel, door de Regering voorgedragen.

Ziedaar, Edel Mogende Heeren, mijne meening, wat het tegenwoordig oogenblik betreft. En nu de toekomst?

Ik geef met vertrouwen mijne volkomene toestemming aan het voorgedragene ontwerp *over de veranderingen*, omdat het den weg openstelt voor geleidelijke hervorming en verbetering, die alleen de volken voor schokken en revolutiën kan bewaren.

Het is eene dwaze pretentie, grondwetten te willen maken voor de eeuwigheid! De volken verschillen niet alleen als de individuën, maar de volken veranderen ook als de inviduën. Dezelfde mensch is anders, heeft andere behoeften als kind, als jongeling, als man, als grijsaard. Zoo ook de volken. Stilstand schijnt nergens te liggen op den weg der Voorzienigheid. En beweging zal zeker noodig zijn, om ons tot het hoogere op te voeren.

Maar veranderen nu de volken en hunne behoeften, moeten dan ook niet de wetten en instellingen veranderen, welke die behoeften zullen vervullen?

Eene grondwet, die vóór 50 jaren goed was, kan, onveranderd, de tegenwoordige behoeften niet meer bevredigen. Maar ook eene grondwet, die eerst over 50 jaren uitnemend zoude zijn, zou daarom juist thans nog niet deugen.

Geleidelijke verbetering en hervorming, dat is het, wat wij voortdurend en *in alles* behoeven. En eene grondwet, die dat onmogelijk maakte, zoude juist datgene, na korteren of langeren tijd, onvermijdelijk maken, wat zij bestemd was om te voorkomen: schokken en revolutiën.

Ook daarom, dus, dat deze Grondwet ons in de toekomst zal kunnen bewaren voor revolutie, ja zelfs voor zoodanige groote sprongen, als nimmer wenschelijk, maar thans onvermijdelijk zijn, — ook daarom oordeel ik, dat het belang des lands vordert, om ons in het algemeen te verklaren voor het stelsel, door de Regering voorgedragen.

Ik heb het voornemen, om in den regel bij de bijzondere discussiën het stilzwijgen te bewaren. Ik zie er in deze zaak, in deze omstandigheden, het nut niet van

te verdedigen en te prijzen: daartoe zoude ik ruime stof vinden; maar ik meen, dat dit mijne taak niet is;

te bestrijden, of bestaande gebreken breed uit te meten, dat acht ik niet alleen onnut, maar zelfs schadelijk, wanneer men toch in het einde zijne stem ten voordeele eener voordragt zal uitbrengen. Men verzwakt dan de kracht van datgene, wat men toch zelf tot wet meent te moeten verheffen.

Maar dan, wanneer ik zal meenen, aan een ontwerp mijne stem

niet te mogen geven, zal ik duidelijk en bepaald opgeven waarom.

Maar daarom dan ook, omdat ik mij tot regel heb gesteld meestal te zwijgen, daarom achtte ik mij verpligt eens vooral te openbaren wat de vraag is, die ik door het uitbrengen van mijn votum *voor* of *tegen* zal beantwoorden, en wat vooral bij mij, bij de beantwoording dier vraag, heeft gewogen. »

XXXV. De heer GOUVERNEUR geeft te kennen, dat hij niet voornemens was geweest bij deze discussie het woord te voeren. Hij meende, dat zijn gevoelen betrekkelijk deze herziening der Grondwet genoegzaam bekend was en dat hij zou kunnen volstaan met eenvoudig zijne stem over deze wets-ontwerpen uit te brengen. Hij is evenwel genoodzaakt geworden het stilzwijgen, dat hij zich voorgenomen had te bewaren, af te breken door hetgeen door den geachten redenaar uit Gelderland met warmte, ja bijna met hartstogtelijkheid, in de zitting van eergisteren is in het midden gebragt. Na hetgeen echter zijne ambtgenooten uit Noord-Braband reeds gezegd hebben, zal hij dien geachten spreker niet lang lastig behoeven te vallen, en zich slechts bij een paar aanmerkingen bepalen. Hij zal dien spreker de opregtheid zijner bedoelingen niet betwisten, noch zijne verdraagzaamheid en liberaliteit volgens zijne begrippen en naar zijne overtuiging in twijfel trekken. Maar die spreker duide het hem dan ook niet ten kwade, zoo hij voor zich eene andere beteekenis aan het woord « liberaal » wenscht gegeven, en die liberaliteit op uitgebreider schaal verlangt toegepast te zien. Liberaliteit is volgens hem geen beginsel, dat naar willekeur kan toegepast worden, maar eene deugd, en deze stelt zich geene palen. Hij zou zich niet als liberaal kunnen aanmerken, indien hij medewerkte, om den protestanten te onthouden, wat zij tot volkomene vrije uitoefening hunner godsdienst mogten noodig hebben. Zijne overtuiging zegt hem, dat aan allen in dit opzigt onbepaalde vrijheid moet worden toegestaan. Het verschil tusschen het geëerde lid uit Gelderland en hem is daarin gelegen, dat eerstgenoemde liberaal wil zijn tot eene bepaalde grens, terwijl hij, spreker, geene grens verlangt daargesteld te zien. Binnen die grens bestaat in zijn oog geene verdraagzaamheid. Maar hij wil die grens opgeheven zien, en bij de opheffing daarvan begint voor hem de ware verdraagzaamheid, welke de vrijheid geeft. Die vrijheid is geene losbandigheid, waaruit rustverstoring zou kunnen ontstaan, gelijk diezelfde redenaar heeft gemeend, en die tot ontbinding van den Staat zou aanleiding geven. Het tegendeel is waar. De spreker meent, dat door haar de rust verzekerd, en alle kiem tot ontbinding van den Staat uitgeroeid zal worden; dat zij eene weldadige bron is, waardoor broederschap en liefde zullen bloeijen, en dat zij allen leeren zal jegens elkander in den echt liberalen zin verdraagzaam te zijn. — De tweede aanmerking betreft hetgeen de geachte redenaar gezegd heeft

aangaande de jezuïten, die hij hier ter sprake gebragt heeft, alsmede de synode te Amgterdam, beide onderwerpen, die bij de tegenwoordige beraadslagingen niet te pas komen. De eersten heeft die redenaar voorgesteld als van elders weggejaagd en hier overgekomen, om in Nederland het zaad van tweedragt te strooijen. Hij voor zich weet niet, of de jezuïten, sedert zij van elders verdreven zijn, in zoo groote menigte dit land zijn binnengedrongen, en of zij waarlijk wel zoo gevaarlijk zijn. Hij wil die ongelukkige jezuïten echter niet verdedigen; maar alleen vragen, wat het placet met hen en met de synode te Amsterdam gemeens heeft? Voert het placet in, zegt hij, en gij zult de jezuïten, zoo zij werkelijk herwaarts komen, toch niet kunnen weren, want zij zullen zich op het regt en de aanspraak van bescherming, aan vreemdelingen te verleenen, beroepen; evenmin als gij in staat zult zijn de synode te verhinderen te Amsterdam bijeen te komen, daar de uitoefening van het regt van vereeniging niet zal kunnen belet worden. En wat is het regt van placet? dat kind der middeneeuwen, onder andere zeden en inrigtingen geboren? Ik zal niet herhalen, wat ik bij vroegere gelegenheden over dit onderwerp heb in het midden gebragt, maar kortelijk te kennen geven, dat het regt van placet in onzen tijd en in ons land niet te huis behoort, daar het eene censuur is voor de katholijken, die aan hunne geestelijke overheid moeten gehoorzamen. Zij mogen, volgens dat regt, niet weten, wat hunne overheden hun met betrekking tot hunne godsdienst verlangen mede te deelen, dan voor zooverre dit door de Regering wordt toegestaan. Ziedaar wat het placet is. Wil men die censuur, dan erkent men, dat de katholijk niet vrij is, en het woord *vrijheid* ter zake van godsdienst kan dan ook uit de Grondwet worden weggenomen. Men blijve zich dan echter ook gelijk: men ga verder en beperke de vrijheid in andere opzigten; men vrage dan ook de censuur op de drukpers, en bemoeijelijke den invoer van vreemde dagbladen. Doet men dit niet, dan maakt men het placet doelloos; want door de vrije drukpers en door de vreemde dagbladen zal ter kennisse gebragt worden van de katholijken, wat men hun onthoudt, en een wreed mistrouwen jegens hen blijven bestaan.

Wat de aanmatiging der katholijke kerk betreft, waarover almede de geachte redenaar uit Gelderland gesproken heeft, op dit punt zal hij geen antwoord geven. Dat is het terrein der beschuldiging, het terrein van verbittering en recriminatie, waarop hij zich niet begeven zal; terwijl hij zich bij het weinige, dat hij gezegd heeft, bescheidenlijk zal bepalen.

XXXVI. De heer OPPERDOES ALEWIJN: «Ik had mij voorgenomen voor het tegenwoordige geen persoonlijk deel aan de openbare beraadslagingen over de algemeene beschouwingen ten aanzien der in behandeling zijnde onwerpen betreffende de grondwets-herziening te

nemen en mij, bij de voorbrenging van ieder wets-ontwerp, waartegen ik bezwaar had, enkel te bepalen tot de korte uiteenzetting der redenen, welke mij tot de afstemming daarvan zouden brengen. Maar vreemd aan hetgeen vroeger was gebeurd, miste ik die kennis en ervaring, welke de leden dezer vergadering uit eerdere ondervinding zich hadden eigen gemaakt. Ik had dien strijd van meeningen niet medegevoerd. Ik stond dus wel is waar op een voor mij zelven geheel vrij standpunt; maar ik vond mij daardoor dan ook te meer blootgesteld, om de zaak niet uit het regte oogpunt te beschouwen of in grove dwalingen te vervallen.

Om die redenen ook geloofde ik voorzigtiger te handelen, van met de aandachtige overweging van hetgeen door de onderscheidene sprekers zou worden voorgedragen, mijn nut te doen, en die beschouwingen ter toetse te brengen aan de denkbeelden, die ik mij zelven, na een naauwgezet en bedaard onderzoek, ten opzigte van dit gewigtige werk zou gevormd hebben.

Nadat echter zoo vele leden het zich tot een pligt hebben gesteld, van voor hun gevoelen in algemeene beschouwingen, in de daartoe bestemde openbare zittingen, hetzij toestemmend of afkeurend, hetzij toejuichend of bezwaard, uit te komen, geloof ik, de geest en strekking dier redevoeringen in aanmerking nemende, niet ten achtere te mogen blijven, en acht ik mij gedrongen, om, onder eerbiediging van de gevoelens van anderen, kortelijk voor U Edel Mogenden open te leggen, uit welk oogpunt het aanhangige onderwerp door mij beschouwd wordt, en hoedanigen invloed ik in gemoede vermeen, dat mijn gedrag van deze mijne zienswijze zal moeten ontleenen.

Ik moet tot de ontvouwing mijner gronden en beweringen eerst eenigzins tot vroegere gebeurtenissen opklimmen.

Nadat de laatste jaren onzer vereeniging met België in gedurige wrijving en verschil, dikwijls in twist en tweedragt ontaardende, met onze zuidelijke naburen waren doorgebragt, brak eindelijk de revolutie van 1830 los. Een nieuw tijdvak opende zich toen voor ons. Het was roemrijk voor de Natie, die de bewondering van de beschaafde volken zich waardig maakte, maar het was tevens rampspoedig in zijne gevolgen. In de hoop van reactionnaire bewegingen in België zelf; door een valsch vertrouwen op de medewerking der groote mogendheden, in telkens misleide verwachtingen gespannen gehouden, — putte de Natie middelerwijl hare materiële krachten uit, en werden, daar men den goeden geest niet wilde dooden en de voorkeur gaf aan het zoo schadelijke principe, van de toekomst aan de belangen van het oogenblik op te offeren, schulden op schulden geladen en de onderscheiden kassen en administratiën geledigd of verward; — zoodat, toen later het oogenblik der definitive scheiding daar was, Noord-Nederland in een bedroevenden geldelijken toestand uit die verwikkelingen te voorschijn kwam.

Dat de Natie en hare vertegenwoordigers daardoor ontstemd en

ontevreden werden, is duidelijk, want ze ondervonden de rampen en de bezwaren, en de toekomst liet zich ten donkerste inzien.

Door krachtdadige inspanning en kostbare offers mogten de finantiële aangelegenheden zich tijdelijk tot duidelijkheid, vereffening en tot beteren staat gebragt zien; maar nu bleef, behalve de drukkende last der schulden, de nadere wijziging en regeling van ons staatsverdrag nog overig.

Velen, gehecht aan hetgeen bestond, en oude instellingen en gebruiken, die hun goed, of zoo schadelijk niet, voorkwamen, willende behouden, gaven niet gereedelijk toe aan de denkbeelden van anderen, die de voorkeur aan nieuwe of ten minste bij ons vreemde theoriën wilden gegeven zien; of anders eene herziening op ruime schaal begeerden.

Hoe langer de strijd der meeningen, die uit dat vasthouden en begeeren ontstaan was, duurde, hoe heviger dezelve werd. Dat er wederzijdsche overdrijving valt op te merken, is duidelijk: de een ziet niet dan kwade gevolgen uit de vaststelling van zooveel nieuwe theoriën en de ander schept zich blijde verwachtingen en illusiën. Er zijn er, die koud blijven onder dat alles; er zijn er, die branden van ongeduld.

De zaak is dan gekomen tot het standpunt, waarop wij ons thans bevinden; hetgeen achter ons ligt, behoort tot de geschiedenis. Het verkondigt ons helaas gebeurtenissen, die wij nu betreuren, rampen, waar wij gebukt onder gaan. Beoordeelen en afkeuren kunnen wij wat plaats gehad heeft. De uitkomst doet een gestreng vonnis over die daden vellen. Ware ze anders geweest, men zoude gejubeld hebben. Ik acht het niet redelijk; ik acht het hard, om thans zoo scherp in zijne aantijgingen en veroordeeling te zijn. Men moet de tijden en gelegenheden raadplegen, zich tot het oogenblik van beslissen en handelen terugdenken. Velen toch van U Edel Mogenden, ja, de meerderheid der toenmalige Kamers, hebben de Regering van die dagen ondersteund en de bewindvoerders geprezen, hunne maatregelen toegejuicht en met hunne goedkeuring bekrachtigd. Wie zal het wagen te zeggen en wie zal het bewijzen, dàt èn gij èn zij niet ter goeder trouw hebben gehandeld? Degenen, die toen van een tegenovergesteld gevoelen waren en voor wie het rad ten voordeele is gewenteld, kunnen nu de overwinning uitroepen. Maar laat ze bedaard in hunne vreugde, edelmoedig omtrent anderen zijn: wie verzekert ons, dat ook deze uitkomst gewenscht zal zijn en het geluk van Nederland duurzaam bestendigen zal?

Gaarne wil ook ik tot de bevordering van het goede, van het beste voor mijn Vaderland medewerken; dan omdat ik de stelsels van volharding en behoud nu, van achteren geoordeeld, om hunne schadelijke gevolgen bejammer, is het mij voor alsnog niet mogelijk, de opkomende zon te aanbidden. Dat ligchaam doet zich misschien nog niet in zijne

ware gedaante voor mijn oog op. Het is mij niet helder, maar nog in duistere nevelen gehuld. Ook hier zal de uitkomst beslissen, de geschiedenis in latere dagen oordeelen. Voor mij zelven in het geheel op geen brandenden, maar wel op eenen onzekeren grond staande, wensch ik gaarne de zaak uit een onbevooroordeeld en bedaard oogpunt te kunnen beschouwen en, het voor en tegen in kalme overweging nemende, ten nuttigste te helpen beslissen.

Ik kan het niet verhelen, dat het er bij mij dikwijls meer op aankomt, dat de ware zedelijke en materiële belangen van het volk, zoo binnen als buiten 's lands, krachtdadig worden bevorderd en de bronnen van bestaan hare steun, bescherming en vaderlijke zorg bij de Regering vinden, dan wel dat men het heil van het land zoo bepaaldelijk in alle die staatsregterlijke theoriën zoekt. — Door al die bewegingen is nu de Regering diep geschokt, de bedaarden in den lande verontrust; men windt zich zelven en het volk op door de voorstelling en verkondiging van veelal te sterk gekleurde, overdrevene, dikwijls zelfs geheel onjuiste tafereelen. Dat alles heeft reeds dadelijk eenen ongelukkigen invloed op ons maatschappelijk bestaan en op het vertrouwen, dat bij de Natie ten aanzien van de overheid en van den handel en nijverheid, in het gemeenschappelijk belang, zoo noodig is.

Intusschen, de Natie is nu in een staat van spanning en angstige verwachting gebragt, die, ware het niet, dat het Nederlandsche volk gelukkig wijzer en meer bezadigd oordeelde en aan orde en wet gehecht was, tot schromelijke gevolgen zou kunnen leiden. Het geval ligt er toe, èn der Regering èn der wetgevende magt blijft geene keuze over, dan om te trachten de zaak tot een goed en nuttig, tot het meest gewenschte einde te brengen.

Ik moet het verklaren, ik hecht voor 'shands niet veel waarde aan sommige toezeggingen, voorspiegelingen en verwachtingen, al zijn ze ter goeder trouw voorgedragen: die toch alle zijn maar al te dikwijls aan veelvuldige teleurstellingen, misrekeningen, aan leemten en gebreken lijdende, en zullen dat wel altijd blijven moeten, en meermalen ook dat, door het herstel van mindere grieven, in latere tijden weder andere en grootere ongelegenheden en maatschappelijke rampen ontstaan.

Hoe meer ik de zaak der grondwets-herziening, zoo als die nu is voorgesteld, van nabij heb gadegeslagen en mij aan het grondig onderzoek der ontwerpen heb toegewijd (geenszins mag ik zeggen blindelings vooringenomen met of gehecht aan het van ouds bestaande, maar ook ver van alles toe te juichen wat als zoo voortreffelijk en heilzaam door anderen wordt aangeprezen), hoe meer ik de overtuiging erlang, dat, ongerekend de vele verbeteringen, hier en daar in de daarstelling en de werking der regeringsmagten en in andere opzigten aangebragt, dezen en genen der ingezetenen zich wel van eenige belemmeringen zullen bevrijd zien; maar is het mij ook voorgekomen, dat een nog veel grooter getal zich in hunne verwachtingen bedrogen zullen vinden, en

dat het zeer te vreezen is, dat de belangen van een groot gedeelte der Natie aan die van het andere gedeelte zullen worden opgeofferd. En gaarne zal ik de vraag eens bevredigend zien opgelost, wat dan toch een ieder in zijnen kring, wat de landbouw, de handel en nijverheid, die krachten en zenuwen van den Staat, wat de kunsten en wetenschappen daarbij zullen te winnen hebben. Welke zoozeer gewenschte middelen tot krachtdadige, wijze en billijke bezuiniging zijn dan nu daargesteld of zelfs voorbereid, en wat zal de waarde, den roem en het aanzien des Vaderlands meer dan vroeger verhoogen, dat nu daarom het Nederlandsche volk in het denkbeeld zou verkeeren, dat van de al of niet bespoedigde herziening der Grondwet het lot der Natie zou moeten afhangen, even alsof, na die aanneming, nu met een tooverslag, het geluk en de welvaart zich overal als van zelf zouden openbaren en verspreiden?

Waarlijk, met allen goeden wil moet ik opregt erkennen, ik heb weinig of niets van dat alles kunnen ontdekken.

Met bedaarden zin en zonder overijling te werk te gaan, en zich niet voor gevreesde ongelegenheden, bij eenige vertraging door de verwerping van dit of dat punt, beangst te maken, zal, geloof ik, wel het beste zijn. Men moge toch niet uit het oog verliezen, dat het hier de vaststelling geldt van bepalingen, welke den grootsten invloed op ons volksbestaan moeten hebben, en die eens geregeld, in het ware belang der Natie, niet zoo gemakkelijk weder gewijzigd kunnen noch moeten worden. Het heil van het Vaderland is met de aanneming van de thans voorgedragene wets-ontwerpen nog verre van gewonnen; men lette slechts op de telkens voorkomende zinsnede: «zal worden geregeld bij de wet» of soortgelijke; deze zal later evenveel aanleiding tot het vaststellen van nieuwe speciale wetsbepalingen moeten geven. Dan eerst zal de strijd der meeningen voor goed eenen aanvang nemen.

Wij mogen toch ook maar niet zoo geheel vergeten, welke plaats Nederland, in de roemrijke dagen onzer voorouders, onder de volken van Europa, onder zijne eigenaardige instellingen, heeft bekleed. Toen geene grootere bevolking tellende dan thans, strekten wij bij veel maggiger natiën in menig opzigt tot voorbeeld en leerschool; wij werden gezocht, begunstigd, ontzien en geëerd, en de bronnen van welvaart vloeiden mild en rijkelijk, en vermenigvuldigden zich gestadig. Inwendig eendragtig, waren wij, bij aanvallen van buiten, in staat, die af te weren of met goed gevolg te bestrijden. Nu nog hebben wij vele hulpbronnen, en kunnen eenen voegzamen rang onder de volken ophouden, maar de eendragt der vaderen moet onze krachten blijven schragen, en de bepaalde wil, om onderling elkanders geluk te bevorderen, het doel van ons streven zijn.

Vroeger werd mijn Vaderland als de wieg en bakermat der vrijheid beschouwd; thans wordt het, zelfs tot binnen de wanden dezer

vergaderzaal, als een land van onverdraagzaamheid en verdrukking afgeschilderd. Dat is te veel gezegd, dat is onverdiend. Men veroordeele toch niet een geheel volk of zijne regering om de gebreken, die enkelen aankleven. Is het in andere landen beter dan hier? Ik ontken het volmondig: de geschiedenis van iederen dag kan het ons leeren.

Hoezeer het zijn nut heeft de instellingen van andere natiën na te gaan en hare wetten te raadplegen, is het ook aan den anderen kant gevaarlijk, zich daaraan te veel te willen houden; ik vereenig mij ten deze met het gezegde van een der geachte sprekers uit Zeeland, dat, wat elders goed en nuttig is, hier welligt eene tegenovergestelde uitkomst zal opleveren. Eenmaal de slaafsche navolger van anderen, zal ook in het vervolg de minste trilling, die dáár plaats vindt, ook weder bij ons zijnen weêrklank vinden moeten: anders toch geraken wij ten achtere, en de aanleiding tot verschil en burgertwisten verlevendigt zich op nieuw. Door die te bepaalde aanneming en volging van de denkbeelden van anderen, lijdt onze ei en nationaliteit, en werken wij de vereeniging en toevoeging tot andere magtiger Staten ongevoelig in de hand.

Nu wordt België tot in de wolken verheven, maar bedenkt men wel, dat de vrees voor Frankrijk ook eene groote reden tot bevordering der eensgezindheid uitmaakt; dat de rampen der oorlogen dáár geweldig zijn geweest, en het, even als Nederland, onder het gezag van Napoleon niet gelukkig was?

En nu overgaande tot de behandeling van een zeer teeder punt, hetwelk de gemoedelijke en opregt welmeenende volksvertegenwoordiger, naar mijn oordeel, moeijelijk kan voorbijzien, noch als het ware ter loops of bedektelijk in beschouwing nemen, veroorloof ik mij in ernstige overweging te geven, dat men vooral niet uit het oog mag verliezen, dat de bevolking van Nederland zich, *godsdienstig*, voor 't meerendeel in twee hoofd-afdeelingen van gezindten splitst; dat het grootste getal der ingezetenen, de hervormde godsdienst toegedaan zijnde, na eene bloedige, wreedaardige onderdrukking en vervolging en langdurigen krijg, de overwinning op den Spaanschen vijand behaalde; dat, versterkt door velen, die uit andere landen om den dwang der gewetensvrijheid waren gevlugt, in die thans lang verloopen tijden de hervormde kerk als de heerschende werd aangenomen, en haren steun in de magt en bescherming der Regering gevonden heeft. De overige gezindheden werden slechts schoorvoetend en dan nog vernederend toegelaten, en er bleef langdurig eene groote verwijdering tusschen de leden der verschillende gemeenten bestaan. Hoe velen herinneren zich niet met weemoed die akelige schuren in Noord-Braband, aldaar tot kerken ingerigt? Het waren zoovele gedenkteekenen van godsdiensthaat en onderdrukking!

De anders in vele harer gevolgen zoo nadeelige en schadelijke revolutiën van het laatst der vorige eeuw hadden echter dien gelukkigen invloed, dat ze de vrijheid van godsdienst voor alle ingezetenen mog-

ten doen erkennen en maatschappelijk verzekeren. Maar daar de kloof tusschen de bevoorregten en onderdrukten zoo groot en diep was geweest, vereischte en behoeft het nog eene groote omzigtigheid en veel zorg, om deze gewigtige aangelegenheid, met inachtneming van alle kieschheid, ter bevordering van eene onderling zoo gewenschte goede verstandhouding, ook uit een staathuishoudkundig oogpunt, op eenen deugdelijken voet te blijven bepalen of wel nader te regelen.

Het is hier niet ongepast, eenige oogenblikken stil te staan bij de geest, aard en strekking, welke men in de ter zake der herziening ingediende adressen heeft kunnen opmaken. Zij verdeelden zich hoofdzakelijk in twee tegenovergestelde categoriën: de eene onderscheidde zich door de vrees voor het verleenen van eene te onbeperkte vrijheid van vereeniging, uitoefening van godsdienst en onderwijs; de andere daarentegen wilde alle belemmering zooveel doenlijk uit den weg geruimd zien. Bij de eerste had zulks, uit de naamteekeningen op te maken, het voorkomen, of de geestelijken der hervormde, bij de tweede die der roomsch-katholijke gemeenten zich voornamelijk aan het hoofd zouden gesteld hebben. De punten van verschil werden geheel overgebragt op het terrein der godsdienst, en daardoor dan ook de vrees tegen of de wensch naar vrije vereeniging en vrij onderwijs. Ik eerbiedig ten ernstigste de vrije magtsoefening der ouders over hunne kinderen; maar het is echter moeijelijk te loochenen, dat, wanneer de scholen overeenkomstig en naar de godsdienst-gezindten worden gescheiden, het voortreffelijke onzer opvoedings-methode, en het schoone doel, om alle de leden der bevolking, zonder verschil van godsdienst, reeds van kindsbeen af tot elkander te brengen en te verbroederen, van nu voortaan zal vervallen en ieder zijne eigene rigting vijandig of ten minste afkeerig van den ander zal nemen. Was die dagelijksche kinderlijke omgang dan zoo schadelijk voor den godsdienstzin? Zijn de leeken hier niet even gehecht aan hunne eigen gemeenten als elders, waar zij de heerschende kerk uitmaken? Ik voor mij maak mij beangst voor die verwijdering. Wederkeerige achting, eerbiediging van de gevoelens van andersdenkenden, onderlinge verleening van hulp en bijstand, begunstiging en beroepsbezigheden, en bij de noodige geschiktheid de onpartijdige benoeming tot openbare betrekkingen, zonder op het verschil van godsdienst acht te geven, — die burgerdeugden en die billijke beschikkingen moeten aangekweekt, moeten bevorderd worden; alle inmenging in de kerkelijke eigen huishouding van anderen, onder gehoudenheid aan de algemeene wetten, geweerd; alle aansporing tot verwijdering en haat tegengegaan en verafschuwd; *maar ook ten duurste alle aanleiding tot ergernis en verstoring van weêrszijden zorgvuldig vermeden worden.*

Onder den indruk van deze mijne zienswijze en opengelegde beschouwingen, behoeft het geen betoog, dat, hoe gezind ook, om vele eigene meer of min ondergeschikte bedenkingen en bezwaren prijs

te geven, ten einde daardoor de beëindiging van het werk van mijne zijde niet te belemmeren, ik, na eene aandachtige en naauwgezette overweging, geene vrijheid heb gevonden, om aan alle de voordragten der Regering, zoo als die tot heden gewijzigd zijn, mijne goedkeuring te hechten, en wensch ik mij voor te behouden, van, bij de behandeling der betrekkelijke ontwerpen zelve, de redenen mijner bezwaren kortelijk aan te geven; liever daardoor, ingeval van vereeniging van meerdere afkeurende stemmen, aanleiding tot eenig uitstel gevende, dan om door overijling, vrees of gejaagdheid grondwettige bepalingen te zien daargesteld, welke ik achten zou later nadeelig of gevaarlijk voor een belangrijk gedeelte der Natie te zullen worden.»

XXXVII. De heer KIEN: «Toen bij het openen der tegenwoordige zitting der Staten Generaal, op de mededeeling en toezegging eener aanstaande wijziging onzer Grondwet, U Edel Mogenden meenden, dadelijk en bijna eenstemmig, eene *hartelijke blijdschap* te kunnen betuigen, deelde ik in die *hartelijke blijdschap* niet.

Dat was in mijne oogen *destijds* eene voorbarige vreugde, eene blijdschap in den blinde, voor eene ernstige vergadering, die aan zulk een woordenklank eenigen zin hechten wil, min voegzaam en gepast.

Men wist destijds niet, waarheen ons die grondwets-herziening leiden zou: alles was nog onzeker; de aard en strekking dier wijzigingen waren geheel onbekend. Men ging met gesloten oogen de toekomst in; en welk eene toekomst? Eene die, bij het verschil van zienswijze omtrent vele, zeer teedere punten, welke ter sprake moesten komen, noodwendig woelig, door het aanblazen der in elke maatschappij smeulende hartstogten en begeerte, ligt onstuimig, door de opruijing van volksmenners en gelukzoekers en een losbandig en in ons land op zeer lagen trap staand couranten-geschrijf, vol stormen worden zou.

Dit besef verhinderde mij, toen wij op het ruime sop der grondwetsherziening van wal zouden steken, destijds met U Edel Mogenden den vreugdekreet van hartelijke blijdschap aan te heffen, vóór en aleer wij niet alleen den gindschen, nog zeer ver verwijderden, oever hadden *bereikt*, maar dien zelfs nog niet eens *zien* konden.

Ik vreesde daarenboven, bij den aanvang van dat gewigtig werk, waartoe ons bedaard en welberaden overleg werd ingeroepen, door levendige en overdreven uitdrukkingen, overdreven verwachtingen op te wekken; verwachtingen, die gewoonlijk bij elke wijziging en verandering van regeringsvorm, ter gunstige stemming der volksmeening, worden vooropgezet, maar ook telkens meestal in teleurstelling eindigen, — verwachtingen van meer algemeen volksgeluk, — van herstel van elk maatschappelijk leed, van eene zoogenaamde *gouden eeuw*, altemaal zaken, welke door geene grondwets-herziening immer kunnen worden verwezenlijkt.

Maar vooral ook wenschte ik destijds reeds te waarschuwen, en

mijne landgenooten te behoeden voor de *overdreven* verwachting en latere teleurstelling: *dat eene afdoende en merkbare vermindering van lasten het noodwendig gevolg der grondwets-herziening zoude zijn*. Dat toch was en is nog eigenlijk en meer bepaald het denkbeeld en de wensch der menigte met die zaak; dat begrip is verstaanbaar, bevattelijk en aanlokkelijk voor *iedereen*, en klinkt zoo welluidend in de ooren, dat alom gretig geluisterd wordt naar die liefelijke toonen der zoogenaamde volksvrienden, die dat blij vooruitzigt voorspiegelen als een gevolg der maatregelen, die zij op het oog hebben, wanneer zij eens op het kussen zaten, als men hen slechts hun gang laat gaan. De uitkomst zal het leeren! Ik weet het, Edel Mogende Heeren, het is reeds van ouds gezegd: «*Mundus vult decipi*;» maar ik voor mij gevoel geene roeping of lust, om dien regel mede in practijk te brengen. Nu ik hier geroepen word, om de *algemeene belangen* des volks te behartigen, heb ik gemeend destijds reeds mijne landgenooten te moeten waarschuwen, opdat zij zich later niet *teleurgesteld* en jammerlijk zouden bedrogen vinden.

Meer dan *negen* maanden zijn verloopen na dien tijd, sedert die koninklijke mededeeling, welke U Edel Mogenden destijds zooveel blijdschap veroorzaakte, doch welke nu reeds bij velen uwer schijnt te zijn verminderd; — en thans eerst, na vele wisselvalligheden, onvoorziene gebeurtenissen en moeijelijkheden van onderscheiden aard, is dan eindelijk voor U Edel Mogenden die *heugelijke* dag aangebroken, waarop wij ten minste met *kennis van zaken* kunnen oordeelen over een ontwerp, bestemd, om ons tegenwoordig staatsverdrag te vervangen. Dat lang gewenscht geschenk voor Nederland ligt dan daar in zijn geheelen omvang voor ons!

Ik stel mij ter beantwoording deze vragen voor: onder *welke tijdsomstandigheden* moeten wij daarover beraadslagen, — en hoe is *de proef* uitgevallen?

Een onzer *eerste* en heftigste voorstanders van de *algemeene herziening der Grondwet*, vroeger lid van deze Kamer, en die aan de vervaardiging van het tegenwoordig ontwerp een zeer bedrijvig aandeel heeft genomen, verklaarde, ter gelegenheid, dat hij krachtig aandrong op de behoefte en volstrekte noodzakelijkheid eener *algemeene herziening*, «dat hij zoodanige algemeene herziening verlangde in *oogen*«*blikken van rust en vrede*, onder de leiding van het *gezond verstand*, «bij het *licht der ervaring*, en onder het *zwijgen van alle driften* «te zien beramen, beoordeelen, bewerkstelligen; en hij meent het «ROEKELOOSHEID te mogen noemen, dat gewigtige werk over te laten «aan tijden van *beroering*, van *gisting* en aan de *oppermagtige* «*beschikking eener bovendrijvende partij*.»

Beleven wij thans die kalme tijden, die oogenblikken van rust en vrede, of beschikt reeds eene soort van bovendrijvende partij?

Wanneer wij een blik rondom ons slaan, dan zien wij dáár, *buiten*

ons in vele opzigten gezegend Nederland, en met uitzondering van België, bijna geheel Europa in rep en roer. Men noeme dien toestand: *de hedendaagsche spanning*, die geweldige bewegingen *de stoute wending aller Staten*; of, met onze tijdelijke ministers, *de koortsachtige aandoening aller natiën:* het is mij om het even, de daadzaak staat vast: overal heerscht onrust en beroering, de maatschappelijke orde is in hare grondvesten geschokt, zij ligt verbroken of moet, na burger krijg, met opoffering van burgerbloed en ten koste van staatkundige en burgerlijke vrijheid, door kanonskogels of de kracht der bajonetten worden gehandhaafd.

En *binnen* ons vaderland! Hebben wij het niet gezien, hoe *hier* eene soort van hartelijke blijdschap over grondwets-herziening van uit de kroegen en stegen op de openbare pleinen werd overgebragt; hoe eene opgewonden menigte, onder de leiding van enkele gelukzoekers, ongestoord hare nachtelijke optogten hield en herhaalde, om de *zoogenaamde vreugde* te betuigen tot zelfs aan het geëerbiedigde Hoofd van onzen Staat; zonder dat die opgezette menigte eigenlijk wist, waarover zij zich verheugde, maar haar *vreugdekreet* als een wachtwoord van hare leiders moest ontvangen.

Ook zulke vertooningen van *hartelijke blijdschap* kunnen mij niet bekooren, maar grieven mij. Ik zie daarin niets anders dan een *begin van onrust en gisting*. Zulke demonstratiën van hartelijke blijdschap ontaarden ligt in vijandige en dreigende of eischende demonstratiën, waarvan ieder weldenkende in Nederland, onverschillig welke zijne staatkundige begrippen zijn, voorzeker, Gode zij dank, een afkeer heeft.

Wanneer wij nu den *buitenlandschen* en onzen *binnenlandschen* toestand gadeslaan, is dan deze tijd wel geschikt, om het groote werk te verrigten?

Moest ik bij de beantwoording van die vraag mijn oordeel rigten naar de denkwijze van den bedoelden *voorstander van algemeene hervorming*, dan zoude ik volmondig moeten zeggen: *neen*, wij beleven zulke kalme tijden niet; wij kunnen alzoo thans niet zonder *roekeloosheid* tot eenige grondwets-herziening overgaan. Maar ik ben eene *andere zienswijze* toegedaan, en geloof, dat in vele opzigten de *tijds-omstandigheden* daarvoor niet zoo geheel ongeschikt zijn.

In het algemeen is men in dezen tijd meer genegen, om iets toe te geven van persoonlijke zienswijze, eenige bijzondere belangen ter bevordering van het algemeen welzijn ten offer te brengen. De wederzijdsche toenadering wordt gemakkelijk gemaakt. Zeer teregt werd dit reeds vroeger door een geacht medelid uit Gelderland op eene welsprekende wijze betoogd, die zijne redenering met deze woorden, welke ik thans tot de mijne maak, besloot: «mij ten minste is geen voor«beeld bekend van eene gewigtige staatshervorming, die alleen door «de bedaarde kracht der overreding, *zonder bijkomende uitwendige* «*omstandigheden*, is in het leven geroepen.»

Ook hetgeen met opzigt tot onze grondwets-herziening tot nog toe heeft plaats gehad, draagt in vele opzigten het bewijs van de juistheid der stelling. Vele bijzondere belangen (ik denk bijv. aan de voorregten van de ridderschappen) en bijzondere zienswijzen zijn reeds opgeofferd, meer dan ik bij den aanvang van dat werk mij heb durven voorstellen.

Dit tijdstip komt mij uit dien hoofde voor de volbrenging van ons gewigtig werk niet *ongeschikt* voor. De *uitwendige omstandigheden* zullen, ja, een *gewigtigen invloed* uitoefenen, maar zij zijn toch niet van *dien* aard, dat zij de vrije beraadslaging *onmogelijk* maken, zoodat men den *moed* niet zoude durven hebben, zoo als een geacht lid uit Noord-Braband zich uitdrukte, om de ontwerpen af te stemmen.

Ik voor mij ten minste, ofschoon met de *tijds-omstandigheden* voor oogen, gevoel mij nogtans *vrij* en *onbelemmerd* genoeg, om goed te keuren hetgeen mij goed, en af te keuren hetgeen mij verwerpelijk voorkomt; en in die stemming zal ik het ontwerp onderzoeken en aan de beraadslagingen deelnemen.

Maar hoe is dan nu die *proeve* uitgevallen? Op *welke wijze* tracht men de grondwets-herziening tot stand te brengen?

Gij weet het, Edel Mogende Heeren, niet alleen heeft men getracht de *gebreken* te herstellen, welke de *ervaring* geleerd heeft, dat sommige bepalingen onzer Grondwet aankleefden. Neen, de herziening volgens het nieuwe ontwerp is *volledig*, *algeheel*, dat is: bijna geen steen van het staatsgebouw is op dezelfde plaats gebleven. Alles is losgemaakt, nagezien, verbeterd, zegt men; de oude bepalingen zijn veranderd, zelfs van taal- en spelfouten gezuiverd; in één woord, het geheele werk is nu, gelooft het of gelooft het niet, Edel Mogende Heeren, overeenkomstig *de behoeften* en *den algemeenen wensch van de Nederlandsche natie* ingerigt en strookt met den *geest* van dezen tijd.

Wanneer het overeenkomstig is met den *geest* des tijds of van den dag, dat men veel losmaakt en afbreekt en bijster weinig opbouwt, dan voorzeker is het nieuwe ontwerp allervoortreffelijkst ingerigt naar dien geest van dezen tijd. Een jeugdiger geslacht zal zich nog lang met den weder-opbouw en de nieuwe inrigting van het huishouden kunnen vermaken.

Een *dertig-* of *veertigtal* of nog meer wetten zullen er noodig zijn, na de *desorganisatie*, vóórdat de nieuwe *reorganisatie* in behoorlijk verband is gebragt en het *nieuwe* gebouw in alle zijne deelen is opgetrokken.

Niet alleen de *volksvertegenwoordiging*, — waartoe men zich naar mijne zienswijze in de eerste plaats had behooren te bepalen, maar ook de indeeling der provinciën, de gewestelijke en plaatselijke besturen, de regterlijke magt, de inrigting van het bestuur in onze koloniën, alle hooge Staats-collegiën, de Staatsraad, de Rekenkamer enz. enz., tot aan het kleinste polderbestuur toe, moeten op nieuw worden ge-

organiseerd, of zullen nieuwe voorschriften voor hunnen veranderden werkkring ontvangen. O, gelukkig Nederland, als *dit alles* eens zal volbragt zijn; maar *intusschen* zal gedurende een geruimen tijd nog vermoedelijk onze staatshuishouding in een onzekeren en ontredderden toestand verkeeren, en voorzeker zullen zoo doende niet weggenomen worden, maar veeleer vermeerderen, de niet ongegronde klagten, welke onder onze tegenwoordige Grondwet werden aangeheven, over den onzekeren, provisionnelen en verwarden toestand in *vele* zaken; en eene andere, in mijne oogen even gegronde, grieve onder onze tegenwoordige staatsregeling, evenzeer blijven bestaan, de klagte namelijk over eenen *langzamen en tragen gang* van zaken en het onafgedaan blijven liggen van vele zeer belangrijke aangelegenheden, welke vermoedelijk, als een gevolg van al dat werk, dat zich voor de toekomst voordoet en op den voorgrond komt, op den *achtergrond* zullen geraken.

Maar is dan in mijne oogen de tegenwoordige Grondwet volmaakt, onverbeterlijk? Ben ik daarmede zoo ingenomen, dat ik ongezind zoude zijn om mede te werken gebreken te herstellen? Zoozeer gehecht aan al wat oud is, dat ik afkeerig ben van elke verandering of vernieuwing?

In geenen deele, Edel Mogende Heeren, en ik voel mij genoopt een oogenblik hierbij stil te staan, omdat het de eerste maal is, dat ik gedurende mijne kortstondige zitting in deze vergadering geroepen word mij bepaald uit te laten over onze *Grondwet* en over *grondwetsherziening*.

Onze tegenwoordige Grondwet is *niet volmaakt*, maar ik moet het belijden, ik geloof niet aan volmaaktheid of onfeilbaarheid eener Grondwet, — al kwam ook deze geheel *nieuw* uit het hoogstgeleerde brein. De proeven, welke in dat vak sedert meer dan eene halve eeuw hier en elders genomen zijn, zullen, vertrouw ik, mijn ongeloof in deze eenigzins kunnen billijken. Telkens hadden de wijzen uit den lande de zaak gevonden, en hunne stelsels, die vruchten van het vernuft, op het papier gebragt, maar ook telkens heeft de ondervinding weêr gebreken doen kennen. — Daarenboven, de fraaiste bewoordingen, de krachtigste en duidelijkste bepalingen van charters of grondwetten, zoo zij niet tevens in den zin en aard van het volk liggen, hebben weinig gebaat in de oogenblikken, in welke zij juist het meest moesten werken.

Die magtspreuken hebben niet kunnen beletten, dat een geheel stelsel, hetwelk daarop rustte, bij den eersten stoot in duigen viel. Wat baatte in Frankrijk de bepaling, dat *de Koning onschendbaar is?*

Al is dus die Grondwet niet *volmaakt*, al heeft dezelve *gebreken*, welke ik mede wil verbeteren, evenwel bevat zij in mijne oogen veel *goeds*, en de gebreken zijn in het algemeen zoo binnen en buiten deze Kamer met overdrijving voorgesteld, en door aanhoudend smaden en schimpen op die Grondwet, door duurzaam te kloppen op datzelfde aanbeeld, is het geloof, het vertrouwen op onze Grondwet verzwakt en ondermijnd; en dit noem ik een groot kwaad.

Het heeft meestal meer gelegen aan de enge ten-uitvoer-legging, dan aan het gebrekkige der bepalingen van de Grondwet zelve.

De hoofd-omtrekken voor 's volks geluk zijn daarin aanwezig. Dit werk van den vaderlandslievenden G. K. VAN HOGENDORP is in dat opzigt de liefde en gehechtheid van onze Natie niet onwaardig. Genieten wij onder deze Grondwet niet eene groote mate van *burgerlijke vrijheid*, hoedanige men elders naauwelijks grooter zal aantreffen? Bezitten wij niet reeds lang en ongestoord die zoogenaamde politieke regten, welke nog voor Italië en Duitschland onbekende zaken zijn?

Mag ik er voor Nederland niet roem op dragen reeds voorlang te hebben verkregen die *rara temporum felicitas ubi sentire quae velis et quae sentias dicere licet*, van welken *gelukkigen* toestand de ouden droomden, en welken onze Fransche naburen, als een gevolg van overdrijving en wispelturigheid, reeds weder, immers voor het tegenwoordige, hebben verspeeld?

Ik begrijp, Edel Mogende Heeren, dat de Duitscher dweept met een hem nog onbekend genot der vrijheid van drukpers, — juicht bij zijne nieuwe vlag, welke hij in zijne opgetogene verbeelding reeds in alle zeeën ziet wapperen.

Ik kan deelen in de vreugd van den Italiaan, nu hij de vreemde kleuren niet meer behoeft te aanschouwen, welke op de oude monumenten prijkten, en nu hij, ontslagen van vreemde heerschappij of priesterjuk, zich onder zijnen helderen hemel vrijer en losser bewegen kan.

Maar dat men zich in Nederland, hetwelk reeds zoo lang zijne vlag bemint, nog de oude leus voert: *Oranje in 't hart en niemand knecht*, eene betamelijke vrijheid geniet, geen vreemd juk behoeft te dragen, zich over verandering in regeringsvorm en grondwets-herziening zoo lustig maken kan, is voor mij onbegrijpelijk.

Ik vind het beleedigend voor mijn vaderland! Het is overdrijving in mijne oogen. Over ondergeschikte punten mag men verschillen, maar de hoofdbestanddeelen van volksgeluk bezitten wij.

Welke *onbekende* nieuwe vruchten zal Nederland van de nieuwe Grondwet plukken? Een grooter aandeel voor het volk, zegt men, in regeringszaken: dit is de voornaamste, zoo niet de eenige. Het is mij wel, Edel Mogende Heeren, ik zie er dat groot bezwaar niet in — ik vind het zelfs goed, als het de algemeene tevredenheid kan bevorderen, als daardoor de belangstelling in publieke zaken wordt opgewekt, de gehechtheid aan den regeringsvorm wordt vermeerderd; maar ik voorzie het, dat men er weldra van walgen zal. Die vruchten zijn op den duur niet voor den smaak van onze landgenooten geschikt; zij verwekken en houden gaande een opgewonden en koortsachtigen toestand, waarvan de meer bedaarde Nederlander in gewone tijden een afkeer heeft.

Wanneer ik iets van de geaardheid van onze Britsche naburen,

die in vele opzigten zulk een navolgenswaardig voorbeeld geven, in onzen landaard zoude willen overbrengen, dan zoude het vooral dit zijn, dat wij ons meer hechtten aan onze instellingen, in *ontwikkeling* van dezelve en niet in gedurige *algeheele* verandering en *nieuwe grondwets-proeven* het heil van het Vaderland zochten. Eene grondwet moet tijd hebben om wortel te schieten en moet als het ware met de Natie allengskens opgroeijen.

Nu wij dus eenmaal eene Grondwet bezaten, Edel Mogende Heeren, welke in mijne oogen veel goeds bevat en waaraan de Natie gewoon is, welker bepalingen bekend zijn, komt het mij ondoelmatig voor, als men eenige gebreken ontdekt, wederom *eene geheel nieuwe Grondwet* te gaan vervaardigen, weêr nieuwe proeven te gaan nemen, zoo als thans geschied is; daarmede gaat een kostbare tijd verloren, welke veel nuttiger ten dienste van het land kon worden besteed. Zoo doende worden noodeloos sluimerende geschilpunten alle te gelijk opgerakeld en aangeroerd, waardoor velerlei soort van hartstogten in beweging worden gebragt, en ligt aanleiding gegeven tot staatsschokken en verwarring. Want eene algeheele herziening heeft gewoonlijk plaats in tijden van spanning en opgewondenheid, ten minste in buitengewone omstandigheden.

Neen nooit, Edel Mogende Heeren! ben ik een voorstander geweest van zulke *algeheele herzieningen*, van radicale omverhaling van staats-instellingen. Dat heeft voor mij, alsof men het voorbeeld volgde van dien befaamden keizer, die het oude Rome in brand stak, om het later naar zijn hartelust op nieuw te kunnen herbouwen. Veel verkieslijker komt mij voor, den weg te volgen, dien onze overzeesche naburen steeds met goed gevolg bewandelen, en, naar mate de gebreken zich voordoen, deze allengskens en trapsgewijze te herstellen en verbeteringen aan te brengen. Wanneer slechts enkele punten afzonderlijk worden behandeld, dan ook is de publieke aandacht meer bepaald en uitsluitend op zulk een onderwerp gevestigd, en het wordt beter van alle kanten en deelen doorzien. Reeds vroeger is deze handelwijze door een geacht lid van deze vergadering op eene zeer welsprekende wijze aangeprezen, en de loop der tijden heeft de juistheid van die stelling, die ook steeds de mijne was, al meer en meer bevestigd.

Maar zal ik nu mijne medewerking weigeren, omdat in de verbetering onzer staats-instellingen de weg niet gevolgd wordt, welke mij het verkieslijkst voorkomt?

Neen, Edel Mogende Heeren, ofschoon ik *niet* zoo onbepaald met U Edel Mogenden in die vreugd over onze grondwets-herziening deel; *niet* oordeel, dat er zooveel rust en kalmte in deze oogenblikken heerschen, als de voorstanders eener algeheele herziening vroeger voor zulk een werk verlangden; *niet* ingenomen ben met de wijze, waarop men vermeent tot verbeteringen in onze staats-instellingen te kunnen geraken; van gevoelen ben, dat reeds in zekere mate eene

bovendrijvende partij beschikt; ofschoon ik hulde toebreng aan de gematigdheid en zucht tot toenadering, waarmede gehandeld wordt,— verklaar ik mij evenwel bereid, onder het gevoel van genoegzame vrijheid voor mij zelven, om onbelemmerd mijne stem uit te brengen, om met de Regering naar het beoogde doel te streven, en in het belang van mijn vaderland, zoo als ik hoop, eene gewenschte hervorming tot stand te brengen.

Ik zal in de gegeven omstandigheden naar mijn beste weten en ter goeder trouw daartoe medewerken langs den weg, dien de Regering heeft ingeslagen: goedkeuren, wat mij goed, ten minste niet nadeelig of schadelijk voorkomt; maar mijne overtuiging kan en mag ik niet opofferen, ofschoon voorzeker de omstandigheden, waaronder wij leven, op mijne zienswijze van invloed zullen zijn.

Ik heb gemeend dit bij wijze van algemeene beschouwing in het midden te moeten brengen, om later, bij de verschillende wets-ontwerpen, indien mij dit noodzakelijk voorkomt, mijne bezwaren of zienswijze in het midden te brengen.»

XXXVIII. De heer NEDERMEIJER VAN ROSENTHAL begint met op te merken, dat hij niet voornemens was geweest in algemeene beschouwingen over de grondwets-herziening te treden. Hij meende, dat de zaak in de afdeelingen grondig was onderzocht, dat het proces als het ware schriftelijk was voortgezet, en dat de openbare beraadslagingen slechts dienen zouden, om enkele punten, waaromtrent nog een klein verschil tusschen de Regering en de Vertegenwoordiging bestond, te behandelen. Daar echter verscheidene leden in den loop der beraadslagingen hunne gedachten over de grondwets-herziening hebben doen kennen, en in beschouwingen over den toestand des Vaderlands zijn getreden, zoo acht ook hij zich verpligt, thans het standpunt te doen kennen, van waar hij de tegenwoordige ontwerpen beschouwt. Hij kan het beseffen, dat de sprekers, die hem vooraf zijn gegaan, hunne zienswijze over de te volgen staatkunde hebben medegedeeld. Het oogenblik toch is voor allen hoogst gewigtig, en de belangrijkheid kan onder anderen daaruit blijken, dat de Kamer, na het tot stand brengen der nieuwe Grondwet, zoo als zij nu vergaderd is, zal ophouden te bestaan. Velen der thans aanwezige leden kunnen welligt voor de toekomstige Kamer verkozen worden, maar de Tweede Kamer der Staten-Generaal zal, zoo als zij nu is, weldra niet meer bijeenkomen, en, zoodanig als zij sedert 1815 bestaat, gekozen door de Provinciale Staten, na de aanneming dezer wets-ontwerpen tot de geschiedenis behooren. Dat oogenblik is inderdaad gewigtig en hij kan het beseffen, dat ieder in deze Vergadering behoefte heeft gevoeld zijn staatkundig gedrag te ontvouwen. Ook hij wil zich niet onttrekken, om, op het voorbeeld van het meerendeel zijner medeleden, zijne politieke gedragslijn open te leggen, en zoo hij, bij

den terugblik op het vroeger voorgevallene, en op hetgeen door hem met betrekking tot de herziening der Grondwet te vergeefs is beproefd, in eenige bijzonderheden mogt treden, wil hij echter niet gehouden worden eenig verwijt te doen aan hen, die met hem omtrent dit onderwerp van gedachten verschild hebben, daar hij de denkwijze van anderen altijd geëerbiedigd heeft, en dat zal blijven doen. Het is eene gewigtige vraag, naar des sprekers meening, of het staatkundig kleed, dat de Natie in 1814 verkregen heeft, aan het Vaderland nog past? Het oogenblik is gekomen, waarop deswege een antwoord moet gegeven worden. Men verlangt te weten, of de constitutie, zoo als zij in 1815 aan het Nederlandsche volk werd gegeven, toen het uit de slavernij verlost werd, en waaraan in 1840 eenige wijzigingen gebragt zijn, thans nog aan de behoeften der Natie voldoet. Men vraagt ons, of de Grondwet, gelijk zij, door eene jubelende menigte uit de handen des Konings, bij het oprigten des Koningrijks, ontvangen werd, niet als ondoelmatig beschouwd en geheel herzien moet worden. De spreker is van oordeel, dat het kleed, hetwelk vier en dertig jaren gediend heeft, niet meer passende kan zijn. Maar hij heeft het daarom sedert lang voor noodzakelijk gehouden, om allengs tot verbeteringen, en niet te spoedig tot het maken van veranderingen over te gaan, ten einde de driften en hartstogten niet op te wekken. Met den spreker, die hem is voorafgegaan, is hij het volkomen eens, en uit den grond zijns harten is bij het gevoelen toegedaan, dat eene algemeene grondwets-herziening, op eenmaal ondernomen, een hoogst gevaarlijk spel is. Men had te dien aanzien den bedaarden gang moeten volgen en niet alles op eenmaal moeten afbreken. Juist omdat dit zijne overtuiging was, heeft hij, ofschoon hervorming toegedaan en de bevoegdheid, ja noodzakelijkheid, van het nemen van initiatief beamende, zich echter niet geheel kunnen aansluiten aan het bekende voorstel der negen mannen; hij wenschte langs een meer voorzigtiger weg tot afdoende verbeteringen langzamerhand te geraken. Naar zijn begrip moet iedere verandering in de Grondwet de uitdrukking van datgene zijn, wat reeds werkelijk in de overtuiging van het verlichte gedeelte der Natie gevestigd is; hij wil geen vooruitloopen, geene zoogenaamde wijde uitzetting der grondwets-palen, maar bij iedere hervorming in de Grondwet moet met den geest en de behoefte der Natie gelijke tred gehouden worden. Dat gevoelen heeft hij dienaangaande altijd gekoesterd, en eene algeheele herziening der Grondwet op eenmaal immer afgekeurd. Ook hij gelooft met den vorigen spreker, dat men, het staatsverdrag geheel willende omwerken, naar iets onbestendigs streeft, en iets tracht te bereiken, dat onbereikbaar is. Vooruitgang en hervorming liggen in den geest, in de behoeften der menschen. De geschiedenis der laatste tijden levert menigvuldige voorbeelden, die bewijzen, hoe de denkbeelden op het gebied der staatkunde veranderd zijn, hoe spoedig de eene grondwet

door de andere verdrongen is, en hoe onbevredigd de wenschen gebleven zijn. De spreker wijst op Engeland, toont aan, hoe gunstig deze Staat zich in dit opzigt van andere rijken onderscheidt, hoe men aldaar aan oude instellingen bijzonder gehecht is gebleven, maar daarom niet schroomt de noodige hervormingen in te voeren, zoodra het oogenblik daartoe als geschikt geacht kan worden. Het door dat land gegeven voorbeeld vindt hij alle navolging waardig, en ook zijne leer is, dat men niet alles op eens omver moet halen, maar langzamerhand die verbeteringen behoort in te voeren, die met den geest des tijds overeenkomen. Die leer heeft hij altijd voorgestaan, diezelfde denkbeelden heeft hij gekoesterd, toen hij in der tijd het voorstel tot eene geleidelijke grondwets-herziening bij deze Kamer indiende; welk voorstel als ontijdig werd beschouwd en uit dien hoofde ter zijde gelegd. Door de herinnering aan deze omstandigheden wil hij echter niet geacht worden eenig verwijt te doen, dat anderen met hem van gevoelen verschild hebben; hij gelooft integendeel gedurende zijn lidmaatschap in deze Kamer de bewijzen geleverd te hebben, dat hij niet vasthoudend aan zijne begrippen is geweest, en de gevoelens van anderen geëerbiedigd heeft. Hij heeft slechts een blik in het verledene geworpen, daartoe aangespoord door de behoefte, die hij gevoelde, om nogmaals te wijzen op de gedragslijn, die hij zich had voorgeschreven, en op 't geen hij gewenscht en gewild had. Maar ofschoon hij bejammert, dat men, onder den indruk van een bedriegelijk denkbeeld, geene geleidelijke, maar eene algemeene herziening heeft verlangd, verheugt hij zich evenwel, dat thans zal worden weggenomen het groote struikelblok, dat eene zoodanige herziening in den weg stond, dat is de wijze, om de Grondwet te herzien. Reeds in 1844 heeft hij die klip aangewezen, en den weg aangeduid, om daaraan te ontkomen. Dit heeft geen ingang gevonden; nu is de meerderheid van de Kamer van die waarheid doordrongen, en zij heeft de Regering, door dit met kracht voor te staan, tot dat gevoelen overgehaald. Deze uitkomst acht hij heilzaam, en wanneer hij in den kring der stille burgers zal zijn teruggetreden, zal hij ten minste om de bereiking van dit doel den blik met eenig genoegen achter zich kunnen werpen, daar hij de overtuiging voedt, dat door de wegneming van dat struikelblok aan het Vaderland eene groote dienst bewezen, en de gevaren, die met eene geheele herziening gepaard gaan, in de toekomst zullen zijn verhoed.

Maar niettegenstaande hij nog op dit oogenblik zijne vroegere overtuiging op dit punt aankleeft, zoo zal hem echter dit niet zoover leiden, om, nu hij, door den drang der omstandigheden, zich, even als zijne medeleden, tegenover eene algemeene grondwets-herziening bevindt, zijne medewerking daartoe niet te verleenen. Hij moet het echter blijven bejammeren, dat hem het bewijs van de noodzakelijkheid eener gelijktijdige algeheele grondwets-herziening niet geleverd is kunnen worden. De Koning heeft wel in den bij deze ontwerpen

behoorende geleidenden brief op de gebeurtenissen gewezen, welke in de meeste overige Staten van Europa tot hervorming in den maatschappelijken toestand hebben geleid, en aangetoond, dat de voorzigtigheid gebood om niet uit het oog te verliezen, wat eene algemeene behoefte voor de volken schijnt geworden te zijn. Hij voor zich is niet overtuigd geworden, dat om die reden eene algeheele herziening zoo dringend gevorderd werd. Hij heeft een te gunstig denkbeeld van de Nederlandsche Natie, om te durven veronderstellen, dat zij het door andere volken in dronken bedwelming gegeven voorbeeld zou kunnen navolgen, en zich aangespoord vinden, om op denzelfden weg voort te streven. Het Nederlandsche volk, meent hij, is daartoe te verstandig, en het onderscheidt zich juist daardoor, dat het de gebeurtenissen bij anderen gadeslaat, en van de door anderen gegeven lessen weet partij te trekken. Wat anderen doen, levert hem geene reden op, om goed te keuren, wat hij nadeelig acht voor onzen Staat. Hij zou echter kunnen toegeven, dat de aandrang van buiten tot eene algeheele herziening moest doen besluiten, indien de in andere landen plaats hebbende gebeurtenissen op de meerderheid onzer Natie dien indruk hadden gemaakt, dat deze tot het nemen van zoodanigen maatregel meende te moeten overgaan. Zoo hem dit gebleken was, zou hij bereid zijn geweest zijne eigene gevoelens aan die der meerderheid te onderwerpen. Ook hij zou in dat geval, met het oog op de tijds-omstandigheden en lettende op de behoefte der Natie, met zoo vele anderen geneigd zijn geweest, om eene nieuwe orde van zaken te helpen tot stand brengen. Maar daar hij niet overtuigd was, wat de meerderheid des volks verlangde, had hij het middel aangewezen, waarop men, volgens hem, op eene wettige wijze de gevoelens der meerderheid zou leeren kennen. Hij had namelijk voorgesteld, om door deze Kamer zoodanige bepalingen te doen vaststellen, die strekken konden, om eene nieuwe volksvertegenwoordiging te doen zamenstellen, die dan op eene betere wijze zou kunnen beslissen, wat in de tegenwoordige omstandigheden moest verrigt worden, dan de thans bestaande Kamer, die zich vruchteloos afmat om naar de wenschen te gissen, welke de meerderheid van het verlichte gedeelte der Natie koestert. Het door hem geopperde en achter het voorloopig verslag op deze wetsontwerpen te vinden denkbeeld is tot zijn leedwezen niet goedgekeurd, maar het is ook niet wederlegd geworden. In de memorie van beantwoording is hem het verwijt gedaan, dat het geheele voorstel als eene ontduiking der voorschriften van art. 227 der Grondwet zoude kunnen worden aangemerkt. Hij werpt dat verwijt verre van zich. Zijn doel met dat voorstel was, om langs dezen wettelijken weg, waarvan de *noodzakelijkheid* met meerdere gewigtige gronden zoude kunnen worden aangedrongen, dan ten aanzien van menige van Regeringswege voorgedragene verandering kan worden gezegd, de wenschen en den wil der Natie op eene juistere en betere wijze te leeren kennen. De nood-

zakelijkheid daartoe was, dacht hem, klaarblijkelijk. Daar nu evenwel zijne denkbeelden geen ingang hebben gevonden, zoo zal hij zich te dien aanzien aan de meerderheid der Kamer onderwerpen. Bij de beschouwing der ontwerpen zal hij zich naar gemoede afvragen, wat hij in het welbegrepen belang des Lands zal kunnen aannemen en wat hij geschikt acht, om het heil van den Staat te bevorderen.

XXXIX. De heer VAN DAM VAN ISSELT zegt hoofdzakelijk: «Ik had niet gemeend andermaal het woord te zullen voeren, maar de twee laatste sprekers nopen mij er toe. Er is veel gesproken over de al- of niet- noodzakelijkheid eener algeheele herziening; er is als het ware soms ter zijde een blaam geworpen op hen, die, ja zeker tot verveling van velen van U Edel Mogenden en van de vorige Regering, over de wenschen der Natie gesproken hebben en deze hunne meening op goede gronden deden steunen. En nu dat eindelijk eene zoodanige herziening is aangeboden, nu wordt er gevraagd, of zij nuttig, noodzakelijk of raadzaam is? Nu wordt herhaaldelijk op de kalmte der Natie gewezen, eene kalmte, die haar tot eer verstrekt, en men leidt daaruit af, dat zij voor groote staatkundige belangen onverschillig is. Men begeeft zich waarlijk op een gevaarlijk terrein, wanneer men zou willen beweren, dat die kalmte en onverschilligheid zouden blijven bestaan, wanneer men willens en wetens te kort zou willen blijven doen aan de regtmatige en te lang onvervuld gebleven eischen van een trouwhartig volk. Ik beroep mij hierbij op het antwoord van eenen Belgischen afgevaardigde, die aan een zijner ambtgenooten, die de republiek aanprees en zeide: «La liberté de la France fera le tour de l'Europe», tot antwoord gaf: «Cette liberté n'aura rien à faire en Belgique, parcequ'on y a toutes les libertés possibles.» Daarheen, Edel Mogende Heeren, moeten ook wij het trachten te brengen. Nu onze Natie kalm en beraden afwacht, wat door ons zal beslist worden, nu kan, nu mag zij niet teleurgesteld worden en van de haar toekomende regten verstoken blijven. Ik draag er roem op steeds behoord te hebben tot degenen, welke hunne stem tot verdediging van die regten en vrijheden hebben doen hooren. Het is gemakkelijk te zeggen, dat die spanning niet bestaat; dat men de gevaren niet ziet, die anderen meenen te bemerken, daar de Natie hare stem niet heeft doen hooren; maar God behoede ons, dat zich die spanning niet te eeniger tijd openbare. Ik geloof, dat het eenige middel, om de rust te bevorderen en te bewaren, is gelegen in het daarstellen van de vrijzinnige grondwets-herziening; niet dat men door de omstandigheden zich zoude gedwongen achten, om den moed niet te hebben af te wijzen, wat men innig overtuigd is dat ten nadeele van het Vaderland verstrekken zal; neen, indien een mijner ambtgenooten zich zoo lafhartig zou willen betoonen, ik zou de eerste zijn, om hem over zulk eene handelwijze te verachten. Het wordt niet van ons gevergd

tegen onze overtuiging te handelen; maar wel om iets van eigene denkwijze ten offer te brengen in zaken, waaromtrent bij ons geen gemoedelijk bezwaar bestaat. En wanneer wij dan op die wijze het voorbeeld des Konings volgen, en dien weg bewandelen, dan zullen wij den grondslag voor eene voortdurende rust en voor het geluk der Natie gelegd, en het tot stand brengen van het groote werk der grondwetsherziening mogelijk gemaakt hebben.»

XL. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN JUSTITIE neemt het woord en zegt hoofdzakelijk:

«Edel Mogende Heeren!

Het is de bedoeling van de Regering niet, om zich te mengen in de algemeene beschouwingen over de grondwets-herziening, welke door U Edel Mogenden zijn voorgedragen. Zij zal zich, wanneer de beraadslaging zoover gevorderd is, bepalen tot de beantwoording der opmerkingen, die reeds gemaakt zijn, of nog gemaakt zullen worden, ten aanzien der verschillende wets-ontwerpen in het bijzonder.

Er is echter één punt, dat bij deze algemeene beraadslaging niet altijd evenzeer in het oog is gehouden en waarop ik meen thans de aandacht te mogen vestigen. Bij alle de beroeringen, die Europa geschokt hebben en die ik van deze plaats niet zal beoordeelen, zijn er twee Staten, die de bewondering tot zich trokken van de geheele verlichte aarde. Het zijn België en Nederland. Geheel Europa, het verlichtste deel der aarde, bewondert de wijsheid der Koningen, die deze beide Staten regeren; het bewondert de rust en kalmte, waarvan de beide natiën, te midden der beroeringen elders, het schouwspel hebben opgeleverd. En hoe is die rust, hoe is die kalmte bij die twee natiën bewaard gebleven? In België breidde men onmiddellijk na den eersten schok het kiesregt uit tot de uiterste, bij de constitutie afgebakende, grens; men bevestigde in den ruimsten zin de milde instellingen, die dáár reeds bestonden. In Nederland kondigde de Koning terstond niet meer eene trapsgewijze, geene langzame grondwets-herziening aan — eene herziening, die steeds was tegengehouden — maar eene algemeene hervorming der bestaande staats-instellingen. Hij benoemde voor de herziening der Grondwet eene commissie, zamengesteld uit mannen, waarvan men vooraf wist, dat zij opregt gezind waren, om aan de Natie al die regten en vrijheden te doen toekennen, die haar, behoudens de orde in de maatschappij, gegeven kunnen worden; mannen, waarvan men vooraf wist, dat zij aan de Natie eene regtstreeks gekozene vertegenwoordiging verzekerd wilden zien. Even als in België, werden dus ook in Nederland, alleen door de *zedelijke* kracht, kalmte en rust bewaard; hier wel voor een oogenblik geschokt, maar terstond hersteld. Wat is het gevolg hiervan geweest? Niet alleen heeft het de verbazing van geheel Europa opgewekt, maar de grootste monarchen

van Europa hebben hulde bewezen aan de wijsheid van onzen Koning. En daar men nu zóó de rust hersteld had, kon het immers niet anders, of de Koning moest, met vertrouwen op de Natie, op den ingeslagen weg voortgaan. Die Vorst zelf heeft een meer werkzaam deel genomen aan het ontwerpen der tegenwoordige voordragten dan algemeen bekend is. Met zorg heeft hij de beraadslagingen gevolgd, die daarover gevoerd zijn, en hij vertrouwt, dat U Edel Mogenden thans zullen helpen voltooijen en bevestigen hetgeen aanvankelijk door zijne wijsheid en door de kalmte der Natie is opgebouwd. Die wijsheid en die kalmte hebben gemaakt, dat Nederland tegenover het buitenland thans op een hooger standpunt staat, dan waarop het anders geplaatst zou zijn; zij hebben gemaakt, dat Nederland thans eerbied inboezemt bij het verdedigen zijner regten ginds en elders. Ik meende de aandacht van U Edel Mogenden op deze vooral bij den tegenwoordigen toestand van Europa zoo gewigtige omstandigheid te moeten vestigen, — thans nu het de vraag geldt, of U Edel Mogenden tot stand zullen helpen brengen hetgeen uw Vorst heeft aangeboden. Ik vestig daarop het oog van U Edel Mogenden te meer, omdat hier een offer van de Kamer gevorderd wordt, tot nu toe vreemd in de geschiedenis; een offer, waartoe veel geestkracht noodig is: want door toe te stemmen in hetgeen in deze voorstellen voorgedragen is, zult gij u zelven dooden, gij zult het grootste offer moeten brengen, dat ooit van iemand gevorderd is. Maar zoo ge die kracht van ziel zult hebben, om het voorgestelde te bekrachtigen, dan zult ge den eerbied bevestigd hebben, dien Europa nu reeds voor Nederland heeft; dan zult ge u zelven in de harten uwer medeburgers eene eerzuil gesticht hebben, onvergankelijker dan de standbeelden van marmer of metaal.»

Niemand meer het woord vragende, wordt de algemeene beraadslaging over de wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet gesloten verklaard.

Alsnu is aan de orde de beraadslaging over het *eerste* der genoemde wets-ontwerpen; doch alvorens deze geopend worden, erlangt

I. de heer VAN GOLTSTEIN het woord tot het doen eener motie van orde. De algemeene beraadslagingen, zegt hij, over de wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet zijn thans ten einde gebragt, en men wenscht thans over te gaan tot de beraadslagingen over de afzonderlijke wets-ontwerpen. Zullen die beraadslagingen doeltreffend zijn, zullen zij beantwoorden aan het doel, — dan behoort, meent de spreker, gezorgd te worden, dat het onderwerp der beraadslaging telkens bepaald zij; en niet verschillende punten dooreen behandeld worden, opdat eene behoorlijke wisseling van gedachten mogelijk zij en voor ieder de gelegenheid ontsta, om over elk bijzonder punt zijn gevoelen aan de Regering kenbaar te maken. Wanneer men eene beraadslaging

instelt, dan geschiedt dit met het doel, om elkanders gevoelen juist te leeren kennen, en de Regering omtrent het gevoelen van de meerderheid der leden ten aanzien van elk bijzonder punt in te lichten; iets, dat vooral hier van gewigt zal zijn. Indien dit juist, indien dit het doel der beraadslaging is, dan zal het, naar des sprekers inzien, noodig zijn, om de gelegenheid te geven tot het wisselen van gevoelen over elk artikel afzonderlijk; dan zal het noodig zijn, om niet enkel algemeene beraadslagingen over elk ontwerp in deszelfs geheel te houden, maar ook in afzonderlijke beschouwingen te treden over elk artikel in het bijzonder, voor zooverre de afzonderlijke artikelen tot eenige beraadslaging aanleiding kunnen geven. Het is uit dien hoofde, dat de spreker het voorstel doet, om hier denzelfden weg te volgen als vroeger bij de discussiën over het Strafwetboek bewandeld is, en te bepalen, dat niet alleen over elk ontwerp in deszelfs geheel beraadslaagd, maar dat ook over elk artikel eene afzonderlijke beraadslaging geopend zal worden.

II. De heer ROMME verklaart, zich tegen het gedane voorstel te verzetten; hij voor zich zou nog veel liever over alle wets-ontwerpen te zamen, dan over elk artikel afzonderlijk, gestemd willen hebben, omdat deze beraadslagingen, zoo zij te lang gerekt worden, alle gewigt verliezen zullen. Nog de jongste berigten, die alhier ontvangen zijn, maken het zijns inziens noodig, dat de beraadslaging met den meest mogelijken spoed ten einde gebragt worde.

III. De heer FABER VAN RIEMSDIJK merkt op, dat de vorige spreker gewaagd heeft van: *stemmen* over elk artikel. Dit zou zijns inziens strijdig zijn met het reglement van orde der Kamer; doch hij meent, dat alleen is voorgesteld geworden, om over elk artikel afzonderlijk te *beraadslagen*.

IV. De VOORZITTER geeft te kennen, dat dit laatste inderdaad het geval is.

V. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN neemt het woord en zegt hoofdzakelijk:

«Edel Mogende Heeren!

De Regering meent de aanneming van het voorstel van het geachte lid uit Utrecht, met het oog èn op de bestaande omstandigheden èn op het onderwerp zelf der tegenwoordige beraadslagingen, te moeten ontraden. In de tegenwoordige omstandigheden, omdat die, gelijk niet ten onregte is opgemerkt, spoed, ja den meesten spoed allerwenschelijkst maken. Daarmede wil de Regering niet te kennen geven, dat zij overhaasting verlangen en niet den noodigen tijd voor bedaarde beraadslagingen gunnen zou; neen, maar alleen dit, dat zij, bij het

bezigen van den noodigen tijd, vermeden wenscht te zien al wat slechts noodeloozen omslag of tijdverlies te weeg zou kunnen brengen. De tegenwoordige twaalf wets-ontwerpen zijn met bijzondere zorg door de Regering overwogen, door de Vergadering naauwkeurig onderzocht. Er is een breedvoerig voorloopig verslag van het eerste onderzoek in de afdeelingen opgemaakt en dat verslag is bijkans even breedvoerig beantwoord; daarop is een grondig eindverslag uitgebragt en de Regering heeft blijken gegeven, dat zij ook dit stuk naauwgezet heeft onderzocht, zoodat zij, naar aanleiding van hetzelve, wijzigingen en nog eens wijzigingen en ten derde male wijzigingen in de ontwerpen heeft aangebragt. Thans kan dus de zaak, welke het hier geldt, geacht worden in zoodanige mate ook in de bijzonderheden bekend te zijn, dat eene zoo gerekte beraadslaging, als waartoe het gedane voorstel den grond zou leggen, noodeloos schijnt. Bij het gemeen overleg, dat hier tusschen de Regering en de Vergadering heeft plaats gehad, zijn beide op vele punten tot elkander toegetreden; op enkele punten is men tegenover elkander blijven staan, en het zijn deze laatste punten, waartoe de strijd zich thans hoofdzakelijk bepalen moet. Het is dus onnoodig, om *al* de bepalingen, en wel één voor één, nogmaals opzettelijk te onderzoeken, en terwijl de belangen van het vaderland zoozeer dringen, om het herzienings-werk zoo spoedig mogelijk ten einde te brengen; terwijl het waarheid is, wat men opgemerkt heeft, dat men de kalmte der Natie, die zoovelen gerustgestelt, niet voor onverschilligheid moet aanzien. De berigten toch, waarop zoo even door een geacht lid uit Noord-Braband gedoeld werd, zijn noch onwaarachtig noch overdreven. Al de waakzaamheid, al het beleid en ook de kracht der Regering zijn tegenwoordig noodig, om die rust overal te bewaren.

Er moet ook hier behoedzaam gehandeld worden. Onbehoedzaam intusschen en onvoorzigtig zou het zijn, indien deze beraadslagingen langer gerekt, indien zij breedvoeriger en omslagtiger gevoerd wierden, dan de gewoonte medebrengt en het onderwerp vordert. Velen daarbuiten zouden wenschen, dat er bijna niet gesproken, maar alleen gehandeld wierd, dat men onmiddellijk stemmen ging. Dit kan niet, behoeft niet, maar de Regering verlangt slechts, dat in deze de gebruikelijke weg gevolgd worde. Èn de bestaande omstandigheden, èn het onderwerp der tegenwoordige beraadslagingen, èn de zorg, die aan dat onderwerp reeds besteed is, vorderen, naar het gevoelen der Regering, dat het zoo even gedane voorstel door de Kamer niet worde aangenomen.»

VI. De heer VAN GOLTSTEIN zegt, met verwondering de rede van den minister van Binnenlandsche Zaken aangehoord te hebben. Deze achtte het noodeloozen omslag en tijdverlies, om over elk artikel afzonderlijk te beraadslagen, omdat er reeds zoo vele stukken tusschen de Regering en de Kamer gewisseld en door de Regering reeds vele

bedenkingen opgelost zijn. Het scheen dus, alsof men geen gewigt hechtte aan de openbare beraadslagingen, alsof het gemeen overleg over deze wets-ontwerpen geacht moest worden reeds ten einde gebragt te zijn. De spreker verklaart met dat gevoelen niet te kunnen instemmen, omdat men het voorbeeld gezien heeft, dat eene aanmerking, bij de openbare beraadslaging over een ontwerp door een lid in het midden gebragt, aanleiding gegeven heeft tot het brengen van verbetering in hetzelve. Van noodeloos tijdverlies kan hier alzoo geen sprake zijn: dit zou geboren worden, indien de beraadslagingen niet zoodanig wierden ingerigt, dat men de gelegenheid zou hebben, om zich met elkander te verstaan, om zijn gevoelen over elk punt kenbaar te maken, ten einde aan de Regering blijke, hoe de meerderheid der Kamer over ieder punt denkt. En nu heeft de spreker beweerd, dat die gelegenheid niet aanwezig zou zijn, indien er niet telkens een bepaald onderwerp van beraadslaging was. Men heeft daartegen alleen ingebragt, dat de zaak, die de Kamer thans behandelt, met spoed, met grooten spoed ten einde gebragt moet worden. Maar de spreker meent, dat eene goede behartiging der zaak boven spoed gelden moet, en zoo werkelijk zulk een spoed noodig is, dan had men dit met redenen moeten aantoonen. Die spoed zal, naar des sprekers inzien, tot niets dienen, immers de grondwets-herziening zal toch niet afgeloopen zijn vóór het einde van het zittingjaar. Wanneer de tegenwoordige ontwerpen door deze Kamer aangenomen zullen zijn, dan zullen zij nog door de Eerste Kamer en later door de dubbele Kamer behandeld moeten worden, en het is niet te verwachten, dat dit alles nog vóór het einde van dit zittingjaar der Staten-Generaal zal kunnen geschieden. De verlangde spoed zal dus niets beteekenen, en de spreker blijft derhalve bij het door hem gedane voorstel volharden.

VII. De heer SCHOONEVELD zegt de motie van orde, door het geachte lid uit Utrecht gedaan, te moeten bestrijden, omdat deze daarmede te laat gekomen is. Indien het voorstel ware gedaan op het oogenblik, dat de discussiën over de ontwerpen tot herziening der Grondwet een aanvang namen, dan zou de aanneming van het voorstel welligt goed geweest zijn, ten einde de bijzondere punten van elkander afgescheiden te houden. Maar de zaak is thans reeds niet meer in haar geheel, want bij de algemeene beraadslagingen is reeds door sommige sprekers over de afzonderlijke hoofdstukken en over de bijzondere artikelen gehandeld geworden en nu zou het noodeloos zijn de discussie zoodanig te rekken, als de aanneming van het voorstel ten gevolge zou hebben, want nu heeft het zijn belang verloren, om over elk punt afzonderlijk te beraadslagen.

VIII. De heer VAN DAM VAN ISSELT verklaart het gedane voorstel te bestrijden, niet enkel uit het oogpunt van ontijdigheid.

maar ook omdat de uitvoering daarvan onmogelijk zou zijn. Het is erkend en aangenomen, dat de Kamer het regt niet heeft, om over de bijzondere bepalingen van een wets-ontwerp te stemmen, zoodat, om de Regering met juistheid te doen weten, hoe de meerderheid over elk bijzonder punt denkt, elk over ieder punt, hetzij voor hetzij tegen hetzelve, zou moeten spreken, want zoolang slechts sommigen spreken en anderen zwijgen, zal de Regering niets wijzer geworden zijn. Daardoor evenwel zou de discussie zoo in het oneindige gerekt worden, dat dit denkbeeld inderdaad onuitvoerlijk is. Maar bovendien, de zeer weinige hoofdbegrippen, die nog tot beraadslaging aanleiding zullen geven, zijn zoodanig in de verschillende wets-ontwerpen verspreid, dat het terrein der beraadslaging telkens vrij bepaald afgebakend zal zijn en de voorgestelde wijze van beraadslaging dus ook doelloos zou wezen.

Niemand meer het woord vragende, brengt de voorzitter het voorstel van den heer van Goltstein, strekkende, om niet alleen over de wets-ontwerpen in derzelver geheel te beraadslagen, maar over elk artikel eene afzonderlijke beraadslaging te openen, in hoofdelijke omvrage, en wordt dit voorstel daarbij met 52 tegen 4 stemmen *afgestemd.*

Voor hebben gestemd de heeren: *van Goltstein*, *van Rijckevorsel*, *Corver Hooft* en *Kien.*

Tegen hebben gestemd de heeren: *van Heloma*, *Hiddema Jongsma*, *Nap*, *de Jong van Beek en Donk*, *de Man*, *van Naamen*, *Telting*, *van Beeck Vollenhoven*, *Faber van Riemsdijk*, *van Sasse van Ysselt*, *van Dam van Isselt*, *Opperdoes Alewijn*, *Kniphorst*, *Uytwerf Sterling*, *van Panhuys*, *de Monchy*, *van Harencarspel*, *Menso*, *Wichers*, *de Weichs de Wenne*, *Gevers van Endegeest*, *van Leeuwen*, *Romme*, *Schooneveld*, *Hoffman*, *van Haersolte*, *Bijleveld*, *Egter*, *Lycklama à Nyeholt*, *Luyben*, *Mackay*, *Verwey Mejan*, *Geradts*, *Cost Jordens*, *Mutsaers*, *Bots*, *Storm van 's Gravesande*, *Anemaet*, *Enschedé*, *Nedermeijer van Rosenthal*, *Corneli*, *Smit*, *Borski*, *Gouverneur*, *Star Busmann*, *Nederburgh*, *de Kempenaer*, *Duymaer van Twist*, *van Heemstra*, *Timmers Verhoeven*, *Hooft* en *de Voorzitter.*

Beraadslagingen over ontwerp I.

Daarna worden de beraadslagingen geopend over het *eerste* der wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet, betrekkelijk het hoofdstuk: *Van het Rijk en deszelfs inwoners.*

I. De heer GERADTS heeft het eerst het woord en zegt:

« Daar ik, gedurende de laatste vergadering der Provinciale Staten van het hertogdom Limburg, gekozen ben geworden, om bij deze Kamer 's lands regten en belangen, zooveel het in mijn klein vermogen is, te helpen waarnemen en verdedigen, zoo zullen U Edel Mogenden

voorzeker van mij verwachten, dat ik, ter gelegenheid van het onderzoek van het 1ste artikel der Grondwet (3de van het Iste wets-ontwerp), ten aanzien van die regten en belangen, alsmede van de betrekkingen van Limburg met het Duitsch Verbond, het woord opvatte.

Ik schrijf het mij dan ook ten pligt voor, het vraagstuk nopens de afscheiding van dat, nu met Nederland vereenigde, hertogdom te onderzoeken.

Dit vraagstuk, hetwelk niet alleen voor Limburg en voor de vestingen Maastricht en Venlo, maar ook voor Nederland, van het grootste belang is, behoort te worden onderzocht bij middel van staatsstukken, welke sedert Nederlands herstelling in het jaar 1813 het licht hebben gezien.

U Edel Mogenden gelieven mij toe te staan, dat ik de voornaamste dezer stukken in het kort aanhale.

Bij het tractaat van Weenen van 31 Mei 1815, tusschen Nederland en de vijf hooge mogendheden gesloten, heeft Zijne Majesteit Koning Willem I afstand gedaan van de vorstelijke bezittingen van Hoogstdeszelfs huis in Duitschland, zoo als dezelve, bij het tractaat van 's Gravenhage van 14 Julij 1814, tusschen de twee geslachts-liniën van het doorluchtig Huis van Nassau geregeld waren geworden.

Deze bezittingen waren aan den Koning van Pruissen overgegaan, opdat hij dezelve, bij ruiling, aan de oudere geslachtslinie van het Huis van Nassau zou overdragen, ten einde te handelen overeenkomstig het te Weenen aangenomen beginsel, volgens welk *Pruissen van de Maas behoorde afgescheiden te blijven*, om op de oevers van den Rijn zooveel mogelijk te worden vergroot.

Een familie-verdrag van 31 Mei 1814 had vastgesteld, dat Zijner Majesteits landen van Nassau onder het oppergezag van Zijne Koninklijke Hoogheid den Prins Frederik der Nederlanden zouden komen, op het tijdstip, dat Zijne Koninklijke Hoogheid de Prins van Oranje de souvereiniteit der Vereenigde Nederlanden zou hebben aanvaard.

In plaats van de Nassausche bezittingen, werd, bij art. 2 van voormeld Weener-tractaat, de voormalige provincie Luxemburg (welke nooit betrekkingen met Duitschland had gehad, en, sedert het jaar 1461 tot aan de Fransche overweldiging, steeds in het lot van België had gedeeld) tot groot-hertogdom verheven en aan Koning Willem I afgestaan, met den titel van Groot-hertog en met het vermogen, om ten aanzien van het erfregt tot dit gewest tusschen zijne zonen zulke familie-schikkingen te nemen, als Hoogstdezelve geraden zou oordeelen.

Dit groot-hertogdom werd met het Duitsche Verbond in zekere betrekkingen gebragt, en de eventuele souvereiniteit werd bestemd, om Prins Frederik voor het gemis zijner uitzigten op de Nassausche landen schadeloos te stellen.

Bij de herziening der Grondwet van 1814, en na de vereeniging van Holland met België, werd evenwel door de commissie tot her-

ziening, bij haar rapport van 13 Julij 1815, de wensch geuit, dat, *met overeenstemming der bondgenooten, zoodanige schikkingen mogten worden gemaakt, dat het groot-hertogdom, in het belang van den Staat en van Europa zelf, nimmer ophouden zou een deel van het Koningrijk der Nederlanden uit te maken.*

De commissie erkende, bij dat rapport, de regten van Prins Frederik tot het groot-hertogdom Luxemburg, alsmede tot eene vergoeding, welke Zijne Koninklijke Hoogheid, bij de nadere vereeniging van dat land met het koningrijk, bij wijze van eene overgifte van domeinen, of op eenige andere wijze, zou erlangen, en deze beginselen werden, naar luid van de acte van publicatie der Grondwet van 24 Augustus 1815, door de Staten-Generaal der toenmalige noordelijke provinciën, in dubbelen getale vergaderd, *met eenparigheid van stemmen* bekrachtigd. Niet ééne stem had zich tegen de inlijving van Luxemburg aan Nederland verheven. De vereeniging der beide landen kwam ook bij de Grondwet tot stand, en van den dag van deze inlijving was voor den Staat de verpligting geboren, om aan Zijne Koninklijk Hoogheid eene vergoeding te verzekeren. Bij de wet van 25 Mei 1816 (*Staatsblad* nº. 25) werd hierin voorzien.

De Grondwet van 1815 en de evengenoemde wet van 25 Mei 1816, welke laatste als de uitvoering der bij de Grondwet aangenomene beginselen moet worden beschouwd, zijn *wettiglijk volbragte daden*, gebeurtenissen, op welke men niet kan terugkomen, om de twee volgende hoofdzakelijke redenen:

De *eerste*, dewijl Prins Frederik een onherroepelijk regt verkregen heeft, hetwelk, evenzeer als elk door een bijzonderen persoon verkregen regt, moet geëerbiedigd worden.

De *tweede*, dewijl, wanneer ooit op zoodanig wettig verkregen regt kon worden teruggekomen, zulks, in dit geval, onmogelijk zou zijn; want daartoe zou nog de gelegenheid moeten bestaan, om Zijne Koninklijke Hoogheid, tegen terugneming der domaniale goederen, in het bezit van het groot-hertogdom te herstellen; en dit kan toch niet geschieden, dewijl het groot-hertogdom niet meer in zijn geheel is, een gedeelte daarvan aan België afgestaan zijnde.

Het groot-hertogdom Luxemburg, in de grenzen, bij het tractaat bepaald, was, bij de Grondwet van 1815, onder dezelfde souvereiniteit als het koningrijk geplaatst, ontving dezelfde Grondwet, behoudens zijne betrekkingen tot het Duitsch Verbond, en werd, als Nederlandsche provincie, bestuurd tot in den jare 1830, als wanneer, ten gevolge der Fransche omwenteling, de banden, welke tusschen de noordelijke en de zuidelijke provinciën, met de heilzaamste vooruitzigten, hadden bestaan, verscheurd werden.

De provincie Limburg, Maastricht alleen uitgezonderd, was met het groot-hertogdom Luxemburg en met de overige zuidelijke provinciën onder het voorloopig Belgische bestuur gekomen, als wanneer de hoven

van Groot-Brittannië, Oostenrijk, Frankrijk, Pruissen en Rusland, in hoedanigheid als mogendheden, die het tractaat van 31 Mei 1815, waarbij het koningrijk der Nederlanden zamengesteld was geweest, hadden onderteekend, hunne gevolmagtigden in eene conferentie te Londen vereenigden, en op den 20sten Januarij 1831 het *jus postliminii van den jare* 1790 tot grondslag van eene grensscheiding tusschen de beide landen aannamen.

De twee eerste artikelen van deze acte luiden als volgt:

Art. 1. « Les limites de la Hollande comprendrent tous les territoires, places, villes et lieux qui appartenaient à la ci-devant République des Provinces Unies des Pays-Bas, en l'année 1790. »

Art. 2. « La Belgique sera formée de tout le reste des territoires qui avaient reçu la dénomination de Royaume des Pays-Bas dans les traités de l'année 1815, sauf le grand-duché de Luxembourg, qui, possédé à un titre-différent, par les Princes de la maison de Nassau, fait et continuera à faire partie de la Confédération Germanique. »

Met betrekking tot de toenmalige provincie Limburg strekte het souverein gezag der Vereenigde Nederlanden zich uit, in 1790, op 53 verspreide gemeenten of dorpen, *enclaves* genaamd, welke van de Generaliteits-landen deel maakten; dertien waren op den linker- en veertig op den regter-Maas-oever gelegen. Dat gezag strekte zich mede uit op de stad en vesting Venlo, welke in 1579 mede de Unie van Utrecht had geteekend. Te Maastricht was het souverein gezag, door de Staten-Generaal gezamenlijk met den Prins, Bisschop van Luik, uitgeoefend geworden.

Van deze steden en landstreken, welke, bij den aftogt der Fransche legers en bezettingen in het vroegjaar van 1814, door Hollandsche commissarissen in bezit genomen waren geworden, is ook gewag gemaakt in de Grondwet van 29 Maart 1814, alwaar men vindt in art. 54:

« Braband bestaat provisionneel uit alle de landen en steden, voormaals bekend onder den naam van Generaliteits-landen, en uit zoodanige andere, als in later tijd verkregen en daarbij gevoegd zijn. »

Na den veldtogt van de maand Augustus 1831, was de Londensche conferentie bedacht, om het belenden van het Nederlandsch grondgebied aan dat van de stad Maastricht daar te stellen, en alzoo alle vreemde vergunning tot het houden der communicatiën te kunnen missen, iets hetwelk vóór den jare 1790 niet had bestaan.

Daartoe scheen evenwel de afstand van drie steden en van tachtig gemeenten of dorpen noodzakelijk te zijn, op welke Nederland *jure postliminii* geene aanspraak maken kon; dewijl dezelve vóór 1790 Pruissisch en Palz, doch voor het grootste gedeelte Luiksch en Brabandsch of Oostenrijksch grondgebied hadden uitgemaakt, en waarvan de waarde die der dertien, op den linker-Maas-oever gelegene, oud-Nederlandsche gemeenten verre te boven ging.

En nu kwam de Conferentie op de gedachte, om het groot hertogdom Luxemburg, hetwelk bij art. 2 voormeld was beschouwd als niet tot België te behooren, in tweeën te deelen, om deszelfs Duitsch of oostelijk gedeelte als groot-hertogdom te laten bestaan, en om het Waalsche of westelijk gedeelte met de 13 oud-Nederlandsche dorpen aan België, tot vergelding der Limburgsche 3 steden en 80 gemeenten, over te dragen.

De Conferentie stelde groot belang in deze schikking, dewijl Nederland, met zich langs de Maas tot boven Maastricht te verlengen of uit te strekken, eenen grooteren continentalen invloed verkreeg, en eenen tweeden slagboom tegen Frankrijk daarstelde; terwijl de vereeniging van het noordelijk gedeelte van het groot-hertogdom Luxemburg met België de Fransche grens van Givet tot Longwy, door de Belgische neutraliteit, tegen Duitschland dekte.

Doch deze schikking werd de bron van groote moeijelijkheden.

Het westelijk gedeelte van het groot-hertogdom Luxemburg had zekere betrekkingen met het Duitsch Verbond, en kon in den regel niet worden afgestaan dan tegen eene territoriale schadevergoeding, welke het afgestane gedeelte in die betrekkingen moest vervangen; terwijl de contiguiteit van Maastricht en Venlo met Nederland voor dit Rijk slechts van belang kon zijn, bijaldien gemelde betrekkingen aan de vereeniging der verkregene gedeelten van Limburg met Nederland niet hinderlijk waren.

Eene tweede zwarigheid was hierin gelegen, dat de aan Nederland overgaande gebiedsdeelen het afgestane gedeelte van het groot-hertogdom Luxemburg moesten vervangen, en, ingevolge het Erbverein van den jare 1783, door de agnaten van Nassau, ingeval van versterf van het mannelijk oir der Walramsche lijn, konden beërfd worden, terwijl die landstreken, bij derzelver vereeniging met Nederland, aan het bij de Grondwet vastgestelde erfregt behoorden te worden onderworpen.

Deze derde moeijelijkheid kwam er mede uit voort, dat de op den regter-Maas-oever gelegene 40 oud-Nederlandsche dorpen, volgens het door de Conferentie aangenomen beginsel, Nederlandsch grondgebied waren en als zoodanig evenzeer buiten de betrekkingen jegens het Duitsche Verbond, als buiten het erfregt der agnaten van Nassau, behoorden te blijven.

De Conferentie begreep, dat, volgens hare in het belang van Nederland, ja van Europa, ontworpene schikkingen, de gebiedsdeelen, welke aan Nederland werden afgestaan, met dit Rijk behoorden te worden vereenigd, niettegenstaande hunne betrekkingen met het Duitsche Verbond; dat, ten gevolge van deze vereeniging, de regten der agnaten van Nassau, op deze gebiedsdeelen overgaande, behoorden te worden vereffend; en dat beide betrekkingen niet konden slaan op de enclaves, welke Nederlandsch grondgebied waren.

Het tractaat, op 15 October 1831 ontworpen, waaruit, na langdurige

onderhandelingen, dat van 19 April 1839 is opgemaakt geworden, is in dezen zin gesteld:

« IN NAAM DER ZEER HEILIGE EN ONDEELBARE DRIEËENHEID.

« Zijne Majesteit de Koning der Nederlanden. Groot-hertog van Luxemburg, genegen zijnde, om, op den grondslag der XXIV artikelen, den 14den October 1831 door de gevolmagtigden van Oostenrijk, Frankrijk, Groot-Brittannië, Pruissen en Rusland vastgesteld, eene definitive schikking aan te gaan, en Zijne Majesteit de Keizer van Oostenrijk, Koning van Hongarije en Boheme, Zijne Majesteit de Koning der Franschen, Hare Majesteit de Koningin van het Vereenigd Koningrijk van Groot-Brittannië en Ierland, Zijne Majesteit de Koning van Pruissen en Zijne Majesteit de Keizer aller Russen, in overweging genomen hebbende het door hen, met Zijne Majesteit den Koning der Belgen, op den 15den November 1831 gesloten tractaat, — hebben gezegde Hunne Majesteiten benoemd tot hunne gevolmagtigden, te weten:

« Zijne Majesteit de Koning der Nederlanden, Groot-hertog van Luxemburg, den heer Salomon Dedel, enz.

« Zijne Majesteit de Keizer van Oostenrijk, Koning van Hongarije en van Boheme, den heer Frederik Christiaan Lodewijk graaf von Senfft Pilsach, enz.

« Zijne Majesteit de Koning der Franschen den heer Horatius Frans Bastiaan graaf Sebastiani Porta, enz.

« Hare Majesteit de Koningin van het Vereenigd Koningrijk van Groot-Brittannië en Ierland, den zeer eerwaardigen Hendrik Jan burggraaf Palmerston, baron Temple, enz.

« Zijne Majesteit de Koning van Pruissen den heer Hendrik Willem baron van Bülow, enz.

« Zijne Majesteit de Keizer aller Russen den heer Karel Andreas graaf Pozzo di Borgo, enz.

« Dewelke, na elkander hunne in goeden en behoorlijken vorm bevonden volmagten te hebben medegedeeld, omtrent de artikelen zijn overeengekomen:

« Artikel I. Het Belgische grondgebied zal zamengesteld zijn uit de provinciën: Zuid-Braband, Luik, Namen, Henegouwen, West-Vlaanderen, Oost-Vlaanderen, Antwerpen en Limburg, zoodanig als dezelve behoord hebben tot het in 1815 gevestigde Koningrijk der Nederlanden, met uitzondering van de districten der provincie Limburg, aangewezen in art. IV.

« Het Belgisch grondgebied zal bovendien bevatten dat gedeelte van het groot-hertogdom Luxemburg, hetwelk in art. II wordt aangeduid.

« Art. II. Zijne Majesteit de Koning der Nederlanden, Groot-hertog van Luxemburg, stemt er in toe, dat de grenzen van het Belgische

grondgebied in het groot hertogdom Luxemburg zoodanig zullen zijn, als hieronder omschreven worden:

«Te beginnen van de Fransche grenzen af, tusschen *Rodange*, enz.

«Artikel III. Voor het gebied, bij het vorig artikel afgestaan, zal aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden, Groot-hertog van Luxemburg, *eene schadeloosstelling in grondgebied* in de provincie Limburg worden aangewezen.

«Artikel IV. Ter uitvoering van dat gedeelte van artikel I, hetwelk betrekking heeft op de provincie Limburg, en ten gevolge van den afstand van grondgebied, dien Zijne Majesteit de Koning der Nederlanden, Groot-hertog van Luxemburg, in artikel II doet, zal gezegde Zijne Majesteit, *hetzij in desselfs hoedanigheid als Groothertog van Luxemburg, hetzij om met Holland vereenigd te worden*, de landstreek *bezitten*, waarvan de grenzen hieronder worden aangewezen.

«1°. Op den regter-oever der Maas:

«*Bij de voormalige Hollandsche enclaves* op gezegden oever in de provincie Limburg zullen *gevoegd* worden de districten dierzelfde provincie op denzelfden oever, *welke in* 1790 niet aan de Staten-Generaal toebehoorden; in dier voege, dat het gedeelte der tegenwoordige provincie Limburg, hetwelk op den regter-oever der Maas gelegen, en tusschen deze rivier ten westen, de grenzen van het Pruissische grondgebied ten oosten, de tegenwoordige grens der provincie Luik ten zuiden, en Hollandsch Gelderland ten noorden begrepen is, *voortaan geheel en al aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden zal toebehooren, hetzij in desselfs hoedanigheid als Groot-hertog van Luxemburg, hetzij om met Holland vereenigd te worden.*

«2°. Op den linker-oever der Maas:

«Te beginnen van het zuidelijkste punt der Hollandsche provincie Noord-Braband, zal er volgens de hierbij gevoegde kaart eene lijn getrokken worden, welke boven *Wessem*, tusschen deze plaats en *Stevenswaardt*, op de Maas zal uitloopen, ter plaatse alwaar zich op den linker-Maas-oever de grenzen der tegenwoordige arrondissementen van *Roermonde* en *Maastricht* aanraken; in dier voege, dat *Bergerot*, *Stamproy*, *Neer-Itteren*, *Ittervoordt* en *Thorn*, met derzelver gebied, gelijk mede alle de andere plaatsen, ten noorden van deze lijn gelegen, *een deel van het Hollandsche grondgebied zullen uitmaken.*

«De *voormalige Hollandsche enclaves* in de provincie Limburg op den linker-Maas-oever zullen aan België toebehooren, met uitzondering van de stad *Maastricht*, welke, met een gebied van 1200 vademen in doorsnede, te rekenen van het uitwendig glacis der vesting op gezegden oever van die rivier, bij voortduring in volle souvereiniteit en eigendom door Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden zal worden bezeten.

«Artikel V. Zijne Majesteit de Koning der Nederlanden, Groot-hertog van Luxemburg, zal zich met het *Duitsche Bondgenootsch*... en de *agnaten van het Huis van Nassau* verstaan over de toepas... der in de artikelen III en IV vervatte bepalingen, alsmede over de schikkingen, die gezegde artikelen, hetzij met de boven... *agnaten* van het Huis van Nassau, hetzij met het *Duitsche* ... *genootschap*, noodzakelijk zouden kunnen maken.

«Artikel VI. Ten gevolge,» enz.

Het vloeit uit dit traktaat voort, dat het Belgisch bestuur, bij de artt. 3 en 4, aan Nederland de Limburgsche gebiedsdeelen heeft afgestaan, welke vóór 1790 *niet* aan Nederland toebehoorden; dat het *grondgebied*, en niet het bestuur alleen, van dit gedeelte aan den Koning is overgegaan.

Het is onbetwistbaar, dat dit verdrag aan Z. M. de keuze heeft gelaten, om de op den regter-Maas-oever gelegene gemeenten, hetzij met Nederland te vereenigen, hetzij in hoedanigheid als groothertog van Luxemburg afzonderlijk te bezitten; terwijl de vereeniging met Nederland van de op den *linker-Maas-oever gelegene* gemeenten bij het verdrag zelfs is *geboden*.

De bedoeling der Conferentie, om de vereeniging op de beide oevers der Maas met het Nederlandsch grondgebied te doen plaats nemen, blijkt niet alleen uit de reeds opgegevene, maar ook uit de volgende omstandigheden:

De Conferentie heeft hare werkzaamheden een geruimen tijd geschorst, opdat Zijne Majesteit de onderhandelingen met de agnaten van Nassau, welke tot de vereeniging moesten leiden, kon voortzetten.

Zij heeft de werkzaamheden eerst hernomen, wanneer men de zekerheid had verkregen, dat de agnaten tegen eene geldelijke vergoeding van hunne regten zouden afzien, en dat het Duitsche Verbond in de vereeniging zou bewilligen, mits de betrekkingen van het afgestane gedeelte van Luxemburg jegens den Bond op de Limburgsche gebiedsdeelen wierden overgebragt.

De Conferentie heeft zich geenszins onledig gehouden met het lot der vestingen Maastricht en Venlo, voor het geval, dat het hertogdom door Zijne Majesteit, in hoedanigheid als groothertog van Luxemburg, zou worden bezeten; het was vastgesteld, dat deze vestingen met het hertogdom aan Nederland zouden vereenigd worden.

Ook deswege zegt art. 12 van het verdrag:

«Ingeval er in België een nieuwe weg mogt zijn aangelegd of een nieuw kanaal zijn gegraven tegenover het *Hollandsche kanton Sittard*, aan de Maas uitkomende, zoude het aan België vrijstaan, om aan *Holland* te vragen, dat gezegde weg of gezegd kanaal verlegd wierd,» enz.

Nog een treffender bewijs vinden wij in de verklaring, op den 18den April 1839, *daags vóór de onderteekening van de tractaten*, door de Conferentie gedaan.

Onder dagteekening van den 14den derzelfde maand, had de Belgische gevolmagtigde het volgende medegedeeld:

«Il est entendu que les habitants des parties du *Limbourg* et du *Luxembourg* qui retournent sous la domination du Roi Grand-duc, conserveront *leur liberté religieuse*, et qu'il leur sera accordé des institutions en rapport avec la *loi fondamentale des Pays-Bas*, soit avec les *statuts fédéraux de l'Allemagne.*»

De vereenigde gevolmagtigden der mogendheden gaven daarop tot antwoord, bij hunne declaratie van 18 April 1839, *daags vóór de onderteekening der tractaten:*

«Les soussignés ne sauraient,» enz.

«Ils observent que les dites libertés religieuses, qui, par leur nature, sont exclusivement du régime intérieur des États, auxquels, sous un point de vue légal, les territoires en question n'ont pas cessé d'appartenir, trouvent leur garantie *soit dans* LA LOI FONDAMENTALE *du Royaume des Pays Bas, auquel une partie de ces territoires est* DESTINÉE À ÊTRE RÉUNIE, soit dans les dispositions formant *la constitution fédérale de l'Allemagne, qui sont applicables au grand-duché de Luxembourg;* en sorte que la reclamation de monsieur le plénipotentiaire Belge se trouve effectivement sans objet.»

Is het wel mogelijk duidelijker uit te drukken, dát Limburg met Nederland moest vereenigd worden en onder dezelfde Grondwet staan? dat Luxemburg, als Duitsche bondstaat, afzonderlijk moest worden bestuurd? Voorzeker neen.

En waarom moest Limburg met Nederland vereenigd worden? Wij herhalen het, niet alleen omdat Maastricht aan Nederland behoorde moest, maar nog omdat een groot gedeelte van Limburg vóór 1790 aan de Staten-Generaal had toebehoord, als zoodanig in de Grondwet van 1814 was vermeld geweest, en met de twee vestingen ruim 87,800, en zonder de vestingen 60.000 inwoners telde

De vereeniging van Limburg met Nederland is alzoo de bedoeling der hooge contracterende partijen geweest; zij is het noodzakelijk gevolg der onderhandelingen, welke het tractaat vooraf zijn gegaan; vloeit uit den geest even duidelijk als uit de letter voort, en zal even duidelijk door de daaraan gegevene executie nader blijken.

De bondsvergadering van het Duitsche bondgenootschap is op den 19den April 1839 tot dit, op denzelfden dag tusschen Nederland, Oostenrijk, Frankrijk, Groot-Brittannië, Pruissen, Rusland en België gesloten, verdrag toegetreden.

De acte van toetreding luidt als volgt:

«De gevolmagtigden der hoven van de Nederlanden, Oostenrijk, België, Frankrijk, Groot-Brittannië, Pruissen en Rusland, op heden geteekend hebbende de verdragen, gesloten tusschen Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden, Groot-Hertog van Luxemburg, en de vijf hoven, tusschen Hunne Majesteiten den Koning der Neder-

landen, Groot-Hertog van Luxemburg, en den Koning der Belgen, en tusschen de vijf hoven en Zijne Majesteit den Koning der Belgen, *zoo hebben de gevolmagtigden het gepast geoordeeld, dat de gevolmagtigden van Oostenrijk en Pruissen, voorzien van de volmagten van de bondsvergadering van het Duitsche bondgenootschap* WERDEN UITGENOODIGD, om in naam van het gezegde verbond toe te treden tot de in de voormelde tractaten vervatte bepalingen opzigte het groot-hertogdom Luxemburg.

«*Dienvolgens* verklaren de gevolmagtigden van Oostenrijk en Pruissen, *de bondsvergadering krachtens gezegde volmagten vertegenwoordigende*, dat het *Duitsche bondgenootschap* FORMEEL *toetreedt* tot de schikkingen nopens het grondgebied van het groot-hertogdom Luxemburg, vervat in de artt. 1, 2, 3, 4, 5, 6 en 7 van het aanhangsel der tractaten, op heden gesloten tusschen Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden, Groot-hertog van Luxemburg, en de vijf hoven en tusschen de vijf hoven en Zijne Majesteit den Koning der Belgen, gelijk in de overeenstemmende artikelen van het tractaat, gelijktijdig geteekend tusschen Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden, Groot-hertog van Luxemburg, en Zijne Majesteit den Koning der Belgen: *en gaan zij* jegens de hoven van de Nederlanden, Oostenrijk, België, Frankrijk, Groot-Brittannië, Pruissen en Rusland DE VERBINTENIS *aan in naam van het Duitsche bondgenootschap, dat hetzelve zich* IN ALLEN DEELE ZAL HOUDEN *aan de bepalingen, vervat in de gezegde artikelen*, waarvan de inhoud woordelijk volgt. *voor zooverre zij het Duitsche bondgenootschap kunnen betreffen.*

«Art. 1. Het Belgische grondgebied zal zamengesteld zijn uit de provinciën,» enz.

(*Volgen de boven medegedeelde artikelen.*)

«De gevolmagtigden der Nederlanden, Oostenrijk, België, Frankrijk, Groot-Brittannië, Pruissen en Rusland *nemen*, krachtens hunne volmagten, in naam hunner respective hoven, formeel, de gezegde *toetreding* van wege het Duitsche bondgenootschap *aan*.

«De tegenwoordige acte van toetreding zal door de hoven van de Nederlanden, Oostenrijk, België, Frankrijk, Groot-Brittannië, Pruissen en Rusland bekrachtigd worden, gelijk mede door het Duitsche bondgenootschap door middel van een bondsbesluit, waarvan het noodige getal afschriften zal worden uitgevaardigd. En zullen de respective acten van bekrachtiging te Londen worden uitgewisseld in den tijd van zes weken, te rekenen van heden af, of vroeger, zoo zulks mogelijk is, en wel gelijktijdig met de uitwisseling van de bekrachtigingen der bovenvermelde drie tractaten.

«Ter oorkonde waarvan de respective gevolmagtigden de tegenwoordige acte van toetreding geteekend en daarop hun wapenzegel gedrukt hebben.

«Gedaan te Londen, den negentienden April, het jaar der genade duizend acht honderd negen en dertig.»

(*Volgen de onderteekeningen.*)

In hare zitting van 11 Mei 1839 heeft de bondsvergadering het vredes-tractaat en de acte van toetreding geratificeerd, en heeft op den 28sten Junij navolgende de officiële bekendmaking dier stukken bevolen.

Op den 23sten Junij 1839 heeft Zijne Majesteit Koning Willem I de deelen van Limburg, aangewezen in art. 4 van het tractaat, *in volle souvereiniteit* aanvaard, *behoudens de betrekkingen*, welke het gevolg mogten zijn van de bepalingen of schikkingen, krachtens art. 5 van het tractaat vast te stellen.

Volgens dit laatste artikel had Zijne Majesteit zich met de agnaten van Nassau en met het Duitsche bondgenootschap over de toepassing der in de artt. 3 en 4 vervatte bepalingen te verstaan.

Reeds op den 27sten Junij 1839 werd te Wiesbaden tusschen de gevolmagtigden van Zijne Majesteit en van Zijne Doorluchtigheid den Hertog van Nassau een verdrag gesloten, waarbij de hooge agnaten zich bereid lieten vinden, om, tegen betaling van een kapitaal van zevenmaal honderd vijftig duizend gulden, op den 24 gulden voet, afstand te doen van de regten, welke aan de Walramsche lijn van het Huis van Nassau op het *afgestane gedeelte* van het groot-hertogdom Luxemburg verzekerd waren, onder voorbehoud evenwel van de regten, welke aan genoemde Walramsche lijn, op het overblijvende groot-hertogdom Luxemburg, inbegrepen de stad en bondsvesting van denzelfden naam, toekwamen.

De bekrachtigingen van deze overeenkomst werden den 9den Julij navolgende uitgewisseld.

De betaling der 750,000 gulden gebeurde uit Nederlandsche middelen, en alzoo werd de schikking met de agnaten van Nassau volbragt en eene der voormelde moeijelijkheden weggeruimd, daar nu de bij de Grondwet (art. 15) geregelde erfopvolging ook op de Limburgsche landstreken kon worden toegepast.

Vervolgens liet Zijne Majesteit in de bondsvergadering van 16 Augustus 1839 aan het Duitsche bondgenootschap de opening doen, te vinden in de *Staats-Courant* van 2 November 1839, n°. 260.

Alzoo was ook vervuld de andere verpligting, bij art. 5 van het tractaat aan de Nederlandsche regering opgelegd. De vereeniging van Limburg met Nederland was bij dit staatsstuk vastgesteld. Het Duitsch Verbond was daaraan toegetreden, had zijne bekrachtiging daaraan gehecht, had er de meeste openbaarheid, door de publicatie van 28 Julij 1839, aan doen geven.

Nu erkent de Bondsvergadering, bij het besluit van 5 September, *met eenparige stemmen en met voldoening*, zegt het bevelschrift, dat de voorwaarde, bij art. 5 van het tractaat daargesteld, is vervuld.

Zij neemt daarbij genoegen met de vereeniging van Limburg met

het koningrijk der Nederlanden, zoo lang voorbereid, zoo uitdrukkelijk bij het tractaat bedongen, en, bij de op 16 Augustus te voren aan de Bondsvergadering gedane opening, waarop dit besluit is gegeven, zoo breedvoerig vermeld; en, hoezeer eenigzins beducht schijnende te zijn omtrent de botsingen, welke uit die vereeniging ten aanzien der betrekkingen met het Duitsch Verbond zouden kunnen ontstaan, vindt zij de *verklaring van den Koning*, dat, onverminderd de gelijke Grondwet en het gelijk bestuur van het hertogdom met het koningrijk, de toepassing der bondswetten op het hertogdom op geenerhande wijze zal worden verkort, *den zekersten waarborg*, dat Zijne Majesteit maatregelen zal nemen, om die botsingen voor te komen, die anders welligt uit deze betrekkingen zouden kunnen ontstaan.

Wij vinden in dit verdrag geene voorwaardelijke, maar eene onvoorwaardelijke toestemming, berustende, wel is waar, op den *waarborg*, dat Zijner Majesteits wijsheid maatregelen zou nemen, geschikt, om alle botsingen voor te komen; en deze waarborg heeft nooit gefaald.

Zijne Majesteit de Koning heeft van Hoogstdeszelfs regt gebruik gemaakt, met het hertogdom Limburg aan Nederland te vereenigen.

Deze verbinding is door Nederland bekrachtigd geworden, nademaal het hertogdom, bij de Grondwet van 1840, onder de Nederlandsche provinciën is aangenomen en opgeteld geworden, behoudens de betrekkingen van dit gewest, met uitzondering der vestingen Maastricht en Venlo en derzelver kringen, tot het Duitsch Verbond.

Zulks blijkt uit de wet van 4 September 1840 (*Staatsblad* nº. 48), bepalende de veranderingen van de Grondwet, artt. 1, 2 en 153, en uit het koninklijk besluit van den 24 derzelfde maand (*Staatsblad* nº. 61), waarbij de Grondwet van het koningrijk der Nederlanden wordt verklaard in het hertogdom Limburg dezelfde kracht te hebben als in de overige deelen van het koningrijk.

De vereeniging van Limburg met Nederland is dan ook eene, op grond van vredes-tractaten, grondwetten, wetten en besluiten, wettiglijk volbragte, daad; eene daad, aan welke Zijne Majesteit de Koning en Nederland, de vijf hooge mogendheden en het Duitsche Verbond hebben deelgenomen, welke door genoemde mogendheden bij de ratificatiën gewaarborgd is geworden, en welke, zonder de toestemming der Staten, welke hierin regtmatige belangen hebben, geene verandering kan ondergaan.

Het hertogdom, sedert den jare 1840 aan Nederland ingelijfd, en als Nederlandsche provincie bestuurd, heeft *deswege* geene klagten uitgestort, doch wel ten aanzien van de belastingen op het gemaal, het geslagt, de brandstoffen en op de voor den landbouw werkende dienstboden, welke in dat gewest de volksklasse hard drukken, alsmede ten aanzien van de benoemingen tot de bedieningen. Deze door den geachten spreker uit Limburg voorgisteren aangehaalde bezwaren, waarvan de regtmatigheid door deze Regering is erkend, en waarvan

de herstelling met ongeduld te gemoet wordt gezien, hebben de ontevredenheid doen ontstaan, welke met opzigt tot de in naburige landen plaats genomene staatsgebeurtenissen, ook in Limburg, binnen sommige localiteiten, eene koortsachtige spanning heeft veroorzaakt.

In het denkbeeld verkeerende, dat de betrekkingen van het hertogdom tot het Duitsche Verbond eenen beteren toestand dan den tegenwoordigen konden doen geboren worden, hebben eenige inwoners zich naar Duitschland gewend, opdat Limburg van Nederland zou worden afgescheiden en eene afzonderlijke regering zou erlangen.

Middelerwijl hadden de staatsgebeurtenissen van Februarij en Maart jl. aanleiding gegeven tot de zamenstelling van eene *nationale Duitsche vergadering*, welke naast de *Duitsche bondvergadering* te Frankfort aan den Main zitting nam.

Ten gevolge van een verzoek, door of van wege die nationale vergadering gedaan, werd een Limburgsch commissaris voor de Duitsch bondzaken benoemd tot de uitvoering der besluiten van de Duitsche bondsvergadering opzigtens de verkiezing van twee afgevaardigden voor de nationale Duitsche vergadering, welke op den 18den Mei navolgende te Frankfort zou bijeenkomen: deze afgevaardigden werden op den 17 en 27 Mei respectivelijk verkozen.

Nu werden uit voormelde localiteiten meerdere petitiën tot afscheiding naar genoemde vergadering gezonden.

Volgens de verzoekschriften, aan Zijne Majesteit den Koning en aan U Edel Mogenden ingediend, waren meerdere inwoners daartoe overgehaald door personen van populairen invloed, aan welke zij hun volle vertrouwen schonken. Het bleek weldra, dat de ten opzigte der vervulling van Limburgs bondsverpligtingen gedragene besluiten bij eenigen aanleiding hadden gegeven tot het dwaalbegrip, alsof Limburg zou ophouden tot de Nederlanden te behooren: een dwaalbegrip, aan hetwelk enkele plaatselijke autoriteiten niet vreemd waren.

De gouverneur en de Gedeputeerde Staten van Limburg haastten zich de inwoners, bij publicatiën van 19 Mei jl., tegen verdere dwalingen te vrijwaren.

De Gedeputeerde Staten beijverden zich, bij eene publicatie van 26 derzelfde maand, aan heeren burgemeesters en schepenen der steden en der gemeenten ten platten lande in het hertogdom, en aan de ingezetenen, eene *van den raad van ministers* ontvangene missive mede te deelen, waarbij, op de depêche van Hun Edel Groot Achtbaren van den 19 derzelfde maand, *onder bijzondere magtiging des Konings*, hoofdzakelijk werd gerescribeerd, dat de belangen van geheel Limburg steeds met de meeste zorg zouden worden behartigd; dat de Regering er op uit was, om, niettegenstaande den drang der omstandigheden en behoeften der schatkist, de lasten der mindere volksklasse te verminderen; dat inmiddels die lasten op de meergegoeden moesten worden overgebragt en tevens regelmatig in de dienst

tot behoud van rust en orde moest worden voorzien; dat de Regering ook in de voordragten voor de bedieningen geene billijke aanspraken uit het oog zou verliezen, en Hun Edel Groot Achtbaren, als ook de verdere autoriteiten in Limburg, uitnoodigde, daartoe de hand te leenen, en, bij vacaturen in het hertogdom, bij voorkeur daarvoor Limburgers aan te wijzen, die door kunde en braafheid de achting hunner medeburgers hadden weten te verdienen; dat bepaaldelijk, ten aanzien van een deel der geadmodieerde belastingen, Hun Edel Groot Achtbaren eene niet onaanzienlijke opheffing te gemoet kouden zien, zoodra de middelen tot vervanging van het verlies, hierdoor aan de schatkist toe te brengen, zouden zijn vastgesteld

Deze geruststellende mededeelingen, welke den besten indruk op de groote meerderheid der ingezetenen maakten, werden door de voorstanders der afscheiding als bloote belofte beschouwd, en beletteden niet, dat nog verzoekschriften tot bereiking van hun doel naar de, nu door de verkiezingen zamengestelde, Duitsche constituerende nationale vergadering werden gezonden.

De kamers van koophandel en fabrieken van het hertogdom, overtuigd zijnde, gelijk de groote meerderheid der ingezetenen, welke niet met de veranderingskoorts was aangedaan, dat de gevraagde afscheiding de noodlottigste gevolgen, zoowel voor den landbouw als voor de nijverheid, de bronnen van Limburgs welstand, hebben zou, gaven hunne ongerustheid aan Zijne Majesteit den Koning en aan U Edel Mogenden bij onderscheidene verzoekschriften te kennen.

Bij requeste van 1 Mei jl. wendde de kamer van koophandel en fabrieken te Roermond zich tot U Edel Mogenden, ten einde tegen de gevraagde afscheiding te *protesteren*, en tevens hare meening nopens de belangen van den handel, van de nijverheid, van den landbouw en van de Natie rondborstig te doen kennen.

Ware ik niet bevreesd te veel van uwen kostelijken tijd te nemen, ik zou dit request en die van de kamers van koophandel van Maastricht en van Venlo in hun geheel aan de Kamer voorlezen. Nu zal ik mij bepalen de voornaamste punten daarvan voor te dragen.

« De granen en het vee, » zegt de kamer van koophandel te Roermond, « de twee hoofdproducten van Limburgs landbouw, vinden thans hun vertier in Noord-Nederland en grootendeels in België. Het naburige Gulickerland is wel zoo rijk in voortbrengselen des landbouws als ons hertogdom, zoodat dan ook, bij de duurte der granen, de producten uit die streken bij ons worden aangevoerd, terwijl op eene reeks van tien jaren de granen uit Limburg schier eenmaal naar Pruissen worden verzonden.

« Bij eene scheiding van Nederland zoude onze graanhandel zich derhalve enkel moeten bepalen tot de inwendige markt, vermits dezelve alsdan niet meer in laatstgemeld Rijk zouden kunnen gevoerd worden en men dezelve in het aangrenzende Pruissen kan ontberen.

«De veeteelt heeft hier aanmerkelijk toegenomen, vooral sedert de Belgische verordeningen den vrijen invoer van het Limburgsche vee hebben toegelaten, eene vergunning, die bij bedoelde scheiding zeer waarschijnlijk zou komen op te houden.

«Limburg bezit twee papierfabrieken, waaronder die van Roermond als eene der voornaamste mag genoemd worden. Thans worden de grondstoffen, daartoe benoodigd, uit Noord-Nederland getrokken, terwijl het vervaardigde papier ook hoofdzakelijk derwaarts wordt verzonden, waartoe de scheepvaart op de Maas en Zuid-Willemsvaart het beste en minst kostbare middel aanbiedt. De Roermondsche papierfabriek levert gemiddeld eene hoeveelheid *van* 1000 *Nederlandsche ponden papier per dag* op, en de thans daarbij in aanbouw zijnde vergrooting, bestemd tot het plaatsen van twee nieuwe werktuigen, zal die hoeveelheid tot eene *dagelijksche fabrikaadje van ruim* 3000 *Nederlandsche ponden vermeerderen.*

«Indien men de veronderstelling aanneemt, dat onze fabrieken de mededinging met de Pruissische in de bewerking zouden kunnen staande houden, dan moet men echter toegeven, dat, door het zoeken van nieuwe middelen van vertier in Duitschland (vermits het vervoer in Nederland, bij eene eventuele scheiding en bij het heffen van inkomende regten, niet meer doenlijk zal worden), alsmede door de groote kosten van vervoer, die dan per as over slechte wegen zal moeten geschieden, een zoodanig verlies zal geleden worden, dat onze fabrieken niet meer kunnen bestaan en bij hare sluiting alleen in Limburg 1000 *werklieden buiten bestaan souden gezet worden.* Ten einde een bewijs van dat nadeel aan te bieden, kunnen wij opgeven, dat de zuivere winst onzer papierfabriek thans, bij het minst kostbare *vervoer per water, de* 15 *percent nooit te boven gaat* en, indien men van die winst *de hooge prijzen der karvrachten zou moeten missen*, dan blijven de voordeelen *zoo gering*, voor eene zoo beduidende fabriek, dat *alle mededinging met de Duitsche fabrieken ten eenemale onmogelijk wordt.*

«Wat betreft de katoenfabrieken, de fabrieken van calicots en zijden doeken, deze kunnen bij eene scheiding van Nederland, werwaarts derzelver producten uitsluitend vervoerd worden, in het geheel niet meer blijven bestaan.»

De kamer van koophandel en fabrieken te Maastricht, beducht voor de gevolgen, welke, met betrekking tot de gevraagde afscheiding, door de reorganisatie van Duitschland, te weeg konden worden gebragt, trad op voor den Limburgschen handel en landbouw, en had de eer derzelver belangen aan Zijne Majesteit den Koning, bij request van den 15 daaraanvolgende, kenbaar te maken.

«Het bestaan eener geheele provincie is bedreigd,» zegt onder anderen de kamer van koophandel, «en roept den vorstelijken bijstand in. Limburg, geheel Limburg moet te gronde, indien de noodlottige scheiding wordt tot stand gebragt.

«Wij vertrouwen de waarheid dier stelling door afdoende bewijzen te kunnen staven.

«Limburgs voorname middel van bestaan is de landbouw. Wat nu van dezen zal worden, wanneer eens het hertogdom de inlijving in den Duitschen Bond zal ondergaan hebben, valt niet moeijelijk te bepalen. Men bedenke slechts, dat èn Nederland èn België voortaan voor de voortbrengselen van onzen landbouw zullen gesloten zijn en dat Duitschland alleen eenen uitweg aan onze granen zal leveren, en men zal zich wel spoedig overtuigen, dat ons gezegde niets dan waarheid bevat. Het is immers algemeen bekend, dat de aangrenzende deelen van het Duitsche rijk evenveel, zoo niet meer, granen als onze provincie opleveren. Aan een vertier der producten van den Limburgschen landbouw in Duitschland zal dan wel niet te denken vallen. En toch is dit de eenige uitweg, die aan dezelve toegestaan zal worden. Men stelle nu hier tegenover, dat onze graanhandel in de noordelijke provinciën van ons Rijk, maar vooral in België, tot heden toe een belangrijk vertier heeft gevonden. Doch ongelukkig houden de betrekkingen met beide deze landen noodwendig op te bestaan. Voor hen, die dit mogten betwijfelen, zij het genoeg te zeggen, dat er geene reden denkbaar is, waarom, in zoodanig geval, de Limburgsche graanhandel boven dien van ieder ander deel van het Duitsche Verbond bij den invoer in Nederland zoude bevoorregt worden. Maar, wat meer is, indien de ontwerpen der Frankfortsche Bondsvergadering tot wet verheven worden, dan zal geen deel van den Zollverein op zich zelf een handels-tractaat met eene vreemde mogendheid mogen sluiten, doch zullen de voordeelen, uit zoodanige tractaten te genieten, voor alle de gezamenlijke deelen van het Verbond gemeen moeten zijn. Zelfs indien Nederland dus den Limburgschen landbouw wilde bevoordeelen, het zoude niet bij magte zijn, iets dergelijks te bewerkstelligen.

«Voor zooveel België betreft, is dit nog duidelijker. Indien toch de Belgische regering, bij een tractaat, op den 29sten Julij 1846, n°. 51, gesloten, heeft toegestaan, dat jaarlijks eene hoeveelheid *van twaalf millioen Nederlandsche ponden granen*, tegen betaling van *een vierde* der bestaande inkomende regten, uit Limburg naar België zoude kunnen ingevoerd worden, dan is dit slechts eene bevoordeeling, welke, in vergelding van andere, bij datzelfde tractaat aan België verzekerde, voorregten is gedaan geworden. Het is derhalve niet aan het hertogdom Limburg, aan het deel van den Zollverein, dat men bij dat tractaat een voordeel heeft willen toekennen, maar enkel aan de Nederlandsche provincie, welke, ophoudende Nederlandsche provincie te zijn, ook onbetwijfeld haar voorregt moet laten varen. Dat het zelfstandig hertogdom dit voorregt, bij vervolg van tijd, ooit zal erlangen, laat zich moeijelijk denken, eensdeels, omdat België geene wederkeerige voordeelen van hetzelve te verwachten heeft, anderdeels, omdat, zoo als wij reeds vroeger zeiden, een voorregt, aan één enkel gedeelte van

den Zollverein verleend, met de algemeene voorschriften der bonds-vergadering onvereenigbaar is.

«Hetgeen wij betrekkelijk den landbouw gezegd hebben, vindt op alle de voortbrengselen der Limburgsche nijverheid zijne toepassing. Van alle levert Pruissen eene grootere hoeveelheid aan geringere prijzen dan ons hertogdom, en het zal derhalve niet derwaarts zijn, dat onze producten eenen uitweg zullen vinden; maar integendeel, de Pruissische fabrieken zullen ons met hare voortbrengselen overladen, en zoo doende de Limburgsche industrie te gronde helpen.

«De kamer acht alzoo, op onwederlegbare gronden, aan Uwe Majesteit de onheilen te hebben aangetoond, die door eene scheiding van Nederland aan de Limburgsche bevolking zullen worden berokkend. Zij durft zich vleijen, dat Uwe Majesteit niets onbeproefd zal laten, om deze onheilen te verhoeden.

«Ten einde voortaan alle verwikkelingen te doen ophouden, welke uit den halfslagtigen toestand van Limburg kunnen voortvloeijen, zoude zeer zeker niets wenschelijker zijn, dan dat het hertogdom, hetwelk nimmer tot Duitschland behoorde of daarvoor eenige sympathie gevoelde, *geheel* met Nederland mogt vereenigd blijven en dat daartoe van Regeringswege de vereischte pogingen wierden gedaan.»

Ook door de kamer van koophandel en fabrieken te Venlo werd dezelfde zorg genomen bij requeste, op den 19den derzelfde maand aan Zijne Majesteit den Koning ingediend. Dit collegie zegt:

«De handel in koopwaren van allerlei aard, voortkomende van de Nederlandsche bezittingen en van vreemde landen, welke uit Holland over de Maas herwaarts worden gevoerd, en sedert onheugelijke jaren als van aanzienlijk belang kan worden beschouwd, zoude zonder terugkeer verloren zijn; de transithandel, welke op dezelfde wijze gevoerd wordt, in concurrentie met de scheepvaart op den Rijn, bestemd voor de Rijnlandsche gewesten, waar het fabriekwezen van zoo groot belang is, zoude, zoo niet geheel, doch grootendeels te niet gaan, omdat de vrachtkosten der scheepvaart, in evenredigheid der opgekomene moeijelijkheden en de vermindering der vrachtgoederen, die zich een voordeeliger en gemakkelijker koers of vervoermiddel zouden zoeken, merkelijk zullen vermeerderen.

«De kamer vermeent, Sire! dat, wanneer zelfs deze geduchte afscheiding slechts gedeeltelijk geschiedde, men stellig zeggen kan, dat eene zoodanige afscheiding den ondergang van Limburg zoude te weeg brengen.»

Dit request behelst nog andere aanmerkelijke bedenkingen, doch ik verlang van de adressen te gewagen, welke aan Zijne Majesteit den Koning door de stedelijke raden van Maastricht en Venlo en door de kamers van koophandel en fabrieken dezer steden in het belang hunner ingezetenen werden aangeboden.

«Zoolang het uitsluitend de behartiging der algemeene belangen

van het Nederlandsche volk betrof — zegt de stedelijke raad van Maastricht in het adres, door den waardigen burgemeester, niettegenstaande deszelfs gevorderden leeftijd, in het belang zijner stad, naar deze residentie overgebragt en aan Zijne Majesteit ingediend, — vermeende de raad, hoewel doordrongen van derzelver groot gewigt, overeenkomstig de bestaande wetten en verordeningen, als zedelijk ligchaam het stilzwijgen te moeten bewaren; maar thans, nu het de bijzondere belangen van Maastrichts ingezetenen geldt, gevoelt de raad, dat een langer gerekt stilzwijgen een onvergefelijk verzuim zoude daarstellen, en onze pligt gebiedend vordert, Uwe Majesteit met de billijke wenschen onzer medeburgers bekend te maken.

«Toen in 1839, ten gevolge van het door de Nederlandsche Regering te Londen gesloten tractaat, de stad Maastricht, na gedurende omtrent negen jaren in staat van beleg te hebben verkeerd, bij art. 4. nº. 2, werd verklaard als bij voortduring door Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden in volle souvereiniteit te zullen worden bezeten, ondervonden de ingezetenen dezer stad eene bittere teleurstelling, dat op den linker-Maas-oever slechts een gebied van twaalf honderd vademen in doorsnede, te rekenen van het uitwendig glacis der vesting, aan Nederland zoude verblijven, en de verdere voormalige Hollandsche enclaves aan België werden afgestaan.

«Door eene negenjarige ondervinding geleerd, dat noch handel, noch nijverheid in eene stad kan bestaan, welke door eene linie van tolbeambten wordt ingesloten, betreurden Maastrichts ingezetenen het onherstelbaar verlies van een gedeelte hunner voormalige welvaart; zij gevoelden levendig, dat hunne betrekkingen met de inwoners van den linker-Maas-oever, zoo al niet geheel, ten minste grootendeels, waren vernietigd en aan hen, als éénig middel van bestaan, slechts het behoud eener vrije en ongehinderde communicatie met Nederland en den regter-Maas-oever overbleef; zij waren overtuigd, dat Uwer Majesteits doorluchtige vader, Koning Willem de Eerste, — aan wien, bij art. 4 van het tractaat, het regt was toegekend, om de voormalige Hollandsche enclaves op den regter-Maas-oever, bij welke werden gevoegd de districten, die vóór 1790 niet aan de Staten-Generaal toebehoorden en zich tot aan de grenzen van Hollands Gelderland uitstrekten, hetzij als Groot-hertog van Luxemburg te regeren, of met Holland te vereenigen, — niet zoude aarzelen, om, al ware het slechts in het belang onzer door het Huis van Oranje steeds zoo beminde stad, aan het laatste de voorkeur te geven, of ten minste zorg zoude dragen, dat in geen geval wierd toegestaan, dat de stad Maastricht van den regter-Maas-oever, voor wat derzelver vrij handels-verkeer betrof, gescheiden wierd.

«Deze hoop werd later door het tractaat, op den 5den September 1839 met den Duitschen Bond gesloten, zoo niet geheel, ten minste gedeeltelijk, verwezenlijkt, daar Zijne Majesteit de Koning bij dit tractaat

verklaarde, dat de Nederlandsche wetten en administratie in het geheel hertogdom Limburg, hoewel, behalve de vestingen Maastricht en Venlo, tot den Duitschen Bond overgaande, van toepassing zouden zijn en verblijven, met welke verklaring de Duitsche bondsvergadering van haren kant genoegen nam. Sedert dien tijd zijn Maastrichts ingezetenen in het vrije genot van deze aan hen verzekerde gemeenschap gebleven.

«Steeds hebben de Maastrichtenaren zich als getrouwe onderdanen, als opregte Nederlanders gedragen: toen in 1844 's lands geldmiddelen zich in dergelijken benarden toestand bevonden, dat, bij gebrek aan vrijwillige bijdragen, eene gedwongene heffing noodzakelijk zou geworden zijn, heeft onze verarmde stad nogtans de voor haar zoo aanzienlijke som van bijna een millioen gulden ingeschreven en getoond, dat geene opofferingen te groot zijn, wanneer het de dierbare belangen van het Vaderland geldt.

«Ook de met den Duitschen Bond bestaande overeenkomst heeft in de laatste negen jaren tot geen aanmerkelijk bezwaar noch voor Nederland, noch voor het bondgenootschap zelf aanleiding gegeven. Uwe Majesteit heeft als Hertog van Limburg aan al de uit het tractaat voortvloeijende verbindtenissen voldaan, en de stad Maastricht, welke met het geheel hertogdom, volgens de steeds vigerende Grondwet, op gelijken voet als de overige provinciën is gesteld, heeft sedert dien tijd een integrerend deel van het koningrijk der Nederlanden uitgemaakt.

«Met een verblijdend uitzigt in de toekomst, sedert Uwe Majesteit, uit eigene beweging, noodzakelijke wijzigingen in de Grondwet aan de Natie had beloofd, hoopten Maastrichts ingezetenen, niettegenstaande de staatkundige gebeurtenissen, welke een groot gedeelte van Europa hadden geschokt, dat deze het hertogdom Limburg en de stad Maastricht niet zouden treffen, en zij, in het genot van zoo hoogst wenschelijke rust en orde, deze stormen zouden zien voorbijgaan. Doch, helaas! dit geluk heeft zich niet mogen verwezenlijken. Sedert de Duitsche Bond — in strijd met zijne instelling, bij welke de nationaliteit van iederen Staat in het bijzonder was gewaarborgd, en die, gelijk blijkt uit de op den 9den Junij 1815 aangenomen en alleen verbindende constitutie, naar aanleiding van art. 2, uitsluitend ten doel had: «le maintien de la sûreté extérieure et intérieure de l'Allemagne, de l'indépendance et de l'inviolabilité des Etats Confédérés." thans eene constitutie voordraagt, welke ten gevolge zal hebben, dat de nationaliteit van alle bijzondere Staten wordt vernietigd en eene werkelijke inlijving plaats heeft; sedert deze voordragt en het besluit van Uwe Majesteit, bij hetwelk de ingezetenen van het hertogdom Limburg worden opgeroepen, om twee vertegenwoordigers te kiezen, ten einde deel te nemen aan de beraadslagingen, die reeds den 18den dezer maand te Frankfort zullen plaats hebben, zijn Maastrichts ingezetenen met regt beducht voor de heillooze gevolgen, welke die

beraadslagingen voor hen zouden kunnen na zich slepen. Zij hopen, dat de Limburgers, het voorbeeld volgende van Luxemburgs ingezetenen, ten stelligste zullen protesteren tegen alles, waardoor hunne nationaliteit en de souvereiniteit van Uwe Majesteit zouden kunnen worden verkort; zij vertrouwen, dat de Limburgsche afgevaardigden, doordrongen van het gewigt hunner zending, zonder te luisteren naar de bedriegelijke raadgevingen van sommigen, steeds in het oog houdende, dat de Nederlandsche Grondwet geene minder heilige pligten oplegt dan hunne betrekking tot den Duitschen Bond, alleen de waarachtige belangen van het hertogdom Limburg zullen behartigen; en nimmer toestaan, dat eene voor Limburg zoo verderfelijke inlijving in Duitschland plaats hebbe. Maar, indien onverhoopt de Limburgsche afgevaardigden, door dwaalbegrippen verleid, zonder te bedenken, dat Duitschland nimmer hun vaderland is geweest, dat de Duitsche belangen in strijd zijn met die van hunnen landbouw en van hunne nijverheid, alleen weggesleept door de gedachte, om op die wijze van eenige hen drukkende belastingen te worden ontslagen, de voorgedragene constitutie aannamen, en zich op die wijze geheel van Nederland afscheurden; — indien, dien ten gevolge, eene linie van tolbeambten van den Duitschen Bond op den regter-Maas-oever wierd geplaatst, dan, Sire! zou de toestand van uwe stad Maastricht de ellendigst mogelijke zijn; dan zou de kleinhandel, de voornaamste tak van Maastrichts welvaart, reeds zoozeer geknakt door den afstand van den linker-Maas-oever, geheel verloren gaan en, behalve de sluikhandel, die bron van alle immoraliteit, niets meer voor Maastrichts ingezetenen overblijven dan de treurige herinnering aan hunne voormalige welvaart.

«Het is tot voorkoming van deze gevaren, dat de stedelijke raad van Maastricht het tegenwoordig adres Uwer Majesteit aanbiedt. Het is tot de instandhouding van eene vrije en onbelemmerde gemeenschap met den regter-Maas-oever, dat de stedelijke raad Uwer Majesteits bescherming en tusschenkomst inroept en Hoogstdezelve eerbiedig verzoekt, dat, welke ook de te Frankfort te nemen besluiten mogen wezen, Uwe Majesteit in het belang van onze, bij het tractaat van den 19den April 1839 in volle souvereiniteit gegevene, stad, die maatregelen zult gelieven te beramen, welke het behoud van ons maatschappelijk bestaan zoo gebiedend vordert, en dat in geen geval, op welke wijze ook, het thans bestaande handels-verkeer worde gestremd.»

In haar adres van 15 Mei zegt de kamer van koophandel en fabrieken te Maastricht:

«Geheel het hertogdom Limburg, met uitzondering slechts der vestingen Maastricht en Venlo met derzelver kringen, maakt deel van het Duitsch Verbond. Bij het daarstellen der boven aangehaalde rijksgrondwet voor Duitschland, zal het platteland voor Limburg onder

de algemeene tolvereeniging opgenomen worden en de Duitsche tolbeambten zullen dus onze vesting omringen en van alle communicatie met het overige gedeelte van ons hertogdom berooven.

«Het valt ligt te begrijpen, dat zoodanige afgezonderde ligging met de belangen van onze stad onbestaanbaar is. — Onze nijverheid, ons fabriekwezen, binnen de grenzen van het plaatselijk vertier beperkt, moeten daarbij noodwendig hun verderf vinden.

«Onze fabrieken vooral, die met de overige deelen van ons gewest in zulke uitgestrekte handels-relatiën staan, zien zich, ten gevolge dier scheiding, eensklaps in hare voorwaarts strevende beweging gestuit en kunnen eenen zekeren ondergang niet ontgaan.

«Dat de val onzer talrijke fabrieken voor onze stad de nadeeligste gevolgen zoude te weeg brengen, zal wel geen betoog behoeven. Maastrichts voorname industrie is in het fabriekwezen gelegen. Onze glas-, aardewerk-, papier-, tabaks-, spijker-, behangselpapier-, lakenfabrieken, de fabriek van gewast linnen en verlakt leder, de leerlooijerijen, de beetstroop-fabrieken, de suiker-fabrieken, de brouwerijen, de jeneverstokerijen, de zout- en zeepziederijen, de ijzergieterijen enz. zijn even zoo vele instellingen, welker bestaan met de welvaart onzer stad zoo naauw verbonden is en die bij Limburgs noodlottige scheiding en verbrokkeling een geheel verval zullen ondergaan.

«Wij hebben tot dusverre slechts van het fabriekwezen gesproken. Men leide echter hieruit niet af, dat dit alleen de treurige gevolgen eener scheiding zoude ondervinden. Verre van ons is zoodanige bedoeling. Wij bezitten integendeel de innigste overtuiging, dat dezelve in het algemeen op alle takken van handel en nijverheid eene even nadeelige werking zal uitoefenen. Immers, de afzondering onzer stad van de omliggende plaatsen zal aan de vroeger bestaan hebbende handelsrelatiën een einde stellen en dus ook, wat den kleinhandel betreft, den verkoop bij het plaatselijk vertier beperken en hierdoor alle onze kleinhandelaars te gronde rigten.»

«De adressanten» zegt het stedelijk bestuur van Venlo, in deszelfs op den 8 Junij jl. aan Zijne Majesteit den Koning ingediend request, «mogen, wel is waar, het vertrouwen koesteren, dat, bij eene onverhoopte verwezenlijking der gevraagde afscheiding, voor de belangen van de sedert eeuwen met de Nederlanden vereenigde stad Venlo, door Uwer Majesteits Regering, zooveel eenigzins mogelijk, zullen gemaakt worden zoodanige stipulatiën, waardoor in allen gevalle de handelsbetrekkingen dezer stad behouden blijven.

«Doch de geheele afzondering, door de Duitsche tollinie, van omliggende plattelands-gemeenten, zou den volslagen doodsteek geven aan Venlo's handel, eertijds zoo bloeijend, en die toch door de zich opgevolgd hebbende gebeurtenissen reeds zooveel geleden heeft.

«De handel van Venlo, Sire, het éénige bestaan van de inwoners dezer stad, heeft, sedert de opening der Zuid-Willemsvaart in 1825,

allergevoeligste verliezen geleden, en de nog overgeblevene takken van handel, welke voornamelijk bestaan in koloniale waren, steenkolen, kalk en het vervoer van transitgoederen voor Pruissen over den Maas, zoude, bij eene onverhoopte afscheiding, aan eenen zekeren ondergang niet kunnen ontgaan. »

Ook de kamer van koophandel en fabrieken te Venlo ziet de vernietiging van den handel dezer stad en eene rampzalige armoede uit de afscheiding voortspruiten.

« Wat zoude de handel en vertier van Venlo worden, wanneer deze stad met haren strategischen kring alleen aan Nederland bleef? » wordt er gevraagd in het request, aan Zijne Majesteit door genoemde kamer ingediend. Het antwoord is niet twijfelachtig: « Het zoude eene ingeslotene plaats worden, » zegt het request, « waar zelfs de kleinhandel met het hertogdom, zelfs niet met zijne omstreken, kon gedreven worden; en de hier bestaande markt, die door de bewoners der omstreken bezocht wordt, zoude geheel verlaten worden. Deze treurige toestand en gegronde ongerustheid over het ongeval, waarmede deze landstreek bedreigd is, die men met regt vreest, en waarvan de ongelukkige gevolgen worden te gemoet gezien, heeft de handel en nijverheid alhier in de grootste neêrslagtigheid gedompeld.

« Het is, Sire! eene quæstie van bestaan voor Venlo's ingezetenen! van een bestaan, verworven door menige jaren aanhoudende vlijt en werkzaamheden, door moeijelijke oefeningen en eene ondervinding, ten koste van aanzienlijke kapitalen en moeijelijke navorschingen verkregen.»

Bij adres van den 25sten Julij wordt door den stedelijken raad van Maastricht, en, bij request van den 27sten daaraanvolgende, door de kamer van koophandel en fabrieken dier stad, met inhæsie der vroeger voorgedragene middelen, Zijne Majesteit den Koning eerbiedigst verzocht, wel, in overeenstemming met de grondwettige magt en met Zijner Majesteits bondgenooten, die maatregelen te willen beramen, welke het behoud van den tegenwoordigen toestand van zaken, overeenkomstig de gesloten tractaten, zouden kunnen verzekeren en in geen geval te gedoogen, dat de regten en belangen hunner stad op eenige wijze, hoe ook genaamd, worden verkort.

Op den 28sten derzelfde maand, nagenoeg drie maanden na het door de kamer van koophandel en fabrieken te Roermond aan U Edel Mogenden ingediend request, vereenigt zich een aantal der voorname grondeigenaren, landbouwers en fabrikanten van Roermond, om aan Zijne Majesteit een request in te zenden, ten einde de gewigtige door de kamers van koophandel van Maastricht en Roermond gemaakte bedenkingen te ondersteunen, en Zijne Majesteit eerbiedig te verzoeken de afscheiding van Limburg door alle middelen, in Hoogstdeszelfs bereik, tegen te gaan. Deze onderteekenaren laten zich aldus uit:

« Het is er verre af, dat het grootste gedeelte dezer provincie de afscheiding zoude verlangen. Neen, Sire, de meeste uwer Limburgsche

onderdanen zijn tegen dusdanige scheiding, en beschouwen eene vereeniging met Duitschland als hoogst noodlottig voor landbouw, nijverheid en handel in dit gewest. En inderdaad, het is buiten alle tegenspraak, dat de landbouw geen voordeel kan vinden in eene vereeniging met een land, alwaar meer geteeld dan geconsumeerd wordt, meer nijverheid bestaat, dan middelen van vertier worden gevonden, en een stelsel van in- en uitgaande regten in werking is, hetwelk schier aan barbarismus grenst; terwijl Nederland met een liberaal tarief gezegend is en eene verzekerde verzending zijner producten vindt in de overzeesche bezittingen. »

Zoo bevestigen zich dan de vooruitzigten der Regering, door den koninklijken Nederlandschen groot-hertogelijk-Luxemburger gezant aan de bondsvergadering in hare zitting van den 16den Augustus 1839 medegedeeld, dat eene *nieuwe scheiding* der onder de heerschappij van Zijne Majesteit den Koning Groot-hertog terugkeerende Limburgsche landstreken, *gelijk ook derzelver geheele afscheiding* van het koningrijk der Nederlanden, *op de belangen derzelve van wezenlijk nadeeligen invloed zou zijn.*

De vooruitzigten van de Regering bevestigen zich meer en meer, wanneer men in aanmerking neemt, dat het hertogdom, zoo de afstand gebeuren kon, zou te bestrijden hebben eene *liste civile* en alle uitgaven, welke het onmisbaar gevolg van eene afzonderlijke regering zijn, als die van de volksvertegenwoordiging, van eenige ministeriën of generale administratiën, van eene regterlijke magt, van een hoog militair geregtshof, van eene rekenkamer, van de openbare werken, bepaaldelijk van het onderhoud der oevers van de Maas, van de eeredienst, van het onderwijs, van het bonds-contingent, van de marechaussée, van de gevangenissen, van de pensioenen, van de matriculaire bijdrage, van eene kanselarij in deze residentie, van een gezantschap te Frankfort aan den Main, en van zoo vele andere instellingen, welke thans het afgescheiden groot-hertogdom Luxemburg drukken. Dit alles bij de verliezen, welke de landbouw, veeteelt, de fabrieken en de koophandel zouden ondergaan, en bij de onzekerheid, of het hertogdom al dan niet in de Nederlandsche staatsschuld zal behooren te dragen, een vraagpunt, hetwelk de voorstanders der afscheiding dermate heeft afgeschrikt, dat zij wel ooit het besluit hebben genomen van tegen de vereeniging met Duitschland te protesteren, bijaldien de Duitsche nationale vergadering niet uitsprak, dat Holland niet beregtigd is Limburg in die schuld te doen dragen, dewijl anderzins het lot van Limburg slechter, in plaats van beter, zou worden.

Neemt men dit alles in overweging, zoo ziet men niets dan nadeel in de afscheiding, en moet men met de opstellers der voormelde requesten tegen zulken verderfelijken maatregel protesteren.

Ik ook protesteer tegen denzelven. Ik doe het mede uit het standpunt van den volksvertegenwoordiger, terwijl de belangen van het land mede door de afscheiding benadeeld worden.

Z. Exc. de minister van Buitenlandsche Zaken drukt zich bij deszelfs mededeelingen aan U Edel Mogenden, in de zitting van 1 November 1839 gedaan (*Staats-courant* van 2 October 1839), op de volgende wijze uit:

«Het hertogdom Limburg eindelijk, met Nederland vereenigd, waarborgt aan het Rijk niet alleen de voortduring van geldelijke hulpbronnen voor de algemeene schatkist, maar ook den van alle belemmeringen en moeijelijkheden bevrijden, gemakkelijken toegang tot de vesting Maastricht, en tevens voor altijd de voordeeligste grenslijn.

«Alzoo mag die oplossing van het Limburgsche vraagstuk geacht worden de belangen van al de betrokkene partijen te vereenigen en aan Limburgs ingezetenen in de gegeven omstandigheden het gunstigst standpunt aan te bieden.»

Maastricht is eeuwen lang Neêrlands eerste zuidelijke wachtster geweest, en heeft dit voorregt in den grooten strijd voor de vrijheid, met haar bloed gekocht in opofferingen, worstelingen, stormen en heldendaden, welke in zoo menige Nederlandsche stad eenen tegenhanger vinden. Het zal wel voldoende zijn, van hare verworsting op Alvas bevel en hare heldhaftige verdediging tegen den hertog van Parma te gewagen.

Haar groot gewigt voor Nederland is meermalen bij de staatkundige verwikkelingen gebleken, bepaaldelijk in den tiendaagschen veldtogt en in de onderhandelingen, welke tot de tractaten van 19 April 1839 hebben geleid.

De afscheiding zou de Duitsche tollinie *tot over de Maas*, ja *tot over de Zuid-Willemsvaart*, uitstrekken, en gij begrijpt, Edel Mogende Heeren, welke de gevolgen daarvan voor den koophandel kunnen zijn.

Limburg brengt jaarlijks nagenoeg twee en een half millioen op, en is verre van zooveel aan den lande te kosten, wanneer men in aanmerking neemt, dat de twee vestingen niet van het eigenlijke hertogdom deel maken, en dat hare bezettingen, alsmede de kosten van herstelling en materieel, niet ten laste van dat gewest mogen worden gebragt.

De afscheiding is dan ook hoogst nadeelig, wanneer men dezelve met betrekking tot den Staat uit een *finantieel*, een *commercieel* en een *militair* opzigt beschouwt.

Ons goed regt pleit tegen dezelve. Dit regt is daargesteld door de verhandelingen der Londensche conferentie; door de tractaten van 19 April 1839; door de toetreding tot dezelve van de zijde des Duitschen Verbonds; door den afkoop van de regten der agnaten van Nassau, in het belang van den Staat; door de nadere verhandelingen met de bondsvergadering, welke bij het art. 4 waren voorgeschreven; door de vervulling dezer voorwaarden bij het besluit der bondsvergadering van 5 September 1839, *met voldoening* erkend; door de

uitvoering van deze talrijke overeenstemmende staatsstukken; door de Grondwet van 1840; door het vorstelijk besluit van 24 September navolgende; door de vereeniging zelve, welke nu gedurende omtrent acht jaren heeft bestaan.

De belangen der hooge mogendheden, die voormelde tractaten tot stand hebben gebragt, gewaarborgd en geratificeerd, zijn mede in die vereeniging verbonden.

Zal ik nu spreken van het besluit, door de nationale vergadering van Frankfort nopens Limburg gegeven, een besluit, hetwelk zooveel opziens in Europa heeft gemaakt?

Neen, Edel Mogende Heeren, en ik vertrouw, dat mijn stilzwijgen over die unilaterale beschikking zal gewaardeerd worden; met den geachten spreker uit Gelderland breng ik hulde toe aan de Regering, om met eene krachtige hand te hebben behouden, wat tot de regten van Nederland, tot de regten van Limburg behoort; en het is mijn vurige wensch, dat, zoo er zwarigheden mogten ontstaan, deze ten gunste van ons goed regt vereffend worden.

Ik vermeen een oogenblik te moeten stilstaan bij hetgeen door den geachten spreker uit Limburg subsidiairlijk is gevraagd.

Zoo ik wel verstaan heb, kwam de vraag hierop neder, dat de Regering, bijaldien zij, met opzigt tot de aangevoerde bezwaren, geene voldoening aan Limburg kon geven, en geen vertrouwen kon inboezemen, alsdan aan Zijne Majesteit den Koning in overweging zou geven, van aan dat gewest eene afzonderlijke administratie toe te staan.

Welke afzondering is hier door den spreker bedoeld? Is het de afscheiding van Nederland, welke elders gevraagd is geworden? Ik kan het mij niet voorstellen, uit hoofde van de nadeelen, welke die afscheiding tot zeker gevolg zou hebben. Is het eene afzonderlijke Nederlandsche administratie? Doch nopens deze kan ik het verzoek evenmin beamen; niet alleen dewijl het daarstellen van zulke administratie mij niet mogelijk schijnt te zijn, maar ook dewijl ik vrees, dat dezelve de meeste nadeelen zou medebrengen, welke aan Limburg door de afscheiding zijn voorspeld, en eene douane-linie aan de grenzen van Noord-Braband en Gelderland ten gevolge zou hebben.

Alles pleit tegen de afscheiding, welke, behalve de vroeger aangehaalde rampzalige gevolgen, de deur zou openzetten aan alle moeijelijkheden, welke door de tractaten vereffend zijn.

Alles pleit tegen de afscheiding, te meer, nu Limburg negen jaren in Nederlands lot heeft gedeeld, en wel, ten gevolge der wet van 6 Maart 1844, een zoodanig offer aan het Vaderland heeft gebragt, dat Zijne Majesteit de Koning deswege, als wanneer het hertogdom zich laatst over Hoogstdeszelfs komst mogt verheugen, ter gelegenheid van een te zijner eere door de stad Maastricht gegeven feest, Hoogstdeszelfs voldoening openlijk heeft uitgedrukt.

Het behoud der vereeniging wordt verlangd door de bevolking der twee vestingen, door de overgroote meerderheid der bezadigde inwoners van het hertogdom.

Ja, Edel Mogende Heeren, het hertogdom verlangt dat behoud. Tot bewijs daarvan strekke mijne tegenwoordigheid in deze vergadering: ware het anders, ik zou de eer niet hebben gehad, te midden van U Edel Mogenden plaats te nemen.

Bekend met mijne beginselen, met mijne beredeneerde overtuiging omtrent het onderwerpelijk vraagstuk, hebben de Provinciale Staten, toen dit punt brandend werd, mij tot dezen eerepost beroepen, en in dezen vervul ik, naar eer en geweten, eenen heiligen pligt, met de afscheiding nadrukkelijk te bestrijden.

De gevoelens van regtschapenheid, van getrouwheid aan verbindtenissen, welke in volle regtskracht bestaan, de edele beginselen, welke het Nederlandsche volk, welke U Edel Mogenden bezielen, staan mij borg, dat mijn protest bij U Edel Mogenden weêrklank vindt. Mogen wij alzoo, eensgezind omtrent het 1ste artikel der gewijzigde Grondwet, ons over de verdere deelen van dit gewigtig werk insgelijks vereenigen, en, te midden der gevaren, met den bijstand des Allerhoogsten, onder de bescherming van het Huis van Oranje, 's lands heil op duurzame gronden vestigen.»

II. De heer VAN LEEUWEN: «Ik heb tegen dit ontwerp gemoedelijk bezwaar bij *twee* daarin voorkomende bepalingen; als tegen:

a. *Art*. 5, waarbij aan de gewone wetgeving de onbepaalde bevoegdheid gegeven wordt, om provinciën en gemeenten te vereenigen en te splitsen.

b. *Art*. 15, waarbij het *regt* der ingezetenen tot vereeniging en vergadering wordt *erkend*, behoudens eene WET, de uitoefening daarvan regelende en beperkende in het belang *alleen* der openbare *orde*.

I. Bij het eerste der genoemde artikelen wordt, naar mijn inzien, wederregtelijk inbreuk gemaakt op die zelfstandigheid van zedelijke politieke ligchamen, welke in ons Vaderland alleen in tijden van volslagen omwenteling (1798 en 1801) of gewelddadige inlijving (1810) aangerand is. De tegenwoordige *gewesten* zijn in der tijd, vroeger of later, als zelfstandige *geheelen* in onzen Staat vrijwillig *opgenomen*, *erkend* en *bevestigd*, en de daarin gelegen *gemeenten* maakten daarvan de noodzakelijke bestanddeelen uit. Ieder dezer gewesten heeft zijne eigendommelijke verscheidenheden van volks-karakter, zeden, gewoonten en plaatselijke behoeften; deze zijn als daadzaken (*facta*) geheel onafhankelijk van de wet en als zoodanig buiten haar willekeurig bereik. Daarop inbreuk te maken strijdt met hunne aangeboren en verkregen regten.

Ik zeg «daarop inbreuk te maken.» en bedoel hiermede, dat die krenking van regten ophoudt, zoodra het verlangen tot vereeniging

of splitsing uitgaat van die zelfstandige ligchamen zelve of van hen, die geacht worden ze wettig te vertegenwoordigen. En inderdaad, Edel Mogende Heeren, is deze medewerking buitendien niet noodig, onmisbaar bij de regeling van zoo velerlei belangen, als van een zoodanigen maatregel de onvermijdelijke gevolgen zijn?

Ik zal, om kort te zijn, niet treden in een geschied- en regtskundig of administratief betoog van al wat zoo even door mij gezegd is; ik moet de kennis daarvan bij U Edel Mogenden te zeker onderstellen, om daarmede deze discussie noodeloos te rekken

Alleen wil ik verklaren, dat ik bij de in mijne afdeeling geuite meening blijf volharden, dat ik in de onderwerpelijke bepaling geen bezwaar zoude zien, indien men daarbij de door mij gestelde voorwaarden opgenomen had.

Ik beken, Edel Mogende Heeren, dat de vereeniging geschikt is, om wenschelijke *bezuiniging* in de staats-uitgaven te brengen, maar vraag, of het dan met een goeden en krachtigen wil zoo ondoenlijk is, om dit oogmerk buitendien voor een groot deel te bereiken? Ik zeg, « voor een groot deel, » en breng daaronder veel van wat de *algemeene* dienst betreft. Het spreekt toch wel van zelf, dat al wat bijzondere *plaatselijke* behoeften aangaat, ook ondanks de vereeniging, nog *plaatselijk* bestuurd en *plaatselijk* bekostigd zal moeten blijven, en dat men de kosten van het provinciaal beheer geheel ten laste van het gewest zou kunnen brengen, uitgenomen de zoodanige, die uitsluitend uit de *gewone* huishouding voortvloeijen

Hoe dit zij, bij deze mijne overtuiging blijft en *moet* het steeds een staatkundig beginsel blijven, dat geene voordeelen, hoe gewenscht ook, ooit verkregen regten mogen krenken, en wel zoo onbepaald, als in dit ontwerp is voorgedragen.

II. Mijn *tweede* bezwaar lag in art. 15 daarvan.

Hoezeer ik bij de behandeling der daartoe betrekkelijke stoffe in het voorgedragen IIde Boek van het Strafwetboek in het verleden jaar de grondwettige vrijheid der burgers tot *vereeniging* zonder uitdrukkelijke voorafgaande erkenning of toelichting verdedigd en daarbij op art. 1690 Burgerlijk Wetboek gewezen heb, ben ik er echter verre van af, die grondwettige vrijheid geheel bandeloos in hare uitoefening te laten.

Ik zal hier niet stilstaan bij al wat ons nog zoo versch in het geheugen ligt; maar vorder voor de maatschappij, dat in deze Grondwet *zelve* opgenomen worden de waarborgen, die in het bovengenoemde artikel van het Burgerlijk Wetboek geschreven staan, en wel voor de *vereenigingen*, dat zij namelijk een bepaald oogmerk hebben, niet strijdig met de wetten en de goede zeden. Ik vorder voor de *vergaderingen*, dat zij *vreedzaam* en *ongewapend* blijven en dat, zoo zij in de *open lucht* belegd worden, het plaatselijk bestuur in de bevoegdheid blijve, om daarop toezigt te houden en de vereischte

maatregelen te nemen; ja die vergaderingen des noods op zijne eigene verantwoordelijkheid te schorsen en uiteen te drijven, zoo zij de rust en veiligheid bedreigen. Het overige regele de wet; maar deze of dergelijke hoofdbedingen moeten bij de *Grondwet* vaststaan en niet ter beschikking gelaten worden van eene afwisselende vertegenwoordiging. Wel is waar, antwoordt ons de Regering, dat dit alles opgenomen zal *kunnen* worden in de wet, waarheen dit art. 15 verwijst, en dat men daarom de gewone wetgeving niet aan banden behoort te leggen; zij herinnert ons tevens, dat men in deze landen gewoon is zich openlijk in de behandeling der wapenen, te oefenen.

Ik zeg hierop, dat dit laatste geschiedt op last of met verlof of voorkennis van het plaatselijk bestuur, — anders minder in *vergadederingen*, waarin de toegang en de deelneming aan elk en een iegelijk vrijstaat, maar wel in *vereenigingen*, met dat bepaalde oogmerk, onder zekere daartoe overeengekomen personen, opgerigt; en dat waar daartoe aan het algemeen, aan het publiek eene onbepaalde uitnoodiging zou mogen uitgaan, juist dáár de openbare veiligheid voor personen en goederen zou eischen, dat aan het bestuur de gelegenheid niet onthouden wierd, om toe te zien en voorzorgen te nemen.

Elders toch lezen wij soortgelijke bepalingen in de Grondwet van den Staat, en waar men dit verzuimd of die toomlooze vrijheid gevierd had, is men immers ras gedwongen geworden, om haar weder aan banden te leggen, wilde men de gansche maatschappij niet ten onderste boven zien keeren.

Maar bovendien, Edel Mogende Heeren, de onvoorwaardelijke, volledige erkenning van het regt zelf bij art 15 is niet alleen in tegenspraak met en eene derogatie aan art. 1690 Burg. Wetb.: daarin schuilt nog eene andere zwarigheid, die ik niet mag verzwijgen, schoon ik mij alleen bepalen wil tot het zuiver *staatkundig* terrein.

Er zijn zekere vereenigingen van *godsdienstigen* aard, die door de staathuishoudkundigen van alle tijden verderfelijk genoemd zijn, omdat zij de strekking hebben, om de eigendommen over te doen gaan in de *doode hand*, en op die wijze dubbel schadelijk werken voor het nationaal vermogen en de nationale inkomsten.

Deze inrigtingen toch stellen niet alleen een deel der bevolking als het ware buiten de maatschappij, maar zij onttrekken het voortbrengend vermogen, de voortbrengende krachten van de leden dier vereenigingen, aan de algemeene productie, en doen dien ten gevolge een deel der staatsburgers leven ten koste der overigen, zonder eenig equivalent.

Ik mag U Edel Mogenden hierbij op Spanje, Portugal en Italië wijzen, waar het productief vermogen des volks, naar het oordeel van alle zaakkundigen, onder soortgelijke instellingen, tot groote schade der algemeene welvaart, ten eenemale verlamd wordt. Van daar dat zij in andere Staten bij het doorbreken van betere staathuishoud-

kundige inzigten opgeheven werden, gelijk zij onder anderen bij keizerlijk decreet van 3 Januarij 1812, in verband met dat van 14 November 1811, in de destijds in het Fransche rijk ingelijfde departementen zijn gesupprimeerd.

Ook het *regt* dus tot zulke vereenigingen zullen wij bij dit artikel 15 grondwettig erkennen. En zoo de gewone wetgeving te eeniger tijd tot de hoogst netelige taak geroepen zal worden, om ook deze zoo kiesche stoffe voor een land van bedrijvigheid als het onze in hare uitvoering te regelen, — de wetgever zal dat *regt zelf* nimmer kunnen terugnemen, want zoowel de keizerlijke besluiten van 1811 en 1812, als het Burgerlijk Wetboek van 1838, zij zullen gewijzigd en ontzenuwd zijn door de herziene Grondwet van 1848!

Wel is waar zal men mij toevoegen: zouden zulke inrigtingen overeen te brengen zijn met de *openbare orde*, die art. 15 van het ontwerp wil handhaven?

In de *eerste* plaats antwoord ik daarop, dat ik met schroom opzie tegen de wet, die dan toch in alle gevallen ook *dat* regt in zijne uitoefening zal moeten regelen; en ten *tweede* zijn die woorden « *openbare orde* » zoo rekbaar van beteekenis, dat ze mij niet kunnen geruststellen.

In alle gevallen, ook buiten dit ontwerp, zal het noodig zijn, dat de Regering zich bepaald verklare aangaande den zin, dien zij aan die woorden wil gehecht hebben: of wij die moeten opnemen bijv. in de dagelijksche en engere beduidenis van *regel*, *regelmatigheid*, *rust*, dan wel in dien ruimeren zin, waarin de *regtsgeleerden* het gewoon zijn te gebruiken. Deze toelichting zal misschien nog eenigen onzer mogen bevredigen; ik voor mij heb den moed niet, om mij daarbij neder te leggen, en zal *tegen* het ontwerp stemmen.»

III. De heer BIJLEVELD: «Ofschoon Nederland, bij het omverhalen van troonen en bij eene geheele omverwerping en uiteenrukken der maatschappelijke orde van zaken in Europa, zich in dien maalstroom van volksbewegingen niet liet wegslepen, zoo waggelde echter ons maatschappelijk bestaan op zijne grondvesten, en ook in Nederland ging een kreet op naar vrijheid; om aan dien wensch der Natie te voldoen, werd het uitzigt geopend op eene ruime herziening der Grondwet.

Het initiatief daartoe ging uit van het geëerbiedigd Hoofd van den Staat, en deze Kamer beijverde zich, om mede te werken ter bereiking van het doel, door den Koning zich voorgesteld: aan de Nederlandsche Natie namelijk die vrijheid te schenken, waarop zij billijke aanspraak konde maken, doch die ondergeschikt moet blijven aan orde, zonder welke geene maatschappij kan bestaan.

De ontwerpen van wet, daartoe strekkende, maken thans een onderwerp der beraadslagingen van U Edel Mogenden uit.

Het oog der gansche Natie is dan ook thans op hare grondwettige vertegenwoordigers gevestigd, en wanneer sommigen in blijde vooruitzigt en verwachting zich bij alle die verkregene vrijheden eenen ongekenden gelukstaat bij vervolg voorspiegelen, dan zijn er ook anderen in den lande, die, met angst vervuld omtrent het bestaan van die vrijheden, de toekomst te gemoet zien; de veelvuldige requesten, van beide deze categoriën van ingezetenen ingekomen, bewijzen zulks; U Edel Mogenden zullen daartusschen moeten beslissen en naar mijn inzien tot grondslag van die beslissing voor oogen moeten houden:

het bestendigen van de dynastie, die ons regeert;

het voortdurend bestaan van ons maatschappelijk verdrag;

het welzijn der Natie.

Met gespannen aandacht zal die natie deze beraadslagingen gadeslaan, en met vertrouwen die eindbeslissing afwachten.

Op die gronden en bij dat vooruitzigt, Edel Mogende Heeren, maak ik het mij tot pligt, op punten van ondergeschikt belang eigene denkwijze te laten varen, doch zal niet terugdeinzen of aarzelen, om op die voorstellen, welke met het welbegrepen belang des Vaderlands of der Natie, naar mijne overtuiging, in de toekomst strijdig zijn, mijne bedenkingen mede te deelen, en aan dezelve mijne goedkeurende stem te onthouden, niettegenstaande er veelvuldige requesten tot aanneming, maar daarentegen ook veelvuldige requesten tot verwerping van de voorgedragene bepalingen zijn ingekomen.

Wanneer ik mij dan niet met het wets-ontwerp, thans in beraadslaging, kan vereenigen, is zulks toe te schrijven aan de bepaling van art. 15: «Het regt der ingezetenen tot vereeniging en vergadering wordt erkend.»

Dat regt bij de Grondwet te *erkennen* acht ik van zulke noodlottige gevolgen en aan zoo vele gevaren onderhevig, dat, volgens mijne overtuiging, hier de rust van het land bij vervolg op het spel kan worden gesteld.

De voorgestelde clausule: «De wet regelt en beperkt de uitoefening van dat regt in het belang der openbare orde.» geeft daartegen geene genoegzame waarborgen; vermits de gewone wetgever binnen de grenzen der Grondwet moet blijven en dat grondwettig erkende regt niet zoodanig kan verkorten of beperken, dat hetzelve geheel illusoir worde gemaakt en van alle beteekenis ontbloot; bovendien is het een regt, hetwelk een iegelijk uit het natuurregt bezit, en behoeft dus niet in eene grondwet gegeven of erkend te worden; aan de bijzondere wetten blijft echter voorbehouden, het misbruiken van die vrijheden en regten der ingezetenen te bepalen en te beperken, ter instandhouding van de maatschappij. Wordt echter zoodanig regt in eene grondwet opgenomen, dan moet zulks zuiver zijn en alleen de strekking hebben, om te doen uitkomen, dat zelfs de bijzondere wetten buiten magte zijn gesteld, om die regten te verkorten. Zal het voor

het overige noodig zijn, alle de gevaren en gevolgen van die opneming in de Grondwet mede te deelen, of te herhalen, hetgeen door onderscheidene van U Edel Mogenden reeds in het midden is gebragt? Zoude het geene nuttelooze tijdverspilling zijn, aan te halen, hetgeen tegen het erkennen van dat regt van vereeniging in zoo vele adressen en brochures aan U Edel Mogenden is medegedeeld? En wat beteekent dit alles bij de ondervinding, bij hetgeen wij beleefd hebben en nog beleven?

Levert Frankrijk in onze dagen niet een treffend en alles afdoend bewijs op, dat het deszelfs omwenteling, even als in het laatst der voorgaande eeuw, andermaal aan die volksvereenigingen te wijten heeft, uit welke heethoofden en gelukzoekers te voorschijn traden, om eene nieuwe orde van zaken daar te stellen, gegrond op zoogenaamde vrijheid, die onmiddellijk tot losbandigheid, burgeroorlog, roof, moord en doodslag oversloeg?

Levert Frankrijk aan ons geene les, dat de aldaar genomene proef niet in stand is kunnen worden gehouden, maar dat eene ijzeren wil, een willekeurig oppergezag, een dictatoriale magt tusschen beide is moeten treden, om een eind te maken aan het vergieten van burgerbloed, en om die vrijzinnige natie te beteugelen en aan sterkere banden te leggen dan zij vroeger bezat?

Hebben wij niet een gelijksoortig voorbeeld in Groot-Brittannië, alwaar in Ierland de clubs, *tot vreugde der welgezinde vaderlanders*, zijn verboden en gesloten, terwijl de hoofden derzelve hun heil in de vlugt hebben gezocht, nadat zij een geheel land door de uitvloeisels van hunne vereenigingen in beweging hadden gebragt?

Dit alles weten wij, dit alles zien wij gebeuren, en bij de herziening onzer staatkundige beginselen zouden wij Nederlanders eene *vrijheid*, neen, *een regt* erkennen, dat elders, om de nadeelige plaats gehad hebbende uitwerkselen, door de vrij gekozene vertegenwoordigers des Franschen volks aan ketenen is gelegd.

Ik vraag het in vertrouwen, Edel Mogende Heeren, is zulks denkbaar, is zulks raadzaam, en mogen en moeten wij ons niet spiegelen aan anderen, opdat het ons, helaas! niet te laat moge berouwen, de lessen der ondervinding, zoo hier als elders, vruchteloos te hebben gadegeslagen?

Ik onthoude mij, Edel Mogende Heeren, in verdere bijzonderheden omtrent dit punt te treden; deze zijn aan U Edel Mogenden voldoende bekend; doch ik beschouw *het regt*, bij art. 15 van dit wets-ontwerp aan de *ingezetenen* en dus niet eens bij uitsluiting aan *Nederlanders* toegekend: 1°. onbestaanbaar met de instandhouding van eene geregelde staats-inrigting; 2°. onbestaanbaar met eene voortdurende rust in het Vaderland en onder de ingezetenen; 3°. gevaarlijk, eindelijk, want de clausule, in de 2de alinea voorkomende, levert, zoo als ik hiervoren opmerkte, geene genoegzame waarborgen op.

Dit weinige diene, Edel Mogende Heeren, tot regtvaardiging der

stem, welke ik tegen het wets-ontwerp, in beraadslaging, zal uitbrengen.»

IV. De heer VAN NAAMEN: »Het regt der ingezetenen tot vereeniging en vergadering bij de Grondwet te erkennen, lag niet in de bedoeling dezer Kamer, toen zij bij haar verslag aan den Koning, van den 16den Maart, hare denkwijze omtrent de herziening van ons staatsverdrag heeft blootgelegd.

Het was de Staats-commissie, benoemd bij besluit van den 17den Maart, die, zoo als zij zich uitdrukte in haar verslag, beweerd heeft, de waarborgen, welke de Grondwet reeds bevatte voor de individuele regten der ingezetenen, inzonderheid niet dat regt te moeten versterken.

Bij hare memorie van toelichting gaf die commissie niet te kennen, dat zij daardoor voldeed aan het verlangen der Natie, en dat deze Kamer dit verlangen bij haar bovengemeld verslag had voorbijgezien, maar dat zij oordeelde, dat het regt van vereeniging een zoo groot gewigt had verkregen in de hedendaagsche gebeurtenissen en maatschappij, dat gezelligheid een zoo wezenlijk en vruchtbaar middel is van menschelijke krachtsoefening, dat het onder de bescherming der Grondwet moest worden gesteld.

Ik moet bekennen, Edel Mogenden Heeren, dat dit argument, dat dienen moest, om de zaak aan te bevelen, op mij eene tegenovergestelde uitwerking had.

Op een oogenblik toch, waarop in de meeste landen van Europa de schromelijkste gevolgen waren ondervonden van den losbandigen geest der vereenigingen, waarop men in Frankrijk er openlijk voor uit kwam, dat het regt van vereeniging aan banden moest worden gelegd, wilde men in staat zijn te regeren, op zoodanig tijdstip achtte ik het niet wenschelijk, mijn vaderland met zulk een vruchtbaar middel van krachtsoefening te begiftigen.

Ik had dan ook wel gewenscht, dat het tegenwoordig ministerie in de mogelijkheid ware geweest, om art. 15 van het 1ste hoofdstuk terug te nemen, en ik heb lang getwijfeld, of dit artikel voor mij geen voldoenden grond moest opleveren, om aan het 1ste wets-ontwerp mijne stem te weigeren.

Dan de legale interpretatie, die aan art. 15 is gegeven bij de memorie van beantwoording, welk staatsstuk later zal dienen, om de bedoeling des wetgevers te doen kennen; de verbeterde redactie, thans voorgesteld, waardoor de uitoefening van het regt van vereeniging in het belang der openbare orde, dat is in het belang van de rust van den Staat, zal kunnen worden beperkt; eindelijk de zucht, om zoo veel mogelijk mede te werken tot de aanneming van dit wets-ontwerp en van die verdere grondwets-voorstellen, waartegen voor mij geen gemoedelijk bezwaar zal blijven bestaan; — dit alles zal mij in het behouden van art. 15 doen berusten.

Door nu nog laatstelijk in eene verbeterde redactie van het artikel

te bewilligen, heeft de Regering getoond, dat het haar verlangen is, met deze Kamer in gemeen overleg te handelen.

Op dat gemeen overleg tusschen de Regering en de Vertegenwoordiging stel ik in deze oogenblikken hoogen prijs voor het welzijn des Vaderlands.

Ik hoop, dat de verdere loop onzer discussiën aan den Koning en aan zijne ministers de overtuiging zal geven, dat, bijaldien ook de zienswijze dezer Kamer, op enkele punten van meerder of minder gewigt, met die der Regering niet mogt overeenkomen, het dan geene overdrevene gehechtheid is aan het zoogenaamd stelsel van behoud, die een afwijzend votum te weeg brengt, maar dat wij allen slechts één doel hebben, namelijk de tegenwoordige herziening der Grondwet te doen strekken tot eene wezenlijke verbetering onzer staatkundige instellingen en tot een waarborg voor de rust en het volks welzijn in Nederland.

Ik zal stemmen voor het Iste wets-ontwerp.»

V. De heer FABER VAN RIEMSDIJK vangt aan met de reden op te geven, waarom hij geen deel genomen heeft aan de algemeene beraadslagingen over de wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet. Hij heeft zich daarvan onthouden, niet omdat hij meende, dat de drang der omstandigheden zooveel spoed zou vorderen, dat men zich zou moeten bepalen tot het uitbrengen van een votum. De sfeer, waarin hij zich bewogen heeft, deed hem zoodanigen drang van omstandigheden niet kennen, en ofschoon hij door een van 's Konings ministers van spanning heeft hooren gewagen, zoo houdt de spreker zich toch vast overtuigd, dat de ministers, zoo noodig, hun pligt zullen weten te doen en zullen weten te zorgen, dat de rust in het land bewaard blijve. Hij hield zich buiten de algemeene beraadslaging, omdat hij, naar zijne zienswijze en bij het standpunt, waarop hij zich geplaatst oordeelde, daaraan geen deel behoefde te nemen, geen deel mogt nemen. Immers, waartoe wordt de Kamer hier geroepen? Welke is de belangrijke en hoogst gewigtige taak, die zij thans te vervullen heeft? Niet om eene nieuwe Grondwet tot stand te brengen, maar om de bestaande Grondwet, zoo als men het noemt, te herzien in gemeen overleg met de Regering; hij zegt: zoo als men het noemt, want de uitdrukking is zijns inziens hoogst oneigenaardig. De Kamer moet zich hier bewegen op grondwettig terrein; zij is hier gebonden aan de banden, die dat terrein omvatten, en dan geeft art. 227 der Grondwet geene andere bevoegdheid, dan om in die Grondwet veranderingen en bijvoegingen te brengen. Men moet dus behouden het bestaande stelsel, het tegenwoordige regeringsbeginsel, de kroon, de constitutionnele monarchie. En wanneer men inderdaad op dat terrein staat, dan is hier het denkbeeld eener nieuwe Grondwet ongepast, want de leden der Kamer, die hier zitting hebben alleen krachtens

de Grondwet, mogen aan geene wenschen gevolg geven, die buiten het stelsel dier Grondwet gelegen zijn of daartegen aandruischen. Van dat standpunt uitgaande, moet de Kamer aan het staats-verdrag verbeteringen en veranderingen aanbrengen, niet een nieuw staats-verdrag daarstellen; zij moet het staatsgebouw hier en daar helpen vernieuwen en verbeteren, doch dat gebouw zelf moet bewaard blijven. Maar als men nu veranderingen en bijvoegingen mag maken en men meent, dat sommige der tegenwoordige voorstellen het bestaande stelsel omverwerpen, dan mag men ze niet aannemen, ook zelfs niet als het ware *en bloc* en onder protest. Als men meent ze in derzelver geheel te moeten beoordeelen en oordeelt hier op een revolutionnair terrein te zijn; als men vooral meent, dat het geheel der voorstellen nog verder brengen zal op dat revolutionnair terrein, dan handelt men, dit zou de spreker voor zich meenen, strijdig met eed en pligt en met de roeping, die men hier te vervullen heeft, zoo men een enkel dier voorstellen aanneemt. Wat nu de voorgedragen veranderingen betreft, de spreker heeft, wat hem aangaat, om de aangegeven reden, gemeend, niet in eene beoordeeling van het geheel dier voorgedragen veranderingen te mogen treden; zij bestaan, behoudens zekeren zamenhang, elk op zich zelf, en van elk dier veranderingen moet thans de noodzakelijkheid niet alleen, maar ook de waarde beoordeeld worden. Het geldt hier geen bloot onderzoek, of de Kamer het voorgedragene in aanmerking genomen en verzonden wil hebben naar eene dubbele Kamer. Volgens de Grondwet moet de Kamer de tegenwoordige voorstellen tot wet helpen maken en zij moet dus, behalve de noodzakelijkheid der verandering, de innerlijke waarde van het voorgestelde onderzoeken. En wanneer de spreker zich op dit standpunt plaatst, wanneer hij, daarvan uitgaande, de tegenwoordige talrijke voorstellen elk op zich zelf beschouwt, dan zijn er slechts zeer weinige, waarbij hij in deze beraadslagingen zal behoeven stil te staan. Al aanstonds vindt hij onder de voorgedragen veranderingen zoodanige, die reeds lang gewenscht zijn, veranderingen, waartoe hij zelf, ter gelegenheid van de voorstellen der negen leden in 1845, gaarne medegewerkt zou hebben, indien hij niet van oordeel geweest ware, dat het initiatief tot eene grondwets-herziening van de Kroon behoorde uit te gaan, omdat, zoolang dáár het gevoel van de noodzakelijkheid niet bestond, aan geen behoorlijk gemeen overleg te denken was. Die destijds door den spreker gewenschte en nuttig geoordeelde veranderingen wil hij om de toen door hem aangevoerde redenen ook nu nog. Hij vindt verder een aantal veranderingen, die in zijn oog van zeer ondergeschikt belang zijn, slechts verandering van woorden betreffen en hem onverschillig zijn. Hij voor zich kan niet gevoelen, dat de Natie er zoo groote behoefte aan hebben zou, dat bij voorbeeld de woorden *deszelfs*, *op en bij* door anderen vervangen worden; maar indien 's Konings ministers oordeelen, dat dit noodzakelijk is, dat het tevredenheid aan de

Natie schenken zal, dan kan de spreker daarin gereedelijk berusten. Hij mag er om glimlagchen, maar hij zal er zich niet tegen verzetten. Er bestaat voor hem nog eene derde soort van veranderingen en wel die, wier aanneming voor hem wel bezwaren oplevert, maar niet zoodanige, die hij volstrekt niet kan ter zijde stellen. Ook hij heeft gemeend over zulke bezwaren te moeten heenstappen en nu is hij van oordeel, dat, zoodra men tot zulk een heenstappen over bezwaren besluit, het ook beter is, die niet te doen kennen; dat het dan hoogst gevaarlijk is ze kenbaar te maken, omdat men daardoor de zedelijke kracht vermindert van de Grondwet, die men zelf tot stand helpt brengen. De spreker vindt verder zoodanige veranderingen, die met het denkbeeld van bezuiniging in verband staan. Wel had hij gewenscht, dat men er zich niet toe bepaald had, om bij de Grondwet slechts de gelegenheid voor den wetgever te openen tot het aanbrengen van besparingen, maar dat men den wetgever daartoe bepaaldelijk gedwongen had, dat men, door de grondslagen van het bestuur te vereenvoudigen, door het afschaffen van deze of gene instelling, het verkrijgen van bezuiniging zeker gemaakt had. De spreker wil om de evengenoemde reden hier in geene bijzonderheden treden, geene punten aanwijzen; maar hij had directelijk bezuinigingen aangebragt willen zien, omdat hij geene rust in den lande mogelijk acht, zoolang niet eene vermindering van staats-uitgaven, en daardoor eene vermindering van de lasten, die op de Natie drukken, wordt daargesteld. Zoolang dit niet het geval zal zijn, zal de wensch naar verandering der Grondwet voortduren; altijd zal men dan op nieuw wenschen de Grondwet te herzien, en in de tegenwoordige voorstellen liggen dus reeds de zaden, die, ontkiemende, nieuwe wenschen zullen doen ontstaan. Reeds nu wordt gezegd, dat hetgeen door de Regering is voorgesteld, ongenoegzaam en onvoldoende is, en het zal voor hen, die zulks willen, gemakkelijk zijn, dat gevoelen later veld te doen winnen, zoolang dezelfde lasten op de Natie blijven drukken, die haar thans bezwaren. Eerst dan zal men een rustpunt bereiken, wanneer het middel gegeven zal zijn, om door bezuiniging de lasten der Natie te verminderen; eerst dan zal men de pogingen van hen, die onrust willen stoken, doen afstuiten op de tevredenheid der Natie in het algemeen. Er is eindelijk nog eene laatste soort van veranderingen, die namelijk, waarbij de spreker met vele anderen meende, dat men de grenzen overschreden had, waarbinnen de herziening zich moet beperken. Het waren die veranderingen, waarbij het gemeen overleg vooral te pas kwam, en ten gevolge van hetzelve werden sommige van des sprekers bezwaren van dien overwegenden aard opgeheven. Zoo is het ook gegaan met het bezwaar, dat bij hem tegen het thans behandelde wets-ontwerp bestond. Art. 15 van hetzelve was vroeger voor den spreker onaannemelijk, maar is thans aannemelijk geworden en hij zal met weinige woorden daarvan de reden opgeven. Hij had gewenscht, dat de bepaling

van art. 15 niet in de Grondwet opgenomen ware geworden, om de eenvoudige reden, dat hij die opneming beschouwt als nutteloos. In zijn oog is het regt van vereeniging een natuurlijk regt; een regt, gelijk gisteren gezegd werd, als dat van gaan en staan, van eten en drinken. Van dat natuurlijk regt moge soms een schadelijk gebruik gemaakt worden, voor de schadelijke uitwerkselen van hetzelve zal de strafregter moeten waken, en de wetgever zal bevoegd zijn, te dien einde strafbepalingen daar te stellen, zonder dat dit behoeft uitgedrukt te worden. De opneming van het artikel is dus inderdaad wel nutteloos, maar de spreker kan evenwel thans in de zaak berusten. Toen eenmaal de erkenning van het regt van vereeniging in het ontwerp was opgenomen zonder reden, was het moeijelijk, die erkenning weder weg te nemen, omdat zij bij zoo velen verwachtingen en verlangens had opgewekt. Wegnemen kon men dus niet, maar nu was het noodig, om naast die erkenning nog eene tweede bepaling te plaatsen, de bepaling namelijk, die nu in de 2de alinea vervat is. Want indien niet geschreven stond, dat het regt van vereeniging door den gewonen wetgever geregeld en beperkt kan worden in het belang der openbare orde, dan zou hetzelve kunnen overgaan in bandeloosheid, dan zou het de nadeeligste gevolgen kunnen hebben, gelijk in een naburig land, waar de troon omvergeworpen werd, omdat de regering het houden van een banket verhinderde, en waar het regt van vereeniging, eenmaal van alle banden ontslagen, spoedig daarna zoodanig misbruikt is, dat de republikeinsche regering hare toevlugt tot de kracht der wapenen heeft moeten nemen, en zich genoodzaakt heeft gezien, het regt van vereeniging veel sterker te beperken dan onder de monarchie het geval was. In de leemte, die hier aanvankelijk bestond, is thans voorzien; en men vindt thans eene zoodanige bepaling in het wetsontwerp, die aan den gewonen wetgever de noodige ruimte laat, eene bepaling, die de strekking heeft, om de nadeelige gevolgen, die uit het gebruik van het regt van vereeniging kunnen voortvloeijen, tegen te gaan, om elke vereeniging, die strijdig is met de goede zeden, te verhinderen, om de noods de uitoefening van dat regt tijdelijk geheel te schorsen en om te zorgen, dat die uitoefening plaats hebbe op zoodanige wijze, dat de maatschappij voor *alle gevaar* van stoornis der openbare orde behoed zij. In de eerste redactie van dit artikel lag geen genoegzame waarborg voor de orde in de maatschappij, noch in de tweede, maar in de derde of laatste redactie is die waarborg te vinden. Immers de 2de zinsnede van het artikel luidt thans aldus: « De wet regelt en *beperkt* de uitoefening van dat regt in het belang der openbare orde, » en daarin ligt, zoowel wat den geest als wat de woorden van de bepaling betreft, voor den spreker een grond tot voldoende gerustheid. De geest van de bepaling is duidelijk door de Regering uitgedrukt, want zij heeft hare bedoeling op bladz. 6 der memorie van beantwoording duidelijk doen kennen; zij heeft dáár

verklaard in te stemmen met het gevoelen der Kamer, uitgedrukt in het voorloopig verslag, en met deze overtuigd te zijn van de noodzakelijkheid, om in de Grondwet den weg open te houden tot beperking en schorsing van het regt van vereeniging door den wetgever. En, wat nu de woorden betreft, dan acht de spreker het al dadelijk van belang, dat de Grondwet zich niet bepaalt tot het geven der bevoegdheid tot regeling en beperking bij de wet, maar de stellige woorden gebruikt: « *De wet regelt en beperkt.* » Op den wetgever wordt aldus de *verpligting* gelegd, om bepalingen omtrent de uitoefening van het regt van vereeniging daar te stellen. En wat is *regelen en beperken in het belang der openbare orde?* Is dat niet duidelijk gezegd, dat de wetgever de uitoefening van het bedoelde regt zoo zal moeten regelen, dat *alle gevaar* van stoornis der openbare orde verwijderd worde? Ligt in die woorden niet duidelijk de bevoegdheid, om vereenigingen te verbieden, die zoodanig gevaar zouden doen ontstaan en om zelfs de uitoefening van het regt te schorsen? Men heeft die woorden: *in het belang der openbare orde* te beperkend geacht en beschouwd als het regt van den wetgever tot regeling en beperking van te kleinen omvang te maken, omdat ze zoodanig verbod van vereeniging of het nemen van preventive maatregelen niet zouden toelaten. Die woorden komen den spreker voor zoodanige uitlegging niet toe te laten. Hij drukt er op, dat de bepaling niet zegt: *tot behoud der openbare orde*: maar: *in het belang* der openbare orde, en die woorden: *in het belang*, zijn hier hoogst gewigtig. Immers, dat *belang* zal vorderen, dat het openbaar gezag tusschen beide kunne komen, vóórdat de openbare orde werkelijk verstoord zal zijn; de wetgever zal dus niet behoeven af te wachten, dat er werkelijk iets geschied is strijdig met de openbare orde; — maar hij moet alle gevaar afwenden; hij moet stoornis der openbare orde voorkomen; hij moet zorgen, dat er vooraf maatregelen ter verzekering der openbare orde voorkomen; hij moet zorgen, dat er vooraf maatregelen ter verzekering der openbare orde genomen kunnen worden. Ziedaar de geschreven bepaling, zoo als de spreker die opvat, en zoo die opvatting niet door de ministers wedersproken wordt, dan zal hij meenen, dat zij de juiste is, en aan het ontwerp zijne goedkeuring schenken. Ten slotte maakt de spreker nog deze opmerking: Die wet, welke de uitoefening van het regt van vereeniging zal regelen en beperken, zal bij de invoering der herziene Grondwet nog niet dadelijk gemaakt zijn, en nu zijn er die vreezen, dat welligt inmiddels van het hier bedoelde regt gebruik gemaakt zou kunnen worden tot het daarstellen van schadelijke vereenigingen. Intusschen zullen, zoolang de bedoelde wet niet daargesteld is, naar de spreker begrijpt, de nu bestaande strafbepalingen gelden en strekken moeten ter voorkoming van ongeregeldheden. Mogt echter de drang der omstandigheden de ongenoegzaamheid dier strafbepalingen doen blijken, dan vertrouwt de spreker, dat onmiddellijk de wet, waarvan de 2de

zinsnede van art. 15 spreekt, door de Regering zal worden voorgedragen. In dat vertrouwen zal hij met gerustheid zijne stem geven aan het eerste wets-ontwerp.

VI. De heer BORSKI: «Ten einde in geene herhalingen te vervallen, zal ik mij bepalen tot de verklaring, dat het geachte lid uit Noord-Holland, gewoonlijk voor mij gezeten, mijne zienswijze omtrent het ontwerp, thans in behandeling, heeft uitgedrukt; op dezelfde gronden als door Zijn Edel Mogenden zijn ontwikkeld, zal ik mijne goedkeurende stem aan het eerste wets-ontwerp niet onthouden.»

Avond-zitting van Vrijdag, 18 Augustus.

VII. De heer CORNELI heeft het eerst het woord en zegt: «Ik had gemeend geen deel aan de discussiën te nemen en mij tot een enkel votum te bepalen.

De instellingen, welke deze voordragten bevatten, onder welke ik verscheidene jaren heb geleefd, kan ik alle goedkeuren; ik heb de goede werking en de heilzame gevolgen daarvan gezien. Meer uitgebreid had ik eenigen willen hebben; het gemis van ééne instelling vind ik betreurenswaardig, doch ik heb vertrouwen in de magt der beginselen en houde mij verzekerd, dat de gebiedende noodzakelijkheid daarvan zal erkend worden en het Nederlandsche volk de overtuiging verkrijgen, welke men in alle constitutionnele landen heeft, dat de gewone regter niet altijd onpartijdig regter, en de regtspraak met gezworenen, ten minste in politieke zaken, eene onmisbare instelling is.

Maar door mijne geachte ambtgenooten zijn eenige beschouwingen omtrent Limburg in het midden gebragt; daar ik eenigzins van gevoelen verschil, zij het mij vergund, met allen eerbied voor andersdenkenden, mijne gedachten dienaangaande mede te deelen, te meer, omdat ik dienaangaande veel heb gehoord en gelezen, waarin ik niet deel.

Ik zal een mijner geachte ambtgenooten niet in zijne beschouwingen volgen, en nog minder een strijd omtrent zijne opinie aangaan over eene sedert lang in Limburg behandelde quaestie; ik eerbiedig zijn gevoelen en doe hulde aan de rondborstigheid, waarmede hij zijne meening heeft verdedigd; ik zal die quaestie in haar geheel laten, immers geloof ik niet, dat het thans het oogenblik en de plaats is, deze quaestie verder uiteen te zetten; ik zal ook over het aantal personen, welke de eene en de andere opinie zijn toegedaan, niets zeggen; evenmin zal ik mijn geëerden ambtgenoot in de historische ontvouwing van de Limburgsche verwisseling tegen Luxemburg volgen. Ik neem omtrent deze zaken bijkans alles aan wat hij aanhaalt; maar voor mij betreur ik niets te hebben gehoord omtrent Limburg tegenover Duitschland en de daaruit ontstane nieuwe verhouding en de gevolgen van de veranderde grondslagen van het staatsregt aldaar.

Ik zal mijne gevoelens dienaangaande, zonder hieromtrent eene discussie of eene verklaring van de Regering te verlangen, mededeelen.

Vooreerst beweert men, dat Limburg eene Nederlandsche provincie is, en dit is voor mij ook onbetwistbaar, het is ja in de Grondwet geschreven. Maar, zegt men, «daarom kan het geen Duitsche staat, «geen hertogdom zijn; tot den Duitschen bond staat Limburg maar «in eene morele betrekking.» Ik vermeen hieromtrent anders te moeten denken.

Ik zou mij hier op de bonds-acten, op de Weener slot-acte en de besluiten der bondsvergadering kunnen beroepen, waar overal van grondgebied gesproken wordt en bepalingen omtrent het territoir der bonds-staten te vinden zijn. Maar Edel Mogende Heeren, ik zal de woorden van het bondsbesluit, waarbij Zijne Majesteit de Koning Groot-hertog gemagtigd wordt een tot den Duitschen Bond behoorend gebied af te staan, aanhalen: «deze toestemming werd den 18den Augustus 1836 gegeven, *onder voorbehoud* van eene behoorlijke *territoriale schadeloosstelling*,» en den 5den September 1839, nadat Zijne Majesteit met het geheele Limburgsche *territoir* tot den Bond toegetreden was, verklaarde deze vergadering: «dat door deze toetre-«ding genoegzaam voldaan was aan de voorwaarden, *onder welke alleen* «de Bond had kunnen toestemmen in den afstand van een tot den «Bond behoorend gebied en dat van dat oogenblik af de Bond het «hertogdom Limburg beschouwde als een tot den Bond behoorend «grondgebied; dat Limburg zoude deelen in alle regten en privilegiën, «welke vroeger Luxemburg alleen bezat.»

Deze woorden laten geenen twijfel over en de Nederlandsche diplomatie, ja de Regering, heeft de zaak altijd zoo beschouwd. De minister voor de Buitenlandsche Zaken, Verstolk van Soelen, heeft ja in deze Kamer ten duidelijkste bewezen, dat de Duitsche Bond een bondsgebied is en dat het gezamenlijke gebied van alle ingelijfde Staten het grondgebied van den Duitschen Staat uitmaakt. De redevoering van Zijne Excellentie, welke mijns inziens afdoende is, is te vinden in de *Staats-Courant* van den 3den September 1840, en werd gehouden bij de behandeling van artikel 1 der veranderde Grondwet.

Wat meer is, indien het waar was, dat de Duitsche Bond geen territoir heeft, geen grondgebied, maar alleen eene door morele banden zamengestelde Staten-vereeniging is, dan heeft toch ieder enkele staat een grondgebied, waarop de Bond niet alleen regt heeft, maar waarvan volgens de federaal-statuten niet het minste deel door den Souverein kan afgestaan worden, zonder eenparige toestemming van alle bondgenooten, en zoo ook in Limburg. Is dit niet het duidelijkste bewijs, dat ook het grondgebied aan den Bond onderworpen is; en in tijden van oorlog kan dan niet Limburg tot militaire operatiën dienen, en moet niet het bondsleger dat gebied verdedigen, en moet de Bond niet waken, dat op dat gebied niets gebeure, met het belang van

Duitschland strijdig? Dit zijn toch wel materiële en territoriale verpligtingen en levert het duidelijk bewijs, dat het grondgebied tot den Bond behoort.

Hieromtrent zijn dan ook de staats-regtskundigen in Duitschland het eens. Klüber zegt wel, zoo als ik heb hooren aanhalen, dat de Bond geen grondgebied heeft, maar hij zegt, dat het gezamenlijke Duitschland, *met inbegrip aller Staten*, het gebied van den Bond uitmaken. hetgeen dus al wat ik zegge bevestigt.

Maar waarom autoriteiten aanhalen, wanneer de zaak zoo duidelijk is? Dat Zijne Majesteit de Koning Groot-hertog en de Duitsche Bond altijd over het grondgebied onderhandeld hebben, is genoegzaam bekend. In het tractaat van Londen zijn de landen, het gebied, duidelijk beschreven, met welke Zijne Majesteit tot den Bond kon toetreden als schadeloosstelling voor Luxemburg: indien alleen morele verpligtingen, in plaats van de morele banden van Luxemburg, op Limburg moesten komen, had men dit ja niet noodig gehad. Waarom dan zoo duidelijk Maastricht uitgesloten van het gebied, aan Duitschland in Limburg af te staan? Immers, dat kon tot den morelen band niets af of toe doen.

Ik heb dan ook in officiële en half officiële stukken met verwondering gelezen, dat Limburg geen Duitsche staat zou zijn en niets dan een morele band, die niet zoowel Limburg als het koningrijk der Nederlanden jegens den Bond verbindt. Ja zegt men, het is niet Limburg, maar Nederland, die de verpligtingen vervult.

Ik kan dit als daadzaak niet tegenspreken; het is mij onbekend, welk genoegen de Bond met die wijze van doen neemt; maar ik weet, dat deze Kamer er niet in toestemt; immers heeft men in de begrooting het *libelli* zoo gesteld, dat duidelijk blijke, dat niet het Rijk, maar Limburg de verpligte partij zij; hierdoor is dus niets bewezen.

Maar, zegt men, het was nooit in de bedoeling, een eigenlijk hertogdom Limburg te vormen; en men haalt ten bewijze verscheidene daadzaken aan.

Hieromtrent kan ik wederom niets zeggen en misschien ten opzigte van het Rijk der Nederlanden is het zoo; maar indien het de bedoeling was, ook tegenover Duitschland geen eigenlijk hertogdom te vormen, zou ik eene zulke bedoeling niet kunnen goedkeuren; hoe zou dit gedrag met de formele verklaring van Zijne Majesteit den Koning Groot-hertog overeen te brengen zijn, en met de bijvoeging, dat overal, waar de Nederlandsche wetten met de Duitsche in strijd zouden zijn, de bondswetten de overhand zouden behouden: hoe is dat met de afkondiging van vele bondswetten in Limburg overeen te brengen? Mijns inziens zou die bedoeling, het zij met bescheidenheid gezegd, niets anders bewijzen, dan dat men den toestand van Duitschland niet kende, en dat men meende, dat er nooit eene verandering in den toestand en in het staatsregt van dat rijk kan ontstaan, en

dat men zich een verkeerd denkbeeld van de zaak gevormd had.

Maar, zal men zeggen, voor de verandering van staatsregt is de band tusschen Limburg en Duitschland gebroken, en zonder toestemming van den Hertog van Limburg kan geene verandering in dat staatsregt gemaakt worden.

Ja, Edel Mogende Heeren, wij weten het alleen, de grondslagen van het staatsregt zijn in Duitschland veranderd, en de volks-souvereiniteit in plaats van de vorsten-souvereiniteit geplaatst, en uit een vorsten-bond een bond der volken geworden, en alle bestaande banden gebroken, maar het argument, daaruit geput, bewijst òf alles òf niets. Indien daardoor de banden, welke de staten onderling verbinden, verbroken zijn, dan weet ik niet, waarom de Nederlandsche diplomatie niet anders gehandeld heeft, en niet met Limburg den Bond verlaten heeft. Ik zal die handelwijze niet karakteriseren; ik ben niet in de geheimen des Staats ingewijd, en moet mij van alle redeneringen dienaangaande onthouden, en voor mij dit betreuren.

Maar het argument schijnt niets te bewijzen; onze Regering heeft zich, ja, aan die verandering van staatsregt onderworpen, en, in plaats van de vergadering der afgevaardigden van de Duitsche vorsten, in de zamenstelling van eene nationale volksvertegenwoordiging ingewilligd, en de verkiezing van twee afgevaardigden voor Limburg bevolen? Is hierdoor niet in alle veranderingen en gevolgen dier verandering toegestemd? Heeft men door die wijze van handelen niet de dubbele verhouding van Limburg bevestigd? Het is die dubbele verhouding, welke ik gevaarlijk in hare gevolgen voor Nederland en Limburg beschouw. Heeft men hierdoor niet nieuwe meeningen en verwachtingen opgewekt? Heeft men hierdoor niet een toestand van zaken doen geboren worden, waaromtrent men nu verontrust is en waartegen men maatregelen neemt? Ik wil niet goedkeuren en niet afkeuren, en laat dus de conclusiën in het midden.

Maar de toestand is nu eenmaal zoo. Wat doet nu de Regering, om Limburg uit dien toestand te doen geraken?

Ik weet niet, of ik moet zeggen weinig of niets. Ik doel hier niet op de onderhandelingen met Duitschland, maar der Regering tegenover Limburg. De Regering, vermeen ik ten minste, had er toch belang in, om afdoende beschikkingen en geene halve maatregelen te nemen, om de ingezetenen minder ontevreden te maken. Sedert lang heerschte in Limburg ontevredenheid en wat men heet *malaise*. Hieromtrent vermeen ik nog eenige beschouwingen in het midden te moeten brengen, te meer, omdat ik verscheidene malen heb hooren zeggen, dat men ontevreden zou zijn alleen uit hoofde der hooge belastingen: het is wel waar, dat de belastingen in Limburg ondragelijker moeten schijnen, omdat men dáár het vaderlandsch gevoel niet heeft kunnen opwekken en geene liefde voor de bestaande instellingen, en ook niet het vertrouwen in de bewindslieden.

Ik heb veel over de ontevredenheid van Limburg gedacht en veel gzien, en voor mij de overtuiging gekregen, dat de bekrompen plitiek het meeste daartoe heeft bijgedragen.

Ja men heeft geene verhevene staatkunde, welke zich van de massa's, welke men moet regeren en administerren, meester maakt, gebruikt, maar eene soort van *politique subalterne*, welke van de meening der bevolking geene notitie neemt en de belangen alleen als iets wezenlijks, als gebiedende beschouwt; in gewone tijden is deze staatkunde misschien toereikend, en zeker de gemakkelijkste; het is toch niet mogelijk, overal een, twee, drie en meer individu's te winnen; weinig menschen verdedigen of geven zich voor een denkbeeld over en zijn voor overtuiging vatbaar, voor de meeste zijn de belangen van het leven gebiedend en misschien de regeringsmiddelen zoet en aangenaam en zelfs voor de overtuiging zijn honderd uitwegen. Maar in tijd van verwikkeling helpt het weinig, zelfs in alle oorden des lands eenige personen voor zich te hebben, indien men alle anderen tegen zich heeft; zoo heeft men in Limburg altijd ten voordeele van personen gehandeld en niets voor de massa's gedaan. Ik zoude vele daadzaken kunnen aanhalen, om mijn gevoelen te staven, maar ik zal mij van alle personaliteiten onthouden; ik wil niet prijzen en niet laken. Ik wil enkel eenige algemeene regeringsdaden aanraken, welke mijns inziens het meest tot afneiging en de heerschende ontevredenheid hebben bijgedragen. In Limburg waren de gemeente besturen door volkskeus zamengesteld, en ik kan, zonder tegenspraak te vreezen, zeggen, ten genoege der ingezetenen en ten voordeele der administratie. In de eerste jaren weder-in-bezit-neming van Limburg heeft men de besturen laten bestaan, maar bij de eerste aftreding heeft men een groot gedeelte veranderd; deze daad der Regering is eene der ongelukkigste geweest, en de blaam, op betrekkelijk weinigen geworpen, is door de geheele bevolking gevoeld geworden. Men zag er eene reactie in, en de meening in Limburg ontstond, dat men zekere personen en meeningen wilde uitsluiten of verwijderen, en dat, om iets te zijn, men gunsteling of dienstknecht der Regering moest zijn, dat men van de meening en wil der ingezetenen geene rekening nam, en deze meening werd al meer en meer door daadzaken bevestigd.

Voor gewone tijden was welligt weinig onheil in dien toestand en kon de Regering er geene notitie van nemen zonder gevaar, maar nu de tijden verwikkeld zijn, is bij haar verontrusting opgekomen, en behalve orde en rust heeft men ook nog personen te beschermen, en in plaats van bijstand zijn deze een *embarras* geworden.

Eene andere regeringsdaad, welke ongelukkige gevolgen gehad heeft, is de wijze van uitvoering onzer personele belastingwetten, en wel het zoogenaamde *par surprise*, zonder waarschuwing, opmaken van processen-verbaal jegens de belastingschuldigen. Daaraan was men niet gewoon en zag er algemeen eene onbillijkheid in, en het onbillijke, eenen

aangedaan, werd door alle ingezetenen gevoeld, en voor eenige guldens verloor de Regering al meer en meer de liefde der inwoners. Ik zou nog meer daadzaken kunnen aanhalen, waardoor die noodlottige toestand is geboren en vermeerderd geworden — ik zal mij daarvan onthouden — de belastingen zijn ondragelijk en vermeerderen het misnoegen, maar des te meer, omdat men geen vertrouwen in de Regering en geene hoop op verbetering heeft en ook dat men ziet, dat de Regering niets voor hen doet.

Immers, men zal de maatregelen en de proclamatiën der laatste tijden niet als eene weldaad beschouwen, en ik ben overtuigd, dat de Regering veel had kunnen doen, maar door daadzaken, en niet door ijdele en onuitvoerbare beloften.

Ik heb dit alles niet in het midden gebragt, om oppositie jegens de Regering te maken, en de stelling moeijelijker te maken. Neen, Edel Mogende Heeren, ik ben overtuigd, dat de tegenwoordige ministers beter gezind ook jegens Limburg zijn, maar Limburg en den toestand der zaken aldaar niet genoeg kennen; wat meer is, de personen, welke Hunne Excellentiën in dat gewest moeten voorlichten, ik moet het met bescheidenheid en zonder iemand te willen beleedigen zeggen, kennen Limburg en de Limburgers niet genoeg; hierin te voorzien zou een blijk van goede regering zijn, en meer afdoen dan alle andere maatregelen, waardoor de ontevredenheid nog vermeerderd wordt. Ik ben overtuigd, dat, indien men dien weg wil en kan inslaan, nog. hetgeen men vreest voor onrust en wanorde, zal weggeruimd worden. »

VIII. De heer VAN HARENCARSPEL wenscht de aandacht der Vergadering nog een oogenblik te bepalen bij art. 15 van het thans behandelde wets-ontwerp. Ofschoon hij instemt, dat dit artikel door de laatste wijziging aanmerkelijk verbeterd en dat een groot deel zijner bezwaren tegen hetzelve door die wijziging vervallen is, zoo moet hij toch zeggen nog niet volkomen gerustgesteld te zijn, daarom, omdat in het antwoord der Regering geene bepaalde verklaring gegeven is van haar gevoelen omtrent hetgeen door de woorden: *in het belang der openbare orde* verstaan moet worden, omtrent hetgeen zij daardoor bepaaldelijk begrijpt De spreker zal zijn bezwaar kortelijk kenbaar maken. Een geacht ambtgenoot uit Zuid-Holland heeft gezegd, dat hier slechts eene erkentenis plaats heeft van een natuurlijk regt, en de spreker stemt daarmede eensdeels in, anderdeels moet hij daaromtrent van gevoelen verschillen. Hij is het eens, dat dit alzoo gezegd kan worden; wanneer men het regt der ingezetenen tot vereeniging en vergadering op zich zelf en buiten alle wettelijke bepalingen beschouwt, dan is ook, zijns inziens, het bedoelde regt een natuurlijk regt Maar zoo als de zaak hier ter onzer beschouwing komt, is er geene sprake meer van een enkel natuurlijk regt; want het regt, waarvan in deze bepaling gehandeld wordt, is bij ons reeds door de wet

geregeld en beperkt, daar, volgens art. 291 van den Code Pénal, behoudens enkele gevallen, geene vereeniging opgerigt kan worden, dan met autorisatie der hooge regering, en onder de voorwaarden, die het openbaar gezag zal goedvinden te bepalen. En nu wordt het de vraag, terwijl door de nieuwe bepaling der Grondwet het beginsel van den Code Pénal zal worden afgeschaft, zoodanig, dat dat beginsel niet weder door den gewonen wetgever zal kunnen worden aangenomen, — het wordt de vraag, in hoeverre, vermits elke uitbreiding van de regten der ingezetenen onbetwistbaar eene inkrimping is van de regten van den Staat, de uitbreiding van het regt van vereeniging door erkenning van hetzelve in de Grondwet kan geschieden zonder gevaar voor den Staat; het wordt de vraag, of niet, indien deze bepaling van art. 15 wordt aangenomen, daarin eene moeijelijkheid, misschien een struikelblok, voor den wetgever gelegen zal zijn, waardoor hij verhinderd wordt, eene goede wet omtrent het onderwerp dezer bepaling daar te stellen. Art. 15 zegt in de 1ste alinea: «Het regt der ingezetenen tot vereeniging en vergadering wordt erkend.» Hier is eene uitdrukkelijke erkenning, eene erkenning, die stellig en algemeen is; en daarop volgt nu in de laatste alinea: «De wet regelt en beperkt de uitoefening van dat regt in het belang der openbare orde. «Ofschoon de spreker het nu daarvoor houdt, dat dit laatste zoo moet worden verstaan, dat de wet zal moeten regelen en beperken *voor* het belang der openbare orde en *met het oog* daarop, zoo blijkt hem toch niet van eenige nadere aanduiding der Regering, wat naar haar inzien door de woorden: *openbare orde* moet verstaan, en wat al in *het belang der openbare orde* kan begrepen worden. Er wordt niet gezegd. dat de wet zal regelen en beperken *in het algemeen belang*, of wel *in het belang van den Staat*, maar *in het belang der openbare orde*, en dus is de bedenking. of de nadere bepaling in de laatste zinsnede misschien niet te zeer beperkt wordt, of die woorden wel van zoodanigen algemeenen aard zijn, als hier vereischt zou worden. Een geacht spreker uit Vriesland, die gisteren het woord voerde, heeft reeds gezegd, dat hier alles afhing van den omvang der beteekenis, die aan de woorden *openbare orde* gehecht moet worden, doch dienaangaande wordt in het antwoord der Regering op het voorloopig verslag niets gezegd. De spreker vindt in dit antwoord wel drie zinsneden, die op de hier bedoelde bepaling van toepassing zijn, maar hij heeft daarin geene aanduiding aangetroffen van het denkbeeld, dat in de woorden *openbare orde* opgesloten ligt. In dat antwoord wordt onder anderen gezegd: «Het voorschrift, bij art. 15 van het 1ste wets-ontwerp daargesteld, onderwerpt het regt van vereeniging en van vergadering aan alle voorschriften, die de wetgever noodig mogt oordeelen, om de uitoefening van dit regt voor het behoud der openbare orde onschadelijk te maken.» En later: «De wet, te dezen aanzien te maken, moet met omzigtigheid

worden daargesteld, en zelfs de mogelijkheid in het belang der openbare orde overlaten, om, onder de noodige waarborgen voor de vrijheid der ingezetenen, het gegeven regt tijdelijk te schorsen.» En twee regels verder: «De Regering, welke er hoogen prijs op stelt, om, onder alle «omstandigheden, wettelijke middelen te kunnen aanwenden tot behoud «der orde, de eerste behoefte van elke verlichte natie, zoude meenen, «dat iedere uitbreiding of inkorting van het ontwerp òf aan eene billijke «vrijheid schadelijk, òf aan wanorde bevorderlijk zoude kunnen zijn.» Wat door de woorden *openbare orde* verstaan moet worden, is alzoo door de Regering niet aangegeven, veelmin hoever zich al *het belang der openbare orde* kan uitstrekken. Nu is de spreker, met het oog op de laatste alinea van art. 15 en op art. 3 der additionnele artikelen («Alle op het oogenblik der afkondiging van de veranderingen «in de Grondwet verbindende wetten, reglementen en besluiten «worden gehandhaafd, totdat zij achtervolgens door andere worden «vervangen.»), wel stellig van gevoelen, dat art. 291 van den Code Pénal in volle werking zal blijven, zoolang de in art. 15 bedoelde wet niet vastgesteld zal zijn; maar om zeker te zijn, dat het genoemde artikel later door voldoende bepalingen vervangen zal kunnen worden, verlangt hij eenige inlichting omtrent hetgeen de Regering bepaaldelijk door de in het artikel gebezigde uitdrukking verstaat, en het is daarom, dat hij zich tot den minister van Justitie wendt met de beide volgende vragen: 1°. of het zoo is, dat de woorden: *het belang der openbare orde* dat alles bevatten, wat men verstaan zou onder de uitdrukking: tot behoud der bestendige rust en veiligheid van den Staat en van alles, wat daarmede kan geacht worden in verband te staan; 2°. of het zoo is, dat, art. 15 aangenomen zijnde, de wetgever volkomen bevoegd zal zijn, om elke vereeniging of vergadering, die voor de rust en de veiligheid der maatschappij schadelijk of gevaarlijk geoordeeld wordt, des noods te *verbieden*.

De zaak, welke het hier geldt, is toch, naar des sprekers inzien, van het allerhoogste gewigt. Hij is van oordeel, dat geenerlei Regering kan bestaan, die het aanzijn van zoodanige vereenigingen als de clubs in Frankrijk zou moeten gedoogen, en hij acht het daarom van belang, dat de minister op eene voldoende wijze te kennen geve, of de beperking der wet zoover zal kunnen gaan, dat de uitoefening van het regt van vereeniging en vergadering, zoo als de laatste spreker van heden namiddag meende, onder zekere omstandigheden en in bepaalde gevallen, geheel verboden zal kunnen worden. Van het antwoord, dat de spreker op deze vragen ontvangen zal, zal zijne stem over dit wets-ontwerp afhangen.

IX. De heer DE MAN: «Ik heb geen deel genomen aan de algemeene beraadslagingen. Ik heb het niet gedaan, omdat ik, bij alle die breedvoerige beschouwingen over het geheel van het werk, hetwelk voor ons ligt, door zoo velen en uit zulke verschillende gezigtspunten

aan ons medegedeeld, niets nieuws wist te voegen, en omdat ik dat, wat meer bijzonder mijn persoonlijk oordeel over dat werk betreft, zeer gevoegelijk konde verbinden met mijne gevoelens over eene bepaling, die tot dit hoofdstuk behoort, en op dezelve dadelijk in toepassing brengen.

Het zij mij geoorloofd, daartoe zeer kort en bij wijze van inleiding een stap terug te doen. De bepaling zelve, die ik in het oog heb, is het zoo heftig bestredene en even zoo warm verdedigde art. 15 van dit hoofdstuk.

Toen nu bijna vier jaren geleden door eenigen uit ons midden het voorstel werd gedaan tot eene bijna algemeene herziening onzer staatsinstellingen, bepaalden zich de openbare beraadslagingen tot de algemeene, toen gestelde, vraag: « Wil de Kamer thans een voorstel doen « tot verandering en bijvoeging in de Grondwet? »

Ik beantwoordde die vraag bevestigend en nam deel aan de beraadslagingen. Ik volgde daarbij echter niet geheel den weg, door mijne ambtgenooten ingeslagen. Zij bepaalden zich uitsluitend tot hetgeen, streng genomen, in deliberatie was, zonder in de beoordeeling van de voorstellen zelve te treden. Ik daarentegen oordeelde het gepast en eenigermate aan de voorstellers verschuldigd te zijn, om bij eenige der gewigtigste punten stil te staan, en daaronder, in de eerste en voornaamste plaats, bij het voorstel tot invoering van regtstreeksche verkiezingen.

Ik maakte toen zwarigheid in dat voorstel. De gronden, die ik toen bijbragt, nu te herhalen is onnoodig; want ik wil nu reeds verklaren, dat ik hier ben gekomen met het voornemen, om het voorstel der Regering, thans in denzelfden zin gedaan, na de daarbij nu gevoegde waarborgen, aan te nemen.

Ik achtte het noodig, hier en van deze zelfde plaats melding te maken van mijn terugtreden op eene vroeger geuite meening. Ik deed het met voordacht, omdat ik daardoor den besten maatstaf van beoordeeling kan geven nopens den weg, dien ik bij dit werk denk te volgen.

Toen toch, bij die vroegere gelegenheid, had men het voorregt, om dat voorstel en ieder ander voorstel van gelijken aard te kunnen beoordeelen geheel op zich zelf, het in zijne vermoedelijke werking en gevolgen te kunnen waarderen, onafhankelijk van daarbuiten liggende omstandigheden; en dan waren die werking en gevolgen, zoo als ik de zaak *toen* inzag, niet gunstig voor die instelling.

Nu intusschen is dat alles veranderd; velen van U Edel Mogenden hebben reeds genoeg gewezen op de gebeurtenissen, die hebben plaats gehad; ik behoef ze niet te herhalen, derzelver invloed kunnen en mogen wij niet miskennen; zij *moeten* ons in onze beoordeeling, gedeeltelijk ten minste, beheerschen.

Ik wil intusschen mijn gezegde niet hebben opgenomen in dien

zin, alsof ik mijn vaderland de mogelijkheid zoude kunnen of willen veronderstellen van de navolging van slechts een gedeelte dier ongelukkige voorbeelden, welke buiten onze grenzen zijn gegeven.

Ik bezit die vrees niet, en, al was er aanleiding tot die vrees, dan zal ik ze hier en in dit oogenblik verre van mij verwijderen: bij niemand mag ook het geringste vermoeden bestaan, dat daarin, in die vrees, zelfs maar in de verte, eenige beweegreden zoude gelegen zijn voor de stem, die ik hier zal uitbrengen.

Al is het dan ook, dat ik — om tot het voorbeeld, van waar ik uitging, terug te keeren — al is het dan ook, dat ik niet volledig ben gerustgesteld omtrent de eventuele werking der regtstreeksche verkiezingen, ik zal ze aannemen, omdat ik geloof, dat ik daarmede de rust van mijn vaderland bevorderd en ten minste aan kwaadwilligen één voorwensel zal ontnemen, om de spanning, die bestaat, te doen voortduren.

Trouwens, het is de Regering zelve, die thans het voorstel daartoe doet; zij is het, die aan de Natie aanbiedt meerdere deelneming, meer onmiddellijken invloed op de regerings-aangelegenheden.

En ofschoon ik mij nu wel niet zoude laten bewegen, om *daarom* mijne toestemming te geven, wanneer ik de zaak zelve als kwaad beschouwde, zoude ik het echter in dat geval vooral voor niet goed en onstaatkundig beschouwen, niets van eigen denkwijze op te offeren, mij als het ware te plaatsen tusschen de Regering en de Natie, en als vertegenwoordiger van de laatste te weigeren aan te nemen, wat haar door de eerste wordt aangeboden.

Met dit voorbeeld en de beweegredenen, die mij tot een besluit bragten, heb ik genoeg gezegd, om te weten, wat men van mij te wachten heeft.

Omtrent *alles* intusschen heb ik op die wijze niet kunnen te werk gaan. Wanneer ik later een voorstel bestrijde, dan geschiedt het, òf omdat het naar mijne overtuiging *stellig* in de gevolgen nadeelig zal werken, òf omdat het in den weg staat aan mijne begeerte tot bezuiniging en vereenvoudiging, die het eerste en voornaamste vereischte van dit werk behoorde te zijn.

Zoo het al moeijelijk was, voor zich een vasten weg te kiezen, even, zoo niet nog moeijelijker, was het, dien weg, eenmaal gekozen, te blijven houden, zich los te maken en los te houden van den invloed van alle die veelzijdige en dikwijls eenzijdige meeningen en beschouwingen, waarmede wij maanden lang werden omringd en bestormd.

Hij, die aan mijn gezegde twijfelt, heeft slechts het oog te slaan op die overgroote massa van verzoek- en vlugschriften, die men aan ons heeft ingezonden.

De meest tegenstrijdige beginselen worden daarbij verkondigd. Verschil van stand, betrekking, belang, godsdienst, vooroordeelen,

overdrevene vrees, en wat niet al, hadden daarbij invloed, terwijl niet zelden de behoeften en omstandigheden van het oogenblik volstrekt niet worden in rekening gebragt, en aan eenzijdige beschouwingen worden opgeofferd.

In ruime mate deelde in die uiteenloopende beoordeeling de bepaling, die thans het onderwerp mijner overwegingen uitmaakt. Ik stond echter in beraad, of ik het voornemen, hetwelk ik had opgevat, om over die bepaling te spreken, wel zoude ten uitvoer leggen, na den spreker uit Zuid-Holland, die dezen namiddag onze beraadslagingen besloot; zijne denkbeelden komen geheel, bijna letterlijk, overeen met die, welke ik wilde voordragen. Het geldt hier intusschen de opvatting en het regt verstand eener gewigtige wets-bepaling. Noch voor de Regering noch voor de toekomst kan het onverschillig zijn te weten, in welken zin *die bepaling* door meerderen is opgevat, en dan begin ik al dadelijk met ook als mijn gevoelen te verklaren, dat ik ze als overbodig in eene grondwet beschouw. Het regt tot vereeniging en vergadering behoeft niet te worden erkend, het ligt in de natuur en het bestaat buitendien in onze wetgeving; — eene herhaling van het misbruik, hetwelk eene vroegere Regering van een overblijfsel van vroeger despotismus gemaakt heeft, zoude in den tegenwoordigen stand van zaken eene onmogelijkheid zijn.

Maar een groot deel mijner medeburgers stelt op die erkenning grooten prijs, die erkenning staat nu daar, en wel door de Regering geschreven. Getrouw aan mijn beginsel, *wil* ik ze nu niet meer hebben teruggenomen, en bepaal mij tot de vraag: levert hare omschrijving genoegzame waarborgen op voor de rust der maatschappij?

Bij het eerste onderzoek behoorde ik tot hen, die in de Belgische grondwet meer waarborgen meenden te vinden; — ik beken echter gaarne, van die meening te zijn teruggekomen na het antwoord der Regering. Ik beschouw het met haar als gevaarlijk, in de Grondwet vaste en bepaalde voorwaarden voor de uitoefening van het hier verleende regt voor te schrijven, voorwaarden, waaraan de latere wetgever gebonden is, en die hem beletten zouden, andere en meer beperkende voorschriften naar de omstandigheden vast te stellen.

Ik deel niet in het wantrouwen in de wetgeving, door een spreker uit Noord-Holland dezen morgen te kennen gegeven; — wanneer de omstandigheden dit vorderen, dan zal die wetgeving, die ik vertrouw dat zal zijn zamengesteld uit mannen, die bij het behoud van het Vaderland belang hebben, niet tot ondermijnende, maar zeker tot behoudende maatregelen overgaan.

De zin, waarin de Regering tevens bij dat antwoord verklaarde deze bepaling te hebben geschreven, heeft mij volkomen voldaan. Meer waarborgen, dan dáár worden opgegeven, kan men redelijkerwijze niet vergen; het konde toen alleen de vraag nog zijn, of de tekst zelf voor de toekomst die uitlegging wel verzekert.

Reeds de voorlaatste wijziging kwam mij voor dat doel meer nabij te bereiken; de vroegere uitdrukking toch: «*behoudens* eene wet, de «uitoefening daarvan regelende in het belang der openbare orde,» scheen mij toe aanleiding te kunnen geven tot tweederlei opvatting; zij konden ook zoo worden verstaan, dát men zich het regt *voorbehield*, om over die uitoefening, al of niet, eene wet te maken. Nu echter, bij die voorlaatste wijziging, werd dit een stellig voorschrift; er *moest* eene wet komen, die de uitoefening regelde van het regt, hetwelk men in de eerste zinsnede verleende.

De laatste wijziging intusschen heeft mijn gunstig oordeel nog veel meer bekrachtigd en bevestigd; de wet zal nu de uitoefening van het regt regelen en ook beperken; *zij zal ze regelen*, dat is, in gewone omstandigheden, de voorwaarden van tijd, plaats en de nakoming van andere politie-verordeningen voorschrijven; *zij zal ze beperken*, dat is, in buitengewone omstandigheden, tot bepaalde plaatsen beperken en dus ten aanzien van andere plaatsen die uitoefening kunnen schorsen.

Men vond evenwel groote zwarigheden in de slotwoorden van het artikel, dat die regeling en beperking zullen geschieden *in het belang der openbare orde*, en vele sprekers uit ons midden deelden in dat bezwaar.

Zij vonden die bijvoeging te beperkend. Vereenigingen, waar leeringen verkondigd wierden, gevaarlijk in de gevolgen voor de maatschappij of voor de goede zeden, waren niet te bereiken; men stoorde dan de rust *nog* niet, maar men ondermijnde ze langzamerhand; volksmenners zouden die vereenigingen zoo inrigten, dat eene daadwerkelijke storing naar buiten van die rust niet plaats had; men wilde die woorden hebben weggelaten.

Ik stem het aan een spreker uit Noord-Braband toe, dat, met die weglating, de bepaling niets zegt; men erkent dan het regt in de Grondwet, maar het lot daarvan is in de hand der gewone wet; wil men de erkentenis in de Grondwet schrijven, ik acht het onnoodig; maar wil men het doen, dan moet men het ook eerlijk en zonder nevenbedoelingen doen.

Maar ik deel ook volstrekt niet in de bezwaren, die men heeft bijgebragt. Meer dan de rust der maatschappij te waarborgen zal men toch wel niet willen, en die rust lost zich op in de bewaring der openbare orde. En wat staat er nu geschreven? Dat de uitoefening van het verleende regt zal worden geregeld en beperkt in het *belang* der openbare orde.

In dat woord *belang* zit de kracht der beteekenis. — Alles, niets uitgezonderd, wat dus tot *nut* van die openbare orde noodig is, kan worden voorgeschreven. Dat nut, dat belang brengen noodwendig mede, dat dergelijke leeringen, als waarvan gesproken is, worden belet en tegengegaan. Ook preventief kan men dus handelen: door niets wordt men belemmerd, voor het *belang der openbare orde te zorgen*.

Ik vraag verschooning, dat ik u verpligtte de herhaling te hooren van hetgeen gij reeds eenmaal en beter hoordet. Waarom ik het deed, heb ik u gezegd: ook ik wilde verantwoording geven van den zin, waarin ik de bepaling opvat; ik wilde aan mijne committenten toonen, dat ik niet los en onoverdacht ben te werk gegaan; maar ik wilde ook van mijne zijde bijdragen, om de vrees weg te nemen, die buiten deze Kamer bestaat, — eene vrees, ontstaan gedeeltelijk uit eene gebrekkige kennis van de bepaling en gedeeltelijk uit de gebeurtenissen van de laatste dagen.»

X. De heer OPPERDOES ALEWIJN: «Ik had gewenscht mijne goedkeurende stem aan dit ontwerp te kunnen geven, maar ik vind mij gemoedelijk daarin belemmerd.

Mijne bezwaren bepalen zich tot hetgeen ten opzigte van het regt tot vereeniging en vergadering, erkend bij art. 15, is vastgesteld. Dat regt wordt door mij beschouwd, nog zoodanig op den voorgrond geplaatst en toegestemd te zijn, dat, in tijden van staatkundige spanning, verdeeldheden en twisten en van vreemdsoortige en dikwijls aanstootelijke, dweepzieke en maatschappelijke leeringen, het hoogst moeijelijk, zoo niet ondoenlijk, zal worden, om, ongeacht de handhaving der openbare orde, *de schadelijke uitwerking daarvan* door eenige nader voorzienende wet te kunnen doen tegengaan, of de bepaalde schorsing of het verbod dier vereenigingen en vergaderingen te gelasten

Geleerd door de geschiedenis en ziende op de gebeurtenissen, elders plaats hebbende gehad, mag ik de rust en orde in het Vaderland daaraan in het vervolg niet ten prooi geven. Ik zal om die reden, en om die reden alleen, mijne goedkeurende stem dan ook aan dit ontwerp moeten weigeren, zoo mij niet meer bevredigende denkbeelden daaromtrent nog in den loop der discussie of in de beantwoording der Regering geschonken worden.»

XI. De heer VERWEY MEJAN zegt hoofdzakelijk: «Geene voorafspraak, geene algemeene beschouwingen, geen verwijt aan het verledene, geene lofspraak voor het tegenwoordige. Ik wil onze stelling aannemen gelijk zij is, en zal dan ook de herzienings-wetten, die ons zijn aangeboden, goedkeuren, voor zooverre bij mij de overtuiging zal gevestigd zijn, dat daarin het belang der toekomst niet aan den drang van het tegenwoordig oogenblik is opgeofferd geworden. Het belang der toekomst, het tegenwoordig oogenblik!

In het 1ste ontwerp vind ik reeds een artikel, dat vrees opwekt voor de toekomst, een artikel, dat reeds meermalen behandeld is, het 15de, waarin gesproken wordt over het regt van vereeniging en vergadering. Het lid uit Gelderland, gewoonlijk over mij gezeten (de heer VAN HARENCARSPEL), heeft twee vragen aan het ministerie gerigt; de op-

lossing dier vragen zal misschien ook mijne bezwaren kunnen opheffen. Ik zal een enkel woord van aandrang voegen bij hetgeen die geachte spreker reeds gezegd heeft, om de noodzaak eener stellige en duidelijke beantwoording dier vragen te regtvaardigen.

Het regt van vereeniging en vergadering in onze Grondwet opgenomen! Van waar? Waartoe? Zal in het vervolg in Nederland de regel niet meer gelden, dat al, wat niet verboden is, geoorloofd is? Is het niet bekend en erkend, dat dat regt van vereeniging *facto* hier bestaat, en zijnen grondslag heeft in de burgerlijke wetten? Van waar dan dat regt grondwettig opgenomen? De spreker uit Amsterdam (de heer VAN NAAMEN) heeft reeds aangemerkt, dat wij eigenlijk de reden niet kennen, waarom men aan dat regt van vereeniging eene grondwettige kleur heeft gegeven; ik vermeen, dat de opnoeming van dat regt van vereeniging en vergadering in onze Grondwet eigenlijk niets anders is dan eene navolging van de Belgische grondwet, en dat art. 15 in onze Grondwet geschreven is, omdat wij het in de Belgische artt. 19 en 20 vinden. Het is bij den vreemdeling de gewoonte, dergelijde schoonschijnende bepalingen met groote woorden in de grondwetten op te nemen; men houdt dan van die beloften wat men houden kan, — en wordt het beroep op de toegekende regten te schel en te raauw, dan heeft men de dictatuur en den staat van beleg, om den kwaadwilligen den mond te snoeren. Zoo gaat het in andere landen, en de ondervinding heeft bewezen, dat dergelijke algemeene bepalingen òf schade aanbrengen òf misleiden. In Frankrijk heeft men het leger gelast, om het misbruik te temperen In België heeft eenigzins de regterlijke magt dergelijke taak vervuld, en men heeft aldaar eene uitlegging en toepassing van die artt. 19 en 20 gegeven, die ik geloof dat bij den gemoedelijken vaderlandschen regter weinigen ingang zal vinden. Voor ons Nederlanders, die soms te angstig aan woord en uitdrukking hangen, is het dubbel belangrijk, zich niet onbepaald te verbinden, dewijl steeds de eerlijkheid des volks aan de onbepaaldste verbindtenis eene bepaalde beteekenis zal hechten. Men denke 'er bij ons niet aan, te geven met de eene, te nemen met de andere hand. Men schrijve niet een groot woord in de Grondwet, om er later door den gewonen wetgever eene kleine beteekenis aan te doen geven. Het nationaal karakter verdient iets beters. En nu de woorden van het artikel: «Het regt der ingezetenen tot vereeniging en vergadering wordt erkend.» Ziedaar den regel, het beginsel; geen voorbehoud, geene voorwaarde; algemeen, onbepaald wordt het regt der ingezetenen tot vereeniging en vergadering erkend. Bij deze erkentenis staat de maatschappij ontwapend, tegenover de woelingen der staatkundige genootschappen. De Grondwet geeft dadelijk het regt; de wet moge later zorgen voor het behoud der openbare orde! Wanneer nu eene dergelijke algemeene en onbepaalde erkenning van dat regt plaats heeft, wat zal dan het gevolg zijn, althans

het gevolg kunnen zijn? Ik kan mij verbeelden, dat dergelijke gevolgen nog in de eerste dagen van Junij werden voorbijgezien, maar na den 23sten Junij vind ik dergelijke miskenning van een mogelijk onheil onbegrijpelijk. De bloedige herinnering aan het werk der Fransche clubs had de onnoodige bepaling van art. 15 uit onze Grondwet moeten doen verdwijnen. Het gevaar van dergelijke vereenigingen was toen zoó duidelijk en stellig gebleken, dat de liberale COQUEREL, die ook hier te lande als welsprekend kerkleeraar zulke schoone herinneringen heeft nagelaten, toen er eene wet ter beteugeling der staatkundige vereenigingen werd voorgesteld, in de zitting der nationale vergadering van 25 Julij konde zeggen: «Nous nous prenons à croire «que pour répondre au vrai sentiment du pays, la loi n'aurait dû «avoir qu'un article et qu'un mot: les clubs sont interdits.»

Ik heb nog eene andere herinnering uit de Parijsche gebeurtenissen, waaruit blijken kan, welke kracht en welke beteekenis in Frankrijks hoofdstad aan die eenvoudige verklaring gegeven is: «het regt van vereeniging wordt erkend.» Een lid der uitvoerende commissie werd gevraagd, waarom de Regering bij de kennis, die zij had van de voornemens, de plannen, de voorbereidsels en de middelen der opstandelingen, den bloedigen opstand niet verhinderd had? en wat was zijn antwoord: «Nous étions forcés de respecter le droit d'association.» Zoo was de rust, het bestaan van den Staat op het spel gezet, door die eenvoudige erkenning van een regt! Die woorden hebben hier voor ons eene groote, eene gewigtige beteekenis! Men ziet, waartoe het te Parijs gekomen was, waartoe het overal zal kunnen komen, waar dergelijke algemeene bepalingen, zonder voorbehoud en onvoorwaardelijk, in de Grondwet worden opgenomen.

Maar, zegt men, volgens de tweede alinea «regelt en beperkt de wet de uitoefening van dat regt in het belang der openbare orde» Men is zoo verre gegaan, van in deze woorden eene præventive strekking te vinden. De Regering zou, krachtens deze alinea, het kwaad kunnen voorkomen, verhinderen! De vereeniging verhinderen, de vergadering verbinden! Wij, wij zouden niet weêrhouden worden door *le droit d'association!* Is dat waar? Is regelen: verhinderen? is beperken: verbieden? De zaak, die geregeld, beperkt wordt, moet die niet bestaan en blijven bestaan? Perk stellen aan eene zaak, brengt dat niet mede het voortdurend aanwezen en het behoud der zaak, die beperkt wordt? Is hier aan eenigen præventiven maatregel te denken? Neen, de bepaling is alleen repressief, en geeft eeniglijk het regt om later bepalingen van het regt van vereeniging en vergadering vast te stellen, op welker overtreding straffen kunnen worden bedreigd. Verder zal de wet nimmer kunnen gaan. De woorden *regelen* en *beperken* zullen hier evenveel als in Frankrijk gelden, en het zal ook hier zijn, wanneer een aanslag tegen de veiligheid van den Staat moest worden verstoord: «Nous étions forcés de respecter le droit d'association.»

Die regeling en beperking is bovendien niet algemeen, niet naar de behoeften des oogenbliks, naar het doel onzer keuze, neen, men vindt hier eene naauwe grens gesteld: «in het belang der openbare orde.» Het geldt hier de woorden eener grondwet, die in het vervolg eene waarheid zal moeten zijn. Geene extensive interpretatie alzoo, die den regel zoude kunnen vernietigen. Men moge hechten zooveel men wil aan dat *belang*, het zal hier wel alles aankomen op *openbare orde*. Openbare orde in den eigenlijken, in den beperkten zin. En wat is nu openbare orde? Als ik het woordenboek opsla, dan vind ik: *orde* is de stand, waarin iets op zijne regte plaats staat, — eene regelmatige schikking. Dat is de eerste beteekenis. Ik kan hier dus niet wel aan iets anders denken dan aan hetgeen de openbare rust niet stoort, den gewonen gang der zaken des dagelijksche levens niet verhindert. Maar in de taal der wet heeft men aan die woorden *openbare orde* dikwerf eene nog meer enge beteekenis gegeven. Raadpleeg ik het Burgerlijk Wetboek, dan vind ik de overeenkomst verboden, die inbreuk maakt op de openbare orde. Ik vind bij de wet de oorzaak van het contract, strijdig met de openbare orde, ongeoorloofd genoemd. Ik vind, in één woord, *de openbare orde* binnen zeer enge grenzen besloten. In die woorden is geen waarborg ter wereld ter bewaring van eenig staatsbelang; men denkt daarbij alleen aan zekere uitwendige schikking en regeling. Het geldt daarbij, mag ik zoo spreken, de uitwendige schors; wat dieper ligt is niet bedoeld. Dit is zoo waar, dat, wanneer de wet iets anders of meerder bedoelt, zulks stellig wordt verklaard door eene tweede uitdrukking; eene tweede wordt er aan toegevoegd, omdat de uitdrukking alleen te algemeen is. Zoo vind ik, om een voorbeeld uit velen aan te voeren, in art. 14 der wet, houdende algemeene bepalingen voor de wetgeving in het koningrijk, gesproken van overeenkomsten of handelingen, strijdig met de openbare orde of *goede zeden*. Die bijvoeging vind ik op vele plaatsen in het Burgerlijk Wetboek herhaald. Er wordt aldaar gesproken èn van de openbare orde afzonderlijk, èn van de openbare orde bij en met de goede zeden. Een verschil in uitdrukking, maar ook dikwerf een verschil in zin en meening. Ik wil daaruit dit afgeleid hebben, dat, zoo de wet alleen spreekt van openbare orde, daarin dan niet, zoo als velen willen, ook de goede zeden zijn begrepen. Dáár, waar ook aan goede zeden gedacht moet worden, is zulks, in de taal der wet, uitdrukkelijk er bijgevoegd.

Eene nieuwe reden, dat de woorden *openbare orde* alleen niet genoegzaam zijn voor het doel, door deze bijvoeging beoogd, vind ik bepaaldelijk in de wetten van herziening, die wij nader zullen behandelen. In het VIde hoofdstuk, art. 5, wordt gesproken van de godsdienstoefening binnen de gebouwen, en de 1ste alinea van het artikel eindigt met de woorden: «behoudens de noodige maatregelen ter verzekering der *openbare orde en rust*.»

Wanneer dus *rust* reeds onder de openbare *orde* begrepen was, dan zou hier een pleonasmus zijn. De openbare *orde* brengt niet *per se* de *rust* mede; anders ware de redactie onjuist en verkeerd.

Ik wil nog dit doen opmerken: zoo eenmaal deze Grondwet zal zijn aangenomen, dan zullen wij lezen in het artikel, betreffende het regt van vereeniging en vergadering: «*in het belang der openbare orde*» en in het artikel betreffende de godsdienstoefening: «maatregelen, ter *verzekering van openbare orde en rust.*» In het eene geval is het belang der openbare orde zonder meer, in het andere geval verzekering van openbare orde en rust. Tot welke gevolgtrekking zal hier geene aanleiding wezen? Mij dunkt de Staat moet waken voor zijne instandhouding, — dit is niet slechts een regt, het is een heilige pligt. De Staat mag derhalve nimmer de bevoegdheid afstaan, om eene vereeniging, die nadeelig is voor de zedelijkheid der burgeren, voor het welvaren of de rust van den Staat, te doen uiteengaan, ook dan, wanneer de openbare orde en rust niet is gestoord.

Eigenlijk, en het is mij aangenaam dit te verklaren, zijn wij het met de Regering eens over den zin en de bedoeling; wij twisten alleen over de redactie, en in plaats nu van met de vreemde instelling ook die *sesquipedalia verba* van den vreemdeling over te nemen, waarom is men niet tot de redactie overgegaan, die in het algemeen verslag verlangd werd, en waardoor alle bezwaar zou zijn opgeheven? Er wordt dáár (bl. 5) verlangd, dat het regt van vereeniging en vergadering erkend worde, behoudens de voorwaarden en de wijze van uitoefening, door de wet te regelen. Ik zoude niet durven verzekeren, dat wij alsdan geene ijdele woorden in de Grondwet schrijven. Maar moet eene treurige keuze worden gedaan, beter ijdele, dan gevaarlijke woorden.

Reeds te lang heb ik welligt van de aandacht van U Edel Mogenden misbruik gemaakt, ik zou anders met u willen behandelen het betoog, dat in de Belgische staatsregeling en in de voorgestelde grondwet van Frankrijk en Pruissen meer waarborgen zijn gegeven dan hier het geval is; maar ik zal mij van dit betoog onthouden. Ik moet er echter dit nog bijvoegen: Ik ben een voorstander van het regt van vereeniging, liever van het regt van associatie, dat in de aangenomen opvatting beter het denkbeeld uitdrukt. Ik geloof, dat door dit regt van associatie in vele landen groote diensten aan de maatschappij zijn bewezen; maar ik vind er een groot bezwaar in, om aan het regt van vereeniging eene staatkundige strekking te geven, en het als zoodanig kennelijk en uitsluitend met een staatkundig doel in de Grondwet op te nemen. Hetgeen bij de gewone wet al eens zonder merkelijke ongelegenheid zoude kunnen geschieden, de Grondwet moet er zich zorgvuldig van onthouden. Dat staatkundig regt van vereeniging en vergadering schijnt mij toe te beloven een twijfelachtig goed tegen een mogelijk en waarschijnlijk kwaad. Als dus de voorgestelde redactie behouden blijft, en de beide gedane vragen niet genoegzaam worden

opgelost, zal ik mij verpligt vinden, tegen het eerste wets-ontwerp te stemmen. »

XII. De heer VAN GOLTSTEIN zegt hoofdzakelijk: «Twee punten hebben bij het Iste wets-ontwerp bijzonder mijne aandacht getrokken, en ik wensch thans eenige woorden in het midden te brengen, ten einde mijn gevoelen daarover kenbaar te maken. Het eerste punt betreft Limburg; het tweede het regt van vereeniging.

I. Wat aangaat het eerste punt zal ik kort kunnen zijn, na de uitgebreide openlegging van daadzaken, heden morgen door een afgevaardigde uit dat gewest medegedeeld. De woorden, welke in onze nieuwe Grondwet in art. 1 voorkomen, zijn dezelfde, welke in de vorige Grondwet worden gevonden: Limburg zal een deel uitmaken van den Nederlandschen Staat, «behoudens de betrekkingen van het hertogdom Limburg, met uitzondering der vestingen Maastricht en Venlo en van hare kringen, tot het Duitsche Verbond.» De verandering, die was voorgesteld, is teruggenomen, en daardoor de toestand dezelfde gebleven als onder de vorige Grondwet. Wij hebben den eed gezworen, de onafhankelijkheid van den Nederlandschen Staat te zullen handhaven, en wij kunnen dien eed gestand doen door de aanneming van de tegenwoordige voordragt. Wij weten daarenboven, dat er geene afscheiding of afstand van grondgebied kan geschieden zonder medewerking der wetgevende magt; en wat men er ook van zeggen moge, later zal het afhankelijk zijn van de goedkeuring der wetgevende vergadering, of dat gewest al dan niet zal ophouden een deel van den Nederlandschen Staat uit te maken.

En welke is nu de toestand van dat gewest? Wij hebben het heden morgen gehoord. Luxemburg werd een deel van het Rijk der Nederlanden; dat werd aldus bepaald ten gevolge van het verdrag, gesloten tusschen de mogendheden van Europa, op het congres van Weenen vergaderd, en dien ten gevolge las men in de Grondwet van 1815, dat Luxemburg geplaatst was onder dezelfde souvereiniteit als de Nederlandsche Staat en dezelfde grondwet zoude hebben «behoudens deszelfs betrekkingen tot den Duitschen Bond.» En welke waren die betrekkingen? De Bond was een verbond van onafhankelijke staten, die zich te zamen hadden vereenigd tot verdediging dier verschillende staten; aan dat verbond werd de bonds-acte ten grondslag gelegd; en dien ten gevolge werd de bondsvergadering ingesteld, bestaande uit de afgezanten dier verschillende staten, met voorbehoud, dat, zoo het aankwam op verandering der organieke inrigting, daartoe de inwilliging van al de leden zou worden gevorderd. Ziedaar de betrekking van Luxemburg tot den Duitschen Bond, eene betrekking van volkenregterlijken aard, aan eene zekere overeenkomst verbonden. En nu had de afscheiding tusschen België en Nederland plaats en er werd een tractaat van scheiding gesloten, bij hetwelk, tot schadevergoeding voor

het afgescheiden deel van Luxemburg, Limburg aan den Nederlandschen Staat werd toegevoegd. een tractaat, gewaarborgd door de groote mogendheden en aan hetwelk gehecht was eene acte van toetreding der gezanten van Pruissen en Oostenrijk, uit naam der Duitsche bondsvergadering, ten gevolge van welk scheidings-verdrag de betrekkingen. die vroeger met Luxemburg bestonden, op Limburg zijn overgegaan. Ziedaar dus Limburg onder dezelfde voorwaarden als vroeger Luxemburg aan den Nederlandschen Staat verbonden. Ziedaar dus de betrekkingen tot den Duitschen Bond. Dat gewest zou een deel uitmaken van den onafhankelijken Staat Nederland, onder zekere verpligtingen jegens dat verbond van staten, zoo als zij bij de bonds-acte werden vermeld.

Maar daarin is verandering gekomen. Er is eene nationale vergadering te Frankfort opgerezen, die de vertegenwoordigers der verschillende staten van Duitschland heeft opgenomen, ten einde de eenheid van het Duitsche rijk tot stand te brengen, en eene staats-inrigting voor dat nieuwe rijk te vormen. Zoo is dus de bonds-acte te niet gegaan. zoo is de bonds-vergadering verdwenen voor de nationale vergadering, en zoo is ook de verbindtenis tusschen Nederland, voor zooveel aangaat Limburg en het Duitsch Verbond, verdwenen, tenzij hetzelve zich geroepen achtte, om op den nieuw gevestigden grondslag met de nationale vergadering te Frankfort zich te verbinden.

Ziedaar de beschouwing der zaak, zoo als ik die mij voorstel, en die ik acht overeen te komen met de daadzaken, die ik heden morgen door den afgevaardigde uit Limburg heb hooren uiteenzetten. Of daarmede ook de handelingen der Regering in overeenstemming zijn geweest, wil ik thans niet onderzoeken. Ik heb te dien aanzien mijn gevoelen te kennen gegeven in het comité-generaal; ik heb toen geene bevredigende oplossing van de Regering verkregen. Ik wensch echter niet terug te komen op het toenmaals gezegde; want ik geloof uit verschijnselen, die zich later hebben opgedaan, te mogen afleiden, dat de Regering voornemens is, niet meer denzelfden weg als vroeger te betreden. Het is ten duidelijkste kenbaar gemaakt, dat de Regering voornemens is, de regten van Nederland te handhaven, geene afscheiding van grondgebied te gedoogen; en daar die verklaring voor mij bevredigend is, wil ik niet terugkomen op hetgeen vroeger door mij gezegd is.

II. Nu nog een woord over het regt van vereeniging, een regt, waarvoor zoo menigeen terugbeefde, dat zoo fel is bestreden, en niet zonder reden. Want als men het rapport der commissie in handen nam, dan ontwaarde men, dat een regt, dat in andere maatschappijen en wetgevingen was erkend, ook verdiende in de Nederlandsche maatschappij en in de Nederlandsche wetgeving opgenomen te worden; en wanneer men dan het oog sloeg op die andere maatschappijen en wetgevingen, en vroeg, welke vruchten dat regt heeft gedragen, en dan

ontwaarde, dat onlusten en woelingen uit het verleenen van zoodanig regt waren ontstaan, en de maatschappij tot in hare grondvesten was geschokt, dan was het natuurlijk, dat men in twijfel geraakte, of dat regt wel in Nederland behoorde erkend te worden.

Maar ik wil hier alle beschouwingen van elders, even ik als bij andere punten heb gedaan, laten varen. Ik wil enkel nagaan, wat in dit wets-artikel is gelegen; wat de uitdrukkingen medebrengen, wat de regelen der uitlegkunde mij aan de hand geven, om zoo doende in de beteekenis van dat artikel door te dringen. Want als ik mij op die wijze bekend heb gemaakt met de wet, behoef ik niet naar den geest en de bedoeling te gissen en trachten op te delven, wat welligt in de bedoelingen des voorstellers gelegen was.

In eene verklaring, door een der ministers gegeven, kan ik geene legale interpretatie vinden; deze zou dan alleen bestaan, zoo de drie takken der wetgevende magt zich verstonden en verklaarden, welke de eenige aannemelijke zin was, die aan het artikel moest gegeven worden. En wat beteekent dan dat regt van vereeniging? Niets anders dan het regt van zamen te komen; iets dat uit den gezelligen aard van den mensch reeds voortvloeit. Het is opgemerkt in het rapport der commissie, dat dit regt een regt is, dat de mensch niet kan ontberen, omdat hij het noodig heeft, om zich behoorlijk te ontwikkelen, en de daarstelling van iets groots mogelijk te maken. Het is dus een natuurlijk regt. Maar wat zal het dan beteekenen, zoo dien ten gevolge de Nederlander overgaat tot het stichten van clubs, genootschappen en gezelschappen, om verderfelijke leerstellingen aan den volke te verkondigen, ten einde het in woeling te brengen en den Staat het onderste boven te halen? Laten wij hier de stelling in toepassing brengen, dat hij wèl leert, die wèl onderscheidt. Wij hebben hier niet te doen met het regt van *association*, maar wel van *réunion;* wij hebben te doen met het regt van vereeniging, niet met het regt van genootschappen te stichten of gezelschappen op te rigten. Men zie slechts het Strafwetboek; men zal zien vermeld in de 7de sectie van het IIIde hoofdstuk van den Isten titel van het IIIde boek van den *Code Pénal: Associations ou réunions illicites;* en wanneer ik dan de Hollandsche vertaling raadpleeg, dan lees ik: *van ongeoorloofde gezelschappen of bijeenkomsten;* en als ik de artikelen zelve beschouw, dan vind ik, dat er eerst van *associations* en vervolgens van *réunions* gesproken wordt. En dit is natuurlijk; het ligt in den aard der zaak; er zijn gewigtige onderscheidende kenmerken van de genootschappen: duurzaam bestaan, bepaald doel, zekere inrigting, erkend bestuur; alle zoovele kenteekenen, die niet bij eene bloote vereeniging worden gevonden; haar bestaan is slechts tijdelijk, zij heeft geene vaste inrigting. Wij hebben dus hier voor ons een bloot regt van te zamen komen, zich te vereenigen, maar daaronder wordt niet verstaan het regt, om genootschappen of clubs in te stellen. En wanneer dus die bekende leeraar (COQUEREL) zeide:

«dat de wet niets anders moest behelzen dan dit: *Les clubs sont interdits*, » dan kunnen wij zeggen, dat dit in Nederland in eene ruime mate het geval is; althans wij vinden ten aanzien der *associations* in het Strafwetboek zulke beperkende bepalingen, die kunnen blijven bestaan en gehandhaafd worden, niettegenstaande het regt van vereeniging in de Grondwet zij opgenomen.

Maar dat regt van vereeniging heeft vele wisselvalligheden te ondergaan gehad. Aanvankelijk in een uitgestrekten zin begrepen, werd het later ingekort en nog meer ingekort, en eindelijk werd er gezegd: de wet regelt en beperkt het «*in het belang der openbare orde.*» Wat zal dat beteekenen? Wat is openbare orde? Het is een woord van wijden omvang. Men zie Carré, *Les lois de l'organisation et de la compétence des jurisdictions civiles*, tome I, partie II, livre 1, titre II, art, 90, n°. 124:

«*L'ordre public.* Il est plus facile de sentir ce qu'expriment ces «expressions que de les définir. Aussi tous les auteurs, qui avaient «à expliquer les nombreuses définitions des lois, où elles se trouvent, «s'en sont ils abstenus. Nous essayons d'y suppléer en disant que «par ces mots le législateur entend *la disposition ou arrangement «suivant lequel la société civile est constituée avec les moyens de «se maintenir dans l'état, où la place cette constitution.*»

De meeste regtsgeleerden hebben zich dus onthouden van het te verklaren en eene wettelijke uitlegging er van te geven. Het beteekent de orde in den Staat en al wat daartoe in betrekking staat; het beteekent alles wat de Staat vergt, ten einde het doel te treffen, welks verwezenlijking hij zich voorstelt. Ik kan vrede hebben met die uitdrukking; zij is voor mij genoeg, vooral zoo ik in overweging neem, dat de wet het regt regelt niet alleen, maar ook beperkt. Dat regt van vereeniging kan dus niet uitgeoefend worden dan op de wijze, welke de wet voorschrijft, en daarenboven moet de wet het aan banden leggen. Wij zouden inderdaad kunnen zeggen: Er wordt hier een regt en eene vrijheid gegeven, die onbeduidend is. Ik moet bekennen, dat daarin veel waars is gelegen, en dat, wanneer men mij vraagt, of ik zoodanige vrijheid en zoodanig regt in de Grondwet zou willen opnemen, ik die vraag ontkennend moet beantwoorden. Maar zoover gaat mijne inschikkelijkheid en toegefelijkheid, dat ik alles wat taal en stijl betreft en zoodanige vrijheden, waarvan geen misbruik kan worden gemaakt, gaarne toegeef, maar geene vrijheid, die niet met de handhaving der openbare orde in overeenstemming kan worden gebragt. Want op mijn vaandel voer ik wel het opschrift: *vrijheid voor allen in alles*, maar ook *handhaving der openbare orde;* en wanneer die openbare orde in gevaar is, dan wisch ik dat andere opschrift uit, en dan blijft er alleen staan: *handhaving der openbare orde.* Orde is de eerste behoefte in den Staat, daarna komt de vrijheid,

en omdat ik dat in de bestaande Grondwet wel in het oog gehouden vind, omdat ik zooveel vrijheid vind opgenomen, als waarvoor het volk vatbaar is, en zooveel kracht aan het openbaar gezag zie verleend, als ter beteugeling der vrijheid noodig is, opdat zij niet in losbandigheid ontaarde, daarom wil ik die bepaling houden in de Grondwet; en indien ik daarin afga van mijn beginsel, dan is dit, omdat deze vrijheid onbeduidend is

Ik bepaal mij uit dien hoofde bij hetgeen betreft de hervorming der staats-inrigting, en ik deel niet in het gevoelen van hen, die zooveel vrijheden aan de Nederlandsche Natie geschonken willen zien, dat zij het welligt eenmaal zullen betreuren ze te hebben verleend. Ziedaar mijn gevoelen omtrent het regt van vereeniging; en als ik het zóó opvat (en zoo moet ik het opvatten), dan vind ik daardoor gelegenheid, mijne stem ten voordeele van dit wets-ontwerp uit te brengen.»

XIII. De heer KIEN zegt het woord gevraagd te hebben, ten einde te verklaren, dat, zoo hij tegen dit wets-ontwerp stemmen zal, hij dit niet doen zal uit hoofde van het bezwaar, dat door anderen tegen art. 15 van het ontwerp in het midden gebragt is, maar uit hoofde van de bepaling, in art. 5 voorkomende, volgens welke de wet provinciën en gemeenten zal kunnen vereenigen of splitsen. Hij deelt in de bedenkingen, die daaromtrent reeds in het midden gebragt zijn; ook hij kan zich niet overtuigen van de noodzakelijkheid, om aan den gewonen wetgever de bedoelde bevoegdheid te geven. De spreker merkt op, dat vroeger door de Regering zelve betwijfeld werd, of uit eene vereeniging van gewesten zoo groote bezuiniging zou voortvloeijen. In de verklaring van den tegenwoordigen tijdelijken minister van Justitie van den 13den Mei jl. leest men dienaangaande het volgende: «In het *binnenlandsch bestuur* gelooven wij niet, dat eene vernietiging der bestaande gewesten voor alsnog bijval zoude vinden in den geest der Natie: en wij kunnen daarin ook zoo groote bezuiniging niet zien, daar grootere verdeeling weder tot kleine besturen in onderdeelen aanleiding zou geven.» De nuttigheid der bepaling verliest, in des sprekers oog, ook voor de voorstanders van eene vereeniging van provinciën, grootelijks hare kracht, nu het brengen van veranderingen in de Grondwet voor het vervolg zooveel gemakkelijker zal worden, en het dus, zoo eene andere indeeling van het Rijk als die in provinciën later algemeen bijval mogt vinden, het geene zoo groote moeijelijkheid meer zal opleveren, zoo de grondwetgever daarover beslissen moet. De onzekerheid, die uit de bepaling van art. 5 voor het bestaan der provinciën zou voortvloeijen, acht de spreker schadelijk voor den gang van het bestuur in die gewesten zelve, en het is uit dien hoofde, dat hij tegen het thans behandelde wets ontwerp stemmen zal.

XIV. De heer NEDERMEIJER VAN ROSENTHAL zegt hoofdzakelijk: «Na hetgeen heden ochtend en dezen avond is gezegd, kan ik volstaan met slechts een enkel woord in het midden te brengen. Gij zult niet verwachten of verlangen, dat ik op alles, wat er bij deze beraadslaging gezegd is, zal terugkomen. Dit ligt ook niet in mijne bedoeling; maar, na aandachtig de beraadslagingen te hebben gevolgd, neem ik de vrijheid, om, met het oog op het hoog gewigt der thans besprokene zaak, de vraag te opperen, of het niet eene èn door de Regering èn door de leden der Kamer erkende waarheid is, dat het regt van vereeniging is een natuurlijk regt, een regt, dat niet eens eene bekrachtiging door eene wet noodig heeft, en of het verder niet eene èn door de Regering èn door de meerderheid der leden erkende waarheid is, dat de maatschappij het regt behoort te hebben, om de uitoefening van dat regt schadeloos te maken. Over die beide waarheden is men het, meen ik, eens; en indien dus werkelijk niet meer dan dit in de redactie der Grondwet wierd gevonden, dan zoude hier zeker niemand tegenstreven. Als dat regt erkend is, maar tevens geschorst en beperkt kan worden, dan is het onschadelijk, dan heeft Nederland er niets van te vreezen. Ook ik maak dan geen bezwaar; maar opdat men gerust zij, dat het in de toekomst niet ten kwade kan werken, is het noodig, dat men zeker wete, dat men zich nimmer ten nadeele van den Staat op dat regt zal kunnen beroepen, dat ten allen tijde die vrijheid van vereeniging beperkt zal kunnen worden, en zoo doende het welzijn van den Staat verzekerd zal blijven. Het is daarom, dat ik het woord verlangd heb, opdat, bij de aanstaande beantwoording door den minister van de verschillende bij deze beraadslaging geopperde bedenkingen, duidelijk ten aanhoore van het volk de zin dezer woorden blijke. Wanneer die zin zal blijken overeen te stemmen met den geest, waarin men bij deze beraadslaging gesproken heeft, dan zal dit mij overhalen, om mijne goedkeurende stem aan het tegenwoordig wets-ontwerp te schenken.»

XV. De heer SCHOONEVELD zegt: «Ik vraag even het woord; niet om den laatsten spreker te beantwoorden, want dit zullen de ministers doen; en moest ik antwoorden, dan zou ik herinneren aan art. 291 van den Code Pénal. Het Fransche wetboek kende het regt van vereeniging niet toe, dan onder zekere voorwaarden, en in het laatstelijk voorgedragen gedeelte van ons nieuw Strafwetboek is mede aan beperking van dat regt gedacht. De bevoegdheid tot beperking van dat regt toe te kennen, gelijk in art. 15 geschiedt, is met dit een en ander geheel overeenkomstig; maar het was in verband daarmede dan ook noodig, van die bevoegdheid iets in de Grondwet te zeggen.

Maar ik wensch bijzonder te antwoorden het geachte lid uit Zuid-Holland (den heer VERWEY MEJAN), die in de uitdrukkingen: *openbare*

orde en *openbare orde en rust* eenig verschil heeft gezien en wel zooveel, dat hij daarom al wat ten aanzien van art. 15 gezegd is, voor niets wil rekenen. Ik meende inderdaad, dat men, na de opzettelijke uitmuntende uiteenzetting van den zin der 2de alinea van art. 15, door den laatsten spreker van heden morgen (den heer VAN RIEMSDIJK) gegeven, niet doof zou zijn voor rede, en geene zwarigheid meer in dit artikel zou vinden; en toch heeft men nog getracht met zoodanige spitsvindige onderscheiding zwarigheid daartegen te maken, en wel zoo groote zwarigheid, dat men van de oplossing daarvan zijne stem zou afhankelijk maken. Maar wat kon men nu toch sterker zeggen in deze wetsbepaling, dan dat de uitoefening van een regt zal worden geregeld door de wet, en dat het zal worden beperkt door de wet? Die vrijheid, aan den wetgever hier gegeven, is zoo sterk, dat ik mij geen geval kan denken, waarin hier niet zou voorzien zijn. Het regt wordt erkend, omdat wij leven onder eene wetgeving, die de uitoefening van dat regt zoo moeijelijk maakt, dat zij kan geacht worden deze als het ware te verbieden. Maar nu wil men waken voor de maatschappij, en nu voegt men er bij: de wet regelt en beperkt de uitoefening van dat regt. Stelt u nu eens voor, dat er zijn, die eene vereeniging willen houden — want ik ben het eens met den spreker uit Utrecht, dat hier alleen aan vereenigingen, *réunions*, niet aan *associations*, gedacht moet worden — dan zal voor dat geval bij de wet bepaald kunnen worden, dat er eene voorafgaande kennisgeving aan de overheid gedaan zal moeten worden; en als er dan gevaar te duchten is, dan zal de wet de bevoegdheid kunnen toekennen, om de uitoefening van het regt te beperken. Welk denkbeeldig kwaad anderen daarin mogen zien, ik voor mij vind er niets tegen in te brengen, en art. 15 beteekent inderdaad niet meer. Het was noodig, het regt van vereeniging in beginsel te erkennen, en zoo als nu de wet is geredigeerd, acht ik het niet mogelijk, daarin eenig kwaad te zien. Ik hoop, dat dit genoegzaam zal zijn, om den spreker uit Zuid-Holland van zijne denkwijze terug te brengen.»

XVI. De heer KNIPHORST zegt: «Ik wensch eene opmerking te maken betreffende de redactie van art. 15, waarin mijns inziens inderdaad is uitgedrukt, dat de ingezetenen thans het regt hebben van vereeniging, omdat daarin gezegd wordt, dat dat regt wordt *erkend*. Wanneer nu de Regering, die deze bepaling heeft voorgedragen, geene zoodanige kracht van interpretatie daaraan geeft, dat het bepaaldelijk strekken zou, om te verklaren, dat vroeger dat regt heeft bestaan, dan ben ik tevreden. Maar als hier eene interpretative bedoeling is, dan vraag ik, of dit artikel, zoo als het dáár is geredigeerd, niet werkelijk onderstelt, dat dat regt reeds vroeger heeft bestaan? En wat zullen dan diegenen, die vroeger veroordeeld zijn ter zake van vereeniging, in hun gemoed moeten voelen? Dit, dat eene vorige

Regering, niettegenstaande reeds vroeger dat regt bestond, zoodanige veroordeeling heeft doen uitspreken. Ik vraag het, of dan in de bepaling niet ligt opgesloten, dat de Regering vroeger verkeerdelijk vereenigingen heeft verboden, en hen, die er aan deel namen, ten onregte lijfstraffelijk heeft vervolgd? Ik vraag het, of op die wijze niet door de nieuwe Regering te dezer zake een blaam geworpen zal worden op de oude? »

XVII. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VOOR DE ZAKEN DER ROOMSCH-KATHOLIJKE EEREDIENST geeft te kennen, dat hij inlichtingen wenscht te geven nopens de Limburgsche aangelegenheid, en zegt:

« Het zal niet vreemd schijnen, dat ik over dit ontwerp spreek, wanneer men zich herinnert, dat Zijne Majesteit mij met eene bijzondere zending naar Limburg heeft gelieven te belasten.

Ik zal in korte trekken de in- en uitwendige aangelegenheden van dat hertogdom behandelen.

Den 24sten Julij jl. ben ik, op last des Konings, als buitengewoon commissaris naar Limburg vertrokken, om aldaar de geschokte rust en orde te herstellen, en het gezag des Konings te doen eerbiedigen.

Door de krachtdadige medewerking der hoofd-autoriteiten van dat gewest onderstenud, en door den goeden geest van vele ingezetenen geholpen, is het mij gelukt, zonder geweld, enkel door magts-ontwikkeling en eene vastberadene houding, het doel mijner zending te bereiken.

Toen ik den 7den dezer maand Maastricht verliet, was het gezag in zijne volkomene vrije werking door geheel Limburg hersteld, de wet geëerbiedigd en de openbare rust verzekerd.

Dien goeden uitslag heeft de Regering hoofdzakelijk te danken:

1°. aan de eenstemmige vastberadenheid der hoofd-autoriteiten in dat gewest;

2°. aan den weldadigen invloed van het geestelijk gezag, hetwelk, getrouw aan zijne roeping, vredestichtend heeft medegewerkt;

3°. aan de bedaarde en krachtige houding der troepen, zamengesteld zoowel uit Limburgers als uit militairen, tot andere Nederlandsche gewesten behoorende;

4°. aan de volijverige en moedige bedrijvigheid der Koninklijke maréchaussée; en *eindelijk* bovenal aan het gezond verstand en de goede geaardheid der Limburgers zelven, die, een oogenblik door logenachtige beloften, — zoo als de afschaffing der belastingen, en zelfs de teruggave der reeds sedert 1839 betaalde belastingen — misleid, op de roepstem der Regering spoedig begrepen, dat regeringloosheid en wanorde de ergste plagen zijn, die de maatschappij bedreigen en teisteren kunnen.

Deze waren de vereenigde hulpmiddelen, die aan mij de taak gemakkelijk maakten, en haar tot een goed einde deden brengen. Die-

zelfde middelen zullen in dat gewest de rust en de orde bestendigen en de Regering heeft het vast vertrouwen, dat de bewoners van Limburg, het oor sluitende voor alle baatzuchtige inblazingen, hun welbegrepen belang zullen raadplegen, met gelatenheid, in rust en orde, voorzigtelijk zullen afwachten, wat in den algemeen verwikkelden en geschokten toestand van Europa de toekomst aan hun gewest, even als aan andere landen, voorbereidt.

Bij het voeden van dat vertrouwen mag men betreuren datgene, wat heden avond door den eersten spreker is in het midden gebragt. Immers, het komt mij voor, dat zijne redevoering (welker snelle voorlezing ik, ondanks de meeste aandacht, schier niet heb kunnen volgen) eene soort van *philippique* was tegen de Regering, wier onhandigheid, onbekendheid, en wat niet meer, door dien spreker als de voornaamste oorzaken schijnen te zijn gekenmerkt van de gebeurtenissen, welke het hertogdom Limburg beroeren.

Het zij mij vergund daartegen in de eerste plaats te mogen aanmerken, dat een ander vertegenwoordiger, even als de bedoelde spreker uit Limburg afgevaardigd, eene geheel verschillende voorstelling, een juist omgekeerd tafereel der zaken van dat hertogdom heeft geleverd, zoodat zijne redevoering voor het minst als tegenhanger van die *philippique* mag gelden. De omstandigheid, welke daaraan meer gewigt schijnt te mogen doen hechten, bestaat daarin, dat die andere vertegenwoordiger onder den indruk der verwikkelingen in Limburg is gekozen, juist in eenen tijd, toen zijne committenten het volle gewigt der bestaande moeijelijkheden konden waarderen. Men mag dus in dezen vertegenwoordiger gewis eenigzins meer de tolk van het oogenblik erkennen; daar toch *gene*, als zijnde twee jaren geleden herkozen, zeker zulk een versch mandaat niet heeft, om over de tegenwoordige gesteldheid en belangen van Limburg, in den zin of naar de inzigten der Staten van dat gewest, te oordeelen.

Ik meen dan ook, dat, als de zoozeer tegen elkander strijdende redevoeringen dier twee vertegenwoordigers aan het onbevangen oordeel van het denkend gedeelte van Limburgs inwoners wierden onderworpen, de voorstelling of het tafereel van den spreker, die heden avond zich het eerst heeft doen hooren, weinig bijval zou verwerven.

Die meening is niet gewaagd; zij rust bij mij op *eigene bevinding*. Het is zoo gemakkelijk te zeggen: « de ministers kennen Limburg niet.» Maar wanneer men den anderen vertegenwoordiger den toestand van Limburg en deszelfs belangen heeft hooren afschilderen, zou men veilig mogen antwoorden, dat zijn ambtgenoot Limburg niet kent of deszelfs waarachtige behoeften en belangen niet waardeert.

Ik herhaal het: ik spreek uit eigene bevinding. Ik ben in dat gewest geweest; heb dáár alles zeer naauwkeurig onderzocht, getuigenissen ingewonnen van een groot aantal invloedrijke en deskundige personen. Ik heb er gehoord: leden van plaatselijke besturen en van kamers van koophandel, voorname grondbezitters, lieden van allen stand. Van

allen heb ik geheel andere oordeelvellingen en beschouwingen vernomen; zoodat ik vermeen geregtigd te zijn, om deze vergadering te mogen verzekeren, dat het eenzijdige en misschien niet onbevangen oordeel van den eenen vertegenwoordiger in strijd is met de getuigenissen, door mij met zooveel zorgvuldigheid ingewonnen, welke getuigenissen daarentegen volkomen strooken met die, welke door den anderen vertegenwoordiger in de ochtendzitting van heden aan U Edel Mogenden zijn voorgedragen.

Eindelijk, mag men niet vragen: van welken invloed de aantijgingen en grieven betreffende den geregelden loop van het binnenlandsch bestuur, de belastingen enz. in deze oogenblikken kunnen zijn? Ik ontken het niet, de Limburgers klagen over het drukkende of de ongelijke verdeeling der lasten. Maar is de Regering er dan niet ernstig op bedacht, dat bezwaar, zooveel mogelijk, op te heffen of te verminderen? Bestaat het voornemen niet, om, nadat het veelomvattende werk, hetwelk ons thans bezig houdt, is tot stand gebragt, de uitkomsten daarvan ook in Limburg goede vruchten te doen dragen? Intusschen mag ik niet onopgemerkt laten, dat bij voorbeeld, om van andere zaken niet te gewagen, op de grondbelasting in Limburg slechts 6 opcenten geheven worden, terwijl in andere provinciën des Rijks het getal dier opcenten niet minder dan 13 bedraagt.

Dit zij genoeg over de inwendige gesteldheid van Limburg.

Omtrent de uitwendige aangelegenheden van dat gewest zal ik korter kunnen zijn.

Sedert het antwoord van Regeringswege op de laatste interpellatie, in deze vergadering te dier zake gegeven, heeft de toestand van Limburg, met betrekking tot het buitenland, geene hoegenaamde verandering ondergaan. Er is in dien tusschentijd in deze belangrijke aangelegenheid geen stap ter beslechting, hetzij ten voor- of ten nadeele van Nederland, gedaan. Uwe vergadering kent de beslissing, door de nationale vergadering te Frankfort omtrent Limburg genomen. Die beslissing kent de Regering, even als de Kamer, echter maar alléén door middel van de nieuwspapieren. Officieel is die aan haar, tot den huidigen dag, *niet* beteekend geworden.

Het regt van Nederland, in betrekking tot Limburg, berust op tractaten, op een ongestoord en ten aanzien van geheel Europa erkend bezit; terwijl de Koning en de Staat door de Grondwet en de tractaten ten opzigte van Limburg zijn gebonden.

Vraagt men naar de staatkunde der Regering in deze, het antwoord is: zij rust even als het regt van Nederland op tractaten, welker geldigheid tot heden toe niet is betwist geworden.

De geldigheid der tractaten van 1814 en 1815 moge thans betwijfeld of soms verbroken zijn geworden, de tractaten, in de jaren 1831 en 1839, betreffende België en Nederland, tusschen de groote mogendheden en tusschen deze en de *twee* genoemde koningrijken gesloten, zijn tot heden toe van volle kracht gebleven.

Ik zal de beslissing der nationale vergadering te Frankfort omtrent Limburg hier niet onderzoeken noch beoordeelen. Ik zal er alleen van zeggen, hetgeen een ieder er van zeggen moet, dat die beslissing is eenzijdig; dat de mede-onderteekenaren der tractaten van 1831—1839 haar niet bekrachtigd hebben; dat zij door de meest daarbij belanghebbende partij, door Nederland, niet is erkend, en dat zij ook door Nederland niet is *ondergaan* (subie); zoodat uit die beslissing tot den huidigen dag niet eens een feitelijke toestand, *un fait accompli*, is geboren geworden. Dienvolgens is de toestand van Limburg en deszelfs betrekking tot den Duitschen Bond nog in dezelfde verhouding als vóór die beslissing.

Maar, zal men welligt vragen, en het is reeds gevraagd, welke staatkundige gedragslijn zal de Regering in deze verwikkeling volgen? « De Regering moet zulks weten,» heeft een vertegenwoordiger uit Utrecht gezegd; « zij behoort die gedragslijn reeds bepaald te hebben, «want zij heeft die beslissing kunnen en moeten vooruitzien. « Ik antwoord daarop, Edel Mogende Heeren, met allen eerbied voor de Kamer, dat de Regering zich van de mededeeling harer beschouwing over dit gewigtig vraagpunt behoort te onthouden. Gezonde staatkunde en de voorschriften der eenvoudigste voorzigtigheid leggen haar voor alsnog alhier een gebiedend stilzwijgen op. Dit stilzwijgen echter behoor ik voor deze Kamer te regtvaardigen.

Openbaarheid is zeker iets, wat den constitutionnelen regeringsvorm het meeste aanbeveelt. Openbaarheid is haar schoonste titel, haar beste waarborg. Die openbaarheid moet in de uitgestrektste beteekenis gelden in zaken van *binnenlandsch* bestuur; maar *niet even onbeperkt* kan of mag men ze vorderen ten aanzien van *buitenlandsche* aangelegenheden.

Dit bevestigt immers de Grondwet, waaronder wij nog leven (art. 57). Dit ook erkent de gewijzigde Grondwet, welke aan uwe overwegingen is aangeboden.

Indien dan ontijdige openbaarmakingen omtrent buitenlandsche geschilpunten in het algemeen gevaarlijk voor het belang en de zekerheid van het Rijk, en vaak schadelijk aan de regelmatige beslechting dier geschilpunten zelve worden beschouwd, *hoeveel te meer* zou dit niet te duchten zijn, in het geval, wanneer eene mogendheid van den tweeden of derden rang zich met een staat van den eersten rang in moeijelijkheid gewikkeld ziet.

Om zich te overtuigen, hoe gebiedend soms de voorzigtigheid het zwijgen oplegt aan den staatsman, behoeft men slechts te raadplegen het gebeurde in de afgeloopene week te Parijs en te Londen. Ook dáár hebben de ministers dier magtige rijken, welke door talrijke vloten en legers aan hunne staatkunde alle klem kunnen bijzetten, voorzigtigheidshalve gemeend, op interpellatiën, betreffende hunne verhouding tot het buitenland, niet te mogen antwoorden.

Sommige der zake kundigen gaan zoover, van te gelooven, dat de ministers van een dier rijken thans zeer betreuren de vrije uitboezemingen, welke een hunner voorgangers zich omtrent diezelfde buitenlandsche aangelegenheden veroorloofde.

Wanneer dan ministers van zulke magtige rijken zoo omzigtig zijn in hunne mededeeling omtrent buitenlandsche aangelegenheden, mogen dan de ministers van het betrekkelijk zwakkere Nederland eene mindere mate van behoedzaamheid aanwenden?

Of zouden de ministers hier te lande, ter gelegenheid van eene verwikkeling met het buitenland, die pas in hare geboorte is, nu reeds, stout op hun goed regt, in het openbaar en ten aanhooren van geheel Europa, luide moeten verkondigen: dit wil Nederland! dit zal Nederland!

Mij dunkt, het antwoord is: de Hemel behoede Nederland tegen zulke onberaden en onvoorzigtige ministers!»

XVIII. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN JUSTITIE neemt het woord en zegt hoofdzakelijk:

«EDEL MOGENDE HEEREN!

Omtrent het thans in behandeling zijnde wets-ontwerp behoef ik slechts stil te staan bij twee punten, te weten: het regt van vereeniging, en de splitsing en bijeenvoeging van provinciën bij de wet.

I. Wat het eerste punt aangaat, dacht ik inderdaad, dat, na de uitgewerkte en logische rede van den laatsten spreker van heden morgen, het niet noodig zou geweest zijn, daarover nog het woord te voeren. Maar nu heeft men van de Regering eene nadere uitlegging verlangd, en men heeft zelfs verklaard, daarvan zijne stem afhankelijk te zullen maken. Ik meen, dat ik volkomen zal voldoen aan hetgeen men bedoeld heeft, door eenvoudig aan U Edel Mogenden voor te leggen, hoe ik en mijne ambtgenooten de bepaling van art. 15 steeds hebben verstaan. Ik kan niet instemmen met die leden, die meenen, dat dit artikel niet in de Grondwet moest zijn opgenomen geworden. Ik geloof integendeel met een der eerste sprekers uit Zuid-Holland, dat de Grondwet ook bepaaldelijkt strekt en strekken moet, om regten en vrijheden te erkennen en daardoor te verzekeren. Met hetzelfde regt, waarmede men thans zegt: «het regt van vereeniging ligt in de natuur, het is dus nutteloos er melding van te maken,» met hetzelfde regt zou men kunnen zeggen: «waartoe de vrijheid van drukpers in de Grondwet geschreven? Drukken is toch niet anders dan copiëren, en daartoe heeft men volle vrijheid;» met hetzelfde regt zou men kunnen vragen: «waartoe is in de Grondwet opgenomen, dat elk zijne godsdienstige meeningen met volkomen vrijheid belijdt? Niemand immers wordt daarin thans verhinderd?» met hetzelfde regt zou men kunnen zeggen: «waartoe het regt van vrij verkeer en vrije briefwisseling met

de hoofden der onderscheiden kerkgenootschappen uitdrukkelijk vermeld? De uitoefening van dat regt is immers sinds dertig jaren niet verhinderd?» Zoo zijn er vele regten, die onbetwistbaar behoorden te zijn, maar neem die alle nu uit de Grondwet weg, en deze wordt in mijne oogen een ligchaam zonder geest.

En hoe moet men die regten en vrijheden nu verstaan? Zeer eenvoudig: aan de ingezetenen moet zooveel mogelijk de natuurlijke vrijheid worden gegeven, maar in de maatschappij offert elk een deel van die vrijheid op ter verzekering der openbare orde, en dat deel moet niet grooter zijn dan noodig is, maar ook zoo groot, als de omstandigheden het vereischen. De maatschappij heeft het regt, zich te verdedigen, en dat regt regelmatig uitoefenende, vordert zij van hare leden de opoffering van zoodanig deel hunner vrijheid, als tot behoud der orde noodig is.

Dat alles nu vindt men uitgedrukt in de Grondwet. Men vindt er de erkenning van een regt, dat in elke maatschappij moet bestaan, het regt van vereeniging; maar dat regt is niettemin soms in twijfel getrokken, wij kennen voorbeelden daarvan, ik zal ze niet behoeven op te sommen. Wat voorheen is gebeurd, dat kan ook morgen gebeuren, en de wet spreekt ook voor de toekomst. Wij stelden daarom in de Grondwet de eenvoudige bepaling: «Uw natuurlijk regt is verzekerd, maar de wet regelt de uitoefening!» zoo las men in het ontwerp der Regering en ik meende, dat daarmede reeds genoeg bepaald was tot verzekering van orde, rust en openbare zeden. Hij, die de uitoefening van het regt van vereeniging regelt, moet bepalen hoe, waar en wanneer dat regt zal worden uitgeoefend, en dat bepalende, geeft hij de middelen aan de hand, om de maatschappelijke orde te verzekeren.

Er is evenwel twijfeling en bezwaar gerezen, en er moest geen bezwaar overblijven, want in de memorie van beantwoording (en dat is een blijvend stuk) heb ik duidelijk verklaard, hoe de Regering de zaak verstond en dat zij vereenigingen en vergaderingen aan voorwaarden en beperkingen wilde verbinden, welke de rust kunnen en moeten verzekeren. Ik zou niet medewerken tot daarstelling dezer Grondwet, als ik niet meende, dat daarop eene krachtige regering konde worden gevestigd. Op uw verlangen is het oorspronkelijk voorschrift gewijzigd en leest men nu: «de wet regelt *en beperkt* de uitoefening.» Die beperking, ik zeg het den spreker uit Gelderland na, moet naar de omstandigheden zich wijzigen. In gewone tijden zal de uitoefening van het regt slechts aan algemeene voorwaarden en geringe beperking onderworpen zijn, maar de wet moet ook het oog hebben op tijden van onrust, zij zal ook daarin moeten voorzien. En hoe ver zal nu die beperking bij de wet wel kunnen gaan? Geheele uitsluiting van vereeniging bestaat zelfs niet in een staat van beleg; en toch verbiedt men dan, dat eene vereeniging uit meer dan bijv. 3 of 4 of 5 personen

zal mogen bestaan. Welnu, dat is dan in dien toestand de beperking van het regt van vereeniging; zoo ver kan de wet in den uitersten nood gaan. Wat hebben we dus? We hebben aan de eene zijde het regt van allen, om zich te vereenigen en te vergaderen, en aan den anderen kant zien wij het belang der maatschappij gewaarborgd, doordat men, als de omstandigheden het vorderen, dat regt zoodanig kan inkrimpen, dat alle schending der maatschappelijke orde onmogelijk wordt.

Hoe kan men, gelijk een spreker uit Zuid-Holland, beweren, dat eene regeling en beperking in het belang der openbare orde het behoud van rust en openbare goede zeden zouden uitsluiten, omdat een dier woorden elders uitdrukkelijk bij het woord *orde* is gevoegd? Hoe is het mogelijk aan openbare orde te denken, als men de publieke rust stoort of openbaar de goede zeden schendt?

Ik vertrouw door het gezegde alle gedane opmerkingen te hebben beantwoord, en beroep mij overigens met volkomen gerustheid op hetgeen door den laatsten spreker van heden morgen is aangevoerd.

II. Nu nog een woord over de splitsing en vereeniging van provinciën. Daaromtrent zijn aanmerkingen gemaakt door twee achtenswaardige leden uit Utrecht, wier redevoeringen ik heden morgen met het grootste genoegen heb aangehoord, en van wier wenken de Regering voor een deel gebruik heeft gemaakt. Wat nu die provinciën betreft, ik geloof niet, dat in eenig rijk, waar eenheid bestaat, de bepaling der onderdeelen van dat rijk eene constitutionnele bepaling uitmaakt. De opnoeming der provinciën in de Grondwet, zonder die bij de wet te mogen splitsen of vereenigen, is eenvoudig een overblijfsel van het oude federative stelsel, dat thans te niet is. En het is juist om die vernietiging aan te duiden, het is om de eenheid van het Rijk der Nederlanden aan te toonen, dat thans aan de wet is overgelaten de splitsing of vereeniging der provinciën. Indien in de Grondwet eene constitutionnele vestiging omtrent het aantal der provinciën wierd opgenomen, zou men dit met hetzelfde regt ten aanzien van bijzondere gemeenten kunnen vorderen; en toch zal ieder erkennen, dat zulks strijdig zou zijn met alle denkbeeld van eenheid. Ik geloof bovendien de sprekers gerust te kunnen stellen. Indien het waarheid is, dat in elk onzer eene voorliefde bestaat voor het gewest, waarin wij geboren zijn of onze woonplaats hebben; als de een er nog eene eer in blijft stellen, om te zeggen: ik ben een Gelderschman, de ander, ik ben een Hollander, en wat dies meer zij; — zoo lang die neiging blijft bestaan, Edel Mogende Heeren, dan heeft men hier voor geene vereeniging te vreezen. Maar het oogenblik kan komen, dat men anders denkt, dat men minder gehechtheid zal hebben voor dat afzonderlijk gewest, en er meer aan zal hechten om zich in het algemeen *Nederlander* te noemen; en dan zal de tijd dáár zijn, om die verandering in de verdeeling van het Rijk te doen plaats grijpen. Maar gelooft mij, die tijd is nog verre, zeer verre af, en ik herhaal daarom ook

met volle overtuiging, wat ik den 13den Mei jl. verklaarde, dat ik het nut nog niet kan inzien van eene vernietiging der bestaande gewesten.

Ik geloof hiermede, Edel Mogende Heeren, de geopperde bezwaren genoegzaam te hebben opgelost.»

XIX. De heer VAN GOLTSTEIN neemt andermaal het woord en zegt: «Ik ben genoodzaakt met een enkel woord te antwoorden op hetgeen door Zijne Excellentie den minister voor de zaken der Roomsch Katholijke Eeredienst tegen mij ten opzigte van Limburg is gezegd geworden. Het scheen uit de woorden, die door Zijne Excellentie gebezigd werden, alsof ik inlichting zou hebben gevraagd ten aanzien van onze buitenlandsche betrekkingen. Ik moet verklaren, dat ik geen enkel woord heb gebezigd, dat de minste betrekking had op het uitlokken van zoodanige verdediging, als Zijne Excellentie heeft in het midden gebragt. Ik heb enkel gezegd, dat ik niet bevredigd was door hetgeen mij in het comité-generaal was geantwoord, maar tevens dat ik daarop niet wilde terugkomen; en dus waren al die redeneringen tegen het aandringen op ophelderingen niet noodig. Ik gevoelde zeer wel, dat, al mogt ik ook in het comité-generaal daarop hebben aangedrongen, zulks in deze openbare zitting in geenen deele te pas kwam. Indien ik mij dus de gemaakte opmerking heb moeten getroosten, zoo geloof ik toch, dat ik door mijne woorden daartoe geene aanleiding heb gegeven.»

XX. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VOOR DE ZAKEN DER ROOMSCH-KATHOLIJKE EEREDIENST neemt nogmaals het woord en zegt:

«EDEL MOGENDE HEEREN!

Ik zal op het gezegde van den laatsten spreker alleen antwoorden, dat, zoo mijne aanteekeningen juist zijn, die spreker heeft gezegd, in het comité-generaal geen bevredigend antwoord te hebben ontvangen; dit is mijnsinziens even zoo goed, alsof die spreker zijne interpellatie hernieuwde, en daarom heb ik gesproken in den zin als geschied is.»

Daar niemand meer het woord verlangt, worden de beraadslagingen gesloten.

Daarop gaat de Vergadering tot de hoofdelijke stemming over en wordt daarbij het wets-ontwerp met 48 tegen 8 stemmen *aangenomen*.

VOOR hebben gestemd de heeren: *Lycklama à Nyeholt*, *Luyben*, *Mackay*, *Geradts*, *van Rijckevorsel*, *Cost Jordens*, *Mutsaers*, *Bots*, *Storm van 's Gravesande*, *Anemaet*, *Enschedé*, *Corver Hooft*, *Nedermeijer van Rosenthal*, *Corneli*, *Smit*, *Borski*, *Gouverneur*, *Star Busmann*, *Nederburgh*, *de Kempenaer*, *Duymaer van Twist*, *van Heemstra*, *Timmers Verhoeven*, *van Heloma*, *Hiddema Jongs-*

ma, de Jong van Beek en Donk, de Man, van Naamen, Telting, van Beeck Vollenhoven, Faber van Riemsdijk, van Sasse van Ysselt, van Dam van Isselt, Opperdoes Alewijn, Kniphorst, Uytwerf Sterling, van Panhuys, de Monchy, van Harencdrspel, Wichers, de Weichs de Wenne, van Goltstein, Gevers van Endegeest, Romme, Schooneveld, Hoffman, van Haersolte en de voorzitter.

TEGEN hebben gestemd de heeren: *Bijleveld, Egter, Verwey Mejan, Kien, Hooft, Nap, Menso* en *van Leeuwen.*

BERAADSLAGINGEN OVER ONTWERP II.

Zitting van Zaturdag, 19 Augustus.

I. De heer COST JORDENS heeft het eerst het woord en zegt: «Er komen in dit hoofdstuk zijdelings of regtstreeks drie zaken voor, welke meerdere of mindere veranderingen hebben ondergaan, over welke ik met een enkel woord mijn gevoelen wenschte te zeggen. Het zijn *de Staten-Generaal* in twee kamers, *het bestuur der koloniën* en *de Raad van State.*

I. Wat *de Staten-Generaal* betreft, heeft het mij verheugd, dat de Regering het stelsel van twee kamers met kracht heeft voorgestaan. En zij deed dit, mijns inziens, ook op goede gronden. Ik geloof ook inderdaad, dat geene regering denkbaar is tegenover eene éénige, door het volk gekozene, in het openbaar beraadslagende, vertegenwoordiging. En al ware het alleen om alle overijling voor te komen, om tijd van beraad, welke steeds tot bedaarde overweging leidt, te winnen, zoude eene Eerste Kamer of tweede deel der Vertegenwoordiging noodzakelijk zijn. Eene Eerste Kamer moet een dam zijn voor bezadigde, meer behoudende, beginselen, als de driften, in oogenblikken van opgewondenheid, dat bedaard overleg hebben verbijsterd. Zij moet zoodanige dam zijn, zonder redelijken vooruitgang te kunnen belemmeren.

Hoe nu zoodanige kamer behoort te worden ingerigt, is een vraagstuk van eenigzins moeijelijken aard, dat op verschillende wijze wordt opgelost. Hoe uiteenloopend de inzigten dienaangaande zijn, zal ik U Edel Mogenden niet behoeven te herinneren. Ik heb daartoe slechts naar de tusschen de Regering en de Kamer gewisselde stukken te verwijzen.

Het is mijn doel niet, die verschillende denkbeelden hier op te halen, omdat ik alleen mijn gevoelen over het voorgedragene wilde zeggen.

Zoo als zij nu is voorgesteld, kan ik daarmede vrede hebben. Even als aan velen van U Edel Mogenden was het ook mij wenschelijk voorgekomen, dat men zich ten aanzien der verkiesbaren niet enkel tot het bezit en vermogen had bepaald, maar daarbij, althans ook gedeeltelijk, zoogenoemde categoriën had genomen: notabiliteiten van verstand, talent, bekwaamheid en ondervinding, immers voor zoovere die op eene bepaalde wijze waren aan te duiden. Ik had gaarne ge-

zien, dat de Regering aan dat verlangen was te gemoot gekomen. Doch toen ik zag, dat zij dit bezwaarlijk achtte, heb ik met velen van U Edel Mogenden krachtig op verhooging van het aantal kiesbaren aangedrongen, dat nu tot een redelijk cijfer gebragt is. Werkelijk is daardoor aan den wensch naar categoriën eenigermate te gemoet gekomen. Zoo als die kamer nu zal zijn zamengesteld, wil ik gelooven, dat zij werkelijk niet ongeschikt zal zijn, om het voorgestelde doel te bereiken, en bij de openbaarheid hunner beraadslagingen vertrouwen zal kunnen inboezemen. Ik meen voor het bereiken van dat doel grond te vinden ten aanzien der verkiesbaren daarin, dat gegoedheid gehechtheid medebrengt aan den grond, aan rust, aan redelijk behoud van het bestaande, terwijl de langere duur der benoeming eene vastheid zal medebrengen, die nuttig kan werken en ook van de Provinciale Staten goede keuzen mogen verwacht worden.

Althans, bij de moeijelijkheid, om beter zamenstel te verkrijgen, wil ik vertrouwen, dat in de voorgestelde kamer door haren oorsprong, hare aftreding en hare ontbindbaarheid van de eene zijde een niet te vaste dam zal bevonden worden tegen verbetering en vooruitgang, en door de vereischten van verkiesbaarheid en duur van zitting van de andere zijde genoegzamen waarborg zal opleveren tegen te sterke werking van het democratisch element eener Tweede Kamer, regtstreeks door het volk verkozen.

Een tweede punt betreft de veranderingen ten aanzien van *het bestuur der koloniën.*

Lang had ik de levendige overtuiging, dat meerdere deelneming van de wetgeving aan dat bestuur nuttig zijn zoude en ik heb daarom ook in het verslag van de Kamer van Maart jl. het gevoelen gedeeld van hen, die althans de reglementen op het beleid der regering, de grondwet voor de koloniën, als ik dit zoo noemen mag, bij de wet wilden vasgesteld zien. Het voorstel, nu gedaan, gaat verder in de bijvoeging, dat ook andere onderwerpen, die koloniën betreffende, door de wet geregeld worden, zoodra de behoefte daaraan blijkt te bestaan. De laatste wijziging, daarin gebragt, bevat naar mijn inzien eene beperking der wetgeving; vroeger gold het enkel de *vatbaarheid*; thans wordt er meer gevorderd: er moet *behoefte* zijn en van die behoefte moet blijken. Het moet vaststaan, dat het onderwerp niet alleen *geschikt is*, om door de wet geregeld te worden, het moet ook blijken, dat het *noodzakelijk is*, *dat het bij de wet geregeld worde* en niet door besluiten des Konings.

Aanvankelijk scheen mij de geheele bijvoeging niet zonder bezwaar, maar de bedenking, dat zonder dezelve de deur zou gesloten zijn voor elke aanvulling van de eenmaal vastgestelde, door de wet te regelen, onderwerpen, welke aanvulling dan toch kon blijken noodzakelijk te zijn, heeft er mij in doen berusten en mag alzoo bij die meening de wijziging, waarvan ik sprak, als eene verbetering beschouwd worden.

De tweede bepaling omtrent het finantie-wezen der koloniën is mij geheel welkom Ik heb ze in mijne afdeeling met te meer kracht ondersteund, toen ik bemerkte, dat de uitlegging der Regering, aan de vroegere voorstellen gegeven omtrent de koloniale rekening en het batig slot, door al de leden der Kamer niet in denzelfden zin werden opgevat. En inderdaad, Edel Mogende Heeren, welke bezwaren waren er niet te voorzien geweest, wanneer eenmaal die bepalingen, grondwet geworden, wederom tot uiteenloopende gevoelens hadden aanleiding gegeven. Die bezwaren worden nu ontweken. De wet kan het onderwerp meer duidelijk en daarenboven meer omstandig regelen en bij minder voldoende regeling kan men daarop meer gemakkelijk terugkomen.

Het derde punt, waarvan ik spreken wilde, betreft den *Raad van State*.

Behalve het weglaten van eenige bepalingen van ondergeschikt belang, heeft de 7de afdeeling van dit hoofdstuk deze verandering ondergaan, dat de zamenstelling en bevoegdheid van dit collegie door de wet zouden geregeld worden, terwijl daarbij de bevoegdheid, om den Koning te adviseren nopens alle voorstellen van wet en maatregelen van inwendig bestuur, als karakter behouden is.

Er zijn tegen dezen Raad van State in de verslagen der Kamer belangrijke bedenkingen in het midden gebragt, en zeer velen hebben de geheele opheffing daarvan verlangd. Die wensch tot opheffing stond hoofdzakelijk in verband met de meer volledige ministeriële verantwoordelijkheid, bij dit ontwerp voorgesteld

Had toch, zoo meende men vroeger, dit collegie als adviserend ligchaam zijne groote nuttigheid, verving het toen als zoodanig die verantwoordelijkheid, door den Koning raad te geven, was het toen de constitutionnele raadsman der Kroon, thans, nu die verantwoordelijkheid volledig zal worden ingevoerd, kon het niet zonder bezwaar geacht worden, dien te behouden, omdat nu de ministers geheel en al de wettige raadslieden der Kroon, en ook voor den gegeven raad geheel verantwoordelijk zijn zullen en moeten. In het constitutionnele stelsel, dat nu meer in werking zal gebragt worden, zoude zoodanig collegie dus niet voegen, en het ministerie zou daarvan niet altijd hulp, wel belemmering en tegenwerking, kunnen ondervinden.

In de tweede plaats werd deze bedenking aangedrongen uit het oogpunt van bezuiniging en vereenvoudiging. De te besparen som zou wel zoo groot niet zijn; maar zou het stelsel van vereenvoudiging en bezuiniging van eenige werking wezen, dan moest ook niets verzuimd worden, wat daartoe kon bijdragen, te minder, dewijl velen in den lande, hoezeer ten onregte dan ook, van de herziening der Grondwet belangrijke vermindering van uitgaven hadden verwacht.

Ik moet bekennen, Edel Mogende Heeren, dat de eerste bedenking, alhoewel misschien eenigermate van theoretischen aard, bij mij niet geheel zonder invloed geweest is, meer ten minste nog dan de laatste,

want ,hoezeer ik het betrachten van zuinigheid en eenvoudigheid in ons staatsbestuur, in deze dagen vooral, ten hoogste aanbevelenswaardig acht, zou ik toch niet gaarne, om eene betrekkelijk geringe som uit te winnen, eené instelling zien opheffen, wanneer die inderdaad nuttig kon werken.

De Regering schijnt met die eerste bedenking niet in te stemmen, want alhoewel zij in den twijfel deelt, of dat ligchaam wel eene volstrekte noodzakelijkheid is, zoo wenscht zij het toch, op eene kleine schaal ingerigt, als onafhankelijk adviserend ligchaam, te behouden, om in tijds den Koning tegen eenen verkeerden gang van zaken te waarschuwen, en hem bij te staan, als zijne dagelijksche raadslieden hem ontvallen.

Deze laatste opmerking is, naar mijn inzien, daardoor voldoende opgelost, dat de Koning in een constitutionnelen staat inderdaad nimmer zonder ministerie is of zijn kan, omdat, bij het aftreden van ministers, deze hunne betrekkingen niet verlaten, vóór dat daarin weder voorzien is.

Maar, wat de eerste betreft, is de wensch tot behoud moeijelijker te beoordeelen, omdat daarvoor bij die memorie van beantwoording geene verdere redenen of uiteenzetting van het denkbeeld wordt aangevoerd, gelijk ik die ook in de memorie van toelichting te vergeefs heb gezocht.

Men heeft in een der verslagen de opmerking gemaakt, en ik heb ze dezer dagen door enkele sprekers hooren herhalen, dat aan zoodanigen Raad waarde en nuttigheid kon worden toegekend, als een blijvend licht voor eene wisselende regering, vooral ten aanzien van de inwendige aangelegenheden des lands en ter bevordering van eenheid in administrative zaken, zaken, die met politieke beginselen en beschouwingen minder in verband staan. En ik moet ook erkennen, Edel Mogende Heeren, dat mij die opmerking niet onjuist is voorgekomen. Voor zaken van dergelijken aard schijnt de raad en medewerking van onafhankelijke en inderdaad bekwame en geoefende staats-ambtenaren van werkelijk nut voor het algemeen belang te kunnen zijn, omdat ook de ministers, bij de veelvuldige werkzaamheden, aan hunne betrekking verbonden, zich met vele aangelegenheden niet voldoende kunnen inlaten, en zich daarbij door anderen zullen moeten doen voorlichten.

Intusschen doet het mij leed, dat èn de memorie van toelichting èn die van beantwoording omtrent de ware inzigten en bedoelingen der Regering weinig ontwikkeling hebben gegeven; althans moet ik bekennen, dat ik deze meer omstandig had wenschen te zien aangewezen.

Om daaromtrent zoo mogelijk meerder licht te verkrijgen, heb ik deze opmerkingen hier ter sprake willen brengen, omdat ik van de eene zijde niet gaarne eene instelling zou willen doen bestendigen, die hindernis of belemmering zou te weeg brengen, noch ook ligtvaardig tot de opheffing

van een staats-collegie zou medewerken, indien dat inderdaad voor
goeden gang van zaken nuttig of noodzakelijk was, en ik ook ni
duchtige redenen aan een zoo belangrijk hoofdstuk der Gron
goedkeuring zou willen onthouden, aan een hoofdstuk; waarin zo
wigtige en doeltreffende verbeteringen zijn aangebragt.

Niet dan *om duchtige redenen*, zeide ik, Edel Mogende Heeren; want ook ik ben het gevoelen van velen uwer toegedaan, dat men hiertoe, in deze oogenblikken en in deze tijden, niet ligtvaardig mag besluiten, en dat onze bedenkingen daartoe van overwegenden aard moeten zijn.

Ook ik, Edel Mogende Heeren, heb de volle overtuiging van het hoogst wenschelijke, dat de herziening der Grondwet spoedig haar beslag verkrijge, en onder de redenen daarvoor wil ik, behalve de veelvuldige verbeteringen, in de ontwerpen zelve vervat, ook niet in de laatste plaats hebben gezet de noodzakelijkheid, dat eene definitive regering aan zoo vele zaken, die regeling noodig hebben, de hand kunne slaan, en dat zoovele intellectuele en materiële belangen der Natie, die dringend voorziening behoeven, meer zullen kunnen behartigd worden dan tot dusver nog geschied is.

Ernstiglijk wil ik tot die daarstelling medewerken en ik hoop daarvan, ook met terzijdestelling van meer ondergeschikte bedenkingen of persoonlijke denkwijze, werkelijke bewijzen te leveren, door goedkeuring te schenken, waar deze mij maar eenigzins mogelijk is.»

II. De heer STORM VAN 'S GRAVESANDE zegt hoofdzakelijk: «Bij den aanvang onzer deliberatiën betrekkelijk de herziening der Grondwet heb ik mij voorgenomen, ten einde de discussiën althans van mijne zijde niet noodeloos te verlengen, zoo weinig en zoo kort mogelijk het woord te voeren. Daarom ben ik in geene algemeene beschouwingen getreden, en wel te minder, omdat ik mij met zeer vele der voorgedragene nieuwe grondwettige bepalingen kan vereenigen. Antecedenten ten opzigte der grondwets-herziening bestaan er ten mijnen aanzien in deze vergadering niet: ik behoef mij dáár dus niet over te verdedigen; zij, die mij herwaarts zonden, en allen, die mij kennen, weten, dat ik sedert lang naar meer vrijzinnige instellingen wensch.

Omtrent enkele punten vermeen ik echter niet geheel te mogen zwijgen en rekenschap van de door mij uit te brengen stem te moeten geven. Ik zal daarbij echter zoo kort mogelijk zijn. Ik zal in geen onderzoek treden, in hoeverre er kan gezegd worden noodzakelijkheid te bestaan, of in welke mate er de Nederlandsche Natie belang bij heeft, dat er thans nog veranderingen gemaakt worden in artikelen van de Grondwet, als bijv. dat, bedoeld bij art. 5 van het in deliberatie zijnde wets-ontwerp, waarin gesproken wordt over de nakomelingen van eene vorstin, die een groot aantal jaren geleden reeds zonder nakomelingen is ten grave gedaald. Ik zal evenmin uitweiden over

alle de hoogst gewigtige bepalingen in dit wets-ontwerp voorkomende. Ik zal mij slechts tot een paar punten bepalen.

Ik beaam volkomen hetgeen reeds meermalen in deze vergadering is gezegd, dat een zuiniger en eenvoudiger regeringstelsel eene eerste behoefte voor onzen Staat is; dat zonder bezuiniging de grondwets-herziening nog weinig heil zal aanbrengen. Doch ik vreeze inderdaad, dat aan het noodwendig vereischte zeer weinig zal voldaan worden. Ik heb het daarom met des te meer leedwezen gezien, dat de Regering den Raad van State onmisbaar blijft achten; ik moet daarbij voegen, dat hare gronden van verdediging in de memorie van beantwoording op ons voorloopig verslag niet bijzonder geschikt zijn, om ongeloovigen te dezer zake te bekeeren. Ik wil gaarne gelooven, dat een goed zamengestelde Raad van State nut *kan* aanbrengen, maar, bij den toestand van *onze* finantiën, is het bij mij niet de vraag: wat zou er al nuttig zijn (want dan ontbreekt ons nog veel), maar: wat zou er *des noods* kunnen gemist worden; en dan geloof ik, na al wat er *tot dusverre* over gezegd en geschreven is, dat in de gegevene omstandigheden de Raad van State *kan* gemist worden, zonder dat het Vaderland daardoor in gevaar zou geraken.

Ik kom tot een ander, tot een zeer teeder punt, Edel Mogende Heeren, ik bedoel het inkomen van de Kroon. Het doet mij leed tot in het diepste van mijn hart, dat dit onderwerp in het verslag ter sprake heeft *moeten* komen, maar, in de gegevene omstandigheden, kon noch mogt de Kamer het stilzwijgen daaromtrent bewaren; en ik aarzel geenszins te verklaren, dat ik onder diegenen heb behoord, die er ernstig op hebben aangedrongen, om er van te spreken.

Ik beken, dat er door de Kroon opofferingen zijn gedaan; ik geef toe, dat vele der ons gedurende de deliberatiën in de afdeelingen gedane mondelinge mededeelingen evenzeer tegen het mogelijke eener vermindering pleiten; maar die spreken niet tot het volk, die vestigen geene algemeene overtuiging. Er heerschen vele verkeerde denkbeelden betrekkelijk dat inkomen, bepaaldelijk omtrent de inkomsten der kroondomeinen. Ik had gewenscht, dat de Regering in hare memorie van beantwoording zich daaromtrent duidelijker had verklaard.— Dat de vermindering van het inkomen der Kroon noodig werd geacht, was, ik kan het met de hand op het hart verklaren, niet alleen van mijne zijde, maar, ik ben er zeker van, ook van de zijde mijner medeleden, uit innige overtuiging, dat zulks ook in het *ware* belang zou geweest zijn van de dynastie, die ons regeert, van het Vaderland, dat zonder het monarchaal stelsel spoedig zou te gronde gaan. Zoo het initiatief eener vermindering van de Kroon zelve ware uitgegaan, zou dit voorzeker allezins gestrekt hebben, om den band tusschen Vorst en Volk naauwer toe te halen. Het is, naar mijn bescheiden oordeel, een verkeerd beginsel, dat het vorstelijk gezag geschraagd zou worden door eene groote opluistering, die dan toch niet dan met bezwaar

der onderdanen kan verkregen worden. Neen, de Troon wordt luisterd door de liefde der onderdanen voor, door hunne gehe aan den Vorst, die regeert; maar naar mate de troonen meer ken, konden zij wel eens wankelbaarder worden op hunne grondvesten.

Ik wil het gaarne gelooven, Edel Mogende Heeren, dat in eene vorstelijke residentie zich de hier bedoelde wensch minder luide doet hooren; maar hoewel de ons regerend Huis zoo eigene, zoo groote milddadigheid zich ook daarbuiten uitstrekt, ook in onze verder afgelegene gewesten in ruime mate hare zegeningen uitstort, zoo ligt het in den aard der zaak, dat zich dáár het verlangen naar eene vermindering van het inkomen der Kroon meer luide doet hooren, ja dáár inderdaad een volkswensch is geworden. Ik beken, dat, door de gemaakte wijziging in art. 12 van dit wets-ontwerp, de weg tot die vermindering niet is afgesneden, doch ik acht het zeer bedenkelijk, om al dadelijk bij iedere troonsbeklimming met de behandeling van een zoo teeder punt te moeten beginnen. Ik mag het niet ontveinzen, ik zie daaromtrent de toekomst niet zonder bezorgdheid te gemoet.

Maar, zal ik daarom mijne stem aan dit wets-ontwerp weigeren? Neen, Edel Mogende Heeren, dat vermeen ik, zoo als de zaken nu staan, niet te *mogen* doen. Door de verwerping van dit wets-ontwerp zou thans veel, zeer veel kwaad gesticht worden. *Daarom* zal ik er *voor* stemmen; en niet omdat ik *alle* de daarin voorkomende bepalingen zoo volkomen goedkeur. »

III. De heer VAN BEECK VOLLENHOVEN: « Toen ik bij den aanvang der discussiën het woord opvatte, heb ik gezegd, dat, bij de beoordeeling der ontwerpen, die ons aangeboden waren, vooral twee hoofdbeginselen bij mij gegolden hebben, de zucht naar waarborgen voor vrijzinnige instellingen, het verlangen naar een zoo onkostbaar mogelijk stelsel van staatshuishouding. Mijn wensch naar het eerste is beter bevredigd geworden dan die naar het andere. Het was daarom, dat ik mij bij die leden dezer vergadering voegde, welke inzonderheid gewigtige bezwaren in het midden bragten tegen dit ontwerp, omdat zich daarbij twee aangelegenheden voordeden, die tot aanzienlijke besparing van kosten aanleiding konden geven: ik bedoel het inkomen der Kroon en den Raad van State.

Een welsprekend redenaar uit Gelderland heeft de eerste, en teregt, een kiesch onderwerp genoemd, en voegde daarbij, dat hij aan het geëerbiedigd Hoofd van den Staat niet meerdere persoonlijke opofferingen wenschte op te leggen, dan het zich reeds vrijwillig getroost heeft.

Ook ik, Edel Mogende Heeren, zoude niet gewenscht hebben dit te doen, zoo ik daarbij de overtuiging niet had, dat dit verlangen ook om staatkundige redenen aanbevelenswaardig was. Ook ik zoude bij de herziening der Grondwet geene opoffering van den Vorst verlangd hebben, zoo ik daaraan tevens niet verbond het bewustzijn, dat dit, in stede van

mindering der koninklijke waardigheid, veeleer strekken moest, om in die oogenblikken die waardigheid te verhoogen, de gehechtheid van de Natie aan haren Vorst te versterken, het koninklijk beginsel bovenal te bestendigen. Of mag ik de *leus onopgemerkt laten*, die de voorstanders eener volksregering bezigen, om hunne leer bij de mindere klasse des volks ingang te doen vinden? Is het niet de *zoogenaamde onkostbaarheid* van zulk eenen regeringsvorm, waarmede men de massa's vleit? Hechten zij daaraan niet de meeste waarde? Worden zij daardoor niet het spoedigst opgezet, niettegenstaande de ondervinding en de geschiedenis der omwentelingen op elke bladzijde de onwraakbaarste bewijzen van het tegendeel leveren?

Ik dank God, dat het Nederlandsche Volk met hart en ziel verknocht is aan het Stamhuis, dat ons regeert; dat bezadigdheid en overleg heerschende karaktertrekken hier te lande zijn; dat het gevaar mitsdien voor het welslagen der pogingen van hen, die eene omverwerpende leer verkondigen, minder groot dan elders is; maar ik mogt dit gevaar niet voorbijzien; ik achtte het pligt, daarvoor, zooveel in mijn vermogen was, te waken.

Ook daarom, Edel Mogende Heeren, meende ik in de afdeeling, waartoe ik behoorde, te moeten aandringen op de aanmerkingen, die in het voorloopig verslag gemaakt zijn.

De wijziging echter, die het artikel onderging, moge mijne bezwaren niet ten volle opgeheven hebben: ze zijn daardoor veel verminderd; de bepaling, dat het inkomen van de Kroon bij elke nieuwe troonsbeklimming door de wet moet geregeld worden, beschouw ik bovendien als eene belangrijke schrede voorwaarts op het constitutionneel beginsel.

Maar wat zal ik, Edel Mogende Heeren, zonder in herhalingen te vervallen, van al wat reeds in de algemeene beschouwingen en op dezen morgen gezegd is, omtrent het behoud van den Raad van State in het midden brengen? Waarlijk, Edel Mogende Heeren, na al wat daaromtrent over en weder tusschen de Regering en deze Kamer verhandeld is, kan ik naauwelijks inzien, waartoe eene instelling, zoodanig ingerigt als de Regering die noodig acht, een *grondwettig collegie* behoort te blijven. Ik begrijp, dat zij nuttig kan zijn, dat zij nuttig kan werken als adviserend ligchaam; maar waartoe haar bestaan bij de Grondwet vastgesteld? waartoe aanleiding gegeven, dat zich misschien eenmaal een collegie in den Staat verheffe, welks magt en invloed, naar mijne meening, met de ministeriële verantwoordelijkheid in strijd kan komen? Maar al ware mij dat nut beter bewezen, dan nog, Edel Mogende Heeren, moet ik mij afvragen, of ik de daartoe benoodigde gelden mag toestaan? Groot zijn onze behoeften, beperkt onze middelen. Wat ik onder gunstiger omstandigheden hoogst wenschelijk zoude achten, moet ik in moeijelijke oogenblikken nalaten. Ik wensch zoozeer, dat de herziening der Grondwet eenig positief voordeel aan de Natie opbrenge, dat ik niet met te veel nadruk op elke ver-

mindering van kosten in het beheer van den Staat kan aandringen.

Zoo ooit, Edel Mogende Heeren, dan ondervind ik nu het bezwaar, in onze wijze van beraadslaging gelegen. Wil ik niet tevens afstemmen al wat ik waarlijk in dit hoofdstuk der Grondwet verbeterd acht en waaronder ik de wetgeving omtrent de koloniën vooral rangschik, dan zie ik mij genoodzaakt, mijne goedkeuring te geven aan een artikel, waarvan ik, met de meerderheid der leden dezer Kamer, de strekking nadeelig beschouw. Ik geloof niet, dat ik immer te voren, na eene wet ernstig bestreden te hebben, de verklaring aflegde, dat ik mijne uit te brengen stem zoude doen afhangen van de nadere inlichtingen der Regering; ik stemde dan tegen de wet. Om het gewigt echter, dat hier aan eene afstemming verbonden is, om den wensch, dien ik koester, dat de herziening der Grondwet tot stand kome, zal ik van een steeds door mij gevolgd beginsel afwijken; ik zal mijne uit te brengen stem over dit ontwerp doen afhangen van de meerdere of mindere waarde, die ik aan de verdediging der Regering omtrent dit onderwerp zal vermeenen te mogen hechten. »

IV. De heer DE MONCHY zegt hoofdzakelijk: « Wanneer ik op het voorbeeld van velen uwer, Edel Mogende Heeren, de redenen zal ontvouwen, die mij geleid hebben, om tot heden het woord nog niet te voeren, dan moet ik verklaren te behooren tot die leden, welke van oordeel zijn, dat, wanneer men zich met de algemeene strekking dezer voordragten kan vereenigen, en men iets wil helpen daarstellen, men zooveel mogelijk moet medewerken, om de aanneming daarvan gemakkelijk te maken, en de bezwaren, waarover men zal heenstappen, niet te vermelden, ten einde niet af te breken, terwijl men helpt opbouwen. Daarom heb ik tot hiertoe niet gesproken, te minder, omdat men buiten de vergaderzaal meer naar onze stemmingen dan naar onze redevoeringen verlangt. Wanneer ik dus bij deze beraadslaging spreek, zal het alleen zijn om te bestrijden; tenzij ik slechts inlichtingen en ophelderingen van de Regering mogt te vragen hebben. En toch spreek ik nu, zonder het één noch het ander op het oog te hebben. Ik heb namelijk een woord tot deze Kamer te rigten ten opzigte van art. 59 dezer voordragt, de koloniën betreffende.

Onder de vroegere besturen hebben de overzeesche bezittingen ons Vaderland groote voordeelen aangebragt; niemand zal dit ontkennen; maar daarom mogen wij niet blind zijn voor de gebreken, welke ook die besturen hebben aangekleefd. In 1840 werd dat ook zeer wel ingezien; men drong aan op meerdere medewerking van de Staten-Generaal in het tot stand brengen van wettelijke bepalingen, betrekkelijk de koloniale aangelegenheden, vooral op meerdere en betere verantwoording van de Regering ten opzigte van het geldelijk beheer. Bij gelegenheid van de grondwets-herziening in dat jaar scheen de Regering aan de verlangens van de Kamer te willen voldoen; zij zou

de staten van ontvangsten en uitgaven in de koloniën bij de Staten-Generaal inzenden; maar ontdekkende, dat de groote meerderheid der Kamer op dat licht niet gesteld was, trok zij terug wat zij scheen te geven, en vóór het einde der bij die gelegenheid gehouden beraadslagingen waren de staten veranderd in begrootingen, die later altijd ter zijde werden gelegd, omdat zij geene de minste belangstelling inboezemden. Van 1840 af hielden de klagten over het autocratisch bestuur in onze Oost-Indische bezittingen niet op, maar men ging voort met die wijze van beheer bij elke gelegenheid, welke zich daartoe aanbood, op het nadrukkelijkst te bestrijden. Die staat van zaken kon alzoo niet voortduren; dit gevoelde de Regering zelve.

En wat werd daaromtrent toen door haar bij de in Maart aan ons aangeboden zeven en twintig wets-ontwerpen tot verduidelijking en wijziging der Grondwet voorgesteld? Veranderingen in de thans aldaar bestaande reglementen op het beleid der regering, op het voorstel des Konings, door de wet vast te stellen; mededeeling der goedgekeurde koloniale begrootingen van ontvangsten en uitgaven, met bijvoeging der laatste in de koloniën afgesloten rekeningen; en eene behoorlijke contrôle op de koloniale remises en het gebruik daarvan. In de bij die wets-ontwerpen behoorende begeleidende missive gaf de Koning te kennen, te vertrouwen, dat die voorstellen bevonden zouden worden tot werkelijke verbeteringen te zullen leiden. De meerderheid der leden dezer Kamer was echter van een ander gevoelen, en zij gaf te kennen, dat die voordragten haar niet konden voldoen. Diezelfde meerderheid kon, blijkens het op den 16den Maart uitgegeven verslag, geen genoegen nemen met hetgeen omtrent de koloniën bij het IVde der bedoelde wets-ontwerpen werd voorgesteld, maar verlangde, dat de reglementen op het beleid der regering voor de overzeesche bezittingen bij de wet zouden worden vastgesteld. De tegenwoordige Regering trachtte daarop aan dien door de Kamer geuiten wensch te voldoen. Nagenoeg dezelfde woorden toch als de aangehaalde uit het verslag komen voor in art. 39 van het in beraadslaging zijnde wets-ontwerp, want wij lezen in de tweede alinea: «De reglementen op het beleid der regering aldaar (in de overzeesche bezittingen) worden door de wet vastgesteld.» De Regering deed nog meer. Zij maakte van deze gelegenheid gebruik, om in de Grondwet op te nemen, wat zoo dikwijls in deze Kamer was ter sprake gebragt. Zij wist, dat het muntstelsel in onze koloniën niet deugde, en stelde mitsdien, mijns inziens teregt, voor, dat dit onderwerp door de wet zal worden vastgesteld. De Regering ging nog verder en stelde voor te bepalen, dat andere onderwerpen, deze koloniën en bezittingen betreffende, daarvoor vatbaar bevonden, door de wet *kunnen* worden geregeld. En wanneer men nu de memorie van toelichting, die bij dit wets-ontwerp behoort, inziet, dan moet men tot de bekentenis worden gebragt, dat de Regering de zaak waarlijk juist inzag,

en geheel in overeenstemming met het vroeger geuit verlangen der Kamer handelde. Zij zeide toch dienaangaande in de memorie van toelichting het volgende: «Algemeen was men van oordeel, dat bij dat art. 59 geene genoegzame medewerking in het bestuur der zoo hoogst gewigtige bezittingen en koloniën aan de wetgeving was toegekend. Zoo men aan de eene zijde aan het billijk verlangen daartoe wilde toegeven, mogt men van de andere zijde niet uit het oog verliezen, dat de bezittingen en koloniën op een exceptionneel standpunt staan, en uit den aard der zaak niet op eene gelijke lijn konden worden gebragt met het beheer van 's Rijks aangelegenheden in Europa. De Regering meent in de nu aangeboden wets-artikelen den middenweg te hebben gevonden, waarbij de geregelde gang van zaken in de bezittingen en koloniën verzekerd blijft, de medewerking der wetgeving niet wordt uitgesloten en de ruimste mededeeling van alle koloniale aangelegenheden aan haar is verzekerd.» Met deze verklaring der Regering had men mogen veronderstellen, dat de Kamer genoegen zou hebben genomen. Dit was evenwel het geval niet: het tegendeel gebeurde. Omtrent de bepaling, dat de reglementen op het beleid der regering in de overzeesche bezittingen door de wet zouden worden vastgesteld, gaf de meerderheid der leden te verstaan eene ophelderende verklaring der Regering te behoeven, waarin de onderwerpen wierden opgesomd, die door de bedoelde wet zouden worden geregeld. Met de bepalingen, in de laatste alinea van het artikel vervat, kon men zich in geenen deele vereenigen. Men ging daarbij uit van de overtuiging, dat, in het wezenlijk belang onzer koloniën en van het Vaderland, de wetgevende magt op het beheer dier bezittingen eenen aanmerkelijken invloed behoort uit te oefenen; dat men zich bij de regeling van den invloed naar de werkelijke behoeften moet rigten, maar dat in geen geval de bemoeijenissen der wetgevende magt zich voor de koloniën even ver kunnen uitstrekken als voor het Moederland. Overdrijving van een anders heilzaam beginsel, zeide men, zou hier vooral verderfelijke gevolgen kunnen hebben. Maar dit aannemende, moest men wel tot de slotsom komen, dat eene bepaling, volgens welke de wet alle de onderwerpen, betreffende de koloniën, kan regelen, die daarvoor vatbaar worden bevonden, veel verder zou kunnen leiden, dan men wenschelijk zou achten, en dus als hoogst gevaarlijk te beschouwen was. Bij de overweging der middelen, om het hoofdbezwaar weg te nemen, helde men het meest over naar eene geheele weglating der laatste alinea van het artikel, waarmede dan eene aanvulling van het 3de lid gepaard kon gaan, in dien zin, dat, behalve het muntstelsel, daarin nog eenige andere onderwerpen wierden opgenoemd, die niet in de bestaande reglementen op het beleid der regering behandeld zouden worden, en welker regeling bij de wet echter noodzakelijk is.

Eenige leden toch opperden het denkbeeld, om de 4de alinea van het artikel in wezen te laten, met die verandering, dat het voorstel

om een onderwerp betreffende de koloniën onder de zoodanige te begrijpen, die regeling bij de wet toelaten, steeds van den Koning alleen zou moeten uitgaan.

Het is duidelijk, dat de Kamer voor het licht, hetwelk te dien aanzien voor haar zou opgaan, schrikte, en, vreezende, dat hare opvolgster daarvan misbruik zoude maken, aarzelde aan te nemen, wat haar thans gegeven werd. En wat deed nu de Regering in die omstandigheden? Zij deed wat iedere regering in zulk geval zou doen: zij nam weder terug wat zij gegeven had, en bragt de zaak weder in den toestand, waarin die verkeerde bij de aanbieding der zeven en twintig wets-ontwerpen, welke door de Kamer verworpen werden. De Regering stelde de Kamer gerust. « De reglementen op het beleid der regering in de overzeesche bezittingen en koloniën — zeide zij in hare memorie van beantwoording — bevatten zeer veel goeds, en zijn vrij volledig te beschouwen; wel verre dat het de bedoeling zou zijn, daarop af te dingen of die in te krimpen, bestaat veeleer die, om deze reglementen slechts dáár, waar het nodig is, te wijzigen en uit te breiden, om daarna aan de wetgeving ter bekrachtiging te worden voorgedragen. » Deze zouden aldus aangevuld worden. De Kamer had gaarne gezien, dat andere onderwerpen waren opgenoemd, die door de wet zouden geregeld worden. Velen werden door het van wege de Regering dienaangaande gegeven antwoord teleurgesteld. Eene verandering in het muntstelsel werd als hoogst noodzakelijk beschouwd en men had zich gevleid, dat dit onderwerp zoo spoedig mogelijk zou geregeld worden en daarom in de Grondwet ware opgenomen. Het tegendeel was waar, want de Regering zeide in de memorie van beantwoording: « Het muntstelsel kan nog tot velerlei beschouwing en gedachtenwisseling met het bestuur in Indië aanleiding geven, alvorens tot zoodanige rijpheid te zijn gebragt, dat het een punt van behandeling bij de wetgeving kan worden. » Om die reden meende de Regering het muntstelsel in eene afzonderlijke wet te moeten voordragen. En wanneer wij nu in aanmerking nemen hetgeen in art. 5 van het XIIde wets-ontwerp wordt bepaald, te weten: dat de wetten op het beleid der regering in de koloniën binnen drie jaren na de afkondiging der tegenwoordige veranderingen in de Grondwet voorgedragen worden, en tevens opmerken, dat het muntstelsel in die reglementen niet is opgenomen, dan moeten wij gelooven, dat dit hoogst belangrijk onderwerp weder voor zeer geruimen tijd ter zijde zal worden gesteld. — Wat zeide de Regering verder in hare memorie van beantwoording? « De Regering — zoo leest men dáár verder — heeft met genoegen kennis genomen van de juiste beoordeeling der koloniale aangelegenheden; doch moeijelijk zou het zijn, alle onderwerpen, de koloniën betreffende, die vatbaar zijn om door de wet te worden geregeld, en niet reeds in de reglementen op het beleid der regering zullen zijn opgegenomen, al dadelijk te bepalen en op te geven. Eene opnoeming daarvan in de Grondwet zou bovendien de handen binden, wanneer zich daartoe

andere onderwerpen opdeden, niet in de Grondwet opgenoemd.» Zij kleefde alzoo het gevoelen der meerderheid aan, en zou wel zorgen, dat niet te veel mededeelingen aan de Kamer ten aanzien der koloniale aangelenheden gedaan zullen worden. Nu mogt men verwachten, dat de Kamer bevredigd zou zijn. Volstrekt niet. In het algemeen verslag lezen wij: «Men kan niet ontkennen, dat de te dezen aanzien bestaande bedenkingen, die in het voorloopig verslag zijn ontvouwd, wel verre van door de memorie van beantwoording of door de thans in een der bedoelde artikelen gebragte wijziging hare kracht verloren te hebben, nog meer dan te voren wegen. De groote meerderheid ging daarbij uit van het denkbeeld, dat eene te ver uitgestrekte bemoeijenis der wetgeving van het Moederland met de koloniën tot verderfelijke gevolgen kan leiden. Zij vreesde, dat, indien eene wettelijke regeling van alle zoodanige tot de koloniën betrekking hebbende onderwerpen als daarvoor vatbaar werden bevonden, mogelijk wierd gemaakt, de Staten-Generaal te eeniger tijd al wat hier in aanmerking kon komen aan zich zouden kunnen trekken, waardoor het eigenlijke doel der bepalingen van het artikel geheel zou worden gemist. Daarom wilde zij de 4de paragraaph liever geheel weggelaten hebben, en in plaats daarvan het 3de lid van het artikel zoodanig hebben aangevuld, dat de onderwerpen, tot de koloniën betrekkelijk, welker regeling tot het gebied der wetgeving in het Moederland zoude behooren, bepaaldelijk zouden worden opgenoemd. Beperking binnen zekere grenzen, niet onvoorwaardelijke uitbreiding van den werkkring der Kamers met opzigt tot de koloniën, lag dus in de bedoeling der groote meerderheid. De beduchtheid voor zulk eene eventuële te groote uitbreiding van de bemoeijenis der Tweede Kamer met de zaken der overzeesche bezittingen is bij het nader onderzoek der wets-ontwerpen nog toegenomen, nu de Regering, wel verre van aan het verlangen der meerderheid toe te geven, doch zoo het schijnt in de meening, dat dezerzijds in § 4 eene meer bepaalde uitdrukking wenschelijk wierd geacht, aldaar, in plaats van de woorden: KUNNEN *door de wet geregeld worden*, de zegswijze: *worden door de wet geregeld*, gesteld heeft. Zij heeft dus een voorschrift, hetwelk, toen het bloot facultatief was, reeds al te veel omvattend, te uitgestrekt werd beschouwd, door een voorschrift van gebiedenden aard doen vervangen; maar door deze verandering dan ook de aanneming van het artikel voor de overgroote meerderheid nog veel moeijelijker gemaakt.» De Regering voldeed daarop op nieuw aan den in het algemeen verslag uitgedrukten wensch, en veranderde het artikel op deze wijze: «Andere onderwerpen, deze koloniën en bezittingen betreffende, worden door de wet geregeld, zoodra de behoefte daaraan blijkt te bestaan.» Men zou denken, dat de Kamer nu tevreden was gesteld. Neen, men verlangde nog meer beperking; men eischte nieuwe voorzorgen. In het nader algemeen verslag zien wij het volgende aangaande de wetgeving voor de koloniën opgenomen: «Indien het in

de bedoeling der Regering gelegen heeft, om door de wijziging van het nieuwe artikel *a*, voorkomende onder artikel 39 van wets-ontwerp n°. II, uit te drukken, dat steeds vooraf door eene afzonderlijke wet zal moeten worden uitgemaakt, of er behoefte bestaat, om een tot de koloniën betrekking hebbend onderwerp door de wet te regelen, zou de groote meerderheid zeker die bedoeling toejuichen. Zij meende evenwel, dat zulks duidelijker in het artikel behoorde te worden uitgedrukt.» Men verlangde alzoo, dat, wanneer bij voorbeeld een tarief van in- en uitgaande regten gemaakt of zelfs daarin eene wijziging gebragt moest worden, eerst eene wet van noodzakelijkheid tot verandering, even als bij de Grondwet, aangenomen moest worden, om dan de wijziging zelve te kunnen voordragen. Op die wijze handelde nu de Kamer, die op den 16den Maart aan Zijne Majesteit durfde verklaren, dat de reglementen op het beleid der regering voor de overzeesche bezittingen bij de wet moesten worden geregeld; dat was de Kamer, die de voordragt afkeurde, waarbij het initiatief met opzigt tot de wetten voor onze koloniën aan den Koning verbleef, en die nu verlangde, dat het initiatief toch niet aan de Kamer gegeven zou worden; dat was de Kamer, die eene grondwet voor de koloniën wilde helpen maken, terwijl zij er tegen opzag, om een enkel onderwerp te regelen. Heeft dan het maken van eene grondwet zoo weinig te beteekenen? Waaraan was die teruggang toe te schrijven? De Kamer gaf daarvan de reden op in het voorloopig verslag, waar gezegd wordt: «Maar als men bedacht, dat de Tweede Kamer het initiatief van wetten kon nemen, dat in het nieuwe stelsel geen ministerie zich zou kunnen handhaven, hetwelk tegen het gevoelen van de meerderheid der Tweede Kamer handelde, en dat die vergadering bij de voorgedragene wijze van zamenstelling der volksvertegenwoordiging misschien in het vervolg ligter met tijdelijk heerschende volksmeeningen zou instemmen, moest men erkennen, dat de voorgedragene beperking van de bemoeijenis der wetgevende magt niets wezenlijks had, of ten minste onder zeer denkbare omstandigheden niets baten zou.» Ziedaar de redenen opgegeven, die de Kamer bewogen te handelen gelijk zij heeft gedaan. Dat gedrag verraadt in mijn oog wantrouwen in het stelsel van verkiezingen, wantrouwen in de Regering, en wantrouwen in de Eerste Kamer, die als een bolwerk den Troon omringen en de roekeloosheid der Tweede Kamer beteugelen moet. Dit is de wijze niet, waarop behoort gehandeld te worden. Indien men de koloniën aan onzen Staat wil verbinden, dan moet men in onze overzeesche bezittingen de overtuiging hebben, dat het Moederland daarin het grootste belang stelt. En wat is er sedert 1813 gedaan, om die overtuiging te schenken? Niets. Ik behoor niet tot hen, die de koloniën tot eene provincie van ons vaderland willen gemaakt zien, maar tot hen, die ze beschouwen als eene bron van welvaart voor ons land, niet alleen op eene directe wijze door het schragen onzer finantiën, maar nog veel meer op eene indirecte

wijze. Ik vergeet niet, dat het getal Nederlanders, die zich in de laatste jaren aldaar gevestigd hebben, zeer groot is en steeds aangroeit, en dat wij ons hun lot behooren aan te trekken. Ik bedenk, dat aldaar eene overgroote bevolking aanwezig is, wier belangen door ons moeten worden behartigd. De belangstelling der Kamer in onze koloniën moet alzoo verlevendigd worden; zij moet worden opgewekt, en dit zal geschieden, zoodra de vertegenwoordigers des volks geroepen worden, om, in gemeen overleg met de Regering, te beraadslagen over onderwerpen, die vatbaar bevonden zijn, om door de wet te worden geregeld. Op die wijze zal ook de belangstelling in die bezittingen bij de Natie meer en meer gevestigd worden. Maar wat zal men nu in Java wel moeten denken, als men aldaar de tot de grondwets-herziening betrekkelijke verslagen leest? Zullen die verslagen niet ter zijde gelegd en de opmerking gemaakt worden, dat Nederland weinig belang in de koloniën en in de aldaar wonende Nederlanders stelt? Bij de nieuwe Grondwet staat veel op losse schroeven: dit is door een der geachte sprekers zeer juist opgemerkt, en het zou ook hier het geval zijn. Maar voor alles, wat naar de nu bestaande Grondwet is geregeld of geschiedt, is de eerbied verflaauwd. Zijne Majesteit de Koning heeft mij de eer aangedaan mij te benoemen tot lid der commissie, welke de algemeene rekening, aantoonende de hoegrootheid der koloniale remises in goederen en geld, en het gebruik, van die remises gemaakt, moet onderzoeken. Ik heb van zulk eene commissie ook vroeger deel uitgemaakt, en niet zonder te bestrijden wat er omtrent de koloniale aangelegenheden te bestrijden viel. Maar wat zal nu de commissie doen? Zij zal de rekeningen opnemen, die nog in den vorigen staat van zaken zijn opgemaakt. Het hoofd van het ministerie van Koloniën, hetwelk over dat departement vroeger met zoo veel kracht heerschte, is afgetreden. De leden der commissie zullen alzoo inlichtingen moeten vragen betrekkelijk dit onderwerp van een man, die het bestuur der koloniën als eene bijzaak behandelt. Kan dit belangstelling bevorderen? Wij hebben nog geene grondwet voor de koloniën, en het is dus te voorzien, dat de staat van zaken vooreerst nog twee jaren zal voortduren, en dat er nog verscheidene jaren zullen moeten verloopen, eer de overige zaken zullen geregeld zijn. Ik twijfel er geenszins aan, of wij hebben allen één doel, maar verschillen in de middelen; wij zijn het, geloof ik, allen met de ministers eens, en wenschen niet tot in de fijnste zaken door te dringen; maar men bedenke wel, dat overal, waar omtrent de koloniale aangelegenheden van den Koning wordt gesproken, de ministers zullen werken en dat de minister van Koloniën als magthebbende zal optreden. Wie waarborgt ons, dat wij altijd een minister van Koloniën zullen hebben, in wien wij een onbepaald vertrouwen zullen kunnen stellen? Indien het bestuur der koloniën aan éénen persoon moet opgedragen blijven, men geve alsdan den gouverneur-generaal eene uitgebreider magt, dan hij tot nu toe bezit, liever dan aan eenen

minister, die hier gevestigd is, en wiens beheer op den verwijderden afstand der koloniën weinig baten kan. Ik herhaal het, wij weten van den staat van zaken in onze Oost-Indische bezittingen zeer weinig; en wanneer op dezelfde wijze, als tegenwoordig het geval is, wordt voortgegaan, zullen er nog wel vijftig jaren verloopen, eer alles met betrekking tot onze koloniale aangelegenheden gezegd zal kunnen worden geregeld te zijn. Thans verlangt men, dat, indien ons mededeelingen worden gedaan, deze van dien aard zijn, dat zij onze belangstelling kunnen opwekken. Dit wenscht men, de één meer en de ander minder.

Ik eindig met de verklaring af te leggen, dat ik mij met het onderhavige wets-ontwerp, gelijk het nu is voorgedragen, vereenigen kan; maar ik betreur de aanmerkingen, die er op gemaakt zijn, en de gevolgen, tot welke die aanmerkingen aanleiding zullen geven. Ik heb gemeend het woord te moeten vragen, om den ongunstigen indruk weg te nemen, welken de verslagen der grondwets-herziening betrekkelijk dit punt zouden kunnen te weeg brengen, en om hen, die ons opvolgen, en deze verslagen in de hand nemen zullen, aan te sporen, zich de belangen der koloniën op het nadrukkelijkste aan te trekken.»

V. De heer UYTWERF STERLING: «Ik behoor tot die overgroote meerderheid, welke zich, zoo als op blz. 3 van het algemeen verslag vermeld staat, vooral met het oog op de dringende behoefte aan vereenvoudiging en bezuiniging, tegen het voortdurend bestaan van een *Raad van State* heeft verklaard.

Hetgeen daaromtrent verder in dat verslag is opgemerkt, wordt door mij ten volle beaamd. Ik vereenig mij tevens met de gronden voor de afschaffing van dit staats-collegie, door de drie eerste sprekers van dezen morgen bijgebragt. Ik heb slechts een kort woord er bij te voegen.

De ontwerper der *Proeve eener nieuwe Grondwet*, in eene vorige zitting reeds door mij aangehaald, stelde voor de afschaffing van den *Raad van State*. En waarom? «*Deze raad*» — het zijn de eigen woorden van den ontwerper — «was bij ons niets als een «adviserend ligchaam zonder eenige werking naar buiten, waarlijk *een* «*nutteloos en kostbaar rad aan den wagen.*»

Een Raad van State, bekleed met eene administrative regtsmagt en ook om wetten te redigeren, moge voor een groot rijk nuttig, ja, eene behoefte zijn, in eenen kleinen staat als Nederland kan hij gemist en zelfs wel als overbodig beschouwd worden.

Een Raad van State is althans een nutteloos en kostbaar rad aan den wagen door het doel, waartoe hij, volgens de Regering, zou moeten dienen. Dat doel is door de Regering opgegeven in hare memorie van beantwoording (blz. 4.) Dienvolgens moet de Raad van State dienen voor den Koning. En waartoe en wanneer? *In de eerste plaats*, om, alvorens eenigen belangrijken stap te doen, zich inlichting te kunnen

bezorgen bij anderen dan zijne ministers, en *ten tweede*, om niet geheel alleen te staan, indien een geheel ministerie zijn ontslag mogt vragen, of de Koning zou meenen aan hetzelve zijn ontslag *ongevraagd* te moeten geven.

Inderdaad het een zoo min als het ander wettigt, mijns inziens, h t voortdurend bestaan van den Raad van State.

Men wil den Koning raadslieden toevoegen. Maar immers de raadslieden van den Koning zijn de ministers, door hemzelven naar welgevallen benoemd en ten allen tijde afzetbaar. Doch die ministers behooren ook alleen en bij uitsluiting 'sKonings wettelijke raadslieden te zijn. Bestaan er anderen buiten of benevens hen, hoe ligt zal er verschil van meening ontstaan en de Koning — zelf voorzitter van zijnen raad — aan het wankelen gebragt worden, aan wie zich te houden. De ergste botsingen kunnen er uit geboren worden; botsingen van de veruitziendste gevolgen, soms aftreding van een geheel ministerie! Als raadgevend collegie voor den Koning derhalve is de Raad van State overbodig en kan hij zelfs hoogst nadeelig werken.

Maar is de staatsraad eene behoefte voor het geval, dat er geen ministerie ware? Evenmin, want dit geval kan niet bestaan, is niet denkbaar in een constitutionnelen Staat. Er is, er MOET altijd een ministerie zijn. Verlangt het ministerie zelf af te treden: de Koning verleent geen ontslag, zonder gelijktijdige benoeming van een ander. En ook *ongevraagd* behoort geen ontslag gegeven te worden, vóór dat de Koning zich verzekerd heeft van dadelijk een ander ministerie te kunnen doen optreden. Maar gesteld, dat er een oogenblik denkbaar ware zonder ministerie of zonder ministers, geen onverantwoordelijke staatsraad zou *als zoodanig* kunnen optreden, noch ook de leden als ministers kunnen fungeren. Voor het tweede doel, hetwelk de Regering zich er van voorstelt, is alzoo de Staatsraad even onnoodig en nutteloos als voor het eerste.

En is dit zoo, Edel Mogende Heeren, dan vraag ik u, of het met de zoo noodzakelijke vereenvoudiging en bezuiniging is overeen te brengen, eene instelling te willen behouden, die *kan* gemist worden, die zelfs nadeelig *kan* werken en die minstens jaarlijks eene halve ton gouds, ja, volgens de berekening van een deskundige in een zeer onlangs uitgegeven geschrift, jaarlijks ruim *f* 80,000 van de schatkist zal vorderen? Ik had van de Regering verwacht, dat zij aan het herhaald verlangen van de *meerderheid* onzer, tot afschaffing van den Raad van State, althans als grondwettig collegie, zou hebben toegegeven, vooral ook, omdat de Regering zelve heeft moeten erkennen, *den twijfel te deelen, welke bij de Kamer is gerezen, of dit ligchaam wel eene volstrekte noodzakelijkheid is* (memorie van beantwoording, blz. 4, II). Waarlijk het doet mij leed, in die verwachting te zijn teleurgesteld. Er zijn bij mij nog meer andere bezwaren tegen het wets-ontwerp, doch daarover zal ik heenstappen;

maar eene besparing van eene halve ton schats, zoo niet van *f* 80,000 jaarlijks, is te belangrijk, om die te kunnen of te mogen laten varen. En daarom, Edel Mogende Heeren, tenzij de artt. 48 en 49 uit het wets-ontwerp geligt en de daarmede in verband staande artikelen dienovereenkomstig gewijzigd mogten worden, zal ik het wets-ontwerp n°. II niet kunnen aannemen.»

VI. De heer DUYMAER VAN TWIST zegt hoofdzakelijk: «Onder de bezwaren, die ik tegen dit ontwerp heb, is er één van dien aard, dat het belang des lands mij toeschijnt te vorderen, dat wij den Koning eerbiedig verzoeken dit ontwerp in nadere overweging te nemen. Dit bezwaar is gelegen in den *Raad van State.*

Zoodanige Staatsraad, *als hier wordt bedoeld*, komt mij voor *gevaarlijk en schadelijk*, althans *onnut* te zijn.

Ik zeg *als hier wordt bedoeld.* Want er wordt hier niet bedoeld zoodanig belangrijk en invloedrijk collegie, als elders uitstekende diensten aan het land bewijst, maar er wordt hier, volgens de memorie van beantwoording op bladz. 4 en 5, bedoeld een Staatsraad, *op mindere schaal* en *niet zeer kostbaar.*

Voor het overige is nog niemand bekend, hoedanig de inrigting zal zijn van onzen Staatsraad: dat zal later de wet eerst moeten uitmaken. Maar volgens de hier uitgedrukte bedoeling, zal die wet moeten uitgaan van de beginselen, dat de Staatsraad zal moeten zijn ingerigt *op eene mindere schaal* en *niet te kostbaar* zal moeten zijn.

Zoodanig klein collegie dan, zoodanige Staatsraad in miniatuur, indien ik mij dus mag uitdrukken, dat zal zijn een adviserend collegie voor den Troon! dat zal den Koning dienen voor raad, soms buiten en tegen zijne verantwoordelijke ministers! En wanneer? In zaken van weinig belang? Neen! al wederom volgens de eigene worden der memorie van beantwoording: *alvorens eenigen belangrijken stap te doen.* Dat acht ik hoogst gevaarlijk en schadelijk.

Daarenboven zal aan zoodanig klein collegie, op mindere schaal en niet te kostbaar ingerigt, aan zoodanig klein *onverantwoordelijk* collegie, te gelijk met de *verantwoordelijke* ministers, somtijds de regering des lands worden toevertrouwd! En dit acht ik gevaarlijk en schadelijk, en daarbij misschien nog onuitvoerlijk.

Maar staat er *nut* over tegen dat gevaarlijke en dat schadelijke van den Raad van State, hier bedoeld? Ook die vraag beantwoordt de memorie van beantwoording op bladz. 4.

Volgens haar zal dat nut in de eerste plaats daarin zijn gelegen, dat de Koning, alvorens eenigen belangrijken stap te doen, zich inlichting kan bezorgen bij anderen dan zijne ministers. Maar ik voor mij kan daarin geen nut zien hoegenaamd; ik zie daar veeleer schade in. Zoolang de ministers ministers zijn, behooren zij 's Konings ver-

trouwen volledig te bezitten. Geene derde personen moeten zich plaatsen tusschen den Koning en zijne vertrouwde raadslieden.

Volgens de memorie van beantwoording zoude het vermeende nut van den Raad van State in de tweede plaats daarin zijn gelegen, dat de Koning niet alleen zoude staan, wanneer het ministerie zijn ontslag vraagt of krijgt. Maar, Edel Mogende Heeren, bij den zoogenaamden constitutionnelen gang van zaken staat immers de Koning nooit alleen in dien zin, als hier de Regering bedoelt. De ministers worden immers niet ontslagen, of er worden dadelijk nieuwe benoemd!

Men zal dit, naar ik vertrouw, niet wederspreken, maar men zal zeggen: in die kritieke dagen dan toch, die gewoonlijk verloopen tusschen het tijdstip, dat een ministerie zijn ontslag vraagt, en het tijdstip, dat het dit ontslag erlangt en een ander ministerie wordt aangesteld, in die kritieke dagen dan toch kan de Koning raad noodig hebben van anderen dan zijne ministers, die nu nog wel *facto* zijne ministers zijn, maar toch eerlang hunne zetels zullen verlaten. Ik erken dit volledig, Edel Mogende Heeren. Maar het zoude dan toch wel eene ongehoorde zaak zijn, dat de Koning in zoodanige omstandigheden raad ging vragen bij het *collegie* van den Raad van State. En zijn er onder de individuën, die de leden van dat collegie uitmaken, de zoodanigen, die de Koning met zijn vertrouwen vereert en om raad vraagt: welnu, dan zal toch wel de qualiteit of titel van ***lid van den Raad van State*** niet onmisbaar zijn, om den Koning, des gevraagd, van raad te dienen.

Ik acht om deze redenen eenen Raad van State, zoo als hier wordt bedoeld, gevaarlijk en schadelijk, maar althans onnut. En hierin verschilt mijne meening van die der Regering.

Maar nu verlaat ik het terrein; nu ga ik mij verplaatsen op hetzelfde terrein en op hetzelfde standpunt als de Regering.

De Regering zegt wederom op bladz. 4 der memorie van beantwoording, dat de Staatsraad ***misschien onontbeerlijk*** is. Is de Staatsraad misschien ***onontbeerlijk***, dan is hij ook misschien ***ontbeerlijk***. En nu zeg ik met de Regering: de Staatsraad is ***misschien ontbeerlijk***.

Maar indien wij het dan nu eens zijn, dat de Staatsraad misschien ontbeerlijk is, dan vraag ik: waarom dan ***gebiedend*** in de Grondwet geschreven, dat er een Staatsraad zal ***moeten*** zijn; dus ook dan, wanneer het later eens blijken mogt, dat zoodanig staats ligchaam zeer wel zoude kunnen ontbeerd worden? Hoe is dat overeen te brengen met ***vereenvoudiging en bezuiniging***, die ook de Regering in hare banier voert, dat men in de Grondwet de ***verpligting*** voorschrijft, om uitgaven te doen, ook dan, wanneer ze onnoodig en onnut zullen bevonden worden?

Edel Mogende Heeren, het geldt hier meer dan den Raad van State alleen; het geldt hier eene zaak, die eene levensvraag is geworden voor Nederland, het geldt het beginsel van vereenvoudiging en bezuiniging. Ik voor mij heb daarvan in geenen deele zoo overdrevene verwachtingen als sommigen, maar waar zal het heen, indien wij dat beginsel zelfs däár niet

zullen toepassen, waar het zonder bezwaar toegepast kan worden; indien de Grondwet reeds uitgaven zal *gebieden* voor eene instelling, waarvan niemand durft beweren, dat zij niet zal kunnen ontbeerd worden.

Ik vorder niet veel. Ik wil zelfs mijne eigene overtuiging wantrouwen, dat de Raad van State, hier bedoeld, stellig zal zijn schadelijk en zonder nut. Ik wil toegeven, dat het twijfelachtig is, of de Staatsraad al dan niet zal kunnen worden ontbeerd. En daarom verlang ik niet, dat in de Grondwet zal worden geschreven: «Er zal een Raad van State zijn;» maar ik vraag, dat in de Grondwet zal worden voorgeschreven: «Er *kan* een Raad van State zijn.» Daarmede blijft immers de zaak in haar geheel en is niemand en niets geprejudicieerd.

Ik vraag dit met te meer gerustheid, omdat ik daarmede geene verandering vraag in het stelsel der Regering, of die met dat stelsel zoude strijden, en daarom niet zoude *kunnen* worden toegestaan.

Mogt dit ontwerp uit hoofde van de gebiedende bepaling omtrent den Raad van State worden afgestemd: niet weinige dagen, maar weinige uren zouden voldoende zijn, om een gewijzigd ontwerp ter tafel te brengen.

Thans is het oogenblik nog gunstig, om het land voor eene verpligte, maar misschien nuttelooze, zeker jaarlijksche en niet onaanzienlijke uitgave te bewaren. Misschien zal men dat gunstige oogenblik verloren moeten achtten, wanneer eenmaal dit ontwerp tot wet mogt zijn verheven.

Ik zal stemmen *tegen* dit ontwerp.»

VII. De heer LIJCKLAMA à NIJEHOLT: «Na al hetgeen reeds is gesproken, zal het, meen ik, voor mij voldoende zijn, bij de verdere behandeling van dit ontwerp de verklaring af te leggen: dat ik mij daarmede niet zal kunnen vereenigen, omdat de Regering, verre van aan het geuit verlangen te voldoen, om een Staatsraad in onzen constitutionelen regeringsvorm, nu wij een volkomen verantwoordelijk ministerie zullen kunnen erlangen, af te schaffen, zelfs niet gevolgd heeft den bij onze verslagen aangewezen middenweg, namelijk, om de voortdurende behoefte aan zoodanig collegie, even als met zoo vele andere onderwerpen van belangrijken aard, en hierbij heb ik vooral het oog op hoofdstuk V (*van de Justitie*), het geval zal zijn, aan de wet te onderwerpen; — dat, bij de zoo vele en gewigtige veranderingen, die onze staats-inrigting zal ondergaan, ik tot die leden blijf behooren, die van oordeel zijn, dat, zal Nederland kunnen blijven bestaan, de zucht tot vereenvoudiging en bezuiniging bij deze wijzigingen, waar maar immer mogelijk, op den voorgrond had moeten staan, en ik dus door mijne toestemming niet kan medewerken, die beginselen bij de toepassing op dit hoofdstuk, dan wanneer eenmaal de Grondwet gewijzigd zal zijn, af te snijden of althans voor vele jaren onmogelijk te maken. En dit, Edel Mogende Heeren, doe ik nu des te gereeder, omdat nog bij art. 39, handelende over het opperbestuur der koloniën en bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen, hoezeer bij de

laatste gewijzigde redactie veel verbeterd, en alzoo voor mij niet meer een hoofdbezwaar gebleven, die redactie nogtans geenszins zoodanig aan mijn verlangen voldoet, dat ik daarin niet dit zie, dat de inmenging van de wetgevende magt alhier te lande, in zaken, de bedoelde koloniën en bezittingen betreffende, zich niet bij het volstrekt noodzakelijke zal moeten blijven bepalen, iets, hetwelk ik daarentegen voor het vervolg bij onze Grondwet zoo gaarne voor onmogelijk had willen zien stellen.

Maar genoeg, artt. 48 en 49 van ontwerp II blijven, ten aanzien van den Staatsraad, voor mij tot nu toe een duchtig hoofdbezwaar, en zal ik alzoo tegen deze wet moeten blijven gestemd, zoo nog niet in den loop dezer beraadslaging het der Regering mogelijk worde, mij, overeenkomstig het door den eersten redenaar van heden (den heer Cost Jordens) verlangde, van volkomen dwaling te overtuigen, daar ook mij niets liever is, dan van de plaats, waarop ik hier sta, de bespoediging der grondwets-herziening in haar geheel te helpen bevorderen.»

VIII. De heer VAN PANHUYS zegt hoofdzakelijk: «Dit hoofdstuk behoort tot die weinige, aan welke ik bij uitzondering mijne stem niet zal kunnen geven. Mijn bezwaar is gelegen in de artt. 48 en 49 van het ontwerp. Ik zal het een gebrek vinden in de nieuwe Grondwet, wanneer dáár zal te lezen staan het gebiedend voorschrift: «*Er is een Raad van State.*» Waarheen toch moeten wij streven, bij het werk, dat ons thans bezig houdt? Wij moeten daarhenen streven, in de *eerste* plaats, dat wij, ons Staatsgebouw op nieuwe grondslagen vestigende, daarin eenheid en stelselmatigheid brengen, en, in de *tweede* plaats, dat wij den weg tot doelmatige bezuiniging openstellen. Aan die beginselen artt. 48 en 49 toetsende, zullen wij de daarin vervatte bepalingen strijdig met dezelve en alzoo gebrekkig moeten vinden.

Het gebiedend voorschrift: *Er is een Raad van State* past niet in het aan te nemen stelsel. Wij zullen in dit hoofdstuk hebben een artikel, het 35ste: «De Koning is onschendbaar; de ministers zijn verantwoor-«delijk;» een artikel, het 51ste: «De hoofden der ministeriële departe-«menten zorgen voor de uitvoering der Grondwet en der andere wetten, «voor zooverre die van de Kroon afhangt. Hunne verantwoordelijkheid «wordt geregeld door de wet.» En tusschen die beide bepalingen in nog deze: «Er is een Raad van State. De Koning is voorzitter van den Raad «en benoemt de leden. De Prins van Oranje heeft, nádat zijn achttiende «jaar is vervuld, zitting van regtswege. De Koning brengt ter overweging «van den Raad van State alle voorstellen, door hem aan de Staten-Gene-«raal te doen, of door dezen aan hem gedaan, alsmede alle algemeene «maatregelen van inwendig bestuur van den Staat en van zijne koloniën «en bezittingen in andere werelddeelen.» (artt. 48 en 49). Wij zullen dus hebben aan den eenen kant den onschendbaren Koning, aan den

anderen de verantwoordelijke ministers, en tusschen beide in nog een constitutionneel ligchaam, dat zamengesteld wordt door den Koning, waarvan de Koning zelf voorzitter en de Prins van Oranje van regtswege lid is, en hetwelk de Koning in al die gewigtige onderwerpen moet raadplegen. Wanneer ik mij nu voorstel de verantwoordelijke ministers en het verantwoordelijk ministerie, tegenover zoodanig grondwettig collegie geplaatst, dan kan ik mij bij dezelve geene genoegzame zelfstandigheid en onafhankelijkheid meer beloven; en zoodra ik die zelfstandigheid en onafhankelijkheid mis, van dat oogenblik af mis ik den grondslag voor het beginsel en de toepassing der ministeriële verantwoordelijkheid. Meer overeenkomstig met die ministeriële verantwoordelijkheid is het, geen grondwettig adviserend collegie daar te stellen, maar den *Raad der ministers* te beschouwen als het éénige in het stelsel passend raadgevend collegie.

Behalve dat de instelling van den Raad van State, met die attributen als het 49ste artikel van het ontwerp in zich bevat, met het nieuwe stelsel in strijd is, is zij af te keuren, als den weg voor bezuinigingen afsnijdende. Reeds geven de in de Grondwet te maken veranderingen weinig uitzigt op besparing. Moest niet de gelegenheid zijn aangegrepen, om, door het niet verpligtend maken van het aanwezen van een in het nieuwe stelsel niet passend collegie, die besparing te bevorderen? De Regering zegt te dezen aanzien, dat het doel is, dat ligchaam op een eenvoudigen, min kostbaren voet in te rigten. Maar hoe zal dit kunnen geschieden? Men bedenke, dat art. 49 het verpligtend maakt, op alle ontwerpen van wet, op alle maatregelen van inwendig bestuur van den Staat, den Raad te hooren; men bedenke, wat niet al, in de eerstvolgende jaren inzonderheid, zal moeten tot stand worden gebragt; hoevele ontwerpen, nadat zij door de Tweede Kamer geamendeerd zijn aangenomen, niet andermaal aan het oordeel van dat collegie zullen moeten onderworpen worden, en men zal tot de overtuiging komen, dat, wanneer hetzelve goed zal zijn zamengesteld, het op zulken eenvoudigen min kostbaren voet niet kan worden ingerigt. Niet alleen zal op kunde en bekwaamheid moeten worden gelet, maar steeds zal er een vrij aanzienlijk getal leden worden gevorderd, wil men het hooren van den Raad van State iets anders doen beteekenen dan een blooten, de afdoening van zaken vertragenden, vorm, wil men er eenig nut van hebben. Eên deskundig ambtenaar bij den Raad van State heeft dan ook, in een dezer dagen uitgekomen geschrift, de kosten van zoodanigen beter ingerigten Raad van State begroot op *f* 81.500, hetwelk, voegt men er de noodzakelijke uitgaven bij van bedienden, bureau- en lokaalbehoeften, nog meer zou beloopen dan de som van *f* 88,900, waarvoor op de loopende begrooting (wet van 9 Augustus 1847, *Staatsblad* n°. 42) de kosten van den Raad van State zijn uitgetrokken.

Ook uit het oogpunt van bezuiniging derhalve is het een gebrek

in dit hoofdstuk, dat het aanwezen van het collegie verpligt is gemaakt. Ware zulks, zoo als door velen werd verlangd, *facultatief* gesteld, dan had men het tweeledig nut gehad, *vooreerst:* dat men later had kunnen overwegen, of men, den Raad van State behoudende, hem zoodanig konde inrigten, dat hij het beginsel van de ministeriële verantwoordelijkheid ongeschonden liet, dan of het ook beter ware, met opheffing van denzelven, aan de voornaamste der departementen van algemeen bestuur, tot voorlichting van hunne hoofden, een ambtenaar aan te stellen onder den titel van: *onder-secretaris van Staat*, van *directeur* of soortgelijken; en *ten tweede:* dat men in allen gevalle had kunnen te rade gaan met den toestand van 's lands financiën, welke op dit oogenblik het streven naar doelmatige bezuiniging als een niet te veronachtzamen pligt ons voorschrijft.»

IX. De heer NAP: «Ten einde omtrent de inrigting der Staten-Generaal in mijn geheel te blijven, moet ik aan dit geheele wets-ontwerp mijne goedkeurende stem ontzeggen, omdat daarbij in art. 47 het regt des Konings tot ontbinding der Staten-Generaal op *beide* Kamers, en dus ook op de Eerste Kamer, toepasselijk is gemaakt. Meer zal ik hiervan thans niet zeggen, daar zulks korter en geleidelijker door mij zal kunnen worden behandeld bij de discussiën over het *derde* wets-ontwerp, handelende over de Staten-Generaal.

Ook ik wil de zedelijke kracht niet outnemen aan eene wet, die ik ten slotte in het belang des Vaderlands vermeen te moeten aannemen. Maar iets anders is het, in eene wet, die ik vermeen te moeten afstemmen, zoowel de ingevoerde verbeteringen als de mijns erachtens nog bestaande leemten aan te toonen. Daarentegen zal ik over die ontwerpen, die ik overtuigd ben dat behooren aangenomen te worden, een diep stilzwijgen bewaren, en daarin noch het goede noch het gebrekkige trachten aan te toonen.

Geenszins worden door mij miskend de aanzienlijke verbeteringen, die ook in dit hoofdstuk der Grondwet worden voorgesteld, zoo als daar zijn: de bepaling van de onschendbaarheid des Konings en de verantwoordelijkheid der ministers; het voorschrift, dat bij de wet zal worden geregeld het bevorderen, ontslaan en op pensioen stellen der militaire officieren. Het vaststellen der reglementen op het beleid der regering in de overzeesche bezittingen bij de wet en de bepaling, dat ook de wijze van beheer en verantwoording der koloniale geldmiddelen bij de wet zal worden geregeld, beschouw ik eveneens als verbeteringen. Bij dit laatste zoude ik voor mij evenwel liever de bedoeling meer duidelijk hebben willen zien uitgedrukt, dat de begrooting van uitgaven en raming der middelen voor de overzeesche bezittingen ook voortaan zonder medewerking der wetgevende magt zullen worden opgemaakt. Nog steeds heerscht bij mij de vrees, dat te eeniger tijd de Tweede Kamer zich onvoorzigtig zal kunnen willen mengen in het beheer en de wetgevende magt over onze koloniën en bezit-

tingen. En in zooverre verschil ik van het gevoelen van den geachten spreker uit Zuid-Holland, die dezen morgen dit onderwerp heeft behandeld, en die gelooft, dat de Kamer zich zonder voldoenden grond voor die inmenging bevreesd gemaakt heeft. Die spreker vermeent, dat tot dusverre de belangstelling in onze overzeesche bezittingen te gering is geweest, en dat die belangstelling, ten gevolge der nieuwe grondwettige bepaling, zoo hier als dáár, zal worden ontwikkeld en verhoogd. Doch ik vraag: welke belangstelling wordt hier bedoeld? Die van den wetgever? Doch deze belangstelling was immers in de laatste jaren zoo levendig mogelijk. De aanhoudende klagten over het bestaande art. 59 der Grondwet, hetwelk eene behoorlijke werking der wetgevende magt omtrent en der contrôle op het geldelijk beheer van de koloniën belemmerde, bewijzen dit. Of bedoelt de spreker de belangstelling der ingezetenen zoo hier als dáár? Maar bloeit niet de handelsbetrekking tusschen de koloniën en het Moederland sedert vele jaren in hooge mate, en zal niet de handel voortaan, even als tot dusverre, zijn geldelijk voordeel daarin met den meesten ijver najagen? Of moet ik hier eindelijk aan de ontwikkeling van eene politische belangstelling denken? De ontwikkeling daarvan komt mij althans in de overzeesche bezittingen hoogst gevaarlijk voor, wegens de geringe middelen, die de Regering dáár beschikbaar heeft, om die belangstelling binnen de juiste grenzen, die dáár slechts duldbaar zijn, te beperken, en om die, wanneer ze eens in politische driften mogt ontaarden, dat zoo ligt geschiedt, met kracht te breidelen. Neen, eene te groote ontwikkeling van zoodanige belangstelling in en van den directen invloed van de wetgevende magt op deze bezittingen acht ik hoogst gevaarlijk voor het vreedzaam bezit daarvan en van het geldelijk voordeel, duurzaam daaruit te trekken. Die geregelde stijving van 's lands kas is evenwel onmisbaar, om haar in staat te stellen in de geldelijke verpligtingen en behoeften van den Staat te voorzien; en ook dit beschouw ik als eene levensvraag voor onzen Staat. Waar de geldelijke middelen ontbreken, is het onmogelijk, aller regten te beschermen. Wanneer men in onze koloniën onkundige handen aan het werk wil slaan tot hervormingen, vrees ik, dat men zich ligtelijk bij de uitkomst zal teleurgesteld zien, en het is uit dien hoofde, dat ik ook nog bezwaren heb tegen het laatste lid van het hieraan voorafgaande artikel, thans luidende: « Andere onderwerpen, deze koloniën en bezittingen betreffende, « worden door de wet geregeld, zoodra de behoefte daaraan blijkt te « bestaan. » Mogt de bedoeling zijn, dat er eerst eene afzonderlijke wet moet voorafgaan, waarbij het bestaan der behoefte aan wettelijke regeling van een of ander onderwerp wordt erkend, om dan vervolgens dit onderwerp zelf bij eene wet te regelen, dan zoude ik hiermede vrede kunnen hebben. Mogt daarentegen de Tweede Kamer te eeniger tijd het initiatief kunnen nemen, om eenig onderwerp, de koloniën en de overzeesche bezittingen betreffende, direct bij de wet te regelen, dan wordt hier, mijns erachtens, een veel te ruime werkkring aan

de Tweede Kamer gegeven, vooral bij de inrigting van de Eerste Kamer, zoo als die nu is voorgesteld. Beter zoude ik het dan geacht hebben, dat, behalve het muntstelsel, nog enkele andere onderwerpen, vooral het tarief van in- en uitgaande regten, waarbij de handel van het Moederland zoo groot belang heeft, limitatief waren opgenoemd en alsdan de geheele laatste alinea weggelaten ware.

Eveneens is de bepaling, dat verdragen, als die van handel en scheepvaart, voortaan de bekrachtiging zullen behoeven van de wetgevende magt, indien zij eenige bepaling of verandering, wettelijke regten betreffende, bevatten, hoe groot die verbetering ook moge zijn, in mijn oog nog gebrekkig, omdat de goedkeuring, en dus de grondwettige bevoegdheid der Staten-Generaal ter beoordeeling, niet het geheele verdrag betreft, maar beperkt is tot *die bepalingen* of *veranderingen*. De beoordeeling, zoowel van den zamenhang van het geheel, als ook van het equivalent, 't welk tegen die bepaling of verandering dikwijls zal overstaan en juist den maatstaf ter beoordeeling zoude aangeven, is daardoor aan de wetgevende magt onttrokken.

En wat, Edel Mogende Heeren, zal ik zeggen van de bezuinigingen, die ook in dit hoofdstuk welligt nog hadden kunnen worden aangebragt? Het is zeker, dat iedere ton of halve tonne gouds een zwaren doorslag geeft aan de staats balans, die toch reeds zoo moeijelijk middelen en uitgaven in evenwigt houdt, dat door deze grondwets-herziening de druk der belastingen nimmer aanmerkelijk zal kunnen worden gelenigd. Ofschoon nu de mogelijkheid zal bestaan, op de Eerste Kamer der Staten-Generaal, op de raden en generaalmeesteren der Munt, op het hoog militair geregtshof, ja ook op de provinciale geregtshoven, en des noods op de provinciale indeeling, te bezuinigen, zullen hiertegen ook weder nieuwe uitgaven overstaan, waarvan ik alleen het openbaar onderwijs noeme, hetwelk aanzienlijke kosten zal veroorzaken, indien althans het onderwijs, van overheidswege te geven, geen ijdele klank in de Grondwet zal zijn. Nadat de vraag omtrent den Raad van State zoo juist is beantwoord door den spreker uit Groningen, voor mij gezeten, zal ik hierover zeer kort kunnen zijn. Ik had gewenscht, dat men het bestaan van dit ligchaam, om alleen dit onderwerp hier te noemen, althans facultatief gesteld en daarvan geen grondwettig voorschrift had gemaakt. De loop der nieuwe staats-machine had dan kunnen aantoonen, welk nut of belemmering dit rad voortaan aan de beweging zal toebrengen. Welligt was het dan ras gebleken slechts eene onnoodige schuring en dus krachtverlies en vertraging te veroorzaken.

Maar wanneer nu daarentegen het Hoofd van den Staat vermeent zich, in weerwil van de aanstaande nieuwe orde van zaken, nog niet dadelijk te moeten ontdoen van eenen kring van raadslieden, op een meer neutraal standpunt geplaatst dan de hoofden der departementen, dan zoude ik mij daartegen niet willen verzetten, mits zoodanig collegie slechts niet als eene grondwettige noodzakelijkheid wierd voorge-

schreven. Wanneer eens de ondervinding het nutteloozo toont, gelijk ik verwacht dat het geval zoude zijn, kon dat collegie worden opgeheven. Ik zoude dus in de Grondwet alleen wenschen te lezen: «Er kan een «Raad van State zijn, waarvan de zamenstelling en werkkring bij de «wet kunnen worden geregeld.»

Bezuinigingen, ook op uitgaven van dien aard, zijn bij ons noodzakelijk. Maar deze alleen zullen ons finantiewezen niet duurzaam herstellen, of den druk der belastingen opheffen. Neen, er is eene krachtige hand noodig, om vooral het heirleger van de Natie door fiscale formaliteiten kwellende finantiële ambtenaren te verslaan en het stelsel der belastingen aan te tasten, om een nieuw eenvoudig stelsel op te bouwen, dat de belastingen gelijkmatig laat drukken, niet op de hoofden, maar op de finantiële krachten der ingezetenen, en dat die finantiële krachten niet belemmert, maar ontwikkelt, door vrijheid in nijverheid en handel, en door het openen van nieuwe bronnen van bestaan.

Hartelijk wensch ik, dat de aanstaande politische ontwikkeling der Natie den wetgever niet zal verhinderen, weldra het onvruchtbaar politisch veld te verlaten, om het verwaarloosde materiële veld ijverig en volhardend te bewerken, vóórdat het met distels worde bedekt.»

X. De heer DE MAN: «Ik heb ter gelegenheid van de beraadslaging over het Iste hoofdstuk gezegd: «dat ik door deze herziening verlangde vereenvoudiging en bezuiniging te verkrijgen, en, zoo het noodig was, dat verlangen zoude doen gelden, wanneer ik meende, dat het voorgestelde aan de vervulling daarvan in den weg stond.»

Thans reeds is, tot mijn leedwezen, voor mij de verpligting daar, om aan die verklaring gevolg te geven. Het betreft hetzelfde onderwerp, als door den vorigen spreker reeds zoo overtuigend werd behandeld, namelijk den Raad van State.

Ik kan de vasthoudendheid der ministers in dit opzigt niet verklaren; hun werd door de groote meerderheid der Kamer, blijkens de verslagen, eene transactie aangeboden, waarmede zij, door de instelling van dat collegie bij de Grondwet facultatief te stellen en aan de gewone wet over te laten, in hun geheel bleven en de toekomst niet verbonden; zij, die in het algemeen zooveel aan den gewonen wetgever vertrouwden, schenen dat vertrouwen hier te missen.

Toen men voor de eerste maal deze ontwerpen in de afdeelingen onderzocht, was men onder den indruk van het rapport, door de Staats-commissie aan den Koning ingediend. De Staatsraad kwam daarbij voor als een groot en magtig ligchaam, — in sectiën, in navolging van Frankrijk, verdeeld, — met de eerste redactie der wetten belast en met eene uitgebreide regtsmagt bekleed. In dien zin vond die instelling in sommigen verdedigers, die ze van dat gewigt beschouwden, dat ze de daaraan verbonden kosten als nuttig besteed aanmerkten.

De Regering heeft bij haar antwoord zich er als het ware op toegelegd,

om dien indruk weg te nemen. De Staatsraad zal niet zijn, wat die leden zich voorstelden; «de inrigting, zegt men, zal zeer eenvoudig zijn en alle «die elementen zullen wegvallen, waarmede men dezelve heeft omringd.» Het gevolg van die nadere verklaring was dan ook, dat bij het tweede onderzoek vele van de vroegere verdedigers tot de bestrijders overgingen. «De overgroote meerderheid, zegt het eerste algemeen verslag, heeft zich «tegen het voortdurend bestaan van dit collegie verklaard,» en men kwam bij het allerlaatste onderzoek «met nadruk op die verklaring terug.»

Ik mag mij dus met regt over de vasthoudendheid der ministers beklagen, die, vereenvoudiging op den voorgrond stellende, de eerste, en bij de Grondwets-herziening zich spaarzaam voordoende, gelegenheid van de hand wijzen.

Van tweederlei aard waren de gronden, waarmede men die instelling in de afdeelingen bestreed: 1°. als in strijd met het regeringsstelsel bij een verantwoordelijk ministerie; 2°. als in strijd met de verpligting tot bezuiniging.

Van hare zijde bepaalde zich de Regering tot bestrijding van slechts één van die gronden; zij verdedigde de onkostbaarheid en offerde daaraan op het nut, hetwelk die instelling, anders ingerigt, hebben zoude; over het eerste bezwaar, den strijd met het regeringsstelsel, zweeg ze geheel.

En echter is die strijd onmiskenbaar. «De Raad van State» zegt men te regt in een aan ons uit Gelderland ingediend merkwaardig verzoekschrift: «De Raad van State, onmisbaar, waar de Koning persoonlijk gezag voert «en in zijne ministers geene raadslieden, maar uitvoerders zijner bevelen «vindt, is in een constitutionneel Rijk eene anomalie. — Het ministerie, «met eenheid en verantwoordelijkheid werkzaam, zal in den Staatsraad «geene hulp, wel belemmering vinden.»

Was er bij mij nog twijfel, dan zoude de Regering zelve bij dat antwoord, hetwelk reeds door den vorigen spreker is geanalyseerd, dien hebben weggenomen; alles bepaalt zich tot het betoog, dat dit collegie dan toch *somtijds* nuttig *kan* zijn, en ook hierbij zijn hare uitdrukkingen zoo flaauw en zoo onbepaald, dat men regt heeft, om aan hare eigene overtuiging te twijfelen: «Zij deelt (zegt zij) met de Kamer den twijfel, of «dit ligchaam wel eene volstrekte noodzakelijkheid is, maar meent dan «toch, dat een Raad van State, op mindere schaal ingerigt, vooral in het «belang des Konings nuttig, ja *misschien* onontbeerlijk is.»

Geene der meest bekende constitutionnele monarchiën kennen die inrigting als een bij de Grondwet voorgeschreven Staatsligchaam. Noch het Fransche charter, noch dat van België maken er melding van. In Engeland bestond ze nimmer; de praktijk bewijst dus in die landen, dat zij niet *onontbeerlijk* is, hetgeen dan ook onze Regering slechts als een *misschien* durft verklaren.

Het bewijs intusschen van die onontbeerlijkheid zoude mij moeten geleverd worden, indien ik al over de onbestaanbaarheid met het regerings-

stelsel zoude kunnen heenstappen. Ik ben geen voorstander van bezuinigings-zucht, maar ik heb regt, van deze ministers te vragen, hoe zij met hun programma, kort geleden hier in deze Kamer verkondigd, weten overeen te brengen, een collegie als grondwettige en dus blijvende staatsinstelling te behouden, waarvan zij de noodzakelijkheid zelve in twijfel trekken?

Waarom namen zij, ik herhaal het, niet aan de transactie, die hun in het algemeen verslag werd aangeboden? — Nam men eene facultative bepaling in de Grondwet op, dan had dit het dubbel nut, dat de wet een Raad van State zoude kunnen inrigten, wanneer de behoefte dit aanwees, en dat zij dien zoo lang in stand zoude kunnen houden, als er geene botsingen met het regeringsstelsel uit ontstonden. — In de Grondwet opgenomen, is tegen dien tweestrijd geen ander geneesmiddel dan eene herziening der Grondwet.

Ik betreur het te meer, dat de Regering die transactie niet aannam, omdat ik mij nu verpligt zal zien dit hoofdstuk af te stemmen. Ik doe het ongaarne en voeg er de verklaring bij, om alle verkeerde gevolgtrekkingen te vermijden, dat ik, wanneer ik mijne stem aan dit hoofdstuk weiger, dit alleen doe om die reden en dat ik het hoofdstuk zoude hebben aangenomen, wanneer die reden niet bestond. »

XI. De heer VAN GOLTSTEIN zegt: «Vele en gewigtige bezwaren zijn er gerezen tegen het hoofdstuk, dat thans in behandeling is; maar moeijelijk is het, deswege tot eene zamenstemming te komen, en, zoo als wel en teregt door een afgevaardigde uit de hoofdstad [den heer UYTWERF STERLING] is opgemerkt, dit vloeit daaruit voort, dat de beraadslagingen over ieder afzonderlijk onderwerp niet genoegzaam en behoorlijk bepaald zijn. Ik heb eene poging aangewend, om dit te voorkomen, maar ik ben teruggewezen door de Regering zelve, die spoed, grooten spoed verlangde. Wij moeten dus wel voortgaan op de gebrekkige wijze, die is aangenomen geworden. Vele en verschillende punten zijn reeds in overweging genomen. De een heeft gehandeld over de koloniale wetgeving, een ander over den Raad van State, een derde weder over een ander onderwerp. Wij zijn in de onmogelijkheid, om behoorlijk van gedachten te wisselen en de Regering in te lichten ten aanzien van het wezenlijk punt, dat men zou verlangen gewijzigd te zien.

Omtrent één punt intusschen zijn wij het eens, ten minste vele redenaars hebben daarover dezelfde stem doen hooren, namelijk de afschaffing van den Raad van State. Het is dan ook over dat punt, dat ik aanvankelijk het woord wensch te voeren. Bezuiniging moet op den voorgrond staan bij de herziening der staats-instellingen; het is eene behoefte voor de Natie, die gedrukt gaat onder den last der belastingen en verlangt daarvan zooveel mogelijk te worden ontheven. En het middel daartoe, ik herhaal het, is bezuiniging; dit moet worden in het oog gehouden, dat valt niet te ontkennen. Eene groote weldaad wordt door

de grondwets-herziening den volke geschonken; het verkrijgt da[illegible] eene grootere medewerking tot de benoeming zijner vertegenwo[illegible]ers; daardoor wordt de algemeene belangstelling meer opgewekt, de volkskracht verhoogd, de invloed op de Regering versterkt, en deze als van zelve genoopt, om in het belang van het algemeen werkzaam te zijn. Eene groote weldaad wordt dus door die herziening bewezen, maar die weldaad valt niet onder het bereik van ieders waardering. De noodzakelijkheid daarentegen van vermindering der lasten is blijkbaar voor een ieder, en daarvan verlangt hij reeds dadelijk ontheven te worden. Degelijke en tastbare voordeelen, ziedaar wat het verlangen is van het algemeen en wat het uitzigt op verdere verbeteringen zal openen. Bezuiniging moet dus bij elke gelegenheid worden in acht genomen, en hier is zij mogelijk en noodzakelijk, dringend noodzakelijk, omdat het bestaan van het thans besproken collegie niet strookt met het aangenomen stelsel der Regering, dat zij wil invoeren. De ministers komen daarin voor als raadslieden der Kroon, en voor den raad, dien zij geven, zijn zij verantwoording schuldig aan de Vertegenwoordiging. Zij moeten zekere beginselen van regering aannemen en zich te dien aanzien verstaan met de Vertegenwoordiging, ten einde zij als raadslieden der Kroon kunnen optreden, want ander moeten zij de plaats ruimen voor anderen. Maar nu komen er bij het behoud van het bedoelde collegie andere raadslieden der Kroon te voorschijn, die een ander stelsel kunnen aankleven en andere beginselen van regering voorstaan; en hoe zullen nu de wettige raadslieden der Kroon tegen de tegenwerking bestand zijn, welke van die zijde veelligt kan ontstaan? En die tegenwerking zal niet gering zijn. Die raadslieden vormen een duurzaam ligchaam, door den Koning benoemd; ontslagen worden zij niet; zij nemen zekere beginselen van regering aan, zij blijven daarbij volharden, en zoo is er van hunne zijde een duurzame tegenstand te verwachten tegen de verantwoordelijke raadslieden der Kroon. Hoe is dit nu te rijmen, dat men heeft tweederlei raadslieden, verantwoordelijke en onverantwoordelijke, tijdelijke en duurzame, bij welke laatsten een *esprit de corps* zal heerschen, en die steeds zullen vasthouden aan de eenmaal opgevatte regeringsbeginselen?

Nog meerdere bezwaren zijn hieraan verbonden. Die onverantwoordelijke raadslieden zullen zich welligt eens met die verantwoordelijke moeten vereenigen tot een regeringsraad, tijdelijk belast met de uitoefening van het koninklijk gezag. Hoe is zulk een gemengd ligchaam denkbaar? óf die regeringsraad is onverantwoordelijk en de ministers houden op verantwoordelijk te zijn, óf wel de Regering zelve neemt de verantwoordelijkheid op zich en is aansprakelijk jegens de Vertegenwoordiging. Één van beide moet waar zijn, en de vereeniging van beide is dus ondenkbaar. Ziedaar mijn gevoelen over den Raad van State.

Er is nog een ander bezwaar in het voorgedragen wets-ontwerp en ik mag het niet verzwijgen. Het komt mij voor, dat men, ten ge-

volge van eene min juiste opvatting van het stelsel van constitutionnele monarchie, verder is gegaan met de inkrimping van het koninklijk gezag, dan noodig of wenschelijk is te achten. Wel is waar, dat het koninklijk gezag aanmerkelijk is verminderd ten gevolge van het aangenomen nieuwe stelsel. Er is een ministerie, dat handelt, en dien ten gevolge voor zijne handelingen verantwoordelijk is, en de Koning heeft slechts het oppertoezigt over de regering. Dit is het stelsel, en dat is juist en waar; daarop valt niets af te dingen, en alle gevolgen, die daaruit verder voortvloeijen, moeten geëerbiedigd worden; van daar de inkorting der koninklijke magt bij het sluiten van verdragen: zoodra daarbij getreden wordt op het gebied der wetgevende magt, dan moeten zij aan de goedkeuring der Vertegenwoordiging worden onderworpen. Van daar ook hare deelname aan koloniale onderwerpen. Hier is een punt, dat ik, even als elk ander punt van algemeen belang, aan de goedkeuring der wetgevende magt wensch onderworpen te zien. Alle gevolgen derhalve, die uit het aangenomen stelsel voortvloeijen, behooren geëerbiedigd te worden, maar verder behoort men niet te gaan. Men moet de koninklijke magt eerbiedigen in de regten, die haar toebehooren; anders is het groote beginsel in art. 34 van dit wets-ontwerp te vergeefs gesteld, dat de uitvoerende magt bij den Koning berust; dat beginsel moet men niet verzwakken en daarop niets afdingen. Desniettemin is zulks het geval. Volgens het IVde wets-ontwerp, art. 15, zal de wet verklaren, welk gedeelte van de uitvoerende magt aan de Provinciale Staten zal worden opgedragen. Ziedaar eene inkorting der koninklijke magt, die met het aangenomen stelsel in tegenspraak is. Maar daarenboven heeft men het koninklijk regt van benoeming der officieren besnoeid, en gezegd, dat de wet daaromtrent regelen zal stellen. Hoe is dat overeen te brengen met het opdragen van het oppergezag over het leger en de vloot aan den Koning; hoe is dit te rijmen met de verpligting des Konings, om te zorgen voor de handhaving der onafhankelijkheid van den Staat? Zoodanige besnoeijing en inkrimping werd niet gevorderd, en zoodra men zich op dien dwaalweg bevond, nam men ook het denkbeeld der bestaande Grondwet aan, dat de Koning als scheidsman moet optreden in geschillen tusschen gewestelijke besturen, even alsof de Koning, als hoofd der uitvoerende magt, als van zelven daartoe geregtigd ware. Het was eene overneming uit het Stadhouderlijk stelsel, dat, als twee van de onafhankelijke gewesten een onderlingen twist voerden, de Stadhouder als bemiddelaar optrad, maar het is aan het tegenwoordige stelsel geheel vreemd; het behoort niet in de tegenwoordige Grondwet.

Maar waarop rust dan eigenlijk de kracht van het monarchaal beginsel? Waarop steunt de eerbied, die in aller harten daarvoor woont? Op de erfelijkheid der Kroon; daaraan moet de hand niet worden geslagen; daarvan moet men zich met heiligen eerbied afhouden; en echter, wat leest men in de voorstellen der Regering? Volgens art. 7, kan men in deze Vergadering aandringen op eene verandering in

de troonsopvolging. Wat kan ik daarin anders zien. dan eene bron van moeijelijkheden en onlusten? Die erfelijkheid is niet enkel eene instelling in het belang der Kroon, maar ook in het belang van het algemeen, ten einde eenen wedstrijd over het erlangen der kroon voor te komen, die met de strafwet in de hand moest worden afgewezen. In deze bepaling is dus geopend, wat ik verlangd had dat gesloten zou zijn gebleven. Op welk terrein moet men hier staan? Op het terrein der zuivere, ware volksvertegenwoordiging; en zoo wij dan dat terrein wel beschouwen met al zijne uitwegen, dan kan men niet ontkennen, dat zoodanige bepaling in de Grondwet niet zonder gevaar is.

Ziedaar mijne bezwaren tegen het tweede wets-ontwerp. Het is moeijelijk, om tot eenige zekerheid te geraken, of die ook in de harten van anderen zijn opgerezen; we moeten ons voortspoeden, we moeten ons onthouden van nuttelooze tijdverspilling. Ik geloof echter, dat ik mij niet aan nuttelooze tijdverspilling heb schuldig gemaakt, nu ik heb geluisterd naar de inspraak mijner overtuiging en naar mijne verpligting als volksvertegenwoordiger.»

XII. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VOOR DE ZAKEN DER ROOMSCH-KATHOLIJKE EEREDIENST geeft te kennen, dat het wenschelijk schijnt, om nu reeds eenige beschouwingen van de Regering in het midden te brengen nopens het behandelde in deze zitting, en zegt vervolgens:

«Het gemeen overleg is op dit wets-ontwerp werkelijk uitgeput; en indien men het nader algemeen verslag in de discussie van heden raadpleegt en vergelijkt, dan bepaalt zich de tegenspraak van een deel dezer Vergadering tot het vraagpunt: of de Raad van State al of niet verdient behouden te worden?

Sommigen willen dat hooge collegie als *nutteloos* of *overbodig* aangemerkt hebben, anderen zouden het alleen uit zucht tot *bezuiniging* uit onze staats-inrigting wenschen te zien verbannen. De Regering daarentegen beweert, dat de Raad van State eene hoogst nuttige inrigting is, en dat de bezuiniging, door deszelfs afschaffing te verkrijgen, niet zoude opwegen tegen het gemis der gewigtige diensten, welke zij steeds door dat collegie aan haar bewezen zag, en nog bij voortduring mag verwachten.

Deze Kamer heeft aan de verklaring der Regering, dat zij er op bedacht was, den Raad van State op eenen meer eenvoudigen en zuinigen voet in te rigten, ten onregte de uitlegging gegeven, alsof de Regering zelve van de noodzakelijkheid van het behoud van dien Raad niet geheel overtuigd was. Men is er alzoo toe gekomen, om den vereenvoudigden Raad van State als een *noodeloos toevoegsel* tot het raderwerk der nieuwe staats-instellingen te doen beschouwen.

De Regering moet bij hare meening volharden. Zij kan niet inzien, waarom men niet, met eene eenvoudige en zuinige inrigting, tevens de instelling zoude kunnen behouden. Men kan immers inrigtingen van aller-

lei aard vereenvoudigen, zonder die af te schaffen. Kan men bijv. geen geregtshof, geene militaire of burgerlijke instelling vereenvoudigen, zonder het nuttige daarvan prijs te geven? En waarom zoude dit het geval niet kunnen zijn met den Raad van State?

Hierin te voorzien, dat doel te bereiken, zal de taak eener toekomende wet zijn; want art. 50 van dit ontwerp zegt: « Er is een Raad van State, « welks zamenstelling en bevoegdheid worden geregeld door de wet. »

Zoude dit collegie nutteloos moeten geacht worden, omdat het met eene meer zuinige inrigting *misschien alleen* als *raadgevend* zal kunnen werkzaam zijn; maar wie heeft ooit in gewigtige staats-aangelegenheden *goeden raad op geringen prijs gesteld?* Zoowel het Keizerrijk als onze vroegere Republiek en het kortstondig Koningschap van Lodewijk hebben er anders over gedacht.

Ik houde mij overtuigd, dat geen der ministers, welke zich in het bestuur van dit land sedert 1814 hebben opgevolgd, aan de nuttigheid der raadgevingen en voorlichtingen van den Raad van State ooit hebben getwijfeld, maar die bij ondervinding op hoogen prijs hebben leeren stellen.

In Groot-Brittannië, waar men het constitutionneel stelsel kent, bestaat eene soortgelijke inrigting; en hoewel die niet, zoo als men heeft aangemerkt, in het naburig België gevonden wordt, mag ik echter getuigen, dat ik in het zekere onderrigt ben, dat men aldaar vrij algemeen de afschaffing van den staatsraad betreurt.

De Regering kan volstrekt niet toegeven, dat het behoud dier instelling, als een *onverantwoordelijk* raadgevend collegie, onder het nieuw in te voeren stelsel schadelijk zou werken. Zij kan dit *schadelijke* nergens ontdekken, althans zeker niet in het *verantwoordelijke* van het ministerie, want die *verantwoordelijkheid* zal zeker niet door den ingewonnen raad van aard en strekking veranderen, noch in omvang verminderen.

Door het inwinnen van raad, bij eene vereeniging van mannen van kennis en ondervinding, zal de minister zich meer tegen dwaling, vergissing of misslagen behoed zien, en dat behoedmiddel kan wel niet anders dan ten nutte van den Staat aangewend worden, daar toch het land bij dwalingen der ministers altijd de lijdende partij is.

Ik heb de schadelijke werking van den Raad van State hooren beweren, omdat dit collegie zoude geplaatst zijn *tusschen* den Koning *en* een verantwoordelijk ministerie: edoch deze voorstelling is geheel onnaauwkeurig.

De Raad staat niet *tusschen* den Koning en het ministerie; hij staat evenzeer *naast* het ministerie als naast den Koning. Want het advies van den Raad aan den Koning wordt immers aan het ministerie voorgelegd, hetwelk zich dat advies ten nutte maken kan.

Wat meer is, vóór het uitbrengen van het advies, komt het ministerie of de voorstellende minister met commissarissen uit den Raad en niet zelden met den Raad zelven in aanraking en beraadslaagt over het voorgelegde ontwerp. Hieruit kan geene *botsing*, maar wel nuttige voorlichting, en, door wisseling van denkbeelden, heilzame invloed ontstaan.

Ten bewijze, dat daaruit geene botsing kan ontstaan, is het genoeg op te merken, dat de ministers niet aan de adviezen van den Raad van State gebonden zijn. Zij kunnen uit niet gevolgde adviezen nog altijd nut putten. Belemmering kunnen zij daarin niet ontmoeten. Zij zijn toch bij magte, die adviezen enkel voor kennisgeving aan te nemen, of eenvoudig ter zijde te leggen.

Het nut van den Raad prijst zich nog uit een ander oogpunt aan, daar zijne leden zooveel mogelijk uit alle provinciën des Rijks genomen worden, waaruit men mag vertrouwen, dat de belangen der onderscheidene gewesten niet uit het oog zullen verloren worden, maar integendeel bij de Regering vertegenwoordigers en verdedigers zullen vinden.

Bij het verwisselen van ministers, of het aftreden van een geheel ministerie, kan en zal juist die Raad van het hoogste nut zijn, zoowel voor den Koning als voor de nieuwe ministers; want waar toch is de man, waar is de bekwaamste zelfs uit uw midden, Edel Mogende Heeren, die, voor het eerst als minister optredende, zoo volledig bekend zal zijn met het geheele raderwerk van het administratief staatsbestuur, dat hij zich tegen elke misvatting veilig zal achten?

Welk is de *nieuwe* minister, die zonder raad of vraagbaak alle kronkelpaden van het bestuur, als een gekenden weg, met vasten tred zal durven bewandelen? of, indien hij aarzelt, zal hij dan aan den leiband willen loopen van aan hem ondergeschikte ambtenaren? zal het hem niet even nuttig als welkom en aangenaam zijn, een wettig geconstitueerd ligchaam van staatsmannen te vinden: «où la science *gouvernementale* est *traditionnelle?*» zal het den minister, en dienvolgens den lande, niet nuttig zijn, dat hij als raad naast zich heeft eene vereeniging van mannen, die door wetenschap, gepaard aan ondervinding, den algemeenen gang van het staatsbestuur kennen en hem, door hunne voorlichtingen, eenheid van bestuur kunnen helpen bewaren, het land en den minister tegen gewaagde proeven en nieuwigheden behoedzaam maken, en daardoor den eenen tegen oneer, het andere tegen schade helpen dekken.

Ik aarzel niet met den vertegenwoordiger uit Noord-Braband te zeggen: men veroordeelt den Raad van State, omdat men hem niet kent; men kent hem niet, omdat hij niet naar buiten werkt.

Ik heb mijne dagen niet in ledigheid doorgebragt, maar zooveel heb ik ten slotte geleerd, dat de administrative kennis en regerings-wetenschap den mensch, zonder daarvan een genie uit te sluiten, niet aangeboren wordt.

De Regering zorge slechts, en dit is haar pligt, dat in den Raad van State geene andere mannen plaats nemen dan van beproefde kennis en ondervinding; en dan meen ik veilig te kunnen borg spreken voor het groote nut dier instelling, zelfs op eenen kleineren of vereenvoudigden voet ingerigt.

Zucht en vaste wil tot bezuiniging is thans meer dan ooit prijzenswaardig; maar hier zoude, door geheele afschaffing van een voor den lande

nuttig Staatscollegie, de bezuiniging wel eens op schade voor den lande kunnen uitloopen.

De onlangs ingevoerde maatregel, om, onder den naam van staatsraden in buitengewone dienst, hooge ambtenaren uit Indië in den Raad te roepen en hen te doen deel nemen aan de deliberatiën over gewigtige koloniale aangelegenheden, kan als hoogst nuttig beschouwd worden.

Immers, wie zal het ontkennen, met de koloniën *valt of staat het Moederland.* Hoezeer is er dan niet voorlichting en raad noodig bij de vraagstukken van zoo veel gewigt en onderscheiden aard, welke zich dikwerf ten aanzien der koloniën opdoen? Zonder dien maatregel en bij het wegvallen van den Raad van State zoude een *koloniale Raad*, die ook kostbaar zal zijn, onmisbaar worden; en wat blijft er dan over van de bezuiniging, welke het opheffen van den Raad van State zou opleveren? Men wil immers niet het beheer van millioenen schats aan de inzigten van *een éénig man* overlaten? Al is die *ééne man* dan ook een *verantwoordelijk minister*, zal hij alléén genoegzame waarborgen opleveren tegenover zulke schatten, tegenover zulke belangrijke aangelegenheden? Of zal naast hem een raad, toegerust met de kennis onzer overzeesche bezittingen, niet een even nuttige als noodzakelijke waarborg zijn?

De Regering geeft toe, dat, bij de regelmatige werking van het constitutionneel stelsel, het verantwoordelijk ministerie niet wordt ontslagen, vóór dat een nieuw zal zijn opgetreden.

Men weet zeer goed, dat, zelfs bij het aftreden van een geheel ministerie, er geene regeringloosheid mag ontstaan; maar zal daarom het aanwezen van den Raad van State, in zulk een gewigtig oogenblik, nutteloos zijn voor den Koning?

Dit kan de Regering niet toegeven.

Het is te voorzien, of althans mogelijk, dat het nieuw in te voeren stelsel van verkiezingen eene welligt meer levendige Kamer zal doen optreden.

Bij de ontbinding van een ministerie door ernstigen tegenstand, zal de Koning, zonder Raad van State, geheel alleen staan, en zal hij zich geheel moeten werpen in de handen der Kamer.

Met een Raad van State zal de Koning, in een gewigtig conflict tusschen eene der Kamers en het ministerie, onzijdige raadslieden naast zich hebben, welke voor het Hoofd van den Staat de oplossing van het gewigtige vraagstuk, òf der ontbinding der Kamer, òf der verandering van het ministerie, gemakkelijker zal maken, en welligt bedenkelijke botsing doen voorkomen.

De Regering is te zeer doordrongen van het nut en van de noodzakelijkheid van het grondwettig aanwezen van den Raad van State, dan dat zij het toekomend lot van dat hooge staats-collegie van de kansen eener facultative bepaling zoude willen afhankelijk maken.

Men heeft gevraagd, waarom de grondwettigheid van den Raad van State daargesteld? Maar wordt dan die grondwettigheid bij dit ontwerp

eerst ingevoerd of daarin slechts behouden? Zij wordt uit de Grondwet niet weggenomen, omdat de Regering daarvan de noodzakelijkheid niet inziet. Het is dus geene nieuwigheid, die men wil invoeren; het is eene van ouds bestaande instelling, welke men verlangt te behouden; en men verlieze daarbij niet uit het oog, dat met het wegvallen van den Raad van State eene menigte andere bepalingen der Grondwet haar doel zouden missen en dienvolgens nieuwe voorzieningen vorderen.

De Raad van State bestond reeds in het midden der 16de eeuw, en heeft tot heden toe, onder alle regerings-vormen, onder Republiek, Koningschap en Keizerrijk, blijven bestaan, en hij had dit bestaan alleen aan zijne onmisbaarheid in het raderwerk der verschillende staats-inrigtingen te danken.

Dit ministerie, hetwelk men wel eens zijdelings verdacht of beschuldigd heeft van alles te willen omkeeren en afbreken, het Koningschap daarvan niet uitgezonderd, kan niet besluiten eene schendende hand te slaan aan eene staats-instelling, schier zoo oud als het onafhankelijk volksbestaan van Nederland. Als ik hier spreek van verdenking of beschuldiging, waaraan de leden van het tegenwoordig kabinet hebben ten doel gestaan, dan bedoel ik geenszins eene verdenking of beschuldiging, in de Kamer geuit; neen, Edel Mogende Heeren, het ministerie kent die verdenkers en beschuldigers, maar zij vreest ze niet.»

XIII. De heer VAN HARENCARSPEL zegt, dat hij geen voornemen had, om bij de behandeling van dit tweede hoofdstuk het woord te vragen, na hetgeen hij met betrekking tot hetzelve gezegd had, in opzigt tot den Raad van State. Het was der Vergadering bekend, dat bij hem geen gering bezwaar daartegen bestaat, dewijl die instelling als noodzakelijk te behouden daarbij is voorgedragen; en de Vergadering zoude ligt beseffen, dat, na de verklaring van het gevoelen van zoo velen van Hun Edel Mogenden dienaangaande, des sprekers ongunstige gezindheid omtrent de aanneming van dit hoofdstuk eerder zal vermeerderd dan afgenomen zijn. Hij betuigt dan ook, dat hij meer en meer tot de afstemming van hetzelve overhelt; maar verklaart hierbij, dat, wanneer hij er toe komen zal, om aan dit hoofdstuk zijne stem niet te geven, dit bepaaldelijk zijn zal om den Raad van State, en hij voegt er tevens bij, dat wanneer de daartoe betrekkelijke bepaling facultatief en niet imperatief zal gesteld worden, hij het hoofdstuk zal aannemen. Doch hij heeft wel voor een oogenblik het woord moeten verzoeken, na eene opmerking, welke zoo aanstonds bij hem is opgekomen omtrent het verband van een der artikelen van dit hoofdstuk tot een der artikelen van het volgende IIIde hoofdstuk. In de laatste zinsnede van art. 49 der oorspronkelijke voordragt van dit IIde hoofdstuk, welk artikel later een ander nommer gekregen heeft, ligt de grondwettelijke veronderstelling, dat er tot het verkiezen van nieuwe kamers soms nagenoeg veertig

dagen kunnen noodig zijn, en tot het zamenkomen der nieuw verkozen kamers nagenoeg twee maanden. Maar volgens het nieuwe artikel 21 der eerste wijzigingen, later geworden art. 22 van het IIIde hoofdstuk, moet de gewone vergadering der Staten-Generaal geopend worden op den derden Maandag in September. Verondersteld nu, dat de nieuwe Grondwet in werking is, en dat de Koning in Augustus van het volgende jaar het noodig oordeelt, de kamers te ontbinden, zal dit dan geenerlei ongelegenheid kunnen baren ten aanzien van de bepaalde opening van de gewone vergadering op den derden Maandag in September? Indien de tusschentijd misschien te kort mogt wezen, volgt het dan wel zeker genoeg uit de bepaling van het IIde hoofdstuk, dat die opening, welke zoo stellig op een vast tijdstip bepaald is, later zal kunnen plaats hebben, of kan het ook noodig, en zou het niet in allen geval eene verbetering wezen, om bij het artikel van het IIIde hoofdstuk soortgelijke voorziening te voegen, als men vindt in het oorspronkelijke artikel 21 van het IIIde hoofdstuk, waar gehandeld wordt van het opkomen der Staten-Generaal tot eene buitengewone vergadering, in het geval van overlijden des Konings, op den vijftienden dag na het overlijden, en waarbij tevens gezegd is, dat de termijn van opening van die buitengewone vergadering, wanneer de kamers mogten otbonden zijn, zal aanvangen van den afloop der nieuwe verkiezingen? De spreker acht zich verpligt deze opmerking aan het ministerie in overweging te geven, en het is voor hem eene reden te meer, om, naar aanleiding van den loop der discussie over dat hoofdstuk, in opzigt tot den Raad van State, het denkbeeld aan te geven en zijnen wensch te uiten, dat de beraadslaging worde voortgezet en afloope, maar de stemming over het hoofdstuk worde uitgesteld, gelijk dit in het verleden jaar bij de behandeling van het Eerste Boek van het Wetboek van Strafregt met vrucht is geschied. Dan zal de Regering in de gelegenheid zijn, zoodanige wijziging in dit hoofdstuk te brengen, als raadzaam zal geacht worden, om de aanneming te bevorderen.

XIV. De heer HOFFMAN zegt hoofdzakelijk: «De bezwaren, welke bij mij betrekkelijk art. 15 van het Iste ontwerp, ook na de laatste wijziging van dat artikel, waren overgebleven, had ik bij de algemeene beschouwingen aan U Edel Mogenden kenbaar gemaakt. Die bezwaren zijn door de discussiën over dat artikel en door de verklaring der Regering opgeheven, en ik heb, door mijne stem aan dit ontwerp te geven, een volksregt helpen bevestigen; ik achtte daardoor de vrijheid der ingezetenen te hebben beschermd en, met het oog op die verklaring der Regering, het algemeen belang te hebben bevorderd.

Bij het nu in beraadslaging gebragt ontwerp geldt het ook regten, welke wij evenzeer gezworen hebben te zullen bewaren en onderhouden: het zijn de regten der Kroon. In een dier regten wordt in dit

ontwerp onder anderen en voornamelijk in art. 7 eene verandering voorgesteld, welke eene verkorting dier regten daarstelt. De overgroote meerderheid dezer Kamer heeft de noodzakelijkheid van deze verandering, volgens het voorloopig verslag, niet alleen niet kunnen beamen, maar ook op de mogelijke gevaren, waartoe die zoude knnnen aanleiding geven, gewezen; het antwoord der Regrring heeft die bedenkingen voor mij niet opgelost, en ook voor anderen van U Edel Mogenden niet, want velen hebben, volgens het algemeen verslag, daarbij volhard. Wij worden dikwijls verwezen naar de voortreffelijkheid der Belgische instellingen; ik zal geene vergelijking maken tusschen de omstandigheden, welke tot de Belgische constitutie hebben geleid, en die, onder welke bij ons tot herziening der Grondwet is overgegaan; ik vind in die Belgische constitutie eenen zeer liberalen geest; dien geest verlangt men ook in de onze; maar als ik dan in art. 61 van die zoo liberale Belgische constitutie lees: «A défaut de «descendants masculins de S. M. Leopold etc., il pourra nommer «son successeur avec l'assentiment des chambres.» dan geloof ik niet, dat men mij zal beschuldigen door een stelsel van behoud of tegenstand te worden geleid, wanneer ik verklaar, dat ik mij met eene wijziging niet kan vereenigen, waarbij aan den Koning der Nederlanden een regt wordt ontnomen, dat aan den Koning der Belgen geheel vrijwillig bij eene zoo liberale Grondwet werd toegekend.

Ik heb reeds vroeger in het algemeen over dit ontwerp gesproken; ik zoude, over veel heenstappende, mij met de overige wijzigingen hebben kunnen vereenigen, ofschoon mij daarbij veel te wenschen overbleef, en ik onder anderen art. 48, betreffende den Raad van State, in plaats van imperatief, had verlangd facultatief te zien gesteld, ofschoon ik niet begrijp, waarom bij dat collegie van het regt des Konings, om de leden daarvan te kunnen ontslaan, niet wordt gewaagd; ik zal daarover echter thans evenmin spreken als over het, mijns inziens, geheel zonder eenige noodzaak doen vervallen van art. 78 der Grondwet, waarbij is voorgeschreven, dat hoofden van ministeriële departementen en staatsraden getrouwheid aan de Grondwet zullen zweren. De memorie van toelichting zegt, dat men er zich op toegelegd heeft, alle bepalingen te verwijderen, welke òf nutteloos zijn, òf de regelmatige werking der wet zouden kunnen belemmeren. De Regering zal toch wel niet beweren, dat de eed der ministers van getrouwheid aan de Grondwet de regelmatige werking der wet zoude kunnen belemmeren; het bewijs der nutteloosheid van die bepaling van art. 78 is de Regering schuldig gebleven. Ik zoude mij kunnen voorstellen, dat ministers zich bezwaard konden gevoelen, den eed af te leggen van getrouwheid aan eene Grondwet, welke zij afkeurden: dit zal echter thans hunne opinie wel niet zijn; maar ik kom hierop niet terug en bepaal mij bij de verklaring, dat het voornamelijk om art. 7 is, dat ik mijne stem tegen dit ontwerp zal uitbrengen.»

XV. De heer ENSCHEDÉ: «Onder de belangen, welke den Nederlander na aan het harte liggen, bekleedt eene voorname plaats het behoud van onze koloniën, en inzonderheid van onze onschatbare Oost-Indische bezittingen. Het is niet alleen de krachtdadige ondersteuning, welke onze geldmiddelen in de opbrengsten dezer bezittingen vinden, maar nog meer de welvaart, die de vaart en handel op dezelve in al de takken van volksvlijt verspreiden, door de uitrusting van twee honderd groote koopvaardijschepen, zoo deugdelijk en goed, als immer den oceaan hebben bevaren. Niet ten onregte is zoo even door een der ministers aangemerkt, dat het Moederland staat of valt met zijne koloniën; en zoo het beheer van deze bezittingen niet geheel zonder bezwaar is geweest, dan mag men daartegenover stellen de groote voordeelen, welke zij in de laatste tien of twaalf jaren hebben opgeleverd en nog opleveren. Een dezer bezwaren is voorzeker het muntstelsel op Java, waaromtrent nu hier te lande eene wet zal worden gemaakt. Ik wil dit bezwaar in het minst niet verkleinen; integendeel, ik zoude gaarne den man, die een middel tot herstel, zonder schokken en zonder groote opoffering, wist uit te denken, als een bewijs van nationale dankbaarheid, een gedenkpenning zien aanbieden, zoo kostbaar en fraai, als immer is vervaardigd; maar men moet dit bezwaar niet al te zeer uitmeten; — inzonderheid als men daartegenover stelt de aanzienlijke som van twaalf honderd tonnen gouds, en welligt meer, die uit de koloniën in onze schatkist gevloeid zijn, sedert de Regering, alleen uit zich zelve en zonder medewerking van eenige wetgevende magt, sedert den jare 1834, den goeden weg is ingeslagen, om de Oost-Indische koloniën zoo krachtig ten nutte des Rijks en deszelfs inwoneren te doen strekken.

Dit behoud — al de bedaarde en onbevooroordeelde deskundigen komen daarin overeen — hangt af van het in stand houden van het hoog gezag der Nederlandsche overheid op Java tegenover de inlandsche bevolking en hare hoofden. Elke inbreuk op dit gezag is verzwakking. Elke verzwakking baant den weg tot verzet en tot de noodlottigste gevolgen, indien eenmaal bij dergelijk verzet de zedelijke invloed verloren gaat.

Gaarne had ik gewenscht, dat grondwettig het opperbestuur der koloniën onverdeeld aan den Koning ware opgedragen gebleven; dat ware bepaald, dat, zoo de Regering de medewerking van de wetgeving noodig mogt achten, het initiatief daartoe alleen van de Kroon mogt uitgaan, doch altijd onder de verpligting der Regering, om aan de leden der wetgevende vergadering al die inlichting en inzage nopens de koloniale zaken te verstrekken, die zij zouden mogen verlangen. Ik had mij voorgesteld, dat, indien onverhoopt de zaken verkeerd mogten loopen, en de Regering onvatbaar mogt blijven voor goeden raad, de Tweede Kamer gebruik konde maken van haar regt, om den Koning een adres aan te bieden, in 't welk zij hare grieven konde ontwikkelen,

en dat dergelijk adres, ingeval van blijkbare behoefte, bij een homogeen en verantwoordelijk ministerie wel niet zonder gevolg zoude kunnen blijven.

Ik had gewenscht, dat men zich zou hebben bepaald bij de grondwettige instelling, dat over de baten, welke de koloniale geldmiddelen mogten opleveren, nimmer anders dan bij de wet zoude kunnen worden beschikt.

Aan deze mijne wenschen is echter niet voldaan, en zij konden dan ook, bij de meening, die bij de meerderheid mijner medeleden nopens deze aangelegenheid heerschende was, kwalijk worden vervuld; maar dan had ik subordinatelijk begeerd, dat men niet verder ware gegaan, dan hetgeen door de Regering, bij de voordragt van de bekende 27 wets-ontwerpen, nopens het beheer der koloniën was voorgesteld.

Ook dit is niet gebeurd, en aan de wetgeving zal, indien deze ontwerpen als wet worden aangenomen, het vermogen worden gegeven, om omtrent alles, wat de koloniën betreft, wetten voor te dragen, zoodra men zich slechts zal hebben overtuigd, dat daar behoefte aan bestaat.

Het is waar, met inachtneming van naauwgezetheid en voorzigtigheid, zoude het gebruik van dit grondwettig regt geen nadeel berokkenen, maar ik kan de vrees niet onderdrukken, dat er een tijd zal komen, waarin het, door het bezigen van groote en weidsch klinkende woorden, niet zeer moeijelijk zal vallen, om bij de Kamers der wetgeving de overtuiging te doen geboren worden, dat er behoefte bestaat, om aan de Nederlanders, in Indië gevestigd, politische regten te verzekeren, waardoor het gezag van het hoog bewind wordt verkort, waardoor, zoodra daarvan zelfs de schijn mogt blijken, minachting van dit gezag bij de inlandsche bevolking geboren wordt, en het heilloos gevolg ontstaat, dat dit gezag op losse schroeven wordt gesteld.

Ik wil daarom den Nederlander in de overzeesche bezittingen geenszins aan willekeur blootstellen: ik begeer den bewindvoerders aldaar regelen te stellen en hen ter nakoming daarvan verantwoordelijk te laten; maar ik meen te mogen vorderen, dat de Nederlander, die zich vrijwillig derwaarts begeeft, zich ook die opoffering moet getroosten, welke in het belang des lands van hem wordt gevorderd.

Ik zal van geene andere, almede hoogst gewigtige, aangelegenheden gewagen, omtrent welke men hier te lande onderzoek en beslissing zal kunnen vorderen, en die, verkeerd begrepen, dáár te lande den nadeeligsten invloed zouden kunnen uitoefenen, en ik ben zeer beducht, dat listige eigenbaat zich al te gereedelijk bij de wetgeving het gehoor zal weten te verwerven, hetwelk hem bij het bewind, zoo dáár als hier, wordt geweigerd, en dat de wetgeving, haar ministerie kennende, het middel zal weten te vinden zich te doen gehoorzamen.

Konde ik nu bij de stemming over deze wet mij alleen verklaren nopens hetgeen betreffende de koloniën is voorgesteld, dan zoude

het mij moeijelijk vallen, mijne goedkeuring daaraan te verleenen. Maar geheel het ontwerp bevat de regeling van velerhande daarvan afgescheidene belangen, ten aanzien van welke verschil van gevoelen kan bestaan, en ook werkelijk schijnt te bestaan. Houdt nu een ieder onzer vast aan eigene meening, dan kan er kwalijk iets redelijks en bruikbaars van dit ontwerp tot stand komen.

Bij de erkende behoefte aan eene eindregeling, waartoe ik zoo gaarne zoude willen medewerken, oordeel ik, in dit opzigt, mijn bijzonder gevoelen aan den drang der omstandigheden te moeten opofferen, om, door eene afkeuring van het geheel der wet, het lot van dit hoofdstuk niet op het spel te helpen zetten. Ik kan echter niet eindigen, zonder den welgemeenden wensch uit te drukken, dat de magten, die geroepen zullen worden, om in het vervolg in deze koloniale belangen te onderzoeken en te beslissen, het groot gewigt der zaak beseffende, niet dan met de grootste omzigtigheid te werk zullen gaan, en steeds zullen gedenken de noodlottige gevolgen, welke, in het laatst der verloopen eeuw, de inmenging van den parlementairen invloed, ten nadeele van het Moederland, op de Britsche bezittingen in Noord-Amerika heeft gehad; — de onheilen, welke de onberadenheid der Fransche revolutionnaire wetgevers op het eenmaal zoo rijke vruchten dragende St. Domingo aan Frankrijk heeft berokkend, en welke de ligtzinnigheid van de tegenwoordige mannen der revolutie, ten opzigte van de weinige volkplantingen, die Frankrijk nog zijn overgebleven, wel denkelijk zal hebben.»

XVI. De heer VAN DAM VAN ISSELT herinnert, dat hij bij de algemeene beraadslagingeu ook zijne bezwaren tegen het behoud van den Raad van State in het voorbijgaan deed kennen. Hij verklaarde daarbij evenwel, dat hij, om het hooge gewigt van het wets-ontwerp, waarin van dat collegie gesproken wordt, over die bezwaren heenstappen en zijne goedkeuring aan het ontwerp schenken zou. In den loop der beraadslagingen van heden is het den spreker nogtans gebleken, dat zich tegen dit ontwerp, waarin zulke voorname punten behandeld worden, verschillende minoriteiten opdoen, waarvan de aanzienlijkste is die van de leden, welke zich positief tegen het behoud van den Raad van State verklaren. Hij wenschte daarom voor te stellen, om de verdere beraadslaging over dit ontwerp uit te stellen en inmiddels het IIIde ontwerp in behandeling te nemen, ten einde aan de ministers de gelegenheid te geven, om zich nog eens rijpelijk over dat punt van den Raad van State te beraden. De spreker is van zijne vroegere denkwijze ten deze niet afgebragt door de rede van den minister voor de zaken der Roomsch Katholijke eeredienst, en thans van oordeel, dat het belang des Vaderlands vordert, dat de Regering in deze toegeeft. De Kamer wenscht alleen, dat de instelling van den Raad van State facultatief gemaakt worde; en zoo de spreker een voorstel doet,

ten einde aan dien wensch alsnog voldaan kunne worden, dan is dit, omdat hij het bedenkelijk acht, dat dit wets-ontwerp, dat welligt het belangrijkste van alle is, misschien met eene kleine meerderheid aangenomen worde, terwijl later in de dubbele Kamer 30 stemmen voldoende zullen zijn, om het te doen vallen. De spreker verzoekt en bidt de ministers in het belang des Vaderlands, dit te willen bedenken en niet langer te blijven volharden. Indien het betrof eene der groote beginselen van staatkunde, dan zou hij voor zich den ministers een toegeven niet durven aanraden, maar hier geldt het een bloot verschil van meening. Een groot aantal leden meent, dat het behoud van den Raad van State niet noodig is, de Regering, dat daaraan behoefte bestaat; en nu is de natuurlijke oplossing daarin te vinden, dat men de zaak facultatief make en de beslissing aan de toekomst overlate. Dat de Kamer dus deze beraadslaging uitstelle en de ministers overwegen, of de zaak zooveel weegt, dat het lot der grondwets-herziening, zoo al niet hier dan toch zeer zeker in de dubbele Kamer, op het spel gezet moet worden. De spreker verzoekt de ministers, zijn aandrang niet als tegenstand te willen beschouwen. Hij voor zich zal voor het ontwerp blijven stemmen, maar hij meent, dat de ministers inderdaad eene groote verantwoordelijkheid op zich nemen, wanneer zij om eene bloote opinie, waar het geen regeringsbeginsel geldt, een der voornaamste wets-ontwerpen aan eene afstemming blootstellen. Hij neemt alzoo de vrijheid voor te stellen, om de verdere beraadslaging en de stemming over het IIde ontwerp uit te stellen tot na de behandeling van het IIIde. Mogten de ministers bij hunne meening blijven volharden, dan zal toch de Kamer alle verantwoordelijkheid ten deze van zich afgewend hebben en dan zal de verantwoordelijkheid voor de gevolgen eener afstemming niet op haar rusten.

XVII. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN neemt het woord en zegt hoofdzakelijk:

« EDEL MOGENDE HEEREN!

De Regering schat de woorden van den geachten spreker uit Gelderland hoog, zeer hoog, vooral om de bedoeling, die aan het gedane voorstel ten grondslag ligt. Het is daarom, dat ik al dadelijk, even openhartig, even belangstellend als de voorsteller sprak, wil antwoorden en de redenen ontwikkelen, waarom de Regering zich met het gedane voorstel niet kan vereenigen.

De Raad van State wordt op dit oogenblik miskend; zoo als die thans is voorgedragen, wordt hij niet behoorlijk gewaardeerd, de noodzakelijkheid van dat ligchaam niet doorgrond, en daaruit alleen is het te verklaren, dat op dit oogenblik door sommigen op de opheffing van dat collegie wordt aangedrongen. Maar bij de welgezindheid,

die de Regering bij de Kamer ontmoet, heb ik nog hoop, om bij U Edel Mogenden de overtuiging te vestigen, dat wij niet dwalen, zoo wij meenen, dat de Raad van State niet vervallen moet, zoo wij die instelling verdedigen als noodig, als onmisbaar.

De Raad van State is noodig. Gij hebt de onderscheiden redenen reeds hooren ontwikkelen, waarom hij nuttig is. Noodig is hij vooral in een land, zoo beperkt als het onze. In groote Staten zijn de personen veel in getal, die de gelegenheid hebben, om zich te oefenen in en geheel toe te wijden aan de openbare zaken. Die gelegenheid voor velen bestaat bij ons niet, vooral niet op het groote tooneel, van waar men het geheel in al zijne bijzonderheden en van nabij kan overzien en waar men zich eigen kan maken met alle takken van administratie. Het is dus noodig, dat wij een collegie hebben, waarin mannen van uitmuntende bekwaamheid geplaatst worden, ten einde ze dáár al de bijzonderheden van het rijksbestuur leeren kennen. Die Raad van State moet eene kweekschool zijn van bekwame administrateurs; hij moet eene leerschool wezen voor toekomstige ministers. Daartoe is de Raad van State noodig.

De ministers, aan welke de regering is toevertrouwd, kunnen geene volmaakte kennis bezitten van alle de vezelen der veelvuldige takken van hun uitgebreid bestuur; zij hebben dan op deze dan op gene verordeningen acht te slaan en het is voor hen noodig, een collegie te bezitten, dat besloten is en niet naar buiten werkt, dat hun ten dienste staat, om voor te lichten, te waarschuwen en te regt te wijzen, waar dat te stade komt. Gedurende den korten tijd, dien ik aan het hoofd stond van een departement van algemeen bestuur, heb ik van de voorlichting van den Raad van State groot nut ingeoogst en ik ben als minister in staat geweest, om de waardij van zoodanige instelling te beoordeelen. Dat collegie is volstrekt noodig, om over alle verordeningen, die door de Regering worden uitgevaardigd, een waakzaam oog te houden, overeenkomstig de bepaling der Grondwet, nedergeschreven in art. 49 van dit ontwerp, waar men leest: « Aan het hoofd der uit te vaardigen wetten en bevelen wordt melding gemaakt, dat de Raad van State deswege gehoord is. » Dat inwinnen van het advijs van den Raad van State, dat vooraf moet gaan aan het vaststellen van elke wet en van elken maatregel van algemeen inwendig bestuur, heeft zeer veel waarde. Daardoor wordt de Natie gewaarborgd, dat aan de Vertegenwoordiging geene wet voorgedragen, dat geen maatregel van algemeen inwendig bestuur genomen zal worden, dan die door bekwame mannen rijpelijk onderzocht is. Het behoud dezer bepaling in onze Grondwet is tot heden noodzakelijk gekeurd; de ondervinding heeft niet geleerd, dat de bepaling gemist kan worden en daarom dient zij te blijven bestaan.

Ik heb den Raad van State, thans voorgesteld, eenigzins minachtend hooren noemen een Staatsraadje, even alsof de waarde van dat lig-

chaam alleen van het aantal zijner leden afhangt. Maar al zal die Raad misschien, wat het getal zijner leden betreft, klein zijn, hunne gezamenlijke wetenschap kan daarom groot wezen; al zijn de leden weinig in getal, hunne gezamenlijke kundigheden zullen toch ontelbare vruchten kunnen opleveren. En weet men nu reeds, wat die Raad van State zijn zal? Gij zelven of zij, die u zullen vervangen, zullen te zijner tijd geroepen worden, om eene wet vast te stellen, die de zamenstelling en bevoegdheid van den Raad van State zal bepalen. De Vertegenwoordiging zelve zal dan uit de lessen der ervaring en uit de behoeften van het oogenblik de bepalingen moeten putten, die in de wet opgenomen zullen worden, en het zal dus van den wetgever afhangen, om aan dien Raad van State, die onmisbaar is, het meest mogelijke gewigt bij te zetten, hem de meest gewenschte vruchten te doen voortbrengen.

Is het niet zonderling, dat van dat ligchaam, dat tot heden bestaan heeft, niet de Regering, maar de vertegenwoordigers, zij, die nimmer met den Raad in aanraking komen, de onnuttigheid of de overtolligheid beweren? Is het niet opmerkelijk, dat zij, die nimmer het werk van dien Raad onder de oogen krijgen, de afschaffing verlangen, en dat de ministers, die met dat werk van nabij bekend zijn, de nuttigheid en de onmisbaarheid der instelling verdedigen? En zal dan de ondervinding van hen, die met kennis van zaken kunnen spreken, niet in de schaal gelegd worden tegenover het subjective gevoelen van hen, die hier weinig in staat zijn om juist te oordeelen?

Het is zoo gemakkelijk, te zeggen, dat de Raad van State afgeschaft moet worden, even gemakkelijk te zeggen: ge hebt slechts de woordjes: *er zal*, door: *er kan* te vervangen. Ge wilt de bepaling facultatief maken, maar hebt ge wel met aandacht nagelezen, waartoe de Raad van State in gewigtige oogenblikken al geroepen zal kunnen worden? Vergunt mij, dat ik uwe aandacht vestige op de artikelen 22, 23 en 27 van ditzelfde wets-ontwerp. Artikel 22 zegt: «Het Koninklijk gezag wordt mede aan eenen Regent opgedragen, ingeval de Koning buiten staat geraakt de regering waar te nemen. Wanneer dit aan den Raad van State, vereenigd met de hoofden der ministeriële departementen, na een naauwkeurig onderzoek is gebleken, roept deze vergadering onverwijld de Staten-Generaal in dubbelen getale bijeen, om hun van het voorhanden geval verslag te doen.» Kunt ge u een onderwerp denken, kiescher van aard dan dit? Kunt ge u eene oordeelvelling voorstellen gewigtiger dan deze? Zoo ge nu den Raad van State mist, wie zal dan over de beantwoording dier gewigtige vraag oordeelen? Zoo ge den Raad van State niet hebt, wie zal dan vaststellen, dat deswege een voorstel aan de vertegenwoordigers gedaan zal worden? Zullen het de ministers alleen zijn? Maar beeft ge niet voor het denkbeeld terug, dat het de ministers alleen zullen zijn, die zullen mogen bepalen, dat het Hoofd van den Staat niet meer in staat is, om de regering waar te nemen? Zal dan niet een ander col-

legie over zulk eene gewigtige zaak met dat ministerie in overleg moeten treden, en zal daartoe de Raad van State niet uitmuntend geschikt zijn, die onmiddellijk met den Koning in aanraking komt en dus de noodige opmerkingen zal kunnen maken, om hier met juistheid te oordeelen? Is het niet eene onwaardeerbare zaak, dat er in een zoo noodlottig geval een collegie tusschen beide zal kunnen treden, dat uit ervaren en regtschapen mannen bestaat, uit mannen, die met de zaak der regering volkomen bekend zijn, dat zoodanig collegie mede geroepen zal worden, om over zulk eene gewigtige zaak te oordeelen? In art. 23 leest men verder: «De Staten-Generaal onderzoeken het verslag, en, zoo zij in een besluit, in vereenigde zitting der beide kamers in dubbelen getale genomen, er de juistheid van erkend hebben, wordt in den vorm eener plegtig af te kondigen wet verklaard, dat het geval, in het vorig artikel bedoeld, aanwezig is.» Is het hier niet andermaal van het hoogste gewigt, is het niet voor de Kamer van het hoogste belang, dat zij zich, bij het nemen van een besluit van zoodanigen aard, niet enkel op de ministers te verlaten hebbe, maar dat haar ook de voorlichting en de waarborg van den Raad van State ten dienste staan?

En nu zegt art. 27: «Totdat in het geval, in art. 45 aangewezen, de Prins van Oranje of de benoemde Regent het regentschap heeft aanvaard, wordt het koninklijk gezag waargenomen door de vergadering, zamengesteld als in art. 45 is voorgeschreven [dat is, uit den Raad van State en de hoofden der ministeriële departementen]. Hetzelfde vindt plaats, zoo, bij overlijden des Konings, een Regent voor den minderjarigen opvolger of ook de bevoegde opvolger ontbreekt, totdat de benoemde Regent of opvolger de regering heeft aanvaard.» Ziedaar een raad van bestuur, waarnemende voor korten tijd het koninklijk gezag. Zal die waarneming niet aan de ministers alleen opgedragen worden, dan moet er een ander collegie aanwezig zijn, tot die waarneming geschikt. Zal men dit eerst dan zamenstellen, wanneer de bedoelde gevallen daar zijn? Neen, het moet steeds aanwezig zijn; want het moet niet worden zamengesteld uit bestanddeelen van den dag. Maar ik kan mij — zoo zegt men — zulk een collegie van bestuur niet denken, dat gedeeltelijk bestaan zal uit verantwoordelijke ministers, gedeeltelijk uit onverantwoordelijke raadsleden. Men verlieze niet uit het oog, dat het hier geldt eene buitengewone magt, alleen geroepen, om in buitengewone omstandigheden op te treden. Het zijn de hoogste bestanddeelen in den Staat, die in zoodanige oogenblikken met de waarneming van het koninklijk gezag belast zullen zijn. De ministers zullen leden zijn van dat collegie; als zoodanig zullen zij verantwoordelijk zijn, maar daarbuiten zullen zij leden van den ministerraad, en verantwoordelijk wezen. Het collegie zelf zal onschendbaar zijn, maar de ministers zullen verantwoordelijk blijven. Hier vind ik dus voorziening in eene moge-

lijke behoefte; hier vind ik een waarborg, dat die voorziening den geregelden gang van zaken verzekeren zal; ik vind een middel, om in uiterst moeijelijke omstandigheden tot eene gelukkige uitkomst te geraken.

Ziedaar dus den Raad van State nuttig, noodig, onmisbaar! Neen, niet door het woordeke *zal* te veranderen in *kan*, mag de Regering de opheffing van eene onmisbare instelling mogelijk maken. Neen, het is geene stijfhoofdigheid der ministers, wanneer zij in die verlangde verandering niet toestemmen. Neen, voor die gewigtige roepingen in uiterst gevaarlijke omstandigheden moet in tijds eene voorziening dáár zijn; in de Grondwet zelve moet het voortdurend bestaan van dat collegie bepaald worden, opdat het dan, wanneer zulks noodig is, terstond kunne optreden, om het Koningschap waar te nemen en opdat het inmiddels geraadpleegd worde en toeziende blijve, ook ten einde dàn, wanneer zoodanig gewigtig oogenblik dáár is, met den gang van zaken volkomen bekend te zijn

En wat is er nu van die verwikkeling en belemmering, die uit het bestaan van den Raad van State zou voortvloeijen, met betrekking tot de ministeriële verantwoordelijkheid en het koninklijk gezag? Niets! Neen, die Raad staat niet tusschen den Koning en de ministers, maar hij staat beide ter zijde. Het gevoelen van den Raad van State verbindt de ministers niet, en daarom kan uit de voorlichting van dien Raad geenerlei schade voortvloeijen. Aan de andere zijde zal daarvan een nuttig gebruik kunnen gemaakt worden. Ik meen dit genoegzaam aangetoond en U Edel Mogenden alzoo overtuigd te hebben, dat de Raad van State in de zamenstelling van de staats-regering geen nutteloos raderwerk, maar een onmisbaar bestanddeel is.»

XVIII. Op de vraag van den VOORZITTER, of de voorsteller nog gevolg wil gegeven hebben aan zijn voorstel, antwoordt

XIX. de heer VAN DAM VAN ISSELT, dat hij blijft voorstellen, om de beraadslaging en de stemming over het IIde ontwerp uit te stellen, ten einde de Kamer doe, zooveel zij in deze doen kan.

XX. De heer SCHOONEVELD meent, dat de *discussie* over het IIde ontwerp haren voortgang moet hebben, en dat alleen de *stemming* daarover moet worden uitgesteld.

XXI. De heer VAN DAM VAN ISSELT merkt daartegen op, dat, zoo zijn denkbeeld van uitstel door de Kamer omhelsd wierd en de Regering, hetgeen hij hartelijk wenscht, ondanks de sierlijke rede van den minister van Binnenlandsche Zaken, besluiten mogt aan het verlangen van vele leden toe te geven, het onderwerp der beraadslaging veranderd zou worden. Hij heeft daarom gemeend, niet alleen

het uitstel der stemming, maar ook dat der beraadslaging te moeten voorstellen.

XXII. De heer DUYMAER VAN TWIST meent mede, dat het hier de vraag moet zijn, of de beraadslagingen over het IIde ontwerp al dan niet geschorst zullen worden.

XXIII. De heer SCHOONEVELD geeft zijn verlangen te kennen, om, wanneer het voorstel van het lid uit Gelderland niet mogt worden aangenomen, een amendement daarop voor te dragen, strekkende om niet de discussiën, maar alleen de stemming uit te stellen.

XXIV. De heer VAN PANHUYS verklaart in het denkbeeld van het lid uit Zuid-Holland niet te kunnen deelen. Het doel van het voorstel van het lid uit Gelderland is, om aan de Regering de gelegenheid te geven, om nog verandering te brengen in het IIde ontwerp. Indien nu, overeenkomstig het denkbeeld van het lid uit Zuid-Holland, alleen tot uitstel der stemming over dat ontwerp besloten wierd, en de beraadslagingen daarover straks gesloten wierden, dan zou de gelegenheid tot het aanbrengen van nadere wijzigingen benomen zijn.

XXV. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN neemt nogmaals het woord en zegt hoofdzakelijk:

« EDEL MOGENDE HEEREN!

Ik had mij gevleid het bewijs gegeven te hebben, dat de Regering dit wets-ontwerp niet *kan* veranderen. Ik heb betoogd, dat de Raad van State onmisbaar is, en dat daarom aan het verlangen, om de instelling van dien Raad facultatief te maken, met geene mogelijkheid kan voldaan worden. Stellen wij, dat de Raad van State al of niet ingesteld kan worden, dan zou er op eene andere wijze moeten voorzien worden in de steeds mogelijke behoefte, waarop ik zoo even wees, en wij weten daaraan op geene andere wijze te voldoen. Zoodanig noodlottig toeval, als waarvan ik zoo even sprak, kan iederen dag plaats grijpen, en daarom moet er een ligchaam zijn, dat steeds gereed staat, om in zulke omstandigheden op te treden. Verwerpt ge dus een collegie, dat den titel voert van Raad van State, ge zult daarvoor een ander blijvend collegie in de plaats moeten stellen. Neen, stelt uwe beraadslagingen niet uit, verkwist geen tijd, maar behoudt, wat wij tot nu toe hebben gehad; sloopt niet, wat wij u verzekeren dat behouden moet blijven. Het geldt hier geen beginsel van regering, heeft men gezegd; maar de Regering verklaart, dat zij die instelling niet kan missen. Vergunt mij dan, u te herinneren

aan 's Konings woorden, en offert dit uw gevoelen omtrent den Raad van State op ten nutte van het Vaderland. Bedenkt, dat er oogenblikken zouden kunnen komen, waarop ge het betreuren zoudt, dat de ministers alleen stonden en geen Raad van State naast zich hadden, om eene allergewigtigste beslissing te nemen. En zal dat offer zoo moeijelijk te brengen zijn? Ernstige bezwaren zijn tegen het behoud van den Raad van State niet aangevoerd; de Regering beschouwt dien Raad als onmisbaar, en het hoogste en eenige, dat zij, die dien Raad afgeschaft willen zien, bijbragten, is alleen het denkbeeld van bezuiniging. Een weinig geld wordt hier in de schaal gelegd tegen een gewigtig staatsbelang. Nuttelooze uitgaven moeten worden bespaard; volstrekt noodige mogen niet achter worden gehouden.»

XXVI. De heer VAN DAM VAN ISSELT gevoelt, dat de zaak moeijelijk wordt. Hij begrijpt, dat de ministers elkander te dezer plaatse niet bestrijden kunnen, maar hij meent toch, niettegenstaande de herhaalde verklaring van den minister van Binnenlandsche Zaken, nog aan de ministers te moeten doen opmerken, dat het hier niet de vraag geldt omtrent het nut van den Raad van State in het afgetrokkene, maar het denkbeeld, dat zeker nog niet behandeld is in den ministerraad, of het lot van dit wets-ontwerp afhankelijk gemaakt mag worden van hunne volharding bij de tegenwoordige bepaling omtrent den Raad van State. Het gezigtspunt, dat de spreker heeft aangegeven, was niet, dat de ministers nogmaals over het al of niet nuttige van den Raad van State zouden beraadslagen, maar het was dit, dat het ontwerp, gelijk het thans luidt, zoo het hier al met eene meerderheid van weinige stemmen wierd aangenomen, toch ligtelijk in de dubbele Kamer, ten gevolge van den zamenloop van verschillende minoriteiten, vallen kan; en dan meent de spreker, dat men aan hetgeen de minister van Binnenlandsche Zaken gezegd heeft, geen gehoor moet geven, maar aan de ministers de gelegenheid moet verschaffen, om dat punt niet hier aan de groene tafel, maar in hunne raadkamer te overwegen. De spreker acht zich niet geroepen, om hetgeen door den minister gezegd is, dat schoon geschilderd was en waarin veel waars lag, te bestrijden; maar hij meent, lettende op het belang des Konings, wiens magt het bij dit wets-ontwerp geldt, op dat van den Staat en op de verantwoordelijkheid der Kamer, te moeten persisteren bij zijn voorstel. Indien dat voorstel wordt aangenomen, en de ministers toch mogten volharden bij hunne opinie, dan zullen zij zich moeten verantwoorden, maar de Kamer zal gedaan hebben alles wat zij doen kon.

XXVII. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN JUSTITIE neemt het woord en zegt hoofdzakelijk:

«Edel Mogende Heeren!

Het heeft inderdaad eenigen schijn van hoofdigheid, dat de ministers aldus handelen als zij thans doen. Maar het geldt hier niet blootelijk het wijzigen eener enkele bepaling; het geldt hier een geheel stelsel. Indien de Regering besloot, om de bepaling betrekkelijk den Raad van State weg te nemen of in den verlangden zin te wijzigen, dan zou er ook in de verandering van onderscheidene andere bepalingen voorzien moeten worden; en het gevolg hiervan zou al ligtelijk zijn, dat zich dan weder tegen die andere bepalingen, hetzij grootere, hetzij kleinere minoriteiten verzetteden. Ik vraag het: is de zaak werkelijk van dat hooge belang? Is de *meerderheid* van oordeel, dat het nu voorgedragene door iets beters vervangen moet worden? Dit moeten wij eerst weten; misschien zijn er evenveel en meer leden voor het behoud van den Raad van State, als zich thans daartegen verklaard hebben. Wij zijn in de termen van opoffering, en wij mogen hopen, dat dit ook bij deze gelegenheid niet uit het oog zal worden verloren. Dit is toch wel zeker, dat de Raad van State niet schadelijk, dat hij zelfs in het algemeen nuttig is. Ook ik zeg, dat ik gedurende de vijf maanden, die ik de eer had aan het hoofd van het departement van Justitie te staan, van die instelling veel nut heb gezien; dat die Raad van State, waarin vele leden zijn, met wier denkbeelden ik openhartig bekennen moet niet in te stemmen, echter omtrent vele oorspronkelijke wets-ontwerpen zulke en zoovele juiste opmerkingen gemaakt heeft, dat de Regering zich gelukkig rekende, die opmerkingen te vernemen, vóór de ontwerpen aan deze Vergadering werden ingediend; een last, een steunpunt van tegenkanting, heeft de Regering, ook bij uiteenloopende en strijdige gevoelens, in dit adviserend ligchaam niet gevonden. Het ongeluk van den Raad van State is, dat hij volstrekt niet naar buiten werkt; maar zeker is het, dat uit den boezem van dat ligchaam ook in den laatsten tijd zulke doorwrochte adviezen zijn voortgekomen, dat de Regering, niet zonder reden, aan het behoud van hetzelve gehecht is. Ik zelf ben van mijne vroegere denkwijze omtrent den Raad van State teruggekomen en ik durf U Edel Mogenden daarom te meer vragen, om bij dezen strijd van meening, waarbij het eene inrigting geldt, die in zoovele artikelen der Grondwet vermeld wordt, hetzelfde te doen. Men heeft algemeen gevoeld, dat, bij eene vernietiging van den Raad van State, bij onderscheidene departementen adviserende ambtenaren zouden moeten worden gevoegd, welke zouden moeten worden beloond; en zoo doende zoude uit de afschaffing van den Raad van State, op eenvoudigen voet ingerigt, wel eens, in plaats van bezuiniging, meerdere uitgaaf kunnen voortvloeijen; terwijl met hem zoude verloren gaan die blijvende administrative overlevering, welke nieuwe ministers zoo zeer behoeven en waarvan een lid uit Noord-Braband zoo juist het groote nut heeft

ontwikkeld. Ook ik herinner U Edel Mogenden aan de woorden, die bij de indiening dezer wets-ontwerpen van den Koning zijn uitgegaan.»

XXVIII. De heer NEDERMEIJER VAN ROSENTHAL meent, dat zich ook hier weder het gebrekkige van de wijze van raadplegen der Kamer doet gevoelen. Hij zegt in het behoud van den Raad van State niet dat groote heil te kunnen zien. maar in de bezwaren, die daartegen opgerezen zijn, toch niet in in die mate te deelen, als velen zijner ambtgenooten. Hij zou zich dus daarom niet tegen dit wetsontwerp verklaren; maar nu vindt hij in artikel 7 van hetzelve eene bepaling, die het hem onmogelijk maakt, eene goedkeurende stem uit te brengen, en wel om de redenen, door de geachte leden uit Utrecht en Zuid-Holland uiteengezet. Terwijl de minister van Binnenlandsche Zaken in zoo welsprekende taal het kiesche heeft doen gevoelen van de omstandigheden, waarin de Raad van State tot de waarneming van het Koningschap geroepen zou worden, moet het, meent de spreker, verwonderen, dat men heeft voorgesteld zoodanige verandering in de Grondwet te brengen, als artikel 7 bevat. Toen VAN HOGENDORP de nuttigheid aantoonde van de bevoegdheid der Kamer tot het doen van voorstellen aan de Regering, begreep hij toch daarvan te moeten uitzonderen het initiatief tot het brengen van verandering in de troonsopvolging; hij meende daarvan te moeten uitzonderen de hoogst kiesche zaak, waarvan artikel 7 gewaagt. En waarom heeft men nu gemeend, hierin verandering te moeten brengen? Omdat de regelmatigheid dit vorderde en omdat het gebruik maken van dat initiatief den Koning in sommige gevallen hoogst moeijelijk zou kunnen vallen. Ieder kan zich zoodanige gevallen voor den geest brengen; maar dan vraagt de spreker, of het in dergelijke gevallen niet wenschelijker ware, dat een voorstel gedaan wierd door de ministers, dan dat elk volksvertegenwoordiger daarmede kon optreden. Indien deze verandering uit het ontwerp wierd weggenomen en de bepaling der tegenwoordige Grondwet behouden bleef, dan zou de spreker geen bezwaar maken, om zijne stem aan het ontwerp te schenken.

XXIX. De heer FABER VAN RIEMSDIJK geeft te kennen, dat hij het woord gevraagd heeft, om het voorstel van het geachte lid uit Gelderland te bestrijden. Hoe welgemeend dat voorstel ook was, het komt den spreker aan de eene zijde voor, slechts tot nutteloos tijdverlies te zullen leiden en aan den anderen kant als gevaarlijk te kunnen zijn in de gevolgen. Na hetgeen door verscheiden leden in het midden gebragt en door de ministers daarop gezegd is, zou eene nadere overweging hier slechts oponthoud kunnen opleveren. De ministers toch hebben nu eenmaal verklaard, en de spreker deelt in hun gevoelen, dat de noodzakelijkheid van den Raad van State zoo groot is, dat deze behouden moet blijven, en dat zij dus niet kunnen treden in het geopperde denkbeeld, om het bestaan ván dien Raad van het goedvinden van den wetgever afhankelijk te maken. Maar, heeft

men gezegd, die overweging, waartoe het verlangde uitstel moet strekken, zal niet betreffen het nut van den Raad van State; er zal in den ministerraad alleen overwogen moeten worden, of de Regering onder bestaande omstandigheden aan den wensch omtrent den Raad van State zal toegeven, ja dan neen. En welke zou nu de grond zijn, waarop men dáár tot de gewenschte verandering zou besluiten, indien men daartoe overging? Indien de spreker het wel geteld heeft, dan hebben 13 leden over het IIde ontwerp het woord gevoerd; van die 13 waren er 5 of 6, die zich bepaaldelijk tegen het behoud van den Raad van State verklaarden; bij de algemeene beraadslagingen waren er ook nog enkele leden, die zich stellig daartegen verklaarden; hoogstens zal er een twaalftal tegenstanders van den Raad van State bekend zijn. Daartegenover staan zoovele leden, die zich omtrent dit punt niet uitgelaten hebben; en men zou dus het gevaar loopen, dat de ministers verkeerdelijk besloten van de denkbeelden van hen, die zich uitgelaten hebben, tot de denkbeelden van hen, die dit niet deden. Wat hem betreft, de spreker zou het betwijfelen, of de meerderheid werkelijk tegen het grondwettig bestaan van den Raad van State gestemd is; maar dit valt niet te ontkennen, dat men bij de tegenwoordige hoogte der beraadslaging door de aanneming van het gedane voorstel ligtelijk een verkeerd besluit van den minister zou uitlokken. Intusschen erkent de spreker, dat hier eene moeijelijke omstandigheid bestaat. Er komen in dit wets-ontwerp *verschillende* bepalingen voor, die tegenstand ontmoet hebben; sommige hebben verklaard den Raad van State niet te willen, anderen keurden de bepalingen omtrent de koloniën af, en weder anderen konden zich met de ontbindbaarheid der beide Kamers niet vereenigen. Wanneer nu dat alles in eens beoordeeld zal worden door de stemming, dan zal men met geene juistheid den eigenlijken grond eener eventuele afstemming kunnen bepalen. Hoezeer de spreker zich nu in het algemeen tegen het voorstel van het lid uit Utrecht, bij den aanvang der beraadslaging over de afzonderlijke wets-ontwerpen gedaan, verklaard heeft, welk voorstel strekte, om over elke bepaling der verschillende ontwerpen eene afzonderlijke beraadslaging te openen, zoo meent hij toch in dit bijzonder geval, om een einde te maken aan den moeijelijken toestand, waarin men zich thans bevindt, voor zooveel dit ontwerp betreft, een dergelijk voorstel te moeten doen, ten einde elk de gelegenheid hebbe, om bepaaldelijk aan te wijzen, waarin bij hem een onoverkomelijk bezwaar bestaat. Aan het voorstel van het geachte lid uit Gelderland wenscht de spreker alzoo geen gevolg gegeven te hebben.

XXX. De VOORZITTER brengt alsnu het voorstel van den heer VAN DAM VAN ISSELT in hoofdelijke omvrage, strekkende, om de beraadslaging en de stemming over het *tweede* wets-ontwerp uit te stellen tot na de behandeling van het *derde*, welk voorstel met 36 tegen 20 stemmen wordt *afgestemd*.

Voor hebben gestemd de heeren: *Duymaer van Twist, Opperdoes Alewijn, de Man, van Goltstein, Wichers, van Panhuys, Nap, Gevers van Endegeest, van Dam van Isselt, Nedermeijer van Rosenthal, van Beeck Vollenhoven, Menso, Smit, Lycklama à Nyeholt, Uytwerf Sterling, van Harencarspel, Verwey Mejan, Hiddema Jongsma, Cost Jordens* en *Star Busmann.*

Tegen hebben gestemd de heeren: *de Weichs de Wenne, Borski, van Naamen, Faber van Riemsdijk, de Kempenaer, Telting, Nederburgh, Kien, Mackay, Hoffman, Corver Hooft, Storm van 's Gravesande, Corneli, de Jong van Beek en Donk, van Leeuwen, Kniphorst, Mutsaers, van Heloma, Bots, Luyben, Schooneveld, Romme, Timmers Verhoeven, Bijleveld, Hooft, Geradts, Anemaet, de Monchy, Egter van Heemstra, Gouverneur, van Rijckevorsel, Enschedé, van Haersolte, van Sasse van Ysselt* en de Voorzitter.

XXXI. De VOORZITTER alsnu het voorstel van den heer Faber van Riemsdijk in hoofdelijke omvraag willende brengen, vraagt

XXXII. de heer VAN RIJCKEVORSEL het woord. Hij herinnert gisteren gestemd te hebben voor het voorstel van het lid uit Utrecht. Het doet hem leed, dat dit voorstel toen niet aangenomen is geworden; maar nadat nu reeds zoolang over dit wets-ontwerp in deszelfs geheel beraadslaagd is, kan de spreker er zich niet mede vereenigen, dat nu nog eens over elk der bepalingen van hetzelve afzonderlijk beraadslaagd zou worden.

XXXIII. De heer VAN GOLTSTIJN zegt van hetzelfde gevoelen te zijn als de vorige spreker. Hij heeft vroeger eene poging gedaan, om eene ordelijke beraadslaging te doen plaats hebben. Zijn voorstel werd niet aangenomen, en men is ten gevolge daarvan nu reeds in moeijelijkheid vervallen. De zaak is echter thans zoover, dat hij geene kans meer ziet, om de orde der beraadslagingen te herstellen.

XXXIV. De VOORZITTER brengt alsnu het voorstel van den heer Faber van Riemsdijk, strekkende, om over elk der artikelen van het IIde wets-ontwerp eene afzonderlijke beraadslaging te openen, in hoofdelijke omvrage. Daarbij wordt dat voorstel met 53 tegen 3 stemmen *afgestemd* en alzoo besloten tot de voortzetting der beraadslagingen over het *tweede* ontwerp in deszelfs geheel.

Voor hebben gestemd de heeren *Faber van Riemsdijk, Wichers* en *Lycklama à Nyeholt.*

De beraadslagingen over het *tweede* ontwerp in deszelfs geheel hervat zijnde, zegt

XXXV. de heer NEDERBURGH met een enkel woord de afkeurende stem, die hij zal uitbrengen, te willen motiveren. Zijn bezwaar tegen dit ontwerp betreft niet de bepaling omtrent den Raad van State, maar in de eerste plaats art. 7, betrekkelijk het initiatief tot het brengen van verandering in de troonopvolging, en in de tweede plaats de bepaling omtrent de ontbindbaarheid der beide kamers. Het laatstgenoemde bezwaar zal hij thans slechts aanduiden, om het bij de behandeling van het IIIde ontwerp breedvoeriger uiteen te zetten.

XXXVI. De heer MENSO verklaart, dat hij reeds dadelijk bij het eerste onderzoek der tegenwoordige wets-ontwerpen in de afdeelingen de bepaling omtrent de ontbindbaarheid der beide kamers heeft afgekeurd en dat hij thans om die bepaling alleen tegen het IIde ontwerp stemmen zal.

XXXVII. De heer STAR BUSMANN zegt, dat bij hem hetzelfde hoofdbezwaar tegen dit ontwerp bestaat, als bij den vorigen spreker. Hij is voornemens, om zich ook tegen het IIIde ontwerp te verklaren, waarmede de bepaling van art. 47 in noodzakelijk verband staat. Bij de behandeling van het IIIde ontwerp zal hij zijne bezwaren voordragen.

XXXVIII. De heer VAN LEEUWEN geeft te kennen, dat hij in hetzelfde geval verkeert als de beide vorige sprekers. Ook hij kan zich met de bepaling van art. 47 niet vereenigen, en, wat de gronden daarvoor betreft, verwijst hij naar de beide verslagen omtrent de tegenwoordige wets-ontwerpen en naar hetgeen bij de algemeene beraadslagingen tegen de ontbindbaarheid der beide kamers gezegd is. Hij acht zich alzoo mede verpligt, dit ontwerp af te keuren.

XXXIX. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN JUSTITIE neemt het woord en zegt hoofdzakelijk:

« Edel Mogende Heeren!

Het komt mij voor, dat het vraagpunt van de Vertegenwoordiging geheel te huis behoort bij het IIIde ontwerp. Indien men mogt meenen door zijne hier uit te brengen stem, ten aanzien van dat vraagpunt, gebonden te zullen worden, dan zou hier een bloot protest betrekkelijk dat punt genoeg zijn. Het zou inderdaad ongelukkig zijn, indien dit wets-ontwerp wierd afgestemd, omdat sommigen van U Edel Mogenden bezwaren hadden tegen eene zaak, die hier niet behandeld wordt, bezwaren, die nog niet gekend zijn en dus niet wederlegd konden worden. Het vraagpunt van de Vertegenwoordiging behoort eigenaardig te huis bij het IIIde ontwerp, en het votum, over dit ontwerp uit te brengen, kan te dien aanzien niet praejudiciëren. Met dat IIIde

ontwerp zal de geheele grondwets-herziening staan of vallen, en eerst daarbij zal het vraagstuk der Vertegenwoordiging, waarin de ontbindbaarheid der kamers ingeweven is, beslist worden.»

XL. De heer VERWEY MEJAN zegt na deze zoo lang gerekte discussie niet terug te zullen komen op de verschillende beschouwingen, die daarbij in het midden zijn gebragt. Hij wenscht alleen te voldoen aan de heden morgen gedane uitnoodiging, dat ieder, die het tegenwoordig wets-ontwerp niet kan goedkeuren, verklare, welke de reden is van zijne afkeuring. Hij wil dus slechts zeggen, dat de bepaling betrekkelijk den Raad van State zijne afkeurende stem bepalen zal. In discussie daarover zal hij niet komen, maar hij wil toch met een enkel woord zijne bezwaren ontwikkelen. De herziening der Grondwet zal evenwel een weinig gewigtig finantieel resultaat hebben, en uit dit oogpunt acht hij het in de eerste plaats noodig, dat de Raad van State vervalle. De behoefte aan eenen Raad van State was aanvankelijk bij de Regering eene zaak van *misschien* en hetgeen van de zijde der Regering nader in het midden gebragt is, heeft den spreker niet de overtuiging gegeven, dat het behoud van dien Raad eene volstrekte noodzakelijkheid is. Bij gemis van die overtuiging en met het oog op den berooiden toestand onzer finantiën, terwijl men eene buitengewone belasting op bezittingen en inkomsten heeft moeten voorstellen, mag de spreker in het behoud van den Raad van State niet toestemmen. Hij heeft tegen dat behoud ook een grondwettig bezwaar; het is dit: Bij de nieuwe orde van zaken, die wij te gemoet gaan, zullen wij eene geheel parlementaire regering hebben, eene regering van de meerderheid in de kamers, want die meerderheid zal over het te volgen stelsel van regering en het op- of aftreden der ministers beslissen. Onder zoodanige omstandigheden wil de spreker geen collegie van blijvenden aard tusschen die beide, de Regering en de Vertegenwoordiging, geplaatst hebben. Hij herinnert, dat men in Engeland zelfs zoover gaat, dat de personen, die aan de vorstelijke hofhouding verbonden zijn, met het door het parlement voorgestane regeringsstelsel staan of vallen. De diensten, oudtijds door den Raad van State bewezen, de spreker wil ze waarderen, maar in de nieuwe orde van zaken zal dat collegie niet meer voegen. In Oostenrijk is men van de zuivere monarchie gekomen tot de constitutionnele monarchie, en het eerste, dat men dáár gedaan heeft, was het afschaffen van den Raad van State. De spreker wil geene instelling in de Grondwet opgenomen zien, die met de nieuwe orde van zaken in strijd zal zijn.

XLI. De heer DUYMAER VAN TWIST herinnert, dat hij zich heden morgen veroorloofd heeft zijne bezwaren tegen het behoud van den Raad van State in te brengen, daarbij uitgaande van het denkbeeld, dat die Raad van State geen invloedrijk en magtig collegie,

maar dat die, zoo als de ministers zelven als de bedoeling der Regering hadden doen kennen, slechts op eene kleine schaal ingerigt zou zijn. De spreker meende, dat een Raad van State, op zoodanige kleine schaal ingerigt, niet zulke gewigtige diensten zou bewijzen als de Regering meende. Hij meent aangetoond te hebben, dat zoodanige instelling, als de Regering die bedoelde, schadelijk, dat die, volgens de eigene verklaring der Regering, misschien ontbeerlijk is. De minister van Binnenlandsche Zaken heeft den spreker de eer aangedaan van zijne argumenten te beantwoorden en onder anderen opgemerkt, dat, daar de Raad van State nimmer naar buiten werkt, men niet in staat was, om het nut van dat ligchaam te beoordeelen. De spreker geeft gaarne toe, dat hij noch de bekwaamheid noch de ondervinding heeft, die de minister bezit, maar van de andere zijde zal men hem moeten toestaan, dat hij, zoolang hij hier ter plaatse staat, zijne geringe bekwaamheid zoo goed mogelijk tracht te gebruiken en naar eigen inzigten blijft oordeelen. Op die wijze zijne overtuiging volgende, zal hij nimmer voor iets hoegenaamd terugbeven. Bovendien, hij is hier niet stijf blijven staan bij zijne meening, maar hij heeft slechts gevorderd, dat de vraag, die nu de ministers en de Kamer bezig houdt, onbeslist blijve, opdat, indien het later blijken mogt, dat de Raad van State inderdaad nuttig of onmisbaar is, de Grondwet dan geen hinderpaal zij. De spreker merkt ten slotte nog op, hoezeer de zienswijze der Regering gedurende den tijd, die sedert het opmaken van de memorie van antwoord verliep, veranderd is. Thans heeft men de onmisbaarheid van den Raad van State door meer dan één minister met kracht van redenen hooren betoogen, terwijl in de memorie van antwoord slechts gezegd werd, dat die Raad *misschien* onontbeerlijk was, dat hij in gewone tijden nuttig werkzaam zal *kunnen* zijn en dat hij in moeijelijke omstandigheden den Koning nuttig *kan* op zijde staan.

XLII. De heer BIJLEVELD zegt, dat, daar hij tegen het IIIde ontwerp zal moeten stemmen, omdat hij zich niet met de voorgedragen wijze van verkiezing der leden van de Staten-Generaal vereenigen kan, hij ook dit ontwerp zou moeten afstemmen, uit hoofde van de met die wijze van verkiezing in verband staande bepaling omtrent de ontbindbaarheid der kamers. Hij zal evenwel gehoor geven aan de opmerking van den minister van Justitie en zich bereid verklaren, om dit ontwerp onder protest met betrekking tot art. 47 aan te nemen, omdat hij van het nut van den Raad van State overtuigd is.

XLIII. De heer MENSO verklaart zich met het door den minister van Justitie geopperde denkbeeld niet te kunnen vereénigen. Hij kan zich niet voorstellen, dat men, onder protest het geheele ontwerp goedkeurende, slechts een gedeelte van hetzelve zou aannemen, en een ander niet. De spreker stelt daarom, ten einde de bestaande moeijelijkheid uit den weg te ruimen, voor, om de stemming over

dit ontwerp uit te stellen tot na de stemming over het IIIde ontwerp.

XLIV. De heer TELTING verklaart met den vorigen spreker in te stemmen.

XLV. De heer SCHOONEVELD ondersteunt ten sterkste de motie van orde van het lid uit Utrecht. De minister van Justitie, inziende, dat de aanneming van het IIde ontwerp, uit hoofde van art. 47, eenigermate praejudiciëren zou ten aanzien van het IIIde ontwerp, heeft het denkbeeld geopperd, om dit IIde ontwerp aan te nemen onder protest tegen dat artikel. De spreker gelooft met het lid uit Utrecht, dat dit niet wel mogelijk is. Maar de zaak zou zijns inziens te verhelpen zijn door middel van het gedane voorstel, om de stemming over het IIIde ontwerp te doen plaats hebben vóór die over het IIde.

XLVI. De VOORZITTER meent, dat het voorstel van den heer Menso op hetzelfde nederkomt als dat van den heer van Dam van Isselt.

XLVII. De heer UYTWERF STERLING is van oordeel, dat het onderscheid tusschen die beide voorstellen zeer opmerkelijk is; nu wil men de stemming over het IIde ontwerp uitgesteld hebben uit hoofde van de bepaling omtrent de ontbindbaarheid der Kamer, en vroeger verlangde men de verdere behandeling van dit ontwerp uitgesteld te zien, ten einde den ministers de gelegenheid te geven, om zich omtrent de bepaling betrekkelijk den Raad van State te beraden. Wat het laatstelijk gedane voorstel betreft, stemt de spreker geheel in met het geachte lid uit Zuid-Holland. Ook hij meent, dat het protest, waaronder men zou aannemen, inderdaad niets beteekent, want ja is ja en neen is neen. Hij ondersteunt dus het voorstel, om de stemming over het IIde hoofdstuk te doen volgen na die over het IIIde.

XLVIII. De heer GEVERS VAN ENDEGEEST ondersteunt mede het gedane voorstel, omdat hij begrijpt, dat, zoo het IIIde ontwerp aangenomen zal zijn, niemand zich meer bezwaard zal rekenen, om ook de bepaling van art. 47 van het IIde ontwerp goed te keuren. Misschien zou de aanneming van dit voorstel ook nog het gevolg hebben, dat de Regering op de bepaling betrekkelijk den Raad van State terugkwam, waartoe zij dan ten minste de gelegenheid zou hebben.

XLIX. De VOORZITTER zegt het onderscheid tusschen het voorstel van de heer van Dam van Isselt en dat van den heer Menso nog niet te kunnen inzien, maar toch bereid te zijn, om ook dit laatste in hoofdelijke omvrage te brengen.

L. De heer GOUVERNEUR verklaart mede het voorstel van den

heer Menso te ondersteunen. Hij deelt in de bezwaren, door het geachte lid uit Gelderland (den heer Nedermeijer van Rosenthal) met betrekking tot art. 7 van het ontwerp voorgedragen, en wenscht door de aanneming van het voorstel aan de ministers de gelegenheid te geven, om in dat artikel nog eene wijziging te brengen.

LI. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN JUSTITIE geeft te kennen, dat de Regering er niet tegen heeft, dat de stemming over het IIde ontwerp uitgesteld worde tot na die over het IIIde. Hij wenscht alleen op te merken, dat in dat IIIde hoofdstuk weder melding gemaakt wordt van den Raad van State. Hij merkt dit op, omdat hij niemand wil overvallen en opdat geene gelijke moeijelijkheid als die, welke men thans vermijden wil, zou blijven bestaan.

LII. De heer MENSO meent, dat zij, die zich tegen het behoud van den Raad van State verklaard hebben, hunne bezwaren daartegen wel niet bij het IIIde ontwerp zullen doen gelden, daar zij hiertoe alle gelegenheid zullen hebben bij het IIde ontwerp; terwijl zij, die hier enkel bezwaar tegen de bepaling omtrent de ontbindbaarheid der kamers hebben, dat bezwaar weggenomen zullen rekenen, wanneer het IIIde ontwerp aangenomen zal zijn.

Niemand meer het woord vragende, brengt de voorzitter het voorstel van den heer Menso, strekkende, om de stemming over het IIIde ontwerp te doen plaats hebben vóór die over het IIde, in hoofdelijke omvrage, en wordt dat voorstel met 33 tegen 23 stemmen aangenomen.

Tegen hebben gestemd de heeren: *Wichers*, *de Jong van Beek en Donk*, *Kniphorst*, *Mutsaers*, *Bots*, *Luyben*, *Bijleveld*, *Hooft*, *Verwey Mejan*, *van Heemstra*, *Enschedé*, *van Haersolte*, *van Sasse van Ysselt*, *Faber van Riemsdijk*, *de Kempenaer*, *Nederburgh*, *Kien*, *Mackay*, *Hoffman*, *Corver Hooft*, *Storm van 's Gravesande*, *de Man* en de Voorzitter.

De beraadslagingen over het IIde ontwerp wegens het hoofdstuk: *Van den Koning* worden hervat.

Avond-zitting van Zaturdag 19 Augustus.

LIII. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN vraagt het woord en zegt, dat hij, alvorens de beraadslagingen over het in behandeling zijnde wets-ontwerp hervat worden, aan de Kamer kenbaar moet maken, dat in artikel 7 van dit wets-ontwerp eene wijziging door de Regering is aangebragt. In dat artikel zijn de woorden: *wordt het voorstel*, *daartoe strekkende*, *behandeld*, vervangen door de volgende: *is de Koning bevoegd daaromtrent eene voordragt te doen*, *te behandelen;* zoodat het artikel alsnu aldus zal luiden:

«Wanneer bijzondere omstandigheden eenige veranderingen in de opvolging van den Troon noodzakelijk maken, is de Koning bevoegd daaromtrent eene voordragt te doen, te behandelen op de wijze, ten aanzien van verandering in de Grondwet in artt. (3 en 4 ontwerp XI) voorgeschreven.

De beraadslagingen alsnu heropend zijnde, geeft

LIV. de heer VAN BEECK VOLLENHOVEN te kennen: dat hij heden ochtend vruchteloos getracht heeft het woord te erlangen, nadat de ministers over de noodzakelijkheid van het bestaan van een Raad van State gesproken hebben. De eene motie van orde volgde de andere op en het was hem onmogelijk, in het midden te brengen, wat hij aan de Vergadering wenschte mede te deelen. Thans heeft hij bij de hervatting der discussiën over het IIde hoofdstuk het woord gevraagd, om de verklaring af te leggen, dat hij, na al het gesprokene, begrepen heeft zijne stem aan het in behandeling zijnde wets-ontwerp niet te mogen onthouden. De spreker zal dus voor het ontwerp stemmen; hij offert daardoor veel van zijn gevoelen op, om tot eenstemmigheid te geraken; maar hij zal dat doen, eensdeels, om het gewigt der zaak zelve, en, in de tweede plaats, omdat hij, behoudens zijn uitgesproken oordeel over dit onderwerp, bekennen moet, de door den minister van Binnenlandsche Zaken aangevoerde redenen omtrent het noodige, het nuttige en het onmisbare van den Raad van State niet geheel en al te kunnen wederleggen. Eene derde en voorname reden van zijn besluit is gelegen in de erkenning, dat, bijaldien hij in zijne meening vast bleef staan, hij dan ook genoodzaakt zou zijn te stemmen tegen het IIIde hoofdstuk, dat hij bepaaldelijk wenschte aangenomen te zien. Hij zou dat moeten doen, omdat art. 121 der bestaande Grondwet, waarin de wijze van afkondiging der wetten wordt omschreven, onveranderd blijft. Dat artikel luidt aldus:

«Art. 121. De wijze van afkondiging der wetten, en de tijd, wanneer «zij verbindende zijn, worden door de wet geregeld.

«Het formulier van afkondiging is het volgende:

«« Wij, enz..... Koning der Nederlanden, enz..... allen die deze zullen zien of hooren lezen, salut! doen te weten,

«« Alzoo wij in overweging genomen hebben, dat enz.» »

(De beweegredenen der wet.)

«« Zoo is het, dat Wij, *den Raad van State* gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze, enz.» »

(De inhoud der wet.)

«« Gegeven, enz.» »

Voor hen, die, even als hij, uitsluitend tegen het IIde hoofdstuk gestemd waren, wegens het behoud van den Raad van State, zou

dezelfde quaestie bij het IIIde hoofdstuk blijven bestaan. Om de opgegevene redenen zal hij nu het IIde hoofdstuk goedkeuren. Men zal hem mogelijk verwijten, dat hij op die wijze in strijd handelt met het op heden door hem gegeven votum op het voorstel van het geachte lid uit Utrecht. Hij zal dit gaarne toegeven, maar tot zijne verontschuldiging antwoorden: «*non semper arcum tendit Apollo.*» Er waren zoovele motiën voorgesteld, dat men ligtelijk kon mistasten in het beoordeelen daarvan.

LV. De heer WICHERS zegt, dat velen zijner ambtgenooten zich mogelijk verwonderen zullen, dat, terwijl reeds zoo velen van hen het woord hebben gevoerd, hij tot nog toe gezwegen heeft en is blijven zitten. De reden van deze zijne handelwijze is dezelfde als die, welke door den eersten spreker uit Zuid-Holland op gisteren is gegeven. Hij had zich namelijk voorgesteld om geheel te zwijgen, dewijl hij voornemens was, om alle wets-ontwerpen aan te nemen, en omdat hij begreep zijn eigen werk te zullen ontzenuwen, indien hij eerst eenige bezwaren tegen een wets-ontwerp opperde, en daarna zijne stem ten gunste daarvan uitbragt. Hij heeft zich altijd voorgesteld, dat bij de behandeling van een wets-ontwerp de redeneringen daarover de præmissen zijn en de uit te brengen stem de conclusie uitmaakt, zoodat de redeneringen niet kunnen inloopen tegen de stem. Ofschoon hij nu het woord heeft gevraagd en om die reden ondersteld zou kunnen worden van gedachten veranderd te zijn, zoo moet hij echter verklaren, dat hij dezelfde gebleven is, en voor alle wets-ontwerpen stemmen zal. De spreker uit Zuid-Holland, die heden ochtend het woord voerde, noopt hem echter, voor enkele oogenblikken het woord te vragen. Die geachte redenaar heeft gezegd, dat de Regering in hare voordragten ten opzigte van het koloniaal beheer, op aansporing van de Kamer, en ten gevolge van de dienaangaande in de verslagen gemaakte aanmerkingen, was teruggegaan, en van tijd tot tijd had teruggenomen, wat zij aanvankelijk had gegeven. De spreker geeft dit geheel toe, en hij betreurt mede, dat dit gebeurd is. Maar dezelfde redenaar heeft meer gezegd: hij heeft te kennen gegeven, dat, ten gevolge van de laatste in artikel 39 gemaakte veranderingen, voortaan, om een tot de koloniën betrekking hebbend onderwerp door de wet te regelen, twee wetten noodig zullen zijn, waarvan de eene de noodzakelijkheid der wettelijke regeling aantoonen, en de tweede de noodige bepalingen omtrent het betrokken ontwerp vaststellen zal. Die opmerking heeft hem aanleiding gegeven, om de zaak nader te onderzoeken. In de laatste wijziging, waarbij bepaald is, dat andere onderwerpen, de koloniën en bezittingen betreffende, door de wet zullen worden geregeld, zoodra de behoefte daaraan blijkt te bestaan, heeft hij wezenlijk een teruggang, ofschoon van weinig beduidenis, gevonden. Hij heeft echter uit die bepaling niet kunnen opmaken, dat voortaan tot regeling van een

tot de koloniën betrekkelijk onderwerp twee wetten noodig zouden zijn, maar zij brengt zijns inziens mede, dat elk onderwerp door ééne wet zou geregeld worden. Hij heeft alleen gevonden, dat, terwijl vroeger in het artikel gesproken werd van onderwerpen, die vatbaar waren, om bij de wet geregeld te worden, nu het artikel van zoodanige spreekt, welker regeling bij de wet eene behoefte zal blijken te zijn, zoodat wel het vraagpunt, of die behoefte werkelijk bestaat, bij elk wets: ontwerp eene præjudiciële quaestie zal uitmaken, maar daarom geene afzonderlijke wet zal vorderen. De spreker meent alzoo, dat hier geenszins twee wetten vereischt worden, eene, waarbij de noodzakelijkheid bepaald en eene andere, waarbij vervolgens het object zelf geregeld zou worden. Mogt zijne opvatting de juiste zijn, dan zou hij het artikel kunnen goedkeuren; in het tegenovergestelde geval zou hij aan zoodanige bepaling nimmer zijne toestemming kunnen geven. Bij het verschil van gevoelen, dat daaromtrent gebleken is te bestaan, wenscht hij betrekkelijk dit punt door de ministers te worden ingelicht, en van hen te vernemen, welke hunne meening is.

Er bestaat voor den spreker nog eene andere reden, waarom hij het woord gevraagd heeft. Ook hij moet met den geachten spreker uit Rotterdam, die aan de Kamer verweten heeft, dat zij niet heeft willen aannemen wat haar door de Regering werd gegeven, zeggen, dat hij geen tweede voorbeeld weet op te noemen van een geval, waarbij eene Regering afstand doet van een regt en de vertegenwoordigers des volks daarvan geen gebruik willen maken. Hij zegt dit te meer, omdat hij in beginsel de in 1844 door sommige leden der Tweede Kamer, waaronder hij ook behoorde, gedane voorstellen met hart en ziel is toegedaan. En dit geeft de spreker daarom te kennen, omdat, gelijk men weet, elk der voorstellers zich zijn individueel gevoelen had voorbehouden. De voorstellers hebben toen voorgedragen, dat de koloniale aangelegenheden door bijzondere wetten zouden worden geregeld, en dat de begrooting van uitgaven en inkomsten voor de overzeesche bezitingen bij de wet zou worden vastgesteld. Dat systema is hij nog toegedaan, en nu verlangde hij in de tweede plaats het woord, om hen, die meenen, dat op dit oogenblik te veel aan de wet wordt overgelaten, te wederleggen, door het bewijs te leveren, dat in waarheid aan de Vertegendiging eene ruimere inmenging in de zaken der koloniale wetgeving moest en kon worden toegestaan. Men denke het even na, zegt de spreker, waaraan wij onze koloniën te danken hebben. Zij zijn een erfdeel onzer voorvaderen, een gedeelte van de nalatenschap, die zij ons achtergelaten hebben; zij zijn de nalatenschap niet van een vroeger landsbestuur, maar van eene afzonderlijke compagnie, die uit zeventien leden bestond en wier instellingen het medebragten, dat tot behandeling van zaken bij dat getal nog tien andere leden werden gevoegd, die in den Haag bijeenkwamen, welke vergadering bekend was onder den naam van *besognekamer*, van waar de benaming van de aldaar tegenwoor-

dig aldus genoemde societeit welligt afkomstig is. Die zeven en twintig leden bestierden de tot de Oost-Indische bezittingen betrekkelijke zaken; en onze koloniën stonden alzoo onder het beheer van verscheiden personen, iets waarvoor men tegenwoordig zoo zeer bevreesd is. Maar is het dan niet onder die compagnie, vraagt de spreker, dat wij al die bezittingen verkregen hebben, en kost het dan niet meer moeite, zich zoodanige bezittingen te verwerven dan ze te behouden? Is het dan geen vaderlandsch denkbeeld, wanneer men zegt, dat de koloniën aan het beheer van meerderen moeten overgelaten worden? De spreker gelooft, dat het aangevoerde historische feit genoegzaam tot bewijs kan strekken, dat een eenhoofdig en autocratisch bestuur in onze koloniën als strijdig met onze zeden en opiniën en met het belang dier bezittingen zelve moet worden aangemerkt. De Oost-Indische compagnie, zoo gaat hij voort, had een uitgebreid gezag. Zij mogt oorlog voeren en met vreemde vorsten vredes- en andere tractaten sluiten; zij beschikte over de krijgsmagt; stelde bevelhebbers over de legers aan; liet hun den eed van trouw doen, behoudens den eed, dien zij in handen van de hooge overheid moesten afleggen; de geheele wetgeving, zoowel criminele als civiele, ging van haar uit; zij bemoeide zich nog in 1714 met het ontwerpen van eene proces-orde voor de koloniën. En tegenwoordig, zegt de spreker, zou men dan eene te groote medewerking der Kamer en hare te groote bemoeijenis met de koloniale aangelegenheden vreezen, terwijl onder dat bestuur der Oost-Indische compagnie, die als een Staat was in den Staat, de koloniën hare hoogste grootheid bereikt hebben?

Dit weinige alleen wilde de spreker aanvoeren, ook om den geachten spreker uit Zuid-Holland te kennen te geven, dat hij niet behoord heeft tot die leden, welke het geschenk der Regering niet hebben willen aanvaarden, en hetzelve niet naar waarde geschat hebben. Hij voor zich had meer verlangd, doch hij zal, indien hij voldoende inlichtingen ontvangen mogt, gaarne aannemen wat hem thans nog wordt aangeboden, omdat het betere dikwijls de vijand is van het goede.

LVI. De heer VAN GOLTSTEIN zegt hoofdzakelijk: «Heden morgen heb ik twee bezwaren tegen het in behandeling zijnde wets-ontwerp geopperd. Het eerste gold de inkorting van de regten der Kroon, en daarbij heb ik in het bijzonder op de in artikel 7 voorkomende bepalingen gewezen. Dat bezwaar is thans door de zoo even aan ons medegedeelde wijziging in dat artikel althans eenigermate verminderd. Het andere bezwaar betrof den Raad van State. Ik wenschte dat staatsligchaam afgeschaft te zien; aan dat verlangen is niet voldaan, en het bezwaar dienaangaande is alzoo bij mij blijven bestaan. Zijne Excellentie de tijdelijke minister van Binnenlandsche Zaken en die voor de Zaken van de Roomsch-Katholijke Eeredienst hebben heden ochtend verschillende gronden aangevoerd, die voor het behoud van

den Raad van State schenen te pleiten. Ik acht mij verpligt, die gronden, voor zooverre ik mij die herinner, na te gaan en nader toe te lichten. De eerste grond, die aangevoerd werd, was deze: dat de oorsprong van dit collegie reeds van de zestiende eeuw dagteekent, en dat het bestaan daarvan onder verschillende staatsregelingen is gehandhaafd; en uit die omstandigheid heeft men de gevolgtrekking gemaakt, dat het behoud van dat staatsligchaam als hoogst wenschelijk moest worden geacht. Wanneer wij dien grond nagaan, dan bevinden wij, dat hij niet aannemelijk is. Wanneer wij de instructie van dat vroeger collegie lezen, dan vinden wij, dat dit een geheel ander collegie is geweest, dan hetwelk hier bedoeld wordt; dat het niet, zoo als het tegenwoordige, diende, om raad te geven, maar om het bestuur te voeren, en in verschillende punten de regering op zich te nemen. Hij, die als secretaris bij dat collegie werkzaam was, Simon van Slingelandt, heeft eene beschrijving van dat collegie gegeven, en men behoeft slechts den aanvang van zijn betoog in te zien, om de gegrondheid mijner opmerking te erkennen. Immers, hij wijst daarin op de aan dat collegie gegeven instructie van 1583, en kenschetst dien Raad als een Raad van Regering, nevens den Prins van Oranje; vervolgens spreekt hij van de instructie van 1588, waar dat ligchaam beschreven wordt als een Raad, die de generale regering in handen had en tevens diende ter onderhouding van het met Engeland gesloten tractaat. Wanneer men dus van dien vroegeren Raad van State gewaagt, dan spreekt men van een geheel ander collegie dan thans bestaat, en die grond, waarop men de wenschelijkheid van het behoud van dat ligchaam doet berusten, kan alzoo niet aangenomen worden. De tweede grond voor het behoud was daaruit ontleend: dat de Raad evenzeer in andere landen bestaat en dáár als onmisbaar wordt beschouwd. Maar welke zijn dan die staten, die het behoud van dat collegie als zoo dringend noodzakelijk doen voorkomen? Men heeft bijzonder op Frankrijk gewezen; maar welk is te dien aanzien het gevoelen van een man, die vele jaren een levendig deel nam aan de werkzaamheden van dien staatsraad en uit dien hoofde een onpartijdig oordeel vellen kon? «La charte,» zegt Le Graverend in zijn werk: *Des lacunes et des besoins de la législation française en matière politique*, tom. II, p. 16, «qui a donné à la France le gouvernement réprésentatif et fondé chez nous la monarchie constitutionnelle, autour de laquelle on a pu croire un instant que l'Europe entière allait se rallier dans l'intérêt commun des peuples et des rois, la charte a tracé la sphère d'activité des différens pouvoirs et fixé les limites, qu'ils ne peuvent franchir. Le conseil d'état n'est point au nombre de ces pouvoirs constitués et pour peu qu'on réflechisse sur la forme du gouvernement que la France doit à la haute sagesse du Roi, et sur les élémens dont il se compose, il est facile de reconnaître qu'il ne devait point y être compris.» En dit zegt een

man, die niet nalaten kan te betuigen: «Certes je tiens trop à l'honneur d'appartenir au conseil d'état, et j'attache trop de prix aux leçons que j'ai puisées dans son sein, en participant pendant plusieurs années à des travaux importans, pour ne pas rendre un hommage respectueux à la masse des lumières que j'y ai vues réunies, à la profondeur des discussions que j'y ai entendues, à l'esprit de justice, que j'y ai remarqué.» Wanneer men dus hoog opgeeft van het nut, hetwelk uit den Raad van State getrokken wordt, alsmede van de voortreffelijke raadgevingen, die door dat collegie gegeven worden, dan volgt daaruit nog niet, dat het als onmisbaar te beschouwen is, dat het onder de staats-collegiën behoort opgenomen te worden, en dat het eene plaats in de Grondwet moet hebben. Een derde argument, dat ik heb hooren aanvoeren, ten betooge, dat dit collegie niet wel gemist kon worden, bestond daarin, dat het een deel van de vergadering moet uitmaken, door welke het koninklijk gezag zal behooren te worden waargenomen, ingeval de Koning buiten staat geraakt, de regering waar te nemen. Ik ben van oordeel, dat dergelijke hoogst gewigtige taak aan geen geheel onverantwoordelijk ligchaam kan worden toevertrouwd. — Ik heb ook hooren zeggen, dat dit collegie als eene kweekschool voor toekomstige ministers moest aangemerkt worden. Wanneer ik nu de ondervinding raadpleeg, dan blijkt het, dat die kweekschool al zeer slecht aan hare bestemming heeft voldaan, daar in de laatste dertig jaren slechts één minister is benoemd, die geacht kan worden in den Raad van State zijne opleiding erlangd te hebben; want de laatst afgetreden minister van Justitie kan niet gezegd worden aldaar zijne opleiding ontvangen te hebben, daar hij reeds vroeger in zooveel andere betrekkingen was werkzaam geweest.

Ziedaar de gronden, die ik heden morgen heb hooren vermelden, ten einde de noodzakelijkheid en wenschelijkheid van het behoud van dat collegie te regtvaardigen. Van geene andere gronden heb ik hooren gewagen; en daar de aangevoerde mij niet voldoende voorkomen, zoo blijf ik bij mijn reeds geuit gevoelen volharden, dat dit collegie niet in de Grondwet geplaatst noch onder de geconstitueerde staatsmagten gerangschikt moet worden. Mogt het behoud van den Raad van State als wenschelijk worden beschouwd, dan behoorde men in de Grondwet de bepaling te maken, dat dienaangaande bij de wet zou kunnen beslist worden. Ik heb gemeend de opgegeven gronden, die voor het behoud van dat collegie pleiten, te moeten onderzoeken; en daar zij mij onvoldoende zijn voorgekomen, achtte ik het noodig, de onaannemelijkheid daarvan aan te toonen. Ik ben alzoo verpligt bij mijn geuit gevoelen te blijven, en moet blijven verklaren aan dit wets-ontwerp mijne stem niet te zullen kunnen geven.»

LVII. De heer DE MONCHY zegt: «Ik heb alleen het woord gevraagd, om den geachten spreker uit Groningen te kennen te geven, dat ik mij

niet goed moet hebben uitgedrukt, of dat ik door Zijn Edel Mogende niet wel begrepen ben. Het is mijne bedoeling niet geweest, aan te toonen, dat er voortaan twee wetten zullen moeten worden aangenomen tot regeling van een tot de koloniën betrekkelijk onderwerp; maar ik heb van het nader algemeen verslag gesproken, waarin zoodanig verlangen der meerderheid van de Kamer staat uitgedrukt. Indien de Regering zulks mede verlangde, dan zou ik ook tegen dit wets ontwerp stemmen; maar daar ik mij overtuigd houd, dat de Regering het in het nader algemeen verslag opgegeven denkbeeld niet deelt, zoo begrijp ik met gerustheid mijne goedkeurende stem aan dit hoofdstuk te kunnen geven.»

LVIII. De heer WICHERS zegt, dat hetgeen door den vorigen spreker is aangevoerd, de bij hem opgekomen zwarigheid niet wegneemt. Het is ligt mogelijk, zegt hij, dat hij dien redenaar niet wel begrepen heeft, maar datzelfde kan welligt ook bij anderen hebben plaats gehad. Hij acht het daarom alsnog wenschelijk, dat de ministers zelven verklaren, wat hunne bedoeling bij de aanbieding der voordragt geweest is.

LIX. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VOOR DE ZAKEN VAN DE HERVORMDE EEREDIENST enz. neemt het woord en zegt hoofdzakelijk:

«Edel Mogende Heeren!

Meermalen mogt ik als lid der Kamer de eer genieten, in deze vergadering het woord te voeren. Voor het eerst echter spreek ik van de plaats, waarop ik mij thans bevind. Gewigtig is daarom voor mij dit oogenblik, nu ik door de vereerende keuze des Konings geroepen ben, om een deel der Regering uit te maken. Dubbel gewigtig is echter dit oogenblik voor mij, nu deze eerste redevoering een zoo belangrijk onderwerp als de grondwets-herziening betreft. Dubbel belangrijk is voor mij dit oogenblik, want gij allen, Edel Mogende Heeren, weet, dat zulk eene herziening altijd tot mijne vurigste wenschen heeft behoord. Reeds vóór dat ik zitting in deze Kamer had, heb ik pogingen aangewend, om mijne verlangens dienaangaande vervuld te zien, en van het oogenblik, waarop ik lid der Vergadering werd, heb ik geene gelegenheid laten voorbijgaan, om te verkrijgen, wat ik in het belang van het Nederlandsche volk noodzakelijk achtte. Maar toen de nieuwe dageraad aan onzen politieken hemel begon te glimmen, heb ik met blijdschap de eerste stralen der opgaande zon begroet, die licht en leven over het Vaderland zou uitstorten. Gij, Edel Mogende Heeren, hebt met de meeste belangstelling en met een gevoel van blijdschap die voorstellen ontvangen, die door onzen geëerbiedigden Koning aan U Edel Mogenden zijn aangeboden; en de wijze, waarop het onderzoek over de onderhavige wets-ontwerpen in de afdeelingen heeft plaats gehad, alsmede

het gemeen overleg tusschen U Edel Mogenden en de Regering, heeft getuigd, dat deze Kamer en de Regering naar één en hetzelfde doel streven, om het politieke leven van het Vaderland op hechte grondslagen te vestigen. De discussiën der afgeloopene dagen hebben getuigd van de eenstemmigheid tusschen Vertegenwoordiging en Regering, zoodat van deze beraadslagingen de schoonste vruchten te wachten zijn. Velen van U Edel Mogenden hebben de verzekering gegeven, dat zij tot verwezenlijking van het voorgestelde doel wenschen mede te werken, en dat zij, om daartoe te geraken, gaarne iets van eigen denkwijze op het altaar des Vaderlands willen ten offer brengen. Wij mogten gisteren avond het eerste der hier aangebodene wets-ontwerpen met eene overgroote meerderheid zien aannemen, en de Regering heeft in die aanneming een bewijs meenen te zien van die medewerking der Kamer. Wat het tweede ontwerp betreft, hieromtrent is, na de op heden avond daarin aangebragte wijziging, slechts één punt overgebleven, waarover verschil van gevoelen is blijven bestaan: dat punt betreft den Raad van State. Het nut van dat collegie wordt door velen in twijfel getrokken; ook na de door twee mijner geachte ambtgenooten gegeven inlichtingen, blijft het bij sommigen twijfelachtig, of die instelling als zoo onmisbaar moet worden aangemerkt. Het zij mij vergund, nog een oogenblik bij dit onderwerp stil te staan en nog een enkel woord bij het reeds in het midden gebragte te mogen voegen. Zij, die den Raad van State bestrijden, en het behoud van dat ligchaam als ondoelmatig beschouwen, doen dit vooral uit het oogpunt van bezuiniging. Wanneer die Staatsraad opgeruimd wordt, zegt men, zal er eene besparing van uitgaven plaats hebben.

In de eerste plaats moet ik opmerken, dat dit resultaat in alle gevallen al zeer twijfelachtig is. Indien het collegie mogt verdwijnen, dan is het ligt mogelijk, dat een ander, onder welken naam ook, in de plaats zou moeten gesteld worden, hetgeen misschien nog grooter kosten zou veroorzaken. Doch toegestemd, dat er werkelijk bezuiniging uit zulk eene verandering van zaken zou voortvloeijen: ook ik haak, even zoo zeer als iemand anders, naar bezuiniging en vereenvoudiging, omdat ik overtuigd ben, dat door besparing alleen in den benarden finantiëlen toestand des Vaderlands nut en heil is aan te brengen, en te gemoet kan worden gekomen aan de menigvuldige klagten nopens den druk der lasten. Maar naast dat belang staat een ander, dat ieder evenzeer moet ter harte gaan, namelijk het belang des Vaderlands, in den ruimsten zin genomen, hetwelk krachtiger dan het eerste werken moet. Wanneer ik in het behoud van eene staats-instelling een grooter belang voor den Staat zie, dan in de besparing van eenige duizende gulden, dan mag ik het om zulk een finantieel belang niet opofferen. Ik neem de vrijheid, om nog eene tweede opmerking te maken. De meeste sprekers, die het nut van den Raad van State bestreden hebben, en die wenschen dat staats-ligchaam uit de Grondwet

weggenomen te zien, verlangen in de plaats daarvan eene facul[illegible] bepaling gesteld te zien. Men zegt, dat het nut van dien Ra[illegible]felachtig is, en dat, betrekkelijk onderwerpen, waaromtrent twijfel bestaat, geene voorschriften in de Grondwet mogen voorkomen. Daartegen moet ik in het midden brengen, dat dit staats-collegie in de bestaande Grondwet aanwezig is, en dat de Regering hier geene nieuwigheid heeft voorgesteld. Wanneer men nu eene verandering in die bepaling wenscht gebragt te zien, dan moet dienaangaande op eene grondwettige wijze worden te werk gegaan. De Grondwet eischt, dat, bij elke daarin te maken verandering, vooraf de noodzakelijkheid daarvan moet aangetoond worden. Het hier in behandeling zijnde punt zal niet beslist worden door de omstandigheid, dat omtrent het meerder of minder nut van den Raad van State bij sommigen van U Edel Mogenden twijfel is opgerezen; maar de noodzakelijkheid van het verdwijnen van dat collegie moet bewezen worden. Zij, die dit staats collegie alzoo uit de Grondwet willen zien weggenomen, moeten het bewijs leveren, dat het thans nadeelig werkt. Mijne derde opmerking is deze. U Edel Mogenden hebben getuigd bereid te zijn om betrekkelijk die onderwerpen, waarbij het geene hoofdbeginselen gold, noch gemoedelijke bezwaren aanwezig waren, een offer op het altaar des Vaderlands te brengen, en iets van bijzondere gevoelens op te offeren. Nu heb ik door velen van U Edel Mogenden de Regering hooren aanmanen, dat zij den Raad van State uit de Grondwet zoude wegnemen, waardoor niets aan het stelsel zou bedorven worden, daar dit toch een punt van *ondergeschikt* belang is. Wanneer zij, die op deze wijze de opruiming van dat staats-collegie trachten te verkrijgen, toestemmen, dat dit een punt van *ondergeschikt* belang is, dan duide men het mij niet ten kwade, zoo ik aan die leden dezelfde woorden toevoeg, die zij tot de Regering gerigt hebben, en hun antwoord, dat zij aan hun gevoelen niet vast moeten blijven hangen, maar een offer voor het welzijn van het Vaderland behooren te brengen. De Regering heeft getoond, dat zij door toenadering gewenscht heeft, het gemeen overleg te bevorderen. De Regering heeft gedaan wat in haar vermogen was, met behoud harer beginselen. De Regering blijft in de overtuiging van het overgroot gewigt van het behoud van den Raad van State; en wanneer ik nu als lid der Vergadering mijne goedkeurende stem aan dit wets-ontwerp zal geven, wil ik daarbij mijne raadgevende stem als lid der Regering voegen, en als minister aan de Kamer dezen raad geven: Geef gehoor aan hetgeen de Vorst heeft gevraagd, en breng een offer uwer inschikkelijkheid op het altaar des Vaderlands.»

LX. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN MARINE EN KOLONIëN neemt het woord en zegt hoofdzakelijk:

«EDEL MOGENDE HEEREN!

Na de lang gerekte beraadslagingen over verschillende in dit wets-

ontwerp voorkomende hoogst belangrijke onderwerpen, blijft er nog slechts één punt te behandelen, namelijk dat der koloniën, hetwelk ik, als tijdelijk met het ministerie van Koloniën belast, zal trachten toe te lichten, en de bezwaren, die dienaangaande gemaakt zijn, op te helderen. Ik twijfel er geen oogenblik aan, of het zal mij zeer gemakkelijk vallen U Edel Mogenden te overtuigen, dat de Regering aan de door de meerderheid der Kamer geuite wenschen is te gemoet gekomen. Ik spreek in naam van het gemeenschappelijk kabinet, en kan U Edel Mogenden de verzekering geven, dat al de voorgestelde veranderingen en wijzigingen in dit ontwerp van wet, betrekkelijk de koloniën, onder de ministers met de meeste eenstemmigheid vooraf besproken zijn, en dat het ministerie, sedert zijn optreden, steeds het waaraehtig belang der overzeesche bezittingen heeft op het oog gehad, omdat zij zoo naauw verbonden zijn aan het welzijn van het Moederland.

Ik zal niet behoeven te spreken over het oorspronkelijke aan U Edel Mogenden gedane voorstel en over de wijzigingen, die daarin later gebragt zijn, omdat de geëerde spreker uit Rotterdam die zaak zoo omstandig en duidelijk heeft voorgedragen, dat het onnoodig zou zijn, deswege in herhalingen te vervallen. Het is alzoo gebleken, dat de Regering, wel verre van bij de voorgestelde bepalingen gebleven te zijn beneden de wenschen van de meerderheid der Vergadering, integendeel nog verder is gegaan dan van haar werd verlangd. Ik zal dus dit punt als afgehandeld kunnen beschouwen en volstaan, naar ik vertrouw, met eenige ophelderingen te geven omtrent die bepalingen, welke bij sommigen van U Edel Mogenden bezwaren hebben opgeleverd, en met art. 59 van dit wets-ontwerp toe te lichten, zoo als het thans is tot stand gebragt. Dat artikel luidt aldus:

Art. . . . « De Koning heeft het opperbestuur der koloniën en bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen.

« De reglementen op het beleid der regering aldaar worden door de wet vastgesteld.

« Het muntstelsel wordt door de wet geregeld.

« Andere onderwerpen, deze koloniën en bezittingen betreffende, worden door de wet geregeld, zoodra de behoefte daaraan blijkt te bestaan. »

Art. . . . « De Koning doet jaarlijks aan de Staten-Generaal een omstandig verslag geven van het beheer der koloniën en bezittingen en van den staat, waarin zij zich bevinden.

« De wet regelt de wijze van beheer en verantwoording der koloniale geldmiddelen. »

De reglementen op het beleid der regering in de bezittingen zijn door velen van U Edel Mogenden teregt als de Grondwet der koloniën aangemerkt en genoemd. Daarin is alles opgenomen, wat voor die gewesten als noodzakelijk te beschouwen is; en ik kan U Edel Mogenden de verzekering geven, dat, wel verre dat het de bedoeling zou zijn, daarop af te dingen of die in te krimpen, veeleer het voor-

nemen bestaat, om deze reglementen, slechts dáár, waar het noodig is, te wijzigen en uit te breiden, om daarna aan de wetgeving te worden voorgedragen. Dezelfde geachte redenaar uit Rotterdam, dien ik zoo even bedoelde, heeft de aanmerking gemaakt, dat er drie jaren na de verandering der Grondwet verloopen zullen, eer die wetten op het beleid der regering in de koloniën zullen voorgedragen worden. Ik neem de vrijheid, Zijn Edel Mogende te doen opmerken, dat die gevolgtrekking uit de in het 5de artikel van het XIIde wets-ontwerp voorkomende bepaling niet kan worden gemaakt. Ik lees aldaar: « De wetten op het beleid der regering in de koloniën worden *binnen* drie jaren na de afkondiging dezer veranderingen in de Grondwet voorgedragen. » De Regering heeft met die bepaling niet willen te kennen geven, dat zij voornemens was dien tijd te laten verloopen, eer dat gewigtig werk zou worden aangeboden, maar zich slechts een tijd voorgesteld, binnen welken zij zich verzekerd hield, dat het werk kon zijn tot stand gebragt, ook zelfs, wanneer sommige punten niet zoo spoedig konden opgehelderd worden. Men heeft het muntwezen van die reglementen afgezonderd, en bepaald, dat dit door eene bijzondere wet zal worden geregeld. Het is bekend, dat het onderwerp van het hoogste belang is, hetwelk met gelijksoortige aangelegenheden in Nederland en buiten 's lands in verband zal dienen te worden gebragt. Het belang der koloniën vordert, dat daaromtrent een stelsel worde aangenomen, dat in evenredigheid is met die, in andere landen bestaande. De veelzijdige beschouwingen, waarvoor dit onderwerp vatbaar is, hebben de regeling wel moeijelijk gemaakt, maar die regeling is toch mogelijk. Het herstel van het muntwezen in onze koloniën is alzoo niet zeer gemakkelijk, daar deswege nog veel wisseling van gedachten zal moeten plaats hebben, en de gevoelens zullen moeten worden ingewonnen van hen, die als deskundigen zullen geraadpleegd worden.

Men heeft het verlangen te kennen gegeven, dat meerdere onderwerpen in de Grondwet zouden worden opgenoemd, die door de wet geregeld zouden worden. Is het niet een blijk van vrijgevigheid der Regering, dat door haar aan dien wensch niet is gehoor gegeven? Zij is nopens de koloniale aangelegenheden verder gegaan dan de Kamer zelve verlangd heeft. Immers, men wilde de medewerking der Kamer tot nog enkele andere onderwerpen beperkt zien. Wanneer die onderwerpen in de Grondwet waren aangeduid, dan zou men op die wijze voor altoos den weg hebben afgesneden, om in verscheidene andere punten, dan de opgenoemde, verbetering aan te brengen. Het is de Kamer, die de Regering heeft teruggehouden te doen, wat zij wilde. De Regering wenscht alle mogelijke inlichtingen te geven, die strekken kunnen, om eene volledige kennis onzer koloniale aangelegenheden te verkrijgen, maar zij moet daarentegen ook waken voor eene te groote inmenging der wetgeving van Nederland in zaken, de Oost-Indische bezittingen betreffende, daar deze noodlottig in de toekomst

voor ons zou kunnen werken. Daarom heeft zij eerst voorgesteld, dat andere onderwerpen door de wet zullen *kunnen* worden geregeld, maar in die zinsnede, op de gemaakte aanmerking der Kamer, eene verandering gemaakt, en gezegd, dat andere onderwerpen door de wet *worden geregeld*, *zoodra de behoefte daaraan blijkt te bestaan*.

Een geacht spreker uit Groningen heeft gevraagd, of het in de bedoeling der Regering gelegen heeft, om door die nieuwe wijziging uit te drukken, dat steeds vooraf door eene afzonderlijke wet zal moeten worden uitgemaakt, of er behoefte bestaat. om een tot de koloniën betrekkelijk onderwerp door de wet te regelen. Dezelfde aanmerking is in het nader algemeen verslag gemaakt. Neen, Edel Mogende Heeren, dit is nimmer de bedoeling der Regering geweest. Dit zou toch tot noodeloozen omslag leiden. En wat toch zou het beteekenen, dat de noodzakelijkheid van het uitvaardigen eener wet moest worden aangetoond, zonder dat de inhoud van de wet zelve bekend was? Neen, de Regering heeft gemeend, dat de beoordeeling omtrent het al of niet noodzakelijke eener wet van de Regering zelve moest uitgaan, en dat het betoog dier noodzakelijkheid door haar moest worden geleverd. Ik vrees geene verkeerde gevolgen uit die thans in het wetsontwerp opgenomen bepaling. Er bestaan genoegzame waarborgen, die kunnen doen veronderstellen, dat te dezen opzigte niet overhaast zal te werk worden gegaan; terwijl de Regering te veel vertrouwen heeft in het gezond verstand der leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, om niet te mogen aannemen, dat deze zullen kunnen beoordeelen en beslissen, welke aangelegenheden al dan niet vatbaar zijn, om door de wet te worden geregeld. Ook steunt men op het beginsel, dat eene wet niet kan worden aangenomen, dan door de zamenwerking der verschillende takken van de wetgeving.

Wat de finantiële zaken betreft, zoo heeft de Regering getracht dit punt naar aller genoegen te regelen, door in het eerste ontwerp te bepalen, dat jaarlijks een omstandig verslag van het beheer der koloniën en bezittingen en van den staat, waarin zij zich bevinden, zou worden gegeven; dat het slot der koloniale rekening door de wet bekrachtigd, en het batig slot onder de rijks-inkomsten opgenomen zou worden. De Regering heeft echter gaarne toegegeven aan het verlangen, door vele leden uitgedrukt, dat de Grondwet het vaststellen eener bepaalde wet omtrent de wijze van beheer en verantwoording der koloniale geldmiddelen zou behooren voor te schrijven; en dien ten gevolge nader bepaald, dat de wet die wijze van beheer en verantwoording regelen zal. Die later vast te stellen wetsbepalingen kunnen daarheen strekken, om te zorgen, dat de Vertegenwoordiging volkomen kennis zal dragen van den toestand der finantiën van de bezittingen, gelijk van die van het Moederland.

Er heeft bij U Edel Mogenden verschil van gevoelen bestaan omtrent hetgeen onder saldo's der koloniale rekening moet worden

verstaan, en in het algemeen verslag is gevraagd, of onder koloniale rekening de zoogenaamde remise-rekening of verantwoording van naar Nederland gezondene Oost-Indische producten, of wel de rekening van het geldelijk beheer der Oost-Indische koloniën in zijnen geheelen omvang, moet verstaan worden. Ik moet daaromtrent opmerken, dat de remise-rekening diegene is, welke hier in het Moederland wordt gehouden, en bij elk dienstjaar kan opgemaakt en gesloten worden. Zij staat met de koloniale rekening in Indië in een naauw verband. De raming van uitgaven wordt in Indië gemaakt, en slechts na een geruimen tijd kan de afgesloten rekening bij het departement van Koloniën inkomen. De reden daarvan is te zoeken in de omstandigheid, dat de rekeningen van het geldelijk beheer van Java niet alleen, maar ook van de verdere bezittingen, met name van Sumatra, van de Moluksche eilanden enz., welke alle onder een afzonderlijk beheer staan, eerst moeten worden opgemaakt en te Batavia afgesloten, om daarna naar Nederland te worden opgezonden. Alsdan is men bij de ontvangst daarvan in staat, om het batig slot der algemeene redening te kennen. Alle de daartoe betrekkelijke stukken zullen onder de oogen van U Edel Mogenden gebragt worden. Ik herhaal hier de woorden, welke voorkomen in de memorie van toelichting op dit wets-ontwerp, waar gezegd wordt: « dat het geen betoog zal behoeven, dat, waar de bekrachtiging der wet wordt vereischt, ook alle bescheiden, waarop de Staten-Generaal die bekrachtiging moeten gronden, te hunner beschikking worden gesteld. » Alzoo zullen aan de Vertegenwoordiging alle stukken worden medegedeeld, welke tot nu toe ter kennis van de Staats-commissie zijn gebragt. Ik heb wel vroeger hooren klagen, dat de rekeningen niet duidelijk genoeg waren. Het is echter de vraag, of zij, die de overgelegd wordende stukken, rekeningen en staten minder duidelijk achten, wel genoeg met de zaken in de koloniën bekend zijn, om ze volkomen te kunnen beoordeelen? De vorige minister van het departement van Koloniën heeft eens gezegd, dat hij de koloniale administratie wilde zetten onder een glazen huis. Dit gezegde heeft toenmaals aanleiding gegeven tot het doen van de meer geestige dan regtvaardige vraag door een der leden van deze Kamer, of dit huis dan van mat glas was? Ik zou op mijne beurt kunnen vragen, of de oogen van dien geachten vrager wel scherp genoeg waren, om door dat glas te zien?

Ik beroep mij op het getuigenis van U Edel Mogenden, die eenmaal leden van de Staats-commissie voor de koloniale rekeningen waren of het thans zijn, of het mogelijk is, meer licht over de koloniale aangelegenheden te verspreiden, dan destijds door mijnen ambtsvoorganger is gegeven, en nu door mij gedaan wordt. Alle beambten van mijn departement waren door hem gelast, onvoorwaardelijk alle stukken ter inzage van de staats-commissie te stellen, zoo als dit nu ook aan U Edel Mogenden wordt aangeboden. Het zal mij steeds eene aangename

taak zijn, aan allen, die belang in de zaak stellen, die inlichtingen over de koloniën te geven, welke zij verlangen mogten. Ik zal dit welligt niet zoo goed doen als mijn ambts-voorganger, die lange jaren het departement van Koloniën bestuurd heeft, maar ik zal trachten op te helderen wat anderen niet mogten begrijpen. Ik ken de koloniën, ik heb ze bezocht en ben zelf landvoogd in onze West-Indische bezittingen geweest; zij kunnen alzoo geacht worden mij niet vreemd te zijn. Ik zal gaarne, zoo veel mij mogelijk is, ten nutte daarvan medewerken, en mijne beste pogingen aanwenden, zoolang de leiding van dit departement nog aan mij zal blijven opgedragen. Het is de bedoeling des Konings en van het kabinet, dat de meest mogelijke openbaarheid heersche, en dat rondheid en openhartigheid in alle handelingen, ook ten opzigte der koloniën, voorzitten.

Een geacht lid uit Groningen heeft over de Oost-Indische compagnie gesproken. Wat die geëerde spreker over die compagnie heeft medegedeeld, wil ik gaarne in zijne waarde laten. Werkelijk klom zij tot eene ongekende hoogte; maar eindelijk door weelde bedorven, was haar lot als dat van den Rijn, die als eene krachtige rivier van Schaffhausen voortstroomt, totdat hij zich hier te Katwijk in het zand verliest. Toen verschil van gevoelen en zienswijze onder de leden dier compagnie ontstond, moesten er in 1792 lands-ambtenaren benoemd worden, om den gedemoraliseerden boedel over te nemen, in orde te brengen en te regelen.

Men heeft ook aangemerkt, dat het wenschelijk zou zijn, indien in onze koloniën meer politische ontwikkeling plaats vond. Ik erken het, dat het denkbeeld van eene dergelijke ontwikkeling de theorie van den dag is in geheel Europa, Rusland alleen uitgezonderd. Maar het zou tot schromelijke gevolgen aanleiding geven, indien het op Java toegepast wierd. Aldaar leven eenige duizende Europeanen, maar ook negen millioen Mohammedanen, die dat hoog opgewonden gevoel van menschenwaarde missen, en slechts gewend zijn zich slaafsch te onderwerpen. Welk effect zou het nu op hen maken, indien de Europeanen, die hunne hoofden en meesters zijn, het voorbeeld van politische ontwikkeling gaven? Ook zij zouden alsdan voor zich spoedig politische regten verlangen, maar zulke regten kunnen bij onbeschaafde menschen zijn als een scheermes in de hand van een kind. Men behoort alzoo voorzigtig te wezen, dat soortgelijke denkbeelden en beginsels, als waarvan gesproken is, in onze koloniën niet binnendringen. Die bezittingen hebben ons reeds onschatbare voordeelen opgeleverd, en zoo ik mij niet bedrieg, zullen wij van dáár nog meerdere vruchten plukken. Men kent het goede, dat men bezit, maar het is thans geen tijd, om proefnemingen te doen, door welke het voortdurend bezit der koloniën in de waagschaal zou worden gesteld. Wat in Europa zonder bezwaar kan worden toegestaan, kan dit in de koloniën nog niet. Veranderingen van den bedoelden aard aldaar te maken, zou in mijn oog hoogst gewaagd zijn; maar door niet voor-

zigtigheid te werk te gaan en in den tegenwoordigen toestand geen plotselingen ommekeer te willen brengen, zullen wij de gevaren ontduiken, die daaruit zouden kunnen geboren worden.

De geachte spreker uit Noord-Holland heeft de opmerking gemaakt, dat in de laatste jaren meer dan twaalf honderd millioenen schats uit de koloniën naar het Moederland zouden zijn overgemaakt. [De bedoelde spreker had zich in plaats van de woorden «twaalf honderd tonnen gouds,» gelijk boven staat, laten ontvallen: «twaalf honderd millioenen.»] Ik heb met verbazing die som hooren noemen. De som is zóó groot, dat ik ze naauwelijks heb durven herhalen. Gave de hemel, dat die geëerde spreker waarheid hadde gesproken, want in dat geval had voorzeker reeds de helft der Nederlandsche schuld door de opbrengst der koloniën kunnen uitgedelgd worden.

Reeds te lang hebben de discussiën over dit hoofdstuk geduurd, Edel Mogende Heeren. Ik zal die beraadslagingen niet noodeloos rekken, en geloof mijne rede te kunnen besluiten. Ik eindig die, met nogmaals de verzekering te geven, dat het de bedoeling der Regering is, om aan de vertegenwoordigers des volks alle die inlichtingen nopens de koloniale aangelegenheden te geven, welke zij zelven slechts verlangen zullen, en dat het mij eene aangename taak zal zijn, om, zoolang ik aan het hoofd van het departement van Koloniën zal zijn geplaatst, daaraan in den ruimsten zin te voldoen. »

LXI. De heer ENSCHEDÉ maakt de opmerking, dat hij meende in den loop zijner rede gesproken te hebben, niet van twaalf honderd millioen, maar van twaalf honderd tonnen gouds, die in de laatste jaren uit onze Oost-Indische bezittingen naar het Moederland waren overgemaakt.

Daar niemand meer het woord verlangt, worden de beraadslagingen over het *tweede* wets-ontwerp gesloten verklaard.

BERAADSLAGINGEN OVER ONTWERP III.

Ten gevolge van het des ochtends door de Kamer genomen besluit, om de stemming over het *tweede* ontwerp te doen plaats hebben na die over het *derde*, worden alsnu de beraadslagingen geopend over het IIIde wets-ontwerp, betrekkelijk het hoofdstuk: *Van de Staten-Generaal.*

I. De heer STAR BUSMANN heeft het eerst het woord en zegt: «Het is bekend, dat bij het verslag van 16 Maart jl. de overgroote meerderheid dezer Vergadering het gevoelen heeft voorgestaan, dat de verkiezingen voor de Tweede Kamer behoorden plaats te hebben door kies-collegiën, dadelijk door stemgeregtigden te benoemen; met andere woorden, dat verkiezingen met éénen trap zouden worden ingevoerd.

Toen de Regering daarna aan dit denkbeeld geen gevolg gegeven,

maar regtstreeksche verkiezingen voorgesteld had, hebben velen verklaard, uit aanmerking der omstandigheden, tot het stelsel der Regering te zullen toetreden, onder uitdrukkelijke voorwaarde nogtans, dat in eene goed zamengestelde Eerste Kamer een tegenwigt zou worden gevonden tegen de uitbreiding der regten van het volk en van het democratisch beginsel.

De noodzakelijkheid van dat tegenwigt wordt door de Regering erkend; ook zij zoekt in de Eerste Kamer een waarborg tegen overijling, eene beperking van hartstogten in onrustige tijden, een bolwerk voor den Troon.

De vraag is derhalve: is de gestelde voorwaarde vervuld, voldoet de zamenstelling der Eerste Kamer, zoo als het voorstel ligt, aan de noodwendige vereischten, door de Regering en deze Vergadering beide in dat staatsligchaam verlangd? Deze vraag kan ik niet anders dan ontkennend beantwoorden. Welke toch is de grondslag, de éénige grondslag der verkiesbaarheid? Het bezit van geldelijk vermogen, door wettelijke fictie afgeleid uit den aanslag in de directe belastingen. Hoe? is dan bezit van geld, van veel geld, de zekere maatstaf van kunde, ervaring, regtschapenheid en onafhankelijkheid? Niemand zal het beweren: die gelukkige hoedanigheden zijn het uitvloeisel van verstand en hart: van een standvastig karakter, geheel afgescheiden van rijkdommen. De man van karakter alléén staat pal in moeijelijke oogenblikken, en wijkt noch ter regter-, noch ter linkerzijde af, zoodra hij de bewustheid heeft, het ware en goede te beoogen. De uitsluitende grondslag van geld is dus onaannemelijk.

Let ik verder op den zedelijken invloed, dien de Eerste Kamer, naar het ontwerp zamengesteld, zal kunnen uitoefenen; vraag ik mij af, welk vertrouwen zij aan de Natie zal inboezemen, dan vinde ik ook hier geene bevrediging.

De directe belastingen toch, waarvan de betaling vereischt is, zullen grootendeels voortkomen uit het bezwaar, ten behoeve der schatkist gelegd op vaste goederen, en in den regel zal alzoo de Eerste Kamer bestaan uit groote grondbezitters. Nu moge aan het grondbezit in vroegere tijden, vooral bij de volken van Germaanschen oorsprong, een groote invloed zijn toegekend geweest, gegrond in den maatschappelijken toestand en het belang, dat grondeigenaars hebben bij het behoud en de welvaart van den Staat: die tijden zijn voorbij en naast den grondeigendom hebben zich groothandel en industrie geplaatst, die gelijke aanspraken kunnen doen gelden.

Intusschen zijn de belangen van handel en industrie niet altijd even gemakkelijk overeen te brengen met die van het grondbezit, en men kan wets-ontwerpen opnoemen, waarbij die belangen lijnregt tegenover elkander stonden, immers geacht werden te staan.

Doet zich nu vroeger of later zoodanig geval op, dan zal de Eerste Kamer, uit grondbezitters bestaande, moeten beslissen en ééne der gewaande partijen zal misnoegd zijn.

Stemt de Eerste Kamer bijv. eene verhooging van grondlasten af, zoo zal men aanstonds denken, al is het ook zonder eenigen grond, dat het algemeen belang aan bijzonder belang is opgeofferd.

Keurt dat staatsligchaam daarentegen eene belasting goed op handelsartikelen, ik stel op koffij en tabak, men zal klagen, dat de handel aan het grondbezit wordt opgeofferd; en ik trek hieruit het gevolg, dat de Eerste Kamer, om zedelijken invloed te hebben, niet uit één, maar uit verschillende elementen moet worden zamengesteld.

De grondslag van de verkiesbaarheid der leden is daarenboven niet juist en niet duurzaam.

Niet juist, omdat de betaling van directe belastingen op zich zelve volstrekt geen bewijs van gegoedheid is. Wanneer onroerende goederen met hypotheken zijn bezwaard, zelfs tot boven de waarde, betaalt evenwel de eigenaar de grondlasten en blijft verkiesbaar, ofschoon hij na aftrek zijner schulden niets bezit.

Niet duurzaam, omdat hij, die heden rijk is, morgen arm kan zijn, en toch blijft hij zijne waardigheid behouden, althans tot aan zijne aftreding.

In het stelsel der Regering zelve zouden de besprokene bepalingen moeten worden aangevuld; en vooral ook zoude daarbij in aanmerking moeten worden genomen, of de belastingschuldige ten volle eigenaar zij of slechts het *dominium utile* bezitte, zoo als uit kracht van het beklemmings-contract in de provincie Groningen met negen tienden der land-eigenaren het geval is; en dáár kan dien ten gevolge iemand een zeer groot inkomen bezitten, zonder verkiesbaar te zijn voor de Eerste Kamer, vermits hij, die het *dominium directum* heeft, geene grondlasten betaalt.

Ook met het voorstel, om de leden door de Provinciale Staten te doen kiezen, kan ik mij bezwaarlijk vereenigen.

Hetzelfde ligchaam, dat, naar men beweert, zoodanig slechte keuzen van leden der Tweede Kamer heeft gedaan, dat het noodzakelijk is geworden, om bij de herziene Grondwet de Vertegenwoordiging van eene wettelijke fictie tot eene waarheid te maken, zal dus voortaan de leden der Eerste Kamer kiezen!

Men houde ook op het oog, dat dit ligchaam onontbindbaar is; en wat zal het zijn, wanneer, bij eene ontbinding der Eerste Kamer, dezelfde personen op nieuw worden afgevaardigd? Zal dan niet weldra de tijd komen, dat het volk in deze inrigting niets anders ziet dan een vijandig kamp, zoo als voorspeld wordt in de memorie van toelichting van het wets-ontwerp in beraadslaging?

Volgens het voorstel verliest de Kroon allen invloed op de keuze der leden van de Eerste Kamer. Zal dit vergoed worden door de ontbindbaarheid van dat staats-ligchaam? Ik geloof het niet: het kan veeleer een nieuw bezwaar opleveren. Immers, nu hangt het van de Kroon af, eene Eerste Kamer, die zich tegen den wil der Tweede verzet, te

ontbinden: en wanneer zij van die magt geen gebruik maakt, wordt der Kroon te laste gelegd, dat zij den wil der Tweede Kamer middellijk wederstreeft en het *veto* bedektelijk uitoefent, dat bijna gevaarlijker is dan het openlijk te doen; daardoor ontstaan dan onvermijdelijk de botsingen, die men wil voorkomen.

Op den voet, waarop zij is ingerigt, kan mitsdien de Eerste Kamer niet aan hare bestemming voldoen; zij mist die vastheid, die kracht, welke de eerste voorwaarde is van haar bestaan.

Het ministerie heeft erkend inderdaad geene bijzondere voorliefde te hebben voor het voorgedragen stelsel. Het acht eene Eerste Kamer onontbeerlijk, en wil met de meest mogelijke onpartijdigheid hebben onderzocht, hoe die Kamer op de beste wijze kan worden daargesteld, om aan hare roeping te voldoen. Eene bloote geld-aristocratie bevredigt de Regering niet volkomen; maar zij schroomt een ander stelsel aan te nemen, waarbij men, volgens haar, op nog meerdere en grootere zwarigheden zoude stuiten.

Zulk eene verklaring is openhartig en rondborstig, ik erken het, doch geloof, dat noch het benoemen der leden der bewuste Kamer door de Provinciale Staten, zonder beperking van keuze, — noch de keuze van een zeker aantal leden, bijv. de helft, door de Provinciale Staten, uit de meest belaste ingezetenen, en van de andere helft vrijelijk door den Koning uit een driedubbeltal, hem aangeboden (waaraan door de Regering is gedacht) — die overwegende zwarigheden zoude opleveren, welke zij daarvan vreest; en in ieder geval zoude één dier middelen van verkiezing, mijns inziens, verre de voorkeur verdienen boven het thans voorgedragene stelsel.

En zijn er dan, buiten de aangegevene, geene andere middelen, om tot eene goede keuze te komen?

Wat mij betreft, ik zie er geen bezwaar in, om de leden der Eerste Kamer bij voortduring door den Koning te laten benoemen uit de categoriën, bij de bestaande Grondwet omschreven, zoo als vóór vijf jaren door negen onzer geachte medeleden werd voorgesteld, in weerwil dat ook zij de Tweede Kamer door regtstreeksche verkiezingen wilden hebben gekozen; of wel, men zoude nog een ander stelsel kunnen aannemen, te weten: keuze door de Kroon voor een bepaald getal jaren, met regt van herbenoeming.

In beide gevallen zou de Eerste Kamer eenen anderen oorsprong hebben dan de Tweede en uit andere bestanddeelen, uit verschillende elementen kunnen worden zamengesteld, en de invloed der Kroon zou niet verloren gaan.

Hoe dit alles zij, aan de bepalingen, in het ontwerp voorkomende, kan ik mijne toestemming niet geven.

Maar wanneer ik mij dan verpligt acht Zijne Majesteit eerbiedig te verzoeken dit hoofdstuk in nadere overweging te nemen, verzoek ik tevens U Edel Mogenden wel te willen gelooven, dat ik ongaarne, en als het ware mijns ondanks, tot dat besluit ben gekomen; want ook ik gevoel, dat het, om gemeen overleg te bevorderen, noodig is, veel van eigen denkwijs op

te offeren. Dat gemeen overleg moet echter wederkeerig zijn. Ook de Regering moet het hare, een ieder het zijne daartoe bijdragen, of het zoo dikwerf herhaald beroep op gemeen overleg, op de aloude spreuk onzer vaderen: «Eendragt maakt magt,» ontaardt in ijdele, zinledige woordenpraal en lost zich eindelijk op in dezen raad: «Schaart u onder mijne banier, want gij zijt op den dwaalweg, mijn gevoelen alléén is het juiste, ik alléén heb de waarheid!»

Daarom breng ik der Regering mijne hulde, die nog zoo even heeft toegegeven en in het IIde ontwerp eene belangrijke wijziging aangebragt: ik van mijnen kant zal in den loop der discussiën toonen, veel, zeer veel te kunnen opofferen.

Edel Mogende Heeren, wij beleven inderdaad bewogene tijden: hooggespannen, ja overdreven zijn de verwachtingen, die worden gekoesterd van de herziening van het staats-verdrag; van dáár eene zekere onrust, spanning en beweging in de gemoederen. Die onrust, die spanning, die beweging in de gemoederen zullen echter voorbijgaan; maar wat wij hier in deze raadzaal tot stand brengen en vaststellen, zal niet voorbijgaan: het zal blijven bestaan en invloed hebben op het welzijn der Natie, op het geluk van onze kinderen, van onze nakomelingschap, en wij mogen de toekomst niet opofferen aan de eischen des oogenbliks.

Uit dit oogpunt vooral moet de inschikkelijkheid van den volksvertegenwoordiger hare grenzen hebben en zijne gevestigde overtuiging kan alleen wijken voor afdoende redeneringen, dáár, waar over levensvragen voor het Vaderland te beslissen valt; als zoodanig beschouw ik het stelsel van vertegenwoordiging, en daarom mag ik mijne goedkeurende stem aan het voorgedragen stelsel niet geven.»

II. De heer UYTWERF STERLING: «Eene der gewigtigste, zoo niet de allergewigtigste, van de voorgestelde veranderingen in de Grondwet, betreft de *zamenstelling van de Staten-Generaal.*

De leden der *Eerste* Kamer zullen niet meer door den Koning voor hun leven benoemd worden, en gekozen uit hen, die door diensten, aan den Staat bewezen, door hunne geboorte of gegoedheid, onder de aanzienlijksten van den lande behooren (art. 82, oud); de verkiezing zal nu geschieden door de Provinciale Staten, uit de hoogst-aangeslagenen in 's Rijks directe belastingen, voor den tijd van negen jaren (artt. 82 en 90, nieuw).

Wat de leden der *Tweede* Kamer betreft, deze zullen niet meer door de Staten der provinciën (art. 81, oud), maar onmiddellijk door het volk zelf, met uitsluiting van de ingezetenen, die geen *f* 20 belasting betalen, gekozen worden (art. 3 van het wets-ontwerp nº. III).

In het afgetrokkene de zaak beschouwende, zoude ook ik de benoeming van de leden der *Eerste* Kamer liever onveranderd gelaten hebben. Ongaarne ontneem ik een prerogatief aan de Kroon. Ongaarne zie ik het monarchaal principe zoo wat ter zijde geschoven en als opgeofferd aan het democratisch element. Maar in verband met de twee groote beginselen van eene *ware*

of *echte* volksvertegenwoordiging en van de ontbindbaarheid der kamers, moet ik erkennen, dat de benoeming niet meer door den Koning of voor levenslang geschieden kan, maar van het volk moet uitgaan en slechts tijdelijk kan wezen. Benoemt de Koning en niet het volk, of een kiescollegie, door het volk gekozen, gelijk de Provinciale Staten zijn zullen, een deel van de vertegenwoordiging, dan zal zij voor dat deel ook niet anders zijn dan eene *fictie*. Daarbij houde ik *levenslang* en *ontbindbaar* voor eene anomalie. Ook moet eene kamer niet immer voortduren, zal zij steeds de meening uitdrukken van hen, welke zij vertegenwoordigt, doch die geheel of ten deele reeds door anderen vervangen werden. Maar behoefde de keuze wel uitsluitend tot de meest gegoeden bepaald te zijn? Waarom geene andere categoriën toegelaten, als bijv. van de vroedsten, de verdienstelijksten, de kundigsten in den lande? Ik zelf, Edel Mogende Heeren! heb dit verlangd. Hetgeen deswege in de verslagen gevonden wordt, drukt ook mijn gevoelen uit. Maar om een maatstaf te vinden van uitstekende verdiensten en kundigheden, acht ik, even als de Regering (Beantw., alinea 2), onmogelijk. Lang, zeer lang, Edel Mogende Heeren, heb ik er over nagedacht; het voor en tegen is door mij angstvallig gewikt en gewogen; maar de slotsom is geweest, dat ik geen voldoenden grond heb gevonden, om in deze het voorstel der Regering niet aan te nemen.

En nu de verkiezing van de leden der *Tweede* Kamer. Edel Mogende Heeren! ik houde mij overtuigd, dat het stelsel van verkiezing, door ons aangegeven, de voorkeur verdient boven het stelsel der Regering; met andere woorden, dat de benoeming van de leden der *Tweede* Kamer door kiescollegiën, of, gelijk het genoemd wordt, met één trap, oneindig beter is dan door regtstreeksche keuze.

Vooreerst, omdat men van regtstreeksche verkiezingen niet even goede keuzen kan verwachten als van een kiescollegie, al ware het alleen, omdat door een kiescollegie bij *volstrekte* meerderheid kan gekozen worden, hetgeen toch niemand ontkennen zal beter te zijn, dan door eene *betrekkelijke* meerderheid. Bij regtstreeksche verkiezing toch, valt eigenlijk aan geene keuze bij volstrekte meerderheid te denken, «omdat» — gelijk de Regering zelve beweerde (Beantw., bladz. 44, II) — «er dan moeijelijk een einde aan het kiezen en «herkiezen zou worden gevonden, daaruit veel tijdverlies en verwar- «ringen zouden voortspruiten. en de uitoefening van het kiesregt «daardoor een last zou worden.» — Wel is later door de Regering in art. 23 van het voorloopig kies-reglement bepaald: «voor de be- «noeming tot afgevaardigde of kandidaat wordt de volstrekte meer- «derheid der uitgebragte stemmen gevorderd;» maar het volgende art. 24 beperkt die keuze tot de twee personen, die het grootste aantal stemmen bij de eerste stemming op zich vereenigd hebben, waardoor het denkbeeld van volstrekte meerderheid weder bijna geheel verdwijnt.

Ten andere. Regtstreeksche verkiezingen geven veel meer aanleiding tot onrust en beweging, dan trapsgewijze verkiezingen. Daarvan levert Engeland overvloedig bewijzen op. En Frankrijk? Uit Parijs werd ons van de verkiezingen in 1846, toen er nog kalmte, rust en orde heerschten, medegedeeld: «Het zal nog lang aanhouden, eer men «hier weder tot bedaren gekomen zal zijn van de onrustige woeling, «door de verkiezingen verwekt. Het is eene verschrikkelijke verwarring «van verwijtingen, bedreigingen, twisten en zelfs van tweegevechten. «De regtbanken zullen veelvuldig moeten tusschen beide komen.» (*Amsterdamsche Courant*, 12 Augustus 1846, n°. 191.)

Ten derde. Er wordt wel beweerd — de Regering durft het slechts *veronderstellen* (memorie van toelichting, bladz. 2), dat hij, die een kiezer kan benoemen, even goed in staat is een vertegenwoordiger op te geven; maar dat beweren of die onderstelling is practisch onjuist. Immers kan de meesten zijn onkundig van hetgeen in een volksvertegenwoordiger wordt gevorderd. De meesten kennen ook zelden de personen, die voor deze betrekking geschikt zijn. Daarbij vergete men niet, dat de keuze niet meer beperkt zal zijn tot de plaats of den omtrek van ieders woning of tot ieders provincie, maar zal behooren te geschieden uit het gansche Rijk. Nu moge men aannemen, dat ieder weet, wie in zijn omtrek of in zijn kring braafheid of kunde genoeg bezit, om hem tot kiezer te benoemen, niet wie in het Rijk voor de beste vertegenwoordigers te houden zijn.

Eene *vierde* reden tegen de regtstreeksche verkiezing is deze, dat daaraan veel minder ingezetenen *kunnen* deel nemen dan aan de trapsgewijze verkiezing, uit hoofde van den *hoogeren* cencus, die men bij het stelsel van de regtstreeksche verkiezing moet aannemen, dan bij dat van stemgeregtigden en kiezers. Velen zelfs, die thans eenig stem- of kiesregt, volgens de bestaande reglementen, hebben uit te oefenen, zullen nu van alle aandeel in het kiesregt verstoken zijn. Reeds bij de eerste verkiezing zal het voor den dag komen en zullen zeer velen zich jammerlijk teleurgesteld vinden, die, de regtstreeksche verkiezingen als het *non plus ultra* van volkswil en volks-souvereiniteit beschouwd hebbende, ontwaren zullen, dat de regtstreeksche verkiezing hun nog minder regten toekent dan het zoogenaamde filtratie- of trappenstelsel. Ik kan hierbij niet onopgemerkt laten, dat, volgens de Regering (memorie van toelichting, bladz. 2), als eene *derde* reden voor de regtstreeksche verkiezing zou pleiten, «dat men bij de benoe-«ming der vertegenwoordiging verlangt de stem der meerderheid, en «men bij eene trapsgewijze verkiezing het tegendeel verkrijgt, eene «keuze door de minderheid.» Doch ik vermeen door de zoo even gemaakte opmerking juist het tegendeel bewezen te hebben. Het zal mij bijzonder aangenaam zijn, dit beweren van de Regering nader door haar te hooren toelichten. Evenwel, Edel Mogende Heeren, het zal wel altijd eene keuze der minderheid blijven, welk stelsel men ook

aanneme, ja al kon men besluiten tot eene algemeene stemgeregtigdheid (*vôte universel*), zoolang de meerderheid aan de verkiezingen geen deel verkiest te nemen. En daaromtrent make men zich geene valsche voorstelling in Nederland, want zelfs in het zooveel meer politisch ontwikkelde Frankrijk is het nog altoos de minderheid, neen, een betrekkelijk klein gedeelte slechts, dat zich den last getroosten wil, aan de uitoefening van dat kiesregt verbonden. In Parijs zelfs hebben, bij de laatste gelegenheid, van de 300,000 burgers, nog geen 30,000 gestemd! En hoe dan nog gestemd? . . . Met kennis, volgens overtuiging naar beste weten? . . . Neen, volgens verkiezings- of stemlijsten, in de verschillende clubs opgemaakt en in de straten van Parijs rondgevent of aan de burgers in de handen gestopt (*Amsterd. Courant*, 26 April 1848, no. 99).

Het zijn, Edel Mogende Heeren, voornamelijk deze redenen, waarbij nog vele andere, inzonderheid ook de ervaring van andere landen, gevoegd kunnen worden, waarom, naar mijn inzien, het stelsel van benoeming van kiezers door stemgeregtigden, en van verkiezing der vertegenwoordigers door die kiezers, de voorkeur verdient boven het stelsel van regtstreeksche verkiezingen. En evenwel meen ik aan het laatste, door de Regering voorgedragen, stelsel mijne stem te zullen moeten geven, en wel om de volgende redenen:

1°. De graaf VAN HOGENDORP zeide in 1830 reeds: «*il me semble que* «*l'opinion publique est tournée aujourd'hui du côté des élections* «*directes.*» Voorwaar, nu achttien jaren later, in 1848, is het niet meer «*il semble*,» maar is het eene zekerheid geworden. De openbare meening, voor zooverre die is op te maken uit de zeer groote meerderheid van stemmen, die zich deden hooren, heeft zich verklaard vóor regtstreeksche verkiezingen. Mijn bijzonder gevoelen meen ik daaraan te moeten ten offer brengen.

2°. De meeste bezwaren tegen regtstreeksche verkiezingen bestaan, zij het ook al in mindere mate, tegen trapsgewijze verkiezingen. Op beide kan nadeelig gewerkt en te groote invloed uitgeoefend worden. Beide kunnen beweging en onrust doen ontstaan; beide kunnen hartstogten en driften opwekken; beide missen voldoende waarborgen, dat de keuzen werkelijk *volkskeuzen* en de waarachtige openbaring van den wil des volks zijn.

3°. Elders, ja schier overal, schijnen regtstreeksche verkiezingen eene behoefte te zijn geworden en bestaan ze ook reeds, of zullen ze weldra ingevoerd worden. Bij de onder ons heerschende leuze van *vooruitgang*, zou het volk van Nederland, althans een groot en nog dagelijks aangroeijend gedeelte, meenen achterlijk te blijven en miskend te worden, wanneer het zich met het trappen-stelsel tevreden moest stellen, overtuigd, en waarlijk met alle regt, van door zijn bezadigden, kalmen en ordelievenden aard meer dan eenig ander volk voor regtstreeksche verkiezingen geschikt te zijn.

4°. Eindelijk — want waartoe meer? — het uitzigt op regtstreeksche verkiezingen is gegeven; duizenden verlangen ze en hebben er op aangedrongen, terwijl slechts een betrekkelijk gering getal stemmen zich er tegen heeft doen hooren; duizenden verwachten bovendien geen heil van de grondwets-herziening, zonder regtstreeksche verkiezingen. Edel Mogende Heeren, wij mogen zooveel wijzigingen en veranderingen en ook bijvoegingen in de Grondwet brengen als wij bij magte zijn uit te denken, ja, al lieten wij zelfs geen woord onaangeroerd: zonder regtstreeksche verkiezing voor de leden van de *Tweede* Kamer, zal de grondwets-herziening niet kunnen voldoen, zal zij een onvoltooid werk wezen, en de duizenden, die zij onvoldaan en ontevreden zal laten, zullen nog veel meer kreten tegen de nieuwe Grondwet doen hooren, dan er ooit tegen de bestaande Grondwet zijn aangeheven. En zoo zal de herziening zelve het zaad strooijen voor nieuwe beweging en voor nog meer onrust dan te voren, en eindelijk zal men er toch toe moeten overgaan, maar dan welligt *te laat*, om het stelsel van regtstreeksche verkiezingen aan te nemen. Hierin toch moet ik geheel instemmen met de Regering, en uit volle overtuiging haar nazeggen: «*thans is de regtstreeksche verkiezing noodzakelijk, ver-* «*mits men anders terstond tegenover eene nieuwe vordering van* «*herziening zoude staan*» (toelichtende memorie, bl. 2).

Vergeeft het mij, Edel Mogende Heeren, dat ik te veel van uwen kostbaren tijd gevergd heb; maar het was voor mij eene behoefte, rekenschap te geven van mijne goedkeurende stem, die ik, na langdurig en rijp beraad, gemeend heb aan het door de Regering voorgedragen stelsel van zamenstelling der Staten-Generaal te moeten schenken, ofschoon, volgens mijne bijzondere overtuiging, het door deze Kamer, in haar verslag van 16 Maart jl., aangegeven verkiezings-stelsel in vele opzigten de voorkeur zoude verdienen.

Intusschen, Edel Mogende Heeren, in weerwil van mijne over dit wetsontwerp n°. III uit te brengen stem, tot aanneming van hetzelve, behoude ik mij voor en volharde bij mijne meening, om tegen het wets-ontwerp n°. II te stemmen, ten ware nog aan mijn verlangen voldaan en de Raad van State uit het ontwerp geligt mogt worden.»

III. De heer BIJLEVELD: «Toen het den Koning behaagde, de denkwijze van de leden dezer Kamer in te winnen omtrent eene ruime herziening der Grondwet, en deze Kamer op den 16den Maart jl. aan dat verlangen voldeed, door het indienen van een verslag, houdende de hoofdpunten, welke de grondslagen van die grondwets-herziening zouden behooren uit te maken, is bij het tweede punt van dat verslag aan de Regering te kennen gegeven, dat de zeer groote meerderheid zich tegen het invoeren van regtstreeksche verkiezingen voor het benoemen van de leden der Tweede Kamer had verklaard, en deze verkiezing behoorde plaats te hebben door kies-collegiën, dadelijk door stemgeregtigden te benoemen, en mitsdien door één trap van verkiezing.

Tot die meerderheid heb ik destijds behoord, en ik ben van de nuttigheid en noodzakelijkheid van de directe of regtstreeksche verkiezingen niet overtuigd, en zulks te minder, daar zoovele stemmen in den lande, bij requesten als anderzins, aan U Edel Mogenden ingediend, zich tegen die wijze van verkiezing hebben verklaard, die in de weegschaal kunnen worden gebragt tegen diegene, welke zich voor de directe verkiezingen hebben uitgelaten. De Natie is, blijkens de mededeeling van Zijne Excellentie den tijdelijken minister van Justitie, den 13den Mei jl. aan U Edel Mogenden gedaan, opgeroepen, zich te verklaren omtrent de voorgedragene nieuwe instellingen. Die natie heeft voor een zeker gedeelte daaraan voldaan; doch de ware meening daarvan is twijfelachtig gebleven; want voor beide de meeningen, directe of geen directe verkiezingen, hebben zich vele stemmen laten hooren. Hieruit kan men dus met geenen grond besluiten. Het zal er dus op aankomen te beslissen, wat naar ieders oordeel moet worden aangenomen, om te verkrijgen datgene, hetwelk voor het land en de Natie wenschelijk en dienstig is, dat is: goede keuzen, het verkrijgen van mannen in de Vertegenwoordiging, die in allen opzigte tot waarborg strekken van de belangen des lands te zullen behartigen. Mij komt het voor, dat dit oogmerk door eene keuze bij éénen trap doelmatiger zal worden bereikt, vermits al de stemgeregtigden, bij eenen zoo lagen census als is voorgesteld, niet in allen deele geacht kunnen worden genoegzame kunde voor het goed vervullen der hun opgedragen taak te bezitten, en waardoor dus het geval zal bestaan, dat deze, in plaats van eene eigene vrije beoordeeling te laten werken, afgaan op het oordeel van anderen, en hun stemregt uitoefenen naar het welbegrepen eigenbelang van dezen.

Ik zoude echter van deze mijne zienswijze kunnen afzien, en aan dat uitgebreide democratisch beginsel, waaraan eene zooveel krachtiger werking wordt toegekend, dan thans sedert meer dan dertig jaren hier te lande bestaat, hetwelk in Nederland van het eene uiterste tot het andere wordt gebragt, en dus eene proef zal hebben door te staan, mijne stem kunnen geven, indien dáártegenover eene krachtige aristocratische magt was voorgedragen, waardoor het gezamenlijk bestaan van het monarchaal en democratisch stelsel konde worden verzekerd.

Blijkens de verslagen was zulks *eene onvermijdelijke voorwaarde* bij de meerderheid der leden van deze Kamer, om tot de regtstreeksche verkiezingen te kunnen komen en daaraan heb ik niet geaarzeld mij aan te sluiten. Ik had dus mogen verwachten, dat, bij deze gunstige stemming dezer Kamer, om aan het verlangen der Regering omtrent het beginsel der regtstreeksche verkiezingen voorwaardelijk toe te geven, de Regering ook van hare zijde, *met het oog op dat gedeelte der Natie, dat zich tegen de directe verkiezingen zoo luide heeft verklaard,* eene grootere schrede van toenadering zoude hebben gedaan, en den wensch der meerderheid dezer Kamer zoude hebben bevredigd, door de instelling eener Eerste Kamer, zoo als die bij die verslagen is voorgesteld, zonder echter dat deze

in de mogelijkheid zoude zijn, om de maatregelen van den Monarch tegen te werken of den gang van het bestuur te stremmen. Zoodanig eene kamer zoude, naar mijn oordeel, dat karakter van vastheid, duurzaamheid en onafhankelijkheid moeten bezitten, als vereischt wordt, om de drie bestanddeelen, waaruit onze volgende staats-inrigting zal bestaan, het monarchale, aristocratische en democratische namelijk, duurzaam te laten blijven.

Aan dat verlangen is echter slechts ten deele voldaan, door de benoeming der leden voor de Eerste Kamer over te laten aan de Provinciale Staten.

Doch, Edel Mogende Heeren, hoezeer een meerdere waarborg voor de Natie tegen alle willekeurige uitbreiding van gezag der Tweede Kamer hierin gelegen is, dan bij eene directe keuze door stemgeregtigden, zoo blijft het niet te ontkennen, dat bij die Provinciale Staten, volgens de gewijzigde voordragt door de stemgeregtigden direct gekozen en die een *onontbindbaar* collegie zullen uitmaken, het democratisch beginsel in volle kracht zijne uitwerking kan hebben, en daardoor al de kracht van die waarborgen, welke tegen uitbreiding van gezag der Tweede Kamer noodzakelijk zijn, kan verlammen of ontnemen. Van de gegrondheid der tegenbedenkingen, door de Regering te dezer zake in het midden gebragt, ben ik niet overtuigd, en acht mij, met het oog op de toekomst, en na rijpe overweging van al datgene, hetwelk te dezer materie is in het licht verschenen en aan U Edel Mogenden medegedeeld, verpligt te verklaren, dat ik mij met de voordragt omtrent het verkiezings-stelsel voor de vertegenwoordiging der Natie, zoo als die is liggende, niet kan vereenigen en tegen dit wets-ontwerp mijne stem zal uitbrengen.»

IV. De heer OPPERDOES ALEWIJN: «Van af den beginne onzer bijzondere overwegingen en beraadslagingen over het punt der verkiezingen, heb ik, destijds in vereeniging met bijna alle de leden dezer Vergadering, mij steeds voortdurend tegen het stelsel der regtstreeksche keuze verklaard; de bezwaren, die mijnen bijval in den weg stonden, zijn sedert niet opgeheven.

Het is mijns bedunkens van een te groot gewigt, om niet alle wettelijke zorgen te besteden aan de behoefte, die er bestaat, dat de opdragt tot de waarneming en behartiging der openbare algemeene belangen aan zoodanige personen in handen worde gegeven, welke de achting en het vertrouwen van de Natie ten meeste waardig zijn. De wijze nu, om dit oogmerk ten beste te bereiken, de aanleiding tot ongepaste aanmatigingen van personen en coteriën te verhoeden, of een ongeraden overwegenden invloed van minbevoegde leden der maatschappij voor te komen: dit kan zeker mede als eerste pligt van den wetgever worden beschouwd.

Geene de minste beperking aan het verlangen van eenen ligtelijk

te opgewonden volksgeest ten opzigte dezer aangelegenheid te stellen, is dat voorzigtig of heilzaam te achten? zal zulks tot betere en wijzer keuzen leiden en eindelijk het volksgeluk verhoogen? Ik voor mij kan dat moeijelijk gelooven.

De massa is, in gewone tijden, dikwijls al te zeer onverschillig ten aanzien van de benoeming van diegenen, aan welke de behartiging der openbare belangen wordt toevertrouwd. De meeste ingezetenen bepalen zich in den regel liever tot de waarneming van eigen beroepsbezigheden, nering en ambachten. dan om hunnen kostbaren tijd aan de grondige beoefening van de staatshuishoudkunde en de behartiging en uitoefening van hunne staatsburgerschaps-regten te besteden; en wij kunnen het gereedelijk begrijpen, dat de met zijnen geest in eigen zaken verdiepte nijvere burger er wel eens minder gewigt aan hecht, om tijd en kosten te moeten opofferen, ten einde zich naar de hoofdplaats van zijn district te begeven, om dáár (wanneer hij zich zelven of een zijner begunstigden niet bedoelt) een naam op een biljet te schrijven en in de bus te steken van eenen man, dien hij zelf in verre de meeste gevallen niet dan oppervlakkig, dikwijls in het geheel niet, zal kennen; die hem door dezen of genen aangeprezen of zelfs opgedrongen is, en wiens gevoelens en handelingen later evenzeer in strijd als in overeenstemming met zijne meeningen en wenschen kunnen zijn.

In het geval van zulk eene onverschilligheid kunnen reeds *daaruit* misbruiken en verkeerde combinatiën ontstaan; maar hoeveel te meer zijn deze niet te vreezen, wanneer de tuimelgeest der revolutiën zijnen verontrustenden invloed langs alle wegen zoekt uit te breiden, en, door onjuiste, overdreven en dikwijls onbillijke beoordeelingen en aantijgingen, verdienstelijke personen, die niet in den geest van deze of gene partij vallen, doet verguizen of onverdiend aan de verachting der Natie prijs geven; terwijl, in tegenoverstelling daarvan, de begunstigden verre boven hunne verdiensten opgetild en aangeprezen worden. En, wat mede van gewigt is: bij onzen landaard bestaat er in het algemeen een merkbare tegenzin ten aanzien van het doen van sollicitatiën of eigen persoonlijke aanbevelingen voor zoogenoemde eerbetrekkingen of commissiën, die niet als bestaanmiddel, maar als blijken van een bijzonder vertrouwen behooren opgedragen te worden. Ik wil hier niet eens van meer ergerlijke tooneelen, van opgeruide volks-demonstratiën, van aangelegde banketten, noch van de aanleiding tot omkooping gewagen; maar ik vraag: welke *waarborg* blijft er overig, dat de volksmassa's de meest geschikte en waardigste mannen zullen verkiezen en zelfs niet, op valschelijk verspreide geruchten afgaande, zich zelven nog bij het einde misleid vinden zullen?

Als middel, om het te groote getal van stemgeregtigde kiezers te verminderen en daardoor aan de evengenoemde bezwaren te gemoet te komen, zou kunnen dienen, den census tot een hooger cijfer op te voeren;

maar wat beteekent dan het milde van het principe van invloed, dat men den volke op het punt der verkiezingen geven wil? Immers niets! Dan zijn de woorden: regtstreeksche volksverkiezingen in dien zin niet dan ijdele, misleidende klanken; want dan ook weder sluit een verschuldigde, slechts iets te lage, geldelijke aanslag in de belastingen van de stemgeregtigdheid uit, en blijft de verkiezing toch evenzeer als anders aan een door de fortuin meer begunstigd klein getal personen overgelaten. — En welke zullen de gevolgen van dezen staat van zaken alsdan zijn? Hoogst waarschijnlijk, ja bijna gewis, dat de massa, zich bedrogen ziende en nu slechts *één* hefboom op te ligten hebbende, al spoedig eenen algemeenen aanval tegen het cijfer van den census zal ondernemen en dit, zoo niet geheel zal willen opheffen, ten minste tot een weinig zekerheid gevend bedrag zal trachten te doen afdalen, hetgeen, in tijden van onrust vooral, de stuitendste en hoogst gevaarlijke gevolgen voor het welzijn en de waardigheid der Natie zelve zou kunnen en moeten aanbrengen.

Waarom dan toch zou niet als grondregel kunnen worden aangenomen: van aan de groote meerderheid der ingezetenen, onder de bepaling van een betrekkelijk slechts geringen census, de gelegenheid te geven, van hunne staatsburgerschaps-regten, in betrekking van stemgeregtigden, binnen hunne gemeenten uit te oefenen; hunne bemoeijing uitstrekkende tot de benoeming van kiezers voor de gemeenteraden, voor de Provinciale Staten en voor de leden der Tweede Kamer van de Staten-Generaal; telkens met opklimmenden census, voor ieder dezer kiezers-collegiën te bepalen.

Het is niet te ontkennen, dat ook in zoodanig geval nog wel eenige der bezwaren zullen blijven bestaan, welke ik tegen de vaststelling van het principe der regtstreeksche verkiezingen heb aangevoerd (eene laatstelijk plaats gehad hebbende benoeming van kiezers heeft genoegzaam aangetoond, hoe de menigte door den vasten wil van slechts enkelen kan worden geleid); maar het gaat toch zeker, dat die bezwaren veel verminderd en getemperd zullen worden. Uit de kiezers-collegiën zullen door de stem van het volk meerendeels die personen worden geweerd, die geen openbaar vertrouwen bezitten, of zich de achting der ingezetenen hebben onwaardig gemaakt en aan wie anders de toegang tot de stembus, waartoe de betaling van het gevorderde montant in de belastingen alleen het regt geeft, dikwijls moeijelijk of in het geheel niet ontzegd zou kunnen worden. In behoorlijk bestuurde kiezers-collegiën zal het werk der verkiezingen meer geregeld kunnen plaats vinden, de invloed van onrustige volksleiders zal daardoor minder zijn, en valt het niet te betwisten, of de meer gezeten burgers, tot kiezers benoemd, kunnen geacht worden een meer dadelijk belang er bij te hebben, dat de wetgeving en de administratiën hunner gemeenten, der gewesten en van het Rijk door geschikte, eerlijke en door hun bekend karakter onafhankelijke mannen geregeld, verzorgd en bestuurd mogen worden.

Ook de grondslagen, waarop het cijfer van den census van *f* 20 tot aan *f* 160 als minimum is bepaald, komt mij voor niet voldoende te zijn aangetoond. Die cijfers schijnen, oppervlakkig geoordeeld, uit de lucht gegrepen te zijn; ten minste heb ik er den oorsprong niet van kunnen vinden. Gaarne had ik dit principe verlaten en één mijns erachtens meer bepaald en billijk stelsel daarvoor in de plaats gekozen te zien.

De uitoefening van de staatsburgerschaps-regten is afhankelijk van het montant, voor hetwelk de ingezeten in de directe belastingen is aangeslagen: wat is dus natuurlijker, dan dat men den taks van den census ook uit die middelen zelve ontleene?

Eindelijk: het ontwerp der Grondwet n°. III bepaalt onder art. 4, dat op elke 3000 zielen *één* der hoogst belaste in de directe belastingen, binnen de provincie woonachtig, als verkiesbaar voor de Eerste Kamer in aanmerking zal komen. Wanneer nu in dat gewest eene der groote steden van het Rijk gelegen is, dan zullen, door den hoogeren taks der belastingen aldaar, de hoogst belasten der provincie allen, of met weinig uitzondering, ook uit die hoofdplaats voortkomen, welke zich met de 3000tallen der andere kiesdistricten geheel onregtmatig verrijkt, ten prejudicie van de zoodanigen, die elders gevestigd zijn en welke nog meer in de belastingen betalen dan zij, die onder de hoogst aangeslagenen in vele der andere provinciën bekend staan. Het zou dus geacht kunnen worden, meer billijk te zijn, wanneer de hoogst belasten, in verhouding tot het aantal der 3000 zielen per district, en niet per provincie, wierden aangewezen; mogt het toeval dan al willen, dat onder die hoogst belasten geene geschikte personen uit het district gevonden wierden, dan behielden immers de Provinciale Staten de vrijheid, om elders te kiezen, maar het regt van bevoegdheid was dan toch meer gelijk en regtmatig verzekerd gebleven.

Deze bezwaren, zoo ieder op zich zelf, als te zamen, zijn voor mij van eenen zoodanigen ernstigen aard, dat ik, daaromtrent geheel van zienswijze met de Regering verschillende, geene vrijheid heb, ook hier mijne eigene overtuiging op te offeren; ik wil, ziende op het eerst door mij behandelde punt, geene aanleiding geven, dat ik mede zal helpen bevorderen, dat wij binnen korten tijd dezelfde tooneelen beleven, die op het einde van de vorige eeuw tot zulk eene schande voor Nederland hebben gestrekt. Toen, ik weet het uit den mond van geloofwaardige mannen, getuigen der zaken, was hier en daar de volksvertegenwoordiging tot in de minst bekwame, tot in de minst geschikte handen geraakt. In de eene stad was een geringe slagter, wiens tongval zijne vreemde afkomst verried, de man, aan wien de regeringsbelangen des volks waren opgedragen; in eene andere meer belangrijke plaats was het bijna als zeker beslist, dat aan een Duitschen scharenslijper, een inwoner aldaar, die met zijn wiel langs de straten zijn eerlijk beroep uitoefende, nog veel hooger be-

trekkingen in den hoofdzetel der republikeinsche regering zouden zijn opgedragen geweest. Men zegge niet: het volk is verstandiger, het is wijzer dan toen. De menschen gelijken zich overal en altoos, wanneer maar de omstandigheden daartoe leiden! Er rust op ons eene groote verantwoordelijkheid van op dit punt voorzigtig te zijn en door verstandige maatregelen die vernederende, die ongelukkige gevolgen te voorkomen.

De overige punten zijn wel van ondergeschikten aard, maar de geopperde bezwaren duiden, naar mijne overtuiging, onregelmatigheden en onbillijkheden aan, die den weg tot willekeur en tot verkorting van regten zullen openstellen, hetgeen toch bij de milde grondslagen, waarop het geheele gebouw zou moeten rusten, zorgvuldig zal dienen vermeden te worden.»

V. De heer BORSKI: «Het was mij aangenaam, dat de Regering, ten einde het gemeen overleg te bevorderen, het artikel 7 van het IIde hoofdstuk gewijzigd en veranderd heeft. Dit artikel 7 was voor mij een groot bezwaar tot de aanneming van dit hoofdstuk.

Ik ben van meening, dat in eene constitutionnele monarchie een Raad van State onmisbaar is, men moge denzelven Raad van State noemen, of hoe men wil; eene inrigting, zoo als de Raad van State bij ons is, moet, naar mijne meening, blijven bestaan.

Aangaande ons stelsel van verkiezingen behoor ik tot die leden, welke de voorkeur zouden geven aan eene verkiezing met éénen trap voor de leden van de Tweede Kamer, terwijl ik zoude gewenscht hebben, dat de benoeming der leden van de Eerste Kamer aan den Koning uitsluitend ware opgedragen en dat wel uit categoriën en voor een zeker aantal jaren, gedurende welke deze Kamer niet ontbindbaar zoude zijn. Maar gehoor gevende aan de stem van het geëerbiedigd Hoofd van den Staat, zoo als Hoogstdezelve zich heeft uitgedrukt in zijne missive van 19 Julij jl., zal ik te dezen opzigte mijne eigene meening ten offer brengen op het altaar van het Vaderland en voor dit hoofdstuk stemmen.»

VI. De heer VAN GOLTSTEIN zegt hoofdzakelijk: «Wij zijn thans gekomen tot dat punt, hetwelk ik bij deze grondwets-herziening als het hoofdpunt beschouw. Het geldt hier namelijk het verkiezingsstelsel en de inrigting der vertegenwoordiging. Al dadelijk komt hier de vraag der regtstreeksche en trapsgewijze verkiezingen te pas. Over die vraag bestaat eene groote verscheidenheid van gevoelens. Sommigen hechten eene groote waarde aan de trapsgewijze verkiezing, omdat zij gelooven, dat, bij de oprigting van kiescollegiën, door stemgeregtigden benoemd, meerdere zekerheid bestaat, dat goede keuzen zullen geschieden, daar de kiezers in het algemeen meerder kunde zullen bezitten dan stemgeregtigden. Ik deel in dat gevoelen niet, en ont-

waar in zulk een verkiezing zulk eene afwijking van de waarheid, als niet behoort te worden toegelaten. Het natuurlijkste is, dat het volk zelf diegenen verkiest, aan welke het zijne belangen meent te kunnen toevertrouwen. Wanneer ik van het volk spreek, versta ik daaronder hen, die met de noodige mate van kennis en onafhankelijkheid voorzien zijn, en belang in het doen van eene goede keuze stellen. De aanwijzing daarvan ontleen ik uit den graad van welstand, dien zij genieten; en deze laat zich afleiden uit den aanslag in de directe belastingen. Zoodra eene natie begaafd is met eene kalme gemoeds-stemming, die haar niet vatbaar maakt, om ligtelijk door driften medegesleept, of het werktuig te worden van eigenbelang en eerzucht, of wel de speelbal van volksmenners te worden; en wanneer daarenboven bij haar de noodige kundigheden bestaan, ten gevolge van een wel-ingerigt volksonderwijs, dan kan men met gerustheid aan haar overlaten de keuze van hen, die zij oordeelt voor de behartiging van het algemeen belang zorg te dragen. Het is waar, daartegen zijn veel bedenkingen te opperen, maar deze schijnen mij niet toe van overwegenden aard te zijn. De onstuimigheid, die bij de vrije verkiezingen heerscht, de opgewondenheid, die bij zulke gelegenheden wordt te weeg gebragt, de invloed van volksmenners, die alsdan ruim spel vinden, dit alles schrikt mij niet af, om eene talrijke vergadering als verre verkieslijker te achten dan eene kleine tot het doen van eene keuze voor de volksvertegenwoordiging. Wanneer ik mij nu afvraag, of onze Natie tot dien graad van rijpheid gekomen is, dat zij geacht kan worden geschikt te zijn voor vrije verkiezingen, dan geloof ik die vraag toestemmend te kunnen beantwoorden. Het hoofdkarakter van het Nederlandsche volk is juist eene kalme gemoeds-stemming, die daarbij zoozeer te pas komt; het laat zich niet ligtelijk door zijne driften beheerschen, en wordt niet spoedig een speelbal in de handen van volksmenners. Daarenboven is het ten gevolge van een doelmatig volks-onderwijs op de hoogte geplaatst geworden, om diegenen te kunnen onderscheiden, die als ware volksvertegenwoordigers kunnen optreden. Ziedaar de redenen, die mij gunstig voor regtstreeksche verkiezingen gestemd doen zijn.

Kan ik mij alzoo gereedelijk bevredigd achten met de zamenstelling der Tweede Kamer, gelijk die in het onderhavige wets-ontwerp wordt voorgesteld, zoo is mij de inrigting der Eerste Kamer niet zoo voldoende voorgekomen. Eene verkiezing door de Provinciale Staten uit de hoogst aangeslagenen in de belastingen is alles behalve prijzenswaardig. Eene geld aristocratie is in mijn oog geene welgevestigde aristocratie: ik hecht meer waarde aan eene aristocratie van verdiensten en eene aristocratie van geboorte. Wanneer men zich niet beweegt in eene denkbeeldige wereld en geene hersenschimmige denkbeelden van gelijkheid koestert, dan gevoelt men, dat zij, die hunne afkomst ontleenen aan diegenen, wier namen met luister prijken in 's lands geschiedenissen, en zij, die luistervolle diensten aan het Vaderland bewezen, met

eerbied en achting moeten bejegend worden. Men moge dit nu een vooroordeel noemen, het zij zoo, maar dit vooroordeel bestaat en het moet dus door den wetgever geëerbiedigd worden. Eene geld-aristocratie! Is Nederland dan zoover gezonken, dat het geld aldaar alles beteekent, en de vreemdeling van ons land zou moeten zeggen: « ongelukkig land, waar alles te koop is! » Neen voorzeker, het is met ons nog niet zóó ver gekomen, dat hier de spreuk gelden zou: *virtus post nummos*. Intusschen zullen wij, wanneer wij een weinig verder doordringen in hetgeen hier wordt voorgesteld, wel spoedig beseffen, dat daarin eene zedelijke beteekenis gelegen is, en gereedelijk toegeven, dat hij, die een groot vermogen in een land bezit, voorzeker met onverbreekbare banden aan dat land gehecht, en voor het behoud van de bestaande staats-inrigtingen gezind is. Daarenboven is het waar, dat zij door de Provinciale Staten waardig en geschikt gekeurd moeten worden, om in de Eerste Kamer plaats te nemen. Maar zijn dan inderdaad de Provinciale Staten geschikte kiezers? Ik zou op die vraag geen bevestigend antwoord durven geven. De stemgeregtigden toch zullen zich, bij hunne keuze van leden der Provinciale Staten, moeten bepalen tot hen, die geschiktheid hebben voor het provinciaal bestuur, en niet opzettelijk kunnen letten op het al of niet geschikte tot het doen van keuzen van leden der Eerste Kamer. Ik geloof, dat de Staten-vergaderingen op die wijze haar eigenlijk karakter van administrative ligchamen te zeer zullen verliezen, en de stemgeregtigden te zeer in tweestrijd zullen worden gebragt, of zij bij hunne keuze meer op de behoefte van een goed provinciaal bestuur, dan op het gewigt van het verkiezings-werk der Provinciale Staten te letten hebben. En wat beteekent nu verder de ontbindbaarheid der Eerste Kamer, wanneer de Provinciale Staten onontbindbaar zijn, en het dus van hen alleen zal afhangen, om bij eene ontbinding van eerstgenoemd collegie weder dezelfde personen te benoemen? Ik zou dus liever verlangd hebben bijzondere kiezers-collegiën ingesteld te zien, bestaande uit personen, die eenen hoogeren census betalen dan de kiezers der leden van de Tweede Kamer, om door die collegiën de keuze van de leden der Eerste Kamer te laten doen. Ik vind hier dus een gebrek; maar niettemin moet ik erkennen, dat de leden van de Eerste Kamer, daar zij in groote mate onafhankelijk zullen zijn, de geschikte vereischten zullen bezitten, om leden te zijn van eene kamer, die eene dam en bolwerk voor den Troon tegen de onstuimigheid van de Tweede Kamer behoort te wezen. Ik kan mij alzoo bevredigd rekenen met het verkiezings-stelsel, dat hier is voorgesteld; en al is nu ook in dit wets-ontwerp melding gemaakt van den Raad van State, zoo zal ik mij niet laten afhouden, om voor dit hoofdstuk te stemmen; want ik weet, dat, wanneer het vorige hoofdstuk afgestemd wordt, en die omstandigheid tot de opruiming van dat collegie aanleiding geeft, noodwendig ook in die artikelen van dit hoofdstuk, waarin van datzelfde ligchaam melding wordt gemaakt, veranderingen

zullen worden aangebragt. Het doet mij alzoo genoegen, eene goedkeurende stem ten opzigte van dit hoofdstuk te kunnen uitbrengen. Ik wenschte het gaarne aangenomen te zien; want het geldt hier juist de vraag, of wij al dan niet tot eene ruime grondwets-herziening zullen overgaan. Zulk eene grondwets-herziening heb ik sedert lang begeerd, en het is om die reden, dat ik mij gelukkig acht, mijne stem aan deze voordragt te kunnen geven.»

VII. De heer KIEN zegt: «Ik heb het woord gevraagd, om te verklaren, dat ik voor het oogenblik voornemens ben, mijne goedkeurende stem aan dit wets-ontwerp te onthouden. Ik acht mij verpligt, om met een enkel woord de gronden daarvoor op te geven. Ik kan mij ten slotte wel met het stelsel van regtstreeksche verkiezingen voor de leden der Tweede Kamer vereenigen; maar ik had gewenscht daartoe op eene voorzigtige wijze, niet eensklaps, maar trapsgewijze overgegaan te zien. De sprong is nu wel wat groot, en liever had ik de Natie allengskens aan zulk een stelsel van regtstreeksche verkiezingen willen gewennen. Ik had dus vooreerst alleen eene directe keuze voor provinciale en plaatselijke vertegenwoordiging verlangd ingevoerd te zien. Dit denkbeeld werd reeds in de maand Maart door mij voorgestaan, toen wij in de afdeelingen beraadslaagden over het programma, hetwelk de hoofdpunten zou moeten bevatten, welke de Kamer meende, dat de grondslagen eener zeer ruime grondwets-herziening zouden behooren uit te maken. Bij die gelegenheid verklaarde ik ook het gevoelen te zijn toegedaan, dat de verkiezingen der leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal behoorden plaats te hebben door kies-collegiën. De overgroote meerderheid der leden van deze Kamer was toen van hetzelfde denkbeeld. Ik zie evenwel geen kans, om op dit oogenblik mijn zin te krijgen; ik moet alzoo mijn bijzonder gevoelen opgeven en met de regtstreeksche verkiezingen voor het benoemen van de leden der Tweede Kamer genoegen nemen Ik heb eenen goeden dunk van den bedaarden zin van het Nederlandsche volk, en verwacht, dat uit het volgen van dat stelsel wel moeijelijkheden, maar geene onoverkomelijke bezwaren geboren zullen worden. Doch mijn bezwaar tegen dit ontwerp is gelegen in de wijze van zamenstelling der Eerste Kamer. Ik deel aangaande dat onderwerp in de bezwaren, die door het geachte lid uit Groningen zijn in het midden gebragt. Wanneer aan de Provinciale Staten de keuze der leden van die kamer zal worden overgelaten, dan zou ik verlangen, dat niet, gelijk het voorstel der Regering medebrengt, de keus beperkt worde tot hetgeen men de geld-aristocratie noemt, maar dat, naast het geldelijk vermogen, ook aan den Staat bewezene diensten en dergelijke aanprijzende hoedanigheden in aanmerking komen; ik zou hier meerdere categoriën van verkiesbaren verlangen en aan de Provinciale Staten meerdere vrijheid in het kiezen gegeven willen hebben. Wat betreft de zamenstelling

der Eerste Kamer, kan ik mij dus nog niet met het ontwerp vereenigen. Ik zal evenwel den verderen loop der beraadslagingen afwachten, alvorens mijne stem te bepalen, maar verklaar tot nog toe niet te hebben kunnen besluiten, om mijne goedkeurende stem aan deze voordragt te schenken.»

VIII. De heer FABER VAN RIEMSDIJK zegt, dat er bij hem twee bezwaren bestaan tegen het in behandeling zijnde wets-ontwerp, beide bezwaren, die niet de beginselen, maar slechts bijzondere punten betreffen. Zijn eerste bezwaar is tegen hetgeen in art. 3 van het ontwerp wordt voorgesteld. De spreker neemt het beginsel der directe verkiezingen aan; hij heeft daarvoor dezelfde redenen, welke zoo even door den laatsten geachten spreker uit Noord-Holland in het midden gebragt zijn. Maar hij had gewenscht, dat in de Grondwet zelve eene dergelijke bepaling was opgenomen, als betrekkelijk de verkiezingen van leden der Tweede Kamer en van kandidaten voor de Eerste Kamer in het voorloopig kies-reglement te vinden is. Dáár toch is later, op het verlangen der Kamer, uitgedrukt geworden, dat de bedoelde keuzen bij volstrekte meerderheid van stemmen geschieden zullen, en dergelijke bepaling beschouwt de spreker als een waarborg, dat de verkiezingen minder zullen blootstaan aan hetgeen de hoogleeraar Thorbecke noemt den wil van het toeval en slinksche inmenging. De bedenking, die de spreker hier maakt, weegt bij hem zoo zwaar, dat hij daarover niet zal kunnen heenstappen, indien hij niet genoegzaam gerustgesteld wordt, dat het beginsel van keuze bij volstrekte meerderheid in de kieswet gebragt zal worden. Zijne tweede bedenking betreft art. 4, waarin van de benoeming der leden van de Eerste Kamer gehandeld wordt. Hij neemt genoegen met de bepaling, dat de keuze dier leden door de Provinciale Staten zal geschieden. Hij verkiest zelfs de benoeming door de Provinciale Staten boven die door den Koning, omdat in de economie der nieuwe Grondwet de keus der Provinciale Staten een beteren waarborg zal opleveren. Immers, wanneer de benoeming door den Koning geschiedt, dan is de ontbindbaarheid dier kamer onmogelijk en dan kan de benoeming niet anders geschieden, dan met medewerking van den verantwoordelijken minister, die anders zijne onderteekening kan weigeren. Bij botsingen tusschen de Eerste en de Tweede Kamer zal de aanvulling van de Eerste alzoo het éénige middel zijn, om daaraan een einde te maken. Deze aanvulling zou afhangen van den Koning, die bij elke botsing gedwongen zou zijn tot zulk eene aanvulling in den geest der Tweede Kamer, zoodat de Eerste steeds voor deze zou moeten wijken. Wanneer daarentegen de leden der Eerste Kamer benoemd worden door de Provinciale Staten, en er ontstaan botsingen tusschen de beide kamers, dan zal de Regering kunnen beginnen met de ontbinding van de Eerste Kamer; en indien dan de Provinciale Staten dezelfde leden herkiezen, dan zal die kamer steun hebben tegen de Tweede Kamer en deze op hare beurt

gedwongen kunnen worden, om te bukken voor de Eerste, terwijl zij anders ontbonden zal moeten worden. In dezen stand van zaken ziet de spreker dus meerderen waarborg in de keuze door de Provinciale Staten en hij zal zich daarmede vereenigen. Maar zijn bezwaar bestaat hier tegen de vereischten voor de verkiesbaarheid tot lid der Eerste Kamer. Hij kan niet aannemen, dat geld verstand geeft: verkiesbaarheid uit hoofde van rijkdom is in zijn oog eene ongerijmdheid; de census kan alleen de maatstaf zijn van algemeene beschaafdheid en van belangstelling in het behoud van rust en orde; en van dit denkbeeld uitgaande, had de spreker dien hier lager gesteld willen zien. Zoo de verkiesbaarheid hier ruimer gesteld is, zullen, zijns inziens, er meer geschikte verkiesbare personen kunnen gevonden worden en de categoriën, die men gewenscht had uitgedrukt te zien, van zelve verkiesbaar worden. De Regering, willende toetreden tot het verlangen der Kamer, heeft bepaald, dat van de 3000 ingezetenen één verkiesbaar zal zijn tot het lidmaatschap der Eerste Kamer; eene bepaling, die den spreker voorkomt ongenoegzaam te zijn; want wat zal het gevolg wezen? Er zullen, volgens die bepaling, ongeveer 1000 verkiesbaren zijn; en als men daarvan nu afneemt hen, die òf door minder verstand, beschaving of verkregen kennis, òf door ouderdom voor het lidmaatschap der Eerste Kamer ongeschikt zijn, en hen, die daartoe ongeneigd zijn, zoo als men er in elk land vindt, die geene hooge staatkundige betrekkingen verkiezen, hetgeen hier te meer het geval zal zijn, omdat de leden der Eerste Kamer geene schadeloosstelling erlangen zullen (art. 13), want ook de vermogenden zijn niet altijd geneigd om voor niet te werken; wanneer men er deze afneemt, dan zullen wel geene twee derden of naauwelijks 600 verkiesbaren overblijven. Er zullen dus bij de eerste keuze 136 kandidaten gekozen moeten worden uit niet meer dan 600 personen, dat is één uit de 4 à 5 verkiesbaren! En wanneer men dan voor het vervolg denkt aan de ontbindbaarheid der Eerste Kamer en in het oog wil houden, dat er bij eene ontbinding de noodige ruimte zal moeten zijn, om eene keuze in een anderen geest dan vroeger te doen, dan zal men moeten erkennen, dat het getal der verkiesbaren ook duurzaam veel te wenschen overlaat. De spreker zou voor zich verlangd hebben, dat dit getal van 1000 op ten minste 2000 gebragt ware. Hij zal de oplossing zijner bezwaren afwachten en daarnaar zijne uit te brengen stem regelen.

IX. De heer ENSCHEDÉ verlangt eenige inlichting. Hij merkt op, dat in dit ontwerp de bepaling voorkomt, dat alle voorstellen van wet, door den Koning en de beide kamers aangenomen, kracht van wet verkrijgen en door den Koning afgekondigd worden, en voorts de bepaling, dat de Koning den Staten-Generaal zoo spoedig mogelijk kennis doet dragen, of hij een voorstel, door hen aangenomen, al dan niet goedkeurt. In die laatste bepaling worden alleen bedoeld

voorstellen, die van de kamers uitgaan; en terwijl nu ook alleen in de formulieren voor de voorstellen der kamers eene bewilliging des Konings verzocht wordt, zoo is bij den spreker de vraag opgerezen, of alle voorstellen van wet, door den Koning gedaan en door de beide kamers aangenomen, zonder nadere bewilliging des Konings afgekondigd zullen moeten worden, en of dus ook een voorstel des Konings, dat door de Kamer geamendeerd is, alvorens afgekondigd te worden, geene goedkeuring des Konings meer zal behoeven? Naar des sprekers inzien, brengt de geest der Grondwet eene ontkennende beantwoording dezer vraag mede. Daar toch de Koning het regt heeft, om de voorstellen der Kamer niet goed te keuren, zoo zal daaruit wel volgen, dat hij ook het regt heeft, om eene door de Kamer in een van hem uitgegaan voorstel gemaakte wijziging hetzij goed- hetzij af te keuren. Intusschen komen hem de woorden der Grondwet zoodanig voor, dat daaruit wel eens het tegendeel beweerd zou kunnen worden. Dat evenwel een amendement een voorstel van wet geheel van aard kan doen veranderen, behoeft wel geen bewijs. Zoo zou bijv. het voorstel gedaan kunnen worden, om de provinciën Groningen en Drenthe te vereenigen, en de Kamer kunnen goedvinden, om ook Vriesland daarbij te voegen, op welke wijze het voorstel geheel veranderen zou en bij de Regering gewigtig bezwaar zou kunnen vinden. Het is den spreker, gelijk hij zeide, niet duidelijk voorgekomen, dat hier geen twijfel zou kunnen oprijzen; en het is daarom, dat hij van de ministers een bepaald antwoord wenscht te ontvangen op de vraag, of een door de Kamer geamendeerd voorstel des Konings, zonder goedkeuring van dezen, afgekondigd zal moeten worden.

X. De heer NAP: «Ook ik wensch nog mijne stem te motiveren. Met de wijze, waarop de beide kamers der Staten-Generaal volgens het voorstel der Regering zullen worden daargesteld, kan ik mij niet vereenigen.

Ten aanzien van de Tweede Kamer kan de regtstreeksche verkiezing mijne goedkeuring niet wegdragen. De Regering zegt in de memorie van beantwoording, dat dit een beslist punt is, niettegenstaande op bladz. 3 van het voorloopig verslag nog was gezegd, dat vele leden bleven volharden bij hun eenmaal geuit gevoelen, dat deze verkiezingen behoorden plaats te hebben door kies-collegiën, onmiddellijk door stemgeregtigden te benoemen; ik voor mij blijf ook thans nog bij dat gevoelen volharden.

Indien het werkelijk reeds zoo verre ware gekomen, dat men bij de regeling van dit onderwerp niet meer behoorde te vragen, wat de *beste*, maar alleen wat de eenige *nog mogelijke* vorm is, en hoedanig men de inrigting van de eene of de andere kamer *durft* aanbevelen, dan zoude ik Nederland diep beklagen; dan zou de eerbied voor de wetten, reeds moeten zijn geweken; het oordeel van den wetgever

zoude niet meer vrij zijn en moeten bukken voor de blinde wet der noodzakelijkheid, voorgeschreven door een verblinden wensch. Ik wensch mijn oordeel als deel der wetgeving vrij te houden van zulk een vrees-aanjagenden invloed. en, dit doende, kan ik der Regering geenszins toestemmen, dat regtstreeksche verkiezingen de eenige *redelijke* vorm voor de volks-vertegenwoordiging zijn, noch ook dat ieder stemgeregtigde, dien ik de bekwaamheid toeken, om goede kiezers te benoemen, ook bekwaam geacht moet worden, om een goed lid voor de volks-vertegenwoordiging in de Tweede Kamer der Staten Generaal te verkiezen.

Redelijk is het, dat ieder in persoon verrigt datgene, waartoe hij zelf de bekwaamheid bezit, doch dat hij aan anderen opdrage alles, waartoe hem zelf de vereischte kennis ontbreekt.

Iedere vertegenwoordiging of procuratie-geving, ook slechts van één persoon, door éénen gevolmagtigde, of ook van meer personen, die eenparig denzelfden vertegenwoordiger hebben verkregen, is reeds eene *fictio juris*. Maar deze regts-fictie wordt nog grooter, wanneer de minderheid zich aan de volstrekte meerderheid moet onderwerpen; nog grooter, wanneer zij dit moet doen aan de betrekkelijke meerderheid; nog grooter bij eene volkskeuze, wanneer alle vrouwen en minderjarigen, d. i. $^3/_4$ of misschien wel $^4/_5$ der geheele bevolking, geacht worden òf in het geheel geen wil te hebben, als kunnende niet met kennis des onderscheids handelen, òf hunnen wil door over hen gestelden uit te drukken. Maar nog oneindig veel grooter wordt die fictie, wanneer men door het bepalen van eenen census, welke dan ook, nog weder eene willekeurige grens gaat trekken en een groot deel der meerderjarige mannen afsnijdt, als onbekwaam, om een politischen wil uit te drukken, omdat zij niets of iets minder dan de willekeurig bepaalde som in zekere belasting betalen. Men spreke dus niet van *waarheid*, dáár, waar men slechts de eene fictie voor de andere geeft en waar de waarheid de treurigste werkelijkheid zoude zijn, wanneer namelijk het volk in massa in de zaal des wetgevers optreedt, om zich zelf de wetten te schrijven. Het doel moet zijn, niet de door de meest talrijke vergadering gedane, maar de *beste* keuze. Dit doel zal men zeker missen, zoodra men personen tot het verrigten van eene daad roept, die zij niet met kennis des onderscheids kunnen verrigten. Allen, die in de maatschappij in eenen geringen stand leven (en het getal van dezen is het grootste), blijven noodzakelijk binnen eenen naauwen kring beperkt, en kennen slechts personen en zaken, die hen in hunne onmiddellijke nabijheid omringen, en zulks niet door gebrek aan zoogenaamde politische rijpheid, maar door een steeds blijvend verband van het dagelijksch leven, hetwelk alleen te gelijk met de maatschappelijke orde voor korten tijd zal kunnen worden verbroken. Bij verkiezing nu met éénen trap is het getal der kiezers, welke zouden moeten worden benoemd, zoo groot, dat men tot het doen dier verkiezingen zulke kleine districten kan aannemen (bijv. van

2000 of 2500 ingezetenen), dat ieder stemgeregtigde, hoe beperkt zijn kring in de maatschappij ook moge zijn, met kennis van onderscheid, gegrond op zelfstandig oordeel, in zijne onmiddellijke nabijheid een of meer personen kan vinden, die hem persoonlijk bekend zijn, zoodat hij overtuigd is, daaraan zijn vertrouwen als kiezer gerust te kunnen schenken.

Het getal volks-vertegenwoordigers daarentegen is zoo gering (1 op 45,000), dat alleen zij, die in eenen ruimeren werkkring in de maatschappij geplaatst zijn, en daardoor meer personen en zaken kennen, geacht kunnen worden in staat te zijn met zelfstandig oordeel, met kennis des onderscheids, *dien éénen* uit 45,000 ingezetenen te zullen kunnen uitzoeken. Draagt men die moeijelijke taak op direct aan de stemgeregtigden, dan zullen de geringen in den lande, ook met den besten wil, genoodzaakt zijn, den raad van anderen te volgen. De keuze zal dus slechts schijnbaar direct zijn, doch *facto* met éénen trap worden uitgebragt, maar met een geheimen trap, daar hij, die den raad geeft, in het duistere blijft verscholen, terwijl daarentegen, bij indirecte verkiezingen met éénen trap, de kiezers hunne taak moeten verrigten voor het oog des volks. Ik mag de groote meerderheid der stemgeregtigden in Nederland, die, daarvan houde ik mij overtuigd, het goede willen, niet overleveren ter bewerking aan geheime raadgevers of dagbladschrijvers, waarvan niet steeds diegenen den meesten invloed hebben, die de beste bedoelingen koesteren. En zijns ondanks zal bij directe verkiezingen het grootste deel der stemgeregtigden zich daaraan moeten overgeven, hetzij de keuze bij betrekkelijke, hetzij bij volstrekte meerderheid geschiede. Allen, die, bij betrekkelijke meerderheid, alleen stemmen op hun bekende personen in hunne onmiddellijke nabijheid, omdat de kandidaten van beide parijen hun onbekend zijn, stemmen ja met reden van wetenschap, maar werpen hunne stemmen voor kleine minderheden weg, en een onwaardige kandidaat zal welligt juist daardoor worden gekozen. Bij volstrekte meerderheid zullen de meeste stemgeregtigden ten slotte moeten kiezen tusschen twee hun onbekende personen.

Neen, de meest redelijke vorm van verkiezing is die met éénen trap; het is eene fictie, die het vermoeden van waarheid voor zich heeft, omdat allen, die tot het daarstellen daarvan hebben medegewerkt of hebben moeten medewerken, geacht moeten worden met kennis des onderscheids te hebben kunnen handelen. De waarheid daarentegen, die de Regering ons in dit wets-ontwerp aanbiedt, is eveneens eene fictie, maar eene valsche, die het vermoeden der waarheid tegen zich heeft, omdat het zeker is, dat alle stemgeregtigden den éénen, verkozen uit duizenden, niet met kennis des onderscheids hebben kunnen verkiezen, waartoe zij niet slechts zijne bekwaamheid, maar ook, en welligt nog meer, zijn karakter, zijne onafhankelijkheid en standvastheid, in één woord, zijne vertrouwenswaardigheid, moesten kunnen

beoordeelen. De geringen in den lande zullen dit niet kunnen doen; en wil men den census zoo hoog stellen, dat alleen de hoogere standen in de maatschappij stemgeregtigd zullen zijn, dan sluit men de geringere geheel uit, terwijl men, bij het toelaten van éénen trap, aan deze laatsten nog een belangrijken invloed op de verkiezingen kan geven, dien zij met eigen oordeel kunnen uitoefenen.

Ook de leden der gemeente-raden en Provinciale Staten kunnen direct worden verkozen door de stemgeregtigden, omdat het getal leden van beide zoo groot is, dat men de kies-districten klein genoeg kan stellen, zoodanig, dat ieder stemgeregtigde althans zijn district met kennis van personen en zaken kan overzien, vooral ook, wanneer men den census voor de provinciale verkiezing op het dubbele bepaalt van dien voor de gemeentelijke, zoo als nu is voorgesteld.

Volkomen beaam ik met het geachte lid uit Zuid-Holland, hetwelk mij is voorafgegaan, dat de bepaling, nu in het kies-reglement opgenomen, dat namelijk de verkiezingen bij volstrekte meerderheid van stemmen zullen moeten plaats hebben, in de Grondwet moet worden opgenomen.

Uit hetgeen ik over eenen census gezegd heb, vermoede men niet, dat ik de vraag, of het billijk is, eenen census te bepalen, dan of men tot het algemeene stemregt (*vôte universel*) behoort te komen, ten voordeele van het laatste gevoelen zoude beslissen.

De grond voor het verbinden van het stemregt aan het betalen van een zekeren census schijnt mij evenwel niet te zijn de veronderstelling, dat alleen zij, die dien census betalen, eene voldoende verstands-ontwikkeling hebben bereikt, zoo als de Regering veronderstelt (eene veronderstelling, die ook in de werkelijkheid zeer dikwijls faalt); maar ik geloof dien grond te vinden in het doel van den Staat zelven, die niet slechts strekt tot bescherming van personen, maar ook van zaken, tot algeheele regtsveiligheid, en wel voornamelijk ook van het eigendoms-regt. Is het billijk, dat van den bezitter zoo na mogelijk een evenredig deel in het bestrijden der kosten van den Staat wordt gevorderd, even billijk is het, dat tegen deze verpligting ook een ruimer politisch regt oversta.

In het stelsel der Regering zoude het althans consequent zijn, allen, die niet hebben leeren lezen en schrijven, van het stemregt uit te sluiten, want bij dezen faalt zeker hare veronderstelling.

Voorts zie ik niet in, waarom de verlangde bepaling niet is opgenomen, dat althans de helft der leden uit de *provincie* zal moeten worden verkozen, daar de Regering heeft geantwoord, dat dit toch wel steeds het geval zoude zijn.

Ook het behouden van dat gedeelte van den eed, hetwelk het bevorderen van algemeene, met ter-zijde-stelling van provinciale belangen, betreft, schijnt mij thans, nu de verkiezingen ook uit andere provinciën kunnen plaats hebben, nog meer noodig dan tot dusverre.

Van hooge noodzakelijkheid schijnt mij het verpligte onderzoek der amendementen vóór de discussie in de afdeelingen. De Regering beveelt het behoud der Eerste Kamer aan als een middel, om bij overhaasting tijd te winnen, en in zooverre als een waarborg tegen overijling: alleen daarvoor komt mij dat middel wat kostbaar voor, en zoude hetzelfde doel, bijv. door het bepalen van eene herhaalde lezing der wets-ontwerpen, zoo als in Engeland, vrij wat goedkooper bereikt worden. Het onderzoek der amendementen in de sectiën is ook een middel tegen overijling en versnelling, 't welk men gereedelijk kon hebben, doch hetwelk de Regering geweigerd heeft grondwettig voor te schrijven. Het wegnemen van den titel «Edel Mogende Heeren» (dit onderwerp is toch zeker niet te gering daarvoor, dat ik er eene aanmerking op kan maken, daar de Regering het gewigtig genoeg heeft geacht er een wets-ontwerp van noodzakelijkheid over voor te dragen), die afschaffing, Edel Mogende Heeren, heeft voor mij, door het oogenblik, waarop zij is voorgesteld, den schijn van eene mij stuitende huldiging van democratische denkbeelden. Zij leidt er toe, om niets in den Staat te erkennen, dat hooger is geplaatst dan de geringste burger. Er zouden ligt kunnen zijn, die hier meer dan het afschaffen van zoogenaamde ijdele titelpronk zouden meenen te mogen zien, die het beschouwen als eene eerste schrede tot het bereiken van hun droombeeld, de volkomene maatschappelijke gelijkheid van allen in alles.

Doch genoeg, Edel Mogende Heeren, ik ga thans behandelen de bepalingen omtrent de Eerste Kamer der Staten-Generaal, want ook daarin vermeen ik eene te groote huldiging van democratische beginselen te zien.

Het schijnt mij een onjuist denkbeeld te zijn, dat de beide kamers het volk vertegenwoordigen. Alleen de Tweede Kamer vertegenwoordigt het volk in zijn geheel of het democratisch beginsel; de Eerste Kamer vertegenwoordigt alleen eene categorie des volks, de aanzienlijken in den lande, waarvan de Regering het bestaan erkent in art. 16 van het IIde wets-ontwerp. Die kamer is het aristocratisch, de Koning het monarchaal beginsel; het doel der beste constitutie is, alle drie beginselen tot een blijvend geheel te zamen te smelten, zoodat het een het ander niet kan overheerschen. Doch het strijdt dan ook tegen den aard der zaak, de Eerste Kamer door het volk, hetzij direct, hetzij met éénen trap, voor een bepaald getal jaren en ontbindbaar te laten verkiezen. Dit is eene te groote ontwikkeling van het democratisch beginsel, want die kamer zal daardoor genoodzaakt zijn, steeds den wil der democratie te volgen, of de schok der weigering zal op den Koning stuiten, wanneer deze de Eerste Kamer niet ontbindt. Een ander gebrek in het voorstel der Regering schijnt mij te zijn, dat alleen eene fractie der aristocratie in de Eerste Kamer benoembaar zal zijn, en wel slechts dat gedeelte, hetwelk alleen een waarborg van stabiliteit oplevert, maar daaraan niet steeds bekwaamheid ver-

bindt. De waarborg der geld-aristocratie bestaat alleen in haar belang bij de handhaving van orde en rust, maar die handhaving kan ook soms geschieden ten koste der vrijheid, en juist daarom is het van belang, ook uitstekende talenten en verdienstelijke personen, waarvoor hunne daden in de maatschappij ten maatstaf zullen strekken, toe te laten, die als zoodanig den waarborg leveren, dat zij, met een ruimeren gezigtskring, ook voor de vrijheden des volks zullen waken.

Op grond van dit alles zal ik alleen kunnen goedkeuren eene onontbindbare Eerste Kamer, bestaande uit door den Koning uit bepaalde categoriën voor het leven benoemde leden. Terwijl openbare zittingen, het regt van amendement en initiatief het leven in dit staats-ligchaam zullen waarborgen, kan de wet, die het ontslaan van alle voor het leven benoemde ambtenaren regelt, op de leden der Eerste Kamer toepasselijk worden verklaard, en alzoo zorgen, dat dit collegie niet uit onden van dagen besta. Als een stap tot bevrediging zoude ik hier kunnen aannemen, dat de benoeming en aanvulling van het gewone getal leden door den Koning zoude moeten plaats hebben uit een drietal kandidaten, daartoe door Provinciale Staten aan te bieden, mits aan den Koning het regt verblijve, om ook boven het gewone getal met vrije benoeming leden aan de Eerste Kamer te mogen toevoegen. De geldelijke gevolgen daarvan zouden nader moeten worden geregeld.

Alleen zóó ingerigt, zal dit staats-ligchaam kunnen zijn wat het behoort te zijn, een waarborg voor de standvastigheid van den Staat en van de burger-maatschappij, en een schild, waarop afstuiten, niet de omwenteling, want dit monster verbrijzelt in zijne wentelingen ieder schild, maar de botsingen, die anders onvermijdelijk zouden zijn tusschen het democratisch en monarchaal beginsel.»

XI. De heer HOFFMAN: «Daar het uur reeds ver gevorderd is, en wij allen voorzeker naar het einde dezer lang gerekte discussie verlangen, zullen U Edel Mogenden het mij wel vergeven, wanneer ik er van afzie, in het onderzoek der onderscheiden artikelen van dit ontwerp te treden, en er mij bij bepale, om met een enkel woord mijne stem te motiveren.

Ik heb reeds bij de algemeene beschouwingen verklaard, dat ik mij vereenigde met het stelsel van regtstreeksche verkiezingen, maar ik heb er bij gevoegd, dat ik alleen zoodanige keuze als waarachtige volkskeuze kon erkennen, welke niet van de minderheid, maar van de meerderheid uitging. Ik heb mij beroepen op het oordeel van professor THORBECKE, wanneer deze geleerde schrijver zegt: *dat eene betrekkelijke meerderheid in eene vaste kieswet als regel van beslissing niet te dulden is*, en daarmede mijn verlangen aangedrongen, dat het stelsel van keuze bij volstrekte meerderheid, in art. 23 van het voorloopig kies-reglement aangenomen, in de Grondwet, en wel in art. 3 van dit ontwerp, wierd opgenomen; ik heb van het voldoen

aan dit verlangen mijne stem over dit ontwerp afhankelijk gemaakt; daaraan niet voldaan zijnde, zal ik dus, mijns ondanks, tegen dit ontwerp moeten stemmen.»

XII. De heer NEDERBURGH: «Bij de beraadslagingen in de afdeelingen heb ik mij ten opzigte van het stelsel van verkiezingen verklaard tegen de directe keuze, en mij met het gevoelen der groote meerderheid van U Edel Mogenden vereenigd, dat verkiezingen met éénen trap uit onderscheidene oogpunten de voorkeur verdienen. Om mijne overtuiging omtrent dit onderwerp op redelijke gronden te kunnen vestigen, heb ik niet alleen in aanmerking genomen de uitkomsten, welke voorafgaande beschouwing van het directe verkiezings-stelsel moet doen verwachten, maar ook nagegaan, of practijk en ondervinding die verwachting hebben geregtvaardigd of wedersproken.

Aangenaam en verlokkend klinkt voorzeker het denkbeeld, om aan ieder lid der maatschappij regtstreeks aandeel te zien geven in het bestuur der staatszaken. De belangen, hier betrokken, zijn toch die van het volk in het algemeen, en de belanghebbende zelf schijnt wel in de eerste plaats in aanmerking te moeten komen, om daarover uitspraak te doen. Onvooringenomen en bedaarde overweging doet echter inzien, dat, even als in menigvuldige zaken in het dagelijksch leven, welke van eenigzins ingewikkelden aard zijn, eigen oordeel een onveilig leidsman wordt bevonden, zoo ook vooral het zoo veel omvattend en zoozeer zamengesteld raderwerk van het staatsbeheer niet door onbedrevene handen moet worden bestuurd; — dat niet alleen braafheid, maar ook kennis en geoefend oordeel gevorderd worden, om dat bestuur op eene voldoende wijze te helpen uitoefenen; en dat die eigenschappen geenszins noodwendig het deel zullen zijn van ieder, die in de directe belastingen eene bepaalde som aan 's lands schatkist opbrengt.

Deze, zoo mij voorkomt, reeds in die termen onwedersprekelijke beschouwing verkrijgt dubbele klem, wanneer men daarbij opmerkt, dat door de ondervinding is bewezen, en door de oorspronkelijke ontwerpers zelven van het voorgestelde verkiezings-stelsel wordt vooruitgezet, dat de census altijd naar verlaging streeft, en dus ten slotte alle meerderjarige burgers van Nederland tot de uitoefening van het kiesregt zullen worden geroepen.

Meer dan vijf en twintig jaren lang heeft het tot mijne dagelijksche bemoeijingen behoord, in veelvuldige en veelzijdige aanraking te komen met de lagere en talrijkste klasse der ingezetenen. Ik heb daarbij ruime gelegenheid gevonden, niet alleen, om in het algemeen de voortreffelijke hoedanigheden van onzen landaard ook in dien stand te leeren waarderen, maar ook om de schranderheid van oordeel op te merken, welke daaronder bij velen wordt aangetroffen. Die juistheid van oordeel vond ik echter zich in den regel te bepalen — en wie zal zich daarover mogen verwonderen — tot de onderwerpen, die onder hunne dagelijksche beschouwing liggen, of met hun beroep,

bedrijf of materiële welvaart in onmiddellijk verband staan. Wierden hunne belangen betrokken in eenige zaak, welke dien kring te buiten ging, dan vonden zij zich dadelijk verlegen; en zoo werd ik, die eenig vertrouwen bij hen mogt genieten, dagelijks geraadpleegd over hoogst eenvoudige vragen, welker gereedelijke en gemakkelijke oplossing echter dikwijls niet dan met veel moeite onder het bereik te brengen was van hun begrip. En waarlijk, men heeft geen reden, om zich over dit verschijnsel te verwonderen, te bekommeren of te bedroeven. De arbeids- of ambachtsman en hij, die nering of hantering uitoefent, uit welken de mindere standen der maatschappij voornamelijk zijn zamengesteld, moeten van den vroegen morgen tot den laten avond slooven en zwoegen, om met hunner handen-arbeid een veelal sober loon te verdienen, zoo volstrekt noodig, om in de onmisbare behoeften hunner huisgezinnen te voorzien, en kunnen dus niet, dan met verwaarloozing hunner heiligste pligten, hunnen tijd wijden aan speculative denkbeelden of eenigzins ingewikkelde redenering.

Indien nu deze praemissen waar zijn, en dit zal, meen ik, door onbevooroordeelden kwalijk kunnen worden in twijfel getrokken, dan volgt daaruit noodwendig, dat het meerendeel dergenen, die tot een direct kiesregt zouden worden geroepen, de noodige kennis moet missen, om de zamenstelling van de verschillende takken van ons staatsbeheer te doorzien, om de vereischten, tot deelneming aan dat beheer gevorderd, te beoordeelen, en gevolgelijk, om de tot de betrekking van lid der Staten-Generaal geschiktste en bekwaamste personen, naar eigen oordeel aan te wijzen, en is het reeds *a priori* duidelijk, dat zij integendeel bij die aanwijzing het oordeel van, zoo zij vermeenen, meer deskundigen zullen moeten inwinnen en volgen, of eene eigene keuze zullen uitbrengen, die op geene oordeelkundige gronden rust. Het meerendeel der burgers van Nederland zal zich alzoo een voor dezelven onbruikbaar regt zien toegekend. Wat toch zal de beteekenis zijn van *direct* kiesregt, voor hem, die niet dan overeenkomstig het gevoelen van anderen, en dus *indirect*, dat regt kan uitoefenen?

Maar dit is niet alles. In dit ontbreken van eigen en opvolgen van eens anders oordeel in het uitbrengen van keuze voor het lidmaatschap der Staten-Generaal ligt voor den Staat en voor de maatschappij een groot gevaar. Wij zien het in naburige rijken, en de voorbeelden ontbreken ook geenszins in Nederland, hoe warhoofden en woelgeesten het er op toeleggen, om, met voorspiegeling van gulden, maar ijdele of bedriegelijke uitzigten voor de toekomst, de min bedachten in den lande voor hunne hersenschimmige plannen of denkbeeldige utopiën in te nemen, en zich hierdoor den weg trachten te bereiden, om hunne eerzucht te zien bevredigd of aan inzigten van eigenbelang te zien voldaan. Dat bij het invoeren van een stelsel van directe verkiezingen aan dergelijke lieden een ruim veld tot bereiking hunner oogmerken zal worden geopend, ligt voor de hand.

Ik meen hiermede voldoende te hebben betoogd, dat het systema van directe verkiezingen zich *a priori* niet gunstig aanbeveelt.

Het eerste doel toch van elk wel geordend kiesstelsel is voorzeker het benoemen der meest bekwame en door hun karakter voor eene verstandige leiding der publieke zaken den meesten waarborg opleverende personen.

Maar hebben misschien practijk en ondervinding dat afgetrokken oordeel gelogenstraft?

Wij behoeven ons hier in redenering niet te verdiepen; de daadzaken spreken het vonnis uit. Directe verkiezingen met of zonder census hebben alom de gegrondheid aangetoond der bezwaren, die voorafgaande beschouwing daaruit voorspelde. Wereldkundig zijn de grove abuizen en ergerlijke tooneelen, die overal bij de uitoefening van het directe kiesregt zijn waargenomen. Omkooping, invloed van gezag en niet zelden openbaar geweld spelen daarbij eene belangrijke rol. De handelingen, die in en buiten de kies-collegiën in Frankrijk, Engeland, België en elders ter gelegenheid der verkiezingen plaats grijpen, strekken daarvoor ten bewijze, en het feit is ten overvloede door vele achtenswaardige staatkundige schrijvers bevestigd. En dat ook Nederlands ingezetenen niet altijd een onbevangen oordeel over de geschiktheid der verkiesbaren zullen uitbrengen, maar genegen zijn zich door de inzigten van anderen te laten leiden, is nu reeds bij twee onderscheidene gelegenheden in verschillende gedeelten des Rijks overtuigend gebleken. Wie herinnert zich niet, hoe vóór eenigen tijd, toen elf kiezers-plaatsen in de hoofdplaats waren opengevallen, een dagblad op het denkbeeld kwam, om tot vervulling daarvan elf personen aan te bevelen. Ik wil over de geschiktheid dier kandidaten geen oordeel vellen; zij zijn mij ten eenemale onbekend; maar ik wil alleen de daadzaak doen uitkomen, dat juist die elf personen tot de vervulling dier vacaturen zijn benoemd en dat derhalve mag worden vastgesteld, dat de meerderheid der stemgeregtigden geene ingeving van eigen oordeel, maar die van dat dagblad is gevolgd. Het tweede voorbeeld, van nog versche dagteekening, ontleen ik aan het onlangs in Limburg gebeurde. Gij hebt het uit den mond van een medelid, afgevaardigde uit dat gewest, gehoord, hoe het meerendeel der kiezers aldaar zich tot de keuzen heeft laten verleiden, geschikt, om eene vereeniging met Duitschland en de afscheiding van Nederland te bevorderen; hoe die meerderheid zich liet verblinden en misleiden door de bedriegelijke voorspiegeling van volksmenners, die haar diets maakten, dat zij door middel van die vereeniging niet alleen verder van het betalen van belasting en van de verpligte krijgsdienst zou worden ontheven, maar ook het bedrag der sedert het tractaat met België aan de Nederlandsche schatkist betaalde belastingen zou terug erlangen.

Een verkiezings-stelsel, dat uit zijnen aard de deur openzet voor dergelijke verkeerdheden, kan voor de belangen van Nederland niet anders

dan schadelijk zijn; en het is dan ook mijne stellige meening, gelijk het aanvankelijk die was der groote meerderheid van U Edel Mogenden, dat hetzelve niet zonder gevaar bij onzen landaard kan worden ingevoerd. Verkiezingen met éénen trap verdienen in mijn oog eene bepaalde voorkeur. Bij deze verkiezingen toch zal in den regel door de stemgeregtigden eigen oordeel, op goede gronden gevestigd, kunnen worden opgevolgd. Zij behoeven hier niet naar de hoedanigheden om te zien. die in den volks-vertegenwoordiger zelven worden vereischt, en doorgaans zal het hun niet moeijelijk vallen. in hunne nabuurschap en onder hunne bekenden personen aan te wijzen. aan wier regtschapenheid en doorzigt de keuze van waardige volks-vertegenwoordigers veilig mag worden toebetrouwd.

Wat is het nu, dat tegen dit laatste stelsel door de ontwerpers der voorgestelde bepalingen wordt aangevoerd?

Het zou eene fictie, het zou een onedelmoedig spel zijn met hen, aan wie de wet toch stemregt toekent; zij zou schijnen te geven wat zij in het wezen onthoudt; eene politische meening kunnen bij keuze door gekozen kiezers de stemgeregtigden niet uitdrukken of doen gelden. — Maar wat beduidt eigene uitoefening, die niet gegrond is in eigen onafhankelijk oordeel? En dat dit het deel niet zijn zal van ver het grootste gedeelte der kiezers bij direct kiesregt, heb ik boven betoogd en moet voor ieder blijkbaar zijn, die met de mindere standen der maatschappij eenigzins bekend is. Die eigene of directe keuze wordt daardoor wezenlijk fictie, niet minder dan die, welke door de ontwerpers in de verkiezingen met éénen trap wordt opgemerkt. Maar nu neemt men de toevlugt tot de uitroeping: Het is de vraag niet meer, of regtstreeksche verkiezing de *beste* vorm zij; het is de vraag, of thans eene andere vorm mogelijk zij!

Droevig voorwaar zou het met het gezond verstand en de bezadigdheid, die men teregt tot heden aan het Nederlandsche volk toeschreef, gesteld zijn, indien min wenschelijke instellingen moesten worden ingevoerd, omdat het zich tegen de invoering van betere onberedeneerd zou verzetten, en de daarstelling derzelve uit dien hoofde onmogelijk moest worden geacht. Neen, die hoedanigheden zijn althans bij de meerderheid der burgers van Nederland nog niet tot dat peil gezonken. Zij is door de schoonschijnende leerstellingen van den dag nog niet zoodanig vooringenomen en verbijsterd, dat die vernederende stelling op haar mag worden toegepast. Ik zal mij dan ook aan die magtspreuk niet onderwerpen, noch mij daardoor laten wederhouden van een stelsel van kiesregt te bestrijden, dat mijns erachtens niet geschikt is, om wenschelijke keuzen te bevorderen, en daardoor schadelijken invloed hebben zal op de wezenlijke belangen van den Staat. Mijn votum zal dus niet medewerken, om dat stelsel in te voeren, en ik mijn geweten geenszins bezwaard achten, door, gelijk een spreker zich op gisteren uitdrukte, aan het zoo voorbeeldig rus-

tige en kalme Nederland de premie te onthouden, welke in naburige landen door oproer en geweld van de regeringen is afgedwongen, omdat ik de levendige overtuiging koester, dat die premie tot het waarachtig welzijn van dat volk niet kan gedijen.

Een middel was er nog, naar mijn inzien, bij de hand te nemen, geschikt, om de voor Koning en Vaderland gevreesde verderfelijke gevolgen van het stelsel van directe verkiezingen wel niet geheel af te wenden, maar althans aanmerkelijk te temperen: eene doelmatige inrigting der Eerste Kamer, welke daarbij, in het belang zoowel van het volk als van de Kroon, tot bolwerk konde verstrekken tegen overijling, dwaling of aanmatiging der volks-vertegenwoordiging, nu uit het zuivere democratische beginsel ontsproten. Dit middel werd door velen van U Edel Mogenden der Regering aanbevolen, als kunnende strekken, om bij hen het direete verkiezings-stelsel des noods aannemelijk te maken. Zij hadden daarbij het oog op zoodanige inrigting, waarbij de leden dier kamer door den Koning voor het leven zouden worden aangesteld, en dus op een zooveel mogelijk ononafhankelijk standpunt zouden worden geplaatst.

De Regering heeft gemeend tot dit denkbeeld niet te moeten toetreden. Wel heeft zij aan haar systema, benoeming door volkskeuze, niet onbelangrijke verbeteringen aangebragt; maar ontbindbaarheid dier kamer en periodieke aftreding harer leden zijn in de regeringsontwerpen gehandhaafd, en daardoor aan hare zamenstelling de stempel van onafhankelijkheid ontzegd. Zij zal dus ook na de aangebragte wijzigingen de noodige veerkracht missen, om aan het doel harer instelling voldoende te beantwoorden.

Ziedaar, Edel Mogende Heeren, de bezwaren ontvouwd, die bij mij tegen de bepalingen van dit IIIde hoofdstuk bestaan. Het onderwerp betreft een levensbeginsel van den Staat en ik kan alzoo geene vrijheid vinden, om over die bedenkingen, ter bevordering van eenstemmigheid, luchtig heen te stappen, maar reken mij integendeel verpligt, om uit aanmerking derzelve eene afkeurende stem omtrent dit wets-ontwerp uit te brengen.»

XIII. De heer DUYMAER VAN TWIST geeft te kennen, dat hij niet tegen het in behandeling zijnde wets-ontwerp spreken zal, daar zijns inziens het belang des lands vordert, dat het aangenomen worde. Hij zal dus zijne stem ten gunste van het wets-ontwerp uitbrengen en dienaangaande in geene beschouwingen treden, maar zich bepalen met te verwijzen naar hetgeen hij bij de algemeene beraadslagingen nopens dit hoofdstuk heeft in het midden gebragt. Hij heeft slechts een oogenblik het woord gevraagd, ter zake van het heden ochtend door de Kamer genomen besluit, waarbij bepaald is, dat over het IIIde hoofdstuk zal worden gestemd, alvorens tot de stemming over het IIde zal worden overgegaan. Zijne Excellentie de tijdelijke minister

van Justitie, zegt hij, heeft bij die gelegenheid de opmerking gemaakt, dat zij, die tegen het behoud van den Raad van State gestemd zijn, en daarom het IIde hoofdstuk niet willen aannemen, ook dit hoofdstuk zullen moeten afkeuren, vermits ook daarin van dat ligchaam melding wordt gemaakt, weshalve zich bij het IIIde ontwerp hetzelfde bezwaar zou opdoen, als reeds bij het vorige het geval is geweest Die opmerking van Zijne Excellentie is hem bij nader inzien minder juist voorgekomen. In dit IIIde hoofdstuk wordt, wel is waar, eenmaal van dat staats-collegie gesproken, maar dit is alleen in het onveranderd geblevene art. 121 der bestaande Grondwet, gelijk blijkt uit art. 41 van dit wets-ontwerp, waarbij wordt voorgesteld, om na art. 121 der Grondwet twee artikelen in te lasschen. De spreker meent dus zonder bezwaar zijne stem ten voordeele van dit ontwerp te kunnen uitbrengen, zonder zijn gevoelen omtrent het vorige te præjudiciëren; want wanneer de Staatsraad moet wegvallen of facultatief worden, ten gevolge van de verwerping van hoofdstuk II, dan zal daaruit alleen volgen, dat er, behalve de reeds voorgedragene, nog eene nieuwe verandering zal moeten worden voorgesteld in het tot nu toe onveranderd geblevene gedeelte van art. 121 der bestaande Grondwet. Hij zal alzoo voor dat wets-ontwerp stemmen.

XIV. De heer VERWEY MEJAN geeft te kennen, dat de geachte spreker uit Overijssel, die hem zoo even is voorafgegaan, ook zijne meening heeft uitgedrukt. Hij beaamt alzoo ten volle het door hem gesprokene en zal er slechts dit bijvoegen, dat de gedragslijn van dien redenaar ook de zijne zal zijn.

XV. De heer NEDERMEIJER VAN ROSENTHAL zegt, dat, daar het blijkt, dat de Vergadering volstrekt nog heden avond tot eene stemming over het in behandeling zijnde wets-ontwerp komen wil, niettegenstaande de Kamer heden reeds twaalf uren beraadslaagd heeft, ook hij zijn gevoelen daarover eerst wenscht mede te deelen. Het onderwerp, dat hier te behandelen valt, is naar des sprekers meening van den meest gewigtigen aard. Het betreft hier den overgang van het oude stelsel van verkiezingen, waaronder wij meer dan vijf en twintig jaren geleefd hebben, tot een geheel nieuw stelsel. Velen stellen zich van die veranderingen veel goeds voor in de toekomst; anderen daarentegen gelooven, dat daarvan de schromelijkste gevolgen te wachten zijn. Misschien, zegt de spreker, ligt de waarheid in het midden; hij wil aannemen, dat allen zich bedriegen kunnen en dat men bij de uitkomst welligt ontdekken zal, dat die regtstreeksche verkiezingen noch zoo noodlottig zijn, als sommigen zich hebben voorgesteld, noch zoo heilzaam, als door anderen is voorspeld. Wat zijn gevoelen over dit ontwerp betreft, dit is altijd hetzelfde gebleven. De quæstie der directe verkiezingen is door hem altijd beschouwd

geworden als in naauw verband te staan met de omstandigheden van den tijd, waarin men leeft. Hij kan er zich, wanneer men de zaak in het afgetrokkene beschouwt, mede vereenigen, dat allen, die door verkregen kundigheden de vereischte bekwaamheid bezitten, om volksvertegenwoordigers te kiezen, dat allen, die door hunne belangstelling in de publieke zaak geschikt zijn, om daartoe opgeroepen te worden, het regt erlangen, om bij de verkiezing der vertegenwoordigers hunne stem te doen gelden. Maar het is hier voor den spreker de hoofdvraag, of het voor ons nu de tijd is, om van dat verkiezings-stelsel, dat wij thans hebben, over te gaan tot dat der directe verkiezingen. Die vraag is, zijns inziens, niet zoo gemakkelijk te beantwoorden en het is uit dit oogpunt, dat tegen dit ontwerp bij den spreker een bezwaar is opgerezen. Het gevaarlijke der regtstreeksche verkiezingen is nog laatstelijk aangewezen door den man, die zoo menigmaal zijne gedachten over grondwets-herziening en regtstreeksche verkiezingen heeft doen kennen, door den hoogleeraar Thorbecke namelijk, die in zijn laatst uitgekomen geschrift, ter plaatse waar hij over het voorloopig kies-reglement handelt, te kennen geeft, dat alleen het denkbeeld van spoed de Staats-commissie eene benoeming van de leden der Tweede Kamer bij betrekkelijke meerderheid van stemmen heeft doen voorstellen, maar dat het eene andere vraag is, of dergelijke wijze van verkiezen wel geschikt zij, om blijvend gevolgd te worden. En dit is het punt, waarom voor het tegenwoordige bij den spreker groote aarzeling bestaat tegen de aanneming van de regtstreeksche verkiezingen, zoo als die nu voorgedragen zijn. In eene nadere ontwikkeling van zijn bezwaar tredende, ten einde wèl begrepen te worden, geeft de spreker nogmaals te kennen, dat hij in beginsel niet tegen de regtstreeksche verkiezingen gestemd is, maar hij vraagt zich af, in hoeverre onze Natie thans daarvoor geschikt is. En dan zegt hij, dat onze Natie, het is waar, gehechtheid bezit aan Vorst en Vaderland en alle zoodanige eigenschappen, die haar geschikt maken voor de aanneming der regtstreeksche verkiezingen, maar dan meent hij tevens, dat het niet uitgemaakt is, of haar niet te zeer andere eigenschappen kenmerken, als huisselijkheid en weinig lust, om zich te verplaatsen, die haar geneigd zouden doen zijn, om datgene na te laten, waartoe zij anders geschikt zou zijn. Dit is voor hem nog niet uitgemaakt; en gelijk nu in het voorloopig kies-reglement op verlangen der Kamer eene bepaling is opgenomen, dat de keuze van de leden der Tweede Kamer niet bij betrekkelijke, maar bij volstrekte, meerderheid van stemmen geschieden zal, zoo wenscht hij dit ook in de Grondwet zelve uitgedrukt te zien, want daarin is de éénige geruststellende waarborg te vinden, dat de verkiezingen inderdaad de volksmeening, de meening van de kern der Natie, zullen uitdrukken. Hoever nu ook de beraadslagingen gevorderd zijn, de spreker meent er alsnog op te moeten aandringen, dat de Regering art. 3 van het ontwerp in den verlangden zin wijzige. Voor hem is

dat vereischte eener volstrekte meerderheid van stemmen de voorwaarde, zonder welke hij niet tot de aanneming der regtstreeksche verkiezingen zal kunnen overgaan. En wordt die voorwaarde niet toegestaan, dan zal hij rustig de verantwoordelijkheid op zich nemen, om tot eene eventuele afstemming van het ontwerp mede te werken. Maar er bestaat bij den spreker nog een tweede bezwaar. Hij heeft zijn oordeel over regtstreeksche verkiezingen niet afhankelijk gemaakt van de wijze van benoeming van de leden der Eerste Kamer. Het gevoelen van anderen eerbiedigende, kan de spreker geene volstrekte noodzakelijkheid erkennen, om die keuze aan den Koning op te dragen. Maar toch moet hij verklaren de denkbeelden der meerderheid te zijn toegedaan, die volgens het algemeen verslag van meening was, dat, wanneer de regtstreeksche verkiezingen zullen dienen, om de regten des volks uit te breiden en voor het democratisch beginsel eene krachtiger werking te openen, aan de andere zijde een genoegzaam tegenwigt moet worden gezocht, geschikt, om de gevaren af te wenden, die anders, ten gevolge van deze gewigtige verandering in onze staats-instellingen, te eeniger tijd de grondzuilen van den Staat zouden kunnen bedreigen. Dat tegenwigt is, naar des sprekers meening, vooral te vinden in eene goed zamengestelde Eerste Kamer. En wanneer hij zich zelven nu afvraagt, of de Eerste Kamer, zoo als die volgens het tegenwoordig ontwerp zal worden zamengesteld, hem voor het vervolg genoegzame waarborgen oplevert, dan moet hij volmondig het tegendeel bekennen. Hij kan zich zeer wel vereenigen met het denkbeeld, dat de leden dier kamer door de Provinciale Staten zullen gekozen worden. Hij vindt die Staten zeer wel op het standpunt geplaatst, om als kiezers op te treden. Maar, naar zijn oordeel, moest niet, gelijk de Regering heeft voorgesteld, de keuze zich bepalen tot diegenen, welke de zoogenaamde geld-aristocratie uitmaken, maar de verkiesbaarheid, behalve aan de hoogst belaste, ook aan bepaalde categoriën van personen worden geschonken, die, door hunnen maatschappelijken stand, vroeger bekleede betrekkingen of uitblinkende wetenschappelijke verdiensten, op deze onderscheiding aanspraak kunnen maken. Hij heeft nog een derde bezwaar, en dit betreft een punt, dat hij reeds vroeger heeft ter sprake gebragt en waarover hij ook nu een enkel woord in het midden wil brengen, het bezwaar namelijk, of een minister tevens lid van eene der beide wetgevende kamers zoude kunnen zijn. Naar zijne meening zijn die twee betrekkingen onvereenigbaar. Reeds bij eene vorige gelegenheid heeft hij zijne denkwijze dienaangaande doen kennen, en hij wil niet breedvoerig herhalen, wat hij alstoen heeft gezegd. Hij stemt toe, dat het in groote staten, waar talrijke vergaderingen zijn, die in groote partijen zijn afgedeeld, en waar dus het individuele als het ware wegsmelt, — dat het dáár wenschelijk kan zijn, dat de minister tevens volksvertegenwoordiger zij; maar hij moet herhalen, dat hij, niettegenstaande hetgeen van de zijde der Regering

daaromtrent in het midden is gebragt, hier te lande de uitsluiting der ministers van de betrekking van volks-vertegenwoordiger als nuttig en wenschelijk blijft beschouwen. Hij spreekt niet van de mannen, die men thans de beide betrekkingen ziet vereenigen, maar hij spreekt in het algemeen voor nu en later. Hij spreekt niet over personen, maar over zaken, en dan valt het niet te ontkennen, dat het in den aard der zaak ligt, dat hun invloed en hunne stem te zeer zouden kunnen wegen, want in eene kleine vergadering maakt een getal van 9 of 10 stemmen veel uit. Eene stem meer of minder doet hier veel af; en zou dan niet misschien enkel het denkbeeld, om geene stem verloren te laten gaan, de Regering er van terug kunnen houden, om tot eene wenschelijke vermindering der departementen van algemeen bestuur over te gaan? Men behoeft zich voorts slechts het geval voor den geest te brengen, gelijk in het algemeen verslag is aangemerkt, dat onderscheidene hoofden van ministeriële departementen het lidmaatschap der kamers bekleeden, en dat daarin dan over eene algemeene staatsbegrooting gehandeld wordt, om zich te overtuigen, dat uit het vervullen der dubbele betrekking moeijelijkheden en verkeerde gevolgen kunnen voortspruiten. Het is waar, de eerlijke minister kan niet willen, dat de Natie bovenmatig gedrukt worde, maar hij is minister en ziet als zoodanig uit een ander oogpunt dan de vertegenwoordiger moet doen. In het belang alzoo van het Vaderland zou de spreker in art. 17 ook de bepaling wenschen opgenomen te zien, dat de ministers van het lidmaatschap der Staten-Generaal uitgesloten wierden. Met leedwezen heeft hij in datzelfde artikel voorgesteld gezien, dat leden der Staten-Generaal niet te gelijk geestelijken noch bedienaars der godsdienst zullen kunnen zijn. Hij gelooft, dat de tegenwoordigheid van dergelijke personen in de Kamer dikwijls zeer nuttig kan zijn en dat hun invloed dáár binnen minder dan dáár buiten te vreezen is. Hij voor zich zou er geen kwaad in zien, dat geestelijken, bij volstrekte meerderheid van stemmen door het volk gekozen en alzoo geacht kunnende worden de noodige geschiktheid te bezitten, leden van eene der kamers waren. — De slotsom zijner redenering komt alzoo hierop neder: hij hecht er aan, dat bij de benoeming van de leden der Tweede Kamer steeds de volstrekte meerderheid van stemmen zal worden vereischt; hij staat er op, dat de verkiesbaarheid voor de Eerste Kamer niet uitsluitend aan de hoogst belasten, maar ook aan bepaalde andere categoriën zal worden geschonken; en hij kan de bepaling niet goedkeuren, volgens welke de betrekking van minister en volks-vertegenwoordiger vereenigd zullen kunnen worden.

XVI. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN JUSTITIE neemt het woord en zegt hoofdzakelijk:

«EDEL MOGENDE HEEREN!

Alvorens tot de verdediging van het in behandeling zijnde wets-

ontwerp over te gaan, zal ik trachten eenige ophelderingen te geven op sommige daartegen gemaakte bedenkingen, die niet in zamenhang met het geheel kunnen worden gebragt. De eerste bedenking, die ik door een geacht lid uit Gelderland heb hooren maken, betreft het gemis in de Grondwet van de bepaling, dat voor de benoeming tot afgevaardigde de volstrekte meerderheid der uitgebragte stemmen wordt gevorderd. Ten aanzien van die betrekkelijke of volstrekte meerderheid, die bij de invoering der regtstreeksche verkiezingen zal worden aangenomen, geloof ik, dat omtrent het voornemen der Regering dienaangaande geen twijfel meer kan bestaan. Bij het eerste ontwerp van het voorloopig kies-reglement had zij eene betrekkelijke meerderheid aangenomen, maar tevens erkend, dat bij eene definitive kieswet dit stelsel niet moest worden gevolgd; en op de deswege door de Kamer gemaakte aanmerking heeft zij geen oogenblik geaarzeld, om nu reeds aan den geuiten wensch te voldoen, en de bepaling op te nemen, dat de benoeming bij volstrekte meerderheid moet geschieden. Indien het tegenwoordig ministerie de toekomstige kieswet moest voordragen, dan zou zij stellig aan dat stelsel getrouw blijven, en diezelfde bepaling daarin voorschrijven. Bij die kieswet zal de wijze, waarop in het vervolg de keuzen zullen plaats hebben, moeten geregeld worden. — Eene andere bedenking heb ik hooren maken door een geacht lid uit Noord-Holland, die wenscht te weten, of het de bedoeling der Regering is geweest, dat de Koning in alle gevallen van zijne goedkeuring moet doen blijken omtrent voorstellen, die door de Staten-Generaal zijn aangenomen. Ik antwoord op die vraag volmondig: ja! die bewilliging des Konings wordt gevorderd, niet alleen wanneer het geamendeerde voorstellen betreft, maar ook ingeval het voorstel, zoo als het is ingediend, wordt aangenomen. Dat ligt duidelijk in art. 39 van dit wets-ontwerp opgesloten. Ik geloof, dat daaromtrent geen de minste twijfel kan blijven bestaan; want wanneer men de in de voorgaande artikelen voorkomende formulieren, welke eenigzins den zamenhang der wetsbepalingen verduisteren, voor een oogenblik wegneemt, en bloot de artikelen der wet leest, dan ziet men, dat de bepaling van algemeenen aard is, en dat de bewilliging des Konings volgens art. 39 zonder onderscheid gevorderd wordt. — Een derde bezwaar heb ik hooren opperen tegen de bepaling, dat de hoofden van de departementen van algemeen bestuur tevens de betrekking van volksvertegenwoordiger zouden kunnen vervullen. Hieromtrent moet ik opmerken, dat in dit wets-ontwerp wordt voorgesteld, dat leden der Staten-Generaal, een bezoldigd staats-ambt genietende, ophouden leden der kamers te zijn, maar dadelijk weder verkozen kunnen worden. Wanneer nu een lid der Kamer, tot minister benoemd zijnde, door de kies-collegiën herkozen wordt, dan volgt daaruit, niet dat de Regering die twee betrekkingen vereenigd heeft, maar dat de kies-collegiën zich geheel en volkomen aan het stelsel van dien minister hechten,

dat zij verlangen, dat hij, als lid der Kamer, zijne stem zal geven aan hetgeen hij als minister voorstaat. Dit strijdt niet met, maar bevestigt het stelsel der vrije verkiezingen.

Wat dit stelsel zelf betreft, zoo als het door de Regering is voorgedragen, zoo geloof ik, dat het overbodig zal zijn, daaromtrent in breedvoerige ontwikkeling te treden, daar het reeds sedert geruimen tijd besproken, en van alle zijden gewikt en gewogen is geworden. Ik wil volstrekt niet beweren, dat het door de Regering gekozen stelsel volmaakt is. Verre van daar; maar niets is gemakkelijker, dan zwarigheden te opperen. Er is geen stelsel uit te denken, waartegen niet oneindig vele bezwaren zijn in het midden te brengen. Maar wanneer wij het eene stelsel tegenover het andere plaatsen, dan geloof ik, dat het onderhavige in de gegeven omstandigheden als het beste te beschouwen is. De overwegingen van een geacht lid uit Noord-Holland betrekkelijk dit onderwerp zijn wel in aanmerking te nemen. Hij heeft gezegd, dat het niet te ontkennen valt, dat, bijaldien de Kamer het stelsel van regtstreeksche verkiezingen niet mogt aannemen, men zich zou moeten voorbereiden, om dadelijk tot eene nieuwe herziening over te gaan. Het doel van de tegenwoordige grondwets-herziening is bevrediging van vrij algemeen geuite wenschen, ten einde de Natie tot een staat van rust te brengen, en het voortdurend geroep van herziening te doen ophouden. Wanneer men nu het aangeboden stelsel afwijst, dan zal weder door het geheele land een geroep om regtstreeksche verkiezingen opgaan, en op eene nog krachtiger wijze worden gehoord, omdat men niet heeft ingewilligd, wat algemeen werd verlangd.

Men heeft de vrees te kennen gegeven, dat, wanneer men tot het voorgestelde stelsel overging, een te groot aantal personen zouden bijeenkomen, die niet met de noodige kennis uitgerust waren, en dat men zoude zien gebeuren, wat eene halve eeuw geleden plaats had, toen vreemdelingen en onwaardigen werden geroepen. Men moet niet uit het oog verliezen, dat te dier tijd de overgang oneindig grooter was dan thans, en een zeer groot aantal der meest invloed hebbende ingezetenen zich aan alle medewerking onttrokken, en de verkiezing aan de mindere klasse als het ware overliet. De Regering hoopt en vertrouwt, dat thans de gegoede ingezetenen zich niet aan de regtstreeksche verkiezingen onttrekken zullen, dat zij integendeel daaraan ijverig deel zullen nemen, en die leiden zullen, ten einde alzoo alle ongelegenheden te voorkomen.

Onderscheidene leden hebben gezegd, dat zij tot het voorgedragen stelsel zouden toetreden, onder voorwaarde, dat hun eene Eerste Kamer wierd gegeven, waarin zekerheid en vastheid te vinden was. Tegen het voorstel der Regering omtrent de wijze van zamenstelling der Eerste Kamer zijn verschillende bedenkingen gemaakt. Ook hier moet men bij vergelijking oordeelen. Velen wenschten, dat de benoeming

van de leden dier kamer aan den Koning moest verblijven, die dan tevens een onbeperkt regt tot aanvulling dier kamer behoorde te bezitten, terwijl de benoeming voor het leven moest plaats hebben, en het staats-ligchaam zelf onontbindbaar moest worden verklaard. Het zij mij veroorloofd, de zaak eens nader te onderzoeken. Ik kan dit met des te meer onpartijdigheid doen, daar ik het oorspronkelijk voorstel voor beter dan het gewijzigde houde en ik er schoorvoetende toe ben gekomen, om de benoeming aan de kiezers van de Tweede Kamer te ontnemen en het getal verkiesbaren uit te breiden. Maar wat is van het daartegen door velen overgestelde plan? Er bestaan hier te lande drie partijen (ik spreek van geene partijschappen, die zijn in Nederland niet te vinden, daar allen voor den monarchalen regeringsvorm en voor het huis van Oranje gestemd zijn); maar er zijn partijen, die staatkundige meeningen vertegenwoordigen, en daarin steekt volstrekt geen kwaad, dat is zelfs noodzakelijk in eenen constitutionnelen staat. Die partijen nu zal ik noemen: die van het behoud, die van gematigden vooruitgang en die van snellen vooruitgang. Door deze aanwijzing moet zich niemand gekrenkt achten, ik haat niemand en wil dus ook niemand beleedigen. — Ziedaar nu die drie partijen: laten wij nu verder de zaak bespreken. Indien de keuze van leden der Eerste Kamer aan den Koning wordt overgelaten, en deze voor hun leven benoemd worden, dan zal daarvan het gevolg zijn, dat elk ministerie, van welke kleur ook, trachten zal, zijne aanhangers in de Kamer gekozen te krijgen.

Wanneer nu een ministerie van vooruitgang aan het bestuur is, dan zal de Koning, die het met zijne ministers eens in, slechts zulke leden kiezen, die met hem van hetzelfde gevoelen zijn. Als wij den Koning de benoeming van leden der Eerste Kamer moesten voordragen, zouden wij zoeken aanzienlijke, achtenswaardige mannen, die bij ons bekend stonden als uit overtuiging aan ons stelsel gehecht. Maar de tijden kunnen veranderen, misschien wordt er een stap naderhand achterwaarts gedaan naar het stelsel van behoud, en de nieuwe ministers, die in de plaats van de vorige optreden, bevinden zich dan tegenover eene onontbindbare, kamer, die hun vijandig is. Wat zal er nu moeten gebeuren? Er zal niets anders overblijven te doen, dan de Kamer aan te vullen, misschien te verdubbelen. Maar wanneer, na eenigen tijd, het stelsel van behoud voor dat van snellen vooruitgang wijken moet, in welke omstandigheden zal men zich dan bevinden? Stelt u in dat geval eene kamer voor, nu reeds tot zeventig of tachtig leden geklommen, die allen snellen vooruitgang haten en verafschuwen! De Kroon blijft onder al die overgangen onwrikbaar, maar zij wordt onvermogend om 's Rijks belangen te leiden en te beschermen. Ik vraag het in ernst, Edel Mogende Heeren, aan allen, die waarheid zoeken, of dergelijke combinatie niet tot de noodlottigste gevolgen zal moeten aanleiding geven, en of zulk eene kamer, eindelijk uit oude en afgeleefde man-

nen zamengesteld, als een bolwerk voor den Troon, als een steun voor de Regering zal kunnen aangemerkt worden? — Ik had gaarne de leden van de Eerste Kamer door dezelfde kiezers als die voor de Tweede Kamer gekozen gezien, maar ik heb die meening ter bevrediging ten offer kunnen brengen. Op de aanmerkingen dezer Kamer had de Regering voorgesteld, de keuze door de Provinciale Staten te laten doen, en de verkiesbaarheid toe te kennen aan de hoogst-aangeslagenen in de directe belastingen, in dier voege, dat op iedere vijf duizend zielen één verkiesbaar zou zijn. Ik vond dat getal reeds ruim genoeg gesteld; maar op de bedenkingen dezer Kamer heeft de Regering geene zwarigheid gemaakt, om dat getal op drie duizend te verminderen. Ik erken de gegrondheid van het geopperd bezwaar door den geachten spreker uit Utrecht, die vreest, dat uit de omstandigheid, dat de Eerste Kamer ontbindbaar, en de Provinciale Staten onontbindbaar zijn, in het vervolg ongelegenheden zullen kunnen ontstaan, omdat bij eene ontbinding der kamers nieuwe leden door dezelfde personen zullen gekozen worden, en het beroep op het volk slechts zeer gebrekkig zal kunnen worden in toepassing gebragt. Dit bezwaar is echter bij mij niet van overwegenden aard, vooreerst, omdat ik het beter acht, twee, ja zelfs drie ministeriën op te offeren, dan tot eene ontbinding der kamers over te gaan; en ten tweede, omdat de Provinciale Staten in het vervolg niet op dezelfde wijze en op dezelfde grondslagen als de tegenwoordige zullen zijn zamengesteld. Wanneer zich nu eenmaal het geval mogt voordoen, dat de Koning en zijne ministers er toe besloten, om de Eerste Kamer te ontbinden, en de Provinciale Staten geroepen wierden, om nieuwe leden te kiezen, dan geloof ik, dat de invloed van het volk wel zóó veel zou uitwerken, dat de Provinciale Staten slechts mannen zouden kiezen, die een ander stelsel waren toegedaan. — Men heeft ook gevraagd, waarom de Regering voorgesteld heeft, de kiesbevoegdheid voor het lidmaatschap der Eerste Kamer alleen aan de meest gegoeden van den lande toe te kennen. Ik moet daarop antwoorden, Edel Mogende Heeren, dat de Regering dit heeft gedaan, omdat ik noch mijne ambtgenooten eenige andere categorie wisten aan te wijzen. Ik herinner aan hetgeën dienaangaande reeds in de memorie van beantwoording is ontwikkeld. De Regering erkent gaarne, dat, indien een maatstaf ware te vinden van uitstekende verdiensten en kundigheden, het wenschelijk zoude zijn, ook deze hoedanigheden naast den rijkdom te doen vertegenwoordigen. Maar zij acht het onmogelijk, dien maatstaf te vinden. Zij is beducht, dat men, indien het bekleed hebben van aanzienlijke staats-ambten, van hooge regterlijke betrekkingen, of van bepaalde graden bij de land- en zeemagt tot grondslag wordt aangenomen, van zelf vervalt in de ouden van dagen, aan wie men in het gewone leven wel alle eer moet bewijzen, doch aan wie in den regel die juiste blik in de behoefte van het oogenblik en vooral van de toekomst wordt ontzegd, welke in hen wordt

gevorderd, die tot het daarstellen van wetten moeten medewerken. Groote wetenschappelijke verdiensten zijn voor 's hands niet onder bepaalde categoriën te brengen: een ieder schrijft zich zelven er zekere mate van toe en hem, dien de eene ophemelt, verguist de andere; elk vindt in den man zijner keuze groote kennis en uitstekende verdiensten.

De Regering heeft ook hier, meer dan men denkt, aan veler wenschen voldaan. De keuze is, volgens het voorgedragen stelsel, niet zoo beperkt als men wel veronderstelt, maar zeer ruim gesteld. Immers, zoodra de nieuwe Grondwet in werking komt, en de Provinciale Staten volgens dat stelsel de leden der Eerste Kamer zullen benoemen, dan zullen negen en dertig personen verkozen kunnen worden uit duizend, die niet maar zoo bij toeval zijn bijeengebragt, maar die onder de allergegoedste van den lande behooren. Het laat zich niet veronderstellen, dat daaruit geene goede keuzen zouden kunnen gedaan worden. Daaronder zullen zeker mannen van allerlei standen gevonden worden, die, behalve dat zij onder de hoogst aangeslagenen behooren, ook zullen kunnen worden gerangschikt onder die categoriën van personen, die, door hunnen maatschappelijken stand, vroeger bekleede betrekkingen of uitblinkende wetenschappelijke verdiensten, aanspraak op deze onderscheiding kunnen maken. Ziedaar, Edel Mogende Heeren, de redenen, die de Regering bewogen hebben het onderhavige stelsel aan te nemen. Volmaakt zal het niet zijn, gebreken zal het hebben: dit weet de Regering zeer wel. Maar neemt elk ander stelsel, en het zal niet van groote gebreken zuiver zijn. Ziedaar wat ik meende aan U Edel Mogenden te moeten mededeelen. »

XVII. De heer NEDERMEIJER VAN ROSENTHAL zegt met aandacht de rede van Zijne Excellentie den minister van Justitie te hebben aangehoord. Het gewigt van vele der door hem gemaakte bedenkingen is thans aanmerkelijk verminderd. Op één punt evenwel heeft hij geen bevredigend antwoord bekomen. Zijne Excellentie heeft teregt opgemerkt, dat de Provinciale Staten, die in het vervolg de keuze der leden van de Eerste Kamer zullen doen, op eene andere wijze en op geheel andere grondslagen zullen zijn zamengesteld dan de tegenwoordige, en dat men voor het vervolg meer waarborgen zal bezitten, dat goede keuzen zullen plaats hebben. Maar wanneer dit het geval is, waarom dan de vrijheid hunner keuze zoo beperkt? Waarom dan, indien zij uit de duizend allergegoedste ingezetenen eene goede keuze van negen en dertig personen zullen kunnen doen, — waarom dan de keuze beperkt? De spreker zou die keuze alsnog minder beperkt gemaakt willen zien, en zal, in de hoop, dat, zoo het hoofdstuk niet mogt worden aangenomen, de Regering in dit opzigt eene wijziging zal aanbrengen, eene afkeurende stem uitbrengen.

XVIII. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN JUSTITIE neemt andermaal het woord en zegt hoofdzakelijk:

« Edel Mogende Heeren!

In antwoord op de aanmerking van den vorigen geachten spreker neem ik de vrijheid te kennen te geven, dat, wanneer de keuze geheel wierd vrijgelaten, in dien zin als door dien spreker wordt bedoeld, in dat geval tot de Eerste Kamer personen van minderen rang zouden kunnen worden toegelaten, en die kamer alsdan wel eens beneden de Tweede in aanzien zoude kunnen staan. Ik geloof, dat zulk een stelsel niet kan geacht worden met het aristocratisch beginsel dier kamer vereenigbaar te zijn. »

Daar niemand meer het woord verlangt, worden de beraadslagingen gesloten.

Daarop gaat de Vergadering over tot de hoofdelijke stemming over het *derde* wets-ontwerp (*Van de Staten-Generaal*) en wordt dit daarbij met 41 tegen 15 stemmen *aangenomen*.

Voor hebben gestemd de heeren: *Luyben*, *Schooneveld*, *Romme*, *Timmers Verhoeven*, *Gevers van Endegeest*, *van Dam van Isselt*, *van Beeck Vollenhoven*, *Geradts*, *Smit*, *Anemaet*, *Lycklama à Nyeholt*, *de Monchy*, *Uytwerf Sterling*, *Verwey Mejan*, *Cost Jordens*, *van Heemstra*, *Gouverneur*, *van Rijckevorsel*, *Enschedé*, *van Haersolte*, *van Sasse van Ysselt*, *de Weichs de Wenne*, *Duymaer van Twist*, *Borski*, *van Naamen*, *Faber van Riemsdijk*, *de Kempenaer*, *Mackay*, *Corver Hooft*, *Storm van 's Gravesande*, *de Man*, *Corneli*, *van Goltstein*, *Wichers*, *de Jong van Beek en Donk*, *Kniphorst*, *van Panhuys*, *Mutsaers*, *van Heloma*, *Bots* en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren: *Nap*, *Bijleveld*, *Nedermeijer van Rosenthal*, *Menso*, *Hooft*, *Egter*, *van Harencarspel*, *Hiddema Jongsma*, *Star Busmann*, *Opperdoes Alewijn*, *Telting*, *Nederburgh*, *Kien*, *Hoffman* en *van Leeuwen*.

Ingevolge het heden ochtend door de Kamer genomen besluit, wordt thans het *tweede* wets-ontwerp (*Van den Koning*) in stemming gebragt en daarbij *aangenomen* met 47 tegen 9 stemmen.

Voor hebben gestemd de heeren: *Romme*, *Timmers Verhoeven*, *Gevers van Endegeest*, *Bijleveld*, *van Dam van Isselt*, *Nedermeijer van Rosenthal*, *van Beeck Vollenhoven*, *Menso*, *Hooft*, *Geradts*, *Smit*, *Anemaet*, *de Monchy*, *Egter*, *Hiddema Jongsma*, *Cost Jordens*, *Star Busmann*, *van Heemstra*, *Gouverneur*, *van Rijckevorsel*, *Enschedé*, *van Haersolte*, *van Sasse van Ys-*

selt, *de Weichs de Wenne*, *Borski*, *van Naamen*, *Faber van Riemsdijk*, *Opperdoes Alewijn*, *de Kempenaer*, *Telting*, *Nederburgh*, *Kien*, *Mackay*, *Hoffman*, *Corver Hooft*, *Storm van 's Gravesande*, *Corneli*, *Wichers*, *de Jong van Beek en Donk*, *van Leeuwen*, *Kniphorst*, *Mutsaers*, *van Heloma*, *Bots*, *Luyben*, *Schooneveld* en de Voorzitter.

TEGEN hebben gestemd de heeren: *Nap*, *Lycklama à Nyeholt*, *Uytwerf Sterling*, *van Harencarspel*, *Verwey Mejan*, *Duymaer van Twist*, *de Man*, *van Goltstein* en *van Panhuys*.

Zitting van Maandag, 21 *Augustus*.

BERAADSLAGINGEN OVER ONTWERP no. IV.

Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN neemt het woord en deelt der Vergadering mede, dat door de Regering nog eene wijziging in dit wets-ontwerp gebragt is, strekkende, om achter art. 5 een 6de artikel in te lasschen van den volgenden inhoud:

«Art. 134 der Grondwet wordt veranderd als volgt:

««Niemand kan te gelijk zijn lid der Eerste Kamer van de Staten-Generaal en lid der Staten eener provincie, noch ook lid der Staten van meer dan ééne provincie.»»

Terwijl dienvolgens alle volgende nommers der artikelen één nommer zullen verspringen.

I. De heer STORM VAN 'S GRAVESANDE heeft daarop het eerst het woord en zegt hoofdzakelijk: «Hoezeer dit wets-ontwerp zich tot kleinere kringen bepaalt, en niet tot zulke veel-omvattende redeneringen en bespiegelingen aanleiding kan geven, als de tot dusverre behandelde ontwerpen, zoo is het daarom toch niettemin zeer belangrijk van inhoud en bevat bepalingen van zeer groot gewigt voor het welzijn der ingezetenen van den Staat. Het zij mij vergund, kortelijk de bezwaren te ontwikkelen, die tegen sommige dier bepalingen bij mij bestaan. Ik zal de volg-orde der artikelen, waarin zij voorkomen, ook in mijne rede in het oog houden.

1°. In de eerste plaats bevat art. 6 (nu door de ons zoo even door de Regering medegedeelde wijziging art. 7 geworden) eene bepaling, waarmede ik mij niet kan vereenigen: het medestemmen namelijk van den commissaris des Konings in de vergaderingen der Gedeputeerde Staten. Wanneer het maatregelen geldt van uitvoerende magt, kan het goed zijn, hoewel er altijd dit ongerijmde in ligt, dat het dan gebeuren *kan*, dat de commissaris des Konings somtijds zijne stem zou kunnen geven tot een maatregel, die naderhand door den Koning zou kunnen worden afgekeurd, en die dus het besluit van zijn gevolmagtigde zou moeten vernietigen. Daarenboven zijn het de *Staten*, die met de

uitvoering van wetten en Koninklijke bevelen kunnen belast worden; wanneer nu de commissaris des Konings in de vergadering der *Staten* slechts eene raadgevende stem heeft, waarom moet hij dan eene beslissende stem hebben in de vergadering van die leden der Staten, die tot de dagelijksche leiding en uitvoering van zaken worden gecommitteerd?

Meer bijzonder levert het medestemmen van den commissaris des Konings in de vergadering der Gedeputeerde Staten een dadelijk bezwaar op, wanneer dit collegie werkzaam is ter voldoening aan dat gedeelte van deszelfs bestemming, strekkende, om tot waarborg te dienen aan de ingezetenen tegen eenzijdigheid bij de algemeene regering, zoo als in zaken van militie, schutterij, bezwaarschriften betrekkelijk belastingen enz. Er is inderdaad, naar mijn inzien, geen redelijke grond voor, om althans in die zaken aan de commissarissen eene beslissende stem te geven, vooral niet, wanneer men het klein aantal leden in aanmerking neemt, waaruit de collegiën der Gedeputeerde Staten bestaan. De Regering is dan regter in hare eigen zaak, en de waarborg voor de ingezetenen gaat verloren.

2°. In de tweede plaats bestaan bij mij zeer groote bezwaren tegen de bepaling, vervat in de laatste alinea van art. 12 (nu art. 13), namelijk: dat de bekrachtiging der wet voor de provinciale belastingen vereischt wordt. Ik trede in geene beoordeeling, of de bijzondere provinciale huishoudingen, zoo als dezelve tot dusverre bestaan en zullen blijven bestaan, aanbeveling verdienen; maar het kan, mijns inziens, aan geen redelijken twijfel onderhevig zijn, dat tot een eigen provinciaal huishouden, tot de provinciale zelfstandigheid, de bevoegdheid der Staten behoort, om, altijd onder de hoogere goedkeuring des Konings, tot de provinciale belastingen te kunnen besluiten, tot dekking van uitgaven van enkel provinciaal belang. De Regering heeft ons in hare memorie van beantwoording verwezen naar de *Aanteekening op de Grondwet* van professor THORBECKE. Ik moet bekennen, dat ik daarin *het bewijs* voor het door haar aangenomen stelsel *niet* heb kunnen vinden. De algemeene regelen ten aanzien dier belastingen kunnen, even als ten opzigte der plaatselijke belastingen (art. 27, nu 28), door de wet gesteld worden; maar de Provinciale Staten zijn zeker meer geschikt door hunne grootere bekendheid met de plaatselijke belangen en middelen, om over dergelijke zaken te oordeelen, dan de gewone wetgever, en wel des te meer, wanneer het geen wettig vereischte meer zijn zal, dat er een bepaald aantal leden uit iedere provincie in de Tweede Kamer der Staten-Generaal zitting hebbe.

Ik deel allezins in het gevoelen, uitgedrukt in het voorloopig verslag, dat nuttige provinciale maatregelen, door het vorderen der medewerking van den gewonen wetgever, zullen worden tegengehouden of belemmerd. Men kan mij mogelijk wel voorbeelden aan-

voeren, dat men zich heeft te beklagen gehad over de handelingen van sommige Provinciale Staten te dezen opzigte; maar dan blijkt daaruit, naar mijn inzien, alleen, dat die Staten niet gehandeld hebben in den geest der inwoners hunner provincie, en ik vind in de veranderde wijze van verkiezing en de meerdere openbaarheid der handelingen van de Provinciale Staten eenigen meerderen waarborg te dezen opzigte.

3°. In de derde plaats, Edel Mogende Heeren, vind ik groot bezwaar in art. 18 (nu art. 19), waarin wordt gezegd, dat de wet *de gevolgen* regelt van het vermogen, aan den Koning toegekend, om de besluiten der Staten, die met de wetten of het algemeen belang strijdig zijn, te schorsen of te vernietigen. Te dezen opzigte vermeen ik verreweg de voorkeur te moeten geven aan de redactie, welke aan dit artikel is gegeven in het ontwerp der commissie van 17 Maart jl., namelijk, dat die magt zelve door de wet worde geregeld. Het is, naar mijne wijze van zien, volstrekt onvoldoende, dat alleen *de gevolgen* dier magt geregeld worden. Die schorsing of vernietiging kan dan toch evenzeer plaats hebben in *ieder* geval, en dit wensch ik dat worde voorgekomen. Ook is het volstrekt noodig, dat bij de wet geregeld worde, in hoeverre de commissarissen des Konings die magt kunnen uitoefenen. De ondervinding heeft het noodzakelijke omtrent beide de hier bedoelde gevallen geleerd in de provincie, uit welke ik de eer heb te dezer plaatse afgevaardigd te zijn.

4°. Eindelijk levert in de vierde plaats voor mij een bezwaar op het niet-erkennen in de Grondwet van het beginsel der openbaarheid van de gemeente-raden. Reeds bij het verslag der commissie van 17 Maart jl. werden er eenige redenen opgegeven, waarom zij verlangde, dat de regels voor die openbaarheid moeten voorbehouden blijven aan de wet. Ik verlang zulks ook; maar dit belet geenszins, dat men het beginsel zelf in de Grondwet kan en moet erkennen. Reeds diezelfde commissie zeide, en ik beaam dit volkomen: «Het is ongeloofelijk, «hoe vreemd de ingezetenen tot dusverre aan kennis en behandeling «zelfs van de dagelijksche aangelegenheden der plaats hunner woning «zijn gebleven.» Reeds bij het verslag van den 16den Maart jl. werd «*openbaarheid der gemeente-raden, op eenen door de wet te rege*«*len voet*,» als de wensch van de zeer groote meerderheid dezer Kamer aan de Regering kenbaar gemaakt. Verschillende regten en vrijheden worden bij de nieuwe grondwettige bepalingen erkend en gewaarborgd; en zal men dan een voor *ieder* ingezeten zoo belangrijk beginsel *niet* uitdrukkelijk in de Grondwet erkennen? Wij leven zeker niet meer in den tijd, toen, gelijk een geacht geschiedschrijver zegt: «ambten geschonken werden aan vrouwen en «kinderen, ja het zoo ver ging, dat men bij de aanstaande geboorte «van een kind eens burgemeesters tot deszelfs geboorte een ambtje «openhield, omdat het al dadelijk met de moedermelk het deelge-

«nootschap aan het aristocratisch bewind mogt inzuigen.» Maar het is niet te ontkennen, dat er in ons gemeente-wezen, vooral ook wat de finantiële aangelegenheden betreft, hier en daar nog veel te veranderen en te verbeteren valt, en ik stem daaromtrent geheel in met den hoogleeraar THORBECKE, wanneer hij aan het slot zijner brochure *Over plaatselijke begrooting* zegt: «*zoolang wij in ons gemeente-*«*wezen publiciteit missen, zal de groote weg tot verbetering zijn* «*gesloten. Zonder publiciteit geene hervorming.*»

Ik acht mij dus gedrongen te verklaren, dat, zoo de hier door mij opgenoemde bepalingen, waarin ik zoovele bezwaren vind, onveranderd blijven, ik, hoe gaarne anders het werk der grondwets herziening wenschende te bespoedigen, mij verpligt zal rekenen *tegen* dit *vierde* wets-ontwerp te stemmen.»

II. De heer DE MAN: «De groote vraagstukken, na welker oplossing de grondslagen onzer staats-inrigting in de toekomst zullen worden geregeld, zijn beslist. Maar hetgeen ons nog overblijft te doen is gewigtig, ja, de zaak, die wij nu behandelen, de inrigting onzer provinciale en gemeentelijke huishouding, is in het oog van een groot deel der Natie even, zoo niet meer, gewigtig. Het is die huishouding, met welke zij in dagelijksche aanraking komt, die meer regtstreekschen invloed heeft op hare materiële belangen.

Het thans in beraadslaging zijnde hoofdstuk levert in mijn oog het bewijs, dat de Regering niet altijd getrouw is gebleven aan de vrijzinnige bedoelingen, die anders haar werk kenschetsten.

Ik zal de verschillende bezwaren doen kennen, die ik tegen dit wets-ontwerp heb: die bezwaren zijn voor een deel dezelfde als die van den vorigen spreker, en wij zullen ons dan ook meermalen in sommige punten ontmoeten.

1. Handhaving van de provinciale vertegenwoordiging, zooveel dit met onzen monarchalen grondwettigen regerings-vorm is overeen te brengen, heb ik altijd in deze Kamer voorgestaan en verdedigd: ze is als ingeweven in onze geschiedenis en vroegste instellingen; aan haar hebben wij onze nuttigste werken en inrigtingen te danken; aan haar is het volk gehecht en stelt er hoogen prijs op.

De 3de paragraaph van artikel 12 en de 1ste paragraaph van artikel 15 van dit voorstel zijn in mijn oog in strijd met dit beginsel; zij zijn in strijd met hetgeen de Regering schreef in de inleiding van hare memorie van toelichting: «De Provinciale Staten zijn bij hunne zelfstandigheid en bij hun huishoudelijk bestuur *bewaard.*»

Het eerste van de door mij genoemde voorschriften wil, dat iedere provinciale belasting, tot dekking der provinciale huishoudelijke uitgaven noodig, door *de wet* zal moeten worden bekrachtigd. Dit is eene afwijking van het bestaande; de Grondwet had het niet geregeld,

maar door het gebruik was het ingevoerd, dat de Koning die belastingen bekrachtigde.

Dat gebruik, hetwelk nu door de ondervinding is bevestigd, wil ik, dat in de Grondwet zal worden opgenomen. Ik verlang daarbij eene algemeene wet, die algemeene regels stelt, waaraan de provinciale belastingen zullen zijn onderworpen en waarnaar de Koning zich zal moeten regelen.

Welke zijn de motieven voor deze afwijking van hetgeen bestaat, want op deze zal het toch wel voornamelijk aankomen? Die afwijking, zij is afkomstig uit het voorstel van 1844, waaruit zij letterlijk is overgenomen.

Men gaf toen als beweegreden op, dat ze noodig was, «ten einde de wetgevende magt des Rijks zorge, dat de werking van het algemeene belasting-stelsel niet worde *gestoord.*» De memorie van toelichting voegt er thans bij: «De bronnen, waaruit de provinciale en huishoudelijke uitgaven zullen gevonden worden, kunnen zijn provinciale inkomsten, of ook provinciale belastingen. Deze laatste mogen de Provinciale Staten evenwel niet uitschrijven; die uitbreiding wordt aan hunne wetgevende magt niet gegeven, zij bezitten dat regt nu niet, zij behoeven het niet te verkrijgen. Maar zoodanige provinciale belastingen, ter voorziening in provinciale behoeften, kunnen door de Staten aan den Koning worden voorgedragen, en, op zijn voorstel, bekrachtigd door de wet.»

Men vreest dus *a. storing* in het algemeen stelsel, wanneer de wet niet telkens tusschen beide komt. Ik spreek de gegrondheid van die vrees tegen; ik beweer integendeel, dat met hetgeen ik verlang: éénе algemeene wet, met vaste, overal gelijkwerkende voorschriften, alleen eenheid en overeenstemming is te verkrijgen, en dat, wanneer die wet bestaat, waaraan de Regering is gebonden, de bekrachtiging des Konings alles is, wat men verlangen kan.

Partiële regelings-wetten daarentegen zouden juist die storing kunnen te weeg brengen; zij komen in de wereld, naar de behoefte, die bij iedere provincie vroeger of later zich voordoet. Zij komen in de wereld, naar mate mede- of tegenwerking bij de wetgeving tusschen beide treedt of niet. Eene algemeene wet heeft daarenboven nog dit voordeel, dat ze met die voor de gemeente-belastingen, bij art. 27 voorgeschreven, kan worden in verband gebragt en dus ook te dien aanzien eenstemmigheid met het algemeen stelsel kan invoeren.

Men vreest storing, wanneer de wet niet in ieder bijzonder geval tusschen beide komt. Maar waarom dan niet voor gemeente-belastingen? Voor deze verklaart art. 27 eene algemeene wet en de goedkeuring des Konings genoeg. Is het om de mindere belangrijkheid? Maar zal dan niet eene belasting, te Amsterdam geheven, meer invloed hebben op het algemeene stelsel dan die in eene kleine provincie?

Bij de plaatselijke belastingen, zal men misschien zeggen, komen

de Provinciale Staten tusschen beide. Zij adviseren vooraf den Koning; er is dus meer waarborg.

Ik geloof het niet; want die adviserende Provinciale Siaten zullen dan toch wel de Gedeputeerde Staten moeten zijn. Geldt het daarentegen provinciale belastingen, dan worden deze door de talrijke provinciale vertegenwoordiging, bij directe keuze gekozen, goedgekeurd. Zij worden behandeld en bediscussieerd met open deuren, in tegenwoordigheid van hen, welke die vertegenwoordiging benoemden, en, hetgeen nog meer waarborg oplevert, in tegenwoordigheid van hen, die de belasting betalen zullen.

Maar, zal men mij tegenwerpen, uw betoog berust geheel op de noodzakelijkheid eener algemeene regelings-wet voor de provinciale belastingen. Niets belet de daarstelling van die wet, wanneer ze noodig is.

Ik wil er mij niet op beroepen, dat, naar mijn oordeel, de daarstelling van die wet niet ligt in de bedoeling der Regering. Had zij die bedoeling, dan schreef zij ze voor, even als in art. 27; en kan ze voor de provinciën worden daargesteld zonder zoodanig voorschrift, dan kan ze het ook voor de gemeenten, en de laatste paragraaph van art. 27 is overbodig. Daar de Regering van de eene sprak en van de andere zweeg, heeft men regt om te gelooven, dat ze niet in de bedoeling, niet in het stelsel ligt.

Maar aangenomen, die algemeene regelings-wet ligt ook voor de provinciale belastingen in de bedoeling, in het stelsel, en zal tot stand komen: waartoe zal dan nog eene bijzondere wet voor ieder bijzonder geval noodig zijn? Storing is er, met de bekrachtiging des Konings, dan niet meer te vreezen; of was dit slechts een voorwendsel, en is het eigenlijke doel, de provinciale huishouding aan de wetgeving te onderwerpen?

Aan stoornis is dus, bij goedkeuring door den Koning, gebonden aan eene algemeene wet, niet te denken. Maar nu *b.* het thans bij memorie van toelichting opgegeven motief.

Dit komt, wel geanalyseerd, naar mijn oordeel, hierop neder. De gemeente-belastingen worden vastgesteld door de gemeente-raden; zij dragen die voor aan de Provinciale Staten, en de Koning beslist. De Provinciale Staten, belastingen noodig keurende, dragen die voor aan den Koning, en de wet beslist. Er is stelselmatige trapsgewijze opklimming, er is symetrie.

Ik zie die gaarne, maar ik vraag toch nog eerder, wat practisch nuttig en goed is. Nu regelt de Koning de zaak alléén; dàn zal voor ieder provinciaal werk, hetwelk niet uit de gewone inkomsten gevonden kan worden, noodig zijn *eerst* beraadslaging en besluit der Staten, *daarna* onderzoek, opstel, advies van den Raad van State en voorstel van wet door de Regering; *vervolgens* doorworsteling door alle de phasen van onderzoek, gemeen overleg, debat, misschien ook wel amendement, bij de Tweede en daarna bij de Eerste Kamer, om

eindelijk de sanctie des Konings te ontvangen en als wet te worden afgekondigd.

Wat zullen de Staten intusschen doen met hun werk, hetwelk noodig is? Verbeeld u een waterstaatswerk! Zullen zij wachten, totdat hun voorstel eindelijk den eindpaal van dat alles heeft bereikt? Maar daarmede kunnen ook, wanneer alles geregeld loopt, maanden, ja een vol jaar gemoeid zijn. En hoe, wanneer de Kamer met werk overladen is; wanneer zij niet vergaderd, wanneer ze gesloten, wanneer ze ontbonden is? Of zullen de Staten het er intusschen maar op wagen en geld tot het werk opnemen, waartoe niet altijd gelegenheid is? Waarlijk de symetrie wordt op die wijze duur gekocht.

Rondborstig gesproken, ik geloof, dat de bedoeling, hier en elders bij dit hoofdstuk, dieper ligt; art. 148 der tegenwoordige Grondwet wordt — dit verlieze men niet uit het oog — bij art. 19 van dit voorstel vervallen verklaard. Dit deed ook het voorstel van 1844 en men merkte toen reeds op, dat alzoo de Kamer, die de belasting toestaan of weigeren kan, ook het vermogen heeft, om een onderzoek in te stellen naar de al- of niet-nuttigheid van een provinciaal werk. Zij zal daarover en over de wijze van inrigting en kosten-begrooting van het werk kunnen en moeten oordeelen en beslissen. Het nu te verleenen *droit d'enquête* zal haar bijzonder kunnen te hulp komen.

De provinciale vertegenwoordiging blijft op die wijze slechts in naam; hoe kon dan de Regering zeggen, dat de Provinciale Staten bewaard worden bij hunne zelfstandigheid en huishoudelijk bestuur, daar de klem van dat bestuur, het geld, in handen der algemeene wetgeving overgaat?

Begeerte tot magts-uitbreiding ligt in de natuur van ieder gezag en ook van de wetgevende magt: de geschiedenis van alle tijden en volken leert het. Van bepaalde verkeerdheden en misbruiken, die uit dit stelsel kunnen voortvloeijen, wil ik niet spreken; ik wil er niet van spreken, hoe somtijds het tot stand komen van het een of ander nuttig provinciaal werk in de Kamer kan worden belet of bekommerd. Of speelde het eigenbelang van invloedrijke personen dáár nimmer eene rol? Of deden groote, somtijds naburige provinciën, wier aandeel in de vertegenwoordiging grooter is, dat gewigt wel niet eens zwaar in de schaal gelden?

Maar dat alles en nog meer, zegt men, hebt gij van een minister te vreezen; hij staat alleen.

Maar die minister is verantwoordelijk; hij is verpligt het besluit tot afwijzing of goedkeuring eener provinciale belasting te motiveren; doet hij dit willekeurig of partijdig, dan stelt hij zich bloot.

En telt men dan die belemmering en vertraging, die ik geschetst heb, voor niets? Maanden, ja een jaar en meer kan er verloopen; de invoering der belasting, altijd aan voorafgaande maatregelen ver-

bonden, is inmiddels geschorst en de provincie van de inkomsten verstoken.

Dat alles intusschen, ik beken het, zoude moeten bukken voor de *gebiedende* wet der noodzakelijkheid. Maar waar is die gebiedende noodzakelijkheid aangetoond; en waarlijk, zij zoude al zeer beslissend moeten zijn, om dergelijke belemmeringen te kunnen goedmaken.

Nog ééne aanmerking, vóór dat ik van dit punt afstappe.

Bij het IXde ontwerp, betrekkelijk den waterstaat, zal de wet, volgens art. 3, regelen het algemeen en bijzonder bestuur over alles, wat betreft den waterstaat, de wegen en bruggen. Ontwijfelbaar zullen de Provinciale Staten daarbij een aanzienlijk deel ontvangen en de zorg voor die onderwerpen, in zooverre zij provinciaal eigendom zijn, zal hun niet worden ontnomen. Het oppertoezigt over dat alles wordt aan den Koning opgedragen, de wetgeving is aan dat bestuur geheel vreemd.

Maar wat zal er van dat bestuur en van dat opperbestuur worden, wanneer het voornaamste, de noodige geldmiddelen, van de wetgeving afhangen? De bestuurder en de opperbestuurder beiden zijn het eens over de noodzakelijkheid van eenig provinciaal water-staatswerk, en de wetgever, die tot die taak bij het IXde hoofdstuk niet geroepen wordt, zal bepalen, of het noodig is of niet!

Ik ga dadelijk over tot het voorschrift van § 1 van art. 15, hetwelk, wanneer ik het wel begrijp, denzelfden geest ademt.

Ik versta die bepaling in dien zin, dat de regeling en het bestuur van het provinciaal huishouden niet meer, zoo als thans, grondwettig en dus onveranderlijk, aan de Staten is verzekerd, maar dat het door de wet aan hen wordt overgelaten, dat is, naar mijne opvatting, dat die wet den omvang daarvan bepaalt, en het later kan uitbreiden of beperken, en tot eene nietsbeduidende bemoeijenis kan terugbrengen.

Door anderen, ik weet het, wordt die bepaling in dien zin niet opgevat. Zij zien er een waarborg in, dat *in beginsel* dat alles aan de Staten in de Grondwet wordt verzekerd, en dat het alleen de bedoeling is, aan den wetgever voor te schrijven, dat beginsel te eerbiedigen.

Is dit de bedoeling, dan is de redactie meer dan zonderling: men zeide dan iets, dat volstrekt niet noodig is: want waarborgt de Grondwet in waarheid dat alles, dan is het vrij overbodig, aan de wet voor te schrijven, daarop geene inbreuk te maken. Waarom, vraag ik, schrijft art. 25 dit dan ook niet voor ten aanzien der gemeenten? Men gebruikt dáár dezelfde bewoordingen, met weglating van die, welke ik thans bestrijde; en er zal dan toch ook eene gemeentewet moeten komen?

Het vroeger en later gebeurde trouwens spreekt die opvatting tegen. Art. 144 der tegenwoordige Grondwet kon geen verschil op-

leveren. Men moge de redactie afkeuren. maar het beginsel van provinciale autonomie — en dat is het alleen wat ik verdedig — is onveranderlijk grondwettig bij dit artikel vastgesteld.

Dat artikel, en daarmede het beginsel, doet men wegvallen, en men stelt er ons art. 15 voor in de plaats; dit deed reeds het voorstel van 1844 in dezelfde bewoordingen als thans; toen, bij het voorloopig onderzoek, had men geen twijfel over de bedoeling; men vatte die op, zoo als ik thans doe, en de voorstellers veranderden de redactie en stelden voor, om, in plaats dat het bestuur *door de wet wordt overgelaten*, te lezen: «dat het wordt overgelaten *volgens de bepa-«lingen der wet.*» Eene redactie, die de ware zin en strekking nog meer toen in het licht bragt.

Bij resumé, wanneer de regeling en het bestuur van het provinciaal buishouden aan de Staten wordt *overgelaten* door de wet, dan is het ook de wet, die, bij de ingeborene strekking van ieder gezag tot magts-uitbreiding, van dat bestuur en van die regeling kan geven en terugnemen zooveel zij verkiest. Men zal zich daartoe, om dat regt te gronden, kunnen beroepen, vooreerst, op de intrekking van artikel 144 der tegenwoordige Grondwet; men zal zich ten tweede, bij tegenstelling, kunnen beroepen op de uitdrukking van artikel 25 van dit ontwerp.

II. Mijn tweede bezwaar tegen dit hoofdstuk is daarin gelegen, dat de Regering weigert om in de Grondwet als *beginsel* vast te stellen, dat de zittingen van den raad der gemeente zullen zijn openbaar, behoudens de uitzonderingen, naar de plaatselijke omstandigheden door de wet te bepalen.

Over het beginsel zelf is eigenlijk geen verschil meer. Men beschouwt het altijd uitsluitend, en ook de vorige spreker deed het, als een waarborg voor de ingezetenen, en als eene noodzakelijke consequentie van het stelsel der verkiezingen. Maar ik verdedig dat beginsel nog uit een ander oogpunt, ik verdedig het uit het belang van de bestuurders zelven tegen het misbruik van de drukpers. Laat men de deuren gesloten, dan heeft deze een ruim veld, om de beste maatregelen verdacht te maken; de bestuurders zijn niet in de gelegenheid, om de gronden hunner besluiten op straten en markten te gaan verdedigen; zet men echter de deuren open, dan hebben zij regt om te zeggen: komt en ziet.

Men ziet tegen de zaak op, omdat ze ons vreemd is. Men deed dit ook aanvankelijk in België, en stelt er thans den hoogsten prijs op. In den aanvang, uit hoofde van de nieuwigheid, moge het publiek, even als dáár het geval was, van dit regt gebruik maken; later, en zoo gebeurde het ook in België, was men er aan gewoon, men verscheen niet meer, maar de deuren waren open, men *kon* er verschijnen, en dit was genoeg.

Maar ik wil mij over het beginsel niet verder uitlaten, want ik

herhaal het, men is het er over eens, de Kamer verlangde de openbaarheid bij haar programma van 16 Maart; de commissie van 18 Maart erkende de noodzakelijkheid, maar zag alleen moeijelijkheid in kleine gemeenten, en wilde daarom die moeijelijkheid verschuiven, om het aan de gewone wet over te laten; en ook de Regering wil die zorg aan den gewonen wetgever opdragen.

Ik voor mij beschouw de zaak van te veel belang, om het in het onzekere te laten. De Regering is met zich zelve in tegenspraak. «Openbaarheid,» zeide in de avondzitting van ll. Vrijdag de minister van de Roomsch-Katholijke Eeredienst, «is het grootste voorregt der «constitutionnele regeringen; zij is haar grootste waarborg; zij moet «de grondslag zijn van het *binnenlandsche* bestuur.»

Gij hebt de openbaarheid der teregtzittingen van de regterlijke collegiën nog weinig dagen geleden, op het verlangen der Kamer, in uw voorstel gebragt. Het was eigenlijk onnoodig, want de zaak sprak van zelve; maar gij wildet toch het beginsel zeker en onwankelbaar maken.

En waarom dat beginsel dan hier overgelaten aan de onzekerheid der wet? Zal men er niet uit afleiden, dat gij, die overal de openbaarheid voorschreeft, die openbaarheid hier niet verlangdet? Schrijft dan het beginsel in uwe Grondwet, behoudens de uitzonderingen naar de plaatselijke gesteldheid, door de wet te bepalen, en gij blijft u zelven gelijk!

Ik maak om deze reden zwarigheid, mij met dit voorstel te vereenigen; die redenen, zij behooren niet tot die groote politische vraagpunten, waarover het de noodzakelijkheid kan gebieden te transigeren: integendeel, zij hebben de strekking tot meerdere vrijzinnigheid en *moeten* dus vallen in het stelsel der Regering.

Daar ik het woord thans heb, zij het mij nog veroorloofd, eene vraag aan de Regering te doen: wat is de zin en de strekking van de laatste paragraaph van art. 6 van dit ontwerp?

In het voorloopig verslag drukte men den wensch uit, dat de commissaris des Konings in de vergadering der Provinciale Staten eene *raadgevende* en in die der Gedeputeerde Staten eene *beslissende* stem zoude hebben;» en het antwoord was: «Hetgeen hier wordt verlangd, ligt in het voorgedragen artikel, volgens den regel: *inclusio unius est exclusio alterius.*»

In mijne afdeeling kwam dit antwoord niet duidelijk voor. Paste men toch dien regel toe, dan meende men, dat, daar aan den gouverneur stem wordt gegeven in de vergadering der Gedeputeerde Staten, hem iedere stem, al is ze ook adviserend, wordt onthouden in de vergadering der Staten zelven, en dat dus het verlangde niet in het voorgedragen artikel lag.

Men kent de moeijelijkheden, die somtijds uit den twijfel nopens het al of niet bestaande regt tot medestemmen door de gouverneurs

is ontstaan, en het is dus noodig, die ambtenaren daaraan door eene bepaalde uitlegging niet verder bloot te stellen. »

III. De heer VAN HAERSOLTE zegt hoofdzakelijk: «Getrouw aan hetgeen ik zeide, toen ik het woord voerde bij de algemeene beschouwingen, dat ik namelijk ook dan het stilzwijgen zoude bewaren, wanneer de wets-ontwerpen niet vrij waren van gebreken van betrekkelijk ondergeschikt belang, ja zelfs niet van de zoodanige, welke soms schadelijk konden geacht worden, — getrouw aan dat beginsel, zoude ik ook nu het stilzwijgen, althans voor alsnog, bewaard hebben, ware het niet, dat ik der Regering omtrent twee punten inlichting wenschte te vragen.

De sprekers, die mij vooraf zijn gegaan, hebben punten behandeld, welke ook bij mij veel aanleiding tot bezwaar hebben gegeven. Het zoude noodeloos zijn, die nogmaals uiteen te zetten.

Genoeg zal het zijn hier te verklaren, dat, indien wij in geene buitengewone dringende omstandigheid waren, het dan bij mij in zeer ernstige overweging zoude komen, mijne goedkeurende stem aan dit wets-ontwerp niet te geven; daartoe zouden mij bewegen de bepalingen, voorkomende in art. 13, alinea 3, art. 16, de twee eerste alinea's, en het niet-opnemen in de Grondwet van het beginsel van de openbaarheid der zittingen van den gemeente-raad. Deze bezwaren uitvoeriger te behandelen, na hetgeen door de beide vorige sprekers reeds is aangevoerd, zoude overtollig zijn; ik wil daar alleen dit bijvoegen: dat de goedkeuring der wetgeving omtrent te heffen provinciale belasting geheel oneigenaardig is, en ook tot groote moeijelijkheden zal aanleiding geven. Wat zal de wetgever moeten onderzoeken? Zal hij moeten treden in een onderzoek der geheele provinciale begrooting, opdat, als het blijken mogt, dat de provincie over genoegzame middelen beschikken kan, de nieuwe belasting niet worde toegestaan? Zal hij in een onderzoek treden van de noodzakelijkheid van het werk, van het middel zelf, en alles, wat daaraan verbonden is? Edel Mogende Heeren, dit alles en nog veel meer moet de wetgever onderzoeken, wil hij niet ligtvaardig belastingen goedkeuren.

Opmerkelijk is het, dat bij dit ontwerp eenerzijds het onmisbaarste, de magt, om onder 's Konings goedkeuring belastingen op te leggen, aan de Provinciale Staten wordt ontnomen, terwijl daarentegen eene noodelooze en schadelijke bemoeijing bij voortduring aan hen blijft opgedragen.

Ik bedoel hier de 1ste alinea van art. 13, luidende: «De Staten dragen jaarlijks de kosten van hun bestuur, voor zooverre het rijksbestuur is, aan den Koning voor, die ze, ingeval van goedkeuring, op de begrooting der staatsbehoeften brengt. »

Waartoe deze bepaling? Wat is de bedoeling en strekking van dezelve? Navolging van het bestaande art. 141 der Grondwet? Dit kan ik mij niet voorstellen, noch overeenbrengen met de overigens zoo

menigvuldige veranderingen van dit wets-ontwerp; of is het ongenoegzame kennis bij de Regering, om, zonder voorlichting der Staten, deze begrooting overeenkomstig de bestaande behoefte op te maken? Ook dit kan de reden niet zijn om deze bepaling alsnog te behouden, daar, wat ook in 1815 het geval moge zijn geweest, men na een 30jarig gecentraliseerd bestuur die kennis bij de Regering toch wel mag veronderstellen.

Is het dan om het doeltreffende der medewerking van de Staten, door de ondervinding aangewezen, dat men deze medewerking bij voortduring grondwettelijk wil verzekeren?

Ook niet, Edel Mogende Heeren, dit kan in goeden ernst door niemand gezegd worden, die van nabij bekend is met den ten deze betrekkelijken gang van zaken van af 1815 Het is maar al te zeer bekend, hoe gedurende 30 jaren, wat die medewerking betreft, de Staten eene zeer ondergeschikte rol hebben gespeeld, dat de begrooting steeds door den minister van Binnenlandsche Zaken aan de Staten werd toegezonden, en dat deze mogten zeggen en aanmerken wat zij wilden, maar dat dit niets baatte, zoodat men vooruit wist, dat men de begrooting moest aannemen gelijk zij werd aangeboden, en die medewerking der Staten dus slechts in den vorm bestond.

Of zal misschien in die bepaling een waarborg gelegen zijn, dat de penningen met naauwgezetheid worden gebruikt? Ook dat niet, de beschikking over de middelen is geheel aan den gouverneur overgelaten, alleen de daarstelling, niet de uitvoering der begrooting is aan de Provinciale Staten verbleven. Het is dus een noodelooze vorm, die den schijn heeft van veel over te laten, maar inderdaad niets geeft.

Ik verklaar derhalve noch het nut noch de noodzakelijkheid van deze bepaling te beseffen; ik zie daarin slechts eene fictie zonder de minste nuttige strekking, en eene noodelooze, omslagtige bemoeijing der Provinciale Staten.

Tot regt verstand van de artt. 13 en 16 van dit ontwerp n°. IV en tot geruststelling van velen, wenschte ik de navolgende vragen aan de Regering te doen:

1°. Moet de 3de alinea van art. 13 zoodanig worden opgevat, dat de *thans* door de provinciën geheven wordende provinciale belastingen, bij de invoering der nieuwe Grondwet, alle door de wet nader moeten bekrachtigd worden, ten einde voortdurende te kunnen worden geheven; en is de Regering bereid, om daaraan dan onverwijld gevolg te geven, ten einde alle onzekerheid omtrent de wettigheid dezer provinciale belastingen buiten twijfel te stellen? — of wel zal deze wettelijke bekrachtiging eerst dan vereischt worden, wanneer er *nieuwe* provinciale belastingen zullen worden opgelegd? Ik betwijfel, of hierin wel voldoende voorzien is door de bepaling van art. 3 van het ontwerp n°. XII. waar men leest: « Alle op het oogenblik der afkondiging van de veranderingen in de Grondwet verbindende wetten, reglementen en

besluiten worden gehandhaafd, totdat zij achtervolgens door anderen werden vervangen.» Om dit artikel hier van toepassing te doen zijn, zou hier, meen ik, ook bepaaldelijk gesproken moeten worden van geheven wordende belastingen. — De vraag is dubbel belangrijk, sedert de Regering in alle de met deze Kamer gewisselde stukken het beginsel heeft verdedigd, dat de Provinciale Staten thans onbevoegd zijn om eenige belasting op te leggen.

2°. Het woord *zoodanige*, in de 2de alinea van art. 16, komt mij voor òf overtollig te zijn, òf aanleiding te geven tot twijfeling.

Indien het de bedoeling is, bij de 2de alinea aan de Staten de magt te geven, om reglementen en verordeningen te maken *over alles* of *betrekkelijk alles*, wat dezen voor het provinciaal belang noodig oordeelen, dan komt mij dit woord geheel overtollig voor.

Is die magt evenwel niet zoo uitgebreid, en alleen gegeven, *voor zoover* volgens de 1ste alinea de wet de regeling en het bestuur van het provinciaal huishouden aan de Staten zal hebben overgelaten, dan schijnt het woord *zoodanige* op de 1ste alinea betrekking te hebben, en dan strekt zulks tot eene in mijne oogen schadelijke beperking van de reglementaire of wetgevende magt der Staten.

Het zal mij aangenaam zijn, van de Regering omtrent beide punten een stellig en gunstig antwoord te bekomen.»

IV. De heer FABER VAN RIEMSDIJK zegt: «Ik deel in vele van de bezwaren, door den vorigen spreker aangevoerd; maar ik zal trachten mij zooveel mogelijk van herhaling te onthouden. Ik zal dus alleen dit zeggen: dat ik niet zoozeer veel belang stel in de openbaarheid van de beraadslagingen der gemeente-besturen, omdat daarin zooveel waarborgen voor een goed bestuur zouden gelegen zijn, als wel omdat men daardoor een beter oordeel zal leeren vellen en terugkomen van vele verkeerde denkbeelden. In het algemeen zou ik meenen, dat ten deze navolging verdienen de bepalingen der Belgische constitutie, in art. 108 vervat, en luidende: «Les institutions provinciales et communales sont réglées par les lois. Ces lois consacrent l'application des principes suivans: 1°.... 2°.... 3°. La publicité des séances provinciaux et communaux dans les limites établies par la loi; 4° La publicité des budgets et des comptes; enz.» Volgens deze zal dus de wet die openbaarheid regelen en daarbij uitdrukken, wat de vereischten daarvan zullen zijn.

Maar behalve dit ligt er voor mij een bezwaar in art. 13 en wel bepaaldelijk in het 1ste gedeelte. Daarin lees ik: «De Staten worden belast met de uitvoering der wetten en Koninklijke bevelen, betrekkelijk tot *de takken* van algemeen binnenlandsch bestuur, welke de wet zal aanwijzen...» Die bepaling strijdt tegen artikel 34 van het IIde ontwerp, dat aangenomen is; daarin staat in het laatste gedeelte geschreven: «De uitvoerende magt berust bij den Koning.» — De Koning heeft dus de uitvoerende magt in haar geheel en moet die naar mijn inzien ook geheel hebben; de minis-

ters moeten medewerken tot de uitoefening dier magt. Zij zijn verantwoordelijk. En wat zal nu het gevolg zijn van deze bepaling van art. 15? Het geldt hier geene bijzondere werkzaamheden, die aan de Provinciale of Gedeputeerde Staten in een bijzonder geval bij de wet worden opgedragen; maar het geldt hier het opdragen door de wet van de uitvoering van al de wetten betreffende geheele takken van binnenlandsch bestuur, en daardoor wordt dus de uitvoerende magt des Konings verminderd en ingekort. Maar behalve dat die bepaling deze verkorting medebrengt, is zij ook hoogst nadeelig in de gevolgen. De ministers zullen gedekt zijn door de wet, zij zullen niet meer verantwoordelijk zijn voor de wijze van uitvoering van wetten, wanneer die aan de Provinciale Staten is opgedragen; en, waar dit het geval is, zal men zich niet meer over de wijze van uitvoering als over eene ministeriële daad kunnen beklagen.

Dit zijn in mijn oog twee bezwaren van zoodanig gewigt, dat zij mij beletten zullen mijne stem aan dit wets ontwerp te geven. »

V. De heer VAN PANHUYS zegt hoofdzakelijk: « Ook bij mij bestaan bezwaren tegen de aanneming van dit wets-ontwerp. Ik kan mij niet vereenigen met de 3de alinea van art. 12, noch ook met de bepaling van art. 19, zoo als die dáár thans ligt.

Ik zal niet in breedvoerige beschouwingen treden over het belemmerende en onraadzame van de bepaling, dat alle provinciale belastingen bekrachtiging door de wet vereischen. Hetgeen door een geacht lid uit Gelderland (de heer DE MAN) reeds daaromtrent is gezegd, maakt zulks overbodig. Alleen wil ik te dien opzigte nog aanmerken, dat, mijns inziens, de Regering op bladz. 28 der memorie van beantwoording zich ten onregte schijnt te beroepen op het gezag van den hoogleeraar THORBECKE, bij de verdediging der door ons bestredene bepaling. Wel maakt die geleerde in het 2de deel zijner aanteekeningen, bladz. 71, 101 en 109, gewag van de wet van 14 Junij 1821 (*Staatsblad* n°. 9), en keurt hij af de afwijking, die van dezelve is gemaakt bij een door den Koning bekrachtigd besluit der Staten van Overijssel, maar nergens in dat werk, zooverre ik heb kunnen nagaan, wordt betoogd, dat het niet goed zoude zijn, zoodanige algemeene wet vast te stellen voor de provinciale belastingen, als bij het ontwerp, art. 28, is bevolen ten aanzien der plaatselijke belastingen. Voldoet de wet van 14 Junij 1821 niet aan het doel, om de provinciale belastingen in verband te houden met het algemeen stelsel van belastingen — en ik wil zulks gaarne toegeven — dan behoort die wet door eene betere vervangen te worden; maar men kan daaruit niet argumenteren, om het schadelijke van eene algemeene wet, zoo als wij verlangen, te betoogen. Evenmin ligt in de afwijking, door Provinciale Staten van gezegde wet gedaan, een bewijs voor het schadelijke van het geven van algemeene regels, in voege als wij die voor de provinciale belastingen wenschen.

Ten opzigte van art. 19 heb ik deze aanmerking, dat het dáár gegeven voorschrift te beperkt is. De wet zal alleen *de gevolgen*

regelen van het vermogen des Konings, om de besluiten der Staten te schorsen of te vernietigen. Ook de magt des Konings *in het algemeen*, om te schorsen of te vernietigen, moet worden geregeld bij de wet. In welke gevallen, dat is, ten opzigte van welke onderwerpen de Koning de bedoelde besluiten kan schorsen of vernietigen, behoort te worden omschreven bij de te maken wet. Wij herinneren ons de vroeger, in de zitting van 1845 op 1846, behandelde voordragt op de bezwaarschriften in zaken der directe belastingen. Toen hebben wij het beschouwd als niet liggende in de bepaling van art. 147 der bestaande Grondwet, dat de Koning het vermogen zou hebben, besluiten der Gedeputeerde Staten ook dáár te schorsen en te vernietigen, waar het geldt eene uitspraak in zake van belastingen. Wat antwoordde men ons? Al betreft het belastingen, de uitspraak der Gedeputeerde Staten is een besluit; de Koning kan *alle* besluiten der Staten schorsen en vernietigen, derhalve ook die, waarin vervat zijn de uitspraken der Gedeputeerde Staten in belastingszaken. Wordt nu art. 19 aangenomen, zoo als het dáár ligt, dan zullen zoodanige besluiten, als ik bedoelde, bij voortduring kunnen worden geschorst en vernietigd; besluiten, met regterlijke uitspraken eigenlijk gelijkstaande, zullen van te voren door de uitvoerende magt krachteloos kunnen worden gemaakt. Immers, alleen *de gevolgen* der schorsing of vernietiging zal de wet regelen, geenszins het regt zelf. Of moet men de woorden: *de gevolgen* beschouwen als *indicatief* en niet als *limitatief*? Daaromtrent zal ik gaarne de opheldering van het ministerie ontvangen. Intusschen, al mogt ook het antwoord bevredigend zijn, ik zal steeds een groot bezwaar blijven vinden in de straks genoemde bepaling van het 3de lid van art. 12 en deswege mijne stem waarschijnlijk niet aan het hoofdstuk in beraadslaging kunnen geven.»

VI. De heer ROMME: «Ik kan ten aanzien van het tegenwoordig wets-ontwerp mijne stem niet uitbrengen, zonder alvorens mijn leedwezen te hebben betuigd, dat er geen gevolg is gegeven aan het geuit verlangen bij het voorloopig verslag, om de benoeming van de burgemeesters op voordragt van den gemeente-raad te doen plaats hebben, al ware het ook met openlating eener vrije keuze aan de Kroon, voor het geval, dat de voorgedragen kandidaten konden geacht worden niet met de inzigten van de Regering overeen te stemmen of aan dezelve vijandig te zijn; dan toch hadden de gemeenten, die een zoo overwigtig belang hebben bij die keuze, daarin aandeel; thans hoegenaamd niet, in weerwil dat de burgemeester of het hoofd van de gemeente vóór alles in het belang van deze bestaat. Valt de keuze, op voordragt van den raad gedaan, verkeerd uit, alsdan is hij ook verantwoordelijk, en heeft het zich zelven te wijten; bij het nu voorgedragen stelsel zal de verkeerde keuze uitsluitend aan de Regering worden geweten en de ongunstige gevolgen van dien op

haar terugwerken, zoo als dit onder het bestaande stelsel maar al te dikwerf het geval was. Meer bijzonder echter heb ik hier de gemeenten ten platten lande op het oog, in welke het heil of onheil der bevolking, waaruit zij bestaat, van de keuze afhankelijk is; er bestaat nagenoeg geen gezag in de maatschappij, waarbij het platteland zoo veel belang heeft als bij het bezit van een goed burgervader. Waarom dan niet de voordragt aan de gemeentelijke vertegenwoordiging, in stede van aan gouverneurs en districts commissarissen (zoo deze mogten behouden worden), overgelaten? Dat zij de voordragten der gemeenten aan het belang der Kroon toetsen, is wel: de voordragt zelve komt hun niet toe. Bij de nieuwere gemeentelijke inrigtingen buiten 's lands heeft men de zaak ook zoo begrepen, dat aan de gemeenten een min of meer directe invloed op de keuze der gemeente-hoofden werd verzekerd en de benoeming door de autoriteit slechts werd bevestigd, zoo als bijv. in Pruissen, in Beijeren, in Wurtemberg, Saksen enz.

Is het dan niet pijnlijk, dat men bij deze constitutionnele hervorming aan de gemeenten een regt onthoudt, waarvan zij in monarchiën reeds sedert lang in het bezit zijn? Maar wat raad, Edel Mogende Heeren, naardien het voorloopig verslag ons zegt, dat de groote meerderheid zich met betrekking tot dit punt met de Regering vereenigt?

Ik betreur dit, en had verlangd, dat men het middel tot goede keuze aan de belanghebbende plaatselijke vertegenwoordiging hadde toegekend. Regeren is niet anders den menschen kiezen, zoo in de hoogte als in de laagte. Slaagt eene regering daar gelukkig in, zij vreeze niets, want de algemeene toegenegenheid is haar alsdan verzekerd.»

VII. De heer SCHOONEVELD meent te moeten deelen in de meeste bezwaren, die heden morgen tegen dit wets-ontwerp zijn gemaakt; maar meer bepaaldelijk zullen twee dier bezwaren voor hem beletselen uitmaken, om dit ontwerp aan te nemen, indien hij deswege geene voldoende inlichtingen van de zijde der Regering ontvangen mogt. Het is in de eerste plaats het bezwaar betreffende de 3de alinea van art. 13, houdende de verpligting, om provinciale belastingen door de wet te doen bekrachtigen, en dit, terwijl de begrootingen, volgens al. 2, eenvoudig 's Konings goedkeuring noodig hebben. Hem dunkt, dat dit, practisch beschouwd, onmogelijk is. Immers, als bij de wet de belastingen worden bekrachtigd, die dienen, om de uitgaven te dekken, dan moet ook de geheele begrooting dier uitgaven bij de wet geregeld worden. Maar deze zal nu opgemaakt worden buiten de wet; en als die nu is vastgesteld en de belastingen daarna bij de wet moeten worden geregeld, dan zal zulks noodwendig tot verwarring leiden. Den spreker komt het voor, dat het beter ware, die laatste alinea te wijzigen in dien zin, dat ook de belastingen door den Koning en de Provinciale Staten wierden geregeld. Vreest men nu strijd met het algemeene stelsel van belastingen, dan zal immers de Koning daartegen kunnen waken? De ministers zullen zeer goed weten te beoordeelen, wat

met het algemeen belang in strijd is, terwijl de bekrachtiging der provinciale belastingen door den wetgever in de practijk onmogelijk zal zijn. Wat het bezwaar betreft, dat door het geachte lid uit Zuid-Holland (den heer FABER VAN RIEMSDIJK) met betrekking tot art. 15 in het midden is gebragt: de spreker gelooft, dat dit door eene enkele opheldering der Regering uit den weg zal kunnen worden geruimd. Het is des sprekers meening dat men niet bedoeld heeft, bij de wet in het algemeen de uitvoering der wetten omtrent dezen of genen tak van binnenlandsch bestuur aan de Provinciale Staten te doen opdragen, waardoor inderdaad inbreuk gemaakt zou worden op de bij eene reeds aangenomene bepaling aan den Koning toegekende uitvoerende magt. Maar naar zijn inzien is alleen bedoeld, dat bij eene speciale wet de Provinciale Staten met de uitvoering daarvan belast zullen kunnen worden; anders zou artikel 15 inbreuk maken op de ministeriële verantwoordelijkheid en den waarborg wegnemen, die daarin voor de ingezetenen gelegen is. Eene opheldering van de zijde der Regering zal, vertrouwt hij, alle vrees te dezen aanzien wegnemen; en in art. 15 is dus voor hem geen bezwaar gelegen. Maar een ander en wel overwegend bezwaar, dat bij hem nog bestaat, betreft art. 19, waar aan den Koning het vermogen gegeven wordt, om besluiten der Staten, die met de wetten of het algemeen belang strijdig zijn, te schorsen of te vernietigen. Dit artikel is in des sprekers oog altijd beter dan art. 147 der bestaande Grondwet; want de voorgedragen bepaling stelt tevens vast, dat de gevolgen bij de wet geregeld zullen worden, en laat de zaak dus niet geheel vrij. Intusschen komt hem de redactie van het 19de artikel voor op verre na niet zoo goed te zijn als die, welke de Staats-commissie van 17 Maart had voorgedragen. Die commissie had voorgesteld, dat de wet de geheele zaak zoude regelen, en dit wenschte de spreker hier gevolgd te zien, ten einde den bestaanden twist, welke besluiten wel en welke niet geschorst of vernietigd kunnen worden, te doen ophouden. Hij wenschte dit te meer, omdat het antwoord der Regering op het voorloopig verslag ten aanzien van dit punt hem mishaagd heeft. De Koning kan, zijns inziens, wel de magt moeten hebben, om administrative besluiten te schorsen of te vernietigen; maar als nu in het algemeen gezegd wordt, dat de Koning de besluiten der Staten zal kunnen schorsen en vernietigen, en de wet alleen de *gevolgen* zal kunnen regelen, dan zal die wet niet meer kunnen bepalen, wanneer en hoe die schorsing of vernietiging zal kunnen plaats hebben. De Koning zou dus ook de magt behouden, om zoodanige besluiten te schorsen, die eigenlijk vonnissen zijn, besluiten, die de Staten krachtens eene hun gedelegeerde regtsmagt genomen hebben; en wat dan ook de wet omtrent de gevolgen van zulk eene schorsing bepale, de Koning zal op die wijze treden op het terrein der regterlijke magt en de waarborg, die deze laatste in de betrokken gevallen voor de ingezetenen oplevert, zal vervallen. Neemt men nu de redactie der commissie, dan zal men voor die verkeerdheid behoed zijn; maar doet men dat niet, dan heeft men dezelfde verkeerde uitlegging en

dezelfde misbruiken te vreezen, waarover men zich zoozeer beklaagd heeft ter gelegenheid van de beraadslaging over eene regerings-voordragt betrekkelijk de bezwaarschriften. En wat wil men nu zeggen met dat woord *gevolgen?* Zal de wetgevende magt de magt des Konings kunnen uitbreiden of beperken? De uitdrukking is in des sprekers oog zoo algemeen, dat zij wel eene explicatie noodig heeft, zonder dat hij hiermede wil zeggen, dat eene uitlegging zijn bezwaar zou kunnen doen vervallen. Zijn derde bezwaar tegen dit ontwerp betreft de publiciteit van de vergaderingen der gemeente-raden; de openbaarheid daarvan moest zijns inziens in de Grondwet bepaald worden; doch dit bezwaar zal bij de wet te verhelpen zijn en hij ziet daarin dus geene reden, om dit ontwerp af te stemmen. Wat hem hiertoe bewegen zal, is de bepaling omtrent de bekrachtiging der provinciale belastingen door de wet en die omtrent de schorsing en vernietiging van de besluiten der Staten.

VIII. De heer KIEN zegt alleen het woord te hebben gevraagd, om te verklaren, dat hij behoord heeft tot die leden, welke, blijkens het voorloopig verslag, bladz. 34, reeds vroeger in bedenking hebben gegeven, om in de Grondwet niets op te nemen dan enkele algemeene beginselen wegens de zamenstelling en de magt der Provinciale Staten, en de toepassing en ontwikkeling dier beginselen geheel en al over te laten aan eene provinciale en gemeente-wet, zoodat van de beide hier betrokken afdeelingen der Grondwet slechts één artikel zou overblijven. De Regering heeft bij de memorie van beantwoording op die bedenking niet geantwoord, maar die met stilzwijgen voorbijgegaan. Bij het algemeen verslag is men er nader op teruggekomen; en, na de vermelding van verschillende denkbeelden en begrippen hieromtrent, leest men dáár ten slotte: «Ten slotte van deze en dergelijke beschouwingen kwam een groot aantal leden terug op het denkbeeld, dat het toch werkelijk verkieslijk zou zijn, met opzigt tot de provinciale vertegenwoordiging en haren werkkring, bij de Grondwet niet in zoovele bijzonderheden te treden, maar deze geheele aangelegenheid aan eene nader vast te stellen provinciale wet over te laten, waarvan dan alleen de hoofdtrekken, op het voorbeeld van art. 108 der Belgische staatsregeling, in de Grondwet zouden moeten worden opgenomen» (bladz. 12). Alle die in de détails gelegen bezwaren, die reeds door andere sprekers zijn aangevoerd en welke nog zouden kunnen worden vermeerderd, hebben bij den spreker de overtuiging versterkt, dat zulks inderdaad de beste wijze van handelen zou zijn, die de grondwetgever zou kunnen volgen. De spreker rekent zich verpligt reeds daarom alleen dit wetsontwerp af te stemmen, opdat men dit moge bereiken, dat de Regering worde gedrongen, om terug te komen van den nu ingeslagen weg. De Regering zou, als men zich tot één artikel bepaalde, later niet zoo gebonden zijn, als zij zal wezen, wanneer het wetsontwerp mogt worden aangenomen; en indien men eene dergelijke bepaling opneemt als het bedoelde art. 108, dan heeft men bijna woordelijk

alles omvat, waarop het hier aankomt, zonder dat men, zoo als nu, in détails behoeft af te dalen. Er zou alsdan ook voldaan zijn aan een wensch, dien ook de spreker deelt, van namelijk in de Grondwet bepaald te zien, dat in het algemeen niet alleen de provinciale, maar ook gemeentelijke vergaderingen publiek gehouden zullen worden; en alleen om dat doel te bereiken zou de spreker reeds geneigd zijn, om tegen het thans behandelde wets-ontwerp te stemmen.

Voor het geval evenwel, dat het ontwerp onverhoopt mogt worden aangenomen, wenscht de spreker eene vraag te rigten aan de Regering tot verduidelijking der artikelen 27 en 28, alwaar men leest:

« De besluiten der gemeente-besturen, rakende de beschikking over gemeente-eigendom en zoodanige andere burgerlijke regtshandelingen, welke de wet aanwijst, alsmede de begrootingen van inkomsten en uitgaven, worden aan de goedkeuring der Provinciale Staten onderworpen.

« Het besluit van een gemeente-bestuur tot het invoeren, wijzigen of afschaffen eener plaatselijke belasting wordt voorgedragen aan de Staten zijner provincie, die daarvan verslag doen aan den Koning, zonder wiens goedkeuring daaraan geen gevolg mag worden gegeven, enz. »

De spreker wenschte namelijk te weten, wat hier bedoeld wordt door de Provinciale Staten, of het zijn de algemeene, dan wel de Gedeputeerde Staten. In de practijk is het eene onmogelijkheid, hier onder die woorden de algemeene provinciale vergaderingen te verstaan; en de spreker zou dus moeten gelooven, dat hier de Gedeputeerde Staten bedoeld zijn; maar dit komt hem voor te strijden met hetgeen men vindt in de memorie van beantwoording, bladz. 27, alwaar men leest: « Al, wat niet behoort tot *de dagelijksche leiding en uitvoering van zaken*, blijft de uitsluitende bevoegdheid der Staten. » Zijn nu, vraagt de spreker, de onderwerpen, waarover in de artt. 27 en 28 gehandeld wordt, slechts *uitvoering* van zaken? Het is in zijn oog niet twijfelachtig, dat hier de zaak zelve aan de Staten wordt opgedragen en niet de uitvoering eener zaak, en zij zouden dus, volgens het antwoord der Regering, wel degelijk uitsluitend onder de bevoegdheid der algemeene Provinciale Staten vallen. Naar des sprekers inzien zou dit onoverkomelijke bezwaren in de practijk opleveren, en hij heeft hierop subsidiair willen wijzen, opdat deswege inlichtingen van de Regering ontvangen zouden worden.

IX. De heer VERWEY MEJAN zegt hoofdzakelijk: « Ik heb eenige weinige bedenkingen tegen dit wets-ontwerp; ik zal zeer kort zijn en slechts met een enkel woord herhalen wat reeds door anderen breedvoeriger is gezegd. Ik heb bedenkingen tegen het algemeen stelsel der wet, alzoo hier de grondwetgever treedt binnen de grenzen van den gewonen wetgever. Ik kan mij ook niet voorstellen, dat de wetgever nuttig werkzaam zal zijn däár, waar alleen de Provinciale Staten behooren werkzaam te wezen. Mijne bedenking geldt dus de geheele oeconomie der wet en lost zich op in het reeds meermalen geuit verlangen, dat

men ten deze art. 108 der Belgische constitutie tot voorbeeld zal nemen.

Ziedaar mijne algemeene bedenking: mijne bijzondere bedenkingen, ook reeds door anderen aangevoerd, betreffen artikel 18, nu 19, van het wets-ontwerp, behelzende het regt des Konings, d. i. der uitvoerende magt, om de besluiten der Provinciale Staten, die met de wetten of het algemeen belang strijdig zijn, te schorsen of te vernietigen. Het lid uit Zuid-Holland, gewoonlijk voor mij gezeten (de heer Schooneveld), heeft reeds aangeduid, welke wijziging in dit artikel behoorde te worden gebragt. Dáár toch, waar de Staten inderdaad regtspraak doen (al wordt dit ook onder den algemeenen naam van *besluiten* aangeduid), moeten hunne besluiten nooit door den Koning kunnen worden geschorst of vernietigd.

Maar er is nog een ander geval, waarin, mijns inziens, de besluiten der Staten noch geschorst, noch vernietigd moeten kunnen worden. De Staten namelijk doen ook benoemingen, en ook die zijn in Grondwet onder den naam van *besluiten* aangewezen, zoo als blijkt uit de artt. 139 en 140 der bestaande Grondwet. En daar nu art. 19, even als art. 147, der bestaande Grondwet algemeen gesteld is, zou dus de Koning het regt hebben, om de besluiten, die de Staten als kiescollegie nemen, dat is de door hen als zoodanig gedane benoemingen, te vernietigen. Dit is en was wel nooit de bedoeling, maar de woorden geven tot die opvatting aanleiding en ik meen dus, dat eene betere redactie noodig is.

Buitendien lezen wij in het voorgestelde art. 19: « De wet regelt de gevolgen. » Men heeft het reeds gevraagd: waarom alleen de gevolgen, en waarom niet de magt of bevoegdheid zelve? Ik herhaal hier de vraag: zal de uitvoerende magt in elke omstandigheid de besluiten der Staten, welke dan ook, moeten kunnen schorsen of vernietigen? en ik vraag dan verder: wat beteekent het regelen der gevolgen van een besluit, dat vernietigd is? Het is mij niet duidelijk, hoe men de gevolgen van een vernietigd besluit kan regelen.

Ziedaar mijne bezwaren tegen de détails. Nu heb ik nog een ander bezwaar van ondergeschikt belang; echter zou ook daaromtrent verbetering noodig en wenschelijk zijn. Het betreft art. 25b, alinea 3, luidende: Om kiezer in eene gemeente te zijn, moet men de vereischten bezitten, in (art. 3 ontwerp III) gevorderd: de belasting-som, dáár bepaald, wordt echter op de helft gebragt. » De kiezer in de gemeente zal dus, behalve dat de census op de helft gebragt wordt, dezelfde vereischten moeten bezitten als bij de kiezers der Staten-Generaal gevorderd worden. Maar ik vraag, of het billijk is, dat dáár, waar het de gemeente-belangen geldt, alleen het bedrag der directe belastingen en niet tevens dat der gemeente-lasten in aanmerking worde genomen? Ik geloof, dat het billijk zou zijn, ook die laatste in rekening te brengen. Het is wel eene zaak van ondergeschikt belang, maar ik heb toch gemeend met een enkel woord de aandacht er op te moeten vestigen. Ik zal overigens de inlichting der Regering afwachten, alvorens mijne stem ten aanzien van dit wets-ontwerp te bepalen. »

X. De heer FABER VAN RIEMSDIJK zegt: «Het geachte lid uit Zuid-Holland, over mij gezeten (de heer SCHOONEVELD), heeft gemeend de gemaakte bedenking tegen art. 15 te kunnen oplossen door de aanmerking, dat het hier alleen gold eene speciale wet; maar die uitlegging komt mij onjuist en onaannemelijk voor. Indien ik art. 15 lees, dan vind ik dáár gesproken van «de uitvoering der wetten en bevelen, betrekkelijk tot die takken van binnenlandsch bestuur, welke de wet zal aanwijzen;» het geldt hier dus de geheele uitvoering van de wetten, die een tak van algemeen binnenlandsch bestuur betreffen, welke kan worden opgedragen aan het provinciaal bestuur, en dit denkbeeld is geheel verschillend van dat der uitvoering eener bijzondere wet. Wanneer ik de memorie van toelichting raadpleeg, dan kan bovendien de gegrondheid dier opvatting blijken. Bij het voorloopig verslag (bl. 35 en 36) is reeds dezelfde bedenking gemaakt als door mij is geopperd; en wat heeft de Regering geantwoord? Geen vrucht van eigen oordeel heeft zij ons gegeven, maar eene bloote aanhaling uit het werk van VAN HOGENDORP, eene aanhaling, die volstrekt niet spreekt van bijzondere wetten in bijzondere gevallen. Die aanhaling is al zeer ongelukkig gekozen. Het slot der aanhaling spreekt niet van de opdragt van de uitvoering door de wet, maar van de opdragt der uitvoering door *den Koning*. De slotperiode luidt: «In deze betrekking behooren de Staten der provinciën tot het algemeen bestuur, tot de uitvoerende magt, en staan als zoodanig onder *de Kroon*, welke in allen gevalle *het hoofd is van de uitvoerende magt.*» Op die plaats van VAN HOGENDORP is het de Koning, die de opdragt doet, en dan werken de ministers er toe mede en zijn dus voor die opdragt verantwoordelijk. Maar als de wet wetten aanwijst betreffende takken van algemeen bestuur en de uitvoering daarvan aan de Provinciale Staten opdraagt, dan zijn de ministers vrij van alle verantwoordelijkheid en dan kunnen de ingezetenen zich nooit met betrekking tot zoodanige uitvoering over den minister beklagen.»

XI. De heer VAN HARENCARSPEL acht zich verpligt, zijn groot leedwezen niet te verzwijgen, dat de openbaarheid van de vergaderingen der gemeente-raden niet mede in dit hoofdstuk is opgenomen. Hij gelooft eensdeels, dat door die openbaarheid veel van de verkeerde beoordeeling der handelingen van de gemeente-besturen zou wegvallen, maar ook anderdeels, dat daardoor de gemeente-belangen inderdaad grootelijks zouden worden bevorderd. Hij had in zeer hooge mate gewenscht, dat de bepaling van die openbaarheid in de Grondwet niet ware achtergebleven. Echter zal de spreker, hoezeer ook in dit opzigt teleurgesteld, daarom niet tot hetzelfde besluit komen, als het geachte lid uit Utrecht, om uit dien hoofde dit hoofdstuk af te stemmen. Hij zal hier doen zien, hoe hij van eigene denkwijze iets ten offer kan brengen. Maar er zijn nog andere punten, waaromtrent

hij inlichtingen van Zijne Excellentie den tijdelijken minister van Binnenlandsche Zaken verlangt. Zoo wenscht hij nog wel eenige toelichting in opzigt tot de 3de alinea van art. 13, vroeger art. 12, naar aanleiding van hetgeen met betrekking tot die alinea is in het midden gebragt. Doch vooral oordeelt hij het voor zich volstrekt noodig, om duidelijke en afdoende ophelderingen te ontvangen omtrent de bezwaren, door onderscheidene sprekers, inzonderheid door den heer Schooneveld, betrekkelijk het tegenwoordig art. 19 met kracht van redenen ontwikkeld. Overigens deelt de spreker niet in de bedenkingen, door een ander lid uit Zuid-Holland, zoo even ten aanzien van art. 15, vroeger art. 14, gemaakt, en hij deelt in die bedenking daarom niet, dewijl het hem geenszins twijfelachtig is, of de woorden: «*betrekkelijk tot die takken* van algemeen binnenlandsch bestuur, welke de wet zal aanwijzen,» moeten geenszins in eenen zoo algemeenen zin, als die geachte spreker vermeent, maar alsof er stond: *betrekkelijk tot eenigen tak* van algemeen binnenlandsch bestuur, welke de bijzondere wet zal aanwijzen, — worden opgevat. De spreker zal, wat het door hem verlangde aangaat, zijne stem van de opheldering en beantwoording van Zijne Excellentie den heer minister, vooral wat art. 19 betreft, geheel en al laten afhangen.

XII De heer DE JONG VAN BEEK EN DONK: «Hetgeen ik gehoord heb, bevestigt mij in het denkbeeld, dat dit hoofdstuk zondigt, deels door te veel, anderdeels door te weinig te regelen. De Regering wil aan de provinciale en gemeentelijke besturen eene soort van zelfstandigheid verzekeren; maar van den anderen kant onderwerpt zij weder de voorname takken van gezag aan de algemeene wetgeving. Ik deel in meerdere of mindere mate in de bedenkingen, door onderscheidene sprekers in het midden gebragt.

Ik vind vooral bezwaar in het 15de artikel der voordragt, waarbij de Provinciale Staten kunnen worden belast met de uitvoering van wetten; ik vind dit in strijd met de bepaling van een vorig hoofdstuk, waarbij aan den Koning de uitvoerende magt is opgedragen. Het is de Koning, en onder hem het verantwoordelijk ministerie, hetwelk voor de executie der wetten moet waken. Indien de Provinciale Staten, of liever, het gedeputeerd bestuur, belast wordt met de uitvoering, wat wordt er dan van die verantwoordelijkheid?

Een ander bezwaar heb ik in het behoud van het collegie van Gedeputeerde Staten, zoodanig als hetzelve bij art. 21 van het ontwerp is voorgedragen.

Ik stel op den voorgrond, dat de commissarissen des Konings in de provinciën door een collegie moeten omringd zijn, hetwelk hun in de behandeling der provinciale aangelegenheden ter zijde staat. Dat de Provinciale Staten invloed op de benoeming van de leden moeten uitoefenen, staat bij mij even vast. Maar ik kan niet goedkeuren,

dat zoodanig collegie *uit het midden* der Provinciale Staten moet worden gekozen; zoodanige bepaling is eene goede zamenstelling in den weg. Het is toch van belang, dat zooveel mogelijk de bijzondere gedeelten van een gewest in dat collegie worden vertegenwoordigd. En evenwel, ik vraag het u, wie zal zich zoodanige betrekking laten welgevallen, wie zal zich voor eenige weinige jaren willen verplaatsen, als eene nieuwe verkiezing zijne positie op het spel zet? Het gevolg daarvan zal zijn, zoo als dit in sommige provinciën reeds het geval is, dat groote afdeelingen van een gewest zijn zonder vertegenwoordiging bij het gedeputeerd bestuur, dat de leden van hetzelve meestal uit de hoofdstad worden gekozen; en bij den invloed, dien het gedeputeerd bestuur op den gang van zaken heeft, kan daarvan het gevolg zijn, zoo als het zich hier en daar wel eens vertoond heeft, dat het belang der hoofdstad op den voorgrond wordt gesteld, in strijd met de belangen van andere gedeelten van het gewest, welke te meermalen worden uit het oog verloren.

Maar wat hiervan moge zijn, ik zou wenschen, dat een en ander niet bij de Grondwet wierd vastgesteld, maar aan den gewonen wetgever overgelaten. Ik zou met velen van U Edel Mogenden van oordeel zijn, dat de bepalingen der Belgische grondwet, waarbij, onder de noodige waarborgen ten aanzien der wijze van verkiezing, openbaarheid enz., deze geheele aangelegenheid aan de wet moet worden overgelaten. Ik zal door een afwijzend votum de Regering daartoe trachten te brengen.»

XIII. De heer VAN DAM VAN ISSELT zegt, dat hij in deze Vergadering verschenen was met het voornemen, om zijne goedkeurende stem aan dit wets-ontwerp te schenken. Hij moet echter verklaren, dat de bezwaren, die hij heeft hooren opperen, hem voorkomen van zoodanig gewigt te zijn, dat hij zich alsnu bezwaard rekent, eene goedkeurende stem uit te brengen. De spreker deelt niet in het gevoelen van zijnen ambtgenoot uit Gelderland omtrent de provinciale begrootingen. Hij kan het zich ook zeer wel als nuttig en doelmatig voorstellen, dat de provinciale belastingen bij de wet geregeld worden. Maar hij deelt in het bezwaar, door den geachten spreker uit Groningen geopperd, en vindt met dezen in het schorsen en vernietigen der besluiten van de Provinciale Staten door de uitvoerende magt zooveel schadelijks, dat dit voor hem een bezwaar van het uiterste gewigt is. Hij had niet ingezien, dat in de uitdrukking: *de wet regelt de gevolgen*, zoodanige gewigtige bezwaren gelegen waren als nu ontwikkeld zijn; en daar hij nu gelooft, dat het oneindig beter is, dat dit wetsontwerp hier worde verworpen, dan dat zulks geschiede in de dubbele Kamer, zoo acht hij het van zijn pligt, zijne stem thans niet aan dit ontwerp te geven.

XIV. De heer VAN LEEUWEN zegt, dat zijne antecedenten in deze discussiën hem nopen, om vóór de stemming te verklaren, dat de reden, waarom hij zijne goedkeuring niet aan dit wets-ontwerp zal kunnen geven, niet gelegen is in art. 5, houdende de bevoegdheid der ingezetenen, om de leden der Provinciale Staten te kiezen. Tegenstand tegen deze bepaling zou geheel doelloos zijn bij het stelsel van verkiezingen van de leden der Tweede Kamer, dat de Vergadering Zaturdag ll. heeft aangenomen. Neen, de artikelen, waaromtrent bij den spreker zwarigheden bestaan, zijn de artt. 13, alinea 3, en art. 16, alinea 1 en 2; artikelen, ten aanzien van welke de eerste spreker uit Gelderland (de heer DE MAN) zoodanige beschouwingen heeft aangevoerd, dat hij zich daarbij gerust kan nederleggen. Ook in art. 19 vindt hij een grond tot afstemming, omdat hij daarin eene zoodanige aanranding ziet van de Koninklijke magt en de ministeriële verantwoordelijkheid, dat hij er een gemoedelijk bezwaar in vindt, om zijne toestemming aan dit wets-ontwerp te geven.

XV. De heer COST JORDENS verklaart de onderscheiden bezwaren, tegen dit wets-ontwerp aangevoerd, bijna alle te deelen; vermits het evenwel voor de Regering van belang kan gerekend worden, om bij eene eventuele afstemming bepaald te weten, welke ieders hoofdbezwaren zijn, zoo acht hij zich verpligt, die met een enkel woord aan te duiden, opdat, als hij zijne stem niet geeft aan dit wets-ontwerp, de Regering wete, welke daarvan de reden zij. Het eerste bezwaar des sprekers is gelegen in de bekrachtiging der provinciale belastingen bij de wet; het tweede in art. 19, waaromtrent hij in het gevoelen van den spreker uit Groningen deelt. Hij herhaalt, dat, zoo hij zijne goedkeuring niet aan dit ontwerp geeft, het die beide artikelen zijn, waarin zijne bezwaren tegen eene aanneming liggen opgesloten.

XVI. De heer HOFFMAN: « Ik zal niet in herhaling treden van vele bezwaren, welke bij mij in het algemeen tegen dit ontwerp bestaan: zij zijn grootendeels in onze verslagen opgenomen, en onder anderen door den tweeden spreker uit Gelderland zoo duidelijk uiteengezet, dat ik mij daaraan geheel kan refereren; bepaald ook deel ik in het bezwaar van den vierden spreker uit Zuid-Holland omtrent art. 14, nu 15, van dit ontwerp; maar ik heb daarenboven tegen dit ontwerp nog dezelfde zwarigheid, die ik tegen art. 3 van het IIIde ontwerp heb kenbaar gemaakt: ik houde het bij alle verkiezingen voor volstrekt noodig, dat niet de keuze der minderheden, maar die der meerderheid beslisse. De Regering heeft in de nachtelijke zitting van eergisteren, bij monde van den minister van Justitie, verklaard, dat dit ook haar gevoelen was, en zij geene andere bedoeling had; maar indien dit zoo is, dan vraag ik, waarom zij dan niet aan het verlangen, om

dien regel in de Grondwet op te nemen, heeft willen voldoen. De Grondwet, zeide de Regering, erkent, bevestigt, beschermt regten. Ik meen dan ook, dat het regt der meerderheid boven dat der minderheid dient erkend, bevestigd en beschermd te worden in de Grondwet, opdat het door de daarop gegronde wetten niet kunne worden miskend. Dat de Regering er prijs op stelde, dat het doel, door haar beoogd, in de Grondwet wierd opgenomen, blijkt uit haar antwoord op het voorloopig verslag op art. 21 van ontwerp V, waarin zij zegt: « De uitdrukking: *de leden van de regterlijke collegiën, onder welken naam ook ingesteld* » moge minder vreemd klinken dan die « *De leden van de geregtshoven, zoo die er zijn,* » doch deze laatste « uitdrukking geeft meer bepaaldelijk het doel, door de Regering be-« oogd, te kennen. » Daar zij nu bepaald heeft verklaard, dat haar doel geen ander is, dan de verkiezingen bij volstrekte meerderheid te doen plaats hebben, blijf ik er aan hechten, dat overal, waar in de Grondwet sprake is van verkiezingen, het stelsel van volstrekte meerderheid daarnevens worde vastgesteld; en waar zulks, zoo als ook in dit ontwerp, niet geschiedt, vind ik mij genoodzaakt, daaraan mijne stem te ontzeggen. »

XVII. De heer LYCKLAMA à NYEHOLT verklaart, dat ook hij zijne bezwaren tegen dit wets-ontwerp put uit de artt. 13 en 19.

XVIII. De heer NEDERBURGH vraagt alleen het woord, om de redenen op te geven, die ook hem zullen nopen, om zijne stem aan het in behandeling zijnde wets-ontwerp te weigeren. Zij zijn gelegen in den inhoud van de laatste alinea van art. 13, dat de provinciale belastingen bekrachtigd moeten worden door de wet; in art. 15, waarbij aan de Provinciale Staten aandeel wordt gegeven in de uitvoerende magt; en in art. 19, waarbij den Koning het vermogen wordt toegekend, om de besluiten der Provinciale Staten te schorsen of te vernietigen.

XIX. De heer NAP verklaart, dat, indien hij het wets-ontwerp afstemt, de redenen daarvoor gelegen zullen zijn in art. 13, waarbij wordt bepaald, dat de provinciale belastingen door de wet moeten worden bekrachtigd, en in art: 19, waarbij aan den Koning de magt wordt gegeven, om de besluiten der Provinciale Staten te schorsen of te vernietigen.

XX. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN neemt het woord en zegt hoofdzakelijk:

« EDELMOGENDE HEEREN!

Van vele zijden zijn veelvuldige bezwaren tegen dit wets-ontwerp

in het midden gebragt. Ik zal trachten die op te lossen en wel zoo eenvoudig en beknopt mogelijk.

Ik moet beginnen met het standpunt aan te wijzen, van waar men bij de beoordeeling van het ontwerp behoort uit te gaan; en als dit standpunt wel zal zijn begrepen en juist gewaardeerd, dan vlei ik mij, dat vele der gemaakte bezwaren van zelve zullen vervallen. Bij het vaststellen der Grondwet in 1814 werd een ruime blik in het verledene geslagen, het oogenblik weinig geraadpleegd, de toekomst geheel uit het oog verloren. Het omgekeerde heeft thans plaats: men weegt het oogenblik, men raadpleegt het verledene en maakt voorzieningen voor de toekomst.

Dat standpunt van 1814 bragt mede, dat men te veel behield van het oude, dat men niet genoeg overwoog, of hetgeen men herstelde wel passende was voor de behoeften van het oogenblik, en dat men de toekomst, zoo het scheen, geheel uit het oog verloor. In 1814, verblijd dat men de kluisters van den dwingeland had afgeschud, wenschte men het verledene te herstellen, al te onberaden te herstellen. Bij het ontwerpen der Grondwet werd evenwel op de gevaarlijke gevolgen daarvan nog te goeder ure gewezen, niet geheel zonder vrucht; en van daar dat die Grondwet van 1814 mag gezegd worden als het ware eene dading te zijn tusschen de vele voorstanders van het oude en eenige weinigen, die iets nieuws vorderden. Deze laatsten stelden alle pogingen in het werk, om het oog van dat oude af te wenden, maar niet altijd met gelukkigen uitslag; en van daar is het, dat men in die Grondwet van 1814 zoovele sporen en overblijfselen vindt van de federatie, die hier tot 1798 had bestaan. Van daar die provinciën en gemeenten; van daar die zelfstandigheid van beide, die wetgevende magt van beide, die bevoegdheid, om hunne eigene inrigting te verordenen; en van daar zoovele bepalingen in die Grondwet, die de provinciën als Staten in den Staat doen voorkomen.

Het meeste van dat alles werd in de Grondwet van 1815 overgenomen, en vele van die overblijfselen kwellen ons nog heden. Daarin moet verandering komen. Maar hoe zal men die aanbrengen? Zal men op eenmaal met stoute hand alles vernietigen? Zal men de provinciën en hare zelfstandigheid eensklaps sloopen? Neen, dat zou het werk der revolutie zijn. Men heeft die ligchamen voorzigtiglijk behouden, maar de onderscheidene bepalingen dienaangaande van het nadeelige gezuiverd. Men heeft aan de provinciën het regt ontnomen, om hare inrigting zelve te regelen, maar men heeft haar de bevoegdheid gelaten, om reglementen en ordonnantiën te maken, doch het gebruik, van die bevoegdheid gemaakt, onderworpen aan het gezag der wet. Nu zal na deze wijziging der Grondwet de inrigting der provinciale en gemeente besturen door de wet zelve worden geregeld; en die wet bepalingen maken, geëvenredigd aan hetgeen men wenschte te behouden, in overeenstemming met de beginselen van den dag, om later, zoo

noodig, gewijzigd te worden naar de omstandigheden, die de toekomst zal aanbrengen. En zoo heeft men behouden wat men kon: het behondene gezuiverd, en de gelegenheid opengesteld voor latere verbetering.

Men lette op art. 5 van dit ontwerp, handelende van de verkiezingen voor de Provinciale Staten naar de bepalingen *der wet;* men leze art. 8, nu 9, waar men vindt, dat *de wet* het getal der jaarlijksche vergaderingen zal bepalen; men zie art. 14, nu 15, waarin men leest, dat *de wet* zal aanwijzen de wetten en bevelen, met welker uitvoering de Provinciale Staten belast worden; men vestige de aandacht op art. 15, nu 16, waarin bepaald wordt, dat aan de Staten de regeling en het bestuur van het provinciaal huishouden door *de wet* wordt overgelaten; op art. 18, nu 19, waarin men vindt, dat *de wet* de gevolgen regelt, die uit de schorsing of vernietiging der besluiten, aan den Koning vrijgelaten, kunnen ontstaan; op art. 21, nu 22, bepalende, dat de wijze, waarop het gezag en de magt, aan de Provinciale Staten opgedragen, worden uitgeoefend, door *de wet* wordt geregeld; op art. 22, nu 23, houdende de regeling van den werkkring der Gedeputeerde Staten door *de wet*. Ziedaar dus al de voorname punten, de Provinciale Staten betreffende, door de wet geregeld: wat al uitgebreide invloed op het provinciaal huishouden en den werkkring der Provinciale Staten wordt daardoor aan de wetgeving niet opgedragen.

Men zie art. 24, nu 25, omtrent de gemeente-besturen. Daarbij wordt de zamenstelling, inrigting en bevoegdheid dier besturen aan de regeling door *de wet* overgelaten; ook de verkiezingen van de leden van den raad geschieden, volgens datzelfde artikel, op de wijze, door *de wet* te regelen; men lette voorts op art. 26, nu 27, volgens hetwelk de besluiten dier besturen omtrent burgerlijke regtshandelingen, welke *de wet* aanwijst, aan de goedkeuring der Staten moeten worden onderworpen; eindelijk op art. 28, nu 29, houdende, dat *de wet* het opmaken der begrootingen en het opnemen en sluiten der plaatselijke rekeningen regelt.

De Provinciale Staten en gemeente-besturen zijn dus nu wezenlijk ligchamen, dienstbaar aan het uitvoerend gezag. Daarom hebben wij ons bij onze memoriën van toelichting en beantwoording beroepen op VAN HOGENDORP, die in den grond niets anders op het oog had, maar bij de instelling onderscheiden bepalingen opnam, die tot eene andere uitlegging konden leiden en ook inderdaad hebben geleid.

Wij hebben dus die provinciën en staten en gemeenten en besturen behouden, maar de wet zal alles regelen, wat die provinciën en gemeenten betreft: de wet zal de beginselen regelen van haar beheer en hare inrigting vaststellen. En nu zullen die provinciale administratiën wezenlijk zijn kleine ministeriën van binnenlandsche zaken in de bijzondere provinciën en bijzondere gemeenten, onder-

worpen aan den Koning, bij wien de uitvoerende magt berust, bewaakt door den minister van Binnenlandsche Zaken, die verantwoordelijk is voor hetgeen hij zal opdragen of toelaten, niet alleen verantwoordelijk voor hetgeen hij doet, maar ook voor hetgeen hij niet doet, niet alleen voor hetgeen hij zelf doet, maar ook voor hetgeen hij anderen laat doen. Men zie dus, of er in dat alles krenking zij van de Koninklijke magt of opheffing der ministeriële verantwoordelijkheid.

Ziedaar, Edel Mogende Heeren, het algemeen oogpunt, waaruit men dit gedeelte der Grondwet moet beschouwen. Gaan wij thans over tot de behandeling der bijzondere bezwaren, die tegen onderscheidene artikelen van dit wets-ontwerp zijn ingebragt.

In de eerste plaats heeft men aanmerking gemaakt op art. 5, luidende: «De leden der Provinciale Staten worden voor zes jaren, onmiddellijk door de ingezetenen, bezittende de vereischten, in art. (3 ontwerp III) vermeld, naar de bepalingen der wet gekozen. — De helft dier leden treedt om de drie jaren af.» Men heeft het bezwaar geopperd, dat de minderheid, niet de meerderheid zoo doende zal kunnen kiezen. Men wenscht bepaald te zien, dat de volstrekte meerderheid van stemmen zal beslissen. Ik antwoord, dat dit punt niet hier behoeft uitgemaakt te worden; hetzelfde geldt hier, wat ten aanzien van het IIIde wets-ontwerp ten opzigte van de verkiezingen voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal gold; ook toen werd dat beginsel aangeprezen, en ik antwoord op nieuw, wat toen geantwoord is geworden: de wet zal bepalen, of de volstrekte of betrekkelijke meerderheid bij de keuze zal beslissen. Wij laten het den gewonen wetgever over, maar wij geven bij ons voorloopig kies-reglement (ontwerp XII) nu reeds het voorbeeld der keuze van de volstrekte meerderheid, en wij beginnen met die bepaling voor te stellen, om tot wet te worden verheven.

Een ander bezwaar betrof art. 7 (vroeger 6): « De Koning stelt in alle provinciën commissarissen aan, met de uitvoering zijner bevelen en met het toezigt op de verrigtingen der Staten belast. Deze commissarissen zitten voor in de vergadering der Staten en in die der Gedeputeerde Staten en hebben stem in laatstgenoemd collegie. » Tegen deze bepaling zijn twee opmerkingen in het midden gebragt. De eerste was deze, dat de commissarissen des Konings in geen geval stem behoorden te hebben, noch in het collegie van Gedeputeerde Staten, noch in dat van de algemeene Provinciale Staten. De Regering heeft geantwoord, dat hun die stem in eerstgenoemd collegie niet kan worden ontzegd, en teregt, omdat dat collegie van Gedeputeerde Staten een collegie is van louter beheer en uitvoering; het vormt werkelijk eene schakel in de keten van de uitvoerende magt; en zoo is het natuurlijk, dat ook de commissaris des Konings, die de dienaar is der uitvoerende magt, eene stem däär ter plaatse moet kunnen uitbrengen. Het geldt hier niet de wetgeving of het maken van reglementen, maar het dagelijksche beheer, de dagelijksche uitvoering van zaken. Dus is het zeer regelmatig, dat die stem aan de commissarissen des Konings in de ver-

gadering der Provinciale Staten ontzegd, in het collegie van Gedeputeerde Staten verleend worde.

Maar in de tweede plaats waren er, die bepaald wenschten te hebben, welke stem men aan den commissaris des Konings in de vergaderingen der Provinciale Staten bedoelde te verleenen. Ik antwoord, ook in overeenstemming met het voorafgaande: geene, ook niet eene raadgevende stem; zulks is volstrekt niet noodig, de gouverneur is geen lid der vergadering; hij zit dáár namens den Koning voor, om de vergadering te leiden, te besturen en aanmerking te maken, waar het pas geeft; volstrekt niet om eene stem uit te brengen. En hoe kan men die bedoeling nu duidelijker uitdrukken dan zoo als hier geschied is: « Deze commissarissen zitten voor in de vergadering der Staten en in die der Gedeputeerde Staten *en hebben stem in laatstgenoemd collegie,* » derhalve, zoo als duidelijk is, niet in het eerstgenoemde.

Ik ga over tot art. 15 (vroeger 14): « De Staten worden belast met de uitvoering der wetten en koninklijke bevelen, betrekkelijk tot die takken van algemeen binnenlandsch bestuur, welke de wet zal aanwijzen, en zoodanige andere bovendien, welke de Koning goedvindt hun op te dragen. » Om de strekking en waarde dezer bepaling juist te beseffen, moet men art. 143 der bestaande Grondwet er naast leggen: « De Staten worden belast met de uitvoering der wetten opzigtelijk de bescherming der verschillende godsdienstige gezindheden en derzelver uitwendige eeredienst, het openbaar onderwijs en armbestuur, de aanmoediging van den landbouw, den koophandel, de fabrieken en trafieken, en voorts omtrent alle andere zaken, tot de algemeene belangen betrekkelijk, welke aan hen te dien einde door den Koning worden toegezonden. Bij deze tegenwoordige Grondwet is reeds het beginsel aangenomen, dat bij den Koning de uitvoerende magt berust, en ook dat de ministers verantwoordelijk zijn, en niettemin lascht men in die Grondwet in, dat al die wetten aan de uitvoering der Provinciale Staten worden opgedragen. Deze rijke lijst van onbepaalde opdragten heeft men gemeend in het tegenwoordige voorstel niet te moeten overnemen; dat artikel is van uitgebreide beteekenis; ware daarvan gebruik gemaakt, dan zou zulks ongetwijfeld tot groote verscheidenheid, om niet te zeggen verwarring, hebben geleid. Gelukkig is dat het geval niet geworden. Dat artikel is dus weggenomen, maar men heeft de behoefte gevoeld, die aanwezig is of in bijzondere gevallen kan zijn, om de uitvoering van sommige wetten of besluiten aan de Provinciale Staten op te dragen. Maar nu zal het niet zoo zeer zijn eene algemeene wet, die in zoo ruwe en onbepaalde trekken die uitvoering regelt; neen, er zullen zijn bijzondere wetten omtrent bijzondere onderwerpen, waarvan de uitvoering aan de Staten zal worden toevertrouwd. Is het niet voorzigtig, art. 143 aldus te wijzigen? Is het niet doelmatig, in het belang der provinciën zelve, en is het niet zeer doelmatig in sommige gevallen nut te trekken van die Provinciale Staten, maar dan ook telkens hunne bevoegdheid te bepalen?

En waar is nu die inbreuk op de koninklijke magt? Het nemen der benoodigde maatregelen wordt aan de Provinciale Staten overgelaten; maar zoo hun reglement of hun besluit indruischt tegen het algemeen belang of tegen de algemeene wetten, is de Koning bevoegd, dezelve buiten werking te stellen of te vernietigen. Naast die opdragt aan de Provinciale Staten staat dus de magt des Konings onbelemmerd. Maar de ministeriële verantwoordelijkheid? zegt men. Zijn de ministers daarvan ontslagen, mogen zij de oogen sluiten? Neen, zij moeten kennis dragen van de genomene maatregelen, zij moeten die beoordeelen; die reglementen zelve moeten ter beoordeeling aan den Koning worden onderworpen; en als deze ze goedkeurt, moeten de ministers de besluiten, deze goedkeuring behelzende, door hunne onderteekening voor hunne rekening nemen: ziedaar hunne verantwoordelijkheid.

Tegen art. 13 (vroeger 12) zijn ook bezwaren ingebragt. Dat artikel luidt:

«De Staten dragen jaarlijks de kosten van hun bestuur, voor zooveel het rijks-bestuur is, aan den Koning voor, die ze, ingeval van goedkeuring, op de begrooting der staatsbehoeften brengt.

«De begrooting der enkel provinciale en huishoudelijke inkomsten en uitgaven, door de Staten mede jaarlijks opgemaakt, vereischt 's Konings goedkeuring.

«Provinciale belastingen tot dekking dezer uitgaven, door de Staten aan den Koning voorgedragen, vereischen bekrachtiging door de wet.»

Men heeft in de eerste plaats opgemerkt, dat in de 1ste alinea niets dan eene fictie te vinden is, want dat dit voorschrift gewoonlijk op niets uitloopt; dat wel aan de Staten de voordragt hunner begrooting wordt overgelaten, maar dat de minister van Binnenlandsche Zaken gewoonlijk deswege beslist, en de Staten in die beslissing moeten berusten, daar al hunne opmerkingen tot niets leiden. Maar ik vraag niet, wat gebeurd is, maar wel wat de Grondwet voorschrijft; en dan ziet men hier, dat de Staten de bevoegdheid hebben, om hunne begrootingen voor te dragen. Is het nu, dat de Staten iets voordragen, hetwelk de Koning niet kan goedkeuren, dan zal die voordragt vruchteloos zijn; maar daarom is deze eerste bepaling nog geene fictie, maar wel een waarborg. Men heeft hier onderscheiden tusschen algemeene en provinciale begrootingen, tusschen de algemeene en de provinciale en huishoudelijke uitgaven. Men heeft in het oog gehouden wat werkelijk bestaat en wat regeling vordert. Men heeft de behoefte voor het bestuur der provinciën op de algemeene begrooting, de overige op de provinciale begrooting gebragt. Nu kan het wezen, dat, ter bestrijding der provinciale behoeften, provinciale belastingen gevorderd worden, en daarom leest men in de 3de alinea: «Provinciale belastingen tot dekking dezer «uitgaven, door de Staten aan den Koning voorgedragen, vereischen «bekrachtiging door de wet.»

Hier vindt men eene aanvulling van het bestaande: Aan de Pro-

vinciale Staten is thans de bevoegdheid niet gegeven, om belastingen uit te schrijven. Men heeft het tegendeel beweerd. Maar ten onregte. Bij het betoog van het tegendeel hebben wij ons beroepen op de aanteekening van den hoogleeraar THORBECKE op art. 141 der Grondwet, II, bladz. 68 volg., niet om zijn gevoelen als beslissend in te roepen, maar om te verwijzen naar wettelijke bepalingen, door hem dáár aangehaald, die aantoonen, dat dit regt vroeger hier te lande niet heeft bestaan en ook nu niet bestaat. Men zie toch art. 58 der Staatsregeling van 1801: «De wet bepaalt, welke der invoege voorz. plaatshebbende belastingen in de nationale kas, tot goedmaking der kosten van het nationaal bestuur, en welke in de respective departementale kassen tot goedmaking der huishoudelijke lasten van ieder departement gestort zullen worden: zoo dikwijls de laatstgemelde niet toereikende bevonden mogten worden, zal ieder departement het regt hebben, om, tot stijving van deszelfs kas, zoodanige departementale belasting te heffen, als hetzelve departement voor het belang van de ingezetenen meest raadzaam zal oordeelen. Doch alvorens zoodanige belasting zal kunnen worden ingevoerd, zal het departementaal bestuur gehouden zijn, dezelve aan het Staatsbewind voor te dragen, ten einde die door het wetgevend ligchaam te doen bekrachtigen: welke bekrachtiging niet geweigerd zal mogen worden, dan om redenen, dat de belasting of wijze van heffing voor de algemeene belasting schadelijk zoude zijn of strijdig bevonden worden met de bepalingen, in art. 66 vervat. De inkomsten der nationale kas niet genoegzaam zijnde tot goedmaking der gewone jaarlijksche uitgaven, legt de wet, achtervolgens artikel 40, nieuwe belastingen op, welke gelijkelijk door alle de ingezetenen der Republiek naar gelang van derzelver inkomsten gedragen zullen worden.»

Ziedaar dus destijds dit beginsel reeds aangenomen. Daarmede komen overeen artt. 64 en 65 der Staatsregeling van 1805:

«De departementale besturen zijn niet bevoegd tot het heffen van departementale belastingen, dan na alvorens daartoe te zijn geauthoriseerd door een besluit van Hun Hoog Mogende, genomen op eene stellige en uitdrukkelijke voordragt van den Raadpensionaris.

«De departementale belastingen, door de vergadering van Hun Hoog Mogende, op den voet van het voorgaand artikel vastgesteld, zullen niet mogen betreffen den doorvoer door, den uitvoer naar, of den invoer uit eenig ander departement; zullende mede de voortbrengselen van den grond of de nijverheid van andere departementen nimmer mogen worden bezwaard boven die van het departement zelve, alwaar de belasting geheven wordt.»

En dat dit denkbeeld eveneens ten grondslage werd gelegd in de Grondwetten van 1814 en 1815, kan blijken uit VAN HOGENDORP's *Bijdragen*, VIIIste deel, bladz. 306 en 307, alwaar men leest:

«Wij lezen niets in de Grondwet van eenige vaste belastingen, door de Staten der provinciën te heffen. De provinciale werken, bij art. 150

vermeld, en waarvan wij reeds het noodige hebben gezegd, vereischen slechts tijdelijke en geene vaste belastingen. De kosten van het bestuur der Staten dragen zij, volgens art. 143, aan den Koning voor, en wanneer de Koning ze goedkeurt, brengt hij ze op de begrooting der staatsbehoeften. Hoezeer de Grondwet geene vaste belastingen aan de Staten der provinciën toelaat, zoo verbiedt zij echter zulke belastingen niet. De zaak is in het midden gelaten; en wanneer de ondervinding aantoonde, dat zulke belastingen noodig en nuttig waren, zouden zij kunnen worden ingevoerd *bij de wet*. Iets van dien aard is geschied bij de wet van den 12den Julij 1821, art. 14. Daarbij zijn zes opcenten van eenige algemeene belastingen, op de heffing en opbrengst in iedere provincie, aan de Staten derzelve toegelegd. Deze provinciale kas moet dienen, om eenige algemeene en nationale uitgaven daaruit goed te maken, omdat men geoordeeld heeft, dat deze uitgaven met beter overleg en meer zuinigheid door de Provinciale Staten zouden gedaan worden. Op dezelfde wijze zou men zekere belastingen aan de Staten der provinciën kunnen vergunnen, om de kosten van hun bestuur daaruit te vinden. Deze kosten zouden desniettemin door de Kroon moeten worden goedgekeurd, op de begrooting gebragt en door de Staten-Generaal ingewilligd worden. Even zoo behooren thans ook de algemeene uitgaven, volgens de wet van den 12den Julij 1821, aan de Provinciale Staten toevertrouwd, op de begrooting der staatsbehoeften gebragt te worden. Zulke algemeene uitgaven dienen evenzeer bij de Staten-Generaal bekend en door hen ingewilligd te zijn als de kosten van het provinciale bestuur. Maar de penningen, tot alle de gemelde kosten vereischt, kunnen aan de Staten der provinciën ter hand gesteld worden, hetzij uit de schatkist, hetzij uit opcenten in hunne provinciën. De Grondwet laat het eene en andere toe, en dit alleen staat vast bij dezelve, dat de uitgaven moeten gebragt worden op de begrooting en ingewilligd door de Staten-Generaal.»

Ziedaar een groot verschil tusschen de huishouding der provinciën en die der gemeenten: eene mindere bevoegdheid voor de Provinciale Staten dan aan de gemeente-besturen verleend. Men dwaalt dus, wanneer men uit de bepalingen, ten opzigte der gemeenten vastgesteld, redeneert, om te bewijzen, wat voor de provinciën regt is, want er is te dezen opzigte een groot onderscheid tusschen beide.

Zullen wij nu de wetgevende magt der Provinciale Staten uitbreiden? Neen, want wij zijn op weg, om langzamerhand die afzonderlijke huishoudingen te sloopen, om tot één enkel huishouden te geraken. Men werpt ons de bepaling van art. 148 der tegenwoordige Grondwet tegen, luidende: «De Staten dragen aan den Koning voor het onderhouden en aanleggen van zoodanige werken, als zij voor het belang van hunne provincie nuttig oordeelen. Zij kunnen de middelen daarbij voordragen, om daarin geheel of ten deele ten koste der provincie te voorzien. Ingeval van goedkeuring wordt aan hen het bestuur der werken en de

beheering der penningen opgedragen, onder de verpligting tot rekening en verantwoording.» Dat artikel is een nieuw artikel der Grondwet van 1815. Het voegt niet volkomen in het geheel, maar was bestemd, om de in 1814 gemaakte bezwaren op te heffen en de gelegenheid te openen tot het bijeenbrengen van bijzondere provinciale fondsen, ten dienste van den waterstaat, de bruggen en wegen der provincie.

«Kan dan nu,» vraagt de hoogleeraar THORBECKE op artikel 148, «op grond van ons artikel, eene provinciale belasting enkel bij besluit «der Staten, goedgekeurd door den Koning, worden opgelegd?» en zijn antwoord luidt: «Neen! zoo het waar is, dat de voorgedragene «middelen, van Koningswege goedgekeurd, even als de uitgaven op «de begrooting van het Rijk moeten voorkomen. En wordt dit niet «door het verband tusschen de begrooting van uitgaven en die der «middelen volstrekt gevorderd? Wanneer de provinciale uitgaven van «het Rijk vaststelling door de wet behoeven, geldt bij de provinciale «middelen gewis de eigen regel.» Vergelijk artt. 216, 217 en 223.

Deze voordragt heft allen twijfel op door de bepaling: «Provinciale belastingen tot dekking dezer uitgaven, door de Staten aan den Koning voorgedragen, vereischen bekrachtiging door de wet.»

Maar wat zal er dan gezegd worden, vraagt men mij, van zoodanige belastingen, die evenwel hier en daar reeds zijn uitgeschreven? Ik kan niets anders antwoorden dan dit: men haaste zich zoo spoedig mogelijk, wat onregelmatig is en geacht kan worden den stempel van onwettigheid te dragen, te verbeteren, door tot den regelmatigen wettigen weg terug te keeren.

Ik ga over tot art. 16 (vroeger art. 15):

«Aan de Staten wordt de regeling en het bestuur van het provinciale huishouden door de wet overgelaten.

«Behoudens de voorschriften in art. 141, moeten alle zoodanige reglementen en verordeningen, als zij voor het provinciaal belang noodig oordeelen te maken, aan de goedkeuring van den Koning worden onderworpen.

«Zij zorgen, dat de doorvoer en de uitvoer naar, en invoer uit andere provinciën geene belemmering ondergaan.»

Men heeft opgemerkt, dat de eerste alinea, houdende, dat de regeling en het bestuur van het provinciaal huishouden door de wet aan de Staten wordt overgelaten, de vrees doet geboren worden, dat die regeling hun geheel zal worden ontnomen; men vreest, dat deze beschikking tot beperking dier regeling door de wet zal leiden en die eindelijk tot niet zal doen afdalen. In het 144ste artikel der tegenwoordige Grondwet leest men: «Aan de Staten wordt geheel en al overgelaten de beschikking en de beslissing van alles, wat tot de gewone inwendige politie en oeconomie behoort.» Maar nu hebben wij de Provinciale Staten geplaatst onder de beschikking der wet, en wij hebben het gebiedend voorschrift: «Aan de Staten wordt de regeling

en het bestuur van het provinciaal huishouden overgelaten, » aan den wetgever ten pligt gegeven. Het denkbeeld is in beide bepalingen door hetzelfde woord *overlaten* uitgedrukt. Maar in de tweede alinea wordt aan den gewonen wetgever de bevoegdheid ontzegd, om zich te mengen in alle zoodanige reglementen en verordeningen, als de Staten voor het provinciaal belang noodig oordeelen te maken; daarvoor is slechts de goedkeuring des Konings noodig. Wij hebben hier dus inderdaad de denkbeelden en bedoelingen der bestaande Grondwet zooveel mogelijk behouden; alleen hebben we voor verduidelijking en verbetering der uitdrukkingen gezorgd, zonder eenige inbreuk te maken op hetgeen aan de Staten overgelaten was. Wij hebben de bemoeijing van de wet ingeroepen, doch haar voorgeschreven, wat zij eerbiedigen, *overlaten* moet.

En nu vraagt men: wat beteekent dat woord *zoodanige?* Ik antwoord: Juist hetzelfde als in art. 144 der tegenwoordige Grondwet: « Alle *zoodanige* reglementen en ordonnantiën, als zij voor het provinciaal belang noodig oordeelen te maken, moeten » enz. Geheel op dezelfde wijze leest men hier: « Behoudens de voorschriften in art. 141, moeten alle *zoodanige* reglementen en verordeningen, als zij voor het provinciaal belang noodig oordeelen te maken, » enz. Waar is hier duisterheid of dubbelzinnigheid? Alle zoodanige reglementen, welke zij ook zijn. Het is waar, men had kunnen schrijven: *al de* reglementen; welligt ware zulks beter geweest, maar de zin is geheel dezelfde.

Wat art. 19 (vroeger 18) betreft, luidende: « De Koning heeft het vermogen, de besluiten der Staten, die met de wetten of het algemeen belang strijdig zijn, te schorsen of te vernietigen. De wet regelt de gevolgen. »; dat artikel verbetert art. 147 der tegenwoordige Grondwet, hetwelk wij aanvankelijk onveranderd hadden laten staan: « De Koning heeft het vermogen, de besluiten der Staten, die met de algemeene wetten of het algemeen belang strijdig mogten zijn, te schorsen en buiten effect te stellen. » Vooreerst las men dáár: schorsen *en* buiten effect stellen; er moest eene keuze zijn, daarom: schorsen *of* buiten effect stellen. In de tweede plaats meende men, dat er tusschen schorsen en buiten effect stellen niet veel onderscheid bestond; *vernietiging* moest er kunnen plaats hebben, en daarom schreef men: « te schorsen of te vernietigen » Wij voegen er bij: « *De wet regelt de gevolgen.* » — Daardoor worden vele bezwaren opgeheven, uit het gemis dier bepaling voortvloeijende; art. 147 toch geeft aan den Koning wel de bevoegdheid, die besluiten te schorsen en buiten effect te stellen, maar bepaalt niet, welk het gevolg daarvan zal wezen; hoe dan eene uitkomst zal worden verkregen Het regt, om het buiten effect gestelde besluit te verbeteren, door een ander te vervangen, is bij art. 147 niet aan de Kroon verleend; van voorschrift ter verbetering te geven zwijgt het artikel evenzeer. Daaruit zijn moeijelijkheden, zelfs verkeerdheden voortgevloeid. Deze moeten worden voorgekomen; en

daartoe dit gewigtige punt geregeld. Bij de Grondwet zelve kan dit niet geschieden, omdat die besluiten zeer verschillende zijn van aard en strekking; en omdat even verscheiden kunnen zijn de redenen, waarom zij worden geschorst of vernietigd. Daarom is de regeling daarvan opgedragen aan de wet. Die woorden bedoelen alleen de gevolgen *der schorsing of vernietiging*, niet de gevolgen *der geschorste of vernietigde besluiten;* deze kunnen geene gevolgen te weeg brengen. De commissie van 17 Maart had de volgende redactie in art. 127 voorgesteld: «De magt des Konings, om de besluiten der Staten, die met de algemeene wetten of het algemeen belang strijdig mogten zijn, te schorsen of te vernietigen, wordt bij de wet geregeld.» Ik was lid der commissie, die dat voorstelde, en echter moet ik hier als bestrijder van die redactie optreden. Neen! niet de magt des Konings moet geregeld worden bij de wet; hij heeft de uitvoerende magt, en de Provinciale Staten zijn ondergeschikt aan hem; hij moet het regt en de bevoegdheid hebben, om de besluiten der Staten te beoordeelen, en die, welke met het algemeen belang strijdig zijn, te schorsen of te vernietigen. Hij moet daarin zijne overtuiging volgen. De wetten liggen dáár; maar men kan de gevallen niet omschrijven, noch voorschriften geven of voorzien, wanneer de Koning of de ministers van oordeel zullen moeten zijn, dat die besluiten met die wetten in strijd zijn. Dat is een subjectief gevoelen, dat vooruit niet geregeld noch aan banden kan worden gelegd. Dat regt en het gebruik, daarvan te maken, moeten alleen door de Grondwet verzekerd, door de gewone wet noch beperkt noch belemmerd worden; — maar wanneer van dat regt is gebruik gemaakt, dan moeten de gevolgen daarvan geregeld worden door de wet.

Art. 23 (vroeger 22) luidt: «De Staten benoemen uit hun midden een collegie van Gedeputeerde Staten, waaraan, volgens regels, door de wet te stellen, de dagelijksche leiding en uitvoering van zaken worden opgedragen, en zulks hetzij de Staten zijn vergaderd of niet.» Er zijn er in deze Vergadering, die dit collegie geheel wenschen te hebben opgeheven; er zijn er, die hetzelve door den *conseil de préfecture* van den Franschen Keizer willen hebben vervangen. De laatsten vernietigen de geheele provinciale vertegenwoordiging, de eersten vorderen het onmogelijke.

De uitvoering der wetten en besluiten toch, aan de Provinciale Staten opgedragen, vordert niet altijd het maken van reglementen of vaststellen van algemeene verordeningen; maar bestaat het meest in het onderzoeken en beoordeelen van bijzondere gevallen, in het plegen van op zich zelve staande handelingen, in het gevolg geven aan bepaalde bevelen. De provinciale belangen vorderen dagelijksch toezigt, en de koninklijke bevelen gereede uitvoering. Daartoe is de talrijke vergadering der Provinciale Staten noch geschikt, noch bekwaam. Deze kan zich alleen bezig houden met het maken der reglementen

en het regelen der algemeene belangen van de provincie; maar de dagelijksche uitvoering en het beleid der zaken, de behartiging van bijzondere belangen moeten worden opgedragen aan een blijvend collegie, door die Staten zelven uit hun midden gekozen.

Maar, zegt men, wie zal daarvan lid willen zijn, en zich blootstellen aan het gevaar van niet weder te worden ingekozen? Wij antwoorden: even gereedelijk als tot nu toe zal men ook voortaan de leden der Gedeputeerde Staten vinden. Zij, die gedurende zes jaren in die betrekking bewijzen van belangstelling, ijver en bekwaamheid hebben gegeven, zullen ongetwijfeld, als zij niet te zeer in jaren geklommen zijn, herkozen worden. In het belang der provinciën en van het Rijk moet deze schakel van het uitvoerend gezag blijven vastgesteld.

Omtrent art. 25 (vroeger 24) heeft men aangedrongen op de openbaarheid der zittingen van de gemeente-raden. Openbaarheid, zegt men, is in alle takken van bestuur noodig. In het algemeen is inderdaad die openbaarheid noodig en nuttig; maar waar het de huishoudelijke belangen, de dagelijksche regeling van zaken, soms de verzoeken van bijzondere personen en dergelijke kleinigheden geldt, is dikwerf die openbaarheid niet wenschelijk of raadzaam. Of intusschen het stelsel van openbaarheid ook overgebragt zal kunnen worden op de vergaderingen der gemeente-besturen, dit willen wij aan de wijsheid des wetgevers hebben overgelaten. Het is niet verboden te bepalen, dat de zittingen, ook der gemeente-raden, openbaar zullen zijn. Wij zijn hier dus niet ontrouw aan het beginsel, dat wij voorstaan; maar wij schrijven voor, waar het zonder gevaar geschieden kan; wij laten vrij, waar wij zulks niet willen beslissen. En wat betreft hetgeen men heeft aangevoerd, dat, bij gemis dier openbaarheid, de leden der gemeente-raden soms ten onregte worden miskend, zelfs door de drukpers zijn aangerand, moet ik antwoorden, dat de Grondwet niet voor individuen, maar voor het algemeen wordt gemaakt.

De keuze der burgemeesters zou, volgens sommigen, vooral ten platten lande, moeten uitgaan van de gemeente-raden of ten minste uit dien raad moeten worden gekozen: geen van beiden mag worden aangenomen. De burgemeesters zijn commissarissen des Konings in hunne gemeenten, even als de gouverneurs zijn commissarissen des Konings in de provinciën: de Koning moet dus de keuze hebben van hen, die hem in de gemeenten zullen vertegenwoordigen.

Die keuze mag door beperking niet vernietigd worden. De ondervinding leerde buitendien menigmalen, dat niet slechts ten platten lande, maar ook in steden eene goede keuze van eenen burgemeester uit den gemeente-raad onmogelijk, uit de gemeente zelve hoogst moeijelijk te doen was: vooral ook, omdat velen zich van het aanvaarden van die moeitevolle betrekking verschoonen.

Eindelijk heeft men omtrent dit artikel ook opgemerkt, dat het niet

billijk is, dat, bij de vereischten, om kiezer eener gemeente te zijn, ook niet de gemeente-lasten in aanmerking worden genomen. Dit is echter onmogelijk bevonden, omdat de gemeente-lasten op verschillende plaatsen zeer verschillend worden geheven, en alzoo eene algemeene bepaling, te dien aanzien gemaakt, niet algemeen zou kunnen werken; op de eene plaats voor-, op de andere nadeel aanbrengen.

De Regering heeft gemeend voldoende reden aan te treffen, om hier de belasting-som op de helft te bepalen.

Aangaande art. 27, vroeger 26, luidende: «De besluiten der gemeente-besturen, rakende de beschikking over gemeente-eigendom en zoodanige andere burgerlijke regtshandelingen, welke de wet aanwijst, alsmede de begrootingen van inkomsten en uitgaven, worden aan de goedkeuring der Provinciale Staten onderworpen,» heeft men gevraagd, of hier de algemeene Provinciale Staten dan wel de Gedeputeerde Staten bedoeld werden. Men heeft zelfs het verlangen in deze Kamer geuit, dat de Grondwet telkens zou aanwijzen, wanneer de vergadering der Provinciale en wanneer de Gedeputeerde Staten zouden moeten handelen. De Regering heeft zoodanige doorgaande onderscheiding noch raadzaam, noch noodig gekeurd. De aard der gevorderde bemoeijingen zal steeds gereedelijk de bevoegdheid regelen. Geldt het algemeene beschikkingen, het uitoefenen der wetgevende magt, de algemeene regeling van de provinciale huishouding, zoo zal de algemeene vergadering der Provinciale Staten werkzaam moeten zijn; maar geldt het alleen zaken van uitvoering en toepassing of dagelijksch beheer of bijzondere beschikkingen, dan zullen de Gedeputeerde Staten moeten handelen. Naar dezen regel lijdt het geen twijfel, of de goedkeuring, in art. 27 gevorderd, moet van de Gedeputeerde Staten worden gevraagd.

Ziedaar, Edel Mogende Heeren, zoo beknopt het mij mogelijk was, de verschillende gemaakte opmerkingen beantwoord. Ik bid u, wikt en weegt uwe bezwaren en mijne oplossingen; gaat vooral het tijdstip na, waarop wij ons bevinden en het doel, dat wij beoogen. Wij wenschen zoo weinig mogelijk af te breken, zooveel mogelijk te behouden, *al* het nadeelige onkruid uit te roeijen, *al* de vergiftige kruiden te dooden, die reeds zooveel nadeel hebben te weeg gebragt, maar de heilzame planten zelve te bewaren, te begunstigen. De *wet* moet de grond van alles zijn, alle willekeur uitsluiten. Wij willen eenheid, zamenhang, vastheid. En zoo hebt ge nu de provinciën, de provinciale vertegenwoordiging, de provinciale wetgevers en bestuurders, allen geplaatst onder het oog des Konings en het gezag der wet. De Koning beschermt, zijne ministers waken en zijn verantwoordelijk. - Ziedaar nu ook uwe gemeente-besturen: geregeld door die wet, onder het toezigt der Provinciale Staten, bewaakt door de ministers, ondergeschikt aan den Koning en niettemin wetgevers in hun gebied, beschikkers over hun eigen huishouden.

Dwaal ik zoozeer, wanneer ik beweer, dat de gemaakte bezwaren

voornamelijk daaruit voortspruiten, dat men enkele bijzonderheden op zich zelve, niet geheel in zijnen zamenhang heeft beoordeeld? Meerdere verbeteringen kunnen er nog door den wetgever in de provinciale gemeentelijke inrigtingen worden aangebragt, maar hij zij daarin voorzigtig, opdat hij in zijn ijver het doel niet voorbijstreve.»

XXI. De heer VAN PANHUYS: «Ik acht mij verpligt te kennen te geven, dat de bezwaren, die ik tegen de 2de alinea van art. 12 en de bepalingen van art. 19 in het midden heb gebragt, door de rede des ministers niet zijn opgeheven.

De heer minister is mij voorgekomen ten onregte te veronderstellen, dat wij ten opzigte der provinciale belastingen iets anders verlangen, dan hetgeen thans bestaat. Zijne Excellentie heeft betoogd, dat bij de bestaande Grondwet niet uitdrukkelijk aan de Provinciale Staten de magt is gegeven, om belastingen uit te schrijven; dat dit ook het gevoelen is van den hoogleeraar THORBECKE, en dat de graaf VAN HOGENDORP van meening is, dat het punt bij de Grondwet in het midden is gelaten, zoodat de gewone wetgeving er alleen in kan voorzien. Welnu, dat is ook mijn gevoelen. Wat thans de gewone wetgeving alleen kan doen, wensch ik, dat ook in de toekomst plaats hebbe. Wat de wet van 14 Junij 1821 gedeeltelijk heeft gedaan, zou ik wenschen, dat voortaan eene algemeene wet deed, dat is, regelen stellen ten aanzien der provinciale belastingen, gelijk volgens art. 28 van het ontwerp zal geschieden voor de belastingen in de gemeenten.

Ik blijf de voorgedragene bepaling afkeuren. Iedere, ook de kleinste provinciale belasting zal nu bekrachtiging vereischen door de wet. Welk een omslag, belemmering en vertraging! Eene algemeene wet zal nu niet meer gemaakt mogen worden. Reeds vloeit dit voort uit de stellige bewoordingen der bestreden alinea, want deze spreekt alleen van belastingen, aan den Koning *door de Staten* voorgedragen, en bezigt het woord *bekrachtiging*, hetwelk het denkbeeld eener voorafgaande algemeene wet uitsluit. Maar bovendien, alleen voor de *plaatselijke* belastingen belooft de Grondwet eene algemeene wet. *Qui dicit de uno, negat de altero*, en zoo zal het niet mogelijk zijn, al is de behoefte daaraan naderhand nog zoo groot, voor de *provinciale* belastingen zoodanige wet te maken.

Wat aangaat het tweede punt, dat van het schorsen en vernietigen van de besluiten der Staten, is de gegeven opheldering mij evenmin bevredigend toegeschenen. Alleen *de gevolgen* der schorsing en vernietiging, gelijk ik heb vernomen, zullen bij de wet geregeld worden, niet het regt zelf. Zoo zal dan nog bij voortduring een besluit der Gedeputeerde Staten, in zake van belasting, militie en schutterijen, een besluit, met eene regterlijke uitspraak gelijkstaande, kunnen worden geschorst en vernietigd; zoo zal het bezwaar, dat wij

vroeger zoozeer deden gelden, en waarom wij de voordragt nopens de bezwaarschriften verwierpen, steeds blijven bestaan.

De gegeven inlichtingen, ik herhaal het, hebben de bedenkingen, die bij mij tegen de aanneming van het ontwerp bestonden, niet opgeheven.»

XXII. De heer VAN GOLTSTEIN zegt: «Twee bedenkingen zijn bij mij gerezen ten aanzien van hetgeen door den minister van Binnenlandsche Zaken is gezegd. De eerste bedenking betreft de overdragt van een deel der uitvoerende magt des Konings bij de wet aan de Provinciale Staten. De uitvoerende magt behoort aan den Koning: daarop wordt echter eene gewigtige inbreuk gemaakt, wanneer het aan de wet wordt overgelaten, om te beslissen, in hoeverre de uitvoerende magt bij den Koning zal blijven berusten. Doch dit is het punt niet, waarop ik thans eigenlijk wilde nederkomen. Het is, afgescheiden hiervan, nog de vraag, of het aangenomen stelsel inderdaad doelmatig zal zijn. Het stelsel is. de uitvoerende magt bij den Koning, uitgeoefend door de ministers, en deze verantwoordelijk; en dat stelsel wordt niet verbroken, zegt men, als aan de Provinciale Staten een deel der uitvoerende magt wordt toevertrouwd, want aan den Koning is het regt verleend, om de besluiten der Staten te schorsen of te vernietigen. Maar nu vraag ik: Is door dit laatste alleen het stelsel ongeschonden bewaard? Is daardoor de behoorlijke uitvoering der wetten verzekerd? En ik moet op die vraag een ontkennend antwoord geven. Zulks is wel mogelijk, indien de Staten van de door hen genomen besluiten steeds mededeeling doen aan de Regering, gelijk zij verpligt zijn; maar het is niet mogelijk, wanneer zij zich daarvan onthouden; dan is is het stelsel verbroken, en er is geene mogelijkheid, om zorg te dragen, dat zij inderdaad aan die verpligting voldoen.

Mijne tweede bedenking betreft hetzelfde punt als het door den vorigen spreker aangeroerde. Door den minister van Binnenlandsche Zaken is gezegd: *alle* besluiten der Provinciale Staten kunnen door den Koning geschorst worden, en de wet regelt de gevolgen; dus ook besluiten in eene zaak van bijzonderen aard, als bijv. ten aanzien van een beklag omtrent den aanslag eener belasting. Wat volgt hieruit? Dat de minister van Finantiën, die met de uitvoering der belastingwetten belast is, en van wien de beslissing omtrent den aanslag, waartegen men is opgekomen, is uitgegaan, in het laatste ressort regter zal zijn in zijne eigene zaak. Ziedaar eene zwarigheid, die vroeger was opgerezen, die men hoopte, dat nu zou zijn weggeruimd, maar die daarentegen ten volle is blijven bestaan. Zonderling genoeg is dit, nadat bij het oorspronkelijke ontwerp van Grondwet van de commissie van den 17den Maart daarin was voorzien. Want wij lezen dáár in art. 127: «De magt des Konings, om de besluiten der Staten, die met de algemeene wetten of het algemeen belang strijdig mogten zijn, te

schorsen of te vernietigen, wordt bij de wet geregeld.» Dus was het volgens die bepaling aan de wet overgelaten te beslissen, hoeverre inderdaad de magt des Konings kon gaan. Thans is die werking der wet zoodanig beperkt, dat zij zich niet zooverre zal kunnen uitstrekken en alleen de gevolgen zal kunnen regelen. Het bezwaar, dat vroeger bestond, is dus inderdaad blijven bestaan.»

XXIII. De heer DE MAN: «De voorlaatste spreker (de heer VAN PANHUYS) heeft volkomen mijne meening uitgedrukt; zijn betoog komt mij voor beslissend te zijn; nog iets wil ik er bijvoegen, hetgeen wel, ook in het oog van den minister, afdoende zal zijn; ik wil mij beroepen op hetzelfde gezag, waarvan hij zich bediende, en daarvan de beslissing laten afhangen. — Tot verdediging van zijn stelsel, dat eene wet noodig is tot bekrachtiging van iedere belasting, die de provinciale vertegenwoordiging vaststelt, haalde de minister aan de bepaling van art. 58 der staatsregeling van 1801: maar wat lezen wij dáár? «Ieder departement zal het regt «hebben, om tot stijving van deszelfs kas zoodanige departementale «belasting te heffen, als hetzelve departement voor het belang der «ingezetenen meest raadzaam zal oordeelen. Doch alvorens zoodanige belas«ting zal kunnen worden ingevoerd, zal het departementaal bestuur ge«houden zijn dezelve aan het staatsbewind voor te dragen, ten einde die «door het wetgevend ligchaam te doen bekrachtigen: *welke bekrachti«ging niet geweigerd zal mogen worden, dan om redenen, dat de «belasting of wijze van heffing voor de algemeene belasting schade«lijk zoude zijn of strijdig bevonden worden met de bepalingen, in «art.* 66 (verbod, om den uit-en doorvoer te belemmeren) *vervat.*»

In die laatste woorden ligt volledig het stelsel van mij en mijne vrienden. Neemt de minister die bepaling voor de zijne, — en hij doet het, door ze aan te halen, — dan erkent hij, dat alles, wat te buiten gaat het doel, om botsing met het algemeene belasting-stelsel te beletten, ook buiten de beschikking van den gewonen wetgever moet blijven. — Datgene, wat de staatsregeling van 1801 grondwettig bepaalde, willen wij in de algemeene wet op de provinciale belastingen hebben opgenomen.»

XXIV. De heer GEVERS VAN ENDEGEEST zegt, dat hij met welgenoegen de rede van Zijne Excellentie den minister heeft aangehoord en het alleen betreurde, dat daarin nu en dan een geest van centralisatie doorstraalde, welke geest voorzeker een van die onkruiden van den tegenwoordigen staat van zaken is, waarvan de minister gesproken heeft. Het zou hem genoegen doen, zoo mogelijk dit wets-ontwerp aan te nemen. Evenwel moet hij, alvorens daartoe te kunnen overgaan, den minister op één bezwaar wijzen, welks oplossing hij van Zijne Excellentie te gemoet ziet. Hij leest in art. 27: «De besluiten der gemeentebesturen, rakende de beschikking over gemeente-eigendom en zoodanige andere burgerlijke regtshandelingen, welke de wet aanwijst, alsmede de

begrootingen van inkomsten en uitgaven, worden aan de goedkeuring der Provinciale Staten onderworpen.» Men zal moeten erkennen, dat onder de hier bedoelde zaken ook begrepen zijn kleine loopende zaken; zaken, die inderdaad bezwaarlijk aan de Provinciale Staten kunnen worden ter beslissing opgedragen. Volgens art. 23 evenwel zullen deze Staten een collegie van Gedeputeerde Staten benoemen, waaraan, volgens de regels, door de wet te stellen, de dagelijksche leiding en uitvoering van zaken zal worden opgedragen; en nu meent de spreker, dat de magt, bij art. 27 aan de Provinciale Staten verleend, gedeeltelijk zal moeten komen in handen der Gedeputeerde Staten. Want, indien dit niet kan, dan zal er veel aan de Gedeputeerde Staten onttrokken zijn, dat eene spoedige afdoening vereischt; een geregelde gang der werkzaamheden van de Provinciale Staten wordt alsdan onmogelijk, alzoo die groote vergadering dan dikwijls over eene menigte kleine belangen zal moeten beschikken. Het is dit punt, waaromtrent de spreker eenige inlichting wenscht te erlangen.

XXV. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN neemt andermaal het woord en zegt hoofdzakelijk:

«EDEL MOGENDE HEEREN!

Vergunt mij ten aanzien van art. 13 van dit ontwerp nogmaals op te merken, dat het regt, om belastingen uit te schrijven, noch onder de vroegere departementale besturen aan deze, noch na 1813 aan de Provinciale Staten is opgedragen geweest. Het zou dus eene nieuwigheid zijn, zulks nu te bepalen, en eene uitbreiding van de magt der Provinciale Staten, die geenszins in onze bedoeling kan liggen, daar wij streven naar centralisatie, niet van uitvoering, gelijk een geacht lid uit Zuid-Holland scheen te vreezen, maar naar centralisatie van wetgeving. Daarom hebben wij aan de provinciale en gemeente-besturen, wat de uitvoering betreft, ruime vrijheid gelaten, onder het toezigt des Konings en de waakzaamheid der ministers, opdat ze niet bloot zouden staan aan zoodanige bemoeizucht, die meer en meer veld won en niet zelden tot de kleinste bijzonderheden afdaalde. Neen, veel moet aan de provinciale en gemeente-besturen worden overgelaten, maar de beginselen, waarnaar door hen bestuurd zal moeten worden, zullen niet meer door van hen zelven uitgegane reglementen, maar door de wet vastgesteld worden. Het is dus alleen naar eenheid van wetgeving, dat de tegenwoordige Regering streeft, en dien-overeenkomstig heeft zij in art. 13 van dit ontwerp hetzelfde beginsel opgenomen, dat reeds in art. 58 der staatsregeling van 1801 eene plaats vond; zij heeft daarbij gezorgd, dat de bevoegdheid van den wetgever, die in dat 58ste artikel zeer beperkt was, dit thans niet meer zal zijn. Die bevoegdheid moest uitgebreid worden, want anders zou iedere door de Provinciale Staten voorgedragen belasting, met uitzondering van slechts enkele bepaalde gevallen, goedgekeurd moeten worden. De beginselen, waarvan de Provinciale Staten daarbij

uitgingen, zouden verkeerd kunnen zijn, de daarbij voorgeslagen wijze van verdeeling en heffing zou zeer drukkend kunnen wezen, en in zoodanige gevallen moet de wetgever zijne goedkeuring kunnen weigeren. Met de rijks-belastingen moeten de provinciale belastingen een gelijken tred houden, en daarom moet het onderzoek en de beoordeeling van den wetgever niet belemmerd, niet beperkt worden. Nu hebben wij hier voorgesteld, om bijzondere provinciale belastingen verkrijgbaar te maken. Zoodanige belasting was thans niet te verkrijgen, maar volgens de nu voorgedragen bepaling zal de provinciale belasting niet alleen van algemeenen, maar ook van bijzonderen aard kunnen zijn. Dit art. 13 verbiedt niet, dat er eene wet worde vastgesteld, als die van 14 Junij 1821, eene wet, waarbij wordt toegestaan het heffen van opcenten op de algemeene belasting door de provinciën, ten nutte dier provinciën; maar het artikel stelt tevens den weg open, om eene zoodanige provinciale belasting uit te schrijven, die, op zich zelve staande, uitsluitend in deze of gene provincie geheven zal worden. Vrees voor gemis aan regelmatigheid kan hier alzoo geene zwarigheid uitmaken, want in de provinciale behoeften zal op eene zeer regelmatige wijze kunnen voorzien worden door eene algemeene wet en alleen dan zal men tot eene bijzondere provinciale belasting behoeven over te gaan, wanneer de provinciale belangen, waaraan nimmer moet worden te kort gedaan, dit vorderen. De 3de alinea van art. 13 zal geen hinderpaal zijn voor de daarstelling der verlangde algemeene wet.

Wat art. 15 betreft, ik zal hetgeen daaromtrent reeds door mij gezegd is, niet herhalen. Ik meen aangetoond te hebben, dat hier verbeterd wordt hetgeen in art. 143 der bestaande Grondwet bepaald is: ik heb te kennen gegeven, dat de opdragt van uitvoering aan de Provinciale Staten van algemeenen en van bijzonderen aard zal kunnen zijn en ik heb opgemerkt, dat die uitvoering altijd zal plaats hebben onder het toezigt des Konings en het oog, zoowel als de verantwoordelijkheid, des ministers, en dat de Koning altijd de bevoegdheid zal hebben, om de besluiten der Provinciale Staten te schorsen en te vernietigen. De wet, die de gevolgen der schorsing en vernietiging zal regelen, zal dan, waar de aard der zaak dit medebrengt, voorschrijven, waar en hoe de verbetering van het afgekeurde zal kunnen worden verkregen. Hier wordt, dit toonde ik aan, geene inbreuk gemaakt op het koninklijk gezag, maar dat gezag veeleer in bescherming genomen.

Art. 19 zegt: « De Koning heeft het vermogen, de besluiten der Staten, die met de wetten of het algemeen belang strijdig zijn, te schorsen of te vernietigen. De wet regelt de gevolgen. » Ik heb reeds betoogd, dat hier in het algemeen van alle besluiten gesproken wordt. Men heeft hiertegen opgemerkt, dat de Provinciale Staten ook regterlijke beslissingen nemen, en deze te vernietigen, zeide men, kan alleen behooren tot de bevoegdheid der regterlijke magt of der administrative regtsmagt. Neen, de Koning moet de bevoegdheid hebben, om alle besluiten der Staten, zoo

daarbij eene schending van het algemeen belang of der wetten plaats heeft, te schorsen en te vernietigen; maar mogt het zoodanige besluiten gelden, die van regterlijken aard zijn, dan zal de wet, die de gevolgen der schorsing of vernietiging moet regelen, de nadere beslissing kunnen opdragen aan de regterlijke magt. Voor alle gevallen zal die wet eene behoorlijke uitkomst geven. De wetgever zal waken, zoowel voor de onschendbaarheid der regterlijke magt, als voor de onschendbaarheid der belangen van de ingezetenen.

Met betrekking tot artt. 27 en 28 is de vraag gedaan, of de bemoeijingen, waarvan däär gewaagd wordt, tot de bevoegdheid der Gedeputeerde Staten, dan wel tot die der algemeene Provinciale Staten behooren zullen. Ik antwoord, dat de beoordeeling der besluiten van gemeente-besturen, rakende beschikking over gemeente-eigendom, van andere bij de wet aangewezen regtshandelingen, van gemeentelijke begrootingen en van de invoering, wijziging of afschaffing van plaatselijke belastingen, tot den werkkring der Gedeputeerde Staten zullen behooren. Zijn het onderwerpen van betrekkelijk minder gewigt, even als die, waarvan art. 27 spreekt, dan zal de goedkeuring der Provinciale Staten genoegzaam zijn; maar geldt het invoering, wijziging of afschaffing van plaatselijke belasting, dan zal de goedkeuring des Konings noodig wezen en zullen de Gedeputeerde Staten alleen advys geven. »

XXVI. De heer FABER VAN RIEMSDIJK herinnert, dat de minister van Binnenlandsche Zaken de bedenking, dat art. 15 van het ontwerp inbreuk zal maken op de uitvoerende magt des Konings, meende op te lossen, door te wijzen op de bepaling, dat de Koning de besluiten der Provinciale Staten zal kunnen schorsen en vernietigen. De minister meende, dat de gansche uitvoerende magt inderdaad bij den Koning verblijven zou, omdat hij de besluiten, die tot uitvoering strekken, wanneer zij met zijne inzigten strijden, zal kunnen schorsen of vernietigen. Maar de vraag blijft, of de Koning, krachtens de uitvoerende magt, hem gegeven, alsdan zelf een nieuw besluit van uitvoering zal kunnen uitvaardigen, en deze vraag zal wel ontkennend beantwoord moeten worden. Immers, de wet zal zonder beperking bepalen, dat de uitvoering van wetten en bevelen betrekkelijk dezen of genen tak van binnenlandsch bestuur aan de Provinciale Staten wordt opgedragen, en het gevolg daarvan zal dus zijn, dat het algemeen bestuur nimmer voor die uitvoering zal kunnen optreden en dat zij geheel en al aan den Koning ontnomen is. De Koning zal dus, het is waar, een besluit van uitvoering kunnen schorsen of vernietigen, maar hij zal nimmer uitvoering kunnen bevelen, en de ministers zullen alzoo wel verantwoordelijk zijn voor de schorsing van uitvoering, maar nimmer voor de uitvoering zelve. De spreker meent, dat juist de gegevene oplossing van het geopperde bezwaar nog duidelijker heeft doen uitkomen, dat de uitvoerende magt des Konings, ten gevolge van art. 15 van dit ontwerp, niet meer in haar geheel zal blijven.

XXVII. De heer NEDERMEIJER VAN ROSENTHAL geeft te kennen, dat hij, ofschoon in dit wets-ontwerp vele wijzigingen voorkomen, die hij eenigzins anders begeerd zou hebben, toch geneigd is om aan hetzelve zijne goedkeuring te schenken, daar hij zich met de hoofdbeginselen van het ontwerp vereenigen kan. Hij zoude thans het woord niet gevraagd hebben, indien niet de rede des ministers, ten aanzien van het vraagpunt van de wijze van verkiezingen der Provinciale Staten, bij hem eenige bekommering had opgewekt. Bij gelegenheid van de beraadslaging over het IIIde ontwerp werd door velen de uitdrukkelijke verzekering verlangd, dat het in de bedoeling der Regering lag, om de verkiezingen der volksvertegenwoordigers bij volstrekte meerderheid van stemmen te doen plaats hebben, en die verzekering werd in de zitting van Zaturdag jl. door den minister van Justitie gegeven. Thans is eene gelijke verzekering ten aanzien der verkiezingen van de leden der Provinciale Staten verlangd geworden; maar de spreker heeft niet gehoord, dat de minister van Binnenlandsche Zaken zich daarop duidelijk verklaard heeft. Intusschen zou de spreker, indien het de bedoeling der Regering mogt zijn, om de verkiezingen, welke het hier geldt, bij betrekkelijke meerderheid van stemmen te doen plaats hebben, zich niet met deze voordragt kunnen vereenigen; en het is daarom, dat hij eene nadere verklaring des ministers verlangt.

XXVIII. De heer VAN HARENCARSPEL zegt, dat hij zich gedrongen gevoelt te betuigen, dat hij met veel genoegen de belangrijke verdediging van dit wets-ontwerp door den heer tijdelijken minister van Binnenlandsche Zaken heeft aangehoord, en dat Zijne Excellentie in die verdediging bij uitnemendheid is geslaagd. De spreker moet zeggen, dat dit althans bij hem het geval is. Hij aarzelt niet te verklaren, niet slechts, dat hij door de gegevene inlichtingen genoegzaam is voldaan, maar ook inzonderheid, dat zijn voornaamste bezwaar, namelijk dat betrekkelijk art. 19, volkomen voor hem is opgelost. Hij heeft de overtuiging gekregen, dat, ingevolge de opdragt van de uitvoerende magt aan den Koning, en overeenkomstig het geheele stelsel te dezen aanzien bij de ontworpene Grondwet, het niet anders kan of behoort te zijn, dan dat de Koning de besluiten der Staten, die met de wetten of het algemeen belang strijdig zijn, niet alleen moet kunnen schorsen, maar ook moet kunnen vernietigen. Van welken invloed dit zal moeten wezen ten aanzien van de vast te stellen bepalingen omtrent de opdragt en uitoefening der administrative regtsmagt, zal later bij de wet, welke dat stuk zal regelen, moeten worden overwogen en uitgemaakt. De spreker zal zonder bedenking zijne stem uitbrengen voor het onderhavig wets-ontwerp.

XXIX. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN neemt nogmaals het woord en zegt hoofdzakelijk:

«Edel Mogende Heeren!

De geachte spreker uit Zuid-Holland is blijven beweren, dat art. 15 van dit ontwerp werkelijk inbreuk zal maken op de uitvoerende magt des Konings, al zal ook, gelijk ik opmerkte, de Koning de magt hebben, om besluiten van Provinciale Staten te schorsen of te vernietigen, waarvan dan de gevolgen door de wet geregeld zullen worden. Dan zal het, heeft men gezegd, niet de Koning zijn, die de uitvoerende magt heeft, maar de wet zal de uitvoering bepalen. Neen, wanneer een besluit geschorst of vernietigd is, dan zal die wet niet zelve de uitvoering bepalen, maar zij zal alleen zoodanige uitkomst geven, als overeenstemmen zal met de uitvoerende magt des Konings. Die uitkomst zal kunnen verschillen naar mate van den aard der zaken en van de omstandigheden, maar de wet zal altijd zoodanige uitkomst moeten opleveren, als bestaanbaar zal wezen met de Grondwet, en eerbiedigen de magten, door de Grondwet ingesteld. Het is niet denkbaar, dat de wetgever voor een enkel geval eene bepaling zal maken, die vernietigend zou zijn voor de uitvoerende magt des Konings.

Wat betreft de vraag omtrent de verkiezingen der leden van de Provinciale Staten bij volstrekte of bij betrekkelijke meerderheid van stemmen, ik meende op die vraag een gelijkluidend antwoord gegeven te hebben, als de minister van Justitie bij de behandeling van het IIIde ontwerp gaf. Ik herhaal ten overvloede gaarne, dat het voornemen bij de Regering bestaat, om ook de hier bedoelde verkiezingen bij volstrekte meerderheid van stemmen te doen plaats hebben, even als de keuze bij volstrekte meerderheid van stemmen reeds in het voorloopig kies-reglement is opgenomen. De zaak wordt hier aan den wetgever overgelaten en deze zal, gelijk wij vertrouwen mogen, geen ander beginsel aannemen, dan 't welk de Regering van dezen dag verdedigt, dat is verkiezing bij volstrekte meerderheid van stemmen.»

XXX. De heer FABER VAN RIEMSDIJK meent nog te moeten opmerken, dat, volgens de nadere oplossing, zoo even door den minister van Binnenlandsche Zaken gegeven, de Koning zijne uitvoerende magt in de hier bedoelde gevallen niet uit de Grondwet, maar alleen uit de wet ontleenen zou. Het geopperde bezwaar is alzoo geenszins uit den weg geruimd.

Niemand meer het woord vragende, gaat men over tot de hoofdelijke stemming, en wordt daarbij het *vierde* ontwerp (*Van de Staten der provinciën*), met 39 tegen 17 stemmen *aangenomen*.

Voor hebben gestemd de heeren: *Opperdoes Alewijn*, *van Naamen*, *Corneli*, *Enschedé*, *Wichers*, *Timmers Verhoeven*, *Gevers van Endegeest*, *van Sasse van Ysselt*, *van Heemstra*, *van Harencarspel*, *Romme*, *de Weichs de Wenne*, *Borski*, *Duymaer van*

Twist, *de Kempenaer*, *Smit*, *Uytwerf Sterling*, *Star Busmann*, *Anemaet*, *Geradts*, *Menso*, *Telting*, *van Rijckevorsel*, *de Monchy*, *Hiddema Jongsma*, *van Beeck Vollenhoven*, *Egter*, *Bijleveld*, *Mackay*, *Gouverneur*, *Hooft*, *Kniphorst*, *Mutsaers*, *Luyben*, *Nedermeijer van Rosenthal*, *Bots*, *van Heloma*, *Corver Hooft* en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren: *van Panhuys*, *van Goltstein*, *Schooneveld*, *de Jong van Beek en Donk*, *Nederburgh*, *van Dam van Isselt*, *van Leeuwen*, *Nap*, *Kien*, *Lycklama à Nyeholt*, *Storm van 's Gravesande*, *Faber van Riemsdijk*, *Verwey Mejan*, *de Man*, *Cost Jordens*, *van Haersolte* en *Hoffman*.

Avondzitting van Maandag, 21 *Augustus*.

Beraadslaging over Ontwerp V.

I. De heer DE MONCHY heeft daarover het eerst het woord en zegt: « Het zal U Edel Mogenden welligt verwonderen, dat ik het woord vraag over het Vde hoofdstuk, Justitie; maar die verwondering zal voorbijgaan, als ik U Edel Mogenden opgeef, dat ik het oog heb op art. 11 van dit ontwerp, betreffende de onschendbaarheid van het geheim der brieven. Wij vinden dit regt voor het eerst bij de Grondwet gewaarborgd, en toch is het, zoo ik het wel heb, nimmer geschonden. Waarom dan die waarborg? Waarom wordt dit regt erkend?

In de inleiding tot de Grondwet wordt gezegd: « De Regering heeft bij dit ontwerp op het oog gehad de bevestiging der regten en der vrijheid van de ingezetenen. Zij heeft die regten en die vrijheid in onbekrompen zin uitgebreid, altijd voor oogen hebbende, dat in eene welgeordende maatschappij een ieder een deel zijner natuurlijke vrijheid moet weten op te offeren, ten einde de orde bewaard worde. » Zij heeft dus gesproken van bevestigen, uitbreiden, maar ook van opofferen.

Is nu bij art. 11 een regt bevestigd? Zonder twijfel. Maar waarom? In de memorie van beantwoording zegt de Regering: « Het erkennen van bepaalde regten aan de ingezetenen is een der hoofd-oogmerken van grondwetten. » Het zij zoo; ik geloof ook, dat het erkennen van regten bij de Grondwet nuttig kan zijn, mits men er een bepaald doel aan verbinde. Hoe toch zouden ze anders op te noemen zijn? Moesten alle natuurlijke regten bij de Grondwet opgenoemd worden, dan waren de onderhavige ontwerpen als zeer onvolledig te beschouwen, vooral voor ons land, waar wij gewoon zijn vrij van onze natuurlijke regten gebruik te maken. Een spreker uit Zuid-Holland heeft ze genoemd goddelijke regten. Ik heb er vrede mede, mits men in het oog houde, dat niet in ieder land de ingezetenen dezelfde natuurlijke regten hebben; wij zouden althans niet willen aannemen, dat wij niet meer natuurlijke regten hebben dan de Russen bijv.

Maar waarom wordt dan die onschendbaarheid van het geheim der brieven grondwettig gewaarborgd? Een spreker uit Drenthe heeft onlangs bij de beraadslaging over het Iste wets-ontwerp dezelfde vraag gedaan met betrekking tot het regt van vereeniging en bij die gelegenheid gezegd, dat hij niet hoopte, dat dat regt wierd erkend, om als het ware een blaam te werpen op de vorige Regering. — Ik ben van een tegenovergesteld gevoelen, en meen, dat de vorige Regering, een versleten voorschrift van vreemden oorsprong opgerakeld hebbende, om de uitoefening van het regt van vereeniging te beperken, men wel gedaan heeft van het bij de Grondwet te erkennen. Maar is dan ook het geheim der brieven vroeger geschonden? Immers neen.

Meent de Regering dan ook, dat door het opnemen van deze bepaling het regt is *uitgebreid?* Er is naar gevraagd in het voorloopig verslag en daarop wordt geantwoord: wij hebben het u in de memorie van toelichting gezegd; en in die memorie lezen wij, dat het gemis der bepaling de Nederlandsche Grondwet scheen te ontsieren. Ik kan dat niet toegeven, want, mijns inziens, strekt de opneming van de onschendbaarheid in de Grondwet juist tot ontsiering van deze, en wel omdat bij de Grondwet geen regt kan erkend worden, zonder dat er eene beperking aan worde toegevoegd, zoo als dan ook bij dit artikel te lezen staat: «behalve op last des regters, in de gevallen, in de wet omschreven.» Zoolang deze bepaling in de Grondwet niet was opgenomen, bleef het geheim der brieven ongeschonden; van nu aan zal het wettelijk geschonden kunnen worden. En dit heeft mij gebragt tot de conclusie, dat de bepaling niet is opgenomen tot bevestiging of tot uitbreiding, maar veeleer als eene waarschuwing, dat in deze iedereen deel zijner natuurlijke vrijheid moet weten op te offeren.

Ik maak deze opmerking niet om de wet te bestrijden, maar omdat ik de waarheid wenschte te weten, en dus van de Regering de reden te vernemen, waarom die bepaling in de voordragt gevonden wordt, opdat men niet voor vooruitgang neme, wat teruggang is.

Eene tweede opmerking is deze: dat ik eenig verband meen te zien tusschen dit artikel en art. 8 van de volgende wet, waarbij bepaald wordt, dat de tusschenkomst der Regering niet vereischt wordt bij de briefwisseling met de hoofden der onderscheidene kerkgenootschappen. Vinden wij nu hier de onschendbaarheid erkend en de uitzondering, die de wet daarop stellen kan; maar tevens, dat die wet de briefwisseling met de hoofden der kerkgenootschappen niet kan bereiken? met andere woorden, een waarborg: eene uitzondering, en een privilegie op die uitzondering?

Ik wensch een opregt antwoord op beide de vragen: waarom is art. 11 in de Grondwet opgenomen? welk is het verband tusschen dit artikel en art. 8 van de volgende wet?»

II. De heer SMIT: «Ik zal zeer kort zijn; voor een enkel oogenblik slechts heb ik het woord gevraagd.

Bij de algemeene beschouwing toch omtrent de twaalf wets-ontwerpen heb ik verklaard, dan alleen het woord te zullen opvatten, als bij mij een belangrijk bezwaar omtrent een geheel wets-ontwerp bestond, of eenig artikel in hetzelve mij onaannemelijk voorkwam.

Zoodanig artikel vind ik in dit wets-ontwerp en wel het 4de artikel.

In dit artikel, 1ste alinea, toch lees ik, dat niemand van zijn eigendom zal kunnen worden ontzet, dan ten algemeenen nutte en tegen voorafgaande schadeloosstelling.

Edel Mogende Heeren! Ik wensch alle mogelijke waarborgen voor de onschendbaarheid van den eigendom te verleenen, maar meen toch, met het gebeurde in de laatste jaren voor oogen, dat de onteigening ten algemeenen nutte reeds met te vele moeijelijkheden gepaard gaat, en dat, zoo men niet voortdurend het aanleggen van algemeene werken wil tegengaan, men de bepalingen daaromtrent gemakkelijker, in plaats van moeijelijker, behoort te maken.

En vooral, Edel Mogende Heeren, met het oog op de wet, die vooraf het algemeen nut verklaren zal, zou ik wenschen de voorafgaande schadeloosstelling achterwege te laten, en zou de bepaling van *behoorlijke* schadeloosstelling mij veel geschikter voorkomen. Het is toch inderdaad eene waarheid, dat, nu de wetgever vooraf omtrent ieder werk over het bestaan van openbaar nut uitspraak zal doen, er geene afdoende reden bestaan kan, om de onteigenende partij door voorafgaande schadeloosstelling nog meer te bezwaren.

Omtrent dit bij mij bestaande bezwaar zal ik de inlichtingen van Zijne Excellentie den minister afwachten, om daarnaar mijne stem te regele. »

III. De heer FABER VAN RIEMSDIJK wenscht de aandacht der Vergadering voor eenige oogenblikken te bepalen bij art. 4 van het thans behandelde wets-ontwerp. De oude, nog bestaande, Grondwet zegt in haar 162ste artikel het volgende: « Ieder ingezeten wordt gehandhaafd bij het « vreedzaam bezit en genot zijner eigendommen. Niemand kan van eenig « gedeelte derzelve worden ontzet, dan ten algemeenen nutte, in de *geval-« len* en op de *wijze*, bij de wet te bepalen, en tegen *behoorlijke* schade-« loosstelling. » Hier vindt men dus twee voorschriften: de wet bepaalt de gevallen, waarin de onteigening zal plaats hebben, en er moet eene behoorlijke schadeloosstelling gegeven worden. Zonder vervalling dier beide voorwaarden kan niemand van zijn eigendom worden ontzet. In alinea 1 en 2 van het nu voorgedragen art. 4 vindt men andere voorschriften; men leest dáár: « Niemand kan van zijn eigendom worden ontzet, dan ten al-«gemeenen nutte en tegen *voorafgaande* schadeloosstelling. De wet ver-«klaart vooraf, dat het algemeen nut de onteigening vordert. » Hier worden alzoo twee nieuwe voorwaarden gesteld: 1°. er zal geene algemeene wet gemaakt worden, die de categoriën der gevallen, waarin onteigening kan plaats hebben, aanwijst, maar voor ieder geval zal eene afzonderlijke wet moeten zijn; 2°. het zal niet meer genoeg zijn, eene behoorlijke schade-

loosstelling te geven, maar die schadeloosstelling zal voorafgaande moeten wezen. Het tegenwoordig voorstel strekt lzoo, om nieuwe bepalingen te stellen in de plaats der oude. Nu komt het den spreker voor, dat die twee nieuw voorgedragen conditiën, te zamen genomen, ongeraden zijn, dat zij elke onteigening te veel zullen belemmeren; en dit bezwaar wenscht hij kortelijk te ontwikkelen.

In een land als het onze moest de onteigening ten algemeenen nutte reeds vroegtijdig gebruikelijk zijn. Geene bedijking van wateren, geen aanleg van waterwerken is denkbaar zonder onteigening ten algemeenen nutte; en in ons land, dat geacht kan worden kunstmatig verkregen te zijn en behouden te worden, moest dus de onteigening steeds een noodzakelijk iets zijn en menigmaal voorkomen. Ten onregte dan ook hoorde men de onteigening ten algemeenen nutte dikwijls een voortbrengsel der Fransche wet noemen. Wanneer men het *Placaatboek* opslaat, dan zal men zien, dat zij hier te lande altijd bekend is geweest. Men zal vinden, dat van de oudste tijden af bijna geen octrooi tot indijking verleend werd, zonder dat daarbij onteigening werd toegestaan. Bij elke indijking verleenden de Staten-Generaal of de Staten van Holland de bevoegdheid tot het innemen van landen, die hetzij binnen de kom der bedijking lagen, hetzij dáár ter plaatse gelegen waren, waar de dijk gelegd moest worden en alzoo noodig waren tot de uitvoering van het werk. En hoe geschiedde dan die onteigening? Overal tegen eenvoudige vergoeding, meestens door de administrative autoriteit te bepalen, terwijl in sommige niet zoo zeldzame gevallen die regeling der vergoeding zelfs overgelaten werd aan het bestuur der indijking. Een aantal voorbeelden vindt men bij Bynkershoek in zijne *Quaestiones Juris Publici*, waaruit blijkt, dat die vergoeding ook dan door de administrative autoriteit geregeld werd, wanneer het eene onteigening ten behoeve van vestingwerken gold. Een zeer belangrijk voorbeeld van de vroegere wijze van onteigening levert de instelling van de hoogeschool te Leiden op. Toen aan de magistraat van Leiden bij octrooi van 6 Januarij 1574 de oprigting eener universiteit werd toegestaan, werd haar tevens de magt gegeven, om alle vaste goederen te onteigenen, die noodig waren voor de universiteit, ja, wat meer is, om alles te onteigenen, wat strekken kon tot «de bequemheyt niet alleenlyck der «selver schole, maer oock tot commoditeyt en de stichtinge van eenige «der doctoren ofte studenten woonplaetsen ofte collegiën, mitgaders tot «*cieraet* der selver, ende *recreatien* der studenten.» Zoo verre strekte zich toen het algemeen nut uit en er werd bij bepaald, dat de schepenen van Leiden de schadevergoeding zouden regelen. Geen land is er dus geweest, waar de onteigening ten algemeenen nutte zoo ruim werd toegepast en waar de vergoeding zoo gemakkelijk gemaakt werd. Onder zoodanige wetgeving hebben wij vroeger geleefd, en niemand heeft zich toen over misbruiken beklaagd. De wetgever bepaalde telkens, of er onteigening plaats zou hebben, maar dan, wanneer dit bepaald was, was de uitvoering gemakkelijk. De Souverein onderzocht, beoordeelde elk bijzonder geval, maar zoo deze uit-

spraak gedaan en onteigening toegestaan had, dan was de vergoeding gemakkelijk, dan liep de zaak af meestal zonder eenige tusschenkomst van den regter en altijd zonder omslagtige formaliteiten.

Hierin heeft de Fransche wetgeving verandering gebragt en het bekende decreet van 8 Maart 1810 heeft de onteigening ten algemeenen nutte moeijelijker gemaakt. Bij dat decreet stelde de wet de algemeene regelen voor de onteigening vast, overeenkomstig welke de onteigening door den regter werd uitgesproken. Volgens die wet was er dus geene tusschenkomst van de wetgevende magt voor ieder geval noodig, maar er moest eerst bij decreet verklaard worden, dat het werk, ten behoeve waarvan de onteigening zou plaats hebben, een werk was van algemeen nut. Wanneer dit verklaard was, dan waren er formaliteiten voorgeschreven, die streng vervuld moesten worden, en de regter beoordeelde vervolgens, of ze inderdaad behoorlijk vervuld waren. Was dit het geval, dan had de onteigening voortgang en dan behoorde de regeling der vergoeding, indien de partijen het daarover niet eens waren, tot de bevoegdheid des regters. Omtrent die vergoeding moest, volgens art. 20 van het decreet, gehandeld worden overeenkomstig art. 545 van den Code Napoleon, waar *une juste et préalable indemnité* voorgeschreven stond. Maar hiertegenover stond, dat het bestuur, wanneer het zulks verlangde, in het bij hetzelfde decreet aangewezen geval regt had, niettegenstaande de bepaling van den Code Napoleon, op een driejarig uitstel van de voldoening der vergoeding. Het decreet gaf dus aan beide partijen voordeelen, die vroeger niet bestonden. Geene bepaling van den wetgever omtrent elk geval van onteigening; en ofschoon eene voorafgaande schadeloosstelling vooorgeschreven was, kon men ook eerst drie jaren later betalen; maar de regter moest tusschenbeide komen, om te beoordeelen, of de vereischte formaliteiten behoorlijk vervuld waren, en om de vergoeding te regelen; doch hij kon volgens art. 19 eene voorloopige in-bezit-stelling gelasten. Dit was de vorm der onteigening volgens het decreet van 1810.

Toen wij nu van Frankrijk afgescheiden werden, verscheen al spoedig de Grondwet van 1815, en daarin kwam het voorschrift voor, dat in de nu nog bestaande Grondwet gevonden wordt: de bepaling van de gevallen, waarin onteigening zal plaats hebben, en van de wijze hoe, bij de wet, en onteigening alleen tegen *behoorlijke* schadeloosstelling. Naast dit voorschrift is het keizerlijk decreet blijven bestaan. Een aantal onteigeningen hebben er onder de gezamenlijke werking van beide plaats gehad. — Men denke slechts aan de vestingwerken in het zuiden en aan de Noord-Hollandsche en Voornsche kanalen in het noorden — en jaren lang was er niemand, die zich beklaagde; bijna geene regtsgedingen over onteigening werden er gevoerd, en de processen, die er waren, betroffen alleen de regeling der schadevergoeding of bijzondere omstandigheden, die met de schadevergoeding in verband stonden. Maar later, toen spoorwegen en andere werken van uitgebreiden aard daargesteld begonnen te worden,

ontstond bij de eigenaars de zucht, om zich eene zoo ruim mogelijke winst bij den afstand hunner goederen te verzekeren, en dit gaf aanleiding tot regtsgedingen, die voornamelijk betroffen de vervulling der formaliteiten; regtsgedingen, die alleen ten doel hadden, om de onteigening te bemoeijelijken en langs dien weg eene overdreven schadevergoeding te erlangen. Ter gelegenheid van die regtsgedingen werd ook ter sprake gebragt het punt der vergoeding zelve en men is gaan beweren, dat het Fransche decreet in strijd was met de Grondwet, bepaaldelijk uit hoofde van de vrijheid, die het decreet liet, om de vergoeding eerst later te voldoen. Die vraag maakte een onderwerp van nieuwe regtsgedingen uit; men beriep zich daarbij op art. 164 der Grondwet van 1815, speciaal op het woord *behoorlijke*, en men beweerde, dat de Fransche bepalingen door de invoering der Grondwet van 1815 vervallen waren, als zijnde zij met die Grondwet in strijd. De zaak werd ten laatste gebragt ter kennisse van den Hoogen Raad en deze besliste, dat het decreet van 1810 niet was vervallen, maar dat het door invoering der Grondwet van 1815 slechts in zooverre buiten werking gesteld was als het daarmede in strijd was; dat men zich met opzigt der schadevergoeding niet meer kon beroepen hetzij op het genoemde decreet, hetzij op de bepaling van den Code Napoleon, maar dat hier alleen moest gelden het voorschrift der Grondwet; dat onder *behoorlijke* schadevergoeding, waarvan die Grondwet sprak, verstaan moest worden eene *gelijktijdige* vergoeding, zoodat de onteigende eigenaar zijn goed niet behoefde af te geven dan tegen *gelijktijdige* schadeloosstelling; dat dus de regeling der schadevergoeding de bezitneming moest vooraf gaan en het vooraf gaand bezit alzoo buiten werking was.

Daarop is gevolgd de wet van 1841, waarbij het beginsel werd aangenomen, dat het niet noodig is, dat de wetgevende magt telkens voor ieder bijzonder geval de onteigening zou bepalen; men stelde bij die wet categoriën van gevallen en de Koning zou telkens verklaren, of een of ander geval in eene van die categoriën viel; met andere woorden, het was aan den Koning overgelaten, om te bepalen, of het algemeen nut de onteigening vorderde. Wanneer de Koning verklaard had, dat het werk, waarvoor de onteigening moest strekken, van algemeen nut was, dan had de onteigenende partij formaliteiten te vervullen en het was vervolgens aan den regter opgedragen, om te beoordeelen, of die formaliteiten behoorlijk waren nageleefd, en om de schadevergoeding te regelen. Ten slotte werd bij die wet vastgesteld, dat de inbezitneming eerst na de regeling der schadevergoeding, tegen uitbetaling daarvan, zou kunnen plaats hebben. Zoo zijn wij gekomen in een ander systeem, dan hetwelk vroeger hier te lande bestond. Het werd niet meer noodig geacht, dat de wetgever in elk bijzonder geval tusschen beide zou treden, om de onteigening te bevelen; doch daarentegen werd de regeling van de schadevergoeding niet meer aan het administratief gezag, maar aan den regter opgedragen, terwijl de in-bezitneming slechts tegen gelijktijdige schadeloosstelling zou kunnen plaats hebben, behoudens de gevallen van voorloopige uitvoering van het vonnis,

in eersten aanleg geweest, bij art. 19 der wet vermeld. Aan de onteigening waren nu een aantal formaliteiten verbonden en over het vervullen daarvan ontstonden de grootste moeijelijkheden en veelvuldige geschillen. Dit belemmerde de onteigening hoogtens en gaf aanleiding, dat de onuitvoerlijkheid der wet werd beweerd en dat in 1845 eene nieuwe wet voorgedragen werd, om de onteigening te vergemakkelijken. Die wet werd in de Kamer behandeld, doch ondervond veel tegenstand. Tegen die wet werd ingebragt, dat de minister niet had aangetoond, dat de wet van 1841 inderdaad niet wel uit te voeren was; dat de ondervinding dit ook niet geleerd had, maar dat de onteigeningen meestal op eene verkeerde wijze waren behandeld; voorts dat de moeijelijkheden, die de onteigening vergezelden, vooral gelegen waren geweest in de formaliteiten; dat de nieuw voorgedragen wet daaromtrent geene verandering zou aanbrengen en dat de aanneming der wet dus niets zou baten. Het gevolg was, dat de wet door de Kamer niet werd aangenomen. Zoo is dus de zaak toen gebleven, gelijk zij was; maar het is gebleken, dat de wet van 1841, ofschoon aan vele moeijelijkheden onderhevig, echter, de zaak goed behandeld wordende, niettegenstaande de hevigste wederstreving, volkomen uitvoerbaar is. Men heeft blijven ondervinden dezelfde bezwaren, die de wet van 1841 opleverde, dezelfde pogingen van de zijde der eigenaars, om overdreven vergoedingen te erlangen. Die zucht is tot die hoogte geklommen, dat zich, gelijk den spreker bekend is, het geval heeft opgedaan, dat men voor een stukje gronds, waarvoor ƒ 100 aangeboden was, ƒ20,000 heeft durven vragen, dat men ƒ 8000 kosten gemaakt heeft, om die vordering vol te houden. Desniettegenstaande is de wet uitgevoerd en de onteigening tot stand gebragt, terwijl bij de in-bezit-neming slechts ƒ 80 als schadevergoeding overeenkomstig 's regters uitspraak is betaald. Ziedaar dus het stelsel, waaronder wij thans leven: eene algemeene verklaring bij de wet van de gevallen, waarin de noodzakelijkheid tot onteigening zal geacht worden te bestaan; dàn eene eenvoudige verklaring der uitvoerende magt, dat in een bepaald aangeduid geval die noodzakelijkheid bestaat; vervolgens de tusschenkomst des regters ter beoordeeling van de vervulling der formaliteiten en tot regeling der vergoeding; en ten laatste geene in-bezit-neming, vóór dat de vergoeding geregeld is, noch zonder gelijktijdige schadeloosstelling, terwijl die in-bezit-neming vroeger al dadelijk kon plaats hebben, zonder dat er betaald of geconsigneerd werd.

Maar nu zal men, volgens art. 4 van dit ontwerp, met die vereischten nog een nieuw vereenigen en dit alles te zamen zal, meent de spreker, tot groote zwarigheden aanleiding geven. Hij voor zich geeft de voorkeur aan het stelsel, volgens hetwelk de gevallen van onteigening bij wege van categoriën, in eene algemeene wet, bepaald worden, boven dat, waarbij ieder geval telkens bij de wet bepaald zal moeten worden. Hij meent, dat ook op deze laatste nu voorgestelde wijze het al of niet bestaan van algemeen of gewestelijk en plaatselijk nut minder goed door deze Kamer zal kunnen beoordeeld worden, en dat zelfs daardoor menig nuttig werk achterwege

zal moeten blijven; maar hij wil aannemen, dat, wanneer eenmaal het algemeen nut eener bepaalde onderneming bij de wet uitgemaakt is, de uitvoering daarvan met minder moeijelijkheden en tegenkantingen te worstelen zal hebben, en in zooverre kan de voorgestelde bepaling nuttig zijn. Bij hem bestaat echter nog de bedenking, of het noodig is, dat de Grondwet voorschrijft, dat de schadevergoeding de in-bezit-neming *vooraf moet gaan.* Zoo het bij de hier voorgestelde verandering alleen de bedoeling was, om de uitbetaling der schadevergoeding gelijktijdig met de in-bezit-neming te doen plaats hebben, dan zou er in die verandering voor hem geen bezwaar gelegen zijn; maar het opperste regterlijke collegie heeft reeds uitgemaakt, dat die bedoeling in de uitdrukking *behoorlijke*, welke de nu bestaande Grondwet bezigt, ligt opgesloten, en het zou dus moeijelijk zijn in te zien, waarom nu in de Grondwet het woord *voorafgaande* gebezigd zou moeten worden. Hij voor zich ziet in deze verandering gevaar, want hij zou meenen, dat dan niet meer in de wet eene bepaling opgenomen zou kunnen worden als die van art. 19 der wet van 1841, volgens welke bepaling de regter in eerste instantie de voorloopige uitvoering der door hem toegestane onteigening kan gelasten, onder verpligting der onteigenende partij, om de bij het vonnis bepaalde som onmiddellijk te betalen en daarenboven voor de eindelijke uitkomst zoodanige som te consigneren, als die regter zal vermeenen te behooren. Volgens de nu voorgestelde bepaling der Grondwet zal, naar des sprekers inzien, de vergoeding finaal uitbetaald moeten zijn vóór de in-bezit-neming en zal er geene voorloopige in-bezit-stelling tegen consignatie of betaling meer kunnen plaats hebben. Alzoo zal het geheele proces afgeloopen en de schadevergoeding finaal en onherroepelijk geregeld en volledig betaald moeten zijn, alvorens de onteigenende partij in het bezit zal kunnen treden. Zoo men hier nu bijvoegt het oponthoud, dat daaruit ontstaan zal, dat voor elk geval eene bijzondere wet noodig zal zijn, en bedenkt, dat de formaliteiten dezelfde zullen blijven als zij thans zijn en dus de aanleiding zal blijven bestaan tot al die moeijelijkheden, tot al die vertragingen, welke men nu ondervindt — en hij herinnert hier slechts aan hetgeen nog niet lang geleden gebeurd is, dat namelijk de eigenaar van het te onteigenen goed, reeds gedagvaard zijnde, zijn goed overdeed aan iemand op Java en men verpligt was twee instantiën door te loopen, om aan die captie een einde te maken, — wanneer men dit een en ander met elkaâr in verband beschouwt, dan moet men tot de overtuiging komen, dat alle onteigening ten algemeenen nutte moeijelijker zal worden dan zij immer geweest is, ja dat zij voortaan bijna onmogelijk te verkrijgen zal zijn. Deze is de bedenking, die bij den spreker tegen art. 4 van het ontwerp is opgerezen en die hij hoopt door den minister te hooren oplossen.

IV. De heer VAN GOLTSTEIN zegt hoofdzakelijk: «De inrigting van het regtswezen is voorzeker eene zaak van het hoogste gewigt, en alles, wat daartoe betrekking heeft, verdient onze belangstelling

in eene hooge mate tot zich te trekken. Het wets-ontwerp, dat ons thans bezig houdt, is dus allezins onze aandacht waardig. — In de Grondwet, die wij nu nog bezitten, werd de grondslag gelegd tot verzekering van de zelfstandigheid en onafhankelijkheid der regterlijke magt: daarin werd bepaald, dat alles, wat betrekking heeft tot de burgerlijke regten, het voorwerp zou zijn van de beslissing van den burgerlijken regter, en hierdoor was de Staat in de gelegenheid gesteld, om aan allen de zekerheid te verschaffen, dat zij in het genot hunner burgerlijke regten gehandhaafd zullen worden. De staatkundige vrijheid is eene behoefte, maar de burgerlijke is het nog meer. De vatbaarheid van deze of gene natie voor het genot der staatkundige vrijheid kan ontkend worden, want zij hangt af van den toestand der beschaving, maar de burgerlijke vrijheid moet overal verzekerd zijn. Ik heb dus met genoegen in dit ontwerp de bepaling teruggevonden, dat de burgerlijke regtsgedingen steeds het voorwerp zullen zijn van de beslissing van den burgerlijken regter. Maar er is eene bijvoeging gemaakt, en daarover bestaat bij mij twijfel. Er is namelijk bijgevoegd, dat de bevoegdheid van den burgerlijken regter zich ook zal uitstrekken tot de burgerschapsregten. De burgerlijke regter zal dus ook geroepen worden, om te beslissen over de regten, die men als staatsburger bezit; en wanneer ik nu van een bevoegd beoordeelaar antwoord wensch te erlangen op de vraag, of die bijvoeging is goed te keuren, dan wordt mij dat antwoord in ontkennenden zin gegeven. Immers, ik lees in het laatste geschrift van den hoogleeraar Thorbecke het volgende: «De burgerlijke regter spreekt regt volgens de wet, welke de regten van den bijzonderen persoon *op zich zelven*, in betrekking tot andere personen en tot zaken, heeft vastgesteld.

Het ambt van den burgerlijken regter is uitvoering dezer wet, maar geene zaak of bevoegdheid van *regering* in eigenlijken zin. *Regering* heeft het politisch regt, of het regt van een staatsligchaam in betrekking tot zijne deelen en leden, en van dezen wederkeerig in betrekking tot het geheel, waarin zij zijn vervat, tot onderwerp. Rijst over eenig punt van dit regt verschil, de beslissing is zaak, bevoegdheid en pligt van regering. — Aan den burgerlijker regter behoort dus politisch regterschap niet, al mogt de wet hem dezen of genen bepaalden tak van politisch regterschap bij uitzondering opdragen, en hem, in zooverre tot politischen regter verheffende, met tweederlei zeer verschillend ambt bekleeden. — De burgerlijke regter dient tot bescherming der regten, welke de bijzondere persoon heeft, *onafhankelijk* van de publieke zaak; politisch regt en politische verpligting zijn niet in de eerste plaats ten behoeve van het individu op zich zelf, maar van de Regering van den Staat ingesteld. Het hedendaagsche regeerstelsel rust op strenge onderscheiding van publiek en privaat regt. Men keert tot achter dit beginsel, men keert tot den middeneeuwschen

staat terug, zoodra men burgerlijk en politisch regt verwart of op ééne lijn plaatst of naar één zelfden regel behandelt.»

Ziedaar het vonnis uitgesproken over de bijvoeging, die men in de Grondwet ingelascht wil hebben, en ik vind mij verpligt met dat oordeel in te stemmen. Niettemin zal ik met de bijvoeging genoegen nemen, en wel omdat de bepaling geheel facultatief gesteld is, omdat het aan den wetgever wordt overgelaten, om uitzonderingen te bepalen en vast te stellen, in hoever de bevoegdheid van den burgerlijken regter zich tot de burgerschapsregten zal uitstrekken.

Bezuiniging en vereenvoudiging is ook bij dit ontwerp de leus geweest en ook daaraan hebben wij hier vele wijzigingen te danken. Men heeft ook hier de Grondwet willen zuiveren en willen zorgen vóór de uitroeijing van het onkruid, dat zoo welig groeide. Men heeft dus ook de bestaande grondwettige bepaling omtrent de provinciale hoven weggenomen en aldus het uitzigt geopend, dat zij verdwijnen zullen. Maar zal zich dat uitzigt verwezenlijken? Het werd eenmaal beproefd ten deze verbetering aan te brengen, en alhoewel die poging ook afstuitte op de bepaling der Grondwet zelve, zoo was toch de hoofd-oorzaak van de mislukking der proef daarin gelegen, dat zoo vele gewigtige belangen van personen, steden en gewesten in de zaak betrokken waren. Datzelfde bezwaar zal altijd blijven bestaan, ofschoon ook de Grondwet de hier voorgedragen verandering onderga, en men zou langs eenen korteren weg het middel van bezuiniging gevonden hebben, door de zamensmelting voor te schrijven van de hoven met de arrondissements-regtbanken in de hoofdplaatsen der provinciën. Niet alleen dat daardoor bezuiniging voor de schatkist zeker verkregen zou zijn, maar daardoor zou ook eene andere bezuiniging moeten ontstaan zijn, op de proces-kosten namelijk. Op die wijze toch zou men in burgerlijke zaken twee instantiën, in plaats van drie, verkrijgen en zou men terugkeeren tot datgene, waarvan men was uitgegaan bij de vaststelling onzer regterlijke organisatie, het bestaan namelijk van één hof van appel in burgerlijke zaken voor het geheele Rijk. Ik behoef dit punt niet verder te ontwikkelen, daar de tegenwoordige minister van Justitie genoegzaam in staat zal zijn, om daarover, zijne eigene ondervinding raadplegende, te oordeelen. Het uitzigt is hier dus wel gegeven op bezuiniging en vereenvoudiging, maar of het doel langs den voorgestelden weg bereikt zal worden, daaraan twijfel ik.

Maar die wensch van bezuiniging en vereenvoudiging heeft ook aanleiding gegeven tot eene andere wijziging, en daarover wil ik mede eenige woorden in het midden brengen, omdat het daarbij een in mijn oog hoogst gewigtig punt geldt. Ik bedoel de weglating uit de Grondwet van alles, wat tot het militair regtswezen betrekking heeft. Art 186 der bestaande Grondwet zegt, dat er een hoog militair geregtshof zal zijn, waaronder de krijgsraden ressorteren zullen als regtbanken van eersten aanleg. Zoo was de eenheid en zelfstandigheid der militaire

regtspleging verzekerd. En nu moge hierover eenig verschil van gevoelen bestaan, of de burgerlijke dan wel de militaire regter geroepen moet worden, om over burgerlijke misdrijven, door militairen gepleegd, regt te spreken, dit is zeker, dat de burgerlijke regter ongeschikt is over militaire delicten uitspraak te doen. Die regter weet de pligten van den militair niet te waarderen; hij kan niet oordeelen over het gewigt van overtredingen tegen de krijgstucht; hij kan niet nagaan, in hoeverre het belang van het leger bij de beoordeeling van eenig militair misdrijf betrokken is. Neen, geen burgerlijke regter dringt in de geheimen van het krijgswezen door of weet volkomen het gewigt te beseffen eener strenge krijgstucht; geen burgerlijk regter kan gevoelen, van hoeveel belang het is, om den militair, ook zoo hij slechts een enkel ongepast woord tegen zijne meerderen uit, strengelijk te straffen, wil men niet de bruikbaarheid van geheel het leger prijs gegeven hebben. En gelooft ge, dat de militair van hoogeren rang gaarne bukt voor de beslissing van den burgerlijken regter; gelooft ge, dat hij eerbied zal hebben voor den burgerlijken regter, met zijne eenvoudige kleeding? In geenen deele, en hier moet dus een militaire regter zijn, zoo men niet de hoogste belangen des lands prijs wil geven. Ik spreek er nu niet eens van, dat bij aanvallen van den vijand en het in staat van beleg stellen eener stad de militaire regter noodig is, om ook over den burger regt te spreken, die zich met den vijand in verstandhouding gesteld mogt hebben, en om dien terstond te doen straffen. Maar, zoo zal men, meen ik, vragen, worden wij dan door de aanneming van dit wets-ontwerp beroofd van eene militaire regtspleging en zouden wij daardoor het hoog militair geregtshof verliezen? Men zal dan welligt wijzen op een der additionnele artikelen, waar men leest: « Alle bestaande autoriteiten blijven voortduren, totdat zij door andere, volgens deze Grondwet, zijn vervangen. » Men zal op grond van dat artikel welligt zeggen, dat hier niets veranderd wordt, dat, zoolang de wetgever niet tusschen beide treedt, het militair geregtshof zal voortgaan regt te spreken, dat het leger dus niets verliezen zal en dat de krijgstucht bij hetzelve gehandhaafd zal blijven. Ik geloof niet, dat men op deze wijze spreken kan, want welke zijn de gevolgen der weglating van art. 186 uit de Grondwet? Wanneer wij de nu voorgedragen grondwettige bepaling ten aanzien van den Hoogen Raad inzien, zoo als zij in art. 19 van het ontwerp vervat is, dan lezen wij daarin, dat de Hooge Raad het toezigt heeft op den geregelden loop en de afdoening van regtsgedingen, alsmede op het nakomen der wetten bij alle regterlijke collegiën. En daarop volgt dan: « hij kan hunne handelingen, beschikkingen en vonnissen, wanneer die met de wetten strijdig zijn, vernietigen en buiten werking stellen, volgens de bepaling, door de wet daaromtrent te maken. » Zoo wordt dan het hoog militair geregtshof, wanneer het geen grondwettig ligchaam meer is en op gelijke lijn geplaatst wordt met alle andere

regterlijke collegiën, evenzeer als deze onderworpen aan de regtspraak van den Hoogen Raad; en wij mogen dan hierop letten, dat de Hooge Raad hier dan niet enkel zal oordeelen over het eerbiedigen der wet en het in acht nemen der vormen van regtspleging, maar dat hij in dit opzigt een stap verder zal moeten gaan, omdat het niet mogelijk zal wezen, eene bij het militaire hof behandelde zaak naar een ander hof te verzenden, zoodat de Hooge Raad dan zelf zal moeten oordeelen. En ziedaar dan de burgerlijke regter in het hoogste ressort regter over militaire misdrijven. Ik heb der Vergadering reeds voorgehouden, welken invloed dit moet hebben op het wezen van het leger zelf, op de handhaving der krijgstucht bij hetzelve, en zal dit hier niet herhalen. Maar, zal men zeggen, het militaire geregtshof wordt in vele landen ontbeerd; het kan welligt vervangen worden door krijgsraden van revisie, gelijk in Frankrijk. Wij zijn thans gewoon onze lessen te halen uit België; wij hebben getracht de staatsregeling van dat land na te bootsen; wij wenschen te wedijveren met dat land, als er van vrijheid gesproken wordt, even alsof Nederland niet reeds vóór lang de vrijheid op eigen grond zag ontspruiten. Zoover ben ik nog niet gekomen en zoo men in die opzigten op het voorbeeld van andere volken wil wijzen, dan behoeft men niet te wijzen op een volk, dat van ons afgevallen is, en waarvan wij dien ten gevolge eene soort van afkeer hebben. Maar met opzigt tot het hier behandelde punt, is bij dat volk eene les te halen. De Belgen hadden, gedurende hunne vereeniging met ons, eene soort van afkeer van ons verkregen, omdat zij zoozeer in zeden en gewoonten met ons verschilden, en meenden niet altijd op eene gepaste wijze door ons behandeld te worden; zij droegen dien afkeer over op de Hollandsche instellingen, en nu kwamen bij de vestiging van den Belgischen Staat velen op, die wenschten, dat op hun grond geen militair geregtshof bestaan zou; maar de bezadigden, de denkenden, die bekend waren met de instelling, oordeelden anders. Die regtsgeleerden, die in staat waren zich een juist denkbeeld te vormen van het gewigt van een militair geregtshof, van het gewigt der zelfstandigheid en eenheid der militaire regtspleging, zeiden, dat uit die instelling zulke groote voordeelen voortvloeiden, dat zij op Belgischen bodem verdiende nagebootst te worden. Zij vonden gehoor en daardoor werd door België hulde toegebragt aan die instelling; daardoor werd aan België het bezit verzekerd van een militairen opperregter, tot wien de militair met eerbied opziet en voor wien hij gaarne bukt, van eene opperste militaire regtbank, zamengesteld uit mannen die anderen voorgingen op het veld van eer. Maar, zegt men misschien, zijn dat geene theoretische bespiegelingen? Ik kan daarop antwoorden, dat ik uit ondervinding spreek. Ik heb jaren lang bij het militaire geregtshof gestaan; ik heb het verlaten, om hier zitting te nemen, met een diep gevoel van smart; ik heb die instelling, waar ik zoo vele eerbiedwaardige personen had leeren kennen, die grijs geworden waren in de krijgsdienst en hunne laatste jaren aan de militaire regtspraak

toewijdden, met een diep gevoel van leedwezen verlaten, om de staatkundige loopbaan in te treden. Deze loopbaan spoedt thans ten einde en reeds hoor ik de doodsklok in de ooren, maar hetgeen waarheid is wensch ik ook nu nog te verkondigen; wat de ondervinding mij geleerd heeft, wensch ik ook nu nog mede te deelen, en daarom heb ik dit aangelegen punt eenigzins in het licht willen stellen. Ik meen kortelijk aangetoond te hebben, dat een militair geregtshof onmisbaar is; want wil men een krachtig leger bezitten, dan behoort er eene strenge krijgstucht te bestaan; wil men dit doel verwezenlijken, dan behoort er een bijzondere militaire regter te zijn; en wil men daarbij de eenheid in de militaire regtspleging verzekeren, dan moet er een hoogste regter zijn, die niet onderworpen is aan den burgerlijken regter, want deze zal zich den aard der krijgsdienst niet eigen kunnen maken en zich niet kunnen verplaatsen in den toestand van den militair tegenover den vijand. Een militair geregtshof is dus onmisbaar, zoo men niet allen eerbied voor de bevelen van zijn meerdere bij den militair wil uitwisschen; zoo men niet de onafhankelijkheid des lands wil wagen aan het oordeel van den regter, die wel hooge regtskennis bezit en doordrongen is van alle geheimen der regts-wetenschap, maar niet weet, wat de krijgsdienst is, noch wat het vaderland verlangt van hem, die zijn arm leent, om het te verdedigen. Is het dus waarheid, dat inderdaad bij de Regering het denkbeeld bestaat, om, ten einde te bezuinigen en te vereenvoudigen, dat opperste geregtshof in militaire zaken ter zijde te stellen, of om den Hoogen Raad in het hoogste ressort over militaire delicten te doen oordeelen, dan zou ik daaraan mijne goedkeuring niet kunnen schenken.

Maar mogt er een ander denkbeeld bij de Regering bestaan, mogt zij het besef hebben van het gewigt der eerbiediging van de militaire regtspleging en van het militair geregtshof in derzelver zelfstandigheid en mij de overtuiging geven, dat die eerbiediging in de voorgedragen bepalingen werkelijk plaats vindt, dan ben ik bereid, om aan het tegenwoordig wets-ontwerp mijne stem te geven. Ik heb niet geaarzeld mijne beschouwingen voor te dragen, en gaarne wensch ik de tegenwerpingen, die daartegen te maken zijn, te vernemen; gaarne zal ik, zoo ik overtuigd mogt worden gedwaald te hebben, van mijn gevoelen terugkomen. Ik ben eenigzins breedvoerig geweest. Spoed, heeft men gezegd, moet bij de grondwets-herziening aangewend worden. Ook ik ben een voorstander van spoed, maar alleen in zooverre als die met eene goede behandeling der zaken is overeen te brengen; ook ik ben een voorstander van spoed, ik wil daartoe het mijne bijdragen, en het zal mij aangenaam zijn, wanneer de geheele zaak der grondwets-herziening nog in dit zittingjaar geregeld zal kunnen afloopen. Ik herhaal ten slotte, dat ik ben voor eene goede inrigting van het regtswezen en dat ik mij daarom verheugd heb verschillende bepalingen der bestaande Grondwet behouden te

zien; met smart daarentegen heb ik andere bepalingen zien verdwijnen, omdat, hoezeer hierdoor eenige bezuiniging mogelijk wordt, daaruit toch geene bevordering van de zaak van het regt te wachten is.»

V. De heer BORSKI: «Het geachte lid uit Noord-Holland heeft zeer juist aangeduid het bezwaar, dat gelegen is in art. 4 van dit hoofdstuk met betrekking tot onteigening ten algemeenen nutte. Buiten de bezwaren, die reeds, naar mijne meening, gelegen zijn in het voorschrift, dat de wetgeving zal moeten bepalen, of de onteigening ten algemeenen nutte zal plaats hebben, is de bijvoeging: *tegen voorafgaangaande schadeloosstelling* zoo bezwarend, dat mijne ondervinding in dergelijke zaken mij de overtuiging geeft, dat alle werken ten algemeenen nutte onmogelijk zullen worden. De voorafgaande in-bezit-neming, tegen behoorlijke consignatie der gelden, zoude de meeste processen voorkomen en de zwarigheden uit den weg ruimen. Ik zal de inlichtingen van het ministerie met belangstelling afwachten, ten einde mijne stem te regelen.»

VI. De heer NEDERMEIJER VAN ROSENTHAL vangt zijne rede aan met te herinneren aan de spreuk van een dier vorsten, wier nagedachtenis gezegend is geworden, aan de spreuk namelijk: *justitia est fundamentum regnorum*. Welke staatsburgerlijke regten en vrijheden ook aan een volk verleend worden, het zal niet gelukkig zijn, zoo niet de Staat op dien grondslag rust. Het geldt hier dus een der gewigtigste hoofdstukken der Grondwet en het kan dus niemand verwonderen, dat het nu behandelde ontwerp de grootste belangstelling opwekt en thans aanleiding gegeven heeft tot twee zulke doorwrochte redevoeringen, als heden avond over twee verschillende in het ontwerp voorkomende punten werden uitgesproken. De spreker zal niet in alle bijzonderheden treden, maar de overtuiging, dat het hier het waarachtig heil des Vaderlands geldt, maakt, dat hij niet geheel het stilzwijgen bewaren kan en enkele bedenkingen in het midden meent te moeten brengen.

In de eerste plaats wil de spreker gewagen van het zoo gewigtig onderwerp der onteigening. De geheele geschiedenis van dit onderwerp werd reeds door een vorig spreker voorgedragen en deze heeft zoo juist en zoo beknopt de wijze van onteigening geschetst, zoo als die eerst onder de republiek, later onder de Fransche overheersching en vervolgens, na de herstelling onzer onafhankelijkheid, hier te lande, gebruikelijk was, dat de spreker daarbij niets te voegen heeft. De gevolgtrekking, die door het lid uit Zuid-Holland daaruit afgeleid werd, was, dat men de onteigening steeds meer en meer bemoeijelijkt heeft, dat hetgeen gedurende de tijden van burgerlijke vrijheid voldoende was, onder de Fransche overheersching niet meer genoegzaam was en dat men bij onteigening telkens meer en meer waarborgen

gesteld heeft. Die gevolgtrekking was waar, maar de spreker meent, dat het opgemerkte een natuurlijk gevolg is van de voortgaande ontwikkeling der volksvrijheid; hij meent, dat, naar mate die ontwikkeling voortgaat, ook steeds meerdere waarborgen noodig bevonden worden. Het is alzoo geen wonder, dat de Regering, dien indruk volgende, hier als waarborgen voor het regt van eigendom heeft voorgesteld, niet alleen het vereischte eener bijzondere wet voor elk geval van onteigening, maar ook het vereischte eener voorafgaande schadeloosstelling. En wat nu deze bepaling betreft, herinnert de spreker, dat hij steeds, zoo dikwijls er van het thans behandelde onderwerp sprake was, gezegd heeft, dat er in zijn oog geen betere waarborg voor het regt van eigendom is dan het vereischte eener bijzondere wet voor elk geval van onteigening. Hij oordeelde steeds, dat dit niet slechts in het belang des volks, maar ook in dat der Regering verkieslijk was. Immers, zoo over elk geval van onteigening bij eene bijzondere wet in het openbaar uitspraak gedaan wordt, zal niet alleen alle vrees voor de veiligheid der eigendommen, maar ook alle verdenking van partijdigheid weggenomen zijn. De Regering zou zich, dit valt niet te ontkennen, bij het toestaan van onteigening ligtelijk door beweegredenen van gunst kunnen laten leiden; maar wanneer de wetgevende magt onderzoeken zal, wanneer zich bij deze alle belanghebbenden kunnen doen hooren, en zij zelve des noods van haar regt van *enquête* gebruik zal kunnen maken, om de zaak tot waarheid en helderheid te brengen, dan is alle waarborg gegeven, die hier verlangd kan worden, en dan zal steeds volkomen zekerheid bestaan, dat er niet dan regt heeft plaats gehad. De spreker kan zich dus allezins met het denkbeeld eener afzonderlijke wet vereenigen, maar verder behoeft men dan ook, zijns inziens, bij het wijzigen van de bepaling der bestaande Grondwet niet te gaan, en hier komt hij op het punt, waaromtrent bij hem bezwaar bestaat. Hij begrijpt namelijk met het geachte lid uit Zuid-Holland, dat het vereischte eener *voorafgaande* schadeloosstelling overtollig is, en ook hij zou wenschen hier het woord *behoorlijk* hersteld te zien, welke wijziging hem met de voorgedragene bepaling geheel tevreden zou stellen. En deze wijziging wenscht hij te meer, omdat bij de bijzondere wet, ter verklaring, dat het algemeen nut de onteigening vordert, juist de gelegenheid bestaan zal, om, in aanmerking nemende den aard en de strekking van het werk, onder anderen ook te regelen de wijze van schadeloosstelling, welke regeling door de nu voorgedragene bepaling belemmerd zou worden. Het woord *behoorlijke* zal, naar zijn inzien, een voldoenden waarborg opleveren voor de regten van den eigenaar; eene *behoorlijke* schadeloosstelling is, meent hij, alles, wat in redelijkheid door ieder eigenaar gevorderd kan worden. Des sprekers eerste bezwaar betreft alzoo het woord *voorafgaande* in art. 4 van het ontwerp.

Een tweede ontwerp, waarover de spreker een enkel woord in het

midden wil brengen, is dat, hetwelk zoo even door het lid uit Utrecht besproken werd, te weten het hoog militair geregtshof. Het is, meent hij, waar, hetgeen gezegd is, dat namelijk de handhaving der krijgstucht bij het leger van het hoogste belang is en dat zonder behoorlijke krijgstucht het leger niet aan zijn doel beantwoorden kan. En indien dit waar is, dat de onafhankelijkheid van den Staat alzoo betrokken is bij de handhaving der krijgstucht bij de legermagt, dan staat het ook vast, dat de regter, op wien die handhaving berust, eene gewigtige plaats bekleedt. Het geachte lid uit Utrecht beriep zich bij zijne beschouwingen over het militair geregtshof op zijne ondervinding, maar ook de spreker meent zich in deze op ondervinding te mogen beroepen, want hij heeft gedurende eene reeks van twintig jaren de betrekking van auditeur-militair bekleed. Hij acht zich daarom ook eenigermate bevoegd, om in deze te oordeelen, en dan huldigt hij gaarne de verdiensten van het militair geregtshof; dan herhaalt hij gaarne, wat hij zeide, toen zijne betrekking tot dat hof ophield, den lof namelijk van de regtvaardigheid en voorkomendheid van dat ligchaam in deszelfs geheel en van elk der leden in het bijzonder. Met dankbare herinnering aan de in zijne betrekking tot dat hof ondervondene welwillendheid, erkent de spreker dus volgaarne de groote verdiensten van hetzelve: maar dan meent hij toch tevens, dat er bij de Regering gewigtige redenen kunnen aanwezig zijn, om het hoog militair geregtshof, zoo als hetzelve thans bestaat, te willen doen vervallen. En te dezen aanzien meent hij zijne opvatting te moeten doen kennen, opdat de minister van Justitie zich omtrent dit punt nader verklare. De spreker merkt op, dat, zoo als thans het hoog militair geregtshof en de Hooge Raad, ingevolge art. 186 der tegenwoordige Grondwet, naast elkander staan, eenheid van regtspraak gedeeltelijk gemist wordt. Daar toch het militair geregtshof nu in hoogste ressort uitspraak doet ook over burgerlijke delicten, wanneer ze door militairen gepleegd zijn, zal er tweederlei interpretatie der burgerlijke strafwet kunnen bestaan. Dit te behouden keurt de spreker niet goed, en hoe belangrijk dan ook dat hoog militair geregtshof zij, hij acht het doelmatig, dat hetzelve, zoodanig als het thans bestaat, vervalle, dat alzoo dit collegie niet meer, zoo als thans, in de Grondwet voorkome, maar daaruit worde weggenomen, opdat alle burgerlijke delicten, door wie ook gepleegd, in hoogste ressort aan het oordeel van den Hoogen Raad onderworpen zouden worden en er alzoo éénheid van regtspraak zij. Maar daarom zal, meent hij, dat hoog militair geregtshof nog niet geheel en al wegvallen, en hij gelooft ook; dat dit hier werkelijk niet in de bedoeling der Regering ligt. Zijns inziens heeft zij alleen eene nieuwe regeling van het regtsgebied van den militairen regter mogelijk willen maken. Bij die regeling zullen dan hoogst gewigtige vragen oprijzen, die niet zoo gemakkelijk terstond te beantwoorden zijn, en wel in de eerste plaats de vraag, of de communedelicten, door militairen gepleegd, door den burgerlijken dan wel den militairen regter beslist moeten worden. Voor het een en voor het ander is bijna evenveel te zeggen, maar zoo door de meerderheid

der mannen, die in de eerste plaats geroepen zullen worden hierover te beslissen, geoordeeld zal zijn, dat die commune delicten bij den gewonen regter te huis behooren, dan zal weder de vraag oprijzen, hoe te doen met zoodanige delicten, waaromtrent wel in het burgerlijk strafwetboek bepalingen voorkomen, maar die toch, wanneer ze door den militair bedreven worden, een meer ernstig karakter verkrijgen. Dit zijn moeijelijk te beslissen vragen; maar zoo nu de Grondwet zegt, dat *de wet* het regtsgebied over het krijgsvolk en de schutterijen zal regelen, dan mag men verwachten, dat de belangen van het leger niet uit het oog verloren en dat zoodanige bepalingen tot stand gebragt zullen worden, die weldadig zullen zijn voor het krijgswezen.

Er is nog een derde onderwerp, waarover de spreker een enkel woord in het midden wilde brengen. Het is de bepaling van dit ontwerp, waarin gezegd wordt: « De wet regelt de wijze, waarop geschillen over bevoegdheid, tusschen de administrative en regterlijke magt ontstaan, worden beslist. » Het geldt hier eene vraag, welke niet minder moeijelijk te beslissen is dan die, waarop hij daareven wees: het geldt namelijk de vraag, of er conflicten tusschen administrative en regterlijke magt moeten kunnen bestaan. Die gewigtige vraag wordt hier beslist, want de bepaling gaat van de veronderstelling uit, dat er conflicten zullen kunnen bestaan. Daaraan kan de spreker zijne goedkeuring niet hechten. Hij beschouwt de onafhankelijkheid van de regterlijke magt als den grootsten waarborg voor de handhaving der regten van allen en houdt het daarvoor, dat, wanneer het hoogste regterlijke collegie verklaard heeft, dat deze of gene zaak tot de competentie des regters behoort, men dan volkomen gerust kan zijn, dat dit werkelijk zoo is. Het beginsel alzoo, dat hier ten grondslag ligt, dat er namelijk conflicten tusschen de regterlijke en administrative magt zullen kunnen bestaan, waaromtrent men dan later verpligt zal zijn eene wet vast te stellen, dat beginsel kan de spreker niet goedkeuren. Hij meent, dat men de 2de alinea van art. 7 had behooren weg te laten en een volkomen vertrouwen had moeten stellen op de regterlijke magt.

Deze drie punten wenschte de spreker zoo kort mogelijk te behandelen.

VII. De heer VAN LEEUWEN vindt in art. 12 van het thans behandelde wets-ontwerp bepaald, dat op geene misdaad als straf gesteld mag worden de verbeurd-verklaring der goederen, den schuldige toebehoorende. Intusschen leest men in art. 6 van den IIden titel van het in de vorige zitting door de Kamer aangenomen Iste boek van het Strafwetboek de volgende bepaling: « De wet of wettelijke verordening bepaalt, in welke gevallen de regter bevrijd of verpligt is, om het voorwerp van het misdrijf, mitsgaders hetgeen uit het misdrijf is voortgesproten, gelijk mede de middelen en de werktuigen, die tot het plegen van het misdrijf gediend hebben of daartoe bestemd zijn geweest, verbeurd te verklaren, of te bevelen, dat die voor alle mis-

bruik ongeschikt gemaakt of vernietigd worden. Deze bevoegdheid of verpligting ondergaat geene verandering door het aanwezen van verzachtende omstandigheden, en strekt zich mede uit tot de gevallen van poging en medepligtigheid.» Oppervlakkig beschouwd en bij den eersten oog opslag schijnt er eenige strijd te bestaan tusschen art. 12 van het ontwerp en het aangehaalde art. 6 van het nieuwe Strafwetboek. Die strijd, dien men hier zou kunnen vinden, zou, meent de spreker, niet geschikt zijn, om de moeijelijkheden weg te nemen, die er thans reeds ten aanzien der teruggave van stukken van overtuiging aan belanghebbenden bestaan; moeijelijkheden, die zich thans nog ter gelegenheid van zeker proces bij het hof van Zuid-Holland hebben opgedaan. En ofschoon nu de spreker geenszins zijne over dit ontwerp uit te brengen stem van dit punt afhankelijk wil maken, zoo meent hij toch bij deze gelegenheid van den minister van Justitie een bepaald antwoord te moeten verlangen op de vraag, op welke wijze de beide door hem bedoelde bepalingen zullen moeten worden overeengebragt, hoe art. 12 moet worden opgevat: of het in dien bepaalden zin verstaan moet worden, dat alleen de algemeene verbeurd-verklaring van goederen, gelijk die vroeger bij staatkundige misdrijven gebruikelijk was, bedoeld wordt; dan wel of art. 12 geacht zal moeten worden te derogeren aan de in de vorige zitting aangenomene bepaling?

VIII. De heer LUYBEN verklaart niet te kunnen instemmen met het geachte lid uit Gelderland, die oordeelde, dat bij de onteigening het voorschrift eener *behoorlijke* schadeloosstelling voldoende zou zijn en hier niet van *voorafgaande* schadevergoeding gesproken moest worden. De spreker gelooft, dat, zoo de nu voorgedragen bepaling betrekkelijk de onteigening aangenomen zal zijn, niet meer zal kunnen gebeuren, wat onder de bepaling der tegenwoordige Grondwet gebeurd is, met betrekking tot de schadevergoeding voor militaire inundatiën in drie provinciën des Rijks.

IX. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN JUSTITIE neemt het woord en zegt hoofdzakelijk:

«EDEL MOGENDE HEEREN!

De verdediging van het nu behandelde wets-ontwerp zal mij niet zeer moeijelijk vallen, daar men zich bij deze beraadslaging bepaald heeft tot eenige weinige bedenkingen, die gemakkelijk opgelost zullen kunnen worden.

Eene eerste aanmerking, die heden avond in het midden gebragt werd, betrof de bepaling omtrent het geheim der brieven. Men erkende wel, dat het nuttig kon zijn, het regt op eerbiediging van dat geheim te erkennen, maar men meende, dat zich hier eene tegenstrij-

digheid voordeed of wel eene dubbele bepaling, zoo men deze bepaling in verband beschouwde met die van het volgende wets-ontwerp, betreffende de briefwisseling met de hoofden van kerkgenootschappen. Ik moet opmerken, dat het hier twee geheel onderscheidene zaken geldt en die steeds als geheel onderscheiden erkend zijn. De bepaling omtrent het geheim der brieven is een algemeen voorschrift en daaraan is verbonden de mogelijkheid, dat de regterlijke magt naar wettelijke regels op die onschendbaarheid van het geheim der brieven inbreuk kan maken; maar er is nimmer aan gedacht, dat het schrijven van brieven op zich zelf tusschen gewone burgers eene overtreding zou constitueren. Van geheel anderen aard is het bedoelde voorschrift van het volgende wets ontwerp; dit strekt, om hetgeen voorheen wel eens als overtreding beschouwd werd, als zoodanig weg te nemen. Wanneer het niet geoorloofd was, om briefwisseling te houden met hoofden van kerkgenootschappen, dan zou de regterlijke magt het geheim der brieven in elk geval moeten kunnen en mogen schenden, ten einde de overtreding van het verbod van zoodanige briefwisseling te constateren. Het éénige doel van art. 8 van het volgend ontwerp is, om de briefwisseling met hoofden van kerkgenootschappen even als elke andere briefwisseling vrij te stellen, niet om met opzigt tot de onschendbaarheid van het geheim der brieven aan de eerste boven de laatste een privilegie te geven. De dubbele bepaling is alzoo noodig en beide de voorschriften rijmen volkomen met elkander.

Het tweede punt, dat bij deze beraadslaging besproken werd, is van meer gewigtigen aard; het betreft de onteigening ten algemeenen nutte. Ik erken gaarne, dat ik zelf, bij gelegenheid van de groote werken, die in onzen tijd ondernomen zijn, het meermalen betreurd heb, dat zooveel moeijelijkheden in den weg gesteld konden worden, om tot onteigening te komen. Maar het is geheel iets anders, om in een bijzonder geval, onder deze of gene omstandigheden, zijn oordeel te uiten over eene zaak, dan om eene algemeene grondwettige bepaling tot stand te moeten brengen. Bij de daarstelling van zoodanige grondwettige bepaling moet men zich op een hooger standpunt plaatsen. En nu hoorden we, toen deze wets-voordragt ontworpen werd, theoriën betrekkelijk het regt van eigendom verkondigen, die wel schoon voorgesteld waren, maar die te ligt bevonden moesten worden, en slechts met een glimlach te begroeten waren; wij zagen, dat mannen van talent en van practische kennis het regt van eigendom in twijfel trokken. In zoodanigen stand van zaken achtten wij het pligt, om het regt van eigendom op een hoog standpunt te plaatsen, en meenden wij, dat de grondwetgevende magt, de hoogste magt in den Staat, in het tegenwoordig tijdsgewricht een blijk moest geven, dat zij een onbeperkten eerbied koestert voor het regt van eigendom. Onder dien indruk van hetgeen wij zagen en hoorden, ontwierpen wij de voorgedragene bepaling; die indruk is nog niet weggenomen; en nu vragen wij aan hen, die geroepen zijn haar te beoordeelen, of het niet raadzaam is, om in deze oogenblikken de eer-

biediging te verzekeren van het regt van eigendom, dat zoo heilig is, waarvan al het andere afhangt en dat de grondslag der maatschappelijke orde is. Wij verlangen, dat de grondwetgever zich stelle tegenover die ongerijmde leerstellingen, die men in onze dagen aan het volk hoort verkondigen, in plaats van aan hetzelve te zeggen wat waarheid is; in plaats van te zeggen, dat de arme den rijkdom wel kan vernietigen, maar dien niet plotseling tot den zijnen kan maken, omdat dáár, waar het regt van eigendom geschonden wordt, de eigendom geene waarde meer heeft. De arme heeft een verkeerd denkbeeld van den rijkdom; hij denkt, dat de rijke goud op goud heeft gestapeld; en als een woeste hoop van plunderaars in de woning des rijken dringt, dan vindt men eenige stukken papier, welke van datzelfde oogenblik af geene waarde meer hebben; de arme vindt een kleed, om zich eenige oogenblikken mede te dekken, maar als dit versleten is, vindt hij niemand meer, die hem eene behulpzame hand kan toereiken, en daarom heeft de bedelaar zelf belang bij de eerbiediging van den eigendom. Deze onwederlegbare waarheden moest men het volk leeren. — Al zal de voorgedragene bepaling moeijelijkheden opleveren in de uitvoering, dan moet dit bezwaar ter zijde geschoven worden, omdat het hier geldt de bevestiging van den eersten grondslag der maatschappelijke orde. Wat rijkdom, wat eigendom is, moet het volk begrijpen, en dan zal het er eerbied voor hebben, omdat het leeft door de eerbiediging er van en door de schending van den eigendom naakt en broodeloos wordt.

Maar als deze tastbare waarheden worden in twijfel getrokken, dan is het de pligt der Regering, ze niet enkel door woorden, maar met voorbeeld en daad te verkondigen. Dat doet zij, bepalende, dat de vergoeding de onteigening moet voorafgaan.

Ten onregte meende men, dat het genoegzaam zou zijn, zoo er slechts goed bepaald was, hoe men tot onteigening komen zal en dat de schadeloosstelling *behoorlijk* zal moeten wezen. Neen, hier heeft men te vragen, wat het zwaarste moet wegen: de moeijelijkheden, die uit de bepaling zouden kunnen voortvloeijen, of wel het gevaar van miskenning van het eigendomsregt; en miskenning van dat heilige regt zou er zijn, indien men iemand zijn eigendom ontnemen kon, zonder hem vooraf schadeloos gesteld te hebben. — Ziedaar de denkbeelden, die ons tot het voorstellen dezer bepaling geleid hebben, en ik mag vertrouwen, dat zij uwe goedkeuring zullen wegdragen.

Men heeft in de derde plaats gesproken van het vereischte en het hoog belang eener bijzondere, op zich zelve staande, militaire jurisdictie, ter verzekering van eene behoorlijke krijgstucht bij het leger. Ik geloof wel niet, dat het ooit in iemands hoofd opgekomen zal zijn, om de eigenlijk gezegde militaire delicten aan de uitspraak van den burgerlijken regter te onderwerpen. Maar hoe dit zij, met één enkel woord zal ik alles, wat omtrent het bedoelde punt gezegd is, kunnen beant-

woorden. Ik zal slechts behoeven te wijzen op de in dit ontwerp opgenomen bepaling, dat de wet het regtsgebied over het krijgsvolk en de schutterijen zal regelen. Mannen, die zich jaren lang met dit onderwerp hebben bezig gehouden, zullen geroepen worden, om na te gaan, hoedanig dat regtsgebied zal moeten geregeld worden, ten einde de verschillende takken van wetgeving vervolgens beslissen, en hierin ligt, meen ik, een genoegzame waarborg.

Een ander onderwerp van groot gewigt, dat bij de tegenwoordige beraadslaging is aangevoerd, was dat der conflicten. De zwarigheid, die men tegen hetgeen hieromtrent in het ontwerp voorkomt, inbragt, was deze, dat er geene conflicten tusschen de administrative en de regterlijke magt kunnen bestaan. Maar op hetzelfde oogenblik, dat men dit zeide, erkende men indirect, dat ze wel kunnen bestaan, want men voegde er bij, dat men de zaak aan de regterlijke magt moet overlaten, en dat deze zich wel onbevoegd zal verklaren, waar eene zaak niet tot hare bevoegdheid behoort. Hierdoor erkende men, dat er werkelijk zaken kunnen zijn, waarvan het twijfelachtig is, of zij tot de bevoegdheid der regterlijke dan wel tot die der administrative magt behooren. Conflicten kunnen er dus zijn, maar men wilde, dat daaromtrent ééne der beide magten en wel de regterlijke magt beslissen zou. En dan merk ik op, dat men volkomen zal kunnen berusten in de nu voorgestelde bepaling, omdat volgens deze eerst later de wet zal moeten uitmaken, hoe de bedoelde geschillen zullen worden beslist. De bepaling is geregtvaardigd voor hem, die erkent, dat er conflicten tusschen de administrative en regterlijke magt kunnen bestaan, en die erkenning ligt opgesloten in het verlangen, dat zulke conflicten aan de beslissing der regterlijke magt zouden worden overgelaten. Intusschen moet ik hier, ofschoon de regeling der zaak geheel aan de wet wordt overgelaten, opmerken, dat eene dadelijke tusschenkomst eener andere dan de regterlijke magt soms zeer noodig zal kunnen zijn, en wel omdat niet elke regtsvordering aanvangt met eene bloote dagvaarding, maar dikwerf ook met de hand te leggen op het voorwerp, waarover geschil is, welke in-beslag neming eene daad van zoo ernstigen aard en zoo nadeelig voor de maatschappij zou kunnen zijn, dat eene dadelijke tusschenkomst van eene andere dan de regterlijke magt noodig is. Ik wil hier als voorbeeld bijvoegen een geval, dat zich vroeger hier te lande heeft voorgedaan. Een vreemd schip, behoorende tot de staats-marine van een ander land, viel in eene onzer havens binnen, en nu vond iemand goed, dat schip in arrest te nemen. Die stap was zeer geschikt, om ons in staat van oorlog te brengen, en zeker zouden daaruit groote moeijelijkheden voor de Vereenigde Provinciën zijn voortgesproten, indien die in-beslagneming had voortgeduurd, totdat er eene eind-uitspraak door de regterlijke magt gegeven wierd. Maar de Staten kwamen tusschen beide en ik geloof, dat ieder dit zal moeten goedkeuren.

Nog een enkel woord ten slotte over de bepaling van dit ontwerp, betreffende de verbeurd-verklaring van goederen. Ik zal het geachte lid uit Noord-Holland slechts doen opmerken, dat art. 169 der tegenwoordige Grondwet steeds beschouwd is als alleen te spreken van eene *algemeene* verbeurd-verklaring van goederen, en dat de wetgever wel degelijk steeds gemeend heeft, de verbeurd-verklaring van enkele uit misdaad voortgesproten of daartoe gebezigde voorwerpen te kunnen bepalen. Die bepaling van art. 169 zal geene noemenswaardige verandering ondergaan, en er zal dus geen strijd bestaan tusschen de bepaling van art. 12 van dit ontwerp en die van het nieuwe Strafwetboek, waarop men gewezen heeft, evenmin als er geoordeeld is strijd te bestaan tusschen de oude Grondwet en de voorschriften der strafwetten.

Ik geloof hiermede genoeg gezegd te hebben, om dit wets-ontwerp verder aan de beslissing van U Edel Mogenden over te laten.»

Niemand meer het woord vragende, gaat men over tot de hoofdelijke stemming en wordt daarbij het *vijfde* ontwerp (*Van de Justitie*) met algemeene stemmen *aangenomen*.

Zitting van Woensdag, 23 *Augustus*.

Beraadslaging over Ontwerp VI.

I. De heer VAN NAAMEN heeft daarover het eerst het woord en zegt: «Ik behoor tot die leden, waarvan in het voorloopig verslag is gezegd, dat zij met leedwezen hebben gezien, dat art. 8 van het VIde hoofdstuk in de Grondwet is opgenomen, en ik voeg mij derhalve bij diegenen van U Edel Mogenden, die bij de algemeene beschouwingen reeds hebben te kennen gegeven, dat zij zich uit dien hoofde verpligt achtten, hunne goedkeurende stem aan het VIde wets-ontwerp te weigeren.

Ik deel omtrent dit artikel volkomen in de zienswijze van den gewezen minister graaf Schimmelpenninck, vermeld op bladz. 22 van zijn rapport aan den Koning, alwaar hij zich aldus uitdrukt:

«Diep betreurt de ondergeteekende, dat de commissie, door dat «artikel in de Grondwet te plaatsen, een punt heeft willen beslissen, «dat zij beter onaangeroerd aan de wet had overgelaten.

«Uit dit artikel volgt, dat eene geestelijke magt, buiten den Staat, «hare voorschriften, die de ondervinding leert, dat, hoezeer *kerkelijk*, «echter niet altijd eene bloot-geestelijke strekking hebben, openlijk «kan aanplakken en publiceren, en daardoor eenen invloed uitoefenen, «waartegen de Regering niet dan te laat kan opkomen.»

Ook ik vind het te bejammeren, dat de Staats-commissie, benoemd bij besluit van den 17den Maart, ofschoon zelve het beginsel erkennende, dat de Grondwet zich moet bepalen tot het stellen van algemeene

regels en niet moet treden op het grondgebied der wet, door de bepaling van art. 8 de vernietiging van het regt van placet heeft voorgesteld, en dat zij zulks heeft gedaan in de tegenwoordige oogenblikken, die zwanger gaan van menige kerkelijke verdeeldheid.

Menigvuldig zijn de onderwerpen, die, volgens de nieuwe Grondwet, bij de wet zullen worden geregeld. Wanneer dus de noodzakelijkheid bestond, om de betrekking tusschen Kerk en Staat op andere grondslagen te vestigen, omdat men meende, dat het een of ander kerkgenootschap billijke reden heeft tot klagen, dan was, dunkt mij, niets natuurlijker geweest, dan daaromtrent in het vervolg een wets-ontwerp in te dienen, en hetzelve te onderwerpen aan de beoordeeling der nieuwe volks-vertegenwoordigers.

Aan deze Kamer, die in een officieel stuk, dat van de Regering aan haar is ingezonden, slechts als eene wettelijke fictie wordt beschouwd, en die spoedig zal aftreden, behoorde althans geen punt meer ter beslissing te worden gesteld van zoo gewigtigen en zoo teederen aard, als de grondwettige afstand van het regt van placet.

Daarover had dan toch wel de ware volksstem mogen worden gehoord, en zulks te meer, omdat deze Kamer, zich, bij de behandeling van het Strafwetboek, met eene overgroote meerderheid voor het preventief stelsel en alzoo ten gunste van het placet uitgelaten hebbende, niet kon geacht worden daaromtrent in haar geheel te zijn, maar bij diegenen, welke van alle staatstoezigt wenschen te worden ontslagen, reeds dadelijk in verdenking moest komen, van deze belangrijke zaak niet onpartijdig te zullen beslissen.

Ik betreur die handelwijze der commissie nog te meer, omdat zij begrepen heeft aan den Koning de vergunning te moeten vragen van haar werk dadelijk te doen drukken en algemeen verkrijgbaar te doen stellen. Hierdoor was de algemeene aandacht terstond op dit punt gevestigd. Zoo doende heeft zij de handen gebonden van het tegenwoordig ministerie, dat nu niet meer in zijn geheel bleef, om de quæstie van het placet bij de grondwets-herziening te laten rusten.

Dan, wat daar ook van zijn moge, die quæstie heeft thans de Natie verdeeld in twee tegenover elkander staande partijen. De tallooze menigte petitiën, bij deze Kamer ingekomen, leveren daarvan het bewijs. De hartstogten zijn in beweging gebragt. Wij zelven, Edel Mogende Heeren! die geroepen zijn, om in deze vergadering de belangen des volks op alle punten met kalmte te bediscussiëren, durven dat punt naauwelijks aanroeren, uit vrees van de palen eener gematigde discussie te overschrijden.

De Regering make zich dus geene illusie, dat het eene onverschillige zaak is, wanneer zij in Nederland het *preventief toezigt* over de onderscheidene kerkgenootschappen prijs geeft (want daarin bestaat eigenlijk het placet, dat niet gerigt is tegen de godsdienstvrijheid). Zij beroepe zich niet op het voorbeeld der Belgische constitutie. In België belijdt

de overgroote meerderheid dezelfde godsdienst. maar in Nederland leeft eene gemengde bevolking, die, zij moge katholijk of protestantsch zijn, eene godsdienstige bevolking is, waarvan ieder onderdeel naijverig is op de regten en belangen van het kerkgenootschap, waartoe het behoort. Wordt dáár de invloed der Regering vernietigd, door art. 8 in de Grondwet op te nemen, dan is het zeer mogelijk, dat de bepaling van dat artikel, meer nog dan het instellen van gekozen kiezers, waarvoor de Staats-commissie is teruggedeinsd, het zaad van vergankelijkheid in de nieuwe Grondwet zal hebben gelegd.

Van harte wensch ik, dat de toekomst mijne vrees zal logenstraffen, maar de omstandigheden, die de Regering kunnen hebben bewogen, om het evengemeld artikel in de Grondwet op te nemen, zullen vreemd blijven aan mijn votum.

Het geldt hier een beginsel, dat in mijn oog een fundamenteel beginsel van staatsregt is, en waarover ik dus niet mag transigeren.

Mijn oordeel daarover heb ik vroeger in deze Kamer geuit, en dat oordeel zal ik blijven uiten, zoolang ik niet, van deze zelfde plaats, openlijk kan verklaren vroeger te hebben gedwaald.

Ik houde het met den gewezen minister Schimmelpenninck daarvoor, dat, door de aanneming van art. 8, hier in Nederland, zonder voorkennis van de Regering, door eene vreemde buitenlandsche magt, op eene officiële wijze, voorschriften zullen kunnen worden afgekondigd, die, onder den naam van *kerkelijk* te zijn, meer dan eene bloot-geestelijke strekking hebben; dat die vreemde magt alzoo voortaan in ons vaderland eenen invloed zal kunnen uitoefenen, waartegen de Regering niet dan te laat zal kunnen opkomen, en waartegen *repressive* maatregelen weinig zullen baten, omdat in de bedoelde gevallen de afkondiging zelve de gemoederen reeds in beweging zal hebben gebragt, en het gevreesde nadeel werkelijk zal zijn berokkend.

Een zoodanig beginsel bij de Grondwet aan te nemen, acht ik strijdig met de onafhankelijkheid van den Staat. Ik heb deze stelling breeder ontwikkeld bij de behandeling van het Wetboek van Strafregt, en zal dit thans niet herhalen.

Men heeft het beginsel, door mij voorgestaan, dat aan den Koning vooraf de vergunning moet worden gevraagd om hier te lande een vreemd bevelschrift te mogen afkondigen, *inconstitutionneel* genoemd; men heeft het vergeleken bij de censuur op de drukpers. — Welnu, Edel Mogende Heeren, als dit beginsel inconstitutionneel is, dan zal ook onze burgerlijke wetgeving op dat punt moeten worden herzien en gewijzigd. Deze huldigt ook het beginsel, dat aan het bevel van den vreemden souverein geene dadelijke uitvoerende kracht is verbonden; dat die kracht aan hetzelve alleen kan worden gegeven door den inlandschen regter, die met de magt is bekleed, om, in naam des Konings, de uitvoering daarvan te gelasten.

Immers, volgens art. 431 van het Wetboek van Burgerlijke Regts-

vordering, kunnen geene vonnissen, door *vreemde* regters of regtbanken gewezen, in Nederland worden ten uitvoer gelegd, dan in de gevallen, bij de wet uitdrukkelijk vermeld, en in die uitgezonderde gevallen worden zoodanige vreemde vonnissen binnen dit Rijk niet ten uitvoer gelegd, dan na, op een verzoekschrift, verkregen verlof van executie.

Ziedaar, Edel Mogende Heeren, ook het *beginsel* gehandhaafd, waarop het placet berust; en zal het nu consequent zijn, daaraan vast te houden ten aanzien van bevelschriften, welke de regten van slechts enkele ingezetenen betreffen, en daarentegen bij de Grondwet aan den Koning alle magt te ontnemen, om, in het algemeen belang, vooraf kennis te dragen van bevelschriften, waarvan men de strekking nadeelig zoude kunnen beschouwen voor de rust en het welzijn van den Staat?

Wanneer toch zoodanige bevelschriften inbreuk kunnen maken op de algemeene wetgeving of op de bijzondere regten der ingezetenen, dan moet de afkondiging daarvan kunnen worden tegengegaan, of de Lands-regering verklaart zich ondergeschikt aan de vreemde magt, die dezelve binnen dit Rijk doet afkondigen.

Wordt het beginsel prijs gegeven, dat geene kerkelijke voorschriften van buitenlandschen oorsprong hier te lande op eene officiële wijze kunnen worden afgekondigd zonder voorkennis van de Regering, dan zal het kerkgenootschap, waarvan het opperhoofd zijnen zetel in het buitenland heeft gevestigd, niet meer *in*, maar *boven* den Staat zijn geplaatst; dan zal men handelen in strijd met de artikelen 3 en 7 van dit wets-ontwerp, waarbij aan alle kerkgenootschappen gelijke bescherming wordt verleend, maar waarbij aan den Koning de verpligting wordt opgelegd, van te waken, dat alle kerkgenootschappen zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat.

Bij de adstructie van mijn votum heb ik mij zooveel mogelijk gehouden op het staatkundig terrein. Dat van de godsdienst heb ik vermeden, omdat ik ongaarne iemands godsdienstig gevoel zoude kwetsen.

Er is echter één argument bijgebragt in de memorie van toelichting op het VIde hoofdstuk, dat ik, van mijn standpunt, niet stilzwijgend kan voorbijgaan.

Die memorie doet het placet voorkomen als in strijd met de katholijke godsdienstleer en met de regten van hare belijders.

Ik kan zulks niet toegeven, zoolang het eene waarheid blijft, dat de oorsprong van het placet is zuiver katholijk; dat katholijke Staten hetzelve steeds hebben gehandhaafd; dat Paus Leo XII, bij de overeenkomst, op den 18den Junij 1827 met wijlen Z. M. Willem I gesloten, het regt van placet aan dien Vorst had toegekend, door het concordaat van 1801 toepasselijk te verklaren op de toenmalige noordelijke provinciën; dat eindelijk, in de maand October van ditzelfde jaar, toen wij nog met België vereenigd waren, en onze kamers

voor het grootste gedeelte uit roomsch katholijke leden waren zamengesteld, de Staten-Generaal openlijk den wensch hebben geuit, dat het placet zou blijven gehandhaafd, en zulks (gelijk toen in het antwoord op de Troonrede werd gezegd) ten einde verzekerd te zijn, dat er geene inbreuk zoude worden gemaakt op de regeling van de godsdienst, het onderwijs en het armbestuur, zoo bij de Grondwet als bij andere wetten des Rijks.

Waar zoodanige daadzaken kunnen worden bijgebragt, is het niet noodig, meerdere woorden te gebruiken.

Hetgeen ruim twintig jaren geleden in het oog der roomsch-katholijken niet strijdig was met de leer hunner kerk, zal dit thans ook niet zijn.

Voor zoover mij bekend is, heeft de commissie tot het placetteren, zamengesteld, volgens art. 6 van het besluit van den 16 September 1815, uit eenige roomsch-katholijke leden van den Raad van State, benevens het hoofd van het departement voor de Zaken van de Roomsch-Katholijke Eeredienst, sedert een aantal jaren niet meer bestaan.

De Regering heeft vermeend van haar regt van placet geen gebruik te moeten maken, en het ligt niet in mijne bedoeling, haar te willen aansporen, om thans, in tijden van godsdienstige spanning, op nieuw tot het placetteren over te gaan. Ik zou dit zelfs als onstaatkundig afkeuren. Ik wil haar slechts bij de Grondwet de bevoegdheid niet hebben ontnomen, van zulks, bij veranderde omstandigheden, in het belang van Kerk en Staat te kunnen doen.

De politieke gebeurtenissen van den dag hebben reeds te veel invloed uitgeoefend op de herziening der Grondwet, en er worden uit een staatkundig oogpunt, in menig opzigt, concessiën gedaan, waartoe men in kalmer dagen, bij eene meer bedaarde overweging van het voor- en nadeel, daaraan verbonden, welligt moeijelijk zou hebben kunnen overgaan.

Men late dus het placet rusten, totdat de tegenwoordige stormen in Europa zullen hebben uitgewoed, en men in staat zal zijn, om onbevooroordeeld te besluiten, of hetzelve inderdaad als een versleten wapentuig uit de middeneeuwen kan worden weggeworpen; maar men wachte zich van thans ligtvaardig de hand te slaan aan een regt, dat in Nederland ten allen tijde en onder alle regeringsvormen is op prijs gesteld en met kracht is gehandhaafd. »

II. De heer DE JONGH VAN BEEK EN DONK: « Wij zijn genaderd tot een onderwerp, waarover ik gaarne het stilzwijgen had bewaard. Ik had gewenscht, dat het voorstel der Regering uwe onverdeelde goedkeuring had mogen verwerven. De toestand der Regering was moeijelijk, geplaatst als zij was tusschen denkbeelden, schier niet te vereenigen, waarbij maar al te dikwerf niet het bedaard verstand, maar de driften worden geraadpleegd.

Ieder opregt vriend des lands zal met mij de hartstogtelijke taal der geschriften betreuren, waarbij in de laatste maanden de natie als ware het in twee kampen wordt verdeeld, gereed, om met elkander in het strijdperk te treden.

Ja, als men den volksgeest naar die geschriften wilde beoordeelen, zou men zich met regt kunnen verwonderen, dat dit land niet reeds het tooneel van burgertwist en binnenlandsche beroeringen is geworden.

Maar hij, die het Nederlandsche volk naar die geschriften zou beoordeelen, zou een onregtvaardig en honend vonnis over den Nederlander uitspreken.

Godsdiensthaat, en de gevolgen daarvan, hartstogt en tweespalt, mogen in sommige dagbladen en andere geschriften worden opgewekt, maar die taal, zij stuit af op het gezond verstand des volks.

Hoe zou het ook anders kunnen, Edel Mogende Heeren, in een land, waar de belijders van verschillende godsdienstige gezindheden sedert eeuwen te zamen zijn vermengd; waar in elke stad, in elk dorp, in elke straat, vaak onder hetzelfde dak, verschil van belijdenis wordt aangetroffen?

De gemeenschappelijke belangen brengen dagelijkschen omgang mede; dagelijks worden wederkeerige diensten bewezen, banden van vriendschap en onderlinge achting worden aangeknoopt, en van dat oogenblik worden haat en tweespalt onmogelijk.

Dit is mijne ondervinding, dit moet ook de uwe zijn.

Als ik dit zeg, bedoel ik de goede verstandhouding in de zamenleving en de verdraagzame geaardheid des volks in het algemeen, als welke alleen in staat is, om de scherpe kanten te ontnemen van zoozeer uiteenloopende beginselen, en te verijdelen de pogingen van hen, die tweedragt willen zaaijen dáár, waar eensgezindheid eene levensbehoefte is.

Maar van welke geloofsbelijdenis ook, het Nederlandsche volk is een godsdienstig volk; de Nederlander is gehecht aan het geloof, waarin hij is opgevoed; hij gevoelt de behoefte, om zijnen God naar de inspraak van zijn geweten te dienen; hij verlangt, hij vordert, dat die vrijheid aan geene banden worde gelegd; het denkbeeld is hem onverdragelijk, dat die vrijheid zelfs in de verte zou kunnen worden bedreigd.

Voorzigtigheid gebiedt dus vooral den wetgever, op het staatkundig terrein zelfs den schijn te vermijden, alsof hij op die vrijheid eenige inbreuk zou willen maken; want jaren zijn dikwerf niet voldoende, om de sporen van wantrouwen en achterdocht uit te wisschen, welke eenige onvoorzigtige woorden hebben achtergelaten.

Ik betreur daarom de debatten, welke in het afgeloopen jaar in deze Kamer ter gelegenheid der behandeling van het Strafwetboek zijn gehouden. Ik heb mij daarin niet gemengd; ofschoon mijne overtuiging niet wankelde, heb ik gezwegen; want hoe vereerend het ook voor mij moge wezen, naar deze vergadering te zijn afgevaardigd

door hen, die met mij in godsdienstige belijdenis verschillen, en daarvoor *mij* een blijk van vertrouwen en *in het algemeen* een bewijs van hunne verdraagzaamheid hebben gegeven, bragt deze mijne bijzondere stelling mede, dat ik het grootste leedwezen moest gevoelen, dat in deze Kamer godsdienstige geschillen werden opgeworpen, en was ik huiverig daarin eenig aandeel te nemen. Wat toch zou ook mijne stem gebaat hebben? En ofschoon ik mij ook nu niet vleije eenigen invloed bij U Edel Mogenden uit te oefenen, zou ik echter denken mijnen pligt te verzaken, als ik in dit gewigtig oogenblik het stilzwijgen bewaarde.

Ik zal echter aan deze Kamer geen enkel woord van verwijt doen hooren; ik bid het U Edel Mogenden mijne woorden slechts in een verzoenenden zin op te vatten, want ik ben tot in mijne ziel overtuigd, dat geen uwer de bedoeling heeft, de zaden van onverdraagzaamheid te strooijen.

Ik zeide U Edel Mogenden, dat ik de debatten van het afgeloopen jaar heb betreurd, want niemand beter dan ik heb kunnen beoordeelen het kwaad, het immense kwaad, daardoor gesticht. Ik woon te midden eener bevolking, waarvan verre het meerendeel tot het kerkgenootschap behoort, meer bijzonderlijk daarbij betrokken; ik woon dáár sedert jaren, van mijne jeugd af; ik geloof in zekere mate haar vertrouwen te genieten; ik heb daaronder vrienden, bekenden; ik heb omgang met lieden van allerlei rang, stand en denkwijze. Welnu, onder hen allen, zonder onderscheid, hebt gij den schijn van onverdraagzaamheid op u geladen. En ik zal u zeggen waarom: omdat gij het vermoeden hebt opgewekt, de Regering te willen brengen tot eenen maatregel, voor den Staat zonder nut, voor een gedeelte der bevolking grievend.

Ik zeg voor den Staat zonder eenig belang en nut; want het is reeds meermalen gezegd en niet wederlegd: het regt van placet kan nimmer beletten, hetgeen gij beletten wilt; zoolang gij de vrijheid van drukpers laat bestaan, zal elke preventive maatregel slechts uwe onmagt aantoonen, en slechts strekken, om bij elke gelegenheid, waar gij dien wilt toepassen, de hartstogten gaande te maken.

Deze eenvoudige redenering valt onder het bereik van een elk.

En als er dan geen nut, geen belang voor den Staat in gelegen kan zijn, als de Regering niet bij magte is, aan dat regt gevolg te geven, wat blijft dan van het regt van placet anders over, dan om aan het denkbeeld voedsel te geven, dat die bepaling dáár geschreven staat als eene *noodelooze*, *grievende wettelijke demonstratie?*

Niemand is meer dan ik overtuigd, dat de geestelijkheid, van welke gezindte ook, zich niet moet begeven op het politiek terrein; beweegt zij zich dáár, dan vergeet zij hare verhevene zending en het woord van haren goddelijken meester. Vergeet zij het in die mate, dat de rust van den Staat bedreigd is, welnu, de strafwet is dáár, om de maat-

schappij te verdedigen, maar geene preventive maatregelen zullen u baten.

Vijftig jaren geleden klonk in deze zaal de stem van een man, voor wien elk Nederlander eerbied gevoelt, wiens staatkundige loopbaan was zonder smet, wiens groote bekwaamheden als staatsman ook buiten de grenzen dezes Rijks hoog werden gewaardeerd, en wiens beminnelijke en verdraagzame hoedanigheden als mensch en burger op eene zoo treffend eenvoudige wijze door den zoon zijn beschreven: het was de stem van RUTGER JAN SCHIMMELPENNINCK.

Bij gelegenheid toen in de vergadering der toenmalige representanten de zaak der godsdienst ter sprake kwam, zeide hij:

«Burgers representanten, gelijk ik aan den eenen kant den algemeenen eerbied voor het Opperwezen wel degelijk beschouw als een onderwerp, der zorg van eenen verstandigen wetgever dubbel waardig, zoo ben ik evenzeer van gevoelen, dat hij zich met het *dogmatique* van de godsdienst niet in het minste heeft te bemoeijen; en ik begrijp, dat de representanten van Nederland in die betrekking geene gereformeerden, geene roomschen, geene lutherschen, geene remonstranten moeten kennen, maar alleen menschen, alleen inwoners van Nederland. En indedaad, ik wenschte wel tot eer dezer vergadering verzekerd te zijn, dat het goede volk, hetwelk wij vertegenwoordigen, uit onze advyzen zal hebben kunnen ontwaren, dat wij een stuk van dat belang met eene wijsgeerige kalmte en met eene onzijdigheid, aan verstandige vrienden van waarheid en orde passende, behandeld hebben, dat wij geenszins hebben toegegeven aan eenen zekeren heiligen *ijver, meer passende aan oude ridders, welke zich met helm en speer ten kruistogt en ter herwinning van het heilige land uitrustten*, dan wel aan eene vergadering van verlichte mannen, aan wie niet zoo zeer de belangen van het geloof en de zorg der zielen, als wel de uitbreiding van het maatschappelijk geluk aanbevolen is.

En verder:

«Het tijdstip is dáár, waarop het menschdom zich minder zal laten gelegen liggen aan *hetgeen men verkiest te denken of te gelooven, dan wel aan hetgeen men ziet verrigten*. Het tijdstip is voor Europa gedaagd, waarop het nog gevaarlijker wordt, om uit vreesachtigheid de vooroordeelen staande te houden, dan wel om dezelve moedig te bevechten. Hij, die den loop en de werking van eene algemeene toenemende verlichting wil stuiten, doet dezelfde dwaze poging als hij, die den geheelen oceaan, die zich eenen weg door een doorgebroken dijk, welke hem tegenstond, gebaand had, met zijne magtelooze handen in zijn loop wilde stuiten.» (*Rutger Jan Schimmelpenninck* enz., beschreven door zijn zoon G. graaf SCHIMMELPENNINCK, deel I, pag. 108 et 109).

Ook ik, Edel Mogende Heeren, heb vertrouwen in mijne eeuw; ik geloof niet aan terugkeer van vroegere tijden; ik kan niet gelooven, dat de lessen der geschiedenis, ook die van onze dagen, verloren zijn, waar op elke bladzijde te lezen staat, dat de geestelijkheid haar eigen

gezag ondermijnt, als zij hare verhevene zending uit het oog verliest en zich magt wil aanmatigen op het wereldlijk gebied.

Ziedaar hoe ik over de zaak denk, waarom ik de debatten van het afgeloopen jaar betreur.

Ik wil echter te dezer gelegenheid den vorigen spreker nog opmerken, dat inderdaad het argument, door Zijn Edel Mogende geput uit art. 431 Wetboek van Burgerlijke Regtsvordering, ten betooge, dat het regt van placet noodzakelijk zoude zijn, naar mijn inzien niet gelukkig is gekozen. Geene vonnissen, door vreemde regters gewezen, mogen hier te lande ter executie gelegd worden, dan na verkregen verlof der Nederlandsche regtbanken; dit is gebiedend noodzakelijk, want anders zou de vreemde regter jurisdictie uitoefenen en daden van souvereiniteit plegen dáár, waar hem het regt en de bevoegdheid van uitvoering ontbreekt. Door het verlof van den Nederlandschen regter verkrijgen echter die vonnissen dezelfde kracht als die, in Nederland uitgesproken: maar wat heeft hiermede gemeens de afkondiging van kerkelijke voorschriften? Wanneer die, zoo als in vroegere tijden, kracht van wet hadden nevens de wetten van den Staat, ja, dan laat het zich uitleggen, dat de wereldlijke souverein kennis daarvan moest dragen en vooral zijne goedkeuring moest schenken. Daaraan zal ook het regt van placet wel zijn oorsprong te danken hebben. Maar thans, nu die kerkelijke voorschriften met of zonder placet geene de minste kracht van wet in den Staat verkrijgen, maar slechts blijven bloote voorschriften op het veld der godsdienst, zonder eenige verbindende kracht op het gebied der staatkunde, komt het mij voor, dat de beide gevoelens in geen het minste verband staan, en het voorbeeld, uit de burgerlijke regtsvordering geput, wel niet op de quæstie van het placet kan worden ingeroepen.

Nu nog een enkel woord over het hoofdstuk, thans in beraadslaging.

De commissie, tot herziening der Grondwet benoemd, heeft vermeend eenige veranderingen in het VIde hoofdstuk te moeten voorstellen.

Die voorstellen hebben de gemoederen in beweging gebragt en werden verschillend beoordeeld. Hier vonden zij afkeuring en bestrijding, dáár integendeel verwekten dezelve goedkeuring en verdediging.

Het waren vooral de veranderingen, voorgesteld in het 191ste artikel, en de nieuwe bepaling ten aanzien der briefwisseling en de afkondiging der kerkelijke voorschriften, welke de bezorgdheid van den eenen kant opwekten, terwijl van de andere zijde die voorstellen met gretigheid werden ontvangen. Voorwaar, de Regering, die hier eene keuze moest doen, bevond zich op een moeijelijk standpunt.

Zij heeft naar mijne innige overtuiging eenen gelukkigen middenweg ingeslagen. Zij heeft in het 5de artikel van het ontwerp den weg afgesneden aan overdreven verwachtingen en uitleggingen, waartoe het voorstel der commissie kon leiden, en die ook naar mijn inzien de rust van den Staat zouden hebben kunnen verstoren; zij heeft de open

bare godsdienst-oefeningen bepaald tot binnen de gebouwen en besloten plaatsen. Hierdoor werd het bezwaar opgelost, hetwelk van onderscheidene zijden tegen het voorstel der commissie was ingebragt.

In eene andere bepaling stelt de Regering voor vrije briefwisseling en afkondiging van kerkelijke voorschriften; eene bepaling, welkom aan een der kerkgenootschappen, die daaraan de vrijheid zijner godsdienst verbindt, thans des te meer gewaardeerd, nu die vroeger bedreigd was. De memorie van toelichting is hier zoo overtuigend, in een zoodanigen waarachtigen geest van verdraagzaamheid, in het belang der eensgezindheid gesteld, dat ik vreezen zou de kracht te verbreken, als ik het waagde hierbij iets te voegen.

Deze Kamer, het is waar, staat op dit oogenblik tegenover het vraagstuk, in het vorige jaar beslist, tegenover haar votum, destijds uitgebragt. Heeft de Regering wèl gedaan, als zij eene discussie van een zoo teederen aard op nieuw heeft uitgelokt? Ik antwoord, dat de Regering na het rapport der commissie niet anders heeft kunnen handelen, wilde zij niet, dat het effect der geheele herziening voor een aanzienlijk gedeelte der bevolking geheel verloren zoude zijn.

Maar daar te boven, zijn de omstandigheden sedert het vroeger votum niet geheel veranderd? Destijds werd de discussie gevoerd onder den invloed der bestaande Grondwet en niet zelden werd er beweerd, dat het regt van placet, *volgens den geest* dier Grondwet, door den Koning niet kon, niet vermogt opgegeven te worden. Thans is er geene sprake *de jure constituto*; wij houden ons bezig de grondslagen voor een nieuw gebouw op te trekken: wij beraadslagen *de lege condenda*.

Hebben ook niet de gebeurtenissen in Europa, sedert voorgevallen, eene aanmerkelijke verandering in den stand der vraag te weeg gebragt? Het voorbeeld van onderscheidene Duitsche staten, destijds herhaaldelijk ingeroepen, wijst ons immers thans eenen anderen weg aan.

En eindelijk, ik vraag het u, was de houding van het toenmalig ministerie wel geschikt, om een gunstigen invloed op uwe beslissing uit te oefenen? Dan eens werden strafbepalingen voorgedragen, dan weder een ander systema gevoerd, om op zijne beurt weder voor een ander stelsel plaats te maken. Was die houding wel geschikt, om overtuiging te vestigen? Ik zal daarover verder geen woord zeggen.

Het is waar, eindelijk, als ik van een deel der bevolking spreek, welke het voorstel der Regering toejuicht, een ander gedeelte vindt daarin groot bezwaar. Ik vlei mij echter, dat deze discussie en vooral uwe beslissing de gemoederen zal gerustsstellen, en zal doen uitkomen, dat de zaak, door een der kerkgenootschappen zoo hoog gewaardeerd, voor de andere is zonder eenig belang.

Edel Mogende Heeren, de beslissing nadert; de beslissing, die gij nemen zult, is gewigtig.

Hoedanig die ook wezen moge, ik vrees voor geene tooneelen van beroerten, van onlusten, het Nederlandsche volk heeft steeds getoond

te zijn onderworpen aan de wet; daarenboven heb ik vertrouwen in de kracht van het bestuur. Ik zou mij zelven minachten, ik zou deze Kamer miskennen, als ik kon veronderstellen, dat eenige vrees invloed op uwe beslissingen zou kunnen uitoefenen.

Maar ik heb eene levendige overtuiging, en die wil ik niet onderdrukken.

De aanneming van het voorstel der Regering zal ook een rustpunt zijn in die ongelukkige godsdienstige geschillen, welke in de laatste dagen zijn gevoerd; zij zal een einde maken aan dat twistgeschrijf, zoo bedroevend in de eeuw, die wij beleven; die aanneming, zij zal leiden tot verbroedering, toenadering, eensgezindheid en verdraagzaamheid.

En de verwerping, Edel Mogende Heeren, zij zal veroorzaken eene klove, welligt nimmer te digten.»

III. De heer BIJLEVELD: «Bij de behandeling van den Isten titel van het IIde Boek van het Wetboek van Strafregt ten verleden jare, heb ik tegen de aanneming van dat IIde boek mijne gemotiveerde stem uitgebragt, op grond, dat daarbij niet was opgenomen het regt van placet, hetwelk alhier bestond, en ook in andere landen even als nog werd gehandhaafd.

Bij art. 8 van dit wets-ontwerp wordt door de daarin voorkomende bepaling dat regt met eene pennestreek ten eenemale vernietigd, en kan dus zelfs in een nieuw strafwetboek niet worden opgenomen, ofschoon een *noodzakelijk* gevolg moetende zijn van de verpligting, die bij art. 194 der Grondwet (thans bij art. 7 van dit wets-ontwerp gewijzigd) aan den vorst is opgelegd, zoo als door een geacht spreker uit Gelderland, thans onder de ministers gezeten, toen ter tijd aan U Edel Mogenden in eene breedvoerige redevoering zoo krachtig is aangetoond, dat het wel geen twijfel meer overlaat. Het zal onnoodig zijn, die aangevoerde argumenten te herhalen; zij liggen nog versch in het geheugen van U Edel Mogenden, en ik bepaal mij dus U Edel Mogenden aan dezelve te herinneren.

De tijden mogen veranderd zijn; dan, Edel Mogende Heeren, geene verandering kan er komen in de gezindheid der geestelijke magt, tot welke godsdienstige gezindheid ook behoorende, om zich uit te breiden en te trachten zich te bewegen op het staatkundige gebied, dáár en waar de gelegenheid zich slechts opdoet.

Ik ben echter in mijne zienswijze omtrent dit punt *niet veranderd*; doch mijn voornemen, Edel Mogende Heeren, is geenszins over het zoogenaamde regt van placet andermaal uit te weiden: de discussiën ten verleden jare zijn gebleven binnen de palen der bescheidenheid; niemands gevoelens zijn gekwetst geworden, en ook thans zijn die grenzen niet overschreden en mogen niet overschreden worden.

Het onderwerp is bij de algemeene beschouwingen en ook nu weder verdedigd en bestreden en alzoo aan een ieder overbekend.

Ik betreur het echter ten hoogste, dat de Regering andermaal dit uiterst teeder punt in deze voordragt van gewijzigde grondwet heeft opgenomen, in de tegenwoordige tijden aan eene discussie heeft onderworpen, en alzoo een twistappel welligt in ons vaderland heeft doen geboren worden, waaruit gewigtige gevolgen kunnen voortvloeijen.

Wenschelijk ware het dus geweest, dat het gemelde art. 8 uit dit voorstel ware weggenomen, waarop ik nog blijf aandringen, als mijns inziens in eene grondwet ook niet te huis behoorende; en het is *onder die voorwaarde dan ook alleen*, dat ik mijne goedkeurende stem aan het wets-ontwerp zal kunnen geven. »

IV. De heer SMIT: «Bij de algemeene beschouwingen omtrent de twaalf wets-ontwerpen ter herziening der Grondwet heb ik aan die beraadslagingen deel genomen en te kennen gegeven, dat ik mij verblijdde over het vele goede, dat daarin voorkwam, en dat ik instemde met velerlei hervormingen en verbeteringen, in die ontwerpen voorhanden; — maar te gelijker tijd heb ik verklaard, dat er omtrent één wets-ontwerp en wel het VIde, de godsdienst betreffende, bij mij hoofdbezwaren bestonden, die mij in gemoede zouden noodzaken mijne stem aan dat ontwerp te weigeren, zoo niet de inlichtingen der Regering mij van dwaling te dien opzigte overtuigden.

Bij de behandeling dezer wet nu, Edel Mogende Heeren, acht ik mij verpligt U Edel Mogenden die bezwaren te doen kennen.

In de afdeeling, waarin ik de eer had zitting te hebben, heb ik behoord zoowel tot die leden, die bezwaar vonden, om door art. 2 dezer wet in de Grondwet een voorschrift op te nemen, zoo geheel onbepaald als dat, hetwelk was vervat in de woorden: «Ieder belijdt zijne godsdienstige meeningen met volkomen vrijheid» als ook tot hen, die het betreurden, dat de Regering het laatste artikel dezer wet, betrekkelijk de briefwisseling met de hoofden der onderscheidene kerkgenootschappen en de afkondiging der kerkelijke voorschriften, in de Grondwet had gesteld.

Door het 2de artikel toch werd, naar mijne zienswijze, eene wijde deur opengezet voor het verspreiden van allerlei voor de rust en orde der maatschappij gevaarlijke stelsels onder den dekmantel der godsdienst; door het laatste artikel zag ik een einde gemaakt aan de uitoefening van het preventive staats-toezigt op de kerk.

Het gemeen overleg van de Regering en deze Kamer heeft, wat het gezegde 1ste punt aangaat, tot zeer bevredigende uitkomsten geleid: en ik betuig der Regering mijnen dank voor de toevoeging, aan het slot van art. 2 gebragt, waardoor aan de zoo algemeene verklaring hare gevaarlijke strekking zal ontnomen zijn.

Maar aan het laatstgenoemde bezwaar, art. 8 van dit ontwerp betreffende, heeft de Regering gemeend niet te kunnen toegeven.

Het behoud nu van dit artikel veroorzaakt bij mij deze bedenkingen en zwarigheden:

1°. vind ik art. 8 in tegenspraak met het voorgaand art. 7. Art. 7 toch zegt: «De Koning waakt, dat alle kerkgenootschappen zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat.» Hoe nu zal ons geëerbiedigd Hoofd van den Staat aan dit grondwettig voorschrift kunnen voldoen, indien hem het regt, de bevoegdheid niet gegeven is, die waakzaamheid, dat voorloopig toezigt uit te oefenen? In het woord *waken* ligt de strekking van voorkomen. Dat woord heeft eene preventive beteekenis, en art. 7 verleent deswege een preventief toezigt, hetwelk art. 8 weder weigert.

2°. De vrijgevige bepalingen, welke de Regering door art. 8 zoude willen daarstellen, zouden enkel een gedeelte der Nederlandsche staatsburgers, wat het kerkelijk terrein aangaat, emanciperen; een ander gedeelte zoude op dat terrein aan het preventief toezigt der Regering onderworpen blijven. Immers, Edel Mogende Heeren, ik moet dit verwachten, omdat Zijne Excellentie de minister van de Hervormde Eeredienst als vertegenwoordiger des Konings nog onlangs op de beraadslagingen eener kerkelijke overheid het toezigt heeft uitgeoefend, en op dit oogenblik nog blijft uitoefenen.

En al ware het, dat dit toezigt in die vergadering wierd opgeheven, het gezag en de werking der Regering strekt zich immers over die gezindheid verre uit.

Koninklijke besluiten en ministeriële resolutiën binden die gezindheid evenzeer en *teregt* als een preventief toezigt.

Ik voor mij wensch die *emancipatie* niet; ik wensch de kerk, dat is de verschillende kerkelijke genootschappen, *ondergeschikt* te zien aan den Staat, en op dit punt zou ik verlangen gelijkheid voor allen en in alles, en voor alles dus preventief toezigt.

3°. weegt zeer bij mij de bedenking, dat door de daarstelling van dit art. 8 in de Grondwet, door de opheffing van alle preventief toezigt, het koninklijk oppergezag zal moeten dulden, dat eenige binnen- of buitenlandsche geestelijke magt, van welken aard ook, aan den Staat, of aan deszelfs burgers, wetten voorschrijve, zelfs buiten het geestelijk terrein, zonder voorkennis van den Souverein. Is het niet somtijds, is het niet dikwijls geschied in vroeger en later eeuwen, dat het geestelijk gezag zich plaatste op het staatkundig terrein en zich in het geestelijk gezag mengde? Edel Mogende Heeren, zal dit geen *imperium in imperio* daarstellen? Zal de rust, ja zelfs de veiligheid van den Staat daaronder niet ten zeerste lijden? Is het oirbaar, is het staatkundig, dat een onafhankelijk wereldlijk gezag een onafhankelijk geestelijk oppergezag boven zich geplaatst zal zien? En al vervalt dan zoodanig geestelijk gezag in de termen der strafwet, het onregt is geschied, de gevolgen hebben plaats gehad; en is het niet juister, is het niet doelmatiger, is het niet meer overeenkomende met de pligten van den wetgever, te trachten liever misslagen te voorkomen, dan na derzelver bedrijf ze te straffen? En dit

preventive sluit immers bovendien het repressive niet uit, noch ontneemt het eerste de volle kracht aan het laatste?

Eindelijk 4°. is vrijheid van godsdienst binnen de muren een regt, waarop ieder Nederlandsch ingezeten volkomen aanspraak maken kan; is dit een regt, dat ik evenzeer aan een iegelijk schenken wil, als ik het voor mij zelven wensch en verlang; en is dit regt daarom in art. 5 dezer wet met volle juistheid opgenomen, ook uit dien hoofde verlang ik de weglating van dit art. 8, omdat naar mijne zienswijze die weglating niets ontneemt aan de vrijheid, door art. 5 gewaarborgd.

Preventief toezigt, regt van placet toch maakt geene inbreuk op de godsdienstige belijdenis der ingezetenen.

De hervormde kerk, ik toonde dit reeds in mijne *tweede* bedenking aan, is daaraan onderworpen, en terregt. Die kerk is in vele opzigten gebonden door koninklijke besluiten en ministeriële resolutiën.

En nu de roomsch-katholijke kerk? Is dat preventief toezigt, dat regt van placet voor die kerk eene nieuwigheid?

In geenen deele, Edel Mogende Heeren! dat preventief toezigt, dat regt van placet immers is van zuiver katholijken oorsprong, en vroeger ingevoerd of nog heerschende in zuiver katholijke Staten. In Frankrijk zie ik dat regt nog heerschende. In andere staten is ook dat regt ingevoerd of bevestigd. Men zegge dus niet, dat het, wanneer het in zuiver katholijke landen wordt gehandhaafd, een ondragelijk juk voor die kerk is. Waarom wordt dan dáár niet een toezigt afgeschaft, zoo dat toezigt òf ondragelijk òf nutteloos mogt worden geacht? Neen, Edel Mogende Heeren, dat regt van den Staat, dat *placetum regium* komt voorzeker die regeringen niet nutteloos voor, en dus schijnt het mij toe ook noodzakelijk voor onzen Staat te zijn. Dat preventief toezigt is niet een dwang (*une loi des suspects*), aan een groot gedeelte onzer Nederlandsche ingezetenen opgelegd; dat toezigt treft, ook een ander groot deel dier natie, en dat toezigt wensch ik voor allen die in alles opzigtens den Staat gelijk zijn en behooren te zijn, gehandhaafd te zien.

Ik herhaal het, Edel Mogende Heeren, ik wensch de kerk, dat is de verschillende kerkelijke genootschappen, ondergeschikt te zien aan den Staat, en in dit opzigt gelijkheid voor allen en in alles, en zou ook uit dien hoofde verlangen art. 8 uit dit ontwerp verwijderd te zien. Ziedaar, Edel Mogende Heeren, op bescheiden wijze, zonder iemands gevoelen te kwetsen, U Edel Mogenden mijne bezwaren en bedenkingen tegen dit ontwerp medegedeeld, en mijne zienswijze over dit zoo teeder vraagstuk kenbaar gemaakt.

Er is bij mij, dit verzeker ik U Edel Mogenden plegtig, geen schijn van godsdiensthaat aanwezig. Één beginsel wensch ik boven alles op het oog te houden, en wel dit: «God lief te hebben boven alles, en mijn naaste als mij zelven.»

V. De heer MACKAY zegt hoofdzakelijk: «Alvorens tot de zaak zelve over te gaan, acht ik mij verpligt met een enkel woord het door mij ge-

kozen standpunt toe te lichten. Bij den aanvang onzer discussiën heb ik de verklaring afgelegd, dat ik deze wets-ontwerpen, met voorbehouding mijner stem op enkele derzelve, zoude aannemen, edoch onder protest. Maar hoe? Aannemen onder protest, verklaren, dat het gebouw wordt opgetrokken op het terrein, destijds door mij beschreven, en toch getrouw aan eed en pligt? Ik weet het, Edel Mogende Heeren, niemand uwer zal mij tot verantwoording van mijn gedrag roepen, maar evenmin als ik bevreesd ben rond voor mijn gevoelen uit te komen, evenmin vrees ik daarvan rekenschap te geven

Hierhenen gezonden, om het staatsgebouw met u op te trekken, bragten eed en pligt mede, dat ik u op de grondslagen wees, en uit gemoedelijke overtuiging opregt, en zoo ik vertrouw met bescheidenheid, verklaarde: uwe grondslagen zijn niet zeker. Men bouwde desniettemin op en toen vorderden eed en pligt, dat ik dat gebouw voor de Natie, die ik vertegenwoordig, zoo hecht, zoo ruim, zoo goed mogelijk trachtte te verkrijgen. Bij die getrouwheid aan eed en pligt in het behartigen van de belangen der Natie, sprak ook luide mijn gezond verstand. Ik ben niet overbedeeld met dat verstand, maar zoo arm ben ik er niet aan, of ik begrijp, dat, wanneer ik aan het optrekken van het staatsgebouw, waarin ik wonen moet, mede kan arbeiden, ik dan al het mogelijke in het werk moet stellen, om het zoo goed en zoo ruim mogelijk te zien daargesteld. Of meent gij, dat ik het ruimere gebouw, mij door de tegenwoordige Regering aangeboden, verkiezen zoude boven het meer enge des behouds? Ik spreek van het behoud, maar ik haast mij er bij te voegen en den minister van Justitie na te zeggen: «geene hatelijkheid, ik haat niemand.» Met alle achting voor de personen, bedoel ik hier dat stelsel van het juiste midden, hetwelk het product is van twee uitersten, hetwelk, om zich staande te houden, in strijd moest zijn met die twee uitersten, en daartegen al zijne kracht ontwikkelen. «Il était,» gelijk een Fransch geleerde zegt — «violent comme deux, parcequ'il était violent contre deux.» Ik stond eenigzins aan een dier uitersten, en voelde daarom ook die, uit zelfbehoud, door het behoud ontwikkelde kracht, en konde dus bij mijne eerste rede verklaren, dat ik bij de verandering verademing had gevoeld en mij in de beloofde ruimte verheugde. Ik sprak vroeger van een revolutionnair terrein en bedoelde daarmede niet bepaaldelijk het stelsel der tegenwoordige Regering: zoo eng was mijn horizon niet; maar ik bedoelde die algemeene beginselen van staatkunde, die in het laatst der voorgaande eeuw zich hebben ontwikkeld en nu bijna geheel Europa beheerschen. Op den weg, dien wij bewandelen, wees ik u op het later nog meer tot realiteit te brengen stelsel van eenheid van den Staat, en vroeg: is de zelfstandigheid uwer provinciën zooveel meer verzekerd?

En dat ik hierin niet dwaalde, bevestigt het gezegde van den minister van Binnenlandsche Zaken, die met eene rondheid, waarvoor ik hem dank zeg, en die juist in onze dagen in alle staatkundige quaestiën zoozeer noodig is, verklaarde, dat wij op den weg waren om de gewesten en al, wat de ontwikkeling van den Staat in den weg stond, te sloopen,

en om het onkruid — immers het historisch element — uit de Grondwet uit te rukken.

Ik wees u nog op het gevaar, hetwelk uwe eigendoms-regten op datzelfde terrein bedreigt, en ook hierin schijn ik niet zoo geheel mis te hebben gezien; immers, de minister van Justitie heeft met eene cordaatheid, waarvoor ik ook hem dank zeg, den vijand, bij gelegenheid der bepalingen omtrent het onteigenings-regt, het masker van het aangezigt gerukt, hem u aangewezen en hem niet met struisvogels-politiek ontweken, maar met de grondwet in de hand moedig onder de oogen gezien. Omtrent het wapen mogen wij verschillen, omtrent den strijd en den aanval verschillen wij niet.

Op dit terrein nu wordt het staatsgebouw opgetrokken en in dat gebouw vrijheid van godsdienst en de daarmede in verband staande afschaffing van het placet aangeboden. Het placet! Een spreker uit Zuid-Holland heeft zich vergeleken bij een zeeman op de baren; en wanneer ik let op alle die denkbeelden, opiniën en beginselen, hier in uw midden omtrent dit placet geuit, en ik moet daaruit eene keus doen, dan gevoel ik mij ook als een zeeman op de baren; en herdenk ik daarbij den uitslag van het beroep, op de natie gedaan — al die verschillende petitiën — dan worden mij die baren stijgende golven. Hier is het: afschaffing van het placet allergevaarlijkst; o behoud dat wapen; staat gij het af, gij knot den scepter. Dáár: behoud van het placet allergevaarlijkst; ge beleedigt een deel der natie; het baat u niet: het bevel wordt in het dagblad gelezen en men gehoorzaamt er toch aan; behoudt gij het, gij ontneemt een steunsel aan den troon.

Hoe mij hieruit gered! Zal ik maar de eerste haven de beste nemen? Maar het mogt eens zijn: *e Scylla in Charybdin*. Neen, in deze, even als in alle, zelfs in de teederste staatkundige quæstiën, behoef ik eene veilige haven, en ik heb die gevonden. Ik heb die gevonden bij de geregtigheid. Dáár ben ik, wanneer het in ons land, in onze dagen, bij onze beginsels, op vrijheid van godsdienst aankomt, èn hervormd, èn luthersch, èn remonstrant, èn roomsch, èn israëliet, dáár heb ik den blinddoek voor mijne oogen. Ik heb in het eene bekken harer schaal de autonomie der kerk gelegd, in het andere het placet; de evenaar verroerde niet; het besluit was opgemaakt: weg met het placet; *fiat justitia aut pereat mundus*. Dit was, dit is — met eerbiediging van elks gevoelen — mijne overtuiging, mijn besluit.

Ik vertegenwoordig hier de geheele natie en heb toen ook voor het hervormde gedeelte de autonomie der kerk in de schaal nedergelegd, en aan de andere zijde handopening, goedkeuring, organisatie en creatie van kerkgenootschappen, benoeming, autorisatie van reglementen, belette godsdienstige vereenigingen, en ziet het bekken daalde neder, dat der autonomie rees in de hoogte.

De Staats-commissie schijnt het gevoeld en daarom in de Grondwet

opgenomen te hebben, dat elke kerk zich vrij zoude inrigten. Het artikel viel weg, maar ik kan er dadelijk bij verklaren: ik heb het niet noodig, er is vrijheid gegeven, de toepassing daarvan zij slechts getrouw en volledig. Ik vraag dan ook geene verklaringen van de ministers, maar zal alleen aantoonen, hoe de hervormde kerk gebonden is en vertrouw, dat, indien de vrijheid eenmaal practijk zal worden, de losmaking der banden op de meest vrijgevige, geschikte en vredelievende wijze met den Staat geregeld zal worden.

a.) Wil de gemeente beroepen, zij moet het verlof der Regering hebben; wil zij den beroepene bevestigen, zij moet de goedkeuring der Regering hebben. In andere landen, althans vroeger in Duitschland, werkte zoodanige bepaling voor alle gezindheden: geen leeraar of geestelijke aan het hoofd zijner gemeente zonder een brevet van den vorst, maar hier wordt dat eenvoudig toegepast. Dit punt zal dus bij de regeling der hervormde kerk dienen in aanmerking te worden genomen.

Bij gelegenheid van het beroep zij het mij vergund een oogenbik bij het collatie-regt stil te staan. Het is een verkregen regt. Zeer waar; en ik misprijs er de eerbiediging niet van, maar daartegen staat het verkregen regt der gemeente over en dat is een heilig regt. Schikt het met den heer; schikt het met den eigenaar en geeft aan de gemeente haar regt terug. In vroegeren tijd, bij de heerschende godsdienst, werd dat regt alleen door de hervormden uitgeoefend. Thans is die restrictie weg en geeft het aanleiding tot — het zij mij vergund het zoo te noemen — enormiteiten: een roomsch-katholijk bisschop en een israëliet benoemen elk een leeraar van eene hervormde gemeente.

b.) Het is bekend, dat de Kerk door den Staat is georganiseerd. Ik doe hier geen verwijt aan de Regering, hetwelk haar misschien het minste treft. Ik haal slechts het feit aan en noem het strijdig met kerkelijke autonomie, dat de Kerk door den Staat wordt georganiseerd, en dat wel door eenen Staat, die geene godsdienstige belijdenis heeft. En wat zeide die Staat? Wij raken de belijdenis der hervormde kerk niet aan, wij zijn verre af, van eenig *jus in sacra* te willen uitoefenen. Maar is het geen *jus in sacra*, wanneer ik de leer zoo eerbiedig, dat ik haar niet eens beschouw als de hoofdzaak, het grond-element der kerk? Wat was er het gevolg van? Dat de Staat de organisatie voor het wezen der kerk aanzag; dat — om mij zoo eens uit te drukken — hij, die orthodox was in de reglementen, al was hij ook nog zoo heterodox in de leer, hervormd, en hij, die orthodox was in de leer, maar bezwaren had tegen de reglementen, niet hervormd werd beschouwd. Van daar de vervolging tegen de separatisten; van daar het drukken der leer door de reglementen, en toch de leer is en blijft het *criterium* eener kerk. Zoo is de kerk roomsch katholijk, die zich houdt aan het concilie van Trente, de kerk luthersch, die zich houdt aan de Augsburgsche confessie, de kerk hervormd, die zich houdt

aan hare belijdenis. Het is ook voor den Staat eene voorzigtige staatkunde, de leer der verschillende kerken te kennen, gelijk hij bij het minste genootschap, bij de minste maatschappij vordert, dat de statuten worden overgelegd en, gelijk hij het zelfs van de separatisten heeft gevorderd, dat zij hunne geloofsbelijdenis overlegden En nu zal men in de hervormde kerk allerlei beginselen zich laten ontwikkelen, in plaats van haar in hare leer te eerbiedigen. Ik weet het, dat in die organisatie veel is, hetwelk een overblijfsel is der vorige dagen; maar nu is het de vraag, of het zoo blijven moet en kan, en of bij erkenning der volledige vrijheid van godsdienst de hervormde kerk ook hare vrijheid, de autonomie, zal genieten, waarop zij regt heeft, gelijk — niet omdat — de roomsch-katholijke kerk haar heeft.

c.) Niet alleen dat de Staat de Kerk organiseerde; hij creëerde zelfs nieuwe kerkgenootschappen. In de toenmalige zuidelijke gewesten, in de Oost- en West-Indiën en in de koloniën der Maatschappij van Weldadigheid werd door den Staat een protestantsch kerkgenootschap opgerigt. In het besluit voor de Indiën lezen wij, dat de hervormde en luthersche kerkgenootschappen vereenigd werden, zonder dat de hervormde daarom luthersch, of de luthersche hervormd werd, maar dat beiden, dien secte-naam afleggende, een kerkgenootschap zouden uitmaken op algemeene protestantsche beginselen. Dat nu heet ik niet eerbiediging eener belijdenis, dat heet ik stellig een *jus in sacra* uit te oefenen; en hoe kan de Staat, die volgens de bestaande Grondwet de kerken beschermen moet, die der hervormden en lutherschen met den naam van *secte* bestempelen? In de West-Indiën en in het hertogdom Limburg is die staat van zaken later, ik erken het met dankzegging, opgeheven, en heeft de Regering de regten der hervormde en luthersche kerken hersteld, en die weder geëerbiedigd, maar in de Oost en in de koloniën der Maatschappij van Weldadigheid is daaraan nog geen einde gemaakt, hetgeen echter nu al dadelijk konde geschieden.

d.) Volgens de bovengenoemde organisatie heeft de Staat de benoeming van de leden der synode, het hoogste kerkelijk bestuur, dat dus op de kerk zoo grooten invloed uitoefent, en de benoeming van hoofden van andere kerkelijke besturen, waardoor de Staat natuurlijk eenen meer dadelijken invloed op de kerk moet uitoefenen. Van alle benoemingen is echter geene meer der opmerking waardig dan die der hoogleeraren in de theologie. De hoogleeraren, die hen moeten vormen, welke later als leeraren zullen optreden, worden benoemd door den Staat, die geene belijdenis heeft en die, op de zoo even door mij voorgestelde wijze, geen *jus in sacra* willende uitoefenen, geenen waarborg geeft aan de kerk, noch neemt voor zich zelven, zoodat wij hier zouden kunnen zien gebeuren, wat te Zürich in gelijke omstandigheden plaats had: dat de Staat eenen Strauss aanstelde. Ik weet wel, dat in die wijze van benoeming modificatiën

zijn gebragt; maar de benoeming is en blijft nog aan den Staat. Vraag ik hier te veel, als ik vrijheid vraag in deze voor de hervormde kerk?

e.) De reglementen mogen niet dan na verkregene goedkeuring worden veranderd of vastgesteld. Die reglementen, die vaak in teedere kerkelijke punten ingrijpen, worden onderzocht als gewone reglementen van algemeen bestuur, en komen dan in het hoogste staats-collegie; en zoo gebeurt het, dat roomsch-katholijken mede oordeelen over verandering in het inwendig bestuur der hervormde kerk. Vreemd! maar niet vreemder dan dat een staat, die geene belijdenis heeft, zich met de inwendige regeling eener kerk bemoeit, en zóó bemoeit, dat deze zich zonder hem niet kan bewegen.

f.) Een hoofd-bestanddeel der vrijheid van godsdienst is de vrijheid van vereeniging. Na al hetgeen over dat regt gezegd is, kom ik er nu alleen in zóó ver op terug, als de godsdienstige vereeniging meer speciaal met vrijheid van godsdienst in verband staat en vooral noodig is däár, waar in het oog van den Staat kerkelijke vereeniging alleen op reglementen, niet op belijdenis gegrond is. Men heet dat regt van vereeniging een natuurlijk regt, maar dan vraag ik ook een natuurlijk gebruik van dat regt, en hoe is dat gebruik verleend? Vraagt het den cipier, die den kerker ontsloot voor hen, die zich vereenigden, om God naar hun geweten te dienen; vraagt het aan de militaire magt, die gelast werd hen uiteen te drijven; vraagt het aan de schatkist, die nog dezer dagen — nog dezer dagen — de boeten ontving, waartoe zij veroordeeld werden, die vreedzaam te zamen kwamen, om God naar hunne overtuiging te verheerlijken.

Ziedaar, Edel Mogende Heeren, kortelijk en in weinige trekken u geschetst, wat er naar mijne meening geregeld, opgeheven, veranderd moet worden, om ook de hervormde kerk van hare eigenaardige zelfstandigheid genot te doen hebben.

Ten slotte de beantwoording eener gemaakte bedenking. Een geacht spreker uit Gelderland heeft gevraagd: «wie zal men in de hervormde kerk als overheid erkennen?» Hij voegde er bij: «De synode? Immers neen; de oproeping der zeven mannen te Amsterdam is ons allen bekend.»

Die vereeniging te Amsterdam — ik gewag er van, omdat er van gewaagd is en doe het met de meeste vrijmoedigheid — is noch separatistisch, noch subversief, maar conservatief, en heeft ten doel, om de hervormde kerk bij hare grondslagen ongeschonden bewaard te zien, en zij zal er niets tegen hebben, wanneer de synode, mits zij werkelijk de gemeente vertegenwoordigt en de grondslagen der kerk eerbiedigt, de kerk bestuurt. En waarom zoude zoodanige synode de kerk niet kunnen regeren? Verlaagt die kerk tot het minste genootschap, hetwelk zijn eigen bestuur kiest en door hetzelve wel geregeerd wordt, zij zoude dan die kerk, wier hoofd de Heer in den hemel is, zich hier beneden

niet zelfstandig kunnen handhaven en besturen? Neen, zoo ver is het, hoop ik, nog niet gekomen. Overigens is het hier de plaats niet, om verder in die zaak te treden.

Ziedaar, Edel Mogende Heeren, eenige regten en behoeften opgenoemd, die ik verwacht, dat zullen worden verleend en gehandhaafd. Wat ik voor allen vroeg, dat vraag ik voor allen bij herhaling: het is vrijheid. En wanneer ik vrijheid vraag, dan vraag ik volle vrijheid, ware vrijheid, vrijheid als mijn regt.»

VI. De heer WICHERS: «Ik wil mij thans in geene discussiën begeven, die maar eenigzins een theologisch standpunt zouden kunnen raken; ik wil mij slechts voor een oogenblik op een zuiver staatkundig-wetgevend gebied verplaatsen en mij daarop eenige opmerkingen veroorloven; opmerkingen, die ik aan een ieder, hij moge ter gelegenheid van de behandeling der strafwet, en toen daarbij over het placet gehandeld werd, over dat placet gedacht hebben zoo als hij wil, gerustelijk in bedenking durf geven.

Ik merk dan al aanstonds op, Edel Mogende Heeren, dat de beoordeeling van art. 8 van de tegenwoordig voorgedragene wet, de vraag namelijk, of de tusschenkomst der Regering bij de afkondiging van kerkelijke voorschriften al of niet zal plaats hebben, — is eene geheel andere vraag dan die, welke in 1847 door U Edel Mogenden is beoordeeld en beslist.

Toen was men het daarop eens, dat de Regering, niet alleen uit hoofde dat elke staat uit zijn aard en natuur het regt heeft van toezigt en voorzorg, dat hem niet iets nadeeligs wedervare, juist daarom het regt van het placet heeft en moet hebben, maar dat onze Regering daarenboven dat regt had krachtens een beschreven, een positief regt, namelijk de wet van 18 Germinal an X, in dit land executoir verklaard; en in dien stand van zaken was het toen verder de vraag, of dat regt door eene poenale wet al of niet diende te worden gewaarborgd, of dat regt niet door eene poenale sanctie boven alle mogelijke aanranding moest worden geplaatst; maar dit is eene geheel andere vraag dan waarover men thans heeft te beslissen: toen immers konde men, en misschien niet zonder allen grond (schoon ik dat systema niet zoude zijn toegedaan geweest), zeggen: wij hebben een positief regt, dat het *placetum regium* erkent; dit regt, die wet is zonder strafbepaling een *nudum præceptum*; die wet geeft dan, ja, wel een voorschrift, maar dat naar goedvinden kan worden opgevolgd of overtreden; en wanneer het overtreden wordt, zonder dat de Staat, of die hem verbeeldt en vertegenwoordigt, de Regering, daar iets aan kan doen, dan toont deze hare magteloosheid, en iets dergelijks kan in eene geregelde, welgeordende maatschappij niet geduld, niet toegelaten worden; zulk een gedachtengang, zulk eene wijze van redenering kan ik mij voorstellen, en ik kan mij verbeelden, dat zulk een gezigts-

punt andere en grootere vragen kan doen vergeten en uit het oog verliezen. Maar, Edel Mogende Heeren, ik herhaal het, dit is hier het geval niet; hier geldt het niet de vraag, om een positief regt door eene strafwet te sanctionneren, maar thans is het de quaestie, of de Staat zulk een regt zal hebben, ja dan neen; — de Regering stelt voor, om van de uitoefening van zoodanig regt afstand te doen, en wil dan alleen tusschen beide komen, als hare wetten overtreden zijn; er is dus geene de minste inconsequentie, geene de minste tegenstrijdigheid in gelegen, om te zeggen: als het regt van placet bij eene wet bestaat, dan moet het door eene strafbepaling tegen alle inbreuk beschermd worden, doch tevens te zeggen: het regt zelf tot placeteren kan thans worden opgeheven, er is geene noodzakelijkheid dat het in stand worde gehouden; zij dus van U Edel Mogenden, die vroeger eene strafbepaling op het overtreden van eene bestaande wet noodig hebben geoordeeld, kunnen thans zeer wel oordeelen, dat het bestaan zelf van eene zoodanige primitive wet niet meer noodig is.

En dan is in de tweede plaats ten opzigte van deze laatste vraag: of dit regt zelf tegenwoordig moet blijven bestaan, ja dan neen, mijne redenering deze:

Tot het begrip van een staat behoort aan de eene zijde, dat men nimmer *alle* regten hebbe verloren; dáár, waar de burger geene regten hoegenaamd meer bezit, — zoo zulk een toestand regtens denkbaar is, — dáár bestaat geen staat, dáár heerscht een toestand van slavernij, dáár schiet het woord van despotisme voor zulk een toestand te kort, dáár heeft de mensch opgehouden mensch te zijn; maar tot het begrip van den staat behoort aan de andere zijde evenzeer, dat men zijne natuurlijke vrijheid niet in haren geheelen omvang en uitgestrektheid kan behouden, maar dat daarvan een gedeelte moet worden opgeofferd. Maar hoe veel en hoe weinig, ziedaar de moeijelijkheid, ziedaar wat zeker Fransch schrijver er toe bragt om te zeggen: « la société est « une lutte continuelle entre ceux qui gouvernent et ceux qui sont gouvernés. » Waar is de maatstaf? Die maatstaf moet er toch zijn, en dan is zij naar mijn oordeel deze en geene andere: men moet zooveel opofferen als noodig is ter bereiking van het doel van den Staat, niet minder, maar ook niet meer (men stelle zich overigens dat doel voor zoo als men wil); iedere wet dus, die iets verbiedt of gebiedt, waarvoor ter bereiking van dat doel geene noodzakelijkheid bestaat, is onregtvaardig, want zij beperkt der burgeren vrijheid zonder noodzaak, zij ontneemt wat zij moest laten behouden. Past dit nu toe op de vraag, of de tusschenkomst der Regering bij die briefwisseling met de hoofden der verschillende kerkgenootschappen en de afkondiging van kerkelijke voorschriften, behoudens (zoo als is voorgesteld) verantwoordelijkheid voor de wet, al of niet kan plaats hebben, en of dus de grondwetgever op deze wijze die vrijheid kan geven, dan of hij die moet verbieden; dan kan

daaromtrent, mijns inziens, weinig twijfel bestaan; immers, het vorig ministerie heeft vroeger met zoovele woorden verklaard, dat men hier nimmer noodig had gehad het regt van placet in uitoefening te brengen; 't is dus sedert meer dan een vierde van eene eeuw gebleken onnoodig te zijn; de wet dus, die een kerkgenootschap daaraan alsnog zoude willen onderwerpen, zoude niet noodzakelijk zijn, en moet derhalve daardoor van zelf haren eersten grondslag missen: die van regtvaardig te wezen.

Het is zoo, men kan twijfelen aan de waarheid van hetgeen vroeger door den vorigen minister van Justitie is gezegd, maar daarvoor bestaan dan toch inderdaad geene genoegzame gronden; en schoon ik het vroeger bestuur, uit hoofde van zijne politieke strekking, nimmer ben toegedaan geweest, zoo zoude ik toch gelooven den vorigen minister te kort te doen, indien ik hem in staat geloofde om tot opzettelijke onwaarheden te kunnen afdalen, den staatsman evenzeer als den burger onwaardig. Indien dit zoo is, dan moge het waar zijn, dat men vroeger en nog, in katholijke zoowel als protestantsche landen, het regt van placet hebbe uitgeoefend, hier bij ons is het onnoodig, en hierdoor vervalt dan ook, zoo als gezegd is, juist daarom alleen de grond, om het hier in ons land te behouden, alhoewel het elders blijve bestaan.

Maar er is meer, Edel Mogende Heeren. Dat regt van placet is niet overeen te brengen met de vrijheid van godsdienst-oefening voor meer dan een millioen onzer medeburgers; deze erkennen den Paus als het hoofd hunner godsdienst en als regter in gewetenszaken; indien men dus bij de Grondwet aan den eenen kant vrijheid van godsdienst geeft en toekent, dan kan men die aan de andere zijde niet terugnemen en doelloos maken, door eene vrije briefwisseling en vrije afkondiging van kerkelijke voorschriften niet toe te laten; iets geheel anders is het, zoo daardoor aanleiding wordt gegeven, om 's lands wetten te overtreden of daaraan te kort te doen; men leest immers daarom in art. 8 de woorden: *voorbehoudens verantwoordelijkheid volgens de wet.*

En wat zouden, Edel Mogende Heeren, ook al verder de gevolgen zijn van zulk een niet-toelaten? Voorzeker verwijdering, haat en tweedragt tusschen burgers van denzelfden staat, van eenen staat, die, zal hij zich staande houden, zal hij nog eenige achting naar buiten bewaren, zoozeer de hoogste eendragt behoeft en ook ten toon behoort te spreiden.

Daarenboven, Edel Mogende Heeren, en ziedaar mijne laatste aanmerking, bijaldien men de niet-noodzakelijkheid van het placet bij de Grondwet niet wil uitspreken, maar dat regt integendeel zou willen behouden, dan zal men er ook weldra toe moeten komen, om dat regt door penale wetten te verzekeren; en wat zijn toch wel zulke wetten in zake van godsdienst? Het zijn middelen, het zijn wegen, die tot verderf en ondergang van den Staat verstrekken en daarop uitloopen.

Strafwetten, ja, zij jagen vrees aan, maar elke kerk heeft ook zijne straffen, en zoo doende wordt de werking van de eene door de andere opgeheven en krachteloos gemaakt, en men gevoelt, wie in zulk een strijd de

bovenhand zal behouden; beter is het geene wetten te maken, dan dezulke, welke men niet behoorlijk kan uitvoeren. Zulk een gelijktijdig bestaan van tegen elkander inloopende kerkelijke en wereldlijke strafbepalingen oefent daarenboven ook de nadeeligste gevolgen op het volkskarakter uit: het verbittert, het maakt wreed. Veroorlooft mij, Edel Mogende Heeren, dat ik tot staving van vele mijner hier geuite denkbeelden eene enkele autoriteit aanhale, eene autoriteit, die, als tot eene vorige eeuw behoorende, hier juist daarom en op dit oogenblik meer afdoet.

«Nous sommes ici politiques et non pas théologiens,» zegt de schrijver van den geest der wetten, 25ste boek, IXde hoofdstuk, en vervolgt dan: «lorsque les lois d'un État ont cru devoir souffrir» (hij spreekt hier slechts van *souffrir*, hoeveel te meer, waar het eene geheele en volledige gelijkstelling geldt) «plusieurs réligions, il faut qu'elles les obligent aussi «à se tolérer entre elles. C'est un principe, que toute réligion qui est «réprimée devient elle-même réprimante.»

En over strafwetten sprekende, zegt diezelfde MONTESQUIEU, hoofdstuk XII van hetzelfde boek:

«Il faut éviter les lois pénales en fait de réligion. Elles impriment de «la crainte il est vrai, mais comme la réligion a ses lois pénales aussi, «l'une est effacée par l'autre.

«Entre ces deux craintes différentes les âmes deviennent atroces!»

VII. De heer VAN HELOMA: «Toen ik in het vorige jaar, bij gelegenheid der discussie over het Wetboek van Strafregt, mijne goedkeurende stem hechtte aan den Isten titel van het IIde boek, gaf ik daarmede aan de Regering te kennen, dat ik met haar van gevoelen was, dat het reeds zooveel besproken regt van placet moest wegvallen.

Schroomde ik niet, Edel Mogende Heeren, bij gelegenheid dier discussiën openlijk voor dit mijn gevoelen uit te komen, ongepast zoude ik he bij deze gelegenheid achten, daarvan niet met een enkel woord te gewagen en aan de Regering mijn genoegen te kennen te geven, dat zij art. 8 in dit VIde hoofdstuk heeft opgenomen.

Ik zeg met een enkel woord, want ik zoude Uwer Edel Mogendens geduld op eene te harde proef stellen, wanneer ik in eene breedvoerige en uitgewerkte rede andermaal dat alles opnam, wat reeds zoo dikwijls in he verleden jaar en ook nu nog bij gelegenheid der algemeene beschouwingen over deze wets-ontwerpen, en het hoofdstuk zelf, is gezegd in eenen geest, dien ik grootendeels kan beamen.

Wat toch zoude ik kunnen voegen bij het betoog over het nutteloze en ondoelmatige, om het regt van placet te behouden bij het bestaan eener vrije drukpers?

Welke woorden kan ik toch anders bezigen als die, welke meermalen zijn aangevoerd, om de ook in mijne oogen ongerijmde stelling te weêrspreken, dat de afschaffing van het regt van placet de grondslagen zoude leggen tot woelingen der roomsch-katholijke geestelijkheid, tot het bin-

nendringen der jezuïten in ons vaderland, tot het openlijk verkondigen hunner leerstellingen, en wat dies meer zij?

Welke beschouwingen zoude ik toch voegen bij die, welke zijn bijgebragt, ten betooge, dat het behouden van het regt van placet onbestaanbaar is met de vrije uitoefening der roomsch-katholijke godsdienst, in strijd met de vrijheid van godsdienst, ook aan die godsdienstige gezindheid bij de Grondwet verzekerd?

Het was in het verleden jaar mijne innige overtuiging, dat het regt van placet niet behouden moest blijven in het tijdperk, waarin wij thans leven, en van die overtuiging ben ik geenszins teruggekomen; integendeel ben ik daarin zelfs versterkt, nadat mij het gevoelen was bekend geworden van eenige mijner vrienden, leeraren van de godsdienst, die ik belijde.

Zoodanige gevoelens, door die leeraren geuit, durf ik gerustelijk met den naam van verdraagzaamheid bestempelen.

Van harte wensch ik alzoo, dat dit hoofdstuk door U Edel Mogenden moge worden aangenomen, eensdeels, omdat daardoor de twistappel zal worden weggenomen, die sedert eenigen tijd is geworpen tusschen twee groote deelen der ingezetenen van het Rijk, tusschen roomschen en protestanten; — ten andere, om het bewijs te leveren, dat wij, vertegenwoordigers des volks, gaarne de broederhand willen geven aan hen, die wel met ons hetzelfde Opperwezen aanbidden, maar in de uitoefening van hunne godsdienst met ons verschillen.

Ik weet het, dat er bij velen van U Edel Mogenden een gemoedelijk bezwaar bestaat, om het regt van placet aan den Koning te ontnemen, en dat sectenhaat of onverdraagzaamheid daaraan geheel vreemd zijn en geenszins als de drijfveren daarvan moeten worden beschouwd; maar ik bid U Edel Mogenden thans, bij de beslissing dezer zoo hoogst belangrijke zaak, daaraan eene ernstige overweging te wijden. Beslist volgens de inspraak van uw eigen geweten, zonder u te laten leiden door die menigte vertoogen, welke voor het behoud van het placet strijden, en waarvan sommigen zijn ingediend van eene zijde, van waar ik ze nimmer had kunnen of mogen verwachten.

Het is mij nogtans geoorloofd, Edel Mogende Heeren, uwe aandacht, bij het nemen dier beslissing, nog op twee hoofdbedenkingen te mogen vestigen.

Ten eerste: Het regt van placet beteekent met de vrijheid van drukpers *niets*, en vele middelen liggen daardoor voor de hand, om dat regt te ontduiken. Maar waarom dan op het behoud aangedrongen, wanneer daaruit sectenhaat kan ontstaan, die eene verwijdering zal daarstellen tusschen de leden van den Staat? Waarom dan op het behoud aangedrongen, wanneer daaruit mistrouwen en onverdraagzaamheid tusschen de ingezetenen van Nederland onderling kunnen geboren worden?

Ten tweede: Het regt van placet is *niet* een der schoonste voorregten van de Kroon. Wanneer hetzelve wierd gehandhaafd, zoude het, mijns inziens, veeleer strekken, om die kroon in minachting te brengen bij een deel der Natie en door sectengeest eene verwijdering daar te stellen tusschen de roomsch-katholijken in den lande en de Regering.

Het is niet een roomsch-katholijk, maar een protestantsch vorst, die dat regt van placet zoude uitoefenen. Dit reeds alleen verwekt argwaan! Het is een protestantsch vorst, die geroepen zal worden, tot de beslissing, of de geestelijke hierarchie het kerkelijk gebied heeft verlaten, en zich op het wereldsche of staatkundige heeft bewogen. Maar deze beslissing is niet zoo gemakkelijk; met veel omzigtigheid moet dezelve worden toegepast; want bestaat van den eenen kant de vrees, dat de Regering, wanneer zij de afkondiging weigert der bullen, breves en wat dies meer zij, een ongrondwettig *jus in sacra* zal uitoefenen: die vrees bestaat aan den anderen kant niet in geringe mate, dat zij datgene door goedkeuring wettige, wat met het belang van den Staat strijdt.

En wat zal nu van dit alles het gevolg zijn? Dat in beide gevallen de ontevredenheid òf van de roomsch-katholijke òf van de protestantsche ingezetenen wordt opgewekt, en zich oplost in eene onderlinge wrevel en scheuring, in eene haat en minachting jegens de Regering, jegens den Koning, die het regt van placet uitoefent.

Neen, Edel Mogende Heeren, laat ons dien weg niet bewandelen; hechten wij niet te veel aan een in onze tijden hersenschimmig regt van placet. Laat ons veeleer den band van eendragt versterken tusschen alle de ingezetenen van Nederland, en bevestigen wij boven alles de liefde en gehechtheid van allen voor den Koning!

Ik stem voor het hoofdstuk. »

VIII. De heer VAN DAM VAN ISSELT zegt hoofdzakelijk: «Bij de algemeene beraadslagingen, in de vorige week gehouden, is mij veel eer te beurt gevallen. Zes redenaars hebben zich tot mij gewend. Maar ik heb bij die gelegenheid de waarheid ondervonden van het gezegde, dat alle eer geen genoegen is. Alhoewel de geëerde spreker, naast mij gezeten (de heer LUYBEN) eenige droppels honig in den alsem heeft geworpen, zoo waren mij de gedane verwijtingen toch bitter. Die aanvallen hebben mij echter niet bevreemd; want die geëerde sprekers hebben het terrein verlaten, waarop ik mij verplaatst had, en zich van het staatkundig op het godsdienstig gebied begeven. Ik heb het mij zelven afgevraagd, of ik tot het doen van die verwijtingen eenige aanleiding heb gegeven? Woorden, heeft men gezegd, zijn aan mijnen mond ontvallen, welke mijne pen zou geweigerd hebben ter neder te schrijven. Bij het hooren van die beschuldiging heb ik mij de geschiedenis herinnerd, waarvan wij in onze jeugd hoorden: van die prinses namelijk, die geen enkel woord kon spreken, of slangen, adders en padden vielen haar bij menigte uit den mond. Maar indien ik ooit met gerustheid geïmproviseerd heb, dan is dit wel het geval, toen ik het nu besproken onderwerp behandelde, en ik ben mij bewust zonder haat of nijd gesproken te hebben. Ik voor mij heb geen handschoen toegeworpen. Neen, maar de Staats-commissie, en na haar de Regering, hebben een twistappel geworpen in deze Vergadering en onder de Natie, hetgeen zeker hoogst betreurenswaardig is. Ik heb vóór mij liggen aantee-

keningen van hetgeen door mijne ambtgenooten tegen mij is in het midden gebragt. Ik zie daaruit,dat ik opgeroepen ben,om bewijzen te leveren voor hetgeen door mij is beweerd. Lang heb ik in twijfel gestaan omtrent hetgeen mij te doen stond; ik heb lang overdacht, wat beter zou zijn, òf het bewijs te leveren, dat ik gronden had om te spreken gelijk ik heb gedaan, òf den schijn aan te nemen,alsof ik mij in de drift der improvisatie vergeten had? Ik heb tot dit laatste besloten. Ik zal zwijgen en niet antwoorden; geene bewijzen leveren, die ik zou kunnen produceren, en, in het volle besef van mijn regt en mijne kracht, om des vredes wille en ten einde geene driften, zoo binnen als buiten deze Kamer, op te wekken, den schijn aannemen, alsof ik niet antwoorden kan. Op twee punten echter moet ik een enkel woord in het midden brengen. Men heeft gezegd, dat ik het placet zou begeren om der verdrukking wil. De spreker, voor mij gezeten (de heer Wichers), en na hem de geachte redenaar uit Vriesland (de heer van Heloma), hebben het doen voorkomen, alsof wij den strijd begeerden, die meenden, dat de kerk ondergeschikt moest blijven aan den Staat. De spreker uit Vriesland heeft gezegd, dat hij het voorbeeld van eensgezindheid wilde geven, en de broederhand wenscht toe te reiken aan andersdenkenden in het stuk van godsdienst. Ofschoon ik eene andere meening dan die van den geachten redenaar ben toegedaan, herinner ik mij toch niet ooit de broederhand aan een mijner ambtgenooten, die met mij in godsdienstig geloof verschilden, of aan andersdenkenden daar buiten, geweigerd te hebben. En is het dan gepast, om het te doen voorkomen, alsof zij alleen, die ten deze met de Regering instemmen, de broederhand aan andersdenkende medeburgers toereiken, maar dat de overigen, die uit innige overtuiging meenen ten opzigte van dit hoofdstuk een afkeurend votum te moeten uitbrengen, de broederhand, welke hun wordt toegereikt, zouden terugstooten, en, gelijk het lid uit Groningen zeide, de slavernij en den druk van een groot gedeelte der Natie verlangen zouden? Indien ik overtuigd was,dat art. 8 van het in behandeling zijnde wets-ontwerp waarachtig noodig was voor de vrije uitoefening der godsdienst, ik zou niet aarzelen het aan te nemen. Maar, waar is op dit oogenblik hier te lande eene bepaling te vinden, die de godsdienstvrijheid en bepaaldelijk die der roomsche kerk belemmeren zou? Hebben dan de roomsch-katholijken onder de bestaande Grondwet hunne godsdienst niet vrij en ongehinderd kunnen uitoefenen? Zijn niet allerwege kerken verrezen en kloosters gesticht? Ziet men niet in hetzelfde land, waar vroeger onverdraagzame plakkaten tegen de roomsche godsdienst werden uigevaardigd, dagelijks bedelmonniken in hun costuum van huis tot huis gaan? Heeft men niet laatstelijk op de jaarmarkt in de residentie tegenover het paleis van hem, die als het hoofd der protestantsche kerk hier te lande beschouwd kan worden, eene kraam zien staan, waar gewijde medailles, rozenkranzen en beeldjes van heiligen te koop waren opgehangen, en heeft iemand de verkoopers of koopers gedeerd? Heeft de protestantsche bevolking eenigen schijn gegeven van over dat schouwspel verstoord te zijn, of zich aan

eenige beleediging schuldig gemaakt? En kan men dan onder zulke omstandigheden klagen, dat er gemis van vrijheid voor de roomsch katholijke bewoners van Nederland bestaat? Ik herhaal het, indien er gebrek aan vrijheid van godsdienst-oefening bestond, ik zou de eerste zijn, om die te helpen toestaan. Maar moeten wij nu, omdat thans bij een gedeelte der bevolking het denkbeeld heerscht, dat het regt van placet onnoodig is en de Regering van meening is het te kunnen missen, moeten wij daarom eene bepaling in de Grondwet opnemen, die dat regt, hetwelk de godsdienstvrijheid niet belemmert, voor goed verloren zal doen gaan? — Daarenboven, ik heb mij niet geplaatst op zoodanig standpunt, dat ik alleen het regt van placet beoogde. Dat 8ste artikel spreekt nog van meer dan van dit; het maakt, naar mijne meening, alle banden tusschen Kerk en Staat los, gelijk ik reeds heb aangetoond. En wanneer dan een geacht spreker uit Zuid-Holland (de heer MACKAY) mij op dit punt bestreed, dan heeft hij tevens een bewijs gegeven, dat hij mij niet wel verstaan heeft. Ik beschouwde de te Amsterdam gehouden vergadering alleen als een voorbode van hetgeen later zou gebeuren; ik heb dit alleen gezegd, dat zij het bewijs opleverde, dat, zonder toezigt van den Staat, in de protestantsche kerk aan geen orde en regelmaat te denken is, dat er zonder dat toezigt spoedig groote verdeeldheid in die kerk ontstaan zal, en er evenveel synoden zullen oprijzen, als er verschillende denkwijzen zullen zijn, en waarvan elk zich dan tot opperhoofd der protestantsche kerk verklaren zal. Dat gemis van toezigt van den Staat zal, ik herhaal het nogmaals, de ongelukkige tooneelen van 1618 en 1619 hernieuwen. — In den loop mijner bij de algemeene beraadslagingen gehoudene rede heb ik gebruik gemaakt van de gedachten, door den heer A. H. ALBERT, voormalig roomsch-katholijk priester te Hillegom, over dit ontwerp in een onlangs uitgekomen geschrift kenbaar gemaakt. Men heeft mij gezegd, dat het mij niet voegde de woorden van dien man in deze vergadering aan te halen; men heeft dien man genoemd een priester, die ontrouw was geworden aan zijnen pligt en aan zijne roeping. Daar ik die beschuldiging heb uitgelokt, zoo ben ik den heer ALBERT verschuldigd hier te verklaren, dat hij zijne gemeente niet verlaten, maar die in de handen der kerkelijke overheid overgegeven heeft, dat hij te Hillegom geacht en geëerd was en zich met moeite heeft losgescheurd van eene gemeente, die hem beminde en hoogschatte, en dat de ingezetenen van die plaats in liefde aan hem blijven denken. Ik ben eindelijk verpligt, tot handhaving van den goeden naam van den heer ALBERT, te zeggen, dat, na zijne verwijdering, door de kerkelijke overheid alle moeite is aangewend, om hem op nieuw het herder- en leeraarambt te doen bekleeden, en uit de woorden van zulk een man, die als een bevoegd regter in deze beschouwd mag worden, meende ik die gevolgtrekking te mogen afleiden, die ik daaruit geput heb. — Maar, heb ik hooren zeggen, wat zal het baten, dat men in de wet bepalingen tot handhaving van het regt van het placet opneemt? De drukpers is immers vrij, en gij zult toch wel niet de

censuur ingevoerd willen hebben, zoodat de roomsch-katholijken toch uit de dagbladen zullen vernemen, wat men hun onthouden wilde. Ik antwoord op dat gezegde wat ik reeds verleden jaar daaromtrent heb gezegd: het is niet hetzelfde, of iets door middel van de drukpers wordt bekend gemaakt, dan wel in de kerk wordt afgelezen, daar eene afkondiging van den wil van het opperhoofd der kerk met alle mogelijke plegtigheden, vooral aan de roomsche kerk eigen, door den priester zelven voor het altaar, eenen dieperen indruk op de toehoorders moet maken, dan hetgeen in dagbladen gelezen wordt. Het is niet hetzelfde, of iets bij een couranten-artikel als de wil van het zigtbaar hoofd dier kerk wordt openbaar gemaakt, dan wel of het in de kerk aan de gemeente wordt op het hart gedrukt als rigtsnoer voor het door hen te houden gedrag. De drukpers moge de zaak bekend maken: de groote menigte zal het stuk ongelezen laten voorbijgaan, maar de woorden, in de kerk uitgesproken, komen tot allen, ook tot hen, die niet lezen kunnen, die het minst beschaafde gedeelte uitmaken en voor wie de mededeeling juist het gevaarlijkste zou zijn. Wanneer het regt van placet wordt opgeheven, en alle mededeelingen zonder onderscheid in de kerken kunnen plaats hebben, dan zal er voor de katholijken zelven een groote strijd kunnen ontstaan. Want welke keuze zullen de gemoedelijke katholijke ingezetenen moeten doen, wanneer de uit Rome ontvangen bevelen niet overeenstemmen met hunne burgerpligten, en hun aan de eene zijde gezegd wordt, dat zij gehoorzaamheid aan het zigtbaar opperhoofd der kerk verschuldigd zijn, terwijl hun aan de andere zijde wordt voorgehouden den Koning en de wetten te moeten eerbiedigen? Zullen zij alsdan niet in twijfel staan, en kunnen de gevolgen hiervan niet gevaarlijk zijn voor de rust van den Staat?

Ik spreek niet uit haat; ik verlang geen twist te stoken, noch onregtvaardig te zijn; maar ik spreek, om de welvaart van allen en de rust van het Vaderland te bevorderen. Maar heb ik dan, aldus sprekende en handelende, wel regt op den naam van liberaal man? De geachte spreker uit Breda heeft het gezegd, wanneer ik dien naam wil verdienen, dan moet ik in alles liberaal zijn; want de liberaliteit is eene deugd, en de deugd kent geen palen. Ik antwoord op mijne beurt, dat de deugd, tot het uiterste gedreven, eene ondeugd wordt. Zuinigheid is eene deugd; overdreven wordt zij de hatelijke gierigheid; standvastigheid is eene deugd, maar bij overdrijving wordt zij halsstarrigheid; verdraagzaamheid voegt ons allen, zij is eene deugd; maar te ver gevoerd, wordt zij eene ondeugd en gaat over tot onverschilligheid; liberaliteit is eene deugd, maar tot het uiterste gedreven, slaat zij over tot het meest schandelijke jacobinismus; liberalismus zonder grens kent geene orde en eerbiedigt geene wetten, en indien het noodig is die deugd zóó ver uit te strekken, om liberaal genoemd te worden, dan doe ik afstand van dien titel, waarop ik steeds hoogen prijs stelde, en verlang alsdan niet langer liberaal te zijn. Neen! er moet orde en regelmaat zijn en ik maak hier de woorden van den minister van Justitie, eenige dagen geleden in deze vergadering, bij de behandeling van het vraagstuk

van het regt van vereeniging, gesproken, tot de mijne. Bij die gelegenheid zeide hij: dat de vrijheid van vereeniging een natuurlijk regt is, dat dat regt aan allen toekomt, maar dat men zorgen moet, dat het niet nadeelig voor de maatschappij werken kan. Ook dat is hier mijn gevoelen, en ik vraag het aan allen met vertrouwen: wanneer de kerk zich stelt buiten den Staat, en de wapenen in handen houdt om te schaden; en indien aan den Staat het wapen en het schild wordt ontnomen om zich te verdedigen, zal dit dan tot vrijheid of wel tot bandeloosheid leiden? Ik voor mij vrees, dat door de aanneming van dat wets-ontwerp juist zal geboren worden, wat anderen van de niet-aanneming vreezen. Ik zie uit zulk eene aanneming voor het vervolg twist en beroering te gemoet, drijvers aan weêrszijden, die de partijen aanstoken en ophitsen, en dan zie ik eene Regering, die onvoorzigtig genoeg de wapenen heeft uit de handen gegeven, magteloos tegenover die partijen staan; dan zie ik die Regering, die nu de onbeperkte vrijheid verdedigt, buiten magte, om het kwaad, door die vrijheid te weeg gebragt, te stuiten. Wanneer eenmaal de brand zal uitgebarsten zijn, dan zal men, als reeds een gedeelte van het gebouw verteerd is, bluschmiddelen willen aanwenden, en dan zal de Regering zeggen: ja, het is waar, wij hadden mogelijk den brand kunnen voorkomen, maar wie had gedacht, dat er brand ontstaan zou? Is dat nu voorzigtig? Ik geloof het niet. Ik herhaal het: ik zal tegen de voordragt stemmen, maar onder de plegtige protestatie tegen het mij gedane verwijt, dat ik de mij toegestoken broederhand zou weigeren aan te nemen; en onder de plegtige verklaring, dat ik het behoud van het regt van placet noodig acht in het belang der rust van den Staat, in het belang van den Koning, die in de gelegenheid moet zijn, om den door hem gezworen eed gestand te doen, en te waken, dat alle godsdienstige gezindheden zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wet; en in het belang van die verdraagzaamheid, welke alleen dan bestaan kan, wanneer de vrijheid door wijze wetten beteugeld wordt. »

IX. De heer WICHERS beantwoordt den vorigen spreker, en geeft te kennen, dat deze het verkeerdelijk heeft doen voorkomen, alsof hij, spreker, gezegd zou hebben, dat zij, die het behoud van het regt van placet wilden, de slavernij van een groot gedeelte der Natie verlangden. De spreker had zijne rede in schrift gesteld, omdat het hier eene teedere zaak geldt, en hij begreep, dat hem improviserende ligtelijk een onjuist woord ontvallen kon, of wel, dat soms een woord kwalijk verstaan zou kunnen worden, en dan eene herlezing van het gesprokene genoegzaam zou zijn, om zich te verantwoorden. Het zal hem thans dan ook voldoende zijn, kortelijk te herhalen wat hij gezegd heeft, ten einde aan te toonen, dat het geachte lid uit Gelderland in dwaling verkeerde. De spreker gaf namelijk te kennen wat zijns inziens tot het begrip van een staat behoort: dat men aan den eenen kant geen afstand kan doen van alle regten, want dat dit slavernij zou daarstellen

en de mensch dan ophouden zou mensch te zijn; dat er regten zijn, waarvan men nimmer afstand kan doen, omdat daardoor aan de menschelijke natuur te kort zou worden gedaan; maar hij heeft verder gezegd, dat aan de andere zijde ieder een gedeelte zijner regten moet opofferen, zooveel dit noodig is, ter bereiking van het doel van den Staat, terwijl elke wet, die niet op deze noodzakelijkheid gegrond mogt zijn, eene onregtvaardigheid is. Deze algemeene stellingen, en daarbij alleen gewaagde de spreker van slavernij, zette hij voorop, zonder eenige aanduiding van personen. Hij hoopt, met deze korte herhaling van het door hem gesprokene, het geachte lid uit Gelderland voldoende beantwoord te hebben.

X. De heer OPPERDOES ALEWIJN: « Ik moet verklaren, bij geen der wets-ontwerpen, tot de grondwets-herziening behoorende, mij zoodanig bezwaard te hebben gevonden ten aanzien van de stem, die ik zal uitbrengen, dan bij het thans in behandeling zijnde VIde hoofdstuk. Alle andere aangelegenheden, zij raken de belangen der maatschappij in meerdere of mindere mate, ze treffen velen of weinigen, maar zij bepalen zich tot het vaststellen of regelen van zaken van bloot-staatsregtelijken of staathuishoudkundigen aard, die, nader onvoldoende of schadelijk bevonden, altijd nog meer gemakkelijk aan herziening en wijziging onderworpen kunnen worden.

Het in behandeling nemen daarentegen van het hoofdstuk over de godsdienst trekt reeds dadelijk de aandacht meer in het bijzonder tot zich van de geheele Natie; want dit gaat een ieder aan: jongeren en bejaarden, rijken en armen, voornamen en geringen. Bij dat onderwerp zal de wetgevende magt de bepalingen vaststellen, die de grenzen der uitoefening der openbare eeredienst van elk hunner maatschappelijk regelen moeten. Vijandige belemmeringen, verkorting van regt of onderdrukking daarin te ontwaren: het grijpt den mensch in het hart; en de vreedzaamste, de beschaafdste lieden zouden dikwijls tot de grootste gewelddadigheden, ja zelfs tot onmenschelijke daden kunnen overgaan, wanneer zij hunne gewetensvrijheid, hunne godsdienst slechts maar van verre bedreigd zouden zien.

Intusschen, zoo als ik laatst bij de behandeling der algemeene beschouwingen in overweging gaf, de Regering en de wetgever hebben te dezen aanzien eene zeer moeijelijke taak te vervullen; want zij mogen niet uit het oog verliezen, dat de Nederlandsche bevolking, ten opzigte van het punt der godsdienst, in vele verschillende gezindten en meer bepaald in twee hoofd-afdeelingen is gescheiden, en dat het een der eerste pligten is en alle zorgen ten ernstigste vereischt, de belangen van alle deze kerkgenootschappen zoodanig onpartijdig op het oog te houden, dat men elkaâr wederzijds vertrouwen, ontzien en achten kan, en alle aanleiding tot ergernis of verstoring behoedzaam zal vermeden worden.

Art. 8 van het ontwerp verklaart: « De tusschenkomst der Re-« gering wordt niet vereischt bij de briefwisseling met de hoofden der

« onderscheidene kerkgenootschappen, noch, behoudens verantwoorde-
« lijkheid volgens de wet, bij de afkondiging van kerkelijke voorschriften.»

Dit is dus een duidelijke, een bepaaldelijk uitgedrukte afstand van het regt van placet, door de Regering grondwettig erkend; slechts door de zinsnede « behoudens verantwoordelijkheid volgens de wet bij «de afkondiging » enz. in zijne gevolgen getemperd.

Bij de Natie nu zijn de meeningen omtrent dit punt in eenen geheel tegen elkander overgestelden zin verdeeld.

Bij het eene gedeelte is het, als ik mij niet bedrieg, eene levensvraag, het regt in de Grondwet bepaaldelijk gehandhaafd, bij het andere, hetzelve daarin ten stelligste opgeheven te zien. De protestantsche gezinden vreezen, door den verklaarden afstand van dat regt, eenen onbeperkten nadeeligen invloed van Rome, de katholijke gemeenten achten hare regten niet behoorlijk verzekerd, wanneer dat bezwaar niet voor altijd en grondwettig verdwijnt.

Tusschen die twee scherp afgeteekende gevoelens staat nu de Regering in het midden. Die Regering mag hier geene bepaalde godsdienst, de eene ten koste van de andere, aanhangen. Dit is het passive standpunt, maar daar behoort toch, naar mijne zienswijze, ook gewis eene active, eene gelijk beschermende en belangstellende houding te worden aangenomen.

Na den aanval, door een geacht lid dezer vergadering, hevig en beschuldigend te noemen, tegen het Jezuïtisme, als welke orde de levendige bestrijding en de vernietiging van het protestantisme zich als den duursten pligt van den katholijken Christen ten doel zou hebben gesteld, is die aanval, zijn die beschuldigingen even krachtig bestreden door de meeste der geachte leden, laatstgemelde godsdienst belijdende; zij hebben die opgenomen ter gemoedelijke verdediging van de hun en de hunnen geloofsgenooten zoo dierbare eeredienst en kunnen daardoor dan ook tevens gerekend worden te hebben aangedrongen op de beschermende bepaling, in het bedoelde artikel vastgesteld. Hun Edel Mogenden beroepen zich op de wenschen, op de handhaving der belangen van de geheele katholijke bevolking, waarvan het getal meer dan 1,200,000 zielen zou bedragen. Dan, ik moet het zeggen, evenzeer als nu die bevolking zich verontrust bij de uitgedrukte handhaving van het regt van placet in de Grondwet, zoo staat daar eene veel grootere bevolking tegenover, die geene mindere ongerustheid koestert, wanneer het regt niet grondwettig verzekerd wordt.

Geene onverdraagzaamheid, geene meerdere beperking in de uitoefening der godsdienst voor elke bestaande gezindte; geene ingrijpende gezagsbemoeijing of invloed op de betrekkingen der ondergeschikte geestelijken tot hunne hoofden, en wederkeerig, mag toegelaten, kan geduld worden! Zoo als ik straks zeide: de Regering moet onpartijdig zijn. Ik verlang niet — ik offer het denkbeeld gewillig op — dat ze, even als van ouds, de hervormde godsdienst in hare bijzondere bescherming neme; maar ik

kan en mag evenmin het denkbeeld verdragen, dat ze de angsten der meerderheid aan die der minderheid zal opofferen, dat ze den uitgedrukten wensch der kleinste afdeeling bepaaldelijk ten koste van die der grootere *grondwettig* zou vervullen.

De uitoefening van het regt van placet — beweren onze roomsch-katholijke landgenooten zelven — beteekent in zekeren zin toch ook minder in hunne oogen; zou der Regering, bij belemmering, onderdrukking of verkorting van regten, weinig of niet baten kunnen; en ook erkent men van die zijde (wanneer ik wèl gehoord heb), dat het in de laatste jaren geene de minste aanleiding tot eenige moeijelijkheid gegeven heeft. Dan echter de tijden kunnen immers zoo onvoorziens veranderen; zij kunnen wendingen nemen, die niemand zou verwachten, wanneer de katholijke bevolking misschien zelve zoude wenschen, dat het regt in hun belang bestond.

De Souverein kan, naar de meening van velen, dat regt zoo moeijelijk bepaald, en voor altijd gebonden, uit de handen geven. Alle zijne onderdanen gelijkmatig in bescherming nemende, hunne belangen evenzeer behartigende en hunne regten eerbiedigende, zal het vertrouwde cachet nimmer willekeurig verbroken worden.

De verdraagzaamheid bestaat bij alle weldenkenden; maar deze christelijke deugd heeft het nog zoo noodig, algemeen aangekweekt en bestendigd te worden. Geene vrees voor aanranding, geene bange zorg voor zelfbehoud mag dezelve schaden, in den weg staan, noch ondermijnen. En ook de uitgedrukte meeningen der zoo aanzienlijke protestantsche gezindten in ons vaderland *hebben aanspraak op eerbiediging, op belangstelling bij de Regering en hebben een onomstootelijk regt op de krachtdadige bescherming van hunnen anders beklagenswaardigen toestand, tegen wie het zou willen aanranden.*

Dat wij dus wederzijds billijk en regtvaardig zijn en dien-overeenkomstig handelen; bewegen wij alsnog de Regering, om ten deze *den gulden middenweg*, ten gevalle en ten nutte van de rust van beide partijen, in te slaan. Waarom dan toch dat door zoo velen *afgekeurde en gevreesde artikel* niet uit de Grondwet geligt? Daardoor zal geene der uiterste meeningen haren zin verkrijgen, en de Vorst blijft, op zijn onafhankelijk, op zijn onpartijdig en verheven standpunt, de vaderlijke beschermer van alle zijne onderdanen.

Dat ik onder deze omstandigheden huiver, om tot een vast besluit te komen, zal, geloof ik, een ieder wel gelieven te eerbiedigen. En gaarne, ik verklaar het openhartig, zag ik, dat de leden der Kamer nog mogten kunnen goedvinden, gezamenlijk en vereenigd aan den Koning eerbiedig de weglating, minstens eene meer wenschelijke wijziging van het bedoelde art. 8, in nadere overweging te geven.

Dit, helaas, niet kunnende geschieden, blijft mij niets overig, dan van Zijne Excellentie den tijdelijken minister der Roomsch Katholijke Eeredienst de bij mij gewenschte inlichtingen te mogen vragen, waaruit

ik den aard en de strekking der bepaalde behoefte aan de grondwettige opheffing van het regt van placet meer juist zal kunnen beoordeelen; terwijl ik aan de andere zijde hoop er op te mogen rekenen, dat Zijne Excellentie de tijdelijke minister voor de Hervormde Eeredienst, die zich, mijns bedunkens, in het tegenwoordige zoo hoogst ernstige geval moeijelijk enkel slechts als lid van het *homogeen* ministerie zal kunnen verantwoorden, als de belangen van zijn gansche gebied, de wenschen der geestelijkheid en van de leeken der onderscheidene protestantsche kerkgenootschappen achter zich hebbende, de pertinente verklaring zal afleggen, dat de zoo aanzienlijke protestantsche bevolking geen het minste bezwaar van den door den Koning grondwettig verklaarden afstand van het regt van placet zal kunnen ondervinden.

In het gunstig bevestigende geval zal ik het ontwerp aannemen; bij geene voldoende inlichting hetzelve daarentegen, voor wat mijne stem aangaat, verwerpen.»

XI. De heer DUYMAER VAN TWIST: «Ik heb verleden jaar, bij de behandeling van den Isten titel van het IIde boek van het Wetboek van Strafregt, aan de zijde van hen gestaan, die meenden, dat het belang des Vaderlands een krachtig toezigt vordert tegen de aanmatigingen der geestelijkheid op het gebied van den Staat. Ik heb toen te kennen gegeven, dat ik de heerschzucht vreesde van alle geestelijkheid, en dat ik dus geenszins in de gerustheid van sommigen te dezen opzigte konde deelen.

Mijn gevoelen daaromtrent is tot heden onveranderd gebleven. En indien ik nog op dit oogenblik geroepen wierd, om als lid der wetgevende magt mijn votum uit te brengen over een wetboek van strafregt, waarin geenerlei voorziening wierd aangetroffen tegen de inmenging der geestelijkheid in de aangelegenheden van den Staat: nog zoude ik mijne stem aan zoodanig wetboek van strafregt, als hoogst onvolledig, onthouden. Ik zoude dat doen met zekeren tegenzin, even als verleden jaar, omdat ik een onbepaalden afkeer heb van onverdraagzaamheid en dwang in godsdienstige zaken, zoodanig, dat zelfs *de schijn* daarvan mij hinderlijk is. Het is mij reeds genoeg te weten, dat sommigen *meenen*, dat door zoodanig toezigt aan hunne vrijheid van godsdienst wordt te kort gedaan, dat mij het aandringen op zoodanig toezigt eene zekere opoffering kost, al is die *meening* naar mijne overtuiging eene dwaling.

De vraag, thans te beslissen, is, naar mijne wijze van zien, eenvoudig deze: of de grondslag, in art. 8 gelegd, voldoende kan worden geacht, om de inmenging der geestelijkheid in de aangelegenheden van den Staat met kracht te kunnen tegengaan.

Vóór dat ik tot de eigenlijke beantwoording dier vraag overga, vergunt mij een paar opmerkingen.

1°. De vraag is, of *de grondslag*, in art. 8 gelegd, voldoende kan worden geacht, om de inmenging der geestelijkheid in de aangelegenhe-

den van den Staat te kunnen tegengaan? Wij staan thans op een ander standpunt, wij hebben thans andere functiën te vervullen dan verleden jaar, bij de behandeling van het Wetboek van Strafregt. Wij waren toen *wetgevers*, *strafwetgevers*, thans zijn wij *grondwetgevers*. Toen hadden wij de beginselen eener bestaande grondwet te volgen en in practijk te brengen, thans is het onze taak, die beginselen zelve vast te stellen.

Mogt dus het regt van placet zonder bezwaar voor 's lands belang kunnen worden opgegeven, dan meen ik, dat het oogenblik daartoe thans beter geschikt is dan verleden jaar. Want het lijdt, mijns inziens, geen twijfel, dat het regt van placet uit het wezen van den Staat zelf voortvloeit; dat het bestaat, al is het niet uitdrukkelijk bij eene Grondwet toegestaan, even als het regt van zelfverdediging; dat het uitdrukkelijk moet ontnomen zijn om niet te bestaan; en dat het daarenboven uit den geest der stellige bepalingen onzer bestaande Grondwet voortvloeit.

En is dit waar, dan blijft het altijd de vraag, of de gewone wetgever aan zoodanig grondwettig bestaand regt zou mogen renuntiëren, of althans zoodanig regt tegen iederen aanval onbeschermd zou mogen laten.

De vraag kan thans geenerlei bezwaar opleveren. Meent de grondwetgever, dat het regt van placet in het belang van den Staat kan of behoort te worden opgegeven, dan heeft hij daartoe ongetwijfeld de bevoegdheid. Maar daarom ook deel ik niet in het gevoelen van diegenen, die meenen, dat in ieder geval *in eene Grondwet* van eene renuntiatie aan het regt van placet geene sprake behoorde te zijn.

Mijns inziens is het thans juist de tijd, om de vraag te behandelen, en te beslissen, of het behoud van dat regt van placet noodzakelijk is, dan of een andere grondslag, een ander beginsel voldoende is, om de inmenging der geestelijkheid in de aangelegenheden van den Staat met kracht te kunnen tegengaan.

2°. En zoo kom ik tot mijne tweede opmerking. De vraag is thans: of de grondslag, in art. 8 gelegd, *voldoende kan worden geacht*, om de bedoelde inmenging met kracht te kunnen tegengaan?

Dat het regt van placet, de strenge handhaving van dat regt, het sanctionneren door eene strafbepaling van het regt, daartoe voldoende is, daarover kan wel bij niemand twijfel bestaan.

Maar velen vinden in de handhaving van dat regt bezwaar; zij meenen (teregt of te onregte), dat daardoor inbreuk wordt gemaakt op hunne godsdienstige vrijheid. En nu rijst de vraag, of de grondslag, het beginsel, in art. 8 gelegd, *voldoende kan worden geacht*, om de regten van den Staat te kunnen handhaven?

Mogt die grondslag voldoende kunnen worden geacht, dan is het voorgestelde ongetwijfeld te verkiezen, omdat dan aan een bezwaar van velen wordt te gemoet gekomen, en daarenboven, omdat een zoogenaamd *preventief* toezigt komt te vervallen, dat zeker minder strookt met de meer vrijgevige beginselen, waarvan de gewijzigde Grondwet uitgaat.

Na deze beide opmerkingen kom ik thans terug tot de behandeling der vraag, waarop, mijns inziens, hier alles aankomt: of de grondslag, in art. 8 gelegd, voldoende kan worden geacht, om de inmenging der geestelijkheid in de aangelegenheden van den Staat met kracht te kunnen tegengaan?

Ik voor mij aarzel niet, om die vraag bevestigend te beantwoorden.

Wat was ons doel, het mijne althans, toen wij op het handhaven en sanctionneren van het regt van placet aandrongen? Was het, dat de Staat of de Regering zich zoude mengen in zaken, de godsdienst betreffende, *in sacra?* In geenen deele! het doel was om te verhinderen, dat de geestelijkheid zich zoude mengen in de aangelegenheden van den Staat.

Dit is vooral duidelijk uitgekomen bij de behandeling van het Wetboek van Strafregt in deze zitting. Toen is het gebleken, dat de groote meerderheid, misschien allen, niets meer verlangden, dan dat geene afkondigingen ongeplaceteerd zouden mogen plaats hebben, *waarin de Staat of zijne aangelegenheden waren betrokken.* Betroffen dus de afkondigingen louter gewetens- of kerkelijke zaken, dan verlangde men de handhaving van het placet niet; deze laatstgenoemde afkondigingen zouden dus zonder placet kunnen plaats hebben.

En wanneer men dit onder het oog houdt, dan is het onderscheid tusschen hetgeen men verlangd heeft bij de behandeling van het Wetboek van Strafregt, en hetgeen men bij de wet zal kunnen verkrijgen, volgens den grondslag, bij art. 8 gelegd, onbeduidend, nietig.

Bij de behandeling van het Strafwetboek toch verlangde men, dat met straf zouden worden bedreigd alle zoodanige afkondigingen, die ongeplaceteerd zich zouden mengen in de aangelegenheden van den Staat. Wat zou het gevolg geweest zijn? Dat elke *gedane* afkondiging, die ongeplaceteerd zich zou hebben gemengd in de aangelegenheden van den Staat, zoude hebben kunnen gestraft worden.

En nu art. 8 van het ontwerp. Ik stel als ontwijfelbaar op den voorgrond, dat volgens dit artikel de wet zal zijn *geheel vrij*, om de verantwoordelijkheid wegens de afkondigingen te regelen. De wet zal kunnen, maar ook moeten met straf bedreigen elke afkondiging, die zich zal mengen in de aangelegenheden van den Staat; en het gevolg zal dan wederom zijn, dat elke gedane afkondiging, die zich zal mengen in de aangelegenheden van den Staat, zal kunnen gestraft worden.

Ik vraag met vertrouwen: wat is het onderscheid *in effecte?*

Er is onderscheid, ik weet het. In het eerste geval blijft het zoogenaamde *preventive* bestaan. De Regering behoudt dan de bevoegdheid, om de afkondiging, vóór dat zij gedaan is, te verbieden. Maar ik bid u hier op twee punten te letten:

Vooreerst, welk *effect* heeft dat verbieden eigenlijk? Kan men er de afkondiging zelve *onmogelijk* door maken? In geenen deele! evenmin als men, door het bedreigen van straf tegen diefstal, den diefstal zelven onmogelijk kan maken. Neen, het gevolg is in effecte *geen ander*, dan

dat de afkondiging kan gestraft worden, indien zij niettegenstaande het verbod wordt gedaan.

In de tweede plaats bid ik u daarop te letten, dat hetzelfde verbod, dat in het eerste geval telken reize door de Regering zou *kunnen* worden gedaan, wanneer de een of andere ter placetering aangeboden bul of breve zich zoude mengen in de aangelegenheden van den Staat, nu, volgens den grondslag van art. 8, eens voor altijd zal *kunnen* worden gedaan door de wet.

In geen geval zal men de afkondiging zelve onmogelijk kunnen maken; in beide gevallen zal men kunnen straffen, wanneer eene afkondiging zal hebben plaats gehad, die zich mengt in de aangelegenheden van den Staat.

Ik ben om deze reden van oordeel, dat de grondslag, in art. 8 van het ontwerp gelegd, voldoende is, om voor de regten van den Staat tegen de inmenging der geestelijkheid in zijne aangelegenheden krachtig te kunnen waken. Ik meen daarom de *voorafgaande tusschenkomst* der Regering te mogen opgeven, waarin velen (hoezeer mijns inziens ten onregte) eene ondragelijke schending zien van hunne godsdienstige vrijheid.

Art. 8 doet niets meer, dan het beginsel stellen, den grondslag leggen, waarop later de wetgever zal moeten bouwen, om de regten van den Staat en zijne burgers te beschermen. Maar dit zoude evenzeer het geval zijn, wanneer bij de Grondwet het regt van placet in beginsel wierd gehandhaafd. Ook hierin staan dus beide stelsels gelijk.

Het is om deze redenen, dat ik mijne goedkeurende stem zal geven aan dit ontwerp.»

XII. De heer DE MAN: «Ik heb het woord slechts voor eenige oogenblikken gevraagd. Het zal noch verdediging noch tegenspraak zijn, alleen eene korte verantwoording van de stem, die ik zal uitbrengen.

Bij de beraadslagingen over het Strafwetboek stemde ook ik tegen de voordragt der Regering; ik deed het echter zonder mijne stem te motiveren. Men is dus met mijne gronden daartoe onbekend, en dat te meer. omdat ik mij steeds in de afdeeling had verklaard tegen den titel zelven, die toen werd afgestemd, zoodat ik, ook onafhankelijk van het verschil over het placet, toen dien titel altijd zoude hebben afgewezen.

Ik wil echter geene onzekerheid over die stem overlaten. Ik heb mij toen met het gevoelen der meerderheid vereenigd, omdat in het toen voorgestelde Strafwetboek niet gevonden werd eene pœnale bepaling tegen het afkondigen zonder toestemming van de rescripten, in art. 8 van het tegenwoordig voorstel bedoeld.

Toen evenwel was de zaak geheel anders; toen was het alleen de vraag, of men een regt, hetwelk men beweerde te willen handhaven, zonder bescherming zoude laten.

De Regering toch erkende wel in den aanvang ingewikkeld en schoorvoetend, maar later bepaald en stellig, dat het regt niet was afgestaan of afgeschaft, dat zij het wilde doen gelden, maar dat zij het onnoodig

achtte, daarvan in haar Strafwetboek melding te maken, omdat men altijd later, wanneer het misbruik werkelijk aanwezig was, bij eene bijzondere wet daartegen konde voorzien.

Dat stelsel kwam mij voor onhoudbaar te zijn. Verklaarde men toch dat regt nog te bezitten en te willen handhaven, zoo als men deed, dan was het onbestaanbaar, dat regt zonder sanctie te laten bij het zamenstellen van een *volledig* Wetboek van Strafregt. Ik weigerde daarom mijne stem, en de voordragt der Regering viel.

Bij den aanvang der tegenwoordige zitting kwam er een nieuw voorstel bij de Kamer. In beginsel werd daarbij het voorafgaand verlof der Regering of zoogenaamd *placetum* wel volgehouden, maar de uitzondering, die daarbij gevoegd was, was van dien aard, dat dat regt, zoo als het altijd en overal werd opgevat en verstaan, daarmede reeds grootendeels metderdaad was opgeheven. De groote meerderheid der Kamer intusschen verklaarde in de afdeelingen, met die bepaling vrede te hebben.

Wat hier intusschen ook van zij, bij het uitbrengen mijner stem in de vorige zitting stond ik uitsluitend op het gebied van het strafregt; nu sta ik op het gebied van de staatkunde; toen gold het *de jure constituto*, nu *de jure constituendo*. Omtrent de vraag, wat raadzaam en vooral in de tegenwoordige omstandigheden voor mijn vaderland goed en nuttig is, acht ik mij thans op dat gebied geheel vrij en onbelemmerd.

Ik wil, ik heb het reeds gezegd, noch verdedigen noch bestrijden. Er is, naar mijn oordeel, over dit zoo kiesche punt reeds te veel gezegd. Trouwens, ik zoude, wat mijn gevoelen betreft, hier bijna letterlijk kunnen herhalen hetgeen ik bij het eerste wets-ontwerp met betrekking tot de vereenigingen heb bijgebragt. Ook ten aanzien van dit teeder onderwerp zoude er, had ik mijn wensch, bij de Grondwet niet zijn gesproken. Maar dat voorstel is gedaan, openbaar gemaakt, het volk is er door in beweging gebragt; eindelijk, en dit is van hoog gewigt, het is de Regering, die het voorstel gedaan heeft.

Aan terugnemen is dus niet meer te denken; maar nog veel minder grond vind ik, om mijne stem te weigeren: een groot deel mijner landgenooten stelt op deze bepaling uit godsdienstige overtuiging hoogen prijs: hetgeen ik voor mij zelven verlang, eerbied en vrijheid in het stuk van de godsdienst, mag en wil ik aan hen niet weigeren, en ook hier lost zich alles, even als bij de vereenigingen, in de vraag op: is de maatschappij door de bepaling, zoo als ze dáár ligt, tegen mogelijk misbruik verzekerd?

Na het meest ernstig en gemoedelijk onderzoek, beantwoord ik die vraag met volle overtuiging bevestigend, maar het ligt buiten mijne bedoeling, dit in het breede uiteen te zetten. Trouwens, al had ik dat voornemen, waartoe zoude het dienen? Zoo even heeft de vorige spreker (de heer VAN TWIST, zoo krachtig en voldingend den omvang en de beteekenis van de woorden: *behoudens verantwoordelijkheid volgens de wet* aangetoond, dat mijne woorden slechts eene flaauwe herhaling daarvan zouden kunnen zijn. Nog meer prijs intusschen stel ik op hetgeen de

Regering zelve bij haar antwoord heeft verklaard als te zijn de zin, waarin zij die woorden heeft ter neder geschreven: « Het ontwerp (zeide zij) heeft « inderdaad bepaald al wat het bepalen moest, door te zeggen: be- « houdens verantwoordelijkheid volgens de wet. Het Wetboek van Straf- « regt moet beslissen, wanneer strafwaardig òf de Staat òf bijzondere « personen zijn aangerand, en de Regering moet waken, dat de vrij- « heid tot geene losbandigheid leide en de kerkgenootschappen zich « houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van « den Staat.» Die woorden neem ik als *interpretatio authentica* aan en beschouw ze als een deel van de wet; ze bevatten het geheele stelsel van den vorigen spreker, en ik zal met gerustheid stemmen voor de wet. »

XIII. De heer VAN PANHUYS zegt hoofdzakelijk: « Aan het hoofdstuk, thans in beraadslaging, zal ik mijne stem geven. Ik zal dus ook aannemen het 8ste artikel, betreffende het regt van placet. Te eerder zal ik dit kunnen doen, wijl door mij ten verleden jare, toen wij handelden over het IIde boek van het Strafwetboek, weinig anders werd verlangd dan nu behoudens dat 8ste artikel kan verkregen worden. Destijds reeds drong ik er met enkele andere leden minder op aan, dat het regt van placet strengelijk zou worden gehandhaafd. Integendeel was ik van oordeel, dat wij ons destijds minder moesten bewegen op het gebied van het staatsregt dan op dat van het strafregt, en dat wij er meer op uit moesten zijn, om beter voorstellen dan de toen voorgedragene van de Regering te verkrijgen. Wij vonden het toen voorgestelde Tweede Boek onvolledig. Er waren geene voldoende bepalingen gemaakt nopens de misdrijven van geestelijken. « Intusschen, « zeiden wij, weet ieder, van welke godsdienstige gezindte hij ook zij, « dat door bedienaren der godsdienst bijzondere, met de uitoefening « hunner bediening in verband staande, misdrijven kunnen worden « gepleegd. De bedienaar van de godsdienst is niet alleen staatsburger, « en als zoodanig reeds onderworpen aan 's lands wetten, maar hij is in « zekeren zin ook ambtenaar, en ambtenaar niet alleen *in* den Staat, « maar ook ten deele *van* den Staat. Welligt zullen door hem in de « uitoefening zijner bediening misdrijven worden gepleegd, en mis- « drijven, voor de rust en veiligheid der maatschappij zeer gevaarlijk. « Moet dus niet ieder, welke zijne godsdienstige begrippen ook mogen « zijn, eenmaal geroepen om tot strafwetgeving mede te werken, het « als een pligt beschouwen, om tegen die misdrijven mede te waken? »

Strenge handhaving van het regt van placet verlangde ik echter ook voor de toekomst niet. En thans, nu bij het 8ste artikel als beginsel wordt voorgesteld, om de tusschenkomst der Regering *niet te vereischen* bij de briefwisseling met de hoofden der onderscheidene kerkgenootschappen, noch, *behoudens verantwoordelijkheid volgens de wet*, bij de afkondiging van kerkelijke voorschriften, kan ik mij met dat

voorgestelde wel vereenigen. De tusschenkomst der Regering bij de bedoelde briefwisseling en afkondiging zal niet worden vereischt, maar de verantwoordelijkheid volgens de wet blijft behouden. Een volgend nieuw Tweede Boek van het Wetboek van Strafregt zal dus vollediger kunnen zijn dan hetgeen verleden jaar werd voorgedragen. Wij zullen onder anderen bepalingen kunnen hebben, als worden aangetroffen in het bij ons nog in werking zijnde Fransche Strafwetboek, van hetwelk de derde afdeeling van het derde hoofdstuk van het Derde Boek ten opschrift voert: « Van de verstoring der openbare orde door geestelijken, « in de waarneming van hunne dienst. » en waarin wij in de artt. 201—203 gehandeld vinden: « Van de berispingen, bestraffingen of « opzettingen, die tegen het openbaar gezag gerigt worden in eene open- « lijk gehoudene herderlijke rede of leerrede, » en in de artt. 204—206: « Van de berispingen, bestraffingen of opzettingen, die tegen het open- « baar gezag gerigt worden bij een herderlijk geschrift. » Zoodanige bepalingen zullen eerlang bij het nieuwe Wetboek van Strafregt gemaakt kunnen worden. En wanneer wij, behalve die voorzieningen, dan nog het streng gebod hebben, in art. 7 van dit ontwerp voorkomende: « de Koning waakt, dat alle kerkgenootschappen zich houden binnen « de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat, » dan zal men, naar mijne wijze van zien, gerust kunnen wezen, als zijnde hier te lande tegen de verstoring der openbare orde en rust door geestelijken in de waarneming hunner betrekking genoegzame waarborgen aanwezig.

Ik kan, ik herhaal het, ook met het oog op hetgeen vroeger door mij werd verlangd, aan het voorgestelde mijne stem geven. In het 8ste artikel zal aan den eenen kant eene geruststelling zijn gelegen voor hen, volgens wier gemoedelijke, door mij geëerbiedigde, overtuiging, bij de handhaving van het regt van placet, geene vrijheid van godsdienst bestaanbaar is; maar aan den anderen kant zal, niettegenstaande de tusschenkomst der Regering bij de bedoelde briefwisseling en afkondiging *niet wordt vereischt*, in de uitdrukking *behoudens verantwoordelijkheid volgens de wet*, aan den strafwetgever voldoende ruimte zijn gelaten voor de verzekering der openbare orde en rust. »

XIV. De heer VAN HARENCARSPEL wenscht kortelijk zijne stem toe te lichten, die hij met betrekking tot dit VIde hoofdstuk, bepaaldelijk in opzigt tot art. 8 van hetzelve, voornemens is uit te brengen. In de maand Julij van het vorige jaar heeft hij bij de behandeling van den Isten titel van het IIde boek van het Wetboek van Strafregt zijne goedkeuring aan dien titel niet gegeven, omdat hij van meening was, dat, terwijl het regt van placet bestond, daaraan ook de noodige sanctie bij het strafregt moest gegeven worden, vooral daar het bestaan van dit regt door sommigen werd betwijfeld, door eenigen zelfs werd ontkend, zoodat het nalaten van

het opnemen eener bepaling bij het nieuwe Nederlandsche Strafwetboek tegen de miskenning van dat regt, zijns erachtens, de strekking zou gehad hebben, om het bestaande regt inderdaad twijfelachtig te maken, of op eene indirecte wijze te vernietigen, waartoe bij oordeelde op die wijze de hand niet te mogen leenen. Bijaldien dan ook die Iste titel, waarin zoodanige bepaling eigenaardig te huis behoorde, ware aangenomen geworden, zoude de spreker geene zwarigheid gemaakt hebben, almede den IIden titel van dat boek af te stemmen, en zulks alsdan uit hoofde van onvolledigheid van dien titel, terwijl de Regering daarin eene andere strafwettelijke bepaling tegen eene andere overtreding door geestelijken had gebragt. Doch verder zoude hij, gelijk aan velen zijner geachte ambtgenooten bekend is, met de afstemming van het IIde boek niet zijn gegaan, omdat hij eene verdere afstemming uit dien hoofde met zijn begrip omtrent zijne constitutionnele bevoegdheid niet konde overeenbrengen. Ziedaar, hoe de spreker destijds dacht met betrekking tot het zoogenaande placet bij de behandeling van het strafregt. Hij vond er bezwaar in, dit regt, zoolang het bestond, op die wijze, als dit het geval zou geworden zijn, in zijn bestaan en werking onzeker te maken. Thans bevindt men zich, zoo als het hem voorkomt, op een ander standpunt geplaatst. Toen moest men handelen *de jure constituendo* van strafwettelijke bepalingen, met het oog op het *jus constitutum* van den Staat, thans in het *de jure constituendo* van grondwettelijke bepalingen te doen. Terwijl toch de Grondwet van den Staat herzien wordt, en onder de veranderingen verscheidene vrijheden der ingezetenen, telkens onder zekere bepaalde waarborgen, zijn en zullen worden opgenomen, stelt de Regering voor, om het preventive toezigt, in het placet gelegen, op te heffen, behoudens verantwoordelijkheid volgens de wet. Dit voorstel der Regering vermeent de spreker niet te moeten afwijzen; integendeel, hij zal het met volle overtuiging aannemen. Want daar het bij hem is uitgemaakt, dat, gelijk de vrijheid der drukpers met de censuur niet kan bestaan, onze katholijke landgenooten onder het behoud van het placet niet kunnen geacht worden eene volkomene vrijheid van godsdienst te genieten, zoo wordt het, zijns inziens, de vraag, of aan hen zoodanige vrijheid, behoudens dien waarborg, welke tevens in dit voorstel is vervat, door den grondwetgever kan en behoort te worden toegestaan; welke vraag hij oordeelt bevestigend te moeten beantwoorden. Of vordert het belang van den Staat — en dit behoort de éénige maatstaf van beoordeeling bij dit onderwerp te zijn, — het placet noodzakelijk te behouden, en bij de Grondwet op te nemen? De spreker gelooft dit niet; en vermits hij nu overtuigd is, dat hier alles van de beantwoording dier vraag omtrent de noodzakelijkheid van dat behoud moet afhangen, en hij van oordeel is, te dezen aanzien verschillende van het gevoelen van sommigen der voorafgegane sprekers, dat dit punt, betreffende de godsdienst-vrijheid, juist bij de Grondwet behoort te worden beslist, en niet aan den gewonen wetgever ter beslissing moet worden overgelaten, volgt daaruit voor hem, dat hij dit VIde hoofdstuk, waar-

tegen hij ook overigens geene bedenking heeft, zoo als het door de Regering met de daarin gebragte wijziging is voorgedragen. zal aannemen, hetgeen hij, zoo als gezegd, met geheele overtuiging zal doen. En hij voegt er bij, dat hij de hoop en het vertrouwen koestert, dat deze aanneming in de toekomst en op den duur ter bevordering van ware verdraagzaamheid onder de ingezetenen van onderscheidene godsdienstige gezindheden in ons vaderland heilzame vruchten zal dragen.

XV. De heer UYTWERF STERLING zegt hoofdzakelijk: « Wanneer ik meen mij te moeten verzetten tegen de in art. 8 van dit wetsontwerp voorgestelde bepaling, dan geschiedt dit niet, om andersdenkenden aan banden te willen leggen. Dien blaam, door de Regering op de bestrijders van die bepaling reeds bij voorraad geworpen in hare memorie van toelichting, werp ik ver van mij af. Neen, ik wil geen banden voor anderen, die ik niet begeer voor mij zelven. Ik verlang zoozeer als de geachte redenaar, die ons deze les herinnerde: «al wat «gij wilt, dat u geschiede, doe dat aan een ander.» Ik ben dan ook niet bevreesd, wanneer ik onbewimpeld voor mijne meening uitkome, voor onverdraagzaam te zullen gehouden worden. Zij, die mij kennen, weten van mij, dat ik verdraagzaam ben. Ook ben ik mij zelven ten volle bewust steeds en in allen opzigte bewijzen daarvan te hebben gegeven. Even als gij, heb ik ook aan andersdenkenden altoos gaarne de broederhand gereikt, en in het maatschappelijk leven is door mij nimmer onderscheid gemaakt, of, voor zooveel het van mij afhing, geduld, tusschen de belijders van het eene of van het andere geloof. *Vrijheid van godsdienst* begeer ik voor allen, ja zelfs volkomene vrijheid. Maar daartoe behoort niet, dat buitenlandsche kerkelijke overheden hier vrijelijk alles zullen kunnen doen afkondigen en bevelen wat haar goeddunkt. Die afkondiging en dat bevelen moet beperkt worden tot het kerkelijk terrein en zich niet kunnen uitstrekken tot op het politiek gebied, om geen gevaar te loopen van een *imperium in imperio*, om voor te komen *ne quid detrimenti capiat respublica.* En toch zoo uitgestrekt, zoo geheel onbeperkt is de vrijheid, welke in het genoemde art. 8 wordt verleend. Dienvolgens zal de tusschenkomst der Regering niet meer noodig zijn bij de briefwisseling met de hoofden der onderscheidene kerkgenootschappen, noch bij de afkondiging van kerkelijke voorschriften. Met andere woorden: het regt van placet zal ophouden te bestaan.

Ik betreur het, dat de Regering dit heeft voorgesteld; ik had het van de Regering niet verwacht; ik acht het bovendien onnoodig.

Ja, ik betreur het, dat de Regering die vrije briefwisseling en afkondiging heeft voorgesteld. Zij heeft daardoor een twistappel in deze vergadering geworpen en het werk der grondwets-herziening op eene gevaarlijke proef gesteld. De welsprekende redenaar uit Gelderland

(de heer VAN DAM VAN ISSELT) heeft dit punt reeds behandeld. Spreker zal er daarom niet over uitweiden.

Maar (vervolgt hij) ik had van de Regering ook niet verwacht, dat zij die vrijheid van briefwisseling en afkondiging, de opheffing van het regt van placet zou voorgedragen hebben, en wel: *vooreerst*, omdat de Regering zich geene goede uitkomst daarvan kon voorstellen. In de zitting toch van deze Kamer van 1846—1847 is het tot hetzelfde einde leidende voorstel der Regering met 41 tegen 15 stemmen verworpen. Hoe kon men nu bij mogelijkheid veronderstellen, dat diezelfde Vergadering, op enkele uitzonderingen na uit dezelfde leden zamengesteld als in 1846—1847, over het regt van placet anders zoude denken, en stemmen voor de afschaffing? Wel heb ik nu eenige leden hooren onderscheiden tusschen het opnemen van het regt van placet in een Strafwetboek of in eene Grondwet, en verder hooren beweren, dat de voorafgaande tusschenkomst nu kon gemist worden, omdat in het voorgestelde art. 8 een voldoende grondslag zoude gelegd zijn, om den invloed der geestelijkheid in de aangelegenheden van den Staat te kunnen tegengaan. Maar in 1846—1847 is juist het tegendeel beweerd, en volgehouden, dat er een preventief toezigt moest zijn en een repressief toezigt onvoldoende was. Diezelfde leden, die nu meenen het regt van placet te kunnen opgeven, waren toen de ijverigste voorstanders van het behoud. Spreker beroept zich op de redevoeringen van die leden in de gedrukte *Handelingen over het regt van placet in de zitting van* 1846—1847, en zegt over een zoo teeder punt liefst niet verder te willen uitweiden, doch dat hij voor zich geen onderscheid tusschen *toen* en *nu* in deze heeft kunnen vinden en nog geen woord kan terugnemen van hetgeen hij in die vroegere zitting over het regt van placet gezegd heeft.

Ten andere — zegt de spreker verder — had ik van de Regering geen voorstel tot opheffing van het regt van placet verwacht, omdat onder de leden van het tegenwoordig ministerie zich bevinden twee leden dezer vergadering, die in 1846 en 1847 wel het meest voor dat regt geijverd en op het behoud van dat regt aangedrongen hebben (de heeren DE KEMPENAER en VAN HEEMSTRA). De gronden, door die leden toen bijgebragt, zijn nog even geldig. Dezelfde redenen bestaan nög voor het behoud, die toen met zooveel kracht door hen zijn ontwikkeld, wat overigens ook moge veranderd wezen. Doch ook deze snaar is te teeder, om verder aangeroerd te worden. Hunne redevoeringen zijn gedrukt en ik kan dus volstaan met daartoe te verwijzen.

Eindelijk heb ik gezegd, de bepaling of vrijstelling in het meergenoemde art. 8 onnoodig te achten.

Wat verlangt men? *Volkomen vrijheid van godsdienst.* Deze vrijheid wordt aan een ieder verleend in art. 2 van het wets ontwerp. Doch ook reeds in art. 188 van de bestaande Grondwet werd volkomen vrijheid van godsdienst aan elk gewaarborgd. Nu moet toch wel

een van beide waar zijn, óf dat vrije briefwisseling en vrije afkondiging tot de vrijheid van godsdienst behooren, óf dat die er niet toe behooren. Behooren zij er wel toe, dan is de bepaling in art. 8 overbodig; dan volgt het een uit het ander, ja, dan is die uitdrukkelijke bepaling welligt gevaarlijk. Immers, door uitdrukkelijk op te geven wat er toe behoort, zou het er voor gehouden kunnen worden, dat hetgeen niet uitdrukkelijk genoemd is, er niet toe behoort. Immers, geldt nog altoos de regel: «*inclusio unius est exclusio alterius.*» Behooren daarentegen de vrije briefwisseling en de vrije afkondiging niet tot de volkomene vrijheid van godsdienst, ook dan komt de bepaling niet te pas; want dan kan men die vrijstellingen niet vorderen, dan kan er geene aanspraak op gemaakt worden, omdat men niets meer te eischen heeft of ook verlangen kan dan hetgeen tot de volkomene vrijheid van godsdienst behoort of gevorderd wordt. De slotsom dezer redenering derhalve is deze, dat de bepaling in art. 8 is onnoodig, hetzij de vrije briefwisseling en de vrije afkondiging tot de volkomene vrijheid van godsdienst behooren, hetzij ze er niet toe behooren. Doch wat hiervan ook moge zijn, die bepaling is bovendien *onnoodig*, omdat de Regering (volgens de memorie van toelichting) de vrije briefwisseling en vrije afkondiging beschouwt als een deel uit te maken van de vrijheid van godsdienst, en zekerlijk nu of voortaan die vrije correspondentie en vrije afkondiging niet zal beletten of beperken, of belemmeren, of het regt van placet zal uitoefenen of doen gelden, gelijk zij trouwens in jaren niet gedaan heeft. Waartoe dan die opheffing, die vrijstelling, die bepaling in de Grondwet opgenomen?

Men werpe mij niet tegen, dat de Regering er zoo over mag denken, maar niet *ik*, niet de *Tweede Kamer der Staten-Generaal.* Doch ik, noch de Tweede Kamer, noch iemand immers, zijn bij magte de Regering — liever moet ik *hier* den Koning noemen — te noodzaken, om het regt van placet, dat *jus majestaticum*, toe te passen of uit te oefenen, wanneer de Regering of de Koning meenen het niet te moeten doen gelden, het als vervallen willen beschouwd hebben, of met de volkomene vrijheid van godsdienst niet meer bestaanbaar achten.

Doch de Regering wil het wettelijk uitgemaakt hebben, of tot vrijheid van godsdienst al dan niet behooren vrije briefwisseling en vrije correspondentie! Welnu, niets belet de Regering, een daartoe strekkend wets-ontwerp aan de Staten-Generaal voor te dragen. En men antwoorde mij niet, dat eene gewone wet meer vatbaar is om veranderd te worden dan eene bepaling in de Grondwet, want juist daarom behoort het regt van placet — indien het niet langer in wezen moest blijven — door eene gewone wet en niet bij de Grondwet te worden opgeheven. Vraagt men: waarom? mijn antwoord is gereed. Hier zoowel als elders, ook in roomsche staten, zijn de regeringen steeds van meening geweest, en voorwaar op goede gronden, dat het regt van placet niet kon gemist, maar moest gehandhaafd worden. In de om-

wentelings-tijden, die wij thans beleven, wordt er anders over gedacht. Doch hoe ligt zal in vervolg van tijd, nadat die hevige vrijheidskoorts zal geweken zijn, aan het regt van placet weder behoefte gevoeld en hetzelve terug verlangd worden! En daarom voegt het ons niet, hen, die na ons regeren zullen, te sterk aan handen te leggen, of den weg om terug te keeren te moeijelijk te maken. Daarom is het raadzamer te achten, om, wil men het regt wettelijk hebben opgeheven, zulks aan den gewonen wetgever over te laten.

Daarvoor bestaat ook nog deze reden. Verre zij het van mij, om het te veronderstellen, veel minder nog het te voorspellen, maar het ware toch mogelijk en het zou wel eens kunnen gebeuren, dat er van de nu zoozeer gewenschte opheffing van het regt van placet, of laat mij liever zeggen van die volstrekte vrijheid van briefwisseling en afkondiging, misbruik gemaakt en nadeel geleden, en de tusschenkomst der Regering noodzakelijk gevonden wierd tot handhaving of herstel van de orde, de rust, de veiligheid, ja, tot behoud van den Staat. Helaas! dan waren de handen der Regering gebonden; dan zou de Regering de wapenen missen, die zij nu meent te kunnen ontberen; dan bezat zij geen schild meer, waarachter zich te verdedigen; geene repressive middelen zouden dan baten, althans voldoende bevonden worden. Neen, die het kwaad wil bedwingen, moet het in de beginselen stuiten; beter nog, hetzelve voor te komen of te beletten en onmogelijk te maken. Zou ook wel iemand geraden achten het vuur te laten smeulen en het uitslaan van de vlam af te wachten, alvorens middelen aan te wenden om den brand te blusschen?

Maar reeds meer dan genoeg, om het wets-ontwerp niet te kunnen aannemen, waarin het regt van placet voor altoos wordt opgeheven. Mogt mijn gevoelen ten deze door de meerderheid gedeeld, en het wets-ontwerp n°. VI dien ten gevolge verworpen worden, het werk der grondwets-herziening zal daardoor geen het minste nadeel lijden. *Volkomen vrijheid van godsdienst* bestaat er reeds; en ook met het regt van placet zal volkomen vrijheid van godsdienst, met al de gevolgen en aankleven, in Nederland blijven bestaan.

Het is zoo, ingeval van verwerping vervallen ook de overige voorgestelde veranderingen in het VIde hoofdstuk der Grondwet, die op zich zelve goedkeuring schijnen te verdienen, ook bijval bij ons hebben gevonden. Ik laat ze in hare volle waarde. Op zich zelve ben ik ook bereid ze aan te nemen, ofschoon daarin meer verbetering van taal en uitdrukking dan wel volstrekte noodzakelijkheid hebbende kunnen vinden. Doch verlangt de Regering, of de meerderheid van ons, dat die veranderingen in de Grondwet gemaakt worden, het wets-ontwerp worde dan gewijzigd. Daartoe zijn twee wegen. Het geheele art. 8 worde uit het wets-ontwerp geligt, óf het worde slechts veranderd. Het laatste kan op verschillende wijze geschieden. Ik vertrouw, dat vrij algemeen zou voldoen eene wijziging van art. 8 in dezer voege:

«De betrekking tusschen den Staat en de verschillende kerkgenoot«schappen wordt bij eene afzonderlijke wet op eenparigen voet «geregeld.» Ik durf deze redactie aanbevelen. Zij is ontleend uit het aan ons ingediend adres uit Leiden, dat door verscheiden leden van het bestuur, hoogleeraren en andere notabelen is onderteekend. Doch, wat meer zegt, met deze bepaling kan, dunkt mij, een ieder zich tevreden stellen, en zal hetzelfde doel kunnen bereikt worden, hetwelk de Regering zich met art. 8 heeft voorgesteld en door de bestrijders van het regt van placet verlangd wordt.»

XVI. De heer LUYBEN: «Over het geheel kan ik mij met de voordragt der Regering vereenigen.

Ik hoop ook, dat de meerderheid dezer Kamer zich daarmede vereenigen zal.

Ik zeg met de Regering, dat hij, die eene andere bepaling, dan die, in art. 8 opgenomen, verlangt, de vrijheid voor zich eischt en die aan andersdenkenden betwist.

Vrijheid aan den eenen schenken en dwang aan den anderen opleggen, is eene constitutionnele ketterij.

Dit ware schending der gelijkheid van allen voor de wet, welke noodzakelijk tot tooneelen van wanorde en onrust leiden moet.

Daarvan zijt gij wars; en daarom vertrouw ik, dat noch zoogenaamde Jezuïtenvrees, noch ingebeelde aanblazing van onrust U Edel Mogenden zullen wederhouden, om aan uwe katholijke landgenooten volkomene vrijheid van handeling met den H. Stoel te laten.

De Regering zegt teregt, dat, zoo men haar de magt laat, om daaromtrent eene censuur uit te oefenen, met andere woorden haar het regt van placet toekent, haar een wapen wordt gegeven, waarmede zij niets goeds kan verrigten, maar, wat erger is, zich zelve moet kwetsen.

De Regering verwerpt dat regt en gevoelt zich, door den goeden volksgeest en des noods door de hulp van het algemeen strafregt, sterk genoeg tegen alle rustverstoring van binnen en allen zedelijken invloed van buiten, die den Staat zouden kunnen schokken. Zij wil een bepaald en zeer aanzienlijk gedeelte der Nederlanders door preventive maatregelen niet in zijne vrijheid belemmeren, veel minder op de onregtvaardigste wijze te kort doen.

Ik vertrouw, dat uwe meerderheid hierin de voetstappen der Regering zal drukken en aan hen, die hunne vooringenomenheid tegen het catholicisme niet kunnen overwinnen, de verantwoording laten van een votum, dat onregtvaardigheid aan geest van verdrukking paren zal. Ik verschil hemelsbreed in gevoelen met den spreker uit Noord-Holland, die in deze discussie de vierde spreker was. Deze wil *toesigt in alles en voor allen;* ik verlang *vrijheid in alles en voor allen.* En dit is de wensch van het helderdenkend deel der Natie.

Vooraf verklaarde ik, dat ik mij met dit hoofdstuk kon vereenigen. Ik deed dit zonder eenig voorbehoud, en doe zulks nog, ofschoon het bepalingen behelst, die, naar mijn oordeel, daarin verkeerd zijn geplaatst.

Zoo zegt art. 5 van het ontwerp: « Alle openbare godsdienstoefening « binnen gebouwen en besloten plaatsen wordt toegelaten, behoudens de « noodige maatregelen ter verzekering der openbare orde en rust. »

Met die bepaling kan, bij eene, hetzij gewone, hetzij buitengewone, kerkelijke plegtigheid binnen het kerkgebouw, de politie binnentreden en orders geven, die alleen in de magt van den aldaar geplaatsten herder behooren te staan.

Deze bepaling moest slechts aan de 2de alinea, waarin over de openbare godsdienstoefening *buiten de gebouwen en besloten plaatsen* gehandeld wordt, toegevoegd zijn. Dáár ware zij doelmatig, dáár ware de politie op haar terrein, dáár kan zij nuttig, soms noodzakelijk zijn.

Er is vroeger binnen de kerken in eene stad der provincie, uit welke ik te dezer Vergadering ben afgevaardigd, door de politie gehandeld geheel strijdig met haren pligt, geheel bezijden hare roeping. Ergerlijke tooneelen hadden daarvan het gevolg kunnen worden. Daarom had ik hare bemoeijenissen gaarne tot *de openbare plaatsen buiten de gebouwen* beperkt gezien, althans tot zoolang als de herder, in de kerk het gezag voerende, hare hulp niet inroept.

Dan, de verkeerdheden en vergrijpen der politie, waarop ik doelde, zijn onder eene orde van zaken gebeurd, welke ik vertrouwen mag, dat niet zal wederkeeren, en dit geeft mij, zoo niet eene geheel bevredigende, dan toch eene groote gerust`stelling.

Bovendien wil ik aan de roepstem des Konings in de boodschap, de ontwerpen van grondwets-herziening vergezellende, aan ons allen gerigt, gehoor geven. Daarom zal ik omtrent dit laatste punt mijne bijzondere meening aan de bevordering van het algemeen belang van Nederland ten offer brengen.

Nu nog een woord tot den spreker uit Gelderland, gewoonlijk naast mij gezeten: Ik zal niet antwoorden op zijne vraag: of de roomsch-katholijke ingezetenen hier niet vrij zijn? Hij deed deze vraag onder verwijzing naar de rozenkransen en medailles-kramen op de Haagsche kermis. Dit wil ik met stilzwijgen voorbijgaan.

Alleen moet ik iets aanmerken op het aanbod, dat hij zegt aan den heer Albert te zijn gedaan, om in zijne pastorie te blijven. Dat aanbod verwondert mij niet, omdat men gaarne een afgedwaald schaap tot de kudde terugbrengt.

Intusschen bewijst dit niets voor de waarde van zijn geschrijf, waaruit die spreker zoo bereidwillig argumenten voor het behoud van het placet heeft geput. Wilde de schrijver daarvan iets verwachten, dan had hij het eerbiedwaardig zigtbaar opperhoofd der roomsch-katholijke kerk niet moeten beleedigen. Dit immers beneemt aan een priester dier kerk alle gezag in de behandeling van daartoe behoorende leerstukken?

Na dit geschrijf zal de heer ALBERT, terugkeerende, wel in liefde worden ontvangen; maar hij zal toch *amende honorable* moeten doen en bewijzen leveren, dat zijn terugkeer regtzinnig is, vóórdat hem wederom pastorele functiën zullen worden toevertrouwd.»

XVII. De heer GOUVERNEUR zegt den geachten spreker uit Gelderland niet te zullen beantwoorden; hij zal dien spreker het laatste woord gunnen, en, zooveel in hem is, een einde maken aan den tot hier toe gevoerden strijd. Wanneer hij echter aldus handelt, wil hij niet geacht worden iets van zijne vorige gezegden terug te nemen. Reeds bij eene andere gelegenheid heeft hij het regt van placet bestreden, en hij heeft geen lust, om dit ten tweeden male te doen. Op één argument evenwel, hetwelk hij in den loop der beraadslagingen heeft hooren aanvoeren, wil hij met een enkel woord antwoorden. Men heeft te kennen gegeven, dat, zoo er geen regt van placet bestaat, de Koning niet kan voldoen aan de in de Grondwet voorkomende bepaling, waarbij hem de verpligting is opgelegd te waken, dat alle godsdienstige gezindheden zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat. Die wet, welke de gehoorzaamheid aan de wetten zal moeten verzekeren, kan niet bestaan, zegt men, als er geen placet is. Die redenering vindt de spreker allerzonderlingst. Vergeet men dan, zoo vraagt hij, dat er tweederlei soort van strafwetten zijn, repressive en preventive? De preventive, het is waar, zal niet kunnen bestaan zonder placet; maar wanneer de afkondiging van deze of gene verordening in de kerk schadelijk mogt zijn voor de maatschappelijke orde, of voor de openbare rust, of voor de zedelijkheid, in één woord, zoo die handeling strafwaardig mogt wezen, dan zal de strafwet dáár zijn, om hem, die de afkondiging bevolen of gedaan heeft, voor zijn gehouden gedrag te doen boeten. Dit is de repressive strafwet; deze zal kunnen bestaan zonder het placet, en daardoor zal de Koning in staat gesteld zijn, om aan het grondwettig voorschrift te voldoen. Maar, zegt men, — zoo gaat de spreker voort — zoo doende zal men slagtoffers maken, en het is beter dat te voorkomen! Hij dankt de geëerde sprekers, welke die opmerking gemaakt hebben, voor hunne welmeenende zorg, maar hij wijst die af, en zegt, dat in zijne oogen hij, die strafwaardig is, geen slagtoffer kan zijn, maar een misdadiger is. Hij is overtuigd, dat juist door het regt van placet slagtoffers zullen gemaakt worden, want dat daardoor ook zij getroffen zouden worden, die zelfs de alleronschuldigste afkondiging hebben gedaan. Dit bewijst hem, dat het placet eene groote onregtvaardigheid zou zijn, om welke reden hij volmondig bekent zulk een regt niet te begeeren.

XVIII. De heer GEVERS VAN ENDEGEEST: «Eenige sprekers hebben daar straks, met de hun eigen juistheid, zich in hunne rede geheel bepaald binnen de letter der artikelen, waar het op aankomt. Vergeeft

het mij, dat ik, ofschoon de kortheid wenschende te betrachten, het placet, waaromtrent ik mij bij de algemeene beschouwingen mijne stem voorbehield, wederom uit een algemeen oogpunt behandele.

Het is niet zoo lang geleden, dat de menschlievende Wilberforce de vrijstelling der slaven begon aan te prijzen. Het waren aanstonds redeneringen en zwarigheden van allerlei aard daartegen. De negers waren in Afrika toch rampzalig; hunne slavernij ontrukte hen aan wreedheden en dood; zij hadden in de koloniën vrij wat beter lot dan in hun woeste vaderland; zij waren voor den arbeid aan de blanken onmisbaar, hun verlies was de ondergang der volkplantingen; zij waren een duur gekocht eigendom! Maar Wilberforce hield aan: Engeland begon de vrijlating en zette die met bezadigdheid voort; Frankrijk stelde ze met ééne pennestreek daar; in deze vergaderzaal is zij reeds aangeprezen; en Ackersdijk in zijn adres, van dergelijke adressen gevolgd, verzoekt dringend onze tusschenkomst. Weldra zal de gruwel opgehouden hebben, dat de eene mensch den anderen dwingt en beheerscht, om van geene mishandelingen te spreken, en koopt en verkoopt, even als het redelooze vee: want de mensch is geboren om vrij te zijn.

Vroeger lag de handel alom aan knellende banden; waar die werden losgemaakt, ontbrandde een ondernemende geest, en volkplantingen werden gevestigd; ontstond er wrijving met de volken der aarde en de wetenschappen bloeiden; en beschaving met rijkdom volgde alras. Venetië, Genua, Nederland strekken daarvan ten voorbeeld; elders waren het: hier verbodstelsels, dáár eene navigatie-acte, ginds een continentaal systema, hooge tarieven, differentiële regten! Maar Say en Droz en de geestige Bastiat met hunne geschriften, Cobden met zijn verbond van *freetraders*, hunne bewegingen en vertoogen, en Robert Peel met zijne voorstellen in het parlement, bragten slag op slag aan de oude denkbeelden toe; en de eeuw van den vrijen handel is aangebroken, want de volken moeten vrij zijn om te halen of te brengen, te ruilen en te genieten wat elk voor allen het best weet voort te brengen en het goedkoopst weet aan te voeren.

Eergisteren hebben wij allen van den spreker uit Zuid-Holland, aan mijne regterzijde, aandachtig de geschiedenis gehoord der *wetten op de onteigening ten algemeenen nutte;* men had te dezer zake in ons vrije Nederland vroeger weinig eerbied voor het heilige regt van eigendom der burgers; het werd onder de alleenheersching des keizerrijks veel meer beschermd; er werden toen formaliteiten voorgeschreven en de tusschenkomst des regters bepaald. Hooger al wederom werd het echte geschat bij onze Grondwet van 1815, welke als voorwaarden stelde het bestaan van algemeen nut en *behoorlijke* schadeloosstelling. Thans echter is de eigendom bij de herziening meer dan immer gewaarborgd: *de wet* alleen zal immers nu het bestaan van algemeen nut uitspreken, en de schadeloosstelling zal *voorafgaande* zijn. Naar sommiger oordeel is dit zelfs te veel! Maar teregt heeft de minister van Justitie met krachtige woorden

betoogd, hoe het eigendoms-regt, in deze tijden vooral, boven allen twijfel moet worden verheven: want de ingezetenen moeten zoo vrij immer mogelijk meester zijn en blijven van het goed, dat zij van hunne ouders erfden of overwonnen door hunne nijverheid.

Ook in godsdienstige zaken ontmoet men dezelfde ontwikkeling van vrijzinnige denkbeelden. De protestanten onder LODEWIJK XVI konden eerst geen huwelijk aangaan, dat voor de wet geldig was, noch in kerkgebouwen vergaderen. Ik heb te Nismes de steile rots gezien, in welker schaduw zij, nog bij het geheugen der gidsen, die mij geleidden, hunne godsdienstoefeuingen onder den blooten hemel verrigtten, omdat het verboden was, God binnen tempelmuren te eeren. Maar NECKER, een protestant, was reeds LODEWIJKS eerste minister, en in de nationale vergadering vertegenwoordigt COQUEREL de protestanten van Frankrijk, wier kerken in het uitgebreide rijk overal ongehinderd zijn opgerigt. En zou ik U Edel Mogenden bij ons niet op de *afgescheidenen* wijzen? Gij weet het, weinige jaren geleden was het tegen hen dwang, vervolging, regtsgedingen, straffen; en, wat daarvan onafscheidelijk is, ontstond: beweging en ergernis. Maar onder WILLEM II hield die belemmering op; rust en vrede werden herboren, en men hoort van de separatisten niets meer, dan dat zij ongestoord hier en daar bijeenkomsten houden, of eigen gemeenten stichten, wanneer en waar zij het verlangen. De miskenning hield op, omdat de kracht der waarheid zegevierde, dat onverdraagzaamheid moet worden verbannen, en ieder in zijne godsdienst vrij moet zijn.

De regten eindelijk, waarvan thans quæstie is, *briefwisseling met kerkelijke overheden en afkondiging van kerkelijke voorschriften zonder placet*, hadden een zeer opmerkelijken en soortgelijken loop, èn elders èn bij ons. Wat dit laatste betreft, denkt slechts, Edel Mogende Heeren, aan het voorgevallene met ons strafregt. In 1827 was in de ontwerpen, deswege aan de Staten-Generaal aangeboden, een geheele titel gewijd aan strafbedreigingen tegen de briefwisseling van bedienaars der godsdienst met vreemde hoven of magten (de bekende artt. 207 en 208 van den nog bij ons werkenden Code Pénal), en tegen afkondigingen zonder placet. In 1842 kwam die titel nog voor, maar de briefwisseling was reeds verdwenen, en men scheen eene redactie te hebben gevonden, bevredigend voor allen. In 1847 was de geheele titel weggelaten, en alzoo stilzwijgend elke straf tegen overtreding van het placet vervallen. Geen van die drie voordragten kwam tot stand: de laatste werd om die geheele weglating afgestemd. En nu in 1848 vindt men in de voorgedragen wijziging der Grondwet, juist omgekeerd, niet slechts alle belemmeringen opgeheven, maar het regt van briefwisseling met de hoofden der kerkgenootschappen en, behoudens verantwoordelijkheid volgens de wet, de afkondiging van kerkelijke voorschriften van de tusschenkomst der Regering met zooveel woorden vrijgesteld. Wij ontmoeten hier eene zonderlinge tegenstelling. Men zeide in 1847: « Het placet is uit de strafwet weggelaten; het is jam- « mer! maar nu het eenmaal niet opgenomen is, kan het er onmogelijk

« weder worden ingebragt;» en thans zegt men geheel anders-om van de Grondwet: « Briefwisseling en placet zijn nu eenmaal in de ontwerpen « toegelaten; het ware misschien beter geweest ze niet te vermelden; « maar nu zij eenmaal opgenomen zijn, is het weder wegnemen on- « mogelijk. »

Zoo zijn wij met snelheid, van trap tot trap, uit oude denkbeelden gekomen tot geheel nieuwe. Velen zeggen gewis, dat wij achteruit zijn gegaan, en dezen schrijven het toe aan het drijven der partijen. Zoo zou de hoofdoorzaak niet gelegen zijn in eene veel zuiverder bron? in het steeds veldwinnend besef, dat de belijders van iedere godsdienstige gezindte vrij moeten zijn in het ontvangen en volgen der voorschriften van hunne kerkelijke overheden?

Wat is er intusschen van briefwisseling en placet in andere landen geworden? In Frankrijk zijn de bekende artikelen 207 en 208, reeds zoo even vermeld, steeds buiten toepassing gebleven, en het bekende werk *La théorie du Code Pénal* leert zelfs, dat zij op kerkelijke aangelegenheden niet eens toepasselijk zijn. Het placet is veranderd of ontaard in het zoogenaamde *appel comme d'abus;* en wat gebeurde er, wanneer onder den laatsten Koning eene afkondiging had plaats gehad zonder voorafgaande toestemming? Men berispte den overtreder; men gaf in een openlijk stuk eene openlijke afkeuring, en daarmede bloedde de zaak verder dood. In België, waar het placet vóór en onder de Oostenrijksche heerschappij zoo dikwijls met zooveel kracht werd volgehouden en waardoor zoo veel adviesen of uitspraken van den Hoogen Raad werden bevestigd, is het bij de staatsregeling van 1830 op eens weggenomen. Wij lezen immers in art. 16: « L'État n'a le droit d'intervenir ni dans la no- « mination, ni dans l'installation des ministres d'un culte quelconque, *ni* « *de défendre à ceux-ci de correspondre avec leurs supérieurs*, *et de* « *publier leurs actes*, sauf en ce dernier cas la responsabilité ordinaire « en matière de presse et de publication. »

Ziedaar, in het land, waar het vroeger zoo vastgehouden werd, het placet door de voorgelezen bepaling opgeheven, schier op gelijke wijze als men het bij ons hebben wil, en België heeft onder die bepaling 18 jaren rust en vrede genoten. Ik wil daar niet uit afleiden, dat men het voorbeeld van België onbepaald moet volgen, maar uit de doorgeloopen onderwerpen, waarbij men er nog zoo vele andere zou kunnen voegen, leide ik af deze gewigtige vraag:

Welke kracht, of welke drijfveer, heeft alzoo, binnen meer of min korten tijd, in zooveel opzigten andere denkwijze doen ontstaan in onderscheiden landen, soms door regeringen ondanks het volk ingevoerd, soms door het volk bij de regeringen aangedrongen?

Het is een onwillekeurig streven naar vrijheid op de vleugelen der beschaving en der godsdienst, naar vrijheid, wel te verstaan in den goeden zin van het woord, naar vrijheid door de verlichting zelve, begrensd binnen de palen der wetten; en zoodanig zie ik haar onder

allerlei vormen in de aangegeven onderwerpen doordringen; vrijheid om aan zich zelven en niet aan anderen toe te behooren; vrijheid van handelsverkeer tusschen de volken der aarde; vrijheid van eigendom; vrijheid van uitoefening zijner godsdienst; vrijheid om de verordeningen zijner kerk te verkondigen!

Hoe menigeen heeft, om te komen waar wij zijn, vroegere denkwijze moeten laten varen! Hoe velen hebben daartoe een anderen weg moeten volgen, dan zij zich vroeger voorgenomen hadden! Hoe groot is het getal dergenen, die later hebben moeten gevoelen, dat zij vroeger hadden gedwaald!

En zou ik nu, Edel Mogende Heeren, zwarigheid maken, om door het geven van mijne stem aan dit ontwerp eene meening te belijden, van mijne vroegere meening in zooverre verschillend, dat ik mij tegen het ontwerp van strafregt in 1847 verklaarde, omdat daarin strafbedreigingen ontbraken tegen de overtreding van het regt van placet? Neen, die zwarigheid moet ik in de gegeven omstandigheden niet maken.

De omstandigheden zijn inderdaad zeer verschillend. Tijdens het strafregt wilde men de organieke besluiten, het regt van placet in ons land daarstellende, behouden; en dan moest de strafwet de middelen, om het te handhaven, bezitten, zoo als meer dan één redenaar het reeds omstandig heeft aangetoond; hunne redeneringen zijn ook de mijne, en de slotsom er van is, dat er bij de strafwet slechts quaestie was van de toepassing van een *jus constitutum* (van een bestaand regt), en dat er hier quaestie is *de jure constituendo* (van een nieuw daar te stellen regt). Het was toen, om het zoo eens uit te drukken, een liberale greep in een illiberaal stelsel; het is thans een rationele stap op den weg van een vrijzinnig zamenhangend geheel.

Daarenboven, het is reeds zoo even door een spreker uit Vriesland gezegd, en het is mij niet onbekend, er zijn ijveraars der niet-katholijke gezindten, die in de voorgestelde bepalingen geene zwarigheden meer vinden. Laat ons ook niet voorbijzien, dat de zaken te Rome er niet naar staan, om van dáár die pogingen tot aanmatiging of gezag te verwachten, waartegen in vroegere tijden het *jus placeti* moest strekken. En zal het bij de afschaffing van dit regt niet gaan, zoo als doorgaans gebeurt, dat, wanneer men lang geijverd heeft tot bekoming eener vrijheid, waarvan men meende geheel ten onregte te zijn verstoken, het toestaan dier vrijheid oneindig minder bezwaren oplevert, dan er aan het dringend streven naar dezelve waren verbonden? Een geacht lid zeide straks, «dat de tijden veranderd waren,» maar hij scheen met de tijden niet mede te kunnen gaan. Ik eerbiedig geheel zijne overtuiging, maar ik hoop, dat een ieder ook de mijne eerbiedigen zal, wanneer ik geloof, dat het thans niet ongepast is te dezer zaak te zeggen: «mutantur tempora et nos mutamur in illis.»

XIX. De heer COST JORDENS: «Er is bijna geen onderwerp in

deze grondwets-herziening, dat ik meer aandachtig overwogen heb, dan dat, hetwelk de hoofdzaak geweest is in de discussie van heden.

Ik vermeende daarover het stilzwijgen niet geheel te mogen bewaren, doch zal mij enkel bij het openbaren van mijn gevoelen bepalen, en daaromtrent in geene verdere ontwikkeling treden, omdat het onderwerp bekend is en ik in het verder spreken daarover geen nut zie.

Ik wil hier niet spreken van hetgeen in het verleden jaar, ter gelegenheid van de behandeling van het Strafwetboek, is voorgevallen; onderscheiden leden hebben dit reeds gedaan, en het komt ook mij voor, dat wij ons hier op een geheel ander standpunt dan destijds bevinden, toen het ten aanzien van het staatsregt, gelijk dit reeds door anderen is opgemerkt, niet het *jus constituendum*, maar het *jus constitutum* gold, toen het achterblijven van bepalingen het bestaan van dat regt minstens twijfelachtig zou hebben gemaakt.

Doch wat hiervan zijn moge, nu bij deze grondwets-herziening het voorstel is gedaan, wordt het de vraag, of de losmaking van het preventive toezigt, de verkondiging van kerkelijke voorschriften zonder voorafgaande censuur, en het daardoor geven van meerdere vrijheid in de godsdienst aan een groot deel onzer landgenooten, kan en mag plaats hebben, zonder den Staat nadeel te doen?

Ernstige en herhaalde overweging heeft er mij toe gebragt, deze vraag toestemmend te beantwoorden.

Na ernstige en herhaalde overweging, geloof ik, even als anderen van U Edel Mogenden, dat de waarborg, dien de Staat zich in de geschreven verantwoordelijkheid volgens de wet te dien aanzien in de ruimste mate voorbehoudt, voldoende is, om te zorgen, dat de kerkgenootschappen zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat.

En wanneer dit waar is, dan is het, als staatkundig beoordeelaar, ook mijn pligt, en ben ik ook geneigd, in het stuk van godsdienst die vrijheid te geven, welke daarmede maar eenigzins bestaanbaar is.

Overtuigd, dat de hier voorgestelde vrijheid, zonder krenking van het algemeen belang, kan en daarom mag worden gegeven; daarbij het gevoelen toegedaan, dat zulks in de tegenwoordige omstandigheden de verdraagzaamheid tusschen de verschillende gezindheden, en daardoor het heil van den Staat, meer zal bevorderen, dan indien zij wordt afgewezen; en diep gevoelende, dat ik hier alles moet ter zijde zetten, wat op mij, als lid van een verschillend kerkgenootschap, invloed zou kunnen hebben, zal ik aan dit hoofdstuk mijne goedkeuring schenken. »

XX. De heer VAN GOLTSTEIN zegt hoofdzakelijk: « Ik zal trachten mijn gevoelen betrekkelijk dit wets-ontwerp kortelijk kenbaar te maken. Het is een gewigtig hoofdstuk, waarover wij nu beraadslagen, handelende over de godsdienst. Het hoofdpunt van onderzoek moet voorzeker dit zijn:

of het hoofdstuk der bestaande Grondwet kan worden goedgekeurd, dan we lof de noodzakelijkheid om hetzelve te veranderen of wijzigen, gelijk wordt voorgesteld, kan worden aangetoond. De bepalingen, in de tegenwoordige Grondwet betrekkelijk dit onderwerp opgenomen, getuigen van de juisten waardering der vrijheid, welke in Nederland ten allen tijde op zulk een hoogen prijs gesteld werd. De vrijheid vertoont zich hier in hare verhevenste uitdrukking, als eene vrijheid, welke binnen behoorlijke grenzen is beperkt, ten einde zij met de vrijheid van alle andere natiën bestaanbaar zij, en welke onder het behoorlijk toezigt van den Staat is geplaatst, waardoor de Regering zou kunnen zorg dragen, dat zij die grenzen niet overschrijden, noch tot eene miskenning van de in den Staat gevestigde orde, welke tot bescherming van aller vrijheid ingesteld is, overslaan kan. Eene algemeene verdraagzaamheid heeft zich dien ten gevolge ten allen tijde in Nederland zoo heerlijk geopenbaard. Wij eerbiedigen de vrijheid van godsdienst in de ruimste mate, en wij erkennen, dat, indien er sprake is van de hulde, welke iemand zich gedrongen acht aan de godsdienst te bewijzen, het wereldlijk gezag zich onthouden moet zich daarin te mengen, maar de regeling dier zaak aan ieders geweten, aan ieders overtuiging moet overlaten. Het is dit denkbeeld, hetwelk de Grondwet uitdrukt, door te zeggen, dat de volkomene vrijheid der godsdienstige begrippen aan elk gewaarborgd wordt. Deze verklaring lezen wij met een diep gevoel van erkentelijkheid, want zij herinnert ons aan den tachtigjarigen oorlog, dien onze voorouders doorstonden, om dat dierbaar voorregt der gewetens-vrijheid te veroveren. Zij kenschetst Nederland voortdurend als het land, in hetwelk de algemeene verdraagzaamheid gezeteld is, dat ten allen tijde eene schuilplaats blijft voor alle vervolgden uit andere landen, die òf door godsdiensthaat òf door staatkundige partijzucht van dáár verdreven werden. Het is het beginsel, hetwelk reeds in het XIIIde artikel van de Unie van Utrecht geschreven stond, en ten grondslage werd gelegd voor de stichting van den Nederlandschen Staat. Dat artikel zegt, dat ieder particulier in zijne religie vrij zal mogen blijven, en dat men niemand ter zake van religie zal mogen achterhalen of onderzoeken. Die eerbiediging van ieders godsdienstige overtuiging zou echter weinig beteekenen, indien ieder niet op die bescherming van den Staat kon rekenen op welke men aanspraak kan maken. Uit dien hoofde wordt aan alle godsdienstige gezindheden, in den Staat gevestigd, eene gelijke bescherming toegezegd. Zij alle kunnen evenzeer rekenen op bescherming in den Staat, en zijn alle evenzeer onder dezelfde hoede geplaatst. Zij kunnen die bescherming inroepen, ten einde niet in het genot der godsdienstige regten gestoord te worden, en de zorg hiervoor wordt uitdrukkelijk den Koning aanbevolen. Ten einde die godsdienst-vrijheid in de meeste volkomenheid in werking trede, wordt er nog bijgevoegd, dat de ingezetenen, welke godsdienstige belijdenis zij ook mogen toegedaan zijn, welke godsdienst elk ook voor de zijne erkenne, in het volle genot der burgerlijke en staatkundige regten zullen gesteld worden. Met volkomen regt konden dus de verslaggevers voor de herziening

der Grondwet in 1815 aan den Koning zeggen: « Verschillende godsdienstige gezindheden zijn in de Vereenigde Nederlanden zamengekomen en derwaarts gelokt door de zachtheid der wetten en bescherming der Regering. » De kerkgenootschappen (onder welke benaming ook bekend, tot welke godsdienstige belijdenis zij ook behooren) zijn op gelijken voet gesteld, want allen hebben dezelfde aanspraak op de bescherming van den Staat, en genieten onder die hoede gelijke regten. Maar daarbij voegt zich tevens de verpligting van het oppergezag, om toe te zien, dat zij zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat. De Kerk is een in den Staat gevestigd genootschap, hetwelk als zoodanig onderworpen is aan het toezigt van den Staat. Geen genootschap kan zich aan dat toezigt onttrekken, en hoeveel te minder een kerkelijk genootschap, hetwelk zulk een gewigtigen invloed op de gemoederen van het volk uitoefent. Het wordt in het volle genot zijner regten en de vrije uitoefening van de godsdienst geëerbiedigd; maar het mag zich niet buiten dien werkkring begeven en op het gebied van den Staat treden, ten einde aldaar heerschappij te voeren. De Regering waakt aldus, dat de kerkgenootschappen binnen de bepaalde grens blijven. Wáár die grens te vinden is, wordt in de Grondwet niet bepaald; zij kan die niet voorschrijven, omdat die daarin niet behoort; zij toch stelt alleen de algemeene beginselen vast, en laat de toepassing aan de wet over; zij is uit haren aard eene wet van beginselen, en mag nimmer dit karakter uit het oog verliezen. De bestaande Grondwet kan gezegd worden in de ruimste mate aan die vereischten te voldoen. Er zijn toch zekere vraagstukken, waarover zulk eene verscheidenheid van gevoelen en inzigten bestaat, dat deswege geene eenstemmigheid te verkrijgen is, weshalve het voorzigtiger is over die punten geene beraadslagingen uit te lokken, die de hartstogten aan het gisten brengen, en tot geene bevredigende uitkomst leiden zouden.

Zoodra het beginsels van ons staatsregt geldt, is deze Vergadering verpligt daarover haar gevoelen te uiten, want de grondwets-herziening moet door haar worden tot stand gebragt; maar wanneer men treden wil in eene toepassing der beginselen, welke de taak der gewone wetgeving is, kan zij zich daartoe onbevoegd verklaren. Zij heeft toch zelve te kennen gegeven, dat zij oordeelt voor eene andere Vertegenwoordiging plaats te moeten maken, welke op eene vollediger wijze de gezindheden en wenschen van het volk kan openbaren, en voor die nieuwe vergadering moet zulk eene taak voorbehouden blijven. Eene bijzondere omstandigheid schrijft haar dit voor, want zij heeft zich reeds geuit over het vraagstuk, dat men thans wenscht opgelost te zien, en wel op eene ongunstige wijze voor de Regering; en hoe kon deze nu nog eene beslissing daarover vorderen? De Vertegenwoordiging kan zich dus bepalen met te zeggen, dat zij niet geroepen is tot de taak, welke de Regering haar wenscht op te leggen; en zij zou daartoe des te meer geregtigd zijn, omdat er geene noodzakelijkheid hoegenaamd bestaat, om iets te verande-

ren in de algemeene beginselen, die in de Grondwet zijn ter neder geschreven. Zoodra de Regering voorstelde de bepalingen, betrekkelijk de eerbiediging van de volkomene vrijheid van ieders begrippen, door de toekenning van volkomene vrijheid van belijdenis der godsdienstige begrippen, in de Grondwet op te nemen, bleek het al dadelijk, dat men zich te ver gewaagd had. Volkomen vrije belijdenis van godsdienstige meeningen! Zal dus iemand, bij monde en in geschrifte, als zijne godsdienstige meening mogen belijden, dat de gemeenschap van goederen met de leer van het Evangelie strookt, dat de volkomene gelijkheid van alle menschen daaruit voortvloeit, en zal hij daaruit kunnen afleiden, dat de eigendom eene overweldiging is, en dat het koningschap niet geëerbiedigd moet worden?

Men was dus verpligt hier een correctief aan te brengen en de verantwoordelijkheid voor de strafwet in te roepen, en daardoor tot de erkentenis te komen, dat men de gansche strekking niet wel had berekend. Maar datzelfde mag men ook wel zeggen van die vergunning eener vrije briefwisseling met de hoofden der kerkelijke genootschappen en van de afkondiging van kerkelijke voorschriften, behoudens verantwoordelijkheid volgens de wet. Het is blijkbaar, dat men hier doelt op eene afschaffing van het regt van placet, van het regt der Regering, om kennis te nemen van de aanschrijvingen van het hof van Rome, alvorens tot de afkondiging kan worden overgegaan. Zoodanige voorloopige kennisgeving wordt geacht eene inbreuk in zich te bevatten op de godsdienst vrijheid, op welke de roomschgezinden in dit land aanspraak kunnen maken. Men beschouwt het als een bestanddeel van die vrijheid, dat de geestelijkheid hier te lande ongestoord de aanschrijvingen, welke het opperhoofd der kerk uitvaardigt, zal kunnen afkondigen. De roomschgezinden zijn eene onbepaalde gehoorzaamheid verschuldigd aan hun kerkelijk opperhoofd, in alle kerkelijke zaken; en indien zijne bevelen aan het onderzoek van het wereldlijk gezag worden onderworpen, zouden zij, zegt men, niet zeker zijn aan alle hunne godsdienstige verpligtingen te voldoen. Zonderling moet ons dat gevoelen voorkomen, een gevoelen, waarin, naar ik geloof, niet alle katholijken gereedelijk zullen instemmen. De bewering toch is vreemd, wanneer wij bedenken, dat dit regt der wereldlijke overheid geëerbiedigd werd in vele landen, in welke de roomsche godsdienst het meest bloeide, en door het opperhoofd der kerk zelf erkend werd in de overeenkomsten, die hij met verschillende vorsten sloot. In ons land was het te dien aanzien niet anders gesteld dan in andere landen. Bij eene vorige gelegenheid nam ik de vrijheid, u bekend te maken met een plakaat, ten tijde van het bestaan der republiek uitgevaardigd, in hetwelk alle gronden voor dit regt, als van het wereldlijk gezag onafscheidbaar, werden gehandhaafd en verdedigd. Het behoorde (zoo als onze voorouders zich uitdrukten in de plakaten, die het regt van placet tegen de aanmerkingen van het geestelijk gezag in bescherming namen) tot de regten van het oppergezag, dat geene besluiten eener bui-

tenlandsche overheid op het grondgebied van den Staat konden worden afgekondigd, dan uit kracht van het verlof, dat door de Regering verleend werd. Mogt de acte van het buitenlandsch kerkelijk opperhoofd enkel kerkelijke zaken betreffen, dan volgde dat verlof als van zelf; maar werden daarin andere onderwerpen behandeld, en tevens voorschriften gegeven, over wereldlijke zaken, dan moest de Regering vooraf onderzoeken, of hierdoor de wet werd gekrenkt, of de algemeene veiligheid in gevaar gebragt. De Regering was natuurlijk bezorgd voor de eerbiediging van 's lands wetten en voor de verzekering der openbare rust; want de verpligting rustte op haar, om voor deze te waken, en daaruit vloeide het regt voort, om kennis te nemen van de besluiten eener buitenlandsche, kerkelijke overheid, alvorens de afkondiging werd toegestaan. Eene regtmatige bezorgdheid bezielde de Regering tegen de inbreuken van het kerkelijk gezag op het gebied van den Staat, en deze openbaarde zich evenzeer in de waakzaamheid tegen den invloed, dien de pauselijke nuntius, te Brussel of te Keulen gevestigd, op de geestelijkheid hier te lande wilde uitoefenen. Zij achtte zich geroepen, om de inlandsche geestelijke overheid tegen het hof van Rome in bescherming te nemen, en deze vond daarin niet zelden een weldadigen steun. — Hetgeen onder het gemeenebest der Vereenigde Nederlanden plaats vond, bleef regtens onder het Koningrijk der Nederlanden. De wet van den 18den Germinal, Xde jaar, welke in art. 1 het regt van placet aan de Regering toekende, werd, even als het keizerlijk decreet van den 28sten Februarij 1810, hier te lande executoir verklaerd. Bij het besluit van den 16den September 1815 werd eene commissie ingesteld uit den Raad van State, met den directeur-generaal voor de Roomsche Eeredienst aan het hoofd, ten einde te onderzoeken, of de goedkeuring der Regering kon verleend worden aan de bevelschriften over geestelijke zaken, van een vreemd gezag afkomstig. «Daar (zegt art. 6 van hetzelve) de wetten der Nederlanden medebrengen, dat geen bevelschrift over geestelijke zaken, van een vreemd gezag afkomstig, in dit rijk publiek mag worden gemaakt, zonder goedkeuring der Regering, zoo bepalen Wij, dat het vereischte onderzoek voortaan geschieden zal door eene commissie uit den Raad van State" enz. De Regering beraamde dus de vereischte maatregelen ter uitvoering der wet van 18 Germinal, jaar X, en zij erkende daarbij uitdrukkelijk, dat de wetten van Nederland haar hiertoe magtigden. De Staten-Generaal waren het hierover eens met den Koning, dat dit regt niet aan de Regering kon worden betwist. Na het sluiten van het concordaat in den jare 1827 werd in de Troonrede door den Koning aan de Staten-Generaal gezegd: «Het voorbehoud, onder hetwelk de afkondiging der bullen, bij die gelegenheid door den Paus uitgegeven, nopens de uitlegging dezer overeenkomst door Mij vergund is, bevat den waarborg, welken 's lands wetten noodzakelijk maken.» Hierop werd door de Staten-Generaal geantwoord: «Het heilzaam voorbehoud, gevoegd bij het verlof tot afkondiging der

pauselijke bullen, dat geen bloot formulier is, verschaft ons de zekerheid, dat het 6de en 10de hoofdstuk ongeschonden zullen blijven." De hoogleeraar THORBECKE zegt, in zijne *Aanteekening op de Grondwet*, dat art. 194 de uitoefening der regten van bescherming en toezigt bevat en in de hoogste plaats opdraagt aan den Koning, zoo als de Staatsregelingen van 1805, art. 4, en van 1806, art. 34, ten aanzien van het voormalig gemeenebest hadden gedaan. Het gouvernement (zeide de eerste Staatsregeling) handhaaft alle kerkgenootschappen bij de ongestoorde uitoefening van hunne kerkelijke instellingen; het neemt de noodige maatregelen, welke de bijzondere omstandigheden met betrekking tot de openbare rust en algemeene welvaart vereischen, en (zeide de andere Staatsregeling) de Koning zorgt voor de hooge politie in kerkelijke zaken. Zooveel is dus zeker, dat het regt van placet ten allen tijde in dit land erkend is geweest, en dat het als van zelf voortvloeit uit de voorschriften, welke de Grondwet bevat ten opzigte van de regten van toezigt en bescherming van den Staat over de Kerk.

De afschaffing van dit regt wordt thans voorgedragen, omdat men het strijdig acht met de vrijheid van godsdienst, en desniettemin wenscht men aan den Staat de bescherming en het toezigt toe te kennen, terwijl men hem berooft van de middelen, om dat regt te doen gelden. De strijd van dat regt met de vrijheid van godsdienst is inderdaad denkbeeldig, tenzij men aanneemt, dat de godsdienst eene onbepaalde, volstrekte gehoorzaamheid medebrengt aan alle bevelen van het opperhoofd der kerk, over welke onderwerpen die bevelen ook mogen loopen. Zoodanige leer zou echter in geenen staat kunnen worden geduld, want daarin ligt de miskenning van alle wereldlijk gezag opgesloten. Ontneemt dat regt van inzage der kerkelijke voorschriften aan het wereldlijk gezag, en gij berooft het van den vereischten waarborg, om te waken tegen de inbreuken van het kerkelijk gezag op het gebied der wereldlijke overheid. Vrij moge deze, na de afkondiging der kerkelijke bevelen, de bepalingen der strafwet daartegen doen gelden, het kwaad is geschied en het openbaar gezag aangerand. Een preventief regt is geëigend, om het wereldlijk gezag te waarborgen tegen de aanranding van het geestelijk gezag. Gij vreest den invloed der vereenigingen, en gij wenscht de wet te hulp te roepen, ten einde de uitoefening van het regt tot het houden van vereenigingen te beperken. Gij wilt daardoor den schadelijken invloed voorkomen, en gij neemt een preventiven maatregel, omdat een repressive maatregel niet voldoende is. Ieder, die van het gewigt der godsdienst doordrongen is, maar tevens zijn pligt van staatsburger erkent, gevoelt de noodzakelijkheid van dat regt, en beseft, dat slechts op deze wijze de regel in werking kan komen: «Geef den keizer dat des keizers, Gode dat Godes is.»

Het is er dan ook verre van daan, dat het stelsel eener onbepaalde onderworpenheid aan de bevelen van het opperhoofd der kerk het eenig

heerschende zou zijn, want tegenover hetzelve staat het gematigde stelsel van de zelfstandigheid der landskerken, het zoogenaamd bisschoppelijk stelsel over. Beide zijn evenzeer door ijverige roomschgezinden voorgestaan, en de kerkvergadering zelve van Trente heeft hierover geene uitspraak willen doen, omdat het geen leerstelsel der kerk gold, waarover eenheid behoorde te heerschen, maar een zoodanig, waarover verscheidenheid van gevoelens toegelaten werd. ROTTECK zegt dienaangaande in zijn «Staatsregt der constitutionnele monarchie» dat bij de katholijken het beginsel der monarchale representative eenheid (pontificaat) geldt. Volgens dezen is de inrigting der katholijke kerk monocratisch. De grondwettige opperste voorstander is verpligt voor de handhaving der eenheid van de kerk en van de overeenstemming van het geloof te zorgen, en de opperste leiding en bestuur in kerkelijke zaken te voeren, maar afhankelijk van de besluiten der kerkvergadering. Tegen dit echte stelsel staan als de beide uitersten over, aan de eene zijde, het ultramontanisme of curialisme, benevens het monnikswezen met de pauselijke volstrekte onfeilbaarheid; aan de andere zijde het episcopale stelsel, naar hetwelk het kerkelijk gezag slechts in handen der leeraren, namelijk der bisschoppen en priesters, is. De voorstelling dezer zaak is mij verder op zulk eene duidelijke wijze door denzelfden ROTTECK gegeven in zijn genoemde geschrift, dat ik vermeen mij tot het aanhalen van diens gevoelen te kunnen bepalen.

Krenking van de vrijheid van godsdienst ontwaar ik hier dus niet, maar miskenning van de regten van het oppergezag van den Staat over de Kerk. Wat is er nu van dat denkbeeld, hetwelk door de Regering is vooruitgezet, dat hier een wapen in de hand der vorsten zou gesteld worden, hetwelk hen wel kwetsen kon, maar niet beschermen? De uitdrukking is geestig, maar niet juist. Indien men slechts let op het eigenlijke punt, waarop het hier aankomt, dan zal men van die mindere juistheid overtuigd worden. Het gezigtspunt, van hetwelk men uitgaat, is valsch. Men stelt zich voor, dat de vorst geroepen wordt tot de beoordeeling en goedkeuring van de besluiten der kerkelijke overheid, en tot het onderzoek van den inhoud dier stukken, welke voorschriften voor de leden der kerk bevatten, en men grondt op die veronderstelling het besluit, dat geen protestantsch vorst zich zoodanig onderzoek kan aanmatigen. Men vergeet, dat de vorst zich alleen bezig houdt met de beantwoording der vraag, in hoeverre die acten vatbaar zijn, om in zijnen staat te worden afgekondigd, en dat hij, ten einde daartoe te geraken, ze enkel ter toetsing brengt aan 's lands wetten, en zich afvraagt, of zij al dan niet daarmede in strijd zijn. Mogt aan dat onderzoek iets ontbreken, en een vorst de godsdienstige vrijheid van andersdenkenden verkorten, door eene afkondiging van de besluiten der kerkelijke overheid te verhinderen, dan zou de verantwoordelijke raadgever der Kroon, deswege ter verantwoording geroepen, de miskenning zijner roeping met het verlies zijner openbare betrekking moeten boeten. Het regt van placet, een schrikbeeld voor eenige roomsch-

gezinden onder eene onbeperkte alleenheersching, verliest dat dreigend karakter onder eene constitutionnele monarchie. Het maakt een noodwendig bestanddeel uit van de regten van het oppergezag; het is onmisbaar voor de beveiliging van het wereldlijk oppergezag tegen de aanmatigingen van het kerkelijk gezag. Het schaadt in geenen deele de vrijheid van godsdienst, en het is in geenen constitutionnelen staat van alle gevaar in de toepassing ontbloot.

Ziedaar de gronden, die mij niet veroorloven in de voorgedragen wijzigingen van het VIde hoofdstuk toe te stemmen. Ik vind in de bestaande Grondwet alle mogelijke waarborgen, die de vrijheid van godsdienst moeten verzekeren. De toepassing daarvan zal ik aan den wetgever overlaten, omdat ik deze Kamer daartoe niet geroepen acht. Het regt van placet maakt geene inbreuk op de vrije uitoefening der godsdienst; en omdat de afschaffing van dat regt wordt voorgesteld, zal ik mijne goedkeurende stem aan dit wets-ontwerp onthouden.»

XXI. De heer FABER VAN RIEMSDIJK zegt hoofdzakelijk: «Ik ben niet voornemens, om mij in het aanhangige geschilpunt te mengen, noch daaromtrent in eenige ontwikkeling te treden. Mijn gevoelen over het in behandeling zijnde wets-ontwerp kan ik in zeer weinige woorden mededeelen. Ik keur het goed, dat de vrijheid van godsdienst in de Grondwet erkend is geworden. Wat ik voor mij zelven verlang, dat wensch ik ook aan alle Nederlandsche ingezetenen toegekend te zien. De erkenning dier vrijheid is naar mijn inzien een stap verder op den weg van verdraagzaamheid. De spanning tusschen hen, die zich in banden gekneld gevoelen, en onregtvaardig behandeld meenen, en hen, die meerdere voorregten genieten, kan daardoor ophouden. Ik wensch, dat het schoone voorbeeld van Nederland, waarvan het grootste gedeelte protestantsch is, overal elders gevolgd zal worden, en alzoo in alle landen, waar mijne protestantsche geloofsgenooten nog geene gelijke vrijheid genieten, maar integendeel, zelfs onder den schijn van hun vrijheden toe te kennen, in banden geklemd blijven, die door de roomsch katholijken hier te lande als eene ware vervolging beschouwd zouden worden. In die vrijheid is nu ook gelegen de vrijheid van briefwisseling met de hoofden der kerkgenootschappen: ook die vrijheid, in art. 8 van dit wets ontwerp opgenomen, keur ik goed, en ik kan mij met de in dat artikel voorkomende bepaling: «behoudens verantwoordelijkheid voor de wet,» zeer wel vereenigen, daar die bijvoeging voor mij genoegzamen waarborg oplevert voor de handhaving van orde en rust. Ziedaar mijn gevoelen over het onderhavige wets-ontwerp. Omtrent een ander punt wenschte ik van Zijne Excellentie den minister van de Hervormde Eeredienst tot mijne geruststelling eenige opheldering te mogen ontvangen. Volgens het voorstel der Regering zal art. 192 der bestaande Grondwet onveranderd blijven. Ik lees daarin: «dat de tractementen, pensioenen en andere inkom-

sten, van welken aard ook, thans door de onderscheidene godsdienstige gezindheden of derzelver leeraars genoten wordende, aan dezelve gezindheden verzekerd blijven.» Dat schrijft de grondwetgever van 1815 voor. De zin dier woorden is, in mijn oog, altijd zeer duidelijk geweest, en het gedrag der Regering heeft mij steeds getoond, dat zij daaromtrent van hetzelfde gevoelen was als ik. Ik meende de zaak aldus te moeten opvatten, dat door die bepaling de verzekering was gegeven, dat de Staat zou voortgaan met aan elk kerkgenootschap te betalen wat elk op dat oogenblik genoot, en niets meer. Ik vermeende tevens, dat, wanneer de behoefte eener gemeente in het vervolg van tijd was afgenomen, de uitgaven aldaar naar die mate konden verminderen, en dat de bespaarde sommen zouden strekken tot tegemoetkoming in de vermeerderde uitgaven op andere plaatsen, waar de behoefte was toegenomen of ontstaan, met andere woorden, dat de eens bij de Grondwet aan eene gezindte verzekerde som wel niet vermeerderd, maar toch op eene andere wijze verdeeld zou worden. Het voorschrift der Grondwet is in dien zin door de Regering opgevat, en ook getrouw nageleefd. De begrootingen zijn däär, om dit te bewijzen. Het protestantsche kerkgenootschap is zelfs op dit oogenblik voor honderd tachtig duizend gulden hooger op het budget gebragt dan in 1815. Nu heeft men eenigen tijd geleden eene andere uitlegging aan art. 192 gegeven. Men heeft beweerd, dat het slechts de geheele vroeger genoten som aan de gezindheden werd gewaarborgd, maar ook dezelfde bezoldiging steeds voor een gelijk aantal leeraren, aan dezelfde kerkelijke gemeente moest worden uitbetaald; zoodat, al verminderde eene gemeente van tien duizend zielen tot op honderd, voortdurend aldaar hetzelfde getal predikanten zou aanblijven, en elk steeds dezelfde bezoldiging zou genieten. Volgens deze uitlegging zou mijns inziens op sommige plaatsen niet naar evenredigheid der bestaande behoefte, en op andere veel meer dan benoodigd was, betaald worden. Dat artikel zou, naar die opvatting, de strekking hebben, om de schatkist altijd met dezelfde lasten te bezwaren, zelfs dan, wanneer de behoefte vermindert of ophoudt, terwijl däär, waar de behoefte ontstaat of vermeerdert, daarin niet zal kunnen voorzien worden, zonder de schatkist al meer en meer te bezwaren. Bij het voorloopig verslag is op die moeijelijkheid gewezen, en men heeft gevraagd, of de Regering niet, door eene verandering der redactie in dat artikel, allen twijfel omtrent dat punt zou kunnen wegnemen. En wat heeft de Regering in hare memorie van beantwoording te kennen gegeven? Dat artikel 192 der Grondwet opzettelijk letterlijk is behouden, ten einde ten aanzien van een zoo teeder punt geen nieuw geschil op te werpen; dat vele antecedenten de beteekenis en strekking van dat artikel aangewezen hebben, en dat het hoogst onvoorzigtig zou zijn, daarin zelfs eene verandering van woorden te maken. De Regering beroept zich aldus op antecedenten. Welke zijn die antecedenten? Ik

weet, dat de Regering sedert 1815 tot de intrekking van een aantal predikants-tractementen, zoo ik meen ruim 80, besloten heeft, omdat haar gebleken was, dat voor het bestaande aantal geene behoefte meer aanwezig was. Die handelwijze der Regering stelde mij volkomen gerust. Maar het laatste antecedent, vóór de dagteekening van de memorie van beantwoording, is juist in strijd met de vroegere opvatting van dat artikel. De laatstgemelde, naar mijn oordeel verkeerde, opvatting van art. 192 heeft aanleiding tot een regtsgeding gegeven. Het geschil is gebragt voor den Hoogen Raad, en dat hoog collegie heeft uitgemaakt, dat art. 192 der Grondwet medebragt, dat het getal tractementen moest betaald worden tot dezelfde som en in gelijk getal als in 1815 plaats vond, zoodat, ten gevolge van deze uitspraak, alle gemeenten, waar predikants-tractementen sedert 1815 zijn ingetrokken, zouden kunnen komen vragen om de hun nog verschuldigde tractementen, aangezien men nimmer tot de intrekking daarvan had mogen overgaan. De toenmalige tijdelijke minister voor de Hervormde Eeredienst heeft in die uitspraak berust, en geen gebruik gemaakt van het regt van revisie. Wanneer de Regering zich nu op antecedenten beroept, dan kan ik, in een gezonden zin, niet anders denken dan aan het laatste antecedent, en dan zoude de Regering naar de uitspraak van den Hoogen Raad verwijzen. Die uitspraak van de hoogste regtbank is echter, naar mijn oordeel, in strijd met het gezond verstand en bezwarend voor de schatkist. Ik neem dus de vrijheid, de Regering te verzoeken zich te verklaren, op welk antecedent zij heeft gedoeld, opdat daaromtrent geen twijfel blijve bestaan, en men gerustgesteld worde omtrent den zin, die aan de woorden van art. 192 der bestaande Gronwet zullen moeten gehecht worden.»

XXII. De heer NAP: «In het vorige jaar heb ik gestemd tegen de aanneming van het geheele IIde Boek van het Strafregt, zonder daarover het woord te voeren; thans zal ik stemmen voor dit wets-ontwerp. Dit zoude den schijn van inconsequentie op mij kunnen werpen. Ik wensch ook dien schijn te vermijden. Toen heb ik de vraag beschouwd uit het oogpunt van den gewonen, van den strafwetgever; thans beschouw ik die uit het oogpunt van den grondwetgever. Tegen het strafwetboek heb ik gestemd, niet omdat ik verlangde de handhaving van het preventive toezigt van den Staat, een middel, hetwelk in mijn oog zijn doel moet missen; maar omdat daarbij werden opgeheven alle strafbepalingen tot handhaving van het repressive toezigt, zoo als die bij den Code Pénal bestaan. Thans wordt dit laatste, voor zooverre noodig, gehandhaafd, en zal nader kunnen worden geregeld bij de wet over de verantwoordelijkheid, in de gevallen, bij die wet te bepalen.

Beide punten zijn reeds dezen morgen zeer juist ontwikkeld door den spreker uit Overijssel, die het eerst het woord heeft gevoerd, en door den spreker uit Groningen, gewoonlijk voor mij gezeten. Ik heb opzettelijk tot

het laatste der discussie gewacht, ten einde zoo kort mogelijk mijn gevoelen te kunnen opgeven, en zal in geene noodelooze herhalingen vallen. Ik zal voor de wet stemmen.»

XXIII. De heer MUTSAERS zegt hoofdzakelijk: « Vreest niet, Edel Mogende Heeren, nu gij mij ziet opstaan; ik heb slechts weinige woorden te zeggen, en daarbij zal ik geen enkelen bitteren droppel in den beker, van wien het ook zij, mengen. Ik verheug mij over den loop der discussiën, en daarom zou ik meenen verkeerd te handelen, indien ik den strijd hernieuwde. Bovendien, de polemiek behoort op het gebied van het journalismus, niet in het parlement; re- en dupliek behooren te huis in de pleitzaal, niet alhier. Als ik dus zwijg, dan doe ik dit niet uit gebrek aan stof, neen, die is in ruime mate voorhanden en breidt zich al meer en meer uit; maar ik zwijg uit eerbied voor deze Vergadering, die genoeg heeft gehoord, voor wie de strijd lang genoeg heeft geduurd; ik zwijg, omdat ik thans nog met wezenlijk genoegen op den gang der gehouden beraadslagingen terugzie. Ik ontveins het niet, dat ik die discussiën bij mijne intrede in de vergaderzaal met eenigen angst te gemoet zag. Thans echter heb ik stof tot vreugde en voldoening, want ik ben overtuigd geworden, dat wij eenmaal gekomen zijn op het punt, waar wij altijd hadden moeten staan; want het vraagstuk, waarvan thans sprake is, is nu niet meer van godsdienstig, maar is van staatkundig belang geworden. Uit dat oogpunt is heden de quaestie behandeld, en uit dat oogpunt beschouwd zal zij die éénige oplossing erlangen, waarvoor zij vatbaar is. Die oplossing zal bestaan in het geven van vrijheid, niet meer godsdienstige, maar staatkundige vrijheid, aan die Nederlanders, welke daarop regt hebben. Bij die vrijheid zal rust en vrede geboren worden en verdraagzaamheid ontkiemen en opwassen in Nederland, waar men die vaak zoo welig bloeijen zag. Ik zal mij alzoo geheel onthouden om met den geachten spreker uit Utrecht te gaan staan op het terrein van loutere bespiegeling, omdat ik van oordeel ben, dat het hier de plaats niet is, om in zulke beschouwingen te treden. Een enkel punt echter zal ik slechts in het voorbijgaan aanroeren. De geëerde redenaar heeft gesproken van twee partijen, welke in de katholijke kerk tegenover elkander staan. Ik beken het, in die kerk bestaan twee partijen, maar ik moet er bijvoegen, dat, wanneer er al twee partijen aanwezig zijn, deze het echter daaromtrent eens zijn, dat het opperhoofd der kerk is het zigtbaar hoofd, dat zijnen zetel te Rome heeft, en dat uitspraken op het godsdienstig gebied alleen van dáár kunnen uitgaan. En als dat waar is, dan is de vraag van het regt van placet voor beide partijen gelijk. Dezelfde spreker heeft gezegd, dat hij twijfelde, of wel alle katholijken die onbeperkte vrijheid van godsdienst verlangen en het regt van placet wenschen opgeheven te zien. Ik moet verklaren, dat ik te vergeefs heb uitgezien naar een enkelen katholijk, welke die vrijheid niet verlangen, die haar niet als regt voor zich eischen zou. — Ik zal van deze gelegenheid gebruik maken, om ook den spreker, die heden ochtend het eerst het woord voerde, enkele inlichtingen omtrent eenige door hem

geopperde bezwaren te geven. Ik zal niet in beschouwingen treden omtrent den zin, welke door dien redenaar aan art. 431 van het Burgerlijk Wetboek is gegeven geworden, daar de spreker, naast mij gezeten (de heer DE JONG VAN BEEK EN DONK) dienaangaande reeds op eene alles aldoende wijze geantwoord heeft. Maar ik zeg aan dien spreker, welken ik bedoelde: indien uw executoir, waarop gij u beroept, ten aanzien van vonnissen, door vreemde regters of regtbanken gewezen, de zaak moet uitmaken, welnu, ik ontsla u van uw executoir en ontsla mij van het placet. Dezelfde spreker heeft beweerd, dat de oorsprong van het placet katholijk is, en hij heeft zich, om dit te bewijzen, beroepen op het concordaat van 1827. Daarin zou het placet opgenomen zijn. Ik moet dit ontkennen; noch in dat concordaat van 1827, noch in dat van 1801 is van placet de rede geweest, maar wel in het civiele aanhangsel, behoorende bij het concordaat van 1801, een aanhangsel, dat niet van de contracterende partijen, maar van de Napoleontische hand alleen afkomstig was.

Dezelfde redenaar heeft ook gezegd, dat hij zelf het onstaatkundig zou oordeelen, het regt van placet thans toe te passen. Ik moet hem vragen, waarom hij dan aandringt op een regt, dat hij aan de Regering wenscht gegeven te zien, en hetwelk hij nu reeds ontstaatkundig zou vinden in toepassing te brengen?

Ik moet ook nog den geachten redenaar uit Gelderland met een enkel woord antwoorden. Hij heeft zijne katholijke ambtgenooten verweten, dat zij het staatkundig terrein verlaten en het godsdienstig grondgebied betreden hebben. Zijn Edel Mogende vergeve het mij, dat ik die beschuldiging van ons moet afweren. Wij meenden het staatkundig terrein niet te verlaten; en zoo wij een stap op het gebied der godsdienst hebben gedaan, dan is dit op aandrang van het lid uit Gelderland zelf geweest, die ons daarop geleid heeft. Ik neem gaarne de verzekering van dien redenaar aan, dat hij, zoo handelende, niet door haat of afkeer geleid is geworden. Ik geloof dit niet alleen, maar ik heb er ook de overtuiging van. Hij neme van mij de verzekering aan, dat ook in mijn hart geen haat noch afkeer aanwezig is, daar de godsdienst, die ik belijde, mij dwingt aan niemand haat of afkeer toe te dragen.»

XXIV. De heer VAN NAAMEN beantwoordt den vorigen spreker. Hij zegt er aan te twijfelen, of zijne uitdrukkingen, die door Zijn Edel Mogende bestreden werden, wel juist begrepen zijn. Zijne redevoering, die hij op schrift had en aan de redactie van de *Staats-Courant* zenden zal, zal in dat blad kunnen gelezen worden, alwaar de vorige spreker de bedoelde uitdrukkingen dan zelf zal kunnen nazien. Hij is het voor het overige met dien spreker volmaakt eens, dat het hier de plaats niet is, om in eene re- en dupliek te vervallen. «Wij eerbiedigen elkanders godsdienstige begrippen, zoo eindigt hij; wij hebben beiderzijds het onderhavig onderwerp van eene staatkundige zijde met gematigdheid beschouwd, en ook ik zie voor mij

geene reden, om mij in verdere discussiën over hetzelve te begeven.»

Terwijl de Voorzitter het woord geeft aan Zijne Excellentie den tijdelijken minister voor de Hervormde en andere Eerediensten, geven eenige leden, daar het uur reeds ver verstreken is, het verlangen te kennen, om de beraadslaging over het *sesde* ontwerp thans te staken. Daar intusschen andere leden hun verlangen te kennen geven, dat de discussiën niet afgebroken worden, zoo brengt de VOORZITTER het voorstel in hoofdelijke omvraag, om de bedoelde beraadslagingen heden avond ten half acht ure voort te zetten, en wordt dit daarbij met 30 tegen 26 stemmen *aangenomen*.

Tegen, dat is voor de dadelijke voortzetting, hebben gestemd de heeren: *de Kempenaer*, *van Heemstra*, *Borski*, *van Sasse van Ysselt*, *van Naamen*, *Smit*, *van Beeck Vollenhoven*, *Gouverneur*, *Duymaer van Twist*, *Bots*, *Mutsaers*, *Romme*, *Corver Hooft*, *van Ryckevorsel*, *van Leeuwen*, *Geradts*, *van Goltstein*, *de Jong van Beek en Donk*, *Luyben*, *de Weichs de Wenne*, *van Panhuys*, *van Haersolte*, *van Harencarspel*, *Storm van 's Gravesande*, *Nap* en *Schooneveld*.

Voor de schorsing der beraadslaging tot heden avond hebben gestemd de heeren: *Hooft*, *Hiddema Jongsma*, *Bijleveld*, *Uytwerf Sterling*, *Kniphorst*, *Wichers*, *van Heloma*, *de Man*, *Verwey Mejan*, *Telting*, *Lyklama à Nyeholt*, *Cost Jordens*, *van Dam van Isselt*, *Star Busmann*, *de Monchy*, *Opperdoes Alewijn*, *Nederburgh*, *Anemaet*, *Nedermeijer van Rosenthal*, *Egter*, *Menso*, *Mackay*, *Enschedé*, *Hoffman*, *Faber van Riemsdijk*, *Timmers Verhoeven*, *Corneli*, *Gevers van Endegeest*, *Kien* en de Voorzitter.

Avondzitting van Woensdag, 23 Augustus.

Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VOOR DE ZAKEN DER HERVORMDE EN ANDERE EEREDIENSTEN verklaart voor alsnog van het woord, dat heden morgen door hem gevraagd was, af te zien, aangezien het blijkt, dat er nog eenige leden zijn, die het woord wenschen te voeren omtrent dit wets-ontwerp.

XXV. De heer VAN HAERSOLTE: «Ik had heden morgen, wegens het vergevorderde uur, van het woord afgezien. Thans echter, nu de beraadslagingen over het VIde ontwerp dezen ochtend niet afgeloopen zijn, zal ik van de mij aangeboden gelegenheid gebruik maken, ten einde de door mij uit te brengen stem te motiveren.

Bij gelegenheid der discussie over het IIde Boek van het Strafwetboek, verklaarde ik, in de zitting van Dingsdag den 20sten Julij 1847, dat het mij noodzakelijk toescheen, om bij dat Strafwetboek straffen vast te stel-

len ter verzekering van het regt van placet; een regt, dat toen door de Regering werd verklaard een onmisbaar regt te zijn, — een regt, waarvan het bestaan haar ook geenszins twijfelachtig toescheen.

Daar nu door velen van U Edel Mogenden; ja bij velen in den lande, zoowel het bestaan van dit regt als de noodzakelijkheid van hetzelve werd ontkend en tegengesproken, zoo lag daarin de grond van mijne overtuiging, dat het Strafwetboek onvolkomen was, daar in hetzelve geene bepalingen voorkwamen, ter verzekering, dat de belangen der burgerlijke maatschappij niet door de afkondiging van kerkelijke voorschriften zouden worden benadeeld.

Alhoewel ik nu, op zich zelf beschouwd, alsnog het preventive placet verkiesselijker acht boven de repressive redactie van art. 8 van dit ontwerp, zoo geloof ik evenwel, dat de staatsbelangen genoegzaam verzekerd kunnen zijn, en dat de wetgever ten deze genoegzame ruimte heeft, om alle schadelijke uitspatting of gevaarlijke aanmatiging te kunnen beteugelen.

Vertrouwende op de wijsheid van den toekomstigen wetgever, zal ik mijne goedkeurende stem in de tegenwoordige omstandigheden aan dit wets-ontwerp niet weigeren.

De algemeene beginselen van vrijheid, welke aan dit hoofdstuk ten grondslag liggen, betreur ik echter het meest, daar zij aanleiding zullen kunnen geven, dat weldra de onderscheidene kerkgenootschappen, van alle banden ontheven, in openbare vijandschap met den Staat komen.

De toestand, waarin wij verkeeren (en zulks voornamelijk door oorzaken, die ik reeds vroeger zeide thans niet te willen onderzoeken), maakt het in deze oogenblikken moeijelijk, nu de aandacht en de verwachting van vele kerkgenootschappen daarop gevestigd is, hierin eenige verandering te brengen.

Ik zal dus mijne goedkeurende stem, ook uit dit oogpunt, niet mogen weigeren; hartelijk wenschende, dat geen kerkgenootschap, het protestantsche zoo min als het katholijke, van deze vrijheid misbruik moge maken. »

XXVI. De heer NEDERMEIJER VAN ROSENTHAL zegt, dat hij behoefte gevoelt, om met een enkel woord de door hem uit te brengen stem te wettigen. Reeds had hij, wegens het verlangen van eenige zijner medeleden, dat deze beraadslagingen heden morgen geëindigd mogten worden, toen van het woord afgezien. Thans echter wenscht hij een oogenblik het woord te voeren. Weinig reden heeft evenwel de Vergadering, om zich daarover te bezwaren; want hij zal zeer kort spreken, en de reden daarvan is voornamelijk daarin gelegen, dat hij met de meesten der sprekers overeenstemt ten aanzien van de stelling, waarop zij zich grondden, slechts niet ten aanzien van alle gevolgtrekkingen, die zij daaruit hebben afgeleid.

Hij deelt in het gevoelen dier leden, die het betreurd hebben, dat

dit onderwerp bij de herziening der Grondwet ter sprake is gebragt; hij deelt in dat gevoelen te meer, omdat de bepaalde redenen, die daartoe geleid hebben, in de memorie van toelichting tot dit hoofdstuk met volkomen juistheid zijn aangegeven geworden. Daarop kan men in dit oogenblik niet terugkomen, maar de verantwoording er voor kome op hen, die dit onderwerp hier ter beraadslaging hebben gebragt.

Ten aanzien van het gevoelen, door sommigen voorgestaan, dat men zich thans op een ander grondgebied bevindt, dan waarop men in het afgeloopen jaar stond, zoo begrijpt de spreker met hen, dat men vroeger op het gebied der strafwetgeving was, terwijl men thans op dat der grondwets-herziening staat. Met te meer gerustheid kan hij in dat gevoelen deelen, omdat juist hij bij die vroegere beraadslagingen zich zorgvuldig heeft gewacht het gebied der strafwet te verlaten, en derhalve thans geene vrees behoeft te koesteren, dat hij van inconsequentie zal worden beschuldigd. Hij plaatst zich dan thans met hen op het gebied der grondwetgeving, en dan ziet hij, dat allen het eens zijn ten aanzien der grondslagen, waarop dit ontwerp rust; niemand heeft er zijne stem tegen verheven, dat de vrijheid van godsdienstige meeningen te belijden in Nederland worde erkend en alleen beperkt in het belang van den Staat; allen zijn het daarin eens, dat aan geene belijders van de eene of andere godsdienst voorregten moeten worden verleend, en eindelijk daarin, dat van den kant van den Staat de heilige verpligting bestaat, om ze allen gelijkelijk te beschermen. Ziedaar dus, waarin allen het eens zijn. Maar nu bestaat er verschil daarin, dat, terwijl sommigen de verpligting der Regering, om te zorgen, dat de verschillende kerkgenootschappen zich houden binnen de palen der gehoorzaamheid aan de wet, ook door preventive maatregelen willen gehandhaafd zien, anderen slechts repressive of coërcitive maatregelen willen, en nog anderen wenschen, dat alle bepalingen deswege uit het gebied der grondwetgeving verdwijnen, en aan den gewonen wetgever worden overgelaten. Dit laatste is ook des sprekers gevoelen, en hij zal daarom de redenen ontwikkelen, waarom hij, met betrekking tot dit punt, niet tot dezelfde gevolgtrekking komt als sommigen zijner medeleden, met welke hij het, wat hunne stellingen betreft, eens is. Wanneer men zich de vraag voorstelt, wat de grondwetgever behoort te bepalen ten aanzien van de verpligting der Regering, om te zorgen, dat de belijders van alle godsdienstige gezindheden zich houden binnen de palen der wet, dan zijn wij verpligt den Staat te beoordeelen in dien toestand, waarin deze zich thans bevindt, opdat, hetgeen wij thans verrigten, geene nadeelige gevolgen na zich slepe. Nu zijn de gevoelens ten aanzien van het preventive en coërcitive stelsel verschillend; de spreker gelooft, dat voor het oogenblik het eerste noch vruchten zal opleveren noch wenschelijk is. Maar wanneer hij nu vraagt, of het zaak is, in de Grondwet het denkbeeld uit te drukken, dat nooit, ten aanzien van dergelijke

zaak als het hier geldt, preventief gehandeld moet worden, dan gelooft hij, dat zulks gevaarlijk is. Dat art. 8, zoo als het dáár als grondwettige bepaling is opgenomen, is, naar zijn inzien, zeer bedenkelijk. Het is bedenkelijk, in de Grondwet te plaatsen, dat de tusschenkomst der Regering zich nimmer zoover zal kunnen uitstrekken; en wel daarom, omdat, wanneer men, gelijk thans het geval is, aan de godsdienstige gezindheden de meest mogelijke vrijheid verleent, bij den gewonen wetgever de bevoegdheid moet bestaan, om zoodanige preventive maatregelen te bepalen, als in dien toestand nuttig kunnen zijn. Het ligt in den aard der zaak, dat, wanneer de belijders der onderscheidene gezindheden werkelijk meerdere vrijheid genieten, dat zij dan — ofschoon het dan ook te verwachten is, dat zij binnen de palen van gehoorzaamheid zullen gehouden worden door gevoel van betamelijkheid — niet juist zoo bepaald zijn, dat ze niet wel eens zouden kunnen uitspatten. En is het dan voorzigtig van den grondwetgever, om zich van wapenen te ontdoen, die met ter tijd nuttig zouden kunnen wezen, en te bepalen, dat nimmer preventief gehandeld zal mogen worden? Wanneer die meerdere vrijheid zich mogt oplossen in een algemeen gevoel van verdraagzaamheid, dan had men voor de toekomst des vaderlands te dezen opzigte niet te vreezen. Indien het voorbeeld, in deze Kamer dezer dagen en vooral heden gegeven, nu men, met zooveel eerbiediging van het gevoelen van andersdenkenden, met zooveel verschooning van eens anders overtuiging gesproken en gehandeld heeft, dat gunstig gevolg mogt hebben, dat het weêrklank en navolging vond bij de geheele Natie, ja, dan had men niet te vreezen, dat er immer van die meerdere vrijheid misbruik zou worden gemaakt. Maar men mag niet vergeten, dat wij hier te lande in een bijzonderen toestand verkeeren, die niet zoo in andere landen plaats vindt; wij verkeeren in eenen toestand, dat de verschillende hoofd-afdeelingen der christelijke kerk elkander vrij wel opwegen, en dat niet de eene een zoo overwegend gewigt heeft, dat de andere slechts geduld wordt. En wanneer nu twee afdeelingen regtstreeks tegen elkander overstaan, dan is het, wanneer eene volkomene vrijheid verleend wordt, bedenkelijk en gevaarlijk, zich voor de toekomst te ontdoen van het middel, om preventive maatregelen in werking te brengen.

Er is nog eene tweede omstandigheid, die van gewigt is, het is deze: dat, volgens het voorstel der Regering, ook de volkomen vrijheid van onderwijs hier te lande zal worden ingevoerd. En nu vraagt de spreker, of het, terwijl die vrijheid van onderwijs in de Grondwet zal worden opgenomen, en daarvan het gevolg zal zijn de oprigting van verschillende scholen, waar de godsdienstige leerstellingen ten grondslag worden gelegd, hetgeen de aanleiding tot wederkeerige uitspattingen van de verschillende godsdienstige gezindheden zou kunnen vermeerderen, — of het dan niet bedenkelijk is, dat de Regering haar preventief regt in de Grondwet zal opgeven?

Dit zijn de omstandigheden, die den spreker bewegen, om niet in de Grondwet te wenschen wat aan den wetgever behoort te worden overgelaten. Hij acht die opname van eene bepaling deswege in de Grondwet minder rationneel, omdat zij behoort tot het gebied der wetgeving. Het is daarom, dat hij, ofschoon de stellingen, waarvan vorige sprekers uitgingen, beamende, niet tot de gevolgtrekking is gekomen, die zij er uit hebben afgeleid. Ook de spreker verlangt vrijheid van godsdienst, maar hij wil de regeling daarvan geheel aan de wet overgelaten hebben, want hij wil voor de toekomst gewaarborgd zijn, dat die vrijheid niet tot uitspattingen zal kunnen leiden.

Het is om deze redenen, dat hij zijne stem aan het wets-ontwerp niet zal kunnen geven.

XXVII. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VOOR DE ZAKEN DER HERVORMDE EN ANDERE EEREDIENSTEN neemt alsnu het woord en zegt hoofdzakelijk:

« Edel Mogende Heeren!

Vele waren de onderwerpen, die in de laatste dagen U Edel Mogenden bezig hielden, belangrijk waren ze van aard, en alle betroffen de grondslagen, waarop het staatsgebouw in Nederland moet worden opgetrokken. Maar geen van die onderwerpen is zoo belangrijk, geen is van zoo teederen aard, als dat, hetwelk heden uwe aandacht bezig houdt: *de godsdienst.* De godsdienst! het uitvloeisel der betrekking tusschen den sterveling en het Hoogste Heiligste Wezen; ze ontspruit uit een gevoel van diepe afhankelijkheid, ze huisvest in het hart, ze voert tot God omhoog. Deze waren de denkbeelden der Regering, toen ze in de memorie van toelichting tot dit wets-ontwerp de volgende woorden ter neder schreef: « De betrekking van den mensch tot het Opperwezen, zijn geloof in en zijn vertrouwen op hetzelve; de behoefte, om, als alles ontvalt, zijnen troost in de godsdienst te zoeken; de vormen, waarin elk in gemoede meent, dat het Opperwezen zich geopenbaard heeft of nog openbaart, dat alles is zoo eerbiedwaardig, zoo heilig, dat geene regering daarin eene roekelooze hand mag slaan, maar dat zij zich, ieders vrijheid zooveel mogelijk ontziende, tot matiging en beteugeling moet bepalen, opdat de openbare orde en rust niet gestoord worden. » Ziedaar de denkbeelden der Regering, die dit geheele ontwerp beheerschen; ziedaar het standpunt, waarop zij zich te dezen aanzien heeft geplaatst. Neen, geen Kerk buiten den Staat, geen Kerk, die den Staat beheerscht, maar de Staat, orde en veiligheid handhavende, ieders regten èn in het algemeen èn in het bijzonder verdedigende; de Staat ook de Kerk, die zich in hem beweegt, beschermende, en aan ieder het regt verzekerende, om God te aanbidden naar de inspraak van zijn hart. Dat regt is geen regt, hetwelk deze Grondwet zal geven of scheppen;

ik zeg het een spreker uit deze stad na: dat regt is een regt van hoogeren oorsprong; deze Grondwet zal dat regt niet geven, zij zal het alleen erkennen, en zulks is noodig, omdat dit regt niet altijd geëerbiedigd is geweest.

Twee vragen zal ik mij al dadelijk ter beantwoording voorstellen:

1°. Waarom is het noodig, dat dit regt in de Grondwet worde erkend?

2°. Waarom moet dit regt alzoo worden omschreven?

Waarom is het noodig, dat dit regt in de Grondwet worde erkend? Edel Mogende Heeren, wanneer wij de geschiedenis van Nederland nagaan, dan bevinden wij, dat dit regt niet altijd geëerbiedigd is geworden. Er is hier een tijd geweest van bloed-plakaten en inquisitie-vuren, maar toen werd de strijd tegen Spanje en Rome gevoerd, niet uitsluitend ten behoeve van eene protestantsche kerk, maar voor de vrijheid en de onafhankelijkheid van het geweten, en de zegepraal werd voor de vrijheid bevochten. Maar in de oude Republiek kon daarom het regt, waarover wij handelen, nog niet in zijn vollen omvang toegekend worden; men vreesde teregt, dat de partij, die men had bestreden, andermaal zou opstaan; en, niettegenstaande de overwinning onder de leus der vrijheid was behaald, niet ieder kon die vrijheid dadelijk in dezelfde mate deelachtig worden. Maar toen er in de laatste eeuw eene omwenteling plaats greep, zoowel in de denkbeelden der menschen als in het lot der staten, toen werd die vrijheid en gelijkheid in meer algemeene trekken gevestigd; van toen af werd de broederhand gereikt aan andersdenkenden en sedert niet meer teruggetrokken. Maar waarom werd die vrijheid in de Grondwet van 1814 gewaarborgd? Wij weten het, die Grondwet berustte op historische herinneringen van de oude Republiek, en deze herinneringen waren in dit opzigt niet gelukkig; ze waren thans niet meer passend voor den grondwetgever; hier moest eene afwijking van die historische herinneringen plaats hebben, eene afwijking van hetgeen vroeger bestond; hier moest de vrijheid van godsdienstige begrippen voor elk worden gewaarborgd. Daarom las men in die Grondwet: «De volkomen vrijheid van godsdienstige begrippen wordt aan elk gewaarborgd.» En wanneer wij nu in ons ontwerp spreken van *belijdenis*, in plaats van *begrippen*, willen wij dan eigenlijk wel iets anders voorstellen, dan hetgeen, naar mijne innige overtuiging ten minste, ook in de denkbeelden van hen, die in 1814 en 1815 de Grondwet hebben gegeven, gelegen was? Voorzeker neen. Maar de ondervinding heeft geleerd, dat ook ten deze het menschelijk vernuft vindingrijk is geweest. Men heeft eene andere uitlegging aan die woorden gegeven, dan ik meen, dat de bedoeling is geweest, waarmede zij geschreven werden. Men heeft die woorden zoo verklaard, alsof men wel vrijheid had te *denken* wat men wilde maar niet om te *uiten* wat men dacht. Maar wanneer daaronder niets anders wordt verstaan, dan is de godsdienst niet vrij, en men behoeft de erkenning dier vrijheid van denken niet in de Grondwet op te nemen, want die vrijheid is niemand in staat ons te ontnemen.

Neen, ruimer is de beteekenis dier woorden; en daarom hebben wij in dit wets-ontwerp geschreven (art. 2): « Ieder belijdt zijne godsdienstige meeningen met volkomen vrijheid. » Nu zal het niet meer twijfelachtig zijn, wat die godsdienst-vrijheid beteekent: vrijheid van begrippen en vrijheid van belijdenis. Maar die vrijheid zou gevaarlijk kunnen worden, zeide men; er zouden misbruiken uit kunnen ontstaan; onder den dekmantel der godsdienst zou men de hand kunnen slaan aan alles, wat de veiligheid, rust en orde in den Staat verzekert. Wij meenden, dat die woorden zoo ter neder waren gesteld, dat hij, die het heilige door zoodanig misbruik mogt willen ontheiligen, steeds zou kunnen worden bedwongen in het belang der maatschappij; maar toch drong men aan op eene bepaling, die getuigde van zorg voor de veiligheid van den Staat en de rust der ingezetenen, en de Regering heeft niet geaarzeld er de woorden bij te voegen: « behoudens de bescherming der maatschappij en harer leden tegen de overtreding der strafwet. » De veiligheid der maatschappij en harer leden moest worden beschermd, en daarvoor heeft men thans den zekersten waarborg.

Ik moet opmerken, dat wij hier geven vrijheid in alles en voor allen; wij geven hier vrijheid aan katholijken, aan protestanten, aan allen in gelijke mate. En nu klage men niet, dat de hervormde kerk voor een gedeelte niet die volkomene vrijheid geniet, waarop zij aanspraak heeft, omdat een zeker toezigt over haar van wege de Regering wordt uitgeoefend. Ik kan daarop al dadelijk antwoorden, dat dit toezigt zich niet verder uitstrekt dan de kerk zelve verlangt; dat het bovendien alleen bij de hervormden en lutherschen en niet bij de overige protestanten wordt uitgeoefend: en dat, zoo de hervormde en luthersche kerk het in haar eigen belang noodig mogten achten den band te verbreken, die haar aan den Staat hecht, een band, dien ik voor mij heilzaam acht voor beide, die haar kracht geeft en steun, zoo zal de Staat haar de vrijheid niet betwisten, waarop haar de Grondwet aanspraak geeft, en zal blijven hopen, dat zoodanig kerkgenootschap niet te laat zal betreuren, dezen band te hebben verbroken.

De vrijheid van godsdienst bestaat dus, en een uitvloeisel van die vrijheid voor allen en in alles is hetgeen in art. 8 is uitgedrukt, de opheffing van het regt van placet.

Het regt van placet! Ik zal niet spreken van die kerk, op welke dat regt bepaaldelijk doelt. Ik zal niet betoogen, dat die kerk met het bestaan van dat regt die vrijheid mist, die wij aan allen in alles wenschen te geven. Mijn ambtgenoot, die bepaaldelijk is belast met de zorg voor de belangen van dat kerkgenootschap, zal dit nader ontwikkelen. Ik bepaal mij slechts tot de opmerking, dat het regt van placet is *a. onnoodig*, dat het is *b. onuitvoerlijk*, dat het eindelijk is *c. gevaarlijk*.

a. Het regt van placet is *onnoodig*, omdat de tijden veranderd zijn, omdat de tijden van Pius IX niet die zijn van Bonifacius VIII, omdat de banbliksems van het Vatikaan niet meer in staat zijn keizers

en koningen op hunne troonen te doen sidderen, omdat het alvermogen van Rome in onvermogen is veranderd dáár, waar het niet is het zigtbaar geestelijk opperhoofd, sprekende tot de geloovigen zijner kerk.

b. Ik noem dat regt ook *onuitvoerlijk*, omdat de drukpers aan alle einden der aarde verkondigt hetgeen van Rome is uitgegaan. Ik weet wel, dat er onderscheid in is gelegen, of men Rome's voorschriften leest in een dagblad of tijdschrift, dan wel of men ze verneemt, afgekondigd door een priester in zijn plegtgewaad, staande voor het altaar in de kerk; maar wat zoudt gij wel denken, als die priester, in datzelfde plegtgewaad gehuld, aan de geloovigen bekend maakte, dat hij een bul van Rome ontvangen had, die hij gewenscht had hun mede te deelen, maar dat hij daarin verhinderd was geworden? Gelooft gij, dat de gevolgen dan minder onaangenaam voor de Regering, minder gevaarlijk voor den Staat zouden wezen? Ik geloof integendeel, dat de twist en tweedragt, waarvoor men vreest, juist daardoor zouden worden aangestookt en bevorderd.

c. Ik noem in de derde plaats dat regt *gevaarlijk;* want de Regering des lands laadt daardoor op zich de verantwoordelijkheid voor al hetgeen dáár wordt afgekondigd, die anders op den priester rust. Er komt een bul van Rome; nu moet de Regering beoordeelen, of het placet daarop al dan niet zal worden verleend; verleent zij het niet, ô waar is dan de grens der moeijelijkheden en twisten, die daaruit voor haar kunnen ontstaan? Verleent zij het wel, dan ontheft zij den priester van de verantwoordelijkheid voor de gevolgen, en neemt door die daad zelve die geheele verantwoordelijkheid op zich.

Bovendien is dat regt gevaarlijk, en daarmede beantwoord ik den laatsten spreker, omdat een preventive maatregel, al is het bij exceptie, in de Grondwet opgenomen, nadeelig is voor den regts-toestand der maatschappij. Neemt één preventiven maatregel op, en gij hebt de deur opengezet tot vele andere, strijdig met het aangenomen stelsel, aandruischend tegen de ware belangen der maatschappij.

Een redenaar uit Noord-Holland heeft gevraagd (en hij scheen van mijne beantwoording zijne stem afhankelijk te maken), of het protestantsch gedeelte der Natie geene nadeelen door de opheffing van het regt van placet zou ondervinden. Mijn antwoord is, dat aan allen dezelfde mate van vrijheid door de Regering wordt verleend, en dat hij, die met die gelijke mate niet tevreden is, meer eischt voor zich zelven, dan hij aan anderen wil toegekend zien.

Een ander geacht lid heeft gevraagd eene uitlegging van art. 192 der Grondwet. Het zij mij vergund op te merken, dat de leden der Regering hier zijn opgetreden als verdedigers der onderscheiden wetsbepalingen, waardoor veranderingen in de bestaande Grondwet worden voorgesteld, maar niet als authentieke interpretatoren der artikelen, die onveranderd zijn gebleven. Wij verdedigen alleen *onze* voorstellen en kunnen niet interpreteren wat we niet voorgedragen hebben. Nog-

tans wil ik mijn gevoelen gaarne mededeelen. Ik treed niet in de motieven, die mijnen ambts-voorganger hebben bewogen, om te berusten in de bekende beslissing van den Hoogen Raad; ik voor mij wil wel bekennen, dat ik misschien van die beslissing in revisie zou zijn gekomen; maar hoe dit zij, dat geachte lid weet zeer wel, dat één vonnis van den Hoogen Raad, en nog wel niet eens in het hoogste ressort gewezen, geene jurisprudentie vestigt. Zoo wij ons beroepen op antecedenten, dan beroepen we ons niet op dat arrest, dat geene jurisprudentie daarstelt, maar dan beroepen we ons op de antecedenten der Regering, op de wijze, waarop de Regering dat art. 192 steeds begrepen heeft, en deze opvatting zal te ligter de uwe worden, als gij goedvindt te lezen de laatste alinea der memorie van beantwoording ten aanzien van dit wets-ontwerp (bl. 33 en 34), luidende: «De Regering vindt des te minder reden, om de woorden: *godsdienstige gezindheden* in dat van *kerkgenootschappen* te veranderen, omdat aan het laatste woord onmogelijk eene andere beteekenis dan aan het eerste kan worden gegeven.»

Ziedaar dus ook te dezen aanzien de zienswijze der Regering u medegedeeld. Kortelijk heb ik die ontwikkeld.

Het zal thans van uwe stem afhangen, Édel Mogende Heeren! om ook ten aanzien van het godsdienstige vrijzinnige bepalingen in de Grondwet op te nemen. Ik eindig mijne rede met deze bede, dat U Edel Mogenden niet mogen vergeten het voorschrift: «Één is uw meester, en gij zijt allen broeders!»

XXVIII. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VOOR DE ZAKEN DER ROOMSCH-KATHOLIJKE EEREDIENST neemt het woord en zegt hoofdzakelijk:

«Edel Mogende Heeren!

De Godsdienst! dit is het kort, maar veel-omvattend opschrift van het wets-ontwerp, thans aan uwe beraadslagingen onderworpen.

De godsdienst is de grondwet van de menschelijke natuur.

De wilde horden, de barbaren, de volken, die in de eerste kracht der maatschappelijke vereeniging leven, en zij, die in het verval eener uitgeputte beschaving wegkwijnen, allen ondergaan, in eene mindere of meerdere maat, de onweêrstaanbare kracht van haar ingeschapen gevoel.

Aan welke warme gewaarwordingen, aan welke edele opwellingen, aan welke ruime en grootsche beschouwingen geeft dit enkel woord geen voedsel!

Maar, wanneer ik mij herinner, dat ik hier sta als minister van een aardsch Koning, dat ik hier ben een orgaan der wetgeving over een land, waarin de belijders van verschillende godsdiensten

bestemd zijn om in vreedzaam verkeer zamen te leven; — wanneer ik mij herinner, dat ik *niet ben* de minister *van* de Roomsch-Katholijke Eeredienst, maar wel de minister *voor de Zaken* der Roomsch-Katholijke Eeredienst, dat wil zeggen, de minister voor de *stoffelijke belangen* en voor de *maatschappelijke en grondwettige regten* dier eeredienst, — dan daal ik af van hoogere sferen, en vind mij geheel op het practisch standpunt der gewone wetgeving terug; dan sta ik hier even kalm en koud als de wet zelve.

In die kalme en koude stemming, stel ik mij voor heden het woord tot U Edel Mogenden te rigten.

Ik zal daarbij kort zijn, en mij herinneren aan het zoo juiste gezegde van een vertegenwoordiger uit Overijssel: «het Vaderland heeft «thans van *veel spreken weinig nut* te verwachten;» — waarbij ik wensch te voegen: dat het Vaderland alleen *veel nut* kan inoogsten van *veel vrijheid*, gepaard met *veel orde.*

Onder die vrijheden, welke de Natie zoozeer behoeft, bekleedt de *godsdienst-vrijheid* de eerste en voornaamste plaats; en daarom luiden dan ook de *eerste* woorden van dit hoofdstuk der Grondwet: «*Ieder belijdt zijne godsdienstige meeningen met eene volkomen vrijheid;*» — en omdat de Natie evenzeer behoefte heeft aan *orde* als aan vrijheid, volgt er onmiddellijk op: «behoudens de bescherming «der maatschappij en harer leden tegen de overtredingen der *strafwet.*»

Dáár, waar sprake is van godsdienstige vrijheid en verdraagzaamheid, dáár ben ik, als ik het zoo zeggen mag, op mijn gemak, want ik sta dan op een voor mij geliefkoosd terrein. Diegenen onder U Edel Mogenden, bij welke ik de eer heb persoonlijk bekend te zijn, kunnen het weten, maar ook mijn publiek en ambtelijk leven kan van mijne verdraagzaamheid getuigen.

Nimmer heb ik als advokaat-generaal bij den Hoogen Raad eene conclusie tegen afgescheidenen willen nemen. Ik eerbiedigde de regts-opvatting van anderen, maar eene correctionnele vervolging tegen eene rustige godsdienstige vereeniging scheen mij steeds toe een belagchelijk onding te zijn. — En waartoe hebben deze vervolgingen gediend? Om het getal der afgescheidenen te vermeerderen.

Wil men eene godsdienstige meening, die mishaagt of die men afkeurt, belemmeren of onderdrukken, daartoe zijn slechts twee middelen, namelijk: *deportatie* of *verdelging!* Geen dezer middelen zal, zoo ik vertrouw, bijval bij Nederlands vertegenwoordigers vinden.

Voor den verstandigen, onpartijdigen en verdraagzamen man verdedigt zich het tegenwoordig ontwerp van zelf. Wanneer het eenmaal wet is geworden, *dan eerst* zal men in Nederland met volle waarheid kunnen zeggen: het rijk der onverdraagzaamheid is voorbij.

De memorie van toelichting en de antwoorden der Regering betrekkelijk dit wets-ontwerp hebben de grondslagen, de beginselen en het doel van het voorgedragene zoo duidelijk kenbaar gemaakt en voor-

den onbevooroordeelde zoo volkomen geregtvaardigd, dat het tijdverlies mag gerekend worden, hetzelve nader stelselmatig te ontwikkelen en te verdedigen; vooral dewijl de wederlegging van den inhoud dier stukken hier door niemand is gehoord. De Regering heeft zich daarbij op het ware standpunt des wetgevers geplaatst, dat is, verheven boven alle partijzucht en baatzuchtige kuiperijen of kleingeestige inzigten.

Wars van onverdraagzaamheid, heeft zij in alle bewoners van het vrije Nederland slechts kinderen van ééne moeder, slechts onderdanen van éénen Koning willen zien. Zij wenschte jegens allen regtvaardig te zijn, en daarom moest zij aan allen eene gelijke godsdienstige vrijheid schenken, met eene gelijke bescherming tegen wanorde en overtreding der strafwet, waardoor òf de maatschappij, òf hare leden zouden kunnen nadeel lijden.

Zij verlangt, dat het land der vrijheid ook het land der verdraagzaamheid zij, overtuigd, dat verdraagzaamheid *eenheid*, en eenheid kracht aan een volk geeft.

Indachtig aan den regel, dat de wetten de zeden vormen, heeft de Regering door eene wet van verdraagzaamheid verdraagzame zeden in Nederland willen bevorderen.

Ik zeg opzettelijk *bevorderen*, want die zeden zijn aanwezig. Dus is het gevoelen verwerpelijk van hen, die beweren, dat bij het Nederlandsche volk geene verdraagzaamheid zou heerschen. Die vlek zou onverdiend op ons land kleven. Neen, Edel Mogende Heeren, ik stem niet in met den vertegenwoordiger uit Gelderland, dat de massa onverdraagzaam is.

Ik weet wel, er zijn onverdraagzame katholijken, er zijn onverdraagzame protestanten; er zijn overdrevene, onverstandige ijveraars, zelfs onder de leeraren der beide gezindheden. Laten wij hen beklagen, en hun beterschap toewenschen. Zij behooren noch tot het verlichte, noch tot het vrijzinnige deel der Natie.

Het volk van Nederland zoude onverdraagzaam zijn! Ik mag het tegendeel beweren, op grond van eigene ondervinding.

Door mijne tegenwoordige ambtsbetrekking ben ik dagelijks in aanraking met katholijke geestelijken van hoogeren en lageren rang, en wat ontmoet ik bij hen? Vasthoudenheid voorzeker aan de godsdienstleer, gehechtheid aan kerkelijke tucht en instellingen; maar tevens ook: algemeene zucht tot maatschappelijke verbroedering en toenadering. Ziedaar wat ik met waarheid, als man van eer, kan getuigen.

En wat zal ik van de protestantsche leeraren zeggen?... Ik heb nog onlangs het genoegen gehad, mij gedurende geruimen tijd met de leden van de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk te kunnen onderhouden. Bij hen heb ik niets anders ontmoet dan blijken van welwillendheid; geene andere taal gehoord dan die der verdraagzaamheid; geene andere zucht bespeurd, dan tot maatschap-

pelijke toenadering en verbroedering tusschen protestanten en katholijken in Nederland.

Indien er dan hier en daar onverdraagzamen bestaan, zoo is het tijd, dat de wet hen tot verdraagzaamheid buige; zachtere zeden en mildere begrippen, uit vrijzinnige grondwets-bepalingen geboren, zullen dan later hunne genezing voltooijen.

Men heeft hier gezegd: de katholijke kerk is onverdraagzaam uit den aard, uit de kracht van haar beginsel, van hare leer. Hoezeer het hier de plaats niet is, om dit teeder punt, hetwelk in eene kerkvergadering te huis behoort, te behandelen, moet ik echter bij die tegenwerping stilstaan, omdat zij tegen het in discussie zijnde ontwerp is aangevoerd. Trouwens, het is eene waarheid, dat de katholijke kerk *uitsluitend* in hare leer is, maar het is niet minder waar, dat dit haar niet belet, om *maatschappelijk verdraagzaam* te zijn. Iedere vaste en stellige overtuiging is *uitsluitend.* Het bewijs daarvan behoeft men niet uit kanonnieke gronden te putten, men kan daartoe den regtsregel bezigen, die inhoudt: *probatio est exclusio veritatis rei contrariae.* Edoch de katholijke kerk is niet zoo uitsluitend als men haar afschildert. Dit zou ik kunnen bewijzen uit hare leerstellige beslissingen, uit de gevoelens harer meest beroemde leeraren; maar ik wil mij slechts bepalen, om hier de getuigenis in te roepen van eenen bekenden protestantschen schrijver en vrijzinnigen staatsman: Benjamin Constant, die, in het IIde deel van zijn werk, getiteld: *De la Religion considérée dans sa source, ses formes et ses développements*, bladz. 354 en 355 (Brusselsche uitgave), dit punt staaft en daaruit het volgende besluit trekt:

«Nous nous plaisons à le reconnaître, dans notre esprit de justice et «dans notre désir d'une fraternité tolérante: la religion catholique ne «calomnie pas la providence, elle ne fait point peser un épouvantable «anathème sur ce qu'elle ne peut qualifier que de malheur involontaire. «C'est à tort qu'on a interprété de la sorte l'axiome trop fameux: «Hors de l'église point de salut.»

Is het noodig, dat ik, na al hetgeen bereids voor en tegen het placet gezegd is, over dat zoogenaamde regt nog verder ga uitweiden? Ik meen te kunnen volstaan met op te merken, dat de memorie van toelichting het nutteloze, ja het schadelijke van zoodanig regt in handen der Regering voldingend heeft aangetoond, zonder dat de daarbij aangevoerde gronden zijn wedersproken.

Het is thans niet meer de vraag, wat *vroeger* regtens was en wat onder de nog bestaande Grondwet, of bij het van kracht zijn der wet van den 18den Germinal, an X, *regtens* zou kunnen wezen?

Immers, men mag niet uit het oog verliezen, dat wij thans niet staan op het gebied der geschreven wet, maar op het meer ruime veld der beoordeeling eener te ontwerpen *Grondwet. Non de jure constituto, sed de jure constituendo.*

Men zegge derhalve niet met eenen spreker uit Noord-Holland, dat eene soortgelijke wet verleden jaar verworpen is; want toen gold het eene te maken strafwetgeving, waarvan thans geene sprake is. De vraag kan dus alleen deze zijn: is het staatkundig en voorzigtig, dit regt van placet te handhaven, dan wel het te laten varen?

De Regering heeft gemeend het regt van inmenging in de briefwisseling met de hoofden der onderscheidene kerkgenootschappen te moeten laten varen. Zij heeft tot de afschaffing daarvan besloten, omdat zij overtuigd is, dat het slechts een *denkbeeldig*, een *onvruchtbaar*, een *dor* regt is, dat de Regering noch waardigheid, noch kracht bijzet, en waarvan de uitoefening en toepassing van eenen anderen kant altijd kan worden *ontdoken*.

Tijdens de vereeniging met België, heeft de Regering dit regt meermalen, uit eigen beweging, en zonder dat het placet op uitgevaardigde pauselijke bullen door de geestelijken gevraagd werd, toegepast. In 1826 oordeelde zij, ongevraagd, het *non placet* op zekere bulle te moeten uitspreken; en nog vóór dat de overweging daaromtrent afgeloopen was, plaatste de *Staats-Courant* van 25 Mei dat stuk in deszelfs geheel, en gaf het, even als zoo vele andere dag- en tijdschriften, aan ieder te lezen.

De handhaving van het regt van placet zou een groot gedeelte der Natie op het gevoeligst kwetsen en de Regering niets baten. Ik druk niet op de woorden: een groot gedeelte der Natie, vermits de getalsterkte niets kan afdoen, want al gold het slechts een uiterst gering deel, dan nog zoude het *regt* hetzelfde moeten blijven.

Een redenaar uit Noord-Holland heeft gezegd, dat de afschaffing van het regt van placet aanleiding zou geven tot misnoegen aan een ander groot deel der Natie. Maar, Edel Mogende Heeren. ik vraag het met vertrouwen: waarop zou dat misnoegen gegrond zijn? De regten van dat deel zullen toch, bij het laten varen van het regt van placet, zich evenmin verkort zien als deszelfs vrijheid van godsdienst er door zou verminderen; zoodat het vragen van preventive maatregelen in deze geene andere strekking kan hebben, dan om, gelijk in de memorie van toelichting is aangemerkt, aan het eene deel een last, eene beteugeling op te leggen, welke het andere deel voor zich zou verwerpen.

Het placet is nutteloos, onstaatkundig en eene kwelling, welke niemand baat. *Nutteloos*, want het kan noch zal de afkondiging, of de verspreiding en bekendmaking, voorkomen.

Dit regt moge zijne waarde hebben gehad, toen de kansel en de puijen van stad- of gemeente-huizen de éénige plaatsen en middelen van bekendmaking waren; maar thans, naast de vrijheid van drukpers, tegenover de *gemakkelijkheid en snelheid van gemeenschap en openbaarmaking*, zal van dit regt niets meer overblijven dan het ijdel opschrift eener *supprematie*, die men metdedaad *niet* zal kunnen handhaven noch uitvoeren. Zoolang men geenen scheidsmuur tusschen Nederland en Italië kan optrekken, zal het regt van placet een ijdel regt zijn, hetwelk slechts een zwak en krachteloos mistrouwen zal verraden. Het kan niets anders uit-

werken dan wrevel; geenerlei nut stichten; den Staat niets baten; noch de Regering in het minst versterken.

De *vrees* voor de afschaffing van het placet is dus even ijdel als dat regt zelf.

Ziet men niet dagelijks alles omkeerende beginselen, decreten en verordeningen, voortbrengselen van revolutionnairen tuimelgeest, door den druk bekend gemaakt, zonder dat iemand er aan denkt, de schadelijke openbaarmaking daarvan te beletten?

Het is niet hetzelfde, heeft men gezegd, of kerkelijke voorschriften door de drukpers bekend gemaakt, dan wel van den kansel voorgelezen worden. Neen, dit is zoo, maar zeker is het ook, dat, *met* het placet, eene *verbodene* bul met meer gretigheid gedrukt, verspreid en gelezen zal worden.

Het is dus onstaatkundig, het regt van placet vast te houden, en integendeel staatkundig, met art. 8 te bepalen, dat de tusschenkomst der Regering niet zal vereischt worden bij de briefwisseling met de hoofden der onderscheiden kerkgenootschappen en bij de afkondiging van kerkelijke voorschriften. In een tijdstip, waarin godsdienst-vrijheid meer dan ooit de leus en kreet van geheel het beschaafd Europa is, zoude het voortdurend bestaan van het regt van placet, vooral onder de regering van een *protestantsch vorst*, minstens als eene anomalie beschouwd worden.

Ik stem toe, dat de vrijheid van godsdienst aanleiding tot misbruik kan geven, maar naast elke vrijheid staat de mogelijkheid van misbruik. Geeft bijv. de vrijheid van drukpers geene aanleiding tot bedenkelijke en schadelijke misbruiken? Niemand zal het betwisten, maar niemand zal er daarom aan denken, die vrijheid aan *preventive* banden te willen leggen.

Waarom mengt zich de Regering niet in de briefwisseling van alle genootschappen, zoo van letterkundigen, geleerden als maçonnieken aard? — Omdat men die inmenging teregt als eene achterdochtige dwingelandij zoude beschouwen. Waarom moeten dan de geestelijken alléén aan dien laatdunkenden en vernederenden maatregel onderworpen worden?

In die *uitzondering* is de grief; daarin is de kwelling gelegen!

De Regering vindt daarvoor niet ééne billijke reden.

In Amerika, waar zoo vele verschillende kerkgenootschappen zich geheel vrij naast elkander bewegen, heeft men nimmer de ongelegenheden van vrijheid in deze ondervonden. Hier heeft men het betreurenswaardig schouwspel gezien van landverhuizingen naar Amerika, alleen om dáár eene godsdienstige vrijheid te zoeken, die op den geboorte-grond belemmerd en betwist werd.

In het grootendeels protestantsche Pruissen is, volgens art. 48 of 49 der constitutie, de briefwisseling met de kerkelijke overheden geheel vrij.

Het mag minstens betwijfeld worden, of de vertraging der emancipatie van zekere gezindheid Engelands heil bevorderd heeft.

Vreemd, zeer vreemd zoude het toch schijnen, dat de vrijheid van godsdienst, de afschaffing van het die vrijheid belemmerende placet, door

eene *bijna geheel protestantsche Regering* aan Nederland wierd aangeboden, en dat dit geschenk der dierbaarste vrijheid door de volksvertegenwoordigers wierd *afgewezen*.

Ik mag het voor de eer van Nederlands Vertegenwoordiging niet vreezen; zelfs de mogelijkheid daarvan niet veronderstellen.

Een lid dezer Vergadering heeft beweerd, dat uit de afschaffing van het placet burger- en religie-oorlog, ontbinding der maatschappij enz. zullen ontstaan. Waarlijk, eene zeer verontrustende, maar meer nog eene vreemdsoortige voorspelling!

Ik stel daar tegenover eene andere; deze: dat, wanneer eenmaal dit voorstel wet zal zijn geworden, er niet alleen om het placet of non-placet geen bloed gestort, maar hier *te lande* zelfs geen druppel druk- of schrijfinkt meer vermorst zal worden.

Ik duide het denzelfden spreker ten goede, dat hij, ter bestrijding der katholijke vrijheid, het gezag heeft ingeroepen van een pastoor, die zijne standplaats verlaten heeft; want door de aanhaling van *zulk een gezag* heeft hij zijne stelling merkelijk verzwakt.

Ik zal op mijne beurt, ten betooge, dat niet godsdienstige vrijheid, maar integendeel verdrukking dier vrijheid burger- en religie-oorlog doet geboren worden, het gezag inroepen van den straks door mij aangehaalden protestantschen schrijver en staatsman, die in zijn voormeld werk, Iste deel, bladz. 8 en 9, zegt: « Mais on a dénaturé la religion. L'on a poursuivi « l'homme dans ce dernier asyle, dans ce sanctuaire intime de son exis« tence. La persécution provoque la révolte. L'autorité, déployant ses « rigueurs contre une opinion quelconque, excite à la manifestation de « cette opinion tous les esprits qui ont quelque valeur. Il y a en nous un « principe, qui s'indigne de toute contrainte intellectuelle. Ce principe « peut aller jusqu'à la fureur. » En verder: « Le règne de l'intolérance « est passé.... Avec l'empire de l'intolérance doit s'évanouir aussi l'ir« ritation, que l'oppression fait naître, et qui s'énorgueillit de lui résister. »

Als men dien schrijver gelooven mag, dan zoude uit het behoud van het placet juist die schrikkelijke gevolgen *kunnen* ontstaan, welke de spreker uit Gelderland van de *afschaffing* van het placet voorspelt.

De Regering van een land, zoo als hier, waar verschillende godsdienstige gezindheden bestaan, moet zich op een *grooter* terrein plaatsen, dan dat van bemoeijenis, inmenging of tusschenkomst.

Zij heeft zich daarom ten aanzien der godsdienstige gezindheden geplaatst op het terrein van *vrijheid*; van vrijheid voor allen, en van bescherming aan alle gezindheden.

Op dat hooge standpunt kan deze Regering alleen tegen vooroordeelen te strijden hebben; want zij laat alle regten ongeschonden. Op datzelfde standpunt zal zij geen *imperium in imperio* te duchten hebben; — want hare magt zal geëerbiedigd worden, omdat zij niet door onderdrukking *tegenstand* zal opwekken.

Een redenaar uit Noord-Holland heeft de noodzakelijkheid van het

behoud van het placet willen afgeleid hebben uit art. 431 van het Wetboek van Burgerlijke Regtsvordering, hetwelk een *verlof* eischt tot het ten uitvoer leggen binnen het Koningrijk van vonnissen, door vreemde regters of regtbanken gewezen. Ik zal hierop antwoorden: eensdeels, dat de wet niet verbiedt, om een vreemd vonnis zonder voorafgaand verlof of placet openbaar te maken, en anderdeels, dat er geene gelijkstelling van een vreemd vonnis met eene pauselijke bulle, in welk geval ook, denkbaar is. Een geplaceteerd vreemd vonnis heeft burgerlijke gevolgen in dit Rijk, alwaar alléén *regt* gesproken wordt in naam en van wege den Koning. Zoodanig vonnis kan door den sterken arm, door deurwaarders en militaire magt, ten uitvoer gelegd worden.

De geachte redenaar, dien ik beantwoord, zal toch wel aan eene geplaceteerde bulle van den Paus zoodanige uitvoering niet willen verzekeren, noch aan de daarin vervatte beslissing, op *die* wijze, of door elke andere *van den Staat uitgaande magt*, kracht willen doen bijzetten, ter bevordering van de naleving of uitvoering. — Wanneer de wetten en voorschriften der Kerk, even als in vroegere tijden, wetten en voorschriften van den Staat wierden of door het placet konden worden, dan, maar ook dan alleen, zou de stelling van den redenaar, uit art. 431 van het aangehaalde wetboek ontleend, eenige overweging kunnen verdienen; maar thans schroom ik niet te verklaren, dat zijne stelling juist een doorslaand bewijs voor de doelloosheid van het placet oplevert.

Diezelfde spreker heeft verlangd, dat het placet bij eene wet en niet bij de Grondwet bepaald worde, omdat eene andere, eene opvolgende, Regering deswege andere denkbeelden kon voeden, en alsdan niet door de Grondwet moest gebonden zijn. Hij ziet daarbij echter, naar het schijnt, niet in, dat juist *het gebonden zijn aan de Grondwet* hier noodig wordt. Omdat er eene andere Regering, andere ministers, kunnen optreden, die andere beginselen zouden kunnen huldigen, moet het beginsel van vrijheid en verdraagzaamheid in de Grondwet gevestigd worden. Buitendien, wanneer het gezegde van den redenaar opgaat, dan kan men hetzelfde tegen iedere bepaling der Grondwet aanvoeren; dan zoude van haar laatste tot haar eerste artikel niets overblijven; alle daarin vervatte bepalingen, vrijheden, regten en waarborgen aan de gewone wetgeving kunnen worden overgelaten, en het éénige artikel der Grondwet moeten luiden: «Er zal geene geschreven grondwet zijn.»

Het is meer dan tijd, Edel Mogende Heeren, dat de schier belagchelijke dobbering tusschen *placet et non placet, et iterum placet*, eindelijk ophoude.

Eenen wenk wensch ik, met de beste bedoeling en de meeste bescheidenheid, ten slotte hierbij te geven; hij is namelijk deze: dat de toe- of afstemming van dit wets-ontwerp in Europa de maat zal zijn, waarnaar men uwe verdraagzaamheid, uwe liberaliteit zal kunnen beoordeelen en afmeten!»

XXIX. De heer VAN DAM VAN ISSELT zegt hoofdzakelijk: «Ook ik heb mij met den laatsten spreker, die vóór 's Konings ministers het woord heeft gevoerd, verheugd over den toon van gematigdheid, die bij deze geheele discussie heeft geheerscht. Ik meen, dat ik daarvan het voorbeeld heb gegeven; en ik had dan ook gemeend, dat 's Konings ministers dezelfde gematigdheid zouden hebben in acht genomen. Maar ik heb met leedwezen en verbazing uit den mond van Zijne Excellentie den minister voor de Zaken der Roomsch-Katholijke Eeredienst beschuldigingen en aantijgingen gehoord, die mij innig leed deden. « Voor den rustigen en verdraagzamen man,» zoo heeft Zijne Excellentie gezegd, «voor hem, die zijn gezond verstand raadpleegt, verdedigt het tegenwoordig wets-ontwerp zich zelf.» Dat is dus met andere woorden te zeggen, dat zij, die zich in gemoede verpligt achten het te bestrijden, noch verdraagzaam zijn, noch gebruik maken van hun gezond verstand. Die minister wenschte voor de eer van U Edel Mogenden, dat de Vergadering dit wets-ontwerp zal aannemen, en door die aanneming een navolgenswaardig voorbeeld zal geven van verdraagzaamheid. En wat wordt er nu van den toestand van hen, die in die eer niet willen deelen? Dat zij zich met oneer en schande bedekken. Voór ons dus, die met de hand op het hart moeten verklaren, tot ons leedwezen niet daartoe te kunnen medewerken, oneer! Voor ons, die in de aanneming van het ontwerp onheil voor den Staat zien, oneer! Maar voor u, die met 's Konings ministers de proef wilt wagen, voor u de eer, die door den minister u wordt voorgespiegeld. Ik gun gaarne die eer aan u allen, maar ik vraag voor mij zelven, dat 's Konings ministers mijn gevoelen eerbiedigen, en dat het niet wordt gesteld tegenover een ander, dat alleen lof en eer zou verdienen.

Het doet mij waarlijk leed, dat ik genoodzaakt ben geworden het woord op te vatten. Ik geloof gaarne aan de verdraagzaamheid van den minister; ik geloof niet, dat hij de meening heeft gehad, om iets te zeggen wat hatelijk was; maar de woorden, hier gesproken, wegen zwaar. En wanneer ik dan bij mijne meening blijf volharden, dan had ik gewenscht, dat mij geen woorden waren in den mond gelegd, die ik niet gesproken heb. Men heeft het doen voorkomen, alsof ik zou gezegd hebben, dat bij de afschaffing van het regt van placet het Vaderland in gevaar zou komen, maar dat waren mijne woorden niet; ik heb dezen morgen mijne zienswijze blootgelegd; en ik herhaal thans, gelijk ik toen gezegd heb, dat de geheele opheffing van alle banden voor ieder kerkgenootschap het Vaderland in gevaar zou kunnen brengen en onder die banden behoort het regt van placet. Ik lichtte deze mijne meening heden morgen nog nader toe, en dan heeft men het regt niet, om mij toe te dichten, dat ik omtrent één punt gezegd zou hebben wat ik algemeen gesteld heb. Ik mag niet ontveinzen, dat het gesprokene mij gegriefd heeft, te meer, omdat ik mij, ook op het verlangen van Zijne Excellentie den minister, onthouden heb mijn gevoelen te verdedigen, gelijk ik misschien had moeten doen. Ik had dus niet ge-

meend, blootgesteld te zullen zijn aan verwijten van zijne zijde. Ten slotte verklaar ik, dat ik voor mij de schande niet zal vreezen, wanneer ik als eerlijk man en uit volle overtuiging meen mijne stem aan dit wets-ontwerp te moeten weigeren.»

XXX. De heer VAN NAAMEN zegt hoofdzakelijk: «Toen ik in de zitting van heden morgen het woord voerde, heb ik mij geheel gehouden op het terrein van staatkunde en staatsregt, en de slotsom van mijne geheele rede kwam daarop neder, dat ik begreep, dat het strijdig was met de onafhankelijkheid van onzen Staat, wanneer eene vreemde buitenlandsche magt hier bevelen zou kunnen geven, zonder voorkennis der Regering. Ik heb toen ook aangehaald bepalingen uit het Wetboek van Burgerlijke Regtsvordering, en dit heeft misschien vreemd geklonken bij eene discussie over godsdienst-zaken. Een geacht lid uit Noord-Braband is daarop heden morgen teruggekomen en heden avond Zijne Excellentie de minister voor de Zaken der Roomsch-Katholijke Eeredienst. Ten einde mijne bedoeling wel begrepen worde, en opdat men begrijpe, dat ik volstrekt niet meen, dat hier quaestie zou zijn van executie bij dagvaarding en door deurwaarders, zal ik mij bepalen om vier à vijf regels voor te lezen uit mijn geschreven discours van heden morgen. Ik heb daarin gezegd: «Onze burgerlijke wetgeving huldigt ook het beginsel, dat aan het bevel van den vreemden souverein geene dadelijke uitvoerende kracht is verbonden; dat die kracht aan hetzelve alleen kan worden gegeven door den inlandschen regter, die met de magt is bekleed, om, in naam des Konings, de uitvoering daarvan te gelasten.» Ik heb daarbij aangehaald art. 431 van het Wetboek van Burgerlijke Regtsvordering, luidende:

«Behalve in de gevallen, uitdrukkelijk bij de wet vermeld, kunnen geen vonnissen, door vreemde regters of regtbanken gewezen, binnen het Koningrijk worden ten uitvoer gelegd.

«De gedingen kunnen op nieuw bij den Nederlandschen regter worden behandeld en afgedaan.

«In de hier boven gemelde uitgezonderde gevallen wordt het vonnis van vreemde regters of regtbanken niet in dit Rijk ten uitvoer gelegd, dan na een op verzoekschrift verkregen verlof van executie, in den vorm, bij het voorgaande artikel gemeld, van de regtbank van het arrondissement, in hetwelk zoodanig vonnis moet worden ten uitvoer gelegd.» enz.

Mijn geheele betoog is geweest, dat ik wenschte, dat men hier van hetzelfde beginsel uitging, waarvan men bij het burgerlijk regt is uitgegaan, en ik hoop, dat thans mijne bedoeling duidelijk zal wezen.»

XXXI. De heer FABER VAN RIEMSDIJK herinnert, dat hij in de ochtend-zitting van heden aan 's Konings ministers gevraagd heeft, waarom in art. 192 der Grondwet geene wijziging was gebragt, daar in den laat-

sten tijd eene uitlegging aan die bepaling was gegeven, die hij meent, dat het grootste nadeel aan de schatkist zal berokkenen. Hij merkte op, dat de ministers verwezen op antecedenten, maar hij wenschte te weten, of daarmede bedoeld werd het vroeger gedrag der Regering, dat zijns inziens in overeenstemming was met de meening van den grondwetgever, dan wel of daarmede gedoeld werd op eene beslissing, laatstelijk door den Hoogen Raad genomen, eene beslissing, die, zijns inziens, strijdig is met de beteekenis der woorden van de Grondwet en met de uitspraak van het gezond verstand, ofschoon dan ook de vorige minister van Hervormde Eeredienst in die uitspraak hebbe berust. Hij mogt die vraag doen aan den tegenwoordigen minister, omdat de memorie van beantwoording den 31sten Julij aan de Kamer is ingezonden, dat is dus toen die vorige minister niet meer lid van het kabinet was. En wat heeft de tegenwoordige geantwoord? Dat het ministerie niet geroepen is om te interpreteren de onveranderde artikelen der Grondwet. Maar dat heeft de spreker niet gevraagd; hij heeft geene uitlegging van art. 192 verlangd, maar hij heeft het *waarom* gevraagd; hij wilde de reden weten, waarom dat artikel niet gewijzigd is geworden; hij heeft gevraagd, wat men door antecedenten bedoelde, of men daarmede de vroegere gedragslijn der Regering op het oog had of die latere berusting in de bedoelde beslissing van den Hoogen Raad. Hij heeft daarop geen voldoend antwoord gekregen. Dit zal hem intusschen niet leiden tot afstemming van dit ontwerp, want die bepalingen, welke hier voorgedragen zijn, kan hij wel aannemen, maar hij werpt de verantwoordelijkheid voor de nadeelen, die uit het onveranderd blijven dier bepaling van de Grondwet voor de schatkist zouden kunnen ontstaan, op het ministerie.

XXXII. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VOOR DE ZAKEN DER ROOMSCH-KATHOLIJKE EEREDIENST neemt nogmaals het woord en zegt:

«EDEL MOGENDE HEEREN!

De spreker uit Gelderland heeft in eene onjuiste en onlogische gevolgtrekking, aan mijne woorden ontleend, voedsel gevonden voor eene overdrevene ligtgeraaktheid. Ik eerbiedig het gevoelen van een ieder, die anders denkt dan ik, maar ik bestrijd het, en dat brengt mijne roeping en mijn standpunt mede. Ik wil intusschen alleen gevraagd hebben, of, wanneer ik zeg, dat de aanneming van dit wets-ontwerp aan hen, die zich daaraan aansluiten, tot eer zal verstrekken, daarin dan ligt opgesloten, dat die aanneming hen, die het bestrijden, met oneer en schande zal bedekken? Ziedaar eene zeer onjuiste gevolgtrekking. Het éénige logische gevolg van het door mij gezegde is dit, dat diegenen, die het tot stand brengen van het door mij gewenschte hebben bestreden, in die eer niet zullen deelen: zij zullen daarop trouwens ook geene aanspraak maken.

Een ander punt moet ik ten deze nog aanroeren. Die spreker uit Gelderland heeft het ook zeer onbetamelijk en onvoegzaam geoordeeld, dat een van 's Konings ministers op verkeerde en naderhand gerectificeerde voorstellingen is teruggekomen. Mijn geheugen kan falen, maar mijne aanteekeningen en die mijner ambtgenooten kunnen getuigen; en als ik die raadpleeg, dan bevind ik, dat de spreker uit Gelderland luide heeft verkondigd, dat de afschaffing van het placet tot ontbinding van den Staat en religie-oorlog zou leiden. Het is mijne bedoeling niet geweest, om deswege eene beschuldiging tegen dien spreker in te brengen, maar de aanhaling dier woorden was noodig voor de tegenstelling, omdat ik beweerde, dat die afschaffing juist de omgekeerde gevolgen zal hebben. De bedoeling om hem te beleedigen zou hier niet alleen doelloos zijn, maar ook beneden de waardigheid van het standpunt, waarop ik hier geplaatst ben.

Ten aanzien van hetgeen door den spreker uit Noord-Holland met betrekking tot de artt. 430 en 431 van het Wetboek van Burgerlijke Regtsvordering is gezegd, zoo moet ik opmerken, dat ik dien spreker zeer wel begrepen heb, maar dat ik alleen heb willen doen uitkomen, dat eene min juiste toepassing dier artikelen door hem is gemaakt. Want ik herhaal, dat eene bul betreffende de kerkleer nooit als een vonnis ter executie zal kunnen worden gelegd, en dat men daartoe nooit de tusschenkomst der openbare magt zal kunnen requireren. Ziedaar het verschil, dat ik heb willen aanduiden. »

XXXIII. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VOOR DE ZAKEN DER HERVORMDE EN ANDERE EEREDIENSTEN neemt nogmaals het woord en zegt:

« EDEL MOGENDE HEEREN!

Het geachte lid uit Zuid-Holland is andermaal teruggekomen op de vraag omtrent den zin, welke door de Regering gehecht wordt aan art. 192 der tegenwoordige Grondwet. Ik meende aan dat geachte lid te hebben geantwoord al wat er te antwoorden was. Ik moet alzoo herhalen, dat er voor eene verandering van art. 192 door de Regering geene voldoende reden kan worden gevonden, aangezien zij aan de woorden: *godsdienstige gezindheden* geene andere beteekenis hecht dan aan dat van *kerkgenootschappen;* en om die verklaring niet alleen te laten staan, heeft zij zich beroepen op de antecedenten der Regering zelve op de uitlegging, die vroeger door de Regering aan deze woorden is gegeven. En wanneer men nu vraagt, hoedanig de Regering te dezen aanzien voornemens is te handelen, dan kan ik daarop geen ander antwoord geven dan dit, dat, zoolang de Regering die uitlegging volgt, zij dan ook de consequentie aanneemt, welke die uitlegging met zich brengt. »

Daar niemand meer het woord verlangt, worden de beraadslagingen

over het *zesde* ontwerp (*Van de Godsdienst*) gesloten en gaat de Vergadering tot de stemming over, waarbij dat ontwerp met 42 tegen 14 stemmen wordt *aangenomen*.

Voor hebben gestemd de heeren : *van Sasse van Ysselt*, *Kniphorst*, *Wichers*, *van Heloma*, *de Man*, *Verwey Mejan*, *Lycklama à Nyeholt*, *van Beeck Vollenhoven*, *Cost Jordens*, *Star Busmann*, *Gouverneur*, *Duymaer van Twist*, *de Monchy*, *Nederburgh*, *Bots*, *Mutsaers*, *Romme*, *Corver Hooft*, *van Rijckevorsel*, *Geradts*, *Anemaet*, *de Jong van Beek en Donk*, *Menso*, *Mackay*, *Enschedé*, *Hoffman*, *Luyben*, *de Weichs de Wenne*, *van Pankuys*, *Faber van Riemsdijk*, *van Haersolte*, *van Harencarspel*, *Storm van 's Gravesande*, *Corneli*, *Nap*, *Gevers van Endegeest*, *Kien*, *Schooneveld*, *de Kempenaer*, *van Heemstra*, *Borski* en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren: *Hiddema Jongsma*, *van Naamen*, *Bijleveld*, *Uytwerf Sterling*, *Smit*, *Telting*, *van Dam van Isselt*, *Opperdoes Alewijn*, *van Leeuwen*, *Nedermeijer van Rosenthal*, *van Goltstein*, *Egter*, *Timmers Verhoeven* en *Hooft*.

Beraadslaging over Ontwerp VII.

Aan de orde zijn de beraadslagingen over het *zevende* der *wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet*, betrekkelijk het hoofdstuk: *Van de Finantiën*.

Daar niemand over dit wets-ontwerp het woord verlangt te voeren, gaat men tot de stemming over, waarbij dat ontwerp met algemeene stemmen wordt *aangenomen*.

Beraadslaging over Ontwerp VIII.

Aan de orde zijn de beraadslagingen over het *achtste der wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet*, betrekkelijk het hoofdstuk : *Van de Defensie*.

I. De heer HOOFT heeft daarover het eerst het woord en zegt :

« Nadat bijna alle de leden van deze Vergadering zich omtrent vele hoogst belangrijke onderdeelen van het Staats-verdrag hebben doen hooren, heb ik eindelijk ook het woord, in de zoo gewigtige beraadslagingen, die onze aandacht sedert zoo vele dagen bezig houden, gevraagd, nu het er op aankomt, om, na de menigvuldige wijzigingen, die de bestaande Grondwet, als ik het zoo eens noemen mag, in het voordeel van den volke staat te ondergaan, ook dat gedeelte van dezelve aan veranderingen te onderwerpen, dat over de verdediging des Vaderlands handelt, waarbij het eerst van eene vermeerdering van lasten voor hetzelve gewaagd wordt.

Het is eene onbetwistbare zaak, dat de reeds afgehandelde onder-

werpen hoogst belangrijk zijn en eenen ver-uitgestrekten invloed kunnen uitoefenen op de algemeene en bijzondere belangen van het Vaderland en van alle deszelfs ingezetenen; maar geen is er voorzeker, dat meer dadelijk van invloed is op het volk dan dat, waarbij deszelfs persoonlijke medewerking zoo uitdrukkelijk behandeld moet worden en, gelooft mij vrij, naderbij treft dan de gewigtigste staatsburgerlijke of burgerschaps-regten.

Het groote en voornaamste doel van de verandering en bijvoeging van bepalingen in de bestaande Grondwet is toch, om het geluk en welzijn van dat volk te bevorderen en alle pogingen der Regering om daartoe te geraken zoodanig te regelen, dat hetzelve daarvan de gewenschte vruchten in eenen staat van orde, rust en tevredenheid moge genieten; en nu wordt ons, na al het heil-voorspellende, dat de afgehandelde onderwerpen ons zouden toezeggen, al is het dat sommige onderdeelen zware tegenspraak hebben ondervonden, voorgesteld, om het als noodzakelijk te verklaren, dat het Nederlandsche volk, ten einde dat genot te hebben en die vruchten te behouden, niet alleen, zoo als tot dusverre en met regt, verpligt blijve om dit alles te verdedigen en te bewaren, maar om zich eenen nog zwaarderen last op de schouderen te doen leggen, ik bedoel de *verpligte dienst* ter zee.

Ik heb behoord tot die leden der Kamer, die — niet omdat ik mij heb willen rangschikken onder de banier van de eene of andere partij, waarvan de minister van Justitie gewaagd heeft, bij de verdediging van het IIIde hoofdstuk der wijzigingen van de Grondwet, maar omdat ik naar mijne innige overtuiging mij verpligt gevoelde, hetgeen ik gevaarlijk of ondienstig voor het algemeene welzijn beschouwde, niet te moeten aannemen en hetgeen ik daarentegen doelmatig of onschadelijk achtte, wel te moeten toelaten — sommige hoofdstukken met eene gunstige, andere met eene ongunstige stemming meenden te mogen beantwoorden; maar dit voorstel kan ik onmogelijk gunstig opnemen.

Ik ga verder; ik heb altijd — ik ontveinze het niet dit rondborstig te erkennen, — ik heb altijd zeer opgezien tegen de zoo algemeen gewenschte grondwets-herziening, zoo als men dit noemde; niet omdat een gematigde vooruitgang niet veel nut zoude kunnen doen geboren worden; maar omdat het eenmaal losmaken van die banden, die onze volks maatschappij ineen moeten houden, ontegenzeggelijk vele vooruitzigten moest openen, vele wenschen doen ontstaan, vele verwachtingen moest opwekken, een zwaren strijd van gevoelens moest te weeg brengen en onmisbaar vele teleurstellingen moest na zich slepen. Ik zal niet onderzoeken, of ik mij bedrogen heb of niet: de tegenwoordige tijd, dunkt mij, bewijst reeds veel; de toekomst zal leeren, welke de uitslag zijn zal, nu dat die banden zijn losgemaakt, of en hoe men dezelve weder goed zal verbinden, en of ons dierbaar volk, dat rust, orde, werkzaamheid en een stil genot van deszelfs regten en vrijheden wil hebben, er waarlijk door bevoordeeld zal worden.

In het algemeen toegepast noem ik het een onoplosbaar vraagstuk, dat

de tijd en de ervaring eerst zullen kunnen doen beoordeelen; maar in het bijzonder dit hoofdstuk, waarvan nu de rede is, in het oog houdende, zoo durf ik gerustelijk zeggen, dat aan het volk de daarin voorgestelde vermeerdering van last niet welkom zal zijn.

Ik ben sedert drie en dertig jaren in het geval geweest, om te beoordeelen, in hoeverre dat volk zich gedraagt ten aanzien van den last der verdediging van den vaderlandschen grond; ik mag de loffelijkste getuigenis daarvan hier openlijk afleggen, en bewonder meermalen, hoe onderworpen en welgemoed de verpligtingen, onafscheidbaar van dien last, gedragen worden; maar ik mag het niet ontveinzen, dat ik ook getuigen kan, dat het voor enkelen een genoegen, voor verre de meesten een bezwaar is, dat ja, omdat de wet — ik zegge er om redenen bij: de Staatswet — het beveelt, die last met onderworpenheid gedragen wordt, maar meermalen is bij mij de wensch ontstaan, dat er mogelijkheid ware, om die bezwaren minder drukkend te maken, vooral op die klasse der maatschappij, die in persoon dien last moet dragen, en die ouders, die met zorg en kommer hun kroost van zich moeten zien gaan. Hoogst noodzakelijk is het dus, mijns inziens, dat het Staatsverdrag het behoud van dien last blijve bevelen — daaraan is ook al bij velen uwer getwijfeld, — want ligtte men er dat uit, gelooft mij, Edel Mogende Heeren, spoedig zoude de gewone wetgever in strijd geraken tusschen de keuze, om aan den wensch des volks tot opheffing, of aan de behoefte van den Staat tot behoud van die verpligte verdediging gehoor te moeten geven.

Geheel iets anders nu is het, om die instelling te behouden of dien last te verzwaren, en dat laatste nu is het wat ik ten ernstigste moet afraden. Neen, Edel Mogende Heeren, geene verpligte zeedienst.

Al dadelijk springt hier in het oog, dat een eerste bezwaar daartegen ligt in de groote onbillijkheid, die daarin gevonden wordt, tusschen den meer en den minder bemiddelden loteling; de zoo algemeene bezwaren tegen het toelaten van plaatsvervangers kunnen niet eens bewerken, dat het toelaten van huurlingen in ons land van handel en nijverheid worde afgeschaft, en nu zal de onbemiddelde zijne kinderen van zich zien wegvoeren tot de, uit deszelfs aard, niet aan verlof onderhevige en bezwarende zeedienst, terwijl de bemiddelde door het stellen van plaatsvervangers van die verpligting ontheven wordt. Dit is een verhoogd bezwaar voor den man van het volk, zoo men het noemt. Men zal mij misschien antwoorden: dat bezwaar blijft toch bestaan; dat is waar, maar ik zeg op mijne beurt: dat bezwaar wordt door de verpligte zeedienst dubbel drukkende.

Ten tweede brengt het hem, dien dit lot zal treffen, in eene geheel andere categorie dan zijne lotgenooten; want voor hem breekt men stellig alle kans, alle mogelijkheid af, om, gedurende den tijd, dat de andere in het genot van groot verlof is, zich in zijne jongelingsjaren te volmaken tot die bestemming, tot dat beroep of bedrijf, waartoe hij in zijne kinderjaren is opgeleid; en eindelijk is het, om van een aantal andere bezwaren niet verder te gewagen, eene nieuwe en verzwarende verpligting voor

onze zoo waarachtig reeds vele lasten dragende bevolking, aan welke de zoo gewenschte grondwets-herziening dus de bitterste teleurstelling zal veroorzaken.

Ik weet zeer wel, dat er vele en zeer schoone theoriën over deze zaak zijn in het midden gebragt, en betwist niet, dat er redenen voor pleiten; maar dat alles ontneemt niets aan het stellig en dadelijk bezwaar, dat aan ons volk zoude worden opgelegd, indien Zijne Majesteit er niet toe overgaat, om dit ontwerp van wet in nadere overweging te nemen, waartoe ik moet besluiten mijnen hartelijken wensch, om des volks wille, te betuigen.

Dit nu is mijn hoofdbezwaar tegen dit hoofdstuk en ik zoude daarom alleen er tegen stemmen; maar nu is er nog een bezwaar in de gemaakte veranderingen, en dat is, dat, door het wegnemen van het woord *ongehuwde* uit art. 205 der bestaande Grondwet, men den waarborg heeft weggenomen voor die weinge jongelingen, die hun 18de jaar volbragt hebben en, volgens de burgerlijke wet, als daartoe geregtigd, een huwelijk willen aangaan. dat dit hen desniettemin van die dienst niet zal verschoonen, zoo als thans het geval is, wanneer zij dit slechts doen, vóór dat zij tot de inschrijving geroepen worden; iets dat voor sommigen ruimte van maanden, voor anderen slechts eenige dagen tusschenruimte overlaat om dit te doen; maakten zij daar geen gebruik van, dan was hun het huwelijk verboden, zonder toestemming der Regering; want, of zij in vredestijd, volgens de wet van 1818. in de reserve-corpsen dienden, of in oorlogstijd in werkelijke dienst waren. er mogt geen huwelijk dan met bewilliging van den chef van het corps hunner dienst plaats hebben. En wat zal het nu zijn? Geen onderscheid zal de Grondwet hier maken tusschen gehuwden en ongehuwden; de een zoowel als de ander zal tot de inschrijving en dienst geroepen worden; en derhalve zal men nu den weg openen, dat vrouw en kind, of kinderen welligt, zich man of vader zullen zien wegnemen en van diens hulp verstoken zijn tot het voorzien in de middelen van hun bestaan. Ik vraag al wederom: is dit eene verandering, die het welgevallen des volks zal wegdragen? Ik betwijfel het. Men moge mij en daardoor hen, die zich hierover beklagen, antwoorden, zoo als ik reeds vermeen te hooren: die bepaling is heilzaam, zij voorkomt onberaden huwelijken; die zich daarin begeven, hebben het zichzelven te wijten. Dit moge in het afgetrokkene waar zijn, maar wij leven in eene maatschappij, waar het te wenschen ware, dat een ieder, zich zelven meester, altijd overdacht wat het beste ware, en naar mate van dien handelde; maar in die maatschappij is het dan toch maar waarheid, dat zwakheid en dwalingen bestaan en wel in zoodanige mate, dat de burgerlijke wet het huwelijk liever toelaat op de volbragte achttien jaren des jongelings, dan dit aan lateren ouderdom vast te maken. De wijze en menschkundige bepaling nu, waarvan ik de reden niet wil navorschen, maar die zeker niet te zoeken is in het aan kommer overgeven of verlaten van vrouw of kind, geeft een regt, dat men hier op afgetrokkene theoriën

wil ontraden, en, minder bezorgd voor hen, die zoo verstandig niet zijn van den band des huwelijks te verschuiven, wil men de zwakste partij van het huwelijks-verbond opofferen aan eene opwelling des oogenbliks en dat nog wel in een tijd, dat het verbeteren van 't volksgeluk aan de orde van den dag is. Ik noem dit eene opwelling des oogenbliks; want in ons land hebben geene zwarigheden van eenig belang, zooveel ik weet, zich tegen een altijd bestaan hebbende vrijdom der gehuwden voor hunne inschrijving opgedaan; maar toch moest ook dit niet aan den invloed der herziening onttrokken worden!

Ik zeide straks, dat dit onderwerp niet zoo zeer mijn hoofdbezwaar uitmaakte, als wel dat der gedwongen zeedienst, want het geval is zeldzaam en het getal gering van hen, die zoodanige jeugdige huwelijken, met het doel om de militie te ontgaan, voltrekken; maar bij mijn hoofdbezwaar is het voor mij eene reden te meer, om dit hoofdstuk niet aan te nemen.»

II. De heer STORM VAN 'S GRAVESANDE zegt, dat hij over het algemeen zou gewenscht hebben, dat aan dit wets-ontwerp eene meer eenvoudige redactie ware gegeven, waarbij wel de algemeene dienstpligtigheid erkend, maar deze verder door de wet wierd geregeld, waardoor niet zoo vele bijzondere bepalingen in hetzelve zouden noodig zijn geweest, die, zijns inziens, niet in eene *Grondwet* te huis behooren, en ligtelijk hinderlijk zouden kunnen zijn bij eene andere organisatie onzer strijdkrachten, en bepaaldelijk, zoo men de militie en schutterij meer in verband met elkander mogt willen brengen. Hij vermeent te mogen wijzen op de belemmeringen, welke de tegenwoordige Grondwet schijnt te weeg te hebben gebragt in het werk der commissie, die in der tijd is belast geweest met het ontwerpen van nieuwe wetten op de militie en schutterijen. Hij wenscht daarom niet, dadelijk de militie en schutterij af te schaffen en door eene geheele andere inrigting te vervangen, maar dit behoeft ook volstrekt niet onmiddellijk het gevolg te zijn van de door hem bedoelde meer eenvoudige redactie, bij het laatste algemeen verslag vermeld. Hij is zelfs *tegen* het te ver uitbreiden eener zoogenaamde burgerwapening, waarvan velen zich zooveel heils schijnen te voorspellen. Spreker heeft bij eene vroegere discussie een geacht lid uit Gelderland hooren gewag maken van eene zekere brochure van de heeren VAN MEURS en ROSE, getiteld: *Proeve eener organisatie der landmagt, berustende op eene algemeene volkswapening;* hij doet hulde aan de vele goede denkbeelden, daarin vervat; maar hij gelooft, dat er ook zeer veel in voorkomt, dat bij de praktijk minder zou blijken te voldoen, en dat men van eenige daarin voorkomende voorstellen meer partij zou kunnen trekken bij eene nieuwe organisatie der schutterij, dan wel dat de geheele daarin voorgestelde organisatie ten slotte zooveel doeltreffender en minder kostbaar zou zijn. Hij treedt daaromtrent in eenige korte beschouwingen; hoofdzakelijk acht hij het

volstrekt noodig, dat de dienstpligtigen niet enkel te huis in de behandeling der wapens worden geoefend: zij moeten werkelijk dienst doen, zij moeten te zamen zijn onder voortdurende militaire tucht, hetzij dan korter of langer; zonder dàt zijn zij op het oogenblik van gevaar ten eenemale onbruikbaar. Spreker zegt verder, dat een tweede en zeer groot bezwaar tegen dit wets-ontwerp voor hem gelegen is in de daarin voorkomende bepaling omtrent de verpligte dienst ter zee. Hij vreest, dat men er zeer moeijelijk toe zal kunnen komen, om met eenige billijkheid die zeedienst zoodanig te regelen, dat zij niet *veel* zwaarder drukt dan de dienst bij de militie te lande, vooral in vredestijd.

Immers dan zijn de miliciens te lande thans in den regel niet meer dan vier maanden onder de wapens, terwijl die ter zee zeker twee à drie jaren achtereenvolgende in werkelijke dienst zullen moeten blijven, en, zoo men er inderdaad nut van zal hebben, ook naar onze koloniën zullen moeten gezonden worden. Daardoor zal eene ongelijkheid ontstaan, welke spreker bezwaarlijk in eene overigens vrijzinnige Grondwet durft opnemen. En zoo men niet bij loting, maar naar de meer eigenaardige plaatsen, zoo als zeehavens en visschersdorpen, de miliciens voor de zeedienst wil *aanwijzen*, dan vreest hij, dat de maatregel evenmin baten zal; immers, deskundigen verzekeren, dat die jongelingen, welke, ja, gewoon zijn te varen, maar op eene schuit of op eene visscherspink, zich aan boord van een oorlogschip zeer moeijelijk aan de dienst en de discipline gewennen, en over het algemeen slechte matrozen zullen opleveren.

Wil men de zee-miliciens niet naar de koloniën zenden, maar binnengaats houden, dan vreest spreker, dat het gevolg der verpligte zeedienst zal zijn, dat men schepen zal moeten bemannen en in dienst stellen, alleen om de zee-miliciens te kunnen oefenen, waardoor de maatregel kostbaar en zonder veel nut zou zijn.

Spreker zal gaarne nadere inlichtingen omtrent een en ander van de Regering vernemen, doch vermeent voor 's hands zwarigheid te moeten maken, om zijne goedkeurende stem aan dit wets-ontwerp te geven.

III. De heer ROMME zegt, het woord te hebben gevraagd, ten einde bepaaldelijk de verklaring af te leggen, dat hij zijne stem aan dit wets-ontwerp zal moeten weigeren; in zooverre de verpligte zeedienst daarin is opgenomen, blijft de spreker verklaren, tot zulk eene bepaling in geenen deele te kunnen medewerken, daar hij voor zich meent, dat, indien den lotelingen de keuze tusschen verpligte zeedienst en verbanning wierd gegeven, vele de laatste zouden verkiezen. Voor het overige vereenigt hij zich over het algemeen met hetgeen reeds door vorige sprekers omtrent dit punt is in het midden gebragt.

IV. De heer VAN DAM VAN ISSELT zegt hoofdzakelijk: «Ik was er weinig op voorbereid, om nog heden avond het woord over dit

wets-ontwerp te voeren. De spreker uit Overijssel heeft mij echter thans de taak gemakkelijk gemaakt. Dit hoofdstuk staat volstrekt niet in verband met het politieke stelsel der Regering; het staat gelijk met eene gewone wet, en er zal dus bij de afstemming van dit wets-ontwerp van geen verschil van politieke kleur tusschen de Regering en de Kamer sprake kunnen zijn. Het is bekend, dat ik steeds een voorstander ben geweest van de belangen van het leger, dat ik vaak mijne stem ten voordeele van de verdedigers des Vaderlands heb doen hooren, die niet zelden hier in groot gevaar verkeerden en dikwijls door de zucht naar bezuiniging in een ongelukkigen toestand dreigden gebragt te worden. Het groote bezwaar van dit wets-ontwerp is daarin gelegen, dat men zich hier volkomen de handen bindt, en zoo de Regering had kunnen besluiten, om zich ten deze te bepalen tot de redactie van art. 1, met enkele bijvoeging van eene zinsnede uit het 11de artikel, dan geloof ik, dat aller wenschen voldaan zouden zijn geweest. Dat 1ste artikel luidt: «Het dragen der wapenen tot handhaving der onafhankelijkheid van den Staat en tot beveiliging van zijn grondgebied, blijft een der eerste pligten van alle ingezetenen.» Wanneer men daar nu ingevoegd had de woorden van het 11de artikel, die zien op de schutterijen, te weten, de woorden: «en ten allen tijde tot behoud der inwendige rust,» dan was voldaan aan alles, wat vereischt wordt tot daarstelling eener goede en bruikbare wet.

Men heeft gewag gemaakt van de commissie tot het ontwerpen eener wet op de militie en de schutterijen. Ik heb de eer gehad lid dier commissie te zijn, maar ik geloof, dat nooit meer kostbare tijd aan een onnut werk is besteed geworden, dan door die commissie. Bij iedere goede bepaling, die men wenschte te maken, stuitte men op de bepalingen der Grondwet. Men heeft de aanmerking gemaakt, dat, bij zoodanige wijziging van dat gedeelte der Grondwet als ik wenschte, de militie zou moeten vervallen. Maar die behoeft niet te vervallen, evenmin als de schutterij; want als de wet zal moeten regelen de wijze, waarop aan de verpligting om de wapenen te dragen zal moeten worden voldaan, dan zal het den wetgever evenzeer vrijstaan, eene afzonderlijke militie-wet als eene wet op de schutterij te maken.

Ik heb vroeger gewag gemaakt van een werkje, dat vóór eenigen tijd door de heeren van Meurs en Rose is uitgegeven. Ik heb daardoor niet bedoeld onvoorwaardelijk als goed aan te nemen, wat in dat boekje gevonden wordt; maar er worden daarin denkbeelden van volkswapening aangegeven, waarin veel goeds gelegen is, en die stellig, zoo men hiertoe wilde overgaan, tot leiddraad zouden kunnen dienen. En wanneer nu eenmaal dat denkbeeld van volkswapening veld mogt winnen bij de Natie, dan zou men, door de artikelen der Grondwet gebonden, niet in staat zijn eene behoorlijke burgerwapening tot stand te brengen. Maar, wat hier ook van zij, ik deel in het gevoelen, in het bedoelde werkje geuit, dat zoodanige bepalingen, als wij thans hebben, niet voldoende

zijn, om te leiden tot eene krachtige landmagt, omdat er gemis aan eenheid bestaat, die, meer nog dan behendigheid in het omgaan met de wapenen, de kracht van een leger uitmaakt.

Wat nu betreft de gedwongen zeedienst, daarin is voor mij geen bezwaar gelegen. Gaarne geloof ik met den spreker uit Noord-Braband, dat er in zijne provincie menschen zijn, die liever gebannen zouden zijn dan op zee te moeten varen. Ik kan denken, dat voor eenen eenvoudigen landman, die nooit de zee gezien heeft, reeds het denkbeeld alleen iets verschrikkelijks heeft. Nu heeft men ook gezegd, dat de inwoners der visschers-dorpen over het geheel slechte matrozen zouden wezen, maar dit laatste laat zich mijns inziens anders voorstellen. Ik geloof, dat er van die inwoners van visschers-dorpen op goed-ingerigte schepen zeer goede zeelieden te maken zouden zijn, en bij hen bestaat althans die schrik voor de zee niet. Wij hebben bovendien in ons land, niet alleen in de zeedorpen, maar ook langs onze rivieren, een aantal van de zoodanigen, die op een schip geboren zijn en hun geheele leven doorbrengen, en die dàn alleen aan wal komen, als zij daartoe genoodzaakt zijn, ten einde in hunne behoeften te voorzien. En nu kan ik mij niet voorstellen, dat het voor de zoodanigen zulk eene straf zou wezen, om in de militie ter zee te worden ingelijfd. Ik beken, dat er eenige hardheid in gelegen is, hen te laten varen, terwijl een ander groot gedeelte der militie reeds weder naar huis zal zijn teruggekeerd, maar daartegenover staat, dat hun diensttijd korter zal zijn: niet altijd toch is er oorlog. Ik geloof ook niet, dat op onze schepen de toestand van den zeeman zoodanig zou wezen, dat men dien zoo ongelukkig zou moeten noemen; velen zullen dáár tot goede en bruikbare matrozen worden opgekweekt, en het is zeer ligt mogelijk, dat menigeen na volbragten diensttijd niet eens zal wenschen ontslagen te worden, en dit geloof ik te meer, omdat het velen thans slechts daaraan hapert, dat zij met de zeedienst ten eenemale onbekend zijn.

Ik zie dus in die gedwongen zeedienst geen bezwaar; en wanneer het U Edel Mogenden mogt behagen dit wets-ontwerp aan te nemen, en daardoor banden te vormen, die verhinderen zullen om eenige goede wet op de militie en schutterij daar te stellen, dan zal er ten minste voor mij eenige troost daarin gelegen zijn, dat deze bepalingen omtrent de gedwongen zeedienst daarin zijn opgenomen. Ik zal niet ophalen wat ik vroeger heb gezegd, maar ik moet verklaren, dat het mij telkens vreemd voorkomt, als ik hier dien kreet tegen de dienst ter zee hoor opgaan, tegen dat wapen dat zoo aanzienlijk heeft medegewerkt, om de onafhankelijkheid van onzen Staat te vestigen en te bewaren. Ik zie dat gevaar van deze bepaling niet in, maar wel van dat al te naauwkeurig wikken en wegen van de regten der ingezetenen; als men eenmaal het hoofdbeginsel heeft aangenomen, dat het een hunner eerste pligten is de wapenen te dragen tot handhaving van de onafhankelijkheid van den Staat, dan kan er in de gedwongen zeedienst geen zoo

groot bezwaar gelegen zijn, alsof men door deze bepaling hunne regten zou schenden; te minder, daar wij nog dezer dagen geleerd hebben, hoe noodig het is ten allen tijde te kunnen beschikken over genoegzame goede en bruikbare zeelieden, opdat de onafhankelijkheid en het grondgebied van den Staat ook in andere werelddeelen gehandhaafd worden.

Ik zal tegen het wetsontwerp stemmen, maar ik heb eene bede, die mijne ambtgenooten mij ten goede mogen houden. Ik wensch, dat zij, die bezuinigingen willen, daartoe komen langs een goeden en regtmatigen weg, en daarom hoop ik, dat deze Kamer, het oog werpende op mijne bedenkingen, dit ontwerp moge afstemmen; want zoo doende alleen zal gevolg kunnen worden gegeven aan hetgeen door Zijne Excellentie den minister van Justitie is gezegd, dat namelijk ook bezuiniging op het departement van Oorlog zou moeten worden gevonden; eene bezuiniging, die alleen mogelijk is, als er geene bindende bepalingen in de Grondwet staan.»

V. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN MARINE EN KOLONIëN neemt het woord en zegt hoofdzakelijk:

«EDEL MOGENDE HEEREN!

Indien ik voor een oogenblik van het gewone gebruik afwijk en reeds nu het woord opvat, dan geschiedt dit alleen, omdat eenige weinige sprekers gekomen zijn op een punt, dat ik vermeen al dadelijk eenigzins te moeten toelichten, alvorens deze beraadslagingen worden voortgezet. Ik bedoel de militie ter zee of liever een klein gedeelte der militie, dat voor de zeedienst zal worden bestemd. De eerste spreker (de heer HOOFT) heeft van die zeedienst een tafereel opgehangen, zoo zwart gekleurd, dat het wezenlijk schrikbarend mag genoemd worden, maar het is met dat schrikbeeld even als met alle spookgedaanten gelegen: als men den moed heeft het onder de oogen te zien, zal men bemerken, dat het bij lange na niet al dat afzigtelijke heeft, dat men er zich van heeft voorgesteld. Inderdaad, Edel Mogende Heeren! ware de dienst ter zee zoo erg, dat men er voor zou moeten terugdeinzen, hoe zou het dan wel komen, dat onze schepen tot nog toe niet zijn blijven liggen, bij gebrek aan vrijwilligers om ze te bemannen? Het is dan ook minder de behoefte aan dat gedeelte jongelingen, dat de militie ons leveren kan, dan om dat aloude wapen, waaraan Nederland zijn roem, zijne rijkdommen en het bezit zijner onschatbare koloniën te danken heeft, meer en meer echt nationaal te maken en om eindelijk een vooroordeel weg te nemen, dat reeds al te lang heeft geduurd en welligt zijnen oorsprong ontleent uit de herinnering aan een vroegeren tijd, toen men, bij het groot getal schepen en somwijlen bij gebrek aan volk, alles aannam, om ter zee te dienen wat zich aanbood; het is om

de zeedienst meer algemeen bekend, meer nationaal te maken, dat thans deze bepaling is voorgesteld.

Tegenwoordig zijn de matrozen over het geheel menschen van zedelijkheid; en mogen zij ook al een enkelen keer, na lange reizen aan wal komende, uitspatten, wie zal het den braven, trouwhartigen zeeman ten kwade duiden, nadat hij zoovele gevaren heeft uitgestaan, het Vaderland met zooveel roem heeft gediend? Neen, de ouders behoeven niet bevreesd te zijn, hunne kinderen onder die kl sse van menschen te zien plaats nemen; want, wel verre dat men als matrozen alles zou aannemen, wat zich aanbiedt, vordert men bewijzen van hun goed gedrag; ja, bij de minste vlek, bij het minste bewijs van vroeger slecht gedrag, bij het ontbreken van het minste stuk, worden zij afgewezen. Zelfs zij, die vroeger gediend hebben, en waarvan de gedragslijsten ongunstig zijn, worden niet weêr in 's lands dienst aangenomen. Wij willen, dat onze marine in moed gelijk zij aan die van onze voorouders, maar tevens in vorderende beschaving geëvenredigd aan den tijd, waarin wij leven. In vroegere tijden had men niet noodig naar middelen te zoeken, om onze schepen te bemannen; men behoefde slechts de trom te roeren, en kon dan zooveel matrozen verkrijgen als men verlangde; zij deden hunne togten, keerden triomferend terug en deelden den eerlijk verkregen buit. Maar sinds onze zeevaart gedurende de langdurige oorlogen als het ware te niet is gegaan, en meer en meer de landdienst op den voorgrond kwam, begon ook de lust tot de zeevaart te verdwijnen, en nam de geest der Natie als 't ware eene andere rigting; vooral werd dit het geval na het invoeren der Fransche conscriptie en de daaruit voortgevloeide militie-dienst hier te lande, waardoor langzamerhand velen, die vroeger ter zee zouden zijn gaan dienen, gedwongen werden, zich tot de landdienst te laten opschrijven. In 1813 werd die militie ingevoerd; een derde eener eeuw is sedert voorbijgegaan; de vaders dienden vroeger, de zonen doen het nu, zoodat het vroegere schrikbeeld van militaire dienst wel is geweken, maar men ook tevens meer en meer van de zeedienst is vervreemd.

Het is daarom, dat men thans een gedeelte der jongelingschap wil voorbereiden en den lust hergeven voor het zeebedrijf; zij zullen, aan boord gekomen, meer van nabij zien, wat het lot van den zeeman is; zij zullen dan zelven het vooroordeel helpen bestrijden, de vrees doen verdwijnen, die nog voor de zeedienst bestaat, en, in den korten tijd, dien zij op 's lands oorlogschepen doorbrengen, een spoorslag kunnen vinden, om zich tot nuttige zeelieden voor den Staat voor te bereiden en daarin na afloop van hunnen diensttijd vrijwillig te blijven doordienen, of wel om ter koopvaardij hun verder geluk te beproeven, waardoor hun ten allen tijde een eerlijk stuk brood zal verzekerd zijn.

Reeds bij den aanhef van het wets-ontwerp lezen wij: «Het dragen der wapenen tot handhaving van den Staat en tot beveiliging van zijn grondgebied, zoowel te land als ter zee, blijft een der eerste pligten

van alle ingezetenen.» Hoe zal men nu aan dien pligt voldoen? Zoo wij ooit worden aangevallen, zal het welligt ter zee zijn; het is dan, dat wij op onze oorlogschepen menschen noodig hebben, die niet vreemd zijn aan de dienst in het ruime sop. In de zeegaten en op de rivieren hebben wij dan ook bemanning noodig voor blokschepen en kanonneerbooten; maar ik mag niet nalaten, tevens onder de aandacht van U Edel Mogenden te brengen, dat in gewone tijden slechts een klein gedeelte der militie voor de zeedienst zal worden bestemd, en dat die verpligte dienst ter zee, volgens art. 9, zal worden geregeld door de wet, zoodat zulks niet geschieden kan zonder medewerking van U Edel Mogenden. Hier vindt men een waarborg, dat er van die bepalingen omtrent de dienst ter zee geen misbruik zal kunnen worden gemaakt. Volgens de militie-wetten wordt er gewoonlijk één op de 300 dienstpligtig voor de militie; bij de marine zal dit in gewone tijden naauwelijks één op de 3000 behoeven te bedragen, vooral wanneer men in aanmerking neemt, dat reeds vele miliciens vrijwillig bij de marine dienen en in mindering van het gevorderde getal kunnen komen.

Men behoeft bovendien niet dadelijk tot het gebruik maken van die bepaling over te gaan. Als er genoegzaam vrijwilligers zijn, zal men geen beroep behoeven te doen op de militie te land, om de marine voltallig te maken. En dan, Edel Mogende Heeren, in ons land, dat door de zee omspoeld, door zoovele rivieren doorsneden is, waarin zoovelen zijn, voor wie het water hun element is, is het dáár nu zoo bezwarend, wanneer er eenigen geroepen worden, om ter zee onze nationaliteit te helpen bewaren? Een spreker uit Noord-Braband (de heer Romme) heeft gezegd, dat, in de land provinciën, de afschrik voor de zee zeer groot is. Zijn Edel Mogende hangt er een zwart tafereel van op; maar ik kan toch verklaren, ik, die mijn geheele leven aan boord van schepen heb doorgebragt, dat niet alleen zeer veel inboorlingen uit de land-provinciën op onze schepen dienen, maar dat zij in het algemeen de beste matrozen opleveren. Bekend is het, dat in het algemeen de Duitschers, die toch wel niet aan de zee gewend zijn, zeer goede matrozen worden. Het is waar, dat men de zaak niet genoegzaam kent en zich gewent om die zee te beschouwen als een element, dat vroeg of laat een doodbed zal zijn voor hem, die het bevaart: maar hoe weinigen vinden naar evenredigheid hun graf in de golven?

Het is waar, aan onbevaren volk hebben wij bij de marine zelden gebrek, maar wel aan bevaren matrozen, en dit is een natuurlijk gevolg van de uitgebreidheid van onze handelsvaart; 12,000 zeelieden bemannen onze koopvaardijvloot; deze ten minste laten zich niet weerhouden door de gevaren, die de zee oplevert. Moge het daardoor ontstane gebrek aan bevaren volk voor de oorlogschepen nog lang blijven voortduren; want het is een bewijs van onze bloeijende koopvaart en

het is ook in het belang van dezen tak van ons volksbestaan, dat het tegenwoordig voorstel wordt gedaan.

Voor hen, die het lot mogt aanwijzen om ter zee te dienen, zal de plaatsvervanging niet zoo bezwaarlijk zijn; bij het leger moge die met vrij aanzienlijke kosten gepaard gaan, bij de marine zal dit minder het geval wezen.

Het is waar, de marine zal veelal zeelieden aankweeken, die later ter koopvaart zullen gaan, immers zoolang die, gelijk nu gelukkig het geval is, meer en meer toeneemt; maar het is mij genoeg, dat er Hollandsche zeelieden in Nederland worden aangekweekt en aanwezig zijn; en wanneer, wat ik niet hoop, eenmaal die koopvaart stil mogt liggen, ten gevolge van den oorlog, dan zullen zij van zelf beschikbaar zijn om onze oorlogsvloot te bemannen, en om, des verkiezende, zich naderhand weder aan de koopvaart te kunnen wijden.

Het is waar, als men de verpligte zeedienst met die der milieiens te land vergelijkt, dan levert zij dit nadeel op, dat zij meer aanhoudende dienst vordert. Maar daar staan weer voordeelen tegenover, die reeds in de Grondwet zijn aangewezen: vooreerst een kortere diensttijd, vervolgens komen de zeelieden dadelijk in het genot eener behoorlijke soldij, die, niet geheel voor hunne eigene behoeften noodig zijnde, zij des verkiezende voor een derde op hunne betrekkingen kunnen delegeren; ten derde hebben zij de zekerheid, dat zij over eenigen tijd eene zekere som zullen overgegaard hebben, die zij tot eigen gebruik kunnen aanwenden of daarmede hunne betrekkingen helpen; ook zijn zij verzekerd, dat zij, na gedurende bijv. drie jaren op een oorlogschip te zijn geweest, het zeemansbedrijf genoegzaam zullen hebben geleerd, om voor hun geheel volgend leven op een behoorlijk bestaan te kunnen rekenen.

Men heeft er over gesproken, dat het niet altoos mogelijk zal zijn, hen, na volbragte dienstjaren, op den bepaalden tijd te doen huiswaarts keeren. Dit is het geval niet, men kan er altoos zorg voor dragen. Men heeft er over gesproken, om hen alleen voor binnenlandsche dienst te bestemmen, maar Edel Mogende Heeren, op rivieren en binnenwateren vormt men geene zeelieden, en ik ben er zeker van, dat, indien zulke jongelieden eenigen tijd op wachtschepen of kanonneerbooten binnen 's lands hebben doorgebragt, weldra de lust bij hen zal ontstaan, om eens naar zee te gaan en iets meer van de wereld te zien, opdat zij, t'huis komende, van vreemde landen en streken, van andere zeden en gewoonten kunnen verhalen, waardoor zij zich van zelf kunnen stellen boven de zoodanigen, die hunne haardsteden nooit hebben verlaten, welligt nooit den toren van hun dorp uit het oog verloren hebben.

Daarbij, Edel Mogende Heeren, men heeft alleen bij deze ruime herziening het beginsel in de Grondwet willen opnemen, omdat het sedert lang erkend is, dat er in een land als Nederland iets moest gedaan worden voor de zeedienst en de zeevarenden. De Grondwet

bepaalt niet dadelijk, dat die verpligte zeedienst plaats *zal* hebben, maar alleen als het noodig is, en dan zal zij door de wet worden geregeld, met medewerking van de Vertegenwoordiging, die altijd zal moeten beslissen, of de wet zal worden aangenomen, en hoe zij zal moeten worden toegepast.

De geachte spreker uit Overijssel (de heer STORM VAN 's GRAVESANDE) heeft gezegd, dat een paar afzonderlijke schepen konden worden bestemd om de zeelieden te oefenen. Ik erken de gegrondheid dier bedenking slechts gedeeltelijk, binnen 's lands moeten zij ja zooveel mogelijk worden opgeleid en voorloopig geoefend; maar het is de vaart op de Oost- en West-Indiën, die het meest onze oorlogschepen vordert, daar ook de groote koopvaart voornamelijk ook daarheen is gerigt. Ook behoeft de vrees voor te lange reizen niet te bestaan, want het is nu reeds bepaald, dat de schepelingen niet langer dan drie jaren ongeveer, met inbegrip der uit- en t'huis-reize, daarheen worden gezonden.

De discipline zal hen wel niet behoeven af te schrikken: de tijd is voorbij, dat iedereen kon straffen naar willekeur of op eene wijze, die strijdig was met alle gevoel van regt en menschelijkheid. Ieder, die met de tegenwoordige dienst op de oorlogschepen bekend is, zal moeten erkennen, dat de matrozen niets hebben te verduren dan dezelfde hardheden, waaraan ook hunne officieren blootstaan en die eigen zijn aan het vak, en dat zij overigens uitmuntend gevoed, wel gekleed en wel behandeld worden.

Ik wil niet noodeloos uwe aandacht langer bezig houden, Edel Mogende Heeren; ik heb alleen het woord opgevat, om de twee of drie bedenkingen, die gemaakt zijn, reeds nu te beantwoorden en om eenigzins nader toe te lichten, waarvan hier eigenlijk de rede is. Ik heb daarbij Uwe Edel Mogenden trachten te overtuigen, dat die verpligte zeedienst niet zoo drukkend, de zee niet zoo afschrikkend is, als sommigen zich dit voorstellen, en tevens dat in gewone tijden slechts een gering getal aan de zeedienst zal behoeven deel te nemen.

Het zou mij te verre leiden, indien ik verder in bijzonderheden wilde treden; ten slotte zij het mij alleen vergund, U Edel Mogenden te herinneren, dat, zoo voor onze verdediging te land onze beste krachten worden aangewend, toch aan de verdediging van onze nationale eer ter zee onze belangstelling niet mag onthouden worden.

Ik eindig, Edel Mogende Heeren, met aan uwe warme belangstelling aan te bevelen de eer van die aloude Nederlandsche vlag, die sedert weldra drie eeuwen op alle zeëen werd ontrold en in ieder werelddeel steeds met eere wapperde.»

VI. De heer VAN PANHUYS: «Betrekkelijk het hoofdstuk, thans in beraadslaging, het woord opvattende, moet ik beginnen, met te erkennen, dat nopens het daarbij behandelde onderwerp ik niet de gewenschte kennis van zaken heb. Maar dit heeft mij juist bewogen om het woord te vragen. Ik heb twee hoofd-aanmerkingen hooren maken: de eerste

betrof de verpligte dienst ter zee, de andere meer de dienst te land.

Wat het eerste punt betreft, daarover zal ik niet uitweiden. Ik zal er alleen dit van zeggen, dat hetgeen de heer minister van Marine daaromtrent zoo even in het midden heeft gebragt, mij heeft versterkt in den wensch, dat wij eerlang de verpligting om den Staat ook ter zee te dienen in onze Grondwet opgenomen en verder bij de wet geregeld mogen zien.

Doch wat aangaat de tweede aanmerking, daaromtrent moet ik iets langer zijn. Twee geachte ambtgenooten (de heeren Storm van 's Gravesande en van Dam van Isselt) hebben te kennen gegeven, dat de bepalingen in het ontwerp vervat, den wetgever dermate aan banden zullen leggen, dat later iedere goede wet op de militie en schutterijen onmogelijk te maken zal zijn, terwijl ook de weg tot de zoo gewenschte bezuiniging zou afgesneden worden. Nu zou ik aan den éénen kant niet gaarne medewerken om grondwettige bepalingen daar te stellen, die weldra een hinderpaal zullen wezen, om goede wetten te maken, en doelmatige besparing zullen verhinderen. Maar aan den anderen kant zou ik ook niet gaarne een wetsontwerp anders afstemmen dan op goede gronden. Daarom wenschte ik van onze geëerde medeleden, deskundigen, eenige nadere inlichtingen en ophelderingen te verzoeken.

Ik heb hooren zeggen, dat vroeger eene commissie, belast met het ontwerpen van nieuwe bepalingen op de militie en schutterijen, in de voorschriften der Grondwet een onoverkomelijken hinderpaal heeft gevonden. Nu wenschte ik in de eerste plaats wel te weten, welke van de bepalingen, thans voorgedragen, aan diezelfde commissie in den weg zouden staan, om eene betere, eene goede wet voor te dragen? Voorts vinden wij in het voorstel gesproken van militie en loting, en deze worden afgekeurd. Maar, mag ik vragen, is er eene betere inrigting? Ik hoor het denkbeeld van eene volkswapening aanprijzen, te gelijker tijd afkeuren het plan, daaromtrent onlangs in een door den druk openbaar gemaakt geschrift door twee deskundigen aan de hand gegeven. Militie en loting wenscht men in de Grondwet niet als beginselen te zien opgenomen. Zijn zij misschien voor den landaard minder geschikt? Ik voor mij zou het denkbeeld aankleven, dat men er bij ons geheel aan gewoon is geworden. Of is de last voor den ingezeten te drukkend? Maar die last, dunkt mij, kan voortaan niet zoo zwaar zijn, nu volgens het gewijzigd ontwerp, art. 5, de Koning de bevoegdheid heeft, het zamenkomen der militie te land geheel of gedeeltelijk achterwege te laten. En, wat de bezuiniging betreft, meen ik de aandacht te mogen vestigen op hetzelfde, volgens den wensch der Kamer gewijzigde, art. 5. Komt de militie, krachtens 's Konings beschikking, geheel of gedeeltelijk niet te zamen, dan zal zulks op de kosten geen geringen invloed uitoefenen. Omtrent al die punten zal ik gaarne eenige nadere inlichtingen en ophelderingen ontvangen en daarnaar mijne stem regelen. Voor 's hands komt het mij voor, dat, indien de voorgedragen bepalingen goed zijn, en er voor het tegenwoordige geene betere in de plaats zouden zijn te stellen, het zijn nut kan hebben ze in de Grondwet op te nemen.

Ieder ingezeten toch zal dan tevens aanstonds kunnen weten, hoeverre zijn pligt om de wapenen te dragen tot handhaving van de onafhankelijkheid van den Staat en tot beveiliging van zijn grondgebied zich uitstrekt.

En mogt dan in de toekomst een beter stelsel dan het nu voorgestelde aannemelijk worden bevonden, welnu, om daartoe te kunnen overgaan, zullen wij in de Grondwet de wijze zien aangegeven, waarop daaromtrent veranderingen kunnen worden gemaakt. »

VII. De heer VAN HAERSOLTE: «Na al hetgeen reeds is aangevoerd door Zijne Excellentie den minister van Marine, ten betooge van het groote belang, dat in eene verpligte zeedienst is gelegen, en tot wederlegging van de hersenschimmige schrikbeelden omtrent de zeedienst, verschoon ik mij er van om hieromtrent verder uit te weiden. Het grootste belang, dat het Vaderland naar mijne innige overtuiging heeft, om alles aan te wenden, wat strekken kan, om de nationale zeevaart uit te breiden en aan te moedigen, noopt mij, bij den tegenstand, dien het in discussie zijnde wets-ontwerp bij velen van U Edel Mogenden, ja, ik mag wel zeggen, alsnog bij de Natie, ondervindt, om aan de Regering in ernstige overweging te geven, eene geringe wijziging aan dit ontwerp te brengen, ten gevolge waarvan de verpligte zeedienst niet gebiedend, maar facultatief in hetzelve worde voorgeschreven. Ik zeg dit in het welbegrepen belang van het Vaderland, daar ik zeer bevreesd ben, dat voor alsnog eene meer stellige bepaling in de Grondwet, omtrent de verpligte dienst ter zee, aanleiding zou kunnen geven, dat dit geheele ontwerp, zoo niet bij U Edel Mogenden, dan toch welligt in de dubbele Kamer, geen genoegzamen bijval zou vinden.

Mogt later deze vrees gegrond bevonden worden, dan zal de bestaande Grondwet van kracht blijven, en daardoor een beletsel blijven bestaan, tegen den wil van velen van U Edel Mogenden, die geheel bereid zijn, indien het hun blijkt, dat de verpligte zeedienst uitvoerbaar en niet onbillijk is, om deze heilzame bepaling te helpen daarstellen.

Maar er is nog iets, en ik ben na de redevoering des ministers haast beschroomd om het te zeggen. Ik had in waarheid een geheel ander denkbeeld van de marine dan Zijne Excellentie ons die heeft voorgeschilderd. Zijne Excellentie heeft gezegd, dat er op dit oogenblik reeds zooveel vrijwilligers voor de zeedienst uit de miliciens voortkomen; ik dacht zulks niet, maar als dit het geval is, dan zou die loting voor de verpligte dienst ter zee inderdaad niet noodig zijn. Ik voor mij dacht, dat het zeldzaam was, dat de miliciens tot de zeedienst overgingen. Maar na hetgeen de minister gezegd heeft, bestaat er eene reden te meer, om de invoering eener verpligte zeedienst facultatief te stellen. »

Zitting van Donderdag, 24 Augustus.

VIII. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN neemt het woord en zegt, dat hij, alvorens de beraadslagingen over het in behandeling zijnde wets ontwerp hervat worden, aan de Kamer moet kenbaar maken, dat de Regering besloten heeft, daarin nog de navolgende wijziging te brengen. In artikel 2 zullen wegvallen de woorden: «zoowel te land en ter zee.» In artikel 4 worden dezelfde woorden doorgehaald. In art. 5, litt. *b* (2de zinsnede) vallen weg de woorden: «voor hen, die in de zeedienst worden opgenomen, wordt een korter diensttijd door de wet bepaald.» Artikel 9 wordt veranderd als volgt: «Een gedeelte der militie kan voor de dienst ter zee worden bestemd, op de wijze, door de wet te bepalen. Voor dat gedeelte wordt, behalve andere door de wet toe te kennen voordeelen, een korter diensttijd bepaald. Het voorgaande artikel is op deze zeedienst niet van toepassing.»

IX. De heer LUYBEN heeft het eerst het woord en verklaart voornemens geweest te zijn, tegen de in dit wets-ontwerp voorkomende bepaling betrekkelijk de verpligte zeedienst het woord te voeren. Daar evenwel de thans dienaangaande door de Regering in het wets-ontwerp gebragte wijzigingen geheel naar zijn genoegen zijn, zoo kan hij thans het stilzwijgen bewaren en zal hij zijne goedkeurende stem aan dit wets-ontwerp geven.

X. De heer DE JONG VAN BEEK EN DONK verklaart, in hetzelfde geval te verkeeren als de vorige spreker.

XI. De heer UYTWERF STERLING zegt hoofdzakelijk, dat hij het woord gevraagd heeft, om het gevoelen te bestrijden, zoowel van hen, die de verpligte zeedienst afkeuren, als van hen, die meenen in het wets-ontwerp bepalingen aan te treffen, welke hinderlijk zouden kunnen zijn in het maken van doelmatige wetten op de militie en op de schutterij, vooral ook uit het oogpunt van bezuiniging.

Over de verpligte zeedienst behoefde hij evenwel niet meer te spreken, nu de Regering zoo even goedgevonden had, al de daartoe betrekkelijke bepalingen uit het wets-ontwerp te ligten en slechts de mogelijkheid daarvoor in de plaats te stellen, dat een gedeelte der militie voor de zeedienst zoude kunnen bestemd worden, op de wijze, door de wet te bepalen. Hij voor zich betreurde die wijziging. De oorspronkelijke bepalingen in het wets-ontwerp, betrekkelijk de zeedienst, had hij een sieraad gevonden. Al hetgeen daaromtrent in de zitting van den vorigen avond door den tijdelijken minister van Marine met zoo veel kracht en warmte, en even welsprekend als overtuigend gezegd was, werd door hem ten volle beäamd en toegejuicht. Hij zou om die

ongelukkige wijziging evenwel zijne goedkeuring aan het wets-ontwerp niet weigeren; ook in deze zou hij zijne zienswijze aan andersdenkenden ten offer brengen.

Hij zou zich verder bepalen, om aan te toonen, dat de bepalingen in het wets-ontwerp niet zouden beletten, doelmatige wetten te maken op de militie en de schutterij, ook uit het oogpunt van bezuiniging.

Vooraf herinnerde hij de leden, die het tegendeel beweerden, aan de vraag, in de zitting van den vorigen avond, door een geacht lid uit Groningen gedaan (de heer van Panhuys), in welk opzigt, men dan toch meende, dat het wets-ontwerp het maken van goede wetten op militie en schutterij zoude in den weg staan? Ook hij verlangde het antwoord op die vraag te vernemen. Onafhankelijk daarvan zou hij trachten het tegendeel te bewijzen.

Ten opzigte van de militie vindt hij alles overgelaten aan de wet. Er is niets bepaald ten aanzien van zamenstelling, inrigting of sterkte, waardoor de wetgever zich belemmerd zal vinden. Men zal de militie kunnen inrigten zoo eenvoudig en zoo min kostbaar en tot zulke einden, als men zal goedvinden.

Art. 4 zegt niets meer, dan dat er eene nationale militie zal zijn. Sterkte, wijze van zamenstelling, aard van dienst is verbleven aan de wet. In art. 5 is alleen voorgeschreven, dat de voltallig-making bij loting zal geschieden; dat de dienst in vredestijd niet langer dan vijf jaren mag duren; dat geene andere dienst kan gevergd worden, dan tot oefening in den wapenhandel en tot verrigting van dienst, ingeval de Koning het raadzaam mogt oordeelen. De prohibitive bepaling in art. 7, tegen het zenden van *miliciens* buiten het Moederland, zal ook wel geen hinderpaal kunnen zijn, om de militie op een behoorlijken en zuinigen voet in te rigten. Verdere of andere voorschriften bevat het ontwerp niet, die belemmerend geacht kunnen worden. Immers, art. 12 schrijft nog uitdrukkelijk voor, dat de sterkte en inrigting zullen moeten geregeld worden door de wet; en laat derhalve ook daaromtrent de meest volkomen vrijheid.

Betreffende de *schutterij* behelst het wets-ontwerp nog veel minder. Volgens art. 11 zullen er in de gemeenten schutterijen opgerigt worden, om te dienen in tijd van gevaar en oorlog tot verdediging des Vaderlands, en ten allen tijde tot behoud der inwendige rust. Verder of anders is of wordt er niets omtrent de schutterijen bepaald; integendeel, de regeling van sterkte en inrigting laat art. 12 almede geheel aan de wet over.

Van waar, zegt de spreker, dan nu die vrees voor belemmering? Het wets-ontwerp geeft er geene aanleiding toe, veel min grond. Maar hij giste, dat men zich de belemmeringen voor den geest gehaald of in het geheugen teruggeroepen heeft, welke de bestaande Grondwet bij herhaling heeft doen ondervinden, en waardoor het maken van goede wetten op deze onderwerpen steeds onmogelijk is geweest. De leden, met

wie hij eenige jaren de eer had mogen hebben in de Tweede Kamer geweest te zijn, en onderscheidene wets-ontwerpen op militie en schutterij onderzocht had, zouden zich gemakkelijk kunnen herinneren, hoe men telkens was afgestuit op de belemmerende Grondwet. Hij had voor zich liggen het voorloopig verslag op een nader ontwerp van wet op de schutterijen, gedagteekend 14 December 1845, in welk verslag dit in het breede, zoo in het algemeen als in vele bijzonderheden, was aangetoond geworden, en waarin onder anderen deze zinsnede voorkwam: «dat het wets-ontwerp niet in allen deele is overeen te «brengen met de bepalingen der Grondwet omtrent de schutterijen;» alsmede: «andere bepalingen in het wets-ontwerp zijn voorgekomen «in strijd te zijn met de voorschriften der Grondwet;» en ook nog: «dat, met inachtneming van de voorschriften der Grondwet, geene «goede inrigting der schutterijen is tot stand te brengen, uit hoofde «van het al te beperkende van die voorschriften; *en daarin meenden «die leden dan ook een grond te vinden voor de noodzakelijkheid «eener herziening der Grondwet.*»

Spreker eindigde met de opmerking, dat het uiten van die meening toen wel niet had mogen baten; maar dat het welligt of zeker zou hebben bijgedragen, om, bij de voordragt tot herziening, de Regering er toe te brengen, om de noodzakelijkheid in te zien, om die beperkende bepalingen te veranderen of weg te nemen; dat zij dit, zijns inziens, voldoende gedaan had, en in het onderhavige wetsontwerp al die wijzigingen had voorgedragen, welke noodig, maar ook geschikt en toereikende waren, om wetten te kunnen maken op eene wel-ingerigte en doelmatige militie en schutterij, maar ook ten einde het doel te kunnen bereiken, door allen verlangd, en ook dringend noodzakelijk geworden, namelijk: *eene genoegzame en min kostbare defensie.*

XII. De heer NEDERBURGH: «Ik acht mij verpligt met korte woorden de reden kenbaar te maken, waarom ik aan dit hoofdstuk mijne goedkeurende stem niet zal kunnen verleenen. Zij is gelegen in de voorgestelde verpligte zeedienst en door de zoo even aangebragte wijzigingen niet opgeheven.

Met U Edel Mogenden allen hecht ik groote waarde aan de bevordering der belangen onzer marine, en herdenk ik met nationalen trots de schitterende wapenfeiten, welke in vroegeren tijd haren roem in alle werelddeelen hebben verbreid, en de groote diensten, welke onze heldhaftige zeelieden ook tot op den huidigen dag aan de beveiliging van het Rijk en deszelfs bezittingen in andere werelddeelen en aan den handel, die hoofdzenuw van ons volksbestaan, hebben bewezen; en het was dan ook doordrongen van dit besef, dat ik op de kosten, aan die marine besteed, mits doelmatig aangewend, nimmer verlangd heb te zien bezuinigd, maar veeleer gewenscht heb meerdere gelden daaraan te zien besteed.

Desniettemin moet ik de voorgedragene bepaling afkeuren, dat dezelve in mijn oog is onbillijk, onnoodig, onstaatkundig.

Zij is, mijns erachtens, onbillijk, omdat zij aan de milicien, die tot de zeedienst zullen worden aangewezen, een veel drukkender last oplegt, dan door de overigen, die tot de landdienst zijn bestemd, wordt gedragen. Ik behoef dit punt niet aan te dringen: het is door vorige sprekers voldingend betoogd en door den minister erkend.

Ik noemde die bepaling onnoodig, omdat, volgens het getuigenis van den minister zelven, het benoodigde getal zeelieden in oorlogstijd overvloedig en ook in vredestijd genoegzaam, of bijna genoegzaam, door vrijwillig engagement kan worden verkregen.

Ik acht die bepaling eindelijk onstaatkundig, omdat daardoor hooge ontevredenheid bij een aanmerkelijk gedeelte der middelbare en der mindere volksklasse zal ontstaan. De menigvuldige aanraking, waarin ik vele jaren met die standen heb verkeerd, geeft mij grond tot vrees voor die ontevredenheid. De militie-dienst te lande is men thans gewend, maar zij is nog ver van populair te zijn, en de ongewone en meer drukkende verpligte zeedienst zal genoegzaam algemeenen tegenzin ontmoeten. Met het verleenen der nieuwe staats-instellingen zal niet iedereen zijn ingenomen of bevredigd, en de verwachtingen van velen zullen ontwijfelbaar bij de uitkomst worden teleurgesteld. Laat ons het misnoegen, dat daaruit noodwendig spruiten zal, niet roekeloos vermeerderen door het invoeren van eenen, gelijk ik boven betoogde, onbillijken en onnoodigen dwang.

Ik vind mij om die redenen genoodzaakt, mij tegen dit wets ontwerp te verklaren, ook na de aangebragte wijzigingen, welke alleen de strekking hebben, om de door mij afgekeurde bepaling van het gebied van den grondwetgever op dat van de gewone wetgeving over te brengen.»

»

XIII. De heer SCHOONEVELD begint, met zijn leedwezen te betuigen, dat de Regering er toe heeft kunnen besluiten, om de zoo even kenbaar gemaakte veranderingen in het onderhavige wetsontwerp te maken. Hij verklaart zich met de beschouwingen, waarin sommige leden gisteren avond en heden, betrekkelijk de dienst ter zee, getreden zijn, niet te kunnen vereenigen, bepaaldelijk niet met die afschetsingen van het afschrikwekkende der zeedienst. Het doet hem leed, dat in Nederland, hetwelk vroeger door overwinningen ter zee en door de koopvaardij tot het toppunt van aanzien en magt geklommen was, zoodanige taal, als door sommige redenaars gevoerd is, gehoord is geworden. Het doet hem leed, dat in het vaderland der DE RUYTERS, TROMPEN, EVERTSENS en van zooveel andere wakkere zeehelden, door eenige vertegenwoordigers des volks openlijk wordt verkondigd, dat men in sommige streken hier te lande liever zou wenschen verbannen te zijn dan ter zee te dienen.

Hij meent, dat, wanneer een vreemdeling in deze Kamer aanwezig was en zulke beweringen hoorde uiten, deze tot de veronderstelling zou moeten komen, dat de Nederlander van zijne voorvaderen geheel ontaard is. Dat men zich op zoodanige wijze heeft uitgelaten, is naar zijn oordeel voornamelijk te wijten aan de omstandigheid, dat die leden, welke zich zoo sterk tegen de verpligte zeedienst hebben verklaard, geheel uit het oog verloren hebben, dat zij gansch Nederland vertegenwoordigen, en niet deze of gene provincie, waar de zeedienst minder dan in andere streken geliefd is. Hij voor zich meent, dat, wanneer de dienst ter zee verpligtend was, en de keus daarbij wierd gelaten aan de ingezetenen van Holland, Vriesland en Groningen, om ter zee of te land te dienen, de meesten van hen de zeedienst zouden kiezen. Er zijn ook jongelingen, die liever verbannen zouden worden dan op een paard te zitten, of met een geweer om te gaan. Maar dat alles is geheel subjectief en het zijn bezwaren, waarop de wetgever geen acht kan slaan. Hij betreurt het alzoo, dat de Regering tot de heden in het wets-ontwerp gebragte wijzigingen besloten heeft; maar hij kan het toegeven, dat de Regering, door de verschillende tegen die verpligte zeedienst ingebragte bedenkingen afgeschrikt, in die bepaling eenige verandering heeft gemaakt. Hij erkent, dat, nu hier alles door de wet zal worden geregeld, ook thans nog de gelegenheid zal bestaan, om eene verpligte zeedienst in te voeren; maar dit neemt niet weg, dat hij het beginsel eener verpligte zeedienst in de Grondwet zelve had wenschen opgenomen te zien, daar hij die in het belang des lands als hoogst noodzakelijk beschouwde. Aan den wetgever zou dan overgelaten zijn, de invoering der verpligte zeedienst met de noodige voorzorgen gepaard te doen gaan, maar het principe behoorde in de Grondwet vast te staan. Het hoofdbeginsel is, dat elk Nederlander verpligt is ten dienste van zijn land de wapenen te dragen, en dan moet het onverschillig zijn, of dit te land of ter zee geschiedt. Dit had hij in de Grondwet uitgedrukt willen zien, terwijl dan de wet zoodanig kon zijn ingerigt, dat de verpligte zeedienst bij die provinciën bepaald wierd, waar geen afkeer tegen die dienst heerscht. Hij betreurt het alzoo, dat de Regering aan het verlangen van enkelen heeft toegegeven; maar de aangebragte wijziging zal hem geene reden zijn, om het hoofdstuk af te stemmen. Hij zou dit dan hebben moeten doen, wanneer het denkbeeld eener verpligte zeedienst geheel uit de Grondwet ware vervallen. — Omtrent het door den geëerden spreker uit Gelderland geopperde bezwaar, deelt hij geheel en al in het gevoelen van het geachte lid uit Groningen. Ook hij zoude wel willen weten, welke in dit wets ontwerp voorkomende bepalingen zouden verhinderen tot een goed stelsel van verdediging des lands te komen. Indien hier werkelijk zulke bezwaren bestaan, dan zou ook hij dit wets ontwerp afstemmen. Hij erkent, dat er dikwijls is geklaagd over de onmogelijkheid, die er bestond, om de landdienst goed te organiseren, zoolang de tegenwoordige bepalingen der Grondwet van kracht zouden zijn; hij meende evenwel, dat de nu voorgedragen veranderingen die onmogelijk zouden wegnemen en zal dus eene nadere

uiteenzetting van die bezwaren afwachten. — Hij moet ten slotte nog doen opmerken, dat, volgens de laatst gemaakte veranderingen, art. 9 iets overtolligs bevat, iets waaromtrent men zich intusschen niet verwonderen moet bij de abrupte veranderingen, die telkens in de nu behandelde wetsontwerpen gemaakt worden. In art. 7 wordt gezegd, dat de lotelingen bij de militie te land niet dan met hunne toestemming naar de overzeesche koloniën en bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen mogen worden gezonden; terwijl in art. 9, dat van eene verpligte zeedienst spreekt, bepaald wordt, dat art. 7 op deze zeedienst niet van toepassing is. Zijne bedoeling is alleen, om de Regering op dit pleonasme opmerkzaam te maken; maar wat hiervan ook zij, hij zal voor het ontwerp stemmen, onder de herhaling evenwel, dat hij het betreurt, dat de Regering de beslissing der vraag, of er al dan niet eene verpligte zeedienst zal zijn, aan den wetgever heeft overgelaten.»

XIV. De heer STORM VAN 'S GRAVESANDE vraagt nog eenige oogenblikken het woord over hetzelfde onderwerp, waarover reeds gisteren avond door hem is gesproken. Hij wenscht in de eerste plaats aan den heer minister van Marine, in verband met hetgeen gisteren door Zijne Excellentie is gezegd, te kennen te geven, dat hij zich in geenen deele tegen de verpligte dienst ter zee heeft verzet uit weinige belangstelling in de marine; integendeel, men zal hem steeds bereid vinden, alles, wat in zijn vermogen is, bij te dragen tot zooveel mogelijke instandhouding van dat zoo belangrijk gedeelte onzer strijdkrachten; het bezwaar is bij den spreker hoofdzakelijk gelegen in de volgens hem zeer groote moeijelijkheid, om de billijke evenredigheid tusschen de verpligte dienst ter zee en te land slechts eenigermate naar behooren te regelen. Hij zal, na de heden door de Regering gemaakte verandering in dit wets-ontwerp, waarbij nu de zee-militie facultatief is gelaten, over dit onderwerp niet verder uitweiden, daar zijne bezwaren deswege nu grootendeels opgeheven zijn.

In de tweede plaats acht hij zich verpligt, een enkel woord te antwoorden aan het lid uit Groningen, die gisteren avond verklaarde, wel eens te willen weten, wat dan eigenlijk de bezwaren waren, die er in het tegenwoordig wets-ontwerp vervat zijn tegen eene betere, min kostbare organisatie onzer strijdmagt. Het zou den spreker op dit oogenblik moeijelijk zijn aan dit verlangen te voldoen; immers, daartoe zou men een geheel plan van eene nieuwe organisatie gereed dienen te hebben en hier moeten ontwikkelen. Al had spreker zulk een plan gereed, hij twijfelt er toch aan, of het thans wel het geschikte oogenblik en hier wel de geschikte plaats is, om in eene dergelijke ontwikkeling te treden. Maar er is dan ook niet door hem beweerd, dat het *onmogelijk* zou zijn met die nieuwe grondwettige bepalingen eene betere organisatie daar te stellen; hij heeft slechts de vrees te kennen gegeven, dat, vooral in het geval, dat men de militie en schutterij naauwer met elkander in verband zou wenschen te brengen, zulks ligtelijk belemmerd zou kunnen worden, door te veel in de

Grondwet tot bijzonderheden af te dalen. Ook in andere Rijken heeft men het aldus begrepen; spreker wijst daarbij op artt. 118 en 119 van de Belgische grondwet en art. 11 van het Fransche Charte van 1830, en meent alsnog, dat zoovele bijzondere bepalingen in onze *Grondwet* niet te huis behooren. Al strekken de hier bedoelde bepalingen nu voor het oogenblik niet tot belemmering, al weet men voor het oogenblik geen beter stelsel dan dat der tegenwoordige organisatie onzer militie, die evenwel zeker reeds nu, niettegenstaande de nieuwe grondwettige bepalingen, aanzienlijk zou kunnen verbeterd worden; daarom, zegt de spreker, is het immers zeer mogelijk, dat er later eens het een of ander plan wordt beraamd, dat eene veel betere organisatie bevat, waarbij schutterij en militie meer één geheel kunnen worden.

Wanneer spreker evenwel overweegt, dat de Regering bepaaldelijk er aan gehecht schijnt te zijn, om de meerbedoelde bepalingen in de Grondwet te behouden, dat zij aan de bezwaren omtrent de zee-militie voor een groot gedeelte is te gemoet gekomen, en dat dan toch, ten gevolge der nieuwe bepalingen omtrent de herziening der Grondwet, veranderingen daarin gemakkelijk zullen worden, — dan acht hij zich thans verpligt, ook omdat hij het van belang oordeelt, dat de tegenwoordige wets-ontwerpen met de grootst-mogelijke meerderheid van stemmen worden aangenomen, zijne goedkeurende stem aan dit 8ste wets-ontwerp niet langer te weigeren.

XV. De heer BORSKI zegt: « Ik heb het woord gevraagd, om in korte woorden eenige bij mij bestaande bezwaren over dit hoofdstuk in het midden te brengen.

Ik deel in het gevoelen van velen van U Edel Mogenden, dat er geene onoverkomelijke bezwaren bestaan tegen het vaststellen, dat er eene zee-militie kan zijn. Bij art. 11 van dit ontwerp wordt gesproken van schutterijen; Edel Mogende Heeren, het zij mij veroorloofd, de Regering opmerkzaam te maken, dat eene verbeterde wet op de schutterijen eene allernoodzakelijkste zaak is. Indien tot heden de botsingen en bezwaren bij de dienst der schutterijen niet menigvuldiger zijn, dan is zulks toe te schrijven aan het goed beleid der chefs en den goeden geest, waarmede de officieren en manschappen bezield zijn, want de vigerende wet op de schutterijen laat veel te wenschen over. Van het nut, dat de schutterijen ook in vredestijd kunnen aanbrengen, hebben wij in de laatste maanden de voorbeelden gezien in de hoofdstad, alwaar de schutterij met een lofwaardigen ijver zoo krachtdadig heeft medegewerkt tot handhaving van orde en rust.

Wanneer nu de wet op de schutterijen dringend herziening vordert en een geacht lid uit Gelderland ons zegt, dat vroeger, bij het beramen van betere wetten op militie en schutterij, men telkens gestooten heeft op bepalingen in de Grondwet en daardoor geen goed geheel heeft kunnen geleverd worden, dan hoop ik, dat Zijn Edel Mogende ons die bezwaren zal gelieven aan te duiden, ten einde mijne stem over dit hoofdstuk te regelen. »

XVI. De heer VAN DAM VAN ISSELT zegt hoofdzakelijk: « Wanneer ik het woord opvat, om den geachten spreker uit Groningen te beantwoorden, die gisteren avond het verlangen heeft te kennen gegeven, om van den geëerden redenaar uit Overijssel en van mij te vernemen, welke bepalingen er in dit wets-ontwerp zijn, die eene betere inrigting onzer landmagt en de noodige bezuinigingen bij het leger in den weg zouden staan, dan wijs ik al dadelijk van mij af den vereerenden titel van deskundige, mij door een redenaar toegekend. Hoewel ik dus niet als zoodanig optreed, zoo wil ik nogtans rekenschap geven van mijne zienswijze. Ik heb gezegd, dat de in dit wets-ontwerp voorkomende bepalingen eene goede organisatie onzer landmagt en der verdediging van het Vaderland in den weg staan. Mijn eerste bezwaar is, dat in deze voordragt afzonderlijk melding gemaakt wordt van militie en schutterijen. Hoewel ik mij in ieder opzigt vereenigen kan met de denkbeelden van de heeren Meuss en Ross, in hunne « Proeve eener organisatie onzer « landmagt » uiteengezet, zoo ga ik toch van het denkbeeld uit, dat de in die proeve voorkomende hoofd-denkbeelden omtrent eene volkswapening de grondslag moeten zijn van de verdediging van ons land. Ik wil niet zeggen, dat ik niet deel in de door het geachte lid uit Overijssel geopperde bedenking, dat, wanneer alle tot de krijgsmagt behoorende manschappen te huis in den wapenhandel wierden onderrigt, zoo doende bezwaarlijk een geoefend leger zou kunnen worden zamengesteld. Ik deel in dat gevoelen, maar ik zie er geen bezwaar in, om die tot de burgerwapening behoorende manschappen bij gedeelten van huis te zenden. Een ander bezwaar is, dat nu de militie door loting zal moeten aangevuld worden. Die bepaling acht ik strijdig met de in het 2de artikel voorkomende bepaling, waarbij aan alle burgers de verpligting tot het dragen van wapenen wordt opgelegd. Die loting zou ook moeten vervallen volgens hen, die de schutterijen wenschen verbeterd te zien, en men zou haar kunnen vervangen, door de gelegenheid te geven om zich aan de dienst te onttrekken, tegen storting van eene bepaalde som van *f* 200 tot *f* 600 in 's lands kas, welke stortingen dan uitsluitend tot het aanwerven van vrijwilligers zouden moeten worden gebruikt. Zoo wij nu dit wets-ontwerp aannemen en aan de eene zijde erlangen eene door loting zamengestelde militie en aan den anderen kant schutterijen, dan zal er nimmer in ons leger dat krachtig verband aanwezig zijn, dat zoozeer noodig is; dan zal men eene wenschelijke eenheid in onze legermagt nooit kunnen verkrijgen, al vond ook een bekwaam man het middel, om daartoe te geraken. In 1840 hebben wij, het is waar, ondervonden, welke tegenstand het denkbeeld over het algemeen ontmoette, dat alle burgers verpligt zijn de wapenen te dragen; die schrik voor de wapenen wordt helaas hier te lande dikwijls reeds van de jeugd af aangekweekt, en ik herinner mij volwassen jongelingen te hebben gezien, die schrikten om een geweer af te schieten, waaraan zij den grootschen naam van

stelplaan gaven. Maar die denkbeelden kunnen veranderen; en bovendien, wanneer men nu, ofschoon dan ook velen in ons land afkeerig zijn van de wapenen, in het 2.de artikel spreekt van de verpligting, die op al de ingezetenen rust, om tot handhaving der onafhankelijkheid van den Staat de wapenen te dragen, dan moeten wij, mijns inziens, die bepaling niet later tot eene onwaarheid maken, door van eene loting te spreken. Ik moet voorts herhalen wat ik reeds vroeger zeide, dat namelijk, door bij art. 2 de laatste zinsnede van art. 11 te voegen, en alzoo te bepalen, dat de ingezetenen in tijden van gevaar en oorlog tot verdediging des Vaderlands, en ten allen tijde tot behoud der inwendige rust verpligt zijn te dienen, met weglating van alle overige in dit wets-ontwerp voorkomende artikelen, — dat daardoor het afzonderlijk bestaan eener militie en van schutterijen niet uitgesloten zal zijn, maar dat daardoor tevens de weg niet zal zijn afgesloten, om een goed en krachtig leger daar te stellen, daar de handen van den wetgever niet meer zoo gebonden zullen zijn. Langs dien weg zoude ook, zoo meende ik, belangrijke bezuinigingen kunnen worden tot stand gebragt; en hoewel ik mij niet in staat gevoel, om nu op eens een goed en doelmatig plan omtrent eene organisatie onzer landmagt te ontwikkelen, zoo staat dit echter vast, dat, wanneer wij niet later, zoo als na het eindigen van den oorlog met België, jegens de verdedigers van ons Vaderland onregtvaardig willen te werk gaan, en den minister van Oorlog niet weder tot het nemen van zoodanige maatregelen, als destijds genomen werden, dwingen wil, door slechts in het algemeen te zeggen, welke som men voor het departement van Oorlog op de begrooting gebragt wil hebben, het alsdan pligt is, naar andere middelen om te zien, die eene zoodanige besparing ter vermindering van den druk der belastingen mogelijk zullen maken, waarin geene onregtvaardigheid gelegen zal zijn. Bij deze verklaring moet ik mij hier bepalen. De geachte spreker uit Groningen zal wel niet verwacht hebben, dat ik met staten en berekeningen zou aantoonen, op welke wijze die bezuinigen zullen kunnen gevonden worden. Ik wenschte, dat ik een goed en bruikbaar plan kon aanbieden, maar ik ben geen deskundige: ik wenschte echter, dat, zoo een deskundige dit eenmaal doen mogt, er dan geene bepalingen in de Grondwet gevonden zouden worden, die verhinderen zouden een goed en doelmatig plan tot organisatie van ons verdedigings-wezen ten uitvoer te leggen. Ten einde zoo iets te voorkomen zou men van eene militie in de Grondwet niet mogen spreken. Ik geloof, dat het in 1814 noodig was, die bepaling daarin op te nemen. Wij kwamen alstoen uit de Fransche overheersching en het denkbeeld van conscriptie was alstoen niet welkom, terwijl het toch het éénige middel was, om in de daarstelling van een leger te voorzien. Maar nu wij sedert 1814 aan de militie gewend zijn, nu is het, dunkt mij, niet meer noodzakelijk, om daarvan uitdrukkelijk in de Grondwet te gewagen En hier moet ik den geachten spreker uit Zuid-Holland,

verklaren, dat ik nergens dien zoo grooten tegenzin in de dienst bij de lagere klassen gevonden heb, als Zijn Edel Mogende wel opgegeven heeft. Integendeel moet ik zeggen, dat het denkbeeld van te moeten dienen bij die klassen zoodanig ingedrongen is, dat haar dit als het ware natuurlijk is geworden. Met de loting staat in een naauw verband het systema van remplacering, dat de Regering altijd verhinderen zal de noodige en behoorlijke vrijwilligers bij de militie aan te werven. De reden daarvan is ligt te vinden. De remplaçanten toch zijn doorgaans niet van de beste soldaten; zij worden bij de overige lotelingen ingelijfd, en moeten met hen in dezelfde kamers wonen en eten. Dit wekt natuurlijk bij velen tegenzin in de dienst op, en daardoor wordt de zamenstelling van een leger van vrijwilligers moeijelijk, ja onmogelijk gemaakt. Ziedaar de bezwaren. die ik tegen dit wets-ontwerp heb; waarbij ik intusschen herhaal wat ik gisteren heb gezegd, dat er namelijk bij mij niet het minste denkbeeld bestaat, om oppositie te maken; maar in het belang van den Staat hoop ik, dat deze voordragt niet worde aangenomen, opdat aan de Regering niet de gelegenheid benomen worde, om later een krachtig en doelmatig plan tot organisatie onzer legermagt te beramen. Wat nu de laatste veranderingen betreft, zoo moet ik verklaren, dat die wijzigingen mij, in het geval, dat dit wets-ontwerp mogt worden aangenomen, leed zouden doen en mijne goedkeuring in zeker opzigt niet kunnen wegdragen. Ik voor mij had de invoering eener gedwongen zeedienst verpligtend gewenscht. En hiermede zal ik eindigen, Edel Mogende Heeren; ik hoop, dat, zoo ik er al niet in heb mogen slagen anderen in mijne gevoelens te doen deelen, allen toch overtuigd zullen zijn, dat ik met de beste bedoelingen datgane in het midden gebragt heb, wat mijne geringe ondervinding mij geleerd heeft. Ik herhaal het, men zal het te laat inzien, dat de hier opgenomen bepalingen eene goede organisatie van ons verdedigings-wezen in den weg zullen staan. In het belang dus van den Staat, van den minister van Oorlog en tot bevordering van bezuiniging, zal ik tegen dit wets-ontwerp stemmen.»

XVII. De heer HOFFMAN zegt hoofdzakelijk het volgende: «Mijne bezwaren tegen dit VIIIste ontwerp zijn ook door de daarin zoo even gebragte wijziging niet opgeheven; die verandering was den laatsten spreker uit Zuid-Holland onaangenaam; mij is die, maar in eenen anderen zin, niet aangenaam genoeg, om mij voor dit ontwerp te stemmen.

De minister van Marine heeft in de zitting van gisteren avond een zoo smakelijk tafereel van de zeedienst opgehangen, dat ik niet twijfel, of, indien die redevoering bij het aanwerven van zeelieden, in plaats van het roeren der trom, waarvan Zijne Excellentie sprak, wierd afgekondigd, er van alle zijden vrijwilligers voor die dienst zouden toestroomen.

Met genoegen heb ik van Zijne Excellentie vernomen, dat tot nu toe onze schepen geen gebrek aan scheepsvolk hebben gehad, en dat steeds vele miliciens, liever dan te land te dienen, zich bij de marine alleen doen

overschrijven: dit is eene vrijwillige daad, welke wij zeker gaarne zien, maar dit bevestigt ook mijnen wensch; reeds in 1845 in ons verslag over het voorstel der negen leden uitgedrukt, namelijk: «dat de woorden: *hetzij* « *ter zee*, niet eene verpligte zeedienst, maar de faculteit zouden uit-« drukken, om naar verkiezing van den milicien te land of ter zee te « dienen. » Na de redevoering van den minister komt het mij voor, dat het facultative genoegzaam, het verpligtende onnoodig is. Het is nu facultatief gesteld, zeide het geachte lid uit Zuid-Holland, ja dat is zoo, Edel Mogende Heeren, maar facultatief voor den wetgever, niet, zoo als ik het verlang, facultatief voor den milicien.

Gelijkheid van allen voor de wet zal wel een eerste regel in elke welgeordende maatschappij zijn; ongelijkheid voor de wet evenwel meen ik in dit ontwerp te zien.

Ik zal over het beginsel van art. 2, waarbij het dragen der wapenen tot handhaving der onafhankelijkheid van den Staat als een pligt aan alle ingezetenen wordt opgelegd, niet spreken; de conscriptie is een legaat der Fransche overheersching, maar zij is veranderd van aard; de weêrzin van den Nederlander, om, in vreemde legerbenden ingelijfd, als prooi der eerzucht ter slagtbank te worden geleid, ontstond niet uit gebrek aan moed, maar uit gebrek aan sympathie voor de zaak, welke hij gedwongen werd te dienen; neen, de Nederlander, wanneer het de verdediging geldt van eigen erf en goed, van zijne nationaliteit, doet in krijgslust en heldenmoed voor geene andere natie onder; dit heeft hij bij de afschudding van het vreemde juk getoond; dit heeft hij in de roemrijke dagen van 1815 en 1831 bewezen; en mogten, hetgeen God verhoede, zulke dagen wederkeeren, de pligt, al stond die niet in de Grondwet geschreven, zou even als toen in ieders hart zijn gegrift, en de Natie als één man opstaan ter verdediging van Vaderland en Oranje. Maar wanneer ik mij dan herinner, hoe niet alleen zij, aan wie die verpligting bij de Grondwet was opgelegd, maar zoovele anderen, door eigen aandrift opgewekt, tot die verdediging heensnelden, dan bestond er geene noodzakelijkheid tot verandering van artt. 201 en volgende; wilde men echter, bij zooveel, ook deze niet onaangeroerd laten, dan moesten die veranderingen billijk, regtvaardig en doelmatig zijn, en daarmede kwamen zij mij voor, en komen zij mij ook na de wijziging nog voor, in strijd te zijn.

Door de bijvoeging: *zoowel te land als ter zee* in artt. 2 en 4 werd de verpligting verzwaard; het verslag heeft reeds de onbillijkheid daarvan aangetoond; *de zeedienst*, leest men dáár, *strijdt met de zeden en gewoonten en met den aard der ingezetenen van meer dan éène provincie;* maar zelfs dáár, waar men dit zoude meenen minder het geval te zijn, zullen velen onzer zich nog wel herinneren, wat tijdens de overheersching bij het invoeren der *conscription maritime* is gebeurd; zulke tooneelen verlang ik niet herhaald te zien, hetzij dan ten gevolge der Grondwet, of van de wet, waaraan het nu wordt overgelaten.

De bijvoeging kwam mij ook onregtvaardig voor, en de wet kan dat

niet wegnemen; ik behoef U Edel Mogenden slechts te wijzen op art. 7; daarbij wordt toch aan de lotelingen bij de militie te land gewaarborgd, dat zij zonder hunne toestemming niet naar de koloniën en overzeesche bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen kunnen worden gezonden; dit artikel kon volgens het oorspronkelijke ontwerp evenmin op de militie ter zee toepasselijk worden gemaakt, als het die door de wijziging nu daarvan stellig uitsluit; ziedaar dus onderscheid van regten in de Grondwet gehuldigd, het beginsel van gelijkheid van allen voor de wet bij de Grondwet miskend; maar ik beschouwde de bijvoeging in artt. 2 en 4 en beschouw die nu in art. 9 evenzeer als ondoelmatig. Niet dat ik het belang zou miskennen, dat er voor eene zee-mogendheid in gelegen is, om de bemanning harer schepen steeds met geoefende en bij voorkeur met nationale zeelieden te kunnen voltallig houden, maar tot bereiking van dat doel acht ik het voorgestelde middel ongeschikt, omdat ik er zeer aan meen te mogen twijfelen, of men van lotelingen, welke volgens art. 5 hun twintigste jaar zijn ingetreden, en tot dien leeftijd toe zich aan geheel andere bedrijven hebben toegewijd, wel immer goede zeelieden zal kunnen vormen; neen, Edel Mogende Heeren, daartoe moeten zij, welke zich aan de zeevaart wijden, eene, zoo al niet aangeboren, dan toch aangekweekte geneigdheid hebben, althans zich daarin met eenigen lust kunnen voegen, en dat is bij velen niet te verwachten: men zal te kampen hebben tegen geaardheid, zeden, gewoonten, tegen onwil, gegrond op het gevoel van onregt; het zal voor den loteling, tot die dienst ongenegen, een dwang zijn en blijven; hij zal naar het einde van den te bepalen korter diensttijd blijven haken, en dus dienen zonder lust. En wanneer die diensttijd dan is afgeloopen, wat is dan het lot van dien loteling tot de zeedienst, vergeleken bij dat van dien bij de militie te land? De laatste is in gewone tijden slechts gedurende zes weken in 't jaar ter oefening geroepen, keert telkens tot zijn beroep terug; de eerste daarentegen, men bepale zijn dienstijd ook slechts op twee jaren, vindt zijn beroep verloopen of zijne plaats vervuld; en hij, die tot zijn 20ste jaar zich door nuttig bedrijf een bestaan had verzekerd, vindt zich daarvan op zijn 22ste jaar beroofd. Ik kan aan zoodanig voorstel mijne stem niet geven; ik wil zulk een ongelijk-drukkenden last, welke voor velen zulke nadeelige gevolgen kan hebben, niet helpen daarstellen. Wil men de nationale zeedienst aanmoedigen, dan ben ik overtuigd, dat men daartoe meer doelmatige maatregelen kan nemen; dat men de wetten op de nationale militie zelve daartoe dienstbaar kan maken, door aan zoodanige ouders, wier kinderen zich aan 's lands zeedienst verbinden voorregten toe te kennen, waardoor men vrijwilligers voor die dienst aanmoedige en niet een gedeelte der militie gedwongen daarvoor bestemme. Ik zal tegen dit ontwerp stemmen.»

XVIII. De heer HOOFT: «De heer minister van Marine heeft mij de eer aangedaan van omstandig te antwoorden op mijne bedenkingen tegen

het opnemen in de Grondwet van de door mij ontradene bepaling omtrent de *verpligte* zeedienst.

Ik ben zoo vrij op dat punt terug te komen — niettegenstaande de verandering, heden morgen in het wets-ontwerp gebragt, waardoor het verpligte wel niet meer, maar toch het facultative behouden is, en er dus in de gevolgen wel geene verandering zal komen, — zonder mij evenwel aan te trekken, wat Zijne Excellentie gezegd heeft van geschetste *schrikbeelden* tegen die dienst; want ik gevoele mij volkomen buiten schuld deswege iets gezegd te hebben, daar dit noch bij mij zelven, noch in den aard of de zeden ligt van hen, die de bevolking uitmaken van dat gedeelte van ons land, waar ik de door mij ingeroepene kennis en ervaring van den volke heb opgedaan, en geloof dit ook daarom te moeten opnemen, omdat, zoo ik mij niet bedriege, juist door die bevolking, een derde is misschien wat veel, maar ik durf gerust zeggen een groot deel der lands- en handelsvloot, bemand is. Dat gevaren, aan het zeewezen verbonden, of het opzien tegen de behandeling of andere redenen van dien aard hen weêrhouden zouden, om, op het voetspoor onzer voorvaderen, de zee te bouwen, is het minste waaraan ik denk; verre van mij werp ik dus zulke redenen, om de zeedienst niet in de Grondwet op te nemen, alzoo ik geheel beaam, wat de minister gezegd heeft, dat èn de werving èn het overteekenen van uit de militie naar de zeedienst veel jongelingen tot de marine brengt en het dan ook bij hen niet is de lust, om op blok- of wachtschepen hun tijd door te brengen of hun geduld te beproeven; neen, het zeegat willen zij uit en zij tellen hun leven bijna eerder bij *reizen*, waar het om te doen is, dan bij *jaren* Neen, Edel Mogende Heeren, die redenen heb ik niet opgenoemd als bezwaren tegen de verpligte zeedienst; maar ik heb gesproken van bezwaren tegen het hen tot die dienst *verpligten;* dat heb ik gezegd dat onbillijk was, want dat dit voor den onbemiddelde eene verdubbeling van het bezwaar der militie is, waarvan de bemiddelde zich kan vrijmaken door de zoo vele bezwaren opleverende plaatsvervanging; door dat verpligten, heb ik gezegd, dat de jongeling, die dit lot moest ondergaan, geheel belemmerd is, om den in zijne kinderjaren begonnen toeleg op middelen van bestaan te volmaken, in tegenoverstelling van zijne lotgenooten, die meerendeels met verlof zijn; dat verpligten heb ik gezegd, dat een bezwaar was, dat de zoozeer gewenschte Grondwets-herziening voor den man des volks tot eene bron van jammer en bezwaar zoude maken.

Vrijheid hier, vrijheid daar, maar vermeerderde dwang juist bij dat volk, dat men orde, rust en meerdere welvaart wil geven. Dat waren mijne bezwaren, maar niet die, geput uit de meer aanhoudende, meer gevaarlijke, meer aan ontberingen onderhevige zeedienst; en die bezwaren moeten een natuurlijk gevolg zijn, als de Grondwet bepaalt, dat de wet op de militie de regelen zal vaststellen van het bestaan eener zee-militie; dat nu te bepalen, is den wetgever binden en, eenmaal vastgesteld, niet meer te veranderen, dan met die Grondwet zelve.

Maar wat zegt nu de minister, om de zaak welgevallig te maken?

Het is eervol, ja eene bron van roem en welvaart.

Het is voordeelig, want er zullen handgeld, hooge soldijen, ja overwinst voor hem, die dienen zal ter zee, zoowel als voor zijne betrekkingen, gegeven worden.

Het zal niet bepaald verpligtend zijn, want men zal zich in de zeedienst voor kleine kosten kunnen doen vervangen.

En, eindelijk, het getal der verpligten zal slechts betrekkelijk gering zijn; ja hoogstens een man op de 3000 en dus slechts een tiende van alle de miliciens.

Ik ben overtuigd, dat de heer minister, dit zeggende, meende wat hij zeide en niet enkel in het voordeel der door mij gewraakte bepaling aldus zijne verwachting te kennen gaf, dat deze gronden van aanprijzing in werking zouden komen; maar ik vraag van mijne zijde: wie waarborgt zulks aan den volke? Het woord van den minister is veel waard, maar dat is ook alles; in de ontwòrpen Grondwet staat er geen woord van; en is de minister zeker, dat de wetgever over de voordragt van Zijne Excellentie of een eventuëlen anderen minister van Marine even zoo gunstig zal denken? Ik geloof dat niet! En daarvan zoude ik overtuigd moeten zijn, om het stilzwijgen der Grondwet zelve ten deze niet als een meer stellig bezwaar te doen beschouwen. Ik zeg: ik geloof dat niet. En waarom niet? Omdat dergelijke gunstige toezeggingen waarschijnlijk niet zullen verwezenlijkt worden.

Zal men voortaan *handgelden* geven aan tot dienst verpligte zeelieden: dat is nimmer geschied, wel aan hen, die vrijwillig overteekenen van de militie naar de zeedienst; maar geheel tegen den aard der zaak en daarbij ook kostbaar is het, premiën te geven aan hen, die men dwingt. Hooge soldijen en overwinst voor hem, die dienen zal, voor zich en zijne betrekkingen, is, ja, een lokaas om vrijwillig dienst te nemen, maar geene vergoeding voor hem, die zijns ondanks de zee moet bouwen. Het plaatsvervangen invoeren voor een klein loon is iets, dat ik althans niet zoude aanprijzen; reeds is het gewone plaatsvervangen eene pest voor het leger en een obstakel tegen de vrijwillige werving; en zoude men dan dat kwaad bij de marine aanmoedigen? En dan vraag ik, wie zal voor klein loon plaatsvervanger bij de zeedienst worden, als hij hooger bij het leger kan verwerven, of het moet iemand zijn, dien men dáár niet hebben wil en dat zal voor hem niet pleiten. Zal de Minister zulke waar verkiezen? Ik geloof het niet.

Het getal zal klein zijn; in de zaak doet er dit niets toe: is dezelve zoo wenschelijk, dan was het beter, dat het groot dan klein was; is de zaak dit niet, welnu, dan is het voor die weinigen, die het treffen moet, daarom geene billijkheid, daarom geen voordeel, daarom geene wenschelijke zaak. Neen, Edel Mogende Heeren, dat kleine getal verdient dubbel onze bescherming; maar, vraag ik, hoe zal men dat kleine getal, dat een tiende van eene ligting zoude zijn, naar billijkheid vinden? Ik wil hier den minister behulpzaam zijn: men neemt eerst degenen, die zich vrijwillig

aanbieden, nu dat is wel; maar die heeft men toch reeds, zoo als bewezen is; dan neemt men de overige uit de nalatigen ter inschrijving, zoude men kunnen zeggen, en dat was nog al aanbevelenswaard, want die hadden het hun zelven te wijten; maar dan wordt het straf en dat moet het niet zijn; welnu, dan bij loting uit de massa; maar hoe dat te doen? die massa is nooit geheel te zamen: van 1°. Maart tot 1°. Julij van elk jaar is men administratief verpligt die massa te verzamelen: wanneer nu eene geregelde lotsbedeeling te doen?

Dan genoeg hiervan, want ik mag U Edel Mogenden niet langer ophouden met omstandigheden, die men, ja, bij de wet kan regelen, maar het even moeijelijk zullen doen zijn, om eene verpligte zeedienst aannemelijk te maken, als het zijn zal, om, door het opwekken van eergevoel en roembejag, hem tot de zeedienst te brengen, die daartoe niet *die* roeping gevoelt, die alleen geschikt is om daarnaar te streven. In ons land, ja bijzonder in de mij meer bekende gedeelten, is die jongeling reeds vrijwillig die loopbaan ingetreden; en gelooft mij, Edel Mogende Heeren, ik heb het reeds in 1840 gezegd, toen hierover ook al rede was: hij, die zich in onze zee-plaatsen niet vrijwillig voor de zeedienst heeft aangegeven, kan niet dan met weêrzin daartoe opgeleid worden en wordt nooit een goed zeeman.

Vergeeft mij, dat ik ditmaal eenigzins langer gesproken heb dan welligt voegde, maar in de lange beraadslagingen, die vooraf zijn gegaan, het woord niet gevoerd hebbende, zoo mogt het mij dan toch wel vrijstaan, nu wat meer uitgebreid te spreken; daar het, zoo als ik gisteren avond zeide, hier geldt de eerste, ja de éénige wet, welke aan den volke geene uitbreiding van voordeelen of regten, maar eenen meer drukkenden last oplegt, dan de nog bestaande Grondwet voor eenig staatsburger inhoudt.»

XIX. De heer VAN HAERSOLTE zegt hoofdzakelijk: «Daar ik gisteren avond met een in mijne oogen goed doel aan de Regering in ernstige overweging heb gegeven, om alsnog eenige wijziging in dit wets-ontwerp te brengen, waarvan het gevolg zoude moeten zijn, dat de verpligte zeedienst niet *gebiedend*, maar, onder meer gunstige bepalingen dan de verpligte dienst te lande, *facultatief* in de Grondwet wierd voorgeschreven, zoo is mij door de dezen morgen aan U Edel Mogenden medegedeelde wijziging gebleken, dat de Regering aan dat verlangen heeft voldaan.

Innig doordrongen van het wezenlijke nut, ja zelfs van de noodzakelijkheid voor de dierbaarste belangen van het Vaderland, dat de zeedienst, zoowel de lands-zeedienst, als die bij de koopvaardij-vaart, meer worde bevorderd, dan tot nog toe is geschied, zoo is mij die wijziging zeer aangenaam. De overtuiging, bij den voor mij hoogen graad van waarschijnlijkheid, dat men, bij den algemeen in ons land alsnog bestaanden tegenzin tegen de zeedienst, hoe onjuist en

ongegrond die dan ook moge zijn, op dit oogenblik er nimmer in zal slagen, om de verpligte zeedienst *in de Grondwet gebiedend* opgenomen te zien, — deze overtuiging, Edel Mogende Heeren, doet mij geheel en al genoegen nemen met de door de Regering voorgestelde wijziging. De Grondwet zal nu niet meer voortaan ten deze een beletsel zijn; en de wetgever zal later geheel vrij wezen, als hij het doelmatig en uitvoerbaar acht, de verpligte zeedienst te regelen.

Een spreker uit Zuid-Holland heeft het ontwerp, ook na de aangebragte wijziging, alsnog onaannemelijk geacht, doordien de verpligte zeedienst wel facultatief voor den wetgever in de Grondwet was opgenomen, maar niet facultatief voor den gedesigneerden loteling. Edel Mogende Heeren, ook de wetgever zal dit later kunnen regelen; dit behoeft, mijns inziens, niet in de Grondwet te worden opgenomen. Indien de wetgever het doelmatig acht, om aan den gedesigneerden loteling de vrije keuze over te laten, welnu, Edel Mogende Heeren, dit kan plaats hebben, en zal ook goede resultaten kunnen hebben, indien aan de zeedienst groote voordeelen bij die wet worden toegekend. Bij de bestaande Grondwet kan dit niet plaats hebben.

Edel Mogende Heeren, ik acht het overtollig, om over dit onderwerp thans verder uit te weiden, daar reeds Zijne Excellentie de minister van Marine op gisteren avond het belang en het nut der verpligte zeedienst heeft aangetoond. De uitvoerbaarheid, met het oog op eene billijke verhouding tusschen de dienstpligten van de land- en zee-militie, is een onderwerp, dat niet thans, maar bij gelegenheid, dat die regelings-wet ter overweging van de wetgeving zal zijn, ter sprake moet worden gebragt.»

XX De heer GEVERS VAN ENDEGEEST zal van deze gelegenheid gebruik maken, om een enkel woord ten behoeve van de zeedienst te spreken. In een land als het onze, dat aan de zee gelegen is en door rivieren en stroomen wordt doorsneden, is het water het element, waarvan onze voorvaderen meesterlijk gebruik gemaakt hebben. Zij hebben zich in den beginne op de vischvangst en later op de koopvaardij toegelegd, en het is grootendeels aan hunnen op de zee behaalden roem, dat wij ons onafhankelijk bestaan in Europa en onze bezittingen in de Oost-Indiën te danken hebben. « Na hetgeen de geachte spreker uit Zuid-Holland zoo even heeft in het midden gebragt, zal ik omtrent dit punt niet in verdere beschouwingen behoeven te treden Ik maak zijne redeneringen tot de mijne; en de zaak uit dit oogpunt beschouwende, moet ik bekennen met leedwezen te hebben gezien, dat de Regering tot het besluit is gekomen, om verandering te brengen in de bepalingen betrekkelijk de verpligte zeedienst. Het oorspronkelijk voorstel had ik liever behouden gezien; maar nu het eenmaal geamendeerd is, zal ik er mij niet tegen verzetten. Ik betreur die wijziging echter; want, indien al in de rede van Zijne Exc. den minister van Marine de zeedienst inderdaad eenigzins te schoon

geschilderd werd, dan moeten wij ten minste erkennen, dat, volgens de gegeven inlichtingen, de bepaling omtrent de zeedienst niet schadelijk, maar nuttig was, en, zoo de rede van Zijne Excellentie niets dan waarheid bevat heeft, dan lag die bepaling in den geest der Natie. Ik vrees thans, dat, indien na verloop van eenigen tijd eene wet tot regeling voor de zeedienst zal worden aangeboden, de zaak niet zoo gemakkelijk haar beslag zal erlangen en zich ligtelijk eene soort van vooroordeel tegen de verpligte zeedienst zal doen gelden. Ik zie de zaak niet zoo gemakkelijk in als het geachte lid uit Overijssel. Ik vrees, dat de Regering te veel waarde gehecht heeft aan den tegenstand, dien het oorspronkelijk wets-ontwerp ondervonden heeft en te veel verwachting heeft gehad van de stemmen, die zich tegen hetzelve zouden verklaren. Zij meende, dat zich welligt vele leden tegen het eerste ontwerp verklaard zouden hebben, iets hetwelk ik voor mij niet gelooven kan, en ik betreur daarom de laatstelijk in hetzelve gebragte wijzigingen, omdat de wet nu een ongunstigen schijn zal hebben ten aanzien der verpligte zeedienst. Dit weinige wenschte ik in het midden te brengen, en wilde daarmede de Regering op het gemoed drukken, dat wij niet behoeven te schromen de verpligte zeedienst in te voeren in een land als het onze, waar de lotelingen, voor die dienst bestemd, na hunnen tijd te hebben uitgediend, uitstekende diensten op onze koopvaardij-vloot zouden kunnen bewijzen.»

XXI. De heer DE MAN: «Mijn geachte mede-afgevaardigde uit Gelderland (de heer VAN DAM) is teruggekomen op zijn stelsel; hij wil, om aan den gewonen wetgever volkomen ruimte te laten, dit geheele hoofdstuk in de Grondwet, nopens de defensie, beperken tot één enkel artikel. De tweede bepaling, namelijk, van het ontwerp, waarbij het dragen der wapenen tot handhaving van de onafhankelijkheid van den Staat en tot beveiliging van zijn grondgebied als een der eerste pligten wordt voorgeschreven, zoude blijven bestaan, met de eenvoudige bijvoeging: «De wet regelt de nakoming van dien pligt.» Ik kan mij met dat stelsel niet vereenigen. Daarmede zoude toch ook vervallen hetgeen in art. 5 is voorgeschreven nopens den leeftijd, wanneer, en den tijd, hoelang, in gewone omstandigheden, door de ingezetenen aan dien pligt moet worden voldaan, en dit wil ik tot elken prijs niet uit de Grondwet hebben weggenomen. Die bepalingen moeten voor elk en voor altijd vaststaan. Niet de gewone wetgever moet daarin verandering kunnen brengen.

Het algemeene voorschrift, waarbij als eerste en voornaamste burgerpligt de verdediging van den vaderlandschen bodem wordt uitgesproken, verdient eerbied. Ik acht den krijgsmans-stand, en ik heb het als vader bewezen. Maar de gedwongen krijgsdienst blijft dan toch altijd een zware, de zwaarste last, dien men op het volk leggen kan. De vervulling van dien pligt heeft eenen beslissenden invloed op de aanvaarding en op de vervulling van iedere andere maatschappelijke betrekking.

Dat moet vaststaan en niet afhankelijk zijn van den wetgever, naar de omstandigheden. Ik heb geleefd onder de thans zoo hoog geroemde regering van den Franschen Keizer. Ook toen bestond dat beginsel, en het eene senatusconsult volgde op het andere, om de eene klasse van dienstpligtigen voor, de andere na, bij anticipatie onder de wapenen te roepen. Bij de ontbinding van het keizerrijk had men twee of drie klassen, die volgens de wet nog niet dienstpligtig waren, geconsumeerd.

Dat alles, ik beken het, is thans in een dergelijk exces onmogelijk. Maar ik heb in deze vergaderzaal reeds te veel ondervinding opgedaan, om niet te weten, dat ook nu de wetgever, wanneer hem geen grondwettig beletsel verhindert, zich door omstandigheden kan en dikwijls moet laten beheerschen. De tegenwoordige beraadslagingen trouwens leveren er het bewijs van. Die omstandigheden, ik beken het, werken nu ten goede voor het volk, maar zij zouden ook het gevolg kunnen hebben, om, in ons geval, den pligt tot verdediging van het Vaderland, buiten de grenzen, nu door de Grondwet gesteld, *tijdelijk* te verzwaren, en daaraan moet de Natie niet zijn blootgesteld.»

XXII. De heer VAN GOLTSTEIN zegt hoofdzakelijk: «De redenen, die mij bewegen zullen tegen dit ontwerp te stemmen, zal ik in weinige woorden kunnen mededeelen. Wanneer eene Grondwet aan hare bestemming zal voldoen, dan moet zij slechts algemeene bepalingen bevatten. Ziedaar het beginsel, waaraan ik de tegenwoordige voordragt toets; en wanneer ik dit naga, dan komt het mij voor, dat die regel hier niet is in acht genomen. Ik wenschte in dit wets-ontwerp alleen de algemeene bepalingen te vinden, dat ieder ingezeten verpligt is, de wapenen te dragen tot verdediging van 's lands onafhankelijkheid, en dat de regeling van bijzondere zaken aan de wet zal worden overgelaten. Ik heb daarentegen in deze voordragt allerlei bijzonderheden aangetroffen. Daarin toch is sprake van eene nationale militie en van eene loting, alle bepalingen, die door de wet behoorden geregeld te worden. De opneming daarvan in de Grondwet vind ik gevaarlijk, juist omdat die bepalingen op de ingezetenen zwaar drukken, en veranderde omstandigheden verandering in die voorschriften zouden kunnen noodzakelijk maken. Wat toch is de verpligte krijgs-opschrijving? Eene plant, door vreemden op Nederlandschen bodem overgebragt, die nimmer daarop heeft willen tieren. Aan de Fransche overheersching hebben wij die instelling te danken, die bij ons nimmer nationaal is geworden. Ongelukkige lotelingen worden aan hunne huisgezinnen onttrokken, gestuit in hunne maatschappelijke ontwikkeling, gestoord in het aanleeren van hun beroep; en wanneer zij weder terugkeeren van de dienst, dan hebben zij meestal militaire eigenaardigheden aangenomen, dikwijls den lust voor den arbeid verloren, en zijn voor het huisselijk verkeer ongeschikt geworden. Dit is een gewigtig bezwaar, dat op de ingezetenen drukt. Men heeft ook gesproken van eene burgerwapening, waarop de verdediging des lands grootendeels zou

behooren te rusten. Door zulk eene instelling, meende men, zou de krijgsgeest hier te lande worden aangekweekt. Er moet alzoo uit de verschillende bestaande stelsels nog eene keuze gedaan worden van datgene, waarnaar ons verdedigings wezen zou behooren te worden ingerigt. Kunnen wij dienaangaande reeds nu een voldoend besluit nemen? Wij zijn het tijdstip weldra genaderd, waarop een nieuwe wetgever den tegenwoordigen vervangen zal, die de wenschen der Natie beter, dan de thans bestaande, zal weten te vervullen. Laten wij alzoo niet reeds op dit oogenblik over dit onderwerp beslissen, en eene bepaling deswege in de Grondwet opnemen; maar de beslissing daarover aan onze opvolgers overlaten. De tijds-omstandigheden zullen misschien later van gunstiger aard wezen dan de tegenwoordige, de krijgs toerustingen welligt afnemen, en de oorlogskosten verminderen; waarom dan nu reeds in onze Grondwet het bestaan van eene militie en schutterij vastgesteld? Welligt zou het niet onmogelijk zijn, op eene andere wijze in het defensie-wezen te voorzien dan nu het geval is, en zouden misschien staande legers, even als in andere landen, bij ons van groot nut kunnen zijn. Ziet op onze overzeesche naburen, en oordeelt, of zij niet op eene voldoende wijze voor de verdediging des lands hebben zorg gedragen. Wel-onderrigte schrijvers hebben dan ook het aldaar gevolgde stelsel voorgestaan en aangeprezen. Zij meenen, dat het weinig strookt met de vrijheid van eenen staatsburger, zoo hij gedwongen wordt om de wapenen op te vatten, en zich in vredes-tijd in den wapenhandel te oefenen ter verdediging van het vaderland, wanneer het gevaar mogt dreigen. Bij een staand leger kan ook de krijgstucht beter in acht genomen worden. Ziedaar een punt van hooge waarde en van het hoogste gewigt; en dit heeft mij geleid, om nog een enkel woord te zeggen over het militaire regtswezen. Bij de beraadslagingen over het Vde hoofdstuk heb ik dat onderwerp ter sprake gebragt; maar Zijne Excellentie de tijdelijke minister van Justitie heeft alstoen gezegd, dat dit eene zaak van ondergeschikt belang was. Welligt zal de tijdelijke minister van Oorlog dienaangaande van een ander gevoelen zijn. Ik neem de vrijheid aan hem te vragen, of de militaire regter niet de éénige zijn moet, die over militaire zaken oordeelen moet. Wanneer het aangewezen stelsel wordt gevolgd, dan vloeit daaruit van zelf voort, dat de Hooge Raad de hoogste regter zal zijn, die over misdaden van militairen zal moeten oordeelen. Ik zal thans de gronden niet ontwikkelen, om aan te toonen, dat dit stelsel onhoudbaar is. Ik laat die zaak ter overweging over aan den tijdelijken minister van Oorlog, en indien hij over dat punt met aandacht zal willen nadenken, ben ik overtuigd, dat iemand van zijne kunde dat vraagstuk wel zal weten op te lossen. »

XXIII. De heer VERWEY MEJAN zegt hoofdzakelijk: « Slechts een enkel woord wil ik over het aanhangige wets-ontwerp in het midden brengen. Te lang was de Grondwet in Nederland een beletsel voor hervormingen en bezuinigingen. Dat tijdvak zal, naar ik vertrouw, gesloten zijn, en de

Grondwet hier te lande het middel worden, om de morele en materiële belangen van het volk te bevorderen.

Tot dusverre was de grens zeer willekeurig getrokken tusschen dat, wat de Grondwet regelen moet, en hetgeen aan de gewone wet kan en mag worden overgelaten. De Nederlandsche Grondwet was te weinig eene wet van beginselen, en te veel eene wet van regeling en bepaling bij onderwerpen, die, door de veranderlijkheid van tijden en omstandigheden, tot de gewone wetgeving behooren. De herziening, die ons bezig houdt, geve hier gelegenheid tot verbetering. Zij ruime beletselen weg, maar wage zich niet aan proefneming of toepassing, waarop men later niet kan terugkomen, en die de handen bindt, waar men zich alle vrijheid van beweging moet voorbehouden. Ik geloof niet, dat bij de herziening van het VIIIste hoofdstuk dat beginsel is in het oog gehouden. Hier is te veel bepaald, te veel getreden in bijzonderheden. Hier is niet genoeg het karakter eener Grondwet bewaard, maar inbreuk gemaakt op hetgeen tot den gewonen wetgever behoort. Hier heeft men als grondwettig voorschrift aan dien gewonen wetgever onttrokken, hetgeen, in het belang der zaak en in het belang der schatkist, veranderd en verbeterd moet kunnen worden, ook zonder tot eene herziening der Grondwet over te gaan. Deskundigen wijzen hier op stellige gebreken; zij beweren, dat het bestaande en behouden stelsel eene betere inrigting onzer strijdkrachten in den weg staat; zij zien de mogelijkheid van aanzienlijke bezuinigingen verdwijnen. Spreek ik over eene betere organisatie van zee- of landmagt, zoo spreek ik op het gezag van anderen. Het denkbeeld eener meer eigenlijke volkswapening laat ik in het midden; maar vragen durve ik dan toch, of het werkelijk zoo noodig is, onze strijdkrachten bij de Grondwet zoo angstig en naauwkeurig te verdeelen in vaste zee- en landmagt en in eene nationale militie en in schutterijen? Zal bij dergelijk stelsel de eenheid der krijgsmagt bevorderd worden? Ware eenmaal het beginsel in de Grondwet bewaard, dat het dragen der wapenen tot handhaving der onafhankelijkheid van den Staat een der eerste pligten van den Nederlander zal blijven, zoo had men verder aan de wet kunnen overlaten, dit beginsel in nadere toepassing te brengen. De inrigting der krijgsmagt, bij de Grondwet van 1815 gewild, zal wel niet de éénige ware en goede zijn. Wij moeten niet langer in de herziene Grondwet behouden, wat meer overlevering van het verledene, dan vormend beginsel voor de toekomst is. Deskundigen wijzen op het voorbeeld van Pruissen, dat een stelsel van defensie-wezen heeft aangenomen, afwijkende van het onze, echter in alle opzigten als doelmatig te beschouwen, en dat daarenboven mindere kosten veroorzaakt. In dit wets-ontwerp komen alzoo bepalingen voor, die verhinderen kunnen, om later het stelsel van verdediging te verbeteren, en dit op eene goedkooper wijze in te rigten. Reeds dat bezwaar is bij mij overwegend. Maar wanneer ik mijne eigene ondervinding raadpleeg, dan staat het vast, dat de Grondwet hier bepaalt, wat later de wetgever eerst behoeft te bepalen, en dat wij alzoo hier

meer vaststellen dan noodig is. Zoodra het nu waar is, dat elke bepaling, die niet in de Grondwet behoort, aldaar opgenomen, nadeelig werken moet, dan volgt daaruit, dat juist om die omstandigheid het wets-ontwerp geene aanneming verdient. Onze tijd is rijk aan het nemen van proeven en het ontwerpen van grondwetten. In verschillende landen is de oude baan ganschelijk verlaten, en zijn geheel nieuwe grondwettige instellingen gemaakt. Ik heb de nieuwe grondwetten geraadpleegd, en nergens de bepalingen omtrent het defensie wezen zóó uitvoerig en omstandig gevonden als hier in dit wets ontwerp. De geachte spreker uit Overijssel heeft reeds gewezen op art. 11 van het Fransche charter van 1813. De Franschen zijn een oorlogzuchtig volk, dat zeker van de wet gehaald heeft, wat deze voor het oorlogsbedrijf konde leveren, en toch staat in dat charter slechts de enkele zinsnede: «Le recrutement est déterminé par la loi.» In het tegenwoordig ontwerp van Fransche staatsregeling vind ik in art. 108 eene dergelijke bepaling. Art. 118 van de Belgische constitutie bevat daaromtrent geene verdere voorschriften. In het ontwerp van constitutie voor Oostenrijk is dat onderwerp insgelijks aan de wet overgelaten. Meerdere voorbeelden heb ik hier in menigte. Waarom zullen wij nu een anderen weg inslaan dan onze naburen en andere mogendheden? Hebben wij ons dan bij het bewandelen van dien ouden weg zoo wel bevonden! Zijn er dan geene klagten over het tot hiertoe gevolgde stelsel aangeheven? Ging doelmatigheid met onkostbaarheid zoodanig te zamen, dat aan geene verbetering viel te denken, dat die verbetering grondwettig moet zijn verboden? Ik zeg meer, hoofdstuk VIII der bestaande Grondwet is gebrekkig, en het is afgekeurd door den ontwerper zelven der Grondwet. In 1831 heeft graaf VAN HOGENDORP eene kritiek der Grondwet uitgegeven, nadat die vijftien jaren in werking was geweest, en de ondervinding de gebreken er van had doen inzien. En wat zeide hij? Dat hoofdstuk VIII te uitvoerig was, en dat vele der daarin voorkomende bepalingen aan den gewonen wetgever hadden moeten overgelaten worden. Ik wil de in het hoofdstuk gestelde voorschriften niet beoordeelen noch veroordeelen; maar ik ben overtuigd, dat zij veelal liggen buiten de grenzen eener grondwet, en dat zij even goed en beter aan den gewonen wetgever hadden kunnen zijn overgelaten. Wat de militie ter zee betreft, zoo moet ik verklaren, dat de heden morgen aangebragte wijzigingen mij niet aangenaam zijn. De eerste redactie had ik met genoegen gezien, en daarmede zou ik mij volkomen hebben kunnen vereenigen. De Grondwet, die, geleid door herinnering van het verledene en met het oog op de behoeften des oogenbliks en op de verwachtingen der toekomst, de zeemagt steeds noemt vóór de landmagt, mag niet bij zoo menige bepaling aan het belang des legers denken, om het belang der vloot geheel naar den achtergrond te verschuiven. Ik eindig met te kennen te geven, dat ik mijne goedkeurende stem aan dit wets-ontwerp zal weigeren om de eerste door mij opgegeven redenen, en alzoo omdat ik mij met het hier voorgedragen stelsel niet vereenigen kan.»

XXIV. De heer DE JONG VAN BEEK EN DONK: «Zoo als ik reeds bij de voorloopige beraadslagingen had te kennen gegeven, bestond bij mij het voornemen, om tegen dit wets-ontwerp te stemmen. De veranderingen, heden morgen in dat ontwerp gebragt, hebben mij echter bevredigd. Nu de zee militie is facultatief gelaten, is mijn bezwaar opgeheven. Ik zou dan ook het stilzwijgen hebben bewaard, had ik niet in de adviezen van eenige sprekers de meening zien doorstralen, dat zij, die tegen eene gedwongene zee-militie gestemd zijn, zich meer laten leiden door provinciale inzigten dan door het algemeen belang; dat men daarin wil zien eene mindere belangstelling voor de zeedienst.

Ik voor mij moet mij ten stelligste tegen zoodanige uitlegging van mijn gevoelen verklaren. Men zou waarlijk geen Nederlandsch hart moeten ronddragen, als men geen belang in onze marine zou stellen; als men niet dankbaar aan de diensten zou gedenken, welke die zeedienst aan het land heeft bewezen en nog bewijst. Aan haar zijn wij de schoonste bladzijden van onze geschiedenis verschuldigd. Het is de pligt van den Staat, het is de pligt van den wetgever, die zeedienst op alle mogelijke wijzen te bevorderen.

Maar moet ik daarom eene gedwongene zee-militie goedstemmen? Zoolang ik van de noodzakelijkheid niet overtuigd ben, kan ik er niet toe overgaan, deze nieuwe zware verpligting op onze landskinderen te leggen. Bestond er dan in de tijden der Trompen, der de Ruiters eene gedwongene zee-militie? En hoorden wij gisteren avond nog niet van den minister van Marine, dat ook thans onze schepen niet zijn ontvolkt? Ik herhaal dus, dat ik de noodzakelijkheid niet inzag van eene imperative bepaling; thans, nu de zaak voor de wetgeving is gebleven facultatief en van nader onderzoek, kan en zal ik voor het ontwerp stemmen.»

XXV. De heer VAN SASSE VAN YSSELT: «Bij de algemeene beraadslagingen over deze wets-ontwerpen, heb ik gezegd mijne stem aan het VIIIste hoofdstuk te zullen onthouden, en wel uit hoofde van de daarin voorkomende bepaling, betrekkelijk de verpligte zeedienst. Na de verandering, die heden dienaangaande in dit wets-ontwerp is gebragt, is mijn bezwaar opgeheven, en zal ik mijne goedkeurende stem aan dit hoofdstuk geven. Het strekt mij tot een groot genoegen dit te kunnen doen, en daardoor in de gelegenheid gesteld te zijn, om alle hier aanhangige voordragten der grondwets-herziening te helpen goedkeuren.»

XXVI. De heer ROMME verklaart, dat, na de door de Regering in het wets-ontwerp aangebragte verandering, ook voor hem het groote bezwaar is opgeheven, dat hem verhinderde aan dat ontwerp zijne stem te geven; dat het nooit zijne bedoeling is geweest de zeedienst tegen te werken, maar alleen de *gedwongene* zeedienst te weren; en dat, zijns inziens, wanneer die dienst zoo smakelijk of zoo weinig drukkend zal worden gemaakt, als

zij door Zijne Exellentie den minister van Marine is afgeschilderd, men in Nederland ook wel het noodige aantal vrijwilligers zal kunnen vinden.

Tegen de landdienst heeft de spreker zoozeer geen bezwaar; hij wil alleen deze opmerking maken, dat, indien men alle regelen en bepalingen dienaangaande uit de Grondwet wil verbannen, men daarin te ver zou kunnen gàan, en eenen staat van onzekerheid doen geboren worden, die noodlottig voor 's lands verdediging zoude kunnen wezen; aan plannen outbreekt het niet, maar de zoodanige, die de algemeene goedkeuring wegdragen, zijn tot dusverre niet in het licht verschenen. Bezuinigingen zullen er wel altijd te maken zijn, maar deze hangen van de uitvoering af; de tijd zal die wel noodzakelijk maken. Men heeft overigens gezegd, dat zoowel als er lieden waren, die een afschrik hebben voor de zeedienst, er eveneens waren, die een afschrik hebben om te paard te dienen; spreker ontkent dit niet, maar de zoodanige kunnen bij de landdienst tot andere einden worden bestemd; maar bij de zeedienst is het geheel anders gelegen; eenmaal op het schip, zoo heeft men zijne bepaalde bestemming en moet men als matroos zijne dienst verrigten; wordt men aldaar gekommandeerd om het toppunt van den mast te bereiken, alsdan valt er niet te redeneren; en men moet naar boven of het groote argument zit er op: er is dáár geen pardon. Bij de regeling van de zeedienst door de wet, hoopt spreker, dat art. 1 zal inhouden: *Niemand kan tegen zijnen wil voor de zeedienst worden bestemd.*

Spreker wil te eerder de dienst te lande verzekeren, omdat er gevonden worden, die als het ware alle beschikbare manschappen maar naar zee zouden willen zenden, en de verdediging der landelijke grenzen bijna aan haar lot of althans aan derzelver bewoners zouden willen overlaten; «dit kan niet, Edel Mogende Heeren; ook voor dezen moet behoorlijk worden gezorgd.»

XXVII. De heer VAN DAM VAN ISSELT: «Ik wil met een enkel woord antwoorden op de aanmerkingen van mijnen geachten ambtgenoot uit Gelderland, die mijne denkbeelden omtrent het opnemen in de Grondwet eener enkele algemeene bepaling betrekkelijk de verpligting tot het dragen van wapenen bestreden heeft. Hij meende. dat, tot voorkoming van alle misbruiken, in de Grondwet de bepaling behoort opgenomen te worden van den leeftijd, waarop men dienstpligtig wordt, en van den tijd, hoe lang die verpligting tot de dienst duren moet. Ik geloof, dat in mijn systema niets zou beletten, die voorschriften in de Grondwet op te nemen. Zoo het gevoelen van mijn ambtgenoot door vele leden gedeeld mogt worden, dan vermeen ik, dat zoodanige bepaling eene goede organisatie van ons defensie-wezen niet juist in den weg zou staan. »

XXVIII. Den heer NEDERBURGH: «Aan den spreker uit Gelderland, die mij de eer aandeed van tot mij het woord te rigten, en daarbij op eenigzins twijfelmoedigen toon de menigvuldige aanra-

king aanroerde, in welke ik zeide gedurende vele jaren met de middelbare en mindere standen der maatschappij te hebben gestaan, antwoord ik, dat ik gedurende vijf en twintig jaren met der woon op het platteland ben gevestigd geweest; — dat ik gedurende negentien van die jaren het ambt van kantonregter aldaar heb bekleed, gedurende één jaar de functiën van militie-commissaris en gedurende vier jaren die van voorzitter van den militie-raad in de residentie en over de daaraan toegevoegde militie-kantons heb vervuld, en ik op die gronden vermeend heb, zonder van aanmatiging te mogen worden verdacht, te kunnen zeggen, dat ik, ook speciaal in militie-zaken, in zeer menigvuldige aanraking met de bedoelde standen ben geweest.

Diezelfde spreker trok te veld tegen eene uitdrukking, die hij meende door mij te zijn gebezigd, dat er bij de Natie onwil zou bestaan, om zich aan de bepalingen der bestaande wetten op de nationale militie te onderwerpen. Ik heb van zoodanig iets geen woord gerept, maar integendeel gezegd, dat het volk aan die wetsbepalingen gewend is, daar bij voegende, dat hetzelve voor die instelling nog geene vooringenomenheid heeft, dat zij niet is populair. Tusschen deze zegswijze en die, door den spreker uit Gelderland mij in den mond gelegd, ligt eene groote klove.

Ik heb echter meer bepaald het woord gevraagd, om eene opmerking te rigten aan eenen spreker uit Zuid-Holland. Ik zal, als op mij niet toepasselijk, de aanmerkingen voorbijgaan, door dien spreker in het midden gebragt tegen eenige zijner medeleden, die onze zeedienst als voor vele ingezetenen afgrijsselijk zouden hebben afgemaald. Ik zal mij bepalen bij de aanlokkende schildering, welke die spreker van de aanstaande verpligte zeedienst heeft voorgehangen. Daaraan zouden, volgens Zijn Edel Mogende, zooveel genoegen en zoo groot voordeel worden verbonden, dat de lotelingen zich om strijd zullen aanbieden, om daarin te worden opgenomen. Indien deze assertie juist is, dan heeft de spreker een bewijs geleverd voor mijn betoog, dat het voorschrift der verpligte zeedienst geheel onnoodig is. Waartoe toch als verpligting afdwingen hetgeen vrijwillig zal worden aangeboden, ja waarnaar men begeerig zijn zal?»

XXIX. De heer MUTSAERS zegt zich te verheugen over de wijzigingen, die heden morgen in dit wets-ontwerp zijn aangebragt. Tot zijn leedwezen zou hij, indien in de voordragt geene veranderingen waren gemaakt, tegen dit hoofdstuk hebben moeten stemmen. Zijn bezwaar zou echter niet bestaan hebben in het gebiedend voorschrift eener verpligte zeedienst, maar omdat hij meende, dat de oorspronkelijke bepaling, in art. 2 vervat, juist een beletsel zoude geweest zijn tegen de daarstelling eener goede zee-militie. In dat artikel toch werd aanvankelijk gezegd, dat het dragen der wapenen tot handhaving der onafhankelijkheid van den Staat en tot beveiliging van zijn grondgebied, *soowel te land als ter zee*, een der

eerste pligten van *alle* ingezetenen blijft. In die bepaling lag zijns inziens het verbod, dat de wetgever bepaalde categoriën van ingezetenen voor de zeedienst zou aanwijzen, hetgeen hij voor de zeedienst zelve schadelijk achtte. Dit bezwaar is thans opgeheven, en de spreker zal alzoo zijne stem aan het wets-ontwerp kunnen geven.

XXX. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN OORLOG neemt het woord en zegt hoofdzakelijk:

«Edel Mogende Heeren!

De wijzigingen, welke omtrent het in behandeling zijnde hoofdstuk der Grondwet laatstelijk in de verslagen ter sprake werden gebragt, zijn van een allergewigtigsten aard. Zij bedoelen niets minder, dan om op eenmaal eene instelling, welke zeer gunstige resultaten heeft opgeleverd, uit dit hoofdstuk te doen verdwijnen. De militie toch zou daarin niet verder worden opgenomen, en om zoo te spreken door eene volkswapening vervangen worden.

De Regering heeft daaraan haren bijval niet kunnen geven, en zij vleit zich, dat ook U Edel Mogenden van dit gevoelen zullen terugkomen.

Zij vleit zich daarmede, omdat de veranderingen, welke in dit hoofdstuk, naar aanleiding van het daaromtrent gehouden gemeenschappelijk overleg, opvolgend zijn gebragt, volstrekt niet zullen beletten het tot stand brengen, later, van eene gewijzigde wet op de militie, eene verbeterde wet op de schutterijen, en het zoo gewenscht verband tusschen deze beide deelen van onze nationale weerbare magt, en zulks in overeenstemming tevens met de behoefte aan eene verdere vermindering der uitgaven voor de dienst Oorlog.

Immers, de vrees voor het niet-bereiken van zoodanige doeleinden was eene der voornaamste zwarigheden, welke zich tegen dit hoofdstuk opdeden.

Hiervoor behoeft intusschen nu niet langer eenige zorg bij U Edel Mogenden te bestaan.

Bij die overtuiging, welke uit de kennisneming der onderscheiden artikelen als van zelve geboren wordt, voeg ik de verzekering, dat, naar mijne gedachten, geene instelling meer vatbaar is, om naar omstandigheden, en dus ook naar mate van de geldelijke middelen, te worden *ingekort* of *uitgebreid* dan de *militie*. Zij kan te dien aanzien met regt eene goedkoope instelling genoemd worden.

Zij is in *vredestijd* niet drukkend voor de Natie. Zij levert in *oorlogstijd* stellige resultaten op.

Tot staving van het eerste beweren, meen ik te moeten opmerken, dat in de laatste jaren de miliciens, *in den regel*, *gedurende hunnen geheelen vijfjarigen diensttijd*, niet langer dan 4 of 5

maanden, *alles te zamen*, bij hunne korpsen onder de wapenen zijn geweest, te weten drie maanden voor hunne instructie, en later nog *een* of hoogstens twee malen, gedurende ééne maand, tot bijwoning der najaars-oefeningen.

Minder bezwarend toch kan de verpligting van eenen vijfjarigen diensttijd wel niet worden toegepast!

En, wat het tweede beweren betreft, zal het genoeg zijn te zeggen, dat, toen in Maart jl. de buitengewone omstandigheden van het oogenblik eene onverwijlde voorziening vorderden, het leger *in tien dagen tijds* door de twee ligtingen van 1845 en 1846 met 15,000 man versterkt werd. Deze vonden dadelijk hunne plaats, hunne indeeling, hunne verzorging bij de korpsen. Zij bevonden zich daardoor tot alle dienst geschikt; de dienst was er werkelijk door verzekerd, en de Regering in staat, om, door eene tijdige magts-ontwikkeling, de rust en orde in een zeer belangrijk gewest te handhaven.

Zonder de militie, zonder militie door loting, is geen *leger* in Nederland daar te stellen, voor de defensie van het land geschikt; een *leger*, zamengesteld zoo als het zijn moet, sterk, niet alleen door het *getal*, maar door *krijgstucht* en geoefendheid Die *krijgstucht*, die alles te zamen bindt, kan nimmer op die wijze door eene volkswapening worden verkregen.

Zij is daarbij, in dien zin, niet denkbaar, zoo als zij wezen moet.

Men verwacht *alles* van eene zoogenaamde kern; ik verklaar: men verwacht daarvan *te veel*. Wat zal die kern in een gegeven oogenblik van eene massa maken, welke nimmer voor militaire krijgstucht of militaire ondergeschiktheid werd opgeleid?

Men stelle, in het geval, dat Nederland eens ernstig wierd aangevallen, eene *volkswapening* tegen een *geoefend leger* over, en men zou zich te laat beklagen het oor geleend te hebben aan de proef eener schoonschijnende theorie!

Geene bruikbare schutterij is er denkbaar bij het gemis der instelling eener goede militie. Deze laatste is de beste overgang en aansluiting tot de schutterij. Zij is daarvan de kweekschool!

Nimmer zal men de ingezetenen, ten ware met verlies van tijd en vele uitgaven, voor eene volkswapening zoo geoefend krijgen als nu door de militie, die zamenkomst op een leeftijd, welke voor indrukken van krijgstucht, voor het zich spoedig eigen maken van den wapenhandel geschikt is.

Van het oogenblik, dat de militie afgeschaft wordt, houdt alle verband en zekerheid voor eene goede defensie van het Rijk op. Er zullen dan geene goede waarborgen meer voor de veiligheid *naar binnen* en *naar buiten* bestaan.

En wat zal men daarvoor in de plaats stellen? Een onzeker gebouw, op lossen grond, althans op onzekere grondslagen gesticht, waarvan men de goede uitkomst niet, *à priori*, kan bepalen; welke weinig kansen *voor*,

welke vele kansen *tegen* zich heeft; vooral deze, dat men niet weet, welke lasten en bezwaren daaruit voor de ingezetenen kunnen voortvloeijen. Ook de uitgaven zijn niet vooraf te berekenen; en men zal zich aan eene dergelijke proef wagen, op het oogenblik, dat men zooveel waarborgen, zooveel zekerheid verlangt, wegens eene mogelijke, niet alleen, maar noodzakelijke bezuiniging, waarvoor in het ontwerp der Regering de noodige ruimte aanwezig is, terwijl daarin tevens de noodige waarborgen voor de belangen der ingezetenen gevonden worden.

De Regering, Edel Mogende Heeren, die, met haar ontwerp, hetwelk de proef der ondervinding voor zich heeft, tevens het vooruitzigt opent op nog mogelijke besparingen in de uitgaven van Oorlog, kan die in het andere geval, bij het afwijzen van haar voorstel, *niet* geven. Zij moet zelfs voor de gevolgen hieromtrent waarschuwen, uit overtuiging, in het belang der ingezetenen, van de dienst en van de schatkist.

Maar voorzeker, U Edel Mogenden zullen de verantwoordelijkheid niet op u willen nemen, om, op een tijdstip, dat geheel Europa kan gezegd worden in onrust en beweging te zijn, dat overal, door nieuwe begrippen in het staatkundige, ook nieuwe ongedachte toestanden kunnen geboren worden, 's rijks defensie, de maatschappelijke orde, de rust en veiligheid, door het afschaffen der militie, aan een wezenlijk gevaar bloot te stellen.

Ik voor mij betuig, als burger van den Staat, als militair en als verantwoordelijk minister, dat ik den dag, waarop dat zou gebeuren, voor het Vaderland *noodlottig* zou noemen.

Mij resumerende, meen ik te mogen beweren:

1°. dat het aanhangig wets-ontwerp niets bevat, hetwelk het daarstellen van eene gewijzigde wet op de militie of het verbeteren van die der schutterijen zoude beletten;

2°. dat evenmin in hetzelve *iets* voorkomt, hetwelk strijden zou met den wensch tot het daarstellen van alle mogelijke bezuinigingen; — maar dat integendeel daardoor de zoo doelmatige, op de ondervinding gegronde, inrigting der nationale militie gewaarborgd wordt, terwijl de bijzondere bepalingen, in dit wets-ontwerp voorkomende, niet alleen het daarstellen later eener goede wet op dit onderwerp verzekeren, maar ook de ingezetenen tegen willekeurige inlijving waarborgen. Ook de loting belet in niets de bij de wet te bepalen sterkte.

Ik vermeen alzoo dit wets-ontwerp, *in het welbegrepen belang der verdediging van den Staat*, aan de gunstige overweging van U Edel Mogenden te kunnen aanbevelen. »

XXXI. De heer STORM VAN 's GRAVESANDE vraagt voor weinige oogenblikken het woord, en wel daarom, omdat hij het door den minister heeft hooren voorstellen, alsof zij, die de redactie van dit wets-ontwerp wilden vereenvoudigd hebben, de militie wenschten afgeschaft te zien. Dit is werkelijk niet het geval en de spreker verklaart voor zich in het

bijzonder, nogmaals, dat hij zeer vreesachtig zou zijn, om tot eene burgerwapening over te gaan. Reeds gisteren avond heeft hij dienaangaande zijne denkbeelden uiteengezet, en bij hem bestaat nog de overtuiging, dat die oefening in den wapenhandel te huis tot geene resultaten leiden, en dat het alleen soldaatje spelen wezen zal. Op zoodanige wijze kan, zijns inziens, een leger niet geoefend worden; de manschappen moeten eenigen tijd bepaald onder de wapenen staan en blijven, en zoo doende alleen kan eene voldoende krijgsmagt geformeerd worden. Hij zal omtrent dit punt niet in nadere ontwikkeling treden en gelooft zich, voor het oogenblik, bij dit weinige te kunnen bepalen.

XXXII. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN neemt het woord en zegt hoofdzakelijk:

« EDEL MOGENDE HEEREN!

Wij zijn genaderd tot het VIIIste hoofdstuk van ons staatsverdrag. Wij wenschen ieder deel van hetzelve te verbeteren, op hechtere grondslagen te doen rusten, en voor de toekomst heilzaam te doen werken. Tot nu toe hebben wij gesproken van regten en vrijheden, aan ingestelde magten en aan de ingezetenen te verzekeren; op dit oogenblik hebben wij van op te leggen pligten te gewagen. Een staatsverdrag is eene overeenkomst. Daarbij worden regten gegeven; maar om die te kunnen genieten, behooren aan de andere zijde pligten te worden vervuld. Die regten zijn heilig; de pligten zijn het niet minder. Deze laatste leveren zekerheid op voor de eerste; beide moeten zoo juist mogelijk worden omschreven en vastgesteld. Ziedaar het gewigt en den aard van dit wets-ontwerp.

Het betreft een last, die op de Natie wordt gelegd, en dien zij in haar eigen belang behoort te dragen. De Natie wenscht eenen Staat, en in dien Staat genot van vrijheid en regt; zij moet die zelve helpen bewaren. Ziedaar het oogpunt, waaruit dit wets-ontwerp moet worden overwogen, en waaruit het, naar ik vermeen, nog niet is beschouwd. Wij hebben redeneringen gehoord, waarbij het voorgestelde in het afgetrokkene werd beschouwd, en onderzocht, of het overeenkwam met de gezindheden en den bijzonderen aard van het een of ander deel der Natie. Zoodanige vragen komen te pas, wanneer er sprake is van het toekennen van regten en vrijheden; maar zij kunnen niet in aanmerking komen, waar het de oplegging van pligten en lasten geldt. Het is hier niet de vraag, of er bij de Natie gezindheid bestaat, om het Vaderland te verdedigen, te land of ter zee, maar of het Vaderland aan die verdediging behoefte heeft; en wanneer op die vraag geen ontkennend antwoord kan worden gegeven, dan rust op de ingezetenen des Rijks de verpligting, om, tot handhaving der onafhankelijkheid van den Staat en tot beveiliging van zijn grondgebied, waar ook gelegen, de wapenen te dragen. Nu mogen er personen gevonden worden in deze of gene provincie, die schromen het vasteland te verlaten, en het

veiliger achten zich niet op zee te wagen, maar ik geloof, dat, wanneer het belang van het Vaderland zulks vordert, ieder vaderlander verpligt is, zoodanige afkeerigheid te overwinnen. Met leedwezen heb ik het opleggen der verpligting tot de zeedienst hooren afkeuren. Met dubbel leedwezen heb ik daartegen stemmen hooren opgaan van hen, die in de eerste koopsteden van ons Vaderland gevestigd zijn. Is dan onze Staat zóó beperkt, dat wij slechts hebben acht te slaan op de kleine plek gronds, die wij in Europa bewonen? Hebben wij ook geene regten en belangen op zee te verdedigen? Hebben wij aan gene zijde van den oceaan geene bezittingen te beschermen, die een deel van het Rijk uitmaken? Hebben wij geene dure verpligtingen jegens onzen handel, die bron-ader van onze welvaart, te vervullen? Zeer zeker. Ja, in dit werelddeel ligt wel het dierbaarste plekje gronds, dat ons toebehoort, maar ook in andere werelddeelen verheugen wij ons in uitgestrekte koloniën. Op dezen vasten wal hebben wij onze onafhankelijkheid en onzen roem te handhaven; maar ook op onderscheidene wereldzeeën moeten onze vlag in eere gehouden en onze handelsvloten beschermd worden. Hier hebben wij onze bezittingen, maar ginds ligt onze schat; en zoo de Nederlander gehouden is den vaderlandschen bodem te verdedigen, diezelfde verpligting roept hem ook naar de Ooster- en Westerstranden. Maar wanneer de Regering in het belang van den Staat deze verpligtingen van den Nederlander in de Grondwet vaststelt, en daarin juist wil hebben omschreven, dan verlangt zij ook te gelijkertijd de noodige waarborgen te geven, dat nu en in het vervolg van het inroepen der vervulling van die verpligtingen geen misbruik kan worden gemaakt. Verlangde de Natie vrijheden, zoo hebben wij dezelve gaarne gegeven, maar ook gezorgd, dat de maatschappij bij de uitoefening dier vrijheden geen schade zou kunnen lijden. Hebben wij daarentegen pligten aan de Natie opgelegd, dan hebben wij tevens daarnevens bepaald, dat die verpligtingen door de wet zullen worden geregeld en aan dien wetgever voorschriften in het belang der Natie gegeven, welke hij moet opvolgen, ten einde daardoor de meest mogelijke waarborgen worden geleverd, dat geene Regering daarvan ooit zal kunnen afwijken.

Vergunt mij na deze algemeene aanmerking het hoofdstuk kortelijk te doorloopen, en u te doen zien, hoe de opgenoemde verpligtingen ten behoeve van den Staat met de opgenoemde waarborgen ten behoeve der ingezetenen in overeenstemming zijn gebragt.

Wij hebben vooropgesteld de bepaling, voorkomende in art. 2: « Het dragen der wapenen, tot handhaving der onafhankelijkheid van den Staat en tot beveiliging van zijn grondgebied, blijft een der eerste pligten van alle ingezetenen. » Wij hebben die verpligting niet afgeleid noch uit de voorschriften van de pacificatie van Gent, noch uit die van de Unie van Utrecht, gelijk in art. 201 der bestaande Grondwet is gedaan, omdat de grond voor die verpligting zóóverre niet behoeft te worden gezocht, maar gelegen is in de betrekking van den inboorling tot zijn geboorte-grond; van den burger tot zijn vaderland.

Zoo wij geschiedkundige feiten of verdragen hadden willen aanhalen, wij zouden mede zoo hoog niet zijn opgeklommen, maar aan 1813 en 1830 en 1831 onze stoffen hebben ontleend. Wij vonden daarvoor evenwel noch reden noch noodzakelijkheid.

Dit hoofdbeginsel staat dus hier op den voorgrond, onvoorwaardelijk en onbepaald.

Hierop volgt de bepaling van art. 202 der tegenwoordige Grondwet, luidende: « De Koning zorgt, dat er ten allen tijde eene toereikende zee- en landmagt onderhouden worde, aangeworven met vrijwilligers, hetzij inboorlingen of vreemdelingen, om te dienen in of buiten Europa, naar de omstandigheden. » Deze bepaling heeft een tweeledig doel: vooreerst, om aan den Koning de verpligting op te leggen, om te zorgen, dat de middelen, om den Staat te verdedigen, steeds voorhanden en bruikbaar zijn; en, in de tweede plaats, om de ingezetenen zoo lang en zooveel mogelijk te verschoonen van het vervullen der verpligting, volgens het 1ste artikel van dit hoofdstuk der Grondwet op hen rustende.

Art. 3 van het ontwerp van wet waakt evenwel, dat deze zorg des Konings niet leide tot het vernieuwen van vroegere, sedert lang afgekeurde, maatregelen, en bepaalt daartoe: « Vreemde troepen worden niet dan met gemeen overleg des Konings en der Staten-Generaal in dienst genomen. » — Daarop volgt art. 4: « Er is steeds eene nationale militie, zooveel mogelijk zamen te stellen uit vrijwilligers, om te dienen op de wijze, in de wet bepaald. » Hier wordt de wijze aangegeven, op welke de Natie aan hare voormelde verpligting zal hebben te voldoen. Die militie zal vooreerst uit vrijwilligers bestaan, en, volgens art. 5, « bij gebrek aan genoegzame vrijwilligers, wordt de militie voltallig gemaakt door loting uit de ingezetenen, die op den eersten Januarij van elk jaar hun twintigste jaar zijn ingetreden. »

Deze beide laatste en de volgende artikelen van dit ontwerp zijn bestreden met het verlangen, dat dit geheele hoofdstuk der Grondwet tot de drie voorgaande artikelen mogt worden ingekort, en al het overige overgelaten aan den gewonen wetgever.

De Regering heeft om vele redenen aan dat verlangen niet kunnen toegeven. Zij zag daardoor de woorden *militie en schutterij* uit de Grondwet verdwijnen; aan den grondwetgever te veel ontnemen, aan den gewonen wetgever te veel opdragen; den Koning versteken van de beste en gereedste middelen, om ten allen tijde en naar behooren de verpligting te vervullen, hem bij de Grondwet opgelegd; maar, en dit was wel het voornaamste, aan de Natie vele waarborgen ontnemen, die haar nu door dit wets-ontwerp worden verzekerd.

De voorstanders van deze inkorting van dit hoofdstuk hebben buitendien zekere ontwerpen van burgerwapening in het oog, voor militaire Staten dienstig, voor ons handeldrijvend, zeevarend en landbouwend volk nadeelig. Het stelsel onzer nationale militie is voor dit volk minder drukkend, en daarom oneindig verkieslijker. Uit dien

hoofde ijvert deze Regering voor het behouden van dat stelsel, en het bewaren van hetzelve in de Grondwet.

In de eerste plaats zal dan de militie uit vrijwilligers worden te zamengesteld; en wanneer deze niet in genoegzame getale worden gevonden, zullen uit de ingezetenen bij loting diegenen aangewezen worden, die de militie zullen moeten helpen voltallig maken. Die aanvulling zal bij *loting* geschieden,. ten einde alle willekeur te voorkomen, en allen in de op hen rustende verpligtingen te doen deelen. Allen moeten de wapenen dragen; maar sommigen worden daartoe alleen geroepen. Hoe kan men onzijdiger dan bij loting te werk gaan, om deze laatste aan te wijzen?

Men klaagde, dat het woord *ongehuwd* uit art. 205 der Grondwet in het eerste der nieuwe artikelen, bij art. 5 van dit wets-ontwerp voorgesteld, niet is overgenomen; en bij gevolg ook gehuwden de dienst der nationale militie zullen moeten vervullen. Dit is evenwel een noodzakelijk gevolg der nieuwe bepaling, dat de dienstpligt eerst met het 20ste, niet meer met het 19de jaar zal aanbreken. Dit laatste is noodzakelijk gekeurd, omdat de ondervinding leerde, dat alle jongelingen op hun 19de jaar nog niet genoeg naar het ligchaam waren ontwikkeld. Maar door deze verbetering stelde men zich aan het gevaar bloot, dat ter ontduiking van dezen dienstpligt vele onberaden huwelijken zouden worden gesloten. Om dat moeijelijker te maken schreef men wel aan het slot van dit artikel: *De inschrijving geschiedt een jaar te voren*, maar dit was onvoldoende. Daarom was men wel verpligt, ook hen, die zoo vroegtijdig gelieven te huwen, dienstpligtig te houden, dat is het huwelijk niet toe te laten als middel, om zich van het vervullen van dezen burgerpligt te ontslaan. Niemand kan zich daarover beklagen. De wet spreekt duidelijk: en die vóór zijn 20ste jaar een huwelijk aangaat, weet vooruit, dat hij geroepen kan worden, om vrouw en kroost te verlaten, ten einde de wapenen voor het Vaderland te dragen.

In de artikelen, aan dit 5de van het ontwerp van wet voorafgegaan, is gehandeld over meergenoemde verpligting. In artt. 5 tot 7, wordt gehandeld over de militie te land.

In datzelfde art. 5 wordt gezegd, dat «zij, die aldus in de militie te land worden ingelijfd, in vredes-tijd, na eene vijfjarige dienst, ontslagen worden.» Ziedaar een anderen waarborg, medebrengende, dat de Regering de miliciens niet willekeurig langen tijd in dienst kan houden. Het nut dezer bepaling bleek in Maart, April en Mei jl. Toen zou de minister van Oorlog de geoefendste miliciens gaarne in dienst hebben gehouden, maar de Grondwet verbood hem dit te doen, vermits hun 5jarige diensttijd was volbragt. In hetzelfde artikel lezen wij verder: «Is de Staat in oorlog, of in andere buitengewone omstandigheden, zoo kan eene wet, jaarlijks te vernieuwen, hen tot langere dienst verpligten.» Ziedaar aan de andere zijde een waarborg ten behoeve des Rijks. Is het Vaderland in nood,

dan mag eene ruimere vervulling van die verpligting van de ingezetenen worden gevorderd; en zoo ziet men hier de belangen der ingezetenen in verband gebragt met die van den Staat. In hetzelfde artikel lezen wij verder, dat: «de militie te land, in gewone tijden, jaarlijks eenmaal te zamen komt, om, gedurende niet langer dan zes weken, in den wapenhandel te worden geoefend.» Ziedaar een nieuwen waarborg. De militie moet in den wapenhandel geoefend worden; maar zij zal slechts eenmaal in het jaar, en niet langer dan zes weken, zamenkomen. Van de burgers zal alzoo in gewone tijden niets meer kunnen verlangd worden. «De Koning,» zegt het artikel verder: «zal echter kunnen beslissen, of die zamenkomst, geheel of gedeeltelijk, zal kunnen achterwege gelaten worden.» Hier treft men, naast een middel tot verligting van dienstpligt, ook een middel tot bezuiniging aan, want het te zamen brengen der militie berokkent aanzienlijke uitgaven. Zijn de tijden zoo rustig, dat deze uitgaven kunnen worden bespaard, en de ingezetenen van deze wapen-oefening verschoond, dan kan de Koning beide bevelen. Het te zamen komen blijft regel, het achterwege laten uitzondering. Deze bevoegdheid ontbrak in de tegenwoordige Grondwet. «De Koning kan een deel der militie, door de wet te bepalen, doen zamenblijven.» De beslissing dienaangaande wordt aan de Regering niet overgelaten, maar aan die van den wetgever opgedragen. — «De ligting van het loopende jaar, lezen wij verder, kan, tot eerste oefening, hoogtens twaalf maanden onder de wapens gehouden worden.» minder tot voorbereiding, dan wel in het belang van den Staat. — Nu volgt artikel 6, luidende: «Ingeval van oorlog, of andere buitengewone omstandigheden, kan de Koning de militie te land, hetzij geheel, hetzij ten deele, buitengewoon bijeenroepen.» Ziedaar weder de belangen van het Vaderland in moeijelijke oogenblikken verzekerd; maar het te zamen blijven zal alleen door de wet kunnen worden bepaald; want er volgt onmiddellijk in dit artikel: «tenzelfden tijde roept de Koning de Staten-Generaal bijeen, opdat eene wet het zamenblijven der militie, zooveel noodig, bepale.» — Eindelijk lezen wij in art. 7: «De lotelingen bij de militie te land mogen niet, dan met hunne toestemming, naar de overzeesche koloniën en bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen worden gezonden.» Alweder een aan de Natie gegeven waarborg. En ziedaar nu de onderscheidene bepalingen, die op de militie te land betrekking hebben, afgehandeld. — In het 9de artikel vindt men de voorschriften voor de militie ter zee. Dat artikel is thans gewijzigd. De Regering gaf aan de vorige redactie, en de daarmede in verband staande bepalingen, verre de voorkeur; maar deze hebben bij velen van U Edel Mogenden tegenstand gevonden. Wij zijn dus genoopt geworden, de voorgeslagen verandering te maken. Wij hebben dit te eerder kunnen doen, omdat de eerste bepaling van dit hoofdstuk algemeen blijft, en de verpligting, dáár vermeld, zich niet bepaalt tot de krijgsdienst te land, maar ook zich uitstrekt tot het handhaven der onafhankelijkheid van den Staat, wanneer

dat op zee wordt gevorderd, en tot het beveiligen van het grondgebied van den Staat in andere werelddeelen. Voor de militie te land zijn onderscheidene bepalingen gemaakt en waarborgen geleverd, en voor de militie ter zee worden de bepalingen der wet ingeroepen, die onderscheidene voorregten zullen moeten verzekeren. Onder deze is nu vastgesteld een kortere diensttijd, maar daartegen overgesteld, dat deze miliciens zonder hunne toestemming naar de koloniën zullen kunnen worden gezonden. Daartoe wordt in art. 9 gezegd, dat art. 7 op deze zeedienst niet van toepassing is. Men heeft opgemerkt, dat die bijvoeging zou hebben kunnen worden gemist, omdat in art. 7 van militie te land, en hier van militie ter zee wordt gesproken, waarom in een gezonden zin geene toepassing zou kunnen plaats hebben. De gegrondheid dier aanmerking kan niet geheel ontkend worden; maar men heeft die bijvoeging als niet geheel overtollig gerekend, ten einde daardoor te verhinderen, dat van het in art. 7 voorkomende beginsel in de wet voor de zee-militie toepassing worde gemaakt. De vermelding moge misschien overtollig zijn, schadelijk is zij zeker niet.

Alzoo hebben wij, bij het vaststellen der onderscheidene bepalingen, zoo voor de dienst te land als ter zee, het hoofdbeginsel van dit hoofdstuk in toepassing gebragt. De Nederlander is verpligt den Staat te verdedigen en zijn grondgebied te beschermen; maar aan den wetgever is de zorg opgedragen, om voor te schrijven, in welke omstandigheden en in welke mate die verpligting zal worden vervuld. En op die wijze zijn de belangen van den Staat in een naauw verband met die der ingezetenen gebragt.

In het 10de artikel wordt van inkwartieringen gesproken, en gezegd, dat «die inkwartieringen en het onderhoud van het krijgsvolk, de transporten en leverantiën, van welken aard ook, voor 's Konings legers of vestingen gevorderd, niet dan tegen schadeloosstelling, op den voet, in de reglementen bepaald, ten laste van één of meer inwoners of gemeenten kunnen worden gebragt.» Van de ingezetenen kan alzoo gevorderd worden, dat zij het krijgsvolk onderhouden en huisvesten; maar daarvoor wordt hun aanspraak op schadeloosstelling toegekend. De Regering heeft, volgens dat artikel, de bevoegdheid, om dit alles te verlangen, maar naast die bevoegdheid staat verpligting tot schadevergoeding. Doch in tijden van oorlog moeten deze beginselen uitzonderingen lijden, en deze zullen worden geregeld door de wet.

Art. 11 roept de schutterijen in wezen, en wijst derzelver bestemming aan, en het laatste of 12de artikel verlangt, dat de sterkte en inrigting der militie en der schutterijen zullen worden geregeld door de wet. Men merke wel op, èn *sterkte* èn *inrigting* worden geheel overgelaten aan de bepaling van den gewonen wetgever.

Ziedaar dus de onbeperktste gelegenheid en bevoegdheid aan dien wetgever geopend, èn om de inrigting van militie en schutterijen zoo

volmaakt mogelijk te maken, èn om daarbij de gestrengste zuinigheid te betrachten.

Ik meen, Edel Mogende Heeren, het wets-ontwerp te hebben toegelicht, en tevens de voornaamste bedenkingen te hebben wederlegd. Ik geloof ook aangetoond te hebben, dat de Regering van een zuiver beginsel is uitgegaan, dat zij daarvan niet is afgeweken, en zoowel de regten van den Staat als die der ingezetenen behoorlijk in het oog gehouden en in regtmatige overeenstemming heeft gebragt.»

Daar niemand meer het woord verlangt, gaat men over tot eene hoofdelijke stemming en wordt daarbij het *achtste* wets-ontwerp (*Van de Defensie*) met 50 tegen 6 stemmen *aangenomen.*

Voor hebben gestemd de heeren: *de Kempenaer, Wichers, Smit, Borski, Uytwerf Sterling, Menso, Kniphorst, de Monchy, Telting, van Leeuwen, Star Busmann, Luyben, Bijleveld, van Rijckevorsel, Egter, Corver Hooft, Anemaet, Lycklama à Nyeholt, de Jong van Beek en Donk, Bots, van Sasse van Ysselt, Storm van 's Gravesande, van Naamen, Mutsaers, Duymaer van Twist, Cost Jordens, Kien, van Harencarspel, van Haersolte, de Man, Gevers van Endegeest, Faber van Riemsdijk, de Weichs de Wenne, Mackay, Enschedé, Nap, Gouvernenr, van Panhuys, van Heloma, Schooneveld, van Heemstra, Timmers Verhoeven, Nedermeijer van Rosenthal, Corneli, Romme, Opperdoes Alewijn, Hiddema Jongsma, Geradts, van Beeck Vollenhoven* en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren: *Verwey Mejan, Nederburgh, Hoffman, van Dam van Isselt, Hooft* en *van Goltstein.*

Beraadslagingen over Ontwerp n°. IX.

Aan de orde zijn de beraadslagingen over het *negende* der wetsontwerpen *tot herziening der Grondwet*, betrekkelijk het hoofdstuk: *Van den Waterstaat.*

I. De heer ANEMAET heeft het eerst het woord en zegt: «Aan het thans in beraadslaging gestelde ontwerp van wet n°. IX zal ik moeijelijk mijne goedkeurende stem kunnen verleenen, tenzij de minister, met de verdediging van hetzelve belast, mij van dwaling zou kunnen overtuigen, of mij zou kunnen geruststellen ten aanzien der bij mij bestaande bezwaren daartegen, die ik de eer zal hebben in het midden te brengen.

Zoo als de Staats-commissie dit hoofdstuk had voorgedragen, zou ik er mij mede vereenigd hebben, en nog meer zoo als ons voorstel van 1844 dit voordroeg; maar nu heeft de Regering in haar derde

artikel eene bijvoeging gedaan, tegen welke ik meen mij te moeten verzetten: immers, dat aan de Provinciale Staten zou worden opgedragen, om, hoezeer dan ook onder goedkeuring des Konings, in de bestaande inrigtingen en reglementen der waterschappen veranderingen te maken, is eene te *gevaarlijke* en te *onredelijke* bepaling, dan dat ik mij daarmede gemakkelijk zou kunnen vereenigen.

Ik verzoek U Edel Mogenden mij in dit gewigtig punt, misschien van minder algemeene bekendheid in de bijzonderheden, eene dubbele aandacht te willen verleenen, omdat, wanneer ik mij duidelijk genoeg zal hebben uitgedrukt, ik mij vleije, dat U Edel Mogenden niet zullen weigeren, mij de behulpzame hand te bieden, om in dit opzigt *redelijker* en *billijker* bepalingen te erlangen.

De Regering zegt in hare memorie van toelichting, *dat zij van oordeel is, dat er naast het algemeene beginsel voor het geheele Rijk in deze nog een bijzonder beginsel voor iedere provincie moet worden vastgesteld of liever vastgehouden*; en zij bouwt die meening op de erkentenis, dat de waterschappen hebben eigenaardige en verschillende *herkomsten*, *gebruiken* en *behoeften*.

Al dadelijk moet ik opmerken, dat, daar elk waterschap op zich zelf staat, men bij die erkentenis aan geene *algemeene* provinciale reglementen voor de waterschappen moest denken; want zij, die de zaak van nabij kennen, weten en zijn overtuigd, dat deze onmogelijk in algemeene werking *kunnen* gebragt worden, en dat juist uit hoofde van die oude herkomsten, van welke de memorie gewag maakt, bij welke *oude*, maar *blijvende*, regten zijn bedongen en verkregen.

Men wil aan de Staten der provinciën opdragen het toezigt op alle wateren, bruggen, wegen en waterschappen, en daartegen bestaat bij mij geen bezwaar; integendeel, ik wil aan den waterstaat het meest volledig toezigt gunnen, en niet alleen het toezigt, maar zelfs de magt, om, wanneer aan zijne voorschriften voor de algemeene veiligheid en zekerheid geen dadelijk gevolg wordt gegeven, er de uitvoering van te verzekeren, door, ten koste van den nalatige of weigerachtige, *dadelijk* aan het werk te stellen: waar gevaar of schade of nadeel dreigen of onheilen zouden kunnen treffen door achteloosheid of verzuim, dáár moet men kracht en magt hebben om die te keeren; maar wat ik niet kan toegeven en het punt van verschil uitmaakt, is, dat men aan de Provinciale Staten nooit de bevoegdheid moet toekennen, om de bestaande inrigtingen en reglementen *eigendunkelijk* te kunnen veranderen.

Ik zeg *eigendunkelijk*, want er is niet eens voorgeschreven, dat op die veranderingen het gevoelen van ingelanden zal worden ingewonnen; en zoo zal het kunnen gebeuren, dat men aan een waterschap eene inrigting en een reglement opdringt, dat door de belanghebbenden niet is gewild en in hetwelk onuitvoerlijke bepalingen voorkomen of waarin voor de regten van derden krenkende voorschriften zijn opgenomen, — óf omdat men de bijzondere localiteit niet kent of onkundig is gebleven van vroeger

gesloten overeenkomsten, zoo als er zoo vele bij de polderbesturen gevonden worden. Ja, niets verhindert, om *onverwacht* en *ongewenscht* geheel *nieuwe reglementen* aan de polderbesturen te huis te zenden, eene magt, die mij te *willekeurig* voorkomt en te *onbeperkt* is, en, om het meer juist te zeggen, die eene magt is, welke er veel naar sweemt, als wilde men binnen de muren van het eigen huis van den ingezeten gezag oefenen en de wet stellen; en wat dergelijke voorschriften baten en hoe verkeerd het oordeel van den wetgever in deze kan zijn, als die vorderingen den toets der proefondervindelijke ervaring niet kunnen doorstaan, hebben bijv. de wetten geleerd, die ring-commissiën instelden, belast met oppertoezigt en inspectiën over alle zee- en rivier-waterkeerende werken, welke men later, als van meerder schade dan van nut, genoodzaakt was op te heffen.

Maar bovendien, waarom zou men thans eene onbeperkte magt aan de gewestelijke Staten geven, die van nieuws en nu voor de polderbesturen eene centralisatie en bureaucratie invoeren, en dat in een oogenblik, in hetwelk men voorstelt, en het noodzakelijk vindt, om die *kostbare* en *kwaaddoende kwelgeesten* zooveel mogelijk uit de plaatselijke besturen te bannen?

Immers, in hetgeen men nu voordraagt, is ook het toezigt begrepen over *geheel huishoudelijke* belangen der polderbesturen, en zullen de Staten de bevoegdheid hebben, om in hunne veranderde inrigting *eene nieuwe samenstelling van bestuur*, *eene nieuwe regeling van bezoldigingen* en wat niet al in te voeren; en kunnen vorderen, dat de door ingelanden bekrachtigde ramingen en goedgekeurde rekeningen aan hun onderzoek en aan hunne approbatie onderworpen worden: en ziedaar juist verordeningen, welke ik betwist dat de wetgeving, in zedelijken en redelijken zin, zou mogen toestaan.

Of mag men ingrijpen op de bijzondere regten van particuliere eigenaren, om de meerdere of mindere regten te regelen van het eigen kapitaal der ingezetenen? Immers neen, tenzij die burger onbekwaam zij om zijne eigen belangen te behartigen en hem de waarneming zijner burgerlijke regten op eene wettige wijze moge zijn ontzegd geworden.

Wat toch is een polderbestuur anders dan eene commissie, door ingelanden gekozen, om de gemeene belangen te behartigen, en dat wel alle, omdat niet *alle* ingelanden een gelijk beheer kunnen voeren?

Ingelanden zijn meerderjarige en eigengeërfde burgers; want voor de minderjarigen occuperen voogden, die derhalve over het goed of kwaad beheer hunner belangen een eigen oordeel vellen, die eenen penningmeester of rentmeester hebben aangesteld, die aan hen als aan zijne meesters rekening en verantwoording schuldig is en dien zij dan ook behouden of ontzetten naar welgevallen. Of nu de polderlasten te zwaar zijn, dan wel of de uitdeeling van de opbrengst van het in gemeen beheer zijnde goed te gering is, voor die meerdere of minder

rente van zijn kapitaal moet de meerderjarige en eigengeërfde burger zelf zorgen en daarmede heeft eene vergadering van Provinciale Staten nooit te maken; daarmede kunnen of mogen zij zich niet bemoeijen; want bestonden er verkeerdheden of gekrenkte regten, dan zou de regter die al of niet plaats gegrepen schennis der maatschappij moeten beoordeelen.

En dat deze beschouwing niet onjuist is, bewijst mij de zekerheid, dat, indien iemand *alléén* eigenaar is van eenen polder van 300 bunders bijv., en die zijn er, men dan wel heeft een oppertoezigt over de sluizen en dijken in dien polder, immers voor zoover die zijn zee- en rivier-waterkeerend, maar men zal nooit met gezonde hersenen vragen rekening en verantwoording of verslag van de huishoudelijke inrigting van dat eigen goed; zoodat het regt om dit te kunnen vragen zich zou moeten ontleenen uit het minder of grooter getal van ingelanden, die in eenen polder gevonden worden, en alzoo *zes* of *zeven* eigenaren in eenen polder van 100 bunders, en die zijn er ook, ja van minder nog, meer bezwaar zullen hebben dan de polder heeft, die 300 bunders groot is en maar één eigenaar telt, en waar men van dien éénen eigenaar geene mededeeling van zijne bijzondere kas vraagt: — met welk regt zal men het doen, als die kas, die toch eene bijzondere blijft, *zes* geregtigden telt?

Ik vraag bovendien: hoe zal men deze voorschriften der Grondwet doen werken in polders, welke nog onder eigen beheer der bedijkers zijn? Zal men dezen hunne reglementen van beheer toezenden? zoo ja, dan acht ik zulke bepalingen hoogst schadelijk in de gevolgen, om de inpoldering aan te moedigen, daar toch zij, die zich voorstellen zulks te bewerkstelligen, zich geene reglementen van dien aard zullen laten opdringen.

Men verwijdere dit bezwaar niet door een beroep op de redelijkheid der te geven reglementen, of wel dat men niet zóóver zijne regten zal doen gelden, want, Edel Mogende Heeren, om te blijven binnen het gewest, waarin ik woon, wil ik herinneren aan het aldaar gearresteerde provinciaal polder-reglement, dat naar mijn oordeel in strijd is met de thans nog bestaande Grondwet, waarmede geen enkele belanghebbende genoegen neemt en dat nooit eene volledige uitvoering zal of kan erlangen. Wilt ge bewijzen, Edel Mogende Heeren? Er is in dat algemeen voor Zuid-Holland gearresteerd polder-reglement bijv. gehandeld over de bijeenroeping van ingelanden en de *wijze*, op welke dit geschieden moet, let wel: bij openbare afkondiging en aanplakking, alsof de landeigenaar van elders, elken Zondag en op alle plaatsen, waar hij geërfd is, te gelijk, aan alle hoofddeuren der kerk kan tegenwoordig zijn. Bij dat reglement wordt de overlegging, bij afschrift, van de rekening aan Gedeputeerde Staten gevorderd, waaraan wel zeker door weinigen of door niemand zal voldaan worden. Er wordt schier in elke nietigheid voorzien en er is eene scrupuleuse bemoeijing

met de jaarwedden, met de vertering door ingelanden en met wat zij aan licht en schrijfbehoeften noodig hebben. Zou iemand eene zoo vreemde bemoeijing in zijne eigen zaken dulden? Ik geloof neen, en ben er dan ook zeker van, dat het nieuwe voorschrift der Grondwet geene getrouwe en volledige navolging zou vinden.

Het is waarheid, dat men aan de waterschappen het regt toekent, om veranderingen te *kunnen* voordragen, maar die bijvoeging zweemt veel naar eene gunst en is zoo facultatief mogelijk, en niet als een vereischte gesteld. Men beroepe zich niet op de tegenwoordige bepalingen der Grondwet, want deze heeft tot geene eenparige uitlegging, maar voortdurende wederspraak geleid. Ik merk hierbij op, dat de oorzaak van die verschillende opvattingen éénig en alleen te vinden was in de stellige overtuiging van vele en deskundige mannen, dat het toezigt van het hooger bestuur in redelijkheid nooit verder moest gaan dan over de buitenwerken en uitgesloten moest blijven van alles, wat met een eigen huishoudelijk beheer in betrekking of in verband stond.

Mij resumerende, wil ik gaarne het toezigt over alle buitenwerken aan den waterstaat en aan Gedeputeerde Staten overdragen — hoezeer ik er moet bijvoegen, dat ik met een krachtig voorbeeld in het eiland mijner inwoning zoude kunnen bewijzen, dat een zoodanig toezigt niet altijd die gunstige resultaten oplevert, welke men zich daarvan voorspiegelt — maar hunne bemoeijingen met huishoudelijke polderbelangen uitsluiten. Geen Staten-collegie moet de magt hebben, om, als ingelanden b. v. een eigen goed hebben, hun bij een algemeen provinciaal reglement te kunnen voorschrijven, hoe daarmede te handelen.

Ik hoop mij duidelijk genoeg te hebben uitgedrukt, opdat men mijne meening moge gevat hebben; en ik zal dan ook de nadere inlichtingen van den minister afwachten, alvorens Zijne Majesteit te verzoeken dit ontwerp van wet in nadere overweging te willen nemen; want ik ontveins niet, dat het mij moeijelijk zou vallen, na zoo gunstige stemmingen aan de voorafgaande hoofdstukken, thans een afkeurend votum uit te brengen.»

II. De heer SCHOONEVELD verklaart de bezwaren, door den vorigen spreker in het midden gebragt, te ondersteunen. Hij gelooft met dezen, dat art. 3 van het tegenwoordig ontwerp veel te ver gaat, dat het aandruischt tegen de beginselen, die de Grondwet moet huldigen, dat het zou leiden tot krenking van verkregen regten. Polders zijn, meent de spreker, eigenlijk niet anders dan anonyme societeiten van ingelanden. Uit den aard der zaak heeft dus de Regering daarover niets te beschikken; zij heeft daarmede alleen te maken, voor zoover er de algemeene regten en belangen des lands bij betrokken zijn. En met welk regt zal nu het collegie van Provinciale Staten de bevoegdheid hebben, om aan de ingelanden van eenen polder, tegen hunnen wil en zonder dat het belang des lands dit eischt, reglementen op te dringen? Er kunnen polders zijn, door zoo weinig ingelanden bezeten, dat dáár een hoogst eenvoudig bestuur

genoegzaam is en door de ingelanden geen reglement noodig gekeurd wordt; maar nu zullen de Provinciale Staten toch het regt hebben, om een reglement daar te stellen, dat misschien voor de belangen der ingelanden hoogst schadelijk zal zijn. De spreker wil aan de Provinciale Staten alle andere regten, die hun hier toegekend zijn, laten behouden; maar dat die Staten het regt zullen hebben aan de waterschappen, tegen hun wil, ja buiten hun weten, reglementen op te dringen, daarmede kan hij zich niet vereenigen. Dat strijdt tegen den oorsprong en den aard der waterschappen; het landbestuur moet zich met de inrigting van het waterschaps huishouden niet inlaten, want daarbij kan de algemeene waterstaat geen belang hebben en dit is het éénige, dat de bemoeijing van het landsbestuur hier zou kunnen regtvaardigen. Indien in het artikel bepaald was, dat het daarstellen van reglementen voor waterschappen door de Provinciale Staten zou kunnen geschieden op verlangen dier waterschappen, dan zou de zaak geheel anders zijn; maar om aan die waterschappen tegen hun verlangen reglementen en besturen te laten opdringen, dit beschouwt de spreker als eene zoodanige miskenning van verkregen regten, dat hij zich genoopt zal zien tegen dit wets-ontwerp te stemmen.

III. De heer VAN LEEUWEN: «Onze heemraadschappen en polders beslaan zulk een aanzienlijk deel van onzen kleinen Staat en dragen door hunnen vruchtbaren bodem zooveel bij tot de algemeene welvaart, dat zij inderdaad wel eenige melding bij onze Grondwet verdiend hadden. Gaarne had ik de zelfstandigheid en de bestendigheid van die oude en eerbiedwaardige instellingen in eene soortgelijke bepaling gelezen, als wij in art. 220 der bestaande Grondwet vinden; omdat men daarbij, naar mijn oordeel, door de bevestiging van de *inrigting* dier gemeenschappen niet alleen de reglementen behield op de persoonlijke *samenstelling* van hun bestuur, maar ook op de *attributen*, welke aan dat bestuur eigen zijn en moeten zijn, zal dit aan zijne bestemming beantwoorden.

Niet, Edel Mogende Heeren, dat ik aan de hoog- en andere heemraadschappen zou willen laten die hooge en middelbare jurisdictie, die onbepaalde wetgevende magt, welke eenige uit een tijd ontleenden, toen vele hunner een zeker politiek karakter hadden; neen, Edel Mogende Heeren, ik begrijp zeer wel, dat dit niet rijmen zoude met de instellingen, die wij ons thans willen geven. Maar ik had hun de bevoegdheid ten minste gelaten, welke zij ontleenen uit hunne bij art. 220 der bestaande Grondwet uitdrukkelijk bestendigde reglementen; de magt namelijk, om hunne keuren te sanctionneren met die vaak geringe geldboeten, die wij nog dagelijks bij hen zien toepassen, en wel zonder iemands tegenzeggen, omdat alle ingelanden overtuigd zijn van de noodzakelijkheid, om op die wijze voor het gemeenschappelijk belang te zorgen.

Men wil nu in deze materie alles overdragen aan de *Provinciale Staten*; maar, Edel Mogende Heeren, wie ziet niet, dat dit toelagehend

denkbeeld in de practijk aan zeer vele bezwaren onderhevig zal zijn? Want de Staten zullen daarin voorzien moeten òf bij een *algemeen* polder-reglement, òf voor *elk* heemraadschap, voor *elke* stoffe eene afzonderlijke keure daarstellen.

In beide gevallen zal de zaak wel jaren vorderen, om tot eene geregelde uitvoering te komen, en zullen onze keuren in dien tijd geheel straffeloos overtreden kunnen worden, tot groote schade en gevaar voor de gemeene zaak. Maar buitendien, een *algemeen* reglement is hoogst bezwaarlijk voor zoo velerlei polders en heemraadschappen, als bijv. in Noord-Holland gevonden worden, en die, bij den verschillenden aard hunner inrigtingen, ook even verschillende bepalingen voor hunne huishouding verlangen En wil men deze alle over éene kam scheren of de moeijelijkheid trachten weg te nemen door eene zekere ruimte in de voorschriften en de daarbij bedreigde straffen, wie ziet niet, dat men daarmede eene wijde deur openzet voor groote willekeur, waarvan zich soms allerlei persoonlijke consideratiën zullen kunnen bedienen, om den eenen te verschoonen en den anderen hard te vallen?

Mogten evenwel de Staten zich de moeite en den tijd willen geven, om zich de reglementen van alle grootere en kleinere polders te laten voorleggen en zich na behoorlijk plaatselijk onderzoek willen overtuigen van de noodzakelijkheid en de gepastheid van elke der daarin voorkomende bepalingen, dan zal immers de zaak juist denzelfden gang houden als in de onderstelling, dat, gelijk inderdaad wenschelijk en onvermijdelijk is, de polders en heemraadschappen hunne wetgevende magt, gelijk tot heden, *behouden* en *uitoefenen*, onder toezigt en bevestiging, des noodig of des geboden, van de gewestelijke magt.

Hadden niet de beide vorige sprekers met klem van redenen de zoo noodige zelfstandigheid der heemraadschappen in hunne *huisselijke* bemoeijingen betoogd, ik zoude mij thans daarvan geenszins ontslaan. Ook ik onderschrijf hunne grondige redenering in dit opzigt volgaarne, maar kan niet ontkennen, dat art. 220 der bestaande Grondwet naar mijn inzien het bestuur dier gemeenschappen *meer* beheerscht, dan Hun Edel Mogenden bij hunne beschouwingen schijnen toe te laten.

Ik zal *tegen* dit ontwerp stemmen »

IV. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN neemt het woord en zegt hoofdzakelijk:

« EDEL MOGENDE HEEREN!

Het is onbetwistbaar, dat de waterstaat een onderwerp is van het hoogste gewigt voor ons Vaderland, maar tevens bekend, dat er geen onderwerp is, waaromtrent zoo groot verschil van begrippen, belangen,

bepalingen en inrigtingen in ons midden bestaat. Eenheid en overeenstemming van dat alles te weeg te brengen moet het doel van den grondwetgever zijn.

De Staats-commissie van Maart had voorgesteld, om dit geheel over te laten aan de wet en in het hoofdstuk *van den waterstaat* kwamen in het ontwerp dier commissie alleen deze beide bepalingen voor: «Art. 181. De Koning heeft het oppertoezigt over alles, wat betreft den waterstaat van het Koningrijk, de wegen en bruggen daaronder begrepen, zonder onderscheid, of de kosten daarvan worden betaald uit 's lands kas, dan op eene andere wijze gevonden. — Art. 182. De wet regelt het algemeene en het bijzondere bestuur van den waterstaat in den bovengemelden omvang.»

De Regering heeft het daarbij niet durven laten. De verscheidenheid van die waterschappen is te groot, de inrigtingen derzelve zijn te verschillend; en de belangen van ieder derzelve zijn te veel van plaatsen en omstandigheden afhankelijk, dan dat alles bij ééne algemeene wet zou kunnen worden geregeld. Die wet zou daarom welligt altijd verwacht, nimmer verkregen worden.

De provinciale wetgever heeft dit terrein reeds met goed gevolg bearbeid.

Terwijl Noord-Holland en Zuid-Holland nog zuchten onder verschillende en velerlei instellingen, zijn Noord-Braband, Gelderland en Overijssel reeds in het bezit van provinciale polder-reglementen. Op dien weg moet worden voortgegaan en daarom moet het bestaande art. 220 der tegenwoordige Grondwet worden behouden, ten einde de Provinciale Staten overal kunnen bevorderen dezelfde eenvormigheid en regelmatigheid, die reeds in sommige provinciën bestaan. Uit dien hoofde heeft de Regering het verworpene art. 220 der Grondwet, verkort, weder opgenomen in deze woorden: «De Provinciale Staten hebben binnen hunne provinciën het toezigt op alle wateren, bruggen, wegen, waterwerken en waterschappen; zij zijn bevoegd, onder goedkeuring des Konings, in de bestaande inrigtingen en reglementen der waterschappen, behoudens de bepalingen der twee voorgaande artikelen, veranderingen te maken en nieuwe vast te stellen. De besturen dezer waterschappen kunnen aan de Staten daartoe voordragten doen.» Daarbij wordt niets vernietigd van hetgeen thans bestaat, maar de gelegenheid gegund, om in het bestaande de noodige verbetering te brengen. Begrijpt men dus, dat in het bestaande geene verandering gevorderd wordt, en verlangen de ingezetenen geene wijziging, dan zal alles bij het oude blijven; doch worden veranderingen noodzakelijk gekeurd, dan zullen de Provinciale Staten als provinciale wetgevers, in het belang hunner provincie, en met inachtneming der belangen van den algemeenen waterstaat des Rijks, de noodige reglementen onder goedkeuring des Konings kunnen vaststellen, na de ingelanden der polders of hunne besturen in hunne belangen te hebben gehoord.

Men klaagt, dat die waterschappen zich alzoo onverwacht en met verkrachting hunner regten door de Staten nieuwe reglementen kunnen

zien opleggen, zonder dat zij daarin zijn gekend. Die klagt is ongegrond, want het is niet denkbaar, dat de Staten een bestaand reglement zullen veranderen of een nieuw ontwerpen, zonder de belanghebbende waterschappen te hebben geraadpleegd. Maar gesteld, dat dit werd verzuimd, zoo verkrijgt dergelijk reglement geene kracht dan door de goedkeuring des Konings, die niet zal nalaten de zaak volledig te doen onderzoeken, en de belanghebbenden te hooren. Gesteld, dat ook dit werd verzuimd, zoo blijft de gelegenheid aanwezig, om ongevraagd bezwaren aan den Koning in te dienen. En gesteld dat deze inkwamen, nadat de koninklijke goedkeuring reeds was verleend, dan behoudt nog de Koning de bevoegdheid, om op zijne goedkeuring terug te komen, en aan die bezwaren regt te doen wedervaren.

Maar men beweert, dat deze waterschappen zijn gewone vennootschappen, zedelijke ligchamen van het burgerlijke regt, onafhankelijk van de Provinciale Staten, bevoegd, om hunne eigene inrigting te regelen. Deze dwaling behoeft geene breedvoerige wederlegging. Deze vereenigingen zijn geene voortbrengselen alleen van het burgerlijke regt. Zij zijn overoude instellingen, vóór eeuwen door het publiek gezag in het leven geroepen, met wetgevende, regterlijke en uitvoerende magt begiftigd. Veranderde staats-inrigtingen hebben aanmerkelijke veranderingen in deze huishoudingen te weeg gebragt, en die voorregten één voor één doen vervallen. Zoo zijn zij overgebleven, onderworpen aan het tegenwoordig staatsgezag; schakels, nu eens van meerder en dan van minder gewigt, in de groote keten van den waterstaat des Rijks.

Die polders zijn belangrijke voorwerpen in de huishouding der provinciën. Zij vorderen dus de eerste en voornaamste zorgen der Staten van die provinciën. De magt, aan die Staten gegeven, moet alzoo op deze voorwerpen worden uitgeoefend, en daarbij moeten die Staten niet uit het oog verliezen, dat zij mede zijn geroepen, om door uitvoering der wetten de algemeene rijks-belangen te helpen bevorderen. Op deze beginselen rust de bepaling van het 2de artikel, bij het 3de van dit wets-ontwerp voorgesteld. Zoo opgenomen, levert dit artikel verband op met art. 2 van dit ontwerp. En uit de vereeniging van die beide bepalingen vloeit noodzakelijk voort, dat aan de talrijke waterschappen, vooral van Zuid- en Noord-Holland, onmogelijk de bevoegdheid kan worden toegekend, om naar eigen goedvinden ieder voor zich reglementen en keuren te maken en zelfstandige wetgevende magt uit te oefenen.»

Niemand meer het woord vragende, gaat men over tot de hoofdelijke stemmming en wordt daarbij het *negende* wets-ontwerp (*Van den Waterstaat*) met 47 tegen 9 stemmen *aangenomen*.

Voor hebben gestemd de heeren: *Luyben*, *Bijleveld*, *van Rijckevorsel*, *Egter*, *Lycklama à Nyeholt*, *de Jong van Beek en*

Donk, *Bots*, *van Sasse van Ysselt*, *Storm van 's Gravesande*, *van Naamen*,. *Mutsaers*, *Duymaer van Twist*, *Cost Jordens*, *Kien*, *van Harencarspel*, *van Haersolte*, *de Man*, *Gevers van Endegeest*, *Faber van Riemsdijk*, *de Weichs de Wenne*, *Enschedé*, *Nap*, *Gouverneur*, *van Panhuys*, *van Heloma*, *van Heemstra*, *Timmers*. *Verhoeven*, *Nedermeijer van Rosenthal*, *Corneli*, *Romme*, *van Dam van Isselt*, *Hiddema Jongsma*, *Geradts*, *van Beeck Vollenhoven*, *van Goltstein*, *de Kempenaer*, *Wichers*, *Smit*, *Borski*, *Uytwerf Sterling*, *Menso*, *Kniphorst*, *de Moncky*, *Telting*, *Hooft*, *Star Busmann* en *Verwey Mejan*.

Tegen hebben gestemd de heeren. *Corver Hooft*, *Anemaet*, *Nederburgh*, *Mackay*, *Schooneveld*, *Hoffman*, *Opperdoes Alewijn*, *van Leeuwen* en de Voorzitter.

Beraadslagingen over Ontwerp n°. X.

Aan de orde zijn de beraadslagingen over het *tiende* der wetsontwerpen *tot herziening der Grondwet*, betrekkelijk het hoofdstuk: *Van het Onderwijs en het Armwezen*.

I. De heer VAN RIJCKEVORSEL heeft het eerst het woord en zegt: « Ik heb tot nu toe gemeend het groot aantal sprekers, welke aan deze gewigtige beraadslaging reeds deel genomen hebben, niet te moeten vermeerderen.

Zoolang wij in de afdeelingen streden, om onze zienswijze te doen zegevieren, heb ik mij beijverd, om mijne overtuiging door U Edel Mogenden en vooral door de Regering te doen deelen, niet alleen met betrekking tot de hoofdbeginselen, maar ook tot meer ondergeschikte punten, omdat in eene Grondwet alles gewigtig is.

Eindelijk geroepen, om mijne stem over de wets-ontwerpen uit te brengen, gold bij mij niet meer de vraag: of aan mijne wenschen door die voorstellen en de daarin gebragte wijzigingen geheel was voldaan; maar of ik mij ten slotte met die ontwerpen, zoo als zij nu voor mij liggen, kan en moet vereenigen? Meerdere dier wijzigingen hebben op het antwoord eenen beslissenden invloed gehad. — Na een naauwgezet en onbevooroordeeld onderzoek ben ik tot het besluit gekomen, dat het heil van het Vaderland gebiedend vordert, dat de voordragten, zoodanig als die, ten gevolge van het gemeen-overleg tusschen de Regering en deze Kamer, thans zijn zamengesteld, zoo spoedig doenlijk een deel uitmaken der Grondwet van het Rijk.

Zou ik nu als lofredenaar dier voordragten optreden, in zoover ik die kan toejuichen, dan zou ik tevens mijne overgeblevene bezwaren moeten doen kennen. En dit wil ik niet, omdat daardoor het goede

zou verminderen, hetwelk ik door eene zooveel mogelijk eenparige aanneming dezer ontwerpen wensch te helpen stichten. Zal eene Grondwet de rust en het welzijn van den Staat bevorderen, dan moet men die niet alleen getrouw naleven: maar het volk moet haar eerbiedigen en hoogschatten. Dit was niet meer het geval met de bestaande. Eene herziening was daarom sedert lang noodzakelijk.

Maar al ware het ook mogelijk eene volmaakte Grondwet te scheppen, dan nog zou de Natie daarvan weinig vruchten plukken, zoo niet èn bij wetgevers èn bij regenten het vermogen en de wil bestonden, om door goede wetten en door een goed bestuur het zedelijk en stoffelijk geluk des volks te bevorderen.

Van de wetten, van de uitvoering der wetten, van de wijsheid en veerkracht der Regering zal vooral, na den goddelijken zegen, ook onder de gewijzigde Grondwet, het toekomstig welzijn van Nederland afhangen. Mogen 's Konings ministers en de toekomstige Volks-vertegenwoordiging steeds levendig hunne verpligting gevoelen, om aan zoo vele dringende behoeften met den meesten ijver te voldoen.

Ik acht het nu het oogenblik niet, om deswege in bijzonderheden te treden. Men raadplege onze verslagen, de beraadslaging dezer Kamer bij de begrootings- en andere wetten; men lette op hetgeen volgens de gewijzigde Grondwet moet geregeld worden; en men zal zich overtuigen, dat de taak der Regering en die der Vertegenwoordiging in de volgende jaren zwaar, maar belangrijk, ja van beslissenden invloed op de toekomst van het Vaderland zal zijn.

Onder de onderwerpen, die in eene ruime mate de zorg der Regering verdienen en gebiedend vorderen, rangschik ik het openbaar onderwijs. Dit heeft teregt de levendige belangstelling van U Edel Mogenden getrokken. Innig heeft het mij verblijd, dat de Regering op den aandrang dezer Kamer eerst weder de zooveel beteekenende zinsnede uit de bestaande Grondwet heeft overgenomen: *Het openbaar onderwijs is een voorwerp van de aanhoudende zorg der Regering;* en later de hoogstgewigtige bepaling heeft bijgevoegd: *Er wordt overal in het Rijk van overheidswege voldoend openbaar lager onderwijs gegeven.*

Door het eerste voorschrift is de verpligting aan de Regering opgelegd, om hare bestendige zorg aan iedere soort van openbaar onderwijs te wijden. Het is niet genoeg, dat zij, volgens de laatste zinsnede van het artikel, jaarlijks een uitvoerig verslag van den staat der hooge-, middelbare en lagere scholen geve aan de Staten-Generaal; het openbaar onderwijs, van welken aard het ook moge zijn, moet, zonder uitzondering, het voorwerp harer aanhoudende zorg zijn. Dit is meer dan louter toezigt, het vereischt een krachtig en voortdurend werken, om het bestaande te verbeteren, aan te vullen, aan de behoefte van onzen tijd te doen beantwoorden. Opdat dit naar een vast stelsel met nog meer klem en kracht zou geschieden, schrijft nu de Grondwet voor: *dat de wet de inrigting van het openbaar onderwijs moet regelen.* Die wet zal later de

heiddraad zijn der bemoeijing van het bestuur. De wetgever zal het eerste voorschrift, de aanhoudende zorg van de Regering, in het oog houden, maar hij zal niet minder daarop letten, dat *overal* van overheidswege *voldoend* openbaar lager onderwijs moet gegeven worden.

Dit laatste voorschrift legt aan den Staat gewigtige verpligtingen op, die onvoorwaardelijk moeten nagekomen worden, zonder dat éénig bezwaar, van welken aard ook, *de volledige* vervulling mag terughouden.

Dat gebiedend voorschrift en zijne geheele betrachting, in den uitgestrektsten zin, zijn onvermijdelijk geworden door de volgende bepaling der Grondwet: *het geven van onderwijs is vrij*.

Tot hiertoe was de wet van 1806 de grondslag van het onderwijs, zoowel het openbare als het bijzondere. Die wet zal bij den Nederlander den naam van Rutger Jan Schimmelpenninck steeds in zegening doen blijven. Aan haar zijn vooral de reuzenschreden te danken, die onze natie vóór iedere andere, in deze eeuw, in het lager onderwijs heeft gedaan.

Door hare heilzame bepalingen ontwaakte ijver bij de onderwijzers, werden deze meer en meer ontwikkeld en voor hunne gewigtige bestemming gevormd; is de jeugd zedelijk beschaafd; zijn vroegtijdig in de jonge harten de zaden van orde, ondergeschiktheid aan wet en overheid, van godsvrucht en christelijke verdraagzaamheid gelegd, waaraan ik voornamelijk den goeden geest der bevolking en de openbare rust toeschrijf, die wij in dagen van beroering en omwenteling als in 1813, in 1830 en in dit jaar mogten genieten.

Dat men thans de Natie rijp kan achten voor de vrijgevige staatsinstellingen, door de goedkeuring van U Edel Mogenden aanvankelijk bekrachtigd, hebben wij aan het uitmuntend onderwijs in Nederland te danken, omdat het volk eene zekere mate van maatschappelijke ontwikkeling heeft verkregen, die men in vele andere landen bij de geringere standen nog te vergeefs zoekt.

Volmaakt is het onderwijs nog geenszins; doch veel van het gebrekkige bestaat niet zoozeer ten gevolge der wet van 1806, maar door het niet getrouw naleven, door het niet behoorlijk ontwikkelen en aanvullen der bepalingen van die wet.

Tot heden vraagt men te vergeefs: wat door middelbaar onderwijs verstaan moet worden? Ook de Regering is het antwoord schuldig gebleven.

Tijd en plaats verbieden mij nu, over de bestaande voorschriften uit te weiden. Doch het is eene behoefte voor mijn hart, kortelijk datgene te vermelden, wat ik gedurende meer dan 25 jaren, in welke ik een niet gering gedeelte van mijnen tijd, met andere mijner stadgenooten, toewijdde aan de zorg over het lager onderwijs, in mijne woonplaats heb gadegeslagen.

Ik zag dáár, bij eene genoegzame mededinging der bijzondere onder-

wijzers, gestadigen vooruitgang, omdat geen hoofd-onderwijzer anders dan bij een vergelijkend examen werd aangesteld en steeds met onpartijdigheid de bekwaamste en geschiktste werd gekozen. Dit was een bestendige prikkel voor den jongen onderwijzer, om zich waardiglijk voor te bereiden en nimmer op den goeden weg stil te staan, dewijl het voor hem het éénige middel was, om bij eene vacature in aanmerking te kunnen komen. Hoofd-onderwijzers eener school, niet bevreesd voor overmatige concurrentie, omdat die steeds naar de behoefte der bevolking werd geregeld, beijverden zich om hunne kweekelingen tot toekomstige ambtsbroeders op te leiden en te vormen, en achtten het hunnen grootsten roem, wanneer vele hunner hulp-onderwijzers aan het hoofd van openbare of bijzondere scholen werden aangesteld, die weder op hunne beurt de opvoeders en leermeesters van anderen werden.

Ik acht ieder mensch, die in zijnen kring zijn pligt betracht; maar vooral acht ik hem, die het doet met volle besef zijner zedelijke verantwoording. Ik acht den stand der onderwijzers hoog, Edel Mogende Heeren, omdat ik er velen ken, die niet alleen de leermeesters, maar tevens de opvoeders der kinderen en der jeugdige kandidaten zijn; die des morgens vroeg, dàn, wanneer de meeste menschen nog aan geene inspanning denken, vrijwillig en zonder eenige belooning, reeds werkzaam zijn aan de vorming en ontwikkeling hunner kweekelingen en helpers; die des avonds, des Zondags zelfs, hunne uren van verpozing opofferen, om in leer- en kweekscholen, in zangscholen, in herhalings- en Zondags-scholen onderwijs te geven aan toekomstige onderwijzers en onderwijzeressen, aan ontslagen leerlingen of andere personen, die vroeger geen of geen behoorlijk onderwijs genoten.

Dit deden zij en doen zij nog met lust en ijver, omdat zij, ofschoon in het algemeen geen ruim bestaan hebbende, nogtans voor hun gezin het noodige verdienen.

Zal dit zoo blijven, Edel Mogende Heeren, nu het onderwijs vrij verklaard is? Neen, driewerf neen! wanneer de heilzame voorschriften der gewijzigde Grondwet omtrent het middelbaar en lager onderwijs niet heiliglijk en in waarheid worden nageleefd.

Sedert 1830 is men begonnen aan te dringen op vrijheid van bijzonder onderwijs. Met vermeerderende kracht heeft men het geëischt als een regt, dat men den vader niet langer mag onthouden.

Ik wil over dit regt niet twisten, veel minder onderzoeken, waarom het in de laatste jaren zoo luide is ingeroepen. Ik eerbiedig ieders gevoelen, dat ik kan veronderstellen ter goeder trouw te worden gekoesterd. Ik wil daarenboven heden vrede, rust en eensgezindheid onder mijne landgenooten helpen stichten.

Het begeerde regt wordt thans geschreven in onze Grondwet. Ik zal er mijne toestemming aan geven, omdat ik waarborgen heb verkregen, daartegen overstaande. Van de *handhaving* dier waarborgen zal het afhangen, of Nederland, in plaats van vooruit te gaan in kennis

en ontwikkeling, in zedelijkheid en godsdienstigheid, eenige stappen achterwaarts zal doen, ten koste van een geheel volgend geslacht.

Voortaan zal niet meer van wege de overheid worden onderzocht, of de behoefte aan onderwijs vermeerdering of inkrimping der bijzondere scholen vordert; zij zullen onbepaald daargesteld kunnen worden. Bij eene vacature zal men niet meer naar den bekwaamsten en geschiktsten man zoeken. Ieder. die den bij de wet gevorderden graad van bekwaamheid en zedelijkheid bezit, zal onderwijs kunnen geven.

Die concurrentie zal nog meer dan tot hiertoe den bijzonderen onderwijzer afhankelijk maken van de zienswijze der ouders, nog meer dan tot hiertoe eenen verderfelijken invloed op zijn middel van bestaan uitoefenen. Alle vaders zijn niet in staat te onderzoeken, waar het beste onderwijs wordt gegeven; vele vaders zullen aan het goedkoopste de voorkeur geven, ook dan, wanneer het niet het beste is; niet weinigen zullen veelligt *die* scholen voor de beste houden, waar reeds aan *jonge* kinderen leerstellig onderwijs wordt gegeven en men ingewikkelde godgeleerde geschilpunten op den voorgrond plaatst. Er kunnen ook scholen ontstaan, waar het lager onderwijs meer tot voorwendsel dan tot doel zal strekken, en de maatschappelijke opvoeding der kinderen gebrekkig zijn zal.

Zonder krachtige voorzorgen tegen deze mogelijke gevolgen der verleende vrijheid, is de toekomst voor het Vaderland zeer bekommerend.

Ook de Staat heeft regten, waarvan hij geen afstand mag doen. De handhaving dier regten is pligt van den wetgever, van den regent.

De Staat moet zooveel doenlijk waken, dat van de verleende vrijheid geen misbruik worde gemaakt; daarom is het toezigt der overheid over het onderwijs in de Grondwet geschreven; dat toezigt moet bestendig zijn en zich over alle vakken uitstrekken. De wet zal dat toezigt regelen. opdat het, aan de eene zijde, niet te kort doe aan de verleende vrijheid, maar aan den anderen kant niet ontaarde in een ijdelen klank. Grooter waarborg kan nogtans dat toezigt, uit den aard der zaak, niet opleveren.

Vóór alles wordt een onderzoek naar de bekwaamheid en zedelijkheid des onderwijzers vereischt, mede door de wet te regelen. Gewigtig punt voorwaar, Edel Mogende Heeren! Zal het genoegzaam zijn, dat hij, die zich aan het hoofd eener school wil stellen, eenmaal, misschien lang geleden, bewijzen van bekwaamheid heeft gegeven en toen zedelijk is bevonden? Gewis neen! de bekwaamheid, die hij vroeger bezat, kan hij verloren hebben; hij kan onzedelijk zijn geworden. Hij kan het geven van onderwijs als eene laatste proeve aangrijpen, om aan den kost te komen, nadat de vorige pogingen daartoe, door eigen schuld, mislukt zijn. Zal de waarborg iets beteekenen, zoo moet des onderwijzers bekwaamheid en zedelijkheid voldoende blijken *op het oogenblik*, als hij de betrekking van onderwijzer der jeugd gaat uitoefenen; verlaat hij die betrekking en wil hij er later weder toe terugkeeren, dan moet een vernieuwd onderzoek plaats hebben.

Bij ieder onderzoek naar de bekwaamheid en zedelijkheid van den onderwijzer, mag nimmer uit het oog worden verloren, welk eene gewigtige taak aan hem zal worden opgedragen, dat hij het dierbaarste wat wij bezitten, onze *kinderen*, verstandelijk en zedelijk moet ontwikkelen, tot toekomstige staatsburgers, ja, wat nog meer zegt, tot menschen, in den edelsten zin des woords, moet trachten te vormen.

Ieder goed onderwijs is tevens opvoeding. *Aan iederen onderwijzer wordt de opvoeding van onsterfelijke wezens toevertrouwd.* Kan dan de naauwgezetheid van den wetgever, de zorg der Regering, te groot zijn?

Het is onverschillig, of het woord *geschiktheid* bij *bekwaamheid* in de Grondwet werd gevoegd. Hij, die ongeschikt is tot onderwijzen, is ook onbekwaam. Verkregen kennis, geleerdheid zelfs, is nog geene genoegzame bekwaamheid.

De noodige bekwaamheid is niet zoo gemakkelijk te verkrijgen. Zij vordert inspanning, oefening, ondervinding. Deze erlangt men op de scholen zelve. De toekomstige onderwijzer moet zich vormen, terwijl hij, onder het toezigt van bekwame mannen, practische ervaring opdoet, met kinderen leert omgaan. Het onderwijs is niet alleen eene wetenschap, maar tevens eene kunst, waartoe aanleg, volharding, geestdrift, zelfverloochening vereischt worden, maar bovenal vurige liefde voor het goede en ware!

Teregt verlangde de commissie der Kamer van Gedeputeerden in Frankrijk, in het beroemd en zoo uitvoerig rapport, bij monde van den schranderen THIERS, den 13den Julij 1844 uitgebragt, dat, bij de voor het lager onderwijs gevorderde rangen, de practijk in eene voldoende instelling, gedurende minstens drie jaren, de zoogenaamde *stage*, zou gevorderd worden.

Ook dáár heeft men teregt begrepen, dat, bij vrijheid van bijzonder onderwijs, krachtige waarborgen noodig zijn; ook dáár heeft men mede den eersten aller waarborgen in het *openbaar* onderwijs gezocht. Ik mag van dat belangrijk rapport, op deze plaats en in dit uur, geene analyse geven. Ik vermoed en wensch het in veler handen, vooral van hen, die geroepen zijn of zullen worden, om gevolg te geven aan het gebiedend voorschrift: Er wordt overal in het Rijk, van overheidswege, voldoend openbaar lager onderwijs gegeven.

Dit voorschrift moet onbekrompen, en zonder uitstel, worden nageleefd. Niet alleen moet ieder kind op scholen, van overheidswege, lager onderwijs kunnen ontvangen, maar dat onderwijs moet voldoende, moet in waarheid goed zijn. Die scholen zullen dan model-scholen worden, waarnaar zich de bijzondere scholen kunnen vormen: zij moeten dit zijn, door de degelijkheid van het onderwijs, door den ijver, de kennis en de opvoedkundige bekwaamheid van den onderwijzer, de genoegzaamheid en goede inrigting van het lokaal, de goede keuze der leermiddelen. Zij moeten ten bewijze strekken, dat men de kinderen zedelijk

kan ontwikkelen, gehechtheid aan het Vaderland, vreeze en liefde voor het Hoogste Wezen kan inboezemen, met eerbiediging van elkanders godsdienstige begrippen, in den zin, welken de Regering aan deze woorden heeft gegeven, welke verklaring ook door mij met veel genoegen is ontvangen. Deze belet, dat men aan die woorden later eene onverstandige uitlegging geve.

Mijne eischen zijn niet overdreven. Ik streef naar geen ideaal, naar het onbereikbare. Wat ik verlang is in verschillende scholen mijner woonplaats en in meer andere steden en dorpen van het Vaderland reeds aan te wijzen. Het vereischt maar verdere uitbreiding, volmaking en nog meer algemeene toepassing.

Voor de openbare scholen kunnen en moeten de vergelijkende examens behouden blijven. Geene gunst, maar bekwaamheid en zedelijkheid moeten bij de aanstelling van onderwijzers beslissen.

Het lager onderwijs moet nog meer dan tot hiertoe eene zaak worden der overheid en niet komen ten laste der ouders van de kinderen alleen. Geen vader moet in de verzoeking komen, om, uit hoofde van het geldelijk bezwaar, zijne kinderen zonder onderwijs te laten of naar de plaatsen om te zien, waar het het goedkoopst is te bekomen.

Het zal, ik erken het, eene belangrijke uitgave worden voor die plaatsen, waar tot hiertoe nog niet of niet genoegzaam in het lager onderwijs van overheidswege werd voorzien; maar die uitgave is onvermijdelijk en zal ook in de toekomst hooge renten dragen, omdat zij het getal der armen en bedeelden ongetwijfeld zal verminderen, de algemeene welvaart zal bevorderen. Na de zonde ken ik geen grooter kwaad dan onkunde. Onkunde baart niet zelden armoede; gebrek aan zedelijke ontwikkeling losbandigheid.

Gij ziet het, Edel Mogende Heeren, ik heb het woord niet gevraagd, om de bepalingen der Grondwet, waarover wij nu beraadslagen, zoo als die dáár liggen, te bestrijden, ook niet om hare voortreffelijkheid boven het bestaande te betoogen. Ik laat ook hare leemten onvermeld: Ik neem ze aan zoo als zij zijn; maar ik voelde mij gedrongen om het gewigt der zaak te doen uitkomen, om met den meesten ernst bij 's Konings ministers aan te dringen en aan de toekomstige wetgeving plegtiglijk op het hart te drukken de heilige naleving van *alle* de voorschriften betrekkelijk het onderwijs, nu in de Grondwet gebragt.

Niet alleen het tegenwoordige, maar vooral het volgende geslacht zal hen eens ter verantwoording roepen of zegenen!»

II. De heer COST JORDENS: «Ik zoude eene gevestigde overtuiging geweld moeten aandoen, indien ik bepaald de lofredenaar moest worden van het beginsel van vrijheid van onderwijs. Nadat er jaren lang geen ander stelsel, ik spreek hier van het lager onderwijs, bestaan heeft, dat ook, naar mijn inzien, goede vruchten heeft gedragen, zal dit zeggen wel niet vreemd klinken. Daarenboven, gij weet het, Edel Mogende Heeren, dit

is geene individuele meening of enkel een gevoelen, op koele redenering gebouwd; neen, talloozen in den lande staan hier aan mijne zijde, beschouwen met mij deze zaak uit hetzelfde oogpunt; bij talloozen is, even als bij mij, die overtuiging uit ondervinding, lange ondervinding ontsproten.

Deze wijze van beschouwen intusschen (ik moet en wil het gaarne erkennen) is niet algemeen en de bemoeijing der lands-regering met het lager onderwijs is eene zaak, waaromtrent de gedachten al zeer uiteenloopen. Terwijl de een aan haar alleen die bemoeijing wil hebben toegekend en onbepaald aan de beginselen der wet van 1806 vasthoudt, staat de ander de onbeperkte vrijheid van onderwijs voor en wil haar als beginsel grondwettig aangenomen zien.

Er zijn er onder de laatsten, die erkennen, en als ik mij niet bedrieg is de Regering mede van dit gevoelen, dat de genoemde wet hare goede zijde had voor de tijden, waarin zij gemaakt is, doch dat thans, nu zij eene zekere rigting aan den volksgeest gegeven heeft, de banden moeten worden afgeworpen, die veranderde omstandigheden niet meer noodzakelijk maken.

Zoo als die stelling algemeen wordt voorgedragen, wil ik ze niet geheel en al als ongegrond verwerpen, ik wil zelfs in zekere mate en onder zekere voorwaarden daarin eenige juistheid erkennen.

Ik geloof inderdaad, dat er redenen zijn, dat de tijdgeest medebrengt, dat niet onbepaald dat vroegere stelsel, het stelsel van onderwijs alleen van Staatswege, zonder eenige vrijheid hoegenaamd, worde vastgehouden.

Ik geloof dit te meer, nu dat stelsel niet meer in zijne geheele zuiverheid bestaat, nu verschillende oorzaken en ook het besluit van 1842, hetwelk tot bewaring van den vrede gemaakt is, hetzelve eenigermate uit elkander heeft gerukt en ondermijnd.

Ik ben er ook verre af, om dit hier in 't voorbijgaan te zeggen, dat de uitvoering der bestaande voorschriften steeds en overal op eene billijke of verstandige wijze heeft plaats gehad. Integendeel, bij meerdere toegevendheid hier en dáár, zou men redelijke klagten hebben voorgekomen.

Indien ik naar aanleiding dezer gedachten geroepen wierd eene wet op het lager onderwijs te helpen daarstellen, ik zou meenen aan de verlangens van sommigen te moeten te gemoet komen; ik zou, bij het op den voorgrond stellen van een onderwijs van Staatswege, van het geven van eene zekere mate van vrijheid niet afkeerig zijn.

Ik zou dat vooral doen, om aan de begrippen van hen te gemoet te komen, die vermeenen, dat aan de jeugd reeds vroeg eene meer exclusive godsdienstige rigting moet worden gegeven, in tegenstelling met degenen, welke dat lager onderwijs meer willen doen bestaan in het aanleeren van gepaste en nuttige kundigheden, het ontwikkelen der verstandelijke vermogens en het inprenten van algemeen erkende beginselen van zedelijkheid en deugd.

Om het beginsel zelf dus in de Grondwet op te nemen, daarop zou ik niet hebben aangedrongen. In ons Vaderland heeft men daarvan geene ondervinding; en die welke elders daarvan verkregen is, strekt niet bijzonder tot aanbeveling. Men moge het met zekere waarborgen omringen; men moge bekwaamheid en zedelijkheid bij de onderwijzers verlangen: het blijft een beginsel, dat mede op den voorgrond staat, en waarvan de voorstanders (hetgeen hun dan ook niet ten kwade kan worden geduid) alle mogelijke partij zullen trekken, meer welligt dan zij, die het schreven, wilden of verlangden.

Ik zou daarentegen de regeling van het lager onderwijs liever aan de wet hebben overgelaten. Men kon dan in de bijzonderheden die zaak beter en meer bestemd behandelen; men kon dan die mate van vrijheid toestaan, die de omstandigheden zouden wenschelijk maken of veroorloven; men behoefde dan van het bestaande stelsel niet eensklaps tot het aannemen bij de Grondwet van een tegenovergesteld beginsel over te gaan; dan waren welligt schokken te vermijden, die ik moet vreezen, dat hier en daar uit eene te sterke omkeering zullen moeten voortvloeijen; dan kon men dáár bepalingen maken, die beter voor wijziging vatbaar zijn dan een eenmaal uitgedrukt beginsel in eene Grondwet; dan zou zeker de vrees tegen het verval van het onderwijs van Staatswege door voorzigtige beperkingen geheel ijdel kunnen gemaakt worden.

Daarom kwam mij enkel eene regeling van dat onderwerp bij de wet gewenscht voor.

Daarom scheen mij bij art. 22● der bestaande Grondwet slechts deze enkele bijvoeging noodzakelijk, dat het onderwijs zou worden geregeld bij de wet.

Maar nu wordt het beginsel van vrijheid in de Grondwet voorgesteld, en de vraag wordt: kan men dat goedkeuren? Had de Regering aan den wensch der Kamer om een onderwijs van overheidswege, behalve de algemeene aanbeveling, ook overal verpligtend te maken, niet toegegeven, zeker zou ik mij genoodzaakt hebben gezien het voorstel af te wijzen; zonder dat zou ik een dam meenen te missen tegen overheersching van het vrije onderwijs; zonder dat zou ik moeten vreezen, dat het oprigten van eene menigte scholen, die, met eenen anderen geest bezield, eene te sterke scheiding in de rigting der denkbeelden zouden daarstellen, voor de eendragt en de verdraagzaamheid der ingezetenen noodlottige gevolgen zouden hebben; zonder dat zou mij zeker de deugdelijkheid van het lager onderwijs niet gewaarborgd schijnen; zonder dat, zeg ik, zou ik mij stellig verpligt geacht hebben het voorstel der Regering af te wijzen. En ook thans zoude ik dat nog doen, indien ik in den strengsten zin het stelsel van uitsluiting voorstond. Maar, ik zeide het reeds, dit is het geval niet Gelijk ook in andere zaken ben ik ook hier geneigd, aan de begrippen van andersdenkenden te gemoet te komen, als ik de verzekering heb, dat een goed onderwijs, zoo als ik dat meen te moeten verstaan, plaats zal hebben. Zoo als de zaak

nu zal geregeld worden, zie ik in die laatste verandering een grooten waarborg tegen verval. Ik herhaal het dus, dat ik liever eene regeling bij de wet had gezien; maar ik voeg er tevens bij, dat, al juich ik er niet over, ik in het voorgestelde, zoo als het nu ligt, zal kunnen berusten, dat ik het zal kunnen aannemen en mij daartoe in de omstandigheden zelfs verpligt zie. Ik word daartoe ook geleid door de gedachte, dat billijkheid jegens andersdenkenden eenige toegefelijkheid vordert en dat, zooveel ik kan en mag, ook ik wil toonen tot het bewaren der eendragt en tot vestiging van een bepaalden stand van zaken, dien het onderwijs ook inzonderheid zoo noodig heeft, te willen medewerken.

Ik heb dit weinige willen zeggen, om te doen zien, welke mijne gedachten omtrent dit onderwerp zijn, en in welken geest ik mijne goedkeuring aan de wet zal schenken.»

III. De heer VAN LEEUWEN: «Na de treffelijke redevoering, welke mijn ambtgenoot uit Dordrecht dezer dagen heeft uitgesproken, heb ik afgezien van het voornemen, om breeder te handelen over de oorspronkelijke strekking van het verbeterd lager onderwijs in ons Vaderland, over de miskenning van de zoo dikwerf besproken wet van 3 April 1806 in hare wezenlijke bedoeling en in de toepassing, die in 't algemeen daaraan steeds gegeven is.

Neen, Edel Mogende Heeren, met wezenlijke zelfvoldoening mag ook ik, die zestien jaren lang daaraan mijne zorg besteedde, hier wijzen op dien godsdienst- en burgerzin, op dien rustigen en kalmen geest, waarmede ons volk in de laatste tijden de ontknooping van het staatkundig raadsel gewacht heeft van hen, die daartoe volgens de Grondwet geroepen werden; mag ik wijzen, herhaal ik, op den godsdienst- en burgerzin, dien de Regering zoo vaak in hare vertoogen bij ons geroemd heeft.

Of is er in het begin dezes jaars dan een engel uit den hemel nedergedaald, om ons dien zin, dien geest, als met een tooverslag, mede te deelen? Neen, Edel Mogende Heeren: wie erkent niet, met mij, daarin het gewrocht van eene instelling, die, gedurende eene halve eeuw, het jeugdige verstand voorgelicht heeft aangaande zijne hoogste en dierbaarste belangen, het jeugdige gemoed vervuld heeft met liefde voor God en zijn naaste, en met eerbied voor overheid en wet?

En zoo ik mijne goedkeuring geve aan het onderhavige ontwerp, na de veranderingen, die het op onzen aandrang ondergaan heeft, het is, omdat ik onwankelbaar vertrouw, dat waarheid en deugd aan het eind steeds zegevieren, en dat het thans vrij verklaard, *bijzonder* onderwijs, door het gezond verstand en de godsdienstige verdraagzaamheid onzer burgeren, wel gedwongen zal worden, om op den sedert vijftig jaren gevolgden weg niet om te keeren, ja èn hare leerwijze èn hare hulpmiddelen èn hare kweekelingen zelfs, aan die *openbare* scholen te

ontleenen, die wij bij deze voordragt aan ons volk *overal van overheidswege* verzekerd hebben.»

IV. De heer MACKAY zegt hoofdzakelijk: «Alvorens tot de behandeling van het 2de artikel van dit ontwerp, handelende over het onderwijs, over te gaan, zij het mij vergund, een enkel oogenblik bij art. 3, nopens het armbestuur, stil te staan. Volgens dat artikel blijft het armbestuur een aanhoudend onderwerp van de zorg der Regering. Ik beken, dat ik, na hetgeen hier en daar reeds is voorgevallen, en na de stelsels, die ik hier en daar heb hooren voordragen, omtrent die zorg eenigzins bezorgd ben. Ik heb, op grond dier aanhoudende zorg, soms hooren beweren, dat diakoniën openbare armbesturen waren en als zoodanig van hooger hand konden geregeld worden.

Voor de ontwikkeling van het armwezen en der beginselen tot voorziening daarin acht ik het van groot belang, dat alle private en kerkelijke armbesturen vrij blijven werken en dat dezer zelfstandigheid ongeschonden bewaard blijve. Ik had dus liever gelezen: *openbaar armbestuur*. En ofschoon de twijfel omtrent de diakoniën toch bleef bestaan, wanneer men namelijk de diakoniën als zoodanig toch daaronder rangschikken wilde, zoude het echter duidelijker uitkomen, dat de wetgever geene particuliere instellingen bedoeld had. Nu die bijvoeging niet is opgenomen, acht ik mij verpligt te verklaren, dat ik, de wet aannemende, dit artikel in dien zin versta, dat diakoniën en andere dergelijke armbesturen vrij blijven in hunnen werkkring en niet begrepen zijn onder het armbestuur, dat, blijkens dit grondwettelijk voorschrift, een onderwerp van de zorg der Regering blijft.

En nu het onderwijs. Ik zal daaromtrent kort zijn en mij bepalen bij twee punten:

I. bij de verdediging der vrijheid van bijzonder onderwijs;
II. bij de wederlegging der daartegen ingebragte bezwaren.

I. De vrijheid van onderwijs is *a.*) een regt, *b.*) eene behoefte.

Een regt en dat wel een natuurlijk en een wettig regt.

Alweder een natuurlijk regt, Edel Mogende Heeren, en alweder een onnatuurlijk verbod van het gebruik van dat regt. Die vrijheid is een regt, geene gunst. In het zoo even door den geachten spreker uit Zuid-Holland aangehaalde rapport van den heer THIERS — welks lezing ik ook van mijne zijde aan de ministers ernstig aanbeveel, daar het vrijheid handhaaft, die wij hier te vergeefs, tot nog toe, gevraagd hebben — wordt dan ook gezegd: «La liberté n'existe jamais, quand elle est une tolérance et pas un droit.» Dit regt, behoef ik het als een natuurlijk regt te verdedigen? Die vader is, weet, welk regt hij in en op de opvoeding en ontwikkeling zijner kinderen heeft; het moet hem vrij staan, dit naar zijn geweten, naar zijne keuze te kunnen doen. Niet zoo natuurlijk, neen onnatuurlijk is het regt van den Staat op het kind. Ik weet wel, dat zulks in verband staat met het reeds meermalen door mij genoemde stelsel

van eenheid van Staat; maar dit neemt niet weg, dat mijne kinderen de mijne zijn en de Staat daarop geen regt heeft, en ik, wat de Staat bewere, mijne kinderen vooreerst liever als de mijne beschouw en mij niet verpligt acht, die aan eenen Staat, die mij geenen waarborg geeft voor eene godsdienstige opleiding, naar mijne overtuiging, ter vorming over te geven. Dat de Staat voor het onderwijs zorgt, en zich van zijne zijde daartoe verpligt acht, en aan die verpligting voldoet, is mij wel; maar ik meen zijn regt op mijne kinderen te moeten weêrspreken. Neen, dan heeft de Kerk, die op de zedelijke en christelijke vorming zoo grooten invloed heeft, een regt, dat ook haar niet kan ontnomen worden. — Die vrijheid is ook een wettig regt. Ik heb een spreker uit Noord-Holland hooren gewagen van miskenning der wet van 1806; maar door wie is die miskenning geschied? Door niemand meer dan door hen — het zij met eerbied gezegd — die anderen van miskenning beschuldigen. De vrijheid, welke nu wordt verlangd, ligt in die wet van 1806, en de Grondwet geeft eigenlijk niets meer, dan wij reeds wettig hebben, zoo er niet, gelijk ik hoop en vertrouw, en uit de memorie van toelichting meen te moeten opmaken, de voorloopige autorisatie afgaat. Wat er aan de wet van 1806 ontbrak, was uitvoering. De bepalingen omtrent het vrije, bijzondere onderwijs zijn nooit uitgevoerd, wat zeg ik? de uitvoering is tegengewerkt.

Met ophef heb ik van Rutger Jan Schimmelpenninck hooren gewagen. Ik deel die ingenomenheid op dit punt. In 1803 wilde men, op grond der eenheid van den Staat, — dien men algemeenen armenverzorger, opvoeder en alles wilde maken, — één onderwijs voor allen hebben. In 1806 zag de verstandige Schimmelpenninck het onregt in; en wat bepaalt nu de wet van dat jaar? Zij herstelt de billijkheid en handhaaft het regt, dat naast de staatsschool ook de vrije bijzondere school behouden blijve. Gij, kerk — zoo spreekt die wet — wilt gij uwe school? daar is zij: neem uwe diakonie-school. Gij, genootschap, dat in het onderwijs belang stelt, bijv. gij Maatschappij voor het Nut van het Algemeen, wilt gij eene vrije school? daar hebt gij die. Gij, particulier of particulieren, wilt gij op uwe kosten eene eigene school? Daar hebt gij uwe school. Ziedaar eene zuivere en billijke staatkunde. O! had men de wet in dien geest getrouw uitgevoerd, er zouden thans zoo vele gegronde klagten niet worden aangeheven. Die wet heeft het vrije bijzondere onderwijs zeer naauwkeurig geregeld; ook de examens: niet de door den geachten spreker uit Zuid-Holland genoemde vergelijkende examens, maar het tweede examen, waartoe de schoolopziener, des gevraagd, verpligt is zijne dienst te verleenen. Die bepalingen zijn niet uitgevoerd, en van daar de nu zoo sterk geuite begeerte naar — die zoozeer gevoelde behoefte aan vrijheid van onderwijs.

Die vrijheid is *b*) eene behoefte.

Is de openbare en gemengde school dan niet genoeg? Vooraf een

woord over de proefneming. Een geacht spreker uit Gelderland noemt de nu aangeboden vrijheid van onderwijs eene proefneming. Het zij mij vergund, de zaak om te keeren en te beweren, dat de daarstelling eener gemengde school door eenen Staat, die geene godsdienstige belijdenis heeft en toch allen wil tevreden stellen, eene proefneming is, want voor de ontwikkeling van het staatkundig stelsel der vorige eeuw had men zoo iets nooit beproefd. Die proef is — het zij met eerbied gezegd — mislukt. Ja maar — roept men mij toe — gij zijt ook zoo exclusief, zoo onhandelbaar! Het zij zoo, ofschoon het hier is de exclusief, die vrijheid vraagt voor allen, waarvan hij wordt uitgesloten; doch laat mij u mogen doen opmerken, dat dat juist het problema is, dat moest worden opgelost, dat de school niet alleen voor u, maar ook voor mij voldoende was, en is zij dat niet, dan is ook het problema niet opgelost. Ik ben exclusief, even als de waarheid het is; maar toen ik exclusief werd, werd ik liberaal: zeer vreemd, maar zeer waar. Ik begreep toen, welke de behoefte was van hen, die meer verlangden dan de openbare school geven kan, en gevoelde de behoefte aan de vrijheid voor en van allen. Zoo exclusief ben ik dus niet. Zoolang men de menschen niet brengt tot één geloof, brengt men hen niet tot ééne school.

De openbare school kan uit den aard niet voor allen voldoende zijn, juist omdat zij aan allen moet voldoen: men geeft òf te veel òf te weinig. De Grondwet bepaalt, dat alle godsdienstige begrippen zullen worden geëerbiedigd; maar wat zal hiervan het gevolg zijn? De spreker uit Gelderland heeft het u gezegd: men zal God niet meer kunnen leeren liefhebben, de deugd niet meer leeren beoefenen, en de geschiedenis zal niet meer kunnen worden onderwezen. Met eerbiediging van aller geweten, zal het ééne boek voor en het andere na van de school verdwijnen, zoodra er oppositie komt.

Het is mij bekend, dat men, om dit euvel te ontgaan, eene algemeene christelijke rigting aan het onderwijs wenscht te geven, maar hoedanig zal die zijn, welke kleur die aannemen? En als die kleur eens niet voldoet, zal er dan geen dwang ontstaan of alle kleur verdwijnen?

De tegenstanders gelieven de zaak eens om te keeren, en zich voor een oogenblik voor te stellen, dat zij, die zij exclusief noemen, het onderwijs uitsluitend regelen, en dat wel, zoo als de spreker uit Zuid-Holland het afschilderde, de kinderen met allerlei zware leerstellingen en godsdienstige twistpunten, waarvan zij niets begrijpen, het hoofd opvullen, en gij, die het vigerende stelsel nu zijt toegedaan, komt klagen en zegt: ik wil mijne kinderen niet zoo gevormd hebben, o, ik verlang er geene dweepers van gemaakt te zien; ik begeer niet, dat de kinderen met zoo vele twistvragen bezig worden gehouden; en die exclusiven u antwoorden: hoe klaagt gij zoo, het is ten onregte, wij maken uwe kinderen zoo vroom en zoo regtzinnig; zij krijgen juist wat zij noodig hebben, er is geene behoefte aan eene andere school, gij moet u met de mijne tevreden stellen! Zegt het mij in opregtheid,

zoudt gij niet luide klagen en om vrijheid vragen? En als gij erkent, dat gij in zulk geval vrijheid zoudt vragen, staat ze dan aan hen toe, die nu met uw onderwijs bezwaard zijn. Erkent de behoefte. De vraag is niet, of ik exclusief ben, maar of ik regt heb; behoud uwe school voor uwe behoefte, verleent mij mijne school voor mijne behoefte.

Eindelijk II, een enkel woord ter wederlegging der tegen de vrijheid ingebragte bezwaren. Ik breng dezelve tot drie; zij zal, zegt men, leiden a.) tot vorming van dweepers, b.) tot godsdiensthaat en c.) tot eene nadeelige concurrentie.

a.) De vrije school zal dweepers vormen. Maar als men van dweeperij spreekt, mag ik dan vragen, of er, zoo er wordt gedweept, niet wordt gedweept met het stelsel, zoo men het noemt, der wet van 1806? Ik veroordeel niemand; ik begrijp die ingenomenheid; ik begrijp, dat, als men in de gemengde school, zoo als een spreker uit Zuid-Holland, over mij gezeten, het treffend voordroeg, een band van eenheid, van toenadering en eensgezindheid ziet, het stelsel eene bepaalde voorliefde inboezemt. Ik stond zelf eenmaal op dat terrein, en kom dus geheel in dat gevoel; maar ik heb later gezien, dat anderen dat gevoel niet deelden en ik heb ook zelf aan ander onderwijs behoefte gevoeld en begrepen, dat geen gevoelen mag worden opgedrongen, noch dat van anderen aan ons, noch het onze aan anderen.

Ik heb voorts, ter wederlegging der vorming tot dweeperij, geene wijdloopige redenering noodig. De ondervinding spreekt. De scholen, waar een meer positief christelijk onderwijs gegeven wordt, bestaan, en U Edel Mogenden behoeven geene groote moeite te doen, om er zich van te overtuigen. Hier in de residentie is de hervormde diakonie-school en in eene andere voorname stad van eene onzer grootste provinciën is er ook eene, voor de leden, die van dat gewest zijn, alwaar de zaak kan worden onderzocht. Neen! dáár worden geen dweepers gevormd, maar de jeugdige harten opgeleid tot dien Heer, van wien zij leeren: «hebt uwen «naasten lief als u zelven; hebt uwe vijanden lief.»

b.) De vrijheid van onderwijs zoude leiden tot godsdienst-haat. Edel Mogende Heeren, wanneer ik naga, dat het stelsel der gemengde school verdraagzaamheid moest bevorderen en ik dan hare 42jarige werking naga, mag ik dan vragen: is de vereeniging tusschen roomsch en onroomsch — want die wordt toch bedoeld — door de werking der wet van 1806 zoozeer bevorderd? Maar wat zal ik hier al weder met mijne argumenten aankomen! De spreker uit Gelderland heeft het ons reeds verklaard: wij, wij zijn wel beschaafd en verlicht, maar de massa der protestanten en der roomsch katholijken is nog zoo onverdraagzaam. Vergunt mij de vraag: moest die wet dan niet juist op die massa werken? Neen, vereeniging geeft vrede, vermenging wantrouwen, en ik meen zelfs te kunnen beweren, dat juist de gemengde school de verdeeldheid bevorderd heeft. Verplaatst u eens in een ander land — vergelijkingen helderen op — verplaatst u eens in een ander land, waar de

r.-k. godsdienst, zoo al niet de heerschende, althans die der meerderheid is; verondersteld, gij wildet u verplaatsen, u aan een door zoodanige meerderheid goedgevonden onderwijs onderwerpen: zoudt gij als protestant, zoo al geen wantrouwen, wel dat vertrouwen op het onderwijs hebben, hetwelk men billijk vordert dáár, waar de kinderen aan onderwijzers worden toevertrouwd? Ik geloof het niet. Verplaatst u dan weder met het gevoelen van anderen op ons terrein en oordeelt.

c.) Men vreest de concurrentie. Uit een materieel oogpunt gezien, kan de concurrentie voor den bloei der openbare school misschien niet gunstig wezen. De kleinere beken kunnen het water van den stroom afleiden, maar voor de voorstanders van het vigerend stelsel kan die vrees niet zeer bekommerend zijn. Immers, de geachte spreker uit Gelderland verklaarde, dat de ouders, door de vrije school bedrogen, spoedig hunne kinderen weder naar de openbare zouden zenden. Dit gevaar is dus niet groot.

Voor het wetenschappelijke en het zedelijke echter houde ik die concurrentie voor uiterst weldadig. Eenvormigheid is de dood voor alle ontwikkeling. Wrijving is in het wetenschappelijke onmisbaar. De ondervinding spreekt ook hier; want eene der door mij straks bedoelde vrije scholen heeft stellig eenen weldadigen invloed op andere scholen uitgeoefend. Die concurrentie vrees ik dus niet; ik verlang haar.

Ik heb van België hooren gewagen en er op zien wijzen, als op een proefondervindelijk argument tegen vrijheid van onderwijs; maar, Edel Mogende Heeren, als protestant gaat dit argument bij mij niet op, want juist door die vrijheid hebben mijne geloofsgenooten goede scholen, goed onderwijs en eene christelijke opleiding hunner kinderen naar hun geweten, die zij op eene openbare school aldaar nimmer zoo goed konden hebben. België bewijst voor, niet tegen mij.

Ik bepaal mij bij deze drie, tegen de vrijheid van onderwijs hoofdzakelijk ingebragte, bezwaren, en vertrouw dezelve eenigzins, zoo al niet geheel, te hebben opgeheven en ontzenuwd.

Die vrijheid van onderwijs is van de nu verleende vrijheden voor mij eene der dierbaarste. Men heeft de opheffing van het vigerend stelsel en het verleenen van vrijheid vergeleken bij het verlies van eene parel van de Kroon; ik acht die vrijheid van onderwijs de schoonste parel aan de Koninklijke Kroon.

De minister van de Hervormde Eeredienst sprak dezer dagen van eenen dageraad der vrijheid. Met hem begroet ik den dageraad der vrijheid van onderwijs, die nu voor ons aanbreekt: want die zon, — zij verlicht niet alleen, zij verwarmt ook het hart onzer kinderen. De harten moeten gevormd worden, en dat vooral in dagen als deze, waarin zoo vele verderfelijke, ook voor den Staat gevaarlijke, beginselen zoo ruimen ingang vinden. Fiksche beginselen tegenover een stoute dwaling. Positive christelijke opleiding — meer dan de zoodanige, die, met den besten wil, op de gemengde school kan worden gegeven, acht ik onmisbaar om den positiven vijand te gemoet te gaan. Neen, door vrijheid van onderwijs zal

Nederland niet vergaan, het zal er door behouden worden. De jeugd moet stevig worden gewapend. Een CAVAIGNAC verklaarde onlangs: «die «vijand is met geene bajonet te bestrijden.» Spiegelen wij ons aan Frankrijk, en laat ons naar onze teedere godsdienstige overtuiging de kinderen vormen tot bestrijding van dien vijand, die alleen met zedelijke wapenen is te verslaan.

Geeft ons vrije scholen: wij geven u verdraagzame christenen, trouwe burgers, ware vaderlanders!»

V. De heer VAN GOLTSTEIN: «Wij zijn genaderd tot een gewigtig onderwerp: de regeling van het onderwijs, van de ontwikkeling der menschelijke vermogens en begaafdheden, ten einde hij aan zijne bestemming als mensch en als burger van den Staat kunne voldoen.

Bij de spoedige onafgebrokene opvolging van zoovele belangrijke onderwerpen bij onze beraadslagingen, is het bijkans niet mogelijk, zijne gedachten naar behooren te regelen; en indien mijne rede dus in eenen minder welgeordenden zamenhang mijne gedachten voorstelt, vermeen ik daarvoor op uwe verschoonende beoordeeling te mogen rekenen.

De vrijheid van onderwijs, welke ons thans aangeboden wordt, is voorzeker, even als elke andere vrijheid, eene begeerlijke zaak, maar zij behoort eene zoodanige vrijheid te zijn, welke behoorlijk geregeld is, welke binnen behoorlijke grenzen is beperkt, eene vrijheid, welke in den Staat, in welken wij leven, kan worden toegelaten en genoten.

De vrijheid van onderwijs, van ontwikkeling van 's menschen vermogens en begaafdheden, ten einde hij in staat gesteld worde aan zijne bestemming als mensch en burger van den Staat te beantwoorden, kan geene andere vrijheid zijn dan die zich met de verwezenlijking van dit doel laat overeenbrengen.

De Staat zelf zou zijn doel niet kunnen bereiken, indien hij geen zorg droeg, dat dit gewigtig punt nimmer uit het oog wierd verloren.

Hij beoogt niets anders, dan aan alle leden van denzelven de volkomene zekerheid, de rustige genieting van alle hunne regten te verschaffen, en hij is verpligt alle middelen, onder zijn bereik staande, te bezigen, ten einde het voorgestelde doel te verwezenlijken.

Het is uit dien hoofde, dat hij de leiding van het volks-onderwijs op zich neemt en het toezigt over hetzelve uitoefent.

Slechts dan eerst zal het bevredigend uitzigt bestaan, dat geene stoornis zal worden aangebragt aan de vredige uitoefening der regten, op welke ieder aanspraak kan maken, indien in het jeugdig gemoed het pligtgevoel opgewekt en de sluimerende geestvermogens ontwikkeld worden.

Hoe veel te meer kan dit van den constitutionnelen Staat gezegd worden, dien wij vestigen willen, dan van elken anderen? Deze toch komt slechts dan eerst tot wezenlijkheid, iedien eene algemeene belangstelling in de openbare zaak ontstaat, en ieder doordrongen is van zijne verpligting, om als burger van den Staat aan de behartiging derzelve deel te nemen.

De algemeene verspreiding van nuttige kundigheden onder alle standen der maatschappij is een hoofdvereischte voor zulk eenen Staat; en hoe zal daarvoor de zekerheid bestaan, indien het oppergezag de leiding van het volks-onderwijs niet op zich neemt en het toezigt daarover laat varen? Het wel-ingerigt lager onderwijs, onder het wakend oog der Regering, bereidde immers de Natie voor, om in het genot der staatkundige regten gesteld te worden, die haar tevens toegekend worden, en de ontwikkeling der constitutionnele monarchie vloeide als van zelve voort uit de daardoor ontsprotene algemeene verspreiding van kennis en wetenschap.

Van dit beginsel ging dus ook teregt de bekende wet over het lager onderwijs van den 7den April 1806 uit, en uit dien hoofde werden voorzieningen getroffen voor de instelling van openbare scholen, in welke een voldoend onderwijs werd gegeven; werden gestrenge onderzoekingen bepaald voor hen, die zich aan dat onderwijs wilden toewijden, ten einde de bekwaamsten steeds den voorrang zouden genieten; werd een duurzaam toezigt ingesteld over het te verleenen onderrigt, en werd het getal der scholen geregeld naar gelang van de bestaande behoefte. Hierdoor alleen toch kon de zekerheid worden erlangd, dat hij, die zich aan het geven van het onderwijs overgaf, na daarvoor geschikt te zijn geoordeeld, het noodige levens-onderhoud zou genieten, zonder hetwelk hij noch den lust noch de kracht bezitten kan, voor het vervullen dier moeijelijke taak gevorderd.

Het is onnoodig, de bijzondere bepalingen te vermelden, welke tot dat einde moesten dienen, want zij zijn algemeen bekend. Zij hebben den lof des vreemdelings weggedragen en zij hebben geleid tot de gelukkigste uitkomsten voor het volks-onderwijs, in welke wij ons thans verheugen mogen.

Mogten zij niet gunstiger zijn uitgevallen en nog veel te wenschen hebben overgelaten, wij moeten het wijten aan het noodlottige besluit van den 2den Januarij 1842, door hetwelk, zoo als door de Regering is erkend, dat wel-ingerigte volks-onderwijs verbrokkeld en bedorven is geworden. Het miskende inderdaad den aard van hetzelve als een voorwerp van burgermaatschappelijk belang en maakte daarvan een voorwerp van kerkgenootschappelijk belang.

De invloed der geestelijkheid werd op het volks-onderwijs gevestigd, en de leerboeken zelve op de scholen moesten de censuur derzelve ondergaan.

De inrigting van het volks-onderwijs, zoo als het door de aangehaalde wet gevestigd werd, strookt dus geheel met de verpligtingen, welke de Staat ten aanzien van het onderwijs vervullen moet, en hoewel het daarin heerschende stelsel voor eene verdere ontwikkeling vatbaar is, zal men echter het beginsel niet mogen miskennen, van hetwelk zij uitgaat.

Men heeft haar wel eens verweten, dat zij een monopolie van het onderwijs vestigt en den Staat meester laat over de inrigting van hetzelve; maar hoe ongunstig ook elke dwang te dien aanzien moge

beoordeeld worden, hij is onvermijdelijk, indien aan een wel-ingerigt onderwijs eenige waarde gehecht woedt

Men gewaagt daarbij niet zelden van het regt des vaders, om over de opvoeding van zijn kind te beschikken; maar men zal het toch niet voor het uitsluitend eigendom des vaders willen doen doorgaan, over hetwelk hij naar welgevallen kan beschikken; en men vergeet daarbij, hoezeer dat regt beperkingen ondergaat, als de wet tusschen beide treedt, om de stoffelijke belangen des kinds te verzekeren. Hoe veel te meer moeten zij geacht worden te moeten gelden, als de zedelijke belangen deszelven in aanmerking komen?

De vrijheid van onderwijs zal dus niet onvoorwaardelijk door ons kunnen worden goedgekeurd. Naardien wij haar onbestaanbaar achten met de verzekering van een behoorlijk volks-onderwijs, zullen wij haar moeten afkeuren.

Volgens de voordragt zullen scholen van Staatswege worden gevestigd, ten einde in het onderwijs van het volk te voorzien, maar nevens dezelve zullen bijzondere openbare scholen kunnen worden opgerigt, op welke evenzeer voor dat onderwijs zal worden gezorgd.

Bijzondere genootschappen zoowel als enkele personen zullen zich met de oprigting dier scholen kunnen belasten en eene vrije mededinging zal tusschen beide toegelaten worden.

De leiding van het volks-onderwijs wordt op die wijze aan den Staat onttrokken, want de middelen zullen aan die bijzondere scholen niet ontbreken, om zich den voorrang te verschaffen boven de staatsscholen.

Het vleijen der heerschende vooroordeelen en der in zwang gaande begrippen zal ten lokaas dienen voor velen, die de waarde van het gegeven onderwijs niet kunnen beoordeelen; en de zekerheid voor een wel-ingerigt onderwijs zal verdwenen zijn.

Het toezigt van Staatswege over die scholen uit te oefenen, zal, uit hoofde van derzelver talrijkheid en vrije keus in de leerwijze, gewis weinig beteekenen.

Het is overbodig, in verdere bespiegelingen over dit onderwerp te treden; de ondervinding is dáár, om ons voor te lichten. Wendt het oog slechts naar het naburig België en aanschouwt de vruchten, die de vrijmaking van het lager onderwijs heeft voortgeteeld.

Het onderwijs is er even sterk achteruitgegaan, als het onder het stelsel van een krachtig werkend toezigt van den Staat is vooruitgegaan, en zóó ver is men gekomen, dat de ijverigste voorstanders der vrijheid den terugkeer van den weldadigen dwang terugwenschen, en dit alles, terwijl aanzienlijke schatten aan het opbeuren van het volks-onderwijs ten koste werden gelegd.

Wat leert ons ook het naburig Frankrijk, dat land, waar de vrijheid in alles en voor allen ten hoogsten top werd gevoerd? Men waagde er zich niet aan eene vrij-verklaring van het lager onderwijs, omdat men te wel inzag, hoe verderfelijk dit was voor een wel-ingerigt onderwijs.

Bijzondere scholen zouden nevens de staatsscholen mogen worden opgerigt, maar op die staatsscholen zou kosteloos onderwijs gegeven worden, en daartoe mogten die bijzondere scholen niet overgaan. Zoo werd een voorregt verzekerd aan de scholen, van Staatswege opgerigt, hetwelk deze in staat stelde, de mededinging met de bijzondere scholen uit te houden. Bij algeheele vrijstelling ware het lot van het staatsonderwijs beslist en moest het te gronde gaan: dat voorzag men teregt, en daaraan wilde men zich niet wagen.

Nederland daaraan bloot te stellen, verlang ik niet. In die proefneming ligt de gansche toekomst der Natie opgesloten, en daarvan wensch ik de verantwoordelijkheid niet op mij te nemen.

Ik zal tegen deze voordragt stemmen.»

VI. De heer VAN HAERSOLTE zegt hoofdzakelijk: «Ook ik wensch de redenen te openbaren, waarom ik eene afkeurende stem omtrent dit wets-ontwerp zal uitbrengen. Op den voorgrond sta, dat ik behoor tot de voorstanders der vrijheid van onderwijs. Ik erken met den spreker uit Zuid-Holland (den heer MACKAY), dat zij een natuurlijk regt is, maar daar vloeit niet uit voort, dat die vrijheid niet in het staatsbelang beperkt kan worden, en de vraag is hier dan voor mij, of zij genoegzaam beperkt zij. Ik vind hier tot beperking twee waarborgen gegeven: onderzoek naar de bekwaamheid en naar de zedelijkheid van den onderwijzer (art. 2); maar hierdoor is, geloof ik, die vrijheid niet genoeg beperkt; zij zal, vrees ik, zoo doende spoedig ontaarden en daartoe leiden, dat alle behoorlijk onderwijs zal te gronde gaan. De beperking zou zich, meen ik, ook moeten uitstrekken tot eene bepaling van het aantal scholen. En indien die beperking werkelijk noodig is, dan kan niemand, van welke partij of kleur hij zij, eischen, dat zij achterwege blijven, omdat de vrijheid van onderwijs een natuurlijk regt is, en elk haar vorderen kan. Immers, de Staat moet wel alle natuurlijke regten erkennen, maar tevens zorgen, dat hunne werking niet schadelijk zij. Vele leden hebben gezegd, genoegen te nemen met de laatstelijk in art. 2 gebragte bijvoeging, welke aldus luidt: «Er wordt overal in het Rijk van overheidswege voldoend openbaar lager onderwijs gegeven.» Dit is bij mij het geval niet en ik moet hier twee vragen doen: 1°. Wat zegt die bijvoeging, en wat zal misschien het effect van die bepaling zijn? 2°. Hoe zal die bepaling in werking gebragt worden?

1°. Wat zegt die bepaling: *voldoend* openbaar lager onderwijs. Dat woord *voldoend* is zeer rekbaar; is hier bedoeld, dat er openbaar lager onderwijs zal gegeven worden, als er gebrek is aan *lager onderwijs* in het algemeen, of alleen zoo er gebrek is aan *openbaar lager onderwijs?* Ik geloof, dat men spoedig zal zien, en wel vooral ten platten lande, dat die openbare scholen door bijzondere zullen worden verdrongen. En als dan die openbare school vacant komt, en

men die open plaats weder bezet zal willen krijgen, dan zullen daar groote geldelijke opofferingen mede gemoeid zijn. En als er dan gevraagd wordt, of dáár behoefte bestaat aan onderwijs van overheidswege, als men vraagt, of dáár voldoend openbaar onderwijs gegeven wordt, dan zal men misschien zeggen: ja! er is eene goede *bijzondere* school. Ik geloof evenwel, dat niemand verlangen zal, dat eene plaats op zoodanige wijze zonder eene openbare school kunne gelaten worden.

2°. *Van overheidswege*. Wat is hier de overheid? 's Lands overheid, de provinciale besturen, of de gemeentelijke besturen? Wie van die drie zal de behoefte beoordeelen, wie er voor zorgen? Het is eene zaak, die geld kost, en zoo stel ik mij voor, dat welligt de hooge overheid het aan de provinciale, en deze het aan de gemeentelijke overheid zal overlaten. De eerste spreker vatte art. 2 van het ontwerp zoo op, alsof de 2de en 4de alinea in dadelijk verband stonden, en men aldus moest lezen: «Het openbaar onderwijs is een voorwerp van de aanhoudende zorg der Regering. Er wordt overal in het Rijk van overheidswege voldoend openbaar lager onderwijs gegeven,» zoodat er dan reden zou bestaan, om het daarvoor te houden, dat de hier bedoelde overheid bepaaldelijk was de Hooge Regering. Ware dit zoo, dan zou een groot deel mijner bezwaren vervallen; maar die beide alinea's zijn door eene zinsnede van elkander gescheiden, en het zijn alzoo twee afzonderlijke bepalingen, zoodat mijne bezwaren in volle kracht blijven bestaan.

Dit zijn de gronden, die mij beletten zullen mijne stem aan dit wets-ontwerp te geven.»

VII. De heer VAN LEEUWEN: «Wanneer ik het woord vraag, om den spreker uit Zuid-Holland te beantwoorden, dan is het niet, om hem te volgen op het terrein, dat hij gekozen heeft. Dit zou noodeloos zijn, want de meeningen, door dien spreker ontwikkeld, zijn genoegzaam bekend en meermalen overwogen en bestreden. Er kwam echter in zijne rede eene enkele assertie voor, waarop ik nog met een woord wil antwoorden. Hij zeide, dat in de wet op het lager onderwijs van 1806 volstrekt geene restrictive bepalingen voorkomen, volgens welke de oprigting van bijzondere scholen der eerste klasse verboden zou kunnen worden. Eene bijzondere school is zoodanige, tot onderhoud waarvan meerdere particuliere personen bijdragen, ten einde dáár hunne kinderen te doen onderwijzen; en zouden er nu geene gevallen bepaald zijn, waarin de oprigting van zulk eene school verboden kan worden? Het is deze vraag, die ik, in strijd met hetgeen de spreker uit Zuid-Holland zeide, bevestigend moet beantwoorden, en de verwijzing naar artt. 2 en 12 der genoemde wet zal genoegzaam zijn, om de waarheid mijner meening te doen blijken. Art. 2 zegt: «De departementale besturen zorgen, dat alomme, zooveel mogelijk, binnen hun departement gelegenheid voorhanden zij, om de jeugd behoorlijk onderwijs te doen erlangen; maar dat echter door

eene onbepaalde toelating van scholen of onderwijzers, vooral ten platten lande, derzelver aantal niet te zeer vermeerdere.» En in art. 12 leest men: «Geene lagere school zal ergens, onder welken naam ook, mogen bestaan of opgerigt worden, zonder uitdrukkelijke vergunning van het respectief departementaal, landschaps- of gemeente-bestuur, na vooraf gevraagde inlichting en bedenkingen van den school-opziener van het district of der plaatselijke school-commissie.» Ik vraag het, of hier niet zijn restrictive bepalingen, die datgene medebrengen, waarover men zich zoo dikwijls beklaagd heeft? Eene onbeperkte vrijheid tot het oprigten van bijzondere scholen bestaat er dus niet; immers, in de reglementen voor het lager onderwijs kunnen geene bepalingen zijn opgenomen, strijdig met de wet, en die bepalingen moeten altijd in den zin der wet geïnterpreteerd worden. Ik zal uwe aandacht niet langer bezig houden, en voeg hier nog alleen dit bij, dat, zoo ik den geachten spreker uit Zuid-Holland op zijn terrein volgen wilde, ik het noodige zou kunnen aanvoeren, om het bestaan der wet van 1806, in hare strekking en toepassing, te betoogen.»

VIII. De heer NEDERMEIJER VAN ROSENTHAL zegt, dat hij, hoe ruime stof tot bespiegelingen hij hier ook vinden zou, zich bepalen zal om te verklaren, dat hij geheel instemt met het gezegde door den redenaar uit Utrecht, en even als deze de verantwoording voor de hier voorgestelde proefneming niet deelen wil.

IX. De heer MACKAY: «Een spreker uit Noord-Holland meent, dat het mij onbekend zoude zijn, dat de wet van 1806 voor de oprigting der bijzondere scholen autorisatie vorderde. Dat is mij niet onbekend. Ik heb er ook op gewezen bij mijne rede en juist beweerd, dat ik hoopte, dat uit de aanstaande wet die autorisatie zoude wegvallen, en ik beroep mij daartoe nog op het aangehaalde rapport van den heer THIERS, die dit onderwerp uitmuntend heeft behandeld. Ik heb het punt studieus niet ter sprake gebragt, omdat ik alles willen vermijden, wat eenigzins wonden zoude kunnen geven of openrijten. Nu moet ik spreken. Neen, ik ken die wet van 1806 veel te goed, om niet te weten, dat er autorisatie wordt gevorderd; maar al had ik die wet niet gekend, de ondervinding zoude mij haar hebben doen kennen, door het misbruik, dat er van de gevorderde autorisatie gemaakt is. Men heeft die vaak geweigerd; en waarom? O, Edel Mogende Heeren! laat ons de zaken nemen zoo als zij zijn, en noemen bij haren naam; men weigerde de school, omdat men de godsdienstige gevoelens woog van hen, die gewetenshalve eene vrije school vroegen. Men wilde die scholen niet, omdat zij het algemeene stelsel niet aannamen; en terwijl men andere vrije scholen, die dat stelsel wel aannamen, toestond, weerde men de andere onder den naam van sectenscholen. Dat heet ik willekeur. Niet een vreemde, mijn geweten oordeelt over de mate van christelijk element op de school, en de vraag om eene bijzondere school is het grootste bewijs van de bestaande behoefte,

welke door het argument, aan het getal scholen ontleend, niet kan, niet mag worden weggeredeneerd. Men behoefde waarlijk voor het overmatig getal vrije scholen ook niet zoo bekommerd te zijn, daar die scholen zware kosten vorderen en dus niet ligtvaardig zouden zijn, noch zullen worden daargesteld. Maar bekostigt men die, dan mag men die waarlijk wel inrigten naar zijne overtuiging. Dat wil de wet, en meer dan de wet is nooit gevraagd.»

X. De heer LUYBEN: «Ik ben het omtrent de vrijheid van onderwijs in het algemeen eens met den spreker uit Zuid-Holland, die heden het derde aan het woord was

Het kind behoort niet aan den Staat, maar aan zijnen vader.

Wij leven niet in de oude republiek van SPARTA of in die van Frankrijk ten tijde van het schrikbewind.

Deze hadden verklaard, dat de kinderen aan den Staat behooren.

Ik werp dat denkbeeld vèr van ons af. Dat gaat in Nederland niet op.

Hier is de vader alleen en uitsluitend meester van het kind, ten einde deszelfs opvoeding te leiden en te volmaken.

Hij kan het opvoeden in de leer, welke hij voor het tijdelijk en eeuwig geluk van zijn kind het doelmatigste en geschiktste oordeelt.

Men vreest, van de zijde der voorstanders van het monopolie in het onderwijs, de concurrentie der bijzondere scholen, en wacht daarvan achteruitgang in deze belangrijke zaak, opdrooging van deze tot heden zoo ruim en mild gevloeid hebbende bron van volksgeluk.

Ik begrijp integendeel, dat die concurrentie voor het verkrijgen van algemeene kennis en bekwaamheden allezins bevorderlijk wezen zal. Daarbij heeft de Staat zoowel als zijne burgers ook een overwigtig belang.

Ik acht het dus een groot geluk, dat de Regering de vrijheid van onderwijs in dit wets-ontwerp heeft opgenomen, juich dit hartelijk toe en zal mijne stem daaraan gaarne schenken.»

XI. De heer VAN DAM VAN ISSELT: «De spreker uit Zuid-Holland heeft mij de eer aangedaan van een groot gedeelte zijner redevoering tot mij te rigten, wijzende op hetgeen vroeger door mij was gezegd. Misschien zou op mij de verpligting rusten, om daarop weder te antwoorden. Ik zou echter dat antwoord niet kunnen geven, zonder in bijzonderheden te treden, die misschien sommigen minder welgevallig zouden zijn. Ik verzoek dus den spreker uit Zuid-Holland mijn stilzwijgen niet aan te merken als een bewijs van zwakheid, maar alleen als een bewijs van welwillendheid.»

XII. De heer GEVERS VAN ENDEGEEST: «Ik heb luide hooren verkondigen, dat er onder de schoolwet van 1806 misbruik gemaakt zou zijn van het regt van autorisatie tot het oprigten van scholen, en dat die wet nooit goed zou zijn uitgevoerd geworden. Het eerste wil ik niet

tegenspreken, maar bij welke instelling is het onmogelijk, dat hier of daar misbruiken plaats hebben? Daarentegen, dat de wet niet goed zou zijn uitgevoerd, dat kan ik niet toegeven. Ik heb mij in 1840 tegen de vrijheid van onderwijs verklaard, omdat ik vermeende, dat zij tot zeer groote misbruiken aanleiding zou kunnen geven, maar zoo ik mij nu, bij den veranderden loop van tijden, daarmede kan vereenigen, en voor dit wets-ontwerp zal stemmen, dan is het, omdat later daaraan deze goede clausule is toegevoegd: «Er wordt overal in het Rijk van overheidswege voldoend openbaar lager onderwijs gegeven.» Ik heb zoo even bezwaren tegen die bepaling hooren aanvoeren. Ik heb die bijvoeging altijd zoo begrepen, dat er overal openbaar onderwijs zal worden gegeven, hetzij er bijzondere scholen zijn, hetzij niet, en dat de Regering dit dus niet wegens het bestaan eener bijzondere school zal kunnen nalaten. De Grondwet zegt: *van overheidswege*, en datzelfde artikel bepaalt, dat het openbaar onderwijs is een voorwerp van de aanhoudende zorg der Regering. Het moge nu niet volkomen duidelijk zijn, welke overheid hier bedoeld zij, dit is mij onverschillig: de Regering zal aansprakelijk zijn, en dat is mij voldoende.»

XIII. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN JUSTITIE neemt alsnu het woord en zegt hoofdzakelijk:

«EDEL MOGENDE HEEREN!

Toen wij in de Grondwet het regt van vereeniging opnamen, toen wij opnamen de vrijheid van geloofsbelijdenis, de vrijheid van het verkeer met de hoofden der onderscheiden kerkgenootschappen, en eindelijk de vrijheid van onderwijs, wisten wij wel, dat ook die bijzondere onderwerpen aan de beslissing van bijzondere wetten zouden kunnen onderworpen worden; maar wij achtten het noodig, dat alles in de Grondwet op te nemen, opdat deze niet alleen zou zijn eene optelling der instellingen, waardoor de Staat zou worden beheerd, maar opdat zij tevens zou wezen een grondslag tot bevrediging, opdat in de Grondwet die beginselen zouden worden aangetroffen, die wij in gemoede meenden, dat tot bevrediging van den Staat zouden kunnen leiden. Nu eenmaal door U Edel Mogenden dat regt van vereeniging is aangenomen, nu eenmaal die vrijheid van geloofsbelijdenis is erkend, is inderdaad de vrijheid van onderwijs een bloot gevolg daarvan; ik kan mij eene volkomene vrijheid van geloofsbelijdenis en vereeniging niet denken zonder de vrijheid van onderwijs. Het een kan niet zonder het ander bestaan. Als de inrigting van het onderwijs geheel aan de Regering wordt overgelaten, wat wordt er dan van die vrijheid in het godsdienstige, welke men nu met eene milde hand heeft toegestaan? Ik vraag het den protestanten, hoe zij er over zouden denken, als hun door eene katholijke regering een onderwijs van staatswege wierd opgedrongen, zonder vrijheid om een eigen onderwijs daar te stellen: zouden zij met gerustheid hunne kinde-

ren naar de scholen zenden, door een katholijk vorst en katholijke ministers daargesteld, geleid en beschermd? Zouden zij niet klagen over dwang, indien hun de vrijheid wierd ontzegd, daarnevens scholen, naar hunne meening geregeld, in te stellen? Wat gij niet wilt dat u geschiede, doe dat ook aan een ander niet. Het is de vraag niet, of duizend, of tien duizend, of een millioen eene belijdenis zijn toegedaan, maar alleen: wat is regtvaardig? Regtvaardig is, dat elk naar zijne meening zijne kinderen kan opvoeden, en het regt der Regering is alleen om toezigt te houden over de scholen, om te waken, dat bekwame onderwijzers dat ambt bekleeden; en naast dat regt staat niet een ander regt der Regering (want dat regt zou dwang daarstellen), maar de pligt der Regering, om te zorgen, dat er voldoende gelegenheid zij, op openbare, door het gezag beschermde, scholen die kundigheden te verkrijgen, waarop elk volk moet prijs stellen. Ik herhaal, dit is geen regt, maar een pligt der Regering. Dien pligt neemt zij op zich te vervullen en als bij dat openbaar onderwijs de godsdienstige begrippen van andersdenkenden worden geëerbiedigd, dan zullen deze openbare scholen niet onbezocht blijven; dan zal de vrijheid betere vruchten dragen dan dwang; want dwang geeft wantrouwen, en wantrouwen kan nooit tot verdraagzaamheid leiden. Het is niet te ontkennen, dat vroeger zoodanige dwang tot wantrouwen en onderlinge onverdraagzaamheid heeft gevoerd! Ik wil nu niet schetsen, wat hier in de laatste dertig jaren is voorgevallen; ik wil niet wijzen op de droevige uitkomsten, welke de besluiten van 1825 hebben gehad; maar vrijheid van onderwijs was er niet, en waartoe heeft dit geleid? Tot scheiding en onverdraagzaamheid. Welnu, laten we dan nu den weg van vrijheid bewandelen, en ik twijfel niet, of algemeene verdraagzaamheid zal het gevolg zijn, niet die verdraagzaamheid, welke in strijd is met eene vast gevestigde overtuiging, maar die verdraagzaamheid van den staatsburger, die, ofschoon betreurende de dwaling van anderen, toch eerbied heeft voor hetgeen zij in de goede trouw belijden, en hen als staatsburgers noch boven noch beneden zich stelt: dit is al wat gevorderd wordt.

En geen twijfel kan er zijn over de wijze, waarop door den Staat aan zijne verpligting zal worden voldaan: wij hebben hier drie voorschriften, en deze zijn alle gelijkelijk verpligtend. Vooreerst zal het openbaar onderwijs een voorwerp van de aanhoudende zorg der Regering zijn; ten tweede zal de inrigting van dat onderwijs geregeld worden door de wet; ten derde, eindelijk, zal alom voldoend openbaar lager onderwijs worden gegeven. Die bepalingen bij elkander wijzen de grenzen van de verpligting der Regering aan. En als dan nu eenmaal die wet zal zijn tot stand gebragt en daarbij gevolgd zullen zijn de wenken van mannen in en buiten deze vergadering, die zich hun geheele leven met het onderwijs hebben bezig gehouden, en op de openbare scholen dan geen voedsel wordt gegeven aan haat tegen

andersdenkenden, maar eerbied voor het godsdienstig begrip van een ieder wordt geleerd, dan ben ik er gerust op, dat de bescherming der Regering niet anders dan heilzaam zal kunnen werken. Vrijwillig zal alsdan ieder zijne kinderen dáárheen zenden, waar voor den minsten prijs het beste onderwijs wordt gegeven.

Wat het armbestuur betreft, ook dit zal door de wet worden geregeld; doch zeker niet zóó, dat bijzondere instellingen van weldadigheid worden aangetast: dit zou een middel zijn, om de weldadigheid, eene der schoonste deugden van ons volk, te vernietigen: daartoe kan geene Nederlandsche Regering de hand leenen.»

Niemand meer het woord vragende, gaat men over tot de hoofdelijke stemming over het *tiende* ontwerp (*Van het Onderwijs en het Armbestuur*), en wordt dit daarbij met 52 tegen 4 stemmen *aangenomen*.

Voor hebben gestemd de heeren: *Luyben*, *Bijleveld*, *van Rijckevorsel*, *Egter*, *Corver Hooft*, *Anemaet*, *Lycklama à Nyeholt*, *de Jong van Beek en Donk*, *Bots*, *van Sasse van Ysselt*, *Storm van 's Gravesande*, *van Naamen*, *Nederburgh*, *Mutsaers*, *Duymaer van Twist*, *Cost Jordens*, *Kien*, *van Harencarspel*, *de Man*, *Gevers van Endegeest*, *Faber van Riemsdijk*, *de Weichs de Wenne*, *Mackay*, *Enschedé*, *Nap*, *Gouverneur*, *van Panhuys*, *van Heloma*, *Schooneveld*, *van Heemstra*, *Timmers Verhoeven*, *Hoffman*, *Corneli*, *Romme*, *van Dam van Isselt*, *Opperdoes Alewijn*, *Hiddema Jongsma*, *Hooft*, *Geradts*, *van Beeck Vollenhoven*, *de Kempenaer*, *Wichers*, *Smit*, *Uytwerf Sterling*, *Menso*, *Kniphorst*, *de Monchy*, *Telting*, *van Leeuwen*, *Star Busmann*, *Verwey Mejan* en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren: *van Haersolte*, *Nedermeijer van Rosenthal*, *van Goltstein* en *Borski*.

Avondzitting van Donderdag, 24 Augustus.

Beraadslaging over Ontwerp n°. XI.

Aan de orde zijn de beraadslagingen over het *elfde* der wets ontwerpen *tot herziening der Grondwet*, betrekkelijk het hoofdstuk: *Van veranderingen en bijvoegselen*.

I. De heer DE MONCHY heeft het eerst het woord en zegt:

«Ik heb twee bezwaren tegen deze wet.

1°. Zij schijnt mij toe in strijd te zijn met het stelsel, dat tot grondslag ligt aan de tegenwoordig aangenomene wijze van verkiezing, dat iedere bepaling als het ware moet uitdrukken den wil van de meerderheid. Ik neem aan, dat door den Koning eene verandering in de Grondwet wordt

voorgedragen, die door de Tweede en Eerste Kamer der Staten-Generaal wordt aangenomen, dan hebben alle de deelen van de wetgevende magt de noodzakelijkheid erkend. Maar dan worden nog de kamers ontbonden. Waarom? Mijns inziens, opdat men te weten zoude kunnen komen het gevoelen van de meerderheid der Natie op het oogenblik, dat de verandering wordt voorgesteld, en dus of de Natie instemt met de Regering en de ontbondene Vertegenwoordiging. Niets, dunkt mij, is rationeler dan dat de Natie zulks bij de meerderheid uitmake, en wel, zoo als in de memorie van toelichting staat, door mannen, die minder of niet gehecht zijn aan het vroegere. Ondertusschen zal dan een derde beletten, dat ingevoerd worde, wat de Koning, de ministers en de Staten-Generaal hebben noodzakelijk verklaard, en wat de meerderheid van de Natie wil.

2°. De wet schijnt mij toe in strijd te zijn met den wensch naar eene meer gemakkelijke verandering der Grondwet, die, blijkens het voorloopig verslag, door de meerderheid wordt begeerd. In den loop der discussiën hebben ook vele leden te kennen gegeven, dat zij over bezwaren van ondergeschikten aard zouden heenstappen, in de overtuiging, dat, wanneer later eene verandering noodig bevonden wierd, die gemakkelijker dan thans in de Grondwet zoude te brengen zijn. Ik kan dat gevoelen niet deelen. Thans, het is waar, moet de Tweede Kamer in dubbelen getale opkomen; maar dit heeft nimmer, zoover ik weet, een bezwaar tegen de verandering van de Grondwet uitgemaakt; althans heb ik dit nooit als zoodanig hooren opgeven; het éénige bezwaar heeft altoos daarin bestaan, dat men wenschte, dat het voorstel van de Kroon uitging. Voorts is de meerderheid, voor de aanneming vereischt, teruggebragt van $^3/_4$ op $^2/_3$, dit is vooruitgang. Maar wat staat daar niet tegenover? De ontbinding van beide de kamers. De minister van Justitie heeft verklaard, dat wij thans bezig waren de grootste daad van zelfopoffering te verrigten, die in de politieke wereld te verrigten is: een zelfmoord. Nu, die zelfmoord zal voortaan altijd moeten verrigt worden, en die zal de Grondwets-herziening als eene barricade in den weg staan. Zoo als de Grondwet nu is, weten de leden van de Kamer, dat zij blijven en dat de herziening hunne aftreding niet vordert; voor het vervolg zal men altijd van de veronderstelling moeten uitgaan dat het stemmen voor de grondwets-verandering een zelfmoord zal zijn, en zulks niet alleen bij de Tweede Kamer, maar ook bij de Eerste, want in art. 3 staat uitdrukkelijk *de kamers*.

Daar is nog meer, en wel eene aanmerkelijke bemoeijelijking bij de Eerste Kamer. Thans is die zamengesteld uit leden, door den Koning vóor het leven benoemd. Is de wet door hen eenmaal bij meerderheid van stemmen aangenomen, zoo lijdt het geen twijfel, dat die ook bij meerderheid voor de tweede maal zal aangenomen worden. Maar hoe zal dat nu voor het vervolg zijn? Dan zal de Eerste Kamer, de wet bij meerderheid aangenomen hebbende, ontbonden worden en zullen de nieuwe leden van de Eerste Kamer, even als de Tweede Kamer, met

$^2/_3$ der stemmen de wet moeten goedkeuren. Is het nu niet mogelijk, dat een betrekkelijk klein gedeelte van de Eerste Kamer de uitvoering verhindert van hetgeen de Koning, de ministers en het volk als wenschelijk achten, en zulks vooral, als men bedenkt, dat de leden der Eerste Kamer zullen gekozen worden door de Provinciale Staten, die niet ontbonden worden? Dit bezwaar met betrekking tot de Eerste Kamer is bepaaldelijk aangegeven bij het algemeen verslag.

Ik vind alle deze bedenkingen zoo gewigtig, dat, indien ze niet opgelost worden, ik mij verpligt zal vinden, mijne stem tegen dit ontwerp uit te brengen.»

II. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN JUSTITIE neemt het woord en zegt hoofdzakelijk:

«EDEL MOGENDE HEEREN!

Ofschoon niet voorbereid, om op de zoo even gemaakte opmerkingen te antwoorden, zoo zal ik evenwel, voor zoover de aard van het onderwerp dit toelaat, trachten de gevraagde ophelderingen te geven. De door den geëerden spreker gemaakte aanmerking komt hierop neder. Indien, zoo zegt hij, eene verandering in de Grondwet door de Regering en de Kamer is daargesteld, dan worden de kamers ontbonden, ten einde de volksmeening over de gemaakte veranderingen te vernemen; zoo die volksstem noodig is, dan zou hij willen weten, waarom de gedane voorstellen niet met eene gewone meerderheid, maar met twee derden der uitgebragte stemmen aangenomen moeten worden; in die bepaling vindt hij bezwaar, omdat, naar zijne meening, de minderheid over de meerderheid zal domineren en verklaren, dat er geene verandering noodig is. Oppervlakkig beschouwd, heeft de aanmerking veel voor zich, maar ik geloof, dat zij geen steek houdt. Men moet wel letten op den toestand, waarin wij ons bij eene herziening der Grondwet bevinden zullen. We hebben hier den Koning, gerugsteund door zijne ministers, en deze ondersteund door de kamers, waarvan de Tweede regtstreeks door het volk, en de Eerste door de Provinciale Staten en alzoo middellijk door het volk is gekozen. Deze hebben de noodzakelijkheid der veranderingen aangetoond; ten gevolge daarvan zullen de kamers ontbonden en eene nieuwe Vertegenwoordiging gekozen moeten worden. Nu zal de invloed dier drie staats-ligchamen alleraanzienlijkst op de keuze des volks terugwerken. Dit kan niemand ontkennen. Het is dus te voorzien, dat het volk, daardoor gedreven, zeer waarschijnlijk dezelfde meerderheid in de kamers zal terugbrengen, welke aldaar reeds aanwezig was. Het geldt hier echter eene zaak van overwegend belang. Wanneer men de Grondwet wil herzien, en daarin eene verandering wenscht te maken, dan moet niet de betrekkelijke, maar de hoogst aanzienlijke meerderheid deswege beslissen. Het is juist om den invloed, welken de Kroon, de Eerste en

Tweede Kamer op de volkskeuze zullen uitoefenen, dat bij dit wets-ontwerp is voorgesteld, om eene groote meerderheid tot de aanneming van veranderingen in de Grondwet te vorderen.

Ziedaar de reden, waarom het voorstel in dier voege is gedaan. Ik vlei mij, dat, wanneer men de zaak wel inziet, men tot de overtuiging zal komen, dat het raadzaam is, om eenigen eerbied voor eene aanzienlijke minderheid te toonen en niet met weinige, misschien met ééne stem, maar slechts door twee derden der uitgebragte stemmen in het bedoelde geval te laten beslissen. Dezelfde geachte spreker heeft een tweede bezwaar geopperd. Van deze Kamer, zoo zeide hij tot ons, erkent gij, dat zij de schoonste taak heeft volbragt, welke ooit eene vergadering is te beurt gevallen, daar zij namelijk een politieken zelfmoord begaat; en nu verlangde hij te weten, of, wanneer in het vervolg de wet zal zijn aangenomen, waarbij de noodzakelijkheid is verklaard en alzoo de ontbinding van de kamers is uitgesproken, ook dan een politieke zelfmoord zal plaats hebben. Ik antwoord, dat dit niet het geval zal zijn; want de Kamer of de kamers, die met het ministerie door den Koning geruggesteund worden, en hebben verklaard, dat er noodzakelijkheid tot herziening bestaat, zullen noodwendig het volk achter zich hebben; zoodat hoogst waarschijnlijk in dat geval dezelfde personen in de kamers benoemd zullen worden, omdat zij verkozen worden uit dezelfde elementen, waaruit de vorige Vertegenwoordiging ontsproot. Wanneer de verklaring der kamers, nopens de noodzakelijkheid der herziening, blijkt in den geest des volks te zijn, zullen dezelfde personen, die daarvan deel hebben uitgemaakt, onmiddellijk weder herkozen worden. Er heeft alsdan geen zelfmoord plaats gehad. Worden dezelfde leden niet herkozen, dan zal het blijken, dat de Kamer zich in den volkswil heeft bedrogen. Maar dit zelfbedrog zal haar alweder niet van eene herziening terughouden, zal haar geen zelfmoord in haar votum doen zien, juist omdat zij meende, ofschoon bij dwaling, in den zin des volks te handelen. Hetzelfde geldt volkomen ten opzigte van de Eerste Kamer. Ook deze kamer heeft reeds *a priori* geoordeeld wat de Natie wil. Deze kamer wordt door de Provinciale Staten gekozen, en indien, na de ontbinding der kamers, niet dezelfde personen benoemd worden, dan blijkt het, dat er groote verdeeldheid van opinie bestaat, zoodat het beter is te houden wat men heeft. Ik meen, dat het niet in de bedoeling dezer Kamer kan liggen, de voorstellen van grond-wetsherziening als gewone wetten te doen behandelen. De Regering heeft aangewezen, welke weg moest worden ingeslagen, om op de eenvoudigste wijze den wil der Natie, in zoodanige omstandigheid, te leeren kennen. Ziedaar de bedenkingen door den geachten spreker uit Zuid-Holland, zoo ik vertrouw, opgelost. Ik hoop, dat er geene verdere bezwaren bestaan, die de aanneming van dit wets-ontwerp zouden kunnen in den weg staan.»

III. De heer SCHOONEVELD zegt het woord te hebben gevraagd, niet

om eene aanmerking op het thans in beraadslaging zijnde hoofdstuk te maken, maar om eene inlichting van Zijne Excellentie den tijdelijken minister van Justitie te vragen. In art. 2 van dit wets-ontwerp, zegt hij, wordt gezegd, dat na de afkondiging der wet, welke verklaart, dat er grond bestaat, om het voorstel tot verandering in de Grondwet in overweging te nemen, de kamers ontbonden worden, en de nieuwe kamers niet dan met twee derden der uitgebragte stemmen de aan haar voorgestelde verandering kunnen aannemen. Hoewel dit alles duidelijk is, zoo wenschte hij toch een bepaald antwoord te ontvangen op de vraag, of die uitdrukking van *twee derden der uitgebragte stemmen* evenzeer op de Eerste als op de Tweede Kamer betrekking heeft, of die nieuwe Eerste Kamer ook met twee derden der stemmen de voorgedragen veranderingen zal moeten goedkeuren, dan of dat getal slechts voor de Tweede Kamer vereischt wordt.

IV. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN JUSTITIE meent, dat de redactie van het 2de artikel geen twijfel overlaat, dat de beide deelen der Volks-vertegenwoordiging, na, overeenkomstig de bepaling van het artikel, ontbonden en vernieuwd te zijn, elk slechts met twee derden der uitgebragte stemmen de voorgedragen veranderingen zullen kunnen aannemen.

Daar niemand meer het woord verlangt, worden de beraadslagingen over het *elfde* ontwerp (*Van veranderingen en bijvoegselen*) gesloten en gaat de Vergadering tot de stemming over, waarbij dat ontwerp met 55 tegen ééne stem, die van den heer DE MONCHY, wordt *aangenomen*.

BERAADSLAGING OVER ONTWERP XII.

Aan de orde zijn de beraadslagingen over het *twaalfde* van de wets-ontwerpen *tot herziening der Grondwet*, betrekkelijk de *additionnele artikelen*.

I. De heer VAN LEEUWEN heeft daarover het eerst het woord en zegt:

«Veiligheid van personen en bezittingen moge men als *doel* of slechts als *middel* beschouwen in eene welgeordende burger-maatschappij, *dit* staat vast, dat de zekerheid der eigendommen daarbij eene eerste en onmisbare voorwaarde, dat de waarborg voor eenmaal wettig verkregen regten daarmede ten naauwste verbonden is. Dit beginsel vinden wij ook gehuldigd in art. 162 der bestaande Grondwet, waar wij lezen:

«Ieder ingezeten wordt gehandhaafd bij het vreedzaam bezit en genot «zijner eigendommen. Niemand kan van eenig gedeelte derzelve worden «ontzet, dan ten algemeenen nutte, in de gevallen en op de wijze, bij «de wet te bepalen, en tegen behoorlijke schadeloosstelling.»

Terwijl art. 4 van het Vde ontwerp voor de tegenwoordige herziening almede in den aanhef zegt:

«Niemand kan van zijn eigendom worden ontzet, dan ten algemeenen «nutte en tegen vorafgaande schadeloosstelling.»

Intusschen vind ik in art. 4 van het onderhavige wets-ontwerp voorgesteld:

«De heerlijke regten, betreffende voordragt of aanstelling van personen «tot openbare betrekkingen, zijn afgeschaft.

«De opheffing der overige heerlijke regten en de schadeloosstelling der «eigenaren *kunnen* door de wet worden vastgesteld en geregeld.»

En trek ik daaruit dus het besluit, dat de eerstgenoemde regten *zonder* vergoeding afgeschaft zullen worden en dat de wet die voor de anderen zal *kunnen* regelen.

Ik noch *een* der *mijnen* is eigenaar van zoodanige regten: en ik mag dus onpartijdig vragen: waar is hier de bescherming, die waarborg te vinden, waarvan ik zoo even sprak?

Ik beken het volmondig, Edel Mogende Heeren, die afschaffing is in onzen tegenwoordigen staatsregtelijken toestand allezins wenschelijk; die regten rijmen moeijelijk met de instellingen, die wij ons thans zullen geven, maar wat ik bij het Iste wets-ontwerp aanmerkte, aangaande de wederregtelijk opgedrongen vereeniging en splitsing van *gemeenten en gewesten*, de regtvaardigheid verbiedt ons, die nuttigheids-theorie zóó verre te drijven, dat wij daaraan eigendommen en verkregen *regten* zouden opofferen.

Ik althans, die, even als U Edel Mogenden, alvorens zitting te nemen in deze hooge vergadering, gezworen heb: «dat ik de Grondwet der «Nederlanden zal onderhouden en handhaven en dat ik, bij geene gelegen-«heid en onder geen voorwendsel, hoe ook genaamd, daarvan zal afwijken «of toestemmen, dat daarvan afgeweken worden,» — ik vind gemoedelijk bezwaar, wanneer ik dit art. 4 toetse aan art. 162 dezer zelfde Grondwet, dat ik U Edel Mogenden straks voorlas.

En dit bezwaar, Edel Mogende Heeren, is niet nieuw: alle eerlijke publicisten van vroeger en later tijden zijn hieromtrent eenstemmig. Montesquieu, Bijnkershoek, Jan de Witt en vele anderen huldigden deze leer; ja in het begin dezer zelfde eeuw vinden wij daarvan de toepassing op de *heerlijke regten* zelve.

Het is bekend, dat de Staatsregeling van 1798, bij art. 24, alle eigenlijk gezegde heerlijke regten en titels afschafte, waarbij aan eenig bijzonder persoon of ligchaam eenig gezag toegekend werd omtrent het bestuur van zaken in eenige gemeente of de aanstelling van eenige ambtenaren binnen dezelve, en wel *zonder* eenige schadevergoeding, terwijl het volgende art. 25 alle andere regten en verpligtingen van tiend, tijns, nakoop enz. voor vervallen verklaarde, voor zooverre die uit het leenstelsel afkomstig waren en geen oorsprong hadden in een wederzijdsch vrijwillig en wettig verdrag, en ten slotte van dit art. bepaald

werd de afkoopbaarheid van alle zoodanige regten en renten, die als vruchten van wezenlijken eigendom konden beschouwd worden, met dat gevolg, dat alle aanspraak op pecuniële vergoeding zou verloren gaan, die niet binnen zes maanden na de aanneming der Staatsregeling ingeleverd zou zijn.

Hierin bleef men natuurlijk niet achter, maar de schadeloosstelling, deze volgde niet: wel werden de reclamanten dra na de aanneming der Staatsregeling van 1801 opgeroepen, om de ingeleverde stukken en bewijzen weder te komen ligten; wel werden hun die bescheiden teruggegeven, maar van vergoeding was geene spraak, want, zeide men, art. 15 der laatste Staatsregeling had aan herziening onderworpen alle *algemeene wetten en bepalingen*, die sedert het begin van 1795 gederogeerd hadden aan de waarde van eigendommen of wettig verkregen bezittingen. Aan allen, die daardoor benadeeld waren geworden, werd vrijheid verleend, om zich deswege aan het staatsbewind te vervoegen, dat naar bevind van zaken de afschaffing of verbetering dier wetten en eene billijke vergoeding zou voordragen. Nietemin bleef het leenregt bij het volgende art. 16 opgeheven, alle leengoederen allodiaal verklaard, maar altijd met vergoeding der leenheeren.

Ook hierop zat men niet stil, en het getal en de aard der aanvragen was zoo groot en verschillend, dat het departementaal bestuur van Holland, bij resolutie van den 27sten November 1802, begreep, daarop het advies te moeten innemen van vier regtsgeleerden, de heeren A. van Twist, H. Schepman, L. J. Vitringa en J. A. van der Speyk, mannen, wier regtskennis en eerlijkheid nog met eerbied genoemd worden, en die destijds waardig gekeurd werden om tot 's lands advokaten te worden benoemd. Deze bragten daarop twee merkwaardige adviezen uit op 25 Februarij en 30 September 1803, waarbij het goed regt der eigenaren van heerlijkheden op schadevergoeding middagklaar aangetoond werd, hetzij door den Staat, hetzij door het departement Holland, hetzij door de respective ambachten, of wel door hunne ingezetenen zelven; zij stelden evenwel, bij de ongenoegzame middelen om die schadevergoeding te vinden, voor, om de regten dier eigenaren te handhaven, in dier voege, dat noch die eigenaren zelven, noch eenige andere personen, die deze met de ter hunner begeving staande ambten zouden willen begunstigen, zoodanige bedieningen zouden kunnen aanvaarden, zonder agreatie van het departementaal bestuur, en *behoudens* het regt der ingezetenen zelven, om de *leden* hunner respective besturen te kiezen.

Zoo, Edel Mogende Heeren, dacht men in den revolutie-tijd, in het begin dezer eeuw; zoo dacht men in 1805, toen de Staatsregeling van dat jaar in artt. 8 en 9 bijna in gelijkluidende bewoordingen de straks door mij opgegeven bepalingen van die van 1801 opnam. Schadeloosstelling echter volgde evenmin.

Het Fransche tijdperk ga ik stilzwijgend voorbij; men konde van

de toen ingevoerde verordeningen niet verwachten, dat zij den regtstoestand zouden verbeteren omtrent zaken, die met de groote omwenteling dáár te lande in zulk een naauw verband gestaan hadden.

Maar was het wel zoo vreemd, Edel Mogende Heeren, dat de Souvereine Vorst, na Neêrlands herstelling, disponerende op de requesten van eigenaren van voormalige heerlijkheden, *ex plenitudine suae potestatis*, het bekende besluit nam van 26 Maart 1814? zoo onverwacht, dat de Grondwet van 1814 in artt. 84 en 90, en die van 1815 in art. 154, uit een gevoel van regtvaardigheid, de belangen der ingezetenen trachtte te vereenigen met de verkregen regten der eigenaren bij de regeling der plaatselijke besturen, in de daarbij uitdrukkelijk genoemde *heerlijkheden?* Is het dan zoo vreemd, eindelijk, dat wij dien ten gevolge in het nog ten huidigen dage vigerend reglement op het bestuur ten platten lande in de provincie Holland, goedgekeurd bij Koninklijk besluit van den 23sten Junij 1825, n°. 132, in art. 13 aan de heeren toegekend zien *tien ten honderd* van het bedrag der vaste bezoldiging van de op hunne voordragt aangestelde beambten, en even zooveel van de waarschijnlijke opbrengst der aan dezen toegekende emolumenten? Een reglement, dat, krachtens art. 7 der laatste Grondwet, tien jaren daarna geacht werd een deel daarvan uit te maken.

Gewis niet, immers niet naar *mijne* schatting; want niet alleen zijn in der tijd en laatstelijk in de 18de eeuw zeer vele dier heerlijkheden *titulo oneroso* verkregen, ja door den Staat zelven verkocht en uitdrukkelijk *gegarandeerd*, maar ook zijn zij sedert tallooze keeren *titulo oneroso* bij erfenis, koop of andere overdragt toegerekend, en eindelijk op de tegenwoordige bezitters overgegaan.

In dezen staat van zaken draagt men ons in art. 4 van het onderhavige ontwerp voor, niet om die regten op billijke voorwaarden *afkoopbaar* te stellen, niet om die des noods op te heffen tegen eene evenredige *schadevergoeding;* neen! bij het 1ste lid worden eenige kortweg afgeschaft en laat het 2de lid voor de daarbij genoemde alleen de *mogelijkheid*, het *uitzigt* op eenige schadeloosstelling bestaan! Want wij lezen dáár: «de opheffing en de schadeloosstelling *kunnen* «door de wet vastgesteld en geregeld worden.»

En nu vraag ik: is dan wat regt was in 1803, geen regt meer in 1848! Is dan, sedert die zoo geprezen omwenteling van zaken met de vorsten, ook het *regt* van den troon gevallen!

Neen, Edel Mogende Heeren, ons volk is te naauwgezet en te eerlijk, dan dat wij hiervoor zouden behoeven te vreezen, want ook in het 4de artikel van het reeds door ons aangenomen Vde wets-ontwerp vinden wij de onschendbaarheid der eigendommen weder, en wij allen, wij zijn te diep van dit beginsel doordrongen, dan dat ik een oogenblik aan uwe toepassing daarvan op de onderhavige stoffe zou twijfelen.

Maar, zegt welligt iemand, denkt men hieromtrent overal wel zoo eenstemmig, en is dat regt op vergoeding voor velen of allen wel zoo

stellig uitgemaakt? Bij mij wel, Edel Mogende Heeren. doch ik wil dit voor het oogenblik eens toegeven, maar is het dan bestaanbaar met eene goede justitie, dat *wij*, die belang hebben bij de opheffing, belang hebben bij de begrooting der vergoeding, dat wij *zelven* hier *regters* zijn in onze *eigene* zaak? Gewis niet, art. 163 der nog bestaande Grondwet zegt ons: «alle twistgedingen over eigendommen of daaruit voortspruitende regten, over schuldvordering of burgerlijke regten, behooren *bij uitsluiting* tot de kennisneming der *regterlijke* magt;» en art. 165 laat er op volgen: «Niemand kan *tegen zijn wil* worden afgetrokken van den regter, dien de wet hem toekent.»

Het voegt dus dezer *wetgevende* Kamer geenszins, die regterlijke magt tot zich te trekken; dat strijdt met hare instelling en met de Grondwet, die elk onzer heeft bezworen, met den eed en de belofte, dat wij niet zouden gedoogen, dat daarvan, bij eenige gelegenheid en onder eenig voorwendsel hoegenaamd, afgeweken worde!

En zouden wij dan nu reeds, pas in het voorportaal der herziening, de grondwettige regten onzer medeburgers met voeten treden? Neen, Edel Mogende Heeren, dat *mag* ik, dat *kan* ik niet gelooven, niet verwachten!»

II. De heer VAN BEECK VOLLENHOVEN zegt hoofdzakelijk, dat, hoezeer hij de strekking der gedane voordragten over het algemeen goedgekeurd had, hij echter aan alle de voorstellen geene onvoorwaardelijke aanneming had mogen toezeggen. De meeste bezwaren bestonden bij hem tegen het IIde ontwerp, en dat, wat thans in beraad is.

In deze voordragt toch komt hem vooral het kies-reglement zeer gebrekkig voor, en beschouwt hij het gedeelte, dat meer onmiddellijk betrekking heeft op de keuze der leden van de Tweede Kamer, eene rugwaartsche schrede te doen op het vrijzinnig beginsel, dat bij het IIIde hoofdstuk aangenomen is. Hij acht het met het stelsel strijdig, doch vooral onbillijk te zijn, dewijl voor de berekening van den daarbij bepaalden census tot de kiesbevoegdheid geen redelijke grond aangewezen kan worden.

De spreker zal zich onthouden in eene ontwikkeling te treden der verschillende redeneringen, die reeds omtrent dit kies-reglement in de verslagen voorkomen; hij zal zich bepalen tot eene vergelijking der verschillende voordragten, die aan deze Kamer gedaan zijn, om aan te toonen, dat er bij het thans in beraad zijnde eene groote onbillijkheid bestaat ten opzigte der *steden*, voor zooverre de kiesbevoegdheid betreft ter benoeming der leden van de Tweede Kamer.

Bij de eerste voordragt der Regering werd de keuze der leden van de Tweede Kamer uitsluitend opgedragen aan hen, die volgens de bestaande reglementen het *kiezers*-radicaal, zoowel in de *steden* als ten platten lande, bezaten.

Hiertegen werden, en teregt, verschillende aanmerkingen gemaakt, terwijl men bij de Regering aandrong, dat zij een voorstel zoude doen,

waarbij zoo mogelijk de grondslag aangenomen wierd, die tot eene eventuele kieswet zoude moeten strekken. Ook de spreker rangschikte zich onder de bestrijders der voordragt en wel op grond, dat daardoor de regten der ingezetenen ten *platten lande* verkort wierden, dat zij daardoor in eene te nadeelige stelling zouden geraken tegenover de bewoners der *steden*. In de meeste provinciën toch verschilt de census voor het kiezerschap ten platten lande van *f* 100 tot *f* 200, om slechts in drie van *f* 75 tot op *f* 50 af te dalen, terwijl die census in de steden, op een tiental uitzonderingen na, verre beneden de *f* 100 bleef, ja zelfs in enkele tot op *f* 16 afdaalde.

De Regering, de waarheid dier aanmerkingen erkennende, bood daarop een gewijzigd voorstel aan, waarin de keuze der leden van de Staten-Generaal niet meer aan de *kiezers*, maar aan de *stemgeregtigden* werd opgedragen.

Ook daartegen viel veel te zeggen; de grondslag was evenmin in verband gebragt met het stelsel, bij de wijziging van het IIIde hoofdstuk aangenomen. Als hoofdbezwaar gold vooral, dat nu aan verschillende personen een regt zoude toegekend worden, waarvan zij door den lageren census, dien zij betalen, nooit weder gebruik zouden mogen maken. Ongenoegen zoude hiervan het gevolg zijn, het systema zoude er door gediscrediteerd raken. De meerderheid keurde dus die voordragt af. De spreker echter zoude er zich mede vereenigd hebben, wanneer men slechts het 2de artikel in verband bragt met het minimum van den census, zoodat niemand tot het medewerken aan de verkiezingen geregtigd ware dan hij, die ten minste *f* 20 in de beschrevene middelen betaalde. Hij erkent wel, dat ook op die wijze sommigen deel zouden nemen aan de verkiezingen, wien men dat regt later zoude moeten ontzeggen, doch dat getal zoude althans veel geringer geweest zijn, en het aangenomen beginsel van het minimum van den census ware bij den overgangs-maatregel bewaard gebleven.

Op de verklaring der Regering, dat zij geen beteren grond wist op te geven, dan de bij haar bekende bescheiden, trachtte deze Kamer een voorstel te doen, om tot een vergelijk te geraken; zij deed het noode, doch wenschte mede te werken, om het voorloopig kies-reglement meer in verband te brengen met de œconomie der overige voordragten.

Op dit voorstel, vervolgt de spreker, werd het thans in beraad zijnde kies-reglement geschoeid; doch nu is, naar zijne meening, daarbij omtrent de steden nagenoeg hetzelfde onregt geschied, wat hij in de eerste voordragt afkeurde, dat men ten opzigte van het platteland wilde plegen. Nu toch zal het laatste, in verhouding tot de bevolking, veel meer bevoegden tot het kiezerschap bezitten dan de steden. Ontevredenheid zal daarover in deze ontstaan, eene ongelijkmatige keuze van vertegenwoordigers zal daarvan het gevolg zijn, die, vooral bij de eerste reize, dat de regtstreeksche verkiezingen zullen plaats hebben, moet vermeden worden. Hiertegen gelooft hij zich te moeten verzetten.

«Ik wil gaarne erkennen, zegt hij, dat het uiterst moeijelijk was, om, bij het korte tijdsbestek, een reglement voor te dragen, dat in alle opzigten met de bepalingen strookte, bij het IIde hoofdstuk vastgesteld, doch ik vermeen, dat het toch niet ondoenlijk zoude geweest zijn; ik geloof althans, dat dit nu niet meer ondoenlijk is.

De Regering heeft gezegd, toen men daarop aandrong, dat deze Kamer geene *kieswet* voor de volgende Vertegenwoordiging moest vaststellen. Ik ben het daaromtrent volmaakt met haar eens; dit is een arbeid, die, zal hij in zijne gevolgen goed werken en bevredigen, van hen moet uitgaan, welke volgens het stelsel der gewijzigde Grondwet benoemd zijn geworden. Maar tusschen het maken van eene kieswet en het vaststellen van een voorloopig kies-reglement, waarin het aangenomen stelsel beter gehuldigd ware, bestaat een groot verschil.

Ik kon mij dan ook niet voorstellen, dat daartoe aan de Regering de vereischte bescheiden zouden ontbreken. Ik kon dit te minder, omdat ik in de nieuwsbladen opgemerkt heb, dat bereids de hoofden der plaatselijke besturen zijn aangeschreven, dat zij de lijsten der stemgeregtigden op nieuw zouden opmaken en daarbij de grootste naauwkeurigheid in acht moesten nemen. Is dit nu waar, dan geloof ik, dat het in het belang der zaak, die toch zoo gewigtig is, te wenschen zoude zijn, dat de Regering zich alsnog onledig hield met het ontwerpen van een ander reglement, dat op betere grondslagen zoude berusten.

Ook ik heb aangedrongen op eene eindbeslissing omtrent de herziening der Grondwet, doch nu de beginselen vastgesteld zijn, nu alle de hoofdstukken, die wijziging vorderden, met eene groote meerderheid aangenomen zijn, zoude ik het verwijl, dat het bereiken van dit doel noodzakelijk zoude maken, eerder eene weldaad dan een nadeel voor het Vaderland rekenen.

Ik geloof dan ook mijne goedkeurende stem aan dit ontwerp te moeten onthouden, ten ware mij ontegenzeggelijk bewezen wierd, dat er bij de Regering geene mogelijkheid bestaat, om nog bij tijds een eenigzins dragelijk kies-reglement voor te stellen; ik zal deswege het antwoord der Regering afwachten.»

III. De heer GEVERS VAN ENDEGEEST: «Het was mijn voornemen omtrent twee punten eenige woorden te spreken: de *heerlijke regten* en de *kiesvergaderingen;* omtrent het eerste zal ik mij aanmerkelijk bekorten, na het zoo even gehoorde van ons geacht medelid uit Alkmaar.

Tijdens de herhaalde voordragten tot regeling van het stem- en kiesregt, ter voldoening aan art. 6 der Grondwet, werden de heerlijke regten, betreffende voordragten of aanstelling van personen, niet genoemd en daardoor stilzwijgend afgeschaft; want in de betrekkingen, waartoe die voordragten of aanstellingen door de eigenaars der heerlijkheden geschiedden, zou toen op andere wijze worden voorzien. Die afschaffing,

zonder schadeloosstelling, was destijds voor mij een gewigtig bezwaar; zij is het wederom in deze grondwets-herziening. De afschaffing op zich zelve is noodzakelijk; de openlijke afschaffing is veel beter dan de stilzwijgende; maar art. 4, alinéa 1, behelst die *zonder schadeloosstelling*, en dit is in mijn oog met de regtvaardigheid moeijelijk overeen te brengen. — In het voorbijgaan zij gezegd, dat ik geene heerlijkheden bezit, en dat het alzoo hier niet is: *Cicero pro domo;* maar die regten, welke op zoovele wijzen bij onze staats-instellingen, sedert 1813, zijn erkend en zoo gedurig, even als elk ander eigendom, *titulo oneroso* zijn verkregen, zoo maar te niet te doen zonder vergoeding, dat weet ik niet te billijken. Het zoude noodelooze herhaling zijn, dit een en ander nader te betoogen, na hetgeen de zoo even gemelde spreker uit Noord-Holland pas zoo omstandig en duidelijk heeft gezegd. Slechts ééne opmerking wil ik nog bij de zijne voegen. Volgens art. 2 van de nieuwe additionnele artikelen in het ontwerp XII, waarover wij beraadslagen, «regelt de wet «de schadevergoeding, toe te kennen aan hen, die door of ten gevolge «van de herziening der Grondwet betrekkingen verliezen, hun voor hun «leven opgedragen,» dat zijn betrekkingen, *titulo gratuito* aan die personen door den Koning verleend: voor het verlies daarvan kent gij bij de additionnele artikelen der Grondwet schadevergoeding toe, door de wet te regelen; maar voor het verlies van heerlijke regten, *titulo oneroso* verkregen, sluit gij alle schadeloosstelling uit: nu wordt gij omtrent de eigenaars der heerlijke regten dubbel onbillijk. Te vergeefs zult gij mij tegenwerpen, dat vroeger de heerlijke regten werden afgeschaft, dat de Grondwet, zoo als zij nog bestaat, ze slechts voorwaardelijk erkent, dat zij dus eigenlijk regtens niet bestaan: want dan hadt gij in art. 4 niet behoeven te verklaren, dat zij gedeeltelijk zijn of worden afgeschaft, dat zij voor het overige gedeelte door de wet kunnen worden opgeheven.

De tijdelijke minister van Binnenlandsche Zaken zou, bij zijne gewone welsprekendheid, nog zeer krachtige redenen moeten voegen, of ik zal genoodzaakt zijn tegen dit wets-ontwerp te stemmen.

Mijn tweede punt betreft de *kiesvergaderingen*, doch hieromtrent zijn mijne bezwaren minder overwigtig. Het is mij voornamelijk te doen om toelichting van een onderwerp, dat, wel is waar, zoo als het dáár ligt, slechts eenmaal te pas zal komen en welligt binnen kort, maar dat alsdan spoedig en onbelemmerd zal moeten werken. Voor dit laatste vrees ik; doch de aanduiding der meening van de Regering kan deswege tot nuttig rigtsnoer strekken. Daarom wil ik het blootleggen dier meening uitlokken. Wij herinneren ons, dat, op aandrang der Kamer, in het oorspronkelijk ontwerp is gesteld de belangrijke bijvoeging van art. 23, dat de benoeming van afgevaardigden en van kandidaten niet geschieden zal bij *betrekkelijke*, maar bij *volstrekte* meerderheid der uitgebragte stemmen. Dien ten gevolge beveelt art. 24 eene tweede stemming ter verkrijging dier volstrekte meerderheid, indien zij bij de

eerste niet is bekomen. Ik meende aanvankelijk, dat dit voorschrift eene herhaling der stemming in de onder- en hoofd-kiesdistricten zou ten gevolge hebben. Ik dacht, dat de lijst, genoemd in art. 24 van het op nieuw gewijzigd ontwerp n°. XII (stuk n°. 34), bevattende de namen der personen, die het grootste aantal stemmen hadden verworven, openbaar zou bekend gemaakt worden, en dat dan de herstemming plaats zou hebben even als de eerste maal, maar nu alleen omtrent de weinige personen, op die lijst vermeld. Op deze wijze alleen konden immers de kiezers der onder-kiesdistricten er deel aan nemen, zonder zich naar de hoofd-kies-districten te begeven, — en op deze wijze bestond pas de ware gelegenheid, om van den eigenlijken wil der kiezers het meest algemeen te doen blijken; want nu konden aan de herkiezing ook zij allen deel nemen, die verhinderd werden de eerste maal mede te kiezen; op deze wijze kon men ook vooraf juist weten, welke personen de eerste maal reeds het meest in aanmerking waren gekomen, en zich op de beste keus voorbereiden. Maar de wijziging van het art. 24, zoo als die voorkomt in het stuk n°. 37, heeft mij duidelijk doen zien, dat het de meening is, alles op één dag achter elkander te doen afloopen, en dan heb ik drie vragen:

1°. Worden dan niet de onder-kiesdistricten schier doelloos? Want in den regel zullen zij, die er tot hun gemak gebruik van maken, zich van de eindverkiezing van zelve versteken: die zal, volgens de voorlaatste alinéa van art. 24, buiten hen plaats hebben, door de aanwezige kiezers.

2°. Hoe zal in de 68 hoofd-kiesdistricten de zaak geregeld, hoe zal zij op één dag afloopen?

Die kiesvergaderingen zullen niet zoo klein in getal zijn, de eerste maal vooral dat het volk meer bepaald tot het mederegeren geroepen wordt, mag men algemeene medewerking bij alle de kiezers verwachten. Die vergaderingen zullen hier en daar welligt uit 1000 personen bestaan of meer. De rekening is eenvoudig; volgens het stuk n°. 35, ten slotte, zal het getal kiezers in de steden ruim 16,000 bedragen en nog vermeerderd worden, doordien de census te Amsterdam wordt verlaagd. Volgens datzelfde stuk is nu het getal stemgeregtigden ten platten lande nabij 49,000. Men heeft getracht, door ongeveer een derde verhooging van den census, het ongeveer een derde te doen verminderen, ten einde het eenigzins meer in evenredigheid te brengen met het getal kiezers in de steden. Welke de uitkomst zal zijn, weet men voor 's hands niet; maar gesteld, er wierd een derde vermindering verkregen, dan zou men voor de steden en het platteland te zamen ongeveer 50,000 kiezers bekomen; en vermits in ieder der 68 kiesdistricten onmogelijk evenveel kiezers kunnen zijn, is het zeer mogelijk, dat er kiesvergaderingen zullen zijn van 1000 kiezers. Hoe zal men, met zulk een getal en zelfs met eene veel mindere hoeveelheid personen, aan zulk werk ongewoon, tot ééne vergadering vereenigd, achter elkander geregeld eene

eerste en tweede verkiezing volbrengen, met daarstelling van behoorlijke processen-verbaal en wat er meer toe behoort? Dit zal hoogst bezwaarlijk zijn. In België mogen die vergaderingen niet hooger zijn dan 400 personen, en vormt men zoovele bij- of nevenvergaderingen in afzonderlijke gebouwen, in dezelfde plaats gelijktijdig werkende en waarvan de gezamenlijke uitkomst in eene der daartoe bestemde vergaderingen wordt opgemaakt. Leest slechts art. 19 van de *loi électorale* in België: «Ils (les électeurs) se réunissent en une seule as«semblée, si leur nombre ne dépasse pas 400. Lorsqu'il y a plus «de 400 électeurs le collège est divisé en sections, dont chacune ne «peut être moindre de 200 . . .» en verder art. 30: «Dans les «collèges divisés en plusieurs sections le dépouillement du scrutin «se fait dans chaque section. Le résultat en est arrêté et signé par «le bureau. Il est immédiatement porté par les membres du bureau «de chaque section au bureau principal, qui fait en présence de «l'assemblée le recensement général des votes.» Niets van dit alles is voor ons bepaald, en hoe gaat het in België, niettegenstaande die voorzigtige bepalingen? Meermalen loopt de dag ten einde, alvorens het werk afgeloopen is, en, strijdig met de wet, welke alles in eens wil afgehandeld hebben, komt men nader bijeen, om het werk ten einde te brengen.

Was het dan niet veel beter geweest voor 's hands te bepalen, dat men op twee afzonderlijke, zich kort opvolgende, dagen de twee onderscheiden verkiezingen zou doen, den eersten dag bij geheel vrije stemming, den tweeden bij stemming over de personen alleen, die vermeld zijn op de bij art. 24 voorgeschreven en reeds vermelde lijst, als hebbende de meeste stemmen op zich vereenigd? Hierdoor zoude eensdeels de zaak geregelder afloopen, ten andere al het voordeel verkregen worden, aan die dubbele bijeenkomst verbonden en reeds door mij afgeschetst.

3°. Maar nu is er nog eene zwarigheid. Art. 24 schrijft voor: het onmiddellijk na iedere keuze (waar herstemd wordt) «opmaken van een dub«beltal, bestaande uit de beide personen, die het grootst aantal stemmen «hebben verworven.» Dat gaat goed, als er slechts twee zulke personen zijn; maar gesteld, dat een persoon 300 stemmen heeft verworven, en twee andere ieder 250 stemmen, en dat dit de grootste aantallen stemmen zijn, wie van die twee laatste wordt dan met den eenen van 300 stemmen op de lijst gebragt? Zoo ook kunnen drie of vier personen een gelijk grootste aantal stemmen hebben bekomen, bijv. ieder 200, dan bestaat gelijke zwarigheid, en onder 68 kies-collegiën, elk drie personen verkiezende (een afgevaardigde voor de Tweede, en twee kanditaten voor de Eerste Kamer), zullen zoodanige gevallen voor het minst zeer mogelijk zijn. Ik vraag het, wat zal men dan doen? Bij het lot beslissen? Maar dat is niet rationeel; wanneer men ten slotte van het artikel zegt: «bij gelijk«heid van stemmen is de *oudste in jaren* benoemd,» en wanneer men weet, dat hier de beslissing door ouderdom is gekozen, uit vrees van onregelmatige handelwijze bij die door het lot. Men zal zeggen: «welnu,

«dat dan ook hier de ouderdom het uitmake.» Maar hoe zal men dáár op het oogenblik den ouderdom der verschillende betrokken personen met genoegzame zekerheid kennen? Ook dit bezwaar zou opgeheven zijn geweest bij eene nieuwe verkiezing eenige dagen na de eerste. Intusschen moet ik erkennen, dat het hier slechts betreft eene verkiezing voor eenmaal. De aangegeven bezwaren zullen voor mij dan ook niet de reden van afstemming zijn; maar het is welligt nuttig, er vooraf de aandacht op te vestigen, opdat men op de zwarigheden voorbereid moge zijn; en welligt weten de ministers inlichtingen of oplossingen te geven, wier toepassing in het uitvoeren nuttig zal zijn.

Wanneer ik alzoo mijne stem aan het ontwerp mogt weigeren, dan zal dit om mijn bezwaar wegens de opheffing van heerlijke regten zonder schadeloosstelling zijn.»

IV. De heer OPPERDOES ALEWIJN: «Ik ben een tegenstander van het stelsel der regtstreeksche verkiezingen. Ik heb het getoond door hetgeen te dezer plaatse door mij gezegd is. Ik heb het bekrachtigd door de afkeurende stem, die ik heb uitgebragt. De meerderheid van U Edel Mogenden is tot het gevoelen van eene andere meening overgegaan. Ik eerbiedig dat; en het zou dus onverstandig, het zou dwaasheid van mij zijn, wanneer ik na de beslissing van dit punt nog aan mijne eigene overtuiging zou willen vasthouden.

Maar wij zijn thans tot de beraadslaging, tot de beslissing van eene andere aangelegenheid genaderd; de ontwerpen der nieuwe grondslagen van het Nederlandsche staatsverdrag zijn door ons aangenomen; er blijft niet overig, dan om de wijze voor alsnog te bepalen, waarop de overgang van het sedert jaren bestaan hebbende en thans als onvoldoende, als schadelijk veroordeelde tot eenen nieuwen staat van zaken zal worden geregeld.

Bij de afsluiting van die verantwoording der Regering en der wetgevende magt, volgt het van zelf, dat, na de verwisseling van bewindvoerders, ook de personen mede aftreden en zich van het tooneel verwijderen, die onder den invloed der oude wetten hebben gestaan; maar vóórdat dezen zulks doen, wil de Regering nog van hen, dat ze de regelen vaststellen, waarnaar de vertegenwoordigers, die het grootsche gebouw, waartoe wij de grondslagen hebben gelegd, verder zullen voltooijen, door het volk zullen gekozen of aangewezen worden. Die vertegenwoordigers, 68 in getal voor de Tweede Kamer en 39 voor de Eerste Kamer, zullen in het vervolg de wetgevende magt, ter verzorging van de belangen der Nederlandsche Natie, uitmaken. Het is dus geen werk, om overhaast, om oppervlakkig te behandelen, of, door lusteloosheid of tegenzin ter neder gedrukt, als slechts van weinig belang te beschouwen.

Ook voor die verkiezingen is het stelsel der regtstreeksche keuzen aangenomen, maar daar de wet, regelende de kiesbevoegdheid, nog niet

dáár was, bevond zich de Regering in de noodzakelijkheid gebragt, hiertoe eenen anderen weg in te slaan en eenen maatstaf ter opvolging voor de bevoegde stemgeregtigden te zoeken, welke het beoogde doel zou doen bereiken.

Na wisseling van gevoelen en de raadpleging en aanneming van den wensch der meerderheid dezer Kamer, is de Regering er toe gekomen, om, met achterstelling van het eerste denkbeeld, om als kiesbevoegden te beschouwen: «diegenen, welke volgens de reglementen voor het «bestuur der steden en omtrent de zamenstelling der Staten van de «provinciën, zoo als deze op iedere plaats in werking zijn, *stemge-«regtigd* zijn,» voor alsnu de zoodanigen als kiesbevoegden aan te nemen, «die in de steden de vereischten bezitten, om tot *kiezers* te «worden benoemd, en voor het platteland hen, die aldaar als *stem-«geregtigden* worden beschouwd.»

Eene lijst, in den geest der daarvoor vereischte specificatiën opgemaakt, is aan U Edel Mogenden ter hand gesteld. Ik heb ze slechts ingezien, en ik, die mij reeds dadelijk bij het onderzoek in de afdeelingen tegen zoodanigen maatstaf bepaaldelijk had uitgelaten, zag mijne meening ten volle bevestigd, dat door de aanneming van deze gegevens ik de hand leenen zou aan een allergebrekkigst, aan een minstens voor mijn gewest allerverwerpelijkst systema.

Veroorlooft mij kortelijk slechts op te merken: 's Hertogenbosch, met 20,408 zielen, levert tegen *f* 40 census 567 kiezers; Rotterdam, met 81,081 zielen, tegen *f* 160 census, slechts 484 kiezers; eindelijk Hoorn, met 9010 zielen, tegen eenen census van *f* 60, slechts 137 kiezers; om van eene menigte andere voorbeelden, waartoe bijna iedere regel gelegenheid geeft, niet te spreken.

Die lijst is eene zamenvoeging van cijfers, welke tot de regeling van eenen regtmatigen en eenigzins billijken maatstaf geene de minste bouwstoffen aanbrengt. Kan men het ooit regtvaardigen, dat 's Bosch met eene bevolking van 20,408 zielen een census van *f* 40 bepaalt; Hoorn en Alkmaar, met slechts de helft der bevolking van 's Hertogenbosch, een census van *f* 60, en dus *f* 20, hooger vereischt?

Toen dit vereischte tot de kiesbevoegdheid zich tot provinciën bepaalde, was zulks meer onverschillig; wanneer dan maar zorg wierd gedragen, dat de billijke verhouding tot de overige steden, binnen het gewest gelegen, bewaard bleef; maar nu de kiesbevoegdheid zich uitstrekt tot de benoeming der leden van de Staten-Generaal, nu moet er een *gelijkwerkend* middel en een overal regtmatig toepassende maatstaf gevonden worden. Dan nog tot meerderen aandrang: om den aard der omstandigheden is in Noord-Holland de census voor de kiesbevoegdheid ten platten lande, in verband tot dien der steden, op *f* 150 bepaald; dat is dáár billijk en noodig geacht. Thans zal dit cijfer tot *f* 40 worden verlaagd en alle deugdelijke verhouding verbroken worden.

Ik wil gelooven, dat hetgeen in Noord-Holland schadelijk en

verkeerd is, juist het omgekeerde in andere gewesten kan opleveren; maar zoo is het intusschen wel, dat, met ter-zijde-stelling van alle geneigdheid om provinciaal of plaatselijk belang te willen voorstaan, ik zelf moet oordeelen, het vertrouwen der ingezetenen van mijne landstreek onwaardig te zijn, wanneer ik immer mijne goedkeuring aan de wettelijke regeling van zoodanigen census zou kunnen hechten.

Ik bid U Edel Mogenden, vestigt nog in tijds uwe aandacht op dit punt en wilt aan den drang der omstandigheden niet zoodanig toegeven, dat wij een maatstaf van census zullen helpen vaststellen, die voor vele ingezetenen, aan welke een gelijkmatig regt op medewerking tot de benoeming der volks-vertegenwoordigers niet mag ontzegd worden, zulk eene in het oog loopende onregtvaardigheid zou ten gevolge hebben.

Geene billijker evenredigheid ter zake van de bepaling van den hier bedoelden census kunnende daargesteld worden, zal ik mij verpligt gevoelen, aan het ontwerp, zoo als dáár liggende, mijne goedkeurende stem te weigeren.»

V. De heer DE MONCHY zegt het woord gevraagd te hebben, om te verklaren, dat hij in het algemeen ondersteunt hetgeen door sommige sprekers tegen het voorloopig kies-reglement in het midden is gebragt. Hij zal, om in geene herhalingen te vervallen, slechts twee punten opgeven, die bij hem meer bepaaldelijk bezwaar opleveren tegen de aanneming van dit wets-ontwerp. De spreker herinnert, dat de Regering ten aanzien van het kies-reglement aanvankelijk van het denkbeeld uitging, dat men zich hier moest behelpen met de middelen, die voorhanden zijn, omdat het reglement spoedig moet werken. Zij stelde daarom eerst voor, het kiezen der volks-vertegenwoordigers op te dragen aan hen, die volgens de bestaande reglementen kiesbevoegd zijn; later stelde zij voor, dit op te dragen aan de stemgeregtigden. De spreker zou, wat hem betreft, aan het laatste de voorkeur gegeven hebben, maar hoe dit zij, hij ziet thans, dat men zich niet meer gehouden heeft aan het denkbeeld, om zich met het voor de hand liggende te behelpen; men heeft een nieuw kies-reglement gemaakt, waarbij van het bestaande niet dan met aanmerkelijke wijziging gebruik is gemaakt. En het gevolg hiervan zal nu zijn, dat voor het geheele platteland en ook voor Amsterdam en enkele andere steden geheel nieuwe kiezerslijsten opgemaakt zullen moeten worden, hetgeen zeker groote moeijelijkheid zal opleveren. Dit is des sprekers eerste bezwaar. Maar hij heeft nog een ander. Het voorstel, dat thans behandeld wordt, zal bij aanneming waarschijnlijk groote onvergenoegdheid in het land te weeg brengen. Daarvoor neemt de Regering, als zijnde het voorstel door haar gedaan, in zooverre de verantwoordelijkheid op zich. Maar men mag niet vergeten, dat de Kamer aan de indiening van dat voorstel als het ware medepligtig is, dat het eerste denkbeeld daarvan van haar is uitgegaan. En dit is inder-

daad een groot bezwaar, wanneer men in het oog houdt, dat men bij de aanneming van het 1ste of 2de voorstel wel de verontschuldiging gehad zou hebben, dat men uit hoofde van den vereischten spoed zich met het voorhandene beholpen had; maar dat hier, waar dan de verantwoordelijkheid in de eerste plaats op de Kamer zal rusten, geene zoodanige verontschuldiging aan te voeren zal zijn.

VI. De heer NEDERBURGH: « Ik zal niet terugkomen op mijne bezwaren tegen de directe verkiezingen en tegen de volkskeuze voor het lidmaatschap der Eerste Kamer van de Staten-Generaal, welke ook bij het in dit hoofdstuk voorgestelde voorloopig kies-reglement ten grondslag liggen. De meerderheid van U Edel Mogenden heeft de op beide die ontwerpen voorgestelde definitive bepalingen goedgekeurd en, dit feit aannemende, zal ik mij naar de gevallen beslissing voegen.

Er is echter bij mij eene andere bedenking gerezen, welke mij huiverig maakt eene goedkeurende stem omtrent dit hoofdstuk uit te brengen: zij betreft art. 2. Bij dat artikel werd aanvankelijk aan allen, die, uit kracht der bepalingen van de Grondwet of van andere wetten, voor hun leven waren aangesteld, en wier betrekking, ten gevolge der herziening of der uit kracht daarvan in te voeren orde, komt te vervallen, het genot verzekerd van twee derden der vaste jaarwedde of retributie, hun, onder welken naam ook, verleend. Deze voor de betrokkene personen voordeelige, maar voor de schatkist hoogst bezwarende, bepaling berustte alleen op de aanstelling der bedoelde ambtenaren voor het leven, en de aannemelijkheid derzelve hing dus, naar mijn oordeel, af van de vraag, of die levenslange aanstelling hun regt, of ten minste billijke aanspraak, geeft, om, bij uitzondering van alle andere ambtenaren, met zoo milde onbekrompenheid door den grondwetgever te worden verzorgd.

Ik moest die vraag in ontkennenden zin beantwoorden. Regt zou, naar mijn inzien, dan alleen bestaan, wanneer de bepaling van aanstelling voor het leven was ingevoerd in het belang der ambtenaren. Dan toch zou dit belang niet zonder schadeloosstelling mogen worden gekrenkt. Maar wanneer ik bedacht, dat die aanstelling voor het leven alleen en uitsluitend in het belang der maatschappij is vastgesteld, om de volstrekte onafhankelijkheid op onwrikbaren grondslag te vestigen van collegiën, wier onbevangenheid van oordeel voor de maatschappelijke orde van het hoogste gewigt is, dan werd het mij duidelijk, dat geen regt van schadeloosstelling voor opheffing van die levenslange aanstelling door de bedoelde ambtenaren kan worden ingeroepen.

Wanneer ik nu het strikte regt moest ontkennen, dan bleef alleen de vraag overig, of niet ten minste in billijkheid, uit hoofde der zeer buitengewone omstandigheden, waarin wij verkeeren, bij uitzondering aan die ambtenaren zoodanige som, als werd voorgesteld, bij wijze van tegemoetkoming voor onvoorziene en onverdiende teleurstelling, behoort te worden toegekend?

Ik kan echter ook dit niet beamen, in zooverre hier uitsluitend de sprake is van ambtenaren, voor het leven aangesteld. Ook alle niet voor het leven aangestelde ambtenaren, wier betrekking, ten gevolge der herziening of der uit kracht daarvan in te voeren orde, komt te vervallen, deelen, niet minder onverdiend, in deze teleurstelling. Wanneer billijkheid hier gelden moet, hebben zij daarom, in mijn oog, met de voor hun leven aangestelde ambtenaren gelijke aanspraak, en de voorgestelde maatregel zou dus, ten hunne opzigte, onregtvaardig zijn.

Bij de laatste wijzigingen, in dit ontwerp van wet aangebragt, is de redactie van art. 2 door eene andere vervangen, luidende: «De wet «regelt de schadevergoeding, toe te kennen aan hen, die door of ten «gevolge van de herziening betrekkingen verliezen, hun voor hun leven «opgedragen.» Deze verandering is eene verbetering, in zooverre daarbij de bepaling van het bedrag der schadevergoeding wordt overgelaten aan den gewonen wetgever, en niet reeds bij de Grondwet de mijns erachtens onbillijke bepaling wordt vastgesteld, dat soms zeer ongelijke duur van dienstprestatie met gelijke vergoeding zal worden beloond. Maar ook na deze verandering blijft het naar mijn inzien gewigtige bezwaar bestaan, dat de ambtenaren, niet voor het leven aangesteld, geheel worden voorbijgegaan en onverzorgd gelaten.

Ik had gewenscht aan alle ambtenaren, wier betrekking ten gevolge der herziening of der uit kracht daarvan in te voeren orde komt te vervallen, een jaarlijksch pensioen te zien toegekend, te regelen naar de voorschriften der wet van 9 Mei 1846 (*Staatsblad* n°. 24), even als of hunne positie in de bepalingen dier wet was opgenomen. Ik vond voor dit denkbeeld aanleiding en aanbeveling in de bepaling van art. 42 der gemelde wet, luidende: «In buitengewone gevallen, waarin bij «deze afdeeling niet is voorzien, of waaromtrent de bepalingen derzelve «geacht worden geen billijken maatstaf tot vergelding van diensten, «door burgerlijke ambtenaren van den Staat bewezen, op te leveren, «wordt bij afzonderlijke wetten voorzien.» Die bepaling, dáár ter plaatse voor de toekomstige ambtenaren vastgesteld, is bij art. 58 van diezelfde wet voor de bestaande ambtenaren uitgestrekt.

Dat nu de toestand, waarin wij verkeeren, een buitengewoon geval is, waarin bij de wet op de burgerlijke pensioenen niet is voorzien, zal voorzeker door niemand van U Edel Mogenden in twijfel worden getrokken, en zoo zou in de bepalingen van dit artikel het gereede middel voorhanden zijn, om, in den door mij voorgestelden zin, aan alle de vermelde ambtenaren eene tegemoetkoming toe te kennen, op gronden gevestigd, meer dan die, door de Regering aangenomen, met hunne billijke aanspraak overeenstemmende.

Of de voordragt der Regering, zoo als die thans gewijzigd is, aan den gewonen wetgever vrijheid laat, om bepalingen in den zin der bovenvermelde vast te stellen, komt mij twijfelachtig voor; en ik vrees daarom, tenzij ik van de Regering geruststellende inlichting mogt

ontvangen, mij genoopt te zullen zien, om mijne goedkeurende stem aan dit wets-ontwerp te ontzeggen.»

VII. De heer HOFFMAN zegt te behooren tot die leden, welke bezwaar vinden in de bepalingen, bij art. 4 nopens de heerlijke regten voorgesteld. Tevens verklaart hij in de bedenkingen van andere sprekers betrekkelijk het voorloopig kies-reglement te deelen. Hij had gewenscht, dat dat reglement niet in dit wets-ontwerp ware opgenomen, maar dat dit geheel afzonderlijk ware behandeld. Hij zal dus zijns ondanks tegen dit hoofdstuk moeten stemmen, zoo in art. 4 geene verandering gebragt en het voorloopig kies-reglement niet in een afzonderlijk wets-ontwerp opgenomen mogt worden.

VIII. De heer WICHERS zegt hoofdzakelijk: «Ik heb zoo even gewigtige bedenkingen hooren opperen tegen art. 4 van dit wets-ontwerp door een geacht lid uit Noord-Holland, die vervolgens door een geëerden redenaar uit Zuid-Holland ondersteund is geworden. De bedenkingen betroffen de 1ste alinea van dat artikel, waarbij de afschaffing der heerlijke regten, betreffende voordragt of aanstelling van personen tot openbare betrekkingen, wordt voorgesteld; zij ontsproten uit de omstandigheid, dat bij die bepaling niet gelijktijdig van schadeloosstelling is gesproken. De dienaangaande gemaakte opmerkingen komen mij voor zeer onjuist te zijn. Ik geloof, dat men een onderscheid moet maken tusschen regten van natuur of die bij de Grondwet slechts gewaarborgd zijn, en zulke, die alleen uit politieke wetten des lands voortvloeijen. Tot deze laatste breng ik de heerlijke regten, waarvan in de 1ste alinea van art. 4 wordt gewaagd. Deze betreffen uitsluitend het regt tot voordragt of aanstelling van personen tot openbare betrekkingen; zij hebben hun grond alleen in de positive wet, en hij, die zoodanige regten verleend heeft, kan ze ook zonder schadeloosstelling ontnemen. Die regten toch waren nimmer *in privato dominio*, maar waren slechts eene delegatie van magt van den souverein, welke delegatie dan ook door denzelfden souverein kon worden teruggenomen. Heeft men nu voor de uitoefening van dat regt gelden betaald, dan is dit slechts eene recognitie geweest voor het momentaneel bezit daarvan, maar het was geen koopprijs. Om deze redenen geloof ik, dat men die heerlijke regten, welke hier bedoeld worden, zeer wel kan intrekken, zonder voor het verlies daarvan schadevergoeding te verleenen. Eveneens is het gelegen met de aanstelling van de leden der regterlijke magt. De regter voor het leven is dit krachtens eene delegatie van de magt des souvereins op den regter. Immers, de regterlijke magt is een gedeelte van de magt van den souverein zelven, en zoo werd hier te lande reeds ten tijde der Graven uit naam van den souverein regt gesproken en zond te dien einde deze allerwege zijne gedelegeerden, die gesalarieerd werden. Evenzoo bestaat er thans nog delegatie van magt bij aanstelling van den regter, en de

souverein, die bij eene wet magt gedelegeerd heeft, kan die ieder oogenblik bij eene wet herroepen, ook zonder schadevergoeding te verleenen. In mijn oog laat het zich alzoo zeer goed verdedigen, dat die regten, betreffende voordragten van personen tot openbare betrekkingen, zonder schadeloosstelling te verleenen, ontnomen worden. Dit weinige slechts wenschte ik in het midden te brengen, ter wederlegging van de tegen art. 4 geopperde bezwaren.»

IX. De heer FABER VAN RIEMSDIJK zegt hoofdzakelijk: «In dit wets-ontwerp komen twee bepalingen voor, waarmede ik mij niet vereenigen kan, en die mij verhinderen zullen, mijne goedkeurende stem aan dit hoofdstuk te geven. Vooreerst heb ik bezwaar in art. 4. Aldaar wordt gezegd, dat de heerlijke regten, betreffende voordragt of aanstelling van personen tot openbare betrekkingen, zijn afgeschaft Hier wordt van geene vergoeding gesproken, terwijl in de volgende alinea gezegd wordt, dat de opheffing der heerlijke regten en *de schadeloosstelling* der eigenaren door de wet kunnen worden vastgesteld en geregeld. Die woorden van de 1ste alinéa zijn voor twee uitleggingen vatbaar, maar in welken zin zij ook worden opgenomen, de bepaling blijft echter in mijn oog onaannemelijk. Heeft men bedoeld met de woorden: *zijn afgeschaft,* dat door de aanneming van dit wets-ontwerp de bedoelde regten afgeschaft *worden,* dan begaat men eene schending van eigendom en van verkregen regten, gelijk de eerste spreker zoo juist heeft aangemerkt, en wel van zoodanige regten, als bij art. 13 van het reglement op het bestuur ten platten lande, hetwelk naar aanleiding van art. 7 der Grondwet van 1815 grondwettige kracht heeft, niet alleen zijn erkend, maar zelfs een pecunieel voordeel opleveren. Ik meen, dat wij zoodanige verkregen regten niet, gelijk nu wordt voorgesteld, mogen vernietigen. Wil men daarentegen met die woorden: *zijn afgeschaft* te kennen geven, dat die regten reeds vroeger afgeschaft zijn en dit blijven, dan treedt men op het gebied der regterlijke magt; want kon het waar zijn, dat, niettegenstaande de reeds door den eersten spreker aangehaalde bepalingen, waarvan ik hier alleen wil noemen die van het besluit van 26 Maart 1814, wegens de toekomstige uitoefening der voormalige heerlijke regten, die der grondwetten van 1814 en 1815, alsmede van de reglementen op het bestuur ten platten lande, — kon het, zeg ik, waar zijn, dat, niettegenstaande deze bepalingen, die regten als reeds bij de Staatsregeling van 1798 afgeschaft moesten worden beschouwd, dan zou hier eene verklaring noodig zijn, die de regter alleen geven kan, en dan zijn wij onbevoegd om hieromtrent eene uitspraak te doen: zietdaar de redenen, die mij de bepaling van art. 4 als onaannemelijk doen voorkomen. — Mijn tweede bezwaar betreft het kies-reglement. In art. 23 is op verlangen der Kamer het beginsel aangenomen, dat de benoeming van leden van de Tweede Kamer en van kandidaten voor de Eerste Kamer

bij volstrekte meerderheid van stemmen zal plaats hebben. Aan dat beginsel hechtte men groote waarde en ook ik doe dit, omdat het de éénige waarborg is tegen slinkschen invloed. Maar ik wenschte dan ook dit beginsel doorgevoerd en niet, na eerst aangenomen te zijn, later uit het oog verloren te zien. En dit laatste is het geval in art. 24, waar geschreven staat: «Bijaldien voor het lidmaatschap der Tweede of het kandidaatschap der Eerste Kamer niemand bij de eerste stemming de volstrekte meerderheid heeft erlangd, wordt onmiddellijk voor iedere keuze een dubbeltal opgemaakt, bestaande uit de beide personen, die het grootste aantal stemmen hebben verworven. Zijn bij de eerste stemming de beide plaatsen voor het kandidaatschap der Eerste Kamer onvervuld gebleven, zoo worden van de vier personen, die het grootste aantal stemmen hebben verworven, de eerste en derde op het eene, de tweede en vierde op het ander dubbeltal gebragt. Tot de op de dubbeltallen gebragte personen bepaalt zich de keuze der *aanwezige* kiesgeregtigden.» Zij dus alleen, die de kiesvergadering in het hoofd-kies-district ten einde toe bijwonen, zullen tot de tweede stemming geroepen worden. Maar hoe zal het nu met hen, die tot de onder-kies-districten behooren? Kan men verwachten, dat deze zich allen naar het hoofd-kies-district zullen begeven? Dat zal wel niet wezen. Intusschen zal in het hoofd kies-district alleen de lijst, waarvan in art. 24 gesproken wordt, worden opgemaakt, en dan de benoeming bij tweede stemming geschieden bij volstrekte meerderheid der dáár aanwezige stemgeregtigden alleen. Ik meen, dat op die wijze het vereischte eener volstrekte meerderheid weinig waarborg zal opleveren, en geloof alzoo, dat men, om consequent te zijn, òf het denkbeeld van onder-kies-districten zal moeten laten varen, òf wel, zoo men de onder-kies-districten wil behouden, dan, bij gemis eener volstrekte meerderheid bij eene eerste stemming, ook aldaar de operatie der stemming zal behooren te doen herhalen. Dit is het tweede bezwaar, dat mij noodzaken zal mijne stem aan dit wets-ontwerp te weigeren.»

X. De heer MUTSAERS zegt hoofdzakelijk: «De geachte vorige spreker is uitgegaan van de veronderstelling, dat alinéa 1 van art. 4 voor eene tweeledige opvatting vatbaar is. Zijn Edel Mogende meende, dat de hier voorgestelde bepaling ook zoo kan worden opgevat, dat zij eene bevestiging inhoudt van eene vroegere afschaffing. Ik kan in die opvatting niet deelen. Ik neem die bepaling aldus op, dat de afschaffing dier heerlijke regten nu plaats heeft, en in dien zin het artikel uitleggende, zoo moet ik weêrspreken wat door Zijn Edel Mogende is in het midden gebragt, dat namelijk zoodanige afschaffing van hetgeen wettig en grondwettig bezeten wordt, onregtmatig zou zijn. Ik kan niet toegeven, dat de reglementen, in art. 7 der Grondwet van 1815 bedoeld, de uitoefening der heerlijke regten grondwettig gewaarborgd hebben, omdat zij een integrerend deel der Grondwet uitmaakten,

Immers, alleen die reglementen maakten een integrerend deel der Grondwet uit, welke betrekking hadden tot de uitoefening van het stemregt in de steden en ten platten lande, en de bevoegdheid om deel te nemen aan de provinciale en plaatselijke besturen, en daaronder kan niet gebragt worden de uitoefening van heerlijke regten. Ik vraag daarenboven: op welken grond berust het regtmatig bezit van heerlijke regten? Die regten werden reeds bij de Staatsregeling van 1798 afgeschaft, voor zooverre die van staatkundigen aard waren en als het ware niet *in commercio* konden zijn. Zoo wij ons dus verplaatsen in 1798, dan vinden wij, dat toen de bedoelde regten regtmatig werden afgeschaft; en waaruit herleefden zij nu later? Zij herleefden wederom ten gevolge van het besluit van den 26 Maart 1814. Ik zal nu niet onderzoeken, of de Souvereine Vorst bevoegd was om zoodanig besluit te nemen, of in hoeverre het waar is, dat dit besluit werkelijk van eene andere dagteekening is dan die, welke het voert; maar zooveel is zeker, dat de hier bedoelde heerlijke regten alleen ten gevolge van dat besluit wederom zijn ingevoerd. Dat besluit nu was niets anders dan een maatregel van den wetgever; en nu ben ik het met den geachten spreker uit Groningen eens, dat, wat de wetgever in 1814 kon geven, in 1848 door den grondwetgever kan ontnomen worden; hetgeen in 1814 gratis gegeven werd, kan nu in 1848 zonder schadeloosstelling afgeschaft worden. Want ik moet ook de bewering weêrspreken, dat die regten, welke het hier geldt, *titulo oneroso* verkregen werden. Neen, geen van die regten, welke in 1798 werden afgeschaft, zijn naderhand *titulo oneroso* geacquireerd, want het besluit van 1814 is de éénige titel. Voor mij levert deze bepaling alzoo geen bezwaar op; integendeel, ik zal mij verheugen, wanneer die regten ontnomen worden aan hen, wien ze misschien nimmer teruggegeven hadden moeten worden.»

XI. De heer VAN HAERSOLTE zegt even als de geachte redenaar uit Zuid-Holland bezwaar te vinden in de in art. 24 voorkomende bepaling. Hij vertrouwt evenwel van de Regering zoodanige toelichting van het artikel te zullen erlangen, dat het blijken zal, dat dan, wanneer bij eene eerste stemming geene volstrekte meerderheid van stemmen verkregen is, ook de onder-kies-districten tot eene tweede stemming zullen geroepen zijn. Mogt hij zoodanige geruststellende toelichting niet erlangen, dan zou hij zich gedrongen zien, om tegen dit wets-ontwerp te stemmen.

XII. Zijne Excellentie de tijdelijke MINISTER VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN neemt het woord en zegt hoofdzakelijk en nagenoeg het volgende:

« Edel Mogende Heeren!

Wij zijn, na de beraadslagingen van zoo vele dagen, eindelijk gekomen aan het laatste wets-ontwerp onzer grondwets-herziening. Het zal voor u en mij een gewenscht oogenblik zijn, waarop de laatste onzer redevoeringen zal zijn geëindigd, en een diep stilzwijgen rust en verademing zal aanbrengen. Om U Edel Mogenden deze niet langer, dan volstrekt noodig is, te onthouden, zal ik, op het vergevorderde uur van heden, zoo kort en beknopt mogelijk, de verschillende aanmerkingen, tegen dit wets-ontwerp in het midden gebragt, beantwoorden.

De eerste betroffen art. 2 der additionnele artikelen, dat aldus luidt: « De wet regelt de schadevergoeding, toe te kennen aan hen, die door of ten gevolge van de herziening der Grondwet betrekkingen verliezen, hun voor hun leven opgedragen. » De geschiedenis van dat artikel is u bekend; ik zal die dus niet behoeven te ontvouwen; de oorsprong daarvan werd in deze Kamer geboren; de ontwikkeling heeft onder uwe oogen en met uwe medewerking plaats gehad; de uitkomst is alzoo geheel met uw verlangen in overeenstemming. De Regering heeft, van het oogenblik der aanvaarding van deze gewigtige taak, getoond eenen onbegrensden eerbied te koesteren voor den eigendom en voor onvervreemdbare regten der ingezetenen; zij gaf ook blijken niet minder te zijn ingenomen met hetgeen door eene hooge mate van billijkheid wordt gevorderd, of in het welbegrepen belang des lands meer dan raadzaam mag worden geacht.

De tegenwoordige herziening der Grondwet werd ondernomen, mede met het oogmerk, om door vereenvoudiging van bestuur tot aanmerkelijke vermindering van uitgaven te kunnen geraken. Het afschaffen van collegiën, het verminderen van ambtenaren is alzoo doel. Daardoor zullen velen, die hunne vroegere loopbanen of verwachtingen hebben vaarwel gezegd, om hunne talenten en kundigheden aan de dienst des Vaderlands te wijden, en voor die opoffering eene vaste betrekking voor hun leven meenden te verkrijgen, op eens in deze welgegronde verwachting teleurgesteld, en van het inkomen, aan hunne vernietigde ambts-betrekkingen verbonden, beroofd worden.

Zij bezitten geene regtsvordering tot schadevergoeding, want hun ambt was geen voorwerp van burgerlijk eigendom. Maar het is hoogst onbillijk, hen, die zoodanig lot treft, die geene aanspraak op pensioen kunnen maken, en buiten hunne bezoldiging welligt geen ander inkomen genieten, op eens buiten betrekking en buiten verdiensten te stellen. Onraadzaam is dat buitendien voor het algemeen belang, want zoodanige ervaring zou al zeer ligt de onmogelijkheid kunnen opleveren, om bekwame personen tot het aanvaarden van ambten, ook van de zoodanige, die voor het leven worden opgedragen, te bewegen.

Uit deze overwegingen is deze voorgestelde wetsbepaling voortgevloeid.

In het eerste ontwerp heeft de Regering voorgesteld, om allen, die, uit kracht der bepalingen van de Grondwet of van andere wetten, voor hun

leven waren aangesteld, en wier betrekking, ten gevolge der herziening, of der, uit kracht daarvan, in te voeren orde, komt te vervallen, twee derden te doen blijven genieten der vaste jaarwedde of retributie, hun, onder welken naam ook, verleend. De Kamer heeft zich met dat beginsel van te verleenen schadeloosstelling kunnen vereenigen, maar te kennen gegeven, dat zij de eind-regeling dier schadevergoeding verschoven, en aan den gewonen wetgever overgelaten wilde hebben; zij verlangde daarom, dat deze zaak door eene speciale wet zou worden geregeld. Aan dat verlangen is voldaan, en naar de bepaling, die nu is voorgesteld, zal de wetgever de gevallen, waarin, en de wijze, hoe die schadevergoeding zal worden genoten, bepalen en tevens de mate daarvan vaststellen.

De tweede aanmerking, die ik heb hooren maken, betrof het 4de additionnele artikel. Dat artikel heeft vele bestrijders gevonden. Ik moet doen opmerken, dat het tweeledig is. Het 1ste lid handelt over de afschaffing der heerlijke regten, betreffende de voordragt of aanstelling van personen tot openbare betrekkingen; het 2de lid spreekt van de opheffing der overige heerlijke regten en de schadeloosstelling der eigenaren, welke door de wet kunnen worden vastgesteld en geregeld. Deze onderscheiding is gewigtig, want de voorregten, van welke in de 1ste zinsnede wordt gesproken, zijn door de Regering gegeven, bestaan in delegatiën van het openbaar gezag en behooren geheel tot het staatsregt: zij zijn van geheel anderen aard, dan de regten, in het 2de lid van dit artikel vermeld, die voorwerpen zijn van burgerlijk regt en van burgerlijk eigendom. Ten opzigte der eersten wordt van schadeloosstelling wegens de afschaffing niet gesproken. Zij wordt niet toegezegd, zij wordt ook niet ontzegd. Het wordt dus in het midden gelaten, of zij al dan niet zal worden gegund. In art. 24 der Staatsregeling van 1798 werd uitdrukkelijk gezegd: *De heerlijke regten worden bij de aanneming der Staatsregeling, zonder eenige schadevergoeding, voor altijd vernietigd.*

Ook de commissie van 17 Maart jl. schreef in art. 2 van de additionnele artikelen van haar ontwerp: *De heerlijke regten, betreffende voordragt of aanstelling van personen, worden zonder schadeloosstelling afgeschaft.*

Hier wordt over die schadeloosstelling niet beschikt, omdat er gevallen en omstandigheden denkbaar zijn, die kunnen medebrengen, dat deze schadevergoeding, ofschoon uit den aard der zaak niet verschuldigd, pligtmatig wordt.

Men heeft opgemerkt, dat deze zinsnede: *De heerlijke regten — zijn afgeschaft* op tweederlei wijze kan worden opgevat, en wel zoodanig, dat òf de heerlijke regten door de aanneming van dit wets-ontwerp afgeschaft worden, òf dat hier voorkomt de vermelding en bevestiging van eene vroegere, in de vorige eeuw plaats gehad hebbende, afschaffing. Ik kan bij die twee uitleggingen nog eene derde voegen, door te beweren, dat die regten door de goedkeuring der vorige wets-ontwerpen met-de-daad zijn afgeschaft. Hoe dit ook zij, zooveel is zeker, dat de 1ste

zinsnede waarheid bevat, en dat zij opgenomen moest worden in de additionnele artikelen eener Grondwet, die zulke voorregten, aan enkelen toekomende, niet kan erkennen. Het kenmerkend onderscheid der beide zinsneden bestaat alzoo daarin, dat om de opgegeven redenen in de eerste niet, en in de tweede wel van schadeloosstelling wordt gewag gemaakt. Ik heb hooren zeggen, dat de bepaling van het 1ste lid van het 4de artikel in strijd zoude zijn met die van het 2de artikel van dit ontwerp van wet, vermits in dit laatste een uitzigt op schadeloosstelling werd gegeven, terwijl dit in het 4de artikel niet plaats had. Ik herinner, hetgeen ik zoo even opmerkte, dat in de 1ste zinsnede van art. 4 geene schadeloosstelling wordt ontzegd: maar vooral merk ik op, dat tusschen deze beide artikelen een groot onderscheid bestaat, daar in het 2de artikel uitsluitend wordt gehandeld over schadevergoeding, uit besef van billijkheid en staatsbelang voortvloeijende, doch in art. 4 de rede is van schadeloosstelling, regtmatig verschuldigd.

Ik ga over tot de opheldering der aanmerkingen, die op het voorloopig kies-reglement gemaakt zijn. Ik begin met te doen opmerken, dat het opstellen van zoodanig reglement in de bestaande omstandigheden met eigenaardige en zeer groote moeijelijkheden te worstelen vond. De tijd, daarvoor gegund, was kort. De bestanddeelen, daarvoor gevorderd, ontbraken. De aanwezige waren aan een verouderd en afgekeurd stelsel ontleend, in het nieuwe verbeterde stelsel waren zij niet passende: en toch moest men zich met dezelve behelpen. Er moest een maatregel van overgang worden ontworpen, alleen voor het oogenblik bruikbaar, en geschikt, om uit de bestaande verlegenheid eene uitkomst op te leveren. Volmaakt kon dat reglement alzoo onmogelijk wezen. Meerdere gebreken moesten hetzelve aankleven. Voor vele gegronde berispingen moest het, uit den aard der zaak, stof opleveren. Voor het uitbrengen der eerste verkiezingen kozen wij de verkiesbaren in de steden en ten platten lande, naar de bestaande reglementen voor beiden. Daardoor werd eene ongelijkheid tusschen de kiezers zelven aangenomen, en het platteland moest, ten gevolge daarvan, bij de steden achterstaan. Uit dien hoofde werd dat voorstel door U Edel Mogenden afgekeurd. De Kamer verlangde gelijkheid. Het was moeijelijk, onmogelijk aan dat verlangen in weinig tijds te voldoen; want evenzeer als de tijd ontbrak, om eene nieuwe kieswet te maken, zoo ontbrak ook de tijd, om, na het scheppen van nieuwe kiezers voor het voorloopig kies-reglement, de lijsten derzelven in het geheele rijk te doen opmaken, zuiveren en vaststellen, om daaruit de noodige kiesvergaderingen te kunnen zamenstellen. Wij zouden alsdan een volledig gebouw hebben moeten optrekken, dat slechts met veel moeite zou hebben kunnen worden tot stand gebragt, en dat aan het slot toch niet voor volmaakt zou te houden zijn geweest. In dien toestand achtte de Regering zich verpligt een anderen weg in te slaan; zij trok haar vroeger voorstel in, en droeg bij een gewijzigd ontwerp voor, de stemgeregtigden zoowel in de steden als ten platten lande tot het doen van de verlangde keuzen

bijeen te doen komen. Zij meende dit denkbeeld als niet verwerpelijk te mogen beschouwen, vooral ook, omdat daardoor eene ruimere deelneming aan het volk zou worden gegeven aan de keuze van hen, die geroepen zullen worden tot het vaststellen der wetten, ter invoering en toepassing van de hoofdbeginselen der gewijzigde Grondwet gevorderd. Dat nieuwe voorstel werd nog aannemelijker dan het eerste door deze Kamer geoordeeld, en daartegen werden nog meer bezwaren dan tegen het eerste geopperd. De Kamer deelde daarop eene schets mede van de wijze, waarop zij het voorloopig kies-reglement wenschte veranderd te zien. De Regering toonde zich bereid, om den weg te bewandelen, haar door de Kamer aangewezen. Zij stelde alstoen voor, om de afgevaardigden te doen kiezen door kies-vergaderingen, bestaande uit hen, die in de steden de vereischten bezitten, om tot kiezers te worden benoemd, en uit hen, die ten platten lande stemgeregtigden zijn. In den census maakte de Regering eenige wijzigingen, en zij bediende zich, bij het vaststellen daarvan, van de bij het algemeen verslag behoorende opgave, waarbij in cijfers werd aangetoond, welk belasting-bedrag in de onderscheidene provinciën moest worden aangenomen voor de kiezers, die volgens het voorloopig kies-reglement de leden van de Tweede Kamer van de Staten-Generaal en de kandidaten voor de Eerste Kamer zouden benoemen. Volgens dit laatste voorstel, zal er wel altijd nog eenige ongelijkheid blijven bestaan tusschen de kiezers in de steden en die ten platten lande in de provinciën; maar die ongelijkheid zal nu evenwel minder groot zijn dan men wel denkt. Eerst was het voorschrift ten nadeele van de platteland-bewoners uitgevallen, nu heeft het omgekeerde plaats; maar mogt het getal van hen, die ten platten lande kiezers worden, grooter zijn dan in de steden, dan zal daarentegen de zedelijke invloed van de stadbewoners op de platteland-bewoners zijne uitwerking niet missen. Die invloed zal door hen, die kiezers zijn, en hen, die gekozen worden, niet onopgemerkt blijven. Het voorgedragen stelsel is nog wel niet als volmaakt te beschouwen; maar wij mogen vertrouwen, dat de daarin nog overig gebleven gebreken wel het minste schaden zullen. Men heeft gezegd, dat wij gemakshalve dit stelsel aangenomen hebben. Ik moet antwoorden, dat op dit oogenblik niets beters kon gegeven worden, en dat de tijd ontbrak, om iets anders te vormen. Men heeft ook opgemerkt, dat wij niet consequent gehandeld hebben, daar wij te kennen hebben gegeven, dat wij ons met het bestaande behelpen moesten, en toch iets anders geleverd hebben. Het is waar, wij hebben iets in de cijfers veranderd, de in de reglementen bepaalde census voor het stem- en kiesregt is iets gewijzigd; maar die wijziging kan niet gezegd worden gelijk te staan met een geheel nieuw voorstel: de reglementen zijn voor het overige onveranderd gebleven. De Regering heeft zich bereid getoond den wensch der Kamer op te volgen; de Kamer kan alzoo over het voorgestelde geene klagten aanheffen; het thans voorgedragen voorloopig kies-reglement is de vrucht van het gemeen overleg tusschen de Kamer en de Regering, en

het éénige, wat in de bestaande omstandigheden kon geleverd worden.

Op de artt. 10, 22, 23 en 24 zijn onderscheiden aanmerkingen gemaakt, op welke ik gemakkelijk in eens zal kunnen antwoorden. Het komt mij waarschijnlijk voor, dat men die aanmerkingen heeft gemaakt, omdat men zich de werking van dat kies-reglement niet juist heeft voorgesteld. Laat mij daaromtrent in eenige bijzonderheden mogen treden. Wij verlangen, dat elke provincie in zoovele hoofd-kies-districten worde verdeeld als de bevolking het getal van 45,000 zielen bevat. Nu zullen er plaatsen moeten aangewezen worden, waar de stemming zal moeten geschieden. De bekendheid met onderscheidene gedeelten van ons Vaderland heeft ons geleerd, dat sommige districten eene zoo groote oppervlakte zullen beslaan, dat de kiezers dikwijls uren ver zouden moeten reizen, om aan de stemming deel te kunnen nemen. Daardoor zou de uitoefening van het regt zeer bemoeijelijkt en voor huisvaders dikwijls onmogelijk worden. Ten gerieve van zoodanigen is in art. 6 de bevoegdheid aan Gedeputeerde Staten gegeven, om de kies-districten hunner provincie in onder-kies-districten te splitsen. Het openen der stembiljetten zal echter alleen geschieden in de eveneens door Gedeputeerde Staten aan te wijzen hoofdplaatsen der hoofd-kies-districten. Gemakshalve zal alzoo, ten voordeele van die kiezers, wier omstandigheden niet toelaten naar de hoofdplaatsen der hoofd-kies-districten te reizen om hunne stem uit te brengen, de gelegenheid opengesteld worden, om in de hoofdplaatsen van onder-kies-districten hun stemregt uit te oefenen en hun stembiljet in de bus te steken. Maar nu weten zij ook, dat dáár ter plaatse niets meer kan worden verrigt, omdat de oorspronkelijke lijsten met de gesloten stembiljetten onverwijld aan den voorzitter der vergadering in het hoofddistrict opgezonden worden. Willen zij nu bij de opening der stembiljetten tegenwoordig zijn, en aan de vernieuwde stemming, ter oorzake van het ontbreken eener volstrekte meerderheid, deelnemen, dan zullen zij zich moeten getroosten naar de hoofdplaatsen der hoofd-kies-districten te reizen, waar de herstemming zal plaats hebben, ten einde alle mogelijke verwikkelingen en moeijelijkheden voor te komen. Zij, die belang in de zaak stellen, moeten alzoo niet opzien zich deze meerdere moeiten te getroosten. Men heeft gevraagd, hoe het met de verkiezing verder zal gaan, wanneer de kiezers in de hoofdplaatsen zullen zijn bijeengekomen, en of alles in éénen dag zal kunnen afloopen? Ik geloof daarop te kunnen antwoorden, dat, wanneer er vele kiezers opkomen, de uitslag der verkiezing welligt eerst op den tweeden dag zal kunnen bekend zijn. Ik stel mij evenwel de mogelijkheid voor, dat alles in éénen dag afgedaan worde, ook zelfs dan, wanneer, volgens de becijfering van den geachten spreker uit Zuid-Holland, in sommige vergaderingen van onder-kies-distrecten twee duizend personen ter stemming mogten zijn opgekomen. Wanneer het werk echter op den eersten dag niet mogt afgeloopen zijn, dan zou niets verhinderen, om dien den volgenden dag voort te zetten. Alles moet geregeld, naauwkeurig, zorgvuldig geschieden, en

de tijd, daartoe gevorderd, daaraan worden besteed. Men heeft ook gevraagd, wat er zal gebeuren, indien bij eene stemming door niemand de volstrekte meerderheid van stemmen zal zijn behaald? Ik antwoord, dat dan eene herstemming zal plaats hebben, om te kiezen tusschen de twee personen, die het grootst aantal stemmen zullen hebben verworven; zijn die twee door de uitgebragte stemmen niet dadelijk aangewezen, dan moeten zij door tusschenstemming worden verkregen; en zijn zij gevonden, dan geschiedt de keuze uit dat tweetal. Zullen allen, vroeg men, die hun stembiljet in de bus hebben gestoken, daartoe weder opgeroepen worden? Het antwoord geeft art. 24, alinéa 3, waar gezegd wordt: Tot de op de dubbeltallen gebragte personen bepaalt zich de keuze der *aanwezige kiesgeregtigden.* Alleen zij, die daartoe te zamen bleven, of op dat tijdstip te zamen komen, nemen daaraan deel. Zoo doende zal alle mogelijke omslag vermeden worden: zij, die aanwezig zijn, stemmen alleen, en de uitslag dier stemming beslist, wie tot afgevaardigde of kandidaat benoemd is. Al mogen dan op dat oogenblik slechts weinige personen aanwezig zijn, dan zal toch aan de bepaling, dat de volstrekte meerderheid voor de benoeming van afgevaardigde of kandidaat gevorderd wordt, voldaan worden. Men zegge niet, dat het deel der stemmenden in de onder-kies-districten, aan de verkiezing genomen, gering zal zijn, want zij zullen door hunne stemmen hebben medegewerkt, om het tweetal aan te wijzen, waaruit bij de herstemming de keuze wordt gedaan; en dit is zeker het voornaamste en gewigtigste gedeelte der verkiezing. En begeeren zij meerder genot van hun regt te trekken, zoo hebben zij zich slechts naar de hoofdplaats van het hoofd-kies-district te begeven, om dáár hun regt volledig uit te oefenen. De splitsing in onder-kies-districten geschiedt, volgens de uitdrukkelijke woorden van art 6, alleen te hunnen gerieve.

Ten einde getrouw te blijven aan mijne bij het begin dezer rede gedane belofte, zal ik in geene verdere beschouwingen treden. Ik eindig, Edel Mogende Heeren, met de verzekering te geven, dat ik geene genoegzame woorden kan vinden, om mijne vreugde uit te spreken over de wijze, waarop deze belangrijke beraadslagingen zijn gevoerd, en over het kalm overleg en de beradenheid, die daarbij van den aanvang af tot het einde hebben voorgezeten, U Edel Mogenden en Nederland tot onverwelkelijke eer.»

XIII. De heer VAN LEEUWEN zegt hoofdzakelijk: «Ik vraag voor weinige oogenblikken het woord, om kortelijk te antwoorden op de aanmerkingen, die door sommige sprekers gemaakt zijn op mijne tegen dit wets-ontwerp geopperde bezwaren. Ik vind mij daartoe verpligt, omdat de regten van sommige mijner medeburgers bij dit wets-ontwerp betrokken zijn. Zijne Excellentie de minister van Binnenlandsche Zaken heeft opgemerkt, dat in de 1ste alinea van art. 4 alleen van staatkundige regten gesproken wordt, van zoodanige heerlijke regten als door ons zelven bij de aanneming van de vroegere ontwerpen waren afgeschaft, als niet passende in de orde van zaken, welke wij te gemoet gaan. Een geacht lid uit

Groningen meende, dat men onderscheid moest maken tusschen regten, die bij de Grondwet slechts gewaarborgd zijn, en zulke, die alleen uit politieke wetten des lands voortvloeijen. Onder deze laatste rangschikte hij de hier bedoelde heerlijke regten, die hij meende, dat dan op dezelfde wijze konden teruggenomen worden als zij gegeven waren. Ik geef toe, zoowel hetgeen de minister als hetgeen de bedoelde spreker gezegd heeft. Ook ik zeg, dat het hier heerlijke regten van staatkundigen aard geldt; ook ik ben van oordeel, dat die regten bij delegatie van den souverein aan particulieren zijn toevertrouwd en door hem weder ontnomen kunnen worden. Maar dit is hier niet het punt van verschil; immers, wij spreken hier over het al of niet verleenen van schadeloosstelling voor het verlies van staatkundige regten; en dan vraag ik, of, wanneer eenmaal in vroegere tijden de uitoefening van staatkundige regten bij eene wet is toegestaan, en eenmaal die delegatie onder een bezwarenden titel heeft plaats gehad, het dan billijk en regtvaardig is, om ze in 1848 te ontnemen, zonder den wettigen eigenaar eenige schadevergoeding toe te kennen? Een ander geacht spreker uit Noord-Braband heeft gezegd, dat de hier bedoelde heerlijke regten in 1798 wettig werden afgeschaft, dat zij in 1814, en wel krachtens een besluit van den Souvereinen Vorst, herleefden; dat er dus, als zijnde zij niet *titulo oneroso* verkregen, geene schadevergoeding te pas kon komen. Ook ik heb op die afschaffing der heerlijke regten door de Staatsregeling van 1798 gewezen, maar ik heb daarmede tevens in verband gebragt — en dit verband mag niet uit het oog worden verloren — de requesten van belanghebbenden kort na die invoering der Staatsregeling van 1801, het daarop gevolgd advys van vier landsadvokaten en de bepaling der Staatsregeling van 1805, bij welk een en ander gedurig aan het denkbeeld van schadevergoeding werd vastgehouden. Ik herzeg thans: schaft de heerlijke regten af, ik heb er vrede mede, maar geeft dan ook schadeloosstelling voor het daardoor te lijden verlies. En zoo de schatkist daartoe niet in staat is, volgt dan den weg, vroeger door de vier lands-advokaten aangewezen, wier advys ik vermeldde. Dezelfde spreker uit Noord-Braband heeft nog gezegd, dat de heerlijke regten niet grondwettig erkend zijn, omdat de in art. 7 der Grondwet van 1815 bedoelde reglementen niet betreffen de uitoefening der heerlijke regten. Maar is dan het reglement op het bestuur ten platten lande in de provincie Zuid-Holland, dat ik reeds aanhaalde, en hetwelk in zijn 13de artikel de heerlijke regten van voordragt en aanstelling erkent, een ander dan zoodanig reglement als mede in het genoemde 7de artikel bedoeld wordt? Maar hoe dit alles ook zij, deze discussie bewijst, dat de zaak, welke het hier geldt, nog niet is uitgemaakt, dat zij niet tot onze competentie behoort, maar tot die der regterlijke magt, krachtens art. 163 der Grondwet, die wij gezworen hebben te zullen handhaven. En hiermede vraag ik verschooning voor de aandacht, die ik van U Edel Mogenden gevorderd heb, terwijl ik ten slotte verklaar te persisteren bij mijn voornemen, om tegen dit ontwerp te stemmen.»

XIV. De heer VAN HARENCARSPEL zegt, dat ook voor hem geen gering bezwaar was gelegen in de 1ste zinsnede van art. 4 van dit XIIde hoofdstuk. Doch hij had daarover het woord niet gevraagd, omdat hij zich eenmaal had voorgenomen, ter bevordering van den spoedigen afloop der beraadslagingen over de grondwets-herziening, zich zoo min mogelijk in de discussiën te mengen, en er door andere leden, den eersten spreker van heden avond en het lid uit Zuid-Holland, regts in zijne nabijheid gezeten, zoodanige gronden tegen dit artikel waren ontwikkeld, dat de spreker, bij eene uitvoerige wederspraak op dit belangrijk punt door Zijne Excellentie den minister, ook wel de behandeling van het denkbeeld, dat in zijne beschouwing dit onderwerp beheerscht en moet beheerschen. meende te mogen verwachten. Dit is echter niet gebeurd, maar hij heeft integendeel, bij het aanhooren der rede van Zijne Excellentie den tijdelijken minister van Binnenlandsche Zaken, daarin een en ander gezegde aangetroffen, waaromtrent hij zich verpligt rekent het stilzwijgen niet geheel te moeten bewaren. Wat dan al aanstonds betreft, dat de woorden der 1ste zinsnede van art. 4 zelfs in derderlei zin zouden kunnen worden opgevat, dit gelooft hij niet. Het is hem nimmer twijfelachtig geweest, of de nieuwe grondwetgever zal in die woorden de uitdrukkelijke afschaffing der heerlijke regten, betreffende voordragt of aanstelling van personen tot openbare betrekkingen, bijaldien het artikel inderdaad Grondwet wordt, van dat oogenblik af voor de toekomst hebben uitgesproken. Het is hem ook duidelijk, dat dit zal geschieden zonder toekenning van schadeloosstelling. Het laatste volgt, dunkt hem, ontegenzeggelijk uit het verband, waarin die 1ste zinsnede is geplaatst tot of met de 2de zinsnede in hetzelfde artikel. Het is, zoo hij meent, de bedoeling geweest, die heerlijke regten, welke voordragt of aanstelling van personen betreffen, uitdrukkelijk en zoo mogelijk zonder schadeloosstelling af te schaffen, zonder evenwel dit laatste uitdrukkelijk te zeggen; en men heeft, naar zijne gedachten, bepaaldelijk den wil gehad, deze bedoeling door de gebezigde redactie en plaatsing derzelve in verband tot de 2de zinsnede te bereiken. Maar het komt den spreker ook voor, dat de nieuwe grondwetgever zich tot de uitdrukkelijke afschaffing gedrongen heeft gevoeld of daartoe gekomen is, gelet op den toestand, waarin deze die regten thans heeft aangetroffen. Het is toch geenszins het geval, hetgeen de spreker verder moest doen opmerken, dat, gelijk Zijne Exc. de heer minister en ook de spreker uit Groningen het bij hunne redeneringen hebben willen doen voorkomen. men hier met goed gevolg enkel zeggen kan: de vorige grondwetgever had die regten aan de eigenaren van heerlijkheden gegeven, de nieuwe grondwetgever heeft die, door dezelve aan hen niet te geven, afgeschaft. Neen, die redenering past niet, of is in allen geval niet voldoende bij de 1ste zinsnede van het artikel. Immers, die zinsnede zegt nog iets anders, of liever, zegt veel meer. Daarbij worden die heerlijke regten uitdrukkelijk en zonder toekenning van schadevergoeding afgeschaft. Doch, en

hierop wil de spreker met nadruk de aandacht vestigen, die redenering kan vooral niet voldoende zijn, bijaldien men behoorlijk in het oog houdt den staat of toestand, waarin die regten zich thans bevinden. Wanneer hij intusschen zijn gezigtspunt over de zaak zal kenbaar maken, moet hij vooraf den geachten spreker uit Noord Braband beantwoorden, die beweerd heeft, dat het besluit van 26 Maart 1814 hier den éénigen titel uitmaakt. Dit is bij des sprekers beschouwing geenszins het geval; hij legt zelfs dat besluit geheel ter zijde, alsof het niet bestond. Maar hij neemt slechts in aanmerking, dat op het oogenblik der invoering van de nog bestaande Grondwet de bezitters van zoodanige heerlijke regten, als hier bedoeld worden, meestal in dat bezit waren onder eenen bezwarenden titel, hetzij korter of langer tijd te voren daarin aldus gekomen. En dit in aanmerking nemende, grondt hij zijn gevoelen alleen en uitsluitend op art. 152 van die Grondwet, in verband vooral met art 162, door den spreker uit Noord-Holland teregt aangehaald. Hij leest in art. 152 drie bijzonderheden: 1°. de erkentenis, dat er een wettig verkregen regt van te dezen aanzien belanghebbenden is, of, voor het minst gezegd, zijn kan; 2°. dat de inrigting der besturen ten platten lande, hetzij van heerlijkheden enz., zal plaats hebben onder anderen ook met inachtneming van dat verkregen regt; en 3°. dat dit zal geschieden in overeenstemming met de Grondwet, en volgens nadere reglementen, op last der Staten te maken en door den Koning te bekrachtigen. Wanneer hij nu bij de reglementen van 1825, ter uitvoering der Grondwet opgemaakt, de regten, bij de 1ste zinsnede van het besproken art. 4 der voordragt vermeld, aan de belanghebbenden ziet toegekend in overeenstemming met eene in de Grondwet zelve, in art. 152, gedane erkentenis van zoodanige regten, als wettig verkregen, dan kunnen zijns erachtens de gevolgen van die erkentenis en van de daarop gevolgde toekenning, namelijk het bezit en genot van die regten, niet meer worden ontnomen of vernietigd, wel te verstaan, bijaldien dit zonder schadeloosstelling zou geschieden, of daarbij wordt verkregen regt gekrenkt. Intusschen, men wilde nu eenmaal die regten afgeschaft hebben. Dit geschiedt dan ook uitdrukkelijk in het artikel, en het was, na de van die regten in de bestaande Grondwet plaats gehad hebbende erkentenis als wettig verkregen regten, wel noodig, die afschaffing uitdrukkelijk te doen, vooral, wanneer men tevens het bijkomende doel, om zoo mogelijk geene schadevergoeding te geven, wilde pogen te bereiken. Tot dat einde moest men op de voorzeide wijze te werk gaan. Dat die afschaffing echter zonder schadeloosstelling geschieden zou, gaat zijns inziens te ver; hij gelooft niet, dat de nieuwe grondwetgever trachten mag dat doel aldus te verwezenlijken. De spreker althans kan daartoe, als zijnde in zijn oog strijdig met het begrip van waarborg van eenmaal grondwettelijk erkende wettig verkregen regten, volstrekt niet medewerken. Overigens kan hij niet nalaten tevens zijne verwondering en afkeuring te kennen te geven, dat de vraag over de afschaffing van deze regten zonder schadevergoeding

met de vraag opzigtens het voorloopig kies-reglement, in hetzelfde wets-ontwerp aan eene gelijktijdige beslissing is verbonden. Immers, wat hem aangaat, zoo moet de spreker rondborstig verklaren, dat, ofschoon ook bij hem eenige, zoo hij meent, niet onbelangrijke bedenkingen omtrent dat kies-reglement zijn opgerezen, dezelve echter voor hem niet zijn van zoodanigen overwigtigen aard, dat hij daarom aan hetzelve zijne stem zou weigeren, hetgeen hij, nadat de Kamer het IIIde hoofdstuk heeft aangenomen, zou vermeenen niet ligt, en niet anders dan om de aller-gewigtigste redenen, te moeten doen. Hij betuigt dan ook, dit XIIde hoofdstuk alleenlijk uit hoofde van de door hem bestredene bepaling van art. 4 te zullen afstemmen.

XV. De heer NEDERBURGH zegt, dat de bezwaren, die ten opzigte van dit wets-ontwerp bij hem bestonden, door de ontvangen inlichtingen van Zijne Excellentie den tijdelijken minister van Binnenlandsche Zaken in zoover opgeheven zijn, dat hij thans vrijheid vindt, om eene zaak van dat belang als die, welke het hier geldt, te ondersteunen. Hij zal alzoo voor het wets ontwerp stemmen.

Daar niemand meer het woord verlangt, worden de beraadslagingen over het *twaalfde* wets-ontwerp (*Additionnele artikelen*) gesloten verklaard, en gaat de Vergadering tot de stemming over, waarbij dat ontwerp met 40 tegen 16 stemmen wordt *aangenomen*.

Voor hebben gestemd de heeren: *Telting*, *Star Busmann*, *Luyben*, *Bijleveld*, *van Rijckevorsel*, *Egter*, *Corver Hooft*, *Lycklama à Nyeholt*, *de Jong van Beek en Donk*, *Bots*, *van Sasse van Ysselt*, *Storm van 's Gravesande*, *van Naamen*, *Nederburgh*, *Mutsaers*, *Duymaer van Twist*, *Cost Jordens*, *de Man*, *de Weichs de Wenne*, *Mackay*, *Enschedé*, *Gouverneur*, *van Panhuys*, *van Heloma*, *van Heemstra*, *Timmers Verhoeven*, *Nedermeijer van Rosenthal*, *Corneli*, *Romme*, *van Dam van Isselt*, *Hiddema Jongsma*, *Geradts*, *van Goltstein*, *de Kempenaer*, *Wichers*, *Smit*, *Uytwerf Sterling*, *Menso*, *Kniphorst* en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren: *van Leeuwen*, *Verwey Mejan*, *Anemaet*, *Kien*, *van Harencarspel*, *van Haersolte*, *Gevers van Endegeest*, *Faber van Riemsdijk*, *Nap*, *Schooneveld*, *Hoffman*, *Opperdoes Alewijn*, *Hooft*, *van Beeck Vollenhoven*, *Borski* en *de Monchy*.

Alle de aangenomene ontwerpen worden verzonden aan de Eerste Kamer.

Daarna is de Vergadering gescheiden.

XXXVII. UITSLAG DER STEMMINGEN IN DE
XII ONTWERPEN VAN V

LEDEN.	Prov.	Ontw. I.		Ontw. II.		O
Mr. P. Gouverneur.	Noord-Braband.	V		V		V
Jhr. L. J. B. van Sasse van Ysselt.		V		V		V
Jhr. mr. J. O. de Jong van Beek en Donk.		V		V		V
Mr. R. P. Romme.		V		V		V
Mr. J. L. A. Luyben.		V		V		V
Mr. J. A. Mutsaers.		V		V		V
Mr. J. B. Bots.		V		V		V
Mr. M. J. de Man.	Gelderland.	V			T	V
Mr. R. Scheers van Harencarspel.		V			T	
Mr. J. T. H. Nedermeijer ridder van Rosenthal.		V		V		
Baron C. J. A. van Nagell tot Ampsen.		A		A		A
E. W. van Dam van Isselt.		V		V		V
Mr. J. M. de Kempenaer.		V		V		V
Mr. C. B. Nederburgh.	Zuid-Holland.	V		V		
Jhr. W. Boreel van Hogelanden.		V		V		V
Mr. P. Timmers Verhoeven.		V		V		V
A. van Rijckevorsel Hsz.		V		V		V
Mr. S. H. Anemaet.		V		V		V
Mr. J. C. Faber van Riemsdijk.		V		V		V
Mr. Æ. Baron Mackay.		V		V		V
Mr. G. W. Verwey Mejan.			T		T	V
Jhr. mr. D. T. Gevers van Endegeest.		V		V		V
E. P. de Monchy.		V		V		V
Mr. P. C. Schoonevéld.		V		V		V
M. A. F. H. Hoffman.		V		V		
Mr. J. Enschedé.	Noord-Holland.	V		V		V
Jhr. mr. D. Hooft.			T	V		V
Mr. G. van Leeuwen.			T	V		
Mr. J. Corver Hooft.		V		V		
D. Borski.		V		V		V
H. van Beeck Vollenhoven.		V		V		V
Jhr. P. Opperdoes Alewijn.		V		V		
Mr. H. J. Smit.		V		V		V
Mr. J. J. Uytwerf Sterling.		V			T	V
Mr. J. S. van Naamen.		V		V		V
Mr. J. F. Bijleveld.	Zeeland.		T	V		
Mr. J. de Backer.		A		A		A
Mr. A. T. F. Egter.			T	V		
H. Menso.	Utrecht.		T	V		
Baron J. K. van Goltstein.		V			T	V
Mr. N. P. J. Kien.			T	V		
Transportere.		32V	7T	34V	5T	28V

ER DER STATEN GENERAAL, OVER DE
ZIENING VAN DE GRONDWET.

Ontw. IV.		Ontw. V.		Ontw. VI.		Ontw. VII.		Ontw. VIII.		Ontw. IX.		Ontw. X.		Ontw. XI.		Ontw. XII.	
V		V		V		V		V		V		V		V		V	
V		V		V		V		V		V		V		V		V	
	T	V		V		V		V		V		V		V		V	
V		V		V		V		V		V		V		V		V	
V		V		V		V		V		V		V		V		V	
V		V		V		V		V		V		V		V		V	
V		V		V		V		V		V		V		V		V	
	T	V		V		V		V		V		V		V		V	
V		V		V		V		V		V		V		V			T
V		V			T	V		V		V			T	V		V	
A		A		A		A		A		A		A		A		A	
	T	V			T	V			T	V		V		V		V	
V		V		V		V		V		V		V		V		V	
	T	V		V		V			T		T	V		V		V	
V		V		V		V		V			T	V		V		V	
V		V			T	V		V		V		V		V		V	
V		V		V		V		V		V		V		V		V	
V		V		V		V		V			T	V		V			T
	T	V		V		V		V		V		V		V			T
V		V		V		V		V			T	V		V		V	
	T	V		V		V			T	V		V		V			T
V		V		V		V		V		V		V		V			T
V		V		V		V		V		V		V			T		T
	T	V		V		V		V			T	V		V			T
	T	V		V		V			T		T	V		V			T
V		V		V		V		V		V		V		V		V	
V		V			T	V			T	V		V		V			T
	T	V			T	V		V			T	V		V			T
V		V		V		V		V			T	V		V		V	
V		V		V		V		V		V			T	V			T
V		V		V		V		V		V		V		V			T
V		V			T	V		V			T	V		V			T
V		V			T	V		V		V		V		V		V	
V		V			T	V		V		V		V		V		V	
V		V			T	V		V		V		V		V		V	
V		V			T	V		V		V		V		V		V	
A		A		A		A		A		A		A		A		A	
V		V			T	V		V		V		V		V		V	
V		V		V		V		V		V		V		V		V	
	T	V			T	V			T	V			T	V		V	
	T	V		V		V		V		V		V		V			T
[illegible]8V	11T	39V		27V	12T	39V		33V	6T	30V	9T	36V	3T	38V	1T	25V	14T

LEDEN.	Prov.	Ontw. I.		Ontw. II.		Ontw. III.	
Per transport.		32V	7T	34V	5T	28V	11T
Mr. A. Telting.	Vriesland.	V		V			T
Jhr. W. H. Lycklama à Nyeholt.	Vriesland.	V			T	V	
Mr. G. Hiddema Jongsma.	Vriesland.	V		V			T
Mr. N. van Heloma.	Vriesland.	V		V		V	
S. baron van Heemstra.	Vriesland.	V		V		V	
Jhr. mr. C. M. Storm van 's Gravesande.	Overijssel.	V		V		V	
Mr. W. H. Cost Jordens.	Overijssel.	V		V		V	
Mr. A. J. Duymaer van Twist.	Overijssel.	V			T	V	
Baron J. C. van Haersolte van Haerst.	Overijssel.	V		V		V	
Mr. C. Star Busmann.	Groningen.	V		V			T
Jhr. mr. J. E. van Panhuys.	Groningen.	V			T	V	
Mr. C. M. Nap.	Groningen.		T		T		T
Mr. B. Wichers.	Groningen.	V		V		V	
Mr. G. Kniphorst.	Drenthe.	V		V		V	
Mr. H. H. Geradts.	Limburg.	V		V		V	
J. J. F. M. M. Corneli.	Limburg.	V		V		V	
C. M. H. baron de Weichs de Wenne.	Limburg.	V		V		V	
		48V	8T	47V	9T	41V	15T

Ontw. IV.		Ontw. V.		Ontw. VI.		Ontw. VII.		Ontw. VIII.		Ontw. IX.		Ontw. X.		Ontw. XI.		Ontw. XII.	
8V	11T	39V		27V	12T	39V		33V	6T	30V	9T	36V	3T	38V	1T	25V	14T
V		V			T	V		V		V		V		V		V	
	T	V		V		V		V		V		V		V		V	
V		V			T	V		V		V		V		V		V	
V		V		V		V		V		V		V		V		V	
V		V		V		V		V		V		V		V		V	
	T	V		V		V		V		V		V		V		V	
	T	V		V		V		V		V		V		V		V	
V		V		V		V		V		V		V		V		V	
	T	V		V		V		V		V			T	V			T
V		V		V		V		V		V		V		V		V	
	T	V		V		V		V		V		V		V		V	
	T	V		V		V		V		V		V		V			T
V		V		V		V		V		V		V		V		V	
V		V		V		V		V		V		V		V		V	
V		V		V		V		V		V		V		V		V	
V		V		V		V		V		V		V		V		V	
V		V		V		V		V		V		V		V		V	
39V	17T	56V		42V	14T	56V		50V	6T	47V	9T	52V	4T	55V	1T	40V	16T

XXXVIII.

BEWEERD VERZUIM TEN AANZIEN DER DAGTEEKENING, *waarop de Provinciale Staten zullen worden bijeengeroepen tot het verkiezen van buitengewone leden der Tweede Kamer.*

In de *Staats-Courant* van 31 Augustus leest men het volgende: «Onderscheidene dagbladen hebben het gevoelen geuit, dat in de 12 wetten tot herziening der Grondwet, onlangs door de Tweede Kamer der Staten-Generaal aangenomen, een verzuim wordt aangetroffen, daarin bestaande, dat de tijd, binnen welken die wetten aan de Staten der provinciën moeten worden toegezonden, ten einde deze aan de gewone leden der Tweede Kamer van de Staten-Generaal een gelijk getal buitengewone leden toevoegen, in diezelfde wetten niet is ingevuld; dat de Eerste Kamer der Staten-Generaal, door dat verzuim van een stellig grondwettig voorschrift, verhinderd wordt die wetten aan te nemen, en dat dit verzuim ten spoedigste moet worden hersteld door een voorstel van wet aan de Tweede Kamer te doen, waarbij de Regering alsnog wordt gemagtigd, eene bepaalde dagteekening in de voorzegde wetten in te vullen.

«Indien hier werkelijk verzuim bestond, en dat verzuim op geene andere, dan de zoo even vermelde, wijs kon worden hersteld, dan nog zou de Eerste Kamer der Staten-Generaal daarom alleen, even weinig als de Tweede, behoeven te worden weêrhouden, om die wets-ontwerpen aan te nemen.

«Daardoor toch keurt zij alleen goed de beginselen en bepalingen, die haar zijn voorgedragen, en met deze heeft die tijdsbepaling niets gemeen. Deze tijdsbepaling heeft alleen betrekking tot het gevolg, aan die wetten te geven, en komt daarom ook aan het einde van elk dezer ontwerpen voor, onmiddellijk voor het gewone slot houdende last tot afkondiging.

«Is nu dat voorschrift, betreffende het gevolg, aan deze wetten te geven, onvolledig, dan zullen de wetten zelve daardoor in waarde niets verliezen, maar alleen de uitvoerende magt verlegen kunnen zijn, bij het gevolg geven aan deze wetten, die de verklaring der noodzakelijkheid tot Grondwets-verandering vaststellen.

«En zoo al de verlegenheid op geene andere, dan de straks aangeduide, wijs kon worden opgeheven, dan nog behoeft het aanwenden van dat middel geenszins aan de beraadslaging en beslissing der Eerste Kamer vooraf te gaan: maar kan even goed, ja zelfs beter, worden uitgesteld, totdat deze wetten, verklarende de voormelde noodzakelijkheid, door alle drie de deelen der wetgevende magt zullen zijn vastgesteld.

«Maar er is hier geen verzuim.

«Art. 228 der Grondwet zegt: *Deze wet wordt aan de Staten der provinciën gezonden, welke binnen den tijd, daartoe telkens bij de wet bepaald, aan de gewone leden — een gelijk getal buitengewone toevoegen.*

«De Grondwet vordert alzoo eene bepaling *van tijd*, *binnen welken* — niet van eenen *dag*, *op* welken — die toevoeging moet plaats vinden.

«Ten slotte van elk der twaalf wets-ontwerpen leest men : *Deze wet zal worden toegezonden aan de Staten — welke vóór den*...... 1848 *aan de gewone leden* enz.

«Hier treft men eene voldoende *tijdsbepaling* aan, vermits daardoor wordt te kennen gegeven, dat die toevoeging vóór het einde van 1848 moet plaats vinden.

«Voor het openlaten van den juisten dag was reden, eensdeels omdat de vermelding van dien dag door de Grondwet niet wordt gevorderd; anderdeels omdat het nu nog onzeker is, hoeveel tijds de Eerste Kamer aan het onderzoek dezer wets-ontwerpen zal besteden, en het daarvan zal afhangen, of de dubbele Kamer vóór den 16 October 1848 al dan niet zal kunnen worden bijeengeroepen.

» Daarom kan de Eerste zoowel als de Tweede Kamer de invulling van den juisten dag aan de uitvoerende magt overlaten; de wetgever voldoet aan het voorschrift van art. 228 der Grondwet, door te bepalen, dat deze toevoeging zal plaats vinden vóór het einde van 1848.

«Er is nog eene andere beschouwing, die alle denkbeeld van verzuim en onaannemelijkheid dezer wetten buitensluit. Zij is deze: dat de wetgever, het uiteinde van den termijn vastgesteld hebbende, bevoegd is, de keuze van den dag, binnen dien termijn aanbrekende, naar omstandigheden over te laten aan de uitvoerende magt, die belast is met het gevolg, daaraan te geven, — en dit juist hier heeft plaats gevonden.

«Eindelijk verdient ook dit niet voorbij te worden gezien, dat de wetgever, bepalende: *welke Staten vóór den*.... 1848 *zullen toevoegen*, daardoor metdedaad *elken dag* aanwijst, die tusschen het uitvaardigen of afkondigen van die wet en den laatsten dag van 1848 zal aanlichten, — als gewoon gevolg van iedere beschikking in blanco.»

XXXIX.

VERKLARING DER EERSTE KAMER VAN DE STATEN-GENERAAL,

tot wederlegging van het Rapport van den tijdelijken minister van Justitie, mr. Dirk Donker Curtius (zie *Handelingen*, deel I, bl. 637).

EXTRACT UIT DE NOTULEN VAN DE EERSTE KAMER DER STATEN-GENERAAL.

26 *Augustus* 1848.

De Kamer, kennis genomen hebbende van een door de *Staats-Courant* openbaar gemaakt rapport, door den tijdelijken minister van Justitie, onder dagteekening van den 31sten Julij 1848, aan den Koning gerigt, heeft daaruit met de uiterste bevreemding ontwaard, dat de uitslag harer overwegingen omtrent de wets-ontwerpen tot afschaffing van eenige lijfstraffen en tot het niet-vervullen van vacatures in de provinciale hoven aan genoemden minister aanleiding heeft gegeven, om den Koning en de Natie in een verkeerden waan te brengen ten aanzien van de denkwijze en het

gedrag van de Kamer, door het te doen voorkomen, even alsof zij de eerste stappen tot bezuiniging zoude hebben belemmerd, en zich zoude hebben gesloten aan hen, die hun stelsel van behoud thans in een stelsel van tegenstand tegen alles, wat naar hervorming gelijkt, hebben doen overgaan. Die ongegronde aantijging moest als van zelve strekken tot opwekking van de minachting der Natie jegens een gedeelte van de Vertegenwoordiging en om dat gedeelte aan eenen zedelijken dwang te onderwerpen, onbestaanbaar met zijne instelling en waar zich de Kamer verre boven verheven acht.

De beraadslagingen over evengenoemde wets-ontwerpen hadden den minister behooren te overtuigen, dat alleen bedenkingen, uit de bepalingen van de voorstellen ontleend, deze Kamer tot verwerping hebben doen besluiten, en dat de Kamer te zeer doordrongen is van pligtbesef, om niet volgaarne mede te werken tot verbetering van het Staatsbestuur en van de bestaande Grondwet; doch dat zij zich ook door niets laat overhalen, om goed te keuren hetgeen haar voorkomt, met de regten van de Kroon of met het welbegrepen belang der Natie in strijd te zijn.

Hoewel de Kamer, uit den aard harer instelling, en bij de wijze harer werkzaamheden, niet gewoon is hare beweeggronden in het algemeen door den druk te doen kennen, zoo heeft zij niettemin besloten, om het bovenstaande te doen drukken en ronddeelen aan allen, die in deze Kamer zitting hebben, gelijk mede aan de leden der Tweede Kamer.

Tevens is besloten, om later eveneens te doen drukken en ronddeelen de processen-verbaal van de beraadslagingen der afdeelingen over de wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet.

XL.

BENOEMING TOT LEDEN VAN DE EERSTE KAMER.

Bij besluit van den 19den Augustus heeft Zijne Majesteit alsnog tot leden van de Eerste Kamer der Staten-Generaal benoemd:

Mr. A. J. Vos de Wael, burgemeester der stad Zwolle en lid der Provinciale Staten van Overijssel; en

L. G. A. graaf van Limburg Stirum, lid van de ridderschap en Provinciale Staten van Vriesland en grietman van Kollumerland.

XLI.

PROCESSEN-VERBAAL *van de beraadslagingen der afdeelingen van de Eerste Kamer der Staten-Generaal over de twaalf wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet.*

Eerste Afdeeling.

Tegenwoordig de heeren: baron *Huyssen van Kattendijke*, *van Nes*, *van der Houven*, jonkheer *van Akerlaken*, graaf *van der Duyn van Maasdam*, baron *van Heeckeren van Enghuyzen*, graaf *Schimmelpenninck*, president.

De leden der afdeeling oordeelen, dat de doelmatige behandeling van

het zeer gewigtig onderwerp hunner overwegingen zal bevorderd worden, wanneer elk hunner in de eerste plaats zijn gevoelen doet kennen, nopens het geheel der twaalf wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet, in hunnen zamenhang genomen, ten einde naderhand tot het bijzonder onderzoek van elk der wets-ontwerpen over te gaan. Deze wijze van behandeling geeft alzoo aanleiding tot de ontwikkeling der volgende beschouwingen.

Naar het eenstemmig oordeel van al de leden der afdeeling, heeft de ondervinding doen blijken, dat in de tegenwoordige Grondwet gebreken aanwezig zijn, welke sommige leden grooter en menigvuldiger, andere weder minder en geringer beschouwen, doch welke allen oordeelen, dat het nuttig en noodzakelijk is uit den weg te ruimen.

Onderscheidene leden hebben reeds sedert jaren, en onder anderen in 1844, van hunne gevoelens dienaangaande doen blijken, waarvan de notulen dezer Kamer kunnen getuigen.

Deze eenstemmigheid van zienswijze strekt zich echter niet uit tot de beantwoording der vraag, in hoeverre de aan het oordeel der afdeeling onderworpene ontwerpen in de alzoo erkende behoefte op eene doelmatige wijze voorzien.

De gevoelens daaromtrent loopen zelfs zooverre uiteen, dat eenige leden van meening zijn (zoo zij tusschen die twee uitersten zouden moeten kiezen), dat het geluk en de voorspoed der Natie meer bevorderd zouden worden door het behoud van de tegenwoordige Grondwet met alle hare gebreken, dan door de invoering der voorgedragene wijzigingen; terwijl een ander lid daarentegen vermeent, dat men alleen moet bejammeren, dat de veranderingen, welke de oorspronkelijke ontwerpen van de bij 's Konings besluit van den 17den Maart dezes jaars benoemde commissie hebben ondergaan, aan die ontwerpen veel van hunnen zamenhang en doelmatigheid hebben doen verliezen.

Een lid, dat ook te voren, en zoo als hij oordeelt te goeder tijd, voor eene Grondwets-herziening heeft geijverd, betreurt, dat het tegenwoordig oogenblik tot een dergelijk gewigtig werk minder geschikt is; doch daar hij zich, over het algemeen, met de ontwerpen van wijzigingen, zoo als die thans zijn, wel kan vereenigen, verklaart hij dezelve zijne goedkeuring niet te willen onthouden, hoezeer hij zich ten aanzien van andere bezwaard gevoelt, uit hoofde van onderscheidene bepalingen, als: de erkenning van het regt van vereeniging en vergadering, het niet-invoeren van meerdere bezuinigingen, die hij mogelijk acht, het behoud van den Raad van State, het toelaten der openbare godsdienstoefeningen ook buiten de gebouwen en beslotene plaatsen.

Drie leden, die vroeger met groot leedwezen hadden ontwaard, hoe weinig het oorspronkelijke ontwerp der reeds genoemde commissie beantwoordde aan de gevoelens, door de Tweede Kamer der Staten-Generaal in haar verslag van 16 Maart jl. aan den Koning opengelegd,

willen geenszins ontkennen, dat sedert in sommige opzigten werkelijk verbeteringen zijn aangebragt.

Zonder in bijzonderheden te treden nopens de gebreken, welke het oorspronkelijk ontwerp van gewijzigde Grondwet naar hunne meening kenmerkten, zullen zij slechts betuigen, getroffen te zijn geweest door het gevaarlijke, hetwelk het regt van vereeniging en vergadering, zoo als het daarbij gewettigd werd, in zich had, vooral bij een regt van directe verkiezing, aan weinig gegoede ingezetenen toegekend, te meer, omdat, in stede van een behoorlijk tegenwigt, niets dan eene hoogst zwakke en gebrekkige Eerste Kamer daartegen werd voorgesteld, en de Kroon, van vele belangrijke voorregten en invloed verstoken, alzoo zonder steun gelaten werd. Zij betreurden bijzonder het verminderen dier voorregten met opzigt tot het beheer over de militaire magt, in dier voege als het ontwerp dat beheer op eene gevaarlijke wijze belemmerde en inkortte. De bepalingen omtrent de promulgatie der kerkelijke voorschriften en de benoeming der leeraars van de godsdienst, alsmede de bepalingen nopens het onderwijs, in dat ontwerp voorkomende, leverden hun nieuwe gronden van bezwaar op, daar die bepalingen er toe leidden, om zoodanige voorwerpen aan het toezigt der Regering te onttrekken, waarvoor deels hare bescherming, deels hare waakzaamheid noodig scheen. Deze leden zagen daarbij met groote bekommernis het droevig voorteeken, dat het verdwijnen uit de Grondwet van veel vormen en bepalingen, met het monarchaal stelsel verbonden, in zich had; terwijl de zoo groote belemmeringen, aangebragt ter bemoeijelijking van de verbeteringen, die in het vervolg in de Grondwet zouden kunnen worden noodig geoordeeld, welke daarenboven een blijk opleveren van het gering vertrouwen, dat de nieuw in te voeren wetgevende kamers inboezemden, allezins ondoelmatig waren toegeschenen.

Met genoegen hebben de hier bedoelde leden ontwaard, hoe eenige van deze en meerdere door hen opgemerkte gebreken, na de bewerking, welke het ontwerp van grondwets-herziening heeft ondergaan, ten deele zijn uit den weg geruimd, ten deele door correctiven verholpen, en wel zoodanig, dat, hoezeer de meergedachte leden zich niet in alle opzigten daarmede kunnen vereenigen, en vele der voorgestelde bepalingen zouden wenschen geamendeerd te zien, zij echter vermeenen in de tegenwoordige gesteldheid der zaak daarin geene reden meer te vinden, om de wets-ontwerpen af te stemmen en niet hunne individuele meening dienaangaande, ter bevordering van eene gewenschte vereeniging van gevoelens, ten offer te brengen.

Eenige punten van bezwaar zijn echter overgebleven, waaromtrent zij zoodanig offer kunnen noch mogen brengen, en deze punten komen inzonderheid voor in de Iste, IIde, IIIde en XIIde ontwerpen van wet. Zij gelden het regt van vereeniging en vergadering, en de inrigting der Vertegenwoordiging in de kamers, zoodanig als die aangelegenheden bij gezegde wets-ontwerpen worden daargesteld.

Wanneer de woorden: «*in het belang der openbare orde*» niet uit het 2de lid van art. 15 van het 1ste ontwerp wegvallen, wordt de wet, die het regt van vereeniging en vergadering zoude moeten regelen en beperken, reeds van den aanvang af verlamd, en zij zal zoodanige ordelijke, doch tevens hoogst gevaarlijke, organisatie van clubs en vereenigingen niet kunnen beletten, als waarvan de noodlottige gevolgen niet alleen in vroeger tijden zijn gebleken, maar nog zeer onlangs in onderscheidene naburige landen zijn ondervonden.

Voegen de leden, wier gevoelen hier beschreven wordt, daarbij het stelsel van regtstreeksche verkiezingen, door personen, die voor een groot gedeelte niet boven den invloed van eene noodlottige bewerking door de voornoemde vereenigingen verheven zullen zijn, dan schijnt hun de bepaling van het aangehaalde art. 15 nog gevaarlijker toe.

Deze hunne bezorgdheid klimt verder, wanneer zij het oog slaan op de, naar hunne meening, allerongelukkigste inrigting der Eerste Kamer, zoodanig als zij in de ontwerpen van wet wordt voorgedragen.

Eene ontbindbare Eerste Kamer, op wier zamenstelling de Kroon slechts bij de eerste benoeming eenen invloed uitoefent, die ten gevolge van ontbinding of aanvulling spoedig geheel wegvalt: eene kamer, die, in den regel, door Staten-Provinciaal, welke de democratie benoemt, wordt gekozen; die geen voorstel van wet mag doen; aan wie de Regering geen wets-ontwerp in het eerste ressort mag voordragen; die geen enkel amendement in de wetten mag brengen; die in de ongelukkige gesteldheid gebragt wordt, om slechts voor of tegen te stemmen; eene kamer, die slechts uit een gering getal geld-aristocraten zoude bestaan, met uitsluiting van al de mannen van kunde, ondervinding en bekwaamheid, die niet onder die zeer weinigen mogen behooren; — zoodanige kamer levert, in het oog dier leden, geene waarborgen op, niets van dat tegenwigt, hetwelk voor de Natie en de Kroon onontbeerlijk is. Alleen wanneer in dit gebrekkige voorzien wordt, kan, naar zijlieden meenen, van de voorgestelde grondwets-herziening eenig goed gevolg worden gewacht.

De groote meerderheid der Natie, die alleen bij rust en orde eenige vertering kan te gemoet zien, verlangt geene bepalingen, die rust en orde in de waagschaal stellen, ja op den duur onmogelijk maken, en zij is geenszins afkeerig van het nemen van zoodanige voorzorgen, als daartoe volstrekt noodig zijn.

Zonder die waarborgen en met de zaden van onrust en beroering, welke de bepaling van art. 15 van het 1ste wets-ontwerp aankweekt, verwachten de voormelde leden, dat het democratisch beginsel spoedig geheel de overhand in ons Vaderland zal nemen, en dat de monarchie met het Regerend Huis daarbij zal verdwijnen; zij rekenen het derhalve van hunnen pligt, hunne medewerking tot zoodanig iets niet te verleenen.

Een dezer leden drukt nog bijzonder op de omstandigheid, dat de wets-ontwerpen veel te veel overlaten aan volgende wets-bepalingen,

waarvan de inhoud en strekking noodwendig onbekend zijn; op het in zijn oog geheel ondoelmatige der regtstreeksche verkiezingen; op de nietigheid der bezuinigingen, welke uit de toepassing der ontwerpen van grondwets-verandering te wachten zijn, en welke de Natie vooral bij het daarstellen eener nieuwe Grondwet verlangde; op het gevaar, hetwelk aan de afkondiging der kerkelijke voorschriften, buiten bemoeijing der Regering (zelfs na de in de ontwerpen gemaakte veranderingen), verbonden is: — alle welke punten dat lid zich voorbehoudt bij de behandeling der afzonderlijke wets-ontwerpen nader te ontwikkelen.

Twee van de overige leden zijn van oordeel, dat, wel is waar, verschillende bepalingen in de twaalf wets-ontwerpen voorkomen, waarmede zij, op zich zelve genomen, niet kunnen instemmen, als: de erkenning van het regt van vereeniging en vergadering, de regtstreeksche verkiezingen, de zamenstelling van de Eerste Kamer en de voorgestelde bepalingen nopens de koloniale aangelegenheden; al hetgeen zij oordeelen, dat niet aan de verwachting zal beantwoorden, maar integendeel tot schadelijke uitkomsten leiden. Zij vermeenen echter hunne oogen niet te mogen sluiten voor hetgeen in de Koninklijke boodschap ten geleide der twaalf wets-ontwerpen voorkomt, dat het namelijk de pligt van een ieder is, om wederkeerige inschikkelijkheid te betoonen en iets van eigene denkwijze ten offer te brengen.

Deze beide leden erkennen de onmogelijkheid, om alle meeningen te vereenigen, en gevolgelijk eene zoozeer begeerde grondwets-herziening tot stand te brengen, zonder opoffering van personele gevoelens. In weêrwil dus, dat die leden van de grondwets-herziening, in den aangenomen, uitgebreiden zin, het heil niet verwachten, dat velen er zich van voorspiegelen; in weerwil dat die leden gelooven, dat de wijzigingen in de Grondwet veel verder worden uitgebreid, dan verlangd wordt door de meerderheid van dat gedeelte der Natie, dat geacht kan worden bevoegd beoordeelaar te zijn, — vermeenen echter die leden beter in den geest dezer meerderheid te handelen, door zich voor de aanneming der twaalf wets-ontwerpen te verklaren en zich te onderwerpen aan de minderheid der bevolking, dan door de orde en rust op het spel te zetten: dewijl die minderheid, naar den ongelukkigen geest des tijds, de verwerping van de gedane voorstellen aan een stelsel van behoud ter kwader trouw, in stede van aan eenen geest van behoud ter goeder trouw, zoude toeschrijven en zich zoude laten opwinden, om door rustverstorende middelen hare oogmerken te bereiken, ten gevolge waarvan men zich in gevaar zoude brengen, om door geweld te zien invoeren hetgeen langs den billijken en regtvaardigen weg niet ware te verkrijgen geweest. De beide leden vinden zich dus genoopt, om hunne meening aan de omstandigheden ten offer te brengen, achtende daardoor, in het tegenwoordig tijdsgewricht, het meest overeenkomstig hunnen pligt te handelen. Een dier leden behoudt zich nogtans voor, omtrent een enkel punt, de afschaffing der heerlijke regten, in het XIIde ontwerp bedoeld, gerust-

stellende verzekeringen te verlangen, in dien zin, dat wettige eigendommen zullen beschermd en geëerbiedigd worden.

Eindelijk verklaart een lid de wets-ontwerpen, als een geheel beschouwd, te kunnen goedkeuren en zich, uit overtuiging van derzelver doelmatigheid, er mede te kunnen vereenigen. Sinds vele jaren is hij van de noodzakelijkheid van dusdanige wijzigingen in de Grondwet overtuigd geweest, en heeft hij vermeend, dat zij in het algemeen belang moesten plaats hebben. In alle bijzonderheden kan dat lid wel niet met de wets-ontwerpen instemmen. Het behoud, bij voorbeeld, der provinciën en Provinciale Staten, zoo als die thans bestaan, acht hij minder raadzaam, en van de soort van invloed, welken die Staten bij de benoeming der wetgevende kamer en in andere opzigten uitoefenden, heeft hij geene nuttige uitwerking voor den Troon of voor het gouvernement bespeurd. Hij oordeelt, dat beide daardoor niet versterkt, maar verzwakt worden. Het verminderen der provinciën en de vereenvoudiging van het provinciaal beheer konden, naar zijne meening, tot aanmerkelijke bezuiniging leiden, en in het algemeen zoude een der gebreken, welke hij in de voorgestelde veranderingen in de Grondwet meent te ontdekken, vooral daarin bestaan, dat men de bezuiniging niet genoeg heeft in het oog gehouden Hij ziet geen gevaar in het regt van vereeniging en vergadering of in de bepalingen, bij de ontwerpen met opzigt tot de Vertegenwoordiging gemaakt, evenmin als omtrent de overige punten van bezwaar, door andere leden geopperd.

Mogt men thans de onderhavige ontwerpen niet aannemen, dan zoude hij gelooven, dat men later tot minder doelmatige zou worden gedrongen. Men zoude (en twee der overige leden deelen in dit gevoelen) welligt later meer moeten toegeven. Veel, erkent het lid, is wel is waar aan nadere wets-bepalingen overgelaten, doch juist daarbij kan veel gedaan worden tot wering van de kwade gevolgen, welke sommigen vreezen. Door de wets-ontwerpen aan te nemen, zal men, naar de meening van het lid, tevredenheid stichten, in stede van, door eene weigering, de rust te storen, en de Kroon, het Regerend Huis en het gansche land aan zeer groote ongelukken bloot te stellen.

Alsnu overgaande tot de behandeling van de afzonderlijke wets-ontwerpen, beschouwen de leden der afdeeling het standpunt, waarop zij zich in deze Kamer bij het tegenwoordig onderzoek bevinden, zoodanig, dat zij zich van alle aanmerkingen vermeenen te moeten onthouden, welke kunnen geacht worden van ondergeschikten aard te zijn, en zij zullen dienvolgens alleen bij zulke bepalingen blijven stilstaan, welke hun mogen schijnen aan belangrijke bedenkingen onderhevig te zijn.

Ontwerp I.

Bij het onderzoek van het Iste wets-ontwerp vestigt een lid de aandacht der afdeeling bijzonder op het verregaand misbruik, hetwelk tegenwoordig van de drukpers wordt gemaakt, en hij zoude daarom gewenscht hebben,

dat art. 13 van het ontwerp geen beletsel mogt opleveren, om de verantwoordelijkheid dienaangaande door eene nieuwe wet zoodanig te bepalen, dat de overtredingen van de drukpers niet, zoo als thans, ten gevolge der zwakheid van de bestaande wetten, straffeloos konden gepleegd worden.

Hoezeer eenige leden in de meening van dit lid deelen, met opzigt tot het misbruik, dat hij heeft aangewezen, gelooven zij niet, dat zulks eene verandering in het genoemd artikel noodzakelijk maakt, alzoo hetgeen daarin voorkomt, niet belet, dat bij nadere wetten, voor zooveel noodig, in dit euvel voorzien worde.

Meer algemeen is het veroordeelend gevoelen, dat omtrent art. 15 bestaat, daar vijf van de aanwezige leden de strekking daarvan ten hoogste afkeuren.

Zij vermeenen, dat het regt van vereenigen en vergaderen, in den zin zoo als door het artikel bedoeld wordt, geene nuttige strekking kan hebben, die in eenige vergelijking komen kan met de nadeelen, daarvan te verwachten. Alle bijeenkomsten en vergaderingen, welke voor de kunsten en wetenschappen en andere belangen der maatschappij bevorderlijk kunnen zijn, hebben thans plaats en kunnen plaats hebben zonder eenige bijzondere grondwettige bepaling; doch om op Nederlandschen grond weder een euvel in te enten, waardoor ons land weleer geteisterd werd, en dat, stelselmatig ingerigt, zoovele landen heeft beroerd en nog beroert, dat zelfs in een naburig gemeenebest niet alleen door de grootste vrijzinnigen voor onlijdelijk is verklaard, maar dat aldaar reeds met geweld heeft moeten onderdrukt worden: zoo iets beschouwt men als allergevaarlijkst. De woorden intusschen, aan het slot van het artikel voorkomende: »*in het belang der openbare orde*», die zelfs niet in de constitutie der voormalige Bataafsche Republiek van 1798 voorkwamen, waar men het regt slechts behoudens vaste beperkingen toekende: deze woorden benemen alle kracht aan het restrictief gedeelte van het artikel en zullen ten gevolge hebben, dat, hoe gevaarlijk de strekking en oogmerken van de bedoelde vergaderingen en vereenigingen ook zijn mogen, waartoe art. 15 aanleiding geeft, de wet dezelve niet mag verhinderen, zoo zij gehouden worden op zoodanigen voet, dat de openbare rust daardoor niet wordt gestoord.

Vier der voornoemde leden, zich overigens gedragende aan het gevoelen, bij hunne algemeene beschouwingen over de twaalf wets-ontwerpen ten aanzien van dit onderwerp geuit, rekenen zich uit dien hoofde verpligt, hunne afkeuring van dit ontwerp van wet te kennen te geven; terwijl dit het 5de lid echter niet zal beletten, om, op grond van de motieven, welke hij bij de algemeene beschouwing heeft ontwikkeld, zijn gevoelen ook in dit opzigt ten offer te brengen.

Twee leden deelen niet in de opgenoemde bezwaren; meenende, dat de gevreesde gevaren door eene goede en gepaste wetgeving *kunnen*, en waarschijnlijk zullen voorgekomen worden.

Algemeen weegt daarentegen bij de leden der afdeeling een ander bezwaar, bestaande in het weglaten, in het midden van art. 16, der invulling van den tijd, wanneer de Staten der onderscheidene provinciën zullen moeten bijeenkomen, om het noodig getal buitengewone leden aan de gewone leden der Staten-Generaal toe te voegen.

Volgens het grondwettig voorschrift, moet telkens, dat is in iedere wet, die de oproeping van zoodanige dubbele kamer ten gevolge heeft, eene tijdsbepaling voorkomen, binnen welke de bijeenkomst der Provinciale Staten moet plaats hebben. In 1840 heeft men op dit grondwettig voorschrift behoorlijk gelet; doch daar dit nu niet geschied is, volgt hieruit, dat de ontwerpen van wet nimmer volledige wetten, aan de bij de Grondwet bepaalde vereischten voldoende, zullen kunnen worden, en dus van den aanvang af onderhevig zullen zijn aan een gebrek, dat nulliteit met zich voert.

Het bedenkelijke, dat zoo iets in zich heeft, is zeer groot in de gevolgen. De leden zullen deswege slechts aanvoeren, dat elke wet, om kracht te hebben, aan de bij de Grondwet bepaalde vereischten moet voldoen; dat de Staten-Provinciaal niet dan uit krachte van eene zoodanige wet kunnen handelen en benoemen, en de leden der dubbele kamer niet dan uit krachte van zoodanige wet mogen zitting nemen. Het schijnt hun dus noodig, dat in het gebrekkige voorzien worde, daar alleen dan, wanneer de aanhangige wet volledig is, die wet, na verloop van den tijd, welken de algemeene bepalingen der wetgeving van het Koningrijk in de 2de paragraaph van haar 2de artikel voorschrijven, werken kan, en de dubbele kamer, ten gevolge eener wettige keuze van hare toegevoegde leden, een wettig bestaan zal kunnen verkrijgen.

De leden der afdeeling, bij wie deze bedenkingen zeer zwaar wegen, verlangen dezelve derhalve zoo spoedig doenlijk ter kennis van de Regering te brengen, en magtigen den voorzitter der afdeeling, van dit hun verlangen aan den president van de Kamer mededeeling te doen.

Daar dezelfde aanmerking omtrent al de wets-ontwerpen geldt, rekenen de leden het onnoodig, dezelve bij ieder der twaalf ontwerpen te herhalen, doch verklaren zij geacht te willen zijn zulks stilzwijgend te doen.

Ontwerp II.

Het onderzoek der afdeeling tot het IIde ontwerp van wet gevorderd zijnde, gelooft een lid in het algemeen te moeten aanmerken, dat men, bij de wijziging van het hier voorkomend hoofdstuk der Grondwet, niet die bezuinigingen heeft aangebragt, waartoe deszelfs herziening scheen te kunnen aanleiding geven, welk gevoelen nog door twee leden gedeeld wordt, hoezeer het denkbeeld, mede door het

voormeld lid geopperd, dat de Raad van State gevoegelijk zou hebben kunnen afgeschaft worden, door geen der overige leden goedgekeurd wordt, daar zij overtuigd zijn, dat, juist ten gevolge der voorgestelde wijzigingen in de Grondwet, het behoud van dat ligchaam onontbeerlijk wordt.

De leden, die zich bij hunne algemeene beschouwingen tegen de ontbindbaarheid der Eerste Kamer hebben geuit, waardoor die kamer dat vaste standpunt en die onafhankelijkheid zoude ontberen, welke, naar hunne meening, onmisbare attributen van die kamer zijn, blijven zich noodwendig tegen de bepaling, deswege bij art. 47 van het wets-ontwerp voorkomende, verklaren, en drie hunner betuigen, uit dien hoofde, bepaaldelijk hunne goedkeuring aan dit ontwerp te moeten weigeren.

Een dier leden doet wijders de bedenkelijkheid opmerken van eene uitdrukking in art. 12.

Uit dit artikel blijken de domeinen, op 26 Augustus 1822 aan den Koning afgestaan, in 1848 tot kroondomeinen aan den Staat te zijn teruggegeven.

Deze Koninklijke handeling in al hare waarde erkennende en gaarne als eene volbragte zaak aannemende, veroorlooft zich dit lid te vragen:

1o. of deze goederen slechts in zooverre de eigendom van den Staat zijn geworden, dat de opbrengst daarvan altoos door den regerenden Vorst moet worden genoten, dan of, tijdens de regeling van het overig inkomen der Kroon, welke regeling bij iedere nieuwe troonsbeklimming moet plaats hebben, ook over de inkomsten van deze goederen van den Staat kan worden beschikt?

2o. of de bepalingen van het burgerlijk regt ook op deze kroondomeinen toepasselijk zijn?

3o. zoo ja, of, ter zake van dezen afstand, op grond van eenige bepalingen van het burgerlijk regt, niet in de toekomst moeijelijkheden kunnen ontstaan?

4o. of, bij voorbeeld, niet eenige aanspraak ten behoeve der afstammelingen van wijlen Z. M. Koning Willem I opzigtens deze goederen zal blijven bestaan?

Al de leden, de strekking van deze bedenkingen gevoelende, vereenigen zich in den wensch, om dienaangaande te worden ingelicht.

Op de 2de alinéa van art. 46 vermeent insgelijks het straks bedoelde lid de aandacht zijner medeleden te moeten vestigen, daar dezelve, in verband met bepalingen van het derde wets-ontwerp, eene zeer bedenkelijke onzekerheid doet ontstaan nopens het regt, dat men ongetwijfeld van meening is geweest den Koning toe te kennen, om de wettelijke voordragten, zelfs die, welke van de Kroon zijn uitgegaan, met Hoogstdeszelfs goedkeuring en onderteekening al dan niet te bekrachtigen na de aanneming dier voordragten door de kamers. Hierop

zal het genoemde lid in een volgend hoofdstuk nader terugkomen.

ONTWERP III

Bij gelegenheid der behandeling van het IIde ontwerp van wet, herhalen de leden, welke zich tegen de directe verkiezingen, de inrigting der Vertegenwoordiging, en bijzonder die van de Eerste Kamer, verklaard hebben, hunne gemaakte bedenkingen.

Een lid, bij wien zich drie andere leden voegen, gelooft te moeten doen opmerken, dat het stelsel van directe verkiezingen, tegen de uitgedrukte meening der Tweede Kamer doorgedreven, hem hoogst bedenkelijk voorkomt, daar elk burger, die slechts eene zeer geringe som in de directe belastingen betaalt, daarbij tot het stemregt wordt toegelaten. Hij acht de minder verlichte klasse niet bevoegd tot het doen van eene keuze, welke, zoo zij goed zal uitvallen, innige kennis van staatsbestuur, van staathuishoudkunde, van finantiën enz. vordert. De minder verlichte klasse kent slechts één groot bezwaar, namelijk den druk der belastingen, koestert slechts éénen wensch, dien om daarvan ontheven te worden.

Die klasse zal slechts zoodanige lieden, welke zich tegen den druk der belastingen uitlaten, voor geschikte vertegenwoordigers houden, zonder de gronden van hunne overdrevene beloften en denkbeelden te kunnen beoordeelen, zonder de kunde, ervarenheid, in één woord de geschiktheid te waardeeren van hen, die 's lands belangen met wezenlijk nut behartigen kunnen, en deze zullen alzoo van lieverlede uit de Staten-Generaal worden geweerd. Wanneer de verkiezing met één trap door de stemgeregtigden plaats had, en de alzoo benoemde kiezers, tot het meer verlichte gedeelte der Natie behoorende, binnen den kortst mogelijken tijd hunne keuze moesten uitbrengen, zoude dezelve op de meest bruikbare mannen vallen, zonder gevaar van kuiperij. Worden eens de directe verkiezingen ingevoerd, die hier te lande nimmer bestonden en door de Natie zelfs niet algemeen worden verlangd, dan zal men daarvan moeijelijk weder kunnen terugkomen, al gevoelt men er later de nadeelen van.

Bij deze bezwaren vermeent een lid de omstandigheid nog te moeten doen opmerken, dat het bij dit wets-ontwerp voorgedragen stelsel van verkiezingen aan een overgroot aantal burgers het stemregt, dat zij tot dusverre hadden uitgeoefend, beneemt, en dat, hoezeer men dat regt eene fictie gelieft te noemen, dewijl zij de vertegenwoordigers in de Tweede Kamer niet direct verkozen, echter het voorgedragen stelsel evenzeer fictie in zich heeft, en den invloed der burgers op de keus van hunne vertegenwoordigers geenszins in billijke evenredigheid bepaalt, gelijk bij de behandeling van het XIIde hoofdstuk nader door het hier bedoelde lid zal worden aangetoond; waarbij nog komt, dat, tenzij bij volstrekte meerderheid gekozen worde, het te

verwachten is, dat het slechts de wil van een zeker aantal zaamverbondenen, en niet de meening der meerderheid zal zijn, die de keuze beslist; iets wat volstrekt voorziening vereischt. Bij die bedenking voegt nog het eerstgemelde lid de aanmerking, dat het getal leden der Tweede Kamer hem veel grooter voorkomt, dan voor de finantiën van het Rijk en tevens voor den gang der beraadslagingen dienstig is.

Moest het voorgedragen stelsel behouden blijven, dan is het des te noodiger — en in dit gevoelen deelen op één na al de leden der afdeeling — dat de Eerste Kamer der Staten-Generaal zoodanig worde ingerigt, dat zij, zoo voor de Kroon als voor de Natie, een krachtigen waarborg tegen den geest van overdrijving, van overijling en van factie oplevere, en niet aan die gebreken onderhevig zij, welke in den aanvang van dit rapport zijn aangeduid. Men meent nogmaals te moeten herhalen, dat eene kamer, tot welke de toegang noch door kunde, braafheid en ervaring, noch door diensten, aan den Staat bewezen, geopend kan worden, doch welke alleen genaakbaar is voor een gering getal hoogst belaste ingezetenen, die, eenmaal in de Eerste Kamer gezeten, van alle de voorregten verstoken zijn, welke hun in de betrekking van leden dier kamer eenig gewigt konden bijzetten, volstrekt af te keuren is.

Het regt van benoeming en aanvulling moest, volgens de meening van sommige leden, volstrektelijk gaaf aan de Kroon verblijven, terwijl men des noods zoude kunnen bepalen, dat degenen, die ten gevolge van ziels- of ligchaams-gebreken ongeschikt mogten worden hunne betrekking waar te nemen, op voorstel der Kamer zelve, door den Koning zouden kunnen worden ontslagen.

Zelfs in het voorgedragen stelsel van verkiesbaarheid voor de Eerste Kamer schijnt de bepaling van art. 4 van het wets-ontwerp, naar het gevoelen van een der leden, aan het zeer groot gebrek onderhevig, dat daaruit zoude volgen, dat in enkele provinciën de hoogst belasten in eene of twee groote steden al de verdere inwoners van de provincie van het lidmaatschap der Eerste Kamer zouden uitsluiten.

De juistheid van deze aanmerking wordt door onderscheidene leden der afdeeling erkend.

Met betrekking tot art. 22 wordt door hetzelfde lid de vraag geopperd, hoe het mogelijk zal zijn, wanneer de voorgedragene bepalingen wegens de ontbinding en weder-verkiezing der kamers zullen nageleefd worden, dat de Staten-Generaal den derden Maandag in September bijeenkomen, ingeval eene ontbinding kort vóór den bepaalden dag mogt hebben plaats gevonden.

De leden der afdeeling vinden zich buiten staat deze bedenking op te lossen.

Naar aanleiding van art. 27, in verband met art. 28, van het ontwerp wordt verder aangemerkt, dat, wanneer meer dan de helft der

vergadering tegenwoordig is, maar een groot gedeelte der leden zich van het stemmen onthoudt of blanco-briefjes inlevert, een uiterst gering getal kan besluiten, hetgeen voorzeker de bedoeling niet kan geweest zijn, en ook zou zijn voorgekomen, zoo de vroegere redactie ware behouden gebleven, waarin het woord *aanwezige*, in stede van *stemmende*, gelezen wordt.

Voorts wordt ten opzigte van art. 40 opgemerkt, dat, krachtens art. 46 van het IIde en art. 36 van het onderhavig IIIde ontwerp van wet, 's Konings bewilliging alleen moet worden gevraagd voor het geval, dat een voorstel, van de Tweede Kamer uitgegaan, door de Eerste wordt goedgekeurd. In geen ander geval is deze bewilliging als noodzakelijk voorgeschreven, zelfs niet, wanneer de wets-ontwerpen door de Tweede Kamer zijn gewijzigd (blijkens het formulier in art. 34).

Men beroept zich wel op de bepaling van art. 40 van dit ontwerp, maar daarop kan worden geantwoord, dat het daarin voorkomende woord *aangenomen* moet worden teruggebragt en beperkt tot die gevallen, waarin het al of niet goedkeuren aan den Koning bij de Grondwet is overgelaten, en dat in alle andere gevallen de Koning niet nalaten mag, de door de beide kamers aangenomene voorstellen af te kondigen.

Die meening is meermalen geopperd en de gegevene ophelderingen zullen het later volhouden en welligt doorzetten van die meening niet verhinderen, daar de ondervinding leert, hoeverre men met uitbreidende uitlegging en toepassing gaat. De bestaande redactie wordt dienvolgens als gevaarlijk beschouwd.

Ontwerp IV.

Bij het onderzoek van het IVde ontwerp van wet meent een lid omtrent de wijze van verkiezing der Provinciale Staten dezelfde aanmerkingen te moeten maken, welke hij opzigtens de benoeming der leden van de Staten-Generaal heeft voorgedragen, daar hij de directe verkiezingen ook ten deze afkeurt.

Hoezeer twee andere leden ook in dit gevoelen deelen, zouden zij met de bepalingen, in deze wet voorgesteld, genoegen nemen, zoo zij overigens in de gewijzigde Grondwet die waarborgen mogten vinden, welke zij reeds vroeger hebben aangeduid.

De overige leden hebben tegen dit wets-ontwerp geene bedenkingen.

Ontwerp V.

Het Vde ontwerp van wet heeft in de afdeeling tot geene bijzondere bemerkingen aanleiding gegeven.

Ontwerp VI.

Bij het onderzoek nopens het VIde ontwerp van wet verklaart een lid zich met de bepaling van art. 8 niet te kunnen vereenigen, daar hij vermeent, dat de gelegenheid, welke door het verdwijnen van het regt van placet verschaft wordt aan een kerkelijk opperhoofd, die tevens wereldlijk Vorst is, om buiten toestemming der Regering afkondigingen te doen geschieden, gevaarlijk zoude kunnen worden, als kunnende een krachtigen hefboom ook buiten het bestuur in ons Vaderland in werking brengen.

Hoezeer ook andere leden van de afdeeling de juistheid van deze bedenking niet kunnen ontkennen, vermeenen zij zich niet tegen het ontwerp van wet, zoo als het thans ligt, waarbij de bezwaren, die zij overigens tegen het bedoeld artikel koesterden, voor een niet onbeduidend gedeelte zijn opgeheven, te moeten verklaren.

Ontwerpen VII en VIII.

Tegen de aanneming van het VIIde en het VIIIste wets-ontwerp bestaat bij de afdeeling geene bedenking.

Ontwerp IX.

Met opzigt tot het IXde ontwerp van wet oordeelt een lid, dat zeer groote bezwaren bestaan, voortvloeijende uit de bepalingen, in art. 3 voorkomende.

De dijk- en polderbesturen — zoo ontwikkelde dat lid zijne beschouwing — zijn indedaad niets anders dan collegiën van beheer en bestuur over de aangelegenheden van vereenigingen, waarvan zij zelve deelgenooten zijn. Hun personeel belang vordert eene pligtmatige behartiging dier aangelegenheden en levert eenen waarborg, dat die niet uit het oog zullen worden verloren.

Dat echter aan de Provinciale Staten over de handelingen dier collegiën, waarmede het algemeen belang, in een land als het onze, in zulk een naauw verband staat, niet alleen toezigt, maar ook magt worde toegekend, zoodat zij, waar het algemeen belang dit vordert, bij nalatigheid, verzuim, onwil of geschil over verpligtingen, niet alleen kunnen bevelen het noodige daar te stellen, maar dit ook ten koste van het verpligte bestuur, of ten koste van ongelijk, zelven ten uitvoer kunnen doen brengen, wordt allezins erkend wenschelijk te zijn.

Had men dus niet uit het verhandelde bij de Tweede Kamer en uit de door de Regering gegevene inlichtingen ontwaard, dat aan de dijk- en polderbesturen de regeling hunner huishoudelijke aangelegenheden en het regt om keuren te maken geheel werd ontzegd, men zou in deze bepaling hebben kunnen berusten.

Maar om die besturen zoo volkomen te onderwerpen aan de beschikkingen der Provinciale Staten, waarvan velen met de zaak niet bekend zijn, daarbij geen personeel belang hebben en dus moeten worden geacht tot de beoordeeling minder bevoegd te zijn, die dus moeten afgaan op de rapporten van ambtenaren, in zienswijze met elkander dikwijls niet overeenstemmende, en wel eens te zeer geneigd tot het maken van al te kostbare werken — kan moeijelijk worden goedgekeurd.

Vier leden, die de juistheid van deze bedenkingen gevoelen, verlangen dezelve als de hunne over te nemen; terwijl twee leden daarentegen in de bepalingen van het wets-ontwerp kunnen berusten.

Ontwerp X.

Het Xde hoofdstuk geeft aanleiding tot vele bedenkingen aan een lid, dat zich door art. 2 bijzonder bezwaard gevoelt.

Uit de geheele vrijstelling van het hooger onderwijs vreest hij, dat zich, vooral in de akademie-steden, onderwijzers van allerlei soort zullen vestigen, omtrent wier bekwaamheid en zedelijkheid men geene de minste zekerheid heeft, en de jeugd kan ligtelijk door de lessen van deze *pseudo magistri* op het dwaalspoor gebragt worden; en, ten aanzien van staatkunde, zedelijkheid en godsdienst, begrippen inzuigen, die allergevaarlijkst kunnen zijn. Met het lager schoolwezen is dit anders. Daarbij bestaat, volgens het ontwerp, nog eenig toezigt, en in zooverre is de bepaling, dienaangaande gemaakt, voorzigtiger, hoezeer het lid, bij de toepassing van het aangenomen beginsel, verarming en verval voor den onderwijzer verwacht, die op het platteland veelal van de schoolgelden bestaat, of een aanzienlijk bezwaar voor 's lands kas, zoo men hem van 's Rijkswege eenige schadeloosstelling wil toekennen. Hoezeer nog drie leden der afdeeling zich geenszins de bezwaren verbergen, welke uit de bij art. 2 gemaakte bepalingen kunnen voortvloeijen, mogen zij zich vleijen, na de wijzigingen, welke het artikel heeft ondergaan, dat het openbaar onderwijs, ofschoon dan voor een grooter gedeelte ten koste van het Rijk gebragt, in stand zal kunnen blijven, en uit dien hoofde willen zij, even als de overige leden der afdeeling, hunne medewerking ten deze niet weigeren.

Ontwerp XI.

Opzigtens het XIde ontwerp van wet oordeelen drie der leden van de afdeeling, dat, hoezeer het stelsel, daarbij voorgedragen, de voorkeur verdient boven het in de tegenwoordige Grondwet bestaande, de ontbinding der kamers, thans voorgeschreven, weinig aannemelijk is, zoowel omdat de herziening daardoor wordt onderworpen aan den invloed van omstandigheden, die dezelve kunnen bemoeijelijken, als omdat men gevaar loopt in de nieuwe Kamer leden te zien optreden, die, minder

met de zaak bekend, ook minder bevoegd zijn daarover te oordeelen.

ONTWERP XII.

Het XIIde wets-ontwerp geeft aanleiding tot vele en gewigtige bedenkingen.

Vijf leden der afdeeling kunnen zich niet vereenigen met het denkbeeld der afschaffing, zonder eenige schadevergoeding, van de heerlijke regten, betreffende de voordragt of aanstelling van personen tot openbare betrekkingen.

Die leden erkennen gaarne het wenschelijke der afschaffing van zoodanige heerlijke regten, doch vermeenen, dat dit alleen mag geschieden op eenen voet, die door de billijkheid wordt gewettigd en die de regten der ingezetenen ongeschonden laat.

De bepalingen, voorkomende in artt. 4 en 5 van het Vde wets-ontwerp, niet alleen, maar alle gronden van regten, verbieden, dat iemand, ten algemeenen nutte, van het zijne worde onteigend, zonder dat daarvoor eene geëvenredigde schadevergoeding verstrekt worde.

Alle spoliatie, onder welk voorwendsel en door welk gezag ook gepleegd, draagt bittere vruchten, en het intreden van zoodanige baan, het daarstellen van zoodanig antecedent, moet noodlottige en ver-uitziende gevolgen hebben.

De bedoelde heerlijke regten zijn sedert lang *in commercio*. De tegenwoordige bezitters hebben die, door koop of erflating, of onder anderen wettigen titel, verkregen. Vele dier regten zijn door den Souverein zelven in vroegere en latere tijden tegen geld of geldswaarde verkocht en overgedragen. De Staten van Holland en West-Vriesland hebben, bijv., nog in 1729 zoodanige regten te Vianen in het openbaar doen verkoopen. Aanzienlijke sommen zijn daarvoor in de schatkist van den Staat gestort; en nu zoude dezelfde Staat diezelfde regten zonder de minste schadevergoeding ontnemen aan eigenaars, welke de oorspronkelijke koopers vertegenwoordigen.

De bezitters zijn, wel is waar, gedurende de omwentelings-jaren, van het uitoefenen hunner regten nomineel verstoken geworden; doch het onregt was zoo blijkbaar, dat desniettegenstaande in den regel de openbare betrekkingen òf aan de voordragt òf aan de begeving van de ambachtsheeren voortdurend zijn verbleven.

En nu die regten, door den Souvereinen Vorst weder volledig erkend, na deze nieuwe erkenning meer dan een derde van eene eeuw voortdurend en ongestoord zijn uitgeoefend en bezeten, dreigt art. 4 de eigenaren daarvan te ontzetten.

Tot zoodanig iets vermeenen de voormelde leden niet te kunnen medewerken.

Ten slotte mogen zij niet onopgemerkt laten, dat het hun geenszins doelmatig voorkomt, dat de bepaling der schadeloosstelling, in het 2de

lid van het meergemeld artikel aan de overige bezitters van heerlijke regten toegezegd, bij de wet en niet door den gewonen regter, die tot de waardering van zoodanige schadeloosstelling het meeste bevoegd is, worde geregeld.

Een lid, die overigens in deze gevoelens deelt, zal zijne meening ook omtrent dit punt, op de gronden, bij de algemeene beschouwing der twaalf wets-ontwerpen uiteengezet, ten offer brengen.

Een lid is niet overtuigd, dat de bedoelde regten nog een grondwettig bestaan hebben. Hij oordeelt, dat de schade, welke een ieder bij de afschaffing kan lijden, gering is, in vergelijking van de groote som, welke eene te verstrekken schadeloosstelling aan het Rijk zoude kosten. De overige heerlijke regten worden gerespecteerd en niet zonder schadevergoeding afgeschaft, en dus kan dit lid zich met het bedoelde artikel wel vereenigen.

De leden, welke zich tegen de wijze van verkiezing of geheele inrigting van eene of van beide kamers van de Staten-Generaal hebben verklaard, zoodanig als het een en ander in de IIde en IIIde ontwerpen van wet wordt geregeld, zullen hunne bedenkingen deswege bij gelegenheid der behandeling van dit ontwerp niet herhalen, maar zich aan het vroeger gezegde refereren.

Vijf leden achten de dadelijke aftreding en algeheele vernieuwing der beide kamers hoogst bedenkelijk.

De vaststelling van zoo vele en zoo hoogst belangrijke wetten, als, volgens de ontwerpen van grondwets-herziening, binnen een kort tijdsbestek moet plaats hebben, behoorde niet te worden overgelaten aan geheel onbekende personen, omtrent wier kunde en geschiktheid men zich geene de minste zekerheid verschaffen kan.

De Tweede Kamer heeft genoegzame bewijzen geleverd van hare gezindheid, om met de Regering tot de herziening en verbetering mede te werken. Zij heeft daardoor een waarborg gegeven, dat het haar aan den wil niet zal ontbreken, om verder mede te werken tot de optrekking van het gebouw, waarvan zij de grondslagen heeft helpen leggen. Hare kunde, eerlijkheid en geschiktheid kunnen niet worden betwijfeld. Men eerbiedige dus haar mandaat; men voorzie in de aanvulling tot het hooger opgevoerde getal en de vervulling der jaarlijksche aftreding, op de wijze, bij de gewijzigde Grondwet voor te schrijven. Alles loopt dan geleidelijk en zonder schokken af; veel onrust, veel ongenoegen wordt voorgekomen. Daardoor worden ook alle moeijelijkheden ontweken, verbonden aan de ten-uitvoer-legging van het voorloopig kies-reglement, waarvan het hoogst gebrekkige door de Regering zelve erkend wordt.

Het definitief kies-reglement kan na bedaard onderzoek worden vastgesteld en de verkiezingen kunnen dan elkander gereedelijk opvolgen; eene gevaarlijke proef wordt vermeden.

Bij het in werking brengen van het provisionneel kies-reglement wordt:

1°. alleen in de steden aan meer dan 25,000 gezeten burgers de

oefening van een regt benomen, dat zij thans bezitten, waarop men hunne aandacht in de laatste jaren zoozeer heeft gevestigd, en waarop zij hebben geleerd prijs te stellen;

2°. eene onbegrijpelijke ongelijkheid daargesteld ten opzigte van het regt van deelneming aan de verkiezing, niet alleen in de verschillende provinciën, maar ook tusschen steden van dezelfde provincie, en, wat meer is, tusschen steden van hetzelfde kies-district;

3°. mede eene onbegrijpelijke ongelijkheid daargesteld tusschen de steden en het platteland, zoo men althans van het resultaat, dat Vriesland ten deze oplevert, tot het geheel mag besluiten. In die provincie is de bevolking in de steden 59,782; deze levert 1646 kiesgeregtigden. Op het platteland is deze bevolking 178,797; deze levert slechts 3028 kiesgeregtigden. En deze ongelijkheid moet nog te meer uitkomen, dewijl alleen in Leeuwarden de census hooger is gesteld, die in Harlingen met den census voor het platteland gelijkstaat, en in alle overige steden der provincie veel lager is, ja zelfs tot *f* 20, afdaalt.

En kan men nu verwachten, dat de Natie zich zal laten overtuigen, dat men met zulk een ongelijk werkend reglement eene Vertegenwoordiging kan daarstellen, die eene vertegenwoordiging in waarheid kan worden genoemd? Naar hun oordeel is dus het buiten werking blijven van het voorloopig kies-reglement allezins wenschelijk, kan daaruit geen gevaar ontstaan, staat het met de invoering der overige wets-ontwerpen in geen dadelijk verband, dan in zooverre de aanvankelijke toepassing van die andere wets-ontwerpen aangaat; en de Regering behoeft dan, bij de erkentenis, dat het voorloopig kies-reglement veel te wenschen overlaat, dat daarop vele en gegronde aanmerkingen zijn te maken, niet meer voor verschooning te doen gelden, dat gebrek aan tijd, gelegenheid en middelen om iets beters te verkrijgen, haar dit gebrekkige hulpmiddel hebben doen voorstellen.

Van de twee overige leden vereenigt zich de een gedeeltelijk, doch de andere niet met de hierboven vooruitgezette gevoelens.

Vóór het sluiten van het tegenwoordig rapport komen de leden der afdeeling terug op de aanmerking, door hen bij gelegenheid der behandeling van het Iste wets-ontwerp gemaakt, wegens de uitlating, welke in het slot-artikel van ieder der twaalf wets-ontwerpen heeft plaats gehad.

Na de inlichtingen, deswege door den minister van Binnenlandsche Zaken gegeven, verklaren drie leden, dat hunne bezwaren zijn opgeheven, terwijl een lid, hoezeer de zaak bij hem nog niet is uitgemaakt, daarin vermeent te kunnen berusten.

Drie leden daarentegen oordeelen, dat de argumenten, door den minister gebezigd, niet voldingend zijn, en blijven van oordeel, dat het niet verhelpen van het bestaande gebrek welligt te eeniger tijd tot groote en gewigtige moeijelijkheden kan aanleiding geven.

Geen der leden verlangd hebbende eenige nadere bemerkingen voor

te dragen, zoo vermeent de afdeeling hare taak ten opzigte van de ontwerpen van wet tot herziening der Grondwet als volbragt te mogen beschouwen.

's Gravenhage, 2 September 1848.

G. Schimmelpenninck, *voorzitter der* 1ste *afdeeling.*

TWEEDE AFDEELING.

Vergadering 29 *Augustus* 1848, *ten* 11 *ure.*

Al de acht leden dezer afdeeling tegenwoordig, als: de heeren *Verheijen*, graaf *van Limburg Stirum Noordwijk*, *Brugmans*, *van Hall*, *Hinlopen*, baron *van Welderen Rengers*, graaf *van Limburg Stirum*, baron *van Brienen van de Grootelindt*, *president.*

De beraadslagingen over de herzieningen van de Grondwet aan de orde van den dag in de tweede afdeeling gesteld zijnde, is overeengekomen, om, alvorens de twaalf voorstellen van wet, die deze herziening bevatten, in afzonderlijke overweging te nemen, eenige algemeene beschouwingen vooraf te laten gaan en die hoofdzakelijk te doen strekken tot de behandeling van de volgende hoofdpunten, als:

de noodzakelijkheid van de herziening der Grondwet;
het regt van vereeniging, ontwerp I;
de regtstreeksche verkiezingen, ontwerp III;
de vrijheid van godsdienst, ontwerp VI;
de defensie, ontwerp VIII;
de vrijheid van onderwijs, ontwerp X.

Tot het *eerste* punt overgaande, heeft de afdeeling de zaak van de herziening der Grondwet aan de tegenwoordige tijds-omstandigheden getoetst, en wenscht in de eerste plaats niet onopgemerkt te laten, dat eene grondwets-herziening aan het Hoofd van den Staat zelven als voor het tegenwoordige oogenblik noodzakelijk gebleken is. Zonder aan te nemen hetgeen gedurig en achtervolgens aan de tegenwoordige Grondwet geweten is, als zoude dezelve alle nuttige herzieningen ten eenemale uitsluiten, zoo zijn niettemin sommige leden de meening toegedaan, dat, vermits sedert vele jaren van eene herziene Grondwet zooveel voordeel voorspeld en aan de Natie voorgehouden is, een langer uitstel om die herzieningen daar te stellen, een zeer nadeeligen invloed zoude kunnen verkrijgen.

Daar art. 227 van de bestaande Grondwet eene herziening toelaat, zoo acht de afdeeling, in het belang van het Vaderland, het tijdstip daartoe geboren

Niettegenstaande vele bezwaren in de voorgestelde bepalingen tot de

herzieningen ook bij de afdeeling gerezen zijn, zoo heeft de meerderheid derzelve, met den wensch van toenadering bezield, gemeend vele bijzondere meeningen te moeten ten offer brengen, terwijl de noodzakelijkheid van eene herziening door de afdeeling algemeen is erkend.

Aangaande het *tweede* punt, ontwerp I, het regt van vereeniging, zijn de bij sommige leden opgekomen bedenkingen met treffende voorbeelden gestaafd. Deze leden beweren, dat die vereenigingen, waarvan het regt in de Grondwet opgenomen zoude worden, meestal en wel bijzonder van politieken aard zullen zijn, en zich hier, even als elders, tusschen het volk en het bestuur plaatsende, den geregelden gang der Regering ten eenemale zullen belemmeren, en evenzeer de gemoederen in eenen staat van spanning houden, die voor orde en rust gevaarlijk is en tot beroerten aanleiding geven kan.

Die leden wezen op Engeland, alwaar door de politieke vereenigingen de orde en rust niet zonder moeite en soms niet zonder bloedvergieten gehandhaafd worden. Dezelfde leden wezen nog bepaalder op Frankrijk, alwaar evenzeer, door het regt van vereeniging als beginsel aan te nemen, de maatschappij tot in hare grondzuilen geschokt en het bestaan van den nijveren burger vernield is; terwijl de vermogenden, door vrees bevangen, zich in grooten getale naar elders verwijderen. Deze leden deden al verder uitkomen, dat de orde en rust aldaar voor het oogenblik niet anders dan door de kracht der bajonetten en door militaire maatregelen kan worden behouden.

Het andere gedeelte der afdeeling, hoewel soortgelijke vrees voor de kwade gevolgen van het opnemen in de Grondwet van het regt van vereeniging niet geheel kunnende onderdrukken, vertrouwde echter, dat de wet daarin voorzien zoude, en een voldoenden waarborg daarstellen, om het kwaad, dat uit die vereenigingen zoude kunnen ontstaan, te beteugelen.

Betreffende het *derde* punt, ontwerp III, de regtstreeksche verkiezingen, hebben eenige leden aangemerkt, dat die wijze van verkiezen een der grondbeginselen van de herziening der Grondwet is, en herinnerd, dat de verkiezingen van de jaren 1796 en 1798 niet altijd verkeerde uitkomsten hadden opgeleverd, en ook, dat daarentegen de trapsgewijze verkiezingen van de laatste tijden evenzeer alle meeningen hadden doen vertegenwoordigen, zoodat het eene stelsel aan te prijzen en het andere niet ten eenemale te verwerpen was. Andere leden waren echter dat gevoelen niet toegedaan en meenden, dat de vrijheid van keuze door regtstreeksche verkiezingen weinig gewaarborgd is, dat, hoe uitgestrekter een kies-collegie wordt, hoe meer partijzucht invloed uitoefenen kan en uitkomsten kan opleveren, welke althans die van de algemeene meening niet zijn. De leden verwachtten dus van de voorgestelde regtstreeksche verkiezingen weinig voldoende gevolgen en verklaarden zich dienvolgens tegen het wets-ontwerp.

Als tegenwigt van regtstreeksche verkiezingen hadden sommige leden

van de afdeeling eene benoeming door den Koning van leden voor de Eerste Kamer der Staten-Generaal gewenscht. Dezen konden in de zamenstelling en benoeming, volgens dit ontwerp, der leden van de Eerste Kamer van de Staten-Generaal geen voldoenden waarborg voor het monarchaal beginsel aantreffen.

Overgaande tot het *vierde* punt, de vrijheid van godsdienst, ontwerp VI, bestond bij de meerderheid der afdeeling geen bezwaar. Twee leden zagen echter in artt. 2 en 5, en hoofdzakelijk in art. 8 van dit wets-ontwerp, zoodanige onoverkomelijke bezwaren, dat zij zich met dat ontwerp in geenen deele konden vereenigen.

Betrekkelijk het *vijfde* punt, de defensie, ontwerp VIII, zijn door de afdeeling geene bijzondere aanmerkingen in het midden gebragt, en dit, naar aanleiding van den uitleg, reeds in de Tweede Kamer der Staten-Generaal door Zijne Excellentie den minister van Oorlog gegeven, en ook uit aanmerking, dat de jaarlijksche begrooting toelaat op het finantieel vraagstuk terug te komen. Eenige leden betreurden het toegeven van de Regering, aangaande de verpligte dienst voor de zee-militie, aangezien onder anderen, door de voorgestelde facultative wijs, aan de zeedienst zelve nadeel wordt toegebragt, alsmede aan de ingezetenen, aan de zeekusten woonachtig.

Voor het onderwijs, ontwerp X (het *sesde* punt der algemeene beschouwingen uitmakende), had de meerderheid der afdeeling het behoud gewenscht van de wet van 1806, die zulke voldoende uitkomsten voor het lager onderwijs opgeleverd heeft, dat de vreemden zelfs met lof daarvan gewaagden. De bepaling echter, in dit ontwerp voorkomende, dat het onderwijs voortdurend blijft een voorwerp van de zorg der Regering, bevredigt de leden der afdeeling, die daardoor de gegronde hoop verkrijgen, dat de verdienstelijke leerwijs zooveel mogelijk behouden zal worden.

En hiermede de algemeene beschouwing over de twaalf wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet geëindigd zijnde, is de bijeenkomst van de afdeeling bepaald op morgen, ten einde die wets ontwerpen afzonderlijk in overweging te nemen.

Vergadering 30 *Augustus* 1848, *ten* 11 *ure.*

Tegenwoordig al de acht leden der afdeeling.

Het proces-verbaal van de vorige zitting is gelezen en goedgekeurd.

De afdeeling gaat over tot de behandeling der bijzondere wets-ontwerpen, strekkende tot herziening der Grondwet en wel tot

Ontwerp I.

De afdeeling kan zich met de meeste bepalingen van dit ontwerp vereenigen. Echter vonden vele leden bezwaar in art. 5, aangaande

vereeniging en splitsing van provinciën, en zagen met leedwezen dit beginsel in het ontwerp opgenomen. Andere leden ontwaarden daarentegen uit die vermelding in de Grondwet zelve eene meer bepaalde strekking tot vereenvoudiging en bezuiniging in het staatshuishouden. In plaats van art. 13, hadden vele leden de voorkeur gegeven aan art. 225 van de bestaande Grondwet. Wat art. 15 aanbetreft, erkennende het regt van vereeniging, wordt gewezen naar de algemeene beschouwingen, gisteren daargesteld.

Ontwerp II.

Het is op prijs gesteld, dat Z. M. de Koning de domeinen, door de wet van 26 Augustus 1822 als patrimonieel goed afgestaan, tot kroongoederen aan den Staat teruggegeven heeft.

Om der gevolgen wille betreurt men de veranderingen in de primitive wet, door de bijvoeging van art. 12, 2de zinsnede.

Art. 48 heeft bij de afdeeling tot verschillende beschouwingen aanleiding gegeven aangaande het opnemen in de herzieningen der Grondwet van een Raad van State. Sommige leden zagen niet in het onontbeerlijke van die inrigting, althans wanneer in aanmerking genomen werd de strekking van de voorgestelde herzieningen. De invloed, welken die Raad geroepen zoude zijn om bij sommige gevallen bij Z. M. den Koning uit te oefenen, was hun niet gebleken. Dezelfde leden begrepen overigens, dat in een zoo verkleinden Staat de Ministers niet wel louter politieke personen konden zijn, maar daarentegen, begaafd met de administrative bekwaamheden voor het departement hunner bestemming, de hulp van den Raad van State door Hunne Excellentiën gemist konde worden. Die leden betwistten in geenen deele, dat de Raad van State in bijzondere gevallen nut konde stichten, dan vonden de verdiensten van die inrigting in geene evenredigheid met de jaarlijks daartoe vereischt wordende aanzienlijke kosten.

Deze meening werd echter door de meeste leden der afdeeling niet gedeeld. Deze begrepen, dat in een land, alwaar zoo veelsoortige ondergeschikte administratiën bestonden, door verschillende gewestelijke en locale reglementen geregeld, het voor ministers ondoenlijk was, alle die bijzonderheden te kennen en te beoordeelen.

Ontwerp III

is bij de algemeene beschouwingen opgenomen.

Ontwerp IV

gaf tot geene bijzondere aanmerkingen aanleiding. Een lid echter ver-

klaarde zich tegen hetzelve, om reden, dat de geest en de invloed van de directe verkiezingen daarin doorstraalden.

ONTWERP V

verwekte geene bijzondere bedenkingen. Sommige leden drukten echter hun leedgevoel uit, dat in het voorstel van wet tot herziening van de Grondwet de provinciale geregtshoven, even als in de thans bestaande Grondwet, niet vermeld waren; terwijl andere leden gewenscht hadden, dat de regeling tot vermindering van die geregtshoven, als kunnende zoo bijzonder tot vereenvoudiging en bezuiniging van het staatshuishouden strekken, reeds bij dit ontwerp ware vastgesteld.

Vergadering 31 *Augustus* 1848, *ten* 12 *ure.*

Al de acht leden der afdeeling tegenwoordig.
Het proces-verbaal van de vorige zitting is gelezen en goedgekeurd.
De afdeeling gaat over tot de behandeling der overgeblevene wetsontwerpen tot herziening der Grondwet en wel tot

ONTWERP VI,

bij de algemeene beschouwingen reeds opgenomen.

ONTWERP VII

heeft tot geene bijzondere aanmerkingen geleid.

ONTWERP VIII,

bij de algemeene beschouwingen reeds behandeld.

ONTWERP IX.

Sommige leden hadden gaarne gezien, dat art. 214 tot en met art. 220 van de bestaande Grondwet gebleven ware, aangezien de nuttigheid hun daarvan gebleken is.

ONTWERP X,

bij de algemeene beschouwingen behandeld.

ONTWERP XI.

De afdeeling heeft niet onopgemerkt gelaten, dat, volgens het voor-

schrift van de tegenwoordige Grondwet, bij veranderingen, boven en behalve eene Tweede Kamer in dubbelen getale, de besluiten door eene meerderheid van drie vierden moeten worden opgemaakt, en dat twee derden der leden behooren tegenwoordig te zijn; terwijl, volgens de voorgestelde herzieningen, slechts twee derden van de uitgebragte stemmen noodig zijn, om eene voorgestelde verandering te kunnen aannemen.

Deze bepaling levert aan sommige leden stof tot bedenking, en aan andere stof tot goedkeuring op.

ONTWERP XII.

Eenige leden opperden bedenkingen aangaande de bepalingen van den census, in dit ontwerp voorkomende, vermits daarin niet genoeg in acht genomen is de onderscheiding van de verschillende vermogens, die tot grondslag van denzelven census leiden.

Ook werd gevraagd, op welke wijs aangevuld zouden worden de vacaturen tusschen het vervallen van het voorloopig kies-reglement en de wet, in art 5, 1ste gedeelte, van dit ontwerp vermeld.

De afdeeling vermeent hiermede ook de afzonderlijke beschouwing der twaalf voorgestelde wets-ontwerpen tot herziening der Grondwet volbragt te hebben.

's Hage, 1 September 1848.

A. VAN BRIENEN, *president.*

DERDE AFDEELING.

Zitting van den 28 *Augustus* 1848.

Tegenwoordig de heeren: jonkheer *van Lijnden van Lunenburg*, baron *van Hugenpoth van Aerdt*, *van der Hoop*, baron *de Liedel de Well*, *Piepers*, jonkheer *Junius van Hemert*, *van der Oudermeulen*, *Vos de Wael*, ridder *van Rappard*, *president.*

De derde fdeeling, zamengekomen om te overwegen de van de Tweede Kamer ontvangen voorstellen des Konings tot herziening der Grondwet, heeft in de eerste plaats beraadslaagd over de wijze, waarop zij in het onderzoek dier voorstellen zou te werk gaan.

Naardien de bestaande Grondwet aan de Vertegenwoordiging het regt niet toekent, om wijzigingen in de voorstellen des Konings te maken, naardien, na aanneming van die voorstellen door de Tweede Kamer, er geen middel bestaat, om door gemeen overleg veranderingen in die voorstellen te verkrijgen, en de taak van de Eerste Kamer zich alzoo

bepaalt tot goed- of afkeuring van de voorstellen, zoo als die zijn liggende, hebben de leden dezer afdeeling gemeend zich te kunnen onthouden van het mededeelen van bedenkingen van ondergeschikt belang, maar zich voornamelijk bij hoofdpunten te moeten bepalen.

Al dadelijk deden zich inmiddels twee belangrijke vragen voor:

Wordt eene grondwets-herziening op dezen oogenblik in het welbegrepen belang van het Vaderland gevorderd?

Is eene uitgebreide grondwets-herziening, zoo als die thans wordt voorgedragen, met de voorschriften van de bestaande Grondwet overeen te brengen?

Na wisseling van gedachten, werden beide deze vragen door bijna alle de leden dezer afdeeling toestemmend beantwoord.

Ten aanzien van de eerste vraag werd opgemerkt, dat de ondervinding onderscheidene leemten in de bestaande Grondwet had aangewezen; dat eenige van hare bepalingen, op verschillende wijze uitgelegd, tot moeijelijkheden aanleiding hadden gegeven en de verbetering van het staatsbestuur in den weg stonden; dat staatkundige gebeurtenissen in andere landen in dit Rijk niet buiten invloed waren gebleven, en wenschen en verlangens hadden doen ontstaan, welker bevrediging in het belang van het Vaderland wordt gevorderd. Indien dus de toenmalige leden dezer Kamer door de aanneming van het adres van antwoord op de Troonrede reeds in October hadden doen blijken van de blijdschap, met welke zij de mededeeling ontvingen, dat de Koning tot de overtuiging was gekomen, dat er noodzakelijkheid bestond tot wijziging van eenige bepalingen der Grondwet, thans aarzelden verreweg de meeste leden dezer afdeeling niet te verklaren, dat zij in de gegeven omstandigheden eene zelfs ruime grondwetsherziening noodzakelijk beschouwen.

Met opzigt tot de tweede vraag, zoo had men het oog op art. 227 der Grondwet, doch meende, dat de daarin voorkomende bepaling geen hinderpaal opleverde voor eene meer uitgebreide grondwets-herziening, omdat er zoowel noodzakelijkheid kan aanwezig zijn voor zulk eene algemeene grondwets-herziening, als voor de verandering van eene enkele bepaling, en er geen enkele beweeggrond is uit te denken, waarom de grondwetgever de eerste zou hebben uitgesloten. Drie leden merkten evenwel op, dat men in de ontwerpen te dezen aanzien te ver was gegaan, dat men toch een aantal veranderingen omtrent taal, stijl, spelling, formulieren, titulaturen enz. had gemaakt, waarvan de noodzakelijkheid op geenerlei wijze was aangetoond en die zonder eenig gevaar hadden kunnen worden achterwege gelaten.

Wat nu de geheele strekking van deze aangebodene wets-voorstellen aangaat, zoo werd door zes leden het gevoelen verdedigd, dat de regten en praerogativen van de Kroon daarbij te veel worden ingekort, zoodanig, dat het voor de leden van de Eerste Kamer, die vooral geroepen is om voor die regten te waken, hoogst moeijelijk

moet zijn, zich met de hoofdbepalingen der gewijzigde Grondwet te vereenigen.

Men wees hier op de regtstreeksche verkiezingen en de zamenstelling van eene ontbindbare Eerste Kamer, welker leden, niet eens door den Koning benoemd, aan eene periodieke aftreding zouden zijn onderworpen; op de beperkingen van het gezag des Konings over zee- en landmagt; op de meerdere magt, aan de Tweede Kamer opgedragen, en andere bepalingen, in de ontwerpen voorkomende, waarvan sommige nog later ter sprake zullen komen.

Als eene tweede algemeene beschouwing werd door zeven leden opgemerkt, dat de wensch naar grondwets-herziening bij een groot gedeelte der Natie is ontsproten uit de meening, dat hieruit vereenvoudiging en bezuiniging zouden voortvloeijen en op die wijze de weg geopend tot vermindering van lasten; terwijl nu de voorgestelde wijzigingen en veranderingen volstrekt tot geene bezuiniging, maar zelfs aanvankelijk tot vermeerdering van uitgaven moeten leiden, konden die leden de vrees niet onderdrukken, dat, de herziening eens tot stand gebragt zijnde, hieruit geene tevredenheid, maar bittere teleurstelling voor de goede ingezetenen zal voortspruiten.

Als eene derde algemeene beschouwing werd door drie leden aangevoerd, dat bij de voorstellen te veel aan den gewonen wetgever wordt overgelaten; dat onderwerpen, die eigenaardig tot het gebied van den grondwetgever behooren, eenvoudig tot de wet worden verwezen: iets, hetwelk voor de zoo wenschelijke vastheid en duurzaamheid van de staats-instellingen hoogst nadeelig wordt beschouwd. Terwijl hiervan meerdere voorbeelden bij het onderzoek van de afzonderlijke wets-ontwerpen zullen worden aangegeven, wees men nu reeds op artt. 5 en 11 van het ontwerp van wet no. 1.

Twee leden verklaarden zich van het maken van algemeene beschouwingen te onthouden. Een hunner droeg voor, dat, naar zijn gevoelen, de Eerste Kamer niet geroepen is om eene herziening der Grondwet teontwerpen of te wijzigen, maar om te beoordeelen, of er al dan niet noodzakelijkheid bestaat, om de aangeboden ontwerpen goed te keuren; dat, na de gehoudene beraadslagingen in de Tweede Kamer, die beschouwingen slechts tot noodelooze herhaling zouden leiden en een zeer nadeelig tijdverlies veroorzaken; dat hij zich dan ook genoegzaam op de hoogte achtte, om de aangeboden ontwerpen te beoordeelen, en dat hij zijne zienswijze omtrent eenige punten gaarne zal opofferen aan den wensch van Vorst en Volk, en zulks ten einde eendragt te bevorderen en onrust en staatsschokken te verhoeden.

Alvorens tot de behandeling van de verschillende wets-ontwerpen over te gaan, maakt men de opmerking, dat in geen van de voorstellen is ingevuld de tijd, binnen welken de Staten der provincie een getal buitengewone leden tot zamenstelling van de dubbele Kamer

aan de gewone zullen toevoegen, niettegenstaande dit uitdrukkelijk bij art. 228 der Grondwet wordt gevorderd. Was het toch de bedoeling van de Regering geweest, om de bepaling van dien tijd uit te strekken tot den laatsten dag van het loopende jaar, dan zou dit zeker zijn uitgedrukt, en niet doelloos in de wets-ontwerpen eene opene plaats ter invulling zijn opengelaten. Hierbij is het der aandacht van de afdeeling niet ontgaan, dat wel in het slot van art. 1 van het voorloopig kies-reglement eene bijzondere bepaling voorkomt ten aanzien van de afkondiging van de veranderingen der Grondwet, nadat die door de dubbele Kamer zullen zijn aangenomen, doch dat gelijke bepaling gemist wordt in deze ontwerpen. Ten gevolge hiervan kan worden beweerd, dat art. 2 van de wet, houdende algemeene bepalingen van de wetgeving voor het Koningrijk der Nederlanden, ten deze van volle toepassing is, en dat mitsdien deze wetten ook voor de Provinciale Staten eerst verbindende zullen zijn op den twintigsten dag na dien der dagteekening van het *Staatsblad*, in hetwelk de wetten zullen geplaatst zijn.

Zitting van den 29sten Augustus 1848.

Tegenwoordig dezelfde heeren.

HOOFDSTUK I.

Twee bepalingen in dit wets-ontwerp n°. I hebben vooral aanleiding gegeven tot bedenkingen: 1°. het toekennen van de bevoegheid aan de wet, om provinciën te vereenigen of te splitsen; 2°. het bij art. 15 erkende regt van vereeniging en vergadering.

Ten aanzien van het eerste is al dadelijk opgemerkt, dat eene vereeniging van het hertogdom Limburg met eene andere provincie wel nimmer door de wet zoude kunnen tot stand komen, wegens de bijzondere betrekkingen van dit hertogdom tot het Duitsche Verbond. Dan in het algemeen meenden zes leden, dat de indeeling van het Rijk in gewesten eene zaak is van zoo overwegend belang, dat die wel eene grondwettige bepaling behoort te blijven; dat de noodzakelijkheid van deze wijziging zeer zeker niet kan worden aangetoond, en dat het weinig raadzaam schijnt, bij de ingezetenen van de kleinere gewesten, door deze wijziging, de vrees op te wekken, dat men voornemens zoude zijn, het afzonderlijk bestaan van die gewesten, waaraan door de meesten zooveel gehecht wordt, te vernietigen.

Het bij art. 15 erkende regt van vereeniging en vergadering heeft bij zeven leden dezer afdeeling groote zwarigheid ontmoet. Te vergeefs hebben die leden naar beweeggronden gezocht, om dit regt op die wijze in de Grondwet te erkennen. In het rapport der commissie, ingesteld bij het besluit van 17 Maart, wordt, wel is waar, gezegd, dat het regt van vereeniging, waarvan vergadering een uitvloeisel is, in de hedendaagsche gebeurtenissen en maatschappij, gelijk in de wetgeving elders,

een zoo groot gewigt heeft gekregen, dat gezelligheid een zoo wezenlijk en vruchtbaar middel van menschelijke krachts-oefening is, dat de commissie oordeelt het onder bescherming van de Grondwet te moeten stellen: — dan, de Regering heeft al dadelijk bij de memorie van toelichting, dit wets-ontwerp vergezellende, gezegd, dat veel in dit artikel wordt gezocht, 't welk er eigenlijk niet in te vinden is, dat het slechts een regt bevestigt, dat, getuigen onze menigvuldige genootschappen en congressen, reeds *facto* bestond, en 't welk het burgerlijk regt, handelende over de zedelijke ligchamen, reeds uitdrukkelijk had erkend.

De leden, die zich met dit artikel niet kunnen vereenigen, meenden, dat de beweeggronden in de memorie van toelichting genoegzaam aantoonden, dat er geene de minste noodzakelijkheid voor deze bijvoeging in de Grondwet bestaat, terwijl de beweeggronden in het rapport der commissie, juist door de verwijzing op andere Staten, het oog deden vestigen op de veelvuldige gevaren, die voor de maatschappelijke orde uit de grondwettige erkentenis van het regt van vereeniging kunnen voortvloeijen. Het is waar, dat, ten gevolge van de gemaakte bijvoeging, de uitoefening van het regt van vereeniging en vergadering door de wet in het belang der openbare orde kan worden geregeld en beperkt. Dan, het kan niet worden ontkend, dat deze woorden: ***in het belang van de openbare orde*** steeds belemmerend voor den wetgever zullen zijn; dat bij iedere voordragt zal worden beweerd, dat deze of gene bepaling, hoe wenschelijk ook, in het belang der openbare orde niet noodzakelijk is, en dat men dan zal aanvoeren, dat — ofschoon ook in het voorloopig en in de algemeene verslagen door de Tweede Kamer met nadruk is aangedrongen op eene meer algemeene uitdrukking, dat namelijk het regt van vereeniging alleen wordt erkend ***behoudens de voorwaarden en wijze van uitoefening, door de wet te regelen*** — de Regering wel uitdrukkelijk is blijven volhouden, dat de bevoegdheid des wetgevers zich niet verder behoorde uit te strekken dan voor zoover het belang van de openbare orde eenige voorziening mogt vorderen. Van de zeven leden, die zich moeijelijk met het voorgedragen artikel kunnen vereenigen, zouden eenige, indien van het regt van vereeniging en vergadering in de Grondwet moet melding gemaakt worden, genoegen hebben genomen met de door de Tweede Kamer gestelde redactie; dan, sommigen vonden het zoo ongeraden, het regt van vereeniging grondwettig te erkennen, dat zij zich hiertegen moesten verklaren, hoe ook die erkentenis mogt zijn ingekleed of beperkt.

Alverder is nog opgemerkt, dat, door de algemeenheid van het eerste gedeelte, niet eens zijn uitgesloten vereenigingen of vergaderingen, die een ongeoorloofd doel hebben; dat, door de erkentenis van het regt van vereeniging en vergadering, aan dezelve, in verband met het vorig artikel, het regt van petitie wordt toegekend; dat eindelijk, zoolang de in art. 5 van het ontwerp n°. XII vermelde wet tot uitoefening

van het regt van vereeniging en vergadering niet zal zijn daargesteld, aan de Regering de middelen zullen ontbreken, om ten aanzien van die vereenigingen voor de openbare orde genoegzaam te waken.

Ten slotte zij nog melding gemaakt, dat vele leden dezer afdeeling verre de voorkeur geven aan art. 225 der Grondwet boven de in art. 13 voorkomende bepaling.

Hoofdstuk II.

Terwijl de afdeeling zich voorbehield, om de bepalingen van artt. 46 en 47 nader te overwegen, bij de behandeling van het IIIde ontwerp, hebben de navolgende bepalingen van het ontwerp nº. II hoofdzakelijk tot bedenkingen aanleiding gegeven:

1º. het inkomen van de Kroon;

2º. het door de wetgevende magt geheel of gedeeltelijk goedkeuren van verdragen met vreemde mogendheden;

3º. de bevoegdheid des Konings tot ontslag of bevordering van militaire officieren.

1. Wat het eerste betreft, heeft men zich de vraag voorgesteld, of de bepaling van het 1ste gedeelte van art. 12 niet te eeniger tijd moeijelijkheden zoude kunnen opleveren in verband met de artt. 960, 961 en 967 van het Burgerlijk Wetboek, zonder die vraag bevredigend te kunnen beantwoorden. Ten aanzien van het 2de gedeelte, zoo wil men volgaarne toestemmen, dat er gewigtige beweeggronden voor deze bepaling kunnen worden aangevoerd; dan, vier leden beschouwen dezelve gevaarlijk en onstaatkundig, omdat eene nieuwe troons-beklimming uit den aard der zaak een tijdstip van spanning en onzekerheid is, waarin het minder geraden schijnt, een onderwerp van zulk eenen teederen aard te behandelen. In het belang èn van het Koninklijk Huis èn ook van den Staat, achten die leden het verkieslijk, dat het inkomen van de Kroon eens voor altijd worde bepaald.

2. Enkele leden waren van oordeel, dat de regten van de Kroon te veel worden beperkt door de bepaling, in art. 37 voorkomende. Men wees op het voorbeeld van Engeland, waar de souverein zich bij tractaat in den regel niet verder verbindt dan om deze of gene bepaling, bijzonder ten opzigte van de in- en uitgaande regten, aan het Parlement voor te dragen. De groote meerderheid van de leden was niettemin van gevoelen, dat ook door tractaten zonder tusschenkomst der wetgevende magt geene verandering in bestaande wetten moet kunnen gemaakt worden, en kon zich met dit artikel wel vereenigen, ofschoon zij ook gewenscht had, dat hetzelve in meer duidelijke bewoordingen ware vervat. Een der leden meende, dat in het bij dit artikel bedoeld geval het *geheele* verdrag aan de goedkeuring der Vertegenwoordiging moest worden onderworpen, en zulks wegens het naauw verband, hetwelk in den regel bestaat tusschen de verschillende bepalingen van dezelfde overeenkomst.

3. Vijf leden waren van gevoelen, dat het onbestaanbaar was met het aan den Koning toegekend oppergezag over zee- en landmagt, om de bevordering, het ontslag of het op pensioen stellen van militaire officieren aan door de wet te bepalen regels te binden. Inzonderheid vonden zij het ongeraden, om aan den Koning de bevoegdheid te benemen eenen officier op pensioen te stellen, die, ofschoon nog niet in de wettelijke termen vallende, niettemin voor de dienst ongeschikt mogt zijn geworden.

Alverder is nog opgemerkt, dat men niet genoegen heeft gezien, dat art. 35 van de bestaande Grondwet is behouden.

Een der leden wenschte eene bepaling, dat door den Prins van Oranje, bij de vervulling van zijn achttiende jaar, in eene vereenigde zitting der Staten-Generaal, in handen des Konings de eed van getrouwheid zou worden afgelegd, en dat die eed, na de inhuldiging des Konings, en bij diezelfde plegtigheid, zou worden herhaald.

Ofschoon de groote meerderheid der afdeeling zich met de bepaling van art. 39 kan vereenigen, werd de vraag opgeworpen, aan wien de beslissing zoude zijn van de vraag, of er behoefte bestaat, om het een of ander onderwerp, de koloniën betreffende, door de wet te regelen.

Ten slotte is nog, met betrekking tot de magt des Konings, het volgende in het midden gebragt.

De ondervinding heeft het geleerd, dat eene onmiddellijke schorsing van deze of gene wettelijke bepaling, in het belang van het Rijk, kan worden gevorderd; dat bepaaldelijk de onmiddellijke ten-uitvoer-legging van een tractaat, inhoudende eenige bepaling of verandering, wettelijke regten betreffende, noodzakelijk is, zonder dat er in het een of ander geval genoegzaam tijd voorhanden is, om de zaak aan de goedkeuring van de Vertegenwoordiging te onderwerpen, vooral indien de kamers niet zijn vergaderd. Men beschouwde het van groot belang, dat, behoudens de noodige voorzorgen, hieromtrent bij de Grondwet eenige bevoegdheid aan den Koning ware toegekend geworden, omdat het meer dan twijfelachtig is, of, zonder eene grondwettige bepaling, wel eene zelfs tijdelijke opdragt van een gedeelte der wetgevende magt, bij eene gewone wet, aan den Koning kan worden gedaan.

Zitting van den 30 *Augustus* 1848.

Tegenwoordig dezelfde heeren.

HOOFDSTUK III.

De afdeeling, genaderd tot het ontwerp n°. III, heeft allereerst beraadslaagd over de zamenstelling der Vertegenwoordiging, zoo als die thans wordt voorgedragen. Bij die beraadslaging hebben zich vier leden verklaard voor het stelsel van regtstreeksche verkiezingen; bij deze hebben zich nog twee andere gevoegd, die, ofschoon in het afgetrokkene niet voor regt-

streeksche verkiezingen, evenwel in de gegeven omstandigheden hieraan hunne goedkeurende stem zouden kunnen geven. De drie overige leden der afdeeling hebben zich stellig verklaard tegen de regtstreeksche verkiezingen.

Een der leden, die voor de regtstreeksche verkiezingen is gestemd, meent, dat de census, à 20 gulden, in sommige landelijke gemeenten nog te hoog was; dat toch hierdoor vele pachters van boerenhoeven en anderen zouden worden uitgesloten, aan welke het kiesregt wel kon worden gegeven. Hij meende, dat in iedere gemeente ten minste van de 200 zielen ééne stemgeregtigd moest zijn.

Wat betreft de zamenstelling van de Eerste Kamer, zoo verklaarde een lid, dat hij zich nimmer had kunnen overtuigen van het nuttige, veelmin van het noodzakelijke, van zulk eene instelling in ons Rijk; dat, wanneer er intusschen eene Eerste Kamer moest zijn, hij dan de voorkeur geeft aan de in dit ontwerp voorkomende bepalingen boven het eerste ontwerp, doch zich altijd zijne stem voorbehoudt. Nog twee andere leden konden zich met het voorstel vereenigen, doch de zes overige leden verklaarden zich stellig hiertegen. Die leden meenden, dat eene ontbindbare Eerste Kamer, waarvan de leden slechts tijdelijk, en nog wel door de Provinciale Staten, worden gekozen, noch het bolwerk des Troons, noch het evenwigt tusschen de beide afdeelingen onderling, noch het matigend gezag tusschen de drie takken van wetgeving kon zijn; dat intusschen zulk een schutsdam te meer noodig was bij den veelal beslissenden invloed van een zoogenaamd homogeen en solidair ministerie.

Evengenoemde zes leden verlangden, dat de leden van de Eerste Kamer voortdurend door den Koning, voor hun leven, zouden benoemd worden, en dat de Kamer niet zoude kunnen worden ontbonden. Terwijl enkele het regt tot vermeerdering van de leden aan den Koning wilden toekennen, waren andere van gevoelen, dat de Kamer altijd voltallig behoorde gehouden te worden. Eenige leden, die voor het behoud van de Eerste Kamer, zoo als die thans is zamengesteld, gestemd waren, wenschten intusschen wel eene nadere omschrijving van de categoriën, waaruit de leden door den Koning zouden moeten worden genomen, als bij voorbeeld: 1°. diensten, aan den Staat bewezen, waarvan de aard naauwkeurig behoorde bepaald te worden bij eene wet, die dan voor eenige jaren van kracht zoude behooren te blijven; 2°. geboorte, gepaard met den eigendom van onroerende goederen, ter waarde van bijv. vijftig duizend gulden, na aftrek van de daarop klevende hypotheken, of met het genot van ten minste vier duizend gulden renten ten laste van den Staat, op een der grootboeken ingeschreven; 3°. groothandel of groote onderneming van nijverheid, bewijsbaar bij een aanslagbiljet in het regt van patent tot eene door de wet te bepalen som, zoodanig, dat een lid, ophoudende eigenaar te zijn van de vermelde onroerende goederen of inschrijving in het grootboek, of in het patentregt voor de aangegeven som te zijn aangeslagen, van zijn lidmaatschap zoude vervallen.

In allen gevalle oordeelde men het ongeraden, van het lidmaatschap

der Eerste Kamer uit te sluiten allen, die niet onder de hoogst-aangeslagen kunnen worden gerangschikt.

Ten aanzien van de bijzondere bepalingen van het IIIde hoofdstuk, zoo werd opgemerkt, dat in art. 4 van dit ontwerp en art 14 van het ontwerp n°. XII wordt gesproken van *'s Rijks* directe belastingen, in art. 3 alleen van *directe* belastingen, waaruit zou kunnen worden afgeleid, dat een aanslag in eenen hoofdelijken omslag ten behoeve van een gewest of gemeente mede regt tot kiezen zou kunnen geven. Alverder wordt aangemerkt, dat in artt. 24 en 25 wel eene uitzondering voorkomt voor het geval, dat de kamers of eene van de kamers mogt zijn ontbonden, doch dat gelijke uitzondering verzuimd is op te nemen in art. 22; dat toch, bij ontbinding der kamers in het laatst van de maand Augustus, het ten eenemale onmogelijk is, de *gewone* vergadering op den derden Maandag in September te openen; en dat in dit geval ook niet kan worden voldaan aan het voorschrift van art. 44, door tijdige indiening van de begrooting van het volgende jaar; welke begrooting wel nimmer vóór den aanvang van het dienstjaar zal kunnen tot stand komen, indien de kamers of éene derzelve in de laatste maanden van het jaar mogten worden ontbonden.

Eindelijk kon men niet zien, welk doel zoude worden bereikt door de in art. 40 bijgevoegde bepaling: *De wetten zijn onschendbaar.*

Meer bijzonder evenwel maakten de drie navolgende punten een onderwerp van overweging uit: 1°. het bij art. 14 aan de Tweede Kamer toegekende regt van onderzoek; 2°. de wijze, waarop, volgens artt. 27 en 28, een besluit bij de Kamer kan worden genomen; 3°. het regt, bij art. 32 aan de Tweede Kamer toegekend, om wijzigingen in een voorstel des Konings te maken.

I. Wat betreft het bij art. 14 aan de Tweede Kamer toegekende regt van onderzoek (*enquête*), verklaarden zes leden zich hier niet mede te kunnen vereenigen, omdat het ligtelijk aanleiding kon geven tot misbruik, bepaaldelijk dat de Tweede Kamer de grenzen van hare bevoegdheid overschrijde en zich menge in hetgeen uitsluitend tot de bemoeijenissen van de regterlijke en uitvoerende magt moet behooren.

II. Volgens art. 27 mag geene der kamers eenig besluit nemen, zoo niet meer dan de helft van de leden tegenwoordig is, doch schrijft art. 28 thans voor, dat alle besluiten door volstrekte meerderheid van de *stemmende* leden worden opgemaakt. Vooreerst schijnt hierdoor te worden gewettigd, dat men, in de vergadering tegenwoordig, zich ook ten aanzien van zaken aan het uitbrengen van zijne stem kan onttrekken; doch ten tweede, en vooral, schijnt hieruit te volgen, dat eene zaak kan worden beslist of eene keuze gedaan met een betrekkelijk zeer gering aantal stemmen. Men stelt zich het geval voor, dat er in de Tweede Kamer 35 leden tegenwoordig zijn, en dat alzoo, volgens art. 27, in die vergadering een besluit kan worden genomen; dat eene zaak van een kieschen of teederen aard in behandeling is,

waaromtrent vele leden zich liever van stemmen onthouden; dat dien ten gevolge 16 leden wel in de vergadering tegenwoordig blijven, doch niet aan de stemming deelnemen: dan kan zulk eene zaak met eene meerderheid van slechts *tien* leden worden beslist. De latere verandering van het woord *stemmende*, in plaats van *aanwezige*, schijnt haren oorsprong verschuldigd te zijn aan het uitgedrukt verlangen, om het verschil van-gevoelen omtrent de blanco-briefjes grondwettig uit te maken; dan, bij aftrek van derzelver getal, werd steeds in het oog gehouden, dat meer dan de helft der leden aan de stemming werkelijk door invulling had deelgenomen.

Indien, hetgeen niet twijfelachtig schijnt, art. 28 mede op keuze van personen, volgens het veranderde art. 104 der Grondwet, van toepassing is, dan zal art. 28 een onoverkomelijk bezwaar opleveren voor het geval, dat in eene volgende vergadering de stemmen op nieuw staken.

III. De leden van deze afdeeling zijn eenstemmig van gevoelen, dat aan den Koning niet alleen het regt moet toekomen, zoo als dit art. 46 van het IIde hoofdstuk aan Hoogstdenzelven wordt gegeven, om voorstellen, hem door de Staten-Generaal gedaan, al of niet goed te keuren, maar ook om, indien een voorstel door de Kamer is gewijzigd, hetzelve niet als wet af te kondigen, voor zooverre de in het voorstel gebragte wijzigingen 's Konings goedkeuring niet kunnen wegdragen. Wierd dit niet als zoodanig beschouwd, dan zou de Koning in dat geval ophouden een deel van de wetgevende magt uit te maken. Intusschen wordt in het ontwerp geene bepaling gevonden, waarbij aan den Koning het regt wordt gegeven, het gewijzigd voorstel niet aan te nemen, en zijn er zelfs uit de bewoordingen van sommige bepalingen beweeggronden af te leiden voor een tegenovergesteld systema.

. Indien men toch art. 39 vergelijkt met de artt 35, 36 en 37, dan blijkt uit de woorden: *'s Konings bewilliging verzoeken — de Koning bewilligt in het voorstel* — dat art. 39 niet ziet op voorstellen des Konings, al zijn die ook gewijzigd, maar uitsluitend op voorstellen van wet, door de Staten-Generaal gedaan.

Even zoo is art. 46 van het IIde hoofdstuk *uitsluitend* op deze toepasselijk, omdat een door den Koning gedaan voorstel, hetzij onveranderd, hetzij gewijzigd, in het in art. 33 van dit wets-ontwerp opgenomen formulier altijd nog genoemd wordt een *voorstel des Konings*. Hierbij komt, dat in art. 35 aan de Staten-Generaal het regt wordt gegeven, om *voorstellen* van wet te doen, terwijl bij art. 32 niet wordt gegeven het regt, om *wijzigingen* VOOR TE STELLEN, maar het regt, om wijzigingen te MAKEN; terwijl eindelijk nog opmerking verdient, dat het regt, om wijzigingen te maken, in eene vroegere voordragt was afhankelijk gemaakt van de *toestemming des Konings*, en thans onvoorwaardelijk is toegekend. Niet zonder grond kan men dus beweren, dat de artt. 33 en 34 toepasselijk zijn op voorstellen des Konings, al o.

niet gewijzigd, — artt. 35, 36, 37 en 39 op voorstellen van de Staten-Generaal, — en dat overzulks evenzeer de laatste voorstellen, waarin door den Koning is bewilligd, als voorstellen, door den Koning gedaan, en, ofschoon dan ook gewijzigd, door de Staten-Generaal aangenomen, kracht van wet verkrijgen en door den Koning *moeten worden afgekondigd*.

Ook dan zelfs, wanneer door de Regering deze uitlegging niet wordt gedeeld, schijnt het hoogst bedenkelijk, om den minsten twijfel omtrent zulk een aangelegen punt in de Grondwet zelve over te laten.

Ten slotte wordt hier nog melding gemaakt, dat een der leden volstrekt de noodzaakelijkheid niet inziet, om eene uitsluiting van geestelijken of bedienaren van de godsdienst in de Grondwet op te nemen; dat hij integendeel dezen achtenswaardigen stand in de maatschappij het regt niet wil benomen hebben, om aan de vertegenwoordiging deel te nemen.

Hoofdstuk IV.

Het ontwerp van wet no. IV heeft tot twee hoofdbedenkingen aanleiding gegeven:

1°. Ofschoon men het hoogst nuttig beschouwt, dat, even als volgens art. 28 ten opzigte van plaatselijke belastingen, ook ten aanzien van provinciale belastingen, door de wet *algemeene* voorschriften worden gegeven, ten einde de wetgever niet belemmerd worde in verbeteringen van het belastingstelsel, en in deze de meest mogelijke gelijkvormigheid kunne worden daargesteld, zoo wordt het door vele leden afgekeurd, dat iedere provinciale belasting aan de bekrachtiging van de wet worde onderworpen. Men ziet de reden niet in, waarom, bijv. om eene belasting over een gewest van geringe bevolking uit te schrijven, de bekrachtiging van de wet zou worden gevorderd en dat tot de invoering eener belasting over eene meer volkrijke gemeente de goedkeuring des Konings voldoende zoude zijn. Men meent, dat de werkzaamheden van de Staten-Generaal te zeer zullen vermeerderen, om al hunne aandacht genoegzaam te kunnen vestigen op de provinciale belangen; men vreest botsingen, indien de door de regtstreeksche verkiezingen in de Tweede Kamer gebragte leden uit eene provincie in gevoelen mogten verschillen van de Provinciale Staten; dat de leden van de Tweede Kamer uit andere gewesten geen belang genoeg zullen stellen in eene belasting voor een ander gewest, en dat juist de bekrachtiging door de wet, in verband met het toegekende regt, om wijzigingen te maken, moeijelijkheden zal opleveren. Men zou meenen, dat er voor de ingezetenen voldoende waarborgen zouden bestaan door de bepaling, dat geene provinciale belastingen mogen worden ingevoerd dan op voordragt der Staten en met goedkeuring des Konings.

Eindelijk vroeg men zich af, waarom in art. 13 ook niet, even

als in art. 28, wordt gesproken van *wijzigen* en *afschaffen* van provinciale belastingen.

2°. Terwijl bij art. 34 van ontwerp n°. II wordt bepaald, dat de uitvoerende magt *bij den Koning berust*, kon men bezwaarlijk hiermede overeenbrengen de bepaling van art. 15 van dit ontwerp, waarbij aan de wet de vrijheid wordt gegeven, om de uitvoering van wetten aan de Staten op te dragen. Hieruit zoude, vreesde men, voortvloeijen, dat de gewone wet aan den Koning regten kon ontnemen, die hem door de Grondwet zijn gegeven. Nog zonderlinger kwam het voor, dat *de wet* over de uitvoering van koninklijke *bevelen* zou kunnen beslissen.

Twee leden achten het minder doelmatig, dat de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal tevens kunnen zijn leden van de Provinciale Staten.

Een der leden kon zich volstrekt niet vereenigen met de bepaling, dat de voorzitter ook buiten de leden van den gemeente-raad zou kunnen benoemd worden. Hij vindt weinig overeenstemming daarin, dat men door de regtstreeksche verkiezingen aan de ingezetenen het regt verzekert, om die mannen tot het bestuur van het rijk en gewest te kiezen, dien ieder hiertoe het geschiktste oordeelt, en om aan diezelfde ingezetenen het regt te ontzeggen om het hoofd van de gemeente te kiezen. Hier was de beoordeeling oneindig gemakkelijker, en bestond er dubbel belang voor ieder, dat aan het hoofd van de gemeente iemand was geplaatst, die door het vertrouwen zijner ingezetenen daartoe was geroepen.

HOOFDSTUK V.

Ten opzigte van de voorgedragen wijzigingen in het hoofdstuk *van de Justitie* hebben zeven leden verklaard de voorkeur te geven aan eene algemeene wet, de onteigening ten algemeenen nutte regelende. Deze zien er groot bezwaar in, om de onteigening nog moeijelijker te maken, door voor ieder werk eene afzonderlijke wet te vorderen; zij meenen, dat dit de bemoeijingen van de wetgevende magt noodeloos zal vermeerderen, tot misbruiken aanleiding geven, overdreven eischen voor afstand van eigendommen zal uitlokken, en hierdoor het daarstellen van groote en nuttige ondernemingen zal belemmeren.

Niet zonder bedenking is het, dat het bestaan alleen van den Hoogen Raad wordt gehandhaafd, en dat overigens de geheele instelling van de regterlijke magt op losse schroeven is teruggebragt. Daar deze onzekerheid nog een geruimen tijd kan voortduren, ziet men hierin eene inbreuk op de voor hare werking en zedelijk ontzag zoo hoogst noodige onafhankelijkheid. Drie leden wenschten dus, dat de bestaande inrigting van de gewone regterlijke magt wierd gehandhaafd, totdat het geheele zamenstel door de vaststelling van eene nieuwe wet op de regterlijke organisatie en van nieuwe wetboeken van Burgerlijke Regts- en van Strafvordering zoude zijn veranderd; dat voorts ook het hoog militair geregtshof en de geheele nieuwe militaire jurisdictie mogt blijven

tot de invoering van eene nieuwe militaire strafwetgeving. Die leden waren van oordeel, dat artt. 1. 2 en 5 van het ontwerp n°. XII geene genoegzame waarborgen opleveren, omdat eene tijdelijke gedeeltelijke verandering van de regterlijke magt daarbij niet is uitgesloten.

De klimmende behoefte aan eene behoorlijke politie, vooral ten platten lande, had den wensch doen ontstaan, dat de daarstelling van een wetboek van politie bij art. 3 van dit ontwerp ware gelast.

Een der leden wenschte art 187 der Grondwet te behouden.

Zitting van den 31sten Augustus 1848.

Tegenwoordig dezelfde heeren.

HOOFDSTUK VI.

Sommige leden hadden gewenscht, dat ware opgenomen de bepaling van de Fransche wetgeving, volgens welke de openbare godsdienstoefening tot de gebouwen en besloten plaatsen wordt beperkt in alle gemeenten, alwaar de ingezetenen tot verschillende kerkgenootschappen behooren; oordeelende men het minder gepast, dat in de Grondwet naar *reglementen* wordt verwezen (zie art. 5).

Ten aanzien van de bepaling in art. 8 hebben vier leden, zonder in eenige beschouwingen te treden, verklaard geene aanmerkingen te hebben. Drie leden gaven hun leedwezen te kennen, dat dit artikel in de Grondwet is opgenomen, omdat het onderwerp sedert een geruimen tijd een twistappel heeft opgeleverd en zeker niet eene grondwettige bepaling behoefde uit te maken; zij konden zich niet overtuigen, dat het iets oneigenaardigs had, dat voorschriften van eenen vreemden souverein hier te lande niet dan met toestemming van de Regering zouden kunnen afgekondigd worden. Twee leden verklaarden zich te verheugen dit artikel in het ontwerp te vinden; deze leden herinnerden alleen, dat hier geen sprake was van voorschriften van eenen *vreemden souverein*, maar van het opperhoofd der Kerk.

Een der leden zag de noodzakelijkheid niet in voor het wegvallen van art. 193.

HOOFDSTUK VII.

Men had gewenscht, dat art. 197 (hoofdstuk VII) onveranderd ware gebleven; eens evenwel de bijvoeging door de Regering voorgedragen zijnde, zou de weglating tot verkeerde gevolgtrekkingen kunnen aanleiding geven.

HOOFDSTUK VIII.

Het is niet onopgemerkt gebleven, dat, terwijl volgens de bestaande Grondwet alleen ongehuwden tot de dienst verpligt zijn, in het vervolg ook de gehuwden dienstpligtig zullen kunnen wezen, bij sommige leden levert dit nog al eenig bezwaar op.

HOOFDSTUK IX.

Geene aanmerkingen.

Hoofdstuk X.

Drie leden verklaarden zich tegen eene onbepaalde vrijheid van onderwijs; zij vreesden, dat veel van het goede, hetwelk, naar hun inzien, door de inrigting van het lager onderwijs hier te lande is gesticht, zou verloren gaan; dat men wel goedkoope, maar ook minder goede scholen zoude krijgen; dat de bepaling, dat overal in het Rijk van overheidswege voldoend openbaar lager onderwijs zal worden gegeven, groote uitgaven voor het Rijk of de gemeenten zal na zich slepen. Een lid merkte op, dat van 1806 tot 1842 schaars eenige klagte over de inrigting van het onderwijs uit een godsdienstig oogpunt was opgerezen; waarbij een ander lid de opmerking voegde, dat, wanneer men, in stede van de maatregelen te nemen, in het besluit van Januarij 1842 vervat, slechts de hand had gehouden aan de wet van 1806, ook ten aanzien van de *boekenlijst*, die klagten zeker niet zouden zijn opgerezen. Het laatstbedoelde lid hoopte, dat de ten aanzien van het onderwijs te maken verordeningen de strekking zouden hebben, dat zooveel mogelijk alle de ingezetenen eener gemeente, van welke godsdienstige gezindheid ook, op dezelfde scholen wierden onderwezen. Een ander lid, dat gevoelen deelende, meende, dat hoegenaamd geen onderwijs in de godsdienst op de scholen moest worden toegelaten.

Ten aanzien van het *middelbaar* onderwijs is door sommige leden opgemerkt, dat het ontwerp van wet, in plaats van de vrijheid uit te breiden, dezelve beperkt; trouwens, tot nu toe was het middelbaar onderwijs aan geene beperking hoegenaamd onderworpen, en zullen voor het vervolg ook ten aanzien van het middelbaar onderwijs bewijzen van bekwaamheid der onderwijzers kunnen worden gevorderd. Men ziet hiervan de noodzakelijkheid niet in.

Drie leden hebben geene bedenkingen over dit wets ontwerp in het midden gebragt.

De zucht tot bevordering van eensgezindheid za zulk eenen gewigtigen invloed op de stemming van eenige leden uitoefenen, dat zij, ofschoon groote bezwaren vindende in de voorgeselde wijzigingen ten aanzien van godsdienst en onderwijs, aan de ontwerpen hunne stem niet zullen weigeren.

Hoofdstuk XI.

De woorden van het 2de artikel, voorkomende in art. 3 van hoofdstuk XI, hebben, in verband met de eerste redactie van dit wets-ontwerp, den twijfel doen ontstaan, of de nieuwe kamers over de voorstellen ieder afzonderlijk of in vereenigde zitting, zullen beraadslagen; die twijfel schijnt niet opgelost te worden door artt. 7 en 8 van het ontwerp n°. II, omdat art. 8 spreekt van eene vergadering van de Staten-Generaal *in dubbelen getale*.

Hoofdstuk XII.

De strekking van art. 4 kan wel geene andere zijn, dan dat de

afschaffing van de heerlijke regten betreffende voordragt of aanstelling van personen geschiedt zonder schadeloosstelling. Drie leden zien hierin eene inbreuk op art. 162 der Grondwet; zij gronden dit beweren hierop, dat de *heerlijkheden* bij de Grondwet van 1814 en 1815 zijn erkend; dat in de reglementen, op de Grondwet van 1815 gebouwd, en die geacht werden een deel dier Grondwet uit te maken, het regt van voordragt aan de eigenaren der heerlijkheden uitdrukkelijk is toegekend; dat door die eigenaren hieruit geldelijke voordeelen konden worden genoten; dat ten gevolge hiervan veel heerlijkheden *titulo oneroso* zijn verkregen, en dus werkelijk geacht moeten worden *bijzonder eigendom* te zijn.

Door de afdeeling ten slotte beraadslaagd zijnde over het voorloopig kies-reglement, zoo zijn hiertegen een aantal bedenkingen in het midden gebragt; allereerst is opgemerkt, dat dit kies-reglement alleen voorziet in de eerste daarstelling van de Staten Generaal, blijkbaar uit artt. 3, 4, 8, 26 en 30; doch dat niet gezorgd is voor het geval, dat er na de zamenkomst van de nieuwe kamers, doch vóór dat de nieuwe kieswet zal zijn tot stand gekomen, ten gevolge van overlijden, bedanken enz., vacatures mogten ontstaan, of ook, dat een of meer leden tot een bezoldigd staats-ambt mogten worden benoemd of in de staatsdienst bevorderd, en hierdoor mogten ophouden leden der kamers te zijn. Bepaaldelijk nog wist men niet, wat er zou moeten gebeuren, indien de Koning eens voor de nieuwe kieswet in de noodzakelijkheid kwam, de kamers, of ééne van beide, te ontbinden.

Men vond er bezwaar in, dat, terwijl, volgens het ontwerp n°. III, de leden van de Eerste Kamer in het vervolg door de Provinciale Staten zouden worden gekozen, thans voor de eerste maal de keuze van die Kamer *regtstreeks* zoude geschieden, al ware dit dan ook tot de keuze van *kandidaten* beperkt.

Men kon het voorschrift van art. 24 volstrekt niet overeenbrengen met het bestaan van onder-kies-districten, omdat deze zeker weinig ten gerieve van de kiezers zouden strekken, indien de kiezers verpligt waren zich toch naar de hoofdplaats van het kies district te begeven, om bij de opneming van stemmen tegenwoordig te zijn, en, zoo noodig, tot eene herkiezing over te gaan.

Men oordeelde, dat, wanneer er geene twee vrije stemmingen wierden overgelaten, de keuzen zelden de uitdrukking der meerderheid zouden zijn.

Men vroeg zich af, wat het geval zoude wezen, indien eens dezelfde kandidaten voor de Eerste Kamer in verschillende kies-districten wierden gekozen, en hierdoor het getal kandidaten zeer aanmerkelijk beperkt wierd.

Men deed de vraag, of niet de bepaling van art. 28 eenigermate in verband moest worden gebragt met art. 4 van het ontwerp van wet no. III, ten einde niet eene ontbinding van de Eerste Kamer onvermijdelijk te maken.

Men vreesde, dat er bij de invoering van dit kies reglement groote ontevredenheid bij veel ingezetenen zoude ontstaan. Terwijl toch velen in de gedachte verkeeren, dat, ten gevolge van de grondwets-herziening, een grooter aandeel in het regt van keuzen aan de ingezetenen wordt verzekerd, zullen velen hiervan thans worden uitgesloten, die stemgeregtigd waren: zoo als alle stemgeregtigden in de steden, die de vereischten niet bezitten, om tot kiezers benoemd te worden; en voorts alle de stemgeregtigden ten platten lande, die minder betalen dan in art. 2 wordt gevorderd.

Het denkbeeld werd door sommigen in de afdeeling opgeworpen, of het niet meer doelmatig zoude zijn, de daarstelling van de wetten, in art. 5 vermeld, op te dragen aan de thans bestaande Tweede Kamer, des noods op nieuw gekozen door de Provinciale Staten. Indien toch de voorstellen kunnen geacht worden met de wenschen en verlangens van de Natie overeen te stemmen, dan bestaat er geene bedenking, om aan diezelfde Vertegenwoordiging, die geheel in den geest der Natie handelde, op te dragen, aanvankelijk uitvoering aan de aangenomene voorschriften te geven.

Men zou dan het getal leden der Staten-Generaal kunnen doen brengen op het door de gewijzigde Grondwet bepaalde getal, aan den Koning de keuze van negen leden van de Eerste Kamer kunnen overlaten; en, onmiddellijk nadat de kieswet was daargesteld, de kamers kunnen ontbinden, om de verkiezingen ingevolge de nieuwe Grondwet te doen plaats vinden.

W. L. F. C. VAN RAPPARD, *president.*

XLII.

BERAADSLAGINGEN BIJ DE EERSTE KAMER.

De Eerste Kamer der Staten-Generaal heeft, in hare zitting van Woensdag, 6 September 1848, na langdurige beraadslagingen, *aangenomen* het eerste ontwerp, strekkende tot wijziging van het eerste hoofdstuk der Grondwet, handelende *van het Rijk en zijn inwoners.* — Tegenwoordig waren 26 leden Het ontwerp werd *aangenomen* met 20 tegen 6 stemmen. TEGEN hebben gestemd, de heeren: *Hinlopen, Junius v. Hemert, v. Akerlaken, v. Nes, v. Rappard* en *Schimmelpenninck.*

Den 7 September heeft de Eerste Kamer *aangenomen* ontwerp II, strekkende tot wijziging van hoofdstuk II (*van den Koning*), met eene meerderheid van 16 tegen 10 stemmen.

Ontwerp III, ten doel hebbende de herziening van hoofdstuk III (*van de Staten-Generaal*), met 14 tegen 12 stemmen.

Omtrent dit wets ontwerp hebben, in de zitting der Eerste Kamer van 7 September, de stemmen gestaakt, alzoo er zich 13 leden voor en 13 tegen verklaarden. Een uur later is de beraadslaging hervat en alstoen heeft een der leden (de baron *van Brienen*) eene, van zijne vroegere verschillende, stem uitgebragt, waardoor die wet met 14 tegen

12 stemmen is *aangenomen. Tegen* hebben gestemd de heeren: *de Martini, van Lijnden, van Hugenpoth, van der Hoop, Brugmans, Liedel de Well, van Nes, van Hemert, Hinlopen, van Akerlaken, van Rappard en Schimmelpenninck.*

Ontwerp IV, ten oogmerk hebbende de verandering van hoofdstuk IV (*van de Provinciale Staten en de Gemeente-besturen*), met 23 tegen 3 stemmen.

Ontwerp V (hoofdstuk V, *van de Justitie*), met algemeene stemmen.

Ontwerp VI (hoofdstuk VI, *van de Godsdienst*), met 22 tegen 4 stemmen.

En in de zitting van 8 September heeft zij *aangenomen*:

Ontwerp VII, tot verandering van hoofdstuk VII (*van de Finantiën*), met algemeene stemmen.

Ontwerp VIII, tot verandering van hoofdstuk VIII (*van de Defensie*), met algemeene stemmen.

Ontwerp IX, tot verandering van hoofdstuk IX (*van den Waterstaat*), met 24 stemmen tegen 2.

Ontwerp X, tot verandering van hoofdstuk X (*van het Onderwijs en het Armbestuur*), met 23 stemmen tegen 3.

Ontwerp XI, tot verandering van hoofdstuk XI (*van Veranderingen*), met 25 stemmen tegen 1.

Ontwerp XII, tot verandering der additionnele artikelen en tevens tot vaststelling van het voorloopig kies-reglement, met 15 stemmen tegen 11.

XLIII.

REDEVOERINGEN VAN EENIGE LEDEN DER EERSTE KAMER.

De beraadslagingen in de Eerste Kamer zijn niet in het openbaar gehouden; wij onthouden ons alzoo van de mededeeling van berigten, die omtrent de beraadslagingen in de dagbladen werden vermeld, doch nemen intusschen op de redevoeringen van die leden over de ontwerpen, welke het licht hebben gezien.

I. *Advies van* mr. J. G. VAN NES *in de Eerste Kamer der Staten-Generaal, over het 1ste hoofdstuk van de Grondwets-herziening.*

«Verbetering in de Grondwet van Nederland is juist datgene, wat ik sedert vele jaren gewenscht heb — Die wensch is bij mij geboren, toen ik ruim dertig jaren geleden in de Tweede Kamer der Staten-Generaal alleen stond, om het eerst van allen te zeggen, dat de ministers niet moesten schuilen achter den persoon des Konings, dat zij zelve verantwoordelijk waren voor hun gedrag, en dat de kinderen van mijne medeleden eene nieuwe bankbreuk van den Staat konden beleven,

indien men voortging, om de staats-uitgaven ver boven de inkomsten op te drijven, en tot dat einde den schuldenlast slechts door nieuwe geld-negociatie te vermeerderen.

Dezen wensch tot verbetering der Grondwet, bijzonder ten aanzien van het kies-stelsel, heb ik hernieuwd, toen de Staten van Utrecht in datzelfde jaar 1818, door herhaalde onderhandsche bedreigingen, tegen stad en provincie, ja tegen de bijzondere familiën gedaan, gedwongen zijn geworden, om eenen bekwamen sterrekundige in mijne plaats te verkiezen. Ik had mij niet voorgesteld, om immer meer op het staatkundig tooneel te verschijnen; maar toen ik, na twaalfjarige rust, in het jaar 1830 wederom gekozen werd, meende ik, dat het niet vrijstond, om zich in tijd van gevaar aan de dienst van het Vaderland te onttrekken; het is bekend, dat ik mij toen gevoegd heb bij die medeleden, die getracht hebben zich in verband tot het gewigt van de toenmalige zorgelijke omstandigheden te gedragen, zonder zich te storen aan eene waarschuwing, welke ik te dier tijd in het half officieel dagblad, *le Journal de la Haye*, heb gelezen, eene waarschuwing, waarbij zij aan het lot van de gebroeders DE WITT werden herinnerd! Drie jaren later heeft dezelfde invloed op de Staten van Utrecht, tot mijne verwondering, schipbreuk geleden in zijne pogingen, maar in 1836 heeft die invloed gezegevierd, en ik heb vervolgens mijne woonplaats naar deze provincie verlegd. omdat ik niet verkoos op nieuw het voorwerp der raadplegingen van Utrechts toenmalige Staten te worden.

Toen de Staten van Holland mij, in 1840, vereerden met de benoeming tot lid der dubbele Kamer, heb ik de uiterste pogingen, om meerdere verbetering in de Grondwet te verkrijgen, vruchteloos aangewend, en moest mij bepalen tot de aanneming van dat gedeelte der voorstellen, waarin ik verbetering vond; maar ik heb dit gedaan onder uitdrukkelijk beklag over het gemis van publieken geest in ons Nederland.

Ook in deze Eerste Kamer heb ik telkens getracht, om twee opvolgende concept-adressen der Tweede Kamer aan Zijne Majesteit, tot herziening der Grondwet strekkende, met mijne stem te ondersteunen, en daartoe niet alleen het wenschelijke der zaak zelve aangevoerd, maar ook opgemerkt, dat het raadzaam was, om dit gewigtig werk in den tijd van diepe rust en kalmte, die toen bestond, te voleindigen, uit vrees, dat er een tijd mogt komen, waarop men gedwongen wierd, om verder te moeten gaan dan het belang van Nederland zoude vorderen.

E. M. HH.! die tijd, dien ik toen vreesde, is nu gekomen.

Mijne goede gezindheid, om tot verbetering der bestaande Grondwet mede te werken, kan derhalve bij niemand in twijfel getrokken worden, en het was met de uiterste verbaasdheid, dat ik mij, benevens de meerderheid der Eerste Kamer, bij Z. M. den Koning en in druk

bij het publiek beschuldigd vond van *een stelsel van tegenstand tegen alles, wat naar hervorming gelijkt*: deze Kamer heeft bij haar besluit van den 26 Augustus ll. deze aantijging met kracht van zich afgeworpen, en ik zelf heb, ter bekwamer plaats en tijd, mijne verontwaardiging daarover uitgedrukt, en zal derhalve thans niet daarop terugkomen, maar liever terstond tot de beschouwing der voorgestelde wetten overgaan en toonen, dat ik alsnog eene gepaste hervorming der Grondwet ben toegedaan, en alleenlijk datgene verwerp, wat de rust en de welvaart in het dierbaar Vaderland zou kunnen verstoren.

De welsprekende redevoering van eenen geëerden ambtgenoot (de heer VAN RAPPARD), over eene algemeene beschouwing der voorgestelde herzienigings-wetten, veroorlooft mij daarover de kortheid te betrachten en alleenlijk op te merken, dat bij deze herziening geene bezuiniging of vereenvoudiging van het bestuur, welke tot bezuiniging zoude leiden, wordt daargesteld, uitgezonderd alleen op de reis- en verblijfkosten der leden van de Eerste Kamer. Wel is waar, de gelegenheid daartoe wordt opengesteld voor opvolgende wetten; maar de Natie zal geene geringe teleurstelling ondervinden, wanneer zij ontwaart, dat er geen stap gedaan is tot aanvankelijke verbetering van onze finantiële aangelegenheden, waarin toch het voornaamste bezwaar, bij den tegenwoordigen toestand van zaken, gelegen is; ik had wel gewenscht, dat er meer vooruitzigt op zulke verbetering bij deze herziening geopend ware geworden door eenige stelliger bepalingen, en hiermede, overgaande tot het eerste hoofdstuk, verklaar ik mij met den inhoud daarvan te vereenigen, uitgezonderd alleen het punt der vereenigingen; — vooraf moet ik zeggen, dat de vrijheid der drukpers, welke bij art. 13 wel en teregt wordt gewaarborgd, *behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet*, mij aanleiding geeft tot den wensch naar eene betere, meer doelmatige, wetgeving op het stuk van deze verantwoordelijkheid; immers, verscheidene vonnissen, aangaande overtredingen van de drukpers gewezen, toonen blijkbaar aan, dat die verantwoordelijkheid, welke thans zoude bestaan, onvoldoende is voor het oogmerk; en het gevolg is nu, dat in sommige nieuwsbladen of dergelijke geschriften de meest schaamtelooze en oproerige taal openlijk en ongestraft wordt gevoerd, waardoor bij de minder verlichte standen der maatschappij minachting voor de instellingen van de Regering en vijandschap tegen de bestaande autoriteiten geboren en aangekweekt wordt, eene vijandschap, welke dreigt eenmaal tot oproerige bewegingen te zullen overslaan! Reeds zien wij het voorbeeld in Frankrijk in zulke hooge mate, dat de Regering zich verpligt heeft gevonden, om verscheidene dagbladen geheel te verbieden, en zoo doende de vrijheid der drukpers eigendunkelijk te onderdrukken, uit vrees voor grooter kwaad.

In verband met deze opmerking, ga ik over tot den inhoud van het 15de artikel, waarbij *het regt der ingezetenen tot vereeniging*

en vergadering erkend wordt, en de wet de uitoefening van dat regt in het belang der openbare orde zal regelen.

Gepaste of onschadelijke vereenigingen zijn hier te lande, met weinig uitzondering, steeds ongemoeid gelaten, en die weinige uitzonderingen waren misbruik der uitvoerende magt, bijzonder ten aanzien der zoogenaamde afgescheidenen in het godsdienstige. Het spreekt van zelf, dat geene vereeniging van ingezetenen in een vrij land belemmerd mag worden; maar het komt mij zeer onstaatkundig voor, om dit grondbeginsel bij de Grondwet uitdrukkelijk vooruit te zetten, en de bijgevoegde ***beperking*** van dat regt, alleenlijk ***in het belang der openbare orde***, schijnt geheel onvoldoende te zijn, ja zeer noodlottig te kunnen worden. De Grondwet zelve brengt nu de goede ingezetenen op het denkbeeld van vereenigingen met een politiek doel; de nijvere burgerstand, de kern van onze bevolking, die tot hiertoe rustig onder de bescherming der wetten geleefd heeft, die slechts één groot bezwaar, namelijk den druk der belastingen, gevoelde, ontvangt nu den wenk om zich te vereenigen tot beoordeeling van hetgeen hij niet kent, om te beslissen over 't geen hij niet weet; hij zal afgeroepen worden van nuttige bezigheden, om zijn éénigst bezwaar, den druk der belastingen, te doen opheffen, zonder het geringste denkbeeld te bezitten van de middelen, daartoe noodig, zonder de minste kennis van staathuishoudkunde, van finantiën of van de onontbeerlijke behoeften van den Staat. De jongste gebeurtenissen in Frankrijk en in andere landen moesten ons overtuigen, dat, ook hier te lande, de goede burgerij verleid zal worden, om gereede ooren te verleenen aan de demagogische taal van verachtelijke, maar gevaarlijke, volksmenners, die, door eene tomelooze drukpers ondersteund, de gemoederen zullen verhitten, en tot tegenstand, ook tegen de beste maatregelen der Regering, zullen aanvuren.

Maar nu, welk behoedmiddel zal de Regering tegen dit kwaad aanwenden? Zij zal niets kunnen doen, ***zoolang de openbare orde niet gestoord wordt;*** dat is: zoolang de rust niet op de straten en wegen of andere publieke plaatsen metderdaad gestoord wordt. In alle vereenigingen, in alle clubs, kan derhalve de wederstand tegen de Regering gepredikt en georganiseerd worden, ja zelfs de leer der communisten, tot omverwerping van al wat in de maatschappij heilig en onaangeroerd behoort te blijven bestaan, kan aan de laagste en armste klasse der maatschappij straffeloos worden ingeprent.

Wie deinst niet terug voor zulk eene toekomst? Wie kan in slaap gewiegd worden door de vrome verwachting, dat het gif, waarvan wij thans de uitwerking in andere landen zien, niet tot de goede Nederlandsche Natie zal overslaan? En zouden wij dan nu reeds vooraf bij deze Grondwet, het éénige hulpmiddel tegen de verspreiding van dat gif, hetwelk elders nog gebruikt wordt, moedwillig van ons afwerpen? Elders kunnen de raadplegingen van dergelijke clubs des noods door verstoring,

door sluiting verhinderd worden; maar hier bevestigen wij de volle vrijheid, om den ondergang der maatschappij te beramen, en de afspraak daartoe te maken; en de Regering zal lijdelijk de gevolgen moeten af wachten, totdat de uitbarsting van dien toeleg door werkelijke verstoring der openbare orde wordt aangekondigd! Dan eerst, wanneer het te laat is, zal de Regering kunnen werken! de getrouw geblevene burgerij zal verpligt zijn, om telkens de wapenen te gebruiken tot beveiliging van personen en eigendom, gelijk in Engeland tegen de woelingen der chartisten, om niet te spreken van Parijs, alwaar de Regering gedwongen is, die stad in staat van beleg te stellen en te houden, dat is te zeggen gedwongen, om alle burgerlijke regten op te schorten met den militairen arm; en evenwel is de gisting der gemoederen, door clubs en door de drukpers te weeg gebragt, aldaar zoo groot, dat een talrijk militair leger vereischt wordt, om de nog talrijker nationale garde te ondersteunen in het behoud van eene bedriegelijke rust!

Te Weenen en te Berlijn is het weinig beter gesteld, en wij Nederlanders, zullen wij nu alle de lessen der oude en der hedendaagsche geschiedenis vergeten; zullen wij de oogen sluiten voor hetgeen thans rondom ons gebeurt? Zullen wij nu door een grondwettig voorschrift de wet in de toekomst krachteloos maken, door haar te beletten, om elke aanleiding, elken toeleg tot rustverstoring, zooveel mogelijk in de geboorte te smoren? Ik althans zal mijne stem daartoe niet geven; maar ik ben bereid, om in den ganschen inhoud van dit hoofdstuk toe te stemmen, indien òf het geheele 15de artikel verdwijnt, òf ten minste de woorden: *in het belang der openbare orde* daaruit vallen, zoodat de wet vrijelijk en onbelemmerd in alle voorkomende omstandigheden zal kunnen voorzien. De overige woorden van dit concept geven genoegzame ruimte daartoe; immers, de uitdrukkingen van eene grondwet worden letterlijk verstaan en opgevolgd, en alle uitbreiding, welke men nu mondeling daaraan zoude willen geven, zal bij vervolg voor de letter moeten wijken! Waarom toch die ongelukkige woorden hier ingelascht, welke nu aan vele medeleden, zoowel als aan mij, een onoverkomelijk bezwaar in de aanneming opleveren?

Ik deel niet in de vrees van sommigen, alsof de verwerping van deze of gene der voorgestelde hoofdstukken, door de Eerste Kamer, aanleiding tot verwarring in het werk der Grondwets-herziening geven zoude; want zulke verwerping zoude alleenlijk eene nieuwe en nadere voordragt van wet, voor zulk een enkel hoofdstuk, in de Tweede Kamer noodig maken, eene voordragt, waarin de geest der meerderheid van beide kamers zeer gemakkelijk vereenigd zoude kunnen worden; aan welken geest het ministerie dan wel meer zoude kunnen toegeven, dan hetzelve tot hiertoe gedaan heeft. Weinige dagen zijn daartoe noodig; de bijeenkomst eener dubbele Kamer wierd dan ook slechts voor eenige dagen verschoven, en de bestaande misslag in de tijdsbepaling wierd tevens hersteld.

Laat ons toch, E. M. H., laat ons toch de gewigtigste belangen van het Vaderland in de toekomst niet opofferen aan ijdele vrees voor momentanele ongelegenheid, aan de voorbijgaande omstandigheden van het oogenblik; want te laat zouden wij ons daarove beklagen, indien de rust van het Vaderland bij vervolg op eene onherstelbare wijze gestoord wierd met omverwerping der maatschappelijke instellingen, ja, met den val van het regerend Huis!»

IIIde Hoofdstuk.

«E. M. HH.!

Het gewigtigste punt van dit derde hoofdstuk is de bepaling, dat alle Nederlanders, die, naar plaatselijke gesteldheid, eene som van minstens *f* 20 en hoogstens *f* 160 in de directe-belastingen betalen, tot de verkiezing von leden voor de Tweede Kamer toegelaten worden.

De keuzen, aan de Provinciale Staten bij de tegenwoordige Grondwet opgedragen, hebben onder de voorgaande Regering weinig aan de wenschen en aan de ware belangen der Natie voldaan; het is toen gebleken, dat die Staten, in derzelver betrekking van vaste kiezers-collegiën, om niet te spreken van de bijzondere belangen der leden, vooral niet bestand waren tegen den sterken invloed van hoogerhand; ik zelf heb de gevolgen daarvan meer dan eens ondervonden. Het is ongetwijfeld de Natie zelve, welke hare vertegenwoordigers behoort te verkiezen, maar het komt hier aan op eene goede toepassing! Om bekwame en vertrouwde vertegenwoordigers te vinden, wordt noodzakelijk vereischt, derzelver verdiensten ten minste eenigermate te kennen en te kunnen beoordeelen, en deze kennis, dit oordeel ontbreekt aan die mindere klassen der maatschappij, welke slechts een zeer geringen census in de directe belastingen betalen; derhalve behoort die geringe klasse de uitoefening van dat regt op te dragen aan meer verlichte personen, welke zij zelve daartoe uitkiest; dit wordt, naar mijn inzien, noodwendig gevorderd in het waar belang van onze maatschappij, en uit dat oogpunt heb ik reeds in de dubbele Kamer van het jaar 1840 in bedenking gegeven, om *éénen* trap van verkiezing daar te stellen, in dier voege, dat een ruim aantal kiezers door al de stemgeregtigden gekozen wierd, om binnen veertien dagen hunne keus tot de Staten-Generaal en Provinciaal uit te brengen; die kiezers zouden doorgaans uit de meer verlichte klassen gezocht worden, en deze alleen kunnen de vereischten tot eene goede Volks-vertegenwoordiging beoordeelen.

De mindere klassen hebben geene andere kennis dan die van elks bijzonder beroep, en geen anderen wensch, dan de begunstiging van dat beroep in het bijzonder, en de vermindering der algemeene lasten; hunne keus moet noodwendig vallen op die redenaars, die den volksgeest

weten te capteren, vooral door tegen alle volkslasten te ijveren, en elken tegenspoed aan de Regering te wijten; de beste, de bekwaamste vrienden des Vaderlands zullen gevolgelijk uit de Vertegenwoordiging geweerd worden, en eerlang zal ook het beste ministerie zich niet meer kunnen staande houden, want het regeren zal onmogelijk worden.

Daar nu door de aanneming van het Iste hoofdstuk het regt van vergadering en vereeniging zonder eenige andere beteugeling, dan die, welke bij het 15de artikel van het hoofdstuk voorkomt, wordt toegelaten, zal de invloed der clubs op den duur zooveel uitwerking op de volkskeuzen uitoefenen, dat het nu, nog meer dan te voren, noodig wordt, dat werk aan de meer verlichte klassen der maatschappij op te dragen; het wordt nu hoogst gevaarlijk, eenen anderen weg in te slaan en de gewigtigste keuzen aan eene opgeruide menigte over te laten! Het wordt nu hoogst gevaarlijk, zulk eene proef te wagen hier in Nederland, waar men nog geene directe verkiezingen kent, waar de groote meerderheid der Natie het vermogen, om zelve vertrouwde kiezers te kunnen uitkippen, als eene weldaad, als een onschatbaar goed zal ontvangen, waar de directe verkiezingen niets dan kwaad kunnen stichten! Wanneer dit laatste naderhand uit de ondervinding in het oog springt, dan zal het te laat zijn om verbetering aan te brengen; dan wordt het onmogelijk om het eenmaal verleende regt tot directe verkiezingen terug te nemen, maar het blijft integendeel altijd mogelijk, om dien éénen trap van verkiezing te doen verdwijnen, wanneer opvolgende gebeurtenissen of omstandigheden dit naderhand mogten vereischen.

De groote meerderheid der Tweede Kamer van de Staten-Generaal heeft getoond, in diezelfde begrippen te staan, welke hier door mij verdedigd worden; en ik betreur, dat verscheiden leden daarvan zich hebben laten overhalen, om op dit hoogstgewigtig punt toe te geven; dat zij vertrouwd hebben eenig tegenwigt tegen overdrijving te zullen vinden bij eene zwakke krachtelooze Eerste Kamer, hoe dan ook gekozen, eene Eerste Kamer, waartoe de toegang, noch door kunde en ervaring, noch door diensten, aan den Staat bewezen, maar alleen door het bezit van veel geldelijk vermogen, zal geopend worden, eene Kamer, zonder bezit van eenig regt om wetten voor te dragen, ja zelfs niet om het geringste amendement in het voorgestelde te mogen aanbrengen, maar alleenlijk bevoegd, om daarin al of niet toe te stemmen, mits evenwel dat zij altijd toestemt, op poene van dadelijk ontbonden te worden; het is ijdel, het is hersenschimmig, om van zulk eene Kamer het allerminste nut te verwachten, en het kon waarlijk weinig kwaad, om zulk eene misgeboorte geheel uit onze Staatsregeling te doen verdwijnen! Liever dan zulk eene nietige Eerste Kamer als een bolwerk voor den Troon te doen voorkomen.

E. M. HH.! onze pligt is, om schadelijke, om noodlottige instellingen te weren, en om te behouden, niet afgesletene verouderde

regels van voorgaande willekeur, maar de gezonde begrippen van volks-vrijheid, van orde en van goede staatkunde, waardoor alleen de rust, het geluk en de voorspoed in ons dierbaar Vaderland behouden kunnen blijven.»

VIde Hoofdstuk.

«In alle constitutionnele regeringen behoort het bestuur geheel vrij en onbelemmerd te zijn in de behandeling der staatkundige aangelegenheden; geen invloed van de Kerk op den Staat behoort geduld te worden, en dan vooral niet, wanneer het opperhoofd van eene magtige kerk, in half Europa heerschende, tevens het wereldlijk gezag in eene ver-afgelegene landstreek uitoefent.

In ons Vaderland, waar een derde deel der bevolking aan die kerk toegedaan is, kan elke staatkundige strekking van eenig kerkelijk voorschrift nadeelige gevolgen hebben op de gemoederen van eene godsdienstige natie, gelijk de onze; ziedaar de gewigtige reden, waarom bij ons tot hiertoe de verordening bestond, dat de afkondiging van kerkelijke voorschriften vooraf aan de toestemming, aan het placet der hooge Regering onderworpen moest worden; die verordening is nog zelfs in ons wetboek opgenomen, en ik zie geene reden, waarom dezelve in te trekken.

De verantwoordelijkheid volgens de wet, waarvan hier bij het 8ste artikel gesproken wordt, komt stellig te laat, wanneer de indruk op de gemoederen gemaakt is, wanneer reeds een zedelijke of godsdienstige dwang mogt daargesteld zijn; ik stel hier tot voorbeeld *ons geschil met Duitschland over Limburg*. Indien nu het opperhoofd der Katholijke kerk door zijne wereldlijke onderdanen gedwongen wierd om eenig kerkelijk voorschrift aan die van Limburg, strijdig met onze vaderlandsche belangen, uit te vaardigen, dan zouden de meest bedenkelijke gevolgen daaruit kunnen voortvloeijen; ik voor mij meen de vrijheid en onafhankelijkheid van mijne R. Katholijke landgenooten in het staatkundige te handhaven en te bevorderen, wanneer ik verlang, elken buitenlandschen invloed op hunne staatkundige denkwijs af te snijden. Ik weet wel, E. M. HH., dat mijn bijzonder gevoelen weinig ingang zal vinden, maar het schijnt mij pligt te zijn om hetzelve niet te verbergen. Wel is waar, dat de vrije drukpers het staatkundig doel van het placet zoude verijdelen, maar dit regt van eene onafhankelijke Regering behoort evenwel niet door de Grondwet zelve verzaakt te worden»

XIIde Hoofdstuk.

«E. M. HH.! Over den inhoud van art. 3 van dit XIIde hoofdstuk, alsmede tegen het voorloopig kies-reglement, en de verwikkelingen, welke daaruit onvermijdelijk moeten ontstaan, zijn de meest gewigtige bedenkingen en tegenwerpingen, zoowel in onze afdeelingen, als ook nu

door verscheidene sprekers in deze Vergadering gemaakt. Ik zal deze Kamer nu, bij het einde van ons werk, niet met de herhaling daarvan lastig vallen; het komt mij voor, dat het kies-reglement in allen gevalle omgewerkt behoort te worden, om aan de behoefte der bestaande omstandigheden te kunnen voldoen; de ministers zelve hebben het gebrekkige daarvan erkend; die gebreken zijn bij naauwkeurige beschouwing al meer en meer aan het licht gekomen: het is gebleken, dat daaruit groote ongelijkheid en ongelegenheid moet ontstaan; en ik zoude derhalve mijne stem niet aan dit hoofdstuk kunnen geven, al was het ook, dat daarbij niet eene bepaling voorkwam, welke noch met het regt, noch met de billijkheid, noch met eene goede staatkunde overeen gebragt kan worden.

Bij de eerste alinéa van het 4de artikel worden *de heerlijke regten, betreffende de voordragt of aanstelling van personen tot openbare betrekkingen, afgeschaft*, zonder van eenige schadeloosstelling te gewagen.

Terwijl de tweede alinéa *de opheffing der overige heerlijke regten, en de schadevergoeding der eigenaren aan de wet* opdraagt.

In die beide alinéa's wordt tastbaar onregt, onze nieuwe verbeterde Grondwet ten eenemale onwaardig, gevonden.

Wat de eerste alinéa betreft, de afschaffing zelve moge onvermijdelijk zijn, maar het gebrek aan schadeloosstelling maakt dezelve onregtvaardig, en regtstreeks strijdig met den inhoud van het 4de artikel van het vijfde wets-ontwerp, door ons op gister eenparig aangenomen, luidende aldus: *niemand kan van zijn eigendom worden ontzet, dan ten algemeenen nutte en tegen voorafgaande schadeloosstelling;* de vraag is derhalve alleenlijk, of hier eigendom, wettig eigendom bestaat? Het regt tot aanstelling van personen tot openbare betrekkingen binnen de heerlijkheden heeft in het Nederlandsch Gemeenebest steeds onbetwist bestaan tot aan de omwentelings-jaren, welke met 1795 begonnen zijn. Tot op dat tijdstip toe is dat regt bij elke gelegenheid uitgeoefend; het bezit daarvan was bestaanbaar met het staatsregt, het was een eigendommelijk goed, hetwelk, even als alle andere eigendommen, zich in commercie bevond, en zoowel door koop als door erfenis van de ééne hand in de andere overging. De oorsprong dier regten moge zich op sommige plaatsen in de oudheid verliezen, maar op andere plaatsen zijn de oorspronkelijke wettige titels niet ver te zoeken, waar de souverein zelf die regten heeft gecreëerd en voor geld heeft verkocht.

Om slechts een voorbeeld te noemen: de Souvereine Staten van Holland en West-Vriesland hebben in het jaar 1729 verscheiden heerlijkheden in het land van Vianen en Ameide, met het regt tot aanstelling van ambtenaren in elke heerlijkheid, publiek doen verkoopen, met uitdrukkelijke garantie tegen elke aanspraak van anderen, en tegen alle evictie, in den gewonen stijl, bij de particuliere verkoopingen gebruikelijk, en zeer aanzienlijke koopsommen zijn daarvoor door de koopers in de schatkist

gestort, terwijl de Staat sedert dien tijd ook 's lands regten bij verkoop en bij erfenis telkens genoten heeft.

In de omwentelings-jaren van 1795, en volgende, is wel metderdaad inbreuk op die regten gemaakt, maar dat onregt was zoo blijkbaar, dat, na den eersten schok, de begeving van of de voordragt tot die bedieningen in den regel aan de ambachtsheeren van lieverlede verbleven is.

Na de Fransche overheersching heeft de Souvereine Vorst, uit kracht van de souvereine magt, toen geheel onbepaald in zijne handen berustende, bij besluit die regten geëerbiedigd en bevestigd; de Grondwetten van 1814 en 1815 hebben dezelve erkend, en bij de reglementen, op de Grondwet van 1815 gebouwd, welke geacht worden een deel dier Grondwet uit te maken, is het regt van voordragt uitdrukkelijk aan de eigenaren der ambachts-heerlijkheden toegekend, en de ambachtsheeren zijn nu, sedert de bevrijding van Nederland, en dus sedert een derde deel van eene eeuw, in het ongestoord bezit van die voordragt gebleven.

Hier bestaat derhalve eigendoms-regt, op wettigen titel gegrond, door bezit bevestigd, en terstond na de afwerping van het Fransche juk wettig hersteld en door de hooge overheid in dagelijksche toepassing gebragt, gedurende eene reeks van meer dan 33 jaren, tot op den huidigen dag!

E. M. HH.! zulk een regt kan niet zonder schadeloosstelling ontnomen worden bij dezelfde Grondwet, welke als een onwrikbaar beginsel vooruitzet: *dat niemand zonder voorafgaande schadeloosstelling van zijn eigendom ontzet kan worden, al is het ook ten algemeene nutte*; dat algemeen nut vordert nu den afstand van bezittingen, bij vroegere wetten steeds erkend en gewaarborgd, omdat het staatsregt eene verandering heeft ondergaan, omdat het meer doelmatig geacht wordt, die ondergeschikte bedieningen op eene andere wijze te doen vervullen; welaan! dan behoort ook het stellig voorschrift van deze zelfde Grondwet, ten aanzien der schadevergoeding, hier toepassing te vinden, opdat niet onze Grondwet eene doode letter zij, een staatsstuk zonder waarde, opdat die Grondwet niet hare eigene grondbeginselen zelve moge verkrachten, en, even als alle andere wetten, die op onregt en willekeur gebouwd worden, de zaden van hare eigene ontbinding medebrenge.

De tweede alinéa van het aangehaalde 4de artikel is evenmin met het voorschrift op de onteigening ten algemeenen nutte overeen te brengen, want de schadeloosstelling daarvoor behoort blijkbaar door den regter begroot en vastgesteld te worden; maar hier zoude de wet niet alleen de opheffing der overige heerlijke regten, maar *ook de schadeloosstelling* regelen! Edel Mogende Heeren! alle schadeloosstelling heeft plaats voor *verloren eigendom*, en het 5de artikel van het 5de hoofdstuk dezer Grondwet bepaalt uitdrukkelijk, *dat alle twistgedingen over eigendom of daaruit voortspruitende regten*

bij uitsluiting behooren tot de kennis van de regterlijke magt. Maar hier zoude eene willekeurige wet zich het gebied der regterlijke magt aanmatigen, door met de ééne hand eigendom te ontnemen, en met de andere hand zelve dat sommetje te bepalen, hetwelk men daarvoor wel zoude gelieven af te zonderen.

E. M. HH.! dit vierde artikel zoude ons geheele werk ontsieren; dit artikel verdient geene plaats in de Grondwet van Nederland! Indien sommige wettige bezittingen ten behoeve van het algemeen belang opgeofferd moeten worden, dan behoort de algemeene regel te gelden, die ook in deze Grondwet uitdrukkelijk bepaald is, *dat de regterlijke magt, en die alleen, de schadevergoeding daarvoor bepale.*

Wanneer het zulke stellige beginselen van regtvaardigheid geldt, dan schijnt het wel onmogelijk te zijn, om zich te kunnen vereenigen met het gevoelen van eenen geëerden nieuwen ambtgenoot, die meent *alles te moeten aannemen, uit vrees voor beroering;* immers, dit zoude te veel bewijzen, dan behoefden wij deze concepten niet eens in te zien, veel minder nog te beoordeelen, en dezelfde redenering zoude eveneens doorgaan, al was deze herziening ook nog zoo gebrekkig, al was zij ook geheel ontbloot van de verdiensten, welke zij thans bezit, en welke ik gaarne daarin erken.

Voor oproerige bewegingen vrees ik weinig, wanneer het pligts-betrachting geldt; ik vertrouw des noods op den bijstand van alle goede ingezetenen, tot ondersteuning der gevestigde autoriteiten; ik kan niet deelen in de meening van dienzelfden ambtgenoot: *dat weldenkende mannen zich zouden verheugen over eenige beroering hier te lande, door de afkeuring van eenig hoofdstuk van deze herziening veroorzaakt,* en ik vertrouw insgelijks op de vaderlandsliefde van het tegenwoordig ministerie, hetwelk, bij de afkeuring van eenig hoofdstuk, ongetwijfeld wel eenige wijziging op enkele punten aan de Tweede Kamer zoude willen voorstellen, om daardoor eene gewenschte eenparigheid te verkrijgen, liever dan gevolg te geven aan eene bedreigde aftreding, waarvoor deze Kamer niet behoort terug te deinzen, wanneer zij haren pligt betracht.

Ons geëerd medelid abuseert zich in de meening, *dat wij ons bij verwerping zouden verzetten tegen den wil des Konings, tegen den geest der Natie en dien van de Tweede Kamer,* want Z. M. de Koning heeft zich persoonlijk gerefereerd tot het overleg der Staten-Generaal, als de beste tolken van het algemeen verlangen; en het zijn nu eigenlijk de ministers, die hier spreken, die hier niet het oorspronkelijk gevoelen der Tweede Kamer, maar het werk van eene afzonderlijke commissie, met eenige wijziging, voorstellen.

De geest der Natie is niet af te nemen uit eenige dagbladen, welke zich als tolken der publieke opinie opwerpen, zonder daartoe in het allerminste bevoegd te zijn; die veelal slechts zoeken, om zich door hun geschrijf veel debiet te bezorgen, terwijl de groote meerderheid

van den verlichten kring der Natie zwijgt. Eindelijk, de geest der groote meerderheid van de Tweede Kamer week blijkbaar af van de denkbeelden der ministers, op meer dan één onderwerp, en ik meen het zwakheid te mogen noemen, dat verscheiden leden zich hebben tevreden gesteld met wijzigingen, deels onvoldoende, deels onbeduidend.

Men zegge dus niet, dat wij dien geest zouden tegenstreven, neen, wij zouden ons nagenoeg in alles hebben kunnen vereenigen met de denkbeelden, door de Tweede Kamer oorspronkelijk aan den Koning, op Hoogstdeszelfs aanvrage, medegedeeld; en dan zoude het gemeen overleg tusschen de hoogste magten in den Staat een toonbeeld van eenstemmigheid met den geest der Natie hebben opgeleverd.»

Op de verdediging van Z. Exc. den minister van Gereformeerde Eeredienst, heeft hetzelfde lid geantwoord, dat, wel is waar, het regt tot aanstelling of voordragt van ambtenaren een *politiek regt* genoemd kan worden, maar dat hetzelve evenwel altijd behoord heeft onder de *bijsondere eigendommen*, als bestaanbaar met de staatkundige instellingen van den tijd, en dat de regtvaardigheid medebrengt, om, bij veranderde staatkunde, ten behoeve van het algemeen, behoorlijke schadeloosstelling voor het verlies van eigendom te verleenen.

Op de aanmerking van Z. Exc., dat bij de eerste alinéa van het 4de artikel de schadevergoeding *niet uitdrukkelijk uitgesloten wordt*, gelijk dit bij het vroeger ontwerp der commissie geschied was, antwoordde de spreker, dat dit vroeger ontwerp, als het werk van eenen kamergeleerde, geheel onbekend met de aangelegenheden der maatschappij, niet de allerminste attentie verdiende; dat deze geschiedenis van de geboorte der tegenwoordige herzienings-wet niets afdoen zoude tot de uitlegging daarvan, vermits men, bij de toepassing der Grondwet, steeds op de eigen woorden daarvan zoude letten, en daaruit afleiden, dat alleenlijk de overige heerlijke regten, bij de tweede alinéa van art. 4 vermeld, voor schadeloosstelling vatbaar waren, maar geenszins de regten, bij de eerste alinéa genoemd, waarbij geheel van alle schadeloosstelling gezwegen werd, — met het kennelijk oogmerk, om eene tastbare onregtvaardigheid in de berooving van eigendom te bemantelen.

II. *Redevoeringen van jhr. mr.* W. L. F. C. VAN RAPPARD, *in de Eerste Kamer der Staten-Generaal, op den* 5 *en* 8 *September* 1848.

«Zoo is dan het belangrijk tijdstip daar, waarop ook wij worden geroepen eene stem over eene gewijzigde Grondwet uit te brengen.

Ik heb dit met ongeduld verbeid, omdat het aan mij de gelegenheid zou verschaffen, aan U Edel Mogenden, op welker achting ik zulk eenen hoogen prijs stel, mijne denkwijze en gedragingen ten aanzien van eene

grondwets-herziening bloot te leggen. De veelvuldige blijken van welwillendheid, die ik van U Edel Mogenden steeds mogt ontvangen, waarborgen mij, dat U Edel Mogenden mij uwe toegevende aandacht niet zullen ontzeggen, ook dan, wanneer ik allereerst van mij zelven zal spreken.

Ik heb vroeger steeds en tot nu één jaar geleden behoord tot hen, die sedert den jare 1840 iedere grondwets herziening hebben bestreden; ik was van gevoelen, dat ook zonder verandering van onze staats instellingen, het geluk en welzijn van Nederlands ingezetenen kon worden bevorderd; dat eene grondwets-herziening ligtelijk aanleiding zou geven tot hevige twisten over staatkundige beginselen en tot eenen onzaligen strijd over godsdienst en onderwijs: dat rust en vrede in het lieve Vaderland op het spel zouden worden gezet; dat, wanneer ook sommige wijzigingen eenig nut zouden kunnen aanbrengen, oneindig meer nadeel zoude voortvloeijen uit het middel, om hiertoe te geraken; en dat, wanneer te dezen aanzien zelfs eene voldoende overeenstemming mogt kunnen worden verkregen, dan nog de Natie eene bittere teleurstelling zou ondervinden, omdat zij zich hieruit eene belangrijke vermeerdering van welvaart en aanzienlijke vermindering van lasten voorspelt, die ieder ter zake kundige weet, dat door eene grondwets-herziening niet kunnen worden verkregen, gelijk dit bereids door de negen leden der Kamer, die in 1845 een voorstel tot verandering der Grondwet deden, is erkend.

Het was in den zomer van 1847, toen ik te dezen aanzien van gevoelen veranderde; en dat ik, ofschoon ook die nadeelen nog van volle kracht beschouwende, eene grondwets-herziening als noodzakelijk begon aan te merken; de eerste aanleiding hiertoe gaven mij de beraadslagingen in de andere Kamer over de begrootings-wetten van 1848 en 1849: deze werden hevig aangevallen; zij werden, ja, met eene geringe meerderheid aangenomen, doch ter naauwernood door een lid verdedigd: ik ducht geenen openlijken tegenstander, maar een tegenstander, die zijne wapenen bedekt houdt, verontrust mij; — zoo vervulde het mij met bekommering, dat, ofschoon de wensch naar grondwets-herziening bij velen diep was ingeworteld, dat woord bij de zoo even genoemde beraadslagingen niet eens werd genoemd.

De wetten ter uitvoering van art. 6 betrekkelijk stem- en kiesregt werden voorgedragen, doch niet aangenomen: dat bevestigde mij in de overtuiging, dat stem- en kiesregt bij eene onveranderde Grondwet wel nimmer zou kunnen worden geregeld, niet omdat de bestaande Grondwet een onoverkomelijken hinderpaal ten deze zoude opleveren, maar omdat de meerderheid van de Tweede Kamer die onderwerpen niet verkoos te regelen, en dit als middel scheen te gebruiken, om de Regering de noodzakelijkheid tot verandering der Grondwet te doen erkennen.

De duurte van de levensmiddelen gaf, hier en elders, voedsel aan de door de dagbladen opgewekte ontevredenheid, en de klagten over

den druk der belastingen vermeerderden ook hierdoor, zonder dat de Regering bij magte was, hieraan te gemoet te komen.

Dan, er vertoonde zich meer en meer eene kwaal, waaraan ik vooral de zich alom geopenbaard hebbende omwentelings-zucht toeschrijf; eene kwaal, die zeker heviger woedt in andere rijken van Europa, doch waarvan ons Vaderland ook niet verschoond bleef; eene kwaal, veroorzaakt door overbevolking, gevoed door de uitkomsten van de vindingrijkheid van 's menschen geest; ik bedoel het toenemend pauperisme, hetwelk wel kan worden gelenigd, doch niet uitgeroeid.

Intusschen had zich bij velen hier te lande het dwaalbegrip gevestigd. dat de druk der belastingen, het toenemend pauperisme, in één woord, al de onheilen, die onzen Staat kunnen treffen, zouden zijn toe te schrijven aan gebreken in onze staats-instellingen; het regeren volgens de bestaande Grondwet was onmogelijk geworden, ten ware men bij de goede ingezetenen de overtuiging kon vestigen, dat de herziening der Grondwet geen onfeilbaar middel tegen alle onheilen zou opleveren; dat laatste was niet meer te verkrijgen, nadat eene losbandige drukpers de openbare meening had verdorven, en zelfs allen eerbied voor de gestelde magten had ondermijnd; in deze omstandigheden kwam mij eene grondwets-herziening onvermijdelijk voor, en juichte ik het dan ook toe, dat de Koning nu het voornemen daartoe bij de Troonrede in October 1847 kwam aankondigen.

Hoever moest zich deze grondwets-herziening uitstrekken? Deze vraag kwam al dadelijk bij mij op; aller wenschen te bevredigen, kwam mij onmogelijk voor; aan doldriftige vorderingen van zoogenoemde ultra-liberalen toe te geven, hoogst onraadzaam; onze staats-inrigting geheel te veranderen en eene getemperde monarchie te vervangen door eenen republikeinschen regeringsvorm, al ware daarin ook de naam eens Konings opgenomen, noodlottig voor het Vaderland. Ik meende, dat men moest trachten aan gematigde wenschen te voldoen; bij het bezadigd gedeelte der Natie de overtuiging te vestigen, dat de bevordering van het welbegrepen belang des Vaderlands het ééniг doelwit der Regering was; dat men moest verduidelijken, waar de Grondwet voor tweeledige uitlegging vatbaar is; strijd wegnemen, waar die geacht kan worden te bestaan; verbeteren, waar bepalingen der Grondwet aan eenen geregelden gang van het bestuur in den weg schenen te staan; dáár bijvoegen, waar leemten waren opgemerkt, of ook meer waarborgen tegen misbruik konden worden gegeven; het gemeen overleg tusschen Koning en Vertegenwoordiging meer gemakkelijk maken, door aan de Tweede Kamer de bevoegdheid toe te kennen, om wijzigingen in de voorstellen des Konings te maken.

Nadat reeds van Regeringswege de voor te dragen wets-ontwerpen waren ontworpen, behaagde het den Koning, zijne keuze op mij, als hoofd van het departement van Finantiën, te vestigen; schoorvoetende, en waarom zou ik het verzwijgen, zeer mijns ondanks, vol-

deed ik aan die roeping; ik onderzocht nu nader de toen reeds voorbereide, mij niet geheel onbekende, voorstellen tot grondwetsherziening; slechts in één opzigt kwam mij die onvolledig voor; ik wenschte langzamerhand de Natie een meer onmiddellijk aandeel in de regering te geven; ik wenschte de mogelijkheid daargesteld te zien tot invoering van regtstreeksche verkiezingen voor gewestelijke en gemeentelijke besturen, en vereenigde mij dus volgaarne met het voorstel van mijnen gelijktijdig opgetreden ambtgenoot, om onder de voor te dragen wijzigingen ook art. 127 der Grondwet te begrijpen, en de ridderschappen, steden en platteland als standen uit het kiesstelsel te doen verdwijnen. Dit voorstel vond bedenking bij eenige leden van het Kabinet, doch werd niettemin aangenomen en aan den Raad van State onderworpen, maar door dat staats-collegie eenparig en met kracht van redenen ontraden, doch niettemin volgehouden, en zoo het daarna niet in de 27 voorstellen is begrepen, is zulks alleen daaraan toe te schrijven, dat, zoo als in de memorie van toelichting tot het elfde wets-ontwerp is vermeld, bij de latere overweging van dat voorstel, de aandacht is gevallen op de raadpleging, welke in 1845 over de Grondwet in de Tweede Kamer heeft plaats gehad, waarbij zich 37 leden stellig voor het behouden van art. 127 der Grondwet hebben verklaard.

Het is thans de tijd, noch de plaats, als verdediger van de 27 voorstellen op te treden; dit is zeker, dat tijden en omstandigheden van gewigtigen invloed zijn, niet alleen op de beoordeeling van personen, maar ook van zaken; dat diezelfde voorstellen vóór het uitbreken der omwenteling in Frankrijk door mannen, wegens hunne wijsgeerige denkwijze bekend, als meer dan voldoende zijn erkend; ik wenschte er alleen dit van te zeggen, dat in die ontwerpen, zonder eenige uitzondering, alle veranderingen zijn opgenomen, voor welke zich eene meerderheid in de Tweede Kamer had verklaard, zoowel bij de herziening in 1840, als bij het onderzoek van het voorstel van de heeren THORBECKE *c. s.*; dat met de meeste naauwgezetheid is nagegaan, welke moeijelijkheden in de voorgaande zeven jaren, door of ten gevolge van de bepalingen der Grondwet, zijn opgerezen, en dat alle die moeijelijkheden bij die voorstellen zijn opgelost.

Inmiddels barstte op het onverwachts eene omwenteling in Frankrijk uit, die den val berokkende van eene monarchie, welke men immers, gedurende het leven van den grijzen vorst, op de hechtste grondslagen gevestigd waande; in het naburig België ging men ten aanzien van de verkiezingen tot de uiterste grens; schier in alle Duitsche rijken werden staatkundige beroeringen waargenomen, en te vergeefs zocht men naar eenen vorst, die aan overdrevene vorderingen het hoofd durfde bieden; de ontevredenheid, die, gelijk ik straks reeds zeide, in ons Vaderland heerschte, werd grooter; hetgeen

in andere landen gebeurde, bleef niet zonder invloed, en gaf voor het minst aan woelzieken eene door hen gewenschte gelegenheid, om onrust en spanning te veroorzaken; de tijd was voorbij, dat men de grondwets-herziening hoofdzakelijk tot materiële belangen kon beperken; de regeringsvorm in Nederland kon geene uitzondering zijn in Europa; tot behoud van rust en orde, ja, in het belang des Konings, was eene meer ruime grondwets-herziening noodzakelijk geworden; de aftreding van de ministers eene behoefte, ook dan zelfs, wanneer zij hadden kunnen besluiten, om voorstellen in den meest vrijzinnigen geest aan de Vertegenwoordiging te onderwerpen. Ik verklaar het openlijk, dat ik mij, in het belang van het Koningschap en van de rust in het Vaderland, verheugde te vernemen, dat de Koning zich op den 13 Maart bereid had verklaard, aan de gedane voorstellen meer uitbreiding te geven.

Bescheidenheid verbiedt mij te spreken over de omstandigheden, die deze verklaring zijn voorafgegaan, hebben vergezeld of zijn gevolgd, of om de redenen op te geven, waarom de 27 voorstellen, die de meesten onzer, in de bestaande omstandigheden, onvoldoende oordeelden, desniettegenstaande zijn aangeboden; dat verklaar ik volgaarne, dat gehechtheid aan den Koning bij mij steeds dezelfde is gebleven, en dat ik met een gerust geweten kan terugzien op al mijne handelingen, gedurende den korten, maar hoogstmoeijelijken tijd, dat ik in 's Konings raad heb zitting gehad; het is die zelfbewustheid, welke mij de miskenning van velen gemakkelijk doet dragen.

Ik was verpligt, bij de stelling, die ik eens bekleedde, tot deze ontwikkeling te komen, ten einde mij te vrijwaren van een beschuldigen van inconsequentie, bij de verklaring, die ik thans afleg, dat ik (voorbehoudens het door een geachten spreker voorgedragen bezwaar, ontleend uit de niet-invulling van de dagteekening in de laatste artikelen van de ontwerpen) aan de meeste voorstellen eene goedkeurende stem zal geven; ik breng hierdoor geen offer; kan het toch een offer heeten, wanneer wij, in het algemeen belang en in de gegevene omstandigheden, een toestemmend votum geven aan bepalingen, die in het afgetrokkene, en wanneer diezelfde omstandigheden niet bestonden, daarom niet zouden worden goedgekeurd? — Neen, E. M. HH.! het algemeen belang kan en moet onze toetssteen zijn, en dat belang regelt zich naar de omstandigheden, waarin het Vaderland verkeert; de invloed van die omstandigheden kan intusschen niet onbeperkt zijn, ja, ik zou het betreuren, dat de uitslag onzer beraadslagingen aanleiding gaf tot onrust, tot oproer; maar ook te dezen aanzien wensch ik de toekomst niet aan het oogenblik op te offeren; indien bij mij de overtuiging gevestigd is, dat door deze of gene bepaling de rust van het Vaderland in het vervolg op het spel wordt gezet, dat deze of gene instelling het Koningschap ondermijnt,

en den weg baant tot het Gemeenebest, in den eigenlijken zin des woords, dan zal ik niet schromen, om eene afkeurende stem te geven, overtuigd, dat vrees voor het oogenblik ons niet mag leiden, om onvermijdelijke rampen in de toekomst voor het Vaderland voor te bereiden; en dat, wanneer eens die rampen onzen geboorte-grond mogten treffen, de bewustheid, hiertoe te hebben medegewerkt, verwoestend voor onze eigene rust zoude zijn.

Het kan, dunkt mij, thans voor U E. M. niet meer twijfelachtig zijn, welken weg ik in de door mij uit te brengen stemmen denk te volgen; het algemeen belang vordert, vooral in een land als het onze, in den staat van spanning, die ook hier heerscht, alles te vermijden, hetgeen die spanning noodeloos zou kunnen vermeerderen; op dien grond, en omdat mij niets gevaarlijker voorkomt, dan godsdienst-twisten tusschen Roomsch en Onroomsch, zal ik mijne stem geven aan de ontwerpen, betrekkelijk *Godsdienst* en *Onderwijs*; ik doe het, in het vertrouwen, dat de toekomstige wetgever, vooral bij de regeling van het onderwijs, doordrongen zal zijn van het welbegrepen belang van het Vaderland. Volgaarne zal ik eene goedkeurende stem uitbrengen op de voorstellen van wet, betrekkelijk *de Provinciale Staten en Gemeente-besturen*, *de Finantiën*, *de Defensie* en den *Waterstaat;* ik vinde toch onderscheidene belemmeringen voor den wetgever, ten aanzien van die onderwerpen, weggenomen; ik oordeel eene afschaffing van de standen, eene meer onmiddellijke verkiezing van het gewestelijk bestuur, doelmatig; ik vleije mij, dat er meerdere overeenstemming zal kunnen gebragt worden tusschen de landelijke, gewestelijke en plaatselijke belastingen; ik geloof, dat de wetgeving op de militie en schutterijen belangrijke verbeteringen zullen kunnen ondergaan; ik zie er geen bezwaar in, dat een aantal reglementaire bepalingen uit het hoofdstuk, handelende over den *waterstaat*, wegvallen; en wanneer ook in de voorstellen, betrekkelijk de zoo even vermelde onderwerpen, eenige voorschriften voorkomen, die mij minder doelmatig toeschijnen, ben ik nog niet afkeerig van de door sommigen veroordeelde spreuk: *le mieux est l'ennemi du bien*, en meen ik, dat het algemeen belang vordert, aan bepalingen van ondergeschikt belang niet zooveel te hechten, om groote en wezenlijke verbeteringen tegen te werken; dit laatste bepaalt ook mijne stem over het *vijfde* hoofdstuk, *van de Justitie;* ik had wel gewenscht, dat men de bepaling van art. 162 der Grondwet onaangeroerd had gelaten; de afschaffing van alle, ja zelfs van de meeste. Provinciale Geregtshoven komt mij niet zonder bedenking voor, nadat de gewesten gedurende tien jaren in het bezit van dezelve zijn geweest en hierop hoogen prijs hebben leeren stellen. Dan, reeds in 1835 heb ik met mijne beide ambtgenooten, naast mij gezeten (VAN NES en JUNIUS VAN HEMERT), met alle mijne krachten, het thans in werking zijnde stelsel bestreden en mijne stem luide doen

hooren tegen het bestaan van één geregtshof in ieder gewest. In 1842 was ik de éénige regterlijke ambtenaar, zitting hebbende in de Tweede Kamer, die mijne stem uitbragt voor de toen voorgedragene vermindering der Provinciale Hoven; ik beschouw bezuiniging en vereenvoudiging in alle takken van bestuur, en alzoo ook in de regterlijke magt, eene dringende behoefte en wil gaarne medewerken, om de beletselen uit den weg te ruimen, die de bestaande Grondwet in deze mogt opleveren.

Ik ben niet van gevoelen, dat door de wijzigingen in het *elfde* hoofdstuk het maken van veranderingen in de Grondwet meer gemakkelijk wordt gemaakt, omdat de Kamer zich niet gaarne aan eene ontbinding zal blootstellen, maar het algemeen belang vordert eerder duurzaamheid van staats-instellingen, dan dat die telkens op nieuw ter sprake worden gebragt; ik kan dan ook de voorgestelde wijzigingen in de hoofdstukken 4 tot en met 11 aannemen, wat intusschen het geval niet is met de *drie eerste* hoofdstukken. De *hoofdbezwaren*, die bij mij tegen deze bestaan, wensch ik thans *kortelijk* te ontwikkelen; ik zeg: *hoofdbezwaren*, omdat ik zou meenen eene taak te vervullen, die voor ons niet is weggelegd, indien ik te veel in bijzonderheden trad; ik zeg: *kortelijk*, omdat in de processen-verbaal onzer afdeelingen reeds veel voorkomt, hetgeen ik, juist om die reden, niet noodig acht te herhalen, en omdat ik schroom uwe aandacht te lang bezig te houden.

Eene grondwettige erkentenis van het regt van *vereeniging* en *vergadering*, hoe ook ingekleed, is naar mijn gevoelen heilloos; hierin toe te stemmen, kan ik niet.

Bedenkt het wel, E. M. HH., dat de woorden, thans in art. 15 van ontwerp I voorkomende, nagenoeg dezelfde zijn, als die in het ontwerp van de commissie: benoemd bij besluit van den 17 Maart 1848.

Toen heette het: *het regt der ingezetenen om, zich te vereenigen, wordt erkend en door de wet aan geene bepalingen, dan tot verzekering der openbare orde, onderworpen*; thans: *het regt der ingezetenen tot vereeniging en vergadering wordt erkend; de wet regelt en beperkt de uitoefening van dat regt, in het belang der openbare orde*; *regeling* van een regt, sluit van zelf in zich *beperking* in de uitoefening.

Herleest nu met mij de aanprijzende woorden in het verslag van de commissie; *het regt van vereeniging, waarvan vergadering een uitvloeisel is, heeft in de hedendaagsche gebeurtenissen en maatschappij, gelijk in de wetgeving, een zoo groot gewigt gekregen; gezelligheid is een zoo wezenlijk en vruchtbaar middel van* MENSCHELIJKE KRACHTSOEFENING, *dat de commissie oordeelde, het onder de bescherming van de Grondwet te moeten stellen;* bedenkt, dat die woorden op den 11 April 1848 ter neder werden geschreven, toen nog zooveel troonen wankelden, toen nog burgerbloed werd vergoten; — ja, *regt van vereeniging heeft in de hedendaagsche gebeurtenissen een groot gewigt* gekre-

gen, ja, dat regt *is een vruchtbaar* middel van *menschelijke krachts-oefening;* het waren de clubsen, die Frankrijks troon deden instorten, die Frankrijks hoofdstad aan moord en plundering prijs gaven; die de stille ingezetenen van Weenen en Berlijn deden sidderen; die één oogenblik zelfs de rust van Brittannië hebben bedreigd, die de moordtooneelen van Junij in Parijs hebben voorbereid, welke die wereldstad welligt eenmaal eene prooi der vlammen zullen doen zijn. — God behoede ons Vaderland voor dien *gewigtigen invloed*, voor die *menschelijke krachts-oefening!*

Ja, maar, zegt de Regering, men heeft veel in dit artikel gezocht, hetgeen er niet in te vinden is; het bevestigt slechts een regt, dat reeds bestaat; de wetgever kan de noodige maatregelen nemen, om misbruiken te voorkomen; de bevoegdheid des wetgevers is zoo uitgebreid mogelijk, want schier alles kan worden geacht in het belang der openbare orde te zijn.

Indien niets meer gegeven wordt, dan hetgeen sedert bijna 35 jaren, ook zonder grondwettige bepaling, wordt genoten, dan mag ik vragen: heeft de ondervinding niet genoegzaam aangetoond, dat er voor deze bijvoeging geene noodzakelijkheid bestaat en verbiedt in dat geval art. 227 van de Grondwet niet, aan dat ontwerp eene goedkeurende stem te geven? Wij gaan toch indedaad geen tijdperk te gemoet, waarin voor eene al te groote beperking van de vrijheid der ingezetenen door de wet is te vreezen!

Is de bevoegdheid, om het regt van vereeniging en vergadering te regelen en te bepalen, bijna geheel onbeperkt, waarom dan zooveel gehecht aan de woorden: *in het belang der openbare orde*, waardoor gij al dadelijk hevige discussiën zult uitlokken over hetgeen, al of niet, moet geacht worden in het belang der openbare orde te zijn? Heeft de ondervinding het niet geleerd, dat dáár, waar het de regten en vrijheden der ingezetenen geldt, men in de uitlegging der Grondwet met eene schroomvallige naauwgezetheid is te werk gegaan, die ik niet misprijze, maar die den grondwetgever juist voorzigtig moet doen zijn in de omschrijving van die regten? Indien gij aan de woorden van art. 15 de beteekenis hecht, die daaraan in de memorie van beantwoording wordt gegeven, waarom dan die beteekenis niet duidelijker uitgedrukt? want ook hier is de ondervinding voor ons eene leermeesteresse; bij de uitlegging der Grondwet wordt op de geschiedenis van dezelve geen acht geslagen; men neemt niet in aanmerking de beteekenis, die, bij de daarstelling van de Grondwet van 1815, aan de woorden werd gehecht, maar uitsluitend den zin, dien men naar eigene inzigten aan de Grondwet kan geven, voor zooverre die maar eenigermate met de woorden zijn overeen te brengen.

Ik bidde u, E. M. HH., verplaatst u in den strijd uwer jeugd, toen naburige rijken, en ook ons lieve Vaderland, door groote staatkundige rampen werden geteisterd; roept de oorzaken dier rampen in uw ge-

brengen terug; en dan vraag ik U E. M.: durft gij, zonder schroom, de staatkundige clubsen onder de bescherming van de Grondwet brengen? — De meesten uwer hebben het tijdperk der grijsheid bereikt; ten tweeden male ziet gij (Gode zij dank, nog niet in ons Vaderland, maar in naburige rijken) de wrange vruchten van staatkundige vereenigingen, durft gij, op het einde van uw leven, uwen dierbaren geboorte-grond aan die gevaren blootstellen?

Ik heb dien moed *niet.*

Indien de overtuiging, dát door de erkentenis van het regt van vereeniging de rust van het Vaderland op het spel wordt gezet, mij dwingt eene afkeurende stem aan het eerste wets-ontwerp te geven; niet minder vinde ik mij gedrongen, de voorgedragene zamenstelling onzer Vertegenwoordiging te bestrijden, omdat, naar mijn gevoelen, hierdoor het Koningschap wordt ondermijnd en de weg gebaand tot een Gemeenebest, in den eigenlijken zin van het woord.

Ik heb het reeds te kennen gegeven: na de staatkundige gebeurtenissen, die, in den loop van dit jaar, bijna geheel Europa in beweging hebben gebragt; nadat in alle landen aan de ingezetenen een meer onmiddellijk aandeel in de vertegenwoordiging is gegeven, kan de regeringsvorm in Nederland geene uitzondering zijn; er bestaat noodzakelijkheid, om, ook hier te lande, de regten van de ingezetenen uit te breiden, en over te gaan tot meer regtstreeksche verkiezingen; hiervan is, naar mijn gevoelen, het onafscheidelijk gevolg, dat aan den Koning het regt worde toegekend, om de Volks-vertegenwoordiging te ontbinden, niet omdat ik hierin eene uitbreiding zie van de regten van de Kroon; neen, ik beschouwe het als een stap op den weg der volks-regering, omdat dat regt van ontbinding onmisbaar is tot voorkoming van botsingen tusschen den Vorst en de Volks-vertegenwoordiging.

Indien ik alzoo in de ontwerpen vond voorgedragen meer onmiddellijke, ja, in de gegevene omstandigheden, zelfs regtstreeksche verkiezingen van leden van de Tweede Kamer, met het regt aan den Koning, om die te ontbinden, ik zou mijne goedkeurende stem aan de ontwerpen niet onthouden, wanneer ik slechts in eene niet-ontbindbare Kamer, welker leden door den Koning voor hun leven waren benoemd, eenen waarborg vond voor de Kroon tegen de aanmatigende eischen eener Volks-vertegenwoordiging, die zich buitendien spoedig van het hoogst gezag zal meester maken; dan, welke instelling wordt nu hier voorgedragen? Eene Eerste Kamer, waarvan de meest aanzienlijke, invloedrijke mannen worden uitgesloten; welker leden buiten de Kroon trapsgewijze door de ingezetenen worden gekozen, die de, uit eene levenslange benoeming voortvloeijende, onafhankelijkheid missen; eene Eerste Kamer, waarvan de werkkring boven mate is beperkt, en die, in stede van een bolwerk voor de Kroon op te leveren, alleen

schijnt te worden daargesteld, om tot hevige botsingen in het staatsbestuur aanleiding te geven.

De Nederlander hecht aan het geld, doch het is, Gode zij dank! nog zoover niet gekomen, dat alleen hij achting inboezemt, die zich op zijne uitgestrekte landgoederen kan beroemen; is rijkdom een geschenk van het Opperwezen, ook onze geboorte zijn wij aan Hem verschuldigd; met eerbied worden nog schier alom zij begroet, die op verdienstelijke voorvaderen mogen bogen, en zich hunner waardig gedragen; dan er is meer: boven rijkdom en geboorte, worden zij hoog geschat, die hun leven aan hun Vaderland toewijdden, en aan hetzelve gewigtige diensten bewezen.

Welken indruk zal het maken, op welke hoogte zal eene Kamer in de openbare meening staan, van welke hooggeplaatste, verdienstelijke mannen worden uitgesloten, indien zij zich niet onder de hoogst aangeslagenen mogen rangschikken? Ik mag de namen van levenden in hunne tegenwoordigheid niet noemen; dan, stelt het u voor, dat de intrede in eene Eerste Kamer ware ontzegd aan den gewezen raadpensionaris SCHIMMELPENNINCK, aan GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP, aan LEOPOLD VAN LIMBURG STIRUM, aan VAN SPAEN, LA LECQ, ROËLL, VAN LIJNDEN VAN HEMMEN, VAN GENNIP, DE MEY VAN STREEFKERK en zooveel anderen, die voor het meerendeel niet tot de hoogst-aangeslagenen in de provinciën hunner inwoning behoorden.

En dan nog, in het stelsel der Regering zelf, neemt men, behalve personele belasting en patenten, vooral grondbelasting als maatstaf van rijkdom, en vergeet, dat er zoo veel renthefters van den Staat zijn, die èn door hun vermogen èn door hun meer onmiddellijk belang in de handhaving van 's lands crediet, juist in eene Eerste Kamer zitting behooren te hebben; bij den strijd tusschen landeigenaar en renthefter van den Staat, wordt alzoo de laatste aan den eerste opgeofferd.

De keuze van de leden van de Eerste Kamer wordt opgedragen aan de Provinciale Staten, op hetzelfde oogenblik, dat men eene door deze Staten gekozene Tweede Kamer eene fictive Vertegenwoordiging durft noemen, dat diezelfde Tweede Kamer, juist wegens haren oorsprong, is gehoond en verguisd!

In de Grondwet neemt men op nieuw en teregt op de levenslange benoeming der regterlijke ambtenaren, als den besten waarborg voor onafhankelijkheid, waardoor die regterlijke ambtenaren verheven worden boven iedere verdenking van vorsten- of volksgunst te bejagen, en op hetzelfde oogenblik ontneemt men dien waarborg aan de Eerste Kamer!

Men dwingt diezelfde Eerste Kamer in het openbaar te beraadslagen, doch slaat haren werkkring in knellende banden; neen, geen voorstel in het belang des Vaderlands, hoe nuttig ook, mag door haar gedaan, geene enkele verbetering, hoe noodzakelijk ook, in

de voorstellen gemaakt worden ; zij is op nieuw veroordeeld tot onvoorwaardelijke goed- of afkeuring ; haar worden de middelen benomen, om zich op de eene of andere wijze verdienstelijk jegens het Vaderland te maken ; en merkt het op, E. M. HH., hier te lande zal worden ingevoerd, hetgeen in geen constitutionneel land bestaat, hetgeen eene ongerijmdheid is, eene ontbindbare Kamer, die geen regt heeft, voorstellen van wet te doen of wijzigingen te maken, eene ontbindbare Kamer, niet regtstreeks gekozen, en welker kiezers niettemin niet zijn ontbindbaar.

Waarlijk, E. M. HH., veel doorzigt is er niet noodig, om de grootste botsingen hieruit te voorspellen ; eene Tweede Kamer, onmiddellijk door het Volk gekozen, zal ontwijfelbaar, vooral in den beginne, meer democratische beginselen zijn toegedaan, die door eene Eerste Kamer, door de Provinciale Staten gekozen, niet worden gedeeld : hierdoor zal strijd ontstaan, niet tusschen de Vertegenwoordiging en het ministerie, maar tusschen eene tweeslachtige Vertegenwoordiging; de ontbinding van eene der kamers zal noodzakelijk worden ; doch die ontbinding kan geen ander gevolg hebben, dan om de bestaande klove tusschen de beide kamers grooter te maken ; en tusschen die beide kamers plaatst gij den Troon, onmagtig om zelf aan de wenschen des volks toe te geven !

Ik zie den Troon reeds in die klove verzinken !

Nogmaals herhaal ik het, E. M. HH., de verwerping van de voorgedragene wets-ontwerpen, ten aanzien van de Vertegenwoordiging, moge aanleiding geven tot oogenblikkelijke onrust : het zal mij leed doen, doch dit kan mij niet bewegen, om het Vaderland prijs te geven aan eene voortdurende onrust, — den weg te banen tot Gemeenebest! »

Redevoering van den 8 September.

« Zoo zijn wij dan bijna aan het einde van onze taak gekomen; ik verheug mij hierover, omdat wij ons in onze beraadslagingen niet zoo konden bewegen, als wenschelijk ware geweest; de woorden *kabinets-quaestie*, *aftreding van het ministerie*, *onrust*, *spanning*, *opoffering*, deden velen uwer een toestemmend votum geven aan ontwerpen, die op zich zelve uwe goedkeuring niet konden wegdragen; diezelfde woorden deden schier op hetzelfde oogenblik, over hetzelfde onderwerp, het *tegen* en het *voor* van dezelfde lippen vloeijen; thans zijn door de meerderheid van UE. M. al de ontwerpen, houdende herziening van de Grondwet, aangenomen, en blijft ons slechts over te beraadslagen over de bepalingen tot uitvoering van de gewijzigde Grondwet; hier zullen die vrijheid-benemende woorden wel buiten invloed zijn, en meen ik dan ook thans onbeschroomd aan U Edel Mogenden mijne bedenkingen te mogen mededeelen, die bij mij tegen het twaalfde hoofdstuk zijn gerezen ; dezelve betreffen :

I. de bepaling, in art. 3 voorkomende, de voortdurende kracht van wetten en reglementen;
II. de afschaffing van de heerlijke regten;
III. het voorloopig kies-reglement.

I. Volgens art. 3 worden alle, *op het oogenblik der afkondiging van de veranderingen in de Grondwet verbindende, wetten, reglementen en besluiten gehandhaafd, totdat zij achtervolgens door anderen worden vervangen.*

In de eerste plaats verdient hier opmerking, dat alleen gesproken wordt van *wetten, reglementen* en *besluiten*, niet van enkele bepalingen van de Grondwet zelve, waaruit, naar mijn gevoelen, volgt, dat alle de bestaande grondwettige bepalingen, voor zooverre die bij de elf voorstellen zijn vervallen verklaard of vervangen, op het oogenblik van de afkondiging der veranderingen, ophouden van kracht te zijn; *in de tweede plaats*, dat, terwijl art. 3 spreekt van *verbindende* wetten, die wetten, besluiten en reglementen, die in lijnregten strijd zijn met de bepalingen van de gewijzigde Grondwet, niet meer bestaan; ten aanzien van het laatste, zoo zal het naauwelijks noodig zijn, mij te beroepen op een aantal gewijsden van het Fransche Hof van cassatie en van den Hoogen Raad der Nederlanden, waarbij beslist is, dat aan geene wet, ook van vroegere dagteekening, die in strijd is met de Grondwet, eenig gezag kan worden toegekend. Maar nu meen ik, dat bij de invoering der Grondwet onoverkomelijke zwarigheden zullen ontstaan; vergunt mij eenige te vermelden.

De bestaande Grondwet staat toe af- en overschrijving van begrootings-posten binnen hetzelfde hoofdstuk; de gewijzigde Grondwet verbiedt die overschrijving, alléén aan eene bijzondere wet de bevoegdheid toekennende, hierop eene uitzondering te maken; wat zal nu het gevolg zijn, indien de veranderingen b. v. den 15 October worden afgekondigd? Dat, van dien dag af, geene af- of overschrijvingen meer mogen plaats hebben; maar de thans in werking zijnde begrooting is opgemaakt in de veronderstelling, dat dat wel zou geoorloofd zijn. Wij naderen het einde van het jaar, wanneer gewoonlijk reeds een aantal posten zijn uitgeput; hoe kan bij mogelijkheid tijdig eene wet worden voorgedragen, om hierin te voorzien?

Art. 180 van de Grondwet schrijft voor, dat de leden van de Provinciale Geregtshoven door den Koning worden gekozen uit eene door de Provinciale Staten op te maken nominatie van drie personen; deze bepaling wordt in de gewijzigde Grondwet niet aangetroffen; op welke wijze zullen de vacatures in het vervolg worden aangevuld? De wet op de Regterlijke Organisatie schrijft wel aan de Provinciale Hoven voor, eene aanbevelings lijst aan de Provinciale Staten op te zenden, doch de laatsten ontleenen hun regt tot voordragt uitsluitend uit de bestaande Grondwet; men zegge niet, dat dat ongerief slechts voor een korten tijd zal bestaan, want dat weldra eene nieuwe regterlijke organisatie

zal worden ingevoerd; de ondervinding heeft het geleerd, dat het zoo gemakkelijk niet is, eene geheel nieuwe veranderde regterlijke organisatie, die in zulk een naauw verband staat met de regtsvordering in burgerlijke en lijfstraffelijke zaken, tot stand te brengen.

Hetzelfde bezwaar bestaat ten aanzien van de *raden en generaal-meesters van de munt*, die tot nu toe op eene voordragt van de Tweede Kamer der Staten-Generaal worden benoemd (zie art. 199 der Grondwet), doch welk voorschrift in de gewijzigde Grondwet niet wordt aangetroffen.

De meeste bedenking levert intusschen op de keuze van de Provinciale Staten, zoo lang de provinciale wet niet tot stand zal zijn gebragt; wel is waar, wordt bij art. 5 van het ontwerp n°. XII voorgeschreven, dat zoowel de wet, regelende het kiesregt en de benoeming van afgevaardigden ter Eerste en Tweede Kamer, als de provinciale en gemeente-wet, zullen worden *voorgedragen* in de eerste zitting der Staten-Generaal, volgende op de afkondiging der veranderingen in de Grondwet; dan, de vraag doet zich voor: op welke wijze zullen de inmiddels in de Provinciale Staten ontstaande vacatures worden aangevuld? En op welke wijze zal worden voorzien in de gewone aftreding van een derde in Julij 1849, die toch noodwendig moet plaats hebben, indien, gelijk dit meer dan waarschijnlijk is, de provinciale wet dan nog niet zal zijn aangenomen?

Men zegge niet, dat *het reglement op de zamenstelling der Provinciale Staten* voorloopig verbindende blijft, want dat reglement regelt alleen de wijze van verkiezing; de ridderschappen, steden en de landelijke stand ontleenen hunne bevoegdheid, om leden van de Provinciale Staten te kiezen, *niet* uit dat reglement, maar uit de Grondwet, art. 127, zelve.

Indien nu, volgens art. 4 van het ontwerp van wet n°. IV, bij de afkondiging der veranderingen in de Grondwet, art. 127 is weggevallen, en, volgens art. 5 van hetzelfde ontwerp, de leden der Provinciale Staten onmiddellijk door de ingezetenen moeten worden gekozen, dan kan na die afkondiging de keus niet meer, in strijd met de dàn bestaande Grondwet, door de ridderschappen, steden en den landelijken stand worden gedaan. Stelt u hierbij voor, dat werkelijk de wet, regelende het kiesregt en de benoeming tot afgevaardigden ter Eerste en Tweede Kamer, tot stand komt; zal dan, bij ontbinding, de keuze van de leden der Eerste Kamer door de thans bestaande Provinciale Staten worden gedaan?

In dit een en ander kan door de gewone wet niet worden voorzien, omdat iedere voorziening is eene wijziging van de dàn bestaande Grondwet.

Ten aanzien van de verkiezingen niet alleen, die in het vervolg zullen plaats hebben, maar die nu reeds, ingevolge het voorloopig

kies-reglement, zullen worden gedaan, doet zich mede eene gewigtige bedenking op.

Volgens artt. 13 en 14 van het voorloopig kies-reglement wordt tot het lidmaatschap van de Staten-Generaal gevorderd, dat men *Nederlander* zij.

Volgens artt. 7 en 8 van het ontwerp n°. I wordt een onderscheid gemaakt tusschen *burgerlijke regten* en *burgerschaps-regten*; tot het bezit van de laatste wordt gevorderd, dat men *Nederlander zij*, terwijl art. 11 voorschrijft, dat de *wet verklaart, wie Nederlanders zijn*; duidelijk is hier kenbaar gemaakt, dat, terwijl het Burgerlijk Wetboek meer bijzonder de *burgerlijke regten* regelt, eene afzonderlijke wet zal bepalen, wie, ten aanzien van de *burgerschaps-regten*, als Nederlanders moeten worden beschouwd; dan, wat zal hier tot rigtsnoer verstrekken, zoo lang de afzonderlijke wet niet bestaat? Zal het zijn het Burgerlijk Wetboek? Maar art. 1 van dat wetboek schrijft voor: *het genot der burgerlijke regten is onafhankelijk van de staatkundige regten, welke alleen overeenkomstig de Grondwet worden verkregen.* In dat geval zou de Grondwet naar het Burgerlijk Wetboek, het Burgerlijk Wetboek naar de Grondwet verwijzen, en hierdoor de zaak in het onzekere laten.

Kan het ook ooit de bedoeling zijn, zitting in de Staten-Generaal toe te kennen aan vreemdelingen, *die, ten gevolge der toestemming van den Koning, hunne woonplaats binnen het koningrijk vestigen, en van die toestemming aan het gemeente-bestuur doen blijken, of die zelfs zonder die toestemming gedurende zes jaren binnen dezelfde gemeente hebben gewoond, en hun voornemen hebben te kennen gegeven, om zich binnen het koningrijk te blijven vestigen*? En evenwel worden die vreemdelingen bij art. 8 van het Burgerlijk Wetboek met Nederlanders gelijk gesteld, zonder dat die gelijkstelling tot de burgerlijke regten wordt beperkt. Er had mitsdien moeten bepaald worden, wie voor de uitoefening van de burgerschaps-regten als Nederlander zal worden aangemerkt, zoo lang de bij art. 11 van het ontwerp n°. I gevorderde wet niet tot stand zal zijn gebragt.

Nog uit een ander oogpunt komt mij de bepaling van art. 3 van het ontwerp n°. XII onvolledig voor; ik zal mij slechts bij twee voorbeelden bepalen.

Het is overbekend, dat art. 4 van de onveranderde Grondwet tot hevige twisten heeft aanleiding gegeven; dat van den éénen kant is beweerd, dat, ten gevolge van de bepaling, dat *allen, die zich op het grondgebied van het Rijk bevinden, hetzij ingezetenen of vreemdelingen, gelijke aanspraak hebben op bescherming van persoon en goederen*, de Regering was onbevoegd tot het weren of uitzetten van voor het Rijk gevaarlijke vreemdelingen; dat aan den anderen kant is volgehouden, hoe dat nimmer de bedoeling des wetgevers kan geweest zijn; dat aan eene Regering de magt niet kan worden ontzegd, om,

tot behoud van rust en orde, vreemdelingen van het grondgebied te verwijderen, die den ingezetenen tot last mogten verstrekken of voor de rust gevaarlijk mogten kunnen geacht worden. Met genoegen heb ik, gedurende deze beraadslagingen, uit den mond van eenen der ministers vernomen, dat de Regering het laatste gevoelen, hetwelk ook het mijne is, deelt; ik zeg met genoegen, omdat ik mij meen te herinneren, het tegenovergestelde gevoelen door eenen anderen, thans in functie zijnden, minister vroeger te hebben hooren verdedigen.

Inmiddels is thans eene tweede zinsnede bij art. 4 gevoegd; de strekking hiervan is, om de magt der Regering, die, ofschoon dan ook betwist, niettemin door haar wordt uitgeoefend, te beperken, door voor te schrijven, dat de wet de *toelating* en *uitzetting der vreemdelingen regelt*. Naar mijn gevoelen heeft alzoo de Regering in het vervolg de bevoegdheid niet, om eenige maatregelen te nemen ten aanzien van vreemdelingen, tenzij de wet die bevoegdheid toekenne; maar nu rijst de vraag: wat zal het geval zijn, zoolang de in de tweede zinsnede van art. 4 gevorderde wet niet tot stand zal zijn gekomen?

De Regering kan zich nu niet meer beroepen op de bedoeling van art. 4, zoo als dat aanvankelijk luidde, op eene onvoorwaardelijke bevoegdheid, om, tot behoud van rust en orde, gevaarlijke vreemdelingen te verwijderen. De Regering kan dus dezelfde maatregelen niet nemen, die tot nu toe door haar genomen worden, en om andere maatregelen te nemen, wordt eene *wet* gevorderd; zoolang die wet niet is daargesteld, is dus de Regering onmagtig, vreemdelingen te weren of te doen uitzetten, ook dan zelfs, wanneer dat tot handhaving van de rust gebiedend mogt gevorderd worden.

Het tweede voorbeeld ontleen ik uit het, helaas! thans ook door U E. M. erkende, regt van vereeniging en vergadering.

Ik heb, ter verdediging van het eerste ontwerp, door de ministers hooren beweren, dat, niettegenstaande de bepaling van art. 15, de artikels 291 tot 294 van het Strafwetboek van volle kracht blijven; indien dat werkelijk het geval is, dan zullen velen zich bedrogen vinden, die meenen, dat, bij de afkondiging van de veranderde Grondwet, die bepalingen van het Fransche Strafwetboek, welke, niet zonder grond, zooveel stof tot beklag hebben gegeven, zijn afgeschaft; dan, ik voor mij, betwijfel zeer, of de Hooge Raad der Nederlanden de voorgaande bepalingen, berustende op het denkbeeld, dat geene vereenigingen zonder toestemming van de politie mogen plaats hebben, zal kunnen overeenbrengen met art. 15, waarbij *het regt van vereeniging wordt erkend*. Dan er is meer: aangenomen, dat die artikelen alsnog van kracht zijn, geven die dan nog aan de Regering genoegzame wapenen in de hand, om gevaarlijke clubsen te keer te gaan? ik spreek niet van *vereenigingen* van minder dan *twintig* personen; ik vestig alleen de aandacht op de woorden *dagelijks* of *op*

gezette tijden, en vraag: welke maatregelen kunnen door de Regering genomen worden (zoolang de bij art. 15 van het ontwerp nº. I gevorderde wet niet is vastgesteld) tegen staatkundige, gewapende clubsen van honderde personen, indien die clubsen niet dagelijks of op gezette tijden, maar slechts nu en dan, zamenkomen? Algemeen bestaande voorschriften tegen vereenigingen, voorschriften, die niet kunnen gezegd worden in het belang der openbare orde te zijn, zullen toch wel als afgeschaft moeten beschouwd worden!

Ik meen dan ook genoeg gezegd te hebben, om de onvolledigheid van art. 3 aan te toonen.

II. Mijne tweede bedenking tegen het XIIde hoofdstuk geldt *de afschaffing der heerlijke regten*. — Ik geloof, dat aan art. 4 wel geene andere beteekenis kan worden gegeven, dan dat daarbij, zonder schadeloosstelling, worden afgeschaft de heerlijke regten, betreffende de voordragt of aanstelling van personen tot openbare betrekkingen; dat voorts de opheffing der overige heerlijke regten tegen schadeloosstelling door de wet kan worden vastgesteld en geregeld.

Ik voor mij had gewenscht, dat de heerlijke regten, immers wat aangaat de voordragt of aanstelling van personen tot openbare betrekkingen, nimmer in het leven waren teruggeroepen; dan, de vraag is hier: is de wetgever, is de grondwetgever bevoegd, om, zonder schadeloosstelling, die regten of eenige van dezelve te vernietigen? Verliezen wij niet uit het oog, dat die heerlijke regten, met inbegrip van het regt van voordragt en aanstelling, bij de Grondwet van 1814 en 1815 stilzwijgend zijn erkend, en alzoo sedert ruim 34 jaren ongestoord uitgeoefend, en dat bij art. 11 van het reglement op het bestuur ten platten lande *uitdrukkelijk* aan den eigenaar van het heerlijk regt de bevoegdheid is toegekend, om één persoon tot den post van burgemeester, secretaris of ontvanger voor te dragen. Men zou welligt kunnen zeggen, dat deze door een reglement toegekende bevoegdheid door een reglement, en nog eerder door eene wet, kan worden ingetrokken. Dan, er is meer: bij de bestaande reglementen is het regt van de eigenaren der heerlijkheden erkend, om voor het regt van voordragt eenige recognitie te heffen, welke mag opklimmen tot *tien* ten honderd van het bedrag der vaste bezoldiging en van de emolumenten; aan het regt van voordragt is dus een geldelijk voordeel verbonden, waardoor dat regt wordt een *eigendoms-regt*, hetgeen in commercie is, waarvan niemand, dan ten algemeenen nutte en tegen schadeloosstelling, kan worden ontzet.

Dat het heerlijk regt van voordragt van onderwijs is van burgerlijk regt, zal ik wel niet behoeven te betoogen, nadat de Hooge Raad onlangs nog zelf het regt van eenen eigenaar van heerlijk regt, om eenen school-onderwijzer te benoemen, heeft gehandhaafd, en hierdoor het bewijs heeft geleverd, dat hij een twistgeding hierover beschouwde als een twistgeding over *eigendom* of *daaruit voort-*

spruitende regten, waarvan de kennisneming en beslissing uitsluitend, volgens art. 163 der Grondwet, behoort tot de regterlijke magt.

Wat nu zal het gevolg zijn van eene bepaling, als thans in art. 4 is voorgedragen, indien de beslissing van den Hoogen Raad hierover op nieuw wordt ingeroepen? Ja, de wetten en ook de Grondwet zullen *onschendbaar* zijn; maar wanneer de Hooge Raad aan den éénen kant het uitdrukkelijk voorschrift in art. 162 der Grondwet leest: *niemand mag van zijn eigendom worden ontzet, dan tegen voorafgaande schadeloosstelling*, zal hij zich dan door de bepaling van art. 4, waaruit bij *gevolgtrekking* kan worden afgeleid, dat de grondwetgever geene schadeloosstelling heeft willen toegekend hebben voor de afschaffing van het regt van voordragt, laten overhalen, om, in strijd met art. 162 der Grondwet, aan den eigenaar van een heerlijk regt een gedeelte van het regt, waaraan eene geldelijke opbrengst was verbonden, te ontnemen? Is het billijk, is het regtvaardig, om, terwijl in Noord-Braband aan de eigenaren van de heerlijkheden schadeloosstelling is verleend voor het gemis van het regt van voordragt, die schadeloosstelling aan de eigenaren in de andere gewesten te ontzeggen, en alzoo aan sommigen te ontnemen, hetgeen aan anderen is toegekend?

Ja maar, lees ik in het proces-verbaal van de eerste afdeeling, die schadeloosstelling zou voor de eigenaren van de heerlijkheden van luttel belang zijn. E. M. HH., indien wij in het mindere onregtvaardig zijn, wat zal ons dan terughouden, dat ook in het meerdere te zijn?

III. Ik wensch eindelijk over *het voorloopig kies reglement* te spreken.

Mijne eerste bedenking is deze: het voorloopig kies-reglement is slechts voor eens; het voorziet niet in het geval, dat na de zamenstelling van de kamers eenige leden mogten aftreden, of eene der kamers mogt worden ontbonden, vóór en aleer de wet, regelende het kiesregt en de benoeming van afgevaardigden ter Eerste en Tweede Kamer, zal zijn aangenomen.

Niet alleen bij eene oppervlakkige inzage van het geheel, maar zelfs bij nader onderzoek, blijkt het, dat het voorloopig kies-reglement slechts ééne verkiezing op het oog heeft. Van hier dat de tijdstippen tot het opmaken van de lijsten, tot het beslissen van de bezwaren, tot het houden van de kies-vergaderingen bij artt. 3, 5 en 8 naauwkeurig worden bepaald, doch ook gerekend *van af den dag van de afkondiging der veranderingen*, zoodat eene gelijke tijdsbepaling bij eene volgende verkiezing geheel zoude ontbreken. Van hier dat voorzien wordt in het geval, dat de gekozene voor de Eerste of Tweede Kamer niet genegen mogt zijn de benoeming te aanvaarden (artt. 26 tot 30), zonder dat bepaald wordt, wat zal moeten gebeuren, indien een lid van de Tweede of Eerste Kamer, eens zitting genomen hebbende, daarna mogt bedanken. Van hier dat bepaaldelijk wordt voorge-

geschreven, dat eene tweede keuze van een lid van de Eerste Kamer, die zijn lidmaatschap niet mogt hebben aanvaard, uit *dezelfde* primitief opgemaakte voordragt moet geschieden. Van hier eindelijk, dat de voorschriften van het kies-reglement in art. 31 eindigen met de opening van de nieuwe kamers.

Indien ik nu in aanmerking neme, dat de wet, regelende het *kiesregt*, wel in de eerste zitting der Staten-Generaal moet worden voorgedragen, doch dat het hoogst onzeker is, of die in die zitting zal worden aangenomen, dat over zoo een belangrijk onderwerp ligtelijk botsingen tusschen de beide kamers zullen kunnen ontstaan, die de ontbinding van éene der kamers noodzakelijk zullen maken, dat er dan geene mogelijkheid zal zijn tot de keuze van eene nieuwe Kamer over te gaan, dan geloof ik niet te veel te zeggen, door het voorloopig kies-reglement onvolledig te noemen.

Mijne tweede bedenking is deze: het voorloopig kies-reglement zal tot groote ontevredenheid aanleiding geven. Ik spreke nu niet van die duizende ingezetenen, die, tot nu toe stemgeregtigd, waanden, door de grondwets-herziening een grooter aandeel in de verkiezingen te erlangen, en die nu zelfs van het stemregt zullen worden uitgesloten; ik spreek van de schreeuwende ongelijkheid, die uit art. 2, ten aanzien van de kies-geregtigden, voortvloeit. In het éene gewest worden de inwoners van de steden verre boven de inwoners van het platteland bevoorregt, in het andere heeft het tegendeel plaats; zoo zullen de inwoners van de meeste steden in Vriesland, die slechts *f* 20 betalen, kiezers kunnen zijn, terwijl voor de bewoners van het platteland *f* 40 wordt gevorderd; zoo zullen de bewoners van Sloterdijk, Nieuwer-Amstel, Kralingen, Delfshaven het kiesregt kunnen uitoefenen, indien zij slechts *f* 40 voldoen, terwijl de ingezetenen van Amsterdam en Rotterdam, die zelfs boven de *f* 150 belasting betalen, van het kiesregt zullen zijn uitgesloten. Ik erken volgaarne, dat volkomene gelijkheid hier niet is te verkrijgen, doch dit kan den wetgever niet veroorloven, eene zoo groote ongelijkheid tusschen ingezetenen daar te stellen.

Mijne derde bedenking betreft de keuze van de leden van de Eerste Kamer.

Ik zal niet terugkomen op de gewigtige bezwaren, die bij mij bestaan tegen de zamenstelling van de beide kamers, zoo als die in het 3de hoofdstuk voorkomt, de zaak is door gelijkheid van stemmen, of, ja, door de meerderheid beslist; dan, het voorloopig kies-reglement gaat nog een stap verder. Indien toch in het vervolg de leden van de Eerste Kamer trapsgewijze door de Provinciale Staten zullen worden gekozen, geschiedt thans de aanwijzing van hen, d.e alleen tot leden van de Eerste Kamer kunnen worden benoemd, regtstreeks door de kiezers. Wijst dus de Grondwet aan, *door wie* de leden van de Eerste Kamer zullen benoemd worden, het voorloopig kies-reglement geeft schijnbaar eenig regt aan den Koning, doch beperkt dat regt

zoodanig, dat het geen regt meer kan heeten; van de 1000, die in het Rijk tot leden der Eerste Kamer zullen kunnen benoemd worden, kunnen er door de kiezers meer dan 850 worden uitgesloten; en uit slechts 136, welk getal nog door dubbele keuze kan verminderen, is de Koning verpligt te kiezen; ziehier dan reeds den *onmiddellijken* invloed van het volk op de keuze van de leden eener Eerste Kamer, die juist den Troon tegen de aanmatigende vorderingen van het volk moest beschermen!

Mijne vierde bedenking betreft de wijze van verkiezing.

De menigvuldige moeijelijkheden, waarmede de gemeente-besturen zullen hebben te kampen in het opmaken van de lijsten van kiezers en verkiesbaren voor de Eerste Kamer; de tallooze geschillen, die hieruit kunnen, ja moeten oprijzen, ga ik met stilzwijgen voorbij. Ik vestig alleen de aandacht van U E. M. op de bepaling in art. 10, volgens welke, indien, bij de eerste stemming, niemand de volstrekte meerderheid heeft verkregen, onmiddellijk tot eene herstemming wordt overgegaan door de aanwezige kiezers. Hierdoor vervalt ten eenemale de bepaling van art. 6, houdende, dat *ten gerieve der ingezetenen* onder-kies-districten kunnen worden aangewezen; het zal toch vooral in den beginne tot de zeldzaamheden behooren, dat iemand bij de eerste stemming de volstrekte meerderheid erlangt; in den regel zal alzoo tot eene herstemming moeten worden overgegaan, en hieraan zullen alleen deelnemen eenige inwoners van de hoofdplaats van het hoofd-kies-district; want, indien gij ook de meer verwijderde bewoners, ten gerieve van welke de onder-kies-districten zijn aangewezen, wilt dwingen, om bij de opening van de stembilletten tegenwoordig te zijn, dan hadt gij veilig de slotbepaling van art. 6 achterwege kunnen laten.

Welke kunnen de gevolgen zijn van het voorschrift in art. 10? dat in een kies-district, bestaande uit 700 kiezers, bij de eerste stemming, de meeste stemmen, ten getale van 340 en 100, op dezelfde personen worden uitgebragt; dat tot eene herstemming wordt overgegaan; dat hieraan slechts door 50 wordt deelgenomen, waarvan zich 24 vereenigen op hem, die 340 stemmen verwierf, en de overige op hem, die 100 stemmen bekwam; en dat alzoo het resultaat der stemming zal zijn, dat hij, die bij de beide stemmingen slechts 126 stemmen op zich vereenigde, wordt gekozen boven hem, die 365 mogt erlangen.

E. M. HH.! Wij beginnen eene gevaarlijke proef met de invoering van de regtstreeksche verkiezingen; waarom die proef al dadelijk toegepast, wanneer het zulke belangrijke onderwerpen geldt, als in de eerste zitting van de Staten-Generaal moeten worden geregeld? Waarom niet het daarstellen van de wetten, regelende het kiesregt en de provinciale en gemeente-wet, overgelaten aan de nu nog bestaande kamers? Stemmen de nu aangenomene wets-ontwerpen met den geest

der Natie overeen, dan is er algeheele overeenstemming tusschen de Natie en de kamers, die die ontwerpen in den regel met eene groote meerderheid van stemmen bekrachtigden; dan kan veilig de invoering van de veranderde Grondwet aan de bestaande kamers worden opgedragen, en zal de Natie zich niet alleen over eene vrijzinnige Grondwet, maar ook over eene vrijzinnige uitvoering mogen verheugen.»

III. *Bij gelegenheid der discussiën over de herziening der Grondwet, in de Eerste Kamer der Staten-Generaal, op den zesden September* 1848, *is door* J. H. baron VAN LIJNDEN VAN LUNENBURG *het volgende voorgedragen:*

«EDEL MOGENDE HEEREN!

Gewigtig en ook moeijelijk is het oogenblik, waarin wij thans verkeeren, daar wij geroepen zijn, om te beraadslagen over de herziening der thans nog bestaande Grondwet, waarvan de voorgedragene veranderingen zoo aanmerkelijk zijn, dat het bijna meer als eene *nieuwe* Grondwet, dan wel als herziening der bestaande Grondwet, schijnt te kunnen beschouwd worden. En dat wordt gezegd door het Nederlandsche volk alzoo gewild of verlangd te worden. En daaromtrent kunnen door deze Kamer geene *amendementen* voorgedragen worden; maar alles zal zich eenvoudig tot het uitspreken van *voor* of *tegen* moeten bepalen.

Dikwijls heb ik mij bij deze gelegenheid de vraag voorgesteld, wat men in zulke omstandigheden behoort te doen, wanneer men zijn Vaderland hartelijk lief heeft, en zoo gaarne tot alles zou wenschen mede te werken, wat maar eenigzins deszelfs welzijn zou kunnen bevorderen. Ik heb mij gevraagd, of men, om de rust en tevredenheid van het *Volk*, zoo als men dat noemt, te bevorderen, zijne persoonlijke gevoelens behoort ten offer te brengen; — ook dan, wanneer men door ondervinding geleerd of anderzins voor zich zelven overtuigd is, dat sommige bepalingen, wanneer die alzoo worden ingevoerd, hoezeer zeker tegen de bedoeling, geen heil, maar integendeel, zoo als te vreezen is, welligt veel onheil zouden kunnen veroorzaken? Mijn antwoord is geweest, dat men, om rust en tevredenheid te bevorderen, veel kan en behoort toe te geven, immers wanneer het punten van minder overwegend belang betreft; maar dat, wanneer het hoofdpunten aangaat, waarvan zulke belangrijke gevolgen zouden kunnen te vreezen zijn, het dan van iemand, die, meer dan *zestig* jaren, bijna onafgebroken, onder verschillende omstandigheden, zijn vaderland, hoezeer dan ook zeker met vele tekortkomingen, maar echter, zoo hij vertrouwt, naar zijne vermogens, met getrouwheid getracht heeft te dienen, niet kan worden gevergd, tegen zijne overtuiging daaraan toe te geven. Wanneer de zaak eenmaal bepaald en afgedaan

is, dan is het pligt, zich daaraan te onderwerpen en niet tegen te werken. Maar zelf mede te werken tot het daarstellen van bepalingen, die hem voorkomen, welligt zeer nadeelige gevolgen te zullen kunnen hebben; neen! dat kan, dat mag hij niet.

Als men nagaat, wat in de laatste jaren al zoo gezegd en geschreven is, en als ik mij daarbij herinner, wat ik in vroegere jaren beleefd, gezien en gehoord heb, neen! dan kan ik het ter goeder trouw niet gelooven, dat alles alleen uit zuivere en ware vaderlandsliefde is voortgesproten. Mij dunkt, men zou dan op een' geheel anderen toon gesproken en geschreven hebben. Men zou, elkanders gevoelen eerbiedigende, zoo als men dit behoort te doen, met gematigdheid en bescheidenheid malkanders gevoelen hebben getracht te wederleggen, en het niet zoo spoedig aan tegenstand of onverdraagzaamheid hebben toegeschreven, wanneer men zich met de denkwijze van anderen niet kon vereenigen. En heeft dan ook die toon van spreken en schrijven niet meer den schijn van zekere partijdigheid, zoo als die in ons Vaderland, van de vroegste dagen af, van tijd tot tijd heeft plaats gehad, en die thans, helaas! nog niet schijnt te zijn uitgedoofd?

Men houdt, naar mijn inzien, niet genoeg in het oog, dat ons Vaderland geen nieuw land is, dat voor de eerste maal moet ingerigt en georganiseerd worden. Was dit het geval, dan zeker zouden vele vereenvoudigingen kunnen worden ingevoerd, die thans minder raadzaam schijnen. Maar, daar het een land is, dat eeuwen heeft bestaan, en daar men van instellingen, die zoo lang voortgeduurd hebben, over het algemeen niet zoo los is, als sommigen wel schijnen te denken, is het eene geheel andere zaak. Het moge dan in een tijd van opgewondenheid den schijn hebben, alsof men thans daarop minder prijs stelt; zoodra men tot meerdere bedaardheid is teruggekomen, en de begoocheling voorbij is, zal zich al spoedig ontevredenheid openbaren over dingen, die men niet zeer lang te voren zelf heeft helpen daarstellen. Zoo is het in vorige tijden gegaan, en zoo zal het in volgende tijden wel weder gaan. Men kan en wil dit nu niet gelooven. Maar zoo was het in voorgaande tijden ook. En die tijd van leven heeft, zal het vroeger of later wel ondervinden, en welligt dan ook den tijd nog beleven, dat men aan zijne ondervindingen vertrouwen zal willen schenken.

Maar, behalve dit, waar is het bewijs, dat waarlijk het Nederlandsche Volk zulke instellingen verlangt? Ik weet wel, dat een groot aantal, meestal jongere menschen, die vroegere omstandigheden niet beleefden, en derhalve geene ondervinding daarvan kunnen hebben, door thans dagelijks uitkomende schriften opgewonden, en zich gouden bergen belovende, waarvan zij de menigvuldige teleurstellingen nu niet voorzien kunnen, in den waan verkeeren, dat het heil van het Vaderland alleen daarvan afhangt. Maar moeten die dan nu gerekend worden alleen het volk van Nederland uit te maken? De

stelling, dat *die zwijgt toestemt*, zal toch in dit geval niet met billijkheid in toepassing kunnen gebragt worden.

Wat de *eerste wet* betreft, waarbij van de verdeeling van het land gesproken wordt, hiermede zou ik mij niet hebben kunnen vereenigen, wanneer daarbij dat land in mindere en grootere provinciën was verdeeld geworden. Evenmin met die over de *regterlijke magt*, zoo daarbij het aantal Geregtshoven tot slechts weinige gereduceerd was. Immers, ik heb het beleefd, dat daarvan eene proef genomen is, en toen ondervonden, welk een ongenoegen dit aan de daarbij belanghebbende provinciën veroorzaakte; zoodat men zich gehaast heeft, bij de eerste gelegenheid, de zaken tot het oude terug te brengen. Nu het echter aan de *wet* is overgelaten om het te *kunnen*, niet om het te *moeten* doen, kan ik, wat dit punt betreft, daarin berusten. Maar de bepalingen omtrent de *vereenigingen* blijven bij mij een zeer groot bezwaar. Er mogen dan wel eens hier en daar onbehoorlijke belemmeringen hebben plaats gehad door verkeerde toepassing der wet; thans echter schijnt het regt van vereeniging, blijkens het onnoemelijk aantal genootschappen en bijeenkomsten van allerlei aard, in ons Vaderland zoo geconstateerd, dat er naar mijn inzien geene reden bestaat, om, ook bij de Grondwet, zoodanige vereenigingen als 't ware uit te lokken, of althans gemakkelijk te maken, waarvan men de schadelijke uitwerkselen in andere landen nog zoo onlangs gezien of vernomen heeft, zoodat men thans op middelen schijnt bedacht te zijn, om die zooveel mogelijk te beteugelen. En *die zich aan een ander spiegelt, spiegelt zich zacht*, zegt men teregt. Men beweert wel, dat door de *wet* voorzien zal worden, om de nadeelen, die door zulke vereenigingen of *clubsen* zouden kunnen veroorzaakt worden, voor te komen of te verhinderen. Maar wanneer die wet reeds was vastgesteld, dan zou men hebben kunnen beoordeelen, of de daarbij verordende bepalingen tot dat einde voldoende konden gerekend worden. Maar wat kan er niet intusschen gebeuren, indien de Grondwet zal zijn ingevoerd, en de beteugelende wet niet is daargesteld? Men zegge niet, dat de kalme en bedaarde gesteldheid van het Nederlandsche Volk geene uitspattingen kan doen vreezen. Gaarne geloof ik, dat jongere menschen dit ter goeder trouw gelooven kunnen. Maar die weinigen, die nog leven, en het met mij beleefd en gezien hebben, waarvoor ook onze Natie, helaas! in tijden van opgewondenheid en woelingen, vatbaar is, zullen zich daarmede niet genoegzaam kunnen gerustis stellen.

Wat de *directe verkiezingen* betreft; — op die wijze als zij zijn voorgedragen, kan ik er mij niet mede vereenigen. Op zich zelve is het eene schoone theorie; en die ook zeer natuurlijk zijn zou, als alle menschen waren, zoo als zij wezen moesten. Maar men moet zich daaromtrent geene illusie maken, en de menschen nemen, zoo als zij zijn, niet zoo als zij behoorden te zijn. Ik ben zeer overtuigd, dat dergelijke verkiezingen in ons land op den duur

geene goede resultaten zullen kunnen opleveren, maar aanleiding tot vele onaangenaamheden, zoo al niet erger, geven zullen. De meeste van onze stille en niet minst achtenswaardige menschen hebben ongaarne met verkiezingen te doen, en zullen zich welligt geheel daarvan onthouden, als daarmede eenige onaangenaamheden mogten gepaard gaan. En het is ook te voorzien, dat vele rustige landlieden zich niet de moeite zullen geven, om soms twee of drie uren ver te gaan tot het uitbrengen van hunne stem. Men zal mogelijk zeggen, dat het weinig vaderlandsliefde toonen zou, wanneer men er dit niet voor over heeft. Het zij zoo; maar onze stillen in den lande zullen een stil en rustig leven met hunne gezinnen wel altijd blijven verkiezen boven die eeuwigdurende bemoeijingen met politieke zaken, waardoor men zich soms veel onrust en onnoodige kwellingen op den hals haalt. Volgens het oordeel van vele hedendaagsche schrijvers schijnen zij als het hoogste geluk te moeten beschouwd worden. Maar gewoonlijk hebben zij vele uithuizigheid en schadelijke verteringen ten gevolge, waardoor in vorige tijden menig welgesteld huisgezin tot den behoeftigen staat gebragt is. Wanneer de verkiezingen met één' trap, zoo als men het noemt, voorgedragen waren, zou men, om des vredes wil, daarin hebben kunnen berusten. Maar de voorgedragene wijze komt mij voor ons land zoo weinig geschikt voor, dat ik geene vrijheid vind, om tot de invoering daarvan mede te werken, alzoo, naar mijn inzien, eenige drijvers en intriganten zich meestal van de stemmingen zullen zoeken meester te maken.

Zeer zou ik hebben gewenscht, dat er van het teeder punt van het *Placet* niet gesproken ware, daar het mij niet noodig schijnt daarvan in de Grondwet melding te maken. Voor mij zelven zie ik er wel zooveel bezwaar niet in. Doch men behoort ook andere zwakke, maar brave, menschen zonder noodzaak niet voor het hoofd te stooten, daar er toch velen zijn, wien het zeer ergeren moet, dat men eene zaak, waarover zooveel gesproken en gehandeld is, nu op deze wijze wil zoeken ter zijde te stellen. Was het bij eene gewone wet geschied, men zou het als eene proef hebben kunnen beschouwen, daar die toch weder zou kunnen worden veranderd, wanneer de ondervinding onverhoopt dit noodig had doen oordeelen; 't geen met eene Grondwet zoo niet het geval is. Men schrijve deze aanmerking niet toe aan onverdraagzaamheid; want daarvan heb ik, van mijne jeugd af, altijd een grooten afkeer gehad. Maar er kan immers niets vreemds in gevonden worden, dat men verlangt, dat geen vreemd Souverein aan onderdanen van een ander rijk bevelen overzendt en laat afkondigen; zonder dat men zekerheid heeft, dat de rust van het land er niet door gestoord kan worden. Het zij verre van mij, dat ik aan mijne Roomsch Katholijke landgenooten, waaronder ik vele vrienden tel, de briefwisseling met het zigtbaar hoofd van hunne kerk zou willen bemoeijelijken. Maar het is geene approbatie van het voorschrift, die zou niet te pas komen; doch alleen eene zekerheid, die met regt, terwijl men

hem niet als hoofd van die kerk, maar als vreemd Souverein beschouwt, schijnt te kunnen gevraagd worden. Waarom anders heeft het zoo lang bestaan? En waarom anders is het in Frankrijk, waar men over het algemeen nog dezelfde godsdienst belijdt, zoo ik meen, altijd ook in gebruik geweest? Wat hinder heeft de Roomsche kerk er ooit van gehad? En moet dan niet het sterk verlangen, dat men schijnt te hebben, om het afgeschaft te zien, voor vele zwakke menschen den schijn hebben, alsof er iets meer achterschuilt?

Wat het *onderwijs* betreft, algemeen is het bekend, dat het lager schoolwezen in ons Vaderland, sedert de laatste vijftig jaren, op zulk een voet ingerigt is, dat het tot bewondering verstrekt van alle vreemdelingen, die het komen bezoeken, en die verlangen ten hunnent modellen daarnaar te nemen. En zal men dan nu willen wagen, om door eene zoo onbeperkte vrijheid al het goede, dat er gesticht is en verder gesticht zou kunnen worden, te verliezen? Immers schijnt het algemeen gevoelen te zijn van hen, die zich met deze zaak veel bezig houden, dat dit het gevolg van zulk eene onbeperkte vrijheid zal moeten zijn. De beste scholen zullen door minder goede, maar goedkoopere, worden verdrongen. En ten platten lande zal de vermeerdering der scholen, op zeer vele plaatsen, waar nu reeds één schoolmeester een zeer sober bestaan heeft, de onderwijzers noodzaken naar andere middelen van bestaan om te zien, die soms weinig bij eene school voegen; en zij zullen eindigen met het schoolhouden als bijzaak te beschouwen. Het spijt mij, dat ik het zeggen moet; maar naar mijn gevoel schijnt het zoo sterk verlangen naar vrijheid van het onderwijs, dat men aan ééne zijde zoozeer heeft aan den dag gelegd, niet tot bewijs van groote verdraagzaamheid te kunnen verstrekken. Mij is het altijd nuttig en wenschelijk voorgekomen, dat vooral ten platten lande, in dorpen, waar verschillende kerkgenootschappen bestaan, al de kinderen op ééne en dezelfde school worden geleerd en onderwezen, opdat zij, als kinderen van hetzelfde vaderland en van dezelfde gemeente, van jongs af zich gewennen om met elkander om te gaan, en als makkers en vrienden opgroeijen; zoo als zij daarna ook met elkander leven en omgaan moeten. Wanneer het onderwijs zich tot lezen, schrijven en cijferen bepaalt, met eenige opleiding tot beschaafdheid en goede zeden, dan schijnt het tamelijk onverschillig, welke godsdienst de schoolmeester belijdt. Terwijl door de schoolopzieners genoegzaam zorg kan worden gedragen, dat geene boeken worden gebruikt, waardoor aan den een of ander ergernis zou kunnen gegeven worden. En het hoogere onderwijs in de godsdienst, en wat daartoe behoort, kan door de geestelijken of andere geschikte personen, op zekere daartoe bepaalde dagen en uren, hetzij in, het zij buiten de school, geregeld gegeven worden. Wanneer men nu op de meeste dorpen, zoo als het voornemen schijnt te zijn, eene scherpe lijn van afscheiding zal willen trekken, en zuiver Protestantsche en zuiver Roomsch-Katholijke scholen oprigten, dan is het te vreezen,

dat de kinderen elkander als verschillende wezens zullen leeren beschouwen, dat aanleiding tot onaangenaamheden en botsingen zal kunnen geven, en ook op de goede harmonie, in het vervolg van het leven, geen gunstigen invloed zal kunnen hebben. En zoo al het bezwaar, dat de schoolmeesters geen genoegzaam bestaan zullen hebben, door de toezegging, dat door het Gouvernement zal worden gezorgd, dat overal behoorlijk onderwijs gegeven worde, als genoegzaam opgeruimd kan beschouwd worden, dan moet men dat Gouvernement in een tijd, waarin zoozeer naar bezuiniging verlangd wordt, en die zoo wenschelijk is, met nieuwe kosten belasten, die als geheel onnoodig schijnen te kunnen beschouwd worden.

Van andere punten zal ik nu niet spreken, om de raadplegingen niet langer op te houden. Dit zal ook wel door anderen, en beter dan door mij, geschieden. Maar dit, Edel Mogende Heeren! heb ik, voor wien het nu denkelijk wel de laatste maal zijn zal, dat ik mij met politieke zaken moet bemoeijen, in mijne betrekking, met mijne ondervinding en op mijne hooge jaren, gemeend te mogen en te moeten zeggen. Gaarne zal ik de gevoelens van anderen over deze en andere punten aanhooren, en daarna mijne stem bepalen. Terwijl ik God bidde, dat Hij, die alle harten in Zijne hand heeft, het dus besture, dat de zoo belangrijke zaak der herziening van de Grondwet, hoe dan ook, op zulk eene wijze moge worden ten einde gebragt, als, onder Zijnen zegen, tot het meeste heil van het dierbaar Vaderland, van onzen geëerbiedigden Koning en zijn Huis en van het gansche Nederlandsche Volk duurzaam zal mogen strekken! »

XLIV.

OVERZIGT DER STEMMINGEN

OVER DE ONTWERPEN IN DE BEIDE KAMERS DER STATEN-GENERAAL.

Hoofdstuk.		Tweede Kamer. aangenomen.	Eerste Kamer. aangenomen.
I.	Van het Rijk en zijn inwoners. .	48 V 8 T	20 V 6 T
II.	Van den Koning	47 V 9 T	16 V 10 T
III.	Van de Staten-Generaal . . .	41 V 15 T	14 V 12 T
IV.	Van de Provinciale Staten en de gemeente-besturen.	39 V 17 T	23 V 3 T
V.	Van de Justitie.	*Alg. stemm.*	*Alg. stemm.*
VI.	Van de Godsdienst	42 V 14 T	22 V 4 T
VII.	Van de Finantiën.	*Alg. stemm.*	*Alg. stemm.*
VIII.	Van de Defensie	50 V 6 T	*Alg. stemm.*
IX.	Van den Waterstaat	47 V 9 T	24 V 2 T
X.	Van het Onderwijs en het Armbestuur	52 V 4 T	23 V 3 T
XI.	Van Veranderingen.	54 V 1 T	25 V 1 T
XII.	Additionnele artikelen. . . .	40 V 16 T	15 V 11 T

XLV.

UITVAARDIGING DER WETTEN.

Het *Staatsblad* n°. 42 bevat nu de wet van 7 September 1848, tot herziening van het Iste hoofdstuk der Grondwet. Zij was door den Koning gegeven den 7 September 1848, en uitgegeven denzelfden dag. Zij was onderteekend door den tijdelijken voorzitter van den raad van ministers, baron BENTINCK.

Het *Staatsblad* n°. 43 bevat gelijke wet, tot herziening van het IIde hoofdstuk der Grondwet.

Het *Staatsblad* n°. 44 bevat gelijke wet, tot herziening van het IIIde hoofdstuk der Grondwet.

Het *Staatsblad* n°. 45 bevat gelijke wet, tot herziening van het IVde hoofdstuk der Grondwet.

Het *Staatsblad* n°. 46 bevat gelijke wet, tot herziening van het Vde hoofdstuk der Grondwet.

Het *Staatsblad* n°. 47 bevat gelijke wet, tot herziening van het VIde hoofdstuk der Grondwet.

Het *Staatsblad* n°. 48 bevat gelijke wet, tot herziening van het VIIde hoofdstuk der Grondwet. Deze is echter door den Koning gegeven den 8, en uitgevaardigd mede den 8 September.

Het *Staatsblad* n°. 49 bevat op gelijke wijze de wet van 8 September tot herziening van het VIIIste hoofdstuk der Grondwet.

Het *Staatsblad* n°. 50 houdt op gelijke wijze in de wet van 8 September, tot herziening van het IXde hoofdstuk der Grondwet.

Het *Staatsblad* n°. 51 houdt in de wet van 8 September, tot herziening van het Xde hoofdstuk der Grondwet.

Het *Staatsblad* no. 52 bevat de wet van 8 September, tot herziening van het XIde hoofdstuk der Grondwet.

Het *Staatsblad* n°. 53 houdt in de wet van 8 September, tot herziening van de additionnele artikelen der Grondwet.

(Wij deelen den inhoud dier wetten niet mede, omdat zij later onveranderd door de Tweede Kamer, in dubbelen getale vergaderd, en ten slotte weder door de Eerste Kamer zijn aangenomen; zoodat zij achter de nadere raadplegingen der Kamer wederom als wetten zullen volgen.)

Het laatste artikel dier wetten luidt als volgt:

« Deze wet zal worden toegezonden aan de Staten der provinciën Noordbrabant, Gelderland, Zuidholland, Noordholland, Zeeland, Utrecht, Friesland, Overijssel, Groningen, Drenthe en van het hertogdom Limburg, welke, vóór den . . . 1848, aan de gewone leden der Tweede Kamer van de Staten-Generaal een gelijk getal buitengewone leden zullen toevoegen, ten einde de Staten-Generaal, de Tweede Kamer in dubbelen getale, op den nader door Ons te bepalen dag, bijeenkomen, om te beraadslagen over de veranderingen der Grondwet, in deze wet vermeld. »

XLVI.

BIJEENROEPING DER TWEEDE KAMER IN DUBBELEN GETALE.

(Staatsblad n°. 54.) BESLUIT *van den 8sten September* 1848, *bepalende, wanneer de keus zal plaats hebben van buitengewone leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, alsmede wanneer die Kamer in dubbelen getale zal bijeenkomen, om te beraadslagen over de veranderingen in de Grondwet.*

WIJ WILLEM II, ENZ.

Gezien het slot-artikel der onderscheidene wetten tot herziening der Grondwet, waarbij bepaald is, dat de Staten der provinciën en van het hertogdom *Limburg*, binnen een termijn van het loopende jaar 1848, aan de gewone leden der Tweede Kamer van de Staten-Generaal een gelijk getal buitengewone leden zullen toevoegen, en voorts, dat door Ons de dag zal bepaald worden, waarop de Staten-Generaal, de Tweede Kamer in dubbelen getale, zullen bijeenkomen, om te beraadslagen over de veranderingen der Grondwet, in bovenbedoelde wetten vermeld;

Op de voordragt van Onzen tijdelijken Minister van Binnenlandsche Zaken,

Hebben besloten en besluiten:

Art. 1. De keus der buitengewone leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal zal plaats hebben in de vergadering der Staten van de onderscheidene provinciën en van het hertogdom *Limburg*, welke bepaald is op den 9den dezer maand.

Art. 2. De dag van bijeenkomst van de Tweede Kamer der Staten-Generaal in dubbelen getale wordt vastgesteld op den 18den September aanstaande.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschriften zullen gezonden worden aan de overige departementen van algemeen bestuur, aan de beide Kamers der Staten-Generaal, aan de Algemeene Rekenkamer, en hetwelk in het *Staatsblad* zal worden geplaatst.

Gegeven te 's Gravenhage, den 8sten September 1848.

WILLEM.

De tijdelijke Minister van Binnenlandsche Zaken,

J. M. DE KEMPENAER.

Uitgegeven den 8sten September 1848.

De Staatsraad, Directeur van het Kabinet des Konings,

A. G. A. VAN RAPPARD.

